GROOT SCHILDERBOEK,

Waar in de

SCHILDERKONST

IN AL HAAR DEELEN

Grondig werd onderweezen, ook door Redeneeringen en Printverbeeldingen verklaard;

Met Voorbeelden uyt de beste Konst-stukken der

OUDE en NIEUWE PUYK-SCHILDEREN,

bevestigd:

En derzelver Wel- en Misstand aangeweezen.

DOOR

GERARD DE LAIRESSE, *Konst-Schilder.*

EERSTE DEEL.

Tot AMSTERDAM,

By HENDRICK DESBORDES. 1712.

Joannes Paulus Winckler ...

A.º 1720.

VOORREDEN

aan de Konstbeminnende

LEZERS.

HEt moet verwonderlyk aan de waereld voorkomen dat een Man, die door veele toevallen van de werktuigen des gezichts beroofd zynde, de droevigste kwaal, die een sterveling kan overkomen, noch een werk in het licht geeft door hem zelf geschreeven; niet alleen een werk, maar van zo groot een belang als dat der Schilderkonst is. Zekerlyk moet iemand denken dat'er krachtige redenen geweest zyn die my hier toe hebben bewogen. Het is waar; want de zucht tot de Konst my aangebooren, is, nevens de liefde, die ik voor myn Medekonstenaars heb, de grootste oorzaaken die my aangezet hebben. Hier uit nam een andere beweegreden haren oorsprong, naamentlyk, dat van zo veele deftige en verwonderenswaardige Schryvers, die deze Konst verhandeld hebben, hun voorneemen meer is geweest om den lof der Konst en Konstenaars in top te vyzelen, als een handleiding, om tot de zelve te geraaken, aan te wyzen. Dit overdenkende, deed myne blindheid my mede na eenige bezigheden omzien, op dat ik myne gedachten, tot vermindering des verdriets, niet onnut mogte besteeden. Doch dat myn werk niet zo net van trap tot trap, als dat van andere Schryvers, na malkanderen volgd, is verschoonelyk, door dien ik alles by stukken en brokken, nu hier, dan daar wat van, geschreeven heb; vermits de eenigste beweegreden mynes schryvens toen alleenlyk was, myne zwaarmoedige gedachten, gelyk ik zeg, daar door van my af te zonderen, en geenzints van voorneemen om het met'er tyd uit te geeven. Doch naderhand verzocht werdende door myne vrienden, die my de eere aandeden, een geruime lengte van jaaren, van de voorstellingen, om deze Konst vaste grondleggingen te geeven, tot mynen huize aan te hooren, en smaak daar in vonden; verplichtten my, tot hulp der nakomeling, de zaaken aan een te schakelen, en die in het licht te geeven. Waarlyk een voorstel der overdenking waardig; want kennende myne zwakheid in de uitvoering dezer Konst, vermits myne krachten nooit zo hoog gesteigerd zyn dat ik de begrippen myner geest en gedachten heb konnen uitvoeren na myn wil en wensch, vereisch der natuur, en deze Edele Konst; zo heb ik echter, om de voorverhaalde redenen aangenoopt, my laaten overwinnen door de achting die veele der voornaamste Nederlandse Meesters my toedroegen, die, byna met een algemeen verzoek my nodigden, oordeelende myne bekwaamheid daar toe groot genoeg te zyn, 't welk zy meenden beweezen te hebben door my menigmaal tot scheidsman

over

over hunne onderlinge konstverschillen, en tot oordeelaar over hunne konstwerken verkoozen te hebben. Een zaak, hoewel ik die eere onwaard was, echter bekwaam om my moed te geeven tot het onderneemen van dit tegenwoordige werk; niet door het zelve, als een volstrekt middel, om deze Konst volkomen te leeren en te oeffenen; maar als een handleiding daar toe voor te brengen, alzo ik menigmaal ondervonden heb dat een klomp sneeuw, of een koole vuur, myne gedachten en zinnespeeling gaande maakten, om iets van belang in deze konst te onderneemen, dewyl my dacht iets daar inte zien, dat'er waarlyk niet in was. Daar en boven kwam hier noch by myne overweeging, dat veele jonge Leerlingen, door een uitmuntenden yver tot deze Konst, zicht tot der zelver oeffening begeeven, maar, door afwydering van plaats, gebrek aan goede Meesters, en by gevolge aan grondlessen vinden. Een overweeging bekwaam om een edelmoedige ziel te doen besluiten tot de onderneeming van iets gemeen te maaken, alleen tot nut van zulke, die dikmaals verder als andere in de Konst opklimmen, zo als de geschiedenis van het leven zommiger Schilders ons leerd.

Koomt iemand voor dat ik hier of daar mijn gevoelens te vry uitgesproken, en te stoutmoedig over de konstwerken van andere geoordeeld heb, hy overweege dat ik een mensch als andere ben, die myne driften en hertstogten heb; maar hy onderzoek ook de redenen, met een onzydig oordeel, die ik van myn oordeel en gevoelen geeve, mogelyk dat hy my dan wederom rechtvaardigen zal. En indien alle werken, van hoedanig een natuur de zelve mogen weezen, niet met liefde en een onzydig oordeel geleezen worden, zo is alle moeite, tot leering aangewend, vruchteloos: dierhalven wie wel en grondig iets leeren wil, moet het vooroordeel schuwen, en iets dat hem vreemd of tegen de borst voor komt, overweegen, daar op onderzoeken en redeneeren, vervolgens een gevoelen en gedachten daar van vast stellen: want myn grootste doel is, dat dit werk den tegenwoordig leevenden Konstenaar tot nut, en volgende gaauwe geesten en welgeoeffende Schryvers tot een schets verstrekken mag, om door hunne pennen de middelen krachtiger en duidelyker aan te wyzen, tot voortzetting dezer hoog geachte en van outs beroemde Konst.

Van veele zaaken, heb ik de eene wydloopiger dan de andere verhandeld; eensdeels, om dat ik oordeelden, de zelve somtydts in haar eigene redenen bloot ter nedergesteld zynde, te duister te zyn, waar door ik met eenige verdere uitbreiding en voorbeelden de zelve getracht heb te verklaaren, en myn zin netter uit te drukken: ten anderen, dat wanneer de proefdrukken my voorgelezen wierden, waar door het uitgeeven des werks ook eenigzins is vertraagd, my somtydts noch andere redenen, en, na myn oordeel, wichtige zaaken te binnen schooten, die tot het zelve moesten gevoegd werden, om het voorverhaalde inzicht te beryken: oordeelende, dewyl het hoofdzaaken waren, dat men de uitbreiding niet voor een lankwylige en verdrietige styl kon verdenken, om dat Plato *zegt,* Non enim taedet bis dicere, quod bene dicitur, *dat is, het kan niemand verdrieten twee maal een ding te zeggen, als 't maar wel gezegt is.*

En

En elders heb ik, als gezegd is, om duidelyker verſtaan te worden, en om niet te verveelen door herhaalingen, menigmaal, in plaats van redeneeringen, het geval van deze en geene voorgeſteld, om korter te zyn, en noch meer om

Dat leeringen wekken,
Maar voorbeelden trekken.

Noch zal men gewaar worden dat ik, in het vaſtſtellen eeniger grondregelen, eerſt de nutheid der zelve, daar na de misſlagen die 'er tegen aan loopen, en eindelyk de middelen tot haare voorkoming aanwyze, op dat men dus, zo wel het ſchoon der konſt, als de afſchuwelyke wanſtalligheid der gebreken en misbruiken, van die deze ſtaande houden, ja met opzet uitvoeren wil, aantoone. Mogelyk zal men my betichten dat ik op veele plaatſen regelen voorſchryf die ik zelf in myn werken niet altoos waargenomen heb, zulks beken ik; doch men moet weeten, dat myne memorie en denkbeelden, in die ſtaat daar ik my tegenwoordig in bevind, veel ſterker en geruſter, en by gevolg de geeſt en oordeel, door de opmerkingen en geſtadige gedachten tot de Konſt, ſcherpzinniger en fijnder geſleepen geworden zyn, als in myn ſchildertyd.

Wat de taal en ſchryfſtyl aangaat, myn Zoon Abram *heeft getracht dit in zuiver Nederduits te brengen, op dat het door ieder vaderlander wel verſtaan, en myne zin naar behooren begreepen mogt werden. Maar alzo veele uitheemſche konſtwoorden, wanneer die in goed Nederduits vertaald wierden, onverſtaanbaar voor den Nederlander zouden zyn, heeft hy geoordeeld die te behouden en in zyn gebruik te laaten, dewyl dit menigmaal boven de reden gaat.*

Wat nu het lang onder de pers zyn dezes werks betreft, dat is voornaamentlyk uit het groot getal der voorbeelden en plaaten ontſtaan. Want wyl ik de ſchetſen nu en dan meeſt zelfs gekrabbeld hebbe, en die door myn Zoon Jan *op verſcheide formaaten, de eene groot en d'andere kleen, vertekent zyn geweeſt, wyl ik gezegt hebbe toen niet van gedachten geweeſt te zyn om myne ſchriften met der tyd uit te geeven, zo was hy ook niet bepaald om de tekeningen een formaat te doen behouden. Doch na dat ik de goedgunſtige Lezers, in de voorreden van myn uitgegeeven Tekenboek, beloofd hadde dit werk ſpoedig te laaten volgen, en tot dien einde deze gezegde voorbeelden in 't koper wilde laaten graveeren, bevond ik dat eenige Plaatſnyders, doch niet alle, daar zwaarigheid in maakten om die te verkleenen en op de grootte van de plaaten te brengen. Dit onvermogen van hen deed my grootelyks verwonderen, en door dit onverwagte uitſtel buiten myn giſſing gaan. Weshalven toen de meeſte voorbeelden, om hen te voldoen, vertekent moeſten werden. Hier op bood zich myn gewezene Diſcipel* Philip Tiedeman *aan om my daar in ſpoedig te helpen, het welke my weder geruſt ſtelde. Doch zyn toekomende geluk was myn ongeluk, want krygende hy toen juiſt kort op malkanderen groote werken te ſchilderen, moeſt het tekenen voor my daarom zo lang weêr achter blyven, brengende hy tot verſchooning by dat zyn wil voor my wel goed was en hy niets liever wenſte als de tekeningen alleen te mogen maaken, maar dat hy kwalyk zo veel tyd overig had om*

te tekenen, alzo hy om de groote haast die'er by de besteede werken was niet alleen by dag, maar ook zelfs by de kaars daar aan schilderde, het welke ik hem, om zyn huishouding voor te staan, niet euvel konde afneemen, en dus al wederom geduld moest hebben, waar op zyn dood kort gevolgt is. Naar hem heeft Otmar Elliger *drie à vier kleene voorbeelden in den korten tyd van maar vyf à zes maanden getekent, en zoude mogelyk zo kloek verder voortgegaan hebben ten ware hy niet, zo hy voorgaf, te veel te doen gekreegen, en andere menschen neffens my daarom mede moeten afzeggen. Toen kreeg ik de Zoon van myn oude vriend* Rademaker, *en* Jakobus Boelens *tot myn hulp, de welke my naar wensch spoedig en trouwelyk bygestaan hebben. Deze zwaarigheid dan eindelyk uit de weg geruimt zynde, liet onderwylen niet na dat ik'er noch eenige meerder door sommige Plaatsnyders moest beproeven, die vier à vyf maanden een plaat onderhanden hielden; doch onder anderen een zeker fynman die het plaatje van de* Vanitas *geëtst heeft met het welke hy my ruim twee jaaren en een half heeft opgehouden: zynde het zelve daar en boven noch zo slegt gevolgt dat'er geen tekening, houding, noch koleuren in waargenomen is. In tegendeel moet ik byzonder pryzen* G. van der Gouwen, de Blois, Matth. Pool, *en* Corfelis van Jagen, *maar voornaamentlyk den eerst genoemden, die zyne dankbaarheid, voor de weinige lessen welke ik hem, wanneer hy eerst in Amsterdam voor een groot Meester is bekend geworden, gegeeven heb, zo vieriglyk heeft getoond, dat als ik hem de tekeningen liet brengen, hy de plaaten die hy voor anderen onder handen had aanstondts neder leide, en de myne voort maakte.*

Indien de Konstkenners bevinden dat eenige plaaten niet wel naar behooren zyn en hun onbehaaglyk voorkomen, zulks is myn schuld niet, want dat gebrek vind men doorgaans in de meeste boekprenten, doordien alle Tekenaars en Plaatsnyders hunne konst niet even goed verstaan. Zelfs zal ik de Konstbeminnaars twee plaaten aantoonen daar zy zich niet moeten op verlaaten, te weeten, de Proportie beelden van man en vrouw, alzo my gezegd en bekend geworden is, dat die door den Tekenaar, in hunne verkleening, slegt zyn gevolgt. Maar wat de zin van het schrift, het geheele werk door, aangaat, die wil ik gaarne op my neemen en daar voor aanspraakelyk zyn. Dat ik hier en daar wel zal gemist hebben, ontkenne ik niet; doch daar hebben al schranderder vernuften in deze loopbaane dan ik gestruikelt. Zo'er echter zich vroome en bescheidene Liefhebbers opdoen, die oordeelen mogten dat ik op sommige plaatsen te duister zy, of eenige zaaken niet wel begreepen of verstaanbaar genoeg gezegt hebbe; die verzoek ik dat zy my de eer gelieven aan te doen van zich ten mynen huize te vervoegen, om met hen over die zaaken te spreeken, en by aldien zy my met goede redenen en vaste stellingen konnen overtuigen, wil ik my gunstiglyk van hen laaten onderrichten, en daar voor dankbaar zyn.

Verders verzoek ik dat men myn waare en opregte meening wel inzie, die is, de Konst op te helpen, en zo veel in myn zwak vermogen is, de Konstenaars daar in aan te kweeken door deze handleidingen: niet uit waanzucht om de naam van een Schryver te hebben, noch uit een inbeelding dat ik alleen de godspraak doe over de wezentlyke deelen waar uit deze Konst bestaat; maar uit myne oprechte liefde voor de zelve en den Konstenaar. En ik besluite met een toewensing dat deze mynen arbeid tot dit voornoemde einde, en tot vermindering van moeiten, voor myne medekonstenaars gedyen moge.

De goedgunstigen Lezer zal de ingeslopene drukfauten ten besten gelieven te duiden, en met den mantel der liefde bedekken.

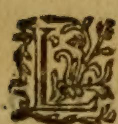
IN

COMMENTARIOS

ARTIS PICTORIAE,

GERARDI LAERESSI

SUMMI PICTORIS.

AERESSI artifices videre ductus
Et miracula vividi coloris
Cuicui contigit, hic beatus ultro
Naturae potuit videre operta;
Jam nec cortice semicincta clauso,
Verum qualia Dii vident Deaeque.
Tanta est mirificae manus potestas,
Docti gratia tanta penicilli.
Invidit Nemesis, virumque longis
Damnavit tenebris, et orba lucis
Pressit lumina nigricante velo.
O duram Nemesim, o maligna Fata!
Sed nec sic tamen omnis ille nobis
LAERESSUS periit. Sagace mentis
Lustrat lumine quidquid undecumque
Magnae arti peperit suum decorem;
Quidquid sedulitas, laborque felix
Longa contulit aemulatione;
Quidquid tot varii creant colores,
Quantis nec pluvius relucet arcus.
Haec solatia caecitatis, haec sunt
Duris otia ducta sub tenebris.
Crevit pervigili tenore charta,
Illustrans facili docentis ore

 Quae

Quae myſteria condidit Vetuſtas,
Et quae multiplici labore ſaepta
Non omnes voluit docere myſtas.
Salve docte ſenex, o aurearum
Princeps conditor elegantiarum,
Foecundae pater & magiſter artis.
Jam nunc in foliis vireſcit iſtis,
Eque ipſa bene pullulat papyro
Annorum domitrix decora laurus;
Quae nomen vetet interire clarum,
Et noctem invidiae geluque vincat.

JANUS BROUKHUSIUS.

OP

OP HET GROTE SCHILDERBOEK VAN DEN HEER GERARD DE LAIRESSE.

— — *Quae te tam laeta tulerunt*
Saecula?

DE Schilderkunſt, die ſtomme poëzy,
Plag hoog in lof en hemelwaart te draven,
Begeert, ge-eert vele ewen op een ry,
En dier geſchat by Griekſche en Roomſche braven.
Al ſchenkt natuur veel gaven overmilt,
Veel wonderheên, de kunſt ſtaat dikmaal boven,
Die haar ſlechts volgt en nabootſt, meer gewilt
In huis by huis, en vorſtelyke hoven.
Maar eew noch tydt heeft ſchrift of merk bewaart
Van enig nut berecht en ſchilderleſſe,
't Gemeen ten dienſt: dees glori bleef geſpaart
Voor vlyt, vernuft en veder van LAIRESSE.
Dees brengt een werk, by al d' aaloutheit ſchoon
Vergeten, ons ter goeder uur te voorſchyn;
En ſpant veelſins de rykſte ſchilderkroon,
Opdat de glans der kunſt volkomen doorſchyn'.
Dat beelt voor beelt het wezen wel gelyk',
Vernoegt hem niet, indien 't niet, ſchoon geſchildert,
Ook geeſtig en recht ſchilderachtig blyk',
Zo dat 'er niets verwart legge, of verwildert.
Hy wil, dat een puikſchilder wys bevroê,

Met

Met wakkre zorge en toezigt, om te mikken
Op 't rechte wit in zyn tafrelen, hoe
Een kunstenaar zy kenbaar aan 't welschikken.
Hy, leert wat reên met overleg gebiedt
Vooraan in 't stuk en sterker te verschynen;
Hoe 't minste van belang dient in 't verschiet
Te wyken, en al flawer te verdwynen:
Hoe 's meesters hant, bestemt van elx gezigt,
Vernuftig verf en kleur van pas moet mengen,
Met zwart en wit, met schaduwe en met licht,
Gelyk natuur dit eischt, of wil gehengen.
Hy let, wat in verscheide luchten voeg',
By vier of vocht, in galerye, of kamer,
Of ope lucht, 's aanschouwers zin vernoeg';
Keurt feilen af, en tekent veel bequamer.
Hy beelt met lust, uit haat van kunstgebrek,
Historien en fablen, ryp van oordeel,
Natuurlyk uit: wie wenscht niet, dat het strekk'
Een voorbeelt, veel leerzuchtigen tot voordeel?
Zo weet hy leên op hun vereischte maat
Alleen niet, die geen kenners oog verveelden,
Maar schuw van al, wat lam en ledig staat,
Hartstogten en gepeins ook af te beelden.
Zo levert hy geen' schyn, de doot ten spyt,
Maar vel en vleesch op doeken en pannelen,
Daar man en vrou veel jaren na hun tydt
Verschynen, en van 't leven naaw verschelen,
Wat streken kent dit brein niet van 't penseel?
Het melt u, wat in lantschapschilderyen,
Schakering van gebloemte en bloemprieel,
Te kiezen sta, of, als een vlek, te myen.
Geen etskunst, geen stilleven wort hierby,
Geen kunstwerk, door dien naam beduidt, vergeten,
Geen boukunde ook, noch beeldehouwery,

Naar

Naar 't voorſchrift van de wiskunſt net gemeten.
  Zag Zeuxis op, Apelles mê zo klaar
Een kunſtberecht in 't licht gebragt, zy riepen,
  Dat zy zich zelfs vergiſten hier of daar
In ſchikkinge, of in 't hogen en verdiepen.
  't Verhaal wiert nu te lichter toegeſtemt,
Dat vogel, vee, en ſtraal van menſchenogen,
  Door ſchilderkunſt en verf, al luidt dit vremt,
Zich vonden, als door toverkunſt, bedrogen.
  Maar wie kan ooit begrypen, ſchoon men 'tzwoer,
Hoe die dit ſchreef gezigt ontbere, en zond er
  Den dag te zien zo ſchoon een werk volvoer'
Met eige hant? ò wonder boven wonder!
  O ſchryfkunſt, nooit gehoort! ô blindeman,
Vol zeldzaam licht, zo klaar en ver noch ziende!
  O kracht van geeſt, in zwakheit kloeker, dan
Veel ſterker wrocht! wie melt, wat gy verdiende?
  Een meeſterſtuk, dat meeſt zich zelven pryſt,
Elx oog en hart bekoort, verdient niet zelden
  Een dekkleedt, fijn van zyde, of goude lyſt:
Maar wie kan dit volſieren, wie vergelden?
  Poëten, op Parnaſſus hoog verlicht,
Eert gy om ſtryt LAIRESSE, en kranſt zyn haren
  In ſchildery, die ſpreekt, van lofgedicht
Met Dafnes loof en nooit verdorde blaren.

J. VOLLENHOVE.

GEDACHTEN
OP HET
GROOT SCHILDERBOEK
VAN DEN HEER
GERARD DE LAIRESSE.

In tenebris Lux.

LAIRESSES ſchildergeeſt ontſluit haar hofpoortaal,
Alwaar 't leerzuchtig oog weid in eens Vorſten zaal,
Naêr kunſt en maat gebouwt, verrykt met taafereelen,
Van 's meeſters hand volwrocht door verw en konſtpenceelen,
Naêr Reeden aangelegt, door Weetenſchap beſtiert,
Met kleuren geſchaakeert, gedommelt en geſiert,
Verdiept, verhoogt, doormengt met ſchaaduwen of lichten,
Daar d'ed'le kunſt vereiſcht 't gebruik der ſchilderplichten.
't Zy 's mans doorlucht verſtand Geſchiedeniſſen maalt,
Of ſticht een trots Gebouw uit Romaas grond gehaalt,
En volgt d'Aaloudheid na, op 't ſpoor der wakk're mannen,
Om tot de Bouwkonſt al zyn krachten in te ſpannen,
En 't prachtig groots geſticht volmaakt in ſtand en leeſt,
Met Grieks' en Roomſche praal te ſieren door zyn geeſt.
Of bootſt naêr 't leeven 't Beeld, dat kunſtryk ſchynt te leeven,
Of maalt de baare Zee, die, heemelwaard gedreeven,
Stuuwt waaterberg op berg, tot woeſt geweld gewent,
Daar zich de heemel wreekt van 't waaterdreigement,
En 't held're middaglicht in wolken legt gedompelt,
Om niet op 't onvoorzienſt te werden overrompelt.
Of maalt de zachte Vloed en vlak gekamde Zee,
Daar veilig dobb'rend dryft 't neſt van Halcioné;
Of leid het ſtraalend oog in weelige Landsdouwen,
Om 't vee, geboomte, vrucht en bloemen aan te ſchouwen,
Doorklieft met Beek en Bron en zilv're Waatervliet,
Daar 't heemelhoog gebergt, verflaauwend' in 't verſchiet,
Smelt in de dunne lucht verlicht door zonneſtraalen,

Of

Of daar de luſt hem noopt 't Stilleeven af te maalen,
Of 't Beeld te klinken uit de harde marmerſteen,
Gebytelt naêr de maat, voltooit in al haar leên.
Het zy Graveerkonſt luſt in kooper, ſteen, metaalen
En and're ſtoffen haar gedachten af te maalen.
Of, dat men 't ſchouwtooneel ſticht op een vaſten grond,
Daar Bouw- en Schilderkonſt geen misſtal ooit in vond.
Dit alles leert Laires, ſchoon hy 't gezicht moet miſſen,
En leid ons, door zyn geeſt, in die geheimeniſſen,
Die 't ſcherpgeſleepe bryn in zyne blindheid ziet,
Veel klaarder als het oog dat heldre ſtraalen ſchiet,
Wiens groote Schildergeeſt, zo ver in konſt ervaaren,
In alle deelen kan Apelles evenaaren,
Gelyk daar blyken zyn van dat doorſtraalend licht,
Eer hem 't wreed noodlot trof en ſloeg in het gezicht,
Daar zyn verheeve ziel bleef ongekreukt, vol luiſter,
En ſpreit, ſchoon 't lichchaam lyd, een klaarder glans, in 't duiſter.
Men trooſt zich in 's Mans leed, en hoor zyn leſſen aan,
Door zyn geleert vernuft geſchildert op dees blaên.

ABR. ALEWYN.

OP HET
EERSTE BOEK,
Handelende van de maniere des
PENCEELS.

Schilderleerling, die genegen,
Het voorbeelt van Natuur te volgen op haar wegen,
Aandachtig 's Meesters lessen hoort,
Door liefde tot de kunst bekoort,
Gebruik met vlyt penceel en pennen,
Om yder uit het oog te rennen,
En tracht, gerezen uit de laegte en 't aardsche stof,
Naar waare glory eer en lof.

Maer myd voorzichtigh alle paden,
Die uwen yver in het leeren kunnen schaden.
Dan gloeit natuurlyk wat gy maalt,
Dus wordt het leven achterhaalt,
Het beste voorbeelt tot het maalen.
Dan nadert gy tot aan de straalen
Der zonne, en beelt ons af een' net gedreven dagh,
Die by het daglicht halen magh.

Dan vloeit uw schaduw voortgetoogen
Naar 's lichaams nette maat, en lokt verstandige oogen.
Dan blinkt de schoonheit overal:
Het zyge een' snellen waterval,
Of bosch, of beemden uit zult beelden,
Of eenen lusthof vol van weelden:
Het zyge uw beelden kleedt bekoorlyk voor 't gezicht,
Daer zelf het leven schier voor zwicht.

Dus toont de doodverf zelf uw krachten,
En wat gy verder groot van moede zult betrachten.
Verlies de hoop dan nimmermeer,
En oog op geld min, dan op eer,
Die u geen rover kan ontdragen.
Dus word gy op den gulden wagen
Der vlugge Faam gevoert tot roem van uw geslacht.
Dus blinkt gy als een star by nacht.

D. VAN HOOGSTRATEN.

Inleiding tot dit Werk.

AAN DE

KONST-OEFFENAARS.

WIe tot eedele Konſten en verheevene weetenſchappen zich wil begeeven, moet zich eenen moeyelyken arbeid getrooſten: en nimmer verdrietig zijn, om dat het einde 't welk hy hem voorſteld, niet aanſtonds aan hem openbaar werd, en zijne verwachting voldoet: Het gelukt zelf den allergrootſte Meeſteren niet, dat zy, met altoos eeven groote ſchreeden hun gewenſte doel naderen. Wien het marren verveeld, overdenk by zich zelf waar aan het haperen mag, en of daar geen Meeſters zijn, die hen moogen helpen. Gewislyk zal men 'er altoos ontmoeten. Indien men niet verwaand is, noch te groothertig, zo zal men het gewenſte doelwit bereyken. Men ſtelt zich altoos de ſpreuk, der wyze *D: Kato* voor oogen.

Ne pudeat, quæ neſcieris, te velle doceri:
Scire aliquid, laus eſt; culpa eſt, nil diſcere velle.

Dat is

Schaamd u niet dat ge iets leerd, wen iemand u wil leeren,
't Is ſchand, zo gy 't niet wild, maar 't weeten ſtrekt tot eeren.

De Ervarenheid heeft my geleerd, dat de weetenſchappen niet ons, maar wy de wetenſchappen moeten zoeken. *Ovidius*, wyſt ons door 't verdichtzel der Nootenboom aan, dat dezelve, hoe meêr hy geſlaagen werd, ook te weeldriger vruchten geefd, maar wacht niet tot dat die in 't najaar uwer leeftyd, van zelve afvallen. Zoekt yverig na eén goed vriend en Meeſter die u onderwyzen kan, hebt gy hem nooit beleedigd, hy zal u ook 't aanzoek niet ontzeggen: Want gelyk het waarlyk in hem een ſlegte daad zyn zoude, dat hy u niet hulp, zo zoude het van de andere zyde noch veel ſlegter daad zijn, niet geholpen te willen weezen, alleen om

de verplichting van weder andere te moeten onderrichten, te ontgaan. Men doe hier in aan anderen, zo men zelf wil ontfangen: Maar die eenmaal een waar vriend, en te gelyk in den zelven een goed meester aantreft, eerd hem als een onwaardeerbaare schat; acht u voor gelukkig wanneer gy, zo één, vriendschap bewyzen moogd, want de ondankbaarheid vernietigd dezelve: schroomd nimmer, aan zo één, uwe zwaarigheeden bekend te maaken, en of hy geringer dan gy moogd zijn, laat u zulks niet stooren: Want nimmer zal het u tot verwyt strekken van zijn minder geleerd te hebben.

Maar laat voor al de waanzucht nooit uw hert bekruypen; deze is het die veele onderdrukt en onwetend laat: met de grootste waarheid zeide een der oude Wysgeeren, dat

Veele tot wetenschappen zouden gekomen zijn, indien zy niet gewaand hadden dezelve alreede te bezitten.

Laat ook nooit het inzien der toekomende zwaarigheden u moedeloos maaken; zo veele andere zijn, door zwaarder weg, tot het bezit dezer Konst gekomen. Nu volgen wy hunne wisse gangen en myden hunne duystere omweegen; een zeeker en kort middel, om in minder tyd, meerdere kennis te bekomen, waar toe deze mijnen arbeid u gedyen mooge.

TAFE-

TAFEREEL VAN DE SCHILDERKONST.

DE SCHILDERKONST, zijnde een ſchoone Maagd in 't beſte van haar leeven, deftig, zedig en opmerkende van weezen; zit op een zwarte Marmore vierkante ſteen, alwaar Geometriſſe en Optiſe figuuren in gegraveerd ſtaan.

Zy heeft kaſtanjebruin hair, verſierd met een goude *diadema* of hoofdband.

Haar kleedinge is een blaauwe borſtlap, roode rok, wit onderkleed en een zwarte gordel met zilver geſtikt om de middel.

De *Natuur*, met vyf borſten verbeeld, ſtaat voor haar, die zy in haar volkomenheid met de penſeel afbeeld.

De *Theorie* vertoond zich naakt, hebbende alleen een blaauwe ſluyer met dewelke zy omgord is, ſtaande ter regter zyde der Schilderkonſt, welkers lokken zy met de linkerhand opligt, en haar alzo in 't oor luiſterd: wyzende met de vinger der regterhand op het Tafereel: Zy heeft op haar hoofdhulszel een paſſer met de punten om hoog.

Aan de linkerzyde, zit *Practica*, als een bedaarde matroon, op eene knie ter aarde, houdende in de linkerhand een lyn, een borſteltje en een paſſer met de punten om laag: en met de rechter, leidze de hand der ſchilderkonſt naar het tafereel: op haar hoofd heeft zy een geelachtig witte doek, en om het lyf een donkerachtig geel kleed: de rechtermouw is tot de elboog opgeſtroopt: haar mantel legd neevens haar op de vloer, zijnde heel donker groen en byna zwart van koleur.

Achter de *Schilderkonſt* ſtaat het *Verſtand*, wat verheeven, lichtende haar met een groote brandende fakkel in de hand, hebbende een purpere mantel aan bezaait met goude ſtarren, en gevoerd met goud laaken: aan zijn zyde ziet men een adelaar.

Boven hem zit *Iris* op een wolk, leunende met de linkerarm op de Reegenboog, welkers einde op *Picturaas* Palét ſtraald. Zy heeft een wit kleed aan, en een blaauw hulſzel om 't hoofd.

Ter linker zyde deezes vertreks, zietmen *Anteros* een donkere gordyn opſchuiven, van achter het welke, door een venſter, eenige ſtraalen van Hemellicht op de natuur ſchieten.

Hy heeft een Laurierkrans op het hoofd, een bloedrood manteltjen aan, en een fakkel in de hand, voor zijne voeten legt een palmtak.

Aan 't einde deezer kaamer, een tree hooger, zietmen, door een groo-

te opening, als een poort, in een ander vertrek: ter zyde deezer poort, ſtaan in niſſen, de *Hiſtoria* ter regter en *Poëzia* ter linker zyde: booven het rond der poort, is een wit marmor borſtbeeld van *Pallas* geplaatſt, ruſtende op een plint, waar in een *Sfinx* uitgehouwen is.

Dit vertrek is met duiſter graauwe ſtof bekleed, en rondom met Schilderyen in ronde lyſten behangen, verbeeldende *Geſchiedeniſſen*, *Gebouwen*, *Landſchappen*, *Konterfytzels*, *Zeën*, *Beeſten*, *Bloemen*, *Vrugten*, *Stilleeven*, en diergelyke oeffeningen en uitwerkzels der konſt.

Aan 't einde der kaamer, zietmen, door een groot venſter dat oopen ſtaat, de *Faam* uitvliegen, blaazende op haar bazuyn.

En in 't verſchiet, beſchoutmen een opgerechte Piramide.

UYTLEGGINGE.

DAt wy de SCHILDERKONST hier een ſchoone maagd in 't beſte van haar leeven, deftig, zeedig en opmerkende van weezen vertoonen; is, dat in die jaaren de grootſte kracht en ſtandvaſtigheid onzer geeſt betoond werd: om dat die tyd haar van alle loſſigheid en onbedachtzaamheid bevryd, laatende niets ontglyen dat opmerkens waardig is.

Zy zit op een *zwarte marmore vierhoekige ſteen*, overmids het zwart een onveranderlyke en natuurlyke eigenſchap is welke aan de koleuren behoord; gegraveerd met Geometriſſe en Optiſe figuuren, door dien zy op de wiskonſt haar onfylbaare gronden boud.

Dat wy haar met *Kaſtanjebruin* hair verbeelden, is om dat die koleur de beſte, beſtendigſte en met die jaaren meeſt is overeenkomende: hebbende tot haar hoofdſieraad een *goude Diadema*, waar meede een der drie hoofdkoleuren, zijnde het geel, werd aangeweezen.

Haar *Borſtlap* en *rok*, werd door het blaau en rood onderſcheiden, beteekenende de twee andere hoofdkoleuren, welke door haar zoete vermenginge, en aanwyzinge van dag en ſchaaduwe, door de gordel, met een aangename ſtreelinge ons gezicht vergenoegen.

De volkoomen *Natuur* met al haar naakte geheimeniſſen, is het voorwerp dat zy nabootſt, met raadpleeginge van de *Theoria*.

Deze vertoond haar naakt, ten deele omgord met een blaauwe ſluyer, om dat zy door haar geduurige beſpiegelinge iets Goddelyks in zich heeft, hebbende een volkomen kenniſſe, van alle het geene zich zichtbaar aan haare oogen ontdekt.

Zy ſtaat ter rechter zyde van *Pictura*, om dat zy door opligtinge der hairlokken, voortreffelyke en uitmuntende gedachten inblaaſt, waar door de Schilderkonſt, tot haare kracht en volmaaktheid, geraakt en tot groote uitvoeringen bekwaam gemaakt werd: onderrichtende haar verder met

de

de vinger der rechterhand op het tafereel, om haar tot de geheimenissen der weetenschappen aan te porren.

De *Passer*, welke *Theoria* op haar hoofdhulzel heeft, verbeeld de gegeduurige inspanninge der gedachten, waar meede zy de Hemelsche geheimenissen gestaadig bespiegeld.

Dat *Practica* of de werkende oeffening een *lijn*, *borsteltjen* en *passer* met de punten om laag in de linkerhand houd, ende ter linker zyde op eene knie geboogen zit, beteekend haare dienstbaarheid welke zy geduurig en onvermoeid aan *pictura* opofferd: zijnde bedaard van weezen, om dat zy zelden als by dien ouderdom gevonden werd: Zy leid de regterhand van *pictura* naar het tafereel, om dezelve tot geduurige en naarstige oeffeninge te vermaanen. Haar hulszel of geelachtige witte doek en donkergeel kleed, betoond dat zy door den ouderdom en geduurige yver tot de konst, weinig acht neemd op haar uiterlyke oppronkentheid of optoojinge, waar door zy nalaatig is om haar weederom met een wit hulszel en andere kleedinge te verschoonen.

De *opgestroopte regtermouw*, beteekend de daadelyke werkzaamheid.

Haar *afvallende donkergroene mantel* op de vloer, geeft te verstaan, dat zy alles uit de duisterheid der natuure ophaalende, het zelve te voorschyn brengt.

De *Werktuigen* die zy in de linkerhand houd, verbeelden het noodige dat *pictura* van doen heeft: haar passer wyst met de punten oopen na de aarde, om dat zy het aardsche en het geene daar van afhankelyk is, afmeet.

Het *verstand*, meede deel neemende om *pictura* in volmaaktheid te doen voortgaan, verlicht haar met de straalen van zijn Goddelyk vernuft, het welke ook by de *Fakkel*, als een brandend vier, dat by de oudheid de Goddelykheid beteekende, werd vertoond.

Zyn *purpere mantel* met *goude laakenze voering*, en van buiten met *goude starren bezaaid*, beteekenen meede de Heemelsche invloejinge, welke alle, volgens de order haarer loop, van trap tot trap, onophoudelyk moeten voortgaan.

Den *Adelaar* aan zyn zyde, doet ons meede verstaan, dat hy, als de voogel van *Jupiter*, de hoogstvliegende ende de blixemdraager is.

Iris, op de wolk zittende, leunende met den arm op de regenboog, welkers verscheide koleuren het Palét van *pictura* verlichten, vermaand *pictura*, de tempering der aangenaame, en verscheiden, doch allengskens zaamenvoegende koleuren, voorzichtiglyk, na de konst, werkstellig te maaken.

Haar *wit kleed* en *blaauw hulszel*, beteekend dat zy haar heemelsche gedachten met alle zuiverheid diend uit te voeren.

Anteros meede ter linker zyde des vertreks staande, ende een donkere

gordyn opschuivende, met de palmtak aan zijn voeten, toond, dat hy, zijnde de broeder van *Kupido*, de lust tot de konst beteekend: om deeze palmtak zeggen de Poëten, dat hy lange met zijn broeder getwist, en eindelyk dezelve hem uit de handen gerukt hadde.

Hy oopend *het donkere gordijn*, betoonende alzo dat de liefde tot de konst, de Chaos der duisternis en verwarringe weg neemd, waar door de straalen van licht en klaarheid, de Natuur verlichten en aangenaamer maaken.

De *Lauwrierkrans*, *mantel* en *fakkel*, beduyden zynen yver en branden de liefde tot de konst, welke eindelyk ter volmaaktheid gekoomen zijnde, tot haar eeuwigduurende loon, met Laurieren gekroond werd.

Historia en *Poëzy*, in nissen, ter regter en linker zyde der poort staande, geeven te kennen, dat zy de voornaamste hulpmiddelen zijn aan de konst, om haar ryke gedachten en bekwaame stoffe tot oeffeninge te verschaffen, en dezelve sierlyk op te tooyen.

Het *borstbeeld van Pallas*, vertoond de Godinne der Wysheid, als bevorderaarster deezer konst; en het *wit marmor*, om de zuiverheid haarer kennisse meede te deelen.

De *Sfinx*, onder in de *plint* uytgehouwen, geeft te kennen, dat dit wyze wangedrocht, het welke zeer duistere raadzelen uitgaf, en dien verslond die dezelve niet oplosten; gelyk de konst mééde doed, den geenen die niet tot haar geheimen indringen, dezelve in den poel der onweetenheid jammerlyk smooren en omkoomen laatende.

Het *tweede vertrek* met *duister graauwe stof* bekleed, word hier vertoond, om den verdere inhoud des zaals, ons met meerder luister ende helderheid te doen voortkoomen.

De *Schilderyen* met *Beelden*, *Gebouwen*, *Landschappen*, *Konterfytzels*, *Zeën*, *Beesten*, *Bloemen*, *vruchten*, *stilleevens* enz, zyn de uitwerkzels deezer konst. Dat dezelve in *ronde lysten* hangen, verwekt onze aandacht, om een nette en wel afgedeelde schikking, zo in 't waarneemen der teegenstreevige veranderingen van de gestalten der Bouwkonst, midsgaaders het plaatzen der Schilderyen, de zinnen der aanschouwers met bevalligheid te streelen: geevende daar by ook verder te kennen, dat de rondigheid, het oneindige beteekend, en den roem der naavolgers deezer konst, in haar byzondere neigingen en verkiezingen, met een bestendige en onsterffelyken lof en eer, gedraagen word op de wieken van de overal vliegende en verkondigende *Faam*, welke hen in de volgende eeuwen komt te kroonen.

De *opgerechte Piramide* in 't verschiet, word hier ook, gelyk by de oude Egiptenaaren gebruikelyk was, tot een teeken van treffelyke en helddaadige stervelingen, ter eeuwiger gedachtenisse geplaatst, met dit opschrift, *Æternæ memoriæ sacra*: Dat is, *Dit zy der eeuwiger gedachtenisse toegeweid.*

GROOT

GROOT SCHILDERBOEK.

Van de Handeling des Penseels.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE Handeling van het Penseel is tweederly, doch zeer verschillende van malkander, want de eene is een vloeijende, en malsse of gladde; de tweede een wakkere en vaardige, of stoute.

Hoe veelerlye handeling van 't penseel daar is.

De eerste wend men aan, in het *Copieeren* of namaaken van nette en uitgevoerde stukken. De tweede volgd dan van zelfs, als men zich oeffend na levens groot, stout en vaardig Schildery, door een vaste hand uitgewerkt.

Welke die zyn.

Wanneer men zich de eerste aangewend, zo heeft men veel boven anderen voor uit, want de nettigheid geleerd hebbende, stapt men ligtelyk tot de stoute en lugtige trant over; daar het in tegendeel zwaar vald, zich tot het net te gewennen, de reeden is, om dat zy de volheid en kleenigheid der voorwerpen nimmer bezeft hebben, en daarom die niet kennen: boven dit, is het gemakkelyker, iets dat men weet af te laaten, dan het geen men niet weet noch geleerd heeft, by te voegen. Een ider tracht dan zo veel doenlyk is, zijn werk uit te voeren; vangd u zaak by het beste eind aan, niet als onnozele kinderen, welke een mes by het scherp en niet by het hegt aangrypen, gelyk verstandiger doen.

Voordeel van het net penseel.

Belachchelyk is 't, Leerlingen, welke by groote en ervarene Meesters leeren, te hooren roemen, hoe zy door het *Copieeren* van groote dingen, een vaste handeling krygen, wakker in de verw schilderen, en een stout penseel bekomen, en diergelyke verwaandheden meêr, die hen alles, wat net en uitvoerig geschilderd is, verwerpen doen.

Belachchelyke roem der Leerlingen.

Maar wie de beste handeling begeerd te hebben, volg die, welke de natuur der voorwerpen en zaaken die wy verbeelden, naaukeurigst vertoond: Want buiten de twee genoemde, zyn geen andere penseel handelingen, die den Konstenaar voordeelig zyn. En begeerd gy reeden van bewys waarom een kloeke en stoute handeling niets tot de konst doet, zo plaatst een stuk, dus geschilderd, op zyn behoorlyke afstand, en ziet of dan die penseel streeken eenige natuurlykheid het Schildery zullen aanbrengen; dit eenige voordeel werd 'er door bejaagd, dat de vaardigheid ons meer-

Wat de beste handeling zy.

meerder winst aanbrengd. Want dien Meester is waarlyk gelukkig, welke in één dag zo veel, als een andere in twéé kan afschilderen, alzo de uitwerking zyner geest door de radheid der hand begunstigd word.

Zy veranderd na de Natuur der voorwerpen.

Ider studie heeft haar byzondere handeling, na den aart der dingen die zy vertoond: De Landschap schilder in het slaan van 't loof der boomen, de Beesjens schilder in de wol en hayrachtigheid, de Lof schilders in hun ranken, Bloem schilders in dunnigheid en vervolgens ider in zyn verkiezing van voorwerpen.

Ook gebruykt den een ander slag van penseelen, dan de ander, de eene lang, de andere kort, deze dunne en die dikke verwen, en niet tegenstaande deze verschillendheden, komt het alles op de twee voorzegde handelingen uit: en niet een derzelve moet bespeurd werden, dan dat het enkelyk tot voordeel des Konstenaars gedye, en nooit tot dat der Konst, want deze is een *Theorie* of kennisse der Geest, en het andere een *Praktyk* of uitvoering door de hand, hier in bestaande: dat het is

Wat een handeling zy.

Een handgreep of lyding des penseels met verwen, door de hand, op een zekere en ordentelyke wyze bestierd, waar door men een ding zonder morssen, wis en vaardig kan maaken en vertoonen.

En waar in die bestaat.

Veele zyn van gevoelen dat dit een gaaf der natuur is, de een boven de ander meedegedeeld; en hoewel ik dit niet geheel ontkén, zeg ik dat zy meêr in de oeffening bestaat, en geleerd word. Hoewel men nu veele Meesters in hun oude daagen, echter styf en morssig schilderen ziet, werd daar door myne stelling niet om ver geworpen; want of hun zinlykheid, of gebrek van goede onderrichting in hun Jeugd, zyn daar de oorzaak af. Hoe menigmaal zien wy niet, dat de Meesters door hun Leerlingen bekend worden: schraale en slordige meesters zullen geen nette en zindelyke Schilders aankweeken: schoon dit echter gebeurd, dat een net Meester slordige Leerlingen nalaat, de reeden is bevatbaar, dewyl een goede onderrichting alléén niet genoeg is, maar een goed begryp, en naauwkeurige waarneeming daar by vereist werd; want de onachtzaamheid is de moeder der slordigheid en zuster van de schurfdheid, en deze een besmettelyk kwaad daar veeler leerlingen handelingen mede besmet zyn, en, zo lang zy geen meêr kennis bekomen, dus blyven.

Wat tot een Schilder en een goede handeling behoord.

Ik zeg dan, dat om een goede handeling des penseels te bekomen, voor al vereist word, een goed begryp van de onderrichting, en kennis van het gebrek, zonder welke het onmogelyk is daar toe te geraaken: derhalven moet noodzakelyk een Schilder deze drie gaaven bezitten, stoutmoedigheid, voorzichtigheid, en geduld of standvastigheid. Het eerste behoord tot het aanleggen van een stuk werks, het tweede om het zelve wel op te maaken, en het derde om wel te voltooyen; hoe meêr het werk vordert,

hoe

hoe meêr zorg daar toe behoord: en gelyk aan *Venus* de *drie bevalligheden*, zo moeten deze drie eigenschappen den Schilder, eigen zyn, en malkander volgen.

Eerst legd men stoutmoedelyk, met een breede penseel, vol verw, dag en schaduw vlak tegens malkander aan, over al even vet en zonder morssen, daar na de zelve penseel heen en weder slingerende, links en rechts, op en nederwaards door malkanderen, om die te vereenigen, en dus na het beloop der voorwerpen brengende, met een bezadigde voorzichtigheid lettende, dat men het licht niet te veel over de schaduwe, noch de schaduwe over het licht dryve, tot men, ten laatsten, met een groot geduld en langmoedigheid, de uiterste lieffelykheid en bevalligheid daar aan geefd.

Manier om de zelve te bekomen aangewezen.

Dus werkende, volgd dat men in het stuk geen handeling van het penseel gewaar werd, 't welk onvermydelyk voor een goede handeling moet gehouden worden, want het begin, word door de tweede werking te niet gedaan, en die weder door de laatste, zo dat de uitvoering, waar in de zuyverheid bestaat, alleen daar aan bespeurd word.

Hoewel nu de fraayste stukken der beruchtste Meesters het moeijelykste om na te maken zyn, vermids daar geen byzondere handeling in te zien is, geloof ik echter dat zy hen de minste moeyten gekost hebben, want die deze drie hoedanigheden bezit, is van alle moeyten en bekommering vry: die zich op deze wyze te schilderen gewennen, zullen door de tyd en de oeffening bekwaam werden om grooter dingen te verrichten.

In dit Hoofdstuk voornamelyk van kleen Schildery en deszelfs behandeling gesprooken hebbende, zullen wy in 't volgende breeder onderrichting geeven van

Het Schilderen der Levens-groote Beelden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

WIen het ordineeren te zwaar vald, ken zyner macht en jaaren; indien hy bemerkt, dat dien last hem te wichtig zy, en het doel te verre, om door hem bereeken te konnen werden, hy leg zyn geest niet meêr op, dan die draagen kan; zyn tien Beelden te veel, hy neem vóór maar vyf, en deze noch te veel bevindende, zo neemd tot twee, tot een, ja laat het maar een half zyn: want weinig dat goed is, overtreft verre, veel dat misstaat. Vald de kleeding niet toe, hy stel zich op het naakt, eeven als *Spanjolet*, *Carlot*, en andere Meesters gedaan hebben. Tracht daar in, nevens hen uit te munten, want middelmaatig blyvende, zal

Raad voor die zich tot het ordineeren begeeven.

het u noch eer noch voordeel aanbrengen. Overweeg dan het geen hier aan te merken ſtaat, om in zodanig een zaak te vorderen: Hier in komt u eerſt vóór een grondige kennis der geſtalten of *proportie*, en der *paſſiën* of kenteekens der *hertstogten* te hebben, op dat gy aan uw beelden, niet alleen haar natuurlyke beweging weet te geeven, maar ook waar uit dezelve ontſtaan, aan 't oog kennen doed; daar na dat gy iders ſtaat en waardigheid in 't wezen wel weet uit te drukken, zo mans als vrouwen, menſſen of Goden.

De Coloriet moet men alleen in 't leeven zoeken.

Zoek daar na de *Coloriet*, niet uit *Spanjolet* noch *Carlot*, maar uit en na het leeven; ſchilder zo natuurlyk vlees, als 't u mogelyk is, dat wit en ſchoon moet wezen, maak wit en ſchoon, dat geel of ros is, desgelyks; maar wacht u boven al voor een byzondere neiging: Laat u niet voorſtaan dat de gloeijende en bruyne *Coloriet* de beſte zy; want een Vleermuys is, in zyn aart, zo ſchoon als een Papegaay: anders doende zoud gy op een dwaalweg geraken, vermids de meeſten vermaak in hun gebreeken ſcheppen, maar laat u veel liever kennen, door uwe goeden aart, handeling en deugd.

En zich voor een byzondere neiging wachten.

Waar op men in het ordineeren acht moet geven.

Om nu met gewiſſe treeden, tot het geheim der konſt, in ordre te gaan, zullen wy het werk en den Konſtenaar in zyn beezigheden volgen, en deze grondreegelen voor af laaten gaan, door hem in het ordineeren van een ſtuk waar te neemen.

* Zichteinder.

Hy geeve dan voor al wel acht, waar zyn ſtuk geplaatſt moet worden, om den * *Horiſont* en oogpunt wel te ſtellen. Hy moet letten waar den dag van daan komt, of het krachtig gedaagd moet zyn, en vlak van ſchaduw, als digt aan de glaazen, dan zwak en ſmeltende, wanneer het ver daar af zy, het welk men, of in een Landſchap of kamer, haaſt gewaar zal worden, en of het in de ſchaduw gloeijend moet zyn of niet; want het is zeker, dat de voorwerpen, ſchoon levensgroote, in die twee plaatzen zeer verſchillende zyn, zo wel als kleene dingen: wie zulks niet bevatten kan, moet een gering verſtand bezitten. Hy neem desgelyks nauw acht op de * *Perſpectief*, en vaar als dan voord, met ſchilderen, na de voorverhaalde wyze van handelen, welke, wel waargenomen, de koleuren zuyver geſpaard, ider op zich zelf daar het behoord, en nochtans daar zy eindigen, met groote penſeelen of borſtels, in malkander verdreeven zynde, zo zal hy gewiſſelyk een goed ſtuk werks volvoeren.

* Doorzichtkunde.

Indien ik voor iemand te duyſter mogt zyn, door dit woord van *Handelen* en de verwen in een doen ſmelten, wil ik hem gaarne met dit voorbeeld te gemoet komen, en myn meening, zo veel doenlyk is, klaar te verſtaan geeven.

Neemd

Neemd dat tot uw voorwerp behoord, rood, blaauw, groen, paars, enz, vlak tegens malkanderen, legd het ook zo áán zonder het minste te verdryven, zet dan een zuyver hoorne blad daar tegens aan, gelyk men in de Lantaarns gebruykt: zo zult gy aanstonds zien, dat al die gemelde verwen in malkander zullen smelten en te zamen vereenigen, dat men de eene van de andere niet zal kunnen scheiden. Dit is het geen men te kennen wil geven, als men van een vloeijende en malsse penseel spreekt; zo is het ook wanneer men in de vernis, taaijen olie of vet in de verw schilderd, want die met maagere verw op een drooge grond schilderd, kan onmogelyk die malsheid krygen.

Verklaring door een voorbeeld wat het verdryven en een malsse penseel voering zy.

Hy die zich tot het grootschilderen begeefd, is genoodzaakt met groote penseelen zulks te doen, en hoewel veele deze les voor onnut zouden achten, denkende dat het van zich zelfs leerd, groote stukken met groote werktuygen uittevoeren, ziet men echter zulke futzelaars, welke met gemeene en afgesleetene penseelen, het zelve doen, waar door de stukken zo vol vuyligheden en hairtjens raaken, dat men met een mes dezelve gemaklyk kan afschraapen: ja zich zodanig hier aan gewennen, dat zy het eindeling niet meêr voor een misstal achten, noch het zien kunnen.

Waarom men groote penseelen in groot Schilderen gebruyken moet.

Dewyl'er nu tweederlye soort van Schilderyen zyn, de eene losse en de andere vast, welker eene men hangd in Zaalen en Kamers, en de laatste tegen de Solderingen, of verre boven het gezicht geplaatst worden, zo werd'er een byzondere manier tot beide vereist. Wat de *Nissen* in Galleryen aangaat, deze om dat zy na by der hand zyn, reeken ik mede onder de losse, zo wel als een Konterfytzel, daarom moet men die netter uitvoeren, dewyl zy onder het oog zyn, en dan eens hooger, dan weder laager geplaatst worden.

Verdeeling van losse en vaste Schilderyen.

Indien nu imand vroeg, of men een stuk van 40 a 50 voeten hoog van de grond tot aan de zolder, over al eeveneens moest net uitvoeren? dien antwoord ik neen, maar net en mals zo hoog de hand reykt, lugtiger in de middelspatie, en zo na hoog klimmende allengs lugtiger, met zulk een voorzichtigheid nochtans, dat het bovenste dezelve kracht en malsheid schynd te bezitten, als het onderste.

Tegenwerping opgelost.

En hoewel men het tegendeel, in dat deftig Schildery van *Jordaans*, zynde de Triomf-wagen, staande in 't huys in 't bos by den Haag, vind; geefd dit echter geen voorbeeld tot navolging: Ook kan men door 't oog niet gewaar werden of het boven, niet allengs lugtiger en ruwer is: daar en boven, zyn het meêr als leevens-groote beelden.

Voorbeeld daar van.

Hier doet zich nu noch een tweede zwaarigheid op, te weeten; wanneer in het vertrek daar zodanig een stuk is, iets kleender moest geschil-

Hoe men nette by ruwe Schilderyen schilderen moet.

ſchilderd worden, als by voorbeeld een enkeld beeld Levens-groote. Hoe zal men dan beſt zich gedraagen, om dezelve krachr en gloejendheid daar in te brengen?

Men moet weeten dat de kracht en gloejendheid in de Verwen, niet in de ruwigheid der ſchildery beſtaat; men moeſt het, als voor gezegd is behandelen, zo zal het zyn welſtand eevenwel bekomen, en zich daar by houden, en welſtandig zyn. Want wy konnen het eeven ſterk hoogen en ſchaduwen, waar door dezelve gloed en verheevenheid zal bewerkt worden, is het niet aanſtonds door de bloote kracht der Verw, men ſchommel en lakſeer het zo lang, tot dat het die eigenſchap bezit.

Die *Harmonie* of overeenſtemming die het met gelyk Levens-groot hebben zoude, kan men daar niet aangeven, vermids onderſteld word dat het kleender dan Levens-groot is. Derhalven deze maat te boven gaande, ſtaat wanſtallig, en is vals en verwerpelyk, vermids daar zulke menſſen niet zyn. Wierden 'er gevonden, alles zoude zich in dezelve vergroven, zy zouden ruwer van vel zyn, de pooren of zweetgaaten grover, zwaarder en dikker van hair, en zo voort. Doch in *Plafons* is 't een heel andere zaak, uit oorzaake dat het meeſt Zinnebeelden zyn.

Om nu als by de hand, een Jong leerling te lyden, zo zullen wy in het volgende hoofdſtuk, een goede manier, of handeling breeder aanwyzen, en van de grond op, beginnen,

Van het Doodverwen, om vaſt en vaardig zulks te doen.

DERDE HOOFDSTUK.

Hoe men het beginnen moet.

HIer in komt my voor, de allerwiſte en zekerſte wyze te zyn, het van achtere te beginnen, inzonderheid wanneer het Landſchap meeſt te zeggen heeft. Dewyl na de helder of ſomberheid des luchts zich alle dingen ſchikken moeten, en de tinten der voorwerpen gevonden; want het licht op de voorgrond, en de kracht der beelden, moet daar na gepaſt worden, het geen, anders begonnen zynde, zeer onwis uitvallen zoude.

In Landſchap van achtere af.

In Beelden anders.

Maar zo het voornaamſte in Beelden of andere groote voorwerpen beſtaat, is het beter te beginnen daar men de meeſte kracht by een ziet, het zy dan op de eerſte of tweede grond, en op dien voet na achterwaards.

Wat men daar in waar moet nemen.

Om nu niet vergeefs te arbeiden, zo moetmen voornamelyk in acht neemen,

neemen, dat de algemeene *houding*, wel waargenomen word: dat de *tinten* en verwen zodanig geschikt zyn, dat na vereis der *wyking* en *afstand*, en het stuk uit der hand gezien werdende, alles een volkomen *welstand* heeft, en zyn behoorlyke eigenschappen bezit: dan zal 'er weinig moeiten tot het opmaaken vereïst worden.

Veele Schilders dwaalen van het rechte pad af, die, niet weetende waar zy beginnen zullen, aan hun zelfs vraagen, waar zy de meeste lust in hebben, en vervolgens nu hier dan daar op invallen: by voorbeeld vald hun zin op een goude vaas, die werd eerst begonnen, daar ná een blaauw kleed, dan een rood enz: andere vallen weder op het naakt, dit Schilderen zy alles eerst zonder aan eenige kleeding te raaken, en zulks het geheele stuk door van voor tot achter, waar door dan gebeurd, dat de stukken, dus onordentelyk begonnen, een onvermydelyke misstand en wanstalligheid bekomen, die den Meester meêr verleegen maakt dan met een leegen doek. Dwaling veeler Schilders aangewezen.

Beklaaggelyk is het, dat de zulke niet eens denken op middelen om uit dien doolhof te geraaken: maar wat helpt het, hen die dwaaling aan te wyzen en daar van te overtuygen; zy zyn in hun doen gerust, en geeven tot antwoord, 't is maar gedoodverwt, in 't opmaaken zal het anders zyn, 't geen nu te licht is, zal ik donkerder houden, en dat partytjen, zal ik het licht wat meêr op doen vallen; ondertussen vorderd het werk niet, en door de opkomende zwaarigheden, vervald de lust tot het opschilderen. Hun reeden van halsterigheid.

Wy treeden dan over, om door langwyligheid niet verdrietig te vallen, tot

Het Opschilderen, en wat daar in waar te neemen is.

VIERDE HOOFDSTUK.

Hier is geen twyffel aan, dat men veel voordeel ontmoet, in het opschilderen van een welgedoodverwd stuk, in welk een goede *houding*, *koleur* en *welstand* is waargenomen. Wy behoeven onze gedachten niet meêr daar mede te bezwaaren, maar kunnen met een dubb'le ernst die elders op aanleggen, zo om byzondere gedeeltens zuyver en zindelyk *aan te leggen*, die *op te maaken*, en op de voorige *welstand* verder te arbeiden. Wat voordeel een goede doodverw geeft.

Hier moetmen, om de beste manier te volgen, van achter beginnen, te weeten de lucht, en dus allengs na vooren toe, zo behoud men Opschilderen moet van achter begonnen worden, en waarom.

men altoos een bekwame en vogtige grond achter de Beelden, om den uiterſten omtrek daar in te doen verdwynen, het welk, anders begonnen, ondoenelyk is. Behalven dit is 'er noch een voordeel in, dat niet min aangenaam als nut is, te weeten, dat men gewaar werd dat het ſtuk vorderd, en alles by malkander, zo in *ſchikking*, als *houding* wel ſtaat, en daar door geduurig het oog kitteld en vermaakt, waar door de luſt, zo menigmaal men het ziet, opgewekt en aangezet word.

Dit is een der grootſte hoedanigheden die in een Schilder vereiſt worden; wat kan ook een Schilder meêr aanmoedigen dan verzekerd te zyn, dat hy op een wiſſe grond arbeid, dat hy vind en niet hoeft te zoeken.

Zwarigheden die men anders ontmoet. Het tegendeel werd gewaar, hy die los te werk gaat: Want futzelende zo lang op een ding, als de zin ſtand houd, en dus met alle de andere voorwerpen, zo miſt men alle *welſtand*, en tot ſlot van reekening, ſcheeld over al wat aan; dan vergaat de luſt, en men kan gelyk het ſpreekwoord zegd, de ſtaart niet villen.

Dus verre uw ſtuk gebracht zynde, komt men tot de manier

Van het Retocqueeren of Nazien.

VYFDE HOOFDSTUK.

Wat hier door verſtaan word. DE Franſſe noemen het *Retoucher*, by ons *nazien* en *overzien*.

Hoe gemakkelijk een Schilder, op de vooraangewezene wys, tot dus ver geraakt is, zal hem de ondervinding en zyn overweeging leeren, wanneer hy ziet, dat alles zyn behoorlijke *houding* en *koleur* heeft, de *wyking* der beelden is'er in, zy doen op behoorlijke plaats hun werking: nu is daar niets meer aan over, als het uiterſte *hoogzel* en *diepzel*, daar in te zetten.

Op wat wyze beſt te doen. Om dit wel te doen, zo *haal u ſtuk* met een goede en dunne *Vernis*, waar onder eenige taaje witten olie gemengd word, *uit*, het zy geheel of half, zo als gy oordeeld bekwamelijk te zullen konnen bewerken, eer het droog word: zet dan uw *lichten* op de *hoogſte partyen*, zagjens en dunnetjens in het nat *verdryvende*, benevens de *teêrheden* van *naakt* en *kleeding*, ider na zyn eis, gelijk ook de *geelachtigheid* of *gloeyendheid* in de *reflectien* of weerkaatzingen des lichts.

Indien nu, hier of daar, het *naakt* te licht mogt zyn, zo mengd een weinig Ligten ooker, Vermilioen, Bruyn rood, Lak of Aſpalt, na de koleur teder of robuſt is, onder de *Vernis*, en *lakſeerd* het dunnetjes over: dan daar op *gehoogd* met zodanig een koleur als men bekwaam oordeeld:

eeven

eeven eens kan men met de *kleederen* handelen, en op deze wyze, mag men zich verzekerd houden, dat het wel zal uitvallen, behoevende alsdan niet bekommerd te zyn dat de Verwen, in het droogen, zullen *inschieten*.

Van de rondigheid of tweede Tint.

ZESDE HOOFDSTUK.

DAar zyn veele menssen, die, wat moeyten zy ook aanwenden, niet konnen een zaak doorgronden, daar zy zo veel swaarigheid in vinden; Zy, die zo lang na 't leeven geschilderd hebben, zien dat de Schilderyen van zo veel andere Meesters fraajer, zuiverder, en *plyzanter gekoloreerd* zyn, waar door zy onlustig worden in hunne eigene te zien; kunnende te nauwernood wederom aan het schilderen komen: maar daar aan geraakt zynde, vaaren zy met de grootste yver en hoop des waerelds voord, hen inbeeldende wonderen te zullen uitwerken, doch gedaan zijnde, vallen zy weder in de voorige kwelling. Deze plaagen hun zelve, zonder op een rechten grond de oorzaak na te spooren, want hoewel het natuurlijk is, dat de dingen van grooter meesters ons meêr, dan onze eigene behaagen, zo lang wy noch hun vaste kennis en wetenschap niet bezitten, zo moetmen daarom geensins de moed laaten vallen, maar in tegendeel yverig blokken tot ontdekking der hoofd oorzaak.

Groote zwaarigheid veeler Schilders.

die hen in 't schilderen onlustig maakt.

Men moet zyn goed oordeel aanleggen in het onderzoeken van fraaije konststukken, men moet ook trachten met zyn meerder om te gaan, waar van wy nut en voordeel konnen bekomen. Zomtijds zien zy iets dat fraay in een ander is, maar de reeden waar om, blijft hen verborgen, om dat zy meer by geval of losse drift, als op een vaste grond te werk gaan, gelyk my met een jong Schilder voor eenige jaaren wedervoer; deze my eenige zyner stukken zien laatende, zeide: dit stuk heb ik over zes Jaar, dit over vier en dat over zo veel minder jaaren gemaakt, doch kan geen verschil van beetering tussen de oudste en de jongste zien: hoewel'er nu een merkelijk onderscheid in te bespeuren was, dat de laatste, zo in *ordinantie*, *handeling*, als *teekening* beeter waren, daar en boven de *kleedingen* beeter *geplooyd*, wilde hy zulks van my niet gelooven, en hy beriep zich, dat hoe zeer hy yverden, zyn schildery altyd eeven graauw en onzuyver bleef, daar dat van anderen zo *zuyver* en *plyzant behandeld* en *gekoloreerd*, daar benevens zo *vlak gedaagd* was; Ik leg nevens hen myn verwen schoon en gloeyend aan,

Middelen om zulks voor te komen.

Voorbeeld van zulk een Schilder.

Zyne redenering.

aan, en dit gedaan zynde, *verdryf* ik die op een vaardige wyze: zegd my nu waar van daan deze morſſigheid doch voort mach komen? Hier op gaf ik hem tot bericht, dat zeeker Schilder met welke gy dagelijks verkeerd, u geheel bederfd, en zo lang gy dien gehoor geeft, is al myn raad tot uw hulp vruchteloos: wat uwe *bevattingen* en *ordinantien* betreft, dezelve behaagen my volkomen, maar uwe *handeling* in 't ſchilderen mishaagd my: uw *tweede Tint* legd gy niet zuyver genoeg aan; door de *tweede Tint* verſtaa ik, die geene, welke op de *gedaagde partyen* tegens den *ommetrek* aan gelegd word, waar door alle verheevene deelen genoodzaakt worden in de grond te ſmelten en te ronden: deze moet gy alzo zuyver en ſchoon in die zelve koleur als die van het licht *aanleggen*, maar niet met een vuyle, die te zeer na die der ſchaduw gelijkt, want dewyl zy mede van het daglicht beſcheenen word, kan de duyſternis en deſſelfs graauwheid die zelve niet aandoen, want de *rondigheid* is niet anders dan een afſchamping des lichts na achterwaard, of een zylicht, dat min of meêr blaauwachtig moet zyn na de koleur des naakts zulks vereiſt, want die geelachtig zynde, zo vald de *tweede Tint* groenachtig; is de eerſte rood, de tweede moet paarſachtig zyn, en zo het een blanke koleur is, zo vald de tweede tuſſen de beiden eerſtgenoemde in, waar door ligt te begrypen is, dat deze tweede koleur, met blaauw verkreegen en getemperd moet worden, maar niet met een vuyle koleur; als dan verlieſt het die vleeſachtigen aart en natuur. Hier op vroeg hy my, op wat wyze hy zulks dan verdonkeren zoude? Waar op ik hem antwoorden, dat gelyk de afſtand der voorwerpen de vermindering der koleur maakt, en dat het geen wy *lucht* noemen, het geene is, 't welk tuſſen ons en de ver afgeweken voorwerpen zich blaau aan ons gezicht vertoond, alzo moeſt hy mede niet dan zuyver blaauw of *ſmalt*, doch maar zo veel als de natuur der *afſtand* vereiſt, in zyne *Tint* vermengen, min of meêr na dat het donkerder zyn moet; dit is een koleur, die, om zo te zeggen geen koleur en geeft, of zonder groote verandering zulks doet. Dit moet nu niet alleen in het *Naakt*, maar in *Landſchap*, *Gronden*, *Steenen*, *Kleederen*, en al wat een *ronding* of *afſtand* heeft, waargenomen worden.

Des Schryvers antwoord.

Wat door de *tweede Tint* verſtaan word.

Die hem zyn misſlag en verbeetering aantoond.

En waar in de *tweede Tint* beſtaat.

Nu is 'er noch een waarneeming die zeer veel tot de volmaaktheid toebrengd: te weeten dat men gemelde *Tint* op de *rondigheid* niet te duyſter houd; want de *vlakke daaging* ſtaat zeer deftig en ſchoon, wanneer men tuſſen dezelve en de *flaauwe ſchaduw*, maar een teeder onderſcheid beſpeurd. Hier mede bedankten hy my en ik vertrok.

Vordere waarneemingen hier omtrend.

Veele

Veele zyn'er die niet weeten hoe veel daar aan die zaak, die men gering acht, geleegen leid; zy is hen in vergelyking van anderen te kleen om daar veel op te letten; eeven als het met een ander Schilder was, die een ſtuk van *Pousſijn* na ſchilderende, met de allergrootſte opmerking op het *koloriet* letten, *temperende* zelfs de *halfſchaduwen* en *teedere tinten* nauwkeurig op zyn Palét, maar gedaan hebbende met dit ſtuk, gong hy wederom in andere ſchilderyen op zyn ouden trant voord; hy zach wel een groot verſchil tuſſen zyn volgende werken en dit ſtuk, hy wierd 'er zelfs bedroefd over, geen acht geevende op het geene hy voorheen gedaan en met zo veel zorg bewerkt had: dit was alleen de oorzaak zyner verachtering.

Ander voorbeeld in een Schilder.

Men vind zelf ſchilders die hen laaten wysmaaken, dat de *tweede tint*, op de *ronding*, heel donker wezen moet, daar in de koleur *der grond* mengende, voor reeden geevende dat dien grooten *Mignard* ook zo deed, doch dat door my heel ontkend word: 't Is wel waar dat ik eens een kleen boekjen, door den Vermaarden *Boſſé* geſchreeven, *Le Peintre Converti* of den *Bekeerden Schilder* genaamd, geleezen heb, waar in hy onder anderen grondig meend te bewyzen, dat gemelden *Mignard* zyn *tweede tint* op de *kant* te duyſter maakten; maar dat en is geenzins te verſtaan, dat hy die *tint* met een vuylder *grondkoleur* bemorſten, maar dat hy die, na maate dat de *tegengrond Ligter* of *duiſterder* was, ook *verlichten* of *verdonkerden*, en gants niet met *rood*, *geel*, *zwart* of andere *koleuren* gelyk men voorgeefd, daarenboven zo weet men wel dat het grootelyks verſcheeld wanneer een tronie *half* of *héél rond* is, dat de eene op de *wykende kant*, noodzakelyk meér verwyderd als de andere, gelyk deez neevensgaande *troonien* aanwyzen: 't welk waargenomen zynde, aan een *afbeeldzel*, een groote *welſtand* of misſtal aanbrengd.

Kwaade gevoelens zommiger Schilders hier omtrend.

De ronding, door een voorbeeld, in de nevensgaande figuur, aangetoond.

De grootſte zwaarigheid, welke zich voor zommige Schilders in deze zaak opdoet, is, dat men onder de hoedanigheden van een goed Schildery, ook een *vlakke daaging* ſteld. Dit waanen zy in een *platheid* te moeten beſtaan: redeneerende zy aldus; Indien het waarheid zy dat een Schildery 't welk *vlak gedaagd* is, het beſte geoordeeld werd, zo moeten onvermydelyk die, welke meér *ronden*, ſlegter zyn. Waarlyk een loſſe ſtelreegel, want de natuur en daagelykze ondervinding omtrend *ronde* voorwerpen, leeren ons het tegendeel, inzonderheid wanneer het buyten *zonneſchyn* is.

Verkeerd oordeel zommiger Schilders.

Ik heb hier vooren gezegd, dat de *ſuperficie* of *d'uiterſte ommetrek*, in de *Tinten der grond* dienen te *ſmelten*, op dat dezelve, van de *verheevene partyen afwykende*, zo veel niet vóór komen zal als d'andere.

Voorbeeld van de *ronding* eens koloms.

Tot bewys daar van, stellen wy hier een *ronde kolom*, getekent A, tegen een *half witte* en een *half donkere grond*; zo dat de *dag zyde* tegens de *schaduw*, en de *schaduw zyde* tegens het *licht* uitkomt. Zo moet noodzaaklyk volgen, dat, om zyne *rondheid* te bekomen, de *schaduw* van gemelde *kolom*, op de *kant*, *verlicht* zal worden, om na de *witte grond te wyken*, anders zo zoude het maar een *half rond* zyn. Wederom aan de andere zyde, is 't eeven eens als hier met de *schaduw*, behalven dat het licht *suyverder* blyft en zyn eige *koleur* behoud, vermits de *tussen-lucht* de *superficie* of *zy-ommetrek*, doet *ronden* en *wyken*, en in de *schaduw* desgelyks, maar werd door de *lichtheid* des *achtergronds* verdubbeld, neemende zyn *koleur* min of meer aan.

Voorbeeld met een ronde *ból*.

Indien dit niet wel verstaan word, zo laat eens zien of het tweede voorbeeld begrypelyker zyn zal; Neemd een *ból*, steld die tegens een schoone lichte geele grond: sta dan een weinig van dezelve af, en daar op ziende, zult gy gewaar worden dat de *uitersten ommetrek*, aan de *schaduw zyde*, geheel in de *grond* zal *smelten*, en gants geen *kantigheid* daar aan konnen bespeuren: dit is zo verre de *ronding* aangaat.

Laat ons nu eens letten hoe veel de *koleur*, door dezelve, aangedaan word.

Derde waarneming omtrend de *koleur* door de *ronding*.

Indien deze *ból* van een *blaauwe koleur* is, zo zullen de *kanten* aan de *ronding*, tegens het *geel*, *groenachtig* zyn: is hy *paars*, zo werden zy *purperachtig rood*, en indien hy, nevens de *grond*, *geel* zy, zullen zich dezelve, in de *schaduwe*, noch *geelder* vertoonen, gelyk wy hier vooren van het *naakt* spreekende, mede gezegt hebben. Deze *ból*, *ruig* of *glad* zynde, geeft weinig verandering, ten zy na maate dat dezelve verre af, of na by aan de gestelde *grond* is.

Zien wy nu eens op den *dag* of *lichte zyde*, daar zal men gewaar worden, dat, zo de *koleur* der *ból* lichter is, dan de gestelde *geele grond*, zal de *koleur* der *grond* zo veel vermoogen in ons gezicht niet hebben, waar door de *superficie* der *ból*, door een minder, niet kan overweldigd worden, en by gevolge de *geelheid* der *grond*, hem geen *koleur* aanzetten; zo dat de *tussen lucht* alléén, *d'ommetrek ronden* en *wyken* doet.

En hoewel de *grond* tamelyk *donker*, ja *zwart* mogt zyn, zo zal daar om deze vermindering van *koleur*, die de *lucht* veroorzaakt, niet minder noch meerder zyn, maar wel door de *tegengrond*, meêr of min *afsteeken*, en minder *rond* schynen.

Dwaaling veeler Schilders aangewezen.

Veele konstenaars dwaalen, welke zich verbeelden, dat de *halve Tint*, die tegen den *omtrek* aan de *dag zyde* gelegd, en *Mezze-Tint* genaamd word, dezelve is, welke tussen het *licht* en de *schaduw*, met de naam van *tussen-Tint* bekend, geplaatst word; deze zyn daar in grotelyks mis, al-

A.

alzo de laatste een *heele*, en de voorige maar een *halve Tint* is, zynde zo breed niet als de *Mezze-tint*, want tot over de *helft* is hy met de *schaduw* vermengd, by gevolg ook *blaauwer*. Alhoewel het zommige, op de *kant* van de *lichte zyde*, een andere *koleur* geven, die meêr na *schaduw*, als na de *koleur* van 't *naakt* gelykt: de misslag daar van, hebben wy hier vooren aangetoond. Maar wanneer het *licht* vlak van vooren komt, alsdan is deze *Mezze-tint*, half met de *tussen-tint* vermengd: doch niet in een *gemeen licht*, gelyk wy gewoonlyk gebruyken.

Derhalven is het zeker, dat *deze tint*, 't zy hoe die genaamd werd, *Mezze-tint* of *gebróke Mezze-tint*, niet voor *schaduwe* kan gereekent worden, nademaal het door een *schamplicht* vermengd is.

Dat in een stuk, de ronde voorwerpen, minder of meerder dan andere ronden, moeten geschaduwd zyn.

Het komt dikmaals te gebeuren, dat in één en dezelve stuk of *ordinantie*, eenige voorwerpen, op de *kant*, *ronder* of *donkerder* zyn als anderen; 't welke zo moet wezen, om die reden wil, dat men van de gemelde voorwerpen, meer dan de *halve Diameter* van zyn *rondte*, en d'ander maar tot de *helft* of minder als de *helft*, zien kan, na dat zy verder, ter zyde van het *oogpunt* afwyken. Want als het *Oog* of *zichpunt* in de midden des stuks is, en het *licht*, van de *rechterzyde*, een weinig van *vooren*, daar in *vald*; zo zullen de kolommen en andere voorwerpen, aan de *rechterzyde*, *breeder* van *schaduw*, en die ter *linker*, *breeder* van *daaging* zyn, gelyk in het voorbeeld dezer twee *kolommen*, tot meerder klaarheid, aangetoond werd.

Wanneer nu eenige *kolommen* aan *weder zyde*, even vér van het *zichtpunt*, waren, en dezelve van *boven* tot *beneden*, *dwars* door het *middelpunt*, en dat *Paralel* met den *Horizont*, *doorkloost* wierden; zo is het zeker en waarachtig dat men op de behoorlyke *Distantie* of *afstand* staande, de *kloof* niet alleen aan de *binnenzyde*, maar ook noch een stuk voorby de *achterste helft* zien zal, gelyk in de *kolom* A aangewezen is. Denk dan dat het gene men over de *helft* op de *dagzyde* ziet, noch zo veel verder *afwykt*, en by gevolg *donkerder*, als daar het *licht afschampt*.

Beschouwt nu in tegendeel die ter regter aan de *lichte zyde*, alwaar men zo veel minder van de voorste *Diameter* of *helft*, als die aan de *donkere zyde*, ziet: derhalven kan de *ommetrek* zo ver niet *ronden*, als wel aan de andere *kolom*, alzo die *donkerheid*, agter schuilende, niet gezien word; waar door het zo *duister* niet kan vertoonen op de *ommetrek*, gemerkt men de linker *kolom* tot over de *helft* ziet, en deze *rechter* zo veel minder.

Wie hier op let, zal zo veel misslaagen, als de onkunde in de konst der *perspective* te weeg brengd, niet begaan.

Van de Schoonheid.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Schoonheid.

DEwyl de *Schoonheid*, het voornaamste en waardigste deel der Edele Schilderkonst is, zal het zelve ook het eerste voorwerp onzer verhandeling zyn: doch myn oogmerk is niet in dezelve, alles wat van haar kracht en vermogen gezegd kan worden, op te haalen; de dagelykze gevallen leeren ons zulks genoegzaam. Dat de wyste onder de Ouden haar hoogachting toegedraagen hebben, zien wy in *Plato*, welke dezelve achtten te zyn een menschelyke glans, uit haar natuur beminnelyk, macht hebbende ons de geesten de oogen te ontrooven. Ja *Kato* achtte dezelve zo hoog, dat hy oopentlyk zeide, het geen minder zonde te zyn, haar te beschadigen, dan het was een Tempel te berooven.

Gevoelens der oude Wysgeeren daar van.

Echter is het genoegzaam zeker, dat zy meest bestaat in een *denkbeeld*, 't welk van onze zinnen en oordeel af hangd, zo dat wy het onmogelyk achten, de waare beschryving in een eenig voorwerp daar van te konnen doen. Het zekerste dat wy daar af konnen zeggen, is dit; dat zo veelerlye soort van voorwerpen daar zyn, ook zo veelerly *Schoonheid* is; het Spreekwoord zegd ook niet zonder grond: Zo menigerly zin zo veelerly *Schoonheid*. *Paris* waande, volgens *Homerus*, dat *Helena*, *Menelaus* huisvrouw, de *schoonste* was; *Apollo* roemden het zelve van zyn *Dafne*: *Narcissus* weder vond geen *schoonder* dan zich zelf. *Stratonika*, wierd, door de Persen, voor de *volmaakste schoonheid* gehouden, en haar *afbeeldzel* een goddelyke eer aangedaan. De hals en boezem van de Atheense *Theodota*, waaren zo *bevallig* in de oogen van *Socrates*, dat hy daar op verliefde. Veele diergelyke *schoonen*, zouden wy konnen ophaalen, zonder dat wy echter meer in de dingen die tot de *schoonheid* vereist worden, vorderden, of dies kundig wierden, vermids ons nergens de *gestalten* noch deszelfs *leest* vertoond word, noch min waar in het *schoon* bestond.

Onmogelyk is zee die in een gestalten te beschryven.

Hoe veelerly die is.

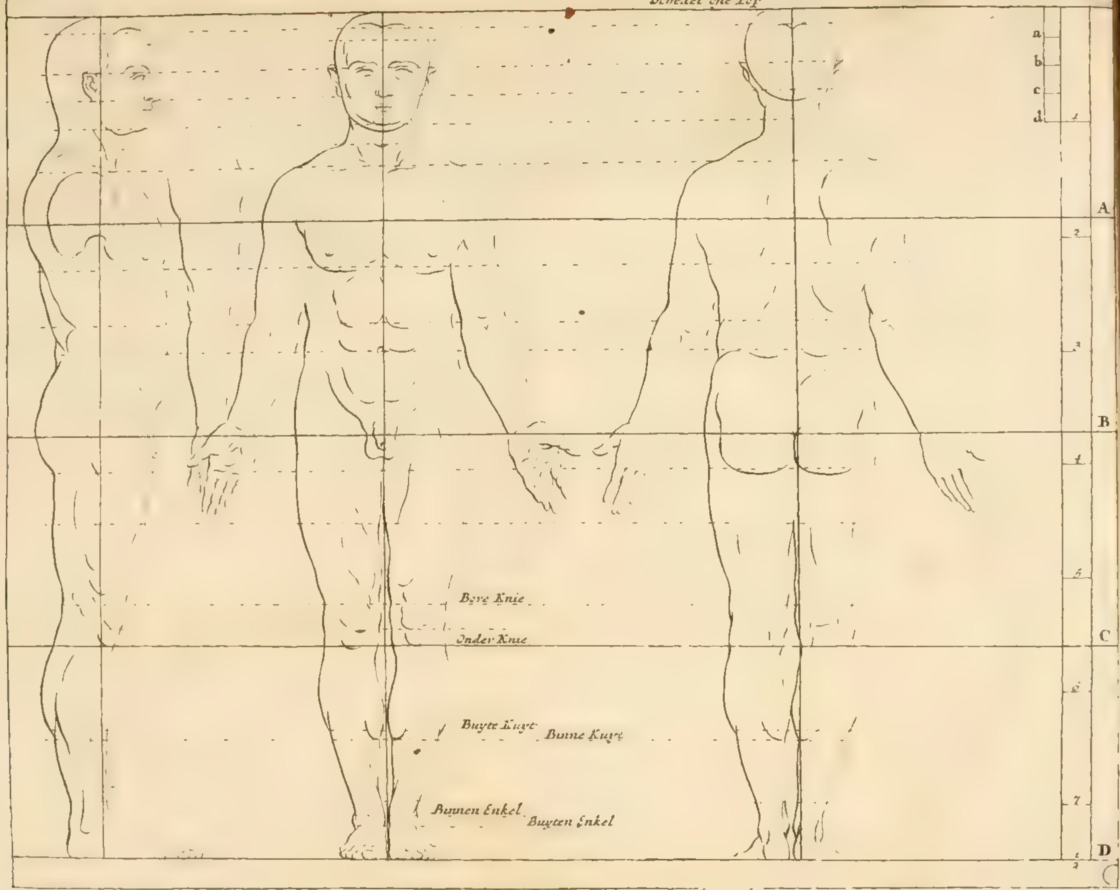
Voorbeelden van schoone.

Het Landaard, ider Minnaar, meend de *schoonste* te hebben, de *Grieken* houden de *bruyne koleur*, de *Latyne* de *blonde* voor de *schoone*: de *Spanjaarden* de *Zwarte*, de *Duitzers* de *bruyne hairen* voor de *bevalligste*. Deze bemind de *Langste* en *Dikste*, en de andere de *tengere menschen*, geene de *zedige* en die de *dertele gebaarden*: waar door myn stelling, dat het *schoon* meest van onze *inbeelding* af hangd, bevestigd word.

Verschil in de keur der volken omtrent het schoon,

en der byzondere menschen.

Zy

Schedel ofte Top
a
b
c
d
1
A
2
3
B
4
5
Bove Knie
Onder Knie
C
6
Buyte Kuyt
Binne Kuyt
7
Binnen Enkel
Buyten Enkel
D

Van de
schoonheid.

Gevoe
der oude
Wysgeer
daar van

Omme
lyk is he
in een ge
ren te be-
schryven

Hoe v
lerly die

Voorb
den van
schoone.

Versch
de keur
volken
trend h
schoon,

en de
zondere
menssen

a
b
c
d
1
A
2
3
B
4
5
C
6
7
D

Zy is driederley: *gemeen*, *ongemeen*, en *volmaakt*: de *gemeene* is van de *mode* zeer afhangelyk, en vernoegd gemeene verstanden; de *ongemeene*, werd door ons verstand uit veele anderen gekooren: de *volmaakte* is, die wy gezegd hebben in *inbeelding* te bestaan. Hoe veelerly die is.

Maar wy zullen ons hier bepaalen, in een opstel dat wy na onze allerbeste kennis, uit veele anderen getrokken hebben, die door de *Grieken* is verkooren geworden, en door hen ons nagelaaten.

De *schoonheid* van een *naakt*, het zy *man* of *vrouwen beeld*, bestaat hier in, eerstelyk dat de *Leedemaaten wel gevormd* zyn; ten tweeden, dat zy een *schoone*, *vrye*, en *gemakkelyke beweeging* hebben: en eindelyk een *gezonde* en *frisse koleur*. Waar in de *schoonheid* der menssen bestaat.

Het eerste is, dat de *leeden gelykmaatig zamengevoegd* zyn, ider na zyn *aart* en *hoedanigheid*, het *hoofd* en *tronie*, *wel geproportioneerd*, *bevallig besneeden van oogen*, *neus en mond*; de *handen*, *vingers*, *voeten* en *toonen*, van een *welvoegelyke lengten* en *dikten*, gelyk meede de overige *deelen* des lichchaams. Eerste deel der zelve.

Door de *gemakkelyke beweeging*, verstaan wy, dat alle *leeden* tot de minste toe, zich op zyn *schoonst* vertoonen, en, zonder moeyten, met een *bevallige zwier* haar *beweeging* doen; gelyk wy door eenige voorbeelden op zyn plaats vertoonen zullen. Het tweede.

Betreffende de *koleur*, hier door verstaan wy, zo als zich dezelve in *gezonde* menssen, geen toeval onderheevig vertoond, noch te *bloedig* noch te *bleek*, zo als wy daar van meede op zyn plaats zullen handelen. En derde.

Dit zyn de *drie hoedanigheden*, tot een *schoon naakt* vereist, en welke, door de Dichters, de *drie gratien* of *bevalligheden* genoemd werden, zeggende dat in *Venus Vrania*, deze *drie* by een gevonden wierden.

Om nu den leergierige Konstenaar, een goed begrip van de *schoone verdeeling* der *Leedemaaten* te vertoonen, zal ik hier de *maat* stellen, zo als wy dezelve uit het geraamte van een dooden opgenomen hebbe, wanneer ik voor de Heer *Professor Bidlo* *, alle de teekeningen in zijn vermaard *Anatomie-boek*, na het leeven, teekende, volgens zijn opstel. Van de leest der menssen.

(*) *Lyfarts* van zyn *Koninklyke Maj: van Groot Britt: Hooglosfelyker gedachtenisse.*

Ik heb dan om het gemaklyker opstellen dezer *maat* van dit *mansbeeld*, een maatstok daar nevens geplaatst, en om dit te volgen, zo maakt een *recht nederdaalende lyn*, getekend met *zon* en *maan*: Dit zal de *lengte* van uw *beeld* zijn. Verdeeld dan deze in *vier gelyke deelen*, welke men *grof deelen* noemd, gemerkt met A.B.C.D. aanwyzende door dezelve, de *okzelen*, het *manlid*, de *knien* en de *zoolen*. En haar verdeeling, in grofdeelen,

len. Daar na verdeeld men de *geheele lengten*, weder in gelijke $7\frac{1}{2}$ *deelen*, welke *hoofddeelen* genoemd werden, en gemerkt 1. 2. 3. 4. 5. 6. $7\frac{1}{2}$. welkers *eerste* het *hoofd* zy. Het *hoofd* werd hier op wederom in *vier proportie*, of *eevendeelige deeltjens* verdeeld, en getekend met a. b. c. d. te weeten het *voorhoofd*, de *oogen*, de *neus* en de *kin*. Welke gebruykt werden, om alle de andere tot een *minder verdeeling* te brengen, beginnende van het teeken ☾, tot dat der ⊙ opwaards, zo zal men vervolgens deze *maat* vinden van de

Hoofd-deelen.

Proportie deelen.

LENGTE.

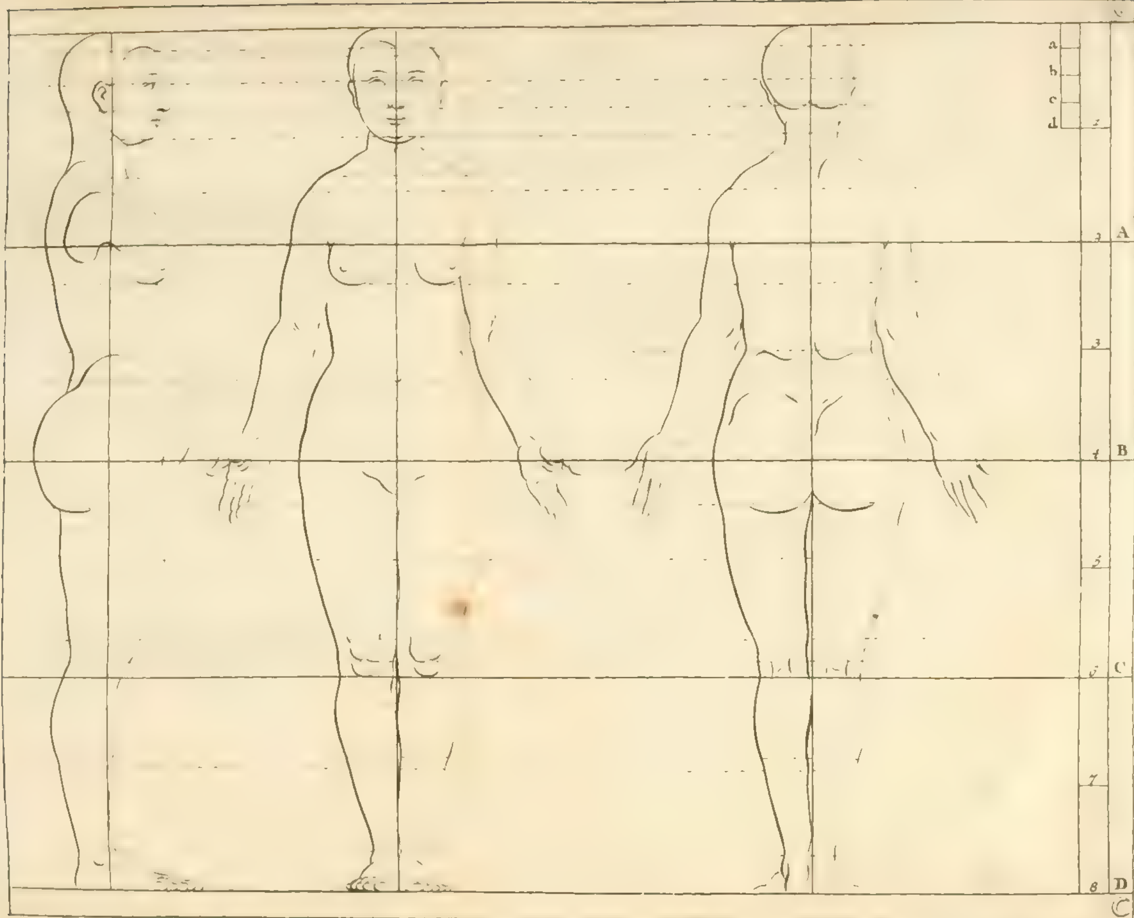
Lengte van een beeld.

Van de zool D. tot aan het gewricht - - -	2	proportie deelen.
Van daar tot de binnenkuit - - - -	$2\frac{1}{4}$	
Van de binnen tot de buitenkuit - - -	$\frac{1}{3}$	
Van daar tot de onderknie - - - -	3	
Van daar tot de knie - - - -	$\frac{2}{3}$	
Van daar tot de opperknie - - - -	$\frac{3}{4}$	
Van daar tot de dyen - - - - -	3	
Van de dyen tot de bil - - - -	2	
Van daar tot B. of de middel - - -	$1\frac{1}{3}$	
Van de middel tot de navel - - -	3	
Van daar tot de heup - - - - -	1	
Van hier tot onder de borst - - - -	2	
Van daar tot de oxels - - - -	$1\frac{2}{3}$	
Van daar tot de schouder - - -	2	
Van daar tot de halskuil - - - -	$\frac{3}{4}$	
Van de halskuil tot aan de kin - - -	$\frac{3}{4}$	
Van de kin tot de neus - - - -	1	
Van de neus tot de ogen - - - -	1	
Van daar tot het voorhoofd - - - -	1	
Van 't voorhoofd tot de stern - - -	$\frac{1}{3}$	
Van de stern tot de scheidel - - - -	$\frac{3}{4}$	

Breedte van het Mansbeeld ter zyde.

De voet is lang - - - -	$4\frac{3}{4}$	proportie deelen.
't Gewricht - - - - -	$1\frac{1}{3}$	
De kuit - - - - - -	2	
De onderknie - - - - -	2	

Bo-

a
b
c
d
2
3
A
3
4
B
5
6
C
7
8
D

Hc
deele

Pr
deele

Le
van e
beeld

pag. 23.

a
b
c
d

1
2 A
3
4 B
5
6 C
7
8 D

Bovenknie	- - - - - -	2¼
Dye	- - - - - -	3⅓
't Eynde der billen	- - - -	3½
't Manlit	- - - - -	4⅓
Over de navel	- - - - -	4
De heup	- - - - - -	4
Onder de borsten	- - - -	4½
Oxel	- - - - - - -	5
Schouder	- - - - - -	3
Halskuil	- - - - - -	2½
Het hoofd vierkant.		

Breedte der beelden van vooren en van achteren.

De voet aan de buiten enkel	- - -	1 proportie deelen.
't Gewricht	- - - - -	1
Binnenkuit	- - - - -	1⅔
Buitenkuit	- - - - -	2
Onderknie	- - - - -	2
Bovenknie	- - - - -	2
Dyen	- - - - - -	2¾
't Einde der billen	- - - -	2¾
Over 't manlit	- - - - -	6
Over de navel	- - - - -	5⅓
Aan de heup	- - - - -	5
Onder de borsten	- - - -	5½
Over de oxels	- - - - -	8
Schouders	- - - - - -	5¼
Halskuil	- - - - -	2½
De kin	- - - - - -	2
Over de neus	- - - - -	2⅔
Boven de ogen	- - - -	3¼
't Voorhoofd	- - - - -	3¼
De stern	- - - - - -	3¾

Lengte van het Vrouwenbeeld.

Van de zool D. tot aan 't gewricht	- -	1½ proportie deelen.
Van daar tot de binnenkuit	- - -	3⅓
Van de binnen tot de buitenkuit	- -	½

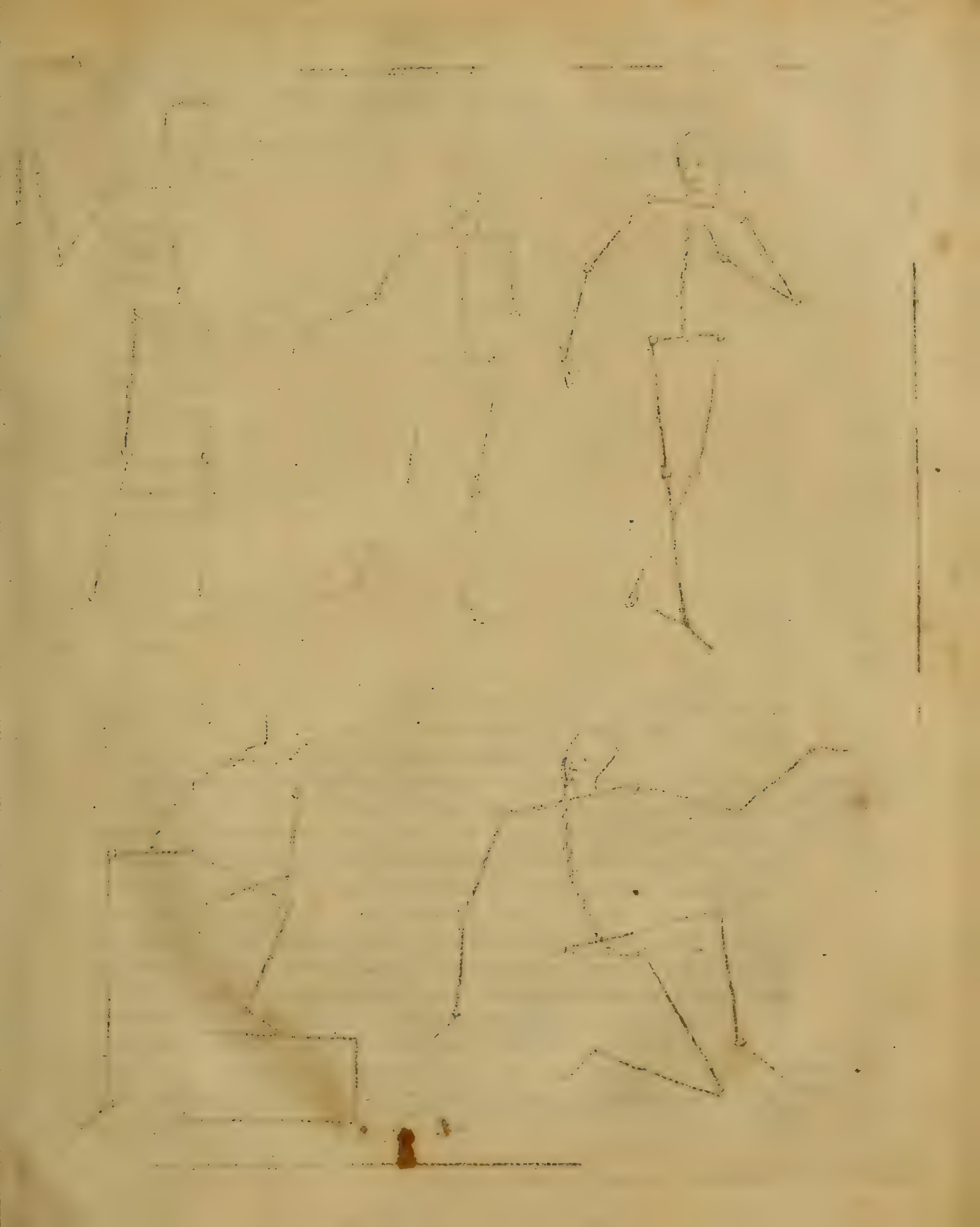
Van

Van daar tot de onderknie	$3\frac{1}{4}$
Van daar tot de knie	$\frac{1}{2}$
Van daar tot de bovenknie	$\frac{3}{4}$
Van daar tot de dyen	3
Van de dyen tot de bil	2
Van daar tot de middel	$1\frac{1}{4}$
Van de middel tot de navel	3
Van daar tot de heup	1
Van hier tot onder de borſten	$2\frac{1}{2}$
Van daar tot de oxels	$1\frac{1}{2}$
Van de oxels tot de ſchouder	2
Van daar tot de halskuil	$\frac{1}{2}$
Van de halskuil tot de kin	$1\frac{1}{2}$
Van de kin tot de neus	$1\frac{1}{4}$
Van de neus tot de ogen	1
Van de ogen tot het voorhoofd	1
Van 't voorhoofd tot de ſtern	$\frac{1}{3}$
Van de ſtern tot de ſcheidel	$\frac{2}{3}$

Breedte van het Vrouwenbeeld ter zyden.

De voet is lang	5	proportie deelen.
't Gewricht	$1\frac{1}{3}$	
De kuit	$2\frac{1}{4}$	
d'Onderknie	$2\frac{1}{4}$	
Bovenknie	$2\frac{3}{4}$	
Dyen	4	
't Einde der billen	$4\frac{1}{4}$	
Het middel of dikſte der billen	$5\frac{2}{3}$	
Over de navel	$4\frac{1}{2}$	
De heup	4	
Onder de borſten	$4\frac{1}{2}$	
Oxel	$4\frac{2}{3}$	
Schouder	$3\frac{1}{2}$	
Halskuil	$2\frac{1}{2}$	

Het hoofd vierkant.

Breedte der beelden van vooren en van achteren.

De voet aan de buiten enkel	- - -	1 proportie deelen.
't Gewricht	- - - - -	1
Binnenkuit	- - - - -	$1\frac{1}{3}$
Buitenkuit	- - - - -	2
Onderknie	- - - - -	2
Bovenknie	- - - - -	$2\frac{1}{3}$
Dyen	- - - - - -	$3\frac{1}{3}$
't Einde der billen	- - - -	$3\frac{1}{2}$
De middel	- - - - -	$7\frac{1}{3}$
Over de navel	- - - - -	6
Aan de heup	- - - - -	$4\frac{3}{4}$
Onder de borften	- - - -	$5\frac{1}{3}$
Over de oxels	- - - - -	$7\frac{2}{3}$
Schouders	- - - - - -	$6\frac{1}{4}$
Over de halskuil	- - - - -	$5\frac{1}{3}$
De kin	- - - - - -	$1\frac{3}{4}$
Onder de neus	- - - - -	$2\frac{3}{4}$
Boven de oogen	- - - -	$3\frac{1}{2}$
't Voorhoofd	- - - - -	$3\frac{2}{3}$
De ftern	- - - - - -	$3\frac{1}{2}$

Ik twyffel niet, of wie zyn beelden maat na de voorgaande fchikt, zal altoos een goede verdeeling en geftalte vinden, inzonderheid wanneer hy t'eevens de bevalligheid der *ftatuen* waarneemd.

Verdeeling van de bevalligheid der beweeging.

Om den leerling aanleyding te geeven tot het uitvoeren en verder nafpeuren van het tweede deel der *fchoonheid*, namentlyk de *bevallige beweging der leedemaaten*, zo gelief hy te letten op dit nevenftaande *Figuur*, waar in de voornaamfte fchikkingen, welke een fchoone *aktie* veroorzaaken, waargenomen zyn, beftaande in het *op* of *nederbuygen* der fchouders, heupen en derzelver *beweeging*, om die recht ftrydig te doen *zwenken*, en daar nevens in een tegenftelling en werking der mindere leeden, gefchikt na dezelve ordre: hier uit fpruyt niet alleen de *bevalligheid* der *fchoone* en *aangename geftaltens*; maar geeft daar en boven, ook voordeelige fchaduwen, die de uiterfte *gracelykheid* by brengen.

Nuttigheid dezer waarneeming.

Dit is van zulk een algemeen gewicht, dat het zo wel in dooden als levende, in *grammen* als *zachtmoedige*, *razende* en *dolle*, als in *geruste* menffen, en in *droeve* als *blygeeftige* waargenomen moet worden,

zo wel in *pynlyke* en *stervende* als in een *lyk*. Ja het is onmogelyk dat ider byzondere *beweeging*, of gestaltenis des lichchaams goed kan zyn, die niet natuurlyk uytgedrukt en met deze *drie hoedanigheden* verzeld zyn, namentlyk een grootze ommetrek, fraaye zwier in de *beweeging*, en een schoone *koloriet*. Want als men wilde een *levendige* met eens *dooden koleur* schilderen, of het tegendeel: een *dolle* of *razende*, *bleek*; een *rustende*, *brandig*; een *treurende*, met een *lachchend wezen*; zulks zou zeer oneigen zyn en tegen de waarheid strydig, vervolgens een leugen, alle leugen haatelyk, deze gaat mank en werd niet geacht, en alles wat veracht werd, verwerpelyk zynde, is by gevolg het schilderen onwaardig.

De gestalten, beweeging en koleur eens dooden.

Indien nu aan iemand onbevatbaar voor komen mogt, wanneer ik zeg, dat fraaye *bewegingen* en *koleur*, ook in een *dood* lichchaam moet waargenomen worden, in het welk volgens het gemeen zeggen, noch *beweging* noch schoone *koleur* is; hy gelief te weeten, dat het geen ik zegge, alleen van een geschilderde *dooden*, en niet van het *leeven* verstaan moet worden, vermids een *dood* lichchaam zich zelf niet beweegen noch schikken kan: wanneer nu echter zulks vereist, zo moet men het Modél zodanig schikken, dat het zich op zyn schoonst vertoond: het aangezicht van vooren, de borst op zyde, de heup opwaards, het eene been ingetrokken en het andere uitgestrekt, de eene arm gints en deze derwaards, en zo voord; dit word een schoone *aktie* en *zwier* genoemd, ja zelf een schoon beeld.

De *koleur* betreffende, deze moet na geen hout noch steen, maar vleesachtigheid strekken, en natuurlyk dood vlees gelijk zyn.

Tegenwerping, wat de schoonste ouderdom zy:

Iemand zoude my nu konnen tegenwerpen, dat dewyl 'er driederley stand van ouderdom zy, jonge, middelbare en oude, en alle byzondere *bewegingen* en *koleuren*, ook van byzondere *maat* en *leest* zyn, het zwaar vald uit een der zelve een volmaakte te kiezen.

Oplossing der zelve.

Dezulke voeg ik dit tot oplossing toe, dat zy alle drie ider na zyn *aart* eeven schoon moeten verkoozen worden. De jonge, *teêr*, *zwierig* en *fris*: de middelbaare, *vast*, *bedaard* en *vleezig*: en de oude, *slap*, *traag* en *dor*. Niet tegenstaande nu hun ouderdom, heeft ider zulke hoedanigheden, die hem verkiezelyk doen zyn, want zoo wel als men zegd, *dat is een schoone jongeling*; zegt men mede, *zie daar een schoon en wakker kaerl*, *ei let eens op de deftigheid van die oude man*, *dat is een schoone gryzaard*, en zo voord.

Aanmerk eens de Statuaas van *Perrier*, en geef naukeurig acht op de jonkheid van *Ganimedes*, stel *Antinoüs* of *Apollo*, voor de tweede staat, en de *oude Faunus* voor de derde, zo zult gy bevinden dat ider in

het

het zyne volmaakt ſchoon is, voeg daar dan eens by, hun behoorlyke *koleur*, elk na zyne jaren, zo zal gewiſſelyk myne ſtelling dóórgaan, en uw beeld, door ider beſchouwer, bekoorlyk en fraay geacht worden.

Hoewel nu een ſchoon beeld, in een goede *proportie* en ſchikking der leeden, elk na zyn *paſſien* en *werkinge*, beſtaat; zo is echter zodanig een beeld noch niet volmaakt, ten zy dat de uiterſte bevalligheid van een ſchoone en toegeëigende *daaging*, daar by gevoegd werd.

Verſchil in de verkieſing des lichts.

Wy bevinden veeltyds, dat door een al te zedig *licht*, de voorwerpen zich heel *ongracelyk* vertoonen, en een tegenſtrydige uitwerkinge veroorzaaken, het welk de meening zomtyds heel doet te buiten gaan en onze zinnen tot onluſt verwekt, ſchoon wy in 't begin onzer *Concepten*, de grootſte gedachten en verwachtinge daar van hebben; en dat noch het ergſte is, zonder eens de oorzaak te kunnen begrypen: het geen zekerlyk gebeurd, wanneer wy zonder acht te neemen op de uitwerkinge onzer voorwerpen, een *licht* daar toe ſchikken, 't welk daar niet eigen is; waar door een krachtige en zielroerende hartstogt in een beeld, door een *flaauw licht*, t'eenemaal machteloos en onbeweeglyk gemaakt word: en in tegendeel, een zwak en lieffelyk voorwerp, door een al te *wreede vlakke daaging* en *ſcherpe ſchaduw*, geheel verkragt word, en de bevalligheid te niet doet.

Gelegentheden waar omtrend aangewezen.

Het is dan van groot belang, dat men zich wel bezint eer men zyn werk aanvangd, om die twee miſſlagen te vermeiden. Neemt derhalvenacht op de navolgende voorvallen, op welke deze aanmerkinge paſt en doeld: namentlijk de moord van *Julius Cezar* in den vollen Raad, of de dood van *Kato*; en in tegendeel, *Stratonica* met *Antiochus* trouwende, of wel de Koningin van *Zeba* by *Salomon*, met haar geſtoet van ſtaatjuffers, enz.

Overweegd nu eens wat een onderſcheid van hartstogten, dat in die byzondere voorvallen beſpeurd werden.

In de eerſte, ziet men een geweldige beroering, een vluchtige ſnelheid, ſchrik en verwarring, alles is beweegende: en in tegendeel ziet men in de andere, niet als ſchoonheid, lieffelyke *beweeginge*, *gracelyke* zeedigheid en gezag.

Toepaſſing van het licht tot de voorwerpen.

Alsmen die dingen aangemerkt heeft, wie zal met my dan niet toe ſtemmen, dat men de eerſte, met een *wreed* en *hard licht* moet *daagen*, en de tweede, met een *lieffelyke*; vermits men weet dat de *lichten* of *dagingen*, mede haar byzondere hoedanigheid en eigenſchap hebben, dat de eene *wreed* en *ſtraf* is, en de andere *lieffelyk* en *aangenaam*. Wanneer nu het tegendeel gebeurd, zo moet het onvermydelyk vals zyn, en de zaak door deze tegenſtreevigheid verduiſterd worden: mogende den

een, als dan met regt, een *gracelyke* verwarring, en de andere, een ſtraffe liefkozery noemen.

Derhalven beſluit ik, dat een beeld, het geen wel *geproportioneerd* en geſchikt, met een goede beweeging en draajing voorzien, waarlyk volmaakt geacht mag werden, wanneer het door een bekwaam en daar toe eigen *licht*, *gedaagd* is; op dat het geen de ommetrek en beweeging tracht uit te drukken, daar door niet verhinderd noch tegenſtrydig gemaakt word.

Van de Beweging der Leeden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van het tweede deel der ſchoonheid.

LAat ons nu eens komen tot het tweede der deelen waar in de *ſchoonheid* beſtaat, namentlyk de *beweeging* der *leeden.*

Waar in een fraaye beweging beſtaat.

Deze hangd voornaamlyk af, van een tegenſtrydige werking aller lichchaams leedemaaten, en van derzelver daaging en ſchaduwing: veroorzaakende dit een beeld, roerende en leevendig. De voornaamſte waarneeminge om het zelve te verkrygen, geſchied door een *draayinge*, welke verſtaan moet werden, wanneer het hoofd vlak van voore, het lyf weinig op de een zyde, en de beenen weder van vooren gedraayd zyn, ziet de fig: A.

Eerſte voorbeeld.

Tweede voorbeeld.

De tweede waarneeming, is een tegenſtreevendheid in de helling des lichchaams, van het hoofd tot de voeten.

By voorbeeld: dat de ſchouders, de eene hoog, de andere lager zy: de heupen, kniejen, en voeten desgelyks, als in dezelve figuur letter A, te zien is. 1. De rechter ſchouder hoog. 2. De rechter heup laag. 3. De rechter knie of voet weêr hoog, en het tegendeel, werd men aan des lichchaams andere zyde gewaar.

Derde voorbeeld.

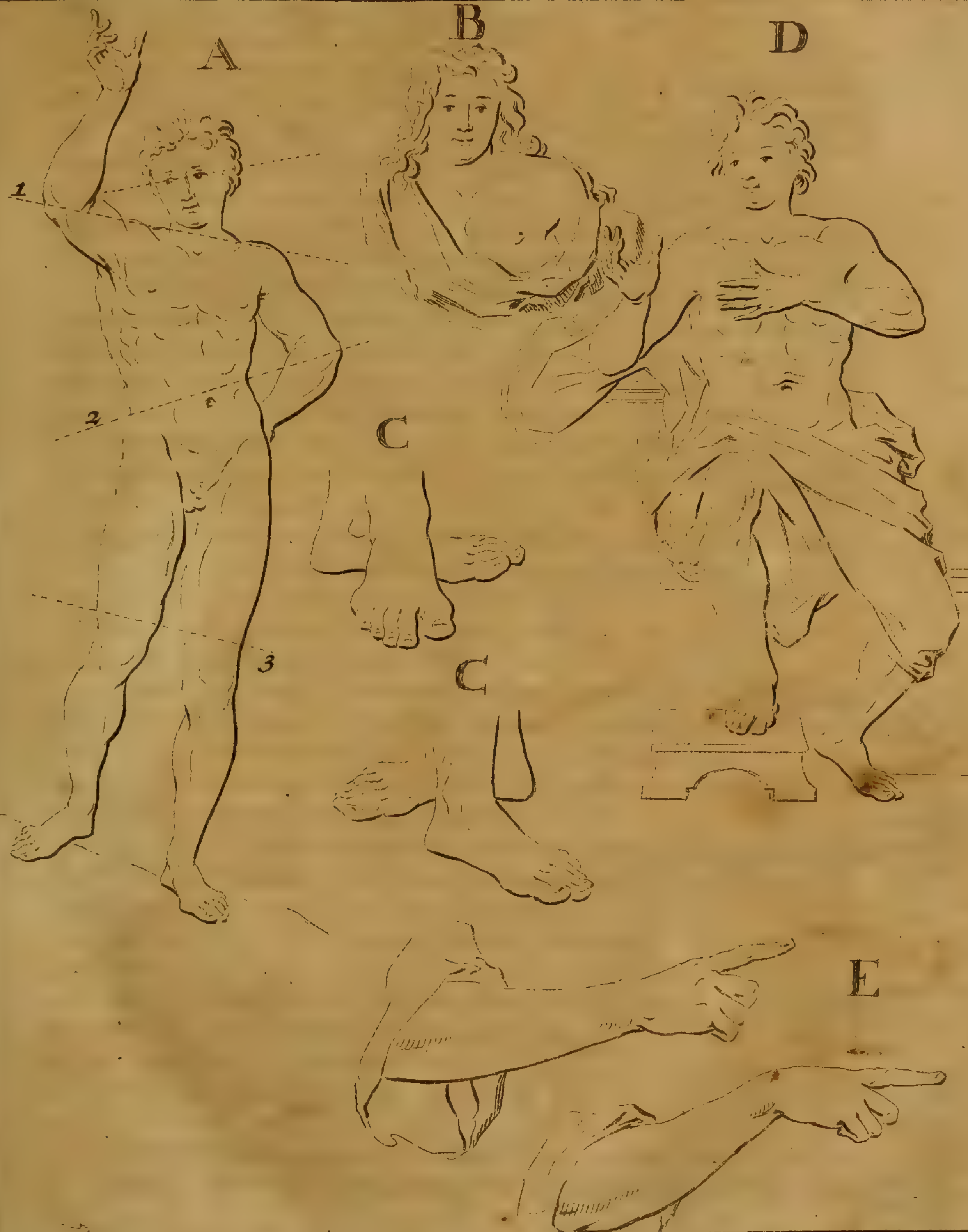
De derde waarneeming is, dat als de rechter arm en het linker been voorwaards komen, dat dan linker arm en rechter been, achterwaard gaan.

Verdubbeld voorbeeld.

Maar deze *beweeging* verdubbeld, wanneer de rechter ſchouder van vooren komt, als dan moet het hoofd en onderlyf meede van vooren komen, gelyk de zelve figuur ook aanwyſt. Wanneer de borſt zich verheft opwaard, zal het hoofd nederwaard buygen: en het tegendeel, zo wanneer de borſt nederwaard buygd, zal men het hoofd over end ſtellen, zie de fig: B.

Van het hoofd.

Het hoofd moet altyd over de hoogſte ſchouder hellen en buygen, zo als by A. aangetoond word; wanneer het lichchaam recht ſtaat, zullen

A
B
D
1
2
C
3
C
E

len de voeten altyd een gelyke hoek maaken, te weeten de hiel van de één, tegen de binnen enkel van de ander, zie C.

De handen moeten altoos een ongelyke *beweeging* hebben, ziet men de een van binnen, de andere zal men van buyten vertoonen, de een hangende, de andere opgetild: het onderste deel des arms verkort zynde, diend deszelfs bovendeel, recht, de dye in 't verkorten en het been weederom recht gezien te worden, als fig: D. aanwyst. Van de handen.

Van de beenen, is de *beweeging* by na als die der armen, want het bovendeel des arms, steld dat over een met de dye, en het onderdeel, als het been. Indien nu gebeurd dat het bovendeel des arms neêrhangd, zo moet de dye met een strydige *beweeging* daar tegen aan werken, en zo vervolgens met alle de gelyke leeden. Wanneer nu de rechter arm om hoog en de linker laager is, dan zal het met de knien of voeten, contrarie zyn; zo de heup opzweld, schiet het bovenlyf in het onderste; als men de schouders ophaald, zo zakt de hals in dezelve. Van de beenen.

Voor al moetmen zorg draagen, dat de hand en den arm niet gelyk uitsteeken, gelyk men een goed en kwaad voorbeeld daar af in de fig: E. ziet.

Dat het kruys des aangezichts, nooit met dat des lichchaams overéén komt, noch van vooren noch van ter zyde, noch ook het boven met het onderlyf.

In deze *beweegingen*, bestaat myns oordeels, de schoonheid des lichchaams, ten opzicht der gestalten.

Belangende de verdere *beweegingen*, daar van zyn deze drie, de voornaamsten; eerstelyk die des hoofds, ten tweeden der handen en voeten, en ten derden des lichchaams. De drie voorname bewegingen eens lichchaams.

Die des hoofds, zyn vierderly, voor en achter over, en aan wederzyden: die der handen en voeten desgelyks. Voorname buigingen des hoofds.

De armen en beenen, hebben maar een *beweging*, d'een aan de elboog, en d'ander aan de knie, den arm voor, en het been achterwaards. Der armen, en beenen.

De *bewegingen* des lyfs, zyn driederly, voor over, en aan beide de zyden. Des lyfs.

Buyten deze aangeroerde, zyn 'er noch vierderly *bewegingen* door de zelve leeden, als de *simpele* of eenvoudige. De eenvoudige beweeging.

De *Active* of werkelyke. De werkelyke.

De *Passive* of driftige en

De *Forsse* of geweldige. Driftige en geweldige.

De eenvoudige is, wanneer de leeden zich natuurlyker wyze *beweegen*, gelyk imand die gaande, de eene voet voor de andere zet, die drinkt of Wat de eenvoudige beweeging zy.

of eet, de handen aan de mond brengd, het hoofd keerd en draaid, en vorder de leeden tot lichchaams behoeft gebruykt, welk *beweging*, kinderen zo wel als de oude, door de natuur onderworpen zyn.

De werkelyke. De werkelyke, bestaan in draagen, trekken, duwen, stooten, klimmen en diergelyke, 't geen door kennis en verstand geschied, zynde de kinderen maar ten deele eigen, ziet Fig: B.

De driftige. Wat de driftige belangd, zy neemen hun oorsprong uit de ontroering des gemoeds, of die de ziel door het lichchaam in de hertstochten vertoond; als daar is, de *liefde*, *haat*, *gramschap*, *droefheid*, *blydschap*, *spyt*, *verachting*, en diergelyke meer; deezer werking, schoon meest inwendig, vertoond zich echter uitwendig, voornamelyk in de kleene leeden, als oogen, neus, mond, vingers en toonen, zie Fig: C.

De geweldige. De geweldige zyn, *schrik*, *vrees*, *wanhoop*, *dolheid* enz, alles wat de natuur, boven gewoonte, door toevallen, op het gehoor of gezicht werkende, doed ontroeren; gelyk daar zyn, een *schielyke donderslag*, *spook*, of *verschrikkelyk gezicht*: welke dingen, een krimping, rekking, en draaijing der leeden veroorzaaken, die beide, zo wel jongen als ouden onderworpen zyn, ziet verder hier op na de Fig. D.

Nuttigheid dezer schikking. Alle deze aangewezene hertstochten, konnen zonder de voor aangeroerde schikking der leeden, geen volmaakt beeld voortbrengen, want men kan wel een trap opklimmen met de handen in de zak, of iets optillen met beide de handen gelyk, en de beenen naast malkander: iemand kan schrikken van iets dat voor hem staat of legd, zonder dat men zulks in het aangezigt bespeurd; men kan ook verliefd zyn, zonder de allerminste *beweeging* te toonen. Maar myn meening is, deze hertstochten door de *beweeging* der leedemaaten uit te drukken, en dat ider lid ten dien einde diend, geschiedende zulks wanneer het lichchaam zig keerd of wend, de leeden spartelende de een vóór en de anderen achterwaards, de een om hoog en de anderen om laag.

Geen modél is bekwaam die te verbeelden na hun aart. Vermids het een onmogelyke zaak geweest zou hebben, alle deze voornoemde *beweegingen* en hertstochten na vereis der zaak uit te beelden, na dien zy heel zelden en onverwacht voorkomen, en dat men geen modél zo duydelyk kan stellen, om hen de waare indruk dier hertstochten te doen begrypen; zo heb ik zelf, om de wissigheid, voor alle gestaan, en ider zyn *passie* tot de minste leeden toe, ja oogen, mond, neus, vingers en toonen uitgedrukt, welke gestaltens met een vlugge hand, door myn Zoon dus getrouwelyk nageteekend zyn.

Van

D.

Van de driftige en geweldige Beweegingen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

VOor af, diend aangemerkt te worden, dat het grootste deel dezer *beweegingen*, niet dan ten deele kunnen begrypelyk zyn, en meest door het vertoonen der oorzaaken hunner *beweeging*, om der overeenkomst wille, die zy met elkander hebben, 't zy in hun begin of einde. Want het eind der eene, baard dikwils het begin der andere. Zo is de *gramschap* een trap tot de *dolheid*, de *droefheid* tot *mismoedigheid*, en deze baard de *wanhoop* of *gekheid*. En dus zyn meest alle de geweldige ontroeringen des gemoeds en pynlykheden des lichchaams. Want deze smert, doed de leeden geweldelyk beweegen, de spieren zwellen, de zenuwen, spanzels en andere werktuygen, inkrimpen, en uitrekken ver buyten hun gewone *beweeging*, ja zomtyds boven vermoogen. Als by voorbeeld, *branding*, *kwetzing* en diergelyke; welke pynlykheden, niettegenstaande zy hun byzondere trekkingen in het aanzicht en andere leeden veroorzaaken, echter niet ten volle zoude gekénd noch onderscheiden werden, om zulk een toeval uittedrukken, ten waar men iets van de oorzaak daar neevens bespeurde: als *Piramus*, met een pook doorstooten, *Euridice* en *Hisperia* door een slang gebeeten, *Prokris* met een werpspiets, de *Centaur Nessus* met een pyl doorschooten, *Hippolytus*, door zyn hollende waagen verwond, en meêr diergelyke, by welke men noodzakelyk, gelyk ik zeg, iets der *oorzaak* verbeelden moet; als, by *Piramus*, de sluijer van *Thisbé*, of de pook uit de scheede, by *Euridice*, de slang, het zy leevende of dood. By *Prokris*, het noch met bloed besmette moordgeweer, en dus met de anderen desgelyks; boven dien behoord men de plaats der kwetzing of wonde aantewyzen, en hoe zulks toegekomen zy, het welk myns oordeels alzo noodzakelyk als al het voorgaande is. Gelyk met *Nessus*, die wierd van achter doorschooten, *Euridice* en *Hisperia* in de hiel gebeeten, *Achilles* op de zelve plaats getroffen: een verstandig meester moet zulks bekwamelyk schikken, en die myn gedachten niet klaar genoeg bevat, dien zal ik door dit volgende *Tafereel*, myn meening duydelyker te kennen geeven, en daar in verbeelden

Deze beweegingen kannen niet genoeg duydelyk vertoonen.

Dan met hun oorzaken, daar by.

Voorbeelden daar af.

De Dood van Hisperia.

Tafereel tot verder verklaring.

HIsperia, Dochter van de Rivier *Sebrenus*, door *Æsacus*, *Priams* zoon, vervolgd werdende, wierd door een slang in de hiel gebeeten, waar van zy storf.

Deze jonge en schoone Dochter, welke gy midden in het stuk op 't gras neder ziet leggen, is *Hisperia*, de ongelukkige maagd, omzingeld door eenige Nimfjens die haar betreuren: haar Vader, welke tegens dat steenwerk zeer mismoedig staat en haar dood beweend, werd door eenige andere *Riviergooden* verzeld, die hem trachten te troosten, doch schynd daar niet na te willen luysteren.

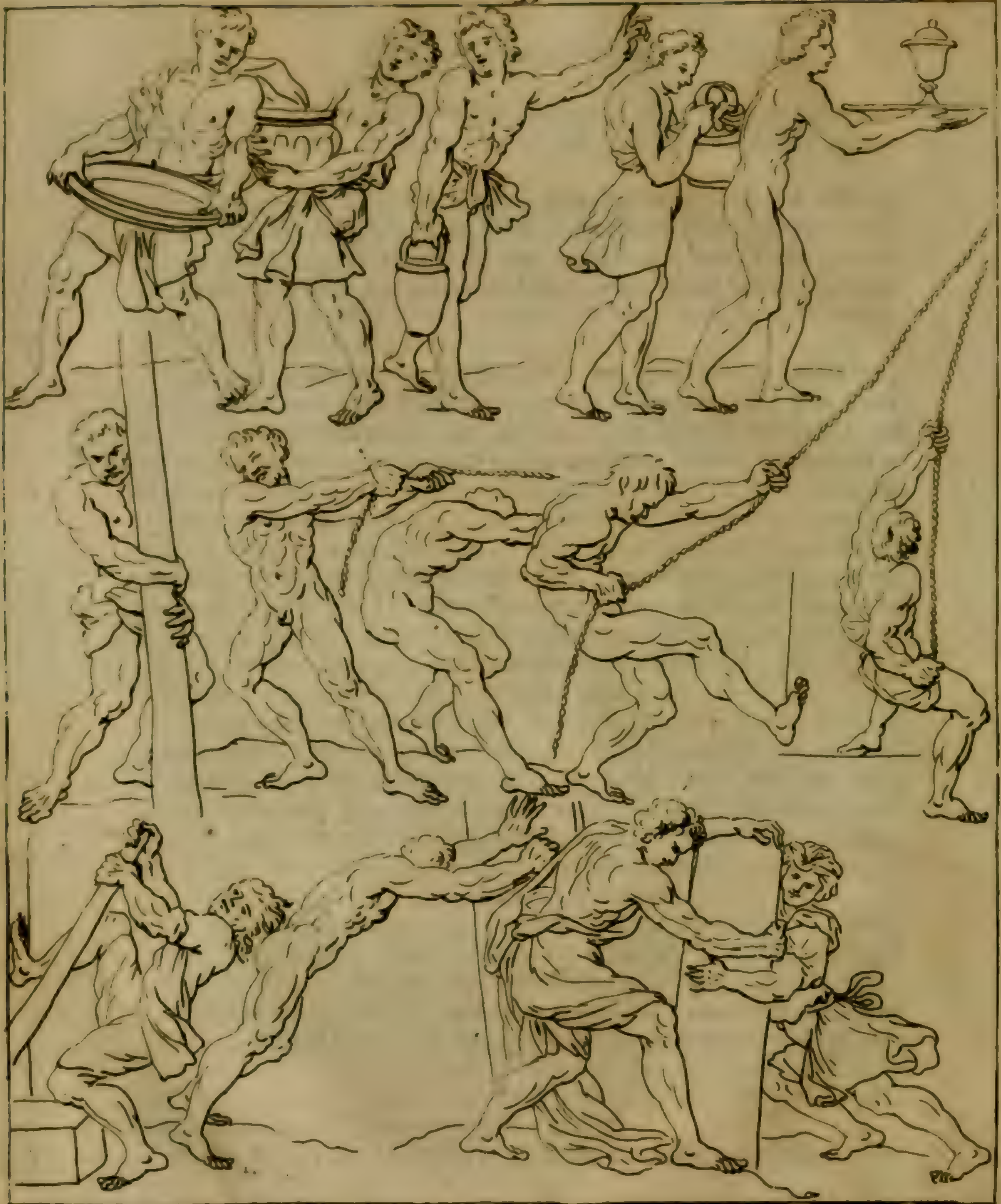
Haar kleed is lugtig, de borst bloot, het goudverwige hulzel los, hangende slap over hare schouders, de rok is opgeslagen, waar door haar blanke dye ontbloot is, die men met eenig bloed besmet ziet; een jongetjen daar by leggende, wyst op de vergiftige wond, schynende te gelyk een Nimfje, dat de rok wil opligten, weg te stooten, doch zy beziet al bokkende de wonde: Een ander Nimfjen met een knuppel in de hand, daar mede by komende, wyst de eerste na vooren toe, alwaar een slang, door eenige jongens met stokken en steenen dood gesmeeten, op de grond legd; dezelve jongens roeren en slaan de slang met stokjens en dooren takjens: een van deze trapt hem met de voet op de keel, waar door hy gaapt, een ander daar over verschrikt, schynd weg te loopen, waarom een derden begind te lachchen.

Het bos is aan de rechterzyde des stuks; in het midden, op de derde grond, zietmen eenige *wilgen* ryzen, en andere boomen van een waterachtigen aart; achter dezelve loopt een rivier dwars door het stuk, die ter linkerzyde herwaards af komt vlieten, in desselfs stroom, dryfd riet en ander waterloof; aan de kant staan eenige watervazen en kruyken, waar van eenige omgevallen, en anderen half in 't water zyn, ook staat 'er een by een afgebrooken *wilge stam*.

Eenige sluyjers, rieten, slagzwaarden of *Irias blaaden*, ziet men, aan elkaar gebonden, gints en herwaards verspreid. Uit het Bos komen verscheide *Satirs*, *Dryaden* en andere *Bos* en *Veldgoden* te voorschyn: zommige met pyn appelen, en andere met Fakkels van den zelven boom voorzien, eenige onder hen schreeuwen en maaken groot misbaar, andere bezien de slang, zommige beschouwen het lyk; meest alle hebben *wilde ranken* of *eyken blaaderen* om 't hoofd, en eenige onder hen, *bokken*, en anderen, *harten vellen* om het lyf.

Aan de linkerzyde des stuks, in 't verschiet, zietmen een hooge overhan-

hangende rots of klip, en, op dezelve hoogten, in de midden van het ſtuk, *Thetis*, op haar Zeekoets na de gemelde rots rennen, om *Æſakus*, die zich van deszelfs top geworpen heeft, te redden. Hier zietmen hem in zee dobberen, door droefheid met zyn wieken op de golven ſlaande, terwyl hy zyn krop ten Hemel heft, met de kop in de nek geſlagen, ſchynende den Gooden zyn droevig noodlot te klaagen.

Eenige nieuwsgierige ylen na de rots, met uitgeſtrekte armen, ſchreeuwende, waar door de voorſte toezienders omkykende, en met de hand en vingers zeewaard inwyzende, hen ſchynen te kennen te geeven, dat het met hem reeds gedaan is.

Ik twyffel niet, of wie eenigzints der verdichtzelen, of geſchiedeniſſen kundig is, zal, zó een Schildery ziende, aanſtonds de geheele zaak bevatten in zyn volle zamenhang, ja ik derf my vlijen, dat een onkundige de hertstochten in het zelve nevens de geſchiedenis, zonder de perzonen daar in betrokken te noemen, gewaar zal werden. Wederkeering tot het voorgaande.

Maar laat ons nu weder tot de verdere *bewegingen* keeren, en onze begonnen draad opvatten.

Het is zeker dat alle ſtilſtaande beelden, 't zy man of vrouw, moogen om der welſtand wille, maar op één been ruſten en het gewicht des lichchaams draagen, en nimmer op beide te gelyk, waar door dan altoos één heup komt te zwellen; de beenen moogen niet wyder, dan de lengten van een voet van elkanderen ſtaan. Van draagende beelden.

De gaande, kan de heup niet of zeer weinig zwellen, en de borſt moet lynrecht over het been komen, waar op het lichchaam ruſt; indien het rechterbeen vóór komt, zo moet het linkerbeen achterwaard zyn, waar mede het lichchaam aangezet en voordgeſtuwd word; wederom ſchiet de rechter arm of elleboog achterwaard, en de linker arm of hand neevens het aangezicht, zonder de minſte draajing, vooruit. Van gaande.

Het gewicht des lichchaams van een loopende, ſteund gantzelyk op het voorzettende been, de borſt vooruit, het hoofd in de nek, en de eene voet van de grond. Loopende.

Een klimmende, zal het hoofd in de nek, en de hals overend houden. Zo de linkerarm opwaards is, zal de rechter, als haſpelende nederwaards ſtrekken; in teegendeel het rechter been op het ſpoor ſtaande, en 't linker onder: het lichchaam over het optreedende been hellende, zonder dat men eenige merkelyke zwelling der heupen, zal gewaar werden. Klimmende.

De ſtotende en trekkende zyn verſcheiden, en, neevens de draagende, genoegzaamal hier vertoond, waar door wy weinig daar van Stootende, trekkende, en dragende.

 zeggen

zeggen zullen. Dit geliefd men vooràl aan te merken, dat niemand eenig zwaar gewicht in zyne handen draagen kan, dan alleen aan die zyde, daar de heup zweld; en in tegendeel geen zwaar gewicht neederwaards trekken, als met die hand aan welke zyde de heup invald, zullende het hoofd hellende over de ryzende schouder zyn.

Van biddende en slaapende.

Daar zyn noch tweederley *beweegingen*, van geen minder belang als de voorgaande, te weeten, biddende en slaapende, doch deze laatste niet aangemerkt by nacht op een bedde, maar gelyk dikmaal gebeurd, by geval over dag; de oude mannen door zwaarmoedigheid, andere door oeffening van geest en lichchaam, de vrouwen door vermoeidheid hunner huysdienst, en jongelingen door luyje dertelheid; en hoewel men met recht dezelve geen *beweeging* noemen kan, maar wel een ophouding of vermoeidheid door *beweeging*, heb ik echter gevoegelyk geoordeeld, het geen in deze plaat aangemerkt word, daar van te vertoonen.

Slaapende jongeling.

Met nommer 1, werd een sluymerend jongman aangewezen, welkers armen en beenen dartel van een gespreid zyn.

Vrouw.

De andere getekend 2. is een sluymerende vrouw, hebbende het hoofd wat op zy hangen, maar de armen en beenen zeediger als die des jongmans.

En oud man.

En de nommer 3. wyst een slaapende oud man aan, wiens hoofd voor over op de borst hangd, de armen digt aan 't lyf leggende, de beenen ingetrokken, en het lichchaam in malkander vallende.

Van de biddende.

Onder de biddende, wyst het getal 4. imand aan, welke met verlangen en aanhouding bid. De 5. bid met de uiterste verlegentheid, en de 6 smeekt ootmoedelyk den Gooden om hulp.

Des schryvers naberricht over het voorgaande,

Ik oordeel dat deze voorbeelden overvloedig genoeg zyn, om ontallyke anderen, uit de hertstogten vloeyende, na te speuren en uitte vinden, na voorvallende gelegentheden en zaaken, na dat min of meêr kracht, geweld, yver en lust in de zaak vereist word; maar men denk niet dat deze welke hier vertoond worden, in hun uyterste kracht zulks zyn, en dat ik by gevolg, deze voor de alleruitgedrukste en krachtdaadigst vertoond houde; geenzints, myn waanzucht strekt zich zo verre niet: ik gedraag my hier in als de worstelaars, welke wakkere Meesters uitdaagen om met hen te kampen, niet om te overwinnen, maar om de kans te waagen, wie overwinnaar blyven zal. Ik ding wel na de prys, maar met die verwaande gedachten niet, dat alles voor my zwichten zal. Dit zoude een groote dwaasheid in my zyn, te willen denken, dat het geen ik door oeffening en opmerking geleerd heb, een ander niet het zelve, ja noch in volmaakter trap, door zyne vlyt zoude konnen leeren;

want

4 5 6

want uit het eene licht spruyt het ander, van het kléén werd het door yverige aanhouding allengs grooter en grooter, dit leerd ons de daagelykze ervarendheid: Hoe veel weeten wy 't geen onze voorvaderen onbewust geweest is, en op dien grondslag mogen wy gelooven, dat onze nakomelingen desgelyks vernuttiger vindingen zullen te voorschyn brengen. Gelyk veele konsten, weetenschappen en zaaken, zederd weinige eeuwen, zeer verbeeterd en opgehelderd zyn geworden, zo geefd de tegenwoordige verlichte eeuw ons het zelve te hoopen; *Herkules* heeft zyne wonderdaaden en dapperheden tot aan de gestelde kolommen, in zyn leeftyd uitgestrekt; maar *Theseus*, zyn opvolger en nakomeling, heeft déze verre voor by gestreeft, en is buyten derzelver bestek heen gedrongen, echter het voorheen gelegde spoor opvolgende.

Dit hoop ik den konstenaar meede aan te wyzen, met wens, dat hy volgens dit, of door zyn vlyt, een veel korter en veiliger ontdekt hebbende, tot de opperste hoogten dezer beroemde konst, geraaken mooge.

Van de Koleur der Naakten.

TIENDE HOOFDSTUK.

NA veelvuldig en naauwkeurig deze stof onderzocht te hebben, vind ik zo veel daar af te zeggen, dat het onmogelyk in een Hoofdstuk bevat kan werden; desweegen zullen wy maar het voornaamste daar van op deze plaats nederstellen, niet twyffelende of de gelegentheid van het verdere te verhandelen, zal zich allerweegen dóór in dit werk op doen, wanneer wy, het geen voorvallen zal, zullen trachten op te lossen. Ryklykheid dezer stof.

Twee der bepaalde schoonheden in het mensbeeld, reeds verhandeld hebbende, zullen wy tot het laatste overgaan, en zo veel mogelyk de natuur volgen.

De verschillende *koleuren* der naakten, zyn zo menigvuldig en veelerly, als de voorwerpen zelve zyn, ja by na ontelbaar. Derhalven zullen wy ons bepaalen in driederley staat, namentlyk, aangemerkt in een gezonde, een zieke en in een dooden, tot drie verscheidene persoonen toepassende, te weeten, kind, man en vrouw. Zy is veelerley. Waar in die hier bepaald word.

Kinderen, mannen en vrouwen.

Het kind, gezond zynde, is bloozende, de man, gloeyende en de vrouw, blank van verw.

Zieken,

Maar zo dezelve ziek zyn, vertoond zich het kind wat geelachtig bleek; de man, donker bleek of vaal, en de vrouw, melkachtig bleek of geelachtig wit.

en dooden.

Gestorven zynde, is het kind, paarsachtig, de man, graauwer, doch echter min of meêr geelachtig, en de vrouw, gelyk het kind, maar schoonder, vermids zy het blankste van vel is: de reeden hier af vald ligt te begrypen, dewyl het kind, dun van vel en zeer bloedryk zynde, zich bloozende vertoonen moet: de man, geelder en dikker van huyt zynde, vervolgens graauwer, dewyl het bloed minder door het zelve heen speeld: de vrouw, wit en glad van vel, vertoond zich daarom een weinig bloozende.

Waar uit de verschillendheid, dezer staaten spruyt.

Verschil der halfschaduwen en desselfs oorsprong.

Men let wel op het gezegde; want daar door ontstaat ook, dat het kind, in zyn teerigheden paarsachtiger; de man, graauwer, en de vrouw, zich blaauw vertoond, doch meer na de groene als paarsse kant trekkende.

Ook in de verwen zelf aangetoond.

Ja de verwen en haare menging, zal ons de waarheid dezer stelling bevestigen: want wanneer men blaauw onder rood mengd, word het paarsachtig, dit is den kinderen toegewezen; wederom blaauw, rood en geel, maakt graauw, voor de man; geelachtig wit en heel weinig rood met blaauw gemengd, geefd een groenachtigheid, die wy de vrouw toeschryven.

Verwen en koloreering tot het naakt.

Om nu ider een goede koleur te geeven, zo neemd deze koleuren; de eerste, wit en vermilioen, zynde tamelyk bloozende of bloedachtigh; de tweede desgelyks, doch met wat geelen ooker daar onder getemperd, dus word deze gloeyender en ook te gelyk brandiger: de derde, maak die uit wit, heel weinig vermilioen met wat geelen ooker; om nu zonder daar na te gissen volkomen te weeten, hoedanig de tederheid, zo wel in de eene als de andere, na haar behoorlyke *tint* wezen moet, zo gaat aldus te werk; wanneer deze drie naakte beelden, op de tederheid na, van zo een koleur als boven gemeld is, opgemaakt zullen wezen, zal men wat smalt of ultramaryn neemen zonder daar wit onder te temperen, steek daar een zagte vispenseel in, schommeld dan met uw blaauw op de tederste partyen, al verdryvende, zo zal men bevinden dat de gemelde tederheid, in ider een byzondere, en natuurlyke koleur zal voortbrengen: doch dit is zo ver de gezonde *Coloriet* betreft, van die der zieken en dooden, zullen wy in 't vervolg handelen.

Middel om de tederheden te bekomen.

Dwaasheid veeler schilders in hun oordeeling over de koleur.

Maar tussen beide moet ik iets aanmerken, dat my onbegrype-

lyk.

lyk voorkomt, en echter is 'er niets zo gemeen, als der schilders verkeerd oordeel ten opzicht van de *Coloriet*. Zy zoeken de Konst, en kennen de Natuur niet, doen een vrucht en nutteloos onderzoek met veel moeijte, en brengen hen een vrywillige kwelling aan, die haar doed waanen dat zy de geheele waereld doorwandelen, zonder dat zy één voet breed vorderen: zy spreeken niet anders als van de *Coloriet*, welke deze of die meester in zyn konstwerk gebruykt; van het eene zeggen zy, Ah dat is schoon en fris, en van een ander, dat is vlees en bloed gelyk, nog een ander, zegd, dat is helder en brandig; zommige, uitgepraat en hun geest in 't onderzoek verdoofd hebbende, geeven het op, zeggende, die koleur is in de waereld niet, ik kan zulk een koleur niet vinden noch bedenken, het is onnavolgelyk, en meêr diergelyke redenvoeringen gaan onder hen om: het zyn voorwaar schoone gedachten; want is een geschilderd naakt voor onze zinnen onbegrypelyk, wat zal dan de Natuur zelve voor ons zyn? Is het *Originaal* niet beter als de *Copy*? Hebben *Titiaan* en *Georgion* en schoone *Coloriet* gehad, laat ons hun manier van doen navolgen; zy hebben de Natuur tot een leermeesteres verkooren, en niet andere meesters nagebootst; en hoewel de Natuur in alle andere deelen, ten opzicht der konst, gebrekkelyk is, zy is zulks niet omtrend de *Coloriet*, hierom is het, dat in dit deel der konst, geen beeter modél gevonden word, dan het leeven zelve; dat ook in dit deel haar niet volkomen gelykt, al waare het noch zo veel het oog vlyende en vermaakende, blyft in zyn zelfs vals en van geen waardy.

Middelen om uit hun deling te geraaken aangetoond.

De natuur is het schoonste modél voor de koleur.

Wat daar buyten is, is vals.

En gelyk dit voorverhaalde een dwaasheid in die schilders is, geen minder kwaad is het volgende in anderen: Zy waanen de natuur, door haar konst te verbeeteren, daar zy in zich zelfs in dat deel onverbeterlyk is; ongelooflyk zwaar is hun vergeefze moeyten in alles overhoop te haalen, om hun herssenspookzel na te speuren, en niet gewaar werden, dat zy het rechte, waare, en wezentlyke middel by hen hebben, maar het zelve verwaarloozen te gebruyken.

Andere misslag der schilders.

Een andere zwaarigheid doed zich in de Leerlingen op; deze willen in hun eerste begin het leeven volgen, meenigmaal moeijelyk zynde, dat hun meesters hen wederhouden: Zy gelieven te weeten, dat hun meesters verstandig handelen, wanneer zy hen verhinderen, tot zo lange zy in staat zyn van een stuk volkomen wel na te schilderen; als dan is het tyd voor hen het leeven te gebruyken. Zy moeten eerst grondige kennis van de menging der koleuren be-

Misslag in veele jonge leerlingen.

bekomen, zonder welke zy met het leeven niets goeds zullen konnen verrichten; want het is veel gemakkelyker een voorwerp dat met koleuren aangewezen is, na te maaken, dan het geen noch met de hand noch door verwen gemaakt is.

Dierhalven moeten zich de welmeenende Yveraars in de Schilderkonst, niet laaten voorstaan, dat zy de rechte *Coloriet* buyten de natuur vinden zullen; want de grootste bevalligheid hier in, bestaat in deszelfs verandering, te weeten in de bloozigheid, geelagtig en blaauwigheid, zo wel in oude als jonge voorwerpen, inzonderheid wanneer ider op zyn behoorlyke plaats gebracht word, en natuurlyk aangewezen is: welke veranderingen nooit in een avond, maar wel in een dagmodél op de Teekenschoolen gevonden word.

Schadelykheid in het tekenen na een avondmodél.

Om den leergierigen Konstoeffenaar wat te gemoet te komen, zullen wy in het volgende Hoofdstuk eenige verwen noemen, van welke ik my in het doodverwen, aanleggen, en opschilderen bediend heb, niet om hen daar aan te bepaalen, maar aanlyding tot verder onderzoek door oeffening te geeven; want de eene landaard gebruykt deze, en een andere geene verwen, eenpaarig goed, wanneer zy zo gebruykt worden, dat het zelve doel daar door bereikt word: ook zyn veele, door hun meesters, tot andere verwen van jongs op gewend, maar ik stel aan hun opmerkend oordeel en de uitkomst der zaak, de nuttigheid dezer les.

*Van de Verwen, gebruyk der zelve, en Coloriet der verschillende * geslachten.*

* *Sexen* Kunnen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de koloriet eens vrouws, en deszelfs behandeling.

EEn blank en teder Vrouwenbeeld, word met wit en bruynrood gedoodverwd, in 't opschilderen, wit en een weinig vermiljoen gebruykt.

Eens jongmans.

Voor een Jongman, desgelyks, doch men mengd een weinig lichten ooker daar onder.

Eens zoldaats.

In een Zoldaat, bruyn rood met weinig wit, in 't doodverwen, en gelyk de anderen, opgemaakt.

Een landman.

Een vaale of van de zon verbrande Landman, bruinrood, omber en wit, voor 't doodverwen, lichten ooker en wit, in 't opmaaken.

Een zieke.

Een Zieke, wit, weinig vermiljoen of bruynrood, in het dood-

ver-

verwen, lichten ooker en wit, in het opmaaken, doch weinig of geen blozentheid.

Op deze wyze opgemaakt zynde, geschied de *retokeering* in dezer voegen. Het beeld, dat gy gezind zyt te voltooijen, haald het zelve dunnetjes uit met vernis, door welke gy een weinig lichten ooker getemperd zuld hebben: zet dan uwe uyterste hoogzels daar op, en verdryfd dezelve heel zagjens in het nat, zo verre als gy begeerd; maar indien het een kind zy, zo temperd onder de vernis een weinig vermilioen: wat lichten ooker voor een mansbeeld, en noch wat minder lichten ooker voor dat van een vrouw.

Manier om het voorige wel op te Schilderen.

Voor al diend wel waargenomen te worden, dat de blaauwachtigheid, die men teërigheid noemd, in het doodverwen noch opschilderen, niet werd getemperd noch aangelegd, maar in de voltoying met het laatste hoogzel daar in geschommeld, en in het nat verdryvende, niet met graauw, noch met wit vermengd blaauw, maar met zuyvere en dikgetemperde Smalt of Ultremaryn, eeven door de punt des vispenseels aangeraakt, zo als ik voormaals noch eens gezegd heb, en hier om de opmerkelykheid der zaak weder aangehaald word; eeven dus gaat het met de weêrkaatzingen of *Reflectien* des lichts, hoe krachtig, zichtbaar, of van wat koleur die ook moogen zyn, waar van op zyn plaats breeder gehandeld zal worden.

Zeer aanmerkelyke en noodige waarneeming, in het opschilderen der teederheden en *reflectien*.

De *tinten* die men in het naakt vind, zyn maar driederly; namentlyk, het licht, de *Mezze* of tweede *tint*, en de vlakke schaduwe; de bloozendheid uitgezonderd, werd mede in drie deelen onderscheiden. De drie eersten, moeten uit één koleur, zo wel de schaduwe als het licht, gemaakt zyn en daar uit voortkomen; doch hier onder reeken ik, noch de uiterste diepzels, noch de hoogzels in het *retokeeren*.

Hoe veelerly tinten daar zyn, in een lichchaam, en in de bloozendheid deszelfs.

Door deze tussenvoeging, heeft de koleur eens dooden geen plaats achter de anderen konnen hebben; hier toe neemd men in het doodverwen, bruyn ooker en wit; in het opmaaken, lichten ooker en wit, zynde het eerste alvoorens met lak, dun *gelakseerd*, min of meêr na dat het jong of oud, eedel of oneedel zich vertoonen moet; wel lettende op de vingers, toonen en andere kleene gedeeltens, zo in het lichchaam als aan het aangezicht, dat die graauw en paarsachtig moeten aangewezen worden, en by gevolg alles, wat in leevende, bloozende en rood schynd.

Hoe men een dooden schilderen zal.

Indien iemand my vraagen mogt, waarom ik lichten ooker, vermiljoen of bruyn-rood, tot dit of dat lichchaam met de naam aan-

Tegenwerping wegens de genoemde Verwen.

wyze en noem, en my niet genoegen laat, met te zeggen rood en wit, of geel en wit? Deze gelieven te weeten, dat 'er een groot verschil tussen rood en rood is; neem maar by voorbeeld eens, vermiljoen en wit, en bruyn-rood en wit, en let hoe veel die beide temperingen in kracht en schoonheid verschillen zullen. Dus is het ook met het geel, want zy verscheelen veel in 't *Coloreeren* dier drie naakten, en ook in haare *tinten*.

en oplossing der zelve.

Niet dat men zich aan deze verwen hoeft te binden; ik stel die hier alleenig om myn meening uit te drukken, en om zo veel duydelyker my te doen verstaan.

Zwarigheden, die men, anders schilderende, ontmoet.

Wil nu imand in het opschilderen, de teederheid nevens de andere koleuren daar in aanleggen, en gelykelyk verschilderen, hy doe zulks; maar het gebeurd zelden, of men zal, wanneer het stuk uit de hand gezien word, het zelve als vlakken bespeuren; behalven dit zal hy meêr werk en moeyten vinden, om dat de verwen daar te dik opleggen, waar door hy overwonnen zynde, genoodzaakt is, op een anderen tyd, zyn werk te hervatten.

Eer ik, door het eindigen van dit hoofdstuk, van deze stof afscheide, moet ik noch een vraag, die my meenigmaal voorgekomen, en van veel nadenking is, voorstellen, en na myn vermoogen oplossen, bestaande hier in:

Waarom discipelen van het spoor hunner meesters wyken? Oplossing der zelve.

Waarom veele leerlingen, een andere en slegter manier, dan zy by hun meesters geleerd hebben, aanneemen en opvolgen?

Het is vreemd doch opmerkelyk gevraagd, maar myn gedachten tot oplossing, zyn deeze; wat hun vreemde wyze of manier betreft, daar omtrend hebben meester en leerling van weêrzyde schuld; het eerste betreft voornamelyk de Meester, dewyl hy zomtyds zyn schuldige plicht niet wel waarneemd in 't geeven van onderwys: want, schoon hy de grondreegelen verstaat, hy onderwyst daarom zynen leerling in dezelve niet; zyn grootste zorg besteed hy, met hen te oeffenen in het naschilderen van allerhande stukken, zo wel van oude als heedendaagze meesters, ider van een byzondere manier, menigmaal gants strydig met de zyne: zy van de andere kant, zyn vernoegd, wanneer het uiterlyk maar wel gelykt, dit zó rood dat zó geel, blaauw of groen, als in het andere, 't welk zy met temperen en hertemperen uit hen zelf moeten zoeken. Hier door volgd, dat men gemeenlyk hen in 't een of 't ander deel der konst, buytenspoorig zien vervallen, wanneer zy van hun meesters zyn gescheiden. Is de meester aan een scherpe manier van schilderen gewend, zy zullen het noch erger maaken; was hy ruw, zy noch ruwer: hy

gloeyend, zy brandend: maakten hy zyn ſchildery bont, zy zullen noch ſlimmer hem nabootzen: had hy een manier om vrouwen jong en oud, van eenen trant en wezen te ſchilderen; zy zullen, niet alleen al hun vrouwen, maar mans, jong en oud op een wyze, en na hunne vrouwen of meid ſchilderen.

Wat het ſlegter ſchilderen belangd, deze misſlag komt meeſt van de diſcipulen, door dien zy gewoonelyk hun zinnen, op deze of die zaak veſten, zonder op het *generaal* te letten. Déze op de kleeding, die op het naakt, geenen op de ſierlyke toeſtel of het bywerk, en dus ider een, na zyn zinnelykheid. Zy moeten het niet kwalyk neemen, dat ik hen by een diſtelige klits vergelyk, welke, zo als hy hegt en vald, ſteeken blyft.

Maar een meeſter, die zich tot eere en achting door zyn konſt te zoeken begeefd, moet niet alleen het gezegde, maar noch meerdere zaaken weeten, indien hy de daad en naam van een goed Hiſtory-Schilder bekomen wil: want dezen naam behelſd iets algemeens.

Van het bevallig en ſchoon koloreeren.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DEwyl een ſtuk, dat ſuyver en ſchoon gekoloreerd is, onvermydelijk alle menſſen moet behaagen, zo wel kenners der konſt als onkundige, en die het tegendeel zyn, aan iders ooge walgen; zo zullen wy iets daar van aanmerken, als een zaak van zo veel aangelegentheid, welke men niet behoord voorby te laaten ſluypen: want veele verzinnen zich hier in, zommige met, andere tegens hun wille en zin; Ik zegge met moedwil, om dat zy hun gedachten ſtellen om deze of geene na te volgen, het zy zulk een voorbeeld deugd of niet; tegens hun wil misdoen zy, wanneer het te laat is, en hun gewoonte in een natuur is veranderd geworden: het gebeurd ook wel door achteloosheid en ſchroom, vreezende dat in plaats van beeter te doen, zy het ſlimmer zullen maaken; deze luyſteren wel daar na, maar achten het niet. **Misſlag veeler Schilders in hun verkiezing.**

Gelyk het helder licht de oorzaak is, waar door al de koleurige voorwerpen, zich ſuiver en ſchoon voor onze oogen opdoen; zo is ook onwederſpreekelyk, dat hoe meêr het zelve door duiſterheid beſmet en verbrooken zy, hoe gezegde voorwerpen zich ook duyſterder en minder ſchoon zullen vertoonen.

Veele doorluchtige meesters, hebben zich jammerlyk hier in vergreepen; onder de Brabanders, *Rubbens*, in Holland, *Rembrant*, *Lievens* en veele anderen, die hun trant hebben nagevolgd; de eene willende het leeven al te schoon hebben, is tot een raauwe bontigheid, een ander om de murwheid te bekomen, tot de ryp en rottigheid vervallen; twee buytenſpoorigheden, als twee gevaarlyke klippen by ons aangemerkt, om dezelve als een baak tot waarſchouwing aan andere voor te ſtellen.

De voorzichtigheid ſteld in alle dingen de maat aan de veelheid, daarom let een ervaare Meeſter met verſtand op het gebruyk der *koloreering* in 't *generaal*, het zy in Naakt, Kleeding, Landſchap, Metzelwerk, en andere dingen wat het zoude mogen zyn dat eenige koleur heeft.

Met verwondering heb ik menigmaal aangemerkt, hoe zommige haar hebben uitgemergeld om het onderſcheid der *koloreering* in twee beelden te toonen, te weeten man en vrouw; zynde de eerſte geheel gloeyend geel of brandende, en de vrouw heel teeder en blank geſchilderd, zonder overweging of de ſtaat derzelve zulks mede bracht, ja zelf geen onderſcheid tuſſen Gooden en menſſen, eedelman en boer maakende, het welk na myn oordeel een ſlegte daad is: Of het nu hun oogmerk is, om te toonen hoe fraay en natuurlyk zy dusdanig een *koloriet* konnen uitwerken, of dat zy tot diergelyke uitſpoorigheden een byzondere neiging hebben, dan of zy andere willen uitdaagen, welke alle hun naakten, mans, vrouwen en kinderen met geen of weinig onderſcheid *koloreeren*; zulks laaten wy daar. Het wel *koloreeren* is veel, maar daar men meeſt zyn verſtand in betoond, is dat ider voorwerp, na zyn aart en natuur, wel *gekoloreerd* zy: want het ſcheeld veel dat voorwerpen op de voorgrond, onderling veel meer dan die op een tweede of derde grond, verſchillen moeten, uit oorzaak dat de verheid of tuſſchenlucht, alles min of meer vereenigd, zo wel de koleuren als iets anders.

Op het tweede BOEK.

Verhandelende de grondreegelen om wel te Ordineeren.

HIer zit *voorzichtigheid* verzelſchapt door 't *verſtand:*
Zy ſteld de *lucht*, het dier *kameleon*, ter hand,
En geeft aan de *aarde* een *mol*, aan 't *vuur* een *ſalamander*
Aan 't *water* eenen *vis*; waar na dat elk verander
Van ſtandplaats, en verkiesd zyn zeetel laag of hoog,
Na dat zyn neiging eiſt en hem natuur bewoog.
Zo moet den konſtenaar in 't ſchikken daar op letten,
Dat hy, elk na zyn aart, op rechte plaats gaat zetten.

VAN HET ORDINEEREN OF SCHIKKEN der VOORWERPEN.

TWEEDE BOEK.

Wat in een ſchilder tot het Ordineeren *van zyn gedachten vereiſt word.*

EERSTE HOOFDSTUK.

OM den weetgierigen konſtoeffenaar van alles een goed begrip te doen hebben, vind ik noodig, eer wy de zaak zelve verhandelen, dit voor af te laaten gaan, op dat een ider by zich zelf overweeg, of deze noodzakelyke hoedanigheden in hem zyn, zonder welke hy bezwaarelyk tot dit hoogwichtig punt geraaken kan. Wat tot het *Ordineeren* behoord.

Voor al en in de eerſte plaats, diend hy een goed en vaſt geheugen te hebben, om het geen hy verbeelden wil, wel te overweegen en in gedachten te houden. Geheugen.

Ten anderen werd een vlugge hand vereiſt, om het geen onze ſnel- en een vlugge hand.

snelle gedachten bevat hebben, aanstonds op het papier te stellen, eer zy uit het geheugen raaken.

Hoewel nu deze hoedanigheden veelmaal in een perzoon gevonden worden, zo is het noch onmogelyk voor hem, het gewenste doel te bereiken, ten zy hy ordentelyk te werk gaat. En hoe gewichter de voorgenomen zaak zy, hoe minder uitstel die lyden, of in onze herssenen verblyf vinden kan; dewyl ons veeltyds schielyk een goede gedachten invald, maar ook snel weder ontvliegd, en hoewel wy ze menigmaal ons doen erinneren, echter is dezelve nooit zo goed, als de eerste indruk: na dat wy ons der zaak min of meer laaten aangeleegen zyn, zal ons dit verlies moeijelyker vallen; maar dien, welke met een zwak geheugen bezet is, treft her allermeest. Op de zulke zal dit zinnebeeld niet oneigen toegepast werden, namentlyk een man, die de rook van een brandende houtstapel met beide de armen omvangen wil, en deze spreuk. *Wie te veel omarmd, behoud niets.*

Noodwendigheid van het aantykenen der gedachten.

Hoe menigmaal bevindmen, dat, als wy ons stellen om iets te verbeelden en naauwkeurig te onderzoeken, hoe ligt en onverwacht wy gestoord werden, waar door wy in onze voorneemens worden verydeld, het zy evenveel door welke oorzaaken, als onze zinnen maar daar door ontroerd en in verwetring gebracht worden: om dit voor te komen, is best zich in eenzaamheid te begeeven, voorzien van papier, pen en int of kreon, en wanneer het bestek der *ordinantie*, het zy in de hoogten of lengte, vast gesteld is, dan het *planum* of de grond aangewezen, en het oogpunt gezet, het zy dat gy een Landschap, Kamer, Paleis, *Grot* of wat het voorwerp meede brengd, wild maaken. Dit gedaan zynde, zo vergaderd uwe zinnen by één om het voorgenomene te onderzoeken, en gevoegelykst het zelve te vertoonen, benevens welke perzonaadien, en wie de beste en voornaamste plaats moeten hebben; wyst dit terstond, beneevens haare grootte, aan, niet met beelden, maar met streepen, hier op de eerste, daar op de tweede grond, na vereis hunner waardigheid, beginnende met de Koning, Prins of Vorst, daar na die hem verzellen of tot de zaak dienen; Is 'er noch een andere party die minder te zeggen heeft, en echter tot de volmaaking vereist word, dat de schikking of *ordinantie* betreft; wyst zulks met stippen op zyn plaats aan, zonder u te verwarren, want als het voornaamste wel geplaatst is, volgd het overige van zelf.

Omstandigheden die tot het *Ordineeren* vereist worden.

Dus verre het gebracht hebbende, zo is het genoeg om wanneer het u behaagd de zaak te hervatten en uit te pluyzen, weder-

om

om met de voornaamste perzoonen beginnende; overweeg dan door welke hertstogten zy bewoogen zyn, hoe zy behooren te staan, zitten of leggen: wat zy doen, vliegen of loopen, vóór of tegen het licht, hoe zy *Contrasteeren*, en hoe zy tegens elkander werken of uitkomen zullen. Teeken dit alles op een tweede stuk papier, en zo iets mogt vergeeten zyn, zulks zal weinig van belang wezen, want uit het voornaamste vloeid het mindere als uit een rivier, zonder dat zulks het geheugen bezwaard of lastig vald. Vald dan met nieuwe lust, nu en dan, daar weder aan, overleggende wat naakt of gekleed, schoon of gemeen moet wezen, benevens de schakeering der koleuren, hare *harmonie* en reddering, dus werd het voltooid; en dit is myns oordeels het heilzaamste middel, om u geheugen te ontlasten en te hulp te komen.

Dit is, meen ik genoeg gezegd, wat tot het *Ordineeren* in het algemeen behoord, nu zullen wy eens overstappen tot de verhandeling van ider deel in het byzonder.

Van het Ordineeren.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Niets verwonderd my meêr, dan daar zo veel Geschiedenissen in de H: Schriften geschreeven zyn, men zo weinige uitbeeldingen en verschillende vertooningen daar van ziet, en in vierhonderd der zelve, onlangs uitgegeeven, meest alle verbeeldingen van zaaken zyn, die men op diergelyke wyze en voor deeze meer gezien heeft, laatende die onuitgebeeld, van welke zy 'er voorens geen vertoond gezien hebben. Even als of men van de zelve geen *ordinantie* maaken kon; op dezelve wyze gaat het met *Ovidius*, *Homerus*, *Virgilius* en andere meêr, uit welke stoffen, meêr dan driemaal zoo veel verbeeldingen te maaken zyn. *De armoedige geest veeler Schilders in het verkiezen van voorwerpen,*

De oorzaak hier af, heb ik na veel moeyten en naspeuren bevonden te zyn, hunne onkunde en achteloosheid; deze twee gebrekkelyke zusters, gepaard zynde, moeten noodzaakelyk de uitwerking onzer zinnen bepaalen, en alle verdere onderzoek verhinderen; daar en tegen werd dit kwaad door naarstige oeffening voorgekomen. *Oorzaaken daar van.*

Wy behoeven daar aan niet te twyffelen, of de aloude Schilders, hebben de beste geschiedenissen om te verbeelden uitgezocht, dog te waanen dat zy hier door al het overige verwierpen, is dwaas. Jammer *De aloude schilders hebben wel de beste geschiedenissen verkoozen.*

mer zou het zyn dat alle geheimen gevonden en ontdekt waren, die noch uit te vinden zyn, de luſt om verder te komen, zou daar door verbrooken worden, en geſteld zynde, dat de beſte gemaakt en die door hen niet verbeeld zyn, veracht waren geworden; zo gebeurd het dikwils, dat onder die minſte de ſchilderachtigſte, en krachtigſte van hertstogten, daar by de ſierlykſte in *ſtoffagie* en bywerken zyn, zo dat het ons aan geen ſtof ontbreekt.

Doch echter genoeg voor de hedendaagze overgelaaten.

Maar eeven als men in de onreedelyke dieren, oſſen, ſchaapen en ander vee ziet, welke eenen voorganger alle na volgen, zo gaat het met veele Schilders, wanende dat zy genoeg gedaan hebben, wanneer zy tuſſen hunne *ordinantie*, en die hunner voorzaaten, dit onderſcheid maaken, dat zy zittende vertoonen, het geen andere ſtaande verbeeld hebben, of buytens huys, dat de vorige binnen vertoonden, of wel in ſieraden en bywerken eenige verandering gemaakt: dit zo gedaan, meenen zy hun wonderlyk wel gekweeten en uitgeſloofd te hebben. Maar rechte yveraars, welke grootzer gedachten bezitten, zoeken ſteeds hooger te klimmen; zy laaten hen met het reeds gemaakte niet vergenoegen; maar hebben iets beeter in het oog, of ten minſten zo goed.

Kwaadaardigheid der plunderaars van anderer gedachten.

Welke roemwaardige heldenſtukken, voeren deze plunderaars van anderer geeſt, konſt en arbeid uit? Niet, dan dat zy de voorige Meeſters voor de waereld zoeken verdacht te maaken van onkunde en kleen verſtand; door hen te willen verbeeteren in ſtelling, kleeding, koleuren en ſieraaden: maar dat zy vry hun leeden dag en nacht de ruſt onttrekken, en hunne herſſenen onophoudelyk door zulk een arbeid pynigen; in het oordeel der verſtandigen zal altoos de eerſte vinder lofwaardig geacht, en de anderen, als een kwaadaartigen en luyen nabootzer gehouden en verworpen werden.

Door de eedelmoedige geeſten onmogelyk te begaan.

Maar eedelmoedige geeſten zoeken altoos de eere gelykelyk met gelukkiger en grooter meeſters te moogen deelen, want wie onder de dichters zoude niet willen met *Homeer*, onder de Wysgeeren met *Ariſtoteles*, onder de Schilders nevens *Rafaël*, en by de konſtige Beeldhouwers, met *Michiel Angelo* gelyk geſteld zyn? Doch ydele wenſſen en poogingen zyn daar toe niet genoeg, zy hebben meêr gedaan om die lof hunnen naam en perzoonen eigen te maaken: de zucht tot eere, heeft het vuur hunner arbeid aangeblazen, waar door zulke grooten lof en winſten hun eigen zyn geworden. Zy hebben, het licht des daags miſſende, des nachts hunne lampen met een yverige tegenwoordigheid verzelſchapt, en niet hunne koſtelyke uuren aan anderen in gezelſchap kwiſtelyk gegeeven; men verlaat dezelve, om in

de

de Konst, en door die, dat te verkreigen, waar in op aarde de volkomene gelukzaligheid bestaat.

Deze dingen oordeelden ik, voor af te moeten zeggen, om daar na het verhaal en knoop der volgende zaaken niet te breeken: Laat ons nu over gaan tot het verhandelen van

Het Ordineeren *der Geschiedenissen.*

Derde Hoofdstuk.

DIt zal voor ons een algemeene stof, doorgaans verstrekken in dit werk; want zonder dit wel te verstaan, kan niemand een beroemd meester worden. Zy moet in en door al de deelen dezer konst, en zo wel in de koppeling der beelden, schikking der koleuren, verkiezing van dag en schaduw, legging der gronden, ja in ider beeld byna dit alles waargenomen werden. Kort, klaar en bevatbaar zal ik trachten hier in te zyn; en om niet te herhaalen wat tot het beginzel dezer zaak in 't eerste hoofdstuk gezegd is; zo blyft dit vast gesteld, en wy zullen verder gaan. Noodzakelykheid dezer kennis om tot een goed Meester te werden.

Wanneer nu imand zyn voornemen om die of deze geschiedenis, versiering, of zinnebeeld uit te voeren, vastgesteld heeft, zo maake hy daar van een ruwe schets, en zo lugtig, dat hy maar zyne teekens en trekken, al was het alléén, verstaat. Eerst een lugtige schets maaken.

Daar na zal hy de beste en nauwkeurigste Schryver over die zaak, opmerkelyk leezen, op dat men het voorwerp volkomen bevat, en zyn geheugen inprent, aanstonds het overgeslagene aantekenende. De beste schryver over die zaak nazien.

Wederom tot zyn teekening keerende, zal hy voor al acht geeven in wat Land, in welke tyden des jaars en des daags het voorgevallen is, in een oopen lucht of beslooten kamer, in ryke of gemeene plaatzen, en voor al de hoedanigheid en waardigheid der perzoonen, welke moeten uitgedrukt zyn. Verdere noodwendige waarneminge omtrend de omstandigheden.

Dit betreft de omstandigheden: neem dan nauwkeurig acht wat eigentlyk het rechte pit en merg der zaak zy; boven dien, wat al voorvallen daar gelykelyk moeten uitgedrukt worden, van welke de uitkomst of het einde altyd het voornaamste deel des stuks moet beslaan, en het begin der zelve of de oorsprong in het verschiet of afwykende grond; eeven gelyk een Kanonkogel, van verre geschooten, een naby geleegen bolwerk over hoop werpt, en het geen hem wederstaat, verstuyven doed: waar door men het einde

de en oogmerk der zaak met de eerste opslag van het gezicht begrypt. Teeken al die dingen in uw zakboek aan, op dat zulks vast in uw geheugen blyf, en herlees ten dien einde zulks meenigmaal.

Neem dan een vroegen morgen waar, wanneer de hersfenen van alle denkbeelden gezuyverd zyn, en gaat in eenzaamheid alles overweegen. Verbeeld u zelf die perzoon te zyn, de een voor en de andere na, die gy verbeelden moet, zelf tot de minste toe. Laat uwe gedachten, tot in die plaatzen daar de zaak voorgevallen is heen wyden, dus zult gy de natuurlykheid der zaak ligt begrypen.

Nuttigheid die men door deze behandeling in het ordineeren vind.

Hier uit zal volgen dat gy in 't kort alle uwe beelden haast by malkander zult zien, en ider zyn hoedanigheid waerneemen, waar en hoe zy zich onthouden, en op welke plaatzen; het geen aanstonds met trekken moet aangewezen worden, in 't welke men alleen de schikking van het *generaal* moet beoogen: schryf mede de naamen der voornaamste by ider, op dat gy nooit in de perzonen dwaald, of u de schikking mogt ontschieten, ook om dat gy te gemakkelyker op ider beeld in 't byzonder zoud kunnen letten, benevens op de byzondere hartstogten daar zy door geregeerd worden.

Tot hier toe, heeft men verre gevorderd omtrend het algemeen, maar ten opzicht der byzondere zaaken en waarnemingen, niet veel: Nu is het niet meêr dan imand, welke op een hoogte staande, of van een hooge toorn in het vlakke veld, de toerusting van een groot heyr beschouwd; hy ziet alles in hoopen en benden net verdeeld, hier de ruytery en daar het voetvolk geplaatst, daar weder de Veldheer, en verder de minder oversten en kolonellen: gints weder de Leegèrwagens tot mond en krygsbehoeften, enz. Niets meêr weet zo een, als dat het daar is, en ook de plaats waar; Maar hy heeft een goede order, welke navolgende, het overige ligter te verbeelden vald.

Vervolg der waarnemingen.

Nu moet hy verder gaan, en overweegen, van wat zyde en in wat standplaats hy alles zien wil. Of het een laage of hooge * *Horisont* zyn moet. Zet dan uw voornaamste voorwerp, zo veel mogelyk is, in de midden op een verheeven plaats. Steld uw oogpunt, bepaald uw licht of het links of rechts gedaagd moet zyn, van achter of vooren, zonneschyn of gemeen licht. Schik dan vervolgens de overige beelden, by koppelingen, zommige van twee a drie, andere van vier a vyf, min of meêr na gy het begrypt of oordeeld goed te zyn; doch dit laatste punt zullen wy in een hoofdstuk byzonder, breeder verhandelen.

* *Zichteinder.*

Om

Om verſtanden, welke dit gezegde niet aanſtonds mogten begrypen, te hulp te komen, zo zullen wy eens een voorbeeld ſtellen van de voorgrond af. Ik zeg dan plaats uwe voornaamſte dáád of beelden, wat aanzienlyk en verheeven op de voorgrond, voegd op hen uw grootſte licht en kracht van koleur in één *Maſſa*, of party: Zet de andere mindere voorwerpen wat lager, by welke de kracht der koleur, en die des lichts wat meêr verſpreid zal zyn; de tweede grond zult gy, of in de ſchaduw brengen of met donkere voorwerpen vullen, en achter dezelve op de derde grond, die weder licht zal zyn, ſchik daar de geringſte voorwerpen, of daar het minſt aan gelegen is. Waarnemende dat groote beelden altyds achter kleene, en kleene voorwerpen achter groote geſteld worden: nevens krachtig licht tegens donkere ſchaduwe; kunt gy het door de ſchaduw niet vinden, zo zoekt het door donkere koleuren te weeg te brengen, gelyk wy breeder in een ander hoofdſtuk zullen verhandelen.

Verdeeling der gronden.

Dit dus op een ſchets by één gebracht zynde, zo ontwerpt op een tweede papier een andere; teekend dan al wat naakt is na het leeven, en het gekleede na de Leeman, beeld voor beeld, zo uitvoerig als doenelyk is, ſchikkende en alles na het licht ſtellende, dat 'er noch min noch meêr ſchaduw als in uw algemeen ontwerp vereiſt word, op vald. Ten anderen, dat uw beeld en Leeman eeven hoog met het oogpunt uwer ſchets zich vertoonen.

Vordere wyze van ſchetzen.

Neemd voor al vlytig acht op de beweegingen en hertstogten, om die op het natuurlykſt te verbeelden; waar toe ik hier een gemakkelyk middel zal aanwyzen.

Middel om de hartstogtige beweegingen, natuurlyk te vertoonen.

Maak met uw eigen lichchaam, voor een ſpiegel ſtaande, zulke *actien* en beweegingen, als gy uw beelden wild doen hebben; verbeeld u de driften en hertstogten welke zy moeten vertoonen, na dat uwe geſchiedenis vereiſt: by voorbeeld, één die verſchrikt is; neem dan acht hoe gy ſtaat, wat gy met u rechterhand doet, waar de linker is, hoe gy u hoofd draaid, wat het linkerbeen en wat het rechter uitvoerd: hoe u lichchaam buigd, en zo voort. Teekend of ſchetſt het zodanig na, met al zyne waarneemingen zo veel 't u mogelyk is, zonder op de *proportie* te letten, doch alleen op de beweeging der leeden acht geevende. Steld dan uw Leeman na dezelve ſchets, die zodanig ſchikkende, als gy het in uw *Ordinantie* nodig hebt, zoekende de ſchoonſte zyde, de beſte daaging, en voordeeligſte ſchaduwen na de zaak vereiſt. Indien 't een gekleed beeld moet weezen, zoek het beloop der plooijen,

 naar

naar de eigenſchap van 't beeld, zo fraay te ſchikken als 't u mogelyk is. Teekenende het zelve, op blaauw of gegrond papier, uitvoerig ná, ſpaarende alleen het naakt, om het daar na, op die wyze als ik hier voor gezegt hebbe, na het leeven op te maaken, om bekwaamlyk zulks te kunnen ſchilderen. Desgelyks kan men met allerhande *paſſien* en weezens doen, zo als wy hier na, in het zesde hoofdſtuk dezer verhandeling verder zullen zeggen.

Dat gedaan hebbende, zo teekend u *Ordinantie* in 't *generaal* volgens de laatſte ſchets, op u doek of panneel, en in 't byzonder, naar u uitgevoerde teekeningen of modéllen: wat de bywerken en toepaſſende *ſtoffagie* belangd, daar van zal in een ander hoofdſtuk geſprooken worden.

Hoe men fraaye Printen, Academie-beelden en Modéllen in het ſchilderen gebruyken zal.

VIERDE HOOFDSTUK.

Dwaasheid der ſchilders in het misbruyk der printen.

IN weinige deelen der Konſt ſluypen meer misbruyken in, dan in het nazien der fraaye printen, en herſſenwerk der beroemde Meeſters; want veele gewennen zich zo vaſt daar aan, dat zy zelden iets doen, dat niet geheel uit printen of teekeningen van anderen gehaald is. Zy, zo haaſt zy iets zullen aanvangen, het zy Geſchiedenis, Zinnebeeld of Fabel, haalen het met ſtukken en brokken by een, werpende al hun printen, teekeningen en Collegiebeelden overhoop, neemende uit de eene een arm, uit deze een been, hier een tronie, daar een kleed, en uit andere het lichchaam, en dus hun geheele *ordinantie* aan een flanſſende. Wien komt dan de eere toe? Wanneer imand uit de konſt van *Pouſſyn*, het voornaamſte in zyn *ordinantie* te pas brengd; wien zal men zeggen dat de vinding toekomt, of hem of aan *Pouſſyn*? Het is eeven als een deel Eenden eyren, welke onder een hen te broeden gelegd worden, waar van men niet weet of het Eend of den Hen de lof toekomt. Als nu eens de eigenaars van zulke geſtoolen brokken, van dien ſchilder ider het zyne weder haalden, ik geloof niet dat 'er veel van het hunne zou blyven, maar dat het met hen als met de *Cumaniſſen* Ezel, daar *Eraſmus* van ſchryfd, gaan zou, die zich, met een Leeuwen-huyd overdekt hebbende, voor

Gelykenis op hen toegepaſt.

een

een verschrikkelyke Leeuw uit gaf, maar by de ooren bekend wordende, van zyn geleend gewaad beroofd, door ider bespot en met knuppels geslaagen wierd.

Doen hen meêr schaade als voordeel.

Verre van door zulks te doen hun voordeel te vinden, bewerken zy hen zelf een groote schaade; zy verachten het leeven, ja vergeeten meenigmaal het zelve; streeven tegens alle grondreegelen aan, buyten welke het onmogelyk is een goed uitvinder te worden, daar zy dezelve opvolgende, met meer gemak, grooter nut en eere bekomen zoude.

Waar in het recht gebruyk bestaat.

Het rechte ja het noodzakelyk gebruyk, bestaat hier in, dat, na gelyk in het voorgaande hoofdstuk aangetoond is, en de schets gemaakt, men naziet wat groote Meesters over die zaak gedacht en gedaan hebben, hoe zy hun voorwerpen verkooren, en met welke byvoegzelen verrykt hebben, dit zal u nieuwe, vaste en goede gedachten geeven; daar na let op de bevalligheid hunner *actien*, tronien, dag en schaduwing. Is 'er iets dat u voornamelyk dienstig is, zoek het in het leeven, of zyn het kleederen, op de Leeman na te volgen; dus doende zult gy moogen zeggen, dat het uwe eigen eyren zyn die gy gebroeyd hebt. Voor al bedien u meest van Collegie-beelden door u zelf geteekend, maar voornamelyk van die, welke gy in het byzonder hebt gemaakt en niet in het openbaar, door een ider naast u geteekend zyn. Schilderd ook geen tweemaal, zonder daar toe gevergd te zyn, een en dezelve *ordinantie*. Maar deze volgende dingen moogd gy meermaalen en na anderen gebruyken, zonder berispt te worden, als

Wat men meermaal in zyn ordinantie mag te pas brengen.

Boomen, Steenen, Graven, Fonteinen, Vaazen, Statuaas, Vervallen gebouwen, Allerhande bouwkonst, en *ornamenten* zo veel als men wil: wie verder gaat, bind zich zo naauw aan de printen en gedachten van anderen, dat hy waand, het geen hy verbeelden moet, kan niet anders dan op zulk een wyze uitgedrukt worden, als het zich in de printen of teekeningen van deze of die meester vertoond.

Oogmerk in het nazien der printen.

Het oogmerk dat men in het nazien en beschouwen van papierkonst heeft, is tweederley: het eerste, om door het zelve ons oog te streelen en vermaaken; het ander, om onze gedachten te verryken, wanneer men zich schikt om het een of het ander te doen: dan is 'er niets voordeeliger voor een leerling als zulks; want daar door kreigdmen niet alleen kennis der fraaye gedachten, maar ook een schoone en aangename manier, bevallige wezens, *gracelyke actien*, welgeschikte kleeding en plooyen, en dat voornaamst is, een vlugge geest en een zonderlinge lust, gelyk wy in het Teekenboek breeder aangetoond hebben.

Nuttigheid desselfs.

Van de Waarschynelykheid en Schilderachtigheid in een Ordinantie *van veel of weinig beelden.*

VYFDE HOOFDSTUK.

De waarschynelykheid is het voornaamste pünt in het ordineeren waar te nemen.

DE waarschynelykheid, welke door het gezicht op ons verstand en inbeeldingen werkt, moet voornamelyk waargenomen werden, in de verdeeling en verbeelding onzer geschiedenissen, naast die drie deelen daar in de schoonheid bestaat, waar van te voren gesprooken is. Men moet dezelve niet alleen in het algemeen, maar in ider byzonder voorwerp doen blyken, en nauwkeurig zien op het verwerpen van zaaken, welke daar tegens strydig zyn.

Daar na de onderscheiding der byzondere waardigheden der perzoonen.

Men overleg dan eerstelyk en voor al, waar uit het voorwerp bestaat, het zy uit lieden van een verheeven of van een minder rang, of uit beide door een vermengd. Men maak dat zich dit blykbaar in hun wezens vertoond, en dat men het zelve volkomen daar in bespeuren kan, zo in haar gestalten, wezen, bevallige zwier en lieffelyke koleur, als lieden zynde van een fraaye en zeedige opvoeding.

Is het boers, toond ook desgelyks zulks in hen op die wyze aan, niet alleen in hun kleeding, maar ook in hun gestalten, wezen, koleur en beweging; en zo daar eenige bevalligheid in bespeurd moet werden, dat het zelve meede op zyn boers zy.

Onderscheid der wezens en gestaltens in dezelve.

Dit wel waargenomen zynde, zullen uwe gedachten natuurlyk en waarschynelyk voor den dag komen, wanneer het volgende daar by gevoegd werd, te weeten een minder en meerder schoonheid by de hooge en een minder eenvoudigheid by geringer persoonen, de een kort, de ander lang, de een dik en vet, den ander maager en schraal, de een scheef of wat krom, een ander bruyn of bleek van vel, de een snel en de ander traag van beweeging. Ja onder drie of vier beelden moet 'er altoos een zyn, de anderen geheel ongelyk, zelf derf ik zeggen, dat 'er nauwlyks twee gelyken onder gevonden konnen werden: onder zes of acht zal 'er ten minsten een zyn, met een hooge of kromme rug, of ingedrongen van gestalten; en hoewel zulks strydig schynd te wezen met het geen wy van de schoonheid gezegd hebben, wederspreekt het niet ten opzicht dezer gelegentheid; want een hooge rug, scheeve schouders

of

of heupen, dik of dunder hoofd, hebben zo wel hunne *proportien* na de andere leeden, als die geheel wel gemaakt zyn.

Indien nu imand vraagen mogt, wat 'er dan aan ontbreeken zoude indien zy wel *geproportioneerd* zynde, echter de anderen niet gelyk zoude wezen? Dien beantwoord ik dus: dat zy de bevalligheid der eerste maar ten deele, en de eene minder als de anderen bezitten; en gelyk het waarheid is, dat groote en machtige persoonen, de misgestalten aan hun lichchamen meede onderworpen zyn, zien wy het echter zo veel niet als aan kleene en geringe lieden, het zelve uitmunten en vertoonen. Tegenwerping opgelost.

Ik acht daarom myn gevoelen niet ongegrond, dat men inzonderheid in openbaare vertooningen, als schouwspeelen, groote kerkdiensten, rechtspleegingen en diergelyke, alwaar een zamenvloeying van allerleye staaten van menssen is, ook allerleye gestaltens voegd, als kromme, korte, lange, scheeve, vette en mageren, maar ook zelve eenige lamme en kreupelen als het de geleegentheid toelaat, mids dezelve zodanig schikkende en plaatzende, dat zy, zonder het gezicht te kwetzen, ongevoelig deugd doen aan andere beelden waar omtrend men dezelve plaatst, dewyl dit een voornaam bewys teeken der waarschynelykheid eener geschiedenis is. En om zulks tot de hoogste top te voeren, zou ik het onderscheid tussen een oude en een oude, jonge en een gelyke jonge, ider in een minder en meerder graat van schoonheid doen vertoonen, het welke men met eenige voorbeelden zal bevestigen. Gevoelen des Schryvers, omtrend de misstallen te vertoonen.

Wat nu het verbeelden der versieringen en zinnebeelden betreft, deze, vermids het geen ware geschiedenissen, maar loutere uitvindingen zyn, die meest uit deugden en ondeugden bestaan, daar is het anders mede gelegen. Is het dat men een deugd vertoond, zo moet men geen het minste gebrek daar in bespeuren; is het een ondeugd, zo moet daar geen volmaaktheid in gezien worden. Andere waarnemingen in het vertoonen der zinnebeelden.

Van het vertoonen der Goden, die in alles volmaakt moeten zyn, zullen wy als ons de gelegentheid voorkomt, omstandiger schryven, en die zaak uit de grond in een byzonder hoofdstuk ophaalen, en hier eenige onderscheidentheden in het behandelen van een en dezelve zaak, daar perzoonen van verschillende rang aanwyzen, gelyk in de bygaande figuur gezien word. En die der Goden.

Het eerste voorbeeld

Verschillende wyzen van aanvatten in perzoonen van een onderscheydenen staat.

WYst de verschillende manierlykheid in het aanvatten van een glas aan: de een grypt het met de volle hand, N°. 1. En den ander

der vat het met weinig meêr manierlykheid onder aan. N°. 2. In tegendeel ziet men N°. 3. als een Vorstin, een kelk met de toppunten haarer drie vingers houden, terwyl zy de pink voorzichtig op een aangename wyze van het glas ligt. Wederom ziet gy N°. 4. een Staatjuffer verbeeldende, op een beschroomde wyze, uit vrees voor storting het zelve wel behendig, doch niet zo bevallig aanvatten. Een Vorst wederom N°. 5. vat het zelve, behendig en voorzichtig onder aan de voet.

Het tweede voorbeeld.

Het zelve verschil in wyze van eeten.

HIer ziet men wederom het groot verschil dat een goede opvoeding, tussen lieden van een byzondere staat geefd, en op welk een Schilder naukeurig diend te letten. N°. 1. Vertoond een plompen boer, zie eens hoe gulzig en onordentelyk hy uit zyn kom eet; hy zit en leund met beide de elboogen op tafel, omhelsd zyn kom als met beide de armen, uit vreeze dat men hem dezelve ontneemen zal; de leepel houd hy met de duym en al de vingeren onder aan het blad vast, zyn mond hangd over zyn bak, met de kin vooruit de leepel te gemoet komende, zyn hooft zinkt in de schouders weg, en hy bokt voor over met het bovenlyf. De ander N°. 2. zit recht op, en beeter opgevoed, heeft de kom by het eene oor vast, en de leepel met drie vingers boven aan de steel, openende zyn mond maar een weinig. Weder ziet men een merkelyk verschil in N°. 3. een groote Juffer verbeeldende, zy vat met drie vingertoppen de leepel, van boven over, by de steel; let eens met hoe weinig moeyten zulks op een bevallige wyze verricht word. En in N°. 4. ziet gy de wyze van een Staat-Juffer, hoe zy, doch met minder bevalligheid een leepel regeerd.

Wie in zulks te verbeelden uitgemunt heeft.

Deze behendige en aangename bevalligheid, hebben dien grooten *Rafaël* en *Corregio* by uitmuntendheid waargenomen, en byzonder *Barotius*, gelyk men zien kan in een schoone print, die naar een schildery van hem uitgaat, alwaar hy *Maria* verbeeld met een leepel in de hand, eenig nat scheppende uit een schootel, haar door een Engel voorgehouden, om aan het kindeken *Jesus* te geeven, 't welk half gezwachteld op haar schoot staat. Deze print, mynes oordeels, is om de Bevalligheid niet alléén byzonder fraay, maar daar by zo natuurlyk, zeedig en deftig, dat het niet beeter kan bedacht werden.

Het

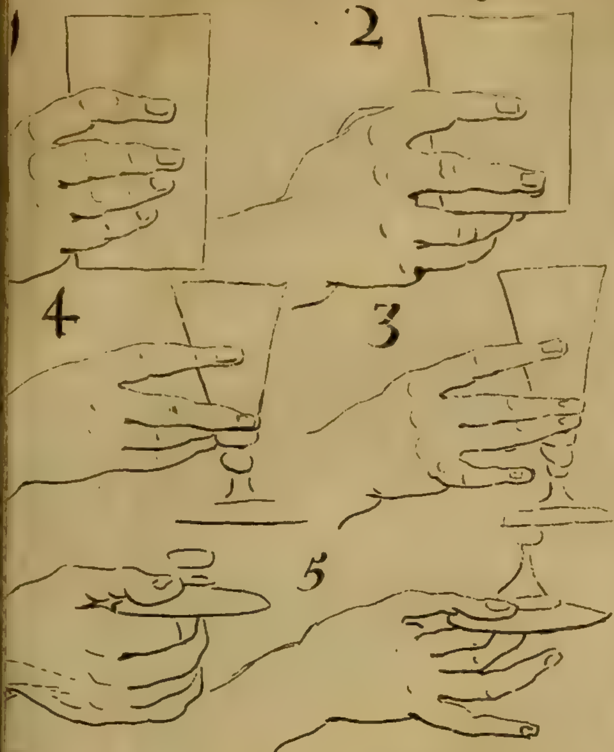

Fig. 1.
1
2
4
3
5

Fig. 2.
2
1
3
4.

Fig. 3.

Het derde voorbeeld.

Derde voorbeeld van hoorende menſſen en hun geſtalten.

ALhoewel de twee aangewezene voorbeelden genoegzaam zyn, om dus alle andere handelingen, en het verſchil van uitvoeringen door byzondere ſtaaten van menſſen aan te toonen, zullen wy noch dit derde daar by voegen.

Zie eens hoe aandachtig deez twee boeren ſtaan te luyſteren, de eerſte met een hooge rug de kin vooruit ſteekende, beſchouwende met ſterrende ooge op den vertelder, als of hy hem het gezicht wilde uitzien, hy heeft beide de handen geſlooten kruiſling over malkander onder de okzelen, ruſt en ſtaat te gelyk op beide de beenen die met de toonen eevenwydig van malkander zyn, de knien wat geboogen en de voeten binnewaards.

Den ander ſtaat over end, ruſtende met het lichchaam meeſt op het eene been, de eene vuyſt in de zyde zettende, en met de andere zyn kleed voor op de borſt vattende, het ander been een weinig gedraayd, is wat meer voorwaard, en de buyk wat uitwaards ſteekende: vertoonende een bevalliger geſtalten dan de eerſte.

Maar zie nu eens deze aanzienelyke Juffer, hoe zedig haare beweeging en hoe groots en bevallig haare geſtalte is, de eene hand ruſt onder de borſt tegen het lyf, het binnenſte des hands bovenwaards gekeerd, laatende de vingers los en ſlapjens nederwaard buygen, terwyl zy, aandachtig luyſterende, met de andere een ſlip van haar kleed eenigzins opbeurd; zy ſtaat recht overend, het hoofd zyling een weinig voorwaards geboogen, de knien en voeten dicht aan een, en met de eene hiel tegens de binnenſte enkel van de andere voet gekeerd.

Stel nu die andere vrouw daar by ſtaande en desgelyks aandachtig toehoorende, eens in teegen overeenſtelling met de voorige, en let wat een verſchil de opvoeding in de gebaarden der menſſen maakt; beide haar handen heeft zy op de heupen gezet, ſtaande op beide de voeten zonder de minſte draaying, het boovenlyf held een weinig voor over, de borſt en kin ſteekt zy vooruit, ſlaande het hoofd wat in de nek, met de mond eenigzints gaapende, en geen zwelling der heupen.

Noodzakelykheid in het onderzoeken en naſpeuren der natuurlyke uitwerkzelen.

In deze opmerkingen beſtaat de natuurlykheid en bevalligheid van een *ordinantie*, zy moog van veel of weinig beelden zyn, ten opzicht der perſonadien; ik ſtel derhalven het gewicht en belang dezer zaak aan iders oordeel, en hoe veel daar aan het onderzoek derzelve gelegen legd.

legd. Ik ſpreek van het verheevenſte, deftigſte en bevalligſte, want het geringe is ons natuurlyk eigen; en hoewel 'er veele zyn, die wel begeerden datmen beeter gedachten van hen had, toonen zy echter het tegendeel met dagelyks het gezelſchap van geringe perzoonen by te woonen, waar door zy de gelegentheid, om tot beter kennis, door fraayer oeffening, te geraaken, verwaarloozen, maar alleen hen vernoegende, met zonder wiſſigheid; na het rechte doel te ſlaan.

Of zy nu ſchoon hun uitvlucht tot verſchooning zoeken, met in te brengen, dat de gelegentheid om in deftige gezelſchappen te komen, hen ontbreekt, dit is een zwak ſchild om hun achteloosheid te beſchermen; de Kerk, de Schouwburg, de wandeling, verſchaffen die geen gelegentheid genoeg om fraaye lieden te zien en op hun goede manieren te letten? Voor my eer ik deſgelyks dat geluk had, waar toe men zomtyds door de eene of de andere goede vriend geraaken kan, ſtelde ik al myn zinnen te werk, om het één of het ander op te merken en aanſtonds in myn zakboek aan te teekenen; want een Hiſtorie Schilder diend nooit zonder zakboek te zyn, 't zy waar hy ook gaat: vermits de gedachten zomtyds zo vlug zyn, dat zo ſchielyk als zy komen, zy ook aanſtonds weeder vervliegen, gelyk wy in 't eerſte hoofdſtuk van 't *Ordineeren* breeder gezegt hebben. Ja langs ſtraat een fraaye Juffer gaan ziende, onderzocht ik de oorzaak en waar in het beſtond, dat zy my bevalliger dan een ander voorkwam, en waarom die ander minder was; dus komt men tot de kennis van bevalligheid en misſtal, zo wel door het eene als het andere, maar beſt door het naſpeuren van het verheevene.

Hier toe wilden ik gaarne ider konſtenaar aanporren, niet dat ik hun yver in door andere middelen tot deze kennis te geraken veroordeel of afwyzen wil, en deze manier voor de beſte en eenigſte houde, neen, zy ſtrek alleen om aanleiding te geeven, en tot de bezitting dezer hoognoodige kennis een weg te baanen.

Derhalven is het verzuim of uitſtél van eenige daagelykze gevallen die ons dienſtig zyn, aan te teekenen, ten hoogſten ſchaadelyk, en oorzaak van 't verlies der fraaiſte dingen; welke, gelyk onze vlugge gedagten, ééns voorby zynde, dikmaals gehéél en voor altyd weg blyven.

Dwaling veeler konſtenaars aangewezen en wederlegd,

Hoe veele dwaalen, welke zich verbeelden dat prachtige en koſtelyke zieraaden, als goude en zilvere ſtoffen, juweelen, paerlen, enz, de onfeilbaare kenteekenen van de deftigheid en het vermoogen der lieden zyn. Zouden de allerſchranderſte tegenwoordig daar

van

van wel zeker konnen oordeelen, ten waare zy onderzochten of de deftigheid hunner opvoeding met die hunner pracht overeen kwam? echter konnen zy bedrogen worden, om dat veele geringe lieden, uit de natuur of door opmerking, met zulk een geestige zwier en behendigheid begaafd zyn, dat, indien hunne kleeding met die der aanzienelykste gelyk waren, zy waarschynelyk voor lieden van het grootste vermogen zouden genomen worden. Een deel der oorzaak is, dat 'er zo weinig onderscheid tussen fyne en valsse Juweelen in 't eerste opslag der oogen word gevonden; maar onderzoekt men hunne zeeden wat naauw, zo zal men, eeven als in hun Juweelen, iets verschillende bespeuren, waar door hun rechten staat ontdekt word, het zy in hun wezens of manieren.

Anderzins was 'er niets gemakkelyker als dit voornaam en moeyelyk hoofddeel der konst voor de schilders, wanneer het verbeelden der byzondere staaten alleen van kostelyke kleeding en Juweelen afhong, daar zoude geen Mode ter waereld zyn, men zoude ligt een bezemstok met een kaper konnen verzieren. Doch schilders, welke met deze inbeelding besmet waaren zyn'er genoeg geweest, en, tot jammer, noch heedendaags, die zulke manieren als een staale wet volgen, denkende, dat *David*, *Salomon* en *Ahasueros* voor geen Koningen zouden aangezien noch bekend worden, ten waare hun goude kroon zulks aanwees, die hen, ook waar zy zyn, altoos gezelschap houd, zo wel in de slaapkamer als op den troon, en de scepter zo wel aan de tafel als aan het hoofd van een heir regeeren, noch spreek ik van hunne Koninklyke mantels niet.

Wie nu het gezegde wel overweegd, moet met my toestaan, dat de deftigheid en welgemanierdheid twee uitneemende zaaken zyn, aan welke zo veel gelegen is, dat wanneer het in een schildery ontbreekt, men het zelve niet voor goed kan keuren: ja ik oordeel het *de ziel van een konstig schildery* te zyn. Het is met de schoone pronkzieraaden niet te doen, maar als een deftige en eedele ziel in een welgesteld lichchaam werkt, zyn alle die dingen onnut om de waare deftigheid uit te drukken; wanneer men met verstand, dan het zelve noch oppronkt, zo krygt het wel een grooter luyster, maar niet het wezen der zaak aangebragt, ook maakt zulks geen der hertstochten in de wezens. *Rafaël*, *Poussyn*, *Dominiquin*, noch *Barotius*, hebben daar niet van gehouden, en echter door hunne eenvoudigheid, de ongemeene deftigheid en grootsheid in hunne beelden vertoond.

Tegenwerping uit een print van Rafaël.

Nu zoude my yemand konnen tegenwerpen, dat *Rafaël* zelf tegens

deze reegel aangaat in het vertoonen van *Batzeba*, daar hy *David* met een kroon op het hoofd, in 't venster verbeeld; of daar *Abraham* zyn *Zara*, in het helder zonnelicht, liefkoosd, het welk in 't verschiet door *Abimelech*, zo als hy over een baluyster leund, gezien word.

Beantwoord en opgeloft. Wat belangd deze ordinantie, myn gevoelen rond uit verklaard, het behaagt my niet heel veel: maar ik geloof dat het hier in, als met my geleegen is, die noch moejelyk ben om veele dingen welke ik in myn leertyd vol misslagen gemaakt heb, en die echter het licht zien. Ik kan ook zyne meening, die hy hier in beoogd heeft, niet recht bezeffen; maar wat het zonnelicht betreft, mogelyk zyn daar in zyn gedachten schranderder, dan zy in de eerste opslag zich aan ons vertoonen; want indien de zon niet helder op dit verliefde paar gescheenen had, *Abimelech* zoude hun liefkozeryen, door zyn afgewyderdheid van standplaats, niet hebben konnen zien, en indien hy hun in een anderen hoek van de kamer vertoond had, zouden zy niet hebben konnen zitten. Doch nademaal de grootste meesters hunne misslagen hebben, zo is het waarschynelyk, of dat deze Bybelse Prenten, in zyn jonge tyd, of in zyn laatere, door zyn beste discipelen als *Julio Romano*, *Gio Francesco Penni* of *Perrin del Vago*, na zyn lugtige schetzen opgeteekend of geschilderd, en vorder door hem zelf *geretokeert* zyn; want het is onmogelyk dat zo veel werk door een Meester in zo een korte leeftyd alleen gemaakt zy, schoon hy vaardig in het schilderen was: behalven dit, was het zyn manier het werk lang by hem te behouden, tot hy die na zyn gedachten zo ver gebracht had, dat 'er niets meêr op te zeggen viel. Maar wat belangt deez Bybel, als men dezelve met aandacht beziet, zal men bevinden, dat tussen de een en de andere print een groot onderscheid is, hoewel 'er in zommige de deftigheid, grootsheid en waarschynelykheid, wonderlyk wel waargenomen zyn.

Besluyt van dit hoofdstuk. Om noch iets tot besluyt van deze zaak en dit hoofdstuk te zeggen, zo gelieft te weeten, dat het gezegde niet alleen moet waargenomen worden in een ordinantie van veel, maar ook in één met weinig beelden, want een ygelyk kan by zich zelf wel bevatten, dat zy alle zeer bezwaarlyk by malkander in een geschiedenis konnen gevoegd worden; maar als eens imand een hoffelyke geschiedenis, zy zy dan van *Salomon*, *Ahasueros* of diergelyke, verbeeld; moet hy weeten, dat de persoonen, die de deftigheid en bevalligheid meest eigen zyn, ook meest daar in moeten uitmunten, gelyk de Koning onder de Hovelingen,

lingen, de Koningin onder de ſtaat-juffers, een Amptman onder burgers, en zo de meerdere boven de mindere, ider na zyn Staat, ampt of waardigheid vereiſt; zo dat elk in zyn rang deftig is, welke hem boven een mindere doet uitmunten: zo ook boeren, die weinig of zelden in de ſteden komen, by gevolg der goede zeden meeſt onbewuſt, dat zy echter in hun koutingen, openbaare feeſten, kerkdienſten, enz, tegens noch mindere in ſtaat en zeeden-kennis uitmunten; doch dat het alles evenwel op zyn boers toega, en den een niettemin boven den ander uitmunt, na de hertstogten zulks vereiſſen; echter met die omzichtigheid, dat indien men een amptman of fraay borger daar onder moeſt plaatzen, hy aan zyn welgemanierde beweging en burgerlyke zeden, onder hen alle gekend diende te worden.

Van het onderſcheid der Wezens zo wel van oude als jonge perzoonen, in het Man en Vrouwelyk geſlacht.

ZESDE HOOFDSTUK.

NIet alleen moet den Konſtenaar de gebaarden, maar ook de onderſcheidene wezens der menſſen, waar uit zyn *Ordinantie* beſtaat, en die tot de geſchiedenis behooren, nauwkeurig in acht neemen: en inzonderheid op deze algemeene en byzondere verſchillendheden zo wel in de geſlachten als ſtaaten des ouderdoms letten.

De jonge kinderen veranderen gemeenlyk van drie tot drie jaaren; tot zes jaaren hebben zy altoos korte halſſen en ronde vingers. Het onderſcheid van meisjes en jongetjes, dienen noodzakelyk aan de uitwendige deelen welke zich vertoonen, gezien te worden, zonder dat men als *Teſta*, dezelve de beenen van een ſperd. Onderſcheid van jongetjes en meisjes.

Aan de kleene partyen is hun onderſcheid zo ligt niet te vinden, hoewel de meisjes wat meêr geſlonken zyn van vlees, kleener ooren en langer hoofd hebben, deſgelyks ronder van arm eeven boven de hand en dikker van dyen zyn, dan de jongetjes: daar en tegen is het boven deel des arms van die der jongetjens, dunder en kleener.

Die van *Franciſco Quenoy*, zyn onverbeterlyk fraay om na te ſchilderen: ja niemand is nooit buiten hem, tot die volkomentheid geraakt. Men ziet de zyne veelmaals zonder hair verbeeld of immers zeer weinig, of hy hier in een ſchoonheid geſteld heeft, of zyn verkiezing

omtrent het *boetzeeren*, is my onbekend; nochtans dunkt my dat de jongetjens zomtyds wel 't hair, wat, en dikmaal veel gekruld mogen hebben, en de meisjens het zelve op 't hoofd gefcheeld, met kleine tuiten of zwierende lokjes; het welke niet alleen tot fieraad, maar ook tot onderfcheid van beide die Kunnen ftrekt.

De jongens van vyf a zes jaaren, mogen fierlyk gekruld hair hebben, en de meisjes wat zwaarder: deze hebben ook het hair op 't middelhoofd, zo lang als aan de zyden. Hier in kan men desgelyks een onderfcheid tusschen deze beide vinden, dat de meisjes 't hair zagter en dunder hebben als de jongens, de jongens het zelve meer gekroefd en wat korter op 't hoofd.

Befchryving der hoofdleeden, van jonge kinderen,

De kinderen van vyf, zes en meer jaaren, zal men zelden met de mond toe verbeelden, hun boven oogleeden zyn meest onder de zwellende wenkbraauwen verfcholen, en gemeenlyk zien zy fnel uit de oogen.

van jonge meysjens,

De jonge meisjens zyn wakker en leevendig van opzicht, verheeven van voorhoofd, een weinig hol van neus, een kleene doch meest half oopen mond, ronde lippen, een kleene kin, in welke nevens de wangen, een kleen kuyltjen is, maar geen onderkin.

van jonge maagden,

De jonkvrouwen of aankomende maagden, ziet men zelden met een oopen mond; hun oogen zyn ftaadiger en wat zeediger van opzicht.

en oude vrouwen.

De oude vrouwen zal men ftyver en traag van opflag der oogen vertoonen, haare oogen diep in het hoofd, de booven oogleeden groot en flaaperig, doch een weinig oopen, de onderoogleeden, gemeenelyk *fleffen* genoemd, duydelyk te zien en gezwollen: de neusgaaten wat opgetrokken; de mond geflooten en wat ingevallen, en wanneer zy tandeloos en heel oud zyn, ziet men veeltyds hun onderlip over de boovenlip uitfteeken, daar beneeven hebben zy zwellingen als kwabben onder de wangen aan wederzyden de mond; haar past wel een lange, maar weinig gebochchelde neus, doch veel meêr aan de mannen.

In lieden van aanzien.

Den lieden van groot gezach voegd een ftaatig opflag van oogen beft, een tamelyk verheeven en groot voorhoofd, zwaare en half oopene oogleeden, haar wezen gerust en vreedzaam, hun gezicht wat zyling gedraaid, de neus met het voorhoofd en de oogen gelyk, hun mond geflooten, en zy met een onderkin voorzien.

Noodzakelyk is het dat men op de verfchillendheid der geftaltens en gedaantens der menffen naaukeurig acht geeft, by zo verre die in de gefchiedenis verhaald word, om de natuur der zaak des te klaarder te vertoonen, als by voorbeeld *Alexander* en *Ephestion* in den tent van

Darius,

Darius, in welke *Ephestion* grooter van gestalten, als *Alexander* zyn moet: In die van *Saul* en *David*; den eersten kloek van postuur en leest, en den tweeden minder schoon van opzicht en roodachtig: en zo in alle die omstandigheden, daar den Geschied-schryver af meld.

Wat aangaat eenige afbeeldzels der *Phisionomie*, dezelve zouden wy mede hier ingevoegd hebben, maar alzo onlangs een fraay boekje, van de Hr. *Le Brun* geschreeven, en door *F: de Kaarsgieter* vertaald, daar van in 't licht gekomen is, vinden wy niet noodzakelyk daar verder af te melden, maar wyzen de Konstoeffenaars en beminnaars derzelve daar na toe, alzo het een nut en dienstig boek is, niet alleen voor Schilders, Beeldhouwers en Plaatsnyders; maar ook voor Dichters, Historieschryvers en andere.

In de waarneemingen omtrend het vatten en grypen met de handen, heb ik aangemerkt, dat de jonge kinders heel onwis en onnozel in dezelve zyn, en vermids haare leeden heel zwak, en gemeenlyk zo wel na buiten als na binnen overbuygen, zo gelyken zy half lam te zyn of *geforseerd*. Zy zyn altyd bolletjens en uit dien hoofde meest oopen. Van de greepen der handen, in jonge kinderen,

De jonge meisjens zyn dartel van greepen, en meest op de manier van *Goltzius*. jonge meisjens,

De jonkvrouwen en bedaarde zyn zeedig en manierlyk van greepen, zo als ik voormaals aangetoond heb. maagden en vrouwen,

Maar oude lieden styf en droog van handen, waar door dezelve meest altyd toe zyn, en zy de vingers niet styf uit strekken konnen. ook oude lieden.

En hoewel de verscheydenheid der toevallen oorzaak van de verandering der wezens is, nochtans zyn zy haar zelfs heel ongelyk, en ider moet op een byzondere wyze uitgedrukt worden: voornamelyk wanneer zy door een byzondere hertstogt, tot deze of geene werking worden gedreeven, welke trekken zich alsdan door de gemelde ongelykformigheid verdubbelen. De driften veroorzaaken de meeste verandering der wezens.

Men stel eens, tot een voorbeeld, dat alle tronien in eene vorm gegooten waren, en ider door een byzondere drift of hertstogt geregeerd wierd, of droefheid, blydschap, haat, nyd, gramschap, dol, gek, of diergelyke, is het echter zeker dat zy elkander, zo wel als de *Actien*, zeer ongelyk en verschillende zullen zyn; indien nu aan ider een byzondere trek of maakzel gegeeven word, zullen zy noch meer verschillen.

Deze aanmerking is heel noodzakelyk voor Konterfyt en Geschiedenis-schilders, maar het tegendeel daar af is ook zeer dienstig, Vrucht dezer aanmerking.

wanneer de zaak en natuurlykheid mede brengd dat 'er twee of drie van een gelykvormigheid in een stuk vereist worden, als by voorbeeld, een gezelschap van beelden uit een geslagt, alsdan mogen die wel wat zweemen na één: gelyk de zoonen *Jacobs*, de *Horaces* en *Curaces*, enz, want in zo een gelegentheid, toondmen daar door de waarheid der zaak aan.

Gelyk ook in het verbeelden dier *Fabel*, alwaar de dochters van *Cecrops* het korfjen, waar in *Erichtonius* besloozen was, oopenen; hier zoude men genoodzaakt zyn, om hun zusterschap te verbeelden, de wezens na elkander te doen gelyken: want anders zynde, wie zou raaden dat het zusters waaren, al wierden zy eeven schoon vertoond? imand zou mogen vraagen, waar aan blykt die bloedverwantschap? want het is niet genoeg dat men zegd, dat zyn zusters, dat is *Pallas*, *Jupiters* dochter; of die langgebaarde *Esculapius*, is de zoon van dien jeugdigen *Apollo*. Maar wanneer men deze drie zusters nu eens één en het zelve wezen gaf, doch ider een byzondere hertstogt, zoude zy immers zeer veel komen te verschillen; als by voorbeeld, laat de jongste, welke het korfjen opend, met een verwondering achter over vallen, eeven als of zy zeide, *O goôn wat is dit*! de tweede vol vreeze weg loopende, roepende *ach lieve zuster, red my voor dit monster*; en de derde, als ouder en bezadigder zynde, met een verbaasdheid te rug treedende, zegd, *wat, dit is een misgeboorten*. Dus zal men uit één wezen, drie verschillende beweegingen zien voortkomen: want hoewel de gelykenis trekken, zich zo klaar niet meer vertoonen, blyven echter de zelve *proportien* en aangezichts deelen.

Eeven zo ook is het tussen een vader en moeder met hun kinderen: by voorbeeld, de vader heeft een gebochchelde neus, of wel die van een *Cesar*, het kind zal na *proportie* mede daar na zweemen, en die wat langachtig en met een kleene verheevendheid zyn; heeft de moeder dezelve recht en lang, desgelyks heeft de dochter, maar echter min of meer in de teedere jonkheid geboogen, want de ouderdom maakt dezelve wel dikker en breeder, maar in de lengte weinig verandering, gelyk de ervarendheid ons leerd.

Men ziet in de 12 tronien der Roomze Keizers, hunne driften en aart krachtig uitgedrukt, zo als hun levensgeschiedenis het beschryft: doch ik twyfel of die wel alle met het waare wezen dier Keizeren over een komen; dan of de meesters van haar tyd, die na haare groote gedaantekennis, aldus na haar natuur veranderd hebben, en veel eer hunne ingeboorne aart, als uitwendige gedaanten, hebben willen verbeelden. Ver-

Verwonderlyk is het, als men overweegd hoedanig onze zinnen schynen betoverd te werden, wanneer al die byzondere wezens, naar de *passien* die zy vertoonen, wel waargenomen zyn: my dunkt dat ik daar door hun geheimste verborgenheden ontdek, dat deze een hooge, die weder een laage toon zingd, geene van pynlykheid schreeuwd, en de ander innerlyk lacht, een ander van koude klappertand en de andere van hette en dorst versmagt, dus kan een kleene trek een gants wezen onderscheiden: minder of meerder vettigheid, kan mede veel verandering in een trony geeven.

Om de oeffenende konstenaars te gemoet te komen, dunkt my niet ondienstig, hen een middel om allerhande weezens door het *Boetseeren* uit te vinden, aan te toonen, op de allerzekerste en gemakkelykste wyze. Middel om gemakkelyk zulks uit te voeren.

Hy neem een spiegel, en teeken zich zelf daar in na, in zodanig een hertstogt, blygeestig, droevig, pynlyk, boosaardig of zo hy begeerd; tot dien einde zich zodanig een zaak verbeeldende, als hy wil dat het wezen vertoonen zal, laat dit met roodaard of ander *Cryon* op gegrond papier uitvoerig geteekend zyn: let nauwkeurig op de trekking der wenkbrauwen, luyking der oogen, zwelling der wangen, optrekking der neusgaaten, nyping of gaaping der mond, het uitsteeken van boven of onderkaaken, na dat gy u op of nederwaard buigd. Neemd dan een plaister-tronie en giet een vorm van twee stukken op dezelve, van loot of eenige andere harde stoffe, om'er daar na zo veel als men wil van potaard in af te drukken, welke afdrukzels gy na gemelde teekening als dan, met de vingers of boetzeerstokjens, tot u genoegen, kund veranderen, hier wat opgezet, daar wat afgenomen, en gins wat aangezet, zonder het *generaal* echter te veranderen: dus zullen u dezelve in plaats van het leeven konnen dienen, inzonderheid wanneer de tronie, waar op gy uw vorm gemaakt heb, na uwe teekening komt te gelyken, op dat gy by verandering ook zien kund hoe veel de trekkingen desgelyks veranderen. Op deze wyze zult gy allerhande *passien* kunnen vormen en hervormen met zeer weinige moeyten, en dezelve gebruiken op zo veel verscheide manieren als gy zoud begeeren, het zy van onder, van booven of van ter zyden gezien. Hy heefd een groot behulp, die veel zulke *modellen* in voorraad heefd, vermids het leeven daar af niet te bekomen is, en naar zich zelven in een spiegel, kan men niet anders krygen dan van voore. Wat de kennis van *boetzeeren* belangd, in weinig daagen en door een weinig onderrichting kan men haast zo veel leeren als hier toe noodig is, wanneer men de Tee-

Teekenkunſt wel verſtaat: en indien men behalven de gezegde, noch twee vormen heefd, een voor een kind en een voor een vrouw, is men zo veel te beter voorzien.

Waarneming omtrend het ſchikken der Kunnen by malkander.

Eer wy dit Hoofdſtuk ſluyten, diend nodig aangeroerd en iets gezegd te werden, wegens de ſchikking der *Sexen*, of Kunnen, by malkander, behoorende tot het opſtellen van een volkomen *ordinantie*.

Eeven gelyk in een toevloejing van veele menſſen, die van allerley ſoort by malkander komen, inzonderheid in een offerhande, ſchouwſpel en diergelyke, zal men echter zien dat die van ider geſlacht zich zullen by malkander voegen, daar en boven jonge by jonge, oude by oude, mans by mans en vrouwen by vrouwen: meeſt zietmen jonge dochters, door nieuwsgierigheid aangedreeven, onder het volk loopen, en hoewel zy zich by haar ſoort voegen, zyn zy met meerder ſchroom aangedaan voor de eene of de andere kwade ontmoeting, door welke reeden zy menigmaal kinderen op den arm neemen, om daar door voor allen aanſtoot bevryd te zyn; maar wie kennis heefd, zal haar wel door de boezem, kapzel of kleeding, voor 't geen zy zyn, konnen onderſcheiden, ſchoon zy drie a vier kinderen by haar hadden.

Van kinderen ondergewoel.

Onnatuurlyk is het, dat men kinderen van drie of vier jaar, zonder moeder, broeder of ouder zuſter, onder een groot gewoel en drang van menſſen zou laaten loopen, zy moeten of de een of de ander aan de hand houden.

Van vrouwen in Rechtsgedingen.

In Rechtspleegingen zullen aan de Vrouwen altyd vaſte en verheevene plaatzen gegeeven worden, als teegens ſteenwerk, muuren of diergelyk, wegens de ſchroom en vrees voor de mannen, die hunne ſchaamte gewoonelyk verzeld, wel verſtaande als het eerlyke vrouwen zyn; ook zullen zy hen liever by oude dan by jonge mannen laaten vinden, en zich onder hun beſcherming, beveyligd voor de onbeſchoftheid van het graauw, zoldaaten of andere die in diergelyke gelegentheden zich over al byvoegen en alles doorſnuffelen, of om te ſteelen, of hun boevery daar omtrend uit te voeren.

Het gemeene volk, dringd gewoonlyk tot dicht aan de Rechtplaats door: boeven en lichtvaardig vrouwvolk, laaten zich meeſt in de midden, en fatzoenelyke lieden, meer achterwaards vinden.

Van

Van de Eigenschap en Verkiezelykheid in de beweeging der Leedematen, tot uitdrukking der Hertstochten.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

EEr men tot de zaak zelve, in dit hoofdstuk vervat, toetreede, zullen wy een wichtige opmerking voor af dienen te verhandelen, welke, myns oordeels, waardig is om overdacht te werden, en die niet min voordeel dan vermaak den Konstenaar toebrengd. Zy bestaat in te weeten, wat de oorzaak zy, dat veele zo weinig in hun studie vorderen? de reeden daar af verbeeld ik my te zyn, hun onstandvastigheid en verflaauwden yver, welke schynd niets te konnen uitvoeren, dan wanneer de nood hun dringd; uit de mond der zulke rold menigmaal dit zegwoord: het is my wel gelukt, of wel toegevallen. Eeven of het van 't noodlot en niet van de wiskonst afhong. Geheel anders gaat het met die, welke standvastig de draad hunner oeffening met lust vorderen, en hun voorgenomene Konstoeffening met lust overweegen, niet by invallende maar bedaarde gedachten; deze zyn niet vernoegd wanneer zy een goed stuk gemaakt hebben, en daar voor wel betaald zyn, maar zy zien en navorssen hoeveel verder zy daar door in de konst gevorderd zyn, en als hen het zelfde weder voorkwam met welke verandering, vermeerdering en verbeetering zy het op een nieuw behandelen zouden. Want hoewel het zeker is dat wy, aldoende, leeren, zyn 'er echter korter middelen uit te vinden, waar door wy tot de volkomen wetenschap konnen geraaken, en in minder tyd daar in vorderen. Wy hebben ook een grooter indruk onzer eigen misslagen, als wy, door onderzoek, die zelf ontdekken, dan dat ons door een ander dezelve werden aangetoond of verweeten: want de reeden bewaarheid zulks, dat wy niet gaarne door een ander berispt zyn. Niets deed my grooter indruk in de herssenen dan dat ik zelf myne misslaagen ontdekten, en geen grooter vreugd kon my overkomen, dan wanneer ik die verholpen had, en zulks was my noch niet genoeg, maar iets dat alreede goed was zocht ik noch beeter te maaken. Het is omtrend 24 Jaar geleeden wanneer ik lust kreeg, om een *Concept* in 't kleen te schilderen, namentlyk daar *Stratonika Antiochus* bezoekt, voerende het zelve uit met een meêr als gewoone yver, en het wierd ongemeen geprezen. Maar na eenige Jaaren, als my het zelve noch eens te vooren kwam,

Oorzaaken van de traage vordering eens Schilders aangewezen.

daar vry meêr aan geleegen was, zynde ruym zes maal zo groot; toen dacht het my niet raadzaam by de voorige gedachten te blyven, schoon ten vollen goed gekeurd, maar ik stelden my ernstig om uit de beste schryvers de genoemde geschiedenis nauwkeurig te doorleezen, en niet uit gemeene schryvers welke het maar ter loops aanhaalen. Met dezelve yver en opmerking voerden ik het uit, waar door het ten opzicht der verkiezing en hertstogten ongelyk beeter dan het voorgaande geoordeeld wierd, welke laatste hoofdzaken, maar passelyk in het eerste waaren waargenomen, zynde het zelve zeedig, eenvoudiger en met mindere omstandigheden, niet meêr beelden daar in vertoonende als de Koning *Seleucus*, *Stratonika*, *Antiochus* en de Medicynmeester, daar in het tweede boven de voornoemde een geheele hofstoet en alles op zyn krachtigste en prachtichste vertoond wierd. Zo kan men uit een enkelde bloem, door zorg en vlyt, een dnbbelde aankweeken: gelyk meede in het volgende gebleeken is, te weeten, de verbeelding van *Scipio* met de jonge Bruyd, die op de kamer der H: M: Staaten van Holland in den Haag is, dit was myn eerste gedachten; maar ongelyk beeter is de tweede, hoewel maar twee Jaaren daar na gemaakt, welke verkiezing ik aan iders oordeel overgeeve, om het beste te keuren, wanneer zy die beide zullen gezien hebben.

Door eigen ondervinding des Schryvers beweezen.

Nu zou men my moogen vraagen, waar het by toekomt dat men zulk een groote verandering in zo korten tyd bespeurd? dien antwoord ik, dat myne onkunde en misslaagen in het eerste bespeurd hebbende, ik myne moeyten heb verdubbeld, en beeter my onderrechtende, nauwkeuriger acht nam en geen moeyten ontzach om my zelfs in het eerste te overtreffen.

Desgelyks is het met myn eerste *Alexander* en *Roxane* gegaan, welkers laatste verbeelding jegenwoordig ten huyze van den Zalige Heer Major *Witzen* tot Amsterdam berust, het geen met de voorgaande heel ongelyk is. Dus meen ik met myn eigen voorbeeld genoegzaam aangetoond te hebben hoeveel het verschild, dat men op de verkreegene kennis rust, of die verder zoekt uit te strekken: Ook is 'er niets vermakelyker dan dat men vind het geen men zoekt, en dagelyks in kennis toeneemd.

Om nu de leergierigen een wisser trap en weg tot vordering te baanen, zo gelief het hem acht te geeven op de volgende voorbeelden, welke waarnemende hy merkelyk vorderen zal.

N° 3

N° 4

N° 5

N° 6

I. VOORBEELD.

Van wedermin.

TWee kinderen, welke malkander brandende fakkels verwisselen, werden hier vertoond, zy geeven met de linker en ontfangen met de rechterhand; daar door beteekenende, dat het geen uit een goed hert gegeeven word, met dankbaarheid moet ontfangen en vergolden werden: alzo de regterhand een verbeelding is van weederzydze weldaadigheid, of hulp en bescherming.

De welvoegendheid leerd ons de plicht des geevers te zyn, de fakkel booven aan te houden, en d'ontfanger, onder of in de midden.

De geever rykt het toe met een uitgestrekten arm, daar teegens de ontfanger zyn arm met schroom dicht aan het lyf houd. Beide het booven-lyf weinig voor over bokkende. De hoofden in de nek over de zyde van hun gift hellende, met een vriendelyk weezen, hebbende beide de mond open. De fakkels kruiswys over elkander geevende. Zy zyn in alles gelyk, zo in schoonheid, gestalten, beweeging als weezen, behalven de mond, vermits d'een vóór en d'ander ná uit boezemd. De geever houd zyn fakkel met drie vingers, d'ander ontfangt die met een volle hand.

Wanneer nu ider zyn gift ontfangen heeft, geeven zy elkanderen de regterhand. Hun schouders dicht aan een, het linkeroor voorby den anderen, dat is te zeggen, de hoofden kruiswys over de linker schouder, en zo men wil, ieder de linkerwang kussende. De regter voeten bezyden malkanderen voor uit.

2. VOORBEELD.

Van vrywillige onderdaanigheid.

ZIet deze lafhartige, hoe hy zyn deegen aan een ander over geeft; houdende dezelve met de kling, dwars in zyn hand leggende, dicht aan 't gevest: d'ander vat het by de greep. En gelyk deze

werkingen tweederly zyn, zo zyn ook beide de hartstochten. d'Een betoond zyn lathartigheid, en d'ander zyn ſtoutmoedigheid.

De geever buigt zich met zyn hoofd heel laag, ziende d'andere na de voeten: ſtaat op beide de beenen, gelyk geboogen of als bezwykende. De linkerhand vlak oopen voor uit ſteekende, of het buitenſte des hands teegens zyn borſt drukkende, ſchynende te willen zeggen daar is alles wat ik heb, ik ſtel myn lyf en leeven in uw hand. d'Ander in teegendeel ſtaat vaſt op zyn voeten en overend, de regtervoet voor uit, de linkerhand in zyn zyde achterwaards, vertoonende een wreed gezicht, de mond toe, de onderlip, met de kin, wat voor uit, ziende de geever verachtelyk over de ſchouder aan.

3. VOORBEELD.

Van milddaadigheid.

DEez aanzienelyke man, welke, in 't voorby gaan, die behoeftige een hand vol geld geefd, ſteekt zyn rechterhand ter zyden uit, het buitenſte booven, ziende na de nooddruftige met een bevreedigd en deftig weezen, ſtaat recht op, de buik voor uit, al voorttreedende. d'Ontfanger in teegendeel, ſtapt met 'er haaſt naar de eerſte toe, het lyf voor over bokkende, rykt beide zyn armen zo ver 't hem mogelyk is, voor uit, de handen dicht aan een, houdende dezelve open als een kom: 't aangezicht neederwaards, ziende met blydſchap naar de gift: zyn oogen wyd open, maakende een ronde mond, als of hy zeggen wilden, O ho.

4. VOORBEELD.

Van goedgunſtigheid.

DE geen, welke iemand een appel vereerd, houd dezelve van onderen op, met drie vingers, als vriendelyk verzoekende; drukkende de linkerhand, het binnenſte om hoog, dicht aan zyn borſt; de borſt en kin vooruit, het hoofd een weinig over een zy hellende. d'Ander, in tegendeel, ontfangd het met eerbiedigheid, neemende het zelve met vier vingeren booven aan; 't boove-lyf voor uit ſteekende;

en

N° 3

N° 2

en zyn hoofd een weinig neêrwaards hellende: vertoond een zeedige blydſchad, houdende het gezicht op de gift, terwyl d'ander hem naar d'oogen ziet.

5. VOORBEELD.

Meede van goedgunſtigheid.

IEmand die een ſchoone bloem aan zyn vriend behandigd, houd dezelve met drie vingers onder aan 't eind van de ſteel. d'Ander neemd die aan met de duim en voorſte vinger booven aan de ſteel: het hoofd daar op hangen laatende om te ruiken. De geever, als gerooken hebbende, ſlaat zyn hoofd, over een zy hellende, in de nek daar van af, het gezicht heemelwaards, de oogen wat toehaalende, doch d'een meer als d'ander, de mond half open. Zyn linkerhand, het binnenſte buiten, dicht teegens zyn ſchouder, vlak open, houdende, als in verwondering: ſtaat op een been, met d'andere voor uit. d'Ontfanger in teegendeel, ſtaat op beide de beenen dicht aan een, houdende de linkerhand achter zyn rug. De eene ſtaat vaſt, en d'ander los en twyffelachtig.

6. VOORBEELD.

Van getrouwigheid.

DE perzoon welke tot teeken van getrouwigheid, een zeegelring aan een Juffer geeft of vereerd, houd dezelve met zyn duim binnen in, overend, de diamant om hoog, het lichchaam voor over buigende, zyn aangezicht gelyk met het lyf zonder de minſte draajinge, zettende het buitenſte zyner linkerhand, 't binnenſte booven, teegens de borſt.

De Juffer, in teegendeel, ſtaat of zit recht op, de boezem weinig vooruit, dicht aan de ring. Het hoofd eenigzins in de nek, naar de rechter ſchouder hellende; haar linkerarm langs de zy uitgeſtrekt, de hand neêrwaards open; neemende de ring, met drie vingers der rechterhand, aan. De geever ziet haar niet na de oogen, maar na de mond al ſpreekende, met een gezicht tuſſchen hoop en vrees. De Juffer met een zedig en geruſt weezen, ſlaat haar oogen neederwaards

op de ring, ſtaat vaſt op een been, de voeten dicht aan elkanderen. De geever treed met het linkerbeen vooruit, de knie geboogen, ſteunende op de toonen van de regter voet.

Deez drie laatſte voorbeelden vertoon ik maar half, alzo men genoegzaam uit het ſchrift verſtaan kan, hoe de beenen komen moeten.

Vermits de giften in al deeze voorbeelden verſcheiden zyn, zo zyn de gedachten desgelyks zomtyds veel van den anderen verſchillende, zo wel in 't geeven als ontfangen.

Het geſchied uit oprechtigheid, geveinſtheid of welſtaanshalven.

Doch de beweeginge in dit geval verſchild zeer weinig, om dat de eene zo wel als de andere, zyn doeninge met zo veel behendigheid zoekt te vertoonen als 't immers mogelyk is, ja zo, dat zy elkander meenende te bedriegen, dikwils alle beide bedroogen worden. In zulk een geleegentheid, zoumen de ſchyn voor de waarheid neemen, en ook het teegendeel.

Zodaanige uitbeeldingen zouden van geen goede uitwerking zyn, om dat zy teegens de rechte meening ſtryden: want in plaats van geveinſtheid of welſtaanshalven, zoumen 't voor oprechte liefde aanzien, vermits alle drie, gelyk ik zeg, een en dezelve beweeging uitdrukt.

Om in zo een geval dan alle duiſterheid en twyffelachtigheden weg te ruimen, zal men noodzaaklyk zyn toevlucht neemen tot zinnebeelden, die de meening helpen verklaaren, als geveinſtheid, valsheid, bedrog en diergelyke, door beelden, beesjes, of Hieroglifize figuuren: welke byvoegzelen een voorzichtig Meeſter zo wel diend te ſchikken, dat zy al ſtilzwygende of bedektelyk haar werking doen; om die welke bedroogen of mislyd worden, geen de minſte teekenen daar van zou kunnen beſpeuren.

Iemand zou hier op moogen denken, dat alsdan bei de partyen, de bedrooge zo wel als de bedrieger, met gelyke zinnebeelden zouden moeten aangewezen worden; Neen dit is overtollig, vermids zy alle beide oprecht ſchynen, zo dat niet al de geveinſtheid aangeweezen moet worden.

Ovidius verhaald, dat *Merkurius* eenige oſſen geſtoolen hebbende, en merkende dat zeeker man, genaamt *Battus*, het zelve gezien had, wierd daar over bedugt of hy hem ook zoude moogen verklikken, bad hem dierhalven daar niet van te zeggen, het welk den ander trouwlyk beloofde. Doch *Merkurius* vermomde zich om hem te beproeven, en kwam weinig daar na, als of hy den eygenaar van de oſſen was, hem vraagen, of hy niet wiſt waar zyn beeſten vervoerd waaren? Waar op

Bat-

Battus het hol wees, daar *Merkurius* dezelve versteeken had, het geen de goddelyke dief zodanig verdroot, dat hy aanstonds zyn eige gedaanten herneemende, den trouwlooze sloeg, en hem in een toetssteen deed veranderen.

Nu is wel af te neemen, dat wanneer *Merkurius* vermomd by *Battus* kwam, hy zyn gevleugeld hoedje, slangestaf, noch de vleugels aan de voeten vertoonden; maar wel dat hy dezelve verborgen hield.

Een gelyk verhaal staat 'er ook van *Jupiter* en *Calisto*, daar *Jupiter* onder schyn van *Diana*, *Calisto* mislyd. In dat geval zou de zaak t'eenemaal onkenbaar werden, indien men niet eenige teekens daar omtrent bespeurden, dat het *Jupiter* was en niet *Diana*, schoon zulks scheen.

Het is met zo een tafereel, gelyk met een vertooning op een *Theater*, daar alles vertoond word of het waarlyk gebeurden; zy bedriegen en beliegen malkanderen bedektelyk, daar van zy zelfs niet weeten mogen; maar de aanschouwers merken alles, ja haar gedachten moeten naaktelyk gezien en gehoord worden.

Van de Werking der Gedachten omtrend het ordineeren der Geschiedenissen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

GElyk in alle weetenschappen en Konsten vaste grondregelen zyn, na welke ider zich moet schikken, en, zonder die wel waar te neemen, niemand tot het opstellen, veel min grondige kennis, der zaaken geraken kan, zo moet men die byzonder in de Schilderkonst, en voornamelyk in het ordineeren waarneemen: en dewyl ons geheugen niet machtig genoeg is, een voorval, met al zyn omstandigheden, zo gelyk op te geeven, dat men daar van aanstonds een volmaakte schetz kan maaken, zo moetmen zich voornamelyk hier in van vaste reegels bedienen, die dezelve te hulp komen; en of schoon imand zo gelukkig was, dat zyn geheugen of de tegenwoordigheid zyner geest zo sterk en gezwind ware, de handen zyn het niet: de gedachten streeven dezer uitwerking voorby; ook moet de eene zaak altyd voorgaan en de andere volgen, daar tyd toe vereist word: maar indien wy zoo haast konden tekenen als denken, dan zoude het geheugen onnut zyn, maar nu kunnen wy niets tekenen ten zy het zelve denkbeelden aan de zinnen byzet.

De grondregelen moeten altoos waargenomen werden.

En wel opgelet,

om dat de gedachten in vlugheid de handen voor uit streeven;

Echter

Waarschouwing hier omtrend.

Echter moet niemand, dit lezende, denken, dat een meester al het geen ons 't geheugen eerst opgeefd, ook eerst op het papier behoord te zetten, en dus vervolgens na het hem invald tot de schets gemaakt is: gewisselyk neen, want de invallen zyn nooit ordentelyk, hy zoude daar meede niet veel konnen uitwerken; en ziet uit dit voorbeeld hoe het zich zal toedraagen.

Voorbeeld daar toe dienende:

Imand neemd voor *Kaïn* en *Abel*, en de broedermoord te willen verbeelden, nu komt u eerst voor dat *Kaïn* voor *Gods* gramschap vlucht, daar na, dat *Abel* dood legd, ten derden het brandoffer op de Altaar, en eindelyk het moord geweer by dezelve; het laatste is nu het versste in uwe gedachten, derhalven vald het eerst uit de pen, gaat dit nu na vervolg voord, zo komt den Altaar, daar na *Abel*, en eindelyk *Kaïn* te voorschyn, en ten laatsten *God* de *Heer*, en tot slot het Landschap, 't geen de groote van ons stuk moet aanwyzen. Oordeel nu eens, wat zo een koddige wyze van ordineeren en teekenen zal uitwerken.

Regelen die men waar moet neemen.

Het is dan niet evenveel hoemen een zaak aanvangd, maar men moet eerst het eene en wel het voornaamste, daar na het andere beginnen: eeven als men het goud, uit andere daar mede vermengde aarde, zuyverd en afscheid. En dit zal in het teekenen ordentelyk toegaan, wanneer men eerst het *planum* of de grond, daar na het muurwerk, en dan verder de beelden of *stoffagie* maakt, en dit noem ik ordentelyk in zulke voorbeeldingen: doch dit voorwerp is noch eens verhandeld geweest, in het ordineeren van geschiedenissen, zinnebeelden en diergelyke stof; en aldaar gesteld, dat men het voornaamste eerst, daar na de mindere figuuren, en dan het bywerk moet plaatzen.

Schynstrydende verschil, weggenomen.

Maar dat, waar van ik voorgenomen heb hier te spreeken, is geheel wat anders, namelyk een kort en zeker middel, om, wanneer ons iet voorkomt, het zy in schrift of mondeling, kort of wydloopig, met weinig of veel omstandigheden, bekwamelyk te bevatten en te onthouden, daar van een opstél te kunnen maaken, zelfs tot de allerminste *stoffagie*, met het verhaal zo wel overeenkomende dat het weinig of niet zal scheelen, noch in de stelling, beweeging en waarschynelykheid, en zo wel in de koleur als toetakeling: zeer nut voor die geen, welker geheugen gebrekkelyk is, doch die echter kundig zyn van al wat tot een schoone *Actie* behoord, kennis der *Passien* heeft, wat neiging en beweeging de zelve voortbrengen, daar na de toepassing der koleuren en stoffen weet, zo na het geslacht als ouderdom, het leggen der koleuren tegen bekwame gronden, die het onderscheid

ſcheid der landaard, zon en gemeen licht en diergelyke noodzakelykheden, hier toe vereiſt, volkomen weet.

Dien zeg ik, zulks nu bewuſt is, moet verder aldus te werk gaan: het voorwerp wel overwoogen hebbende en waar de zaak geſchied zy, moet by zich zelf een overſlag maaken van de grond of *planum* tot het ſchikken van zyn werk, daar na moet hy nauwkeurig acht geeven waar het voornaamſte geſchikt word, en de hoofd-voorwerpen of beelden ſtaan, in de midden, ter rechter, of ter ſlinker zyde; daar na de mindere die mede deel hebben aan het werk, het zy een of twee of meerdere, als zy eenige naam, aanzien of werking hebben, tot de verbeelde zaak behoorende: wat hier dan noch verder toe vereiſt werd, zulks zal wel toevloejen. Dit weetende, moet men ider zyn kentekenen by voegen die hem doen aanzien voor het geen hy verbeeld; Is het een Koning, Filoſoof, *Bachchus* of Watergod, behandel hen aldus. Wat een Konſtenaar doen moet in het ordineeren.

De Koning heeft zyne raaden, Hofjonkers en lyfwachten.

De Wysgeer, andere geleerden of leerjongens.

By *Bachchus*, *Satirs*, en *Bachchanten*.

Een Watergod zyne Nimfen en *Nayaden*. Wat in de omſtandigheden waar te neemen is.

De eerſte munt uit door zyn Koninklyke mantel, Kroon en Ryksſtaf; de tweede door een lang en zeedig kleed, een muts op het hoofd, boeken, pergamentrol, of kunſttuygen by zich; de derden zietmen met wynranken verſierd, bekranſt met druyf en gewapend met Tirſen; wederom de Waatergooden met Kruyken, Rietſtaven en bekranſt met Liezen; alle welke eigenſchappen hoewel in 't voorval niet gemeld, daar by behooren: en hoewel zy mochte genoemd worden, behoeft men zyn geheugen daar niet mede te belaſten, om dat de perſonadien zulks uit hun zelfs mede brengen en ons indachtig maaken, wanneer wy daar mede bezig zyn. Als by voorbeeld daar word in aangehaald de Jagtgodin, zo weet een ieder dat zy met jagtſtoet en jaagtuyg voorzien is, de ſchoone Godin *Venus*, door de bevalligheden, enz: Dit is genoeg ten opzicht der perzoonelyke eigenſchappen; wat de beweegingen der zelve aangaat, zo gebied een Koning, de Wysgeer is aandachtig, *Bachchus* aan 't hollen, en de Watergod is op zyn poſt.

Als de Koning gebied is alles in rep en roer, om vlytig zyn beveelen uit te voeren, zyn gevolg ſchikt zich na zyn woorden en handwenkingen. Verdere aanwyzingen van eigenſchappen.

Als een Wysgeer zich oeffend, of hy redeneerd, of hy zit in gedachten, of ſchryft.

Wanneer *Bachchus* zyn ommegang doet, loopen de *Menaaden*, *Bachchanten* en *Satirs* om zyn waagen als dol, schreeuwen en raazen, slaande op trommels en klapborden.

De *Watergod* op zyn post zynde, leund op een stortende kruyk, of zit onder zyn *Nimfen* aan de oever van een Rivier te rusten; dus is elk na zyn natuur en hoedanigheid beezig, en zo vloeid het een uit het ander, zonder dat men behoefd te zoeken of verleegen te zyn, hebbende wy een schat van werktuygen in onze hersfenen, en zo dra iemand aan ons genoemd word, vald het van zelf toe, of het een of het ander, zo een perzoon of voorwerp eigen.

Verdere noodzakelyke opmerkingen.

Hier op volgen dan de uitwerkzelen der hertstogten, want na de Veldoversten zich beweegd, beweegd ook het leeger; dreigd de Koning, de beschuldigde word beangst en vreesachtig, de Raaden en omstaanders, worden bewoogen of in twyffel gebracht; Redeneerd de Wysgeer, de toehoorders zyn aandachtig; elk beweegd zich na de bevatting die hy daar van heeft, of opmerkende is; de eene heeft zyn vinger op de mond of het voorhoofd, de ander teld op zyn vingers, een derden klouwd zyn hoofd, een vierden op de elboog leunende, bedekt met de hand het aanzicht, enz. Als *Bachchus* spreekt, houd het geraas op; Als de Watergooden rusten, spreekt niemand, elk zit of legd, hier of daar van malkander verspreid, op zyn gemak.

En begeerd iemand noch eenige voorbeelden tot bevesting van het gezegde, ik zal 'er noch een of twee by voegen, want deze zaak heeft nooit iemand voor my op zo grondig en krachtig een wyze, en bevatbaar vertoond, ja naauwelyks aangeroerd.

Aanwyzingen van gevallen waar in zy noodzakelyk zyn.

Wy leezen in de Heilige blaaden, dat de Koningin *Hester*, door een stuurs gezicht des Konings *Ahasueros* geraakt, in onmacht viel; dat *Belsasar*, de hand aan de muur schryven ziende, nevens al zyn Hofgezin ontroerd wierd. En wederom in de Herscheppingen van *Ovidius*, dat de wanhoopende *Ariadne* aan strand door een minnelyke ontmoeting van *Bachchus*, die haar zyn hulp aanbood, verkwikt en vertroost wierd. Zulke en diergelyke voorbeelden zyn 'er veel, uit welke men vast moet besluyten, dat een hertstogt alleen stof genoeg leeveren kan, op voorgaande wyze behandeld zynde, om een geheele Ordinantie, rykelyk te versieren, zonder andere bystof te zoeken, alzo veel dingen en omstandigheden uit deze alleen voortspruyten.

Voorbeeld daar af.

Men stel eens een voorbeeld van twee perzoonen die malkander voorbygaan, daar de een van voor, en de ander van achter gezien word:

M. Pool fec.

word: die aan de linkerzyde des ſtuks heen gaat, heeft een pak op zyn rechter ſchouder, uit het welk iets achter hem heen vald, hy heeft een hond en een Jongetjen by zich: de andere die herwaard komt ziet het gevallene, roept en waarſchouwd den ander, waar op deze zich omkeerd, en het jongetjen toeloopt om het gevallene op te raapen. Ik ſtel nu aan het oordeel van anderen of uit zulk een eenvoudig verhaal, myne gedachten niet fluks en klaar begreepen worden, dewyl 'er alles in is? Ik geloof wel van ja, maar niet zo als ik die, hoewel binnen de paalen van het verhaal blyvende, wel zou kunnen uitvoeren, ten waare hy een ſchets of krabbeling daar af gezien had, anders is het onmoogelyk; maar de ſtelling geeft ligt een indruk op eens anders gedachten, doch die de fraye bewegingen en ſchoonheid der *Actie* niet verſtaat, zal het na des ſchryvers gedachten niet goed maaken, en deze beſtaan meeſt in de tegenſtrevigheid der beweegingen onzer leedemaaten.

Ik ſtel dan de man die roept voor, de andere voorby hem heen omziende en na 't geroep hoorende: in deze geſtalten zien zy beide over de linkerſchouder; imand zoude nu moogen vraagen, of die heen gaat niet zo wel rechts als linksom zich zou konnen keeren, om achter hem om te zien en de andere desgelyks? Hier op antwoord ik, neen, ten waare men tegens de loop der natuur aan werken wilde; want ik ſtel dat die aankomt een ſtok inde rechterhand houd, en met de linker na de gevallen lap wyſt, de andere heeft een pak op zyn rechter ſchouder, en de linkerhand in de zy, waar by ook het kind hem vaſt houd. Dewyl zy nu links malkander voorby gaan, en de eerſte ook ter linkerhand van hem de gevallene lap ziet, dwingd zyn gedienſtigheid, vaardig over die zelve ſchouder, zulks den ander toe te roepen, welke de ſtem duydelyk hoorende, zich na de zyde des roepers keerd. Hier op zien zy malkander aan, de jongen, radder zynde, loopt ſnel daar na toe, en de hond ſchiet voor uit derwaards, volgens de natuur dier beeſten. Verdere nette bepaling van 't aangeroerde voorbeeld.

Zo volgd immers een natuurlyke werking en draaying der leedemaaten, zonder dat men behoefd te zeggen, 't booven lyf van vooren, het linker of rechterbeen, dus of zo; als men de ſtand plaats weet, tegens wie, en wat zy te zeggen hebben, zo moet de reſt van zelf volgen.

Dit geeft myns oordeels een groot licht tot het wel verſtaan, onthouden van Tafereelen, en om alle zwaarigheden en duiſterniſſen weg te neemen. Maar indien men tot dit, eenige vaſte trekken voegd, die of de ſtand of werking der beelden aanwees, het zoude gemak-

lyker zyn, en veel het geheugen te gemoet komen. Zo heb ik zeker Schilder gekend, die tot yder letter of teeken een byzondere beduyding wist, als by voorbeeld een L, was een zittend beeld op de grond, de T, een gekruyste *Kristus*, en zo voord met andere letters; daar en booven had hy noch een andere verborgendheid, om zekere beelden, die hy altyd gebruykten aan te wyzen, als een leggende vrouw van *Carrats*, een loopende van *Rafaël*, een vliegend beeld van *Cortone*, een kindjen van *Quenooy*, dag en schaduw van *La Fage*, en diergelyke dingen meêr.

Indien nu dit gegeeven voorbeeld, dezer twee voorbygaande mannen, iemand niet volslagen genoeg voor kwam, zal ik noch een, van diergelyke aart, maar van een waare geschiedenis daar by voegen, namelyk het geval van *Juda* en *Thamar*, daar hy van zyn 'lusthuys afkomt, en op de weg, door haar, als een ligtekooy verkleed zynde, aangerand word. Ik stel dat het voorval dus geschied zy.

Ander voorbeeld van *Juda* en *Thamar*.

Juda komt herwaard gaan, de weg ter rechterzyde van zyn land huys leggende, langs welke zyne knechten derwaards heen gaan om de schaapen te scheeren: *Thamar* zit ter linkerzyde aan de weg op het gras, ligt en dertel gekleed, en haar hoofd met een sluyer overdekt.

Nu is het waarschynelyk dat *Thamar* een ligtvaardig voorneemen hebbende, *Juda*, die als een eerlyk en aanzienlyk man voorby kwam, eerst aangesprooken heeft, derhalven wanneer zy haar sluyjer opgelicht en hem toegewenkt had, is hy blyven staan om na haar zeggen te hooren; Hy, stel ik, staat dan stil, rust op zyn achteruitstaande voet, zet de andere ver voor uit, als schielyk halte houdende om te zien wie hem roept, keerd zich linksom, zyn linkerhand oopenslaande, als iemand die in verwondering is, daar na slaat hy die op zyn borst, toonende dat hy daar geraakt is, ten laatsten vat hy zyn baard, als in bedenking staande wat hy doen wil: midlerwyl rysd zy op, en vat hem by zyn kleed; de knechten ziet men zyling of van achteren, na dat de weg naar het huys loopt, hebbende schaaren by zich; het huys kan leggen zo als het de weg uit wyst, maar volgens de ordinantie voegd het beeter in de midden als op zy.

Dit, oordeel ik, is genoeg om de meening te verstaan, en een recht middel om door een korte inleiding een groot werk te konnen maaken.

Voorstel van verandering in het begrip.

Men zou my konnen vraagen, of wanneer imand de weg eens dwars door het stuk wilde leggen, en by gevolg de geheele schikking veranderen, de man van de rechter na de linkerzyde doen gaan, en de

vrouw

vrouw aan geen zyde de weg ſtellende, of dit niet eeven veel zoude zyn, vermids zy dan evenwel aan zyn linkerzyde zoude blyven? Ik zeg neen, want zy hem roepende, zoude men van twee lichchamen maar een aanzicht konnen zien, en wat had men aan zulk een ſtokbeeld zonder hertſtogt; ten anderen zoude men het voornaamſte zyner bewegingen niet konnen vertoonen, daar en booven zo is het geval dus niet opgegeeven: dierhalven moet men bekennen dat het waarſchynelyker is, zo als ik het hebbe verhandeld.

Oploſſing van 't zelve.

Maar niemand bedrieg zich in deze geſchiedenis dus, als ik geſteld heb, na te volgen: want de zelve in de H: Blaaden nazoekende, zal hy bevinden, dat ik die zin gedraaid heb tot een voorwerp, om twee perzoonen ider met een byzondere hertſtogt aan te doen, en daar meede een ſchildery te ſtoffeeren: want daar zult gy bevinden, dat hy na de plaats gaat, van waar ik hem te rug doe komen, om haar daar na een Lam of Geit tot loſſing van zyn pand toe te zenden.

Waarſchouwing wegens het laatſte geval.

Ik laat een ider oordeelen, of uit zodanig een voorval niet duidelyk kan afgenomen werden, wat voor beweegingen deeze twee beelden kunnen hebben, om zekerlyk drie voorname en waarſchynelyke ontwerpen daar van op te ſtellen, dewelke ik aldus heb aangemerkt: voor eerſt in de perzoon van de man, als een onverwachte ontmoeting; ten tweeden een verzeekering wie het is en wat zy zoekt, en ten derden een reedenloze drift; in 't eerſt is hy bezadigd, ondervraagd haar, en verſtaande wat 'er van is, of ten minſten zich zulks inbeeldende, wenſt hy dat het waar mogt zyn en vangd lief-kozery aan, eindelyk ten vollen verzeekerd, geefd zyn drift de loſſen toom, werd ſtoutmoedig en wil alles wagen. Welke drie *perioden*, byzondere hertstogten in alle beide voortbrengen, die geheel van den anderen verſchillende zyn; d'eerſte is deftig en zedig, de twede vriendelyk en minzaam, de derde dartel en ſtoutmoedig. De vrouw ter andere zyde, werkt daar tegen met drie hertstogten: in de eerſte is zy lieftalig en minzaam, ten tweede dertel met een geveinſde afkeerigheid, en ten derden werden zy te zamen eens. Eerſtelyk ſpreekt zy hem met een aanlokkende bevalligheid toe, zyn ſtaatigheid verwinnende; hy naderende, verzoekt haar op een vriendelyke wyze, doch zy van toon veranderende, antwoord hem ſtrafſelyk en wil niet geraakt zyn; hy werd ten laatſten van zyn drift vervoerd, waar over zy in haar zelve lacht, duwende hem kwanſuys aan een kant van haar af, en houd hem aan d'andere zyde vaſt. Zo dat men hier uit, gelyk ik zeg, drie byzondere ſtellingen vinden kan, alleen maar uit de woorden die wy giſſen dat zy natuurlyker wyze met elkanderen verwiſſelen moeten. Nu

Nu zoude iemand kunnen zeggen, ik weet van diergelyke voorvallen niet wyl het my nooit is gebeurd; maar weinig zyn d'er die het nooit voorgekomen is, en het zomtyds beeter kunnen zeggen als die het gebeurd zyn: veele kennen de kragt der artzenyen en doodelyke fenynen, zonder daar ooit de proef van genomen te hebben. De reedekaveling met verstand, kan veel te weeg brengen; want behalven dat, zo was onze Konst een onuitvoerlyke zaak, of ten minsten zouden 'er weinig toe kunnen komen indien het alleen in 't onderzoeken bestond: Want wie is razende en zinneloos geworden, die ooit heeft kunnen na vertellen hoe het hem overgekomen is? alleen maar na gissing moetmen daar van oordeelen.

Zekerlyk is dit voorval, uit geen andere reeden van my opgesteld, dan alleen om een bevattelyk begrip te geeven, hoedanig de leeden, door de kracht der zinnen en woordenwisseling, bewogen worden en uitdrukkelyk het inwendige te kennen geven.

Diergelyke ontmoetingen zyn 'er veel, voornamentlyk in *Ovidius*, gelyk *Jupiter* en *Calistó*, *Salmacis* en *Hermaphrodit*, *Febus* en *Leucothoë*, *Mercurius* en *Aglaura*, *Jupiter* en *Semele*, *Vertumnus* en *Pomona*, *Venus* en *Adonis*, *Apollo* en *Daphne* enz.

Buiten die zyn 'er noch anderen in de Geschiedboeken te vinden, als *Apelles* en *Campaspe*, *Alexander* en *Roxane*, *Scipio* en de jonge bruid, *Tarquinus* en *Lucretia*, *Antiochus* en *Stratonica*. En uit de Schriftuur, *David* en *Abigaël*, *Hagar* met den Engel, *Christus* en *Magdalena* in 't Hofje, *Christus* met de *Samaritaanze* vrouw aan de put, *Maria* boodschap, 't bezoek van *Maria* en *Elizabeth*, en ontallyke anderen meer: alle welke op dezelve manier moeten overwogen werden, na de zaak vereist die zy met elkanderen verhandelen; denkende op ider woord dat zy zamen verwisselen, wat beweegingen dat 'er van 't hoofd tot de voeten opvolgen moeten, en wat trekken zich in het aangezicht vertoonen, hoe de koleuren veranderen, rood of bleek, met min of meerder heevigheid en zo voort; door welk middel men alles op papier kan stellen dat maar bedagt kan worden: zynde dit de sleutel der geheimenis die de neevelachtige duisternis verdryfd, de kortste en zeekerste weg, om tot volkomentheid te geraaken.

Aanmerkingen over eenige misverſtanden in het verbeelden van Geſchiedeniſſen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Schadelykheid welke in het opvolgen van den letterlyken zin ſteekt, aan getoond.

HEt zal niet ongevoeggelyk zyn, dat ik eenige misgreepen, door zommige Meeſters, in het uitbeelden der geſchiedeniſſen, andere tot waarſchouwing aanwys: om te toonen hoe veel aan een klaare verbeelding der waare geſchaapenheid van zaaken geleegen is; op dat men acht ſlaa op onze bevordering in de konſt, en dat zulke dingen, die ons roemwaardig konnen maaken, niet tot beriſping noch afwydering moogen ſtrekken. Een mens van doorluchtig verſtand mach vry, naar zyn welgevallen met zyn geeſt omſpringen, maar veele meenen, wanneer zy een zaak na de letter opvolgen, dat alsdan alles wel is, ſchoon zy meer als de helft der natuurlykheid achterlaaten, gebeurende hen zulks dikwils wanneer zy hun zelfs reeds een goede achting en beruchte naam verkreegen hebben. En wie is ryk, die niet gaarne voor zulks wil gehouden zyn? En wie dapper, die tot een lafhertige daad zou willen vervallen? Of, voor wys geacht zynde, een dwaaze daad verrigten willen, alleen door een vrywillige onachtzaamheid?

Waarlyk het ſchynd een zaak tegens de natuur, en ik ben van gevoelen, dat 'er niemand is hy zy wie hy wezen moge, die met een weinig verſtand begaafd zynde, niet zou trachten om in deze of geene konſt uittemunten, zonder door de begeerte van vergelding gekitteld te worden, het zy by zyn leeven of na de dood; maar hoewel daar voorbeelden zyn die my ſchynen tegen te loopen; zo geliefd te letten, dat ik ſpreek van 't geene de deugd betreft, want die geen, welke de Tempel van *Diana* heeft laaten bouwen, en die welke ze in den brand ſtak, ſchoon door eene begeerte gedreeven om een eeuwigen naam na te laaten, zyn zeer verſchillende in lof en uitwerking geweeſt; zo beſluit ik ook dat geen konſtenaar zonder zucht tot eere en roem zyn kan, en deze ontbreekende zal hy onmogelyk zo verr' geraaken: en dit vaſtgeſteld zynde, wie zal dan door een onkundige daad, zyn goede naam met voordacht willen krenken.

Grove misſlag in *Rafaël*.

En hoewel de doorluchtige *Rafaël*, in zyn *Adam* en *Eva*, daar de

eerste van de tweede de appel ontfangd, op een dorrenboom rustende, verbeeld heeft, en zulks noch niet alleen, maar met de byl glad af gehakt of nettjens afgezaagd, een dubbele misslag is, die, indien hy met voordacht zulks gedaan heeft, niet verschoonelyk zy. Want wat schyn van waarheid is 'er, dat een boom, die nauwlyks het leeven heeft ontfangen, en zo na by den boom des leevens geplaatst, alreede verdord zou wezen, zekerlyk dit kan niet als door onachtzaamheid hem dus uit de hand gevallen zyn, eeven als in die van *Kaïn*, daar hy zyn Broeder *Abel* met een scherpe yzere houweel dood slaat; en in noch een ander stuk *Eva* met een spinrok vertoond. Welk een onnatuurlykheid en ongerymdheid! Want als *Eva* nu haar vlas tot gaaren gesponnen heeft, van waar zal dan den weever komen; en reeds geweeven zynde, wie zal de schaar maaken om het zelve te snyden? Wy zeggen dit niet tot zyn laste, want hy in zyn jeugd mogelyk deze dingen gemaakt heeft, in welke de gaauwste geesten in de konst hun wel vergissen.

Misslag in *Karel Vermander.*

Karel Vermander is niet min onbedacht geweest, wanneer hy de verwarring in *Babel* wilde uitdrukken, hy, die daar en boven was een Schryver, Dichter en goed Natuurkenner, als hy gemelde tooren, met zyne bouwtuygen onvoltooid verbeeld, midden in het stuk, zweevende de *Goddelyke gramschap* met vuur en vlam boven dezelve; vorders zietmen daar de kinderen *Israëls* in stammen verdeeld, afgetrokken, en hier en daar by troppen onderscheiden, zy, benevens hun by zondere kenteekenen, staan, zitten en leggen over al, niet als verwarde lichchamen, die, door verwarring van taal onder een vermengd zyn, met een doolende verwarring, maar als lieden, die van alle gewesten des waerelds te zamen gerot, nu een volkomen lichchaam willen maaken; men ziet daar Egiptenaars, Persianen, Arabiërs, Mooren, Azianen, Amerikanen, Europeers en Turken, ider in zyn hedendaags gewaad, tot de Zwitzers inkluys. Men behoefd hen zekerlyk niet te vraagen waar zy heen zullen trekken, want de liefde des vaderlands boven alle liefde streevende, gelyk men zegd, zo zal ider na dat oort keeren, waar van zy reeds de zeeden, manieren en kleeding tot voordeel hebben.

Wat hier in zyn meening geweest is, kan ik niet begrypen, maar myn oordeel is, dat het een rechte verwarringe zy.

Een andere misslag in *Roeland Savry* aangetoond:

Ik kan noch een ander stuk, waar in *Roeland Savry* het Paradys gestoffeerd heefd, niet voorby gaan, alwaar men een menichte van allerley verslindende beesten, dat Heilig hof ziet betreeden, als Elefanten, Renoceros, Krokodillen, Beeren, Wolven, Eenhoorens,

Struys-

Struysvogels, Arenden, enz. die onvermydelyk het zelve in den grond moeften verwoeften. Ik ftel aan het oordeel van een reedelyk mens, of een menigte van zulke wilde dieren en roofvogels iet tot de zaak doen? tot het eeten van een appel, die door een Aap, Inkhoorn of ander diergelyk kleen dier, gemakkelyk kon opgegeeten werden; het gelykt meer in waarheid na een wildbaan of diergaarden, dan na een Luft-hof. Indien buyten deze menffen meer andere ter waereld gefchapen waaren, zo behoefden de *Cherubim* den ingang voor de wreede dieren niet te befchermen, alzo alles daar binnen was, ten ware zy den ingang voor hun ontloping bewaarden, om het overige des waerelds voor overlaft te bevryden. Aanmerking daar over.

Diergelyke heb ik meer gezien, doch om de lankwyligheid te vermyden, zullen wy dezelve niet aanhaalen; genoeg is 't dat men uit weinig voorbeelden, van groote meefters, leerd, dat men zich ligt vergrypen kan, of door onkunde of door onachtzaamheid.

In het eerfte voorbeeld heb ik willen aantoonen hoe het gemeenelyk met die geene gaat, welke zich meêr aan een gering gedeelten, dan aan het geheel, en aan een arm of been, dat de zaak niet eens raakt: hen niet ftoorende of zy de natuur verkrachten, de zin omkeeren, en daar door hun onkunde of flofheid, aan den dag brengen. Byzondere aanmerkingen op ider voorbeeld, op het eerfte.

Van het tweede behoef ik niet te zeggen, alzo men wel merken kan, wat ik met het yzer des bytels zeggen wil. Het tweede.

Van het derde, dat zy zomtyds vyf voeten aan een fchaap zoeken, gelyk het fpreekwoord zegd, waar door men in plaats van de zaak klaar te vertoonen, dezelve dikmaals duyfterder en onverftaanbaard maakt. Het derde.

Wat het vîerde belangd, hoe zommige geen onderfcheid maken, als zy hun vernuft maar toonen moogen, tuffen een Italiaanfe vloer, en een groen veld: zettende maar alles neêr het voegd of niet, volgens het fpreekwoord, de man in 't trog en 't verken in huis. Van het vierde.

Nu zal ik myn gedachten eens, over het ftuk van *Savry*, openbaaren, namelyk dat wel alle dieren van *God* gefchapen zyn, maar niet op die wyze als den Mens, en dat ider landaart zyn byzondere foort heeft voortgebracht, welke van daar gekomen en voor *Adam* verfcheenen zyn, op dat hy ider een naam zoude geeven, elk na hun aart en eigenfchap, 't welk zo haaft niet volbracht was of ieder keerden derwaards van waar zy gekomen waren: veele na 't Ooften, anderen na 't Zuyden, en dus ider, volgens zyn natuurlyke geneigtheid, na het een of het ander geweft; doch dat het Luft-hof, waar in *God* met Wegens het Vyfde,

zyn geeſt wandelden, alleen voor *Adam* was, en zyn huysvrouw *Eva*: deze leefden gelukzalig in het zelve, en nevens haar geen dieren, dan alleen deze welke ſtrekten om hun oog en oor te ſtreelen; daar en boven is myn gevoelen, dat in dezen hof geen de minſte onreinigheid, rottigheid, noch ſchadelyke dieren zyn konden, dierhalven maak ik volgens myn gedachten, daar af het volgende.

TAFEREEL.

Tafereel van *Adam* en *Eva* in 't Paradys.

DEze twee naakte menſſen ſtel ik, als zynde de hoofdſtof der zaak, in de midden des ſtuks, op een kleen heuveltjen, digt aan een ſchoon gekruynden appelboom, zeer gaaf van ſtam en buyten gemeen groot en zwaar; *Adam* zit met *Eva* in zyn armen, die half in zyn ſchoot leggende, hem de appel na de mond rykt; hy weder, keerd zyn aanzicht na haar toe, ziet met wyd geopende oogen, en opgetrokken wenkbraauwen haar met verwondering aan, te eevens met de hand haar aanbod willende afweeren, waar toe zy met een minnelyk gelaat en vlyende geſtalten, hem zoekt te beweegen, terwyl zy, met de andere hand achter zyn rug om, na een tweede appel grypt, die de ſlang, van een tak afhangende, haar toereikt; achter haar ſtaat een Paauw met een opgeſtooken ſtaart, en een kat die haar ſtreeld, nevens een ſchoone wachthond, die, van hem omkykende, ſchynd weg te gaan. Ik voeg daar noch eenige Haanen en Hennen, nevens andere tamme dieren by, welke in dat geweſt gevonden werden, en daar meede ſtoffeer ik myn Landſchap.

Ik plant daar allerly ſlag van boomen, uitgenomen de Cypres, tot kitteling van 't gezicht en de ſmaak, kleine voogelen laat ik, tot vermaak van 't gehoor, over al vry vliegen: de ſneeuwitte Zwaanen zwemmen in beeken en rivieren, tot bevochtiging dezer plaats geſchikt; aan de rechterzyde van het ſtuk wys ik den ingang tot het hof aan; op zyde, zyn twee vierkante pilaren van groen loof, met *Kalbaſſen*, *Pompoenen* en diergelyke vrucht behangen, nevens een lange en hooge borſtweering na den *Horizont* afloopende en in de verheid verſmeltende: den *Horizont* ſcheid Hemel en Aarde zonder bergen of rotzen; maar langs gemelde borſtweering zietmen Oranje en Citroen met dadelboomen daar tuſſen.

Het ſtuk is door een aangenaame zonneſchyn gedaagd.

Nu zal ik hier noch een ander Tafereel by voegen, waar in vertoond werd.

De

De vlugt van Adam *en* Eva.

VOor dezen was ik van gevoelen, dat toen deze beide hun vonnis ontfingen, uit het Paradys verdreeven en een zelfde noodlot onderworpen wierden, dat als dan de dieren neevens hen vlugten moesten en toen hun aart kennende wierden; derhalven was ik van gedachten zodanig een opstel daar van te maaken, namelyk deze twee naakte en daarom beschaamde menssen, voor het vuurig zwaard, dat hen dreigden, te doen vlugten; en tot stoffeering daar by voegende, een grouwzame verwarring van dieren, alwaar ider den vyand van zyn soort op 't lyf vald, de wreede Wolf op het onnozele Schaap, de snelziende Arend op de bange Haas, en zo voord met de anderen; maar alzo, door dit geweld, het voornaamste des stuks zyn kracht ten deele, ja geheel verliezen zoude, en tot een verkeerden zin vervallen, heb ik zulks gestaakt tot 'er tyd dat ik nauwkeuriger de zaak onderzocht hadde en beeter onderricht wierd, ziende dat het eerste tegens de natuur aanliep, reeds bewezen zynde dat ider na zyn gestelde plaats vertrokken, en niet in den hof gebleeven was; zo dacht ik, hoe kan dit na de vlucht *Adams* uit *Eden* gelijken? Veel eer zal men hen voor twee ter dood verwezene misdaaders houden, welke in een wildperk, om door de wreede dieren verslonden te zyn, gedreeven worden; hun bang en verschrikt gelaat zal niet weinig geloofwaardigheid deze laatste gedachten by zetten; maar na het zelve overwogen hebbende, maalden ik het aldus af.

Zwarigheden in het verbeelden dezer Geschiedenis den Schryver voorgekomen.

In zyn vlugt laat ik hem door den werkzamen Os, om te helpen het Land bereiden, verzellen; de geschubde Slang kruypt, met groote krullen en bogten langs d'aarde, op zyn buyk voor uit; by den Os, ziet men de ruig gebaarde Bok, de dertele Geit, het woldragende Schaap, de gepluimde Haanen en Hennen, en diergelyke beesten tot 's menssen onderhoud geschikt, als mede de getrouwe Hond en streelende Kat, zynde de overige meest tamme dieren, die met deze laatste in zinbetekening daar op toepasselyk zyn. Daar nevens volgen ook eenige schadelyke dieren, als rotten en muyzen, enz.

Tafereel van *Adams* en *Evaas* vlugt.

In dit stuk werd geen Zonneschyn vertoond; de wind blaasd sterk, waar door de boomen schudden, en de blaaders afvallen; alles is woest en wild als of de winter naderden; de oneffene en drooge gronden, splyten door de hette, maakende hier en daar daalen en heuvelen, het water droogd in de moerassen op, waar door de kikvorssen als

zieltoogende gaapen op het drooge, de Zon is heel verduysterd, terwyl de Maan of ten minste de Noordsterr' zich laat zien. Zulks was myn gedachten in het verbeelden dezer geschiedenis.

Om nu tot de voltrekking dezes hoofdstuks te komen, zal ik een derde Tafereel van myn vinding afschetzen, 't welk de leergierige beesten-Schilders hun behoorlyke plicht zal indachtig maaken, en hen daar nauwkeuriger op te doen letten, zynde het

TAFEREEL

Van Orfeus *dood.*

Tafereel voor beesjens Schilders.

IK verbeeld zulks in een woeste plaats, nochtans vervuld met Menssen, Dieren, Boomen, Bergen, Rotzen, Watervallen en Beeken vol Vis, en wat meer daar toe dienende bedacht kan werden, zynde alles in wanordre; doch of de daad in waarheid geschied zy, twyffel ik niet zonder reeden. *Ovidius* getuygd dat dezen geestryken Dichter en Zanger, zoon van *Apollo* en de Muze *Calliope*, met het lieffelyk geluyt slaan op zyn harp, dien hoop zodanig betoverd had, maar dat zulks niet lang duurden: want de woedende *Bachchanten*, van gramschap razende, vermids hy haar verachten, sloegen hem dood, werpende zyn hoofd en harp in de rivier *Hebrus* by de grieken *Marisias* genaamd, volgens het zeggen des dichters.

Daar legd nu de rampzaligen romp des doorluchtigen harpslager, aan de voet eens booms, zynde de zelve van een kleen heuveltjen neêrgeworpen; welke boom door dit droevig ongeval bewoogen, zyn groene meyen treurig laat nederhangen, trachtende hem door zyne schaduw geheel te bedekken; ziet die verwaande en door den wyn onzinnige vrouwlieden, met vellen om het lyf gegord, al schimpende weg gaan, het hoofd bereids in de rivier, welke daar bezyden loopt, geworpen hebbende.

Dat jong meisjen welke zyn harp, desgelyks daar in gooid, is meede door dien dollen geest gedreeven; laat u oog op die volgezoopene eens gaan, welke reeds zo zat zynde, dat zy door andere ondersteund moet worden, echter noch de romp niet verlaaten kan, maar dezelve met voeten schopt, goojende een drinkkan daar op, door welke krachtige beweeging, zy achter over schynd te tuymelen: hier leggen gebrooken tirzen, stukken van potten, gepletterde druyven en wyngaard ranken, rondom de romp gezaayd; alles in wanordre: het langleevende

vende Hart vlugt bofwaard in, de vreeffelyke Leeuw en gevlakte Tyger elkander grimmig aanziende, gaan zich voorby: elk zoekt en grypt zyn vyand aan, de fchadelyke Muys, tot noch toe, geruft by de bonte Kat gezeeten hebbende om nevens hem te luyfteren, hangd nu in zyn vyands bek, de roofzieke Wolf grypt het onnozele Schaap by de keel, de getrouwe Hen ontvlugt de loze Vos, terwyl deze laatfte langs een omgevallen denneboom de geile Duyf betrapt; de Rotzen en Bergen trekken weg, vallende hier en daar tegens malkander, waar door zy over hoop ftorten; hier ziet men een zwaaren fteen, daar een vlugtende boom, ja het water zelf fchynd tegens de ftroom op te willen vlieten; de kikvorfch en andere moeraffige dieren, voor de verflindende Gier en Roofvogels bang, duyken na de afgrond, echter heeft de witte Oyevaar een derzelve in de neb, daar meede heen vliegende; de liftige Haas fneld voor de vlugge Hond heen, ftuytende zich in zyn volle loop, waar door de Hond over hem heen fpringd, en de Haas, om te ontkomen, een andere weg inflaat; de zwarte Raven en de eenzame Uyl, fchreeuwen in de boom tegens elkander, op het vermoorde Lichchaam ziende, waar op zy trachten te azen, by het zelve legd de getrouwen Hond, het zelve befchreyende zonder ergens anders zich mede te bemoeyen.

Dit ftuk werd niet door een aangename Zonnefchyn gedaagd, maar de Lucht is buyjig en vol dryvende wolken, dreigende tot onweeren; het voornaamfte des ftuks is donker, tegens een licht verfchiet, 't welk by na in de midden is, uitkomende.

Dus ga ik met myn gedachten voord, onderzoekende na de waare gefchapenheid en aart der zaak, even als een jager de in 't zand gedrukte voetftappen des wilds nafpeurende, eindelijk deszelfs fchuylhoek vind: niet dat zulks alleen gefchied om myn nieuwsgierigheid te voldoen, als een Natuurkenner of Wysgeer; neen, maar om dat my dit middel en anders geen helpen kan, en zo lang ik zulks in acht neem, hoop ik nooit te dwaalen, noch de vooraangewezene miffaagen te begaan: want daar is myns oordeels niets, dat meêr na een botte domheid gelykt, als een ontydige eenvoudigheid; en zulk een navorffing is zeker de fleutel van des Natuurs fchatkamer en haare verborgene geheimeniffen, komende niet kwalyk over een, met het geene de fchrandere Grieken van *Minerva* verdicht hebben, haar met een koffertjen en fleutel verbeeldende, als uit het zelve de menffen, naar hun bekwaamheid, de weetenfchappen fchenkende. Reedenen over de vooraangeroerde zaak.

Ik plach voor dezen de eenvoudigen mede hier in na te galmen, dat men de Heilige gefchiedeniffen niet verminderen noch vermeerderen Dooling des Schryvers omtrend het verbeelden der H: gefchiedeniffen aangetoond.

ren mogt, maar, zonder verder onderzoek, by de bloote letter der H: Schrift blyven, zonder onderscheid tussen Hemelse en Aardze zaaken te maaken, tussen ziel en lichchaam, of om korter te zeggen tussen iets en niets; ik weet, dat, voor zo verre zy ons eeuwig wel en zalig zyn betreft, daar niets aan ontbreekt, maar zeer veel ten opzicht onzer konst; zal ik daarom in gebreeke moeten blyven, of door een domme eenvoudigheid, met de bloote vuist een ambeeld aan stuk slaan?

Wederkeering tot de voorgaande misslagen.

Daar staat niet meer geschreeven als tot de zaak diend, maar hoe komen dan de dieren in den boomgaard? Hoe komt *Kaïn* aan een yzere houweel en *Eva* aan een spinrok? De Babiloniers aan die byzondere kleedingen, nademaal daar niets van geschreeven staat? Wanneer daar staat de Koning ging deze of geene bezoeken, is dat te zeggen dat hy alleen ging? Als 'er staat dat *Haman* ter galge gevoerd wierd, is dat te verstaan dat hy met de scherprechter alleen gong, zonder door andere vergezelschapt te zyn? *Josua*, die zo veel duyzend menssen versloeg, deed zulks alleen niet, maar met behulp zyns heirs.

Gevoelen des schryvers over de uitbeeldingen.

Wat my aangaat, myn gevoelen is dat in waare geschiedenissen, het zy Heilige of waereldze, of uitvindingen, geen onwaarschynelyke noch onmoogelyke dingen verbeeld noch bygebracht moogen werden, noch minder iets twyffelachtig laaten, maar dat men in tegendeel alles bybrengen moet, dat tot opheldering en duydelyker verklaaring kan strekken, behoudende de volle zin en kracht deszelfs.

Van de Rykelykheid en Natuurlykheid in 't ordineeren eener geschiedenis.

TIENDE HOOFDSTUK.

Onderzoek van 't nieuw, baard voordeel in de konst.

GElyk door de stoutmoedigheid en nieuwsgierigheid der Zeevaarende lieden, veele wyduitgestrekte Landen, ja als een nieuwe waereld ontdekt is: eeven zo gaat het met de Schilderkonst, wanneer de schilders geen moeyten willen ontzien, die, behalven dat het gevaar, ongelyk minder is, dan dat der Zeelieden, zo zullen zy meede een nieuwe waereld in de konst ontdekken, vol van veranderingen tot bekoorlykheid des gezichts.

Rykelykheid der stof voor een Konstenaar.

Wy hebben geen nieuwe *Homeer*, *Virgyl*, noch tweede *Ovidius* noo-

noodig, noch hun vindingen; zy hebben ons ſtof genoeg nagelaaten om duyzend jaaren daar op te arbeiden, en in dien tyd zullen wy het tiende deel hunner nagelatene gedachten niet konnen uitvoeren, en werd de hand niet meêr en yveriger daar aangeſlagen, zo zal in 10000 jaar zulks niet volvoerd werden: de reeden is om dat men oude huyzen met nieuwe kalk herbouwd en vermetzelende, zy blyven altoos de oude en zelfde: vervald het hier en daar, een ander herbouwd weder de meeſt vervallene hoek, laatende noch liever iets achter blyven, dan tot verbetering by te voegen. Maar laat ons van de gelykeniſſen af ſtappen en tot het wezentlyke der zaak komen, en andere middelen by der hand neemen, die hoewel zy ongewoon zyn, ons met meerder nut, verder in de Konſt zullen doen vorderen; de nieuwsgierigheid werd daarom gevleugeld afgebeeld, om te toonen welk een yver zy heeft, om zaaken haar noch onbewuſt te bekoomen: laat ons dan alleen maar blyven in het onderzoeken der oude, en die door nieuwe gedachten verryken.

Fabel van *Deucalion* tot een voorbeeld geſteld.

Om eens een voorbeeld te geeven, in een Tafereel, zo laat ons *Ovidius* maar opſlaan, en zyn fabel van *Deucalion* nazien, waar van hy in het eerſte boek der Herſcheppingen gewaagd: deeze was Konink van *Theſſaliën*, welke neevens zyn vrouw *Pirrha*, van het menſchelyk geſlagt alleen overgebleeven waaren; werdende hen door 't *Orakel* van de Goddelyke * *Themis* opgelegd, om gelykelyk de ſteenen des aardbodems over hun ſchouderen te werpen, waar uyt het menſſelyk geſlacht weder op nieuw herbooren, en de waereld bevolkt wierd.

Dewyl men nu weet dat een welberedeneerde gedachten, aanleiding tot een, ja tot meer anderen geeft, vinden wy ook het zelve hier in dit Poëtis verdichtzel, zynde ons zodanig als een volle waarheid voor oogen geſteld; ja zoo met de waarheid, omtrend de Zond-vloed en behoudenis van *Noach* overeenkomende, dat tuſſen het waare en het verdichte weinig onderſcheid is: want wat in de eene is, werd ook in de andere gevonden, buyten dat alle de omſtandigheeden, de watervloed betreffende, even eens zyn; alleenlyk komt het nu daar op aan, om de ſchaade, door zo een algemeene overſtrooming aan het aardryk gedaan, waarſchynelyk uit te drukken; en dit, na myn bevatting ſchetswyze, aldus uitvoeren.

Tafe-

* Goddelyk werd zy met recht genaamd, om dat zy voortgeteeld is, volgens *Heſiodus*, uit *Cælum*, den Hemel, en *Veſta*, de Aarde; dewelke haar geſteld hebben over de Gerechtigheid, en van *Jupiter* tot moeder der burgerlyke weetenſchappen benoemd.

Tafereel van Deucalion *en* Pyrrha *na de algemeene Zondvloed.*

IK ſtel deeze oude lieden, voortgaande op de vlakke grond; de man heeft het hoofd met een ſlip zyner mantel, en de vrouw het haare met een ſluyer bedekt, om geblind te zyn, welkers laatſte achter met een knoop legd; hy houd met de linkerhand de mantel vol ſteenen, en de ſchoot der vrouw is leedig; *Cupido* geleid hen by de ſlippen hunner kleederen, welke hy met eene hand, waar in hy ook een brandende fakkel heeft, vaſt houd, op dat zy elkanderen, door te keeren of te wenden, niet zouden beſchadigen, noch voor malkander loopen. De ſteenen, die zy, al gaande langs de weg, achter hen geworpen hebben, vertoonen meêr en meêr menſſelyke gedaantens, na maate dat zy verder van hen af, en eerſt geworpen zyn. De man gaat recht overend, de rechter arm om hoog, en die hand open, in geſtalten als eerſt geworpen hebbende, welke ſteen noch in de Lucht zweefd, eeven booven de aarde; de vrouw verbeeld ik in het gaan wat bokkende, ontfangende de ſteenen van *Cupido*, die zy t'elkens weg ſmyt, en hy al gaande weegs voor haar opneemd. De mantel van *Deucalion* is purper doch niet ſchoon, het kleed der vrouw oud en donker, en haar rok violet. *Cupido* heeft een roode *Diadema* om 't hoofd. Het gras, 't welk vol ſlyk en zand bezet is, legd neêr geſlaagen; en weinig van deze beelden af, is *Themis* Tempel, zynde op een verhevener grond gebouwd, en door kolommen onderſteund, of wel door een heel begroeyde en bemoſte borſtweer: deze Tempel is met ſchoone en bloeyende boomen omringd, en digt achter dezelve vertoond zich de twee toppige berg, die, al tot voorby het oogpunt heen wykende, rondom in 't waater ſtaat.

Ter linker zyde, in het verſchiet, verbeeld ik den *Oceaan*, vol *Tritons* en *Nereïden*, die achter den berg om loopen; op dezen berg hecht ik een anker in de grond, welkers touw aan de boot vaſt is, daar zy, door het laag zakken van 't water, met de voorſteeven na om hoog, is blyven hangen.

Dit is nu het voornaamſte van myn begrip of bevatting: wat de verdere geringe omſtandigheden betreft, die zal ik hier niet bepaalen; als daar is het wegdryven der reegenwolken door de Ooſte wind, het weder te boven ſchieten der verdronke klippen en heuvelen, de ontdekking van eenig gebouw of zwaar metzelwerk, door het water beſcha-

ſchadigd, ſtukken van wrakken, pronkbeelden, Zee monſters, ontvleeſde menſſenbeenen en van beeſten; eenige brokken en zieraaden die hier en daar uit het ſlyk te voorſchyn komen, waterplaſſen, en ontallyke andere dingen, die door het geweld der golven van 't een na 't ander waerelddeel, vervoerd, en van 't Ooſten na het Weſten geſpoeld zyn; welk alles ik aan 't goedvinden des Meeſters laat.

Nu zou my iemand moogen vraagen, waarom ik *Cupido* daar by vertoon, die in de beſchryving door *Nazo* niet gemeld word? De reeden daar van is, om dat hy de oudſte der Gooden zynde, en volgens getuygenis van *Heſiodus* uit *Chaös* en de *Aarde* voortgebracht, door hem ook alles is voortgekomen, gelijk de dichteren getuygen: nu is waarſchynelijk dat in deze tweede ſchepping hy zo min ontbeerd kon worden als in de eerſten; de *liefde* was ook de voornaamſte ja eenigſte hertstogt, die deze menſſen na hun rampzalig ongeval by gebleeven was, want zy door hun godvruchtigheid, oprechtigheid en rechtvaardigheid elkander trouwelyk beminden. Zwarigheid omtrend de byvoeging van *Cupido*, weggenomen.

Ten anderen, hoewel zy door ouderdom nu na by hun leevens eindpaal waren, dachten zy echter op middelen om de dood te ontgaan en hun geſlacht onſterffelijk te maaken; en wie is 'er onder de Gooden, welke hier toe meer werken en hulp bieden kan, dan *Cupido*? Moet *Jupyn* zelf, zich niet zyner heerſchappy onderwerpen?

Dierhalven, hoewel den dichter niet meêr als van twee menſſen gewaagd, laat de reeden niet alleen toe, maar wil dat wy dezen *God* in hun gezelſchap zullen brengen, te meer om dat het den Schilders toegelaaten is tot verziering en opſchikking hunner gedachten, nieuwe vindingen en meerder beelden daar by te doen, wanneer het niet tegens de natuur en waarſchynelykheid aanloopt; daar *Horatius* hen volkomen vryheid toegeefd, zeggende in zyn lierzang over de dichtkonſt, Vryheid om by te voegen, als het niet tegen de natuur ſtryd,

——— Pictoribus atque Poëtis
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Dat is.

Het ſtaat den Schilder en Dichter vry te maaken, het geene zy verkiezen,
Wanneer zy de natuur haare aart niet doe verliezen.

Men maak dan, wanneer den ſchryver zwygd, vry een beeld of meerdere daar by, niet om te heerſſen of in het ſtuk uittemunten, maar om de zaak klaarder en duydelyker te doen voorkomen, het welk Of de zaak in ſteede van op te helderen, verduiſterd.

in verdichtzelen noodzakelyk, maar in waare geschiedenissen niet dan zinnebeelds gewyze toegelaaten is.

Ik heb u nu myn gedachten omtrend deze verbeelding verhaald, neem nu niet kwalyk dat ik de verbeelding der zelve zaak en geval, door een ander Schilder nauwkeurig uitgevoerd, eens meede deel, niet om de koddigheid, maar om de overtolligheid, de oneigenschap en de kwalyk besteede tyd daar door aan te wyzen, als mede om het misverstand van zommige waanwyze voor te stellen: ten anderen, zo bevinden wy dat men dikmaals door twee kontrarie stellingen te hooren, tot het recht begrip van zaken komen; waar uit men oordeelen kan, hoe dienstig de voorschreeve grondregel is, om niet belachchelyks en onnatuurlyks te maaken. Wy zullen hem eens spreekende invoeren.

Andere en strydige verbeelding van 't voorgaande.

Wanneer deze Meester, door zyne vrienden bezocht wierd, zetten hy het stuk op den *Ezel*, en redeneerden omtrend aldus.

Zie vrienden daar is een proef van myn vernuft en konst. Ik roep geen geleerde mannen, noch wakkere geesten om te raaden wat het verbeeld, neen, een lompen boer zal het u wel zeggen, daar is de waereld na de Zondvloed zo natuurlyk of het leefd, doch het is geen wonder, want de Ark werd men kenbaar genoeg op de top der Parnassusberg gewaar, hier ziet men de buyzen des Hemels toegestopt en de onderaardse met een prop van kurk toegeslaagen, daar bruyst de Zee in een dal vol alderhande houtwerk, als Tafels, Stoelen, Draaybanken, Papiermolens en diergelyke, nevens eenige doode lichchamen, zo van Vrouwen als Mannen, de eene met een schootsvel voor, en de andere met een Kroon op 't hoofd, en een derde met een slaapmuts; dit raakt nu noch maar 't geene door het water weg gedreeven werd, maar daar op het Land legd een Kameel, nevens het dier een zilver schenkbord, en daar by een gestorven Nachtegaal in zyn kou: hier weder ziet gy het graf van *Mahomet*, waar omtrend eenige rollen Varinas Tabak leggen, en voor aan op dit heuveltjen eenige Kaarteblaaden en Eyerdoppen: maar ik had haast vergeeten die Kardinaalshoed welke daar legd met *Carmyn* beschilderd, en een Schorpioen of hy leefden; daar op de derde grond legd een galg en daar onder drie dieven met de strop noch aan den hals, ginder een kind in zyn rolwaagen half in 't zand gedolven, en daar een Zeekalf tusschen de takken van een kreupelbos verward, neevens eenige zoute Peekelhaaringen; noch ziet men daar een *Morsbak* met eenige *Krionnen*, als mede een Priester met zyn misgewaad, ja zelf de groote Turkze Paardestaart; bezie eens al dat goed 't welk uit een Neurenberger winkel gestroomd is, hier en daar verspreid, daar legd by een oude Lantaarn een Trommel, welkers vel

door

door het water tot pap geworden is, ik ſpreek noch niet van die Koffer daar de Archiven der Keizerlyke gerichtskamer te Spiers in bewaard zyn; en honderd andere dingen meêr, behalven Huyzen en Kloosters, Gaatebetielen, ja het Vatikaan zelf, alles is tot een puynhoop; geen leevendige zielen zietmen daar, als *Deucalion* en *Pirrha*, nevens drie zoonen met haare vrouwen, alles leevendig afgebeeld: wie zal zulks niet voor een zondvloed aanzien en gelooven dat zulks op deze wyze niet toegegaan is; daar zit ik zelf voor aan, op dat heuveltjen, modélleerende alles na het leeven, en daar ſtaat myn naam, jaar en dagteekening.

Dit gezegd hebbende ſtond hy zeer verwonderd als men zyne gedachten niet Hemelhoog prees en beaamden, nademaal hy 't zo nauwkeurig uitgevoerd had zo hy meende. Voor my ik wil wel gelooven dat nooit imand dan hy zo vreemden gedachten verbeeld heeft; veele hebben wel hier of daar misgreepen in gehad, die zy daar na, beeter onderricht zynde, verholpen, maar dit geheele ſtuk was maar een misgreep; hy mengd de Heilige Schrift met de verdichtzelen, *Mozes* met *Ovidius*, het oud met het allernieuwſte, Kardinaalshoed, Vatikaan, Speelkaarten, dingen die duyzenden jaaren naderhand eerſt uitgevonden zyn, met de aaloudheid: wat konnen al zulke uitvindingen anders dan een *Chaos* vol zotternyen verbeelden.

Waarlyk zo één is de gemeene Alchimiſten niet ongelyk, welke goud willende maken, alles in de kroes ſmyten 't geen zy weeten dat maar ſmelten kan, ſtokende dag en nacht, verdoende al wat zy in de waereld hebben, vinden eindelyk niets in de grond van de alverteerende kroes, als een weinig ſchuim van ik weet niet wat voor een onbekende niet met al, zonder koleur noch gewigt.

Daar in tegendeel een goed Alchymiſt, de regte kennis der Metalen, haaren aart, eigenſchap, koleur, vlugheid en beſtendigheid enz, onderzoekt, om door konſt en arbeid het heerlyk goud te bekomen. Zo moet ook een Schilder, kennis der voorwerpen, hun aart, tyden, eigenſchappen en gebruyk waarnemen, of al het wezentlyke zyner konſt, vervliegd.

Wy hebben meermaals aangemerkt dat de overtolligheid in plaats van een zaak meerder kracht en luyſter te geeven, de zelve verminderd en verduyſterd, dat ook de te groote ruymten en luchtige omſtandigheden van geen beeter uitwerkingen zyn, men moet deze twee gevaarlykheden, als *Scylla* en *Charibdis* ſchuwen, ik kan dezelve niet beeter vergelyken, als by overgroote armoede en verkwiſtende rykdom, het zy dat de eene uit een logge, ſombre en zwaarmoedige verdrietende geeſt

ſpruyt,

ſpruyt, en de andere uit een vlugge en al te vruchtbare geeſt, of wel dat zy voor neemen deze of geene na te volgen, waar van wy dagelyks veel voorbeelden zien, als den eenen de kloekheid van *Carats*, den ander de ſchoone *Coloriet* van *Titiaan*, die de bevallige zeedigheid van *Raphaël*, en deze de natuurlykheid van *Guido*; dit is noch wel eenigzins natuurlyk, maar wy moeten overwegen wat onderſcheid 'er is tuſſen boetzeeren in potaard en tuſſen het hakken in groot marmer.

Onderzoek der twee voorbeelden, tegens die van *Rafaël*.

Doch om eer wy dit Hoofd-ſtuk eindigen, noch eens weder tot onze Zondvloeden te keeren, laaten wy dezelve eens tegens die van *Rafaël* overweegen en toetzen, en alsdan een rechtmaatig oordeel vellen.

Rafaël ſteld *Noach* en zyn huysgezin, als het voornaamſte van zyn ſtuk, wy *Deucalion* en zyn vrouw meede, maar den ander in tegendeel zeer twyffelachtig in het verſchiet; *Rafaël* laat niet het minſte der verwoeſting door het water, noch doode menſchen, beeſten enz, zien; in de onze zo veel, dat het voorgevallene genoegzaam neevens deszelfs oorzaak blykt, en in de andere zo overtollig, dat het ſchynd of de geheele waereld in het ſtuk begreepen is; by de eerſte, werd *Noachs* uittocht uit de Ark verbeeld; in de tweede die van *Deucalion* en *Pirrha* uit het bootjen, naar de eindiging der zond-vloed; in de derden kan men het geen naam geeven, vermids de aftogt by na onkenbaar is.

Derhalven *In Medio ſecuro*,

Dat is.

De Middelmaat
Houd beſt den ſtaat,
En zekerſt gaat.

Laat ons derhalven in dusdaanig een geval ons wel bedenken, eer wy de hand daar aan ſlaan; en eerſt rypelyk overweegen, wat tot het opſtellen van zoo een gewichtige onderneeming behoord, en daar na ſchielyk voortvaren.

Van

Van de schikking der Zin-beteekenende Beelden.

ELFDE HOOFDSTUK.

DEwyl voorheen ter loops gezegd is, dat de overtolligheid der Zin-beteekenende Beelden, de zin en kracht derzelve dikwils verduysteren, ja onverstaanbaar maaken, achten wy het niet ondienstig, daar over byzonderlyk in dit Hoofdstuk te handelen, alzo ons meenigmaal in het schilderen zulks voorkomt, zo wel van verdichtzelen, geschiedenissen en zinne-beelden, als in het uithouwen van pronk-beelden en *basreleeves*, tot Vorsten en hun Paleizen.

Onbetwistbaar is het, dat het boek van *Cesare à Ripa*, de *Iconologia*, of uitbeelding des verstands, genaamd, een zeer loffelyk, heerlyk en nuttig werk is voor alle Konstenaars, wiens konst oorspronkelyk, gelykvormig of aanhankelyk van de Schilderkonst is. Maar alhoewel alles wat bedenkelyk is, de zin-verbeeldingen aangaande, daar in gevonden word, aart, *passien*, driften, deugden en ondeugden enz, hoord daar echter noch iets tot het wel gebruyken van 't zelve boek, na de gelegendheid en verscheidenheid der voorvallen, het welke door dien grooten Schryver niet aangeweezen is: want ieder beeld moet geen meêr hertstogten dan zyn eigen uitdrukken; maar wanneer zy tot byvoegzel of zieraad gebruykt worden, moeten zy haar werking doen of helpen; als by voorbeeld in een gevecht, daar moet de overwinning altoos den overwinnaar volgen; de eere of de faam moet een doorluchtig man verzellen, de Liefde of *Cupido* een verliefden, by een wraakgierige de wraak, de valsheid by een geveinsden, een nydige met de nyd, een onschuldige met de onnozelheid, en meer anderen van die natuur; men let vry, dat ik hier niet byvoeg zommige anderen als gramschap, dolligheid, droefheid, zeedigheid, stoutmoedigheid, gezag, liefddadigheid, maatigheid, onnozelheid, wreedheid, noch de pynelykheid; want deze alle hebben geen rol in eenige bedryven, ja speelen zelf voor stom niet, dan alleen wanneer zy zonder en buyten gezelschap van menschebeelden geplaatst en gebruykt worden, gelyk als de hoofdstoffen tegens elkander, deugden tegens ondeugden en diergelyke meêr. Dierhalven is 't van het uiterste belang, voor een Schilder, Beeldhouwer, Dichter, of Redenaar, dit wel te overweegen met een ryp oordeel, by zich zelf reedenkavelende om een vasten indruk daar van

Lof van *Cesar à Ripaas* boek.

Hoedanigheid in de zinnebeelden vereisselyk.

Welke en wat men volgen en vermyden moet.

te bekomen, en die in zyn geheugen te bewaaren, 't welk al oeffenende niet zwaar zal vallen.

Voorbeeld des Schryvers in zyn wyze van oeffenen.

My heugd, dat wanneer ik noch onder de lessen en bestieringen myns Vaders was, en my in het ordineeren oeffenden, dat myn grootste vermaak in de Zinnebeelden was, door my na myns Vaders als anderer Teekeningen en Schilderyen, geleerd, en die te pas te brengen, ja zelf geheele stukken daar van te maaken, die in waarheid niet veel byzonders waren, als zynde noch jong en zo te zeggen onbedreeven, echter veele die het zagen verwonderden, radende myn vader my daar in te laaten voortvaren; doch, of dat hy my te zwak en te jong daar toe oordeelden, of liever zag dat ik my meer in de ware geschiedenissen oeffende, benam my zo veel doenelijk was, de gelegentheid van daar in te vorderen; doch het geloop van anderer meesters leerlingen, om mijn vreemde gedachten te zien stiet hem meest tegens de borst; maar toen myn oudste broeder my uit Italien het boek van *Cesare à Ripa* bracht, te vooren ons onbekend, of zo het imand had, wierd het als een geheimenis opgeslooten; toen zeg ik, begon dien lust, als onder de as gedolven geweest, weder aan te vlammen. Ik oeffende my dan met dat boek, maakende veele dingen en vreemde gedachten, die om haar zonderlingheid voor spooken of droomen aangezien wierden, zo uit nydigheid jegens my, als uit onkunde van anderen, echter vorderden ik zo veel, dat het my Jaarlijks een goeden winst toebracht, door dien my van der Jesuiten leerlingen, meer dan 150 stellingen of *Thesis* Jaarlyks besteld wierden, om met waterverf daar zinnebeelden, Geschiedenissen, of verdichtzelen in te schilderen; men oordeel of deze myne moeyten my niet voordeelig en vorderlyk was, dewyl ik boven myn tydgenooten en meedeleerlingen daar toe verkooren wierd, en hoe weinig kennis men te dier tyd van de Zinnebeelden had, en denkt vry ná hoe menigmaal ik daar in gemist heb.

Wederkering tot de verhandeling der zaak.

Maar keeren wy weder tot de zaak, en zoeken wy door voorbeelden, duydelyker onzen zin te doen begrypen en ten dien einde verkiezen, het voorwerp van *Didoos* dood, dat wy op tweederly wyze zullen voorstellen, het een natuurlyk en het ander zinnebeelds gewyze.

Eerste voorbeeld in *Didoos* dood.

In het eerste verbeelden wy de wanhopende en mismoedige Koningin op een houtstapel, na haar offering, doorsteekende met het moordgeweer haaren boezem, terwyl *Iris* de noodschikkelyke draad afknipt, de zuster der Vorstin kermd en weend, en alles is in wan-

order

order, in ider bespeurd men droetheid, in de eene min en in de andere meerder. Dus steld het *Virgilius* ons voor.

In het tweede vertoonen wy, hoe de wanhoop, door de woede verzeld, de liefde na het graf sleept, met dit opschrift, DIDOOS DOOD, zo als ik de titelprint voor dit Treurspel van de Heer *Pels* gemaakt, verbeeld heb. Nu vald ligt te zien, waarom in het eerste de woede, wanhoop noch liefde by de Vorstin gevoegd zyn, en in de tweede, geen Vorstin, bystaanders, Altaar noch houthoop. Want in het eerste is geen hulp van nooden, vermids ider beeld genoegzaam zyn rol uitvoerd, verbeeldende alles wat zyn hertstogt hem gebied; derhalven al die byzondere bewegingen, met dezelve *Passien* en zinnen by deeze beeden te verdubbelen, zouden overtollig zyn, ja zelf de waarheid verduisteren: om deze reedenwil moogen zy geen rol hebben, noch ook voor stom speelen, maar wel in een volkomen zinnebeeld, daar zy alleen meester van het Toneel zyn, zo als in het tweede voorbeeld, daar ider beeld zyn natuurlyke hoedanigheid uitdrukt, tot verklaring der zin, zonder in 't byzonder iemand te melden, aangeweezen is.

Tweede voorbeeld.

Dusdanig was het Tafereel van *Apelles*, toen hy van *Antiphilus* beschuldigd wierd, als hy de onnozelheid verbeelden, die door de woede, laster, leugen en achterklap gevolgd wierden, en de eerste voor een onweetenden rechter sleepten; zo bestaan veele uit een enkelde zin. Maar wanneer nu imand in zo een zin particulier uitgedrukt en verbeeld word, het zy man of vrouw, gedaanten, wezen of hoedanigheden, dan is het een byzondere verbeelding, die men met de naam van *Paskwil* doopt.

Ook is het onbetwistbaar, dat ider mens, wie het ook zoude mogen zyn, op een tyd niet meer dan een eenige heerssende hertstogt heeft, die hem beweegd en regeerd.

Een voorzichtig, eedelmoedig en dapper man, wanneer hy een voorzichtige daad is verrichtende, kan verzeld worden door de eedelmoedigheid en dapperheid maar niet met voorzichtigheid, dewyl die hoedanigheid reeds in hem werkende is; wederom indien hy, in een aanval, een dappere daad verricht, zulks moet in zyn perzoon bespeurd worden, en niemand dan voorzichtigheid en eedelmoedigheid moeten hem verzellen. Toond hy zyne eedelmoedigheid, gelyk als in wedergeeving van gevangens, zonder losgeld, de voorzichtigheid en dapperheid, zyn genoeg, zonder de eedelmoedigheid daar by te voegen. Eeven zo gaat het met een roemruchtig Meester, welke verscheidene goede hoedanigheden bezit, als verstand, werkzaamheid, vlugge geest en andere; indien zo een aan zyn Ezel bezig zynde

Eene hertstogt te gelyk kan maar een mens doen werken.

de verbeeld word, mogen zy alle, zonder de werkzaamheid, by hem vertoond worden, want deze vertoond zich door zyn beweging en gestalten; en zo een Wysgeer een dwaaze daad verricht, zo zullen alle andere goede hoedanigheden by hem zyn, maar de zotheid zal niet vertoond worden.

Redenen waarom men zo weinig de zinnebeelden verstaat.

Deze opmerkingen zyn wel der moeyten waardig, dat men daar op lette; zonder deze kennis vald het onmogelyk een goed zinnebeeld te maaken; want daar is geen deel der konst meêr de berisping onderworpen, ook zyn 'er weinige die het wel verstaan; waar van de reeden is, dat het al te zamen verborgene zaaken zyn, die den gemeenen man niet verstaat zonder bygevoegde uitlegging, om dat zy niet in hun waare gedaanten, maar in een andere schyn verbeeld worden, derhalven is 't noodig dat men dezelve klaar uitdrukt, op dat zy ten minsten door de verstandigen begreepen en niet berispt worden.

Redenvoering over een zinnebeeldend Tafereel.

My heugd een Tafereel van *Bachchus* en *Ariadne* gezien te hebben, waar in ik een diergelyke misslag aanmerkten, begaan in het verbeelden der droefheid en wanhoop by deze Vorstin, zynde de laatstgenoemde van haar vlugtende verbeeld, 't welk myns oordeels zeer goed was, en door den meester wel bedacht, maar over het beeld der droefheid was onze reedenkaveling, hy toonden door zeer waarschynelyke reedenen eenigzins gelyk te hebben, zeggende, dat schoon door de aankomst van dien meededoogende *God*, haar droefheid een einde nam, dezelve echter zo snel niet overgong, door dien zy hem eerst een verhaal haarer ramp moest doen, en daar op een gunstig antwoord verwachten, blyvende de wanhoop zo lang by haar; ik heb haar met een droef gelaat vertoond, wyzende met de oogen vol traanen Zeewaard in, nà de trouwlooze *Theseus*, de bewegende oorzaak haarer droefheid, verder was *Bachchus* aandachtig daar by, welkers mantel door *Cupido* oopen geslaagen wierd, om daar meede te kennen te geeven, dat vermids *Ariadne* onbewust was, wie zy voor had, een mens of een *God*, daarom de Liefde allengs zyn goddelykheid ontblooten, en zyn vermoogen haar te kennen gaf.

Dit stuk was myns oordeels zeer fraay en goed, maar dat beeld der droefheid mogt wel weg zyn, om dat volgens onze stelling, geen hertstogt op twee plaatzen gelyk werken kan, dewyl de Vorstin bereids door haar eigen gelaat betoonden daar meede bezet te zyn, en ondertussen als overwonnen tydze meede op de vlugt. Diergelyke misslagen heb ik meêr gezien, doch het is geen wonder, dewyl niemand wys gebooren werd.

Men

Men neem dan voor al wel acht in het vertoonen van Zinnebeelden tot uitdrukking van hertstogten, of die inwendig of uitwendig op den mens werken, dat is of de gebaarden en beweging des lichchaams ook genoegzaam de regeerende hertstogt aanwyzen: want een goedaardig en deftig man, behoefd geen werking te doen om zulks te vertoonen, zyn gelaat wyst het genoegzaam uit; maar wanneer men liefde en droefheid, als zy innerlyk de ziel bezitten, te kennen geeven wil, zulks kan niemand zien, hier toe behooren zinbeteekenende beelden: doch als het lichchaam daar door ontroerd en bewoogen werd, dan kan men de werkende hertstogt klaarlyk bespeuren en onderscheiden, zonder behulp van zinnebeelden. Nodige regelen om misbruik voor te komen.

Niettegenstaande de noodzaaklykheid dezer kennis voor alle die van de konst afhangen, waanen veele jonge Meesters onder de Beeldhouwers, dat hen, die zich meest met het vertoonen van een pronkbeeld ophouden, aan deze kennis weinig geleegen legd; verre van daar, want als hen voorkwam zo een pronkbeeld met zinnebeelden te verryken, het zy op het Pedestyl of in de Nis, in Basreleeve of rond, toepasselyk op het beeld, om deszelfs hoedanigheden of deugden aan te wyzen, ik meen dat zy verre te kort zouden schieten, te meer als men den Schilder ziet zyn meeste zinverbeeldingen tot verklaaring eener geschiedenis in beeldhouwwerk vertoonen. Nu steunen zy meest op de hulp der Schilders om hen zulke en diergelyke gedachten voor te teekenen, waar na zy hun modél stellen, en vervolgens hun arbeid vorderen, niet kunnende op hun eigen beenen voortgaan. Misgreep veeler jonge Beeldhouwers.

Ordentelykheid der beweegingen, die uit de hertstogten na malkanderen vloeyen.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

NA genoegzaam gesprooken te hebben, hoe ider beeld, door zyn gedaanten de hertstogten, in het verbeelden eener geschiedenis moet uitdrukken, is het noodig iets aangaande de ordentelyke werking derzelve te zeggen, want hoewel in een voorval dikwils de eene uit de anderen ontstaat, en wederom van de eene in de andere vald, moetmen wel toezien, dat zy niet alle te gelyk aangewezen en vertoond worden, maar ider zyn beurt afwacht. By voorbeeld een heer beveeld zyn knecht imand afteroffen, welke Van de ordentelyke bewegingen. Voorbeeld der zelve.

drie bewegingen niet gelyk konnen volvoerd worden; want eerst moet het gebod uitgesprooken zyn, eer daar gehoor en uitvoering op volgd. Het voegd kwalyk dat de vorst in een gebiedende gestalte staat, terwyl zyne dienaaren het bevel uitwerken. Alzo onnatuurlyk zoude het zyn, wanneer men de vrouw inoverspel bevonden, wilde dus vertoonen: *Kristus* schryvende in het zand, het volk misnoegd en beschaamd wegtrekkende, en noch oneigener eenige met mantjens vol steenen, op de tweede grond, den uitslag afwachtende, of ook den Tempel uitgaande, alzo *Kristus* zyn schrift noch niet voleindigd had, door 't welke deze hertstogten bewoogen worden.

In het vroutien in overspel bevonden.

Den doorlugtigen *Poussyn*, heeft dit uitneemend wel verstaan, gelyk men in zyn verbeelding van dit geval zien kan; men geeve dan acht dat terwyl de Veldheer zyn krygsvolk aanmoedigd, ieder geduurende dien aanspraak zich stil en buiten beweeging houd. Ik heb eens in myn jonge tyd een Tafereel van *Progne* gemaakt, daar zy aan *Tereus*, om haar gehoonde zuster *Philomela* te wreeken, hem het afgekapte hoofd zyns zoons, nu door hem by na opgegeeten vertoond, en toewerpt, waar op den Vorst vergramd, haar vervolgd, en zy in een vogel herschept word.

Lof van *Poussyn* in deze zaak.

Ik verbeelden deze woedende vrouwen, houdende het afgekapte hoofd hem voor oogen; de Koning van gramschap vervoerd, staat, met het bloote zwaard in de vuyst van zyn zeetel op; de Tafel is omgeworpen, de Kannen, Schotels en ander Tafelgereedschap is aan stuk, en over de vloer verstrooyd, de wyn voor haare voeten neêrgestort, en zy blyven het hoofd noch vast houden.

Tafereel van *Progne*.

Laat ons nu eens overweegen hoe dit toegegaan is. In den aanvang zat de Tyran gerust aan den dis, nergens van bewust zynde, vervolgens traaden zy de kamer in, des kindshoofd aanstonds vertoonende met eenige daar toepassende reedenen, die hem eerst ontstelden en daar na aan het hert troffen, hier door verwoed wordende staat hy van de Tafel op, smyt dezelve ter neêr; en met uitgetoogen zwaarde om haar te vervolgen, stoot hy al wat hem in de weeg was, om verre, en niettegenstaande alle deze zyne vervoerdheden, blyven zy in dezelve gestalten staan, als toen zy inkwamen.

Aanmerking daar over.

Let nu eens op myne misslag en de onnatuurlykheid die ik in deze verbeelding begong: wel is waar dat deze verschillende beweegingen in korten tyd geschieden, maar het was te lang gewacht om het hoofd op de tafel te werpen; daar legt ze nu onder de voet, en na allen oogschyn moest zy op het eind haarer reedenvoering al het hoofd daar neergeworpen en de vlugt genomen hebben,

Des Schryvers misgreep.

ben, zo haaſt hy de minſte beweeging van opſtaan maakten: want hier op moeſt het volgende ſtuk, namentlyk haare herſchepping, volgen, en zy van de grond af zyn.

Ik oordeel dan, dat de tafel noch moeſt overend ſtaan, of zy, het hoofd daar op neêrgeworpen hebbende, al aan het vlugten zyn, en om haar voor de beulin te doen aanzien, diende zy een Zwaard of Kapmes in de hand, en met de and're vuyſt drygende vertoond worden. Hier mede breek ik daar van af, om door een ander voorbeeld, beter myne gedachten uittedrukken, zynde de verſiering van *Apollo* en den draak *Python*.

Dit ſtuk verbeeld een woeſt gezicht. Ter rechterzyde op de tweede grond in een laag Moeras, ziet men het vervaarlyk gedrocht *Python*, uit de dampen en uitwaaſſemingen des aardryks voortgekomen, half in, en half buyten de poel, met pylen doorſchooten, leggen: eenige menſſen op een naby geleegen heuvel ſtaande beſchouwen het zelve, houdende om der ſtank wille hun neuzen toe; ter linker zyde, daar de grond hooger loopt, zietmen een ronde Tempel, en in dezelve het pronkbeeld van *Apollo*, alwaar veele menſſen van verſchillende ſtaaten het zelve aanbidden, offerhanden pleegen, en met ſpringen en danſſen veel vreugde bedryven. Omtrend het Moeras of de Poel ſtaan eenige dorre boomen, ſtukken van *Ruïnen* of bouwvalligheden, en hier en daar geraamtens van verſlonde menſſen en beeſten verſtrooid: achter de voornoemde heuvel, in 't verſchiet, werdmen eenige boere hutten gewaar, zommige vervallen, maar die verſt van het beeſt geleegen zyn, minſt beſchaadigd. Op de voorgrond zietmen den opgeblazene Boogſchutter, ſteunende op zyn boog, hangende de leedige kooker hem op de rug; hy ſtaat vaſt en trots op zyn linkerbeen, ſlaande zyn hoofd ter rechterzyde achter over, na het Licht, terwyl hy *Cupido* die van hem opwaards vliegd, met de linkerhand, recht uitgeſtrekt, op een verſmadelyke wyze en al glimlachchende van hem afwyſt: maar deze met een gram gezicht na hem ziende, knikt met zyn hoofd, toonende hem een zyner pylen, geheel met de punt om hoog, als of hy zeggen wilde, deze punt zult gy haaſt gevoelen; zyn ſluyer vliegd ſnel achter uit. Achter *Phœbus* of *Apollo* ſtaat een zwaare Palmboom en daar neevens een Eyke, tegens welkers ſtam hy met de rug leund; zyn hoofd is met Eyke en andere bladeren verſierd. Voor aan zou ik een kleen beekjen vertoonen, daar hy door de wederſchyn ten deele in gezien word. Hy is met zyne Gouden Wapenrok en Purpere Mantel aangedaan, welke laatſte achter hem by den rug nederhangd.

Tafereel van *Apollo* en *Python*.

TWEEDE TAFEREEL.

Verbeeldende Apollo *en* Dafne.

ZO haast had *Apollo*, *Dafne* niet gezien, of zyn hert ontstak door liefde, deze driftige hertstogt, deed hem haar vervolgen, om dezelve haar te openbaaren. *Cupido*, deze gelegenheid waarneemende, trof hem met een vierige pyl, na hy *Dafnes* hert, alvorens met een koele getroffen had; waar op hy zich verschuyld om het spel aan te zien.

Midlerwyl spreekt *Dafne*, als nergens af gevoelig zynde, met eenige water Nimfjes, die met haar kruyken aan den oever van een klaaren beek leggen; zy staat in de Zon en werd vlak van vooren gezien, de pylkooker hangd op haaren blooten rug, met een nedergeslaagen en minnelyk gezicht, over de linkerzyde, die Nimfen aanschouwende; de linkerheup zweld, houdende de linkerhand slapjes, het binnenste booven, onder haar borst; in de rechterhand houd zy haar boog over de helft naar onderen, daar zy eenigzins op steund, strekkende de elleboog van haar af, waar door de holligheid haares lichchaams aan die zyde vervuld word; haar kleed is kort onder de borst gegordeld, zynde met een band op de linkerschouder vast gemaakt, en boven de knie met een knoop, waar van de wederzydze slippen in een anderen riem boven de heup zyn gestooken, hangende de einden met fluyten wederom af. Uit haar opgeknoopte hulzel, hangen ter wederzyde de blonde lokken zwierig af speelende over de schouders langs den rug. Achter haar, langs de waterkant, die een gedeelte na het oogpunt loopende een anderen streek neemd, staat een langwerpige steen 3 of 4 voet hoog, met Basreleeve behouwen, van wit marmer, teegens welke haare slagschaduw vald; op dezelve legd een Waternimf op haar buyk of linker zyde uitgestrekt, doch in 't verkorten gezien, steunende haar boovenlyf op de elleboog met de linkerhand onder de kaaken, *Dafne* op deze wyze aanschouwende, haar onderlyf met een blaauwe sluyjer bekleed, waar tegen *Dafnes* naakte bovenlyf uitkomt. *Dafnes* kleed is Appelbloeyzel koleur, weinig donkerder als het naakt, met Paarsachtig weêrschyn: langs de waterkant staan Wilgeboomen, onder welke de Nimfen zitten te rusten.

Aan de overzyde der Rivier, ter linkerzyde, is een Rotsachtig gebergte,

bergte, dat met veele heuvels op en afloopt tot booven toe, tussen welkers rotzen het bruyszende water van booven af komt schieten en vallen,

Ter rechter zyde ziet men *Apollo* tussen het oogpunt alwaar de grond heel hoog is, en met een ruwe trap opgaat; hy komt, vol verwondering, ter zyden af, hebbende de linkerhand aan een stok, en bokkende voor over, de rechter voet is heel laag voor uitgestrekt, raakende de grond eeven met zyn toonen; de borst zakt tot byna op de linker knie, zyn rechter elleboog is achterwaards, houdende die hand naast het oor vlak oopen, zyn aanzicht ziet men in *Profil*, en zyne oogen steroogen op *Dafne*; een vierige pyl ziet men hem ten boezem in snorren: zyn kleed is ligtachtig graauw van grove stof, welkers twee einden onder de kin geknoopt zyn, en deszelfs andere eindens, van onder zyn armen, beneevens een herdersfluit, voor in den riem gestooken, hebbende een blaauwe muts op het hoofd booven om krullende, en voor op geslaagen; zyn borst is een weinig omgedraaid na het licht en men ziet hem tegens de rechter dye aan; het Licht vald van de rechter zyde. De heuvel aan die kant loopt styl op als een muur, de trappen zyn *Paralel*, maar aan de linkerzyde loopt dien heuvel schuyn af, zynde ruyg en woest begroeyd, vol van alderlye kruyden langs den weg dien hy gaat, beslaande dezen heuvel by na de rechterzyde des stuks, loopende op het eind by het oogpunt hoog op, hangende aldaar over de zeer laagen weg, veroorzakende daar een slagschaduw die tot halfweegen den steen achter *Dafne* loopt; en voor by dezelve is een andere slagschaduw, die door eenige hooge boomen achter de gemelde heuvel heen loopt,

In het verschiet, ter linkerzyde, ziet men een schoon Gebouw, zynde het Paleis van den Koning *Admetus*, waar by op het vlakke veld eenige beesten weyden. *Cupido* vliegd, omziende na *Apollo*, na den Berg heen.

Imand zoude my nu mogen vraagen, waar aan men erkennen kan, dat dit *Apollo* is? Dien antwoord ik aan zyn schoon wezen en Goudgeelehairen, zyn minnelyk gelaat en de aandacht waar meede hy deze Nimf beschouwd, en aan de geschootene pyl, met welke de wegvluchtende *Cupido* hem getroffen heeft, daar en booven is my onbewust, dat in de herscheppingen van *Ovidius*, diergelyk een verbeelding gevonden word, van een Herder die dus op een jagt Nimf verliefd. Want men moet wel letten dat *Apollo* toenmaal uit den Hemel verbannen en van zyn Goddelyke sieraaden, als Purperen Mantel, Zonnestraalen, het bestuur der Zonnewaagen, de Lier en diergelyke beroofd was, en

Tegenwerping van 't voorgaande Tafereel opgelost.

en op de waereld zich geneerden met het Vee des Konings *Admetus* te hoeden.

Dat ik *Dafne* verbeeld met de *Najaaden* in gesprek te zyn, is myns oordeels niet oneigen, vermids haar vader de Rivier God *Peneus* was; dat ik dien *God* zelve daar niet byvoeg is, om dat het vaderlyke ontzach haar zulk een aanminnend gelaat niet toestaan zoude, alzo zy onderling oneens waren, ten opzicht haarer wyzen van leeven, want de vader zag haar gaarne getrouwd, en haare natuurlyke neiging streed daar teegen, waarom ik ook om haar afkeer van het mannelyk geslacht te vertoonen, niet als maagden hier by gevoegd hebbe.

Dit voorval werd nooit uitgebeeld, maar door de Schilders meest altyd overgeslaagen; ik heb ook *Apollo* hier geen Eyken krans, als aan een Herder niet welvoegende, maar een Blaauwe wolle muts, dracht met die staat beeter over eenkomende, opgezet, dewyl hy nu niet meêr *Phœbus* maar alleen *Apollo* is.

DERDE TAFEREEL.

Van Apollo *en* Dafne.

HIer vervolgd *Apollo* 't voorwerp zyner liefde, loopende en te eevens haar smeekende; men let eens op haar bang gelaat, en hoe zy, hem zo na by haar ziende, door een schielyke omwending zyn hand ontwykt en een anderen weg inslaat; zy schuwd noch doornestruyken noch oneffen weegen, over alles heen snellende, en hy yld haar na, niet om haar aan te grypen, want zyn eene hand houd hy op de borst, en uit de andere werpt hy zyn staf, die noch niet op de aarde achter hem is; zyn blaauwe muts, waaid hem van 't hoofd na dien weg heen daar hy van daan komt, zyn hoofd een weinig achter over, hangd op zy, waar door hy genoegzaam te kennen geeft, dat hy haar, die na hem omziet, smeekt en bid. Zyn aanzicht gloeyd, de oogen vlammen in zyn hoofd, maar te vergeefs, want zy in tegendeel, hoewel moede en bezweet, is bleek en bestorven, haar gezicht droog, de wenkbraauwen neêrgetrokken, de mond, in de midden verheeven met de hoeken nederwaard als een omgekeerde halvemaan, op een pynelyke wyze, heffende haar voor uitgestrekte handen ten hemel, heel boven haar natuurlyk lichchaams gewicht hellende; haar pylkoker slingerd op de rug, de pylen storten langs den weg daar uit, maar haaren ongespannen boog is in de linkerhand bestorven.

Apol-

Apollo, haar volgende, heeft reeds een ſlip van haar kleed gevat, doch haare voeten ſtaan al vaſt in de aarde geworteld, zy is na hem gekeerd, maar het aanzicht hemelwaards, ſtrydende met de dood die haar genaakt: dit merkt haar vlammende Minnaar noch niet, en meenende haar nu in zyn macht te hebben, hoopt hy den ſtryd en de lauwer te winnen. Maar myn meening is niet haar nu ſtilſtaande te vertoonen, geenzins, maar dat zy ſchynd voorder te willen loopen, haar gewortelde voeten en toonen voort te zetten, waanende dat die alleen door *Apollo* wederhouden worden, derhalven heeft zy het hoofd in den nek geſlaagen, met ſchreeuwen haar angſt te kennen geevende, en op dit oogenblik begind haar herſchepping.

Het is niet oneigen dat men een lange en kromme weg ziet, langs welke zy van daan komen, en in het verſchiet de Nimfen by de witte marmere ſteen, haar na oogende: de een met de hand boven de oogen voor de Zon, andere zich verwonderende, en zommige malkander omarmende. Achter deze zietmen de bergen *Cytheron* en *Helicon*, haare kruynen tot de wolken op heffende, en achter *Dafne*, tuſſen eenig geboomten, een term van *Mercurius*, by zo verre hy toen al gebooren was, of zo niet, van *Diana* haar meeſteres: de kleeding is als in de voorgaande. Zy loopen teegen de Zon op, en men ziet haar teegen de rug, het rechterbeen voor uit, en het linkerbeen heel om hoog heffende, ſchynd, regtsom keerende, de weg te willen inſlaan. Hy in teegendeel een weinig bokkende, het linkerbeen voor uit en het rechter achter eeven van de grond af, zwaaid linksom na haar voetſtappen, eeven als een windhond die een haas op 't ſpoor volgd, welke terſtond een andere weg inſlaat.

Vervolg van Apollo *en* Dafné.

D*Afné* niet langer kunnende loopen, blyft eindelyk vaſt gehecht, zoekende meenigmaal haar voeten te ontwortelen, maar vergeefs: een ruuwe ſchors heeft reeds haar blanke beenen tot half de dye bedekt, en een doodelyke killigheid doet het bloed in haare aaderen ſtremmen; haar bange ziel ſchynt haar te begeeven met noch eens voor 't laatſt te zuchten.

Zy ſtaat ter linkerzyde des oogpunts op de voorgrond, het boovelyf, armen en hoofd noch in haar geheele weezen, de kooker op de

de rug is heel gedraaid, hellende een weinig van het oogpunt af naar de linkerzyde des ſtuks, haar onderlyf is vlak naar 't licht, de rechterheup zweld, 't linkerbeen over het ander geſlaagen en in een geſlingerd, vereenigd naar beneeden eeven onder de knien tot een enkelde ſtam; haar boezem uitſteekende ziet men vlak van voore, het hoofd linksom gekeerd hangd over de linkerborſt heel op zy, haar oogen zyn half toe, de mond weinig oopen, laatende noch eenige flaauwe trekken van pynlykheid zien; zy is bleek van kaaken, maar de lippen paars, haar hoofd is vol takken en zo digt van blaaderen die hier en daar ter zyden uitſpruiten, dat het aangezicht met de halve boezem daar van belommerd is: voor haar een weinig ter linkerzyde, ryſt een zwaare Eikenboom op, die zy met de linkerarm omvat, teegens welke haar hoofd ſteund. De kleeding is als in 't voorgaande.

Apollo alle hoop voor zyne oogen verdwynen ziende, barſt in klagten uit, beſchuldigende haar droevig noodlot, doch meeſt zyn hartnekkige min, als oorzaak van haar rampzalige dood en zyne ſmart.

Hy ſtaat aan haar regterzyde, met het regterbeen op de tweede grond, de voet in de delling der weg verborgen zynde; het linkerbeen op de eerſte grond zettende met de voet digt aan de ſtam; het hoofd na de regterzyde een weinig agterover hellende en 't gezicht heemelwaards geveſt; de regterarm byna zo ver als hy ryken kan, met de hand het binnenſte naar buiten gekeerd, onder haar linkerborſt, houdende, om te voelen of het hert noch klopt, en de regterhand, van zich, vlak open ſlaande.

De ſlip van zyn kleed, aan de linkerzyde los geraakt, hangd agter neer.

Ter regterzyde komt, van agter de grond, een Watergod vol verwondering aanloopen, booven welke zich *Atropos* of 't Noodlot, met het ſpinrokken en de ſchaar, vertoond, men ziet haar van agteren in 't verkorten, naar de regterzy, doch heel hoog, heen vliegen.

De Lucht is vol dryvende Wolken.

Den Berg *Parnaſſus* is heel ver ter regterzyde, als mede de Rivier, achter om den Berg naar 't oogpunt wykende; aan welkers oever eenige beeſten ſtaan te drinken.

Half weegen den Berg na het einde, zietmen een kleine ronde Tempel der Godinne *Themis*, voor welkers portaal, twee boomen, een Eiken en een Linden, ſtaan; en heel ver by na op den *Horizont*, de Stad en het Koninklyke ſlot van *Admetus*: het overige

is

is vlak Veld, midden op 't welke een Schaaphoeder in het gras zit, en één daar by staande die hier na toe wyst, daar d'ander als verwonderende naar ziet.

Cupido, spreekende met *Atropos*, vliegt met haar heen.

Agter den Eikenboom zou men een stuk van de voorgemelde Term kunnen doen zien.

Het slot van Apollo *en* Dafne.

Als *Apollo* zyn voorzegging geëindigd had, knikte *Dafne* hem toe, tot een teeken dat zy daar mede te vreeden was: maar hy, na haar mond willende zien, vond dezelve niet meêr. De Boom alleen, waar aan haar boog en kooker is blyven hangen, moest hem troosten. Hy zuchte en kermde: gaat zich leunen teegens den Eikenboom, die half dor, heel oud en gescheurd is: vat zyn elleboog met d'eene hand, en laat het aangezicht in de andere hangen, de beenen over elkanderen geslaagen, blyft dus een wyl zonder spreeken staan. De Waaternimfen zitten daar rondom, de eene op haar omgekeerde kruik, de andere op de grond aan zyn zyde. Een andere omvangt de rampzaalige romp, opwaards het loof beschouwende, en schynd haar, die 'er niet meer is, beklaagender wyze aan te spreeken. Een ander, by haar staande, trekt de schouders op, laatende de handen in een gevlogten slapjes neêrhangen, desgelyks het hoofd over de schouder. Een oude Herder trekt hem by de slip van zyn rok; maar hy luisterd daar niet na. In 't kort, het is niet anders als een algemeene onsteltenis, droefheid, en verwondering die men hier bespeurd. Van alle kanten koomen de Gooden en menschen toevloeijen, om dit nieuwe en nooit voor deezen geziene Schepzel te beschouwen, naamelyk *Dryaden*, *Satyrs* en Jagtnimfen. Zommige zien haar aan met eerbiedigheid, andere met verbaasdheid, en veele weeder met blydschap.

De algemeene moeder Aarde staat zelfs als opgetoogen.

Tot besluit van deze versiering zal ik dit agter aan voegen, niet ontoepasselyk op *Apollos* voorzegging, naamentlyk, dat die Laurier in 't toekomende altyd tot een teeken van overwinninge zoude strekken, en der Overwinnaars hoofden versieren, in plaats van Eikeblaaderen; en dat tot haar gedachtenis deze, booven alle andere, hem toegeheiligd zou werden.

Hier vertoond zich *Hercules*, of de Dapperheid, met zyn Leeuwenhuid en Knods, aan wien de Overwinninge, die aan de Laurierboom staat, een

krans toereikt, terwyl zy een andere tak af plukt. Haar Zeegenteeken houd zy in de armen, of teegens haar schouder.

Geheugenis, of *Memoria*, zit by de gemelde Boom op een heuveltje, des Helds daaden in haar boek aantekenende. De eeuwige Vader *Saturnus* toond haar *Hercules* aan.

Op de tweede grond legd de romp van *Hydra* by een moeras, sommige hoofden afgeslaagen, en andere zwart verbrand of geschroeid.

Van het gebruik en misbruik der Schilderkonst.

DARTIENDE HOOFDSTUK.

Achting die de Schilderkonst toekomt.

HEt is ieder een genoeg bekend, hoe hoog deze Eedele Konst van alle eeuwen by de menschen is geacht geweest, en de reeden waarom. Derhalven zullen wy het laaten aan de getuigenisse van zo veel geloofwaardige Schryvers.

Zeeker is't, dat onder alle de Konsten geene het gezicht met meerder bevalligheid en genoegen streeld, dan de Schilderkonst, wanneer zy in haar volle luister werd beschoud. Zy is schoon, oopenhartig en milddaadig, om haar gaaven, zo veel mogelyk is, aan de ernstige verzoekers derzelve gunstig mede te deelen.

Dewyl nu in alle dingen een gebruik en misbruik is, en zelden goed zonder kwaad, zo vind men zulks mede in deze Eedele Konst.

Goed gebruik,

Haar recht gebruik moet bepaald worden in het verbeelden van deftige en stichtelyke zaaken, als fraaije Geschiedenissen en Zinnebeelden, Geestelyk en *Moraal*, dewelke op een deugdzaame en betaamelyke wyze, ieder een tot vermaak en nuttigheid strekkende, moeten werden uitgedrukt. Dus geraakt die Konst tot haar volkomen luister.

en misbruyk der zelve.

Het misbruik derzelve is, wanneer men zich begeeft tot ontuchtige en lasterlyke Verbeeldingen, die de eerbaare en zedige lieden of aanschouwers ontroeren en afkeerig maaken. Wie dan dit laatste volgd, zal nooit de belooning van de Deugd, die, volgens *Horatius*, een onsterffelyke naam is, verwerven, maar wel een eeuwige schande.

Laat ons nu deze zaak eens tussen beide verhandelen.

Men moet zich wagten voor ongeschikte Verbeeldingen.

Wanneer de Historieschryvers, zo oude als nieuwe, een geschiedenis verhandelen, zullen zy, van het begin tot het einde, zelden iets overslaan, al was het noch zo onbetaamelyk, ja al zou daar niet dan kwaad en gants geen nuttigheid uit getrokken worden. Desgelyks doen de Dichters in hun verzieringen, en noch zo veel erger als de Geschiedenisschryvers, vermits zy door een vleijende taal de zwakke gemoederen der leezers ligtelyk ontroeren, en dikwils misleiden kunnen.

In

In der daad, het waar te wenschen, dat zulks, behalven daar het volstrektelyk moet weezen, niet gebeurde, maar dat zy de waarheid met een floers bekleeden, of de gordyn voor die tyd toeschooven, om alzo de toorts der vleeschelyke lusten niet te ontsteeken. Doch hoewel het schrift onze herten en lusten kitteld, het oog doet zulks veel meêr, nademaal het gezicht krachtiger onze zinnen ontroerd en aandoet, inzonderheid wanneer men de zaak zelf zo duidelyk voor zyn oogen ziet, voornamentlyk de vleeschelyke wellust betreffende. En is het waar, dat de Schryvers, met onbeschaamde vertellingen van 't rechte spoor dwaalende, meêr laster als lof verdienen, hoe veel meêr noch een Konstryk Schilder door dusdaanige verbeeldingen? Wat eer kan een deftig Meester behaalen, als hy die groote man in Israël, *Noach*, door het druivezap bevangen, op de grond leggende, geschilderd heeft met zyn schaamleeden bloot? Wat heeft hy daar mede verricht, dat beeter zy en minder straf verdiende, dan *Cham* die met hem spotte? Deze deed zulks teegens zyne Broeders, welke aanstonds van den Vader afziende, het zelve met hun mantel dekten op dat het niemand gewaar wierd. Deze, in teegendeel, steld het voor al de waereld ten toon. Niet minder betaamelyk is het, dat men *Potifars* Wyf naakt op 't bedde vertoond in een onbeschofte *Actie*, om *Jozef* kwanswys te bekooren: een zaak die onder vier oogen is geschied, en mogelyk zo ver niet eens gekomen is. Waarlyk, men moet niet zeggen dat *Michel Angelo da Buonaroti*, hoe deftig een Meester hy ook was, een groote lof behaald met zyn *Leda* geheel naakt en een Zwaan tusschen de beenen te vertoonen. Die omstandigheid kon hy wel overgeslaagen hebben. Is 't niet beklaagelyk, naademaal 'er zo veel stof, ja zo overvloedig, tot fraaije vindingen en uitvoeringen is, van alles dat bedacht kan werden, zo Deugden als Ondeugden, daar men een goede zedeleering uit trekken kan, dat verstandige Meesters zich tot zulke schandige en verfoeijelyke misgreepen kunnen begeeven, en noch zo onbeschoft en omstandig uitvoeren, dat 'er niet als de stank aan ontbreekt: gelyk *Horatius* ons mede klaarlyk te verstaan geeft, als hy zegt:

Groove misslagen hier omtrent door groote Meesters begaan.

Nam frustra vitium vitaveris illud,
Si te aliò pravum detorseris.

Dat is.

Indien men de weg der ondeugden inslaat,
Zal men heel bezwaarlyk de schande konnen vermyden.

Maar laat ons deze ſtoffen, een eerlyk Konſtenaar onbetaamelyk en door de wet onvoegelyk, overſlaan, om aan te toonen welke kenteekenen vereiſt worden aan een Konſtig Schildery.

Wat men in het volkomen verbeelden moet waar neemen.

Wy bevinden, dat een gedrukt Schrift doorgaans meer geleezen, en beeter verſtaan werd, als dat van een ongeoeffende hand gekrabd is. Eeven alzo gaat het met een Tafereel. Indien het verbeelde naar vereis is uitgedrukt, en dat ieder voorwerp zyn eigen rol ſpeeld, zo als de zaak, tyd en geleegentheid mede brengt, naakt dat naakt moet zyn, en gekleed dat gekleed behoord te weezen; zulk een Tafereel mag met recht een ſpreekend Schildery genaamd werden. Het is ver daar van daan, dat de Stukken, die na eigenhoofdige zin zyn geſchilderd, in welke de waarſchynlykheid ontbreekt, zo veel vergenoeginge zouden kunnen geeven. 't Een verklaard zich zelf ten eerſten, en 't ander is een duiſter raadzel, daar een verklaaring tot oploſſing by behoord. 't Is een groot gebrek en misverſtand van zommige, die al haar oeffening byzonder in het Naakt beſteeden, en dus alle hunne Beelden ſchilderen, het voegd of niet, zonder eenig onderſcheid te maaken tuſſchen een eerlyke Vrou of Lichtekooy, *Venus* of *Diana*, *Lucretia* of *Flora*. En deze zyn niet minder te beklaagen, die het teegendeel doen. Hoe oneigen *Michel Angelo* zyn *Leda* verbeeld heeft, is hier vooren aangetoond. Een verſtandig oordeel overweege eens hoe 't hem gevallen zal, als hy haar op het kleed geheel naakt ziet neederleggen, het hoofd met krullen en een *diadema* opgeſchikt. Waarom haar niet op een ruſtbed geplaatſt, als zulk een Princes betaamde, en voor al zonder hoofdhulzel?

De volkomene kentekenen moet men aan de Perſoonen gewaar worden.

't Is niet genoeg dat *Diana* een Maan op het hoofd heeft, *Venus* een Star, en *Flora* een Bloemekrans, om haare Perſoonen te kennen te geeven: maar wat zy zyn, en voor wie zy willen bekend weezen, moet men noodzakelyk mede aantoonen. Omtrent dit voorval is noch aan te merken, dat men op de hulzels en hoofdſieraaden acht moet geeven, en in wat geleegentheeden die moeten opgetooid vertoond werden, en weederom niet. Ongetwyffeld het is de geheele waereld door, dat goede wetten en zeeden over al gevonden werden, uitgezonderd by de Wilden: daar en booven, dat 'er drie voornaame ſtonden van den dag zyn, na welke de menſchen zich kleeden en ſchikken, voornaamentlyk de vrouwen. s'Morgens en s'avonds zyn zy eenvoudig van kap, en s'middags opgetooid.

Oorzaak deezer misſlag in veele.

Dat 'er zelden onder zo veele fraaije Meeſters gevonden werden, die de rechte welſtandigheid in hun Ordinantien volkoomentlyk doen blyken, is geen wonder: vermits zy van oordeel zo verſcheiden zyn, na

dat

dat zy min of meer weeten en bezinnen. Den een steld vast, dat het in de houding of zaamenhang van licht en donker geleegen is; den ander, in de zaamenvoeging der koleur, en die al te gaâr gebrooken; een derde weêr, die op zyn schoonst te verkiezen; weêr een ander, in de groote kracht; zommige in heldere *reflectien*, en zo voort: maar men zegge wat men wil, geen van deze alléén is machtig een Stuk welstandig te maaken, hoe enkeld het ook moge zyn, veel minder volslaagen Ordinantien, 't zy Beelden, Landschap, Architectuur, Bloemen, Beesten, leevend of dood.

Wat is een Ordinantie van Beelden, daar alle de Personaagien van gelyke gestalten en weezen zyn: in een Landschap, daar tusschen Boomen en Boomen geen onderscheid is van stam, loof noch koleur: in Gebouwen desgelyks?

Maar welk een welstand is 'er weeder in een Stuk met Beesten, daar ieder naar zyn hoedaanigheid verbeeld is; zo dat men zien kan, welke glad, ruuw, hairig of wolachtig zyn?

Als men de zaaken na behooren en met ernst wilde overweegen, men zoude haast gewaar werden dat het veeltyds onze schuld is, en dat 'er middelen zyn die wy in onze macht hebben om tot volkoomenheid te geraaken, hadden wy maar de rechte eerprikkeling die men hebben moet, en dat wy niet meêr onderneemen als in onze macht is. *Ultra vires nihil aggrediendum.*

Waarom ik zeg, dat geen van alle die byzondere gevoelens alléén machtig is om een Stuk welstandig te maaken, maar wel alle te gelyk, nevens een groote kracht van dag en schaaduwe, *reflectie*, *harmonie* van koleur, zo wel schoon als gebrooken, elk na de konstreegelen geschikt en met de natuur overeen komende. Alsdan zal het onvermydelyk een volkoomene welstand voortbrengen.

Wat zyn 'er al braave Meesters geweest, en noch, die zich hier in misgreepen hebben, niettegenstaande zy de bekwaamheid hadden om deze aangeweezene welstandigheeden in hun Stukken te vertoonen, en daar door een onsterffelyke roem te verdienen. *De konst is lang, en onze leevenstyd te kort*, zeggen veele; maar een slecht zeggen voor rechte konstbeminnaars. Is het waar dat gy door uw oeffening na zulk een wenssselyke welstand tracht, wel aan, kant u by tyds teegen een andere neiging aan. Laat u het geringe zo wel ter herte gaan, als het voornaamste van uw Stuk. Oeffend u vlytig in de tussen-tyd; want schoon men zwaarlyk iemand vind die in alles eeven konstig zy, is het nochtans niet onmoogelyk: en dunkt u zulks buiten vermoogen te zyn zo veel meêr tyd met voordeel te besteeden, ten minsten gebruikt die

voorzichtigheid, dat gy in uwe Ordinantiën niet meêr vertoond, als gy kund verantwoorden.

Van de byzondere neiginge tot deze of geene verkiezinge, als Beelden, Landschap, Gebouwen, Zee, Bloemen, enz.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

IEder weet, dat men door een yverige naarstigheid, en bekwaame geest, goederen en geld kan vergaaren, wanneer men de middelen, tot dien einde gebruikelyk, met voorzichtigheid in 't werk steld. De ervaarendheid leerd ons, dat de schielyke winsten op ver na de wenschelykste en bestendigste niet zyn, maar wel die langzaam en gestadig toevloeijen. 't Eerste is een uitwerking van den blinden yver en van 't geluk, en 't ander van de voorzichtigheid.

Wat tot een verstandig Schilder behoord.

Ik acht het een verstandig Meester te weezen, die zyn oeffeningen, waar in die ook zouden moogen bestaan, naaukeurig onderzoekt en overweegd, of zyn geluk en behoudenis van één mensch alleen, of van veele, afhankelyk is: ten tweeden, of 't hem niet raadzaamer zy zich te schikken na de gelegentheid en 't welbehaagen der menschen, als na zyne wil: en ten laatsten, wat 'er vereist word, om het nu en dan met meerder nieuwigheeden te verryken; waar toe overvloedige middelen zyn, als men slechts weinige moeite doet om daar op te denken.

Het is, zeg ik, een voorzichtig Meester, die alle deze dingen tydelyk overwoogen hebbende, dezelve ten eersten werkstellig maakt: want het is genoegzaam bekend, dat de verandering en nieuwigheden de waereld het behaagelykst voorkoomen, en hen tot liefde, lust en begeerte prikkelen. Ja zelf is 'er niets, dat zonder verandering kan bestaan. Zien wy eens het groot verschil tusschen een Kok, die niet dan een enkelde spys op ééne manier kan toemaaken, by een die dezelve op allerly wyze en naar aller menschen smaak bereiden kan, dan zoet, dan zuur, dan laf, dan krachtig, enz.

Welke beklaagelyke voorbeelden hebben ons veele braave Meesters, zo de oude in voorgaande eeuwen, en nu daagelyks noch, niet naargelaaten, die haar leeven lang gesukkeld en gevroet hebben, niettegenstaande zy in hun verkiezinge uitmunten, alleen uit een driftige eenzin-

zinnigheid; willende liever gebrek lyden, als iets buiten haar gewoonte doen, ſchoon het in hun vermoogen ſtond als zy maar gewild hadden. Was 't een Beeldſchilder, hy maakte niet anders als Santen en Santinnen: Een Landſchapſchilder, niet als Wilderniſſen en Woeſtynen: Bloemſchilders, niet als Bloempotten: Zeeſchilders, niet dan Stormen en Onweeren: Architectuurſchilders, niet dan Grotten en Ruïnen.

Wel is waar, dat in een kleen gedeelte uit te munten pryswaardiger is, dan in veele taamelyk: maar het is ook waar, dat verandering van ſpys nieuwe luſt verwekt. Behalven dat, wanneer het de nood vereiſt, moet men wel van zin veranderen, en zich na tyds geleegentheden ſchikken, maakende van de nood een deugd.

Nu zullen wy deze zaak eens verder onderzoeken, en aanmerken wat ieder in zyn oeffening noodig heeft, om zich in ſtaat te ſtellen van nimmer verleegen te wezen; als mede of 'er ſtof genoeg in voorraad is om zulks werkſtellig te maaken; en eindelyk, wat tot elke byzondere verkiezinge eigen zy. Oogmerk des Schryvers in dit Hoofdſtuk.

Het eerſte beſtaat in verandering van hertstogten en *concepten*: het tweede in nieuwigheeden, waar door men ieder een kan behaagen en tot liefde verwekken; want gelyk het ſpreekwoord zegt, *non ſufficit unus*. Derhalven zyn veranderingen en nieuwigheeden noodig. De meening is echter niet, dat zulks in één Stuk alléén, noch geſtaadig in ieder, vertoond diend te worden; geenzints: maar nu en dan wat, om de nieuwsgierige gaande te houden.

Ten derden, of 'er wel zo veel verandering van nieuwigheeden kan gevonden worden, als ieder in zyn ſtudie noodig heeft om nimmer verleegen te zyn, en waar in die beſtaan. Ik zeg ja, en oordeel deze volgende de voornaamſte, uit dewelke een oneindelyk getal geſtaadig toevloeijen; gelyk ik zal aantoonen.

Voor eerſt, de Beeldſchilders betreffende, daar zyn niet alleen Santen en Santinnen, maar Wysgeeren, Profeeten en Profeteſſen of Sibillen, doorluchtige Mannen en Vrouwen zo in Staatsbeſtier als Krygsoeffening, waereldze Monarchen, Wetgeevers zo Staatslieden als Geeſtelyken, de vier Gedeelten des Waerelds, de vyf Zinnen, en meer andere gedenkwaardige Perſoonen en Voorwerpen, te lang om te noemen. Ik laat nu oordeelen, of 'er geen ſtof genoeg te vinden zy voor de geene die van voorneemen zyn niet hooger te klimmen als in enkelde Beelden, om daar mede meenigte van jaaren, ja hun leeven lang, door te brengen. Rykdom der voorwerpen in byzondere verkiezingen. Als in de Hiſtorien.

Wat de Landſchappen aangaat, wat is 'er niet al, behalven woeſte Wilderniſſen, verandering van ſtof overig? vermaakelyke Landsdouwen, Landſchappen.

wen, schoone Velden, Rivieren en Watervallen, Rotzen en Spelonken, Piramiden, Begraafplaatzen en Tomben, Loop-Ren-en Kaatsbaanen, Plantagien, Lusthuizen, Veehoeders, Harderspeelen, Offerhanden en Bachchanaalen. Ik zeg noch niet, op hoe meenigderley wyze alle de genoemde zaaken vertoond kunnen werden; van vooren, van de zy en van achter; dan hooge dan laage *Horizonden*; dan Zon, dan Maaneschyn. Voegen wy hier noch by eenige Dieren, Beesjens en Voogelen enz.

Zeeën. Wat de Zeeschilders belangt, dezelve zyn mede rykelyk van verandering en stof voorzien, als aanmerkelyke voorvallen zo oude als nieuwe, heilige als waereldse geschiedenissen; gelyk mede fabelen en daagelykze bedryven, waar van ik 'er eenige zal opnoemen: als een stille Zee, daar *Christus* op de baaren wandelende, *Petrus*, die in een schuit lag te vissen, tot hem roept: een ander in onweer, daar *Christus* slaapende, het Schip heen en weer slingerd, en hy door het volk opgewekt word: een Zeestrand met leggende en vaarende Schepen van Oorlog en Koopvaarders: Gevecht tusschen Koopvaarders en Kaapers, Turkze en Algiersze Roovers: Zeehaavens met handelende Kooplieden: verlossing van Slaaven: Zeetriomfen: de Veneetiaansze Zeetrouw of *Bucentoro*: een Zeestrand, daar *Helena* door *Paris* ontschaakt werd: *Coronis* door *Neptunus* aan strand vervolgd: *Polifemus* en *Galathé*: de Koning *Ceyx* en *Alcione*: *Ulysses* om de zang der *Sirenen* aan de mast van zyn Schip gebonden: *Eneas* met zyn Vader *Anchises* vluchtende: Rovery, Scheepsontlaadinge, Morgen- en Avondstonden, Zon- en Maaneschyn, Kalmte of stil weêr, als mede aanstaande en opkoomende Onweeren, enz.

Gebouwen. Betreffende de Architectuur, geene verkiezing onder alle is overvloediger, en die zo veel verandering van stof buiten de Ruïnen verschaft, dan de Boukunde, zo van binnen als buiten. De stoffagie, waar mede men die versieren kan, is oneindig. Wat zyn 'er meenigte van schoone Tempelen, Paleizen, Geevels, Galderyen, Triomfboogen, Colonnaden, Lusthuizen, zo deftig en sierlyk in gestalten, ornamenten en koleur in de vyf Orders begreepen; als mede Termen; Nissen met Beelden; Balusters met Leeuwen, Leeuwinnen, Sfinxen, en veelderhande dingen meêr van Porfier, Hartsteen, Koper en andere Pronksteenen? Wat is 'er niet al verandering buiten dit gezegde in 't bywerk en pronksieraaden van goud, zilver en marmore Basreleeves, Schilderyen, Behangzels, Alkooven, Paviljoen en Kabinetten, enz. Ja men kan niets bedenken, of deze Meester kan het

in zyne verkiezinge te pas brengen. Komen wy nu tot de verbeeldingen: *Salomon* biddende om wysheid: De Koningin *Seba* by *Salomon*: *Josef* en *Maria* trouwende: *Christus* onder de *Pharizeen*: *Marcus Anthonius* en *Cleopatra*: de dood van *Julius Cæsar*: *Solon* by *Cresus*: De Godin *Vesta* voor den ingang van het *Pantheon* verschynende, om de moedwillige onderneemingc des volks, 't geen haar wilde schenden, te stuiten: *Herze* met een deel jonge Maagden naar den Tempel van *Flora* gaande, daar *Mercurius*, door liefde ontsteeken, haar zweevende vervolgt: *Mercurius* by *Herze* in haare slaapkaamer, enz. In 't kort, daar is voor een Architectuurschilder een onuitputtelyke schat van nieuwigheden en verandering, om niet alleen zyne studie van buiten te vercieren, maar ook van binnen, als Offerhanden in Tempels, hoffelyke Geschiedenissen en Voorvallen, in Paleizen, Zaalen en Kamers; gelyk wy daar van reedts eenige genoemd hebben: verders Raadspleegingen, vrolyke Maaltyden, Operaas, Bezoeken, Tooveryen, Spooksels, vermaakelyke Verschyningen, en zo voorts.

Komen wy nu tot de Bloemen. Wat is'er lieffelyker en aangenaamer, als Bloemen? Om hunne meenigvuldige verandering, schoone zwier en frissche koleur, worden zy van alle menschen bemind en gezocht; dewyl het oog zich nooit verveelt in dezelve t'aanschouwen, als zyn ze maar geschilderd: niet in een enkelde Bloempot, maar op allerhande wyzen, gevlochten als Kranssen, Festonnen, Bouquetten, en ook los in Mantjes: nu en dan eenige Vruchten daar onder gemengd, als Druiven, Abrikoozen, Karssen, Beziën, enz; voegende de eene met de andere voorzichtig naar de getyden des jaars; het welk men met Borstbeelden kan vertoonen, van koper en allerhande soorten van steenen, ook wel in Basreleeven, beneevens de vyf Zinnen. Men zou ook noch, om de verandering, eenige voornaame Kruiden en Bladeren daar by konnen voegen, als Laurier, Cipres, Eike, enz; en by de Vruchten somtydts andere Gewassen, gelyk Koorn, Raapen, Wortelen, Pompoenen, Meloenen, Okernooten, Vygen, enz. Wat de *Concepten*, daar op slaande, aangaat, 'k zal 'er hier nevens eenige aanmerken. Voor de Lente, *Venus* en *Adonis*, liefkoozende, met Kindertjes en Bloemen: voor de Zomer, *Pomona* en *Flora* by malkander, met Bloemen en Vruchten: voor de Herfst, *Pomona* en *Vertumnus* in een Prieel.

Ik oordeel het overtollig te zyn alles, 't geen daar van noch overig mogt weezen, te vervolgen; vermits 'er geene studie of byzondere verkiezinge is, hoe gering die ook zy, of ze kan met veranderlyke nieu-

Tegenwerping. wigheden genoegsaam verrykt worden. Maar zou zulk een Landschapschilder mogen zeggen: *buiten myne gewoonlyke verkiezinge, heb ik nergens grondige kennis af. Hoe zal ik my daar van dan konnen bedienen, nademaal ik geen Vogels noch Beesjes geleerd heb?* Een ander desgelyks: *Stilleeven is myne studie. Landschappen, Beelden noch Beesjes heb ik nooit gemaakt:* by gevolg, geen verdere bekwaamheid noch kennis. Geen nood: tot alle zwakheden zyn hulpmiddelen te vinden. Die een zwak gezicht hebben, gebruiken brillen; tot zwakke heupen, krukken; voor de harthoorenden, een hoorn, enz. Het raapen dan in zulk een geval uit fraaije Schilderyen, uitgevoerde Printen en Tekeningen, die altyd wel te zien en te bekomen zyn, is geen schande. Behalven dat kan men, des noodts zynde, zonder zyne eer in 't minst te krenken of te benaadeelen, anderen te hulp neemen die het wel verstaan, wanneer dezelve de overeenkomste der zaak en zin niet te buiten gaan.

Oplossing derzelve.

Het is aanmerkenswaardig, dat de Stukken, van twee byzondere handen geschilderd, nooit of zelden het oogmerk van den Vinder konnen bereiken, maar merkelyk onderscheiden werden 't zy in de kracht, uitvoerlykheid of koleur: geen wonder, wanneer elk zyne zin en trant wil volgen, zonder elkanderen te ontzien, min of meêr of daar de Helper zo veel deel aan had als de Vinder. Wanneer zich een Veldoverste tot deeze of geene onderneeming te zwak bevind, verzoekt hy van een ander hulp, maar niet om te gebieden.

Desgelyks als wy Schilders een Medehelper noodig hebben, zo is 't niet om te toonen wat zulk een kan of mag, tot zyne roem noch eer; maar om de zaak naar het goeddunken van den Vinder of eersten Meester te helpen uitvoeren, van wien hy zyn bedongen loon voor gedaanen dienst trekt, en meêr niet.

Wat in eens Schilders Medehelper vereischt word, het zy om te stoffeeren, als anders.

Nu zullen wy verder gaan, en zien wat een konstig Medehelper noodig heeft, en waar na hy zich zal dienen te schikken en te bepaalen. Het is dan noodzaakelyk, dat hy de *Perspectief*, de Koleur, en ten laatsten het *Manuaal* of handeling des Penseels wel verstaa.

Door de *Perspectief* willen wy te kennen geeven min of meer kracht naar de trant des Vinders: de Koleur, desgelyks min of meer schoon: en ten derden de manier of Penseel, dat het een met het ander overeen kome. Is het Stuk mals en natuurlyk geschilderd, dat de Stoffagie of toepassinge desgelyks mals en uitvoerlyk gehouden werd: is het kloek en luchtig aangetast, even het zelfde; zodanig dat het geheele Stuk niet alleen een generaale welstand daar door verkryge, maar, dat meer is, van ééne hand schyne geschilderd te weezen. Dit oordeelen wy zoo noodzaakelyk voor een Medehelper, dat hy onmoogelyk, zonder

der deze waarneeminge, iets goedts kan uitwerken: ja, ſchoon hy ongelyk grooter Meeſter in zyn beroep was, als die welke hem te hulp verzoekt, moet hy zich evenwel wachten dat het zyne niet het meeſt te zeggen hebbe; 't geen anders nadeelig voor beiden zou weezen.

Het gebeurt ook wel, dat zulks door misverſtand geſchied, als mede uit kwaadaardigheid, waar door de deftigheid en cierlykheid van een ſchoone Ordinantie gekrenkt, ja te niet gedaan werd; verſchaffende daar door ſtoffe van ſchimp en ſpot aan de kenders; waar van ik verſcheidene voorbeelden, als het noodig waar, zou kunnen bybrengen, die ik zelve heb ondervonden: doch, om niet lankwylig te zyn, zal ik dezelve voorby gaan.

Wat door een Tafereel verſtaan moet werden, en hoeveelerley die zyn.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

IK heb lang getwyfeld, of wy zonder ſchyn van verwaandheid deze aanmerking over de Tafereelen in 't ligt zouden mogen geeven; zynde dit het werk van een verlicht verſtand, en van een zeer groote en aangelegene nutheid voor een leergierigen Oeffenaar, zo wel met de Pen als het Penſeel: maar eindelyk na veele twyffelinge overtuigd zynde dat ik my niet kon misgrypen, wanneer ik het opofferde als een werk van myne geringe kennis en vermogen, 't welk zich aan een goed oordeel t'eenemaal onderwerpt en gaarne wil onderricht zyn, heb ik het gewaagd. Is het onvolmaakt, gelyk ik niet twyffel; ten minſten zal het genoeg zyn voor my, dat ik daar door aanleiding heb gegeeven tot verder onderzoek, en een weg gebaand om de naauwkeurige Oeffenaars tot kennis der volmaaktheid te brengen.

Verdediging des Schryvers over de ſtoffe deses Hoofdſtuks.

Het is volkomentlyk bekend, dat een Tafereel een vertooning is van iets dat geſchied, 't zy door de Pen of Penſeel. Het ſchrift is een korte inhoud van het voornaamſte 't geen aanmerkenswaardig is, zonder dat daar eenige onverſtaanlykheid of duiſterheid onder loopt; te kennen geevende de waare oorzaak, waar uit de tegenwoordige daad is voortkomende.

Drie zaaken worden in een bekwaam Tafereelſchryver vereiſcht: namentlyk, een naauwkeurige kennis van de Geſchiedeniſſen, nevens die van der zelver beſte Schryvers: ten tweeden, een goede ondervindinge of kenniſſe der Oudheid: ten derden, een aangenaame en nette Poëſy.

Wat tot een goed Tafereelſchryver vereiſcht word.

Voegen wy hier noch by, een fraaije Redeneering; door dewelke, na het onderzoeken der bekwaame stoffe en hertstochten, hy de zaaken ordentelyk, volgens den loop der zelve, op zyn allerduidelykst en begrypelykst weet te schikken. De Oudheid dient hem in zyn bywerk en stoffagie, door welke hy op zyn cierlykst de tyd, plaats en gebruik dier Landaart aanwyst.

Hoe verre de Dichtkonst daar in te pas komt.

De bevalligheid der Poësy word vereischt, om dat zy is in een geschilderd Tafereel de *harmonie* of welvoegelykheid der koleuren: maar als alle die schoone hoedaanigheden wel waargenomen zyn, kan het noch geen volmaakt Tafereel te voorschyn brengen, indien 'er de Schilderkonst niet by gevoegd is, zonder dewelke het onmogelyk een goed Tafereel kan weezen: want een schoone Historie of Geschiedenis van deftige persoonagien, verzeld met een aardige of cierlyke stoffagie in een aangenaam geweest, niet na de konst geschikt zynde, is niet volmaakt; konnende die uiterste bevalligheid niet hebben, al waar het het Leeven zelve. 't Is waarlyk veel, als een zaak naar den inhoud wel uitgedrukt is: maar dat is niet te vergelyken by een geschilderd Tafereel, door een verstandig Meester na de grondregel van de Konst wel uitgewrocht; want de Konst doet het geen krom is recht schynen.

Het zal niet onvoegelyk zyn iets verders wegens de byzondere natuur, kracht, en hoedanigheid der Tafereelen op te haalen, zeer noodzakelyk en dienstig zo wel voor Landschap-als Historieschilders: voor eerst, hoe veelerley 'er zyn: ten tweeden, hoe zy werden genaamd: en ten derden, welke dubbeld of enkeld zyn.

Hoeveelerley hoedaanigheden in een Tafereel vereischt worden.

Ik stel dan vierderley, te weeten *Historische*, *Poëtische*, *Moraale* en *Hieroglifische*.

De eerste is een eenvoudige waare Geschiedenis.

De tweede, een dubbeld Verdichtsel, verbeeldende niets als gewaande geschiedenissen, of vermenging van Goden en Menschen onder een.

De derde, een drievoudige Zedekunde, ons leerende hoe wy zullen leeven omtrent onzen *God*, onze Evennaasten, en Ons zelven.

De laatste is viervoudig, om datze deze drie voorgaande, gelyk onder een korte verborgene zin, in zich behelst: bestaande in Deugden en Ondeugden; strekkende eensdeels tot leidinge der ziel, en vorder tot die des ligchaams; wyzende de gelukzaaligheid of onsterffelykheid van d'eene, en de verderffelykheid des anderen aan.

Wat in de Historische werd vereischt.

In het *Historiaal* moet de Dichter of Schilder zich t'eenemaal de waarheid onderwerpen, zonder iets by of af te doen. Zyne vercie-

ring

ring, ſchoon hy zich van de *Poëzy* bedient moet echter zodanig bepaald weezen, dat'er niets en zy of het ſtrekt tot duidelyker verklaaringe der zaak, zonder dezelve in het minſte te veranderen met eenige onwaarſchynlykheid: gelyk by voorbeeld om den Dageraad te verbeelden met *Poëtiſche* figuren, als *Aurora*; de Nacht met een *Diana*; en de Zee met *Neptunus*. Zulks is onnoodig, en een misverſtand; vermits die dingen natuurlyker wyze met koleuren konnen uitgedrukt werden: gelyk de Dageraad gemeenlyk voorkomt geel, rood en blaauw, of als de zon aan de kim met ſtraalen: de Nacht, door de duiſterheid, met maan of ſtarren: de Zee met golven en baaren, zeeklippen of zeemonſters, of wel eenige ſchulpen aan de ſtrand; gelyk mede de *Nyl* met krokodillen en diergelyke, 't welk of de Zee of die Stroomen eigen is. Miſverſtand by zommige.

De *Poëtiſche* Tafereelen zyn de *Hiſtoriſche* voor zo verre ongelyk, dat, in plaats van waare geſchiedeniſſen te verbeelden, niet als verdichtſelen vertoond werden; vermengende Goden en Menſchen onder malkandere, gelyk wy voormaals gezegt hebben; betekenende niet anders daar mede dan de loop des waereldts door de Hoofdſtoffen, als Vuur, Water, Lucht en Aarde: en ſchoon Hiſtoriſche wyze, is echter ieder in zich zelf een natuurlyk Beeld, hebbende zyne zinbeteekening in de naam of gedaante, en dikwils alle beide gelyk: by voorbeeld *Scylla*, *Atlas*, *Leda*, *Cyclopen*, en meer andere; werdende dan de *Fabel gefiloſofeerd* en ook *gemoralizeerd*, en alzo op eene en dezelve wyze tot een ſpiegel voorgeſteld, om de deugd te doen aanneemen en het kwaad te ſchuuwen; gelyk wy doorgaans in *Ovidius*, *Virgilius* en anderen beſpeuren. Wat tot de Poëtiſche behoord.

't Is dan noodzaakelyk, dat men naauwkeurig lette in het opſtellen van zulk een Tafereel, dat de *Fabel* of inhoud wel uitgedrukt werd, met dezelve opmerkinge als de voorgaande, naamentlyk dat 'er niet meerder invloeije dan tot de zaak dient, zonder eenige byvoeginge van zinbetekenende Beelden, 't welk de eigenſchap der zaak t'eenemaal zou vernietigen, als Maatigheid, Voorzichtigheid, Gramſchap, Jalouzy, enz. welke Beelden hier niet eigen in zyn, gelyk wy hier na zullen aanwyzen: want daar zyn andere die eene en dezelve hertstochten, doch in een verſchillende zin, te kennen geeven; ſtellende in plaats van de Liefde, *Cupido*; voor de Wysheid, *Pallas*; en meer diergelyke die de Dichtkonſt tot dien einde voortbrengt. Noodzaakelyke aanmerking.

De *Moraale* Tafereelen zyn waare geſchiedeniſſen of voorvallen, alleen tot ſtichtinge of leerzaame voorbeelden voorgeſteld, te kennen geevende braave daaden of misſlagen der menſchen welke daar in hunne Van de Moraale Tafereelen.

ne rol ſpeelen, door eenige bygevoegde zinbetekenende Beelden uitgedrukt, welke de neigingen, die hen gedreeven en vervoerd hebben, uitdrukken: als by voorbeeld, by *Alexander*, de Eerzucht: by *Marcus Aurelius*, de Goedertierenheid: by *Auguſtus*, de Godvruchtigheid: by *Scipio Africanus*, de Gemaatigdheid; wanneer hy de jonge Ondertrouwde, die hy gevangen had, aan haaren Bruidegom weder overgaf: en meer diergelyke anderen, gelyk *Horatius* in zyne Zinnebeelden zeer konſtig en verſtandig heeft vertoond.

In dit ſoort van Tafereelen is men geenzints bepaald, ten opzichte van de ſchikkinge, tyd noch zonneſtand en landaart: want het is geoorloſd Winter en Zomer by malkander te voegen, ja alle de Hoofdſtoffen ondereen. Het voorwerp kan voor aan in Africa zyn, terwyl in het verſchiet, te Romen of elders, een andere rol geſpeeld word, ja al was 't in de Hel. Zodanige vryheid mag een Zedekundige in zyne Tafereelen gebruiken: alleenlyk moet hy zich wagten voor overtolligheid, en zaaken in te voeren die geen deel aan het bedryf hebben; zynde deze in alles de Tooneelſpeelen gelyk, met alle hunne vertooningen, zonder dewelke een Spel niets waard is.

En de Hieroglifiſche.

De *Hieroglifiſche* Tafereelen zyn geheel van een anderen aart en hoedanigheid als de drie voorgaande; komende daar niet mede overeen dan in het oogmerk door het welk men den menſch tot deugd zoekt aan te maanen, en derwaarts te ſtieren; ſtellende de belooninge der deugd, en de ſtraffe van het kwaad, voor. Deze zyn zo wel Chriſtelyk als Heidenſch: Chriſtelyk, zyn zy op de ziel werkende; en Heidenſch, op het ligchaam. In het eerſte, zeg ik, wyzen zy de onſterffelykheid der zalige zielen, en in het twede de vergankelykheid en ydelheid des waerelds aan: beſtaande in ſamenvoegingen uit zinbetekenende Beelden van verſcheidene hertstochten, welke te ſamen een kragtige zin uitmaaken, als by voorbeeld de Godvruchtigheid, Vrede, Oorlog, Liefde en diergelyke. Zulke Tafereelen worden Zinnebeelden genaamd, zynde toepaſſelyk en zinbetekenende; vermits zy meeſt door het ſamenſtellen van voorwerpen, die een eigene zin en betrekking hebben, gemaakt worden, of daar uit verzierd zyn, als de Palm, Laurier, Mirtus, Cipres, Zon, Maan, Sterren, Zandlooper, Pylen, Vuurvlammen, en diergelyke dingen, welke eenige kracht, vermogen, en buitengemeene werkinge betekenen.

Deeze ſoorten van Tafereelen lyden mede geene de minſte overtolligheid, of worden dikwils daar door onverſtaanbaar; vermits ze geen geſchiedenis noch verdichtſel tot grondſtof hebben, maar alleen

leenlyk uit een enkelde hertstocht bestaan, welke uit haar voorwerp moet voortkomen, 't geen zodanig is als men het wil verkiezen, en door de andere zinbetekenende Beelden kenbaar gemaakt word, waar van zelfs het minste verkeerd genomen zynde, aan de zaak dikwils een heel andere zin kan geeven.

Hier staat mede aan te merken, dat 'er noch een onderscheid tusschen de Heidensche en Christelyke verbeeldingen is, waar van de Heidenen *Venus*, *Cupido*, ook wel *Anteros* voor de Liefde; en de Christenen *Charitas*, of een Vrouw met kinderen en een vuurvlam op het hoofd, verbeelden. Den een heeft *Hercules* voor de sterkte, en den andere *Michaël*. Den een neemt *Jupiter* met de blixem, en den ander de Gerechtigheid. De laatste vertoont de Godvruchtigheid door een Vrouw met een offerschaal in de hand, en een altaar met een kraanvogel; daar de eerste, in plaats van de offerschaal, een kruis verkiest. Doch dit alles is los en zonder waarschynlykheid, als mede niet bepaald in tyd noch klimaat.

Dit onderscheid van alle weetende, is zulks het rechte en veiligste middel om konstige Tafereelen na allerhande wyzen op te stellen, hoe zwaar die ook zouden mogen zyn. Ja dat meer is, al is uwe bevatting noch zo enkeld, daar is altyd gelegentheid om een ruim en volslagen Stuk rykelyk te stoffeeren, gelyk wy in het volgende Tafereel zullen vertoonen, hoewel noch maar ten deele: want men zou 'er, als men wilde, wat mêer konnen byvoegen; als de Stad Athenen in 't verschiet, een Rivier met zwaanen, het Noodlot in de lucht, of *Mercurius* met *Atropos* heen vliegende, enz.

Wy leezen van zekeren Griekschen Wysgeer, *Æschilus* genaamd, die op het veld zittende, door een Schildpad, welke van een Arend opgenomen was, door den zelven losgelaaten en op zyn kaale hoofd nedergevallen zynde, zo als hy in zyne aandachtige bezigheden was, gedood wierd. Dit droevig ongeval verbeeld ik aldus. Voorbeeld van een Tafereel.

Een weinig ter slinker zyde van het Oogpunt stel ik den ongelukkigen Gryzaart op een klein heuveltje, met een boek op zynen schoot en een pen in de hand. Hy legt op zyne rechter dye gevallen, welke men in 't verkorten ziet; het eene been dwars onder 't ander dat vlak op de grond legt, naar de linker zyde uitgestrekt; zyn bovenlyf voor over in malkander vallende, een weinig regtsom gezwaaid; zyn hoofd heel op zy met het aangezicht nêerwaarts gekeerd. Hy slaat zyne rechter hand ter zyde van zich af, met de pen byna tot op de grond; terwyl hy d'andere boven zyn hoofd In 't afbeelden van Æschylus dood.

hoofd vlak open houd. De Schildpad valt wat ſchuins, en glyt, met de kop om laag, langs zyn ſlinker oor. Het boek valt van zynen ſchoot naar de ſlinker hand. Boven zyn hoofd, een weinig meêr naar de ſlinker zyde, alwaar zyn mantel legt op welken hy zit, zweeft den Arend in de lucht, neêrwaarts ziende. Op een hoek van de ſteen, een half voet hoog, daar de gemelde mantel op legt, en naar het Oogpunt loopende, legt den inktkooker als mede eenige papieren zo gerold als anders, nevens zyne muts. Dit is het voornaamſte van het Stuk.

Nu zullen wy in 't verſchiet, alwaar het veld naar de regter zyde laag loopt, een Piramide vertoonen, en by dezelve een Herderin zittende, nevens een jongen Veehoeder by haar ſtaande, die haar een kommetje met water of melk toereikt. Hier en daar ziet men een Schaap of Koe: en wat nader, op of achter de voorgrond, zou het niet onvoegelyk zyn een anderen Man te vertoonen, welke, voorby gaande, op het geluid of geſchreeuw van den ouden Gryzaard zeer verſchrikt naar hem om ziet, zyn bovenlyf linksom zwaaijende, en by na tot het halve lyf bloot agter de grond.

De Filoſoof is eenvoudig gekleed met een lange rok; en een ſlip van de mantel, daar hy opgezeten heeft, ſlingert noch onder zyne rechter dye. De rok is donker violet, en de mantel licht feuillemort. De ſteen, daar dit kleed op legt, is blaauwachtig: de grond, grasgroen. De Man, achter de voorgrond, in de ſchaduwe op het hoofd en een gedeelte van de ſchouder na, is met een rosachtig vel bekleed; hebbende een muts op, en een ſtok over zyne ſchouder daar een paar muilen aanhangen. De Herder en Herderin, onder de lommer der Piramide, zyn heel helder *gereflecſeerd*; werdende dit alles in een klaare zonneſchyn vertoond.

Wat het Landſchap en 't verſchiet aangaat, zulks laat ik aan 't goedvinden en verkiezinge van den geenen, dien deze gedachte zoude mogen behaagen.

Men zegt, dat die Wysgeer zo bang en bevreeſd voor zyne kaale ból was, dat hy zich nergens dorſt betrouwen, dan buiten op het vlakke veld onder den blaauwen Hemel. Dit is de reden, waarom ik huis, boomen, noch iets ter waereld daar omtrent verbeeld, 't welk hem zou konnen beſchadigen: doch daar hy meende zeker te weezen, heeft hem het onvermydelyk noodlot des doodts getroffen: *mors inevitabile fatum.*

Redenvoering over dit Tafereel. Nu zoude iemand mogen denken, waarom ik maar een enkeld Beeld verkoozen heb tot het voorwerp van myn Tafereel. De reden is deze.

deze. Om den geenen, welke in de Landſchappen wel geoeffend zyn, een middel aan te wyzen, waar door zy aan haare ſtoffagie meerder luiſter en heerlyker naam kunnen geeven; ik meen die, welke zo vruchtbaar van geeſt zyn omtrent leevenlooze voorwerpen, dat zy zich met een enkeld Beeld, en ter naauwer nood twee, te vreeden houden; alzo het hun niet of weinig ſcheelt, of zy iets of niets te beduiden hebben. Doch de naam van een heerlyk, wys en roemruchtig Perſoon in een konſtig Landſchap verbeeld, geeft, gelyk ik gezegt heb, een groote luiſter aan het werk, en achting voor den Meeſter: want een konſtig of vernuftig Landſchapſchilder komt d'eerkrans toe: maar wanneer hy toont het *Hiſtoriaal* en 't *Poëtiſch* daar by te verſtaan, dan verdient hy een dubbelde eerkroon.

Gelyk een goed Hiſtorieſchilder ongelyk meerder lof verdient die het Landſchap wel vertoont, komt zulks ook toe aan een fraay Landſchapſchilder die zyne Stukken met geſchiedeniſſen of verdichtſelen konſtiglyk weet te ſtoffeeren.

Veele Landſchapſchilders zoeken gemeenlyk ſlegte of geringe ſtoffagie, gemeene en onnoozele gedachten of verbeeldingen: zommige der hedendaagſche niet alleen, maar ook beroemde Italiaanſche Meeſters. Gebrek in veele Landſchapſchilders.

Wat my aangaat, ik heb altyd liever een ſoort minder willen zyn in myn Landſchap, en wat meêr in de ſtoffagie.

Het is wel waar, men kan in alle dingen niet even volmaakt zyn; maar echter als men zin in iets heeft, en met een onvermoeide ſtandvaſtigheid voortgaat, kan men verre heen komen; gelyk het Latynſch Vaers te kennen geeft:

Gutta cavat lapidem, non vi ſed ſæpe cadendo.

Dat is.

't Geſtadig dropp'len holt den allerhardſten ſteen:
Geſtadige arbeid ſtreeft door 't allermoeylykſt heen.

Dit Tafereel is een goed voorwerp om een braaf Landſchap te ſtoffeeren, te meêr, om dat het een geval verbeeld 't welk niet gemeen is, en noch met weinige omſtandigheden. Het is, zo te zeggen, maar een eenig Beeld daar 't geheel in beſtaat. Ja al waren 'er drie of vier tot de zaak noodig, zulks is in een ſchoon en ruim veld niet te veel.

Wel aan, doorluchtige Landſchapſchilders, overweegt deze zaak eens, of Aanmoediging voor hen.

of het de moeite niet wel waard zy noch een weinige oeffening daar aan te besteeden? Ik zeg weinige moeite: indien gy lust daar toe hebt, zal 't u ligt vallen; gelyk deeze Latynsche spreuk zegt: *Qui cupit, capit omnia.*

Hoe men de Fabelen van Ovidius, *of de Herscheppingen, met voordeel zal gebruiken; en wat meer vereischt word tot het opstellen en uitvoeren van een konstig Tafereel.*

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

WY zullen hier geen wet stellen, noch den geest bepaalen; maar alleen de zaak eenvoudig, en naar onze bevattinge, te verstaan geeven.

Noodige les om de waarheid der Geschiedenissen in alle haare omstandigheden na te speuren.

Men leert door dagelyksche ondervindinge, dat de waarheid eener voorgevallene zaak door het over en weêr vertellen meest altyd van gedaante verandert, ja zodanig dat zy eindelyk heel onkenbaar werd. Daar blyft wat af, of daar word wat by gedaan. Daarom zegt men zeer wel: *die ligt gelooft, word ligt bedroogen.* Dierhalven is het onderzoeken der waarheid van groot belang; zynde het een voorzichtig Meester die, naar wysheid trachtende, d'onfeilbaarste middelen om zyn oogmerk te bereiken, en anderen te overtreffen, in 't werk stelt. Want wat een zaak is het, wanneer wy het *Conçept* van anderen gezien hebbende, 't geen wel geordineerd, cierlyk gestoffeerd, fraay geschilderd of gecoloreerd is, alsdan heen gaan en het zelve tot het alderminste navolgen, zo veel beelden, desgelyks gekleed, en van zodanige koleuren? Wat heeft men daar mede gewonnen? Den naam van een uitmuntend Meester? Geenzints, al was het noch zo deftig uitgevoerd, heel anders geschikt, en onverbeterlyk geschilderd. Daar moet noch meêr voor af gaan eer men een zaak onderneemt. Een voorzichtig Krygsoverste zal zich niet op één verspieder alleen verlaaten, wanneer hy een aanslag van gewicht voor heeft, aan de welke zyne eer en achting hangt, 't zy om post te vatten, een stad of sterkte aan te tasten, of den vyand slag te leveren. Neen, hy zal volk, geld noch moeite spaaren om regte kondschap te bekomen van des vyandts aanslagen. Een braaf Schilder moet insgelyks doen, om uit te munten. En om daar toe te geraaken, zyn de volgende aanmerkingen hoog noodig te weeten: voor eerst, hoedanig het voorval, 't geen

Wat men doen moet om hier toe te geraaken.

men

men van zin is te verbeelden, door den Schryver beſchreeven is; en of wy met zyne meening in alle deelen overeen komen: ten tweeden, de uitleggingen van den beſten Schryver over het geval na te leezen, om niet tegens den rechten zin aan te gaan: ten derden, de toepaſſing der kleedingen, en de daar toe eigene koleuren en ſtoffagie: en ten laatſten, hoe de vier hoofdſtoffen, de vier *complexien* der menſchen, en de vier ſtonden van den dag nevens haare gedaante, toeſtel en koleur verbeeld moeten werden. Door deeze middelen, en geene andere, is het dat men de zuivere waarheid komt te ontdekken. Het is de toetsſteen, waar door men verzekerd kan zyn, of een Meeſter in zyne verbeeldinge zo wel de ziel als het ligchaam getroffen heeft.

Derhalven moet men zich niet verwonderen, dat 'er onder een groot getal, die eenige bekwaamheid hebben, zo weinige in Geſchiedeniſſen uitmunten, doch voornaamentlyk in Fabelen of Verdichtſelen; niets doende 't geen roemwaardig is: vermits zy de regte luſt en eerprikkeling niet hebben om het geen, 't welk zy voorneemens zyn aan den dag te brengen, ter deeg en naar vereiſch te onderzoeken. Het leezen valt hun laſtig; en zy oordeelen het zelve alsnu ook onnoodig: dewyl de Fabelen van *Ovidius* tegenwoordig zo overvloedig afgebeeld, en gemakkelyk te bekomen zyn, nevens een regel ſchrift drie à vier daar by, welke genoegſaam te kennen geeven wat het weezen wil, *Venus* en *Adonis*, *Vertumnus* en *Pomona*, *Zefirus* en *Flora*, en zo voort. Is dat niet genoeg? vraagen zy: d'een is naakt en d'ander gekleed: dit is een man en dat een vrouw: by deeze is een hond, by die een mantje met vruchten, en by d'andere een bloempot. Waarom zou ik het zelve dan niet mogen volgen, zonder verder te onderzoeken; nademaal deeze voorvallen van zulk een beroemden Meeſter aldus zyn afgebeeld?

Slegte gevoelens veeler Schilders hier omtrent.

Dat zodanige Prentboeken van groote nutheid voor de Schilders zyn, willen wy gaarne bekennen: maar de zelve op die manier te gebruiken, en 'er aan te blyven hangen, is een gewis teken van een vrywillige ſlaaverny; ten ware de zodanige noch leezen konden, noch taalkundig waren.

Wederlegging der zelve.

De Fabelen van *Ovidius* waren my in myne jonge jaaren wel genoeg bekend, ja tot de geringſte toe; tot zo verre dat, wanneer ik den naam van eene maar hoorde noemen of leezen, ik dezelve tot het minſte ſtukje kon verhaalen, hoe, waarom en wanneer de zaak geſchied was: doch wat de uitlegging betrefte, 't geen eigentlyk de ſtof onzer tegenwoordige verhandeling is, daar had myn Vader tot dien tyd toe noch niets af tegen my gezegt, noch ook wat nutheid daar in ſtak.

Lang daar na, door nieuwsgierigheid gedreeven, nam ik dezelve nochmaals voor, en las'er nu en dan iets van; 't geen my de luſt meêr en meerder opwekte, en wat goedts beloofde: gelyk ik daar na waar bevond, door de hulp van mynen Broeder *Jacobus*, die der Griekſche Taal kundig zynde, my nu en dan eenige verborgene hoedanigheden in dezelve te verſtaan gaf.

Dat'er veele zyn, die de Fabelen van *Ovidius* van buiten kennen, ſtellen wy vaſt; maar van binnen zeer weinig. 't Is meeſt uit de Printboeken, en niet in de Grondtext, dat men tegenwoordig zoekt.

Nu zullen wy, tot klaarder beduiding van ons voorneemen, eens twee Voorbeelden wegens Zon en Maan ophaalen, en daar in wydloopig vertoonen alle de omſtandigheden hier toe vereiſcht wordende, nevens eenige der voorgemelde noodzaakelyke aanmerkingen daar toe dienſtig, en eerſtelyk de

Fabel van APOLLO en HYACINTHUS.

Fabel van *Ovidius* wydloopig tot een voorbeeld verhandeld.

OVidius zegt, dat deze Jongeling heel bevallig, uitneemend ſchoon, en daarom van *Apollo* zeer bemind was. Doch als zy lieden op zekeren tyd elkanderen vermaakten met het werpen van de ſchyf, wierd hy onvoorziens daar door zodanig getroffen, dat hy van den ſlag dood ter aarde viel.

Doch in de Uitlegginge vinden wy, dat *Zefirus*, mede op hem verliefd weezende, hem aangebooden had, dat hy hem Alleenheerſcher van de lieffelykſte Lentebloemen zou maaken; maar hy, deze aanbiedinge niet achtende, bleef volſtandig het gezelſchap van *Latonaas* Zoon aankleeven: waarom *Apollo* hem in vergeldinge alle deugdſaame oeffeningen beloofde te leeren, welke zyn ſtaat vereiſchte, en daar zyne neigingen toe ſtrekten; als het ſchieten met de boog, de weetenſchap van waarzeggen, het ſpeelen op de lier, de oeffeninge der zang- en boven alle anderen de oeffeninge der worſtelkonſt; ſtaande ook noch daar en boven aan hem toe, dat hy, op een zwaan gezeeten, alle de ſteden, waar in *Apollo* 't meeſt bemind en aangebeden wierd, konde beſchouwen.

De *Weſtewind*, verſcheidene poogingen in 't werk geſteld hebbende, en ziende dat hy dezen Jongeling niet tot liefde kon verwekken, wierd eindelyk, door gevoede minnenyd, wanhoopig; denkende op middelen om hem, in ſpyt van zynen Tegenſtreever, aan kant te helpen. Derhalven zynen tyd waarneemende, als hy met

Apol-

Apollo den ſteen ofte ſchyf wierp, verborg hy zich ergens achter, blaazende zo veel windts op de vliegende ſchyf, dat dezelve recht op des Jongelings hoofd ſtuitte, waar van hy ruggelings neder viel.

De *Aarde*, door zynen val en *Apolloos* klagten bewoogen, belootde de wille van dezen God toe te ſtaan, te weeten, het bloed, 't welk uit des Jongelings wonde vloeide, aanſtondts in een lente-bloem te veranderen, om ten minſten zynen naam, konde hy niet hem zelf, onſterffelyk te maaken.

T A F E R E E L.

Ordinantie of ſchikking in de Verbeelding van dit Tafereel.

HYacinth, in het bloeijenſt zyner jaaren, is voor aan, ter ſlinker zyde van het Stuk, en valt ruggelings over. Men ziet hem meeſt van achter; de buik vooruit, als mede het rechter been, doch een weinig geboogen; het linker ſtyf uitgeſtrekt van de grond af: in tegendeel den rechter arm opſlaande, met de hand vlak open, de vingers wyd van een, de ſlinkerhand met den elleboog achterwaarts, het buitenſte tegens zyne regterwang. Het aangezicht, linksom keerende, vertoont zich in *profil*, hangende heel achter over in de nek, en loopende het bloed van zyn voorhoofd langs de kaaken. Zyn hair is blond, kort en gekruld. Een bloemekrans valt van zyn hoofd langs de regter ſchouder, welke ſchouder met de halve rug bloot is, en de rok om 't lyf gegord.

Van Hyacinth.

Apollo vertoont zich, twintig of dertig ſtappen van daar, ter rechter zyde van het oogpunt, achterwaarts treedende, met een zeer verſchrikt en verbaaſd gelaat. Men ziet hem van vooren, met het bovenlyf om laag bokkende; de borſt van het licht af, en het onderlyf gedraaid; het hoofd in de ſchouders, de mond open, de linker vuiſt ſtyf toe van hem af; de rechter arm dwars voor het lyf, met de hand om hoog dicht aan zyn linker oor, het binnenſte naar hem toe; het linker been ſtyf vooruit zettende; het rechter been heel geboogen, de voet achterwaarts onderſteunende het ligchaam. Hy is naakt, en zyn hair geelachtig blond, lang, vliegende meeſt naar om hoog over zyne ſchouder; hebbende een laurierkrans op.

Apollo.

Zefirus, of de Weſtewind, wiens minnenyd d'oorzaak van dit rampzalig ongeval was, verbeelden wy aan geene zyde van den Jongeling, naar het boſch ter ſlinkerzyde de vlugt neemende. Hy heeft vlerkjens aan de ſchouders, en vliegt met de rechter voet opwaarts, zwaaijende het bovenlyf linksom. Een deel van het hoofd, en een weinig van den rug, is met takken en bladeren der boomen bedekt.

Zefirus.

Ter linker zyde, heel voor aan, ziet men, tuſſchen de takken, de

En de Nyd.

Nyd, welke al lagchende haar hoofd uitsteekt, doch zich in de schaduwe houd.

Het bywerk. Achter *Apollo* vertoonen wy een Zuilsteen, by na van 't oogpunt af tot aan de lyst, waar in twee groote ronde gaten zyn, door de welke men ziet, en waar tegen eenige kruiden en wilde takjens groeyen. By hem staat een zwaare boom, benevens een Laurier, aan de welke zyn Mantel hangt; en onder op de grond, tegens de stam, staat zyne Lier.

't Verschiet. De grond van dit Tafereel verbeeld een ruime vlakte, ter slinker zyde met een bosch geslooten, die naar het oogpunt loopt, tot even voorby de gemelde zwaare boom; alwaar de Rivier *Eurotas*, van de slinker naar de rechter zyde, dwars door komt stroomen.

Ter rechter zyde van het Stuk, voor aan, zetten wy op een breede plint een groote Sfinx, op welkers rug *Hyacinthus* Mantel legt, als mede tegens dezelve een Werpspiets; en op de grond Boog en Pylen, Wigchelstok, Speelinstrumenten, Muzyk- en andere Boeken.

De Schyf voor des Jongelings voeten, van zyn hoofd neêrgevallen zynde, stuit een half voet van de grond weder na de rechterzyde om hoog.

Achter, of aan geene zyde van de Sfinx, staat een groote Olyfboom, en daar benevens een Cipres.

De Zuilsteen is bruinachtig graauw, uit een paarsche koleur.

Apollos Mantel, aan de boom hangende, is purper met goud gestikt.

De Lier is van yvoor.

De Sfinx, waar van men het voorste alleenlyk ziet, is vlak op zy, van wit marmer.

Het Kleed, dat de Jongeling aan heeft, is wit met goude streepen: zyn Mantel, op de Sfinx leggende, schoon donker paars.

Dit Tafereel vertoont zich in een schoon en helder weêr.

Het Licht komt van de rechter zyde; en 't Oogpunt is in 't midden.

Dus verre heb ik dit *Conçept* volgens myne bevatting geuit; latende de welmeenenden daar van oordeelen.

Uitlegginge over de Fabel zelf.

Algemeene uitlegging daar over. HYacinth, welke, volgens der Dichteren verdichtsel, in een Bloem van dien naam door *Apollo* zou zyn herschapen, is een recht Zinnebeeld van Wysheid en Voorzichtigheid: want *Apollo* de God der *Musen* en der Geleerdheid zynde, hebben zy ons *Hyacinthus*, als een be-

beminden Jongeling van *Apollo* voorgesteld, wegens zyne schoonheid: om dat de natuurlyke zin en reden noch onbedorven zynde, een kind is, zonder oordeel en bescheidenheid; doch echter schoon; heffende den geest op, om zich zelf te beschouwen: waar uit ontstaat, dat, als de zinnen de achteloosheid der jeugd en haare kinderachtigheden verlaaten, zy ten laatsten den bloem der wysheid en voorzichtigheid voortbrengen, vercierd met de bevalligheid der deugd, welkers onsterffelyke roem door de Schryvers aan de eeuwen ingewyd word.

Nader Uitlegginge.

HEm leeren met de Boog schieten. *LATONA had twee Kinderen by JUPITER, APOLLO en DIANA, beide zeer geoeffende Boogschutters.*

Deze verklaaring heeft men, om kort te zyn, op het woordelyk verhaal gevolgd.

De weetenschap van Waarzeggen. *Om dat hy het was die onder het Heidendom voor den God der Waarzeggingen en Orakelen wierd gehouden, ter oorzaak van de DELPHISCHE Vraagbaak, alwaar de volkeren van alle oorden des waerelds verscheenen, om te raadpleegen, en te weeten wat geschied was, tegenwoordig geschiedde, of noch zou geschieden.*

De oeffeninge der Zangkonst. *APOLLO is van aloude tyden onder het Heidendom voor Opperhoofd der Zangkonstenaars gehouden, zo wel van stem als snaarenspel.*

Hem boven alle anderen in de Worstelkonst onderwyzen. *Dit woord heeft veelerley beteekenissen. In 't algemeen worden alle oeffeningen des ligchaams daar onder verstaan, welke in de oude tyden in de Griekische Speelen gebruikt wierden, als het werpen met de Schyf, Springen, Danszen, met de Vuist vegten, Worstelen enz.*

Dat hy, op een Zwaan gezeeten, alle de Steden, waar in *Apollo* zyn grootste genoegen schepte, kon bezien. *De Oudheid heeft niet zonder voordacht de Zwaanen aan APOLLO toegewyd: eerstelyk, om dat hy, als de Zon zynde, het leeven aan alle dingen geeft, volgens het zeggen des Wysgeers: DE ZON EN DE MENSCH BAAREN DEN MENSCH. Ten anderen worden door de Zwaan en haare bevallige dood verstaan, voornaamelyk de deugdzaame lieden, welke niet treurig, maar met een vrolyk gemoed, het tegenwoordige leeven verwisselen, om dat der ziele te gaan vinden.*

Uitlegginge over het Tafereel, de verbeelding des Schilders betreffende.

Verborgene zin door den Schilder verbeeld.

DAt deze bevallige Jongeling van edel geslagt is, getuigt zyne *deftige gestalte*, gelyk ook de *Paarsche Mantel*.

Zyne wysheid en kennis geeven de *Sfinx* nevens alle de by hem leggende *Werktuygen* genoegsaam te kennen.

De *Bloemekrans* wyst zyne aanminnelyke hoedanigheden aan.

Zyn Kleed, dat hy in deze gelegentheid draagt, zyne eerbaare deugden en zedigheid.

De *Cipres*, by de *Olyf*, geeven te verstaan, dat alle de waereldsche vermaaken of streelingen der zinnen, hoe groot en heerlyk die ook mogen weezen, ten laatsten een treurig einde neemen.

Verandering van voorwerp om des Schryvers zin volkomen te bevatten.

Keeren wy nu van de Zon tot de Maan, op gelyke wyze gesteld, om myne meening ten vollen uit te drukken.

Al het geene ik van *Diana* en *Endymion*, by de Dichters beschreeven, kan naspeuren, vind ik dat zy eenigzins in 't verhaalen dezer Fabel verscheelen; doch wegens de uitlegginge komen zy meestendeel overeen: gelyk ik tot ieders kennis, en myn voorneemen dienstig, het zelve hier zal bybrengen.

(a) *Diana*. (b) *Latmia* genaamd.

De Dichters gewaagen, dat de (*a*) *Maan* op den Harder *Endymion* verliefd zynde, hem op eenen der *Karische* Bergen (*b*) met een eeuwigduurende slaap beving, om hem zo veel te beter na haare lust te konnen kussen: doch zommige melden het anders.

Verschillende gevoelens der Schryvers over de liefde van *Diana* tot *Endymion*.

Pausanias zegt, dat zy noch verder als het kussen gingen; en dat *Endymion* vyftig Dochters by de *Maan* geteeld heeft. Andere getuigen, dat zy haar ligchaam aan hem overgaf, mits dat hy haar een gifte van eenige witte schaapen zoude doen. Alhoewel dit altemaal verdichtselen zyn, blinkt 'er echter eenige waarschynlykheid door: want *Pausanias* zegt, dat *Endymion* de eerste is geweest, die de natuurlyke verandering der Maan en deszelfs loop heeft waargenomen.

Dat van *Pausanias*.

Van *Plinius*.

Plinius getuigt mede, dat *Endymion* de eerste van allen op de beweegingen der Maan gelet heeft, en haaren aart en hoedanigheid onderzocht; waarom 'er dan word voorgegeeven, dat zy op hem verliefde.

Alex-

Alexander Aphrodisius ſchryft deſgelyks in zyne Zinnebeelden, dat *Endymion* zeer ervaren was in de kenniſſe des Hemelloops: en vermits hy by dag ſliep, om des nachts zyne onderzoekingen en waarneemingen te doen, zegt men, dat hy zyne luſt met de Maan boette, en een wonderlyken droom droomde, door welken hy, een Wysgeer zynde, die weetenſchap bekwam. Van *Alexander Aphrodiſius.*

Andere zeggen, dat hy geen geringe Harder was, gelyk *Seneca* in zyn Treurſpel van *Hyppolitus* mede getuigt, maar een Konings Zoon; en dat hy zich op de hooge bergen en eenzaame plaatſen onthield, om op de beweegingen der Maan te beter acht te geeven. Van zommige aangeten.

De geleerde *P:Gautruche* melt 'er dit van. De Fabel getuigt, zegt hy, dat *Diana* op den Harder *Endymion* verliefde, welke door *Jupiter*, vermits hy zich te gemeen met *Juno* maakte, tot een eeuwige ſlaap verweezen wierd: doch zy verſtak hem in een berg, om hem voor de gramſchap van haaren Gemaal te beveiligen. De waarheid hier van is, dat *Endymion* naarſtiglyk de beweegingen der Maan waarnam: en hierom was hy gewoon geheele nachten in eenzaame plaatſen tot haare beſpiegeling door te brengen; waar uit het verdichtſel geſprooten is.

Dit zy genoeg om tot onderrichting des Leezers te verſtrekken, belangende de geſchiedenis of het verdichtſel. Laat ons nu tot de verdeeling en verbeelding van de Fabel zelve komen.

Tafereel van Diana *en* Endymion.

ENdymion, Zoon van *Etlius*, Koning van *Eliden*, een ſchoone en welgemaakte Jongeling, leggende op zynen mantel ter rechter zyde van het Stuk, voor aan, op een hoogen berg neder, ſlaapende, met een Graadboog onder zynen arm, en aan zyne zyde een Herdersſtaf; by zijne voeten een groote Hemels Spheer, nevens eenige Boeken en Papieren, waar op zommige *Caracters* en Hemelsteekenen ſtaan. Men ziet hem geheel op zy, het bovenlyf eenigzins overeind, leunende met het linker oor, een weinig voor over, op zyne linkerhand; het rechterbeen uitgeſtrekt; en het linker opgehaald. Hy is door de boomen, op het rechterbeen en de halve dye na, geheel in de ſchaduwe, en door de Maan krachtig gereflexeerd. Verbeelding der Fabel van Dianas en Endymions liefde.

Diana, een weinig verder, vertoonen wy niet in haar Jachtgewaad, by hem zittende te ſtreelen of kuſſen, en met een waſſende Maan

op 't hoofd, gelyk ze doorgaans verbeeld werd; maar naakt, van de wolken afdaalende, met een volle Maan achter haar, zo groot als zy zelve is, en omringd van eenige Starren. Zy is door de Liefde, of *Cupido*, verzeld. Men ziet haar vlak van vooren, een weinig voor over bukkende, met de linker knie op een laage wolk; de armen wyd open, als of zy hem omvatten wilde; hebbende in de linkerhand een * *Siſtre*. Zy heeft een ſchoon en vrolyk weezen, doch vol verlangen, zynde van een ondergaande Zon gedaagd, als ook *Cupido*, die aan haare rechter zyde mede komt afdaalen, haar aanziende, en houdende in de rechter hand, achterwaarts neêr, zyne Boog, en de linkerhand vooruit, wyzende met de Pyl in dezelve vuiſt op den ſlaapenden Jongeling. Hy vliegt wat ſchuins, met het bovenlyf van haar af; vertoonende zich zyne beenen achter de wolk.

** Siſtre is een ſpeeltuig, 't welk gemeenlyk in de hand van Iſis verbeeld word, gelyk men doorgaans in de Medailjes en Oudheden zien kan.*

Een ander Kindtje, ter regterzyde van *Endymion* ſtaande, ziet de Godin linksom aan; de linker elboog van hem af, en een vinger op den mond; lichtende met de rechter hand het loof, dat achter des Jongelings hoofd hangt, op: terwyl een derde, achter *Diana*, een weinig na de linker zyde, de mantel van haar lyf aftrekt, waar van de ſlip om haare rechter dye, die wat in 't verkorten is, ſlingert.

Onder dit Kindtje, ter linker zyde, daar de Berg neederdaalt, zitten noch twee andere Kinderen, die hunne fakkels, by malkanderen houdende, aanblaazen; achter dewelke men het verſchiet als een Dal ziet, benevens een laagen *Horiſont*.

De Spheer, of Hemelsloopsbol, nevens de Boeken en Papieren, ter linker zyde vooraan by zyne voeten leggende, zyn met een klein gedeelte van den Berg, dat na vooren komt, in het licht.

De Mantel van den Jongeling, waar van een ſlip zich over zyne ſchaamleeden ſlaat, is Purper.

Die van de Godin, Azuurblaauw.

De Zon is laag, komende van de rechter zyde.

Uitlegginge der Verciering.

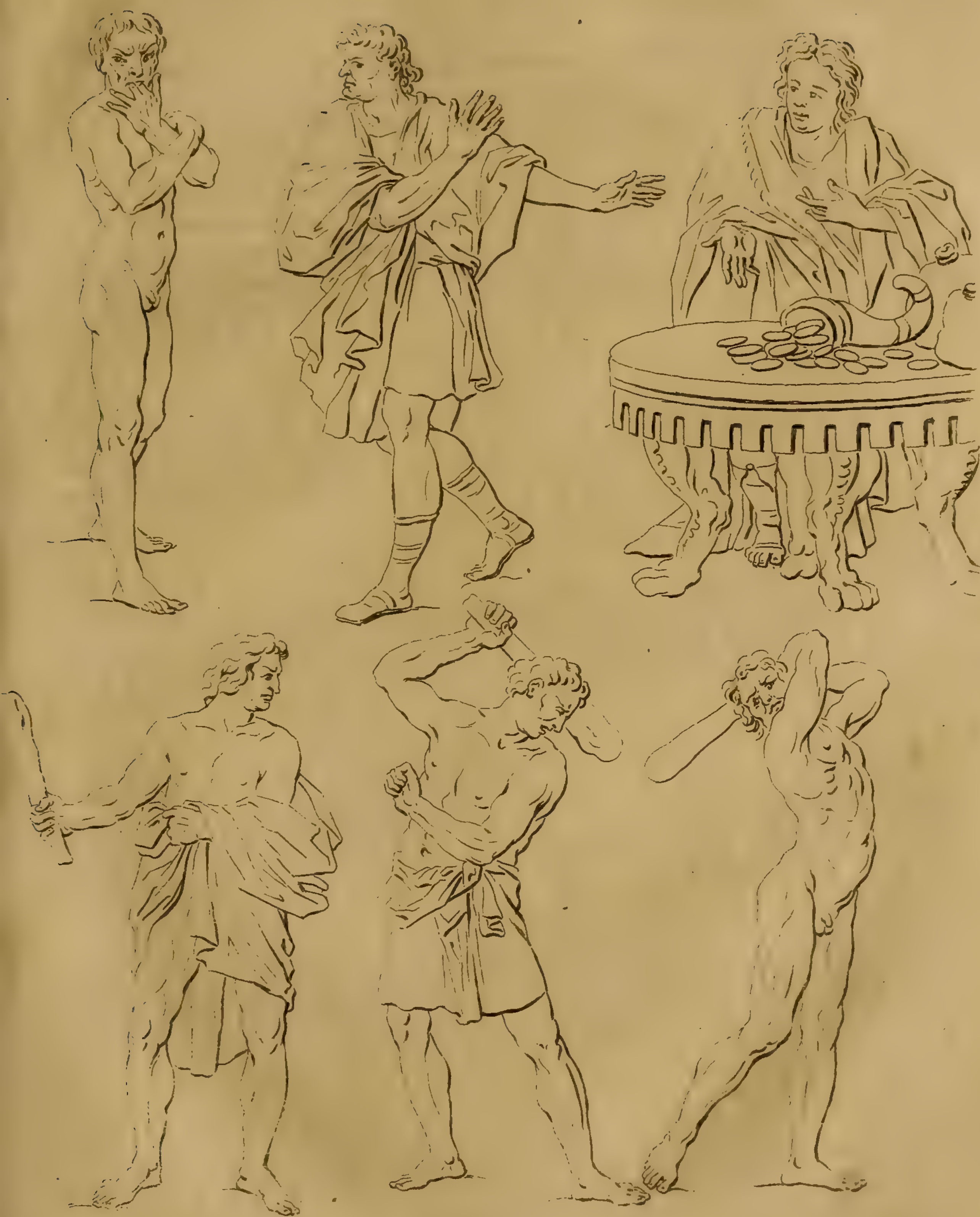
Verborgene zin dezer verziering.

ENdymion verbeeld een deugdſaam gemoed, 't welk de Hemellingen, door een groote kracht van liefde, trachten te ſtreelen en te kuſſen.

Op een hoogen Berg, betekent dat, wanneer zich zyne gedachten ten Hemel heffen, het ligchaam door een ſwaare ſlaap gedrukt word, te weeten, de ligchaamelyke dood: want dewyl het zelve ons verhindert volmaaktelyk met *God* vereenigd te zyn, volgt dat; zo haaſt

als

C

als wy daar van zyn ontslagen, wy gerust en vry Hemelwaarts snellen.

Diana verbeeld de wisselvalligheid der dingen, door der zelver aanwas en vermindering: want de Griekſche Dichters gaven voor, dat *Jupiter*, *Diana* dus naakt ziende wandelen, en oordeelende dat zulks onvoegelyk aan een maagd was, aan *Mercurius* belaſtte haar een kleed te maaken; het welk door hem menigmaal verricht zynde, kon hy echter nooit zulk een toeſtellen, dat haar volkomen paſtte; om dat, terwyl hy het eene maakte, zy geduurig van geſtalte veranderde; waar door het haar nimmer tot nut kon zyn. Hierom is dit Beeld een natuurlyke zinverbeelding van aanwaſſing of toeneeming, en van vermindering, benevens de wiſſelvalligheid der waereldſche zaaken.

En op dat dit Beeld der *Maan*, behalven de natuurlyke dingen die in haar vertoond worden, ons noch eenige voordeelige zaaken mogt leeren betreffende het menſchelyk leven, zo laat ons op het zeggen van den *H: Ambrozius* acht geeven, die door het voorbeeld der Maan, welkers licht met recht onzeker genoemd kan worden, om dat het geduurig verandert, dan eens waſt en dan weêr afneemt, ons leert, dat op de waereld niets beſtendigs gevonden, maar alles door den tyd vernietigd word.

De *Siſtre*, die wy in de hand van *Diana* ſtellen, en welkers gebruik in de beweeging beſtaat, verbeeld mede de beurtwiſſeling der waereldſche zaaken, en een geduurige werking van maaken en vernielen.

Andere gevoelen, dat de *Siſtre* het geluid betekent 't geen de Maan in den loop des Hemels veroorzaakt.

Op deze wyze moeten alle de Geſchiedeniſſen, Fabelen, of Verdichtſelen door een Schilder, of Konſtenaar, nagezocht worden, wil hy eere en achting bejaagen en bekomen. Voor my, ik oordeel den verſtandigen voldaan te hebben door deze twee Voorbeelden: want om alle voorwerpen aldus te behandelen, zouden wy veele Lezers verveelen, en zeer weinige vermaaken, en een Boek, veel grooter dan dit gantſche Werk, over deze hoofdſtoffe alleen in 't licht moeten geeven. Laat ons dan, tot dat 'er andere gelegentheden voorkomen, wachten, om de Konſtbeminnaars door andere voorwerpen, na ons vermogen, te leeren, en den Leezer te vermaaken.

Grondregelen om kleine Figuuren in een groote ruimte, en groote Figuuren in een klein begrip, te ordineeren.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Onderscheid der geesten in Schilders en Tekenaars.

MEn ziet een groot onderscheid tusschen den geest van een konstryk Schilder en dien van een Tekenaar, ten opzichte van het ordineeren. Alles, wat hier omtrent door den eersten gedaan word, is volgens de regelen zyner konst; daar den ander alleen op het tekenachtige doelt; deze ten vollen wegens de grondregelen onderricht is, en den anderen gewoonlyk die kennis ontbreekt. De Tekenaar bemoeit zich niet verder, dan met het geen de verhevenheid betreft; niets weetende van de hoedanigheden der stoffen, koleuren, noch tinten: zulks dat hy by gevolg alles door dag en schaduwe moet vinden. Daar en tegen heeft een Schilder meerder vryheid en voordeel; dewyl hy, buiten de schaduwe, door zijne koleuren en tinten zulks kan volvoeren. Dit kan men bewaarheden, wanneer men de moeite wil neemen van de dagelyks uitkomende Printboeken na te zien; het zy die bestaan in Landschappen, Doorzichten, Gebouwen, enz. of oude en nieuwe Geschiedenissen; in al het welk de Tekenaar de gewoone slender der oude verbeeldingen volgt, en na hem de Etsers en Plaatsnyders den zelven voet doet houden: maar als een fraay Schilder eens eenige daar onder ordineert, zullen dezelve in alle deelen uitmunten, zo in vinding, houding als schikking, ja zelf in de beweegingen; waar door het ieder, die maar een weinig kennis heeft, meer zal behaagen, en menigmaal om een of twee fraaije printen een gantsch boek doen koopen. Die een bewys dezer

Voorbeeld van het verschil.

voorgaande stelling begeert, slaa *Oudaans Roomsche Mogendheid* op; alwaar maar een blad is, door *Abraham Bloteling* gesneeden, het welk door zyne fraaiheid alle de andere verdooft: en te meêr is dit aanmerkelyk, om dat in zyne Medailles de beelden met schaduwe aangewezen zijn, niet met een artzeering, maar met een grove trek en toets aan de schaduwzyde.

Wederkeering tot de hoofdstoffe.

Doch laat ons keeren tot de volvoering van den tytel dezes Hoofdstuks, en beschouwen wat 'er vereischt word tot het ordineeren van groote Figuuren in een klein begrip.

Onwederspreekelyk is het, dat een Ordinantie in een groote ruimte veel meêr stof vereischt dan die in een klein begrip bepaald worden, hoewel de hoofdzaak maar in drie of vier beelden mogt bestaan, zo wel in de eene als in de andere: want het geen hier in de eerste beknopt by malkander komt, moet in de twede verspreid zyn om een groote ruimte

G. V. Gouwen.

te vullen; om het welk na behooren en op een natuurlyke wyze te doen, men gedwongen word zijne toevlucht tot andere byvoegfelen te neemen, die, hoewel ze tot de zaak niet veel doen, echter daar niet tegen ſtryden mogen, maar eenige waarſchynelyke eigenſchap hebben, welke iets tot de verklaaring der zaak kan toebrengen.

Gelyk men in een Landſchap, by voorbeeld, eenige gebouwen, fonteinen, piramides of pronkbeelden te pas brengt; in een Zaal, of eenig ander groot Vertrek, behangzelen, alkoves, basreleves, en diergelyke cieraaden, of tot opſchik, of om grooter t'ſamenbindinge van partyen te maaken, en voornaamentlyk om iets te vinden daar het oog op getrokken werd, doordien kleine beelden, in een groote ruimte, op zich zelven aangemerkt, onmagtig daar toe zyn; dierhalven moet in zulk een geval van kleine beelden, om groote partyen van licht daar uit te vinden, de ſtoffagie of het bywerk groot zyn; doch niet zo buitenſpoorig, gelyk zommige doen, welke, om de zaak uitermaten groots te vertoonen, de pylaaren dikker maaken dan drie hunner beelden konnen omvademen, en met *capiteelen* als kleine kaſteelen en *friezen* met byna leevensgroote beelden hun gantſche ruim vullen; of die in een Landſchap boomen van 3 a 400 voeten hoogte maaken, en daar ieder *Term* een Coloſſus ſchynt te wezen, of zulke onmeetelyke hooge Pronknaalden, welker gelyke nooit in de waereld gezien zyn, daar en boven huyzen in het verſchiet, daar, eer de menſchen tot dezelve konnen naderen, zy door afgewyderdheid reedts buiten ons gezicht zyn. Neen, dit is de meening niet; maar wel dat men zulke partyen daar by voege, die de beelden noch verkleinen, noch 'er door belemmering hinder aan doen: die de ruimte ruim laaten blyven, of op een maatige wyze vullen en vercieren, gelyk men in deze twee ſchetzen van de treurende *Venus* kan zien, beide op een verſchillende wyze voorgeſteld; welke genoegſaam aantoonen, dat, in een groote ruimte, de grootſte party van licht het voornaamſte is 't geen men moet waarneemen.

By kleene beelden moet groot bywerk zyn.

Misſlag van veele.

Het geval vertoont *Venus*, treurende om de dood van haaren Minnaar *Adonis*; verwerpende alle trooſt, nu zy dit waarde pand moet miſſen. *Cupido* zelf, haar tot geen ruſt konnende beweegen, verlieſt hier zyne krachten en vermogen, dewyl hy niet gehoord word, maar zy in tegendeel zyne pylen, boog en uitgebluſte fakkel, ja haare beminnelyke roozenkrans met de voeten vertreed. *Mars*, in zyne ziel verblyd, veinſt echter bedroefd te zyn, en deel in haar ongeluk te neemen; doch niets op haar konnende verwerven, word zyne gedienſtigheid veracht, en met de hand afgeweezen. Zy ruſt op het graf van haaren Minnaar, in 't welk zyn ligchaam of begraaven, of wel, volgens 's landts

Beſchryving der verbeelding.

 wyze

wyze verbrand zynde, zyne asche in deze urne bewaard word. Het verdere bywerk is een bosschagie van cipresse- en mirthusboomen. Men zoude ook wel een takje van die bloem, welke na zynen naam genoemd is, uit die asbus konnen doen spruiten, dewyl zy uit zyn bloed is voortgekomen.

Verschil in deze twee verbeeldingen aangeweezen.

Wanneer men deze Plaat wel overweegt, zal men zien wat verschil in de eene of in de andere verbeelding is. In de bovenste is de party des lichts noch zo groot, noch zo algemeen niet als in de onderste. Hier uit blykt, dat in een kloeke en beknopte Ordinantie, in een klein begrip, zulk een kloeke party van licht niet noodig is, en veel minder stoffagie om dezelve te vinden; dewyl de beelden de machtigste zyn: en in deze gelegentheid blyft de meeste kracht, zo in uitvoering, schoonheid en koleur alleen op de figuuren; en het bywerk word maar als een noodhulp aangemerkt, om de plaats en gelegentheyd enkelyk aan te wyzen, zonder het oog daar na te trekken. Wie dan deze twee Tafereelen, gelyk wy gezegt hebben, met aanmerking beschouwt, zal bevinden, dat het geen in 't eene welstand en fraaiheid toebrengt, in het ander strydig is, en het zelve schraal en onaangenaam zoude doen voorkomen. Ik spreek alleen wegens het licht, waar omtrent ieder Stuk een byzondere aanmerking van nooden heeft. Derhalven dewyl de stoffagie, in een groote ruimte, het meeste is, dezelve by gevolg daar grooter partyen van licht moet maaken: en in tegendeel in een kort begrip, daar de stoffagie het minste is, zal het voornaamste en krachtigste licht alleen op de beelden blyven. Daarom zeg ik nochmaal tot bevestiging, dat het geene in de onderste verbeelding ons oog zodanig bekoort, en het Stuk verciert en verheerlykt, alleenlyk door het licht te weege gebracht word, ja alwaar de ruimte noch eens zo groot, om dat de Ordinantie het meest zynde, in de beelden zo veel niet te zien is: daar het in die met de bruine Tombe meer geweld doende, verbysteren en verhinderen zou; waar door de beelden, als het voornaamste zynde, in haare volle kracht niet zouden konnen beschouwd worden.

Tot besluit voegen wy'er dit noch by, dat, hoe grooter beelden in een Stuk, hoe meerder schaduwe; by gevolg, hoe kleinder beelden, hoe meerder licht.

Van

Van het Ordineeren der Historien, Conterfeitsels, Stillee-vens, enz, in een kort begrip.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

EEr wy dit boek besluiten, en van deze stoffe afscheiden, zal het niet ondienstig zyn deze hoofdzaak wat verder aan te roeren, en te zien of het niet veel konstiger en pryswaardiger is, in een kort begrip, een zaak natuurlyk en beknopt te vertoonen, dan in een grooter ruimte. Ik meen zulks klaarlyk door de voorbeelden, die *Rafaël*, *Carats*, *Dominiquin*, *Poussyn*, *le Brun*, en meêr zulke fraaije Meesters nagelaaten hebben, te konnen bewyzen. Daarenboven leert de dagelyksche ondervinding dit aan ons. Wel is waar, dat het veelen moeijelyk valt zich in een klein begrip bepaald te vinden, inzonderheid den geenen welke te ryk van ordinantie willen zyn: want het is gemakkelyk in een groote ruimte zynen geest te laten weiden. Dit verscheelt onderling zo veel, als het groot en klein schilderen; daar men ziet, dat in het eerste de meeste konst steekt: dewyl men gemakkelyker van het groot op het klein, dan van het klein tot het groot kan komen; schoon het beide na het leeven geschied. Hier gaat het hun even als een ervaaren Stuurman; welke op de onstuimige zee lang met stormen en gevaaren geworsteld hebbende, met een onversaagden moed zyn vliegend kasteel door stille stroomen en rivieren stuurende, over en weêr kruist, even of het kinderspel was: daar in tegendeel een Veerman in binnen water, alhoewel hy zyn leeftyd, aan het roer zittende, versleeten had, zeer beschroomd en verleegen zou zyn, als hy eens het roer in volle zee moest regeeren. Hy is dan verre gelukkiger, die in kloeke dingen zich wel geoeffend, dan die in het klein zich altyd bezig gehouden heeft; dewyl het groot de springader is, uit de welke, het ander afvloeit: gelyk een stroom, die hoe verder hy zich van zyn oorspronk en door het veld verspreid, hoe machtelozer en zwakker hy heenen vloeit. Dit is dien ouden en grooten Meesters niet onbewust geweest, welke, hoewel zy zich veel met het klein bezig hielden, echter hunne uiterste vlyt aangewend hebben om groote werken te bekomen; zekerlyk by zich zelven vast stellende, dat het geen, waar by de meeste moeite en konst vereischt wierd, ook de grootste lof, eere en voordeel medebragt.

Dat het ordineeren in een kort begrip prysselyker dan in een groote ruimte is, word door de voorbeelden van groote Meesters beweezen.

De kracht, welke een kloek Schildery by een klein heeft, en de hoedanigheden die daar uit ontstaan, zyn de volgende.

Eerstelyk, de natuurlyke verbeelding kan daar in meerder plaats grypen: want van naby dezelve beschouwende, beweegt het den ziender tot

Waar in het kloek boven het klein schilderen te achten zy.

liefde, medelyden, gramschap, of eenige andere hertstogt; even of de verbeelde geschiedenis hem aanging. Ten tweden verkrygt zich, door deze uitwerking, de Meester een grooten lof: waar door dan, in de derde plaats, het konstwerk in groote waarde gehouden word. Onnoodig is het, tot deze, noch andere voordeelen op te haalen: maar met eenige voorbeelden zal ik myn gevoelen bevestigen.

Voorbeelden daarvan.

Leest eens, wat wegens het Afbeeldsel van *Stratonica* gezegt word; 't welk van de zeelieden, door een storm beloopen, voor een godheid wierd aangezien, en als zulks door hen aangebeden. Ik meen, dat het in *Junoos* Tempel was, daar men het beeld dier Godin zodanig geschilderd vond, dat haare oogen ieder aanschouwer scheenen aan en na te zien, na welken oord des Tempels zy zich ook heen wendden; schynende of zy de misdaaders wreedelyk, en d'onschuldigen vriendelyk aanzag. De reden daar van is, dat deze twee Beeltenissen zodanig doorwrocht en gelykvormig met de menschelyke gedaantens over een kwamen, dat zy niet als geschilderd, maar vleesch en bloed, ja als beweegende beelden, vertoonden.

En de reeden waarom.

Nieuwsgierigheyd, oorzaak van veele herts-togten.

Waar uit men kan oordeelen, welk een vermogen de kloeke uitbeeldingen op onze gemoederen hebben; doch boven al, wat driften de nieuwsgierigheid in onze herten veroorzaakt.

Voorbeeld daar af.

Ik stel, om een goed begrip door een kort voorbeeld hier af te geeven, dat'er ergens een vermoord Ligchaam legt. Naby het zelve staat iemand, die het hertelyk beweent. Een weinig verder in den tyd word de Daader vast gehouden. Deze hoop volks snelt na den Romp; geene na den Daader: deze loopt toe, en een ander trekt weder af. Nu kan men vraagen, is zulks tot de natuurlyke verbeelding dezer daad niet genoeg; of moet iemand daar, noch meerder en met driftiger hertstogt aangedaan, by weezen? Ja, ik moet zien of de gestokene noch leeft; waar de wond toegebragt is; of ik den Daader ken; of die daar huilt een voornaame of gemeene Vrouw is, nabestaande van den Nedergevelden, of niet: doch nader komende, dunkt my, dat de Doode of myn goede vriend is, of ten minsten hem zeer wel gelykt. Ik schrik: ik slaa myne oogen op de wond: vreesselyk en schrikkelyk komt my die voor; waar door myne neus ontspringt. Myn hert werd noch meerder tot medelyden aangezet door de traanen van die eerbare en deftige Vrouw, welke naby zyn hoofd staat. Ik zoek, ontroerd en wraakzuchtig, na den Moorder: ik zie hem tusschen twee Gerechtsdienaars geboeid heen sleepen, bleek van aangezicht, de vrees des doodts het hert beklemd hebbende: ja al wat ik zie, dat acht of veracht, beklaagt, of is ongevoelig om het noodlot van den Gevelden, of den Moorder. Zo

veele voorwerpen van verandering doen zich in diergelyk een eenvoudig vooival op. Men overweege nu eens, wat vermogen en kracht het leeven in zulke verbeeldingen van naby heeft, te meer, wanneer alles naauwkeurig en natuurlyk daar in uitgedrukt is.

Voorwaar, men behoeft zich niet te verwonderen, dat'er nu zo weinige zyn die dit oude ſpoor navolgen; dewyl zy meeſt het gemak zoeken, en geene eerprikkeling hebben: gelyk wel voor dezen door eenige wakkere geeſten gedaan is, om, nevens hen, door een naarſtige onderzoekinge der natuur de lauwerkrans te behaalen.

Kwaad begrip des Schryvers over deze zaak in zyne jonge jaaren, door ondervinding geholpen.

Ik beeldde my in gelukkig te zyn, wanneer ik in het klein een goede achting had verkreegen: maar eenigen tyd daar na vergenoegde my het zelve ter waereld niet. 'k Was nergens meer na begeerig als tot het groot. Myne eenigſte betrachtinge was, alle Schilders van mynen tyd te overtreffen, of ten minſten den beſten gelyk te zyn; waar toe ik geen andere middelen bekwaamer vond, dan kloek te ſchilderen, dat's te zeggen, het leeven van naby te beſpeuren: maar de nyd en twiſt, die geen vreugde ſcheppen dan in 't verdriet van anderen, hebben dit myn goed voorneemen geſtuit. Wat eer zodanige kloeke Schilders verdienen, is wel af te neemen; vermits 'er zo weinige zyn welke zich na vereiſch daar in kwyten, voornamelyk in deze Landen. De oorzaak is, dat zy het rechte Antiek, noch het fraaije Leeven, niet grondig naſpeuren: of zy hebben iets anders, 't geen in een eigene zinnelykheid beſtaat. Met het woord recht Antiek, verſtaa ik onvervalſcht de Oudheid opvolgen; en niet gelyk veele doen, die hunne Beelden met een Mode vermengen, als *Venus* met een *ryglyf*, *Mars* met een *harnas* en *yzere handſchoenen*, *Pallas* met een *ſtroohoed*, enz. Welke manier nooit in zulk een achtinge noch eer kan komen, om dat de Meeſters dezer verkiezinge het leeven, gelyk ik meermaals gezegt heb, niet genoeg doorgronden, en geen werks genoeg in hunne Stukken brengen; zynde dikmaals op een luchtige en vaardige penſeel zo verzot, dat zy hunne meeſte ſtudie en kracht daar aan beſteeden; gaande het voornaamſte met weinige opmerkinge voorby; tekenende gemeenlyk zoo luchtig en onuitvoerlyk op heele vellen papier, dat men ter naauwer nood een ander hoogſel vind, dan op de verheevenſte en glinſterende partyen; ja dat 'er by na zoo veel papier zoude van nooden zyn om de halve tinten, tedere partyen, en flaauwe muſculen op te brengen, die zy overſlaan: ſchilderende, naar zulke tekeningen, leevensgroote Beelden; zich zelven vrywillig noodzaakende om al het overige, 't geen zy in het leeven ongeacht voor by zyn gegaan, uit den geeſt daar by te voegen. Wat eer of lof hebben zodanige Meeſtertjens te verwachten? Zekerlijk niet veel; de-

Zwarigheid, welke uit deze grondregel te verachten, ſpruit.

wyl 'er geen ſtof genoeg daar toe in gevonden word. Het alderbeklaagelykſte is noch, dat de zulke vyanden van kleedinge en ſchoone plooyen zijn, ja zodanig, dat zy het leeven ter naauwer nood willen aanzien: een zaak die zo gemakkelyk te verkrygen is, en zulk een ſchoone deftigheid en cieraad geeft. Maar neen, die wisjewasjes, denken zy, moeten maar alleen uit den geeſt voortkomen: zoo als het valt, is 't goed genoeg: gelykt het geen linnen, 't mag voor laken doorgaan: en gelykt het geen van beiden, het is nochtans voor kleêren gemaakt.

Verſchil der oude en hedendaagſche Meeſters omtrent deze zaak.

Als ik daar en tegen met aandacht de werken der Ouden overzie, wat vind ik daar in niet een groot onderſcheid! Wat moeite hebben zy niet aangewend, om alles, 't geen zy voorhadden, op het krachtigſt te vertoonen! Zy maakten niet veel omſtandigheden; maar het geen zy voortbrachten, was alles even konſtig, fraay, en natuurlyk uitgewrocht. Beſchouwt eens het Vrouwtje aan de put, van *Carats*; *Simon den Tovenaar*, van *Raphaël*; *Judith*, *Zeba*, *Heſter* en *David*, van *Dominiquin*; *Heſter* en *Ahazuerus*, van *Pouſſyn*. Beziet het ſchoone Stuk van *le Brun*, de dood van *St. Stephanus* verbeeldende: hoe wonderlyk krachtig, deftig, natuurlyk en beknopt hy deze dingen geſchikt heeft, en dat met kloeke beelden. Dit gezegde is genoeg om klaarlyk te bewyzen, dat het kloek ſchilderen het kleene verre overtreft; en dat de geen, die zich in het groot heeft geoeffend, zonder moeite tot het kleen kan daalen, als hy maar wil: daar in tegendeel iemand, die zich aan het kleen altyd bezig houd, beſwaarlyk tot het groot kan geraaken. Het kleene wel en natuurlyk uit te drukken, is veel, en een lofwaardige zaak. Het is gemakkelyker een Leger af te ſteeken, en in ſlagorde te ſtellen, in een ruim veld, dan in een enge en naauw bepaalde plaats. Een Leger, dat verſpreid is, is zwak; maar zo veel te ſterker is het, wanneer de Benden dicht by elkanderen indringen. Het is dan in een enge en ongeleegene plaats, dat een wel-geoeffend Krygsman zyn beleid en voorzichtigheid moet toonen. De beſte Schryvers en Dichters, zegt men gemeenlyk, zyn kort en bondig. In de Muziek heeft men 't zelfde: want de kracht van een ſchoone Harmonie beſtaat volkomentlyk in vier partyen, zo wel in *Vocale* als *Inſtrumentale* Stukken. Desgelyks is het meerder konſt, een Stuk met weinige, als met veelen partyen, te *componeeren.*

Onderſcheid en lof van 't kloek boven het kleen Schilderen.

Voorbeelden van 't gezegde in twee doorluchtige Schilders.

Karel du Gardyn was uitſteekend fraay in het kleen: echter had hy groote neiginge en luſt in het naarvolgen der doorluchtige kloeke Schilders: doch hy heeft eindelyk daar mede niet kunnen te recht komen. *Miris*, die roemruchtige Kleen-Schilder, heeft, met zyne Conterfeit-

ſels

ſels leevensgroot te ſchilderen by den *Groot-Hertog van Toſcaanen*, zynen *Mecœnas*, alle achting verlooren; en zo gebeurt het meer. Die kleen ſchilderen, gebruiken wel kleene poppen tot haar Leeman, maar geen poppekleeren. Hunne Academibeelden zyn op wit papier twyffelachtig van ſchaduwe, zonder *mezzetint* of tederheid, en niet verder uitgevoerd als in hunne kraam dienſtig is. Die het nu beter meenen te weeten, kwanſuys of zy verſtonden wat vlak te zeggen was, maaken het wat ſcherper op de kant, en een weinig donker tegen het licht; hebbende geen tweede tint noodig, om dat zy niet hebben willen dat hunnen beelden ronden.

Op een tyd in het Collegie teekenende, was 'er een onder allen, welke zyne beelden alzo teikende, gelyk ik zeg. Ik liet hem vraagen, alzo ik toen ter tyd de taal noch niet verſtond, waarom hy zyne beelden niet beter uitvoerde, nademaal 'er tydts genoeg toe was? Hy antwoordde, niet meerder noodig te hebben; alzo hy maar kleene dingen van een voet, twee à drie ten hoogſten, ſchilderde. Ik liet weder vraagen, indien het voorviel dat hy iets grooter moeſt maaken, of hy dan niet verlegen zou zyn? Neen, dat hoop ik niet, ik blyf by myn text, zeide hy; voorzeggende zeer wel, gelyk het naderhand bleek: want krygende eens leevensgroote beelden te ſchilderen, zo was 'er doch nooit meerder in als in zyne geteekende Modéllen. Meerder voorbeelden hier van op te haalen, oordeelen wy overtollig te zyn; hoopende, dat de welmeenende zich desweegen wel beraaden zullen, om in hunne oeffeninge altyd te bezorgen het leeven nauwkeurig te onderzoeken, en zich tot groote dingen bekwaam te maaken.

Voorbeeld van een kwaad gebruik in 't na 't Leeven teekenen.

Deze aanmerkinge, van kort begrip en groote ruimte, is niet alleen dienſtig in de verbeeldinge der Hiſtorien, maar ook in Landſchappen, Conterfeitſels, Bloemen, Vruchten, Schepen, Architectuur, ja voor alle verkiezinge als een algemeene regel noodig.

Wegens de Verdeeling der Geſchiedeniſſen.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

IN alle dingen is zekerlyk een volkomene ordentelykheid waar te neemen: en hoewel ieder een hier in na zyn welgevallen te werk gaat, en zommige dikwils de regelen en voorgeſchreevene maat overtreeden; zulks geſchied niet zo zeer om beſt wil, maar door onervarenheid. Want indien zy wiſten, waar na zy zich moeſten ſchikken, dat de dingen dus of zo vaſt geſteld zyn, of dat hun de reden waarom bekend was;

Dat in alle dingen een ordentelykheid is en moet waargenomen worden.

nooit zou in hunne gedachten komen den grondslag te veranderen: want daar zyn geene dwangredenen tot het omkeeren van een zaak, die eens met algemeene toestemminge voor onfeilbaar gehouden en vast gesteld is; dewyl 'er nooit iets onmogelyks voor goed gekeurd zal worden.

En niemand bevoorrecht is om het tegendeel te doen.

Dat zich iemand in zaaken, de konst belangende, bevoorrecht acht, en zich de vrydom wil aanmaatigen van alles te mogen doen en schikken na zyn welgevallen; zulks staat hem vry, al wilde hy alles verkeerd maaken, *Jupiter* met een zotskap op, en een geele of groene mantel om, *Momus* in tegendeel met een purpere tabberd aan, en diergelyke ongerymdheden meêr: wie zal het hem verbieden? Daar is geene wet tegen de overtreeders: zy hebben geene straf te verwachten, dan alleen die welke hen hunne onweetendheyd zal opleggen. Waarlyk, een wel beraaden en verstandig Schilder zal'er zich altyd aangelegen laaten zyn, de waare geschapenheid der zaaken, die hy by der hand wil neemen, te onderzoeken; ten einde hy, des noodts zynde, zyn werk konne verantwoorden: en schoon hy zulks naliet, hebben zyne konstwerken geen het minste leed noch straf te verwachten. Laat ons liever zeggen met *Horatius*: bemind de deugd om des deugdts wil; en laat ons het kwaad uit vreeze der straffe alleen niet nalaaten, maar om deszelfs afschuwelykheyd.

Welke schande voor den overtreeder te verwachten zy.

Hoewel nu iemand door het uitvoeren zyner wil, hoe onordentelyk die zoude mogen zyn, ten opzichte van Geschiedenissen uit te beelden, niet behoeft bekommerd te zyn voor lyfstraf; zo is hy echter niet vry van verwyting en beschuldiging wegens onkundigheid en misverstand; een straf heel groot, ja zeer gevoelig voor een edelhertig gemoed. Men onderwerpe zich dan liever aan de eenmaal goed gevondene en vast gestelde ordentelykheid, en bevoordere zyne studie op dien voet. De zekerste weg is altyd de beste; en in die zaak is het gebaande pad het naaste.

Wat men in de beginselen waar te neemen heeft, in het verdeelen der Geschiedenissen.

Gelyk een goed Geschiedenisschryver tot het opstellen van een fraaije Historie zekerlyk een ordentelyke verdeeling van zyn werk maakt eer hy begint te schryven, eerst in 't algemeen de hoofddeelen, dan de mindere gedeeltens verdeelt en schikt; onderzoekende verders wat al voorvallen en welke de voornaamste zyn, hoe veele, welke binnen of buitenshuys geschied zyn: wyders, dat hy denkt of hy het zelve van het begin tot het einde toe wil uitvoeren met alle de voorvallen, in zo veele deelen, of maar eenige van de voornaamste: of hy *Homerus* van vier en twintig boeken tot twaalf, *Virgilius* van twaalf tot zes, *Ovidius* van vyftien tot zeven of acht, min of meer, wil inkorten: Zo gaat het ook met een verstandig Schilder, in voorval van deftige Geschiedenissen uit te beelden. Hy onderzoekt den inhoud en zin der zelve, of 'er weinig

dan

dan of 'er te veel ſtoffe is; en zulks zynde, of hy het niet in weinig kan begrypen: en zo 'er weinig is, of hy daar niet veel kan byvoegen: daar en boven, welke de voornaamſte zyn; wat uitgelaaten kan worden om die bekwaamelyk tot een redelyk getal te bepaalen, na dat hy zulks voor heeft. Hy bedenkt zich geduurende een naauwkeurig onderſoek, om, in gevalle hy te kort kwam, die middelen te gebruiken, welke tegen de natuur en reden niet of minſt ſtrydig zyn, en ſomtydts van een twee te maaken wanneer de nood het vereiſcht.

Laaten wy dan, zeg ik, ons indachtig maaken, dat het een vaſte en algemeene regel is, dat, wanneer wy een Geſchiedenis onder handen hebben, het zy in drie vier of vyf Stukken verdeeld, als de gelegentheyd zulks toelaat, dat, zeg ik, het eerſte altyd den inhoud, den ſtaat of conditie, en de plaats, te kennen geeft; en het laatſte Stuk desgelyks het ſlot en einde van de geheele zaak. Hoofdregelen die men moet waarneemen.

Geſchiedeniſſen, die wydluftig zyn, konnen in een enkeld Stuk niet afgebeeld werden, uit oorzaak van de langduurigheyd en de meenigte der voorvallen die zich daar in opdoen, gelyk de Geſchiedenis van *Joſeph*, *Alexander*, *Hercules*, en diergelyke. Deze zyn de bekwaamſte in groote Paleizen, ſchoone Zaalen en Kamers of Gaanderyen; alzo daar gelegentheyd is om de Hiſtorie in verſcheydene Stukken te vervolgen, het zy in Tapitzeryen of Schilderyen. En gelyk het dikmaals gebeurd, dat de Goden zich daar mede vermengen, en hunne rol ſpeelen, is men niet verleegen om hen in de *Plafons*, of zolderingen, te plaatſen; acht neemende, dat het begin of het ſluiteinde op de ſchoorſteen gevoegd werd, zo als ik verder in de Zolderwerken zal zeggen. Diergelyke lange Hiſtorien zyn'er veele te vinden in *Homerus*, *Virgilius*, *Apuleus*, *Torquato Taſſo*, ja zelf in de H. bladeren. Indien men nu uit een diergelyke Hiſtorie twee voorvallen wilde verkiezen, of twee by malkander hangende Stukken maaken, zo zal men in het eerſte dat deel verbeelden 't welk de meeſte opmerking inheeft, 't zy het eerſte, twede, derde, vierde of vyfde voorval, zo als het dan is, waar van de weêrga noodzaakelyk het laatſte zal moeten zyn; als, by voorbeeld, het einde van *Adonis*, of zyne dood; de val van *Phaëton*, of zyn graf; *Sardanapalus*, daar hy zich verbrand; *Eneas*, daar hy vergood word; *Reinouds* onttovering; en in de Heylige Hiſtorien, daar *Salomon* aan den Afgod offert. Wat men omtrent ryke Geſchiedeniſſen waar moet neemen.

Hier ſtaat aan te merken, dat alle Geſchiedeniſſen twee ſtrydige oorſpronken en uitſlagen hebben, te weeten zommige die hun begin neemen uit een treurigen aanvang en op een blyde wyze eindigen, of wel die blyd beginnen en treurig eindigen. Een derde ſoort kan men Oorſprong en uiteindens aller Geſchiedeniſſen aangetoond.

daar by voegen, te weeten die noch blyd, noch treurig zyn.

Haare verdeeling, begin, midden en einde.

In drie voorvallen zynde gedeeld, moet het eerste als een inleiding weezen, waar in men te kennen geeft, van welk men wil handelen: in het twede vertoont men de voornaamste daad: het derde moet zyn de gelukkige of ongelukkige uitslag; by voorbeeld, *Julius Cesar* in het begin van zyne regeering, daar na zyne stand of verdere verheffing, en ten laatsten zyne dood. Even op deze wyze handelt men als men zulks in vieren verdeelt, gelyk de geboorte, opgang, standhouding, en dood van een gemeen of Vorstelyk Persoon.

Vyf is het volmaaktste, meer is overtollig en verdrietig; vermits in die vyf deelen genoegsaam alle Geschiedenissen, zo als zy moeten weezen, volkomentlyk konnen vertoond werden, op deze manier: het begin in het eerste, zyne opkomst in het twede, zyn stand in het derde, zyne daaling in het vierde, en zyn ondergang in het vyfde. Doch dit zullen wy verder en breeder verhandelen in het Hoofdstuk, daar wy spreeken van Stukken die men weergaa noemt.

Vryheyd der Schilders boven de Historieschryvers.

In het schilderen en vertoonen van een verbeelde Geschiedenis is een Konstenaar niet gehouden zich altyd aan de wetten van een beschreevene Historie te verbinden; aangezien het de schuldige pligt van een goed Historieschryver is, de byzondere geschiedenissen ordentelyk van 't begin tot het einde te verhaalen. Daar en tegen is de verkiezing van een Schilder vry onbepaalder; dewyl hy zich niet veel daar aan bind, of hy plotseling in het begin, in het midden, of wel in het einde der geschiedenissen invalt. Hy begint somtydts daar 't hem best gelegen dunkt. Somtijdts pikt hy uit den hoop 't geen met zijn oogmerk allermeest overeen komt. Hy verbeeld, zeg ik, of het voorgaande, het tegenwoordige, of het toekomende; en is niet verder verbonden, als 't geen in eenen opslag der oogen tevens kan gezien worden, uit het gantsche vervolg der zaaken te vertoonen.

Benevens de reden daar van.

Horatius verdeelt de Speelen in vyf handelingen: in de eerste, de zin en inleiding; in de twede, 't vervolg der zaak daar in de eerste van gemeld is; in de derde ryst de twist; in de vierde word men van verre den uitkomst der zaak gewaar; en in de vijfde het slot, treurig of blyeindig.

Verschil hier in tusschen den Schilder en Dichter.

Maar een Spel verscheelt hier in met een Schildery, dat het eerste in elke handeling een byzonderen tijd, plaats, of daad begrijpt; daar het Schildery maar een oogenblikkelijke daad of zaak vertoont.

Het is niet zonder reden dat de Speelen in vyf handelingen verdeeld worden, na 't voorbeeld van de zonneloop, welke met den dageraad begint; ten tweden, op den voormiddag opklimt; ten derden, 's middags

dags zich in zyne volle kracht vertoont; ten vierden, na den middag afgaat; en ten laatsten met den avond ondergaat.

Wie nu zeker wil gaan, en een ordentelyke verbeelding maaken, hy lette op deze middelen, die hem, nevens de waarheid, een rykdom van gedachten zullen byzetten.

Eerstelyk, op de *Tyden*; ten tweden, op de *Plaats*; ten derden, op de *Staaten* der Persoonen.

Korte en zekere middelen, om de Geschiedenissen wel te ordineeren.

Door de *Tyden* verstaan wy den voorleedenen, tegenwoordigen, of toekomenden Tyd: en in dezelve doen zich weder deze onderdeelen op, des Nachts, des Morgens, des Middags en des Avondts; het Voorjaar, de Zomer, den Herfst, en de Winter; en de tusschen beide komende, als Maanden, Weeken, Dagen, Uuren, enz.

Eerst in het waarneemen der *Tyden*.

Omtrent de *Plaats* zyn aan te merken de Gewesten, *Europa*, *Asia*, *Africa*, *en America*: In de Stad of op het Land, binnen of buitenshuis, kostelyk of gemeen, of met alles vermengd.

Ten tweden, in de *plaats*.

In de Staaten der *Persoonen* komen ons voor hooge en verheevene, als Keizers, Koningen, Vorsten, Raadtsheeren, Veldoverstens, enz. desgelyks Goden, Opperpriesters, onderscheiden zynde zo wel in het Man-als 't Vrouwelyk geslacht: daar na in den tweeden Staat, Adel, Kooplieden, Burgers: en ten derden de gemeenen of geringen, Boeren, Bedelaars, enz. Onder deze vind men nochmaals een verdeeling, te weeten groote Koningen, mindere en kleene, en zo in ieder Stand. Daar en boven vind men onder deze oude, middelbare en jonge.

Ten derden, in de Persoonen.

By de menschen in het algemeen vind men lange, middelmatige, korte, dikke, dunne, wel en wanschapene, gezonde en zieke, verstandige of gekke, en van inborst of humeur zo wel als in de kentekenen des gelaats en in gestalten verschillende.

Men kan in de vierde plaats hier by voegen, *de zeden van ieder mensch*, en de byzondere gewoontens der volkeren, als *Romeinen*, *Grieken*, *Perziaanen*, *Armeniers*, *Duitschers*, en andere; benevens hunne kleedingen, welke in verschillende stoffen bestaan, als zyde, linnen, laken, dun of dik, lang of kort.

Ten vierden op de gewoontens, zeeden, en kledingen.

Eindelijk, op de *Gedaantekennis of Phisionomie*, op de *Perspective*, *Geometrie*, *Bouwkunde*, *Anatomie*, *Proportie*, *Koleur*, *Houdinge*, *Reflexien*, en wat verder in ieder byzonder Hoofdstuk, deze zonderlingheden betreffende, werd aangewezen; waar toe wy den weetgierigen Liefhebber wyzen, en 't welk wy, om kort te gaan, niet weder zullen op deze plaats herhaalen.

Alleenlyk zullen wy hier noch twee aanmerkingen by voegen; oordeelende het zelve hier ter plaatse niet onvoegelyk te zyn: voor

eerst,

eerst, dat 'er tweederley soort van Schilderyen aan te merken zyn, te weten, natuurlijke en onnatuurlijke; en ten tweeden, wat goede Historien zijn om achtervolgens in een Stuk uit te beelden.

Natuurlyke

De natuurlyke Schilderyen zijn die, waar in men vertoont de hoedanigheid van een Geschiedenis of Voorval door een enkele hertstogt, dat 's te zeggen, eenmaal den Persoon te vertoonen, waar op de geheele zaak berust.

En onnatuurlyke Schilderyen.

De onnatuurlyke zijn deze, waar in men meer als eens een en den zelven Persoon vertoont, en alzo twee Voorvallen in een vermengt, op twee verscheidene tyden gebeurd, als het een by dag en het ander by nacht; zaaken die in de natuur zelf niet konnen geschieden, en waar by dikmaals meer als een oogpunt gesteld word.

De tweede aanmerking.

De krachtigste en de verstaanlykste Geschiedenissen zijn gelyk de volgende: die van *Heliodorus*, in de *Machabeen* beschreeven, daar hy door den Engel gestrafd word; alwaar men noch kan byvoegen, daar de Hooge-Priesters voor den altaar des Heeren smeeken; en noch meer, daar de Weduwen en Weezen kermen en schreyen, alles in een Stuk: het welk de Historie van het begin tot het einde aanwyst, of voor het minste een groot gedeelte. Desgelyks in *Pompejus*, daar hy alle de brieven en papieren van *Perpenna* voor hem doet verbranden; en ten tweden, daar hy hem ter straf laat weg voeren; en meer diergelyke.

Van het waarneemen der schikking in een Tytelplaat.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DEwyl wy bezig zijn met van de schikking veeler byzondere zaaken, en waarneemingen daar omtrent noodig, te spreeken, komt ons niet ondienstig voor, ter zelve plaatse van het schikken der voorwerpen in een Tytelplaat te handelen, en hoe men zulks moet aanmerken; nademaal het, als een zaak op zich zelve zijnde, heel veel van de andere Ordinantien verscheelt, en in alles na behooren, tot cieraad van een Werk, moet worden gemaakt: even als een schoon wandelperk in een Tuyn, alwaar de voorwerpen, 't zy Potten, Statuaas, Boomen, enz. op hunne behoorlyke standplaats gesteld worden.

Schikking der Beelden.

Noodzaakelijk moet het Beeld, 't welk den inhoud des Werks betekent, in het midden des Stuks zich of verheven, of door andere byvoegselen het voornaamste vertoonen. Daar boven, of onder

het

het zelve, een ruime Tafel met des Boeks opſchrift, in grove zwarte, of anders dubbelde letters; en de andere Beelden, die 'er vereiſcht worden tot bekrachtiging der zin, aan weder zyde, op gelyke ſtand van hoogte of laagte, meeſt ſtaande, of ook wel zittende. Dit is voor zo verre de eerſte of voorgrond betreft.

Belangende het verſchiet, als weinig gemeenſchap met de zaak hebbende, 't is geoorloofd dat men het ſchikke alwaar men het gevoegelykſt oordeelt, met hoogtens of laagtens, om door het zelve de gelykheid van het voorwerk meerder luiſter by te zetten, en 'er een ſchilderachtige welſtand aan te geeven. De voornaamſte doorzicht behoort men in het midden te plaatſen: maar indien 'er twee doorzichten vereiſcht worden, om het een en het ander in het verſchiet te doen zien, zo voegen dezelve aan wederzyde het beſt, doch dat zy zich even groot en uitgeſtrekt vertoonen. *Van het verſchiet.*

Maar, voor alles, dat het voorwerp des Tytels rondom in zijn gebouw, rotſen, of boomen geſlooten blyve, of ten minſten voor aan tot het einde der voorgrond; 't welk men moet aanzien als of het een Tooneel was 't geen aan eene of wederzyde met een gordyn word geopend, ſomtydts zulks met twee kolommen en een fronteſpies vertoonende, of het wel met een lyſt of compartement omſluitende; in welken gevalle altyd een blaazende of bazuinende Faam moet vertoond worden, het zy voor of achter, van wat zaak ook in het Werk gehandeld werd: ja de Faam alléén met het Opſchrift des Boeks kan beter beſtaan, dan het Beeld des Boeks zonder de Faam. *Van de gebouwen in het zelve.* *Een Faam altoos blazende daar in.*

Dat men het Opſchrift op de wimpel des Bazuins ſtelt, is welvoegelyk, wanneer het zelve in het midden des Stuks vertoond word, doch met dubbelde letters; maar zo het aan de eene of de andere zyde geplaatſt is, gantſch niet. De kloeke en zwarte letters voegen niet beter als in het midden, maar meer na onder: doch wanneer het gebeurt, dat men dezelve boven moet plaatſen, dan zullen ze met een dubbelde ſneede gemaakt dienen te worden, om deze reden, dat zy anders het oog te veel trekken, en het ander werk krachteloos zouden maaken. *Waar men het Opſchrift plaatſen moet.* *En welke letters.*

Dit is voor zo ver het algemeen belangt. Nu zullen wy noch eenige byzonderheden aanmerken, en voor eerſt de Beelden betreffende.

Men moet altoos het Beeld des Boeks op de voornaamſte plaats in het midden en verheven ſtellen; die, welke, naaſt dit, het meeſt te zeggen hebben, wat laager en afgewekener; en dus met de mindere al afwykende tot aan de verſchieten toe, ieder Beeld na zyn rang, werking en hoedanigheid, in ſtandplaats verminderende. En zo 'er noch eenige byvoegſelen van minder kracht, echter noodzaakelyk, in ge- *Verdere waarneming in de Beelden.* *Van het minder Bywerk.*

laſt moeſten worden, dezelve konnen in basreleven, hier of daar, werden geplaatſt en verbeeld.

Om my nu verſtaanbaarder uit te drukken, zal ik een voorbeeld Tafereels gewyze voorſtellen, en tot voorwerp neemen een Boek genaamd ARS MILITARIA, handelende van de Krygsoeffening.

Voorbeeld van een Tytelplaat.

Bellona, als den inhoud des Boeks, zit op een hoog en ruim Pedeſtaal, in het midden des Stuks, rondom in allerley wapentuigen, gelyk men gewoonlijk haar verbeeld. Aan de eene kant vertoont men den *Aanvaller* of *Offenſive*, aan de andere zyde den *Verweerder* of *Defenſive*, welke te ſamen de geheele zaak betekenen.

De laatſte is afgemaald als een deftig Burger, in de linkerhand een tafel houdende, waar op een ſterke veſting in haare platte grond getekend ſtaat, en in den rechter arm een bos koornairen. Den Aanvaller word verbeeld als een fluks jongman, houdende in de eene hand een morgenſterre, en in de andere een houweel; leggende een dommekracht, of muurbreeker, aan zyne voeten. Aan de eene zyde ziet men in het verſchiet een ſtadts muur, aan de andere kant eenige gewapende mannen, zommige huizen in lichten vlam zettende. Achter den eerſten ſtaat de Wakkerheid, en achter den anderen de Liſtigheid.

Aanmerking op eenige Beelden, en

Nu merkt men, dat de voorgemelde regulierheid niet kan vermyd worden, te weeten van die voorwerpen welke wy als hulpmiddelen tot de zinverklaaring daar by ſchikken, om *Bellona* te vergezelſchappen: want het zou onvoegelyk zijn, dat een van die beide Zinnebeelden zittende, en het ander ſtaande vertoond wierd, en een ongelijkheid in de ſchikking veroorzaaken, door dien zy beide één werkelijkheid verbeelden moeten, of ten minſten zich vaardig houden om het een of het ander te onderneemen; waarom zy, nevens de twee anderen die zich achter hen vertoonen, ſtaande dienen geſteld te worden, en wegens die reden aldaar zyn geplaatſt, om dat zy ten dienſte en hulp der eerſte twee zijn, en zelf geen hoofdzaak verbeelden: want men zou hen konnen uitlaaten, dewyl zy meer tot cieraad, als noodzaakelykheid, daar by gevoegd worden.

Van het verſchiet.

Het verſchiet zelf, als overtollig, kan men ook vermyden, vermits het Opſchrift genoegſaam deze gevolgen te kennen geeft. Maar als men zonder hinder van het voornaamſte zulks daar in kan voegen, ſtryd het met de reden niet: doch ik zou het liever willen verbeelden als basreleve, in ſteen gehouwen.

Wat in een Tytelplaat vereiſcht word.

Alle de Tytelprenten moeten deze volgende hoedanigheden bezitten, eerſtelyk

Het vermaak voor ieders oog,
Tot lof en eere des Schryvers, nevens den Tekenaar, en
Het voordeel des Verkoopers.

Op

Op deze opmerkingen word door weinige acht geslagen, en dezelve ook van veele niet geacht, schoon het zeer noodzaakelyk is: want alle zaaken hebben hun opzicht en einde waar toe. Als men die nu een toeëigening geeft, zo behouden zy hunne volkomene hoedanigheid. Hoewel nu deze drie aangeweezene daar in beöogd moeten worden, is het, myns oordeels, niet verwerpelyk, dat'er noch iets by gevoegd werde, het welk wel een overvloed, maar geen overtolligheyd, toebrengt.

Myne gedachten zyn, dat, indien het voornaame Beeld door een Hof, Paleis, of ander Metselwerk verzeld word, zulks ter rechter zyde, te weeten van binnen het Boek moet komen, en na de linker kant zo yl afloopen als de zaak kan veelen. Ook zou het tegens myn goedvinden zijn, dat'er een Tafel, Pedestal met een Vaas, of iets anders, maar half in 't Stuk kwam, en de rest buiten schoot, ten ware de Lyst der Print, die rondom loopt, zo zwaar wierd vertoond, dat, op het oog te zien, zulks daar achter, met het overige deel, kon heenschieten, of dat het op een derde of verdere grond ware.

Wy zullen daar noch byvoegen, dat het licht of de daging, op de voorwerpen vallende, van buiten het Boek, dat is van de linkerzyde of opening des Boeks, na binnen schiete, om alzo door het een met het ander, te weeten de Print en het Boek, een volmaakte overeenkomst uit te werken, gelyk de ziel met het ligchaam heeft, het Boek voor 't ligchaam en de Print voor de ziel gerekend zynde, die het ligchaam doet beweegen: en gelyk de rug des Boek de oorsprong van print en bladeren is, zo neem ik ook het zelve voor het steunsel myner stellling. Van het licht en daging der voorwerpen.

Waarom ik de voorwerpen ligt of zwaar aldus schik, is om dat ik oordeel het tegendeel onvoegelyk en minder gegrond te zyn; gelyk de welstand daar van in de Tytelplaat van myn uitgegeeven Tekenboek, die naar deze regel aldus opgesteld is, kan gezien worden.

En om hier van een nader bewys voor en tegen te geeven, zo let eens op deze twee voorbeelden, hier nevens gesteld, welke mijne gedachten naauwkeurig en genoegsaam zullen doen verstaan.

EERSTE VOORBEELD.

Ik stel aan de rechter zyde des Stuks een schoon portaal of ingang, van Hof of Tempel, aan wederzyde met vleugels of borstweeringen, en op dezelve eenige Menschen over een baluister leunende, loopende alles na het oogpunt, dat in het midden des Stuks is. Voor den ingang van 't portaal zoude een Vorst, Vorstin of *Vestaalsche* Non staan; en voor

 haar,

haar, aan de trap, een Man of Vrouw, op de kniën leggende, waar aan de gemelde Vorst of *Vestaalsche* Non een staf of rol papier zoude toereiken of behandigen. De *Faam*, van boven het portaal, zou na de linkerzyde blaazen; en op de tweede grond, mede ter linkerzyde, half uit het Stuk, zouden eenige als verschrikt de vlucht neemen. Aan die zelve zijde zou men het verschiet tot aan het oogpunt open zien als een galdery. Het Stuk, links gedaagd, en alzo luchtig opgesteld en overgedrukt, zou de eerste voor zyn, en de overdruk het tegendeel: alle beide op een vierde van een blad.

TWEDE VOORBEELD.

In een Landschap.

Ter rechterzyde zal een Tombe zyn, heel massief, en op Sfinxen gedraagen, aan wederzijde met andere Pronksteenen, als Pedestallen met Vaazen, de voorste meer als half uit het Stuk, alles naar het oogpunt wykende, gelijk in het voorgaande; achter dezelve digt met Cypresse en andere boomen gestopt tot aan het oogpunt, en verder het verschiet. Van de linkerzijde, op de twede grond, zou men eenige Menschen zien aankomen, als een Priester, Jongens met Offergereedschap, als mede de Byldrager en de Offerbeesten, niet geheel maar iets of wat. Voor de Tombe, op de plint, zou een klein Autaartje staan. Voor aan twee à drie *Harpyen*, die de vlucht neemen. *Cupido*, van de Tombe afvliegende, zou haar met de pyl op de boog najaagen, als haar van daar willende verdryven. Drukt dit dan mede, gelyk het ander, over; en beschouwt dan de welstand van beiden.

Tegenwerping. Schoon deze verhandeling door de reden, en uit wisse gronden, opgehaald is, geloof ik echter dat'er veele zijn, die dit voor een onnoodige opstelling, als te verre gezocht, zullen achten; denkende, dat men een zaak, die zo veel honderden jaaren onbepaald en vry geweest is, tegenwoordig wil verbeteren, en voor een wet doen doorgaan: dewijl de Boeken in zich zelf, zonder die aanmerkingen, in de voorbeelden bygevoegd, even deugdsaam, niet minder aan den man komen, en wel betaald worden. Ten anderen, zo 't een fraay Boek is, of 'er een Print voor is of niet, als 'er maar een Opschrift is van den inhoud, dat 's genoeg; en zo d'er een is, al was het noch zo slegt, als het maar te kennen geeft waar van het handelt. Doch ik vraag hen, als men in een zaak met even geringe moeite een grooten welstand kan brengen, en dezelve verbeteren, of het niet pryswaardiger en meerder

is,

is, dan de oude en gemeene flender te volgen, voornaamentlyk als men het met wisse regelen kan goed maaken, en 't ander daar door te niet doen? Waarom is dit voor dezen dan van anderen niet beschreeven, als het zulk een vaste stelling is? zullen zy mogelyk zeggen. Waar op ik antwoord, dat het onmogelyk is, schoon de menschen veel zyn in de waereld, dat alles door hen zoude gevonden zyn 't geen noch te vinden is: want de verandering der gedachten van weetgierige menschen, in nieuwe en byzondere dingen te onderzoeken, is oneindig.

Het is wel waar, dat, zo 't een flegt Boek is, de Tytelprint het zelve niet goed maaken zal: maar het spreekwoord word hier bevestigd, dat een zaak, schoon voorgedaan, half verkogt is: en by gevolg dient de welstand, in alle dingen, naauwkeurig waargenomen te worden. Opgelost.

Van het verbeelden der Droomen, Herssenspookselen, vreemde Gedachten, en verdichte Geschiedenissen in tyd van ontlasting, verlustiging of overige uuren.

Nutheid in verdichte dingen te verbeelden.

Wie kan misprijzen, dat een yverzuchtig Konstenaar zich zomtijdts verlustigt met vreemde gedachten en invallen op het papier te stellen, ja zelfs die te schilderen? wel te verstaan voor zich zelven. Ik oordeel zulks een loffelyke zaak, en klaar blykteken van een grooten geest te zyn; daar en boven een recht middel om door bekwaamheid in de konst van 't Ordineeren boven anderen uit te munten. Onwedersprekelyk is het, dat de geenen, welke hunne tydkorting vinden in dingen die de konst aangaan, een dubbeld voordeel daar van trekken; want zy oeffenen hun verstand met woeker, ten opzichte van de allerzwaarste uitbeeldingen die ons konnen voorkomen, en door ons vernuft begreepen worden. Men overweege, ten aanzien van het volk, eens, hoe nut zulk een Schilder kan zyn; vermits het meestendeel der menschen een byzondere neiging en verlangen hebben om nieuwigheden en zeldzaame voorvallen te beschouwen. Men ziet zulks klaar genoeg aan de Bly- en Treur-, Operaas en diergelyke Schouwspeelen, dat, waar de ongemeenste dingen vertoond worden, de meeste toeloop is. En hoewel iemand mogt denken, dat ik my in mijne redenen vergreep, en liever wilde staande houden dat zodanige Schilders in tegendeel weinig geacht behoorden te worden, en beter elders hunne tydkorting mogten willen zoeken dan in zulke dingen; zo wilde ik wel eens weeten, waar in, en in welke stoffe, zy zulks zouden doen: in kroegpraatjes te hooren, onnutte boeken te leezen, langs straat te wandelen, of dwaas

Wederleging der geenen, die deze stelling betwisten. bejag van allerhande tydverdryf? al het welk meer na tydverkwisting gelykt, dan om zich bekwaam te maaken tot voortzetting van zyne oeffening, en om ryke vindingen te bekomen.

Voorbeelden in groote Meesters. Het is niet onbekend, dat *Raphaël*, *Michiel Angelo*, en meer andere beroemde Schilders zich somtydts met diergelyke vreemde gedagten hebben verlustigd; waar uit ik besluit, dat deze groote lichten in de konst zulks voor geen schande gehouden hebben. Daar en tegen valt het wel te denken, wat uitslag van zaaken die geenen hebben te wachten, welke, de konst aan een kant gesteld hebbende, zich gaan dronken drinken, en met andere zaaken bemoeijen, als of het schilderen hen ter waereld niet meer aan ging. Men kan de waarheid van dit spreekwoord niet ontkennen, naamentlyk, dat wy geen twee meesters te gelyk konnen opvolgen en gehoorzaamen. Het is immers zeker, dat, zo iemand een tamelyk zwaare studie heeft, die hy gezind is door te zetten en zich daar in te oeffenen: dat, zeg ik, wanneer hy een twede daar by wil neemen tot tydkorting of ontlasting, en deze zwaarder, of van een heel andere natuur als de eerste is, hy de zwakste zyner oeffeningen zal moeten verliezen, ja geheel achterlaaten. Het is dan van groot belang, zich te gewennen aan dingen die onze zinnen niet overweldigen, en het geheugen niet te veel aankleeven; wel verstaande in dien gevalle, wanneer wy iets doen om onze geesten te ontlasten, en buiten onze studie te verlustigen.

Waarschouwing aan jonge Konstenaars. Dierhalven zeg ik, dat een jong Schilder, die zich in zyne overige uuren bekwaam zoekt te maaken tot het uitvinden van fraaije Ordinantien, zich voor al moet wachten van zich dronken te drinken; straatgeschiedenissen aan te hooren; na nieuwe tydingen te verneemen; beuzelachtige en geringe boeken te leezen, als Kluchten, gemeene Romans, en voornaamentlyk moorden, wreede voorvallen, toveryen en diergelyke, als mede de gronden der Muziek te leeren.

Kwaade gevolgen van zommige uitspanningen. Want wat spruit niet al uit den Wyn? Hy bedwelmt de zinnen door de dampen. Welk een geweld doen de nieuwe Tydingen niet door het verhaalen van rampen en ongelukken op onze gemoederen? Is het niet een geduurige ontroering, die ons dikwils onbekwaam maakt om te konnen bedaaren, en ons tot rust te begeeven? Niet minder schadelyk is het leezen van wreede Geschiedenissen, Moorderyen, enz., welke somtydts in het diepste van ons hert indringen, en ons van de studie afrukken, ja daar toe geheel onnut maaken; die ook de nieuwsgierigheid, in plaats van dezelve te verzadigen, meer en meer kittelen en vermeerderen, ja zodanig, dat, wanneer men iets zedigs zoude willen voortbrengen, het zelve naauwelyks een plaats in onze gedachten

kan

kan vinden die niet met geweld door de verwarring ingenomen is. De gronden der Muziek, of die van eenige andere groote Konſt of Weetenſchappen, hebben te veel kracht op onze zinnen: men moet noodzaakelyk een van beide verlaaten, dewyl 'er geen twee groote maſten op een ſchip konnen zyn.

Dierhalven zal ik drie à vier Verbeeldingen, elk van een byzonderen aart en natuur, tot klaarder aanwyzinge myner meening, en tot aanleiding om eigene en vreemde gedachten in onzen overigen tyd, zeer dienſtig om zich by zich zelven in 't Ordineeren te oeffenen, uit te vinden, hier achter laaten volgen.

Doch voor af zullen wy noch eerſt eens onderzoeken, waarom 'er geene Schilders gevonden worden, die zich bemoeijen met vreemde of Barbaarſche Geſchiedeniſſen uit te beelden, gelyk Indiaanſche, Japanſche of Chineeſche. De reden hier van komt my aldus voor, dat'er geen Autheurs zyn die iets daar van beſchreeven hebben 't geen te ſchilderen waardig is; verſchaffende die Natien geene andere dingen als wreedheden, moorden, tirannyen, en diergelyke ſchrikkelyke en onaangename vertooningen, welke de aanſchouwers meer tot verdriet en onluſt, dan tot vermaak, zouden verſtrekken: behalven dat de zeldzaamheid en wanſchikkelykheid hunner drachten, zeden en wezens, zeer ſtrydig zyn met het ſchoon en fraay Antiek. Het is zeker, dat in een Vertooning, of Geſchiedenis, de zaak met behoorlyke en krachtige hertstogten uit te drukken, het voornaamſte is waar op een Schilder doelt, op dat men klaarlyk moge bevatten wat hy wil zeggen, om alzo de nieuwsgierige toehoorders in het gehoor te voldoen. Doch het zou niet meer zyn dan of men 't uit een boek had geleezen, wanneer de bevalligheid der perzonaadjen daar niet mede vergezelſchapt was; waar over zich de aanſchouwers een tyd lang, zonder verdriet, mogten vergenoegen. Wat is'er, dat den toeziender van een ſchoone Comedie meer tegen de borſt ſtoot, dan ſlegte, ongemanierde en kwalyk gekleede Acteurs; of dat men deftige Toneelſtukken ſpeelt op een ſlegt en veracht Tooneel? Is een ſchoone ſtem aangenaam voor het gehoor; hoe veel meer verrukt dezelve wanneer de oogen mogen aanſchouwen datze uit een ſchoone vrouwemond voortkomt? De ſchoonheid verwekt liefde; maar de mismaaktheid en ongeſchiktheid, afkeer. Het is dan niet vreemd, zeg ik, dat zich niemand wil vergaapen aan zodanige ſoort van Afbeeldingen; wel denkende, gelyk niet onwaarſchynlyk is, dat zy niet veel aftrek zouden hebben: om dat de Europiaanen aan het ſchoon te veel gewent zyn, dan zich door zulke ſchimmen en ſpookſelen te laten verluſtigen. Maar niettegenſtaande het gezegde, 't welk de Beelden en Ge-

Redenen waarom braave Meeſters weinig barbaarſche en Indiaanſche Geſchiedeniſſen verbeelden.

Wat in Indiaanſche Verbeeldingen.

pryffelyk en verkiezelyk is.

Geschiedenissen betreft, oordeel ik het niet onaangenaam, zulke en diergelyke Landschappen somtydts te verbeelden voor een vernuftig Landschapschilder; vermits de vreemdigheden, welke ten opzichte van de gronden, boomen, en gebouwen daar in gevonden worden, aan het meestendeel der aanschouwers behaagelyk zyn, voornaamentlyk aan die geenen welke daar wat van gehoord of geleezen hebben. En waarlyk, deze verandering van gezichten is gantsch niet strydig met de natuur, noch met de konst, gelyk de menschen en hunne zeden daar zyn, welke hunne rechte gestalte en volmaaktheid, die zy van *God* en de natuur hebben verkreegen, verkrachten en te niet doen, door hunne onkunde in de welstand en zedigheid.

Tegenwerping tegens de voorige stelling,

en wederlegging derzelve.

Maar iemand zoude my mogen tegenwerpen, dat het onmogelyk is het een zonder het ander te doen; en dat, by gevolg, als zodanige Landschappen volmaakt zouden zyn, dezelve noodzaakelyk met beelden van die Landaart moesten gestoffeerd weezen. Ik antwoord: het is waar; maar vermits het stoffeeren in een Landschap het minste is daar men op ziet, zo is het, myns oordeels, niet onaangenaam, dat men hier of daar eenige van die schepsels laat zien, tot aanwyzing van den Landaart. Een verstandig Meester kan zulks schikken daar hy het bekwaamst ten dienste van het geheel oordeelt, en zodanig dat de oogen der aanschouwers daar door niet gestoord worden: en vermits die Gewesten by de Europiaanen ten vollen bekend zyn, kan hy die daar in voegen, onder dezelve vermengende Reizigers van andere Natien en Gewesten, als Persiaanen, Romeinen, Grieken, en diergelyke, welke het alles konnen goed maaken en vercieren, zo als men voegt de Blanken in Moorenland en Mooren in Griekenland.

Twede tegenwerping.

Nu kan men noch een tegenwerping maaken wegens het uitvoeren van zodanige Stukken, naamentlyk dat men die zo fraay noch zo natuurlyk niet zoude konnen schilderen als men wel andere doet, waar in men het leeven kan gebruiken zo dikmaals als men wil. Ik beken, dat zulks al een groote schyn van reden heeft: maar de boeken, welke daar van schryven, zyn zo menigvuldig en zo naauwkeurig, dat men genoegsaam daar van onderrigt kan werden voor iemand die kloek van verstand is. Het temperament der lucht, de vruchtbaarheid der gronden, de gestaltens der boomen, nevens andere gewassen, mitsgaders natuur en koleuren zijn duidelyk genoeg verklaard; en of het groen een weinig lichter of donkerder, of de gronden een weinig geelder of rosser zyn; wie zal dat berispen als het met de regels van de konst wel overeen komt? Wat my aangaat, ik zou niet schroomen zodanig een Stuk te schilderen, en wenschte wel dat ik het gedaan hadde met zulk een oogmerk als ik

Oplossing der zelve.

nu

15

pag. 21

Ioh. de Laireße

nu zoude doen: te meer om dat het geen Schilder betaamt te laaten 't geen in zyn vermogen is, waar mede hy zynen lof kan vermeerderen. Men laat somtydts na een zaak te doen, niet zo zeer om dat het ons niet in gedachten komt; want alles schynt ondoenlyk dat men niet onderzoekt noch onderzoeken wil. Wat vermag het penceel van een vernuftig Meester niet als hy het maar wil onderneemen? Nochtaans vind men 'er veele, welke met den Ezel nooit uit hunne tred gaan; gelyk ik'er voor dezen een ontmoet heb, die, nevens my, by mynen Vader een tyd lang geleerd had, welke, wanneer ik hem eens vraagde waarom hy somtydts niet wat anders schilderde als uit de Bybel, my ten antwoord gaf: wat zou ik veel zoeken na historien? hier heb ik 'er meêr als ik myn leeven zal maaken. Doch het was geen wonder; want hy schilderde wel tienmaal een en het zelve, als hy maar behagen daar in had.

Volgen nu eenige Verbeeldingen, gelyk wy hier vooren beloofd hebben.

Knaaginge der Conscientie door een Spook veroorzaakt.

ALs *Sextus Tarquinius Lucretia* had verkracht, lag hy op zyne koets te rusten, wanneer de rampzalige, die haar zelve met een pook had omgebragt, om haare gehoonde kuisheid te wreeken, voor zyn bed verscheen, en haaren boezem, met bloed bespat, vertoonde: welk gezicht hem zodanig ontroerde en verschrikte, dat hy zich van angst niet wist te bergen. Tafereel.

Deze, die haar geleid met een pook in de hand, gehuld en omgord met cypressetakken, verbeeld de Wanhoop of Redeloosheid, zo als de gebroke passer, die in de gordel steekt, genoegsaam aanwyst. Aanmerkinge des Schryvers over het zelve.

Nu zoude iemand mogen vraagen, om dat zy de wond ontbloot, of haar daarom de pook niet toekomt? Waar op ik antwoord van ja, alzo zy de daad uitvoerde door hulp van deze die haar aanhitste. 't Is wel waar, dat'er, gelyk wy op zyne plaats, in 't stuk van *Meleager*, zullen bewyzen, geen byhulp van nooden is, als het misdryf door eigene handen geschied; maar dit is een heel andere zaak: want *Meleager* was daar noch stervende, en de wraak noch niet volvoerd; maar hier is 't al gedaan, alzo zy haare wond aanwyst. By gevolg is de krachtigste beweeginge der wanhoop al voorby. Derhalven doet zy hem, door deze, de bebloede pook vertoonen. Ja het gantsche Beeld zou overtollig zyn, 't en ware zy daar niet mede zeggen wilde: met dit staal is het geschied; gelyk de reden zulks mede brengt. Want als zy in een wanhoopende

actie was met de pook in de vuist, zou d'andere onkenbaar, en by gevolg overtollig zyn. Ten anderen zou het gantsch oneigen weezen, dat zy zich voor zyn bed de pook in den boezem stak; vermits'er geen geest voor iemand kan verschynen voor dat die uit het ligchaam verhuisd is. Dienvolgens vertoont zy zich voor dezen booswigt, als oorzaak van haare rampzalige dood, om hem tot een gevoelige deernis en knaaging te brengen. Dit is de reden, waarom de Wanhoop als zegenpraalende alhier verbeeld werd, gelyk of zy wilde zeggen: *hæc invicta manet*.

De Megera aan het bed, hem slaande met een smookende piktoorts, en gehuld met slangen, betekent niet alleen de wroeging of knaaging, maar alle andere innerlyke plaagen, hertzeer, razerny, kwelling, vrees, schrik, ongerustheid, enz.

Wat aangaat het lampje op de tafel, in een Vorstelyke kamer, zal zommigen mogelyk wat mizer voorkomen: doch ik oordeel, dat het zelve licht daar veel goed aan het voorste Beeld doet; maakende 't geen op de tafel is, mede kennelyk, zonder het ander licht hinderlyk te zyn; doende noch te meer deugd om dat het een lamp is, en, zo het schynt, lang ongesnooten heeft gebrand, geevende dan gemeenlyk een somber en ros licht: en het ander verbeeld ik als zwavellicht, brandende wit en blaauwachtig.

Wat belangt de Ordinantie in zulk een kleen begrip, anderen zouden een ruimte, driemaal zo groot, met deze vier Beelden beslaan: ja zy zouden een opgepronkte zaal vertoonen met schilderyen, basreleeves, tafels, geridons, enz. daar by noch een twede deurzicht, een Italiaansche vloer met *compartementen*, en diergelyke dingen meêr.

Verbeelding van Ydelheid, op de spreuk, *het Menschen leeven is een Droom*.

Twede Tafereel.

ALexander, op zijn rustbed leggende te sluimeren, verscheenen hem deze voorby gaande Schimmen.

Eerstelyk de Tyd, gaande vooruit met zijne zandloper: ten tweden, de Heerschzucht, met een fakkel in de hand: ten derden, de Dapperheid, gevolgd van Asia, Africa en America, welke achter hem geboeid gaan. Daar op komt Rykdom en Wellust; en verder Eer en Glorie: Eer met een piramide, en Glorie met een hemelssfeer. De allerachterste was een naakt Man, zeer bedroefd na d'aarde ziende, houdende beide de handen onder zyne oksels; welke voorby het bed gaande, den Vorst aldus aansprak: O *Alexander*, beschouwt my eens: herdenk, wat ik geweest heb;

heb; en zie, wat ik tegenwoordig ben. Ik heb de geheele waereld onder myne heerſchappy en geweld gehad. Door myne dapperheid ben ik tot den hoogſten top van eer en glorie geſteigerd geweeſt; hebbende rykdom en welluſt bezeeten; en nu ben ik naakt, voorby gaande als een ſchim: *Sic tranſit Gloria mundi.*

Deze ſtaatſie verbeeld ik in een zaal, zeer prachtig geſtoffeerd, ſtellende hen te ſamen al zweevende een voet van de aarde af, gaande op een dunne waaſſem als over de vloer, dwars door het Stuk na de linker zyde twee a drie trappen af, en zo linksom, ter linker zyde van het oogpunt, een achterdeur uit, alwaar zy verdwynen. Het ledekant ſtaat een weinig verheeven, achterwaarts, in het midden des Stuks. Deze Schimmen zyn dommelachtig, zonder eenige ſcherpigheden. Ter linker zyde, voor aan, ſtel ik op een pedeſtal het Beeld van een zittenden *Alexander* met den blixem in de hand, een waereldkloot op de ſchoot, en een arend aan zyn zyde. Achter het zelve, tegens het pedeſtal, ſtaan twee Schildwachten, ſpreekende met elkanderen mond aan mond. Deze weeten niets van 't geen 'er omgaat.

Men moet niet denken, om dat ik de drie deelen des waerelds geboeid doe gaan, dat *Alexander* door zyne oorlogsdaaden, gelyk veele voorgeeven, dezelve hem onderdanig heeft gemaakt: dat is de meening niet. Want, volgens het getuigeniſſe van eenige Schryvers, heeft hy Aſia alleen noch niet verwonnen: doch dat zyne opgeblaazene hoogmoed hem zulks heeft doen hoopen, is niet onwaarſchynlyk, vermits hy zich niet ontzien heeft zich als een tweden *Jupiter Ammon* te doen aanbidden, gelyk hy zelve met deze woorden te kennen geeft: *Alterius Jovis altera tela.* Aanmerkinge over het zelve.

Ik twyffel niet, of deze gedachten, op zulk een ſchimachtige manier wel uitgevoerd wordende, zouden zeldſaam voorkomen. Doch ik geef het niet voor een waare geſchiedenis, die *Alexander* zoude gebeurd zyn, maar voor eigene vindinge.

Ik heb gezegt, dat ik die Schimmen als op een waaſſem wilde doen gaan; daar mede verſtaande een dunne damp, om hun tot grond te dienen, een heel flaauwe ſlagſchaduwe over dezelve grond ſlaande: welke damp en ſlagſchaduwe my geen ander voordeel toebrengt, dan om een bovenatuurlykheid uit te drukken, en een onderſcheid te maaken tuſſchen menſchen en gewaande menſchen. Ik heb van *Jordaans* een diergelyke gedachte geſchilderd gezien, alwaar een Man lag en droomde; en voor zyn bed ſtond een naakte Vrouw, welke zich niet anders vertoonde dan als een vrouw die by hem te bed wilde, t'en ware hy daar niet eenige wolken by gemaakt hadde, even of zy in een deur van wolken ſtond. Dit deed my gelooven, dat het een

Spook was geweest: maar het gaf ter waereld geen naare indruk genoeg, om dat het Spook, docht my, te veel gemeenschap met de rest had. De Vrouw was vlak van achteren verbeeld, en uittermaten schoon gekoloreerd: hebbende ik, en meer anderen, het zelve beeld nergens anders voor aangezien, dan een Modél alwaar de rest tot vullinge van de doek bygelapt was. Maar keeren wy weder tot ons Tafereel.

Myne gedachte is niet, *Alexander* naakt op het bed te verbeelden, maar in zyn vorstelyk gewaad: anders zoude de deur niet open staan. En aan het kamerlicht ben ik niet gebonden, ter oorzaak van de Spooken. Derhalven beb ik twederley oogmerk ten dien opzichte: het eerste is, het licht zo schoon te houden als van een zonneschyn: doch het twede oordeel ik dat veel beter en naarder zoude staan, wanneer het licht wat somber gehouden wierd, om de twyffelachtigheid natuurlyk uit te drukken, te meer om dat het een *Vanitas*, of ydelheid van 's menschen leeven betekent.

Belagchelyke Fabel.

DE Verdichters der Fabelen verhaalen, dat in het begin van de scheppinge der waereld tusschen *Apollo* en *Diana*, beide noch jong weezende, een verschil ontstond; te weeten, wie de schoonste Dieren zoude voortbrengen om de waereld mede te verryken. *Jupiter*, als opperste Hemelvoogd, stond zulks, uit tydverdryf, toe, en gaf hun daar benevens het vermogen. Als zy malkanderen nu lang genoeg gesard en uitgedaagd hadden, wierd de afspraak gemaakt, dat *Apollo*, in de tegenwoordigheid van alle de Goden, zyne proef het eerste zoude doen. *Apollo* bragt, tot verwondering van ieder, een grooten Leeuw te voorschyn. *Diana*, daar over zeer gevoelig, ziende alle de Goden aandachtig in het beschouwen van zulk een vreemd schepsel, en zich zelve niet vertrouwende een diergelyk daar tegen te konnen voortbrengen, deed een Kat hervoor komen, een dier, voorwaar, niet ongelyk den Leeuw, maar veel minder in krachten en gestalte, gelyk de *Maan* ook minder is als de *Zon*. Ondertusschen, terwyl de Goden daar over begonden te lagchen, wierd *Apollo* zeer gevoelig dat *Diana* zo vermeeten was, dat zy zich met hem wilde gelyk stellen, of zich tegens hem aankanten, en schiep aanstondts een Muis, om te toonen, schimpsgewyze, dat de Kat niet by den Leeuw te vergelyken is. Derhalven spande *Diana* alle haare kracht, vermogen, en schranderheid te werk, om een Aap te doen voortkomen. Dit dier mede, gelyk de anderen, zeer

zeer belagchelyk wordende gevonden, en haare poginge by de Goden vruchteloos geacht, was zy daar door zodanig geraakt, dat zy tusschen den Leeuw en den Aap een eeuwigen haat vast stelde, gelyk tusschen de Kat en de Muis.

Tafereel dezer Fabel.

APollo staat een weinig ter linkerzyde van het zichtpunt, als een Aankomeling van omtrent veertien jaaren, den scepter in de rechter vuist op de heup zettende. Hy staat styf en trots op zyn eene been, wreed van opzicht. Aan zyne rechterzyde, een weinig van hem af, zit een groote Leeuw. Tegen over *Apollo*, een luttel herwaarts, staat *Diana*, mede zo jong, een pyl in de rechter hand om hoog houdende, schynende een Aap uit d'aarde op te roepen, welke voor haar op den grond tot het halve lyf komt opschieten, ziende al grinnekende om na een Muis, die voor de Kat, ter zyde van *Diana* staande, tusschen de beenen van *Apollo* schynt weg te kruipen. Derde Tafereel.

Alle de Goden en Godinnen des Hemels beschouwen met vermaak deze ruuwe en vreemde schepping. *Jupiter* alleen met *Juno* zitten op een laage wolk in het midden. Een weinig voorby *Apollo* en *Diana* ziet men *Mercurius* en *Aurora*; en ter rechterzyde, vooraan, *Mars* en *Bachchus*, leggende de eerste op een steen. *Venus* legt, vergezelschapt van *Cupido*, op het gras. Naast deze, een weinig verder, zit *Rhea* met *Ceres*; welke laatste in der eerste schoot rustende, al lagchende op den Aap wyst. Tusschen deze twee en de wolken, daar *Jupiter* en *Juno* op zitten, ziet men *Saturnus*. Ter linker zyde, voor aan, zit *Pallas* met *Esculapius*; en aan wederzyde staan *Iris* en *Ganimedes*. Achter *Apollo* komt *Momus* herwaarts over bukken, hebbende zyne marot of zottebol in de linker hand overeind, daar hy al gaande op steunt, terwyl hy, rechtsom kykende, schimpsgewyze lacht, dat men alle zyne tanden ziet. Zyne eene hand houd hy vlak open, den duim aan de tip van zyne neus zettende.

De geheele vergadering der Goden ziet vrolyk en blygeestig, uitgezonderd *Apollo*.

Tafereel, Zinnebeeldsgewys, van de Onbedagtheid.

ZIet hier een naakten Jongeling, van alle zyne goederen beroofd, die hy onnuttelyk verkwist heeft, voor dezen vervaarlyke Afgod verschynen, wordende door de Wanhoop of Mismoedigheid geslagen. Die Vierde en laatste Tafereel.

 wreede

wreede Oude, welke daar by ſtaat met een zwart kleed aan, zyn hair en baard aan tuiten gevlochten, gelykt niet kwalyk een Tovenaar, wyzende dezen Jongeling op een kuſſen, 't geen ter aarde voor den autaar legt, alwaar eenige doornetakken onder uit ſteeken; willende hem echter, zo het ſchynt, dwingen daar op te knielen. Het is de Natuur, die daar bezyden, op de twede grond, op een miſthoop machteloos legt, ſlaande haare oogen, vol traanen, zeer beweeglyk op *Ceres* en *Bachchus*, welke verachtelyk van haar gaande, haar hunne hulp ontzeggen. De behoeftigheid alleen blyft by haar op de hurken zitten, hebbende niets by haar als een gebroke bocaal en eenige kruipende ongediertens. Het gebouw ſchynt een vervallen en gebroken paleis te weezen. Ziet hoe naar is het doorzicht achter den Afgod; en dat ſchoone huis op de derde grond in tegendeel zo helder, ten deele door de zon beſtraald, en ten deele door de lommer van die aangename boomen beſchaduwd. My dunkt, dat'er twee Sfinxen op de borſtweering, bezyden het portaal, ſtaan, van witte marmerſteen. In den ingang, op de trap, vertoont zich de Overdaad, ſtrooijende geld met volle handen uit den hoorn van Amalthéa. De Baldaadigheid ſpeelt op een rinkelbom; en eenige Satyrs danſſen met een deel ontuchtige vrouwen. Een weinig verder, onder de boomen, zitten zommige van het zelve gezelſchap, elkander vermaakende met vreeten en zuipen, leggende langs de grond, by een fontein, als beeſten. Den Afgod, hier vooren gemeld, is als een Chimeer van veele oneigene leden aan malkanderen gevoegd; het hoofd als een kikvorſch, het bovenlyf als een vrouw, de armen gelyk vlerken, de handen als leeuwepooten, met welker eene hy een zwaare geldbeurs optilt, en met de andere op een Harpy leunt: de beenen en voeten zyn als die der Satyrs; op zyn hoofd heeft hy een krans van hulſtbladeren. De Jongeling treed op een afgebroken ſteen, waar in men een klein autaartje, of ten minſten een ſtuk daar van, uitgehouwen ziet. Het Geluk, of de Fortuin, vliegt van hem weg na vooren toe; terwyl de Nyd, achter den Afgod, in haare vuiſt lacht. *Nefarium vitæ & fortunæ diſpendium.*

Nood-

Noodzaakelyke Waarneemingen in het beschilderen der Zaalen, Gaanderyen, en andere plaatsen, alwaar men gezint is een Geschiedenis in verscheidene Stukken te vervolgen.

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

WY hebben verscheidene maalen beweezen, dat de waarschynlykheid eene der voornaamste zaaken is, welke een verstandig Meester dient en betracht in zyne verbeeldingen waar te neemen, zonder van dezelve in het minste, onder wat voorwendsel het zoude mogen wezen, af te wyken, 't zy in welke verkiezinge, Beelden, Landschappen, Architectuur, enz. betreffende, hy ook mogt voor hebben zyne meeste oeffening en vlyt te besteeden; denkende, gelyk het spreekwoord ons gemeenlyk leert, dat de waarheid, schoon bewimpeld, eindelyk heldervoor den dag komt.

Dat de waarschynlykheid in de verbeeldingen voor al moet waargenomen worden.

Om deze waarschynlykheid, buiten andere noodzaakelykheden die wy reedts op hunne plaats hebben verhandeld, te bekomen, is het niet ongerymd, dat de voornaamste Personaadjen hunne eigene en kennelyke gestaltens, wezens en koleuren, van het begin tot het einde des werks, behouden.

Regelen, om dezelve te bekomen, aangewezen.

Door de gestaltens, moet men verstaan de ligchaamelyke proportie.

De wezens zyn de kennelyke trekken des aangezichts, welke, na de maaten der menschelyke jaaren, van tyd tot tyd veranderen; zynde eerstelyk jong; ten tweden, volwassen; ten derden, bedaard; en eindelyk, oud.

Door de koleuren verstaan wy de *Coloriet*, blank, bloozend, bleek of bruin; daar benevens lang of kort, donker, ros, blond of zwart hair; lange of gekroesde baard; in 't kort, dat zulk een, in alle de achtereenvolgende Tafereelen verbeeld, zonder onderscheid voor den zelven gekend werd: desgelyks de Vrouwen en Dienstboden die aldaar vereischt worden; voornaamentlyk een Moor en Moorin, welke, zo zy om de staatsie deel in de eerste verbeelding hebben, haare rang tot in de laatste moeten behouden, om reden dat zy, slaaven zynde, zelden verwisseld worden; maakende alzo door hunne tegenwoordigheid de persoonen, waar onder zy behooren, des te kennelyker, te meer wanneer zy verscheidene maalen by of met dezelve gezien zyn.

Dat

Aanmerking over de Zwarten.

Dat wy hier van Mooren en Moorinnen gewag maaken, is niet oneigen; vermits 'er geene volkeren van vermogen en aanzien zyn, of zy worden in hunne trein, d'een min d'ander meer, gemeenlyk bespeurd: wordende dezelve van ieder Vorst of Heer op een byzondere wyze toegerust, om, gelyk men tegenwoordig aan de livrey, het wapen of blazoen doet, gekend en onderscheiden te worden.

De tyd eener Geschiedenis waar te nemen.

Het is dan hoog noodig, om in deze gelegentheid niet te dwaalen, te weeten hoe veele Olimpiades het geheele werk beloopt, als mede naauwkeurig te onderzoeken de verscheidenheid der jaaren, in welke de eerste, tweede, derde en vierde Geschiedenissen zouden mogen verloopen zyn, om alzo elken Perzonaadje zynen vasten ouderdom toe te passen, wel te verstaan buiten toeval; 't geen de natuur der menschen zodanig verandert, dat zy in korten tyd onkenbaar worden; gelyk de ondervinding ons zulks genoegzaam bevestigt, dat de geenen, die voor dezen schraal en rank van lyf plachten te weezen, naderhand dik en vet geworden zyn; die fluks en gaauw waren, zyn zwak en traag geworden, en ook het tegendeel: alle welke dingen de trekken des aangezichts, waar uit de gelykenisse is voortkomende, des niettegenstaande in hunne volkomenheid doen blyven.

Verandering der Menschen, door toevallen veroorzaakt.

Hier zoude iemand mogen vraagen, by aldien men deze aanmerking zo stipt wilde opvolgen, of de gelykenis daar door niet verminderen zou, en eindelyk met den ouderdom geheel vergaan? Wy antwoorden, ja, voor zo veel de koleur en volheid van vleesch, doch d'een min d'ander meerder, betreft: maar het weezen, met alle zyne kennelyke trekken, is het geen waar uit de gelykenis voornaamentlyk spruit, al is een mensch noch zo oud. Derhalven is het noodig, dat men zulks in de Perzonaadjen, van tyd tot tyd, doe blyken. *Alexander* was noch jong toen hy ten oorlog tegens de Perssen trok; en wanneer hy zyne overwinningen uitgevoerd had, stierf hy in den voornaamsten loop zyner jaaren: *Darius* en *Cesar* desgelyks, welke, doch onderscheiden en in jaaren met den eersten verschillende, dienen waargenomen te werden. *Christus* in den Tempel tot Jeruzalem, twaalf jaaren oud zynde, leerde de Fariseen en de Schriftgeleerden; naderhand, volwassen, deed hy zyne mirakelen; wierd in 't laatst beschuldigd, verweezen en ter dood gebragt, oud zynde in de dertig jaaren.

De leevensloop in voorname Persoonen na te speuren.

Verders staat aan te merken, dat eindelyk het leeven en bedryf dikwils in lange ryen van achtereenvolgende jaaren word uitgewerkt, gelyk *Romulus*, *Julius Cesar*, *Scipio*, *Alexander*, en meer anderen gedaan hebben; en in de Heilige Schriftuur, *Christus*, *Johan-*

hannes, enz, waar van wy in ons Boek der Tafereelen en Zinnebeelden, 't geen wy metter tyd het licht meenen te doen zien, eenige naauwkeurig hebben beſchreeven.

Wy laaten nu oordeelen, hoe noodzaakelyk in het vervolgen van een Geſchiedenis dit waargenomen dient te worden: niet te vergeeten, dat den *Horizont*, het heele werk door, van ééne hoogte moet zyn, en gelyk met het oog des beſchouwers, zo als wy meermaals op zyne plaats gezegt hebben.

Desgelyks gaat het met alle vaſte voorwerpen, tot de zaak behoorende: by voorbeeld, wanneer het werk vereiſcht, dat een Paleis, of Huis, meer als eens vertoond moet worden, is het noodzakelyk dat het zyne eerſte geſtalte, en ſtaanplaats, blyve behouden; veranderende alleenlyk het gezichtpunt derwaarts, 't zy dat men het van voor of achter, ter regter of linker zyde, van verre of naby, wille doen zien. Dezelve bepaaling zyn de Order en Ornamenten der Architectuur mede onderworpen: want Fronteſpies, Balkon, Portaal, Trap, Leuning, Borſtweering, Pronkbeelden, Venſters, enz, moeten zo wel in de eene als in de andere verbeelding onveranderlyk aangewezen worden: dat niet alleen, maar ook noch van de zelve marmerſteen of het zelve hout: denkende ondertuſſchen, dat alles, 't geen van menſchen handen gemaakt is, door langheid van tyd vervalt en eindelyk vergaat.

Dat de vaſte ligchaamen altyd hunne eigene ſtand en geſtalte moeten behouden.

Met de Binnenvertrekken gaat het eeveneens. Dezelve mogen mede op geen tweederley wyze geſtoffeerd verbeeld worden; maar met Tapyten of Schilderyen, die in deze of geene verkiezinge beſtaan, behangen: van gelyken het Binnenhof met Fonteinen, Pronkbeelden, enz.

Als mede de Vertrekken met eenderley ſtoffagie.

Derhalven kan'er, myns oordeels, geen grooter misſlag in zodanig een gelegentheid begaan werden, dan dat men tot het uitvoeren van zulk een groot Werk verſcheidene Meeſters daar toe gebruikt, welke gemeenlyk zo veel van malkander zyn verſchillende, in manier, handeling en kennis, als dag en nacht; waar door het komt te gebeuren, dat het gevolg van een zaak zodanig verbroken en twyffelachtig werd, dat het kwalyk, zonder tolk of ſchrift, te verſtaan is, wie of wat men daar mede wil vertoonen. Den eeň volgt het Antiek, en d'ander het Modern: d'een geeft aan zyne Perzonaadjen zekere gelykenis, en d'ander aan dezelve Perſoon in zyne verbeelding een wezen heel verſchillende van dat des eerſten, naar dat het met hunne zinnen en verkiezing overeen komt: zo dat *Virgilius* niet te onregt zegt, *amant alterna Camœnæ*.

Groote misſlag in 't verkiezen van verſcheide Meeſters.

My heugt noch, twee Stukken gezien te hebben naaſt malkander, zynde een vervolg van een waare Geſchiedenis, in beide dewelke een en dezelve Krygsoverſte vertoond was. In het eerſte had hy een harnas aan,

Door een voorbeeld beweezen.

aan, en was blootshoofdts, min of meer Antieksgewyze: in het tweede wierd hy triumfeerende op een ſchild gedraagen, hebbende een leere kolder, als mede kouſſen en ſchoenen aan, een hoed met een pluim op, en een blooten degen in de hand. Wat het wezen aangaat, dat geleek het eerſte alzo min. Ik laat den leezer oordeelen, hoe belagchelyk zulks aan de geenen, die beter weten, moet voorkomen.

Meerder miſſlagen van die natuur zouden wy kunnen aanwyzen; maar oordeelende, dat deze alleen genoeg is voor de geenen, welken zodanige Werken aanbevoolen zyn, om zich voor diergelyke feilen te wachten, willen wy onze zaak vervolgen, en komen tot de gelykeniſſe, welke t'eenemaal in de trekken des aangezichts beſtaat, hoe oud iemand ook moge worden.

Middel om de gelykeniſſen der Perſoonen in een Geſchiedenis uit te vinden.

Om dezelve dan wel te treffen, en de gemelde misgreepen voor te komen, is 'er geen beter middel als dit naarvolgende; namentlyk een ſchoone plyſtertroonie, 't zy van man of vrouw, te neemen, van zodanig een wezen als de zaak vereiſcht, ſtadig, ſtraffelyk, of minzaam. Deze troonie zal men van het begin tot het einde des werks, daar dezelve waarneemingen vertoond moeten werden, van voor of op zy, daar toe gebruiken, en met zodanig een licht als tot het *concept* nodig is, links, regts, van voor en van achter, kaars- of fakkellicht, alles zonder de minſte verandering, dan alleen iets of wat de friſheid en vleezigheid betreffende, welke van tyd tot tyd met de jaaren of ouderdom min of meer vergaat, zo wel in mannen als vrouwen, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben.

Wat de beweegingen der hertstogten, door byzondere toevallen veroorzaakt, aangaat, daar van hebben wy in een ander Hoofdſtuk een middel aangetoond, hoe en op wat wyze men zich in zulk een geval, buiten het leeven, zal draagen.

Dewyl wy nu dus veel van het Ordineeren geſproken hebben, zal het, myn 's oordeels, niet ongerymd wezen, dat wy noch twee noodzaakelyke aanmerkingen, zeer dienſtig tot al het voorgaande en het geene wy noch verder zullen komen te verhandelen, hier by voegen; te weeten, een beſchryvinge van den Menſch in den Zomertyd, en een in den Wintertyd, en tot beſluit een klein zinnebeeld.

De Menſch in den Zomertyd.

Verbeeldinge van een Menſch in den Zomertyd.

Is geweldig door de hitte geplaagd. Deze verbeelding vertoont ons, dat de hitte, het bloed verdunnende, het zelve gemakkelyk tot in de ui-

uiterste deelen des ligchaams brengt; 't geen veroorzaakt, dat zyne beweegingen zonder dwang geschieden. Het hoofd ryst opwaarts, de schouders zakken, de armen en beenen verspreiden zich, de handen werden geopend en de vingers van een gescheiden; zulks dat het schynt, dat ieder deel des ligchaams zich door dit middel wil ververssen, geevende overal een vrye doortogt aan de koelte. De mond is meesten tyd open; de oogleeden schynen ligter te zyn, ter oorzaak dat de warmte alle ding vlugger en radder maakt; veroorzaakende daar by een damp, welke tot de herssenen opgetrokken word, en eindelyk weder op de oogen valt. De hairen, agter de ooren gestreeken, hangen langs den rug; zo dat alles ontdekt schynt te weezen.

Verbeeldinge van een Mensch in den Wintertyd.

OM dit Beeld wel uit te drukken, is het noodig dat men de koude zelve verklaare welke de oorzaak dezer beweegingen is. Eerstelyk word het bloed, daar de warmte des ligchaams in bestaat, door de koude, die met het zelve strydig is, en door de pooren van buiten indringt, binnenwaarts gedrongen; zulks dat het inzonderheid uit de kleene leeden, als vingeren en toonen, na zyn middelpunt trekt. Daarom zien wy dat men gewoonlyk, om de uitwendige koude te wederstaan, het hoofd in de borst doet zinken; de schouders ophaalt; de armen kruist, en met kragt tegens het ligchaam sluit; bergende de handen onder de okselen, om die voor de koude te bewaaren, ter plaatse daar dezelve niet ligt kan indringen; de kniën tegens malkanderen geslooten; de beenen wat gebogen; en het geheele ligchaam gekromd. Als mede een Mensch in den wintertyd.

Wat de oogen belangt, die zyn byna geslooten, of als met groote moeite een weinig geopend; de mond styf toe; de bovenlip meest door de onderlip begraaven, bedekkende dezelve tot aan de neus, op dat de koude nergens door in het ligchaam dringe; de hoofdhairen hangen agteloos van vooren, gelyk ook over de schouderen van agter.

Komen wy nu tot ons voorgenomen Zinnebeeld.

Daar is geen beter middel voor iemand die een zwakke memorie heeft, als dat hy zyn verstand en voorzichtigheid gebruike in zaaken die hem tegenwoordig zyn; dat is op te schryven 't geen hy gaarne daar van zoude willen onthouden, om, wanneer de gelegentheid voorby is, door het nazien zich zulks te erinneren, en in zyne herssenen weder te doen voorkomen, en dit zo dikmaals tot dat men eindelyk zyn oogmerk bereikt: 't geen niet wel mogelyk is, of men moet drie van zyne zin-

nen voor dien tyd missen, te weeten het gehoor, de zmaak en de reuk; alleen by zich houdende het gezicht en 't gevoel: waar van wy onze gedachten aldus hebben opgesteld.

Zinnebeeld. Hier zien wy een Jongeling, in 't best van zyn leeven, aan een kleine tafel zitten, met een pen of krion in de hand. Tegen over hem zit Memoria, die een overeind staande open Boek voor hem op de tafel houd, waar in de Waarheid verbeeld is. De Tyd, aan zyne eene zyde staande, wyst hem op het beeld van de Waarheid. De Voorzichtigheid, aan zyne andere zyde, bestierd zyne hand. 't Gezicht en 't Gevoel staan by hem aan de tafel. De drie overige Zinnen worden door de Maatigheid, op 't bevél van 't Verstand, naar een ander Vertrek van hem af, geleid. Achter Memoria zien wy het Verstand een deel Kinderen verdryven, die hier aangemerkt worden als ondeugden en ontydige hinderpaalen, welke de Memorie schadelyk zyn. Deze buitenspoorige beletselen, welke gemeenlyk om de menschen zwieren en de beste plaats by hen zoeken in te krygen, hebben ieder hun byzonder kenteeken in de hand; de eerste een rinkelbom, de twede een raket, de derde een schaal met druiven, de vierde een pastey, de vyfde een patrys, en de zesde een zotskap.

Hier uit kan men genoegsaam bemerken, wanneer Verstand ons niet te hulp komt, hoe zwak en onvolmaakt wy zyn; laatende ons gemakkelyk vervoeren tot de verdurvendheid onzer natuure.

OP HET
DERDE BOEK,
Handelende van 't Antiek en 't Modern.

Ier, komt de Schilderheld den Schilder aan te wyzen,
Wat in de Schilderkonst het schoonst is, en 't geen 't pryzen
Ter naauwer nood verdiend. Hy toond hem slegts een Beeld,
Gekleed na d'oude trant, door 't konstpenceel geteeld;
Zal hy niet zeggen, schoon 't al loffelijk waar geschilderd,
't Is ouwerwets, en heel van 't hedendaags verwilderd?
't Is waar, maar dat hy dan zich zelv niet streeld nog vleyd
In 't zijne, deze tijd baard weêr een andere tijd,
Waar in zijn werk, 't geen hy nu waardig acht gepreezen
Te zyn, zal eveneens gelijk het oude weezen.
Blijft dan die Schilder niet in zijn begrip verdwaalt,
Die in een ander wraakt het geen hy zelver maald?
Terwijl zijn konst, hoe wel geveiligt voor 't bederven,
Zal mogelijk met hem, ja voor den meester sterven.
Hoe meenig vroeter noch in 't alderengste deel,
Daar zo veel ruimten is voor 't loffelijk penceel.
D'een laat zich blindelings door zyn begeerte vangen,
En blijft aan 't Jufferschap en zulk gezelschap hangen;
En schildert vorders al zyn leevens dagen niet
Dan Jufferschap; het is alles Juffers wat men ziet.
Terwijl een ander gaat zijn schoone tyd vergissen,
En slechts niet anders maald als stranden, markten, vissen,
En vuld de waereld op met zulken grooten hoop,
Dat men die dagelijks ziet op straat, en markt te koop.
Een ander schat voor goed, en 't zal hem nooit verveelen,
Te brengen op 't panneel Kaartspeelders, en Bordeelen;
Daar hy dan meenigmaal zo onbeschaamt in wroet,
Dat men daar een gordyn, of bort voor schuiven moet,
Om dat het zonnelicht zyn werk niet wil gedoogen,
Wyl 't zich van schaamte bergt, en schuyld voor eerlijke oogen.
Veel beter waar 't, als dus de Konst gehoond met schand,
Nooit 't edele Penceel te nemen in de hand.
Men zet de Schilderkonst ook ver beneên haar waarden,
Met enkel Kinderspel, Huishoudens, Kortegaerden,

Zeehavens, Scheepen, en meer ander klein beslag,
Dat om zijn veelheid hier geen plaats verdienen mag.
Isj nu in 't schilderen van deeze Konstgezinden,
De schoone Zuster van de Poëzy te vinden?
Heeft ooyt *van Manders* pen hier om de konst geroemd?
Vazary, *Junius*, dit Goddelijk genoemd?
Of heeft *Hoogstraten* door zijn negen Zangheldinnen,
Den Schilder ooit gevleid zulk schildren te beminnen?
O neen; heel anders sluit de schoone Urania
Zijn loffelijk werk, en tart Saturnus ongenâ.
Zo haar niet anders ooit gekomen was voor oogen,
Als 't geen hier word getoont, zy waaren nooit bewoogen
Tot zulk een yver, ja zelfs door een Hemels vier
Gedreeven, om de hand te zetten op 't papier.
Tree dan de dwaal weg af, LAIRES toont u de trappen
Op nieuw, om loffelijk in 't Konstpaleis te stappen.
Daar zult ge uw arbeid zien op 't heerlijkst geloont,
Wanneer u Pallas 't hoofd met groene lauweren kroond.
Kruipt langer niet by d'aard, stier opwaards u gedachten,
U staat gewisselijk een heerlijk lot te wachten.
Dan raakt het klagen uit, *de Konst die loopt om brood*;
Maar ik verzeker u, de Konst die heeft geen nood;
Het is haar schuld niet, neen, zulks meen ik wel te weeten:
Die Konst liep nooit om brood, die waarlijk Konst mogt heeten.
Hoe meenig hebben 't van de grond hier op gehaald,
En zagen naderhand haar arbeid milt betaald:
Die eerst niet schroomden met een leege buik te loopen;
Ja spaarden 't Zondags geld om kaarssen voor te koopen,
Waar by zy blokten, zelf geheele nachten lang,
En kreegen dus door vlyt de Schilderkonst in dwang.
't Gaat met de Schilders, als met die zich wend te speelen
Voor gek, en by geval iets grootser moet verbeelden,
Zo zal een kender zien, eer hy zijn reden sluit,
Dat hier, en daar, de gek steekt in het speelen uit.
Dus zal een Schilder, die van jongs af zich wil wennen
Aan prullery, te spa zijn onmagt leeren kennen.
Dan zal hy zien, hoe hem geheel 't vermogen mist,
Iets goed te leeren of te doen, zyn tyd verkwist.
Wie dan roemruchtig tracht in 't schilderen te deelen,
Die volgt dit Boek Juweel, de vuurbaak der penceelen.

W. V. H.

GROOT

GROOT SCHILDER-BOEK,

DERDE BOEK.

Onderscheid tusschen 't Antiek *en 't* Modern.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE noodzaakelykheid vereischt, dat wy tegenwoordig ons oogmerk werkstellig maaken, om het Antiek en Modern van malkanderen ordentelyk te onderscheiden; aangezien de tegenstrydigheid van die beide zo groot is, dat men dezelve in geenderley maniere te zamen kan vereenigen, of het zal zekerlyk zodanig een wangestalte veroorzaaken, gelyk of men een paardtshoofd op een menschenhals stelde: want het Antiek gaat in alle tyden door; en het Modern verandert t'elkens van Mode, geevende door haare eigene benaaming haare veranderlykheid genoeg te kennen; dewyl 'er niets wispelturiger is, als 't geen naar de Mode geregeld word; om dat niet alleen het eene jaar na het ander de zwier en kleeding verandert, maar dikwils ieder dag by de geenen die den trant van 't Hof volgen. Deze tegenstrydigheden, welke hen onophoudelyk verwarren, en tot verwydering tegens elkander aankanten, zien wy voornaamentlyk in het ordineeren der Geschiedenissen, Verdichtselen, Zinnebeelden, en wat 'er meer van die natuur is, waar in ze beide, doch het Moderne altyd het meeste, over hoop leggen.

De tegenstrydigheid van 't Antiek en Modern.

Het Modern toont de veranderingen der Modens.

De eigenschap en welvoegelykheid in 't ordineeren der Geschiedenissen is het waare kenteeken van een vernuftig Meester. Wat is'er heerlyker, als dat men door de verrukkinge der oogen met een de herten weet te treffen, wanneer het gezicht niet alleen weiden gaat in de schoonheid dezer konst, maar dat de welgeschiktheid en kracht der uitbeelding ons als buiten ons zelf vervoert? Derhalven acht men hem voorzichtig en wys te weezen, die niet alleen alles met zyne eigene verwen afmaalt; maar die met een aan alles zyne uitdrukking

De welvoegelykheid in 't Ordineeren word noodzaakelyk vereischt.

king en eisch, zuiver en onvervalscht, weet te geeven. Dus zien wy de edele Geesten, welke tot dien trap zyn gekomen, nooit alle dingen zonder onderscheid, als in een *Chaos*, by een voegen, gelyk oost, west, zuid en noord: want op die wyze zou men, gelyk veeltydts door geringe verstanden geschied, tegen de natuur arbeiden. Dienvolgens is het noodzaakelyk, dat wy, om het waare doelwit te treffen, altyt klaarlyk doen zien wat het zy 't geen wy verbeelden. Hoe kan de waarheid eener zaak bekend of verstaan worden, indien dezelve niet zo duidelyk als een schriftelyke uitlegging werd vertoond? Laaten wy dan, o leergierige Konstoeffenaars, met voorzichtigheid en bedaarde zinnen overleggen, wat de Konst zulk een kracht en glans byzet. Lust het u iets te ontleenen om in uwe Ordinantie te pas te brengen, zo denkt voor eerst wat Geschiedenis gy van voorneemen zyt te vertoonen, Persiaansche, Grieksche, Romeinsche, enz. Is 't dat gy (1) *Darius* wilt verbeelden, verkiest alles wat gy noodig moogt hebben van de Persiaanen om hem op te schikken. Wilt gy *Demosthenes* ten tooneel voeren, zo onderzoekt de omstandigheden der Atheniensers, tot uw voornemen dienstig, en doet hem als een (2) moedig en wakker held te voorschyn komen. Begeert gy den dapperen (3) *Scipio* te vertoonen, kleed hem met een Roomsch gewaad, en andere nodige zaaken van de Romeinen daar toe gevoegelyk: dus doende zult gy aan ieder zyne waare eigenschap geeven, en met eenen toonen dat gy in de Historien, 't welk een noodzaakelyke opmerkinge in de Konst is, niet onervaren zyt. Voert aldus uw *Concept* uit, acht neemende op de tyd en plaats, om uwe verbeeldingen daar na te schikken. Aldus behaalt gy door uw schrander vernuft een eeuwige eer, en word als een wys en treffelyk konstenaar vermaard. Behaagt het u Hoog- of Nederduitsche, Engelsche, Fransche, of andere diergelyke Geschiedenissen voor te stellen, zoekt geen stof in Persien, Griekenland, noch Italien, om u te behelpen. Elke Landaard is, voor iemand die opmerkende zy, rykelyk genoeg van alles voorzien 't geen zyn gewest eigen is, als aardegewassen, huishoudinge, oeffeningen, huiscieraden, stoffen, kleederen, byzondere Godtsdiensten, tyd en manier van maaltyd houden, als mede om te rusten. Men overweege dit dan met aandacht, om tot die Konstkennisse te geraaken. Ten dien einde is het nodig, dat men leesgierig zy, en zich wel voorzie van boeken, die ons daar omtrent groot licht konnen geeven: want even gelyk een Rechts-

Niet van zyn oogmerk af te wyken.

De waarheid en eigenschappen der Geschiedenissen onvervalst op te volgen, met voorbeelden aangetoond.

Ieder Landaard is rykelyk van alles voorzien.

Waar toe het lezen der boeken, om tot die kennis te geraken, ons ten hoogsten nut is.

(1) *Deze wierd met zyn Persisch leger by Marathon geslagen, en daar na noch van Miltiades Veldheer der Atheniensers.*

(2) *Alzo hy Sicilien veroverde, na dat hy het heele land van Epidauren verwoest en 't onderste boven gekeerd had.*

(3) *Van wien Carthago zo veel afbreuk leed.*

p.189.

Rechtsgeleerde zyne wysheid moet putten uit de bron der Roomſche, Hollandſche en andere Schryvers der Rechtsgeleerdheid; een Godtsgeleerde uit de H: Schrift voornamentlijk, en verder uit de Verklaarders der zelve; een Wysbegeerige, Wis- en Natuurkundige enz, van gelyken; moetende ieder zich in zyne weetenſchap wegens het onderzoek bevlytigen; zo moet ook een Schilder in die uitbeeldingen welke hy het meeſt behertigt, en daar hy zich voornamentlyk opzet en toelegt, kundig wezen, 't zy dat hy aan het Antiek of Modern zijne meeſte naarſtigheid te koſte legt. Hier door bemerkt men, indien een Schilder zich begeeft tot alles, dat 'er een groote kennis vereiſcht word; dewyl hy dan wel van alles kenniſſe behoorde te hebben, ja meer dan veele andere Konſtenaars in hunne weetenſchappen: want hy dient ten deele de Wiskunde, Natuurkunde, Waereldkunde, Hiſtoriekennis, en andere zaken te weten. Men vermyde dan de dingen, daar wy niet kundig in zyn; of men laate zich onderrichten: want het is veel meer eere waardig een Kat of Hond wel te verbeelden, als een Elefant, Kameel of Krocodil maar tamelyk. Zyt gy van zins een oude Geſchiedenis te verbeelden, ontleen daar toe geen nieuwe toeſtel, nu eerſt uitgevonden. Is uw voorwerp een hedendaagſch Geval, 't zy in wat Land geſchied, voegt 'er geene dingen van den ouden tyd by; want het kan voor geen waarheid aangezien werden, 't geen met leugens vermomd is: even gelyk een Reiziger, die, van verre landen komende, de waarheid, door zyne byvoegſelen en wonderen te verhaalen, gemeenlyk verduiſtert. Zyne herſſenſchildery maalt hem alles af wat hy gezien en niet gezien heeft, en doet dat iemand, die de zaaken, door een rechtmatig oordeel, bezeft, daar van de onmogelykheid gewaar word. Derhalven moet het oordeel van een Konſtenaar zelf eerſt voor af gaan, en alles, wat hy voorneemt te vertoonen, met de natuurlykheid en reden overeen komen. Een Italiaan voegt niet op zyn Indiaanſch, noch een Perſiaan met een geſneede wambuis gekleed te worden; nademaal men daar door verduiſteren zou den perſoon dien men behoorde te doen kennen voor die hy is. Elk land, ja elke Natie, is niet alleen aan zyn gewaad te kennen, maar aan alle andere zaken hier vooren gemeld. Men geeve dan aan een ieder 't zyn, en 't geen hem eigen is. Hoe heerlyk zal uw Tafereel voor elk ten toon ſtaan; met wat verwondering van ieder beſchouwt worden, zo gy elk ding zijn eiſch gegeeven, en alles wel en voorzichtig in acht genomen hebt! Wat roem zult gy verdienen, zo gy die wysheid hebt gebruikt van niets boven uw vermogen en kennis uitgevoerd te hebben! want men kan niet alles grondig weten; maar men moet naar 't bereik van zijn verſtand te werk gaan. Die o-

De Schilderkonſt een der grootſte wetenſchappen.

Gelykenis.

De Landaart wel te onderſcheiden.

veral zyn wil, word dikwils nergens gevonden; en door het een in het ander te verwarren, toont hy, die voor verstandig wil aangezien worden, zyne kleine kennis. Verbeelt dan niet meer als uw begrip toelaat, en wacht u voor al van nieuwe en oude modese drachten en toestel, in een zelve Schildery, onder een te voegen.

't Spoor der deftigste Meesters na te volgen.

Dus toont men van een edelen aart en een braaf Konstenaar te willen zyn, wanneer men tracht op het spoor der deftige Italiaansche, Fransche, Nederduitsche en andere Meesters van de voorgaande en tegenwoordige Eeuw iets heerlyks, groots en zinryks te verbeelden; gelyk die wakkere en hoogverlichte Mannen hebben doen blyken, hoe veel zy malkander in edelheid en waardigheyd getracht hebben te overtreffen.

Ik kan, myn 's oordeels, het groot verschil tusschen 't Antiek en 't Modern niet beter aanwyzen, of te verstaan geeven, dan met een Windbal en een Ey, welke ik aldus aanmerk. De Bal, door het heen en weêr kaatsen eindelyk geborsten, vertoont het tydelijke, geevende niet dan wind. Het Ey, gebroeid en geopend, levert in tegendeel een levendig schepsel uit; brengende dit niet alleen wat, maar ook iets goedts voort, en 't ander niets; of zo 't noch iets zou mogen genaamd worden, is het slechts ydelheyd, dierhalven eer kwaad als goed.

Vergelyking.

De Schilderkonst by de Romeinen in waarde gehouden.

De Schilderkonst wierd eertydts by de Romeinen in zulk een agting en waarde gehouden, dat niemand dezelve vermogt te leeren als alleenlyk Edellieden; gelyk wy onder de Schilders ook bevinden dat'er verscheidene Edel zyn geweest. De oorzaak hier van, myn 's oordeels, kan men lichtelyk beseffen: want het is niet alleen waarschynlyk, maar het komt met de reden zelfs overeen, dat zodanige schrandere vernuften een byzondere neiging, met deze waardigheid overeen komende, boven de gemeene hadden. Hun aandacht, doen en beseffen was op verheevene en heerlyke dingen gevestigd. Zy onderzochten en lazen veele deftige Boeken, als van Historien, Fabulen en Zinnebeelden, zo heilige als waereldsche, en de beschryvinge der aloude Gedenkpenningen; uit welke alle zy overvloedige en zinryke stoffe, tot hunne oeffeninge bekwaam, geput hebben. Wat hebben die doorluchtige Mannen al heerlyke Konststukken inde waereld gebragt! Wat hebben zy al Tempels, Paleizen en treffelyke Gebouwen met cierlyke en tot deugdstigtende dingen verrykt, waar door zy een groote en onsterffelyke naam hebben nagelaten! Hoe heeft de nooitvolpreezene Bouwkonst in die tyd gefloreerd! Maar wat veranderingen beleeven wy nu!

De Schilderkonst bedorven.

Hoe zyn de schoone cieraaden en nuttigheden der Schilderkonst vervallen, of ten minsten verduisterd en achter de hand weg gezet, sedert

dat

dat de Bambootsiades in deze landen zyn ingekropen en zo talryk geworden! Tegenwoordig ziet men naauwelyks een deugd voor den dag komen, of straks groeijen d'er tien ja honderd ondeugden tegen. Zo zien wy weder een *Hydra*, gelyk die uit de vloed van Lerna sproot, zich vertoonen, daar wel een manhaftigen *Hercules* toe van noden waar om die draakekoppen, welke t'elkens aangroeijen, te verslaan. Dus word zelfs de Bouwkonst, hoe deftig die zy, hier door, nevens de regte oeffening der Schilderkonst, bespot, veracht, en van veele andere volkeren geschonden: want men beschouwt naauwelyks een schoone Zaal of een heerlyk Vertrek, hoe kostelyk die ook mogen weezen, of zy zyn nu met Bedelaars, Bordeelen, Kroegen, Tabakrookers, Speelmans, besmeurde Kinders in de kakstoel, en wat noch vuilder en erger is, voorzien. Wie zou zijne vrienden, of iemand van achting, in een zaal durven ontfangen, daar het aldus over hoop legt, of daar een kind schreid of gereinigd word? 't Is waar, dit vertoont zich maar alleen in schildery: maar is de Schilderkonst niet een naarbootsinge van 't leeven, 't geen een mensch kan bekooren of doen walgen? Zo men het leeven dan wel wil doen gelyken, moeten zulke dingen noodzaakelyk met afkeer beschouwd worden. Dierhalven zyn het al te slechte en onbetaamelyke voorbeelden om daar mede te pronken, voornaamentlyk voor lieden die hunne gedachten boven 't gemeen behoorden op te voeren, en die van staat en aanzien zyn. Wel is waar, dat dit alles konst is; of ten minsten werd het zo genoemd, wanneer men het leven daar door natuurlyk uitdrukt: maar hoe veel het opperschoon, door een konstryke hand gewrocht, verscheelt by het gebrekkelyke door Moderne Schilders verbeeld, stel ik aan 't oordeel van rechte Konstkenders. 't Is bekend, dat alle menschen, ja zelfs de dieren, elk in 't byzonder onderscheidene neigingen tot deeze of geene zaaken hebben, waar door zy 't geen met hunne aart en natuur overeen komt bezinnen, d'een het goed, d'ander het kwaad; uit oorzaake, gelyk men voorgeeft, dat zy zekere *ascendenten* of *constellatien* hunner geboorte, die men zegt door een invloeijinge van 't gesternte in ons af te daalen, onderworpen zyn: immers, dit weeten we, dat des eenen neiging strekt tot de jagt en 't eenzaam leeven; des anderen tot den oorlog, twist en tweedragt; wederom eens anders tot koopmanschap en bedrog; dezens tot staatzaaken en verhevene dingen; diens tot een onkuisch en wellustig leeven, enz.; zulks dat wy in elk iets bevinden, daar zyne natuur en zielsbeweeginge toe strekt.

Door slechte verbeeldingen.

Verscheide neigingen der menschen.

Maar laaten wy deeze twee Konsten, Edel en Onedel, of Antiek en Modern, eens ter deeg onderzoeken, en zien hoe veel d'eene van

d'andere in haare voorwerpen en uitvoeringen verscheelt.

De Antieke Schilderkonst is onbepaald, en kan alles verbeelden.

De Antieke Schilderkonst is onbepaald, dat 's te zeggen, zy kan en vermag alles te verbeelden, niets uytgezondert; oude Historien, zo heilige als waereldsche; Fabulen; geestelyke en morale Zinnebeelden: in welke drie dingen, al wat 'er is geweest, en wezen zal, begreepen is, het voorleedene, tegenwoordige, en toekomende; en zulks niet alleen, maar op een heerlyke wyze die nooit verandert, maar altyd dezelve blyft.

Daar en tegen de Moderne niet dan 't tegenwoordige machtig is.

De Moderne, in tegendeel, is niet vry; zynde daar en boven noch heel streng bepaald, en van zeer gering vermogen: want zy vermag, noch kan, niet meer als het tegenwoordige verbeelden, en dat noch op een wys die nimmer stand houd, maar gestadig veranderd en vervreemd word. Het voorleedene en toekomenden is buiten haar vermogen, als mede de Historien, Fabulen, en Zinnebeelden, zo Poeetische, Filosofische, als Morale. Hier uit kan men oordeelen, wat de Moderne Schilderkonst is, en waarom zy nooit edel genoemd kan worden, veelmin gemeenschap hebben, of vereenigd werden met het Antiek. Meer andere oorzaken, waarom zulks niet kan geschieden, zou ik wel klaarder kunnen uitleggen; maar om twee redenen zal ik dit voor tegenwoordig staaken. De eerste is, om dat de oordeelen der menschen heel verscheiden zyn, en elk naar zyne hertstogten en neigingen redenkavelt, na maate dat hem de zaak voor of tegen den zin is. Ten anderen, ter oorzaak dat dit wel de voornaamste is om geen schyn van partyschap of vooroordeel te toonen. Doch wat behoef ik myne gedachten te bepaalen? Laaten wy ons gevoelen, in weerwil van andere, recht uitspreeken. Wy zeggen dan, dat, indien deze dingen al eenigen schyn van aardigheden hebben, dezelve maar alleen voor uitspanningen van de Konst moeten gerekend worden. Verders houd ik staande, dat men zodanige Schilders, welke al hun leeven niet dan eenerhande soort van verkiezingen voortbrengen, waarlyk onder de Ambachtslieden mag stellen; nademaal zulke verbeeldingen geen oeffening des geestes, maar eer een handwerk mogen genoemd werden.

De Moderne Konst werd als een handwerk gereekent.

Uit deze voorgestelde opmerkelykheden kan men genoegsaam bespeuren, dat het begrip, kennisse, en oordeel de eenigste oorzaken van de luister en verheffinge der Antieke Schilderkonst zyn; daar in tegendeel onweetenheid, onachtzaamheid, en eigenzinnigheid de Moderne Konst verachtelyk maaken en ter neder houden: invoegen dat de Ouden niet te onrecht by d'eene *Minerva*, en by d'andere *Midas* geplaatst hebben; verstaande door de eerste, konstkennis, oeffening, wakkerheid,

Gelykenis der Oude over het Antiek en Modern.

heid, en een hemelſche begaafdheid; en door de laatſte, onverſtand, blinden yver, waereldſche gebreeken en hinderpaalen.

Maar indien iemand overweegen zoude willen, of 'er geen middel ware om deze Moderne Konſt, zo wel als de Antieke, edel te maken, dat zy beide nevens elkanderen zouden mogen gaan, die zou vruchteloos werk doen: want van een Ezel een Paard te maken, is een onmogelyke zaak. De gebreeken, eens te verre ingeſloopen, zyn kwalyk te herſtellen. Dit is als een onkruid 't geen hier te lande, en elders, zulke diepe wortels in de aarde heeft geſchooten, en zodanig is vermenigvuldigd, dat 'er geen uitrooijen aan is, of iets beters te verhoopen ſtaat. Hoe heerlyk praalt het moedig Paard der heldhaftige Romeinen by zulk en diergelyk een opgepronkten Midas Ezel hier te lande! En weder in tegendeel zien wy, wanneer het op dusdanig een wyze geſchied, den Ezel hier vercierd met Thiriſch purper, zacht fluweel, zyde, goud, zilver en juweelen: en het edelmoedig Paard, zo ſchoon van hals, borſt, ſtaart, en maanen, word van de onkundigen veracht, wanneer het niet opgepronkt is, ſchoon het door verſtand geleid word.

De Gebreeken der Konſt kwalyk te veranderen.

Maar men onderzoeke de zaak eens naauwer. Wy hooren met verwonderiug dikwils, hoe den een den anderen tracht wys te maaken dat, wanneer zy een zaak voor hebben te verbeelden, hoedanig die ook zoude mogen wezen, het genoeg is de natuur te volgen; ſchoon die menſchen zo naauw niet zien, of dezelve gebrekkelyk, kreupel, lam, ſcheef of blind is; en dat, wanneer zy die met een lekkere penceel nabootſen, zy alsdan genoegſaam voldaan hebben: wordende hier in zulk een yver en uitſteekende vlyt getoond, dat den een tot dien einde het wezen van zyne Vrouw, daar men nochtans de leelykheid wat in over 't hoofd behoorde te zien, op 't krachtigſte met alle haare ſproeten en vlekken afmaalt; waar door het aangenaam gezicht van een ſchoone Vrouwetronie geheel weg genomen word. Den ander verkieſt zynen plompe en ongemanierde Dienſtmeid, en maakt 'er een Juffer in 't ſalet van. Weêr een ander zal een Schooljongen, of zyn eigen, (die t'elkens 't hair achter 't oor ſtrykt, en dus of anderſins met de nagels in het hair zit, of ſtyf voor zich neêr ziet) een heerenkleed aantrekken; denkende, dat, als men de natuur volgt, het dan genoeg is, zonder op de bevalligheid, die men verbeelden moet, te letten, of op fraaye Playſtertronien, die 'er genoeg zyn, te denken. De ſchoone en welgemaakte weezens in een Schildery, daar veele of weinige Beelden in komen, geeven een groote kracht en cierlyken welſtand in 't gemoed der kundige aanſchouwers. Dit hebben de

Misbruik in 't na 't leven ſchilderen.

De ſchoone wezens maken een Schildery aangenaam.

de Ouden mede wel geweeten, want zy in de volmaaktste ligchamen het aangezicht allermeest in schoonheid en bevalligheid deeden uitmunten. Niemand, die eenig oordeel heeft, zal konnen ontkennen, dat een schoone en welgemanierde Vrouw zodanig een vermogen heeft, dat zy de herten der aanschouwers op twederley wyze, en door twee tegenstrydige hertstogten, op het krachtigst kan beweegen. In ongeval, of smertelyke pyn, zal zy den mensch drukken, en tot mededogen verwekken; en wanneer zy ons te vooren komt in een blyde gelegentheid, zingende of lagchende, zal zy ons weder t'eenemaal verheugen. Die hoedanigheden, of werkingen des gemoedts, zal ons geen slecht en plomp Vrouwmensch veroorzaken: in tegendeel zullen de aanschouwers door haare onmanierlyke en malle gebaarden van haare vreugd een afkeer hebben, en zich door haare belagchelyke droefheid de lever doen schudden.

Twee tegenstrydige bewegingen, veroorzaakt door droefheid en blydschap.

Wat grover gebrek vinden wy noch in de Moderne Schilders, wanneer zy het leven komen te gebruiken, of liever te misbruiken; doende niet gelyk andere, die, een hoger trant gewoon zynde, het leven altyd met kennis en oordeel beschouwen, dat is, niet zo als het zelve somtydts is, maar gelyk het op zyn schoonste behoorde te weezen. Maar zy, in tegendeel, door de gewoonte verblind, zyn daar niet zo keurig in; dewyl zy 't leven op die wyze afmaalen als het hun voorkomt, maakende daar omtrent geen onderscheid. Ja men ziet haar het zelve noch veel leelyker nabootsen, dan de natuur dat voortbrengt: want hoe wanschikkelyker tronien *Bamboots*, *Ostade*, *Brouwer*, *Molenaar* en meer andere vertoond hebben, hoe meer ze by de geringe verstanden geacht worden. Uit welke slechte verkiezingen men zou konnen oordeelen, dat het schoon voor hen zeldsaam moet geweest zyn, en het leelyk gemeen; of wel dat de leelykheid eerder liefde by hen heeft konnen verwekken, dan de schoonheid. Doch dit is een onfeilbare regel, dat de dagelyksche gewoonte, en ommegang met zyns gelyken, hier veel toe doet. Dus word het gebrekkelyke en de ondeugd voor de deugd genomen; en 't geen gemyd moet worden, gezocht: daar, in tegendeel, die de deugd kent, de gebreeken altyd zal zoeken te schuuwen.

't Schoon verwaarloost door Moderne Meesters.

Aanwyzinge om het burgerlyke of cierlyke Modern wel uit te beelden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE geduurige veranderingen der waereldsche zaaken geeven ons overvloedige stof buiten Geschiedenissen, Verdichtselen en Zinnebeelden de Modesche trant betreffende, ja om nimmer verlegen te zyn, als Dienstpleegingen in Tempels en Kerken, Regtspleeging in Raadtsvergaderingen, Speelen in de Schouwburgen, manieren van doen in de Huishoudinge gebruikelyk, en wat diergelyks meer is: al 't geen ons deftig, minnelyk, droevig, of andersins, naar de toevallen zyn, te vooren komt. Deze dingen, hoe verscheiden van elkander, konnen zo wel in 't Antiek, als in 't Modern, verbeeld worden, wanneer elk maar in zyne eigenschap gehouden werd, gelyk ik reedts ten deele gezegt heb, en in 't vervolg verder zal aanwyzen welke op deze twee manieren konnen werden verbeeld, beide even natuurlyk en bekwaam, zonder dat den een den ander iets hoeft te ontleenen, als alleen het *concept* of voorwerp. Dit oordeel ik aanmerkelyk, en gantsch niet onnut om overwogen te worden, te meer alzo in geene boeken, myn 's weetens, daar van geschreeven is, zo weinig in die welke van het Antiek als in die van het Modern handelen.

Het ontbreekt den Modern-Schilders aan geen stof.

Francois Mieris heeft zynen Meester *Gerard Douw* in het zuivere Modern niet alleen cierlyk en net nagevolgd, maar in eenige dingen verre overtroffen: de deftige *Poussyn* insgelyks *Rafaël*, Prins der Italiaansche Schilders, in het Antiek. Volgen wy dan hun voorbeeld na in dat geene, daar onze zin en neiging best mede overeen komt: doch hoewel het laatste veel loffelyker zy, en in deftigheid het eerste overtreft, is het niettemin veel pryswaardiger dat men een goeden *Mieris* in 't Modern gelykt, dan een slechten *Rafaël* in 't Antiek; schoon het my voorstaat een Schilderytje van den ouden *Mieris* gezien te hebben, 't welk my noch verwonderd doet zyn als ik 'er slechts aan denk. Het was een Beeldtje, tot aan de kniën, van een palmhandts lengte, verbeeldende de Schilderkonst, met een momaanzicht in de hand, zynde van wezen, hulsel, kleeding en toestel, onverbeterlyk schoon en zuiver Antiek; diergelyk ik nooit van eenige Modern-schilders, hoe konstig zy ook mogten geweest zyn, mee

Vergelyking van *Gerard Douw* en *Mieris*, Modern-schilders.

Desgelyks *Rafaël* en *Poussyn*, Antiek-Schilders.

Een Antieksche verbeelding door een Modern-schilder uitgevoerd, is iet ongemeens.

meer gezien heb: waar uit blykt, dat het iet raars en zeldzaams is, zo een Modernschilder zich somtydts eens tot het Antiek begeeft.

Laat ons nu komen tot het verbeelden van een voorval, alwaar de Ouders aan hunne Kinderen eenig vermaak toelaaten, met zich te gaan baaden en te reinigen. Dit *Concept* kan zo wel in 't Antiek als in 't Modern uitgevoerd worden.

Tafereel van een Badstove.

Het Bad stellen wy voor aan 't Stuk, met twee treeden af te gaan. De Jongens van twaalf tot vyftien jaaren, by en in het water, zyn geheel naakt. Daar nevens bespeurt men een Dochter van twintig jaaren, met een schoon wit laken over haar ligchaam, om het naakt, zo ver het eerbaar is en in die gelegentheid gebruikelyk, daar mede te bedekken; doch de armen en weinig van de beenen ziet men bloot. Zy treed ter linkerzyde de trap op. Een van de voorgemelde Jongens houd haar by een slip van 't natte kleed vast, om haar het uittreeden te beletten. Verder achterwaarts, by een Ledekant, vertoond zich de oudste Dogter, omtrent vyf-en-twintig jaaren oud, gantsch naakt, haar hemd uitdoende, en daar by een Dienstmaagd die haar het laken zal omhangen. Den Vader laaten wy in zyne kleêren of japonsche rok, staande op de kant van 't bad, lagchende om die in het water zyn en verscheidene potsen aanrechten. Een staat 'er met zyn linkerbeen op de trap, en raakt met de andere voet eventjes aan 't water. Het kleinste Jongetje legt langs de onderste trap vlak op zyn buik uitgestrekt, en rammelt met zyne handen in het water. De jonge Dogter, uit het bad treedende, zal de doek, daar 't nat van af druipt, om haar lyf zo vast kleeven, dat 'er alle de leeden doorschynen als of zy naakt waar; terwyl de Moeder ondertusschen bezig is om op een tafel, met een servet gedekt, eenig banket en confituuren gereed te maken, waar by een Kind van twee of drie jaaren in zyn hemd op een stoel zit, aan wien zy een makron toereikt. Wat verder hangen zyde samaaren, fluweele sluyers, kapers, *enz*, aan kapstokken. Op een tafel leggen paarlsnoeren, brazeletten, en andere cierlyke toestel meer. Alles is ordentelyk op het natuurlykst en schoonst geschikt. Wat de jongens kleêren aangaat, die leggen op de kant van 't bad neêr, als rokken, hoeden, broeken, kousen, schoenen, *enz*.

Aanmerkingen over het zelve.

Ik laat nu den verstandigen lezer oordeelen of die jonge Dochter, welke ter linkerzyde het bad optreed, niettegenstaande dat zy in een laken bewonden is, niet wel gemaakt en schoon van weezen, zo armen, beenen, handen en voeten, moet verbeeld worden? Ja zelf het

het ligchaam, voor zo verre het naakt door het natte kleed heen ſchynt? Haare eerbaare ſchaamte geeft zy genoegſaam door het neerſlagtig gezicht te kennen. Welk een gemanierdheid verbeelden de voeten en de beweeging van 't geheele lyf, terwyl zy haare leden tracht te bedekken die niet gezien moeten werden, of dat ze, verre van door een dertele gang alles te vertoonen 't geen de eerbaarheid gebied te verbergen, zedig en gemanierd optreed? En of de Jongeling, die haar by de ſlip van 't zelve vaſt houd, minder ſchoon en welgemaakt moet zyn, als de Man in zyn geblomde Japonſche rok? Dat Kleintje desgelyks, 't geen gantſch uitgeſtrekt op zyn buik legt; daar moet de onnozelheyd en kinderachtige geeſtigheid in uitblinken. De oudſte Dogter, in 't bloeijenſt van haar leeven, van aanzienlyke Ouders wel opgevoed, in alle eerbaarheid, zeden en deugden opgebragt; waar na zal zy gelyken, of waar uit zal men de ſchoonheid zoeken die haar paſt? Wie zal men tot Modél daar toe gebruiken, een Viſch-of Appelwyf, Straatloopſter, die den heelen dag gaat kruyen en torſſen? Ja al nam men zelfs iemand van beter fatſoen en aanzien, indien 'er geen goede opvoeding, gemanierdheid en aangenaamheid by is, kan men zich in zodanig een geval van zulk een niet bedienen: want aldus zou het ſchoon, zonder bevalligheid, mismaakt en ſtyf worden. Deze Maagd dan, welke op de voeten na geheel naakt is, dient voor al zo ſchoon en gracelyk, als een Griekſche *Venus*, evenwel niet als een onkuiſche, maar als een (1) Hemelſche, dat is deugdelyke, afgemaald te worden. Want zo verre als de ziel van 't ligchaam, en het ligchaam van het kleed verſcheelt, zo verre wykt het edele van 't onedele, de deugd van 't gebrek.

Indien iemand overzulks dan begeerig mogt zyn om te weeten waar hy deze ſchoonheden zal vinden, dien wys ik allereerſt na de Boeken welke van de volmaakte proportien, en waar in de regte bevalligheden beſtaan, handelen; terwyl hy daar mede bezig zynde, geſtadig de beſte Pleiſterbeelden voor oogen dient te houden, om alzo zynen geeſt te oeffenen, en daar door een vaſt oordeel te verkrygen. Doch hier op zal men mogelyk zeggen, dat het maar pleiſter en geen vleeſch is: ik beken het, en de meening is ook niet om vleeſchkoleur daar na te ſchilderen; maar wel om een indruk in ons denkbeeld van haare (a) ſchoonheid, gracelykheid en bevalligheid, zo in 't generaal als in 't byzonder, en waar uit die volmaaktheid ſpruit, te bekomen: zynde dit het geen 't welk een doorluchtig Modernſchilder behoeft. Want uit het leven kan men de Coloriet genoegſaam en gemakkelyk vinden; gelyk ik daar van verſcheidene voorbeelden in eenige ſlegte Schilders, die fraaye

Waar uit men de ſchoonheid haalen moet.

De bevalligheid moet noodzaakelyk in Moderne Verbeeldingen waargenomen worden.

Z Co-

(1) *Venus Urania.* (a) *De drie Gratien.*

Colorieten gehad hebben, zou konnen bybrengen: nochtans wanneer deze maar weinig tydts by de Konst waren geweest, wierden zy door hunne begunstigers alreedts voor overvliegers uitgeschreeuwd; en ondertusschen vonden zy zich, als 'er iet ongemeens voorviel, in geen staat van een hoofd, hand, of voet, ter deeg te kunnen tekenen..

Invoegen het Modern schilderen voor geen konst geacht kan worden, wanneer de natuur enkelyk gevolgd is: want dan is het slechts een onvolmaakte nabootsinge, of wel een gebrekkelyke na-äapinge. Ja alwaar het schoon dat men een zaak natuurlyk uitgebeeld had, wel getekend, geordineerd, en voegelijk geschikt; landaard, manieren en gebruik, modes en dragten, als mede de koleuren duidelyk waargenomen en vertoond; zoo zal zulks nochtans, door rechte kenders voor geen konstig werk aangezien worden: maar als de Konst met de Natuur, wanneer zy door een schranderen en verheevenen geest van haare gebrekkelykheden gezuiverd en verbeterd is, gepaard, de overhand hebben, en dan de voornoemde deugden hier by gevoegd zyn, zal het zekerlyk een volmaakt en deftig Konststuk voortbrengen.

De Konst met de Natuur gepaart, geeft een volmaakt Schildery.

Ik zeg dan ten opzigte van het naakt, 't zy man, vrouw en kinderen, dat, wanneer zy die niet op het schoonste of in hunne rechte proportie en afdeelinge verbeelden, het Modern schilderen nooit den naam van Konst zal verdienen, en niet zonder reeden, vermits dit het eenigste middel is, waar door deeze twee ongelyke zusters vereenigd konnen worden. De nooitvolpreezene *Anthoni van Dyk* was in het Antiek zo wel uitmuntende als in 't Modern; hebbende in het laatste zo wel als in het eerste de voorzeide drie bevalligheden gelyk een staale wet gevolgd, en daar door den naam van weergadeloos verdiend.

Van Dyk gepreezen,

Laaten wy dan zyn doorluchtig voorbeeld navolgen in dat deel, 't geen hem zo roemruchtig gemaakt heeft; want hy is de eerste, die het Modern zo verre heeft gebragt, dat men het met den naam van Konst verwaardigd heeft: zulks dat daar uit lichtelyk is af te neemen, dat 'er een groot onderscheid moet weezen tusschen een Schilder die zich in het Modern oeffent of in 't gebrekkelyk leeven zoekt uit te munten, en tusschen een die het Antiek volgt of alles op zyn schoonst en volmaaktst onderzoekt en betracht. Waarlyk, het verschil van die beide is zo groot in alle deelen, dat ik my verwonder; te meer, als ik overdenk hoe ongelyk grooter getal van de eerste slag gevonden word, en noch dagelyks aangroeit. Ik verwonder my, zeg ik, dat hedensdaags de Deugd zo weinig bystand

om dat hy in 't Modern de bevalligheid heeft waargenoomen.

ſtand vind. De Deugd, die van den Hemel haaren oorſpronk heeft, is nu, als wel eer de Godlyke (a) *Aſtréa*, vervlogen; en in tegendeel de Ondeugd, welke uit den (b) *Erebus* en de zwarte Aarde voortgekomen is, blyft op de aarde heerſchen. Maar hoe kan het anders weezen, dewyl de blinde liefde nu alleen heerſcht, en geen (c) *Anteros* meer gevonden word?

De reden van zulk een groote verſchillendheid kan niet anders toegeſchreven worden, dan aan de verſcheidene neigingen welke met de natuur en voorwerpen der Schildergeeſten overeen komen, volgens het ſpreekwoord:

Weinige zyn tot de Konſt gebooren,
En van veele daar toe weinige uitverkooren.

Alle de geenen dan, die zich vergenoegen en beyveren met het gebrekkelyk leeven na te volgen, zullen nooit iets volmaakts voortbrengen, veel min den naam van Konſtſchilders verdienen; om dat zy het beſt niet kennende, of niet willende kennen, als ſtrydig tegens hunne natuur, onmogelyk na het zelve konnen trachten: daar dan noch deze zwakheid by komt, dat zy gemakkelyker van het kwaad, dan van het goed, oordeelen. Dit kan ik niet beter te verſtaan geeven, als met het volgende voorbeeld.

Die zich in't gebrekkelyk Modern oeffenen, kunnen nooit den naam van Konſt-Schilders verdienen,

Een Jongeling, als een Schildergaſt met palét en penceelen, vergezelſchapt door den yver, word door een blinde *Cupido* naar het beeld van de Natuur, welkers aangezicht, door *Vulcanus* met een ſluyer bedekt word, geleid. De Zon, achter den gemelden Jongeling, beſchynt het heele Beeld. *Mercurius* met zyne ſlangenroede in d'eene, en in de andere hand een ſtar boven zyn hoofd houdende, vliegt, of zit op een

door een voorbeeld aangetoond.

Z 2 wolk:

(a) Aſtréa *is de Gerechtigheid. Eenvoudigheid, Liefde, en alle Goddelyke Deugden worden door haar verſtaan. Zy was de dochter van eenen der* Titans *en van* Themis, *na* Heſiodus *gevoelen: maar* Ovidius *noemt haar dochter van* Jupiter *en* Themis. *Zy daalde in de goude Eeuw van den Hemel: maar toen de gebreeken en zonden inſloopen, vloog zy weder derwaarts.*

(b) *Door deze verſtaat men de Hel, en de Nacht. Anderen noemen hem God van de Hel, en getrouwd aan de Nacht; als ook een Helſche Rivier, daar* Virgilius *van zingt in zyn Æneid:*

——— Illius ergo
Venimus & magnos Erebi tranavimus amneis.

Uit Erebus *en de Nacht zouden voortgekomen zyn de Logen, Nyd, Hardnekkigheid, Armoede, Ziekte,* enz.

(c) *Tegenliefde, zoon van Venus, en jonger broeder van* Cupido. Suidas, Pauſanias, Porphyrius, *enz.*

wolk: waar van de Uitlegginge aldus is. De Natuur is het voorwerp van den Schilder; de Zon, de kennis; *Vulcanus*, het grove gedeelte des luchts, of het aardsche; en *Mercurius*, het onvermydelyk lot. 't Overige verklaart zich zelf. Dit is voor zo veel een Modernschilder betreft.

Tweede Voorbeeld, het tegendeel van het eerste.

Ziet hier een ander, met dit onderscheid alleen, dat men, in plaats van *Vulcanus*, die het bovenste gedeelte van het beeld der Natuur met een sluyer bedekt, *Pallas* stelt, welke dezelve afligt; en *Anteros* in plaats van *Cupido*: daar mede te kennen geevende, dat het verstand door *Pallas*, die de wysheid is, het bovenste en volmaaktste gedeelte beheerscht, en aan de ziel dat geene ontdekt en bekent maakt 't geen haar noodig is; dewyl *Anteros*, die de liefde tot deugd betekent, den Schilder, door yver vergezelschapt, daar toe geleid.

Om noch duidelyker en klaarder te spreeken, zullen wy onze gedachten met een derde Tafereel te verstaan geeven.

Derde Voorbeeld, zynde een verdubbeling van de twee voorgaande.

Wy verbeelden dan twee Jongelingen van eenen ouderdom. De een staat op de grond voor het beeld van de Natuur; en de ander, nevens of achter hem, staat een weinig verheven op een steen of trap. By den eersten zy *Vulcanus* gesteld, en by den tweeden *Pallas*; betekenende deze de ziel of volmaaktheid, en d'andere gebrekkelykheid of aardsche gedeeltens. Laat hier het beeld der Natuur door de Zon heel bestraald werden, en uit dezer Jongelingen oogen driehoekige straalen op het zelve beeld schieten. Die des eersten gaan van de voeten tot de middel; en die des tweeden van de voeten tot boven het hoofd. Nu laaten wy oordeelen, dewyl de Zon voor de kennis word aangemerkt, welke van beide Jongelingen het meest kan zien en bezeffen, en wie het beste en volmaaktste beheerscht; d'een die de romp, of d'ander die het bovenste gedeelte bezit? Hier uit blykt, dat de geest en 't vernuft meer is, als de hand en practyk: want zonder de Theorie is het niets met al. 't Is konst iets voort te brengen 't geen men niet voor zich heeft: in tegendeel, iets naar te bootsen 't geen men voor zich heeft, is slechts copieeren of naäapinge.

Maar laaten wy eens verder opmerken, en zien of het voornoemde Voorbeeld niet dezelve kracht heeft, ten opzichte der Liefhebbers van 't Antiek en 't Modern.

Het zelfde Voorbeeld slaande op de liefhebbers van 't Antiek en 't Modern.

Wy stellen tot dien einde dan, in plaats van twee Schilders, twee Konstbeminnaars; en neemen tot voorwerp, in plaats van de Natuur, de Schilderkonst, die zy, gelyk de voorige, beschouwen, d'een heel en d'ander maar half. Dus blykt het, dat de geen, die haar volkomen bezeft, het meeste weet en de beste kennis heeft, en by gevolg grooter

Konst-

Konstlievende is. d'Ander word in dit geval niet dan als liefhebber van gemeene dingen, die de deugden der verhevener zaaken niet en kent, aangemerkt. Van de zodanige vinden wy het grootste gedeelte in deze landen.

Ik oordeel het een vaste stellinge te zyn, dat zommige menschen, schoon zy in hunne jonkheid door de opvoeding verhinderd worden verhevene gedachten te krygen, en naar grootse dingen te trachten, nochtans metter tyd door konst en oeffening konnen veranderen, ja zelfs hunnen aangebooren aart overwinnen en verwisselen, en tot hooge en deftige zaaken bekwaam worden: zulks dat wy het voor geen wonder moeten houden, dat *Demades* zo welspreekend is geweest als *Demosthenes*, die van de natuur met tong noch spraak begaafd scheen, en nochtaans zo welspreekend wierd, dat zyn eenig voorbeeld betoont, dat 'er niets onmogelyk voor de Konst is, ja dat 'er by na geene gebreken zyn die men niet, gelyk hy, door vlyt en arbeid kan verwinnen. Leezen wy niet van *Heraclides*, die een wysbegeerige wierd, schoon hem de natuur en opvoedinge meest daar toe hinderlyk scheenen te weezen? Wat wonder dat *Socrates*, zo ongesteld tot de deugd, deugdelyk word? Weshalven men zich niet behoeft te verwonderen, dat verscheidene groote Mannen de genieting van veele deugden verkreegen hebben, schoon zy 'er door de natuur ongesteld toe waren. Hier uit blykt, dat de konst en oeffening meêr te achten zyn, dan al 't geene de natuur voortbrengt.

De werken van de Konst zyn zo kostelyk, dat de natuur en opvoeding daar voor moet wyken.

Gelyk in *Demades*,

Heraclides,

en *Socrates* blykt.

Ik zwyge noch van zo veele anderen, van nederige gebootte, welke, alwaar het ook dat zy een groot gedeelte van hun leeven met yver en lust aan geringe zaaken versleeten hadden, tegens alle verwachtinge eindelyk tot den hoogsten trap hunner konsten zyn geklommen: gelyk verteld word van *Polidoor da Caravaggio*, die, ten tyde van *Rafaël*, tot zyn achtiende jaar aan de kalkbak gestaan hebbende, daar na een vermaard Meester is geworden. Het zelve is gebleeken aan *Quintyn Messys*, welke tot zyn twintigste jaar een Smid zynde geweest, zich daar na tot schilderen begaf, waar in hy anderen van zynen tyd verre overtroffen heeft. *Martin Heemskerk*, een Boerenzoon; *Andreas Mantegna*, een Beestenhoeder; en veel meer andere uit een geringen staat zyn tot een hoog bereik der loffelyke Schilderkonst gekomen.

Groote Mannen uit een nederige geboorte.

Is niet onder de oude Wysgeeren *Protagoras* een zoon van een Landman; *Pythagoras*, van een Graveerder; *Iphicrates*, Generaal der Atheniensers, van een Kleermaaker; de Redenaar *Demades*, hier voor genoemd, van een Schipper; en de Mantuaansche *Maro*, Prins der Latynsche Dichters, een Pottebakkers zoon geweest? Ja de Musen zelf wa-

waren arm. Haare edelheid kwam niet door haare geboorte, maar door haare weetenſchappen.

Meer diergelyke voorbeelden, tot ons voornemen dienſtig, zouden wy konnen ophaalen, indien 't ons luſtte: maar om niet lankwylig te ſchynen, zullen wy het hier by laaten, en ſtappen over tot

De eigenſchappen van het Burgerlyke, het welk dagelyks ſtof in overvloed voor Modernſchilders verſchaft.

Derde Hoofdstuk.

GElyk de genegentheden der Konſtoeffenaars niet alle even eens, maar hunne neigingen verſchillende zyn, den een tot een verhevener, en een ander tot de gemeene, of wel tot de geringſte trant overhellende; vinden wy ons genoodzaakt van alle deelen der Konſt te ſpreeken, om, is het doenelyk, aan ieder even nut te weezen.

Dewyl nu reedts aangemerkt is, dat 'er drie ſoorten van menſchen zyn, de hoffelyke of verhevene, de burgerlyke of gemeene, en de geringe of armoedige ſtand; en dat de eerſte in 't voorgaande Boek van 't Ordineeren nu verhandeld zyn, oordeel ik het niet ondienſtig, de tweede daar op te laten volgen.

Driederly betrachtingen der Schilders.

Wy ſtellen vaſt, dat ieder in zyne verkiezing tracht uit te munten; dat deze roem en geld, andere geld en roem, en zommige geld alleen zoeken: doch daar benevens ſtellen wy ook, dat het geen minder konſt is een boertige als een ernſtige zaak, een Landman als een Hoveling, en een Ezel als een Paard te verbeelden; dewyl tot het een zo wel, als tot het ander, goede kennis vereiſcht word om het wel te treffen.

Geringe verkiezingen hebben zo wel hunne opmerkingen noodig, als de verheevene.

Hoe wel 'er nu een groot onderſcheid is tuſſchen lieden van een Burgerlyke ſtaat en dien der Hovelingen, munten echter de eene zo wel als de andere in ſchoonheid en deugd evenveel uit. De pracht alleen is het maar, die het hoffelyk van het burgerlyk onderſcheid: want overdaad en hovaardy is den Hovelingen, daar en tegen zedigheid en matigheid den Burgers eigen.

Dit aldus overwogen hebbende, zal het ons niet zwaar vallen de verdere omſtandigheden, naar vereiſch van zaaken, op het allerklaarſte ten toon te ſtellen: zullende echter dit noch voor af zeggen, dat, nademaal de burgerlyke ſtaat ons eigen is, en alles wat in dezelve is be-

Burgerlyke voorvallen,

greepen, als ſamenkomſte, oeffeninge, huishoudinge, en wat in 't voorgaande Hoofdſtuk meer gezegt is, wy zulks geſtadig voor onze oogen

oogen hebben. Door dien dan de eigenschappen dezer zeden ons dagelyks voorkomen, valt het een Schilder gemakkelyker zich in zodanige verbeeldingen te oeffenen, inzonderheid zulk een die zich niet in staat bevind om de prachtigste en allerhoogste trant te ondernemen.

bekwaam voor Schilders van byzondere verkiezingen.

En om de gevallen, welke zulk een Schilder konnen voorkomen, en noodzakelyk door hem moeten waargenomen worden, te gemakkelyker aan te wyzen en te doen bevatten, zullen wy eenige opstellen van de zelve hier in voegen, en eerstelyk een

Voorbeeld van Verzoek en Weigering.

HIer ziet men twee Juffers aan een tafel Thee drinken. De jongste zit in haar huisgewaad; en de andere is een vriendin, welke haar bezoekt. Ieder heeft haar kopje en schooteltje; doch dat der jongste staat voor haar volgeschonken. Zy heeft het trekpotje noch in de hand, om dat der andere desgelyks vol te schenken: maar deze hetzelve omgekeerd hebbende, zet het op de tafel. Zy word door de andere vriendelyk genoodigd, noch een kopje te willen drinken. Het is of men haar hoort zeggen: *Ey lieve, Izabel, noch maar een kopje, bid ik u.* Maar deze, die door een Knecht word afgehaald, weigert het, en slaat de hand aan de trekpot, om haar het schenken te verhinderen, schynende te zeggen: *Ik bedank u hertelyk, schenk niet meer.* Deze twee hertstogten doen twee tegenstrydige beweegingen in 't geheele ligchaam, handen, voeten, en gelaat voortkomen.

Geselschap van Juffers.

De Moeder, welke den Knecht, met de hoed onder den arm, ter kamer in laat, houd de deur, halfopen, in de hand, en wyst hem zyne Juffrouw aan. Door de opening van de deur ziet men een slee staan, met dewelke hy haar komt haalen.

Om nu dit uitscheiden van Thee drinken noch duidelyker te verbeelden, kan een tweede Juffer naast Izabel aan tafel gevoegd worden, welke na de deur ziende, schynt te willen opstaan, zettende haar theekopjen neêr. Den Knecht zou men met een briefjen in de hand konnen doen naderen, en de Moeder aan de deur staan kyken. Ook kan men bekwaamelyk een kleen Jongetjen by de tafel stellen, 't welk steelsgewyze een klontje suiker uit het schaaltje neemt, ziende ernstig op de Zuster, of zy zulks gewaar word. En aldus zou men de schikking der zaak konnen laaten.

Verandering, om de zin van dit voorbeeld noch duidelyker en natuurlyker te doen voorkomen, aangeweezen.

Wanneer men nu dit zelfde door Heeren wil verbeelden, behoeft men alleenlyk de Thee in Wyn, de Trekpot in een Fles of Kan, de Kopjes in Glazen, het Theegereedschap, Ketel, Confoor, enz, in een

Het zelfde *Concept* kan mede door Heeren uitgebeeld worden.

een Koelvat te veranderen, na het ſaizoen zulks vereiſcht, benevens de Moeder in een Huisknecht, en het vertrek by Zomertyd in een Prieel of Tuinhuis, en by de Winter in een Kamer, daar dan een Maaltyd of Collation byvoegende.

Zulke Verbeeldingen zyn lofwaardig, en mogen aanzienelyk geplaatſt worden. Hy verdient eere die zich by dien trant houd, en buiten Kotten, Kroegen, Speelhuizen, Bordeelen, Kortegaarden, en diergelyke blyft.

Nu zullen wy eens een ander Voorbeeld van dagelykſche gevallen en toevallen geeven, waar in meerder hertſtogten uitmunten; om te toonen, dat die in zulke Verbeeldingen niet behoeven te ontbreeken.

TWEEDE VOORWERP.

Zynde een voorval ten huyze van een Schilder geſchied.

Tweede Voorwerp.

OP zekere morgen kreeg deze Konſtenaar een ſchoon Pleiſterbeeld en twee Borſtſtukken t'huys; zette die, by voorzorg, om uit de weeg te zyn, op een kas; betaalde den Pleiſtergieter, en liet hem gaan. Een Jongetjen van zeven à acht jaaren, daar dicht by een boteram zittende te eeten, zag zulks aan; liet niet na, als hy gegeeten had en de vader vertrokken was, een ſtoel te krygen, om deze beelden van naby te beſchouwen; en dezelve voor poppen aanziende, wilde hy die afneemen: maar het zy door de zwaarte, of dat de ſtoel wiggelde, hy liet het beeld vallen. Op dit geraas kwam de vader af, beducht wat 'er van de zaak mogt weezen; opende de kamerdeur; en zag dat werk met bedroefde oogen aan. De jongen, zeer verbaaſd, zocht een hoek om zich te verbergen, en nam eindelyk zyne toevlucht by de moeder; vatte haar om den hals; en bid om haare beſcherming. De moeder, alhoewel de ſchade haar jammerde, beweegt echter den vader tot het zien op des kindts onnozelheid; en hier het bidden zyner dochter by komende, welke op 't gerucht mede toegeſchoten was, laat hy zyne gramſchap vaaren, en belaſt de meid de brokken op te neemen, en weg te werpen: waar na de twee borſtſtukken in den arm neemende, ging hy met dezelve weder na zyne kamer.

Dit voorwerp is bekwaam om drie doeken te ſtoffeeren, zoo wel voor een Antiek- als Modern-ſchilder.

Hoewel dit toeval gering in zich zelf zy, is het echter bekwaam om drie doeken gevoegelyk daar mede te ſtoffeeren, zo wel voor een Modérn- als een Antiekſchilder; zynde vol krachtige hertſtogten, cierlyk, en vol verandering; daar by zo ryk van zin, als of het een verdichtſel was.

'tKan

't Kan niet ontkend worden, of dit, hoewel geen historie zynde, is echter van dien zelven aart, en heeft zo veel moeite in als het verbeelden van eenige verdichtselen uit *Homeer* of *Virgiel*. 't Is wel waar, dat men meerder vryheid in 't byvoegen van opschikselen, of wegneeming van te zwaare byvoegselen, heeft; alzo wy meester van onze eigene vindingen zyn; konnende met onze gedachten omspringen naar ons welgevallen, tot datmen zich zelven voldoet: 't welk in andere geschiedenissen niet toegelaaten word. Doch wanneer men een geval, als dit voorverhaalde, wilde verbeelden, zou men zo wel, schoon het geen historie is, aan die byzonderheden moeten bepaald blyven; dewyl die weggenomen zynde, het zelve geen ingang op onze zinnen zou veroorzaaken: want dit voorbeeld, hoewel het maar gesteld word om ons allengs tot zulke uitvindingen te begeeven, vereischt nochtans een stipte navolging. Doch wy worden met 'er tyd ryker in zulke verbeeldingen te verdichten, door het geen wy dagelyks zien, en ons voor oogen komt. Zelfs voor Schilders, die zich op de hoogdravende trant oeffenen, kan het verbeelden van zulke zaaken tot een groot vermaak strekken; dewyl het hunne hersenen ontlast: want leezing werd hier niet vereischt; en honderd diergelyke gevallen komen hen te vooren in hunne verlustings uuren. Koningen en Vorsten vermommen zich menigmaal in slechter gewaaden tot hun vermaak; daar en tegen Burgers, en gemeene lieden, in deftige kleeding: om dat alle verandering het hert kittelt en vergenoegen geeft, en ieder zyn vermaak buiten de gewoone wyze van leeven zoekt.

In diergelyke gevallen is men aan de byzonderheden zo wel bepaald, als in een Historie.

De waereldsche veranderingen zyn voor alle menschen aangenaam.

Maar gemakkelyker valt het voor een Burger, een burgerlyke rol dan een andere te speelen; alzo ook voor een Schilder, te blyven by het verbeelden van het geen hem dagelyks voorkomt: dewyl onze hersenen zyn als een glaze bol, in 't midden van een kamer opgehangen, welke door alle voorwerpen, die zich vertoonen, aangedaan word, en een indruk daar van behoud. Zo zag men *Rubbens* en *van Dyk*, mannen die dagelyks te Hoof en by de Grooten verkeerden, hunne gedachten op het verheevene der Konst vesten; *Jordaans* en *Rembrant* weder op het burgerlyke; *Bamboots* en *Brouwer* op het allergeringste: en dus ieder na de maat hunner neigingen, voor zo veel dezelve tot den ommegang met menschen van hunne soorte strekten.

Gelykenis.

Rubbens en *van Dyk* hebben hunne neigingen in het verheevene getoond; *Jordaans* en *Rembrant* in het burgerlyke; *Bamboots* en *Brouwer* in het geringe.

Dit volgende geval is niet minder opmerkelyk.

TAFEREEL.

Derde Voorwerp.

DIt Stuk verbeeld een Moeder, die haar Kind een ſpiegel voor houd. Zy zit recht overeind, met de rug meeſt tegens het licht, digt aan een venſter 't geen na het oogpunt loopt, en half uit het Stuk is, waar uit zy, een weinig van vooren, haar licht ontfangt. Zy heeft een lange donker-blaauwe mantel aan; en het onderkleed met lange mouwen is van lichte goudkoleur, met purper weêrſchyn. Met de linker hand houd zy de ſpiegel op haar ſchoot ſtaande, ziende na het Kind, zedig lagchende, doch de mond weinig open. Het hoofd, in profiel, helt een weinig na de linker ſchouder. Haare rechter hand achter uit ſteekende, leunt zy met dezelve op een kleine ronde tafel, op de welke een open boek, een rol borduurſel, en eenige zykloſſen leggen.

Het Jongetjen, vlak voor de ſpiegel ſtaande, heeft een appel in de rechter hand tegen zyn linker borſt, en heft de linker arm en geſlootene vuiſt digt aan zyn oor, waar mede hy al grimmende dreigt op het ſpiegelglas te ſlaan. Hy zwaait linksom, ziende ſcherp na de ſpiegel, en treed met zyn rechter been achter uit, hebbende een zotskap met bellen op het hoofd. Zyn rok is op de rechter ſchouder vaſt; zynde de zelve wit, met een roosverwige gordel omgord. De linker borſt ziet men bloot.

Een Dienſtmeid, achter hem ſtaande, is vlak van vooren, ſteekende den eers achter uit een weinig na de linker zyde. Haar kleed is graauwachtig violet, hebbende een witte doek om het lyf geſlingerd. De linker hand, waar in zy een ſleutel heeft, ſluit tegen haar borſt; houdende aldus een ſtofveeger geklemd tuſſchen den zelven arm. Met haare rechter hand leunt zy op de Vrouws arm; terwyl zy met het hoofd in de nek, linksom gedraaid, zo hertelyk lacht, dat men alle haare tanden ziet. Het hair is in een trekmuts gewonden; en een gevlochte zwarte tuit hangt ter linker zyde over den boezem. Haare hembsmouwen zyn tot boven de elboogen opgeſchort.

Digt achter de Vrouw hangt een gordyn, licht graauw van koleur; zynde het zelve meeſt in de ſchaduw van de kozyn of dam die tuſſchen het venſter is, waar op de Meid een groote ſlagſchaduwe geeft die het Kind doet afſteeken. Ter linker zyde ziet men een deur, die half open ſtaat. Voor aan vertoont zich op een kleine voetbank een kuſſen, waar op een bonte kat legt, en daar by eenige blommetjes, of een verlepte krans, als mede een rinkelbom.

Geeft u nu den tyd om over deze verbeelding te lezen de volgende

Aan-

Aanmerkingen.

IEts anders dan des Kindts onnozelheid is hier deze opmerking waardig. Dit Kind word toornig, door dien het zich verbeeld dat zyne weêrschyn in de spiegel een ander kind is, aldus toegetakeld om hem te verschrikken, en hem zynen appel te ontrooven; zynde hem zyne eigene kleeding onbekend. De voornaamste zin is eigentlyk, om ieders hertstogt, elk na zynen aart en hoedanigheid, op het allernaauwkeurigst uit te beelden; 't welk door de gebaerden niet alleen, maar ook door hunne toegeëigende kleedingen, en der zelver koleuren, krachtdaadig vertoond word: te weeten d'onnozelheid des Kindts, de losheid der Meid, en de gematigdheid der Moeder. Aanmerkingen des Schryvers over dit Tafereel.

Hoewel dit niet meêr een waare geschiedenis is dan de voorgaande, werkt ze echter, als een gebeurlyke zaak, op onze hertstogten: en dewyl het zich zodanig vertoont in kleeding welke juist niet volkomen de hedendaagsche wyze is, mag het, wel geschilderd en uitgevoerd zynde, beter by een Antieksche Geschiedenis of Verdichtsel hangen, dan een Gezelschap van Heeren en Juffers, welker satyne kleeding van goud en zilver blinkt. Daar en boven de kleedings wyze wat veranderd en buiten de hedendaagsche Mode gebracht zynde, zal zulks het Schildery zodanig een standvastige welstand aanbrengen, die in duizend jaaren niet zal verminderen, wanneer deze omstandigheden, het bywerk betreffende, waargenomen worden. Dat men, zegge ik, voor kinderspeeltuig, by het zelve geen moolentjens, knikkers noch kooten, enz, voege, maar een rinkelbom; by de Meid geen bezem noch luywagen, maar een stofveeger; en by de Vrouw geen spinnewiel noch pofferpan, maar een open boek, of opgerold borduurwerk, vertoone: zo zal men in het eene de kinderachtige onnozelheid, door het andere de dienstbaarheid, en in de derde persoon de voogdyschap of het oppervermogen konnen bemerken. Zelfs de kat by die verlepte bloemen, leggende op een kleen stoeltje of houte zitbankje, geeft der kinderen bezigheid en achteloosheid, van alles over de kamer te verstrooijen, te kennen.

Indien nu een Konstenaar geen smaak in de Oudheid of het Antiek te verbeelden vond, en het Modern of hedendaags te flaauw, en zyner oeffening onwaardig achtte, zulk een zou zich pryselyk bezig konnen houden met het uitvoeren van zodanige zaaken en voorwerpen, als hem een schets vertoond word in het volgende.

T A F E R E E L

Van de Deugd.

Vierde Voorwerp.

HIer ziet men haar geruſt zitten voor een groote ſpiegel, welkers lyſt met vreemde gedrochten uitgehouwen en verguld is. In de zelve ſpiegelt zy zich geheel, hebbende een ſlangenkrans met laurier omvlogten in de hand. Zy is zedig van weezen, deftig van beweeging, en toegeruſt als een ROMA. Naaſt haar ziet men eenige Kinderen de gemelde lyſt met aandacht beſchouwen, en die gedrochten malkander met de vinger al lagchende aantoonen. d'Een heeft een zotskap op, een ander een neſt met jonge vogeltjens onder den arm, een derde een yzer met ringen in de hand: de vierde heeft een ſchelp met water, uit het welke hy door een riet ſchuimballen blaaſt: de vyfde wederom heeft een poppetje, daar hy zich mede vermaakt. De helft dezer Kinderen zyn jongens, en de andere meisjens.

Waar in een welgeſtelde en goede huishouding beſtaat.

De zin van dit Tafereel is ligt te bevatten: en begeeren de Liefhebbers meerder aanleiding tot ſtof, zy overweegen maar eens, by voorbeeld, waar in een goede of kwaade Huishouding beſtaat; en zy zullen bevinden, dat'er vierderley Perſoonen zyn: te weeten, in een goede Huishouding, een verſtandige en ontzagchelyke Vader; een zorgvuldige en goedaardige Moeder; de Kinderen gehoorzaam en buigſaam; de Dienſtbooden eerbiedig en getrouw. De Man ſtelt de wet; de Moeder leertze aan haare Kinderen; en deze; nevens de Dienſtboden, gehoorzaamenze. Daar en boven ſtraft de Vader; de Moeder matigt; de Kinderen lieven en vreezen. Ook geeft een milddaadige Huisvader uit een onbekrompene beurs tot onderhoud van zyn Gezin. De zorgvuldige Vrouw weet zuinig, doch deftig, het zelve te beſteeden. Alles is daar in vrede en order: want zy hebben eenen God, eene wet, zaligheid en eer: en de Deugd is hun aller betrachting.

Huishouding met een kwade œconomie.

In tegendeel ziet men van een kwaade Huishouding, dat de Vader zorgeloos, en de Moeder kwiſtig is; dat de Jongens baldadig, en de Dochters ligtvaardig zyn; de Dienſtbooden luy en ongetrouw. De Vader ziet na niemand om; de Moeder geeft aan de Kinderen wat hun luſt; de Meisjens zyn dertel en hovaardig; de Jongens ſtoeijen en dobbelen; de Dienſtbooden zoeken te grypen met hunne handen van alle kanten, denkende in ontroerd water is goed viſſen; Knechts en Meisjens kruypen by malkander, zuipen en ſlempen dagelyks, en alles teert van den hoogen boom af, tot dat men eindelyk de hond in de pot vind.

We-

Wederom vind men andere voorwerpen in een verdeeld Huisgezin. Wanneer in het zelve een godvruchtig Man, en waereldſche Vrouw is, daar ziet men gewoonelyk goddeloze Kinderen. In tegendeel, by een waereldſch Man en vroome Vrouw zyn de Kinderen dikmaals deugdzaam. De reeden, en de waarom, valt ligt te bezeffen.

Een kwade verdeeling.

Een goede verdeeling.

Indien zulke zaaken wel aangemerkt worden, zyn die by overvloed ryk van ſtof en van een uitmuntend vermogen in alle voorvallen het huishouden betreffende, in wat ſtaat of gelegentheden men dezelve aanmerkt, zo wel in voor- als tegenſpoed, doorluchtige en verhevene, gemeene en burgerlyke, of ook in die van geringe ambachts en handwerkslieden, zo in haar aart, wezen, beweeging als kleederen: en het zy die in het Antiek of Modern wel uitgevoerd worden, het zyn alzins zeer lofwaardige zaaken en voorwerpen voor een Konſtenaar.

Deze aanmerkingen zyn noodzakelyk voor alle Konſtenaars, zo wel in 't Antiek als Modern.

Vervolg van 't voorgaande.

VIERDE HOOFDSTUK.

OM al wat ik van deze beide konſten geſchreeven heb, achter een te doen volgen, zal ik verder voortgaan met het verhandelen derzelve: doch alles, 't geen 'er van deze twee ongelyke zuſters zou konnen gezegt worden, zullen wy niet ophaalen, dewyl 'er ſtof genoeg is om daar van alleen een gantſch boek te ſchryven.

Verbeeldinge van een Vanitas.

DIt gezicht verbeeld een zaal, die haar licht ontfangt door een groot venſter ter rechter zyde. In het midden van de kamer, achter tegen de muur aan, ziet men een tafel, waar op een groote hemelsſpheer ſtaat, op dewelke zich eenige hemelstekenen vertoonen. Onder aan de voet dezer globe legt een open boek. Ter linker zyde van het zichtpunt ziet men, door een deur die met trappen afgaat, een plaats met een hoek van een fontein; en aan de zyde, naar het zichtpunt loopende, verſcheydene vaazen en borſtbeelden van voornaame helden. Ter linker zyde der kamer, voor aan, ſtaat een kabinet, op een bordes van twee treeden op te gaan, aan weêrzyde met een laage baluiſter geſlooten. In het midden des Stuks, voor aan, ſtellen wy een ronde tafel met alderhande vrouwengereedſchap, als ſpiegels, mantjes, doosjes, enz. Aan het venſter vertoonen zich twee Kinders, een jonge-

Voorbeeld van een Vanitas.

tje en een meisje. De Jongen, met een ſchelp in de hand, leunt op de dikte van 't venſter, en blaaſt uit een riet of pyp eenige waterbellen. Het Meisje, op een voetbank geklommen, ſteunt op haare regter hand, en wyſt met de andere, om hoog oopen, al lagchende na een waterbel, die in de kamer zweeft, waar na de Jongen om kykt, houdende het riet of de pyp met zyne regterhand in de ſchelp. Ter regter zyde van de achterſte tafel ſtaat een oude Patroon in gedagten, hebbende een vinger tegen het voorhoofd, en de linkerhand met de paſſer op de globe. Aan het kabinet, dat half open ſtaat, vertoont zich een oude Vrouw, na vooren ziende, het hoofd een weinig op zy hellende, terwyl zy in haare handen vrytt. By de baluiſter, aan geene zyde der trap, legt een Dienſtmaagd op haare knieën, veegende de gemelde baluiſter met een doek, by haar hebbende een zandbak, een pot met water, en een ſtyve boender. De kas is vol zilverwerk. Aan de ronde tafel, voor aan, zit een jonge Juffer, welke zich voor de ſpiegel palleert. Zy heeft den boezem vry ver ontbloot, en is luchtig gekleed in fyn lywaad en zyde. Met de linker hand haalt zy haare regterzydſe hairlok over den boezem, ziende haar zelve zylings in de ſpiegel; terwyl zy met de regter hand een paarlſnoer uit een doosje krygt. De kamer is van ligt pizaans marmer.

Aanwyzinge van de koleuren der voorwerpen in het zelve.

De mantel van den ouden Man is donker paars; het kleed van 't Jongetje in het venſter, wit: en dat van 't Meisje, ſchoon blaauw. De Juffer, die aan de tafel zit, is in 't wit, en ligt rood weêrſchyn met blaauw, als mede een ſchoon donker-blaauwe ſtrik om het lyf. Het kleed van de oude Vrouw is groenachtig blaauw, doch wat vuil of verlept, en de mouwen ligt geel. De Meid is in 't ligt graauw, en heeft om haaren hals een paarlſnoer. Voor de trap leggen een paar voetzoolen De ronde tafel is met een donkergroen kleed overdekt. De vloer is met ſteenen verdeeld, of kan ook wel van hout zyn.

De Schryver toont aan, dat hy door eenige onkundige betigt word van dingen boven zyn vermogen voor te ſtellen.

Myne gedachten over de ſchikking der voorwerpen in dit Tafereel zal ik aan de konſtminnende Leezers, om redenen, eens mededeelen. Gelieven eenige het zelve te onderzoeken, en al wat van myne opſtellinge reedts beſchreeven is, of noch zoude mogen volgen, zy zullen my groote vriendſchap doen; alzo men dan zal konnen oordeelen, of het onmogelyk is, dat ik, gelyk zommige kwaadaardigen voorgeeven, een Ordinantie met de behoorlyke beweeginge der beelden, hunne ſtaanplaats en koleuren, na de konſtregelen gevoegelyk, zonder gezicht, kan ſchikken. Doch als de ſchil-

len

len der oogen van die onverstandigen (1) ezelsooren zelfs eens afgeligt wierden, zouden zy wel haast konnen bemerken, dat het in de wiskunde bestaat.

Redenen des Schryvers over het schikken der voorwerpen in dit Tafereel.

Eerst stel ik de kamer met de onroerende voorwerpen, daar na de personaadjen, en ten derden de koleuren, waar mede ik de ordentelykheid te kennen geef.

In de twede verdeelinge der roerende voorwerpen, na dat ik de plaats heb aangeweezen, spreek ik van de venster, tafels, en 't kabinet. Nu zeg ik eigentlyk niet, aan welke zyde van de tafel deze Juffer zit, ter regter of linkerzyde; alzo het onnoodig is, en niet anders bedagt kan worden, vermits de spiegel haare plaats tegen den dag moet hebben. By gevolg dient de Vrouw vlak in het licht te zyn, om haar aangezicht op het schoonste daar in te zien: want hoe zou zy anders den boezem van vooren konnen vertoonen, terwyl de tronie op zy moet wezen? En indien zy de hairlok met de regter hand over den boezem trok, en de linker uitstrekte tot aan de tafel, waar zy zonder zwier of goede gestalte, en van het hoofd tot de voeten in *profiel*.

Merken wy nu, of de oude Patroon anders zou konnen geschikt worden. Ter linker zyde kan het, om twee redenen, geensins weezen: ten eersten, om dat de globe aan die zyde meest in de schaduw is, by gevolg onbekwaam tot zyne verrichting: ten tweden, alzo hy ten deele in 't licht zoude zyn, en byna dezelve actie, als de voorzittende Vrouw, vertoonen; daar nochtans een tegenstelling in vereischt moet werden: stond hy voor de tafel of globe, zo waar 'er niets aan te zien, noch beweeging noch aandagt. Derhalven voegt hem geen beter noch eigender plaats, als daar hy staat. Waar by dit voordeel noch komt, dat, dewyl hy nu meer schaduw als licht ontfangt, de Juffer daar door meerder schoonheid en welstand verkrygt. Hy kan bekwaamelyk genoeg op de spheer zien en arbeiden, door het omzwaaijen van zyn lyf, om dat d'eene zyde recht voor het licht en d'andere daar tegen komt.

Zo kan het ook met de oude Vrouw aan de kas weezen: want het is onmogelyk, dat zy, en alle die hier zyn, anders konnen geplaatst worden met zo veel voordeel en welstand, als op deze wyze.

Dit voorbeeld is bekwaam tot verscheide *Concepten*.

Dit zelfde *Concept* zou ook niet kwalyk met Conterfeitsels konnen verbeeld worden, voornaamentlyk wanneer men een gantsch Huisgezin vertoonen wilde, als de vader of man van den huize, de moeder, zoonen, dochters, en de meid. Men vind dagelyks voorvallen genoeg, die

(1) Erasmus *zegt, dat de Ezels zeer lange en roerlyke ooren hebben, zo dat zy schynen met een heel goed oordeel in de ooren voorzien te weezen, hoewel zy de alderdwaaste zyn.*

die in zulke en diergelyke verbeeldingen bestaan. Maar om duidelyk over dit Tafereel te redeneeren, en aan ieder te betoogen dat het op voeten staat, zullen wy voor eerst over de gedachten noch eenige openinge of uitlegging doen. Ik zeg dan, dat 'er verscheidene zinnen in deze verbeeldinge aan te merken zyn; hoewel ze gevoegelyk alle in één getrokken konnen worden: gelyk men op het laatst van deze redeneering genoegsaam zal kunnen begrypen.

Tegenwerwerping. Men moet weeten dat deze Juffer, voor aan de tafel, als mede de oude Vrouw aan de kas, beide de ydelheid beteekenen. Doch men zal mogelyk zeggen, dat de eerste al zo wel na de hovaardy gelykt; en de tweede, vermits zy voor het zilverwerk staande met een lagchend wezen de handen vryft, de gierigheid natuurlyk uitdrukt. En de oude Man, die hier als een Filosoof gesteld word, zou by gevolg de wysbegeerte te kennen geeven. Opgelost. Maar wy zeggen, dat dit alleenlyk de schyn daar van is: want indien men de uitlegginge op deze wyze wilde maaken, zou het zelve geen beknopt Zinnebeeld konnen weezen, maar eer een mengelmoes van verscheidene zaken; en waar zou het slot op uit komen?

Derhalven zal het niet ongevoegelyk zyn, dat wy onze gedachten in deze verbeelding, tot de allerminste voorwerpen toe het klaarste te kennen geeven; waar toe wy van achteren af zullen beginnen, en zo allengskens na vooren.

Klaarder uitlegginge der voorwerpen in 't generaal. De Borstbeelden en de Fontein in 't verschiet, als mede de meid die de baluister schuurt, slaan altemaal op de ydelheid; gelyk ook die oude Man met de Globe de ydele betrachting verbeeld: want wie kan in de geheimen van God en de Natuur indringen? Van de Juffer en de oude Vrouw hebben wy den zin hier boven reedts gezegt. Weshalven dan de rechte en eige gedachte van dit voorwerp alleen daar op uit komt, om aan te wyzen dat alles ydelheid is: 't geen 'er echter niet wel uit zou konnen beslooten worden indien 'er de Kinderen niet by waren; vermits die andere Beelden en dingen op verscheidene zinnen zouden konnen toegepast worden, als Hovaardy, Gierigheid, Wysbegeerte, en zo voorts: want de kinders, die met waterbobbéllen te blazen hunnen tyd doorbrengen, zyn nu de ziel van dit werk; anders waard' 'er geen binding noch slot: ja ieder beeld zou een byzondere zin hebben; waar toe dan ieder van de zelve ook wel een byzonder vertrek noodig hadde. En schoon men verscheidene hertstogten in een Stuk wilde voegen, zou evenwel by ieder noch iets by moeten komen, om de meening van elk in 't byzonder regt te verstaan: want het is niet met een Schildery, als met een Tytelprint, waar in men alles verbeeld wat in 't geheele Boek vervat word, gelyk de zeven Wonderen, de twaalf Maanden, enz.

Dit

Dit zelfde ontwerp komt ook niet kwalyk met een waare geſchiedenis overeen, en zou ook wel voor een Moraal of Zinnebeeld konnen genomen werden: want ieder perzonaadje heeft hier zyne byzondere en eigene karakter. De mannen zyn meeſt tot de ſtudie geneegen, de vrouwen tot het verzamelen van waereldſche goederen en ſchatten: de dogters groeijen op in weelde en tydkwiſting: de kinderen, die noch jong en onnozel zyn, bemoeijen zich nergens mede als met dingen van geene waarde. Zo dat dit alles wel in acht genomen zynde, kan 'er niets anders uit beſlooten worden, als dat elk in 't zyne de ydelheid bemint.

Uit dit voorbeeld konnen verſcheide zinnen getrokken worden.

Ydele neigingen der menſchen.

Indien iemand hier mogt tegenwerpen, en zeggen, dat de Sterrekunde, Wiskunde, en Natuurkunde geen ydelheden zyn, alzo die alleen den Wyzen toegeſchreeven worden; die gelieve te weeten, dat de Wyzen zelf, door zommige, voor (*a*) dwaazen geacht worden. Hierom wilde (*b*) *Pythagoras*, ſchoon een heiden, den naam van wys niet aanneemen; maar gebood, dat men hem alleenlyk een vriend en beminnaar van de goede reden en wetenſchappen zou noemen. Veeltydts worden mede die Wyzen door de kennis heel vermeetel, en bezeffen niet met dien Filoſoof, dat 'er ook een ydelheid in de weetenſchappen ſteekt. Dus zien wy dagelyks de ryken trots en opgeblazen; de ſchoonen, hovaardig en wellustig: hoewel de ſchoonheid en wellust als een ogtendroos met den avond vergaat, en men met den Tafereeldichter wel mag zeggen, (*c*) dat die wellust een ſchaduw en een ſnelluſt is. En dierhalven

Arme menſchen
Zyn 't die naar ſchaduwen, en vluchtend ſchyngoed wenſchen.

zo dat dit alles dingen zyn, die ons t'elkens te vooren komen, ja dikwils in een en zelve huishouding; gelyk wy daar van in 't voorgaande Hoofdſtuk breeder geſproken hebben.

Zommige zullen my mogelyk te vooren leggen, dat ik hier zulk een ſlechte zaak, als een paar pantoffels by de trap, die de oude vrouw ſchynen toe te komen, ter neder ſtelle: doch ik zeg, dat het niet gering is, maar eigen voor de vrouwen die afgoden van haare huizen maaken, en liever blootsvoets over de blaauwe ſteenen loopen, als die te beſmetten, ſchoon zy de meiden geduurig agter aan hebben met een wolle lap, om ieder treê, die 'er gedaan word, af te veegen. Maar, dewyl deze afgodery, en zyn hert op de ſchoonheid, cierlykheid en netheid van

Al te groote zindelykheid der Hollandſche vrouwen, in het verſchoonen van hunne huizen.

 de

(a) *De Sophiſten noemden de wysheid dwaas, ſchandelyk, en eerloos.*
(b) Pythagoras *van Samos. Deze verwierp de naam van Wyze, dien men hem gaf.*
(c) *K. Sw. Tafereel der Ondeugden, in de Welluſt.*

de huizen te ſtellen, hier in Nederland genoegſaam gemeen, en derhalven aan ieder overvloedig bekend is, zullen wy die zaak niet verder aantoonen, maar ſomtydts, om de vrede en ruſt, ſtilſwygende by ons zelf met verwondering zeggen: o ydelheid der al te puntige Hollandſche vrouwen! Aldus bevinden wy ook, dat de meid, als afhangkelyk van de vrouw, met eenen een uitvoerſter van haare ydele begeertens is: doch vermits die dienſtige ſchepſelen in haaren ſtaat altyd ook iets hebben 't geen de ydelheid verbeeld, geef ik haar koraalen, of paarlen om den hals, al ſchoon zy een bakkes had als een grins, of, gelyk ten tyde van *Latona*, de boeren hadden, toenze in kikvorſchen herſchept waren: want hoe leelyk deze deerns zyn, beelden zy zich evenwel noch in ſchoon te weezen, als zy ſlechts krullen op het hoofd, en koraalen om den hals, hebben. Derhalven blykt het genoeg, dat alle die omſtandigheden van groote en noodige uitwerking zyn.

Wat aangaat de ordinantie der kleedinge in dit Tafereel, die konnen de Modernſchilders, met hunne verkiezinge overeen komende, ſchikken naar hun welgevallen. Ik heb dezelve alleenlyk dus ontworpen, om te toonen dat men een Vanitas zo wel Antiecksgewyze kan verbeelden buiten de gemeene trant, dan de Moderne Meeſters die gewoonlyk voortbrengen, en de waereld mede opvullen.

Van de Kleeding en Drachten.

VYFDE HOOFDSTUK.

MEn behoeft niet te twyffelen, dat de Schilderkonſt ooit anders geweeſt is, en altyd weezen zal, als tegenwoordig, ten opzichte van haare verſcheidene verkiezingen: want van 't begin af aan zyn 'er Mode-ſchilders geweeſt; en gelyk ieder Klimaat zyne byzondere landaard heeft, zo volgt ook ieder Natie haare eigene modens of drachten: waar uit genoegſaam blykt, dat de menſchen in die tyden, zo wel als nu, van gedachten zyn geweeſt dat de hunne de beſte was, zonder eens te overdenken wat de beweegreden daar van is. De Ooſtlanders volgen een eigene byzondere dracht, gelyk de Noordſche volkeren mede ten opzichte van de hunne doen. Deze laatſte zien liever laken, wolle en wilde beeſtenhuiden, dan de ſchoonſte en dunſte zyde van het Ooſten. Aldus gaat het doorgaans met de drachten: elke Natie, zeg ik, als Romeinen, Spanjaarden, Franſchen, Duitſchers, enz, behouden en beminnen ieder de haare. Het is dan geen wonder, dat de Schilders dezelve, welke met hunne byzondere ver-

Dat ieder natie zyn byzondere Mode volgt.

verkiezinge overeen komen, navolgen. Doch het is hier in met de Konst eeven als men ten dien opzichte met de Godtsdienst doet. Daar is 'er maar eene, die de waarachtige is: d'andere worden slechts voor Secten gehouden. Desgelyks de dracht, die de bestendigste en altyd de zelve blyft, is ook de beste. Doch wy zullen ieder Land en Volk hunne byzondere neiginge aan zich zelf bevoolen laaten.

Dat de Modeschilderyen van tyd tot tyd veranderen, en hunne waardigheid allengskens vermindert en vergaat, is onwederspreekelyk; vermits wy daar dagelyks voorbeelden genoeg van hebben, voornaamentlyk wanneer zy met onkunde of misverstand doorwrocht zyn: daar nochtans de Dorische Order, die de geringste en plompste is, zo wel een goed Architect van nooden heeft, als de Corintische of beste. De Mode-schilderyen verslimmeren van tyd tot tyd.

De Moderneschilderyen komen in alle deelen met de beste Antieksche over een, voor zo veel de Konst betreft, als teekening, schikking, koleur, dag en schaduw, stoffagie, enz. Mode en Antiek waar in overeen komende.

Een schrander Modeschilder zal zich wel wagten van het Antiek te gebruiken, en het een onder het ander te vermengen; want dat zou een onvergeevelyke misslag weezen: nademaal hy alles, 't geen hy in zyne geheele studie behoeft, overvloedig genoeg kan bekomen. Is het niet een groote dwaaling, eenige uitheemsche woorden te willen gebruiken in een taal die van zelve ryk genoeg is? Waarom zyn de geleerde *Hooft* en *Huigens* zo geroemd? Is het niet om de kracht en zuiverheid hunner taal? En voornaamentlyk *Vondel*, dien men met regt daarom den naam van den Hollandschen *Virgilius* geeft. Geen Antiek onder het Modesche te mengen.

Wy zien door de dagelyksche ondervinding, hoe onvolmaakt en gebrekkelyk de Mode is. Ieder dag brengt zyne veranderingen mede; en elke wyze dunkt ons best, als ze maar de algemeene toestemming door het gebruik en de navolging kan bekomen. Dit kan men genoeg bewyzen, als wy met bedaarde zinnen overleggen, hoe belagchelyk en ongerymd de dracht onzer voorouderen zich in onze oogen vertoont, en by gevolg hoe iemand met de nek aangezien zou worden, die het kleed van zynen overgrootvader aangetrokken had: zou hy niet voor uitzinnig en gek worden gehouden? Even alzo komen ons die oude afbeeldingen der kleding te voor, met hunne styve kraagen, barkoene schouders, naauwe en gepikkeerde wambussen, enz. Is 'er iets dat ons meer doet verwonderd zyn? En hunne Schilderyen, hoewel fraay geschilderd, zyn zy niet met kleine eerbiedigheid van ons aangezien? En wat grond van reden is 'er, om ons te doen gelooven dat de heedensdaagsche Mode aan onze naneeven behaagelyker zyn zal; daar ons de Mode van het voorleeden jaar zelfs mishaagt? De ouwetsse dracht in deze tyden verworpen.

Een koddige voorstellinge in het verbeelden der kleedinge in een geschiedenis.

Die zich tot deze verkiezinge begeeven, hebben geen vermogen om eenige Geschiedenissen der Oudheid te verbeelden: want hoe bespottelyk zou het zyn, indien men de Koningin *Esther* kwam te kleeden in een naauwe en styve tabbaard met linten hier en daar opgeschikt, een styve en geplooide labaar om den hals, dikke en wyde rokken om de heupen, kante ponjetten die digt aan de hand sluiten, een styf opstaande spaansche kant op 't hoofd voor een *Diadema*, en zo vervolgens op die wyze; en daar nevens den Koning *Ahazuerus*, zittende op een spaanschleere stoel, met een hoogen of zeer smallen hoed op 't hoofd, een fraas of lob om den hals, aanhebbende een kort wambus met lange schooten, als mede een korte mantel met bont gevoerd, een wyde broek met strikken onder aan, en over de beenen kanonkoussen, een gestrikte roos op de schoenen, een spaansche ponjaard op de zy, handschoenen in de hand, enz: en in 't verschiet *Haman* met een roode hembdrok met zilvere knoopen en een linnen onderbroek, staande met den Beul op de leer, en een Franciskaner Monnik onder aan de voet, hem een Crucifix toereikende? Wat dunkt u, leezer, zou dat niet een schoone vertooning zyn? En nochtans ziet men zulks al gebeuren.

Wat zaaken, met Mode uitgebeeld, in haare volle kracht zyn.

Nu zoude my iemand mogen vraagen, of de Modesche Schilders, te weeten die Markten, Keukens, en zulke dingen schilderen, dan niet onder de Beeldschilders behooren? Ik zegge ja, by zo verre zy zich daar by houden en blyven, en zelfs wanneer zy eenige vercierde geschiedenissen, of gelykenissen, welke aan geenen tyd verbonden zyn, verbeelden: gelyk die van Lazarus en den ryken Man, van den Tollenaaar, van den verlooren Zoon, en diergelyke, of die men daagelyks ziet gebeuren. En de zelve verbeeldingen ontroeren onze gemoederen des te meer, als zy uitheemsch en in uitlandsche dragten vertoond worden; alzo ons de verandering der kleedingen en modes uit een ander gewest zo ligt niet te vooren komen, en zo haast niet misstaan.

Maar zy moeten zich wagten van Bybelstoffen, en *Ovidiaansche*, *Virgiliaansche*, en andere geschiedenissen van dien tyd te verbeelden; gelyk hier vooren nochmaals is gezegt.

Belagchelyke Mode-Schilderyen.

Dog men vind 'er, welker stoutheid belagchelyk is, en die een *Sofonisba* durven verbeelden geheel na de hedendaagsche wyze gekleed, met een fluweele tabberd aan, een witte satyne rok met goude boorden, kante mouwen, valsche krullen op het hoofd, witte muilen aan de voeten, en dat in een kamer met goud leer behangen, en een vuur en houte vloer daar al de draaden en kwasten van het hout net in waarge-

genomen zyn. De kamer is gestoffeerd met felpe stoelen met franje en kopere spykers, en op de schoorsteen groote porceleine schotels, tegen het behangsel tabletten met theegoed, een papegaay in een kopere kooy, enz. Men ziet 'er een Moor aankomen, die haar op een zilver teljoor een heedendaagsche goud of kristallyn geslepen drinkglas, of kelk, aanbied; gekleed zynde in een livrey met gimpen en koorden. Haar kostelyk ledekant, tot de pispot van tin of zilver, is daar niet in vergeeten, nog de matten op de vloer.

En aldus verbeeld men *Lucretia* en *Dido* desgelyks; by welke laatste men een kaart agter tegen de wand van de zaal durft hangen, zynde de nieuwe vergrooting van Amsterdam, die men kan zien dat by *Allard* op den Dam gedrukt is.

Men wil kwanswys die historien zo van *Plutarchus*, *Livius*, *Tacitus*, en diergelyke Schryvers, in het geheugen der menschen houden; en men doet het op de ongerymdste en belagchelykste wyze der waereld: even als die Dichter, welke, om zyn vaers door de waereld bekend te maaken, 't zelve op het water in een groote rivier, die naar de stad toeliep, ley; waanende, dat het papier, aldaar gedreeven zynde, opgenomen en geleezen, en derhalven zyne lof daar door rugtbaar zou worden: maar dit geschrift, eerst doornat geworden zynde, zonk in de grond, en wierd daar na door een Modderman opgebaggerd, en nevens de andere modder in de schuit geworpen, en de Dichter aldus van zyne grootse inbeeldinge en hoop versteeken. Gelykenis.

Gy dan, o leergierige, verzint u wel, houd u by de wal; op dat gy, niet konnende swemmen, niet verdrinkt: want die het gevaar niet ontziet, blyft 'er dikmaals midden in. Een goed mes bestaat niet in een zilver hegt, noch de lekkere wyn in een goude schaal. Laat u van de waarheid onderrichten: want uw werk, hoe net uitgewrocht, zal uwe zaak niet in uw voordeel bepleiten, zo gy van de waarheid afwykt. Vermaaning.

Twee Schilders malkanderen eens ontmoetende, raakten by dat geval aan woorden om de voorrang. *Antiko*, die de wyste meende te zyn, wilde de hoogerhand neemen, en doorstappen; maar *Modo*, die niet minder op zyn eer en aanzien stond, wou niet wyken: en alzo hy wat jonger en koppiger was, stiet hy *Antiko* met zulk een geweld tegen de borst, dat ze beide ter aarde vielen. Als zy nu een poos heel bedwelmd gelegen hadden, en weder wat bedaard waren, begon *Modo* wakker te schelden: maar *Antiko* sprak, zult gy voor my niet wyken? Neen ik, zei *Modo*, ik ben zo goed als jy; en heb- Verwytingen tusschen *Antiko* en *Modo*.

je wat te zeggen, zo trek eens van leer, of ik duwje dit mes in de huid. Deze bejegening was te gevoelig voor den trotſen *Antiko.* Hy greep, vol woede, zyne ſtokkade; en daar mede was het val aan met ſteeken en kerven. Het gevecht was fel en twyffelachtig. Alle, die het aanzagen, ſchrikten en beefden, en riepen: houd op mannen, houd op; maar te vergeefs. Elk ſtiet toe; doch zy konden malkanderen niet aan 't lyf komen. Eenen *Juſtus*, daar by geval komende, en ziende dat het alle beide zyne vrienden waren, ſprong 'er tuſſchen, en ſcheidde ze met goede woorden van een. Als zy nu een weinig bedaard waren, vraagde *Juſtus*, wat hen beweegde met zulke ongelyke wapenen te vegten, en het leeven zo roekeloos in de waagſchaal te ſtellen? Hoe, zyt gy 't alleen, antwoordde *Antiko*, die niet weet dat hy zo veele eerlyke luiden vervoerd en geſchoffeerd heeft? Is hy het niet die de kuiſche *Lucretia* en de deugdſaame *Sofonisba*, onder een valſchen ſchyn, uit haar land vervoerd, en hier in Amſterdam heeft gebracht, om 'er de ſpot meê te dryven? Weet gy niet, hoe dat hy die onnozele en godvruchtige *Eſther* met het heele hof van *Ahazuerus* onder de tiranny der Spanjaarden heeft gebracht? Dat 's noch niet genoeg, maar hy beſteelt my dagelyks, en wil voor my niet wyken. Heb ik dan geen reden genoeg, dunkt u? Hier op vraagde *Juſtus*, of de twiſt nergens anders, dan om de voorrang, ontſtaan was? Maar *Modo*, die geen antwoord wilde verwagten, ſprak vol gramſchap: alles, 't geen die Sinjeur daar zegt dat ik hem doe, dat doet hy my. Hoe meenige dingen heeft hy my ontfutſeld, ſtormhoeden, yzere harnaſſen, ryglyven, enz. Wel hoe! is u dat groot ſchelmſtuk vergeeten, 't geen in de waereld zo veel gerugt gemaakt heeft, toen hy (a) *Heliodoor* den kerkroover van uit het Joodſche land deed komen, en te Romen in de St: Pieters kerk voerde, om in weerwil van den Paus de heilige ſchat te berooven? Maar om zyn voorneemen te bedekken, en geen vermoeden te geeven, of het kwam te miſlukken, ging hy heen en maakte aan Paus *Urbanus* den achtſten dezen aanſlag bekend; waar over deze zich aanſtondts in zynen ſtoel derwaarts liet draagen, en den Roover vraagde, of hy zich niet vergiſte, en of hy niet wiſt, dat het te Jeruzalem gemeend was, en niet te Romen? Denkt gy dan, dat de heylige Vader, indien hy eens omgekeeken, en den hoogen Prieſter van Jeruzalem in 't heylige der heyligen gezien had, dezen kwaaddoender ongeſtraft zou gelaaten hebben? Wat dunkt

Tafereel hier vooren verhaald.

(a) Heliodorus, *Capitein van* Seleucus Philopater, *Koning van Syrien. Deze trok van Romen in den Tempel te Jeruzalem, om daar het heiligdom te beſteelen; waar over hy, van twee Engelen geſlagen, voor dood bleef leggen: doch kreeg door het bidden, en de offeringen aan God, daar na zyne gezondheid weder. Ziet het tweede boek der Machabeen, cap.* 3.

dunkt u van dit ſtaaltje, zou ik dan voor hem wyken? Zus, zus, zei *Juſtus*, geeft doch de reden plaats. Doch *Antiko* riep, ik wil myne brooskens en Romeynſche wapenrok weêr hebben, die hy my ontnomen heeft: dan ſcheld ik hem de reſt kwyt. Doe zei *Modo*, geeft my eerſt dien ſtormhoed en het yzer harnas van myn overgroot vader weer, die gy aan *Æneas* vereerde, toen hy met zyn vader uit Dardanien vluchtte: de yzere handſchoenen zal ik u laaten houden, en daar meê wel. Maar *Antiko* zeide, die wapenen van uw overgrootvader heb ik aan *Dominiquin* vereerd; en de yzere handſchoenen gaf ik aan *Rubbens*, en die heeftze weer aan een lyftrawant van de Koningin *Thaleſtris*, de hooftmannin der Amazonen, vereerd. Eindelyk kwam het hier op uit, dat *Juſtus* hen raadde, dewyl geen van beiden iets wederom kon geeven, dat zy de queſtie zouden afdrinken, en zich voortaan wachten van elkanderen iets meer te ontrooven.

Ik twyffel niet, of de gunſtige Lezer zal uit dit voorgeſtelde geval genoegzaam konnen verſtaan, wat ik daar mede wil betekenen.

Wy hebben voor dezen gezegt, en beweezen, dat de geenen, die dagelyks by ſlecht en ondeugend volk verkeeren, gemeenlyk ſlecht en ondeugend; en, in tegendeel, die met deftige en deugdzame omgaan, ook deugdſaam worden. De gewoonte, zegt *Horatius*, is een tweede natuur; en 't gemeene ſpreekwoord zegt: daar men meê verkeert, word men mee geëerd. Hy is dan gelukkig, die een redelyke kennis van goed en kwaad hebbende, het beſte en voordeeligſte voor het ſlegtſte en ſchadelykſte kieſt, en zich in al zyn doen en werken daar na ſchikt. Die zich een ſlechte manier heeft aangewent, komt daar zo ligt niet weer af; maar blyft dezelve al zyn leven lang behouden: in tegendeel, die zich tot het goede ſchikt, zal het kwaad ſchuuwen en verwerpen, om dat het tegens zynen zin ſtryd.

Aldus redenkavelende kan men bezeffen, hoe voordeelig het is voor een leergierigen zich te gewennen aan fraaije dingen; 't zy wat het ook moge weezen, tot onze ſtudie behoorende, en te verwerpen alles wat gebrekkelyk en overtollig is. De groote meenigte goederen doen zelden goed, plagt de beroemde *Bartolet* te zeggen.

Hoort hier eens een Tafereel, zinnebeeldsgewys, op een verwarden Schilder door het te veel leezen van allerhande onnutte boeken; waar uit wy toonen dat men moet leeren niet meer boeken te gebruiken als in zyne ſtudie te pas komt: het geen *Seneca* beveſtigt, zeggende, dat men weinige boeken, maar die goed zyn, moet gebruiken. Welke oorzaak van verwarring men noch veel verder kan trekken, gelyk in de groote meenigte van onnutte printen, tekeningen, en alles wat het ook

Te veel Boeken, Printen, en andere dingen ſchadelyk.

ook verder zou mogen weezen: want alle deze dingen zouden onze gedachten alzo wel onbekwaam maaken om het beste te betrachten, als het overdaadig leezen.

Tafereel op een verwarden Schilder.

Hier ziet men in een Schilderkamer een tafel, Anticksgewyze, gedist met borden, en in de midden een schotel met een koek piramidaal benevens een bocaal, aan dewelke vier vrouwen zitten, de Schilderkunde, Beeldhouwery, Bouwkunde en Graveerkunde, ieder met haare behoorlyke kentekenen. Verstand met de Schoonheid aan de hand, gevolgd van de Deugd, komen de kamer in en naderen de tafel, alwaar zy verwelkomd worden; terwyl Voorzichtigheid de Ondeugd, als een gebogchelde dwerg verbeeld, nevens een vervaarlyke *Chimeer*, ter kamer uitdryft. De kamer is behangen met Historien, Landschappen, Architectuur, en Printen. De Oudheid zit in een nis, en houd eenige Medailjes in de hand, verbeeldende de oude luister. De deur is achter ter linker zyde, daar zy inkomen; en d'andere werden ter regter zyde uit het Stuk, of na vooren toe gedreeven. De *Chimeer* heeft arendtsklaauwen, draakevleugels, slangestaart, een langen hals, vrouwenhoofd vol slangen, en de buik vol hangende prammen.

Laaten wy dan met bedaarde zinnen onder onze goederen zoeken, wat ons het best kan dienen, 't zy Pleyster, Printen, Teekeningen, Akademie-beelden, en andere Modellen; verwerpende al het overige 't geen in onze oeffening niet te pas komt.

Nademaal wy dus verre over het Modern gesproken hebben, zal het niet ondienstig zyn, dat wy in 't Antiek ook noch eenige waarneemingen, doch in 't kort, aanmerken.

Het Antiek vereischt een schoone Proportie,

Iemand, die het Antiek zuiver wil navolgen, dient noodzaakelyk te weeten, dat het in deze twee hoedanigheden, als schoonheid en deugd, bestaat; welke schoonheid in een correcte proportie der leden moet worden verstaan, gelyk wy in het zevende Hoofdstuk aangeweezen hebben; en de deugd in een zedige bevalligheid, uit de beweeging der leden voortkomende, zonder eenige buitenspoorigheid noch *Carrigatie*. Dit is voor zo veel het naakt betreft.

fraay beloop van Kleedinge,

De kleedingen, die met een schoon beloop van plooijen zedig en wel geschikt zyn, zodanig dat de beelden zich daar door onverhinderd met welstandigheid konnen beweegen, zyn zekerlyk de beste; gelyk de doorluchtige *Raphael*, *Poussyn*, en meer andere, die het zuiver Antiek hebben nagevolgd, genoegsaam in hunne Konstwerken hebben doen blyken.

schoone Daaging,

Het ordineeren, schoone daaging, en wat meer tot volmaaktheid van een heerlyk Stuk behoort, dient alles op zyn schoonste verkoozen te werden.

Met

Met het Landschap, Architectuur, en verdere stoffagie, gaat het eveneens: alles moet zuiver Antiek, of geheel Modérn zyn. Landschap, Architectuur, en andere stoffagie meer.

Terwyl deze verkiezinge ten einde loopt, zullen wy noch een Tafereel, tot derzelver slot, hier achter aan voegen.

Tafereel Antiek, over het verdryven van 't Modérne of Mode uit dezelve.

Tafereel.

MEn zoude in plaats van Schoonheid en Deugd, die in de voorgaande door Verstand geleid worden, een schoone zedige jonge Maagd konnen stellen, met dun lywaad gekleed, zodanig dat men het naakt daar onder kan bespeuren; hebbende een vogel Feniks op haare hand, en een bloemekrans op 't hoofd. Verstand met een goude band om 't hoofd, en een scepter in de hand. In plaats van de gebogchelde Ondeugd en de Chimeer, zou men een jong Meisje vluchtende konnen verbeelden, met een styve tabberd aan; op het hoofd een fontange; een bonte sabel om den hals; en om de armen mouwen vol kanten; koussen, schoenen, en handschoenen aan, en een mandtje met Oostindische Thee-goederen onder den arm; als mede *champignons*, of paddestoelen, die zy, door het wild en ongeschikt loopen, stort. De Voorzichtigheid slaat haar met een spiegel, hebbende in de andere hand een pyl daar een slang omgeslingerd is. De bloemekrans op het hoofd van de schoone jonge Maagd zal te samen gesteld weezen uit kleine eeuwigduurende bloemtjens, genaamd *Phermica Austriaca*, en *Guafalium*.

De *champignons* beteekenen korten tyd, of schielyke op-en ondergang.

De Scepter van Verstand is een lange dunne stok, met een knop daar boven op.

OP HET SCHILDERBOEK VAN DE KLEUREN

DOOR DEN GROOTKUNSTENAAR GERARD DE LAIRESSE.

LAIRESSE, door het kunſtpenſeel,
By d'allergrootſte Kunſtenaaren,
En die het beſte zyn ervaaren,
Alom het hoogſt geroemt, zo veel,
Of meer dan d'Oudheid, minder t'eeren
In al dat ieders oog voldoet,
Toont hoe haar kleur nu wyken moet,
Hoe hoog haar Kunſt was te waardeeren.
Zyn Kleuren op het ſchoonſt, door een,
En dan weêr zacht en mals geſcheiden,
Den zin bevallig ſpeelen leiden,
Door zyne penne, en kracht van reên,
Om dus die Kunſt in top te haalen,
Door verwen, die, als Iris kleed
Gemengelt, toonen hoe gereed
Dat zonlicht ſpreit zyn glans en ſtraalen
In zulk een held'ren regenboog,
Daar 't zacht en zoet door een gedreeven,
Het ſchoonſt de verwen weet te weeven,
Dat zelfs het allerkeurigſte oog
Zich voelt, door deeze glans betov'ren,
Wyl 't hart, verbyſtert en verrukt
Door 't ſchoonſte ſchoon haar ingedrukt,
Maar naau bezeft, zich laat verov'ren.
Wat ſchittert dan een hemelgloet,
Zo wel van boven als van onder,
Dat oog en hart vervult met wonder,
Als of de zon met haaren ſtoet,
En ſleep van maane- en ſtarreſtraalen
Doormynen in en onder d'aard,
Daar alle ſchat zich openbaart,

 Schynt

Schynt vol van luister neêr te daälen,
Daar alles gloeit en blaakt en brand,
Als of de hemelkring en aarde
Bezwangert, al haar rykdom baarde,
En schitterde van allen kant,
Van Jaspis, Chryzoliet, Robynen,
Turkois, en wat door d'ertsen heen,
Als gout en zilver, glansryk scheen,
En baart ontelb're zonneschynen.
Hier gloeit Paktool en Gangesstrant,
Door al de glanssen, die 'er dom'len,
En schynen onder een te schom'len
Gelyk in 't gout en 't goude zant,
Daar d'elementen zich vereenen.
Hoe praalt nu d'eed'le Schilderkunst
Gelyk een schoone maagd, elks gunst
En liefde waard, dus ryk omscheenen
Van al dat kost'lyk is en eêl.
Zy vest nu hemelwaart heure oogen.
't Palet legt vol van regenboogen.
Een zonstraal schiet uit elk penseel.
Zes kind'ren dansſen om haar henen,
Elk met byzond're verw bekleed.
Drie Hooftkoleuren wyd en breed
Hier aangeweezen, en omschenen
Van and're drie, die deeze maagd
Gebroken noemt, en die in 't mengen
Zy by elk Hooftkleur weet te brengen,
Daar nu de Kunst haar roem op draagt.
Dus doet LAIRES die Schoone leeven,
Gelyk Pygmalion zyn beeld,
Daar geest en aardigheid in speelt
Als daar de ziel word ingedreeven.
De Schilderkunst krygt bloos op bloos,
En zegt: gaf d'Oudheid my het weezen,
Nu word myn schoonheid meer gepreezen.
Zy pronkt nu als een Lenteroos
Die by de lelie staat te pryken.
Dus toont LAIRESSE dat zyn Kunst
Zal altyd leeven in elks gunst,
En dat hier d'Oudheid moet bezwyken.

KORNELIS SWEERTS.

GROOT SCHILDER-BOEK,

VIERDE BOEK.

Van de Koleuren, en derzelver schikking.

EERSTE HOOFDSTUK.

OPmerkelyk is het, dat, daar de schikking der koleuren in een Ordinantie, het zy van Beelden, Landschappen, Bloemen, Gebouwen, of wat het moge weezen, ieders oog behaagt, echter tot nu toe niemand eenige grondregelen daar van vast gesteld heeft, waar door men wis en zeker te werk zou mogen gaan. Gebrek van grondregelen in dit deel der Konst, tot heeden.

De strydigheid der beweegingen is op redenen gegrond, die men door de oeffening in 't kort van buiten kan leeren, ja zelf anderen daar in onderwyzen; gelyk mede de verdeeling der leedemaaten, of proportie; dewyl dezelve, volgens de stelling van *Albert Duurer*, wiskonstig kan beweezen werden; de schaduwe en daaging desgelyks, door middel van de *Perspective* of Doorzichtkunde.

Deze alle kan men in zyne jeugd grondig leeren en verstaan: maar de schikking der Koleuren by en op malkander, om dezelve smeltende en bevallig met een goede *harmonie* te doen voortkomen, daar van zyn tot heden geene vaste grondregelen bekend gemaakt die ons daar toe leiden konnen. Hier in is het geval alleen alle onze troost.

Een schoone welgeteekende en fraay geordineerde Print, bevallig van dag en schaduwe, zuiver geëtst, of gesneeden, is lof en roemwaardig: maar een Schildery, tot welke, buiten het voornoemde, een konstige koloreering en schakeering vereischt word, verdient de hoogste lof. Door de koleur munt de Schilder boven alle konstenaars uit.

Doch dat veele Meesters ieder een byzondere manier hier in hebben, als den een flets, een ander somber, een derde graauw, zommige bont, eenige morssig, enz. zulks ontstaat doordien hun onbewust is, dat 'er een ordentelykheid in het schikken der zelve moet waargenomen worden: Oorzaak van hunne verschillendheid in 't koleuren.

Gelykenis. den: even als een schrandere Bloemist tot het opkweeken van uitgeleezene, schoone en groote bloemen doet. Hy onderzoekt, wat grond best tot der zelver teeling dient; welke droogte, en welke vocht begeeren; wat soort best uit, en welke meest in de zon opschieten; of die meest door duiven- en andere met hondenmest willen gevoed zyn: om op deze wyze, voor anderen, zyn voordeel daar mede te maaken.

Toepassing der zelve. Zo zal het met den Schilder gaan, indien hy maar de natuur en aart der koleuren naauwkeurig uitvorscht, op wat grond zy best afsteeken, en hunne werking doen: en aldus zal hy zien, of hy mede niet een merkelyker voordeel boven anderen kan bekomen. Door zoeken word veel gevonden: maar men moet, al mislukt het meêrmaal, t'elkens met een nieuwe lust het weder aanvatten. Hoe meenigen aanval heb ik op dit geheim gedaan, eêr ik een bres daar in kon maaken! Had ik het voorbeeld des grooten *Alexanders* niet gevolgd, en die Gordiaansche knoop aan stukken gekapt, zou ik noch al zoekende gebleeven hebben. Nu zal ik alle myne ontdekkingen en voorderingen den Konstenaar goedwillig mededeelen, en aan zyn oordeel stellen of dezelve van gewigt zyn.

Hoe veel koleuren 'er zyn. Wat het getal der Koleuren belangt, deze zyn'er zes, in twee soorten onderscheiden.

En welke. De eerste bevat het Geel, Rood, en Blaauw; en deze worden Hoofd-Koleuren genaamd.

De andere is een gemengde soort, en bestaat in Groen, Purper, en Paars; en deze draagen den naam van gebrokene Koleuren.

Wit en Zwart werden onder de Koleuren niet gerekend, maar alleen vermogende genoemd, om die reden, dat de andere, zonder hulp van deze, niet konnen werken.

Van de zinbetekeningen der zelve. Deze genoemde Koleuren hebben ook hunne zinbetekeningen en byzondere eigenschappen. In 't algemeen word het Wit voor het licht, en 't Zwart voor de duisternis gehouden;

Het Geel, voor luister en glorie.
Het Rood, voor geweld, of liefde.
Het Blaauw, voor de Goddelykheid.
Het Purper, voor gezag en oppermagt.
Het Paars, voor onderdaanigheid: en
Het Groen, voor dienstbaarheid.

Wat koleur is. De Koleuren, in zich zelf aangemerkt, zyn zekere hoedanigheden, die zich niet konnen kennelyk maaken dan door tusschenkoming en aan-

aandoening van een ligchaam: even als de Maan, die haar licht van de Zon niet zou konnen erlangen, veel minder aan ons mededeelen, dan door middel van een ligchaam. Zo is ook het Wit dat geen, waar uit de Koleuren zyn voortkomende, en het ligchaam waar door zy aan ons kennelyk werden.

De Koleuren geeven, ten opzichte der Schilderkonst, het leeven aan alle dingen. Zonder deze zou het onmogelyk zyn het leven van de dood te onderscheiden, het hout van steen, de lucht van 't water, goud van zilver, ja het licht van de duisternis. Zy zyn van byzonder groot vermoogen; vereenigende door hunne lieffelykheid; scheidende door geweld met hardigheid. Zy doen de dingen in de dunne lucht verdwynen, en andere met geweld uit de gronden te voorschyn komen. Hunne kracht en werking.

Hunne vermenigvuldiging maakt de grootste bevalligheid, zowel in de natuur als schildery, maar voornaamentlyk zo in het laatste dezelve door een konstige hand geschikt worden. Dan is 'er niets dat de zinnen meêr bevreedigt en betoovert, als der zelver overeenstemming en verschillendheid. Want wat is 'er schoonder, dan in een Landschap een azuurblaauwe lucht te zien, de groene velden met duizend veelverwige bloemen bezaaid, de ongelyke koleuren der gronden, deze ros of geel, en andere weder groen of graauw, ieder na zyn eisch: gelyk ook de bruine Cypressen, de graauwe Willigen, de blonde Olyf, de witte Populier, de groene Els, de roode Dennen, en blyde Linde, ieder boom na zynen eigenen aart. Voegt hier nevens de verscheidenheid des Steenwerks, hoe aangenaam zich aan ons gezicht het porfier der Grafsteeden, de serpentynsteene Puntnaalden, de witte marmere Vaazen en Termen vertoonen. De Bouwkonst verschynt immers heerlyker door de verschillende aart en verw der steenen, wanneer de blaauwe arduyn, rosse hartsteen, wit marmer, en diergelyke door een fraaije schikking wel by een, en op malkander gevoegd worden; en het gebouw van binnen met rood gespikkeld groenachtig Jaspis, porfier en marmer opgehaald, in de nissen met beelden, basreleven, en rondom met cieraaden van goud, zilver, koper, en albaster opgepronkt; en de vloeren met allerhande kostelyke steenen, als azuur, porfier, marmer van allerley koleur, tot streeling van oog en zinnen bekleed worden. Hunne aangenaamheid.

Maar alles hangt af van een ordentelyke schikking. Onmogelyk is het met alle deze kostelykheid iets bekoorlyks uit te werken, zo deze koleuren door de konst niet na eisch gepaard en geplaatst worden.

Hier toe is voor al noodzaakelyk, dat een oprecht Konstenaar der zelver aart ende byzondere krachten vast kenne; op dat hy volkomentlyk Wat tot der zelver schikking vereischt word.

wis en zeker gaan moge: even als een goed schryver, welke de letters kennende, alleen op de woorden zyne gedachten laat gaan.

Betreffende de schikking, gelyk in een ordinantie met veele beelden, met hoopen verdeeld zynde, altyd een het voornaamste is, waar na zich alle d'andere, ieder na rang, moeten voegen; zo is het ook hier mede gelegen, op dat zy alle by malkander een goede *harmonie* over het generaal te weeg brengen.

Ja indien het noodzaakelyk was, dat zelf de drie Hoofdkoleuren, hier voor genoemd, by den anderen geplaatst moesten werden; zo zal men het geel in 't midden, het rood daar naast, en het blaauw achter brengen: door welke schikking, men een redelyke houding zal zien voortkomen.

De drie andere Koleuren zou men desgelyks konnen voegen, wanneer men het purper voor stelt, het paars achter het zelve, en het groen het laatste, als minder kragt hebbende.

Dat deze laatste mindere en gebrokene genoemd worden, is om dat zy zeer veel van de eigenschap der eerste bezitten; wordende, by voorbeeld, het purper getrokken uit het rood met een vermenging der andere, het paars uit het zelve en 't blaauw, en het groen uit blaauw en geel.

Zy hebben wel haare byzondere kracht, maar geen rang.

Doch niet tegenstaande elke Koleur haare verschillende kracht en eigenschap heeft, hebben zy echter geen byzondere rang, nog mogen geen order houden; vermits dan eens een sterke voor de zwakke, dan de flaauwe voor een krachtige moet speelen, na vereisch van zaak en voorval: want ware het altyd na vervolg, en het geel de voornaamste party, de anderen allengs verminderende, zo zou 'er nooit verandering, maar altyd een en het zelve zyn. Maar neen, het is hier mede als met een Schouwburgspeelder, welke by wylen voor een Koning, dan voor een God, nu voor een man, dan voor een vrouw, nu eens de voornaame rol, en daar na weder voor stom speelt.

Doch wanneer de voornaamste party in het Stuk, het zy uit verkiezing of gedwongen zynde, uit witte, lichte, of zwakke koleuren bestaat; zo zullen de andere gedeeltens daar rondom, al zyn dezelve noch zo schoon van koleur, niet hinderlyk weezen, als zy maar verschillende en na order gemengd zyn.

Waarneemingen in het schikken der Koleuren.

Desgelyks, wanneer het voornaamste deel des Stuks uit geel, rood, blaauw of groen bestaat, en daar door afsteekt, moet men met deeze doorsteekende en de meesterspeelende party alle de andere gedeeltens hier en daar bezaaijen met kleine partyen, als of het daar meede geëmalieërd was, maar zo voorzichtig, dat zy hunne oorsprong uit het groot-

grootſte gedeelte ſchynen te ontleenen, en ſchoon geſcheiden zynde, te zamen eene zaak uitwerken, en het geheel aan malkander verbinden, gelyk het groot ligchaam der Maan rondom met tintelende ſterren vergezelſchapt is.

Dit gezegde is genoeg betreffende de ſchikking der koleuren in het algemeen: doch zulks kan niet wel uitgevoerd werden dan door het verkiezen van bekwaame achtergronden, tegen welke zy uitkomen, en hunne byzondere werking doen, op dat zy hunne gewenſte welſtand bekomen; vermydende die welke hen te weemelende, te wreed en hard doen zyn; en verkiezende zulke die hen lieffelyk doen uitkomen, waar van ik 'er eenige zal opgeeven.

Gronden op welke deze koleuren zich wel vertoonen, en eerſt van lichte op donkere.

Het wit paſt op allerley donkere gekoleurde gronden, uitgenomen op gloeijend geel.

Het licht geel, op purper, violet, blaauw en groen.

Het licht blaauw, op groen, violet, en geel dat niet gloeijend nog brandig is.

Licht groen doet een goede werking op purper, violet, en blaauw.

Het licht paars, op groen en blaauw.

Van donkere koleuren op lichte gronden.

Op wit paſt zwart, paars, groen, violet, en purper; doch geel noch blaauw paſſen daar by.

Op licht geel paſt violet, purper, en groen.
Op bleek rood, groen en blaauw.
Op bleek groen, purper, blaauw, geel en violet.
Op bleek blaauw, donker geel, rood, en groen.

Van harde en wreede koleuren.

Maar indien men op licht geel donker blaauw, of anders om, wilde leggen, zulks zou zich zeer hard en wreed vertoonen. Noch andere koleuren zyn 'er, welke noch hard noch wreed in zich zelve zynde, zich nochtans onaangenaam en krachteloos vertoonen, ten ware de eene of de andere heel vuil en bemorſt was: als daar zyn purper op rood, ſchoon rood op geel, of ſchoon groen op geel, en purper op blaauw of violet, en ook anders om; wit op gloeijend geel, en mede anders om; mitsgaders ook rood op rood, of blaauw op blaauw: gelyk de ondervinding, welke licht te neemen is, toonen zoude.

Van de wederſchynende koleuren.

Wat de koleuren, welke in wederſchyn gebruikt worden, belangt, daar van zal ik dit zeggen:

Dat by muskus koleur maſtikot beſt paſt, met licht purper of paars in de weêrſchyn: by asblaauw, paſt geelachtig wit, en de weêrſchyn van roozekoleur: by auripigment paſt donker purper, en blaauwe weêrſchyn: op ſchoon groen voegt wel koleur de roſe, met hemelſch

blaauwe wederſchyn: by purper of paars voegt napels geel, en een wederſchyn van zee-groen.

Noodige aanmerking daar omtrent.

Maar vooral dient opgemerkt te worden, dat alle wederſchynende ſtoffen in de ſchaduwe hunne eigene koleur behouden, te weeten die van het hoogſel; en dat men niet die misſlag der Ouden begaa, welke alle wederſchynende kleedtjens van twee koleuren ſchilderden, gelyk een geel ſtof met blaauw weêrſchyn geſchaduwd. Zo maakten zy het hoogſel geel, en de ſchaduw blaauw: en desgelyks handelden zy met alle de anderen. Waarlyk een groot misverſtand, geheel tegen de natuur ſtrydende.

Dewyl wy nu tot dus verre ons in de bykoleuren, en der zelver houding en werking gewikkeld hebben, zullen wy ook iets aanhaalen van koleuren welke byzonder wel tot ſtoffagie in een Landſchap ſtrekken, ook in andere Stukken en Geſchiedeniſſen.

Koleuren die op gras en in landſchap goede kracht hebben.

Op het gras ſteekt het bleek rood wonderlyk wel af, en vertoont zich lieffelyk aan het oog, nevens donker violet, donker blaauw, lichte geele weêrſchyn, met rood en wit; lichte engelſche aſch, weêrſchyn met purper, of violet.

Op roſſe gronden.

Op roſſe aarde gronden voegt ſchoon en donker violet, blaauw en donker groen.

Op blaauwe ſteen.

Op donkere graauwe ſteen, gemeenelyk blaauwe ſteen genaamd, paſt licht rood, groen, geel, en geelachtig wit.

Op hartſteen.

By hartſteen voegen al te gader donkere koleuren, als purper, paars, violet, blaauw en groen.

Welke koleuren men vermyden moet.

Maar voor al moet men nimmer een koleur uit enkel lak en wit gebruiken, noch enkele auripigment en rusgeel. Deze mogen niet als in tyd van nood, en dan noch heel ſchaars, gebruikt worden. Het groen en 't rood van eene tint in licht of bruinte ſtryden mede om hunne hardigheid altyd te ſamen; moetende daarom nooit by een geplaatſt worden.

Van Schildery binnens kamers.

Men geeve ook desgelyks acht, dat in een Stuk met veele of weinige beelden, het welk binnens kamers tegen een donkere grond hangt, of met veele ſchaduwen bezet is; desgelyks ook in een Landſchap tegens donkere en dichte boomen, het wit een groote welſtand heeft, en voornamelyk napelſchgeel, ruſgeel, auripigment, vermilioen, en ſchoon licht rood.

Wederom in een licht vertrek, met wit marmor of lichte hartſteen koleur; of in een Landſchap dat klaar, helder en vol lucht geſchilderd is, voegen het blaauw, purper, paars, violet, groen en zwart het zelve een groote welſtand toe. Daar en tegen zyn de voorgaande niet alleen hier mede ſtrydig, maar ook flaauw en zonder kracht, behalven

ven het wit, om dat het een vaste stellinge is dat men het niet te veel kan gekruiken, alzo het geen koleur is en over al schikt, behalven tegen de lucht.

Doch ik stel hier niet vast, dat de stoffagie in de eerstgenoemde Stukken uit die lichte en gloeijende koleuren alleen zal bestaan: geensins, maar wel dat dezelve met eenige donkere en zwakke geschakeerd werden: en in de tweede, alwaar men donkere en zwakke koleuren tot stoffagie gebruikt, daar zal men eenige lichte en gloeijende tussen schikken. Aanmerkingen hier over.

Nu zouden zommige mogelyk denken, om dat wy hier nevens de andere koleuren het blaauw stellen, dat het zelve tegens het verschiet hinderlyk zoude zyn, of dat het verschiet der bergen, die men om de verheid gemeenlyk blaauw vertoont, door zulk een schoone vlek te niet gedaan zou worden: doch deze twyffeling is haast weg genomen, wanneer men gelieft te letten dat ik hier niet allegader donkere koleuren verkies; maar wel dat het verschiet daar door eenigsins verder, zwakker, en smeltende schynen zal. 't Is ook waar, dat de blaauwheid in een Landschap dikmaals hard is, en het Stuk verwachtig maakt: maar door de donkerheid, in dit geval, werd het murw, natuurlyk en teeder.

Buiten het blaauw noem ik ook paars, groen, enz. Nu is de meening niet, dat het evenveel is waar menze zonder onderscheid schikt; het blaauw tegen het blaauw der lucht; het groen tegen het groen der boomen, het paars tegens een paarsachtige steen of grond; of licht tegen licht, en donker tegen donker. Neen, dat zou oneigen zyn: want gelyk in een Landschap donker en licht is, zo is 'er altyd middel om aan donkere en lichte koleuren ieder haare plaats te geeven.

In een kaarslicht, buiten of binnens huis, of andere lichten die uit vuur bestaan, voegt paars, purper, blaauw, groen, wit, zwart, rood en geene uitgezonderd; zynde dit stukken waar in de voornoemde koleuren met voordeel werken, en als op haar toegeëigende grond heerschen: want met geel en rood is het omtrent geleegen als met een brandende kaars, die groote uitwerkselen by nacht doet, en op den dag van geene kracht noch vermoogen is, als welkers schynsel men dan naauwelyks gewaar kan werden. Welke koleuren by Kaarslicht en Vuur de grootste kracht doen.

Gelyk nu de twee eerste Schilderyen, of Tafereelen, uit die geweldige koleuren als wit, geel en rood kunnen bestaan; en de twee andere uit purper, paars, blaauw en groen: zo konnen zy echter die van het eene by dat in de andere gevoegd werden, tot het doen voortkomen van een aangenaame schakeering en overeenstemming, wanneer by de geweldige eenige zwakkere, en by de zwakke een weinig geweldiger Middelen om alle deze koleuren te doen vereenigen.

gevoegd worden, laatende elk in 't zyne, na de bekwaamheid van ieders gronden, den meester speelen. Maar in het byzonder heb ik noch aangemerkt, dat uit die drie voornoemde geweldige koleuren andere van minder kracht konnen getemperd worden, als bruynoker met wat napelschgeel, schytgeel en wit, en meer diergelyke; en dezelve by de andere als tussenmiddelen schikkende, zal men met de voorverhaalde een groote party maaken: want het wit heeft zo wel zyne graaden, als het rood: altoos wel waarneemende, dat de voornaamste in kracht en schoonheid de meester zy; en die, welke daar uitgetrokken zyn, hier en daar door het geheele Stuk verspreid werden: om deze reeden, dat zy het best tegens den algemeenen grond uitkomen.

De schoonste koleur moet de voornaamste zyn.

Aanmerkingen over eenige voorname zaaken dezes Hoofdstuks.

Na dat wy nu reedts duidelyk genoeg voorgesteld hebben de gronden van deze tegenwoordige, en 't geene meest aanmerkelyk is in de gelegenheid en verscheidenheid der verwen; konnen wy lichtelyk daar uit af neemen, dat de Schilderyen, die deze opmerkingen in zich vertoonen, onze zinnen noodzaakelyk door een zoet geweld tot zich moeten trekken.

Wy zullen hier niet aanwyzen, wat, waar, en hoedanig de eene koleur met de andere vermengd, zich zal vertoonen: zulks is onmogelyk, en onbegrypelyk. Het voornaamste, om deze konstgreep te bekomen, is dat men acht geeve op wat hoogte men zyne eerste en kragtigste koleur maakt. Deze moet alleen de overhand hebben, en boven de anderen heerschen: en daarom word by veele voor een vaste regel gehouden, dat men geene andere als eene hoofdkoleur, of eene die dezelve verbeeld, in een Schildery mag brengen. Maar ik heb reedts aangeweezen, dat verscheidene op die wyze konnen te zamen gebragt worden.

Het is dan het oog en het oordeel eigentlyk, welke men in deze zaak moet te hulp neemen, en daar mede raadpleegen: want indien gy goedvind een schoone koleur te brengen ter plaatse waar uwe verkiezing dezelve stelt, waarom zou het kwaad zyn? Maar dit doet het kwaad worden, dat men de bykoleuren gemeenlyk niet wel schikt; voegende het gloeijende tegen het gloeijende, en het graauwe en 't blaauwe by een; waar door zy niet te voorschyn komen; of dat 'er al te krachtige en veele hoofdkoleuren by een geplaatst zyn, die het doet steeken en bont worden.

Om dan niet in deze konst te dwaalen, verkieze men slechts eene koleur; en om 'er eene by te vinden, zo neemt eene daar tegen strydende. Is ze rood, men neemt een graauwe: is ze bruin, men neemt een lichte,

te, enz. Aldus werden dezelve, de eene uit de andere volgende, by een gevoegd. Op deze wyze vind men zich nooit verleegen om verscheidene koleuren, tot byzondere kleedinge noodig, te vinden: met die bepaalinge echter, dat in alle de kracht of afstand der plaatsen, daar uwe beelden zyn, moet waargenomen worden.

Ik heb, om deze dingen op een gemakkelyke wyze te verkrygen, een zeer lichte manier uitgevonden; hebbende dezelve my altoos de byzonderheid en de houding met bekwaame en gevoegelyke middelen geleerd, ja menigmaal uit die zwaarigheid over het verschil der koleuren geholpen, op zulk een vaste wyze, als met de kleedinge zelve, inzonderheid in de weêrschynende. Eerstelyk temperde ik op myn palét van alle koleuren, welke gemengd worden, drie byzondere; te weeten een voor het hoogsel, een voor de halfschaduwe, en een voor de schaduwe. Toen nam ik een deel kaarten, en bestreek elk met eene der getemperde koleuren. Deze aldus beschilderd en droog zynde, schikte en herschikte ik dezelve zo lang door en by malkander, tot dat myn oog en oordeel vernoegd waren. Somtyds, als dit niet wilde lukken, verschoot ik die door een, en nam 'er by wylen een greep af, die ik aldus opvolgde, om dat ze my alzo behaagden. *Een gemakkelyk middel, om zich in de houding der koleuren te oeffenen, aangetoond.*

Meest diende my dezelve in wederschynende kleedinge, welke ik door dit middel meenigmaal voordeelig en fraay van koleur vond. Inzonderheid hielp my dit veel, wanneer ik twyffelde of zodanige ofte zulke koleur wel of kwalyk by zo een andere zoude passen: en alzo wel als of ik de stoffen daar by had, weezen my de kaarten de zaak aan, en reddeden my van vergeefsche moeite, of onwisse in 't onderzoeken.

Nu zal het niet onvoegelyk zyn, dat wy noch iets van de Achtergronden zeggen.

Het gebeurt veelmaals, dat iemand een koleur ziet in eenig Schildery, die hem zeer aangenaam voorkomt: maar in 't navolgen bevind hy, dat haare werking zo krachtig niet is, als wel de geene die hy heeft gezien. De reden hier van is, om dat hy geen acht gegeeven heeft tegens welke grond die koleuren geschilderd waren. Dit is dan een groote opmerkinge waardig; want hier door komen zo veele misslagen in de koloreering. Men moet derhalven altoos wel acht neemen op de gronden en plaatsen, indien men wil dat zyne koleur zal overwinnen, als mede de regt strydige daar tegen aan: gelyk by voorbeeld, om uw geel te doen heerschen, zo plaatst het blaauw daar tegen, of wel het donkere der andere koleuren. Wilt gy, dat het geel zich minder zal verheffen, zet het groen daar naast: en op dat het noch zwakker zy, zo stelt een koleur uit het geel getrokken daar by, 't zy hartsteen of iets *Aanmerkingen over de Achtergronden.*

Dat de koleuren zo wel verminderen in een verre distantie, als de voorwerpen verkleenen.

anders van een geele daaging: en handelt aldus ook met de rest.

Verders is zeer noodig op te merken, dat, gelyk de voorwerpen in een groote distantie verkleenen, desgelyks na maate der zelve de koleuren moeten verminderen, en allengs graauwer werden. De natuur leert ons het zelve.

Doch ik heb bevonden, dat men zelfs eene der hoofdkoleuren in 't verschiet mag plaatsen, zonder dat die voor dringen zal, wanneer men ze met gelyke koleuren, uit des zelfs natuur oorsprongkelyk getrokken, verzeld; gelyk als hier voor is aangeweezen.

Van de eigenschappen, aart en koleuren der Kleedingen.

TWEDE HOOFDSTUK.

WY hebben te vooren gezegt, dat de Schilderkonst een nabootster van de gantsche Natuur in haare zichtbare deelen is. Niets blyft voor haar in dezen ondoenlyk; maar in alles behoud zy een vaste order: en gelyk wy die in 't algemeen van de koleuren hebben aangeweezen, zullen wy dezelve in 't byzonder met de kleedingen, in welke die wel 't meest bestaat, mede doen.

In de Kleedingen zyn vierderley stoffen aan te merken.

Deze zyn dan van vierderley stoffen, te weeten
Lywaat of linnen
Zyde
Stoffen, en
Lakenen.

Alle zyn zy van een byzonderen aart en plooijing. Hunne hoedanigheden zyn mede verschillende: en om zulks met een gelykenis aan te wyzen, zal ik die verdeelen in de vier stonden van den dag; alwaar men, neevens het voorige, ook hunne wezendlyke eigenschappen in zal konnen merken.

De linne kleederen zyn voor de geenen, welke in 't opgaan des dageraadts verschynen; de zyde voor die zich in den middag van hunnen ouderdom bevinden; de stoffe voor die zich in den achtermiddag stond hunnens leevens vertoonen; en de laakene voor die in den avond van het zelve zyn. Doch om wat verstaanlyker te spreeken. Daar zyn vier byzondere staaten der menschen, als kindtsheid, jongelingschap, manbaarheid, en ouderdom. Ieder van deze verzorgt zich met kleederen na maate hunner jaaren. De kinderen moeten in 't linnen gekleed worden; de jongelingen, in de fleur des leevens,

vens, in zyde; de vrouwen en mannen, in volle kracht zynde, met ſtoffen; en de oude luiden in laakenen.

Wat de koleuren in de trappen des ouderdoms belangt, die zyn als volgt: de kindtsheid wit, de jonkheid groen, de manheid rood, de ouderdom donker violet, en de dood zwart.

De kleedingen en der zelver koleuren in de trappen des Ouderdoms gebruikelyk.

In 't eerſte Hoofdſtuk hebben wy aangeweezen, dat het wit en zwart niet onder de koleuren gereekent worden, alzo de eene de voortbrengſter maar is van de koleuren, en d'andere der zelver beroofſter. Daarom ſtellen wy het wit, als het Licht, zonder het welke geene koleur gezien kan worden.

Het donker feuiljemort, of taneyt, zal tot verbeelding van d'aarde of groen dienen.

Als mede in de vier Hoofdſtoffen,

Het wit voor 't water.

Het blaauw voor de lucht.

Het rood voor 't vuur, en het zwart voor de duiſterniſſen, die boven 't element van 't vuur zyn, om dat daar geene ſtoffe of dunnigheid meer is, in dewelke de ſtraalen der Zonne niet konnen doordringen en verblyven, en by gevolge verheeven worden.

Wat de Tyden belangt, die zyn, als wy weeten, vier in verdeeling, als de vrolyke lente, de gulde zomer, de vruchtbaare herfſt, en de naare winter. In de lente begint men de laakenen of zwaare winterkleederen af te leggen, en de ligte ſtoffen aan te neemen. De zomer en herfſt geeven ons de vryheid van, na maate hunner hitte, zich in linnen of zyde te kleeden: waarom een zeker Schryver zeer wel zegt, dat men zo wel de kleederen als de woorden naar den tyd moet ſchikken.

en de Tyden des Jaars.

Men kan dezelve mede door koleuren te kennen geeven, als door 't groen de lente, door 't geel de zomer, door 't rood den herfſt, en door 't zwart de winter.

Doch daar zyn 'er onder de Goden welke altoos hunne eigene kleedingen, en derzelver koleuren, behouden; als *Jupiter* een purpere mantel, *Juno* een blaauwe ſluyer, *Diana* een wit en blaauw kleed, *Neptunus* een Zeegroene, enz. en deze kan, men zonder misdoen niet veranderen: maar men moet die beelden, is 't mogelyk, ſchikken daar ze beſt voegen. Desgelyks dient men alle dappere mannen en vrouwen in 't rood of gloeijend geel te kleeden.

Eenige Goden behouden altyd hunne eigene koleuren en kleedingen.

Dierhalven dient een voorzichtig en beſcheiden Konſtenaar een volkomene kenniſſe te hebben van den aart en de hoedanigheden der voorgenoemde ſtoffen: ja al waren de beelden noch zo kleen,

Een Schilder dient noodzaakelyk goede kennis te

moet

hebben van den aart en hoedanigheden der stoffen.

moet hy nochtans in zyne verbeelding konnen toonen van wat stoffe de kleederen zyn. En alhoewel de reflexien in kleene beelden niet wel kunnen waargenomen worden, moet men echter aan 't beloop der plooijen konnen zien, of het zyde, laken of andere stof is.

Een kleen en net Schilder behoord mede niet alleen door de plooijing, en koleur zyner kleederen, derzelver dikte en dunte te onderscheiden, maar ook in de byzondere aart en koleur van ieder kleed hunne verminderingen en veranderingen, als tusschen dunne en dikke zyde tegen het zatyn, en diergelyke meerder. Want indien ons oog met den eersten opslag zulks gewaar word en onderscheid, behoorden wy zulks, inzonderheid in kleene en nette Schilderyen, ook te laaten blyken; gelyk *Mieris* en anderen zeer fraay en konstig gedaan en waargenomen hebben, zo dat men zelfs in mindere dingen 't zilver, tin, blik en yzer kennelyk kan onderscheiden.

Goed voorbeeld van *Mieris*.

En gelyk de welvoegelykheid niet alleen in de stoffen, maar ook in derzelver koleuren bestaat, zal men, die kennende, zo ligt niet dwaalen in 't verkiezen van koleur en kleeding.

Waarschouwing aan eenige Schilders.

Maar hier moet ik een waarschouwing doen aan veele Schilders omtrent de natuur der stoffen, en byzonder der gekoleurde. Zy gelooven na witte zyde lappen zatynen te zullen konnen maaken; en na gekoleurde zyde, wederschyn: doch dit gaat zeer mank: want het geen in effene zyde ligt op den dag zal zyn, zult gy dikwils in zatyne heel bruin vinden. Derhalven moet dit in de natuur waargenomen worden.

Schikking der kleedingen na de stand en ouderdom der Sexen.

Om deeze reden is het heel aangenaam voor ons oog, wanneer wy in een Schildery aanschouwen een groote meenigte volks onder een vermengd, 't geen een openbaare vertooning of schouwspel wil verbeelden, dat men daar in gemakkelyk alle staaten van menschen kan onderscheiden en aanmerken; als mede de byzondere stant en ouderdom der sexen, daar by hunne beweeging na den aart en natuur derzelve, en de welvoegelykheid hunner kleedingen met wel toepassende koleuren.

Een oud man.

Gelyk het een oud man, zwaar en zwak, op beide zyne beenen staande, en somtydts noch met een stok om vaster te rusten, wel voegt een lange donker-verwige lakensche mantel, als omber koleur, donker paars, feuillemort of zwart, met banden of gespen vast gemaakt, en wat kouwelyk omgeslingerd; voegt het een jongman, weelderig, ongestadig, en die dikwils op een been rust, als vluchtig van natuur, eene

Een jongman.

gantsch

gantsch andere beweeging te vertoonen. Deze moet gekleed zyn met een purpere mantel, of in 't groen, rood of geel, de koleur op zyn allerschoonste, van luchtige stof of zware zyde, op de schouder vast, en niet te lang; op dat het hem niet en hindere in zyne geduurige beweeging: want een mensch, die vol vuur is, wil voornaamentlyk de beenen vry hebben. De vrouwen en jonge dochters, als van een tedere complexie, zedig en stil, kent men byzonderlyk aan haare witte kleederen van dun lywaat, en allerhande lichte en vrouwachtige koleuren van zyde, gelyk licht blaauw, appelbloessem, paerlkoleur, licht citroengeel, weinig over malkanderen, en zodanig dat de schoonheid van het ligchaam gemakkelyk daar door kan gezien worden. Haar stand is zedig, van weinig gewoel, de beenen digt aan een geslooten, het lyf regt overeind, de hals een weinig geboogen als schaamachtig, de armen digt aan 't lyf, de kleederen luchtig aangedaan, dezelve vast houdende en bedekt tot de voeten. De kinders meest met wit lywaat, van citroengeel, blaauw of paarsse zyde, en veeltydts met witte rokjes aan, geen mantel noch losse lapjes: en als 'er iets moest weezen, zou het een klein lapje van een el of anderhalf zyn, en noch op de schouder vast, op dat zy het niet verliezen, ter oorzake dat zy veel loopen, woelen, ravotten, en gestadig over de grond rollen.

Vrouwen en jonge Dochters.

En Kinderen.

Het is, dunkt my, een zaak van groot belang, hoewel weinige zulks waargenomen hebben: ja men ziet veeltydts fraaye Schilders, die zich daar in byzonder vergrypen; maakende geen onderscheid in mannelyke of vrouwelyke koleuren; passende een oud man een vrouwe-koleur, en een mannelyk gewaad aan een vrouw; vermengende alzo het een onder het ander, als of 'er geen vaste regels op waren. Want die koleuren van zyde, welke een jongman wel passen, die robust, vlug, veranderlyk en moedig is, die zullen aan een dochter, welke teder, zwak, standvastiger en lusteloozer is, niet passen. Hy vereischt krachtiger, zy daar en tegen tederer en schooner koleuren die te gelyk lieffelyk zyn. Desgelyks zou het kwaad weezen, een Kind in 't zwart, een Jongeling bruin, een Man veelverwig, en een Ouden met schoone koleuren te schilderen.

Ik heb eens een Schildery gezien van een my onbekenden Meester, waar in alle die dingen heel duidelyk en net aangeweezen waren; 't geen zodanig een welstand en voldoening aan myn oog gaf, dat ik verzet stond: en terwyl ik het zelve met opmerking bezag, wierd ik gewaar, dat het daar alleen om gemaakt was. Derhalven naarstiglyk toekykende, zag ik eenige oude luiden hier en daar, meest allegader in donkere en gelyke koleuren van lakenen; daar weêr een anderen hoop jong en weel-

De Schryver verhaalt een Schildery, op deze zaak passende, gezien te hebben.

 de-

derig volk, met verſcheidene ſchoone gekoleurde ſtoffen; als mede eenige vrouwtjens in lichte koleuren, weêrſchyn, enz. By dezelve bevonden zich eenige oude vrouwen, mede in donkere kleederen. Hier en daar zag men een kindtje loopen, en in 't zand ſpeelen, alle met linnen en zeer teedere koleuren van kleedtjens verbeeld. Deze zaak verblydde my t'eenemaal, en maakte my indachtig hoe ik dat tot een gelykenis zou brengen, om iemand dezelve met weinige woorden te doen verſtaan. Het is, dunkt my, even als met de vier lumieren van den dag.

En vergelykt de trappen des ouderdoms by de ſtonden van den dag.

Neemen wy voor den dageraad de kinders, 't zy jongetjens of meisjens; voor de jongmans en vrouwen, den middag, als de zon op zyn krachtigſte is; de oude luiden voor de nacht. Tuſſchen nacht en middag is *veſper*, die kan men verbeelden met van beide wat te ſamen te voegen, gelyk tuſſchen *aurora* en den middag ook moet weezen: in zulker voegen dat men een bekwaam onderſcheid kan maaken tuſſchen den ſtand en ouderdom der menſchen. Hier moeſt niet vergeeten worden, dat dikwils de oude luiden eenig wit gebruiken om hun kindts werden te verbeelden. In tegendeel word het zwart ſomtydts onder de jonge luiden gezien, als een dunne zwarte ſluyer, om eenige droefheid te beteekenen, ook wel om een getrouwde vrouw van een maagd te onderſcheiden.

Waarom men den Ouden zomtydts wit, en den Jongen zwart toevoegt.

Van de koleurde Kleedingen, en der zelver toepaſſende vermenging, by en op malkanderen.

DERDE HOOFDSTUK.

TErwijl wy bezig zyn met het verhandelen van de kleedingen, zo zal 't niet kwalijk voegen ook iets van hunne toepaſſende koleuren te ſpreeken, dat 's te zeggen, welke voering of monſtering ieder koleurig kleed vereiſcht: zynde dit een zaak van groote aangeleegenheid, en daar evenwel doorgaans zo weinig acht op gegeeven word, niet alleen in ſchildery, maar ook in 't leeven zelfs. Derhalven zal ik hier een aanwyzing doen van eenige zwakke, krachtige of geweldige koleuren, en voor eerſt met de zwakke beginnen.

Van de voering of monſtering die ieder koleurig kleed vereiſcht.

Wanneer het bovenkleed wit is, zo mag de voering of het onderkleed van het zelve wel koleur de roſe, feuiljemort, purper, paars, of ſchoon zeegroen zyn.

Een hemelsblaauw kleed paſt zeer wel een monſtering van geelachtig-wit, violet, donker feuiljemort of donker paars.

Een

Een licht of bleek geel kleed dient gemonsterd te zyn met violet, zeegroen, schoon groen, donker feuiljemort, purper en paars.

Een bleekgroen kleed moet gemonsterd weezen met geelachtig wit, azuurblaauw, paars, en donker rood.

Nu volgen de machtige koleuren en der zelver toepassende vermenging.

Een citroengeel kleed gemonsterd met zeegroen, paars, violet en donker feuiljemort.

Een rusgeel kleed gemonsterd met violet, azuurblaauw, groenachtig blaauw, muskus, en omberkoleur.

Een azuurblaaw kleed gemonsterd met koleur de rose, geelachtig wit, bleekgeel, en licht schoon groen.

Een feuiljemort kleed gemonsterd met bleekgeel, koleur de rose, licht asblaauw, violet, donker purper en donker groen.

Het tegendeel van alle deze genoemde koleuren, of van achteren af te reekenen, doet dezelve kragt en uitwerkinge.

Hier staat nu aan te merken, wat ik meen met het woord van monstering. Het zelve is zo veel gezegt als verciering, gelyk wanneer een groote lap van een enkelde koleur vercierd is met een of meer andere kleene, het zy een sluyer, gordel, mouw, onderrok of borstlap. Verder moet men weeten, dat de gemelde toestellen of weêrschyn, of van twee à drie koleurde stoffe zyn, wanneer zy een groote en enkelde kokeurige lap vercieren, en het tegendeel desgelyks, naamentlyk als de groote lap weêrschyn is, zo moeten de kleene enkeld weezen. **Wat door het woord monstering verstaan word.**

Om den Konstoeffenaars wat meer te gemoet te komen, zal ik hier noch een aanwyzing doen, welke gekoleurde stoffen best met goud willen vercierd zyn, het zy met bloemen, loofwerk, of streepen. **Welke Stoffen best met goud willen vercierd zyn.**

Op het Groen passen bloemen.

Op het Purper, Paars en Violet, dunne ranken of streepen.

Op Muskuskoleur, digte en breede bloemen of loofwerk.

Op koleur de Roze, Appelbloessem en Wit, te weeten van dunne Zyde, streepen.

Purper, Feuiljemort, Muskuskoleur en Wit, staan ook wel met franje, luchtig of zwaar na dat de stof dik of dun is.

Al het geene ik hier wegens de schikking der koleuren gezegd heb, is niet te verstaan van een beeld alleen, maar voor alle gelegentheden; zo wel op malkander passende, als ook boven, neven of by malkander. Doch myne meening is niet, dat 'er onder verscheidene beelden maar één met een enkel koleurd kleed, en al d'overige weêrschyn of gebroken zullen weezen. O neen, want als zy gescheiden en aan groo-

te lappen zyn, dan worden zy elk byzonder op dezelve wyze vercierd gelyk voor gemeld is. By voorbeeld, wanneer alle die kleene lapjes van het groote afgescheiden waren, en men kleedde daar mede zo veele beelden, dan zullenze ieder noch met andere kleene lapjes, van diergelyke daar op passende koleuren, vercierd werden, gelyk het groote eerst was. Als men maar gedenkt, dat een heele koleur met weêrschyn, en een weêrschyn met een heele koleur moet geschakeerd werden, zal men bespeuren wat een ordentelykheid in deze zaak waar te neemen is, om een welstand te doen voortkomen en het oog te voldoen.

By een heele koleur moet een weêrschyn, en by een weêrschyn een heele koleur gevoegd worden.

Doch tot klaarder begrip der konstminnende Leezers zal ik hier over twee voorbeelden ter neder stellen. Het eerste zal zyn een Gezelschap van vyf à zes bedaarde luiden by elkanderen in een opene lucht, of besloote kamer. Zo die beelden nu alle gekleed moeten zyn, vereischt het geen kunst, noch 't en is geen teken van kennis ieder beeld een enkele koleurde stof te geeven van even groote lappen, alschoon men zo veele verscheidene koleuren kon vinden om dezelve wel en gevoegelyk zamen te schikken; om die redenswil, dat het in 't leeven zonder voordagt niet kan geschieden; ten anderen, om daar door niet zinbetekenende te schynen. Want alhoewel den twaalf Apostelen hunne byzondere koleuren toegeëigend werden, moet men niet denken, dat, indien zy alle by malkanderen waren, men hun van 't hoofd tot de voeten een enkele koleur zoude geeven: geenzints, want schoon men de koleuren verbreekt, blyven zy daarom echter dezelve; by voorbeeld, blaauw, weêrschyn met groen, dat blyft blaauw; geel met purper, blyft geel; en zo van de andere desgelyks. Hier zal ik nu het twede voorbeeld bybrengen, zynde een dertel Gezelschap van jongelingen en meisjens, danssende en speelende op het veld, of in een besloote kamer, luchtig en zwierig na hunne jonkheid gekleed. Nu zou dit immers niet eigen weezen, alle deze kleedingen van gebroke koleuren by malkander te voegen, schoon zy ordentelyk na hunne eisch gepaard waren, om dezelve reden als vooren, te weeten, dat zulks nooit kan geschieden dan met voordagt en uit noodzaakelykheid; hoewel het cierlyk en vermaakelyk zoude staan, doch gantsch niet konstig zonder met eenige enkele koleurde lappen gemengd te zyn. Nochtans vind men 'er genoeg, die zulks doen; voor eerst, om dat zy geen zin in weêrschyn hebben, of wel dat zy die niet maaken konnen: daarom behelpen zy zich met halve koleuren. In tegendeel zyn 'er weêr anderen, die in de enkele koleuren geen behaagen hebben; voegende daarom overal weêrschyn, of halve koleuren by. Een derde soort is ons ook te vooren gekomen, welke geen onderscheid weeten te maaken

Aanmerkinge over de koleur der kleedingen in een gezelschap van bedaarde menschen.

Als mede over een Gezelschap van jonge luiden.

tusschen

tusschen een weêrschyn, of halve koleur: daar het nochtans zeker is, dat een weêrschynend kleed van twee of meer koleuren, en een halve koleurd kleed van twee koleuren onder een gemengd is, als violet met rood en blaauw, groen met geel en blaauw, en zo voorts, waar door zy halve of vermengde koleuren genoemd worden.

In 't eerste Hoofdstuk dezer verhandelinge hebben wy van de weêrschynende kleederen begonnen te spreeken: derhalven, alzo wy ons nu weder daar in gewikkeld vinden, zal het niet ondienstig zyn wat meerder daar van op te haalen, en ons wat nader daar over te verklaaren.

Aanmerkingen over de weêrschynende Stoffen.

Veele gelooven, dat zy een goed weêrschynend kleed maaken wanneer het wel geplooid, en dat het in zyne hoogsels, diepsels en reflexie verschillende van koleuren is. *Rafaël* zelf heeft, nevens andere groote Meesters, dus doende hier in gedwaald. Maar een goed wederschynend koleurde kleed moet zyne reflexie of wederkaatsing uit die koleur trekken, daar het hoogsel uit bestaat. De schaduwe is desgelyks uit de eigene koleur voortkomende, doch zweemt wel iets na de weêrschyn. En alhoewel de kleederen weêrschyn zyn, hebben zy echter een vaste grond-koleur van de hoofd-inslag, gelyk men zegt, groene en geele wederschynende kleederen. Dit is dan de regten aart van een wederschyn kleed, dat alles, wat wy op zyne ronding vlak van vooren zien, zyne hoofd-koleur blyve behouden; maar die zyden der plooijen, welke van ons afwyken, maaken de wederschyn: 't geen zeer gemakkelyk bespeurd kan worden, wanneer men een wederschynende stof op de vloer of op een tafel vlak neêr legt, en men ziet dezelve *perpendiculaar* van boven, zo zal het zich rood of geel vertoonen; maar ziet men het *paralel* daar langs heen, zo zal het dikmaal schynen blaauw te zyn. Hier volgt dan uit, gelyk wy zeggen, dat alleen die plooijen, welke in *perspective* van ons afgaan, reflexeeren en in koleur vervalschen, daar de andere in hoogsel en diepsel hunne eigene koleuren blyven behouden. Desgelyks zal het geene in de eene stof rood reflexeert, in de andere groen of geel zyn, al na den inslag of scheering is.

Uit kracht dan van deze toevallen is men genoodzaakt lappen van byzondere stoffen te hebben, welke ons deze onderscheidentheden aanwyzen: want niemand in de waereld is machtig dit van buiten te leeren, om dat het zo naauw luistert.

Wy hebben in 't voorgaande Hoofdstuk gezegt, dat in een Ordinantie met veele beelden agt moet genomen werden op de sexen, ouderdommen, en staaten der menschen, en dat ieder zyne toegeëigende stoffe moet hebben. Het goud voegt den Goden en Vergoden, het purper den Vorsten, en zo ieder na zynen staat tot een Slaaf toe. Voor

die geenen nu, welke kort van memorie mogten zyn, zal ik een goed middel aanwyzen om binnen weinig tydts van alle deze dingen meester te worden.

Middel om zich in de kleedingen en toepaſſende koleuren te oeffenen, aangetoond.

Neemt uw zakboek, en ſchryft het volgende daar in. Oude patroonen en matroonen, getrouwde mannen en vrouwen, jongmans en jonge dochters, jongetjens, meisjens, en kleene kinderen. Zet dezelve als een regiſter onder malkander, en daar nevens ieder zyne toebehoorende kleeding, ſtof en koleur. Als gy dit nu alzo in uw zakboek geſchreeven hebt, zo ziet het dikwils na; voornaamentlyk wanneer gy iets onder handen hebt, het zy met veele of weinige beelden.

Van de koleuren kunt gy desgelyks een regiſter maaken, als wit, geel, blaauw, groen, rood, enz. en nevens dezelve dan ieder zyne ſorteering of monſtering, gelyk hier voor gemeld is.

Aanmerkinge op verſcheidene voorvallen, ten opzichte van de koleur.

Het zal niet ondienſtig zyn hier eenige byzondere dingen aan te merken op verſcheidene voorvallen in een Ordinantie van veele of weinige beelden, ten opzichte van de koleur: niet om dat zy by ſchrandere Konſtenaars onbekend zyn, noch niet waargenomen worden; maar om dat zy dikmaals werden verzuimd, en niet geagt; het zy uit nalaatigheid, vooroordeel, of eigene inbeelding dat zy zo ſtreng niet behoorden bepaald te zyn; ofwel ook denkende dat de ſchoone koleuren de menſchen het allermeeſt bekooren, en daarom boven alles het oog voldoen moeten; niet eens betrachtende dat zy 'er de Konſt mede te kort doen, en hunne eigene achting daar door verminderen. Zulke Schilders zyn de veelvuldige praaters gelyk, die weinig zeggen dat pas geeft.

Waarlyk zyn de koleuren van een groot vermogen, wanneer ze wel en ordentelyk in een Tafereel by een gevoegd zyn; maar in tegendeel walgelyk, als ze ongeſchikt onder elkander haſpelen.

En redelyke ziel zal ongetwyffeld met my overeen komen, dat 'er byzondere merktekenen zyn die den eenen menſch van den anderen onderſcheiden; een vorſt van een amptman, een amptman van 't gemeen, en een ryken van een behoeftigen. Waar in kan men dan dit onderſcheid beſpeuren? Aan zyn ſtadig weezen, grootſe ſtand, gang en deftige beweeging, als mede aan zyn gewaad, wat langer, en voornaamentlyk koſtelyker van ſtof, en boven anderen ſchoon van koleur. Dit aldus zynde, zal het ligt te begrypen weezen, dat, ſchoon zodanig een perſoon met alle die voorgemelde hoedanigheden niet en was begaafd, maar met het tegendeel, hy echter door 't een en 't ander kennelyk moet verbeeld worden; gelyk wy in de verhandelinge van 't ordineeren genoegſaam aangetoond hebben. Derhalven zal het niet noodig zyn deze zaak verder op te haalen; oordeelende het bovengemelde genoeg te

wee-

weezen om tot myn oogmerk te komen, 't welk is van de koleuren te ſpreeken, naamentlyk in wat gelegentheid zy ſchoon en niet ſchoon moeten gebruikt werden. Ik zal dan drie gevallen, als de voornaamſte zynde, tot voorbeelden geeven, uit dewelke men alle de andere kan oordeelen en ſchikken.

In het eerſte, zynde een Raadtspleeging, Triomf, of diergelyke, waar in ieder op zyn deftigſt uitgedoſt is, moeten de koſtelyke en ſchoone ſtoffen vertoond werden, geen ſlegte noch ſlordige.

In Raadtspleegingen, Triomfen, enz.

In het twede, beſtaande in Bagchanaalen, Boerekermiſſen en Herderſpellen, moeten de koleuren half ſchoon, en half gebroken zyn, elk na zyn vermogen.

Bagchanalen Boerekermiſſen of Herderſpellen.

In het derde, zynde openbare vertooningen, als Regtspleegingen, Kwakzalvers, Googchelaars, Polichonelles, en diergelyke, beſtaande in het gemeen en gering volk, moeten de ſlegte ſtoffen en vuile koleuren het allermeeſt heerſchen.

Openbare vertooningen als, Rechtspleegingen, Kwakzalvers, Googchelaars, enz.

Nu is hier noch aan te merken, dat zo wel in 't een als in 't ander het ſchoonſte uitmunt. Overmits nu deze drie voorvallen zeldſaam zyn, en zelden gebeuren, zal ik 'er dit noch byvoegen, dat 'er onder de ſlegſten zo wel als onder de beſten zyn die de voorrang hebben. Onder de ſchoonen zyn noch ſchoonder, en onder de ſlegten noch ſlegter. En dit is voor zo veel de koleuren betreft, door dewelke men een verſtandig Konſtenaar kan kennen.

Maar laaten wy tot beſluit dezes Hoofdſtuks eens aanmerken, in wat deelen de gekoleurde ſtoffen zich op het ſchoonſt vertoonen; alzo veele ſtoffen ten dien opzichte zeer verſchillende zyn, en hunne ſchoonheid heel verſcheidentlyk toegeëigend hebben.

Wy zeggen dan, dat de uitſteekendheid der zwarte ſtoffen in de kracht der ſchaduwen beſtaat. De witte, geele en roode ontfangen het in hunne hoogſels en grootſte licht: blaauw, groen en purper in de halve tinten. Maar alle de ſtoffen, die geen glans hebben, zullen veel Schoonder in hunne verlichtende partyen, dan in de ſchaduwe zyn: om die reden, dat het licht het leeven geeft, en de eigenſchap der koleuren kennelyk maakt; daar in tegendeel de ſchaduwe hunne natuurlyke ſchoonheid verduiſtert en uitdooft. By gevolg zullen dan alle ligchaamen hunne waare koleuren beter toonen, wanneer de uiterlyke vlakheid minder glad en effen zal weezen; gelyk men kan zien in de laakenen, linnen, boombladeren en kruiden die ruuw of hairig zyn, op dewelke geen glans noch flikkeringe kan komen; om dat zy, niet konnende ontfangen de weêrkaatſingen der nabuurige voorwerpen, alleenlyk aan het oog zenden hunne waare en natuurlyke koleur, welke niet vermengd noch

In wat deelen de gekoleurde ſtoffen zich op het ſchoonſt vertoonen.

noch beroerd is onder die van eenig ander ligchaam, 't geen hun de voorzeide reflexien toezend van een overstaande koleur, als die van de roodheid der zonne, wanneer hy, ondergaande, de wolken, en den *horizont* van zyne koleur deelachtig maakt.

Van het schikken der donkere voorwerpen tegen een lichte grond, ver en van naby dezelve.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEt is niet oneigen, dat licht tegen licht tot elkander toetrekt, zo wel als donker tegen donker. Tegen een lichte grond voegen wel donkere beelden, en tegen een donkere weder lichte; te weeten, om krachtig af te steeken, maar anders niet: want tusschen veel, weinig, en noch weiniger af te steeken (wel te verstaan op de eerste, twede, en derde grond gesteld zynde) scheelt noch vry wat.

Van donkere beelden tegen een lichte grond,

Nu zoude iemand mogen vraagen, wanneer eenige beelden, 't zy staande of zittende, een witte achtergrond hadden, en dat zy zich daar verre af, naby, of tegens aan vertoonden, of 'er dan de donkere koleuren in alle drie de partyen niet wel voegen zouden? Ik antwoord ja; doch ze moeten alsdan anders aangemerkt worden: want zonder eenige met lichte koleuren te vermengen, zouden zy niet konnen bestaan. Derhalven is het aan zommige derzelve noodzaakelyk, meerder en minder kracht te geeven. Die digt aan de witte achtergrond zyn, zullen met lichte koleuren vermengd worden, om zich aan dat licht te hegten, en hunne kracht te minder te verbreeken; blyvende echter de donkere koleuren de overhand behouden; en zynde die lichte koleuren maar, gelyk ik zeg, om gemeenschap met de witte grond te hebben, en daar door in 't verschiet op hunne plaats te blyven, en zich met dat groote licht van de achtergrond te vereenigen. De andere beelden, die zich meer na vooren op de twede grond bevinden, zullen wederom minder lichte koleuren hebben: en die troep, heel op de voorgrond, noch het allerweinigst; waar door zy minder gemeenschap met de witte muur behouden, by gevolg van meerder kracht tegen dezelve zyn.

En het tegendeel.

Van gelyken is het met licht tegen donker: want men kan wel begrypen, dat wit en zwart elkanderen nooit zullen naderen, ten zy de eene van de andere wat aanneemt. Hoe meer het zwart met wit vermengd word, hoe meer het ook het wit zal toetrekken: even als een zwaare of dikke feston, welke meest met lichte tegen een donkere grond,

17

grond, gesteld is. Zo men nu wil hebben, dat deze feston zal schynen tegens de muur aan te komen, (want het is met de natuur zo niet als met een Schildery) dan moet men noodzaakelyk eenige donkere bloemen of loof daar toe gebruiken, schikkende dezelve om de kant, het meeste wit of licht op het verheevenste, en al minder en minder na de twee einden toe daar die zich het digst aan de vaste grond bevinden, waar door zich het werk aan één hegt en in malkanderen smelt, blyvende evenwel een lichte feston, schoon 'er wat donker onder gemengd is. 't Zelfde is het met een donkere feston tegen een witte grond, de donkere in de midden, en aan weêrzyde allengskens verminderende. Wel is waar, dat die zich zo welstandig, noch zulk een groote verhevenheid niet zal vertoonen, hoewel haare schaduwe na proportie alzo krachtig is als die van de voorige: doch het is maar des noodts zynde, als het de zaak en de gesteltenis van de plaats vereischt. Derhalven moet men zich na alle voorvallen konnen schikken.

Deze uitwerkinge is de bloemen alleen niet toegeëigend, maar ook de vruchten, ornamenten, enz. ja zelfs allerhande cieraaden van goud en zilver konnen op die zelve wyze met een lieffelyke welstandigheid door de koleuren te samen gevoegd worden.

Ziet nu dit Voorbeeld na dezelfde order geschikt als voor gezegt is. Hier vertoonen zich op de voorgrond vyf beelden, zo mans als vrouwen, tegen een witte achtergrond. De middelste drie, digt aan een, zyn donker en krachtig; en de twee aan weêrzyde een weinig lichter van koleur: waar door die *groep* een aangename rondte en versmelting op de kant behoud. Op een verdere grond staan twee andere, waar van de voorste donker is, en de twede, half achter de eerste, licht; doch beide minder krachtig dan de voorste *groep*. De laatste vier, staande digt tegen de *groep* zelf, verschillen noch alzo veel van de anderen; nademaal zy hier en daar met meerder licht vermengd zyn; d'een met een witte borstlap voor, d'ander met een witte doek op 't hoofd, deze met bloemen, die met licht blond hair, een ander met een witte pot, lichte kleedjens, naaktens, en zo voort; welke kleenigheden evenwel zo veel kracht niet hebben om de heele party te verlichten.

Voorbeeld van donkere kleedinge tegen een lichte grond.

De voornaamste schikking in de *harmonie*, of reddering, leert ons, dat men altyd donker tegen licht en licht tegen donker moet plaatsen; maar dit is een tusschenzaak, wyzende alleenlyk hoe, en waar door, men zodanig een stelling welvoegelyk kan maaken, dat zy digt aan elkanderen schynen, of verre af, gelyk men kan bemerken aan de voorverhaalde festons: doch het moet niet anders aangemerkt worden dan als een gedeelte van een Schildery. Maar begeert men een volkomene

Aanmerkinge over het zelve.

Ordinantie te hebben, zo kan men tegen lichte gronden diergelyke donkere beelden, als deze zyn, naar ons welgevallen ſchikken, en weêr andere lichte beelden tegen donkere gronden. By voorbeeld, gy wilt aan de regter zyde uwes Stuks een donker boſch hebben, in de midden het doorzicht, en aan de andere zyde huizen of ſteenwerk niet heel licht noch heel donker: zo kunt gy tegen het boſch lichte beelden of andere voorwerpen ſtellen, en in de midden tegen het verſchiet donkere, en tegen de huizen wederom andere die beſt voegen. Voert dan ieder korrekt en byzonder uit na deze gezegde voorbeelden, zo zal 'er zekerlyk niets aan ontbreeken, wel te verſtaan voor zo veel de tinten aangaat: de koleuren, daar by zynde gevoegd, maaken het werk volmaakt.

Schikking der beelden, tegens bekwame gronden.

Deze zaak van donker tegen licht, en licht tegen donker, oordeel ik klaar genoeg beweezen te hebben: doch dewyl my noch eenige dingen, tot myn voorneemen dienſtig, in den zin ſchieten, welke in 't eerſte Hoofdſtuk vergeeten zyn, zal het niet ongevoegelyk weezen dezelve alhier ter plaatſe in te brengen. Ik zeg dan, dat alle lichte koleuren, alwaren ze half of gebroken, tegens een donkere grond wel afſteeken; maar niet met zulk een groote kracht als de geweldige: alzo wy voor dezen gezegt hebben, dat de gloeijende hunne beſte uitwerkinge doen tegen een zwakke grond, en de zwakke tegen een gloeijende, 't zy dat ze donker of licht zyn. Het is ook doorgaans een bekende regel, dat de geweldige koleuren, als licht rood en licht geel, op licht noch wit paſſen, alzo min als ſchoon azuur blaauw tegen een donkere grond, hoewel dezelve mede onder de drie hoofdkoleuren gereekend word.

Maar laaten wy komen tot ons voorbeeld. Aangezien wy tot noch toe maar alleenlyk van derzelver tinten, of licht en donker, geſproken hebben, zal het noodig zyn tegenwoordig ook de koleuren hunner kleederen na hunne order, plaats en vermogen aan te wyzen.

Koleuren der kleedinge van de beelden in het voorbeeld aangeweezen.

N°. 1. Uit een zeegroen.
2. Geelachtig graauw.
3. Paars.
4. Weinig ſchoonder groen als de 1.
5. Purper.
6. Donker violet, doch niet ſchoon, maar de dwarsband ſchoon licht geel.
7. Bruin oker en paarſe weêrſchyn.
8. Groenachtig blaauw, als engelſche aſch.
9. Rusgeel.
10. Paars of violet.
11. Omber met weinig rood.

Aan-

Aanmerkt nu eens, van achteren af beginnende en zo na vooren toe, of dezelve niet allengskens nader en nader krachtiger worden, door het tusschen mengen van krachtige en geweldige koleuren. De agterste hoop heeft 'er geen, de middelste een, en de voorste twee, waar van de eene geweldig is.

Aanmerkinge over dezelve Koleuren.

Nu zoude iemand mogen vraagen, waarom ik de geweldige, te weeten rusgeel, alhier plaats, nademaal die tegens een lichte grond van geene kracht is. Hier op antwoord ik, dat men hem moet aanmerken als het voorste beeld, zynde aan weêrzyde met twee donkere gesloten.

Men moet ook niet denken, dewyl ik de koleur van ieder beeld dus aanwys, dat zy daarom van 't hoofd tot de voeten uit die zelve koleur moeten weezen. Ziet maar na de schets, en denk op haare lapjes, die zy aan hebben, het een groot en het ander kleen, van gebrokte en zwakke koleuren waar mede zy vermengd zyn en bekwaamelyk tegen de grond voegen; gelyk wy op zyne plaats gezegt hebben dat, om groote partyen van voorname koleuren te maaken, als geel, rood, of blaauw, wanneer zy in een Ordinantie de overhand hebben, men zodanig een geweldige party, met vermenging uit dezelve, vergrooten of verbreeden kan; by voorbeeld, rusgeel met bruin oker, omber, of diergelyke; 't welk evenwel geel blyft: en op zulk een wyze kan men met alle de koleuren doen, als schoon groen met ander groen, rood met purper, paars met blaauw of graauw, geelachtig wit met graauw, en zo voort, als maar een van beide minder schoon is.

Van de Harmonie *of Houdinge der Koleuren.*

VYFDE HOOFDSTUK.

Dewyl de leesgierige Schildergeesten doorgaans bewust zyn, dat 'er weinige Schryvers van de *harmonie* of houdinge der koleuren geschreeven hebben, en dat het geen, 't welk zy daar van noch hebben voortgebragt, heel duister en onverstaanbaar is; zal ik myne gedachten, om deze zaak klaarder op te helderen, een weinig meerder uitbreiden, en aan de yverzuchtige Konstbeminnaars mede deelen.

In alles, dat de konst raakt, moet men naauw acht geeven op de natuur, vermits die zich zelve best schikt en voegelykst reddert. Doch menigmaal zien wy iets fraays, 't geen zich wel opdoet in de natuur; daar nochtans de reden, waarom het zelve zulk een cierlyke welstand heeft, aan ons verborgen blyft. By dusdanige gelegentheden moeten wy de regels van de konst der schikking doorloopen, en

Dat men in deze wel acht geeve op de natuur.

zien met welke derzelve die voorwerpen overeen komen; en daar na die van de houding; wanneer men haast een begrip van de welstand, welke op reden steunt, zal bekomen.

Waar in de *harmonie*,

De *harmonie* spruit uit een plaatsing van flaauwe tegens krachtige koleuren, en sterke tegens zwakke; daar de houding zodanig in blyft, dat het schynt als natuurlyk uit malkanderen te vloeijen.

en houding bestaat.

En om hier van een voorbeeld, tafereelsgewyze, te geeven, zo verbeeld u een Stuk in drie gronden verdeeld. Stelt in het midden, op de voorgrond, uwe voornaamste beelden, en daar onder eenige met geweldige koleuren; welke beelden tegen een grotsgewyze en donkere rots, welke achter hen is, krachtig uitkomen, en alzo een kloeke *massa* vertoonen. Ter regter zyde, op de twede grond, voegt desgelyks eenige beelden met schoone koleuren, doch een tint bruinder als die op de voorgrond staan; en agter dezelve een luchtig en graauwachtig groen bosje; en noch verder een helder verschiet, doch met eenige kleine boomen hier en daar gestopt: welk bosje noch een tint donkerder moet weezen als de beelden op de twede grond. Aan de linker zyde, mede op de zelve grond, stelt daar eenige andere beelden, zo jonge dogters als kinderen, met zwakke koleurde kleederen, die zich echter tegens de lichte gebouwen in 't verschiet, en de blaauwe lucht, schoon opdoen en wel houden zullen.

Hier uit kan men bemerken, hoe deze drie partyen, te weeten, die in het midden en de wederzydsche, uit de natuur der gronden, daar zy tegen aan komen, elk zyne plaats behouden. Het voorste, dat het krachtigste is, en meest in licht bestaat, dringt met geweld tegen het allerdonkerste, 't welk in 't heele Stuk is, voor: en de wederzydsche, hoewel zy byna even licht zyn, worden door de achtergronden, die met hen maar ééne tint verschillen, bepaald; waar door zy niet verder, noch nader by, gelyken dan zy in der daad zyn. Invoegen men klaarlyk kan bezeffen, dat, schoon die drie partyen even gelyk van kracht en koleur waren, de zelve door de achtergronden zodanig gemaatigd konnen werden, dat, zo men wil, eene alleen zal afsteeken en d'andere wyken. Begeert men nu de voorste beelden donker te hebben, zo schikt men deze stelling maar anders om; want dezelve is in alle gelegentheden goed. Aldus zal men zeer gemakkelyk konnen de gronden en de voorwerpen by een brengen, en een houding daar in veroorzaaken. Desgelyks geeft de houding en plaatsing der koleuren eene der grootste bevalligheden in een Stuk.

Het vermogen der koleuren tegen

Maar om het vermogen der koleuren tegen bekwaame gronden na hunne wykinge noch duidelyker, en tot meerder gemak der Konstenaars,

Blois. fec.

naars, te doen begrypen, zal ik een twede bewys, met een Afteekening hier nevensgaande, voortbrengen, en over het zelve in 't breede redeneeren.

bekwame gronden, met een Voorbeeld aangetoond.

Deze Boot, als zynde het voorste, verbeelden wy heel verguld, en krachtig van flikkering, tegen de schaduwe der boomen en steenrots. Het voorste vliegende beeld, op dezelve *distantie*, geef ik een licht rood kleed tegen het donkere der zelve rots, met zodanig een kracht dat het met de schuit overeen komt. De twede, daar aan volgende, heeft een schoon groen kleed, mede licht, tegen de gemelde rots, alwaar dezelve, van een halve koleur, flaauwer werd; terwyl de derde, die zich noch verder en in de schaduwe bevind, welke een donker blaauw kleed, tegen het diepste des hols of doorzicht, 't geen licht is, nevens de lucht, welke zich geelachtig blaauw vertoont, afsteekt en op zyne plaats blyft. Het staande beeld, op de wykende zyde des boots, steekt met een donker en gloeijend geel kleed, tegen het voorgemelde doorzicht, met meerder kracht af, dan het blaauwe kleed, en minder als de voorsteven van de boot, die het meeste geweld doet, als zynde de grootste party, welke met de weêrschyn in het water verdubbeld word. Aan de overzyde der rivier ziet men tegen de boomen noch andere beelden, zo naakt als met zwakke koleurde kleedingen, gelyk appelbloessem, blaauw, lichte weêrschyn, en wit, hier en daar met wat geel geschakeerd; en hunne schynsels met die van 't groen der boomen in het water spiegelen, strekkende tot tegendeel der andere zyde. Deze beelden, hoewel zwak en licht, zyn na hunne vermindering in kracht gelyk met het middelste vliegende beeld als op eene *distantie*; dewyl zy van eene natuur in halve koleuren bestaan: even gelyk het rood van het voorste vliegende beeld met het geel van 't schuitje, beide geweldige koleuren, overeen komt. De Roeijers zyn in 't donker blaauw.

Aanmerkinge over dit Voorbeeld.

Dit Voorbeeld strekt niet alleen in 't byzonder tot aanwyzing van zulk een Ordinantie, maar in 't generaal van zodanige als men zoude konnen bedenken. Niet dat voor aan een geel voorwerp moet weezen achter een blaauw, en in het midden een groen, purper of paarsch; maar zodanig van koleur als men begeert: want men zou, in plaats van deze vergulde boot, een roode konnen stellen; en aan het voorste vliegende beeld, in steê van een roode, een geel kleed voegen; wel te verstaan als men elk een bekwaame achtergrond gave. Hoewel nu het geel der boot en het roode kleed van 't beeld twee geweldige koleuren zyn, zo zyn zy echter noch eenigsins onderscheiden van natuur: en vermits het geel uit zich zelve lichter is als het rood, vereischt het rood ook een donkerder koleur dan het geel, om af te steeken.

Als men nu, in plaats van de beelden aan de overzyde van het water, welke appelbloessem, blaauw, enz. gekleed zyn, andere koleuren wilde voegen, als groen, of rood; zo kan men mede zyne vryheid daar in neemen, wanneer men, gelyk in het voorige, een bekwaame grond daar achter stelt, waar door zy na hunne *distantie* afsteeken: want schoon zy in het verschiet zyn, is het echter geen wet dat zy van zwakke of halve koleuren geschilderd moeten weezen. Daar is geene zoo geweldige koleur, die niet kan gemaatigd en bepaald werden na haare *distantie* of afstand. Dat in dit voorbeeld de koleuren aldus na hunne rang geschikt zyn, de geweldige voor, en de minder krachtige na derzelver aart verder en verder; dat is om duidelyk aan te wyzen, en klaarlyk te doen begrypen, waar toe ieder koleur bekwaam zy, het zy om met geweld door te dringen, of met zwakheid te wyken. Nochtans is het kwalyk mogelyk, dat ons een zaak, daar alle die koleuren na hunne byzondere natuur zo voordeelig vallen, aldus by geval zal voorkomen, gelyk hier in deze Afteekening aangetoond werd: doch men kan dezelve in alle gelegentheden genoegsaam veranderen.

Neemt, by voorbeeld, dat gy, in plaats van dat vergulde schuitje, een witte marmere steenhoop met basreleeven, uitsprongen en hollighe-den hebben wildet, en zulks krachtig gedaagd; het verschiet daar achter gestopt; en de boomen agter de gemelde steenhoop, in plaats van graauwachtig, gloeijender, donkerder, of nader by maakte: zo zou het dezelve uitwerkinge te weeg brengen die hier de schuit nu doet, en mede met kracht voor dringen; alhoewel het wit, gelyk wy weeten, geen geweldige koleur is als wel het geel. Doch het gaat daar mede als met een Leger, wanneer de Generaal absent is: dan is het de Lt. Generaal die het in zyne plaats commandeert. Desgelyks, als de Capitein niet by zyne Compagnie is, voert de Lieutenant het gezag; vervolgens de Vaandrig; en ten laatsten is 'er noch een Sergeant die de voorrang heeft. Zo is het ook, als 'er de geweldige koleuren niet en zyn, stellen de andere hun vermogen in 't werk, min of meer na dat de zaak zulks vereischt: hier in is het voornaamste gelegen.

Gelykenis.

Maar wanneer men nu zyn *Concept* aldus geschikt heeft, gelyk ik zeg, met die witte steenhoop, moet men aanmerken, dat de zelve het krachtigste voorwerp in 't geheele Stuk moet weezen, en dat men geen geweldige daar omtrent plaats geeve die deze, welke boven alle moet heerschen, verzwakke en te niet doe, 't en zy die in zich zelve door de dampen, of hunne gestelde achtergrond, zodanig gebroken zy, dat ze niet meer te zeggen hebbe, dan een halve koleur.

Van

Schouten fec.

Van het ſchikken der ongelyke Voorwerpen, benevens licht tegen donker, en donker tegen licht.

ZESDE HOOFDSTUK.

DAar is zeer veel gelegen aan het wel plaatſen en ſchikken der voorwerpen: want indien wy alle dezelve op het allerſchoonſte verkoozen hebben, en die achteloos by een voegen, zullen ze veel van den luiſter, dien ieder bezit, verliezen. Wederom, in tegendeel, zal een goede ſchikking en plaatſing een voorwerp, dat in zich zelven oncierlyk is, bevallig maaken. En om hier van eenige voorbeelden te geeven, zal ik met deze nevensgaande beginnen.

Op de voorgrond, aan de regter zyde, legt een omgevallene pot tegens een groote ſteen, welke beide krachtig en gloeijend in 't licht zyn tegen het donker der boomen, die op de twede grond ſtaan, en hoog opſchieten. Op de derde grond, heel laag aan het water, ryſt een kolonnade op, die zich weder licht vertoont. In het midden des Stuks ziet men den *horizont* heel laag met eenige bergen, en op de voorgrond drie beelden, maakende te ſamen de grootſte party; zynde meeſt in gloeijende en donkere koleurde kleedingen tegen het flaauw en licht des verſchiets. Op de twede grond beſchouwt men een jongeling, die met het huis, waar in hy ſtaat, onder in de ſchaduwe zyn, veroorzaakt door de ſlagſchaduwe der boomen aan de andere zyde. Dit huis is van hartſteen, by gevolg licht tegens het blaauw der lucht. De voorgrond is zonder groente heel en al verlicht, doch wel 't meeſt omtrent de beelden. **Voorbeeld der ongelyke Voorwerpen.**

Deze vertoog-ſchets wyſt ons aan de ongelykheyt der voorwerpen in een Ordinantie, en hoe men dezelve na de konſt voegelyk, het een hoog en het ander laag, benevens hunne kracht, zal ſchikken, om een veranderlyke welſtand te verkrygen. Door de voorwerpen verſtaa ik roerende en onroerende, als leevendige ſchepſels, menſchen, beeſten, vogels, boomen, heuvelen, gebouwen, enz. zo wel *paralel* aan het Stuk, als wykende of achter malkanderen. **Aanmerkinge over de voornaamſte omſtandigheden van het Voorbeeld.**

Wat aangaat de kracht, die beſtaat in licht tegen donker, en donker tegen licht: want buiten de koleur, is 'er anders geen middel om de voorwerpen tegens malkanderen te doen afſteeken als deze.

Wy hebben gezegt, dat die drie beelden heel krachtig van koleur en donker tegens het flaauw des verſchiets komen. Daar door wys ik aan,

dat

dat 'er in een zelve Stuk geen twee lichten op een gelyke grond mogen zyn, alschoon zy even krachtig afsteeken; maar wel, dat de eene party in kracht van licht, en d'andere in donker moet bestaan. Het is ook wel te begrypen, vermits die drie beelden tegen het lichte verschiet komen, en niet in de schaduw, dat zy noodzaakelyk donkere koleuren vereischen. En, in tegendeel, die pot met de steen tegen de donkere boomen afsteekende. is een algemeene regel, dat, als 'er eenige lichte voorwerpen aan d'eene zyde zyn, die aan de andere zyde donker moeten weezen.

Beschouwt nu het twede voorbeeld, als zynde een aanmerkinge die afhangkelyk is van het voorige; konnende het een zonder het ander niet bestaan. Dit strekt tot het wel verstaan der lichten, boven, nevens en achter malkanderen, en dat men altyd de voornaamste reddering op zodanig een wys moet zoeken: daar het eerste ons aanwyst de ongelykheid der voorwerpen, hoog en laag.

Voorbeeld van dag en schaduwe, als mede de reddering en welstand.

De voorzittende beelden, met de eerste grond, zyn donker, als van een dryvende wolk beschaduwd, gelyk mede het loopend beeld tot de helft. Het gebouw, op de twede grond, is vlak in 't licht, nevens de twee staande beelden, die weêr tegen de donkere zyde des huis afkomen. De drie achterste zyn in de schaduwe van het zelve gebouw, tegen de lucht die hun tot grond dient. De kolom, mede op de twede grond, is byna tot boven toe in de schaduwe tegen de achterste boomen die na het oogpunt wyken. Deze halve lichte man werkt weder tegen die donkere kolom; terwyl het onderlyf, dat met de eerste grond donker is, tegen de twede, die heel licht is, afsteekt.

Dat de oorzaaken der slagschaduwe altyd aangeweezen moeten worden.

Doch het is niet genoeg, dat men hier of daar een slagschaduwe plaatse; maar men moet ook duidelyk de oorzaak daar van aanwyzen: in zulker voegen dat de aanschouwers niet genoodzaakt zyn te vraagen, waar die van daan komt: want alle schaduwen zyn niet eveneens. d'Eene is donker, en d'andere wat helderder: en, behalven dat, verschillen zy somtydts ook van koleur. Derhalven zal het niet ondienstig zyn alhier iets of wat daar van op te haalen, tot 'er tyd dat wy die zaak op haare plaats in 't breede zullen verhandelen.

Als mede hun verschil in de koleuren.

De slagschaduwe van het loof der boomen vertoont zich veeltydts minder of meerder groen, na maate dat het zelve digt of yl is. De slagschaduwe, die de dryvende wolken veroorzaaken, is zwak, en heeft geen koleur als die der tusschen-lucht. De slagschaduwe van een rood, groen of blaauw gespannen gordyn, werd mede van dezelve koleur gekoloreerd. Die van een huis, of andere zwaare opgeregte steenwerken, zyn graauw en duister, enz. Keeren wy nu weder tot onze voorgenomene zaak.

'tIs

'T Is wel te begrypen, dat het geen hier in deze voorbeelden aangemerkt is, wegens licht en donker boven, nevens en achter malkanderen, anders om even het zelfde is: dat 's te zeggen, als het geen, 't welk nu donker is, licht waar, en het lichte donker. Ook is het onwederspreekelyk, dat, by aldien men één van die lichten weg nam, d'ordinantie en aangenaame reddering t'eenemaal te niet zou worden, ja zodanig dat men dezelve onmogelyk zou konnen goed maaken, zonder het geheele Stuk te veranderen. By voorbeeld, neemt eens dat het loopende mannetje boven donker was, hoe het zelve dan van de kolom zoude konnen afsteeken; nademaal wy te vooren gezegt hebben, dat donker tegen donker heel oneigen is. Want maakte men de kolom licht, hoe zou men het dan stellen met de lucht? En indien de lucht achter de kolom donker was, is het wederom niet goed: want de heele voorgrond, en alles 't geen zich daar op bevind, is donker, en de twede grond weder licht. By gevolg zou het zonder schikking of welstand weezen. Hier uit kan men ligtelyk afneemen, dat het als een onfeilbaare regel doorgaat. Wanneer nu de koleuren, na hunne eigenschap, wel geschikt, daar by komen (want wy weeten, dat de voorwerpen meer als eenderhande koleur hebben, en dat men de zodanige kan kiezen welke men best oordeelt) zal de welstand zo veel te aangenamer weezen, en zullen onze oogen daar door noch meer gestreeld worden. De boomen, schoon ze zich altyd groen vertoonen, zyn daarom evenwel veelderley, na den tyd en hunnen aart. Zommige zyn zee-groen, andere hoog-groen, deze ros, die graauwgroen, die weder licht-en andere donker-groen. De gronden zyn desgelyks verschillende, als berg-, zand-, kley-en slikachtig; gelyk ook de veelerhande steenen: al het welk wy in het eerste Hoofdstuk dezer verhandelinge genoegsaam aangetoond hebben. Wat de menschen, geene uitgezonderd, aangaat, wat koleuren hebben die niet al? In 't kort, iemand, die de schikking der koleuren wel verstaat, welke best op en nevens malkanderen passen, zal zich nooit verleegen vinden.

Het licht en donker in dit Voorbeeld, anders om geschikt, veroorzaakt de zelfde uitwerkinge.

Doch één licht uit het zelve weggenomen, vervalt de welstand t'eenemaal.

De verschillendheid der koleuren van het groen der Boomen.

Als mede de Gronden, Steenwerken, en de Menschen.

Voor al dient men ook in acht te neemen, dat in een Ordinantie de eene zyde het tegendeel van de andere is, niet alleen wegens licht en donker, maar ook in hoogte en laagte: zo wel in Historien als Landschappen, ja in alle verkiezingen.

Dat in een Ordinantie de eene zyde heel contrarie van de andere is.

De *Concepten* dezer twee voorbeelden zweemen niet kwalyk na dat in het voorgaande Hoofdstuk; doch hier zyn veel meer veranderingen in: want het voorige was van de kracht der voorwerpen, donker of licht tegen des zelfs strydige gronden; en deze, hoewel dezelfde aanmerkinge, wyst ons aan hoe die geschikt worden boven malkanderen,

Algemeene aanmerkinge over de beide Voorbeelden.

als het zo voor valt. By voorbeeld, men ziet een troep beelden op de voorgrond tegen een ander op de twede grond, wat hooger, en die weer tegen een ander noch hooger, en zo voort tot de zoldering of lucht toe. Wy hebben in 't vierde Hoofdstuk aangetoond, hoe men de voorwerpen achter elkanderen moet doen afsteeken, en aan de grond vast kleeven: maar dit wyst ons voor eerst, hoe de lichte en donkere voorwerpen boven malkanderen moeten geschikt worden, dat zy elkanderen deugd doen, en elk zyne plaats behoude; als mede hoe dat men, uit gebrek van schaduwe, de koleuren te baat moet neemen; en ten derden, hoe men de ongelyke voorwerpen tegen malkanderen moet stellen, 't welk de ziel en 't leeven in een Ordinantie is, voornaamentlyk daar zeer veele menschen zyn. Doch het word niet verstaan voor de menschen alleen, maar allerhande voorwerpen, als gronden, heuvelen, borstweeringen, transsen, vensters, daken, wolken, en lucht, ja alles wat men agter elkanderen ziet opryzen daar zich menschen op konnen vertoonen. Als ik zeg van wolken, moet men verstaan, dat men zo wel beelden in de lucht vliegende, en op de wolken zittende, kan verbeelden, als op de aarde. Het is voornaamentlyk in zulk een gelegentheid, te weeten, als de meeste werken in de hoogte bestaan, dat veele zich verleegen vinden in de verscheidene lichten, koleuren en tinten. Derhalven, gy leergierige Schildergeesten, neemt het zelve als een onfeilbaare regel in acht, en overweegt verders, alle het geene ik in deze voorbeelden aangemerkt hebbe, wel ter deeg; op dat gy niet en valt in de algemeene misslagen die hier doorgaans in begaan worden.

Nu zal ik noch een derde Afteekening, wegens de dwarsse en wykende voorwerpen, als zynde een vervolg van beide de anderen, hier nevens voegen.

Derde Voorbeeld.

Ziet in dit voorbeeld deze wykende schuit tegen een dwarsse hoogte, of aarde borstweering, alwaar verscheidene menschen benevens malkanderen op leunen, welke, nevens de achter opschietende boomen, de gelijkheid dezer borstweeringe breeken. De aankomende beelden vertoonen zich weder tegen het verschiet, 't welk dwars loopt.

De schuit is krachtig in 't licht tegen de donkere borstweering die halfwegen het Stuk eindigt, alwaar de voorste herwaarts aankomende beelden, met licht, weder tegens afsteeken, als mede tegen de achterste die in de schaduwe zyn; en deze doen hunne werking weder tegen het licht der gebouwen in 't verschiet. De lucht, aan de regterzyde des Stuks, is met zwaare schuins afloopende lichte

C. V. Iagen fec.

wolken; en aan d'andere kant zyn 'er geene, of heel klein. Hier word men voor eerst een groote beweegelykheid in de schikking der voorwerpen, die tot op den *horizont* tegen malkanderen aanloopen, gewaar, en de andere zyde het tegendeel; het welk een aangenaame verandering geeft, voornaamentlyk als 'er eenige wykende voorwerpen zyn die het oogpunt aanwyzen. De twede aanmerkinge bestaat in een reddering van licht en donker, gelijk in de voorgaande.

Aanmerking over de schikking der Voorwerpen.

Als mede in licht en donker.

Dit voorbeeld wyst ons dan aan, hoe men zich by gelegentheid van zodanige middelen kan bedienen, om diergelyke werkinge uit te drukken. Om die redens wille is het, dat deze zaak, op verscheidene wyze, meermaals word vertoond. Derhalven moet men het in 't werk stellen als het te pas komt, zo veel en zo weinig als men goed oordeelt, hoe wel men het nooit te veel kan gebruiken; vermits de verandering niemand verveelt, maar altyd behaagelyk en aangenaam is. By voorbeeld, hier een doorzicht, daar weêr gestopt met boomen, huizen, enz: hier een kromme weg; daar weêr een gebouw 't geen een deel van het verschiet bedekt; hier weder een stuk vlak land; daar een loopende rivier, met boomen langs de kant, die een eind weegs na het oogpunt, en alsdan zich links of regts, dwars door het Stuk, om een rots keert, en eindelyk zich verliest uit ons gezicht. Die verandering houd ons in een geduurig vermaakelyk verlangen. Maar men moet weeten, dat dit meest de Ordinantien in de opene lucht, of landschappen, betreft.

Deze opmerkingen zyn in alle gelegentheden noodzaakelyk.

Van de Welstand in de ongelyke en tegenstrydende Voorwerpen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

WAnneer wy de kennis van het ordineeren niet en hebben, is het alles wildzang wat wy in de Konst zoeken uit te werken. Ja indien men noch al eens een goede schikking voor den dag brengt, hangt het alleenlijk van 't geluk af: daar in tegendeel een wel geordineerd Stuk, schoon maar tamelyk geschilderd, altoos een aangenaame houdinge zal voortbrengen. Ik vind de waarheid dezer reeden inzonderheid klaar werkende in de ongelykheid der voorwerpen, welke een leeven en roerendheid in een Ordinantie veroorzaaken; gelyk wy verscheidene maalen getoond hebben in de ver-

verhandelinge van 't Ordineeren, als mede in het eerste en laatste Voorbeeld van 't voorige Hoofdstuk.

Deze roerendheid word gelukkiglyk uitgevoerd, indien de nabuurigheid der tegenstrydige dingen voorzichtiglyk word gepaard: want door dit middel zullen de voorwerpen elkanderen in een Stuk zo welstandig bejeegenen, dat zy het vermaak van 't oog in alles zullen voldoen; niet zo zeer door de natuur aldus geplaatst, als wel door een konstige t'zamenschikkinge van een schrandere Schildergeest.

Wat door de ongelyke Voorwerpen word verstaan.

Door de ongelykheid der voorwerpen verstaa ik de gedaantens derzelve, wanneer het een hoog is, dat dan het ander langkwerpig zy, deze spits, die vierkant, rond, ovaal, en zo voort. Doch eer ik verder gaa, zal ik een middel aanwyzen, 't welk ik gebruikt heb, om hier in op een gemakkelyke manier de ervarendheid te bekomen.

Middel om dezelve in een Ordinantie te leeren by een schikken.

Eerst tekende ik allerley soort van beeldtjes op verscheidene actien, zittende, staande, bukkende, leggende, gaande, enz. en knipte dezelve met de schaar uit. Daar na tekende ik myne Ordinantie in schets, leggende die vlak neder, en myne uitgesneede beeldtjes daar op; schuivende en passende zo lang tot het my voldeed; waar ik een zittende, staande, of leggende plaatsen moest; hoe veele hier, en hoe weinige daar, by een voegden: en dus heb ik na veel leggens een goede Ordinantie voortgebragt, die ik alsdan nateekende; veranderende de actie derzelve beeldtjes na het my goed dagt; behoudende echter de gestalten in 't algemeen: daar groote moesten zyn, groote of staande laatende: daar kleene moesten weezen, leggende of zittende, en zo voort.

Als ook in Landschappen,

Aldus heb ik ondervonden, dat de stoffagie in een Landschap, met veele en kleine beelden, uit groote bywerken moet bestaan, tegen dewelke de beeldtjens uitkomen; als kloeke en loofryke boomen, zwaare steenwerken, vlakke gronden, enz.

en binnens huis.

En binnens huis, in een paleis of kamer, moeten agter de kleine beelden breede en vlakke muuren met weinige ornamenten zyn: want ingevalle men veele kleinigheden daar in wilde maaken, zou alles even groot schynen; en zo men by groote beelden eenige breede partyen voegde, zoude het alles zich klein vertoonen, of, op zyn best genomen, even groot in het oog. Een grooter moet een ander klein maaken; een schuinsse een ander regt; en een vierkant het nevensstaande spits, of rond. Het eene strydige moet by het andere geplaatst worden, op dat het eene het andere aanwyze.

Wat in de daaging waar te neemen zy.

Desgelyks gaat het met de daaging. Zo een breede party, het zy in dag of schaduwe, bestaat, maakt dat alsdan de grond daar tegen arbeid. By voorbeeld, indien op de twede grond een groote party in de

scha-

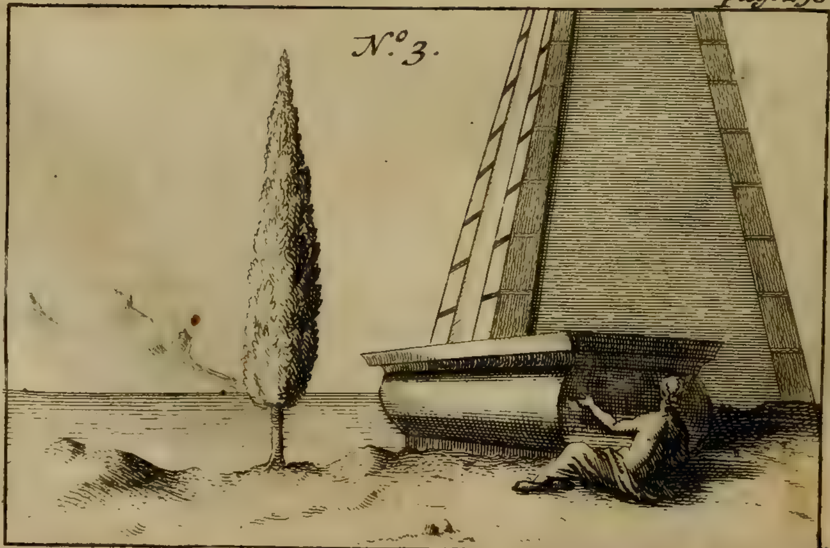

C. V. Iagen fec. Pag. 237.

pag. 238.

ſchaduwe is, zo laat de derde met eenige kantdaagingen en vallende flikkerende lichten voorzien zyn. Dit zal de breedheid der ſchaduwe, en de dertelheid der daagingen, ophelpen.

Doch deze twee verkiezingen hebben een heel verſchillende manier van ordineeren noodig. Het voornaamſte dient altyd voor af geſteld, en het andere daar na geſchikt te worden.

In de Landſchappen heerſchen de onroerende voorwerpen; en de roerende dienen alleenig tot ſtoffagie. In tegendeel worden de beelden in een Ordinantie eerſt geplaatſt, en daar na de ſtoffagie. Want ſchoon wy zeggen, dat een regtſtaande beeld by een kromme boom, en een kromme ſtam by een regtſtaande beeld, gevoegd moet worden; verſtaan wy met het eerſte de ſtam voor het voornaamſte, en het beeld voor het minſte, of hulpmiddel in een Landſchap: en in een Hiſtorie het beeld voor het voornaamſte. Aldus moet het aangemerkt worden. Op de zelve wyze gaat het in een kamer met architectuur, pronkbeelden, basreleeves, en andere cieraaden.

Wat het voornaamſte in de Landſchappen, en in Ordinantien met beelden gerekend word.

Derhalven geeft de ongelykheid der voorwerpen een byzondere welſtand en aangenaame cierlykheid. Want wat voordeel zoude het aan 't oog toebrengen, dat men eenige ſchoone druiven en meloenen ieder in een afzonderlyke ſchotel zag leggen? waarlyk gantſch geen. Maar indien men by druiven, meloenen, of andere knobbelige, ronde, langwerpige en groote vrugten bragt, zou het een het ander een luiſter byzetten.

Welſtand in de ongelykheid der Vruchten, Gebouwen,

Wy weeten ook, dat een klein huis een tempel of paleis merkelyk vergroot en verheerlykt; als mede dat een lang en laag gebouw een toorn of mauzoleum doet opryzen.

Diergelyke tegenſtellingen zyn 'er veele: maar alle voorwerpen te willen onderſcheiden, en opnoemen, zou een onvermaakelyk, als ook een onmoogelyk, werk zyn. Derhalven zal ik my vergenoegen met eenige der voornaamſte op te haalen, vermits het een genoegſaam uit het ander vloeit.

en meer diergelyke volgende.

Dit Voorbeeld, N°. 1, met een hoogen *horizont*, wyſt aan het ſchikken der voorwerpen na de perſpectief. De trap A loopt op tegen een borſtweering: het beeld B zit op de grond daar de trap opryſt: en voor aan, daar dezelve nederdaalt, ſtaat het beeld C. Het oogpunt D is op den *horizont*.

Eerſte Voorbeeld.

N°. 2. Wyſt het tegendeel van het voorgaande, wanneer den *horizont* laag is.

Twede Voorbeeld.

Derde Voorbeeld. No. 3. Is het zelfde als No. 2. met een laagen *horizont.*

Vierde Voorbeeld. No. 4. Wyst aan, dat by leggende voorwerpen staande beelden worden vereischt.

Vyfde Voorbeeld. No. 5. Is het tegendeel. By leggende beelden moeten hoog op staande voorwerpen gebragt worden, als kolommen, boomen, en diergelyke.

En meer andere ongelyke voorwerpen by malkanderen best voegelykst. By een spits opgaande piramide, of een hooge en smalle vierkante steen voegen wel bukkende, zittende, en leggende beelden. Ook mogen 'er by de piramide wel staande komen, maar meest ter zyden.

Onder of by statuaas, in nissen of op pedestallen, passen geen stilstaande beelden; ten ware men een van beide zittende vertoonde.

By leege haagen of geschooren kreupelbos, voegen best staande, leunende en bukkende; maar geen leggende, nog zittende.

Tegen een cierlijke steen, met basreleeves, zullen beelden met vlakke en breede partyen van plooijen zyn. Het tegendeel is desgelyks goed.

By een gelyk en zoetloopende rivier, brokkelige oevers en kanten.

By leggende beesten, staande menschen; als ook het tegendeel.

By paarden, ezels en koeyen, jongens, enz.

By schaapen, geiten, en ander klein vee, volwassene menschen.

By kantige speelinstrumenten voegen ronde, als hobo, luit, en diergelyke.

By een rinkelbom, een cimbaal of driehoekig yzer met ringen, en zo voort.

Doch wanneer iets in 't ordineeren gebragt word om een tegenstrydigheid te maaken, moet altoos het voornaamste stuk, 't geen men door het bywerk wil breeken, het meest te zeggen hebben.

Van krachtige Voorwerpen tegen zwakke Gronden, en het tegendeel, of donker tegen licht, en licht tegen donker.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OMtrent de schikking der koleuren heb ik reedts veel gesproken. 't Is ook eene der voornaaamste hoofdzaaken in de Schilderkonst: weshalven ik veele moeite heb aangewend om eenige vaste grondregelen daar op te bouwen, met die gedachten om vervolgens, by gelegentheid als het te pas kwam, goede redenen daar af te konnen geeven. Ik heb dan in myn ongeluk dit voordeel, of deze troost, noch, dat my nu geene hinderpalen meer te vooren komen in 't geene ik vast voorneem

no 4

n. 5.

M. Pool fec.

23

pag. 239.

A.

B.

pag. 240.

G.v.Gouwen fec.

neem te doen. Dienvolgens begryp ik het meer, als ooit. Ja ik verbeeld het my zodanig, als de natuur zelve; vermits my de kracht en aart der verwen ten vollen bekend zyn, en hoe die zich vertoonen.

Beschouwt dan dit nevensgaande voorbeeld, en oordeelt of het zelve van gewigt zy.

De man A, met een gloeyend feuilljemort kleed, tegen het flaauw verschiet. De vrouw B, met een licht blaauw kleed tegen de achterstaande boomen. Of A, schoon azuur blaauw: B, heel bleek rood: anders A, donker schoon rood. B, koleur de rose: of A purper; en B wit. Dit zyn de voornaamste veranderingen, welke best by een voegen, behalven noch de weêrschynen. Voorbeeld

Nu zouden sommige mogelyk vraagen, of de blaauwe mantel, dien men hier tegen het verschiet plaatst, niet stryd tegens het geene eens gezegt is, te weeten, dat het blaauw onder de zwakke koleuren gesteld word? En hier zegt men gloeijend tegen zwak, en zwak tegen gloeijend. Waar op ik antwoord, van neen; vermits men gloeijende koleuren noemt welke uit zich zelve bestaan, en niet vermengd zyn, als schoon azuurblaauw, schoon geel, en schoon rood. Maar wanneer zy met wit gemengd worden, alsdan hebben zy hunne gloeijendheid niet meêr: want de donkerheid geeft de gloeijendheid. In tegendeel ziet men, dat het licht blaauw, licht geel, en licht rood, ja het wit zelf, verstrekken voor zwakke koleuren tegen het donker; gelyk in dit voorbeeld blykt. Tegenwerping, voorgesteld, en opgelost.

Waarom nu A van een enkelde of hoofdkoleur moet zyn, is om dat het verschiet, vermengd zynde met zo veele tedere en zwakke koleuren, daar mede geen gemeenschap zal hebben; het geen de eene zo veel te beter doet wyken, en de andere voorkomen. B doet het desgelyks in tegendeel.

Dit kleen voorbeeld is zodanig, dat 'er geene Ordinantien konnen zyn, van wat natuur die ook zouden mogen weezen, of ze moeten daar door goed gemaakt worden, zo wel in kamers als opene lucht.

Stelt men nu, in plaats van het verschiet, een gebouw met basreleeves, beelden, of andere cieraaden, van een zwakke koleur, ofte wel van marmer, dat is al het zelfde: en maakt men, in plaats van de boomen, een gordyn, grot, rots, of ander gebouw van gloeijende steen, zo is het weder 't zelfde, ten opzichte van de koleur. Maar als A tegen een effene grond van een enkele koleur komt, 't zy graauw, of wit; dan mag het wel van verscheidene koleuren zyn, ofte weêrschyn. Desgelyks zo men B tegen een behangsel, ofte veelverwige grond, voegt, is het noodzaakelyk dat die van een enkele koleur of lap moet weezen. By gevolg kan men oordeelen, hoe verre deze aanmerkinge zich strekt. Aanmerking over een verandering in de Achtergronden.

Doch

Doch vermits dit voorbeeld maar het licht en donker alleen aanwyst, hebben wy noch een ander, met een derde of tusschen-tint, daar onder geplaatst; het welk, nevens het bovenste, duidelyk en klaar genoeg zal zyn om een bevatting te geeven tot het opstellen van allerhande Ordinantien, hoedanige die ook zouden mogen weezen, zo wel binnen als buiten; gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben: alwaar het schoon dat het *concept* in twee, drie, vier, of meer troepen bestond; acht neemende op de gronden waar tegen zy gesteld zyn, 't zy flaauw, krachtig, ver, of naby; op dat de gemelde troepen, met kracht van lichte of zwakke koleuren, hunne behoorlyke schoonheid en welstand mogen verkrygen; niet alleen ieder troep in zich zelve, maar ook alle in 't generaal.

Donker tegen zwak steekt wel af.

Wy bevinden, dat, wanneer donkere koleuren tegen een zwak verschiet gesteld worden, zy dan merkelyk komen af te steeken; 't geen het een verre doet schynen, en het ander naby: te meer, als men eenige lichte en zwakke koleuren op de voorgrond zet, zo dat het dan noch veel meerder kracht doet; gelyk men in A kan aanmerken.

Als ook het tegendeel.

Uit welke reden genoegsaam klaar te zien is, dat men de zelfde uitwerkinge met het tegendeel kan te weeg brengen; zulks dat de stelling van zommige daar door geheel verworpen word; te weeten, dat men de krachtigste en gloeijendste koleuren altyd voor aan moet plaatsen, om te meer te doen voorkomen; en de zwakke na proportie dat zy wyken, hoe flaauwer hoe verder: niet denkende, dat het meest in de grond bestaat.

Deze twede schikking is de zelve als de voorgaande, uitgezondert de voorgrond, welke daar by gevoegd is tot volkomene onderrichtinge van onze meening in 't plaatsen der koleuren ordentelyk en voordeelig: door welke regel men allerhande Ordinantien gemakkelyk zodanig kan schikken, dat 'er een goede en schoone *harmonie* in blyft.

Twede Voorbeeld.

Ik stel ter linker zyde op de voorgrond, in 't gras, een zittende vrouw, met de regter voet naar 't licht; hebbende een wit kleed onder, en een licht rood boven. Haare regterhand houd zy op een donker, groenachtig blaauw potje. Een weinig verder, vlak achter deze vrouw, staat een halve kolom van graauwe steen, daar zy tegen afsteekt; op welke kolom een oude patroon, of filosoof, is leunende, in donker-blaauw gekleed, hebbende op zyn hoofd een krans van groene bladeren. Ter regter zyde, op de voorgrond, die zandig en hier en daar rosachtig is, legt een groote platte mand, donker-ros van koleur, en daar in een groote Italiaansche pompoen op een schoone donker-blaauwe doek, die half uit de mand over de lichte grond legt.

By

By het zelve ſtaat een meisje, houdende haaren ſchoot open; zynde gekleed in koleur de roſe. Achter haar vertoont zich een zwaare witte Term. Ter linker zyde van dezelve ſtaat een vrouw, in licht violet gekleed, welke de genoemde Term een krans opzet. Het meisje ziet men op zy, en de vrouw van vooren. De filoſoof wyſt de voor hem zittende vrouw naar de Term, daar zy ook na om ziet. De Term met de twee meisjens zyn digt aan een; maakende, nevens de grond, een groot licht, waar tegen de mand ſterk afſteekt.

Van het beſtuiven der Voorwerpen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DAar is noch een zaak, die door veele Schilders ongeagt voorby geſlagen word, en nochtans van een groote nutheid en welſtand is als die wel en natuurlyk word waargenomen; 't welk is van het beſtuiven der voorwerpen door ſtof of zand, zo wel in kamers als buiten in een hof, hoewel d'eene zomtydts ſchoon geveegd, en d'andere geharkt word; maar de pedeſtallen, baluiſters, borſtweeringen, vaazen, noch pronkbeelden nooit: in gaanderyen en gemeene wandelplaatſen desgelyks, of heel zelden. Daarom is het, dunkt my, heel oneigen het geen zommige doen, welke met een groote zorgvuldigheid in de boven genoemde plaatſen de vloeren beleggen met veelerhande ſteenen van koleuren, en die zo net en onderſcheidentlyk verdeelende, d'eene donker en d'andere licht, zonder de minſte vlek van onzuiverheid te laaten: het welk een zeer moeijelyke zaak is om een goede welſtand daar in te krygen, de zelve te doen plat ſchynen, en geen hinder aan 't oog te geeven; om dat het, aldus uitgevoerd zynde, een groote ſtyfheid te weeg brengt, ja al waren de koleuren noch zo wel geſchikt. Daar men gemeenlyk in een groot vertrek, 't geen dagelyks betreeden word, zo onderſcheidentlyk niet kan bezeffen wat koleuren daar in zyn, dan alleenlyk aan de kant of digt aan de muur, alwaar zy hunne eigene koleuren weder bekomen: maar in het midden, daar veel gegaan word, zal het zich dommelachtig, ſmeltende, en alles byna van eene tint vertoonen. Zommige wyzen de compartimenten in dezelve zo duidelyk aan, dat men zou zeggen, dat de vloer nat was. Het is in 't leeven ook wel zo, dat beken ik; en zulks doen de donkere ſteenen: doch wanneer men die verbreekt, en een weinig lichter maakt, dan zouden zy zo veel niet te zeggen hebben, en evenwel niet minder natuurlyk zyn. By voorbeeld, een kamer is rondom met

Naauwkeurige opmerkingen der gronden, om de welſtand en waarſchynlykheid in dezelve te verkrygen.

Het welk door zommige veeltydts kwalyk verſtaan word.

een borſtweering van marmer; en in het midden, op de grond, ſtaat een verguld koelvat, by het welk de grond wel krachtig mag weezen, alzo het bevalliglyk overeen komt met het marmer, en 't flikkeren van 't koelvat.

Doch wat my aangaat, ik zou veel meer houden van een gelyke of enkele koleurde ſteen, of grond, als van een met compartimenten: maar indien men genoodzaakt ware het echter te doen, dan is het beſte middel de koleuren zo zagt en teder in malkanderen te doen ſmelten, dat de tinten weinig van elkanderen verſchillen.

Deze opmerking betreft de Landſchappen wel 't voornaamſte.

Wat de Landſchappen aangaat, die treft deze opmerking wel het voornaamſt: want het is zeker, dat de plaatſen, daar veel geboomtens ſtaan, 't zy in boſſchen of ter zyden de wegen, regens en winden onderworpen zyn; waar door het ſtof en zand de groente, tombes, piramides, vaazen, en alle andere voorwerpen op zommige plaatſen zodanig bemorſt, beſtuift en overdekt, dat men kwalyk de koleuren van dezelve voorwerpen kan onderſcheiden. By voorbeeld, daar ſtaat in zodanig een plaats een roode tombe op een zwarte plint: zo men nu deze plint, of tombe, te bruin of te krachtig maakt, zal het ſchynen, of daar iemand is geweeſt die de zelve heeft afgewaſſen. Neen, die moet door de ſtof, van de takken en bladeren die 'er by wylen op vallen, zodanig bedekt zyn, dat men naauwelyks kan zien, of het een roode tombe of zwarte plint is.

Hoewel zommige deze zaak te gering, en te verre gezogt, mogten oordeelen, is het nochtans geen van de minſte opmerkelykheden, maar ten hoogſten noodzaaklyk om, nevens andere hulpmiddelen, de waarſchynlykheid, zo veel als het mogelyk is, in een Stuk te zoeken; 't zy om voorwerpen, die door hunne eigene koleur te veel geweld zouden doen, daar door eenigſins te verbreeken, en aan malkanderen te binden; of om eenige andere inzicht: doch niet zonder wettige reden, op dat het ook niet al te gezogt zoude ſchynen.

Tegenwerping over deze zaak,

Maar hier dunkt my te hooren, dat eenige daar zullen tegenwerpen, dat, zo men de ſtof en vuiligheid overal zodanig wilde waarneemen, de lange rokken en ſleepende kleedingen der beelden daar niet vry van zouden konnen zyn, voornamentlyk die der vrouwen, welke gemeenlyk van ſchoone en lichte koleuren, en by gevolg onder aan min of meer beſmet zouden moeten weezen, als mede de witte voetzoolen, waar mede de menſchen lagchen zouden en zich 'er over verwonderen: doch ik zal daar op antwoorden, my meer te zullen verwonderen wanneer ik iemand droog uit het water zag komen, en uit de ſtof en vuiligheid onbevlekt. Want hoewel men het van geene anderen waargenomen ziet,

en dezelve beantwoord.

maar

maar dat ze altyd de *ſandalen*, of voetzoolen, ſchoon en wit hebben gelaaten, zo wel van een ſlegt Soldaat als van een Overſten, de ſleepende rokken desgelyks; zo zeg ik verder, dat deze aanmerking niet ſtrekt om misſlagen te beveſtigen noch te volgen, maar om de natuur der dingen te leeren indagtig worden, en dezelve met alle waarſchynlykheid in onze Tafereelen te pas te brengen, min of meer na dat de zaak vereiſcht, doch niet met overtolligheid, maar maatig: want gelyk de maatigheid in allerley andere dingen plaatſe heeft, mag men ze in deze gelegentheid mede niet verzuimen. Het is een verſtandig meeſter, die de dingen altyd in evenwigt houd, om geen afkeer te verwekken: want te ſchoon is onnatuurlyk; al te vuil walgig, en voor ieder een onaangenaam. Het zoude ook noch niet geoorlofd zyn, ten ware men duidelyk, gelyk wy hier voor gezegt hebben, de oorzaak daar van konde beſpeuren, als omtrent arme luiden, boeren, en diergelyke, met oude lappen, onder aan heel verſleeten: zulke kleêren en ſlyten niet zonder te ſmeulen en vuil te worden. Deze aanmerking is niet voor de onkundigen, welke de oorzaak der dingen niet konnen bezeffen, willende liever alles op zyn ſchoonſte hebben: daar nochtans de waarſchynlykheid in alle deelen moet doorblinken. *Prudenter agendo.* Men moet voorzichtiglyk te werk gaan.

De maatigheid moet noodzaakelyk in deze gelegentheid waargenomen worden.

OP HET
VYFDE BOEK,
Verhandelende van het Licht en de Daaging.

Zinnebeeld der lichten.

NAtuur, bemanteld in een kleed van top tot teenen,
Pronkt met vier Wigjens aan de rechte en linker zy,
Het eerste voerd een Zon, waar van Zy word bescheenen,
Wyl hy heur rechte kaak ontbloot verschynd ze bly.
Zyn vleugels zyn als goud, goudgeel zyn krulde haaren.
Het andre, naast hem, beurd voort op het zwart gewaat;
Zyn Maaneschyn doet ook heur schoonheid openbaaren;
Spierwit blinkt lok en wiek. Een die ter luchter staat
Ontdekt die koon, welk hy door Kaarslicht gaat verlichten;
Zyn kruin en Nachtvlerk zyn, als 't bleekgeel, zacht en stil.
Het laatste swaaid een Toorts, en gaat zyn dienst verrichten:
Verschuifd het opperkleed; maar ziet 'er door een bril.
't Bruinrood zyn vlerken en haarlokken schynt te verven.
Het Hoofdlicht geeft den dag aan 't stuk ter rechter hand.
Men ziet, in 't bruin verschiet, de bliksems wolken kerven;
Een Etna vlammen, en oud Trojen in den brand.

UITBREIDING.

WAnneer 't Heelál noch in een Chaös lei verzonken,
't Was eeuwig duister, zelf daar blikten licht noch vonken
In d'akelige nacht en lucht, noch nooit verdund.
Maar toen de Liefde elk ging by zyns gelyken paaren,
Zeeg 't zwaare en donkre neêr, steeg op het licht en klaare;
En elk vergaderde zich om zyn Middelpunt.

Mits kwam de Zonneglans allengskens aan te groeien,
Auroor in blaakend goud en purperverw te gloeien,
En Iris pronkten met een mantel van veel kleur.
O schoone Zon! o bron! o moeder aller klaarheid!
Uw licht ontdekte ons eerst Naturas stant en waarheid:
Door u beschouwen wy haar schoonheid deur en deur.

Zie daar den Hemel met het schoonste Azuur geschilderd;
De groene bosschen staan gants dertel en verwilderd,
Sla d'oogen naar de wei en akker, hof en vee;
Zie boomen, bloem en vrucht, zie vogels, visschen, dieren,
Wat tekening! wat kleur! wat schoonheid zietmen zwieren;
Ha! oogen lekkerny 'k verdrink in deeze zee.

Maar hoe? terwyl ik hier vast sta als opgetoogen,
Word my dit schoon gezicht onttrokken uit myn oogen:
Ach! 't Moederlicht verzinkt beneden ons gezicht.
Rys: goude Zonne rys. Maar laas! zy daald beneden,

En wy vervallen weêr in d'eerste duisterheden.
Hoe angstig, naar en droef is 't alles zonder licht.

Hou moed: ik zien op nieu een Hemellicht verschynen.
Wie schuifd weêr van de lucht de zwarte Nachtgordynen?
't En is geen Zon? o Neen: zou 't wel haar dochter zyn?
O Zilvre Maan! 't Zy gy uw glans krygd van uw Moeder,
Of uw geleende licht zyt schuldig uwen Broeder,
Wy danken ook met recht uwe aangenaame schyn.

Maar toch: hoe bleek en vael verschynen veld en boomen?
Wat is de schaduw bruin! hoe bruin de zachte stroomen!
Hoe stil is 't gantsche bosch! alleen Amintas waakt:
Amintas, jonge knaap, door Minnenyd besprongen,
Treurd als de Nachtegaal om 't missen van zyn jongen.
Maar laas! die Proserpyn word ons op nieu ontschaakt.

Gy trekt uw Hoornen in, o Dochter van Latone!
En moet het menschdom weer in dikke nevel woonen?
De schoone Zevenster verschaft slechts schemerlicht.
De kloeke Deerne wil nochtans haar taak afspinnen
By rookrig Lamplicht, en die Pallas rei beminnen
Zyn ook hun nachtwerk aan een Ongelkaars verplicht.

De toorts van Maagdewas blaakt in der Vorsten zaalen,
Daar ziet men van een punt, uitschieten licht en straalen;
Gelyk de beekjens snel afvlieten van haar bron.
Hoe schitterd 't guld gewelf! hoe flikkren de Karkanten
Van gloeiende Robyn en helle Diamanten;
Niets maald ons beter af het aangezicht der Zon.

Hoe eiselyk en bar is 't in de noordsche kuilen,
Daar zich de blonde Apol ses maanden gaat verschuilen,
Daar Arcus zelf bevriest op zyn gestelde wacht;
Maar Febus zal, met vreugd, die droefheid weêr vergelden
Als hy ook eevenlang beschynd die guure velden,
En geeft daar 't ronde jaar maar eenen dag en nacht.

Het leeven, vreugd, geluk, word steeds door 't licht betekend:
De droefheid, dood en ramp voor duisternis gerekend.
d'Olimp is altyd klaar; maar donker Plutoos ryk.
Doch wie zyne oogen wil in 't Zonnelicht vermaaken,
Zal ook, ter rechte tyd geen lommeringen wraaken;
Veel dingen voegen wel, al zynze ook ongelyk.

Zoo kan de blydschap naast de droefheid best bekooren.
Zoo streeld een schelle klank, by zwaar geluid, onze ooren.
De sterren flonkren best in dikke duisterheid.
De schaduw volgd het licht, als bergen staan by daalen.
Naar 't grootste licht altyd onze oogen greetig straalen.
't Welschikken voegd de Konst, Natuur de Konst geleid.

Wens' elk wel.

GROOT SCHILDER-BOEK,

VYFDE BOEK.

Wegens het Licht en de Daaging.

EERSTE HOOFDSTUK.

Angaande deze zaak, ik acht die te zyn een van de meest aangelegene der gantsche Schilderkonst: want zonder grondige kennis der zelve is 't onmogelyk een goed Schildery te maaken. Derhalven zal ik alles, wat ik door zeggen kan uiten, en door veele opmerking en lange ervarendheid geleerd en ondervonden heb, te voorschyn brengen.

Van een algemeen Licht.

Aanmerkingen over het algemeene Licht.

DE voorwerpen in een gemeen licht zyn gantsch niet vlak gedaagd, en de schaduwen heel twyffelachtig. De twede tint en de schaduwe behouden veel meer hunne eigene koleur in een zuivere lucht en zonder wolken; vermits de voorwerpen aan alle kanten verlicht en niet bedampt zynde, de zelve zich duidelyk vertoonen, en veel meer ronden als in de zonneschyn. Dit soort van licht oordeel ik het bekwaamste te zyn in Conterfeitsels en Voorwerpen die men van buiten het Stuk gedaagd wil hebben, als een opene gaandery of diergelyke plaatsen: en schoon de voorwerpen, aldus gedaagd, niet veel kracht hebben, bevind men echter dat de diepselen en toetsen des te sterker zyn, ja ongelyk sterker dan in andere lichten. Dit licht heeft een groote welstand en voordeel by laage *horizonden*, wanneer de schaduwen thans wat grooter worden, als onder het loof der boomen, lysten en uitsprongen der gebouwen, en andere diergelyke dingen.

Van

Van de daaging in een betrokkene lucht.

Over de daaging in een betrokkene lucht.

MEn zal zich niet moeten verwonderen, dat de voorwerpen in een betrokkene lucht zich duidelyker aan onze oogen vertoonen, als in een zonneſchyn of helder weêr; vermits de lucht of dampen, meeſt opgetrokken zynde, de beneedenvoorwerpen onbedampt laaten, en alzo een veel ſcherper doorzicht geeven om alles zonder het minſte letſel te konnen bezeffen: uit welke oorzaak de dingen in een betrokkene lucht minder van ons ſchynen te wyken; maar alles vertoont zich donker en naby, daaren boven ſchoonder van koleur, voornaamentlyk het groen van't gras en boomen.

Van het Zonnelicht.

Over het Zonnelicht.

DE voorwerpen, in de zon gedaagd, zyn min of meer bedampt, na dat de zon ſterk of flaauw ſchynt, en zulks om die redens wil, dat de *atomen*, of de vezelen en ziertjes, welke zich tuſſchen ons en het oogpunt bevinden, door de kracht van 't zonnelicht veel ligchaamelyker ſchynen, dan in een gemeen of zuiver licht, en min of meer gekoloreerd worden, waar van de ſchaduwen der voorwerpen t'eenemaal verflaauwen, en ſchielyker wyken, als in een ander licht. Het is dan wel te begrypen, dat, ſchoon de ſchaduwen vlakker en duidelyker bepaald zyn als in een ander licht, dezelve zich echter niet ſcherp vertoonen; gelykze door zommige Meeſters by misverſtand worden uitgedrukt, als voornaamentlyk *Berchem* heeft gedaan in zyne dingen minder als levensgroot: het welk goed zoude zyn in overdekte plaatſen, als gaanderyen, paleizen, kamers, en diergelyke, alwaar geen lucht is; waar door dan de voorwerpen zich netter, duidelyker, en minder wykende, aan onze oogen vertoonen.

Neemt, by voorbeeld, dat gy door eenig donker geboomte gaat, zo is het zeker dat men, aan 't einde der zelve komende, de voorwerpen in de opene lucht veel duidelyker en kennelyker zal zien, dan zelf in 't vlakke veld ſtaande. De verrekyker geeft ons getuigenis genoeg daar van, alwaar het noch zulk een helderen dag. Merkt dan hier in't algemeen, dat, gelyk ik gezegt heb, de voorwerpen, welke van de zon beſcheenen zyn, ſchielyker verminderen en uit ons gezicht verdwynen. Daar in is de zonneſchyn meeſt van een gemeen licht verſchillende.

Van de daaging in Zaalen, Kamers, en andere Vertrekken.

IN die Stukken, welke geschikt worden tot het bekleeden van kamers en der zelver muuren, is het algemeene licht wel het bekwaamste, zo verre de gelegentheid des lichts van die plaats het zelve toelaat, als zynde het zedigste en lieffelykste wanneer het wel en natuurlyk verbeeld is. Dit is dan het voornaamste, 't geen men daar in waar te neemen heeft, naamentlyk dat de beelden, en andere voorwerpen, min of meer krachtig en vlak gedaagd werden, na dat zy verre van of naby het licht gesteld zyn: en schoon zy *paralel* op een zelve grond staan, moeten zy echter in kragt des lichts en dommelachtigheid der schaduwen verscheelen: desgelyks de slagschaduwen op de muuren, gronden en andere voorwerpen, de eene korter en de andere langer, sterker, duidelyker of flaauwer. Derhalven zullen de beelden, die zich digt aan de glazen bevinden, zekerlyk van boven gedaagd worden, en korter slagschaduwen hebben, dan die welke verder afgelegen zyn.

Over de daaging in Zaalen, Kamers, en andere Vertrekken.

Maar gelyk het gebeurt dat de geene, welke verre van 't voornaame licht zyn, meerder licht door andere vensters komen te ontfangen, zo moeten hunne schaduwen ook min of meer verbreeken en verflaauwen, ter oorzaak dat hun licht grooter en meer rondom is; waar by noch komt het *reflexeeren* der wanden. De schaduwen der gemelde voorwerpen zyn ook veel gloeijender als in de opene lucht, alwaar het blaauw der lucht nevens de dampen dezelve anders zeer verzwakt en verflaauwt.

In 't algemeen moet men ook in acht neemen, dat in een kamer met rood, geel, blaauw of groen behangen, alle de schaduwen uwer voorwerpen daar van *gereflexeerd*, en van dezelve koleur geverwd worden: doch de diepsels en toetsen der flaauwste voorwerpen zullen zich des te krachtiger vertoonen.

Kort begrip der daagingen.

IN een betrokkene lucht zyn de voorwerpen minder afwykende, gloeijender en kenbaarder.

Kort begrip der daagingen.

In een heldere lucht zonder wolken, weinig meer wykende.

In een zonneschyn, noch veel meerder en onkenbaarder.

In een mistig of dampig weer (als in het najaar of de winter) allermeest, en schielyker uit ons gezicht verdwynende.

Hoe grover de lucht is, hoe ligchaamelyker de zelve is; en hoe ligchaamelyker, hoe zichtbaarder zy door het licht word bescheenen:

waar door ons gezicht des te korter word bepaald, en de voorwerpen meer onkenbaar worden.

Dit is voor zo veel de voorwerpen in de opene lucht betreft.

In het wel verbeelden dezer vier lichten zal men een goed Meester kennen.

Deze vier byzondere lichten, wel en natuurlyk verbeeld, zyn waarlyk proeven van een vernuftig Meester: en het zoude, myn 's oordeels, niet onvermaakelyk zyn zulke Stukken by elkanderen te zien hangen met hunne toepassende stoffagien, als volgt.

Dezelve in vier Stukken onderscheiden met hunne toepassende Stoffagien.

1/ In een betrokkene lucht, daar de herders, bedugt voor de reegen of andere ontstaande ongemakken, hunne goederen pakken; de schaapen zich van alle kanten by hen komen verzaamelen, als lusteloos met de hoofden hangende; welke zy met 'er haast in de bosschen dryven geduurig na de lucht ziende. In 't kort, men bespeurt 'er een groot gewoel, en ieder in beweeging.

2/ In een helder weêr, daar op d'eene plaats de herders hand aan hand wandelen; zittende eenige anderen hier en daar by een fontein te kouten. Een derde troep vermaakt zich op een vrolyke wyze met zingen en springen; waar by men eenigen op een dwarsfluit, schalmey, rietpyp of stroohalm, instrumenten den landlieden eigen, ziet speelen; terwyl hunne kudden onbevreesd in het veld loopen graazen.

3/ In een zonneschyn, daar de herders en herderinnen zitten te rusten onder hunne gespannene kleederen; eenige aan een watervalletje zich wassende; andere zich in de schaduwe van een fontein, of lommer der boomen te slaapen leggende. Ondertusschen zyn hunne beesten met hoopen hier en daar verspreid, weidende in het groene gras. Zommige kaauwen eenige kruiden, om verkoelinge te zoeken; terwyl andere aan een rivier staan te drinken. Ook ziet men 'er eenige in de schaduwe leggen.

4/ In een mistig weêr, daar de hoeders hunne kudden na huis toe dryven; gaande schroomachtig, met het hoofd in de schouders getrokken, en voorwit steekende; snel toekykende of 'er ook ergens een schaap of geit door de mist afgedwaald mogt weezen: waarom zy zich, voor, achter, en overal digt aan elkanderen houden. De jonge dochters, agter aan volgende, hebben doekjes of sluijers over het hoofd; zommige den neus daar mede stoppende, om de stank van de mist.

Van de gesteltenis der Lucht, of des Hemels.

TWEDE HOOFDSTUK.

DE lucht is een verre uitgestrekte wydte, welke hooger of laager van ons schynt, na dat dezelve veel of weinig met dampen bezet is. Nu is de lucht zekerlyk nooit zonder dampen: want indien'er geene dampen waren, zou de lucht aan den *horizont*, en boven ons, even blaauw zyn. Maar nu vertoont zich de lucht aan den zichteinder lichter als boven ons hoofd; om dat de dampen de kracht van het schoone blaauw voor onze oogen benevelen, en doen verminderen. Het is ook een blykelyke zaak, dat, hoe digter de lucht zich aan het aardryk bevind, hoe grover en dikker dezelve is: en na maate datze naar boven trekt, verdunt zy zich, en word doorluchtiger. Desgelyks zyn de dampen minder of meerder zichtbaar, na dat zy dik of dun zyn. De lucht is nooit zonder dampen.

Nu staat hier aan te merken, dat, wanneer de zon in het oosten opryst, het alsdan in dat gewest op den *horizont* lichter is als in de drie andere: en s'middags is hy lichter in 't zuiden, en zo al om; ter oorzaak dat de kracht van dit groot hemelligchaam alles, dat by en omtrent hem is, daar van mede deelt. In wat gewest de zonne staat daar vertoont zich den *horizont* het lichtste.

De reden nu waarom de dampen, hoe verder zy van ons wyken, hoe lichter worden, zal ik met dit kleen voorbeeld bewyzen. Neemt een heel dun floers, of gaas, van acht à tien ellen lang. Spant het zelve in de lucht op vier staaken, als een verheemelte. Merkt nu ieder elle met een dwarsstreep, genommerd 1, 2, 3, en zo tot 10 toe. Gaat dan onder N°. 1 staan, en ziet na het einde der uitgestrektheid; zo zult gy boven u het blaauw der lucht in 't 2 de park minder, en hoe verder hoe minder zien: doordien de dunne draadtjes zich voor uw gezicht en oogslag verdubbelende, het floers dus meer en meer verdikken, en des zelfs ylheid of doorschynendheid verliezen, tot dat gy eindelyk niet meer dan een geheel witte doek gewaar word. Middel aangeweezen, waar door men zien kan dat, hoe verder de dampen van ons wyken, hoe dezelve lichter worden.

Neemt nu dat de *meteores*, of hemelsteekenen, aan het firmament als starren blinken, en doet dezelve proef als vooren; zo zult gy bevinden, dat ze in de eerste verdeeling veel duidelyker door het floers zullen schynen, en, na proportie datze afwyken, verdwynen. Een klaar bewys, dat, schoon de lucht voor aan noch zo subtiel is, de zelve evenwel hoe verder hoe dikker word, en by gevolg, meer ligchaam hebbende, meerder licht ontfangt. Dezelve proef om de onderscheidenheid van kracht in de starren te bespeuren.

Het is om die reden, dat het gestarnte nooit zo laag aan den *horizont* gezien werd: en of men 'er al eenige bespeurt, 't geen heel zelden geschied, zo zyn zy kleen en krachteloos.

Wat onderscheid tusschen de lucht en 't water is.

Tusschen de lucht en het water is gantsch geen onderscheid; schynende niet anders dan de eene over de andere afgedrukt te weezen, dat 's te zeggen, beide na den *horizont* licht, en de lucht boven ons, en het water voor donker.

De grond en de lucht zyn tegenstrydig, en waarom.

Wat de grond, of het *planum*, aangaat, 't welk van den hemel zyn licht ontfangt, het zal niet noodig zyn dat men andere reden zoeke, om te bewyzen dat het daar mede heel tegenstrydig toegaat als met de lucht: want de *Perspectief* leert ons, dat alles, wat verlicht is, als het maar een vast ligchaam heeft, meer en meer duister word, na dat het verder en verder van ons afwykt. Neemt, by voorbeeld, dat 'er een ongedekte gaandery ware van omtrent 600 voeten lang, en met een gelyke vloer; zo zult gy bevinden, dat de eerste voet de lichtste zal zyn, en zo vervolgens naar achteren toe minder en minder. Het zelve kan men bespeuren aan beelden in 't wit gekleed, hoe veel dat de eerste van de laatste zullen verscheelen. Ik spreek alleenlyk van het geen verlicht is: want dat donker is en in de schaduwe, daar is het heel anders mede gelegen; gelyk men kan zien wanneer die beelden met zwart bekleed zyn, dat zy alsdan lichter en lichter worden door het verdikken van de dampen.

Van de voorwerpen die men in een opene lugt verbeeld, hunne natuur en koleur van daaging.

De voorwerpen, die zich in een vlak veld vertoonen, wanneer de lucht zonder wolken en de zon ergens achter een hoogen berg of boom verborgen is, zullen van alle kanten verlicht worden, en echter hunne verhevenheid behouden, uit oorzaak van hunne krachtige diepsels. Hunne koleuren zyn niet gebroken, maar behouden de natuurlyke schoonheid: en hoewel de zon, gelyk wy gezegt hebben, ergens achter verborgen is, en by gevolg voor dien tyd op de voorwerpen niet kan schynen, zo zullen echter dezelve min of meer door de lucht, van die kant daar de zon zich verbergt, verlicht worden, zonder de koleuren te vervalschen.

Dat het azuur-blaauw der lucht geen koleur is, kan men klaarlyk bemerken aan de voorwerpen op het vlakke veld, wanneer ze van de wolken noch de zon niet bescheenen zyn, dat ze niet in 't minste daar van gekoloreerd konnen werden; uit oorzaak dat de blaauwheid der lucht niet anders is als een ver afgelegene distantie of hoogte, waar uit dezelve voortkomt: zynde by gevolg niet machtig om deze koleur aan de voorwerpen mede te deelen, als daar toe geen ligchaam hebbende, gelyk het eene voorwerp tegen het ander doet.

Terwyl wy bezig zyn met het verhandelen van de kracht der lucht,

zal

pag. 253.

M. Pool Sc.

zal het niet kwalyk passen, dat wy insgelyks een weinig spreeken van de *reflexie* derzelve; zynde een zaak die wel een naauwkeurige opmerkinge vereischt, alzo hier in veeltydts groote missslagen worden begaan, wanneer men het niet na behooren, en met een ryp oordeel, overweegt eer men het in 't werk stelt.

Wy zullen dan, om onze zaak klaarlyk te bewyzen, alhier drie voorbeelden ter neder stellen.

De cyfferletters in de zelve beteekenen de tinten. 1 is een tint: 2 weder een tint bruinder: en 3 noch een tint bruinder.

Het beeld A is een tint donkerder in de schaduwe als B. om dies wille dat de stam C een ruuw voorwerp is 't welk geen licht van zich kan geeven, en het witte huis D in tegendeel een groot licht of wederkaatsing. Wanneer het huis daar nu niet stond, maar dat het alleenlyk een vlak veld vertoonde, zou B noch eer lichter als donkerder zyn. Als men nu de stam en de achter staande kleine boomen ook weg nam, dan zouden die twee beelden even eens van schaduwe weezen. Nu zien wy twee beelden *paralel* op een grond, het een donker en het ander lichter, hoewel de diepsels in het laatste hunne eigene kracht behouden; het welk anders verbeeld zynde, tegens de natuur en de regels van de Konst zoude stryden. Voorbeeld van de reflexie der lucht.

Het twede voorbeeld is dezelfde aanmerkinge.

Nu ben ik wel verzekerd, volgens de ondervindinge, dat wanneer men aan eenigen, zonder deze Aftekening gezien en de reden daar over gehoord te hebben, een ommetrek van het volgende of een diergelyk *concept* gaf, even alzo geschikt, den een dus verre van het bos en den ander zo veel nader, beide *paralel* aan den *horizont* staande, om dezelve na hunne eigene bevatting te schaduwen, zy die gelyk in licht en schaduwe zouden vertoonen: daar het nochtans een onfeilbare regel is, dat deze, die het verste van het bos staat, veel meer lucht rondom zich heeft, als die welke nader is. By gevolg kan het onmogelyk anders weezen, als men 't hier verbeeld ziet: te weeten B een tint in de schaduwe, en twee in de slagschaduwe: en A twee tinten in de schaduwe, en drie in de slagschaduwe. Beschouwt nu het vrouwtje op de voorgrond. 't Zelve heeft, gelyk B, een tint in de schaduwe, uit oorzaak van de *reflexie* der nevenstaande steen. De slagschaduwe op dezelve bestaat in drie tinten. Wanneer de steen daar nu niet was, of dat'er geene diergelyke hinderpaalen in den weg waren, zo zou de lucht dezelve uitwerkinge te weeg brengen, hoewel niet zo krachtig.

Nu zullen zommige hier mogelyk tegenwerpen, en oordeelen dat het huis daar te ver van daan is om zodanig te *reflexeeren*; zo niet, dat

 alsdan

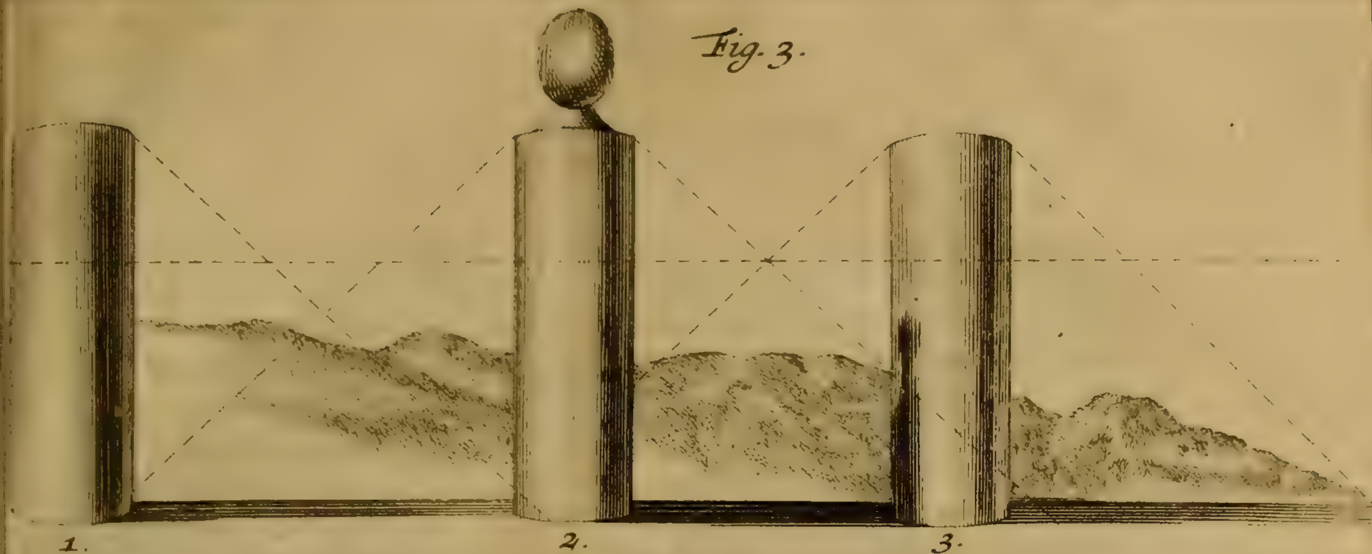
alsdan het beeld A zo veel niet behoorde te verſchillen. Waar op ik antwoord, dat de ſtam C met de achterſtaande mayboomen in de weg zyn, welke beletten dat het beeld A van het huis *gereflexeerd* kan worden: by gevolg is het natuurlyk, dat die in de ſchaduwe een tint donkerder is als B. Wil men nu een vergezogte tegenſtelling maaken, en ſchikken A met een wit kleed op: zo zeg ik, dat'er alsdan die boomen noch het huis niet noodig zouden zyn: daar het echter genoeſaam blykt, dat het een en 't ander aldus geſchikt is om tot een voorbeeld te verſtrekken.

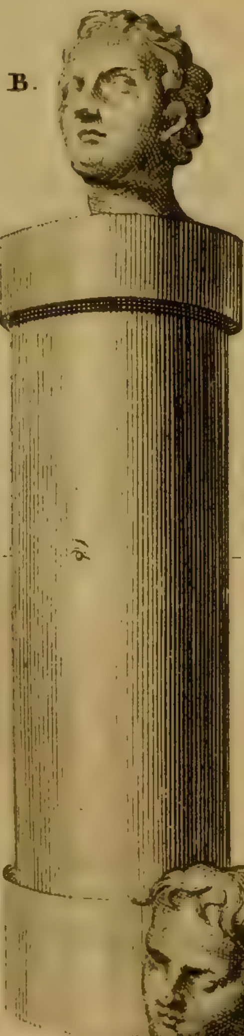
Het derde voorbeeld dient tot beveſtiging van de twee voorgaande, waar in wy klaarlyk beweezen zien de reden waarom de voorwerpen in hunne ſchaduwen min of meer verzwakt worden, niet alleen van de weêrkaatſing van andere voorwerpen, maar buiten dat door de lucht ter linker zyde; desgelyks de ſlagſchaduwen, welke buiten het bereik derzelve lucht of *reflexie* min of meer verduiſterd worden: gelyk het blykt aan deze drie kolommetjes; in de welke men duidelyk beſpeurt dat de ſlagſchaduwen van 1 en 3 een tint flaauwer zyn als die van 2. de 1 door het licht van 2 en de lucht, en de 3 door de vrye lucht alleen. De 2 is omtrent de helft van onderen donkerder in zyne *reflexie* als boven, en zyne ſlagſchaduwe een tint donkerder als 1 en 3. ter oorzaak dat hy nader aan de 3 ſtaat, en daar door de 2 op de 3 zyne ſlagſchaduwe komt te ſlaan; welke ſlagſchaduwe het licht van de 3 tot de helft weg neemt: waar door deze dus verre ook niet kan *reflexeeren* tegen de kolom 2, als mede niet in zyne ſlagſchaduwe. Deze uitwerkingen geſchieden zo wel in een zonneſchyn, als in een gemeen licht, zonder de minſte verandering.

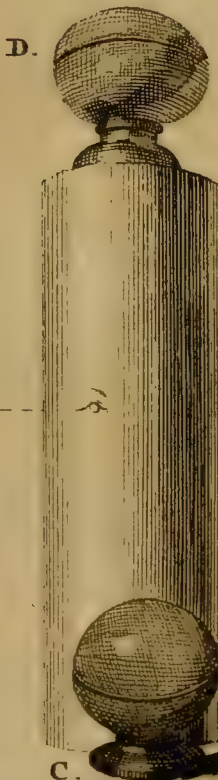
Van de uiterſte hoogſels of glanſſen.

Hier vertoonen wy noch een ander voorbeeld, 't geen niet minder te bedenken geeft als het voorgaande; waar door ik aanwys de kracht van 't licht, en de uiterſte hoogſels op de voorwerpen, en hoe die in twee gelyke voorwerpen zich heel ongelyk vertoonen, na dat den *horizont* hoog of laag is. De A en B betekent de zaak zelf; en C en D is het bewys daar van dat het niet anders kan weezen. Het werd ook niet bepaald, of het een zon-of gemeen licht is, noch of het licht van de zyde of van vooren komt. De *horizont* is, gelyk men ziet, tuſchen bey de hoofden, en het oogpunt in het midden, of wat meer ter rechter zyde. De dag komt mede van de rechter zyde.

Beſchouwt nu het voorbeeld zelf, hoe het hoofd A en B, beide van een en het zelve licht gedaagd, echter in de uiterſte hoogſels min of meer verſchillen, naamentlyk dat A op het voorhoofd en alle ver-

v. Iagen. fec.

verheevene gedeeltens, als op de neus, op de kin, tegen de onderlip, en zo voort, met een krachtig hoogſel, daar het glad is, aangeweezen werd: en B tegen het been van de winkbraauwen, in de hoeken van de oogen, bezyden de neus en langs de wang, op de tip van de neus en kin, enz. krachtig glimt: welke verandering nergens anders van daan komt, als door het zichtpunt, na dat het zelve hoog of laag geplaatſt word. Als de voorwerpen (hoedanig die ook mogen weezen, wanneer ze maar glad of effen zyn, 't zy marmer, koper, of het leeven zelf) onder een hoogen *horizont* ſtaan, zo ſchuiven de voornoemde hoogſels, of glans, naar boven: en in tegendeel daalen zy naar beneden hoe dat zy meer boven den *horizont* verheeven zyn; gelyk wy gezegt hebben, en hier aangeweezen ſtaat. Merkt nu C, D, gelyk de voorſte van de zelve ſtof, en van een zelve licht gedaagd. C heeft een krachtig hoogſel, of flikkering, op de zwellende party, en daalt min of meer als hy boven den *horizont* opſteekt.

Dit voorbeeld is van byzonder belang, en doet ongemeene zaaken voortkomen daar men zomtydts om verleegen zou zyn, en die in lange jaaren niet in de gedachten zouden vallen: ik ſpreek van die geenen, welke al te veel op hunne vlugge geeſt en vindinge vertrouwen, en de zaaken niet rypelyk genoeg onderzoeken. Want men moet vaſt ſtellen, dat het, zonder de kennis van de *perspectief*, de waarheid uit de verborgendheid der natuur na te ſpeuren om in ons werk te gebruiken zo als het behoort, onmogelyk is. Het is wel waar, men kan het leeven naarbootſen, een goude of zilvere pot, een ketel, ſchotel, of ander glinſterend huisraad, zo fraay als het leeven zelf: maar men kan zich geweldig misgrypen in het gebruik derzelve in onze Ordinantien, voor iemand die niet naauwkeurig op de beweeging der glanſſen let, welke zo uitermaaten veranderlyk zyn dat het ongelooflelyk is: alle welke dingen echter zeer gemakkelyk zyn te begrypen voor iemand die de *perspectief* verſtaat, en zich zomtydts daar in oeffent.

Van de weêrſchyn in het Water.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt verbeelden van de weêrſchyn in het water is zekerlyk van het minſte niet: en de aangenaamheid van zodanig een voorval vereiſcht de moeite wel om de zelve natuurlyk uit te drukken. Maar vermits men daar toe noch geen middel heeft voort gebragt, waar door men

men 'er vast op kan gaan, en dat men 'er ook nooit geen zal vinden dan door de *Perspectief*, schynt het vruchteloozen arbeid te weezen elders een te zoeken.

De weêrschyn word veeltydts door de Landschap schilders verfloft.

Het is om die reden, dat zommige Landschapschilders de weêrschyn in het water veeltydts voorby stappen, en achter laaten, om niet genoodzaakt te zyn zich met de Doorzichtkunde te bemoeijen.

De weergadeloze *Poussyn* heeft het echter niet vergeeten te gebruiken: en waarlyk, het is iets dat hem grootelyks verluisterd heeft. Ik spreek van *Nicolaas*, die niet minder in zyn Landschap was dan in zyne Beelden, en die nooit zwaarigheden heeft ontmoet welke hy niet te boven is gekomen. Maar laaten wy tot ons voorneemen keeren.

Deze zaak met een ernstige aanmerking overwogen hebbende, zo heb ik naarstig onderzocht of 'er geen ander middel zoude konnen gevonden worden, 't geen van minder omslag ware, dan door slaggronden, trekken, en linien, om voor te komen dat zulk een fraay en aangenaam voorwerp niet mogte achter gelaaten worden. Eindelyk heb ik dan, na een lange en gestadige oeffening, deze naarvolgende practyk ontdekt, welke aldus toegaat.

Byzonder middel om weêrschyn na het leeven te modelleeren.

Neemt daar toe een langkwerpig plankje, zo groot of kleen als gy bekwaam oordeelt. Stelt daar op eenige wasse beeldtjes zo digt aan de kant als gy goed vind, of na de afstand der gronden en van de oevers die zy in uwe schildery moeten hebben. Kneed en buigt de gemelde beeldtjes tot die actien in uwe schets aangeweezen; en stelt dezelve zo hoog of laag als gy begeert, door middel van blokjes of potaard. Neemt alsdan een daar toe gemaakte bak, van lood, hout, of blik, met zodanig een grond van binnen bestreeken als gy van nooden hebt, met zwart, omber, of tervert. Vult die boorden vol water. Zet die dan tegen de plank met de beeldtjes, zo hoog of zo laag als uw grond zal aanwyzen. Stelt vervolgens uw oogpunt; en als gy uwe *distantie* gevonden hebt, zo plaatst u dan aldaar staande of zittende, en tekent het alzo na het een met het ander, te weeten de beeldtjes met hunne weêrschyn, als mede de schaduwe lugtig aanwyzende. Gaat dan heen en stelt uw Leeman, en voert beeld voor beeld zeer naauwkeurig uit; zettende elke reis uw Leeman daar de beeldtjes gestaan hebben, zulks dat gy de weêrschyn daar van even gelyk ziet als uwe schets; doende alzo tot de minste toe.

Voor al moet men acht geeven op de lengte en breedte der weêrschyn: want dezelve verkort altyd meer als haar voorwerp, om dat ze zo veel laager onder den *horizont* is. Wanneer men het Modél, of de Leeman, zo veel hooger boven den *horizont* stelt als hy onder schynt,

en

en men tekent het zo correct na, om naar het zelve dan te schilderen, zo houd men die uitgevoerde tekening het onderste boven. Hier zal men mogelyk zeggen, dat de weêrschyn anders om moet weezen als het voorwerp; het geen ik niet ontken: maar die tekening kan men op een ander papier overdrukken; en daar door zal men de goede uitwerkinge haast gewaar worden. Ik twyffel niet, of de geenen, die hier een proef van gelieven te neemen, zullen het aldus bevinden.

Hebbende dit nu alles waargenomen, en op uw doek geschilderd, zo weest verzekerd dat'er niets aan zal ontbreeken.

Nu staat hier noch byzonderlyk aan te merken, dat men naauwe acht moet neemen, dat de weêrschyn altyd met het bovenste *perpendiculaar* moet weezen, min noch meer als of zy uit malkanderen groeiden voet tegen voet; gelyk in het twede voorbeeld, hier achter aan volgende, kan bespeurd worden.

Dit middel is niet alleen om beelden te stellen, maar ook alle voorwerpen, hoedanig die zouden mogen weezen, geene uitgezonderd, gelyk paarden, honden, piramides, vreemde steenen met basreleeves, vaazen, potten, en meer andere dingen: dat meer is, voor, achter, of bezyden het stuk.

Men zoude, in plaats van een waterbak, een spiegel konnen gebruiken: doch die is zo natuurlyk niet als het water zelve, 't welk men diep en ondiep, en zo donker en licht, kan doen schynen als men wil, wanneer men maar in de grond van de bak een weinig modder, gras, of zand werpt.

Wanneer de weêrschyn sich flaauw en twyffelachtig vertoont.

Wat de coloriet aangaat, wy bevinden door ervarenheid, dat hoe lichter de lucht het water verlicht, hoe twyffelachtiger de schynsels daar in gezien werden. En wanneer de zon volkomen op het water schynt, zullen zich de voorwerpen daar in noch veel twyffelachtiger vertoonen, zo wel ten opzichte van ons als van de geenen die zich daar in spiegelen: want de weêrschyn vertoont zich dan niet anders als nederschietende straalen zonder gedaante; gelyk men zomtydts ziet aan een kaars, maan, of iets anders, 't welk alleen op de oppervlakte des waters *reflexeert*, zo wel in zonneschyn als by nacht; om die reden, dat men alsdan de klaarheid van het water niet en kan bezeffen.

De schynsels in het water, schoon het zelve heel donker en klaar is, zyn nooit zo licht gedaagd, als de voorwerpen die'er buiten zyn, maar altyd een tint of een halve donkerder.

Hoe men de weêrschyn in een loopend water zal verbeelden.

Om nu de gemelde schynsels te vertoonen, gelyk wanneer het water loopende is, zal men het zelve maar ten eersten opschilderen met dag en schaduwe, op een grond die eerst met een weinig taaijen olie dunnetjes uitgehaald is: en dan een groote das genomen, zo zagt als men krygen

 kan,

kan, en daar mede heen en weêr dwars over gestreeken. Maar om noch beter te doen, moet men een gemeene vispenceel neemen, lang van hair, en stryken, als gezegt is, zo digt aan elkanderen, gelyk de streepen van het water loopen; wel acht neemende, dat men den omtrek niet te veel weg dryve. Doch gelyk het glas een doorschynend ligchaam is, zo heeft het geen bestendigheid noch vastigheid; konnende niets uitwerken dan door hulp van een ander 't welk ligchaamelyker zy, als de aarde die vast is. Men bevind zulks wanneer het glas verfoellid is met kwikzilver, pik, of iets anders. Alzo is het met het water, 't welk geene werking zoude doen omtrent de voorwerpen, en geene gedaante aanneemen, indien 'er geen vaste grond was die deszelfs doorschynendheid bestendig maakte; gelyk men aan een stuk ys kan ondervinden.

Gelykenis.

Wy hebben genoeg van de *reflexie* of weêrschyn in 't water gehandeld, voor zo veel ons dienstig is, en voor zo veel de voorwerpen buiten het water betreft. Het zal derhalven noodig zyn iets aan te merken wegens de voorwerpen, welke in het water staan.

Deze zaak is, myn's bedunkens, aanmerkelyk, wegens de vreemde toevallen die zich daar in ontmoeten; 't geen dikwils weinig of niet word betracht, min noch meer als of het op 't land was, en geen water daar omtrent.

Van de weêrkaatsing der lucht uit het water tegen de voorwerpen.

Men moet dan voor eerst vast stellen, dat het water is als de lucht; en dat de voorwerpen tusschen het zelve en de lucht, van boven naar beneden gezien, zich eveneens vertoonen als of zy van onderen naar boven tegen de lucht gezien wierden: zynde geen meerder onderscheid tusschen beide die lichten, als dat dat van het water een weinig zwakker is als dat van de lucht. De reden daar van is genoeg te begrypen aan de spiegel, waar in de voorwerpen, hoewel ze noch zo duidelyk daar in schynen, niettemin het leeven zelf niet konnen behaalen.

Die dingen dan alzo begrypende, zal het ligt af te neemen weezen, dat de voorwerpen, welke in het water staan, van onderen zo wel gedaagd worden als van boven. Ik spreek hier niet van het schynsel der voorwerpen, maar van de voorwerpen zelf en hunne schaduwen; gelyk hier in 't nevensgaande Voorbeeld kan gezien werden. Het beeld A, 't geen zynen regter arm boven het water uitsteekt, is van onderen sterk *gereflexeerd*, paarsachtig van koleur, gelyk die der bovenlucht langs zyne donkere zyde: en de linker arm, die dwars voor de borst komt, ontfangt een dubbelde weêrkaatsing, van het water en ook van zyn lyf te gelyk, waar door dezelve gloeijender van koleur is als de eerste. De jongeling B, over een steen bokkende, spiegelt zich in het water in de schaduwe der boomen. Met dezen wys ik aan, dat de weêrkaatsing

Voorbeeld van het selve.

des

A

C

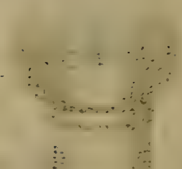
B

D

Hoogsaat del.

Blois sculp.

des waters gelyk is met die der bovenlucht, doch alleenlyk een weinig zwakker; gelyk wy te vooren nochmaals gezegt hebben. De troonie op de steen C vertoont het zelfde, maar wat duidelyker aangeweezen; zynde mede van onderen gedaagd.

Hier is nu noch aan te merken, dat hoe verder of hoe hooger de gemelde voorwerpen van het water af zyn, hoe zy ook meerder *reflexie* ontfangen; gelyk in dit nevenstaande beeld D gezien kan worden, 't welk met de borst digt aan het water is zonder *reflexie*, uit oorzaak dat de bovenlucht daar niet in kan schynen, door dien hy'er over bokt en het water tot in de grond met zyn ligchaam beschaduwt. Dit is zo verre ik deze zaak heb konnen uitpluizen: de verdere omstandigheden zullen al oeffenende daar uitvloeijen.

Aanmerkt ondertusschen, hoe veel de voorwerpen op het land van deze verschillen; waar omtrent men moet bezeffen, dat, hoe zy zich meer van de grond opwaarts verhoogen, hoe de schaduwen minder daar van *gereflexeerd* worden: uit oorzaak dat het licht der gronden op de *superficie* of oppervlakte zynde, zy hunne eigene vaste koleuren hebben.

De verandering der uiterste hoogsels van de voorwerpen en hun schynsel in 't water.

Wegens de weêrschyn in 't water, heb ik, buiten de verkorting en de *reflexie*, al over lang eenige twyffeling gehad, ten opzichte van de ongelykheid derzelve en de voorwerpen die daar in schynen; konnende wel oordeelen, volgens de regels van de *Optica* of de *Perspectief-practyk*, dat'er iets meer aan te merken was. Ik kon ook begrypen, vermits'er lucht boven en onder is, en boven en onder een zon, dat die twee lichten noodzaakelyk in hunne voorwerpen en schynsel een ongemeen *aspect* of gezicht moesten veroorzaaken: maar evenwel kon ik niet vast besluiten, hoe, of op wat wyze; te minder, om dat my nooit ter ooren is gekomen dat het iemand regt heeft aangeweezen, of voor den dag gebragt, altoos by myn weeten niet: het welk my ten hoogsten verwondert. Eindelyk, vindende de meeste-zwaarigheid om myne gedachten op een verstaanbare wyze te verklaaren, heb ik, om een duidelyke opstellinge daar van te maaken, de waarheid zelve laaten onderzoeken; gelyk hier nevens in dit Voorbeeld te zien is: waar in men klaarlyk bespeurt, hoe verre de dingen somtydts buiten onze gissinge gaan konnen; hoe die geenen, welke de zelve naarstig onderzoeken, zich verheugen wanneer zy zaaken ontdekken die anderen niet en hebben, noch op denken. Die zoekt, die vind, zegt men; maar niets zonder arbeid, of oeffening. Gedenkt maar, dat het hier op 't hoogste licht aangezien is; gelyk deze figuuren duidelyk aanwyzen: maar het zelve kan zodanig gematigd worden na gelegentheid van zaaken als men 't goed vind, wel te verstaan in de voorwerpen en, hunne weêrschyn.

Voorbeeld. Wy neemen dan tot onze voorstelling deze nevensgaande voorwerpen, welke even op de oppervlakte des waters staan; zynde dezelve zo verre onder den *horizont*, als zy noch eens hoog zyn; werdende van de rechterzyde gedaagd. Zy staan bezyden het oogpunt, en hebben hunne behoorlyke dag en schaduwe, volgens de *perspectief*, daar by het uiterste hoogsel of glans op de rondigheid. Op deze wyze kan men met allerhande voorwerpen, gelyk wy te vooren nochmaals gezegt hebben, dezelve uitwerkinge bezoeken: in welke alle men zal konnen bemerken, hoe veel de weêrschynen, buiten de verkorting, van de voorwerpen zelve zullen verscheelen.

Deze waarneeming is heel zeldzaam; maar kan gemeen worden, als wy onze gedachten daar maar op leggen.

Van de slagschaduwen volgens de verscheidene lichten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Niet kwalyk zal het voegen, hier nevens iets aan te merken wegens de slagschaduwen der voorwerpen op de grond, en hun beloop na de verscheidene lichten, beginnende van de zyde en alzo om naar vooren toe.

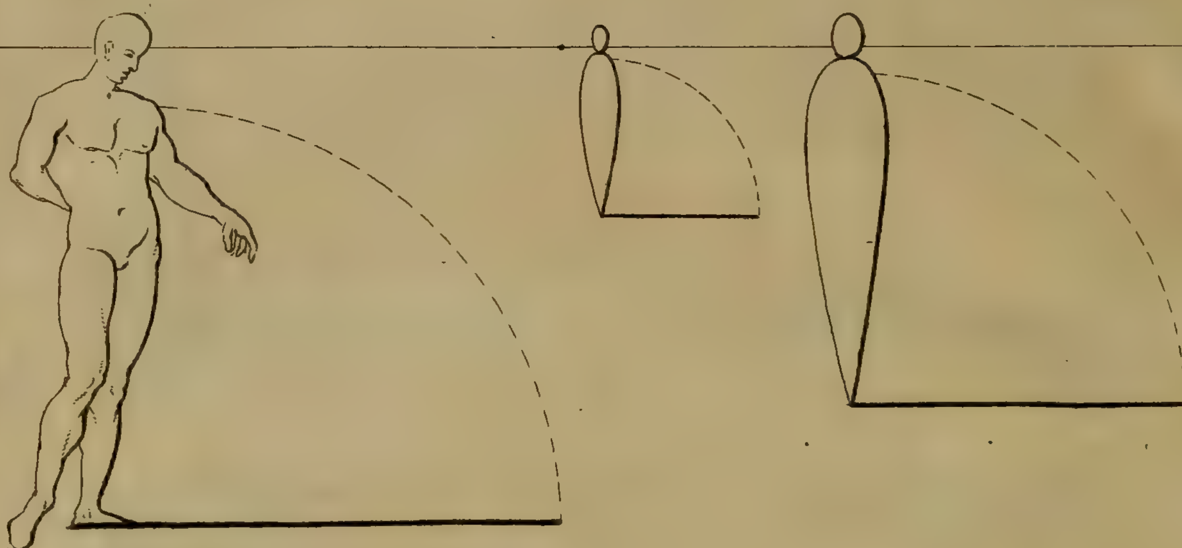
Zonder de *Perspectief* is het voor een Schilder onmogelyk in de Konst te voorderen. Gelyk ons de *Perspectief*, of Doorzichtkunde, de lengte, breedte en diepte der dingen naauwkeuriglyk aanwyst; schynt het onmogelyk, zonder dezelve wel te konnen iets naar behooren verbeelden, al oeffende men de Konst honderd Jaaren, by manier van spreeken, en al waren 't maar Ordinantien van twee à drie beelden, ik laat staan met tien of meer.

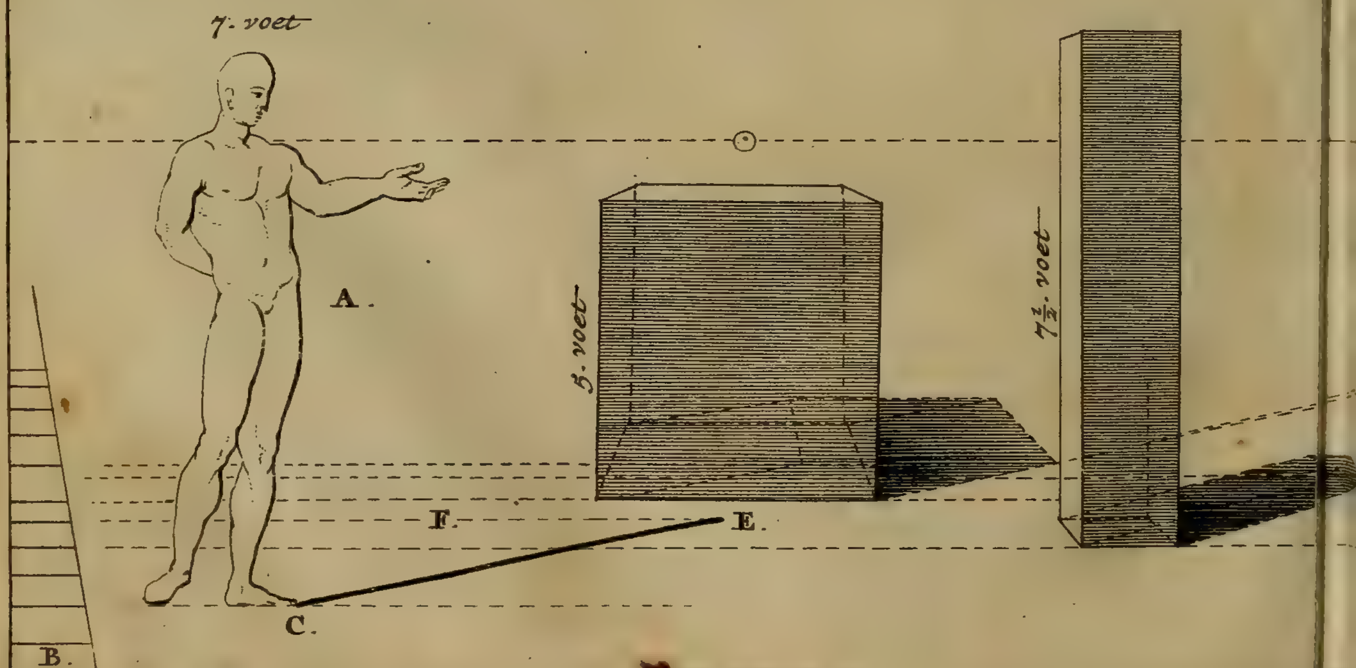
Waarom een jong Schilder zich al vroeg tydts daar aan begeeven moet. Het is geen wonder, dat men de jonge geesten, die zich in de Konst oeffenen, de *Perspectief* zo vroeg laat leeren, eer zy zich beginnen tot het inventeeren te begeeven. Ja al hadden zy maar alleenlyk een tamelyk begrip daar van, (want al oeffenende komt men eindelyk tot volmaaktheid) als zy zich maar wel wagten van zulke die van een tegenstrydig gevoelen zyn, en de Doorzichtkunde, of de grondregels derzelve, niet alleen verwerpen als onnut en overtollig, maar ook zelfs de geenen verachten en voor de gek houden die zich daar aan verbinden. Zulke verwaanden zyn schadelyk om by te verkeeren voor jonge en zwakke geesten. Maar keeren wy tot het geene de tytel des Hoofdstuks behelst.

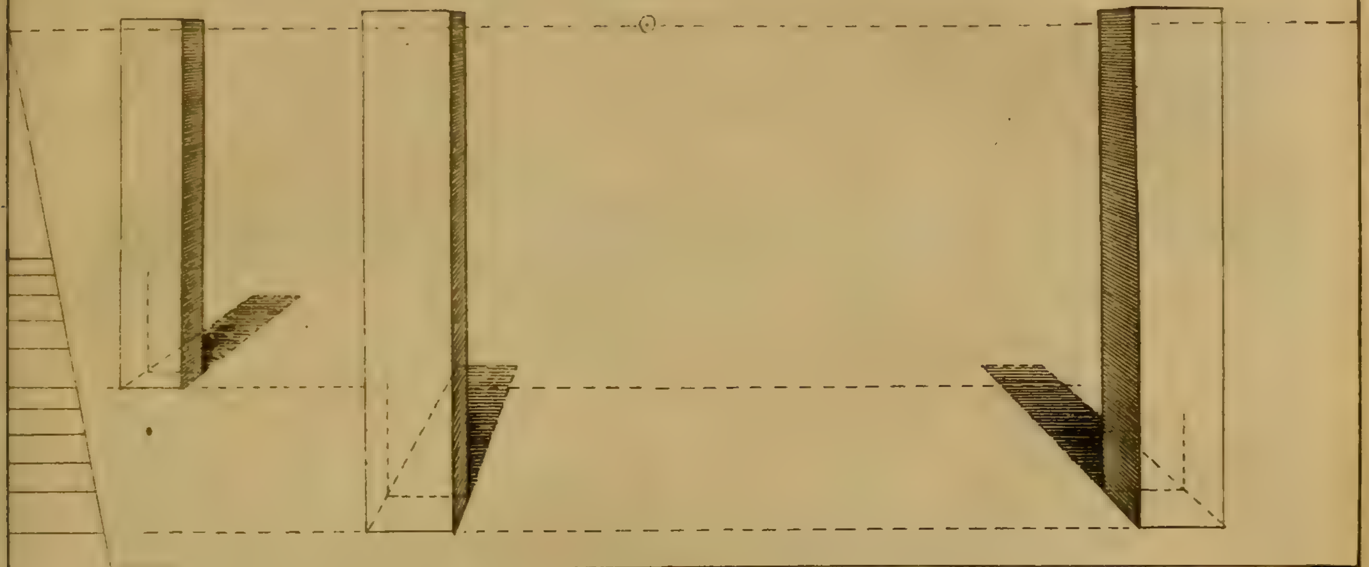
Een zydelicht is het gemakkelykste om de slagschaduwen te vinden. Wy bevinden, wannneer wy in onze Ordinantien een vlak zydelicht willen gebruiken, dat wy een groot voordeel hebben, ten op-

zich-

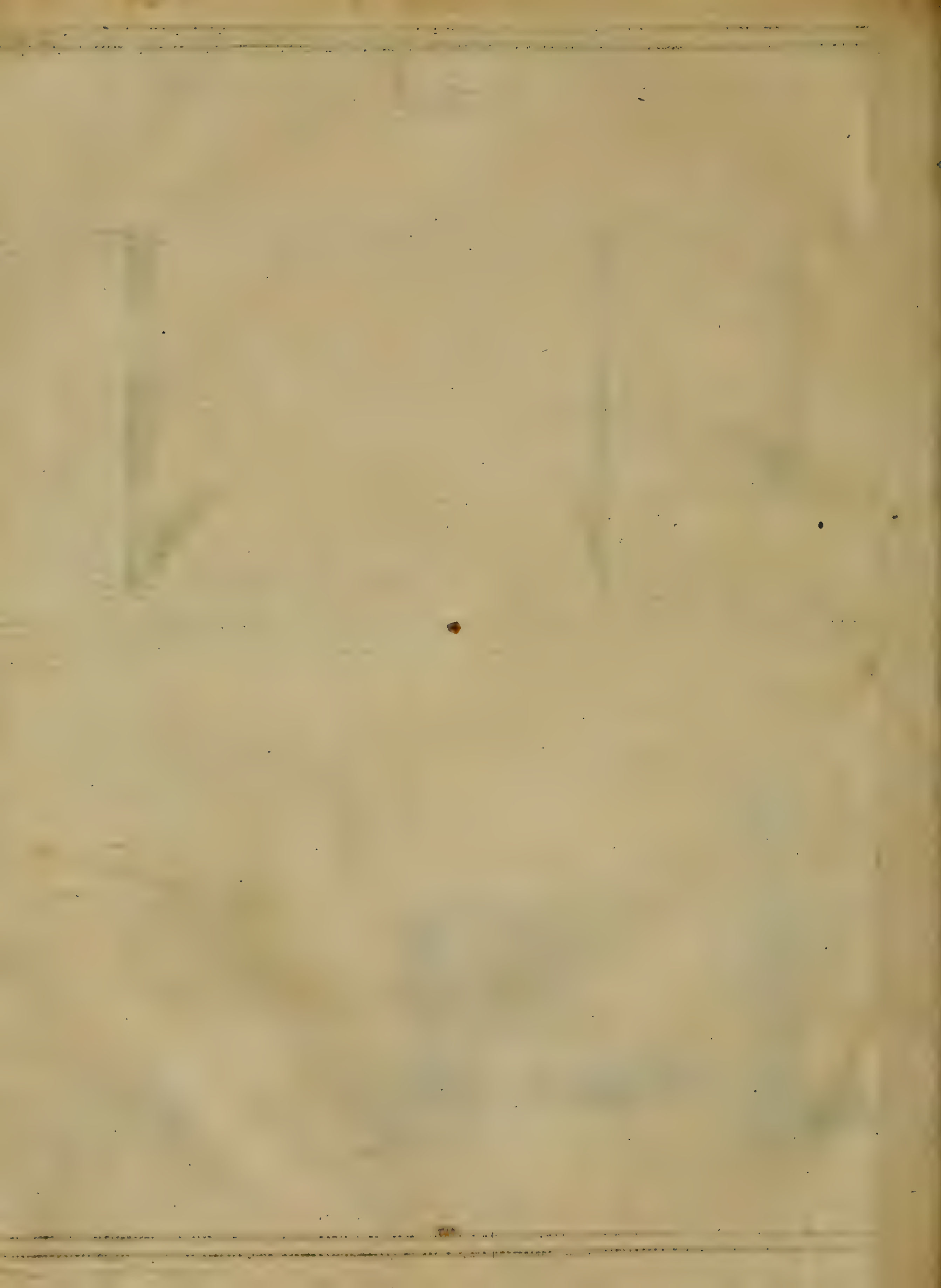
Fig. 1.

Fig. 2.

3.
D.

zichte van de slagschaduwen; vermits de gemelde slagschaduwen, op de grond, van vooren tot achteren altyd *paralel* aan den *horizont* loopen, zonder de minste verkorting: het welk wy, zonder de Doorzichtkunde te gebruiken, gemakkelyk konnen vinden, gelyk in 't eerste Voorbeeld gezien kan worden, alzo dezelve bekwaamelyk met een passer konnen worden gemeeten, ook wel na gissing.

Gelyk het eerste Voorbeeld aanwyst.

Het is dan wel af te neemen, hoe veel gemakkelyker deze is, by een daar het licht wat meer van vooren komt, alwaar zy weinig schuin loopen en min of meer verkortende; konnende met geen passer, veel minder na gissing, afgemeeten worden: vermits die slagschaduwen zo veranderlyk zyn, dat de eene de andere niet gelykt. Veranderen de voorwerpen van plaats, de slagschaduwen veranderen mede: de eene loopt byna regt, de andere loopt wat meer op, en werd korter: de andere noch al meer, na datze verder van de zyde, daar het licht van daan komt, afwyken, gelyk in het derde Voorbeeld te zien is, benevens het middel om zonder moeïte of tydverzuim zodanige slagschaduwen te vinden, hoedanig het licht ook mochte vallen. Dit zal ik noch voor af zeggen wegens het licht van vooren, gelyk N°. 2, dat, dewyl in zulk een geval de slagschaduwen achterwaarts over de grond wyken, om dezelve te vinden anders niet van nooden is dan het oogpunt; zo dat men maar alleen, door het middel van de ladder, hunne verkorting kan vinden, zonder dewelke het gantsch onmogelyk is: doch het is een zeer geringe omslag, die in minder tydts kan gemaakt als geleezen worden. Het middel, 't geen ik hier toe gebruik, is als volgt.

Maar dezelve in een licht wat meer van vooren konnen zonder de Perspectief, niet in 't werk gesteld worden.

Twede Voorbeeld.

Eerst schets ik N°. 3, myn Ordinantie, en plaats myn *horizont* nevens het oogpunt daar ik het hebben wil. Dan zo begin ik aan het voorste beeld A, schaduw het zelve, en slaa zyne slagschaduwe, na gissing, zo als ik het licht begryp, een weinig van vooren. Als ik dit dus verre heb, stel ik myne ladder ter rechterzyde B, alwaar de wykende voeten opgeteekend zyn. Verders haal ik een *paralelle* linie C van de voet van het beeld A, aan de ladder die zyne staanplaats aanwyst. Om nu het beloop van zyne schaduwe aan te wyzen, zet ik myn liniaal aan de voet van het beeld A, volgende zyne slagschaduwe tot op den *horizont*, alwaar ik een kleen starretje D voeg; uit welk starretje ik alle myne andere slagschaduwen haal, van vooren tot achteren, van d'eene zyde tot de andere, 't zy beelden, steenen, enz. Om nu de lengte van alle die slagschaduwen te vinden, haal ik van het einde der slagschaduwe E wederom een paralelle linie F tot aan de ladder. Dan aan 't optellen der wykende voeten. Genomen, het beeld is 7 voet, en

Derde Voorbeeld.

zyne slagschaduwe 6 voet lang, schietende of wykende 3 voet in 't Stuk, gelyk op de ladder aangeweezen is, en zo met al de voorwerpen, reekenende maar elk zyne hoogte, om de diepte van de slagschaduwe daar na te maaken, en daar meê gedaan.

Nu laat ik oordeelen, hoe zwaar het zoude vallen zonder ladder, of *planum*, die veranderlykheid te vinden.

Waar door men, buiten de voornoemde opmerkingen, de regte staanplaats der voorwerpen kan vinden.

Deze practyk heeft noch een ander voordeel voor de geenen, welke alle hunne beelden naar het leeven willen uitvoeren: want door het beloop der gemelde slagschaduwen kan men straks weeten waar wy ons Modél of Leeman moeten plaatsen, naar het licht van 't Stuk; gelyk wy voor dezen in ons Teekenboek aangeweezen hebben.

Hier mede wil ik eindigen; niet twyffelende of men zal met het bezoeken van de proef groot voordeel daar in vinden.

Van de weêrkaatsingen of Reflexien.

VYFDE HOOFDSTUK.

OM deze aanmerkinge duidelyk aan te wyzen, heb ik nodig geacht dezelve door een Voorbeeld of twee te bekragtigen, als zynde eene der voornaamste bevalligheden in een Stuk, waar aan men het verstand van den Meester in alle deelen kan gewaar worden.

Het is niet oneigen, dat de vermoeide jaagers of jagtnimfjes, om te rusten, de lommer of schaduwen der boomen zoeken; gelyk dit Voorbeeld aantoont. Hier zitten zy, voor aan in de linker hoek des Stuks, by elkanderen, op een groene bank of aarde borstweering, tegen een hooge muur, welke heel begroeid, en met loof der boomen overdekt is. Op de toppen dezer boomen ziet men, hier en daar, eenige krachtige lichtjes. Dit staande beeld ontfangt tot even onder de knie het krachtigste licht, waar van de rest, met de grond vereenigd, deszelfs staanplaats aanwyst. Nochtans heeft het licht van dit beeld zo veel kracht niet, om de gemelde muur, welke achter de zittende beelden is, te *reflexeeren*: eensdeels ter oorzaak van het tusschen komen der gemelde zittende beelden; en ten anderen wegens de ruuwigheid derzelve, die vol gaten, holligheden, en uitsprongen is, van takken en loof welke de schaduwe verdubbelen, en de straalen der weêrkaatsing van het beeld niet of weinig gevoelen. In tegendeel ziet men deze zittende tegen over het voorzeide lichte voorwerp, of beeld, zonder hinder met kracht *reflexeeren*, de een van voren, de ander wat meer van de zyde, na dat zy achter, voor, of in het midden zitten.

Daar

Pag 263

M: Pool. Sc:

I: Hoogsaat. del.

Daar is zeer veel aan gelegen, dat men de regte oorzaak duidelyk aanwyze, waar uit de gemelde *reflexien* zyn voortkomende, naamentlyk hunne ſtandplaats, koleur, en grootheid of kracht. Van de koleur zal ik dit zeggen, (want de ſtandplaats der beelden is alreede aangeweezen) dat, by aldien het gemelde licht geevende voorwerp, of beeld, met een ſchoon licht-rood kleed gekleed was, en van een krachtige zon beſcheenen, en dat de vier zittende gekleed waren in purper, geel, blaauw, en wit, dezelve zekerlyk door de roode weerkaatſing verbaſterd zouden worden, en ten deelen hunne eigene koleuren verliezen, om die der anderen aan te neemen en zich daar mede te vermengen: als by voorbeeld, het purper zal rood worden; het blaauw, paarſch: het geel, ros of feuiljemort; en het wit, appelbloeſſem of vleeſchkoleur; doch het een min het ander meer, na dat zy flaauw of krachtig, van naby of van verre, zullen *gereflexeerd* worden. Daar en boven zal het naakt gloeijender werden, niet in 't geheel, maar op de partyen die daar van geraakt zyn: want de lucht, die 'er om is, laat zich min of meer zien, 't zy in de ſchaduwe, of tuſſchen dezelve en de *gereflexeerde* party.

Dit twede Voorbeeld wyſt aan de verbreeking der ſchaduwen na de gelegentheid der plaats, zo in koleur als kracht. Twede Voorbeeld,

De ſteene muur is uit een roſachtige en gloeijende koleur. De ſtaande beelden, in 't wit of licht gekleed, zyn, benevens die ſteenen en grond omtrent dezelve, van het gemeene licht, of zonneſchyn, gedaagd. en algemeene aanmerkinge daar over.

Deze wyzen ons aan, dat, hoewel het licht, 't geen hen beſchynt, zuiver en onvervalſcht is, zy niettemin in hunne ſchaduwe geheel zyn verbaſterd, ter oorzaak dat zy van de lucht verſteeken, en van een gloeijende grond omcingeld zyn; geen ander licht ontfangende, als van de *reflexie* der gemelde gloeijende grond, waar van de ſchaduwen die zelve koleur aantrekken. Het tegendeel zien wy in het onderſte vliegende beeld, te weeten dat, hoe meer de voorwerpen aan de lucht naderen, hoe zy zuiverder worden, en hunne eigene koleur behouden, gelyk aan het bovenſte beeld blykt, 't geen half in de lucht en 't minſte niet veranderd is in zyne ſchaduwe, dan alleenlyk dat het een weinig purperder werd na zyne wyking; het welk men merkelyk zien kan aan het onderlyf en het laagſte vliegende beeld, 't geen noch in den donker is, en van het blaauw der lucht niet geraakt kan worden, zynde heel van een andere koleur als het bovenſte, te weeten gloeijender, en de andere onderſtaande van gelyken.

Daar zyn voor dezen weinige Meeſters geweeſt die de *reflexie* wel verſtaan hebben, voornaamentlyk onder de Italiaanen. Onder de Fran- Dat 'er weinige Meeſters geweeſt zyn

die de *reflexien* verstaan hebben.

schen vind men 'er noch eenige die zich daar in hebben geoeffend. Echter beken ik rond uit, dat de geenen, die het waargenomen hebben onder de Italiaanen, al was 'er maar één geweest, het wel terdeeg hebben verstaan, en de Franschen meest in alle dingen tamelyk; hoewel 'er *Vouët* heel vermaard door is geworden, hebbende daar in veel gedaan, ja meer dan alle de Franschen en Italiaanen te samen: waar door ik haast gelooven zou, dat de *reflexien* niet lang gepractiseerd zyn geweest, alzo men noch veele oude Stukken vind daar ze ter waereld niet in waargenomen zyn. Ik kan niet anders denken, of het moet toen ter tyd by hen noch onbekend geweest zyn.

Voornamentlyk *Lastman* en *Rottenhamer*.

Maar 't geen noch alzo arg is: zommige, gelyk *Lastman*, *Rottenhamer*, enz, hebben niet geweeten, als een voorwerp in de schaduwe was, aan welke zyde het licht of donker moest weezen. Derhalven hebben zy die, gelyk de andere die in 't licht waren, geschaduwd, min of meer als of ze zo veel donkerder waren gelaxeerd. Gelyk, by voorbeeld, een Stuk, 't welk van de rechter zyde word gedaagd, daar zal men zomtydts een beeld in de schaduwe van een steen, of ander voorwerp zien. De schaduwe van dit beeld dan hebben zy, in plaats dat de zelve aan de rechterzyde, veroorzaakt door de steen, moest weezen, aan de linker zyde gemaakt, gelyk alle de andere: baarblykelyke tekenen, voorwaar, dat zy van geene *reflexien* wisten.

Uit oorzaak dat het licht tegen licht, en donker tegen donker, toen noch niet bekend was.

Rafaël zelf is hier in niet verlicht geweest: want toen wisten zy niet van licht tegen licht, en donker tegen donker te stellen: en in dat geval komen de *reflexien* meest te pas. Maar zy zochten hunne meeste werking en reddering met het licht tegen donker, en donker tegen licht: uit welke oorzaak zy geene *reflexien* van nooden hadden. Behalven dat, hebben zy alle groote schaduwen en vlakheid gemyd. Nu is 't heel anders. Men zoekt de groote schaduwen: want

Dat groote partyen van daagingen en schaduwen, een byzondere welstand in een Schildery veroorzaaken.

wat is het fraay in een Ordinantie, dat men groote partyen ziet van daagingen en schaduwen, het zy gebouwen met beelden en basreleeves, bosschaadjen of iets anders, heel in de schaduwe, en van de weêrkaatsing der gronden, lucht, of van andere helder gedaagde voorwerpen lieffelyk *gereflexeerd*? Het geeft zeker een vergenoeging, ten opzichte van de veranderinge, aan het gezicht, en te gelyk een aangename binding en tederheid aan het Stuk in 't algemeen, zo wel als in 't byzonder.

Maar dat de overtollige *reflexien* walgelyk zyn.

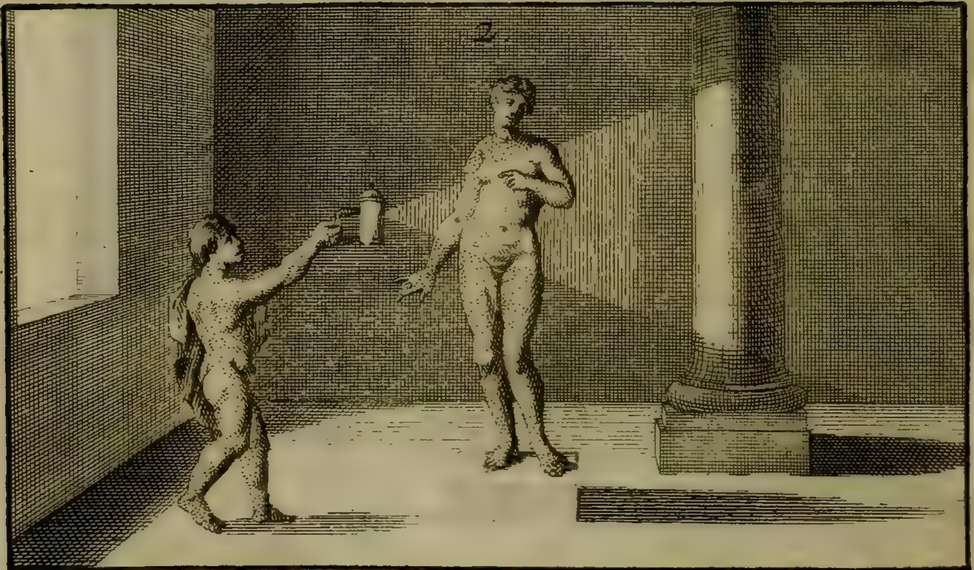
Evenwel is het met de *reflexien* gelyk als met alle dingen: overtolligheid veroorzaakt gemeenlyk walging. Zo zyn 'er ook, die zulk een behagen daar in hebben, dat het hun niet en scheelt of 't weezen kan of niet: en dikwils 't geen noch onzichtbaare *reflexien* zyn, zullen zy met alle kracht, door vermiljoen, ultramaryn, rusgeel, enz, uitdrukken. Voornaament-

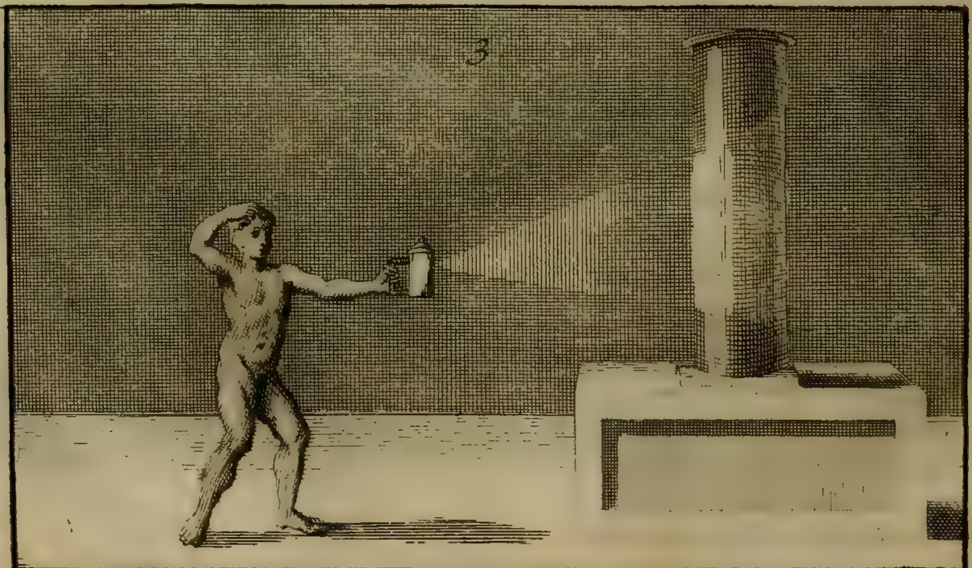

C. V. Iagen fec.

mentlyk vind men zulken onder de Brabanders, als *Jordaans*, *Rubbens*, en meer anderen.

Men geeve dan vooral wel acht, dat 'er geene reflexien verbeeld werden welke niet met hunne oorzaak waarom verzeld zyn, als mede dat men duidelyk konne zien hoe verre of naby de eene van de andere gelegen zy; op dat men te recht konne oordeelen wat kracht of zwakheid zy ontfangen, of geeven: in 't kort, dat men niet behoeve te vraagen, waar komt die reflexie van daan? waarom is ze rood, geel, of blaauw? zo sterk of zo zwak? enz.

Dat het zonnelicht geen meerder kracht heeft, ten opzichte van de schaduwe, als een gemeen licht.

ZESDE HOOFDSTUK.

HEt is zeker, dat de gedaagde voorwerpen, in een krachtige zonneschyn, niet donkerder noch sterker geschaduwd zyn, dan die in een algemeen licht, schoon zulks echter schynt te weezen; om die reden, dat het blaauw der lucht min of meer verlicht word na dat de zon met weinig of veel kracht schynt, en by gevolg altyd dezelve tint blyft behouden: het geen ik, met dit voorbeeld, aldus bewys.

Deze kolom, het zy effen of met basreleeves, gelyk die van *Trajaan* of *Antonin*, midden op het vlakke veld opgeregt, en verre daar van daan, bezyden het stuk, een hooge toorn of bolwerk, zo hoog dat deszelfs slagschaduwe de gemelde kolom half bedekt; weshalven de zon alleenlyk het bovenste deel met al zyne kracht beschynt: zal men echter bevinden, dat zich de schaduwe van boven tot onderen van eene zelve tint zal vertoonen. Eerste Voorbeeld.

Desgelyks gaat het met het licht van een kaars in een donkerachtige kamer, of by avond; het welk, schoon sterker en krachtiger als het ander licht, echter de schaduwen in het minste niet verduistert omtrent de partyen die zy beschynt, maar wel zodanig doet gelyken; 't geen men aan het twede Voorbeeld klaarlyk kan zien. Even eens is het met het licht van een kaars in een donkere kamer.

De lantaarn, die dit jongetje in de hand heeft, verlicht de bystaande voorwerpen ten deele, terwyl de overige partyen derzelve van het vensterlicht bescheenen worden. Men ziet dan, zeg ik, dat de deelen, die door het licht van de lantaarn verlicht zyn, daar door niet donkerder worden in de schaduwe als of het gemelde licht daar niet en was. En indien het gebeurt, dat de dag vertrekt, en het nacht word; Het geen met dit twede Voorbeeld werd beweezen.

zo zal het omtrent dat gemelde licht alleen niet donkerder worden, maar overal.

Van doorſchynende voorwerpen en hunne ſchaduwen. Derde Voorbeeld.

Het gaat met de doorſchynende voorwerpen, als ſtoffen, albaſter, hoorn, en diergelyke, heel anders dan met de voorgaande die vaſt zyn; 't welk men aan het darde voorbeeld kan zien.

Merk, dat dit kolommetje, van papier of albaſter, door een kleen gaatje zyn licht ſchept, het zy van de zon of van een kaars; zo zal men bevinden, dat de ſchaduwe, omtrent de party die van de gemelde zon of kaars beſcheenen is, min of meer lichter zal weezen, na dat het licht veel of weinig kracht zal hebben: het geen men merkelyk zal konnen onderſcheiden van de andere ſchaduwe, die niet verlicht, of daar geen licht omtrent is.

Deze aanmerkinge komt voornaamentlyk te pas in naaktens en doorſchynende kleedingen.

Byzondere aanmerkingen daar over in de naaktens.

In de naaktens, die van de zon beſcheenen worden, zal men bevinden, dat de kleene en dunne deelen altyd min of meer doorſchynende zullen zyn, gelyk de oogleeden, neus, ooren, vingers en diergelyke, by gevolg zonder vaſte ſchaduwen. Het tegendeel daar van werd men gewaar aan een ſteene troonie: want al ſchynt de zon nog zo kragtig tegen de dunſte deelen aan, zullen ze echter niet doorſchynen, maar zo donker als de grove deelen blyven. En al waar deze ſteene troonie met een ſchoone en natuurlyke koleur beſchilderd, kan ze nochtans het leven niet gelyk zyn, maar wel een doode: ik ſpreek ten opzichte van de doorſchynentheid. Want men weet door ondervindinge, dat het bloed, noch warm zynde, dun en doorſchynende is: en in tegendeel, als het geſtold of geſtremd is, is het ligchaamelyk, dat is te zeggen, vaſt. By gevolg is het zeker dat een dood menſch, in dien gevalle, meer een ſteen als een levendig beeld gelykt. Zulks kan men klaarlyk beſpeuren aan de geſlagte oſſen. Wanneer d'er het ingewand uit gehaald is, en men alsdan een kaars daar binnen zet, zo zal men door de borſt en tuſſchen de ribben veel helderder doorzien als het beeſt noch warm is, dan als het koud is en langer gehangen heeft. Van gelyken is het met een dood menſch. Wanneer men een kaars zet achter zyn oor of ter zyde de neus, zo zal het niet doorſchynen.

Als mede van de doorſchynende kleedingen in de zonneſchyn.

De enkele plooijen van de doorſchynende kleedingen vertoonen zich noch veel klaarder en doorſchynender in een zonnelicht, dan in een gemeen licht, by gevolg flaauwer van ſchaduwen dan in grover en vaſter kleedingen. Maar de ſchaduwen der verdubbelde hangende plooijen, in een zonneſchyn, vertoonen zich, voornaamentlyk daar zy aan malkanderen raaken, veel ſterker en duidelyker als in enkele geplooide kleedin-

C. Van Iagen fec.

dingen van dikke ſtoffe. De bladen van de boomen desgelyks.

Deze zwaarigheid dan aldus opgeloſt zynde, naamentlyk dat de kracht des zonnelichts, noch die der kaars, de ſchaduwen niet verſterken, maar even dezelve blyven als die in de gemeene lichten; zo zullen wy tot het voltrekken van ons voorneemen bewyzen, waar in de kracht der zon beſtaat: 't welk gemakkelyk zal konnen begreepen worden van de geenen, die de voorverhaalde redenen wel verſtaan hebben.

Wy bevinden door ervaring, dat de voorwerpen, door de zon gedaagd, ongelyk meerder geweld doen, dan die welke door een algemeen licht gedaagd zyn; 't geen niet door de kracht der ſchaduwen geſchied, maar alleenlyk door de vlakheid en kantigheid, welke het gemeene licht niet en heeft, noch buiten noch binnen. Zommige waanen de kracht grooter te weezen in de zon, als in een gemeen licht; 't geen nergens anders toe kan ſtrekken dan om de dingen te doen voorkomen na dat zy kleen of groot zyn, van verre of naby, als kleen leeven en leevensgroot. Nochtans zeg ik, dat het gemeene licht dat zo wel heeft als de zon, elk in 't zyn. Wat onderſcheid is 'er dan tuſſchen 't een en 't ander? Niets anders dan in 't eene vlakke en ſcherpe ſchaduwen, en in 't andere ronder en ſmeltende. Het eerſte geeft duidelyke en lange ſlagſchaduwen, het twede korte en twyffelachtige. Dit is het eigentlyk waar aan men het zonnelicht van een gemeen licht kan onderſcheiden. Dat het een meerder geweld doet als het ander, is niet vreemd. Het bewys daar van kan men aan deze twee voorbeelden zien, en beter als ik wel zeggen kan, waar van het eerſte met de zon gedaagd is, en het twede door een algemeen licht, beide met eene en de zelve donkerheid van ſchaduwen; het een kantig met lange duidedelyke ſlagſchaduwen, en het ander in tegendeel.

Van de kracht der zon op de voorwerpen.

Twee voorbeelden.

Ik heb eens een zinnebeeld, of wel een *Narciſſus* die zich in 't water ſpiegelde, geſchilderd; neemende het licht wat meer van vooren, als men gemeenlyk in zonneſchyn doet: waar mede ik niets anders beoogde, als alleen om aan te toonen hoe ik de zonneſchyn begryp, ten opzichte van de ſmeltinge der kantigheid; en ook om een ſlagſchaduwe te vermyden, die van een kindts hoofd op *Narciſſus* wang (zynde het voornaamſte van het Stuk, want zyne linker wang was alreede in de ſchaduwe) zou gekomen hebben indien het licht van de zyde geweeſt had; 't geen heel ongracelyk zou hebben geſtaan: zulks dat zyne ſpiegeling die ſchoonheid niet zou hebben konnen vertoonen daar zo hy zeer op verliefde. Daar en boven kon het my niet ſcheelen, of het licht van de zyde kwam, of min of meer van vooren; alzo dat in 't genetaal niets doet, ja al was het vlak van vooren. 't Is wel waar, dat de

Tafereel van Narciſſus, en des Schryvers aanmerkinge daar over.

groote ſlagſchaduwen de meeſte fraaiheid in een zonneſchyn te weeg brengen, te weeten als ze niet te digt by elkanderen komen: want dan zyn ze verdrietig, en veroorzaaken een zekere naarheid in een Schildery. Maar veel aangenaamer vertoont het zich, wanneer eenige kleene lichtjes hier en daar doorſtraalende, de al te groote vlakheid der ſchaduwen verbreeken.

De reden waarom ik dit Stuk een zinnebeeld noem, is om dat de Dichter meld dat deze Jongeling op zich zelven verliefde toen hy zyne gedaante in het water zag: welke liefde ons niets anders te kennen geeft als een dwaaze inbeelding, of zwakke gemoedtsdrift, waar door de zodanige van kennis en verſtand beroofd zynde, niet weeten wat zy doen, of bezeffen. Om de bekrachtiging van dezen zin derhalven natuurlyker te verbeelden, had ik een kindtje, met een zotskap op, by hem gevoegd, 't welk hem ſtreelde, omhelſde, en zyn hair met bloemen, als een jonge dogter, vercierde. En om te toonen, dat hy behaagen in zyne dwaaling had, zag hy, met een beweeging en weezen als iemand die geraakt is, na zyne weerſchyn die hem het kind in 't water aanwees.

Dit Stuk was rykelyk met veelerhande voorwerpen voorzien, zo beelden, architectuur, geboomtens, beeſtjes, bloemen en water: hebbende dit *Concept* alzo gezocht, om alle die byzondere voorwerpen, met zonnelicht gedaagd, ieder na zyne hoedanigheid, op het beſte voegelyk, te verbeelden. Het zelve was heel uitgevoerd; verſtaande door het woord uitgevoerd, wanneer d'er alles in is tot het minſte toe; maar niet als men de voornaamſte partyen aanwyſt en veele kleenigheden uitlaat, of de zelve heel curieus verdryft, gelyk zommige door dit woord willen te kennen geeven. Nochtans was alles niet onverdreeven gelaaten; want indien ik dat had gedaan, zou het veel geſcheeld hebben dat het nader had moeten ſchynen: want het is zeker, wanneer de voorwerpen van ons wyken, dat ze dan meer en meer twyffelachtig worden. De kleene en ſubtielſte dingen ſmelten weg, als kleene plooijen en trekken in 't aangezicht. Echter mogt het wel uitgevoerd heeten, dewyl 'er zo veel in was, als'er naar zynen afſtand in behoorde te weezen.

Dit zelve *Concept* had ik te vooren noch eens geſchilderd tot het modél van het bovengemelde; zynde vlak aangelegt, en in 't minſte niet verdreeven: zulks dat men het onderſcheid van beide hier klaarlyk kon bemerken. Ik wil wel bekennen, dat het verdryven geweldig flatteert, en merkelyk doet wyken; maar evenwel zal men altyd gewaar worden, dat het een alzo veel kracht heeft als het ander.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de voorwerpen, door de zon ge-

daagd,

daagd, veel meerder geweld en beweeging veroorzaken, als door een gemeen licht; 't welk zommige meenen door de ſcherpheid der ſchaduwen alleen toe te komen. Het is wel eenigſins zo ten opzichte van de vlakheid der ſchaduwen, maar meeſt om de duidelykheid der ſlagſchaduwen die de voorwerpen tegen malkanderen ſlaan, waar door de dingen veeltydts zodanig verbroken en doorſneeden worden, als of alles verdubbeld was: ja zes beelden in een gemeen licht zullen dikwils zo veele ſtukken niet uitleeveren, als vier in een zonneſchyn. Waar uit men klaarlyk bemerkt, dat de kantigheid niets anders vertoont als een nabyheid, ſmeltende meer en meer na proportie dat de dingen van ons wyken; zo dat geene voorwerpen, hoedanig die ook zouden mogen weezen, eenige ſcherpheid konnen vertoonen, 't en ware van naby, ter oorzaak van de tuſſchenlucht. Veelen zal dit mogelyk vreemd voorkomen; en zy zullen het kwalyk konnen begrypen: doch zo iemand de moeite gelieft te neemen van het te onderzoeken, ik twyffel niet of hy zal het aldus bevinden. Hier volgt dan uit, dat hoe nader de voorwerpen zich vertoonen, hoe duidelyker en ſnelder zy van ſchaduwe zyn; vermits'er zo veel minder lucht tuſſchen de naaſte voorwerpen en ons oog is; maar meer en meer, na de maat dat zy van ons afwyken.

Het zal niet ongevoegelyk zyn, tot beveſtiging van myne ſtelling een byzonder voorval te verhaalen. Ik heb voor dezen gezegt, dat ik in myne jonkheid veele Tekeningen met waterverw maakte. Onder anderen had ik'er eens een geſchilderd, welke om haare ſchraalheid en hardheid my zodanig verdroot, dat ik voornam door 't een of 't ander middel, al moeſt ik ze geheel bederven, een ander oog 'er aan te geeven. Eerſt bezogt ik het met wit van een ey: maar dit niet helpende, plakte ik ze op een bordpapier, en maakte een rand van was daar om. Toen goot ik'er klaare vislym over, en liet ze alzo droogen: waar door ze zo net en eel wierd alsze konde weezen. Ik lietze een myner medegezellen zien; die zich daar over verwonderende, naauwelyks kon gelooven dat het dezelve Tekening was: want door de dikheid was de voornoemde ſchraalheid en hardigheid meer en meer verdweenen. Maar naderhand, toen ik de natuur in alle haare deelen begon te onderzoeken en na te ſpeuren, bevond ik het niet vreemd noch verwonderens waard.

Hier door wil ik te kennen geeven, dat de deizigheid, of de lucht, alle de ſcherpheden weg neemt, maakende de grotheid en ruuwheid dun en glad: 't welk ik aanmerk als een vernis of lym, die alles in de natuur voor onze oogen verglaaſt.

Wat aangaat de voorwerpen, die men door zonnelicht wil doen daagen, dezelve konnen door ſterke en donkere ſchaduwen, en met geel-

De voorwerpen in de zonneſchyn konnen zich

niet natuurlyk vertoonen, wanneer dezelve donker en sterk van schaduwe verbeeld zyn, en de reden waarom.

achtigheid alleen, niet natuurlyk noch zonachtig gelyken; vermits tusschen dit en andere lichten, ten opzichte van de kracht, geen onderscheid is, wel te verstaan in voorwerpen die minder als levensgroot zyn. De kantigheid der vlakke schaduwen, en de gedaantens der slagschaduwen, benevens de koleur van het licht, en hunne *reflexien*, alwaren die noch zo zwak, konnen het natuurlyk doen worden. Maar de voorwerpen, die leevensgroot zyn, zyn buiten ons vermogen wanneerze alleenlyk in de kracht zouden bestaan. Iemand zal mogen zeggen, dat men het dan des te beter in het kleen zoude konnen verbeelden: doch hier op wil ik antwoorden, dat het alsdan niet zoude wyken na proportie, maar aan de lyst blyven hangen; waar van wy op een andere plaats breeder zullen spreeken.

Van de Slagschaduwen in de Zonneschyn.

ZEVENDE HOOFDSTUK..

De slagschaduwen der beelden en andere voorwerpen, moeten in de zonneschyn duidelyk aangeweezen worden.

HEt is onwederspreekelyk, dat de slagschaduwen in de zonneschyn, welke zeer veel tot welstand eener schildery toebrengen, niet alleen bestaan in lengte, breedte, vlakheid en kantigheid; maar in gelykformigheid met de voorwerpen, 't zy een pilaar, piramide, een vierkant, enz. De slagschaduwe van een regtstaande beeld, slaande op de grond of elders anders, moet duidelyk gezien konnen worden, ja zodanig dat, al schoon men het gemelde voorwerp of beeld niet en zag, of dat het achter iets anders verborgen was, men niet te min aan de slagschaduwe kan oordeelen wat gestalte of figuur het zelve heeft; zynde dit een van de voornaamste kentekenen der zonneschyn. Zommige beelden zich in, dat dit zo naauw niet komt, en dat, wanneer zy een lange streep van een zekere breedte op de grond geslagen hebben, het daar mede wel is, zonder onderscheid te maaken of het na een pilaar of na een mensch gelykt.

Een misslag door een voornaam Meester in de slagschaduwe begaan.

Ik kan niet nalaaten ten dezen opzichte een groote misslag van een voornaam Meester te verhaalen. Hy had in een Schildery verbeeld een St. Franciscus in de woestyne, aanbiddende op zyne knïen een Crucifix dat voor hem stond, strekkende zyne armen uit in een diergelyke gestalte gelyk men hem gewoonlyk op zulk een wyze verbeeld. Het Stuk in zich zelve was heel fraay; doch myne oogen op het kruis, 't geen van takjes van boomen gemaakt was, slaande, zag ik dat het zelve een duidelyke slagschaduwe van het geheel op de grond sloeg, schoon het byna tot de helft van dezen biddenden man in de schaduwe was. Maar ik

stond

ſtond noch meer verwonderd, dat zyn ligchaam, 't welk de zelve figuur met de armen maakte als het kruis, hoewel tien maal dikker, geen gelykformige ſlagſchaduwe op de grond vertoonde, zynde niet anders van gedaante als een blok zonder armen.

Wy hebben hier voor gezegt, dat, al ſchoon een beeld, of ander voorwerp, ergens achter verborgen is, men niet te min aan de ſlagſchaduwe kan oordeelen, wat gedaante of figuur het zelve heeft; het welk ik met weinige woorden zal beveſtigen. By voorbeeld, ſtelt iemand in een paleis of kamer, achter een pilaar, tombe of iets diergelyks dat in die kamer behoort, en laat dezelve van de zon gedaagd zyn; zo zal zyne geſtalte op de grond, door de ſlagſchaduwe, duidelyk aangeweezen worden. Wil men in een Landſchap een piramide, toorn of bolwerk doen ſchynen, die daar niet in is, zo kan het door de ſlagſchaduwe nochtans geſchieden, wanneer dezelve van buiten van de zyde des lichts in het Stuk komt te vallen; waar door de voorwerpen, en al wat 'er aan is, zich duidelyk zullen vertoonen.

Hoe men Beelden, Statuaas, of andere Figuuren in een Stuk kan vertoonen, die 'er in der daad niet in zyn.

De ſchrandere Zonſchilders hebben noch een voordeel boven de anderen; want zy behoeven geen ligchaamen van boomen, heuvelen of gebouwen te maaken, om hier of daar een groote ſchaduwe over de grond te ſlaan, ten einde de voorſte dingen te doen uitkomen, en de achterſte te doen weg wyken. Zy voegen hunne ſchaduwen waar zy dezelve dienſtig oordeelen, konnende altoos dit met de reden goed maaken; vermits men in zonneſchyn menigmaal ziet, dat een kleene dryvende wolk een geheel ſtuk landts overſchaduwt, en weder een ander verlicht, en zulks tot verſcheidene achter een: konnende aldus een veld met licht, en donker verdeelen naar hun believen, om alzo de dingen op het aangenaamſte te vertoonen.

Voordeel in 't zonnelicht, dat de gemeene lichten niet en hebben.

Ik heb met groote aandagt naauwkeurig op de koleur van het zonnelicht en ſchaduwen gelet, en bevonden dat, inzonderheid in de maand September, de zon in den namiddag, omtrent twee à drie uuren, op zyn hoogſt zynde, de lucht een heldere blaauwe koleur heeft met kleine dryvende wolken. Wat de voorwerpen belangt, wanneer de zon ſterk ſchynt, de zelve zyn als met rus-geel en wit gehoogd, en de ſchaduwen roodachtig graauw, als wit, zwart, en een weinig bruinrood te ſamen gemengd; en niet als in een gemeen licht in het blaauw verdwynende, gelyk zommige meenen, maar allengskens weinig paarſſer, werdende flaauwer na den *horizont*, alwaar geen blaauw te zien is. De boomen op de voor- en twede grond vertoonden zich ſchoon groen; het blaauw der voorwerpen, groenachtig; het rood, oranje; het paars, rosachtig; en alle de koleuren aldus na proportie: gelyk mede het diepe water,

Aanmerking op de koleur van zonnelicht en ſchaduwen.

ter, 't geen van de zon bestraald is, werd groenachtig graauw. Deze naauwkeurige opmerking kwam net overeen met het geene ik voor deezen, wanneer de zon helder scheen, menigmaal in 't werk gesteld heb, door middel van een kleen gaatje in het venster, na alvoorens myne kamer donker gemaakt te hebben, door welk gaatje ik op de witte muur, of op papier, alles natuurlyk zag *reflexeeren* wat 'er buiten omging.

Maar gaan wy verder, en overweegen of de wanschapene schaduwen de voorwerpen niet onkenbaar maaken.

Dat de wanschapene schaduwen de voorwerpen onkenbaar maaken.

De schoonheid in 't algemeen, het zy in Beelden, Landschappen of andere zaaken bestaande, is dat geen 't welk alles duidelyk en klaar voor onze oogen in hunne eigene gestalten en gedaanten vertoont als zy in der daad zyn, zonder dat dezelve verminderd noch verbroken worden: want die dingen, welke tegen malkanderen strydig zyn, konnen onmogelyk een aangenaame schoonheid in onze oogen veroorzaaken, en aan onze zinnen het waare begrip van hunne gedaantens bekend maaken, 't en ware door een tusschenmiddel, bestaande in een twede of tusschen-tint, die beide de strydige partyen, te weeten, dag en schaduwe, vereenigt, wanneer dezelve al te scherp tegen malkanderen aanloopen, om daar door de wanschapenheid op de voorwerpen te verzachten en te doen smelten. Ik spreek van de dingen, die al te vlak zyn; waar door de ronde voorwerpen, verre van rond te schynen, in tegendeel vierkant of hoekig gelyken, even als of ze in de zon waren: uit welke oorzaak zy zich niet schoon, maar wanschapen in ieders oogen vertoonen. De reden is natuurlyk, en wel te begrypen; vermits de menschen geene andere welstandigheid kennen, dan die welke zich in hunne oogen openbaart: want het is zeker, dat die dingen door de minste toevallen veranderen, het zy vreemde lichten of schaduwen, waar doorze noodzaakelyk vervreemd en onkenbaar worden. Laat zommige vry roemen, dat het vlak is, en de beste manier: ik hou staande, dat, alschoon het een zonneschyn was, het echter al een en het zelve is. En als wy zullen spreeken van de bevalligheid en volmaaktheid, zo zeg ik, dat het wel te begrypen is, dat een Schildery, met een gemeen licht gedaagd, de volmaaktste is; welke daaging eigene gedaantens der voorwerpen aan onze oogen netter en duidelyker vertoont: het ronde blyft rond; en een vierkant verandert niet. Wat de misstalligheid der dingen, die in een zonnelicht verbeeld worden, aangaat, hebben wy genoegsaam aangeweezen, als mede dat de scherpheid der wanschapene schaduwen de waare eigenschap der voorwerpen vernietigt. By voorbeeld, twee staande beelden, tegen malkanderen spreekende, worden van de zon bescheenen. Zo nu het

het een een ſlagſchaduwe tegen het ander ſlaat, dat het aangezicht half daar van geraakt werd, behoeft men niet te twyffelen dat het zelve onkenbaar zal worden, al was het eigen vader of moeder.

In Architectuur, of Lyſtwerk, is het alzo erg; vermits de wanſchapene ſcherpheid der ſchaduwen des zelfs geſtalte en netheid t'eenemaal ontteкent en verward maakt.

Daarom oordeel ik het een teken van kleinmoedigheid, om niet te zeggen laſhertigheid, dat een vernuftig Landſchapſchilder zich vergaapt of verbind om altoos zonnelichten te verbeelden; daar het nochtans zeker is, dat het zelve niet anders dan als maar een gering gedeelten van zyne konſt moet aangemerkt worden: even als het is met een Bouwkundige, die zich altyd met het maaken van een kiſt of kas ophoud; een Bloemſchilder aan een fles; een Beeſteſchilder aan een koe of ſchaap; een Stillevenſchilder aan een doodtshoofd of zandlooper; een Scheepſchilder aan een ſloep of boot; een Beeldhouwer aan een *Chriſtus* aan 't kruis. 't Is geen Hiſtorieſchilder, die altoos een *Herodias* met het hoofd van St. *Jan* in een ſchotel ſchildert; of een *Lucretia* die zich doodſteekt; of een *Jahel* met een hamer; of een St. *Jan* met een lammetje: alle welke dingen maar byzondere toevallen zyn, die naauwelyks een naam verdienen. Derhalven moet een Konſtenaar niet ſchroomen, alles wat verbeeld kan worden, met allerhande lichten te voorſchyn te brengen.

Dat een Landſchapſchilder zich niet moet vergaapen om altoos Zonnelichten te verbeelden. Als mede dat alle Konſtenaars zich aan geene byzondere dingen moeten ophouden.

Maar het algemeen gevoelen by de meeſte Zonſchilders is niet minder belagchelyk, als dat van die geenen, welke altyd een algemeen licht volgen; alle beide uit een misverſtand of onkundigheid voortkomende: waar door zy niet regt van de dingen konnen oordeelen die van een andere natuur zyn als de geene daar zy zich aan gewend hebben. Hun oordeel is niet anders dan een beſluit met hunne bevattinge overeenkomende, in een zaak die zy meenen wel te verſtaan, en die dus of zo moet weezen: daar het nochtans zeker is, dat, wanneer men een oordeel wil vellen, men de zaaken eerſt moet onderzoeken, en, de eene by de andere vergelykende, naauwkeurig waarnemen, waar in zy met elkanderen zyn verſchillende; door welke kennis men de zaak alsdan tot een gewenſchte uitwerkinge zal brengen, ik meen met ryp oordeel.

't Gebruik der Schilders in 't oordeelen van 't Zonnelicht buiten hunne ſtudie.

Dat het zonnelicht zo bekwaam niet is in verbeeldingen van Geſchiedeniſſen, als in Landſchappen en Architectuur, ſpruit daar uit, dat het zelve in zulke gelegentheden den menſchen hinderlyk is, als mede wreed en onbevallig voorkomt; ter oorzaake, gelyk wy gezegt heb-

Dat het Zonnelicht zo eigen niet is in Geſchiedeniſſen, als in Landſchappen en Architectuur.

hebben, van de ſcherpheid der ſchaduwen en ſlagſchaduwen: doch als het de zaak vereiſcht, is men genoodzaakt het zelve in 't werk te ſtellen, echter met die omzichtigheid van het licht en de voorwerpen zodanig te ſchikken, dat'er geene wanſtallige ſlagſchaduwen her voor komen, die in ons gezicht hinderlyk zyn en een walging veroorzaaken.

Maar voornamentlyk tegenſtrydig in de Conterfeitſels.

Indien het zonnelicht het beſte en voordeeligſte licht was, voorzeker zouden de Conterfeitets mede geen ander, in de Afbeeldingen die zy maaken, gebruiken; waar van tot noch toe geen voorbeeld is: om die redenen, dat, voor eerſt, zich de koleuren in het zonnelicht zodanig niet vertoonen, als ze eigentlyk in der daad zyn: ten tweden, om dat het onmogelyk is dat een man, vrouw, of kind, zonder moeite, en zonder van wezen te veranderen, voornaamentlyk omtrent de oogen en de mond, zo lang met het aangezicht in de zon kan zitten: ten derden, om dat de zon niet ſtil ſtaat, maar te ſchielyk draait of omloopt: ten vierden, om dat de lieffelykheid der trekken in de wezens, t'eenemaal daar door verbaſterd worden: en ten vyfden, om dat het heel oneigen zou zyn zodanige Conterfeitſels in een kamer te hangen, alwaar men de zon zo veel zoekt uit te houden als 't mogelyk is.

Gelykenis over zommige Schilders die alles verachten wat buiten het zonnelicht verbeeld word.

Het zou belagchelyk en ongerymd weezen, dat men van een vrouw zeide, het gelykt geen man, 't en ware d'eene den anderen zodanig geleek, dat'er ter waereld geen onderſcheid in was: maar dewyl de vrouw een vrouw gelykt, en de man een man, zo moet noodzaakelyk een van deze twee dingen volgen, te weeten, dat hy het niet zien kan, of dat hy het niet zien wil. Een derde zou men daar by konnen voegen, als een verachting voor de vrouw, om dat zy den man niet in alles gelyk is. Deze laatſte, die de menſchen meeſt in het oordeel vergezelſchapt, is de allerbelagchelykſte, en voor menſchen van regte en goede bezeffing boven alles ſchuwelyk; zynde dikwils de oorzaak van haat en nyd, en ook wel van eigenbederf: gelyk de ervarenheid ons dagelyks leert aan die, welke door een vooroordeel ingenomen zynde, alles zonder onderzoek of onderſcheid verwerpen en verachten, wanneer het met hunne zin en werk niet overeen komt.

De hoedanigheden van driederley lichten, en waar in dezelve verſchilien.

Ik zal my niet verder hier over uitbreiden, maar my alleenlyk by den text houden dien ik voor heb te verhandelen, naamentlyk van vooroordeel zo van Zonneſchilders als andere. Doch tot het beter verſtaan van myne meening, zal ik dit voor af zeggen, dat'er drie zaaken zyn, waar op het heele werk is gebouwd, die men eerſt moet vaſt ſtellen en onderſcheidentlyk aanmerken, te weeten een zonnelicht, een gemeen licht,

licht, en een flaauw licht; welke zo veel van elkanderen verſcheelen in de daad, als in den naam.

Het eerſte is krachtig en kantig.
Het twede vlak en niet kantig.
Het derde zwak en ſmeltende.
Het eerſte geeft duidelyke ſlagſchaduwen.
Het twede ſmeltende, en
Het derde flaauwe.
Het eerſte ontfangt zyne koleur van de zon.
Het twede van de wolken, en
Het derde van het blaauw der lucht.

Wy zullen hier dit noch by voegen, dat het eerſte aangemerkt word als een man,
Het twede als een vrouw, en
Het derde als een kind.

Wie zal nu zeggen, dat het kind niet en deugt, om dat het zo groot, krachtig, en helder niet is als de vader of de moeder? en de vrouw mede om dat zy den man niet gelyk is in alles?

Men gelieve te letten, hoe deze onbedagte Zonſchilders verders van het twede en derde licht oordeelen. Het is niet vlak, zeggen zy; willende daar mede te kennen geeven, dat het niet zonachtig, duidelyk noch ſcherp van ſchaduwen is, zo als zy gemeenlyk in hunne zonnelichten verbeelden. Vlak, vlak, roepen zy tegen hunne leerlingen, of diſcipulen, met een zagte ſtem, op dat het niemand vreemdts zoude hooren: even of het een geheim was 't geen de konſt zelve niet wiſt. — *Verder oordeel van de voorgemelde Zonſchilders.*

Men zegt, dat de vroome *Filameen* zodanig verzot was op de dingen, die vlak van dag en ſchaduwe waren, dat hy nooit Stukken ſchilderde als in de zon-of maaneſchyn. Hy liet het voorwaar wel blyken, wanneer hy alle zyne zinnen aanſpande in het uitbeelden van *Jupiter* by *Alcmena*; alwaar men hen beiden zag na bed toe treeden, en de zon helder en klaar door de glazen in de kamer ſchynen, met zulk een kracht, dat men alle de ruiten op de grond zou konnen geteld hebben. Arme *Jupiter*, wat word u geweld aangedaan! Zal *Febus* tegens uw bevel door de venſters ſchynen, daar gy hem nochtans belaſt had zich drie maal vier-en-twintig uuren verholen te houden? Maar wat was daar aan geleegen, dogt hem: het moeſt vlak zyn; en de zonneſchyn moeſt daar weezen al was het midden in de nacht. Had hy een maaneſchyn gemaakt, dan zou het noch wat gelyken. *Belagchelyke Schildery.*

Maar het gaat met de zulken even als met dien welke zo graag Oran- *Geringe gedachten van een ander*

 jeap-

Schilder in een zyner Tafereelen aangetoond.

jeappels schilderde, dat hy nooit een Stuk maakte of hy bragt'er altyd een in te pas. Deze yverige kwant krygende eens den Slag van Pavyen voor iemand te schilderen, vraagde aan den Besteeder, of'er niet een oranjeappel in weezen moest? Hoe zou die hier in te pas komen? antwoordde den Heer daar op. Te pas, of niet, zei de Schilder, laat my maar begaan. Het heerschop hier om lagchende, en niet denkende dat hy zulks in 't werk zou stellen, zei tegen hem in 't uitgaan, na dat zy tusschen beiden weder van andere zaaken gesproken hadden: doet zo als gy het goed vind. Dezen bloed, daar over zeer verblyd, zogt in zyn Stuk een plaats waar hy den gemelden appel zou leggen: maar vreezende dat, wanneer hy zulk een schoone vrucht op de grond voegde, dezelve alsdan door der paarden voeten zou vertreeden worden, maakte hy een kleene vierkante steen in den hoek van 't Stuk, daar hy een levensgrooten oranjeappel op een tinne tafelbord neder zette, heel natuurlyk geschilderd. Deze onnozele wurm (want zulke mogen geen schilders genaamd worden) geeft ons te kennen, dat het geen hy het best doen kan, het best is, of het te pas komt of niet.

Het woord vlak word by veele misbruikt.

Het is een vaste en algemeene regel, dat de dingen buiten de zonneschyn, fraay geschilderd, wel gedaagd en geschaduwd, na de eigenschappen, zo als 't behoort, noodzaakelyk goed moeten weezen, zonder het woord vlak, 't geen zy misbruiken en over al te pas willen brengen, aan te merken. Laat u dan niet voorstaan, gy regte konstoeffenaars, dat de Stukken, die niet vlak zyn, niet al zo goed zouden konnen weezen, dan die door zon-, maan-, en kaarslicht bescheenen worden.

Hoe men het Zonnelicht in een Stuk, van een algemeen licht gedaagd, zal verbeelden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DIt myn voorstel zal veelen mogelyk vreemd voorkomen, en misschien als een konsje of gaauwigheid: maar het is daar verre van daan, dat ik de geesten met beuzelingen zoude willen spyzen, veel min verbluffen. Neen, het is geen kunsje, maar wel een konst; geen gaauwigheid, maar een zaak die op gronden steunt.

Dat de zon van de andere lichten verscheelt, te weeten, in geweld, als mede dat dezelve een tint lichter is, stellen wy vast.

Men bespeurt dikmaals in een veranderlyk weêr, als'er veele wolken dry-

dryven, dat de zon eventjes met zeer dunne en luchtige dampen, die wat laag zyn, bedekt word; waar door men geheele landſtreeken met huizen, bergen, ja zomtyds heele boſſchen overſchaduwd ziet: welke ſchaduwen echter helder zyn, en alle de voorwerpen duidelyk, min of meer dan in een gemeen licht, vertoonen.

Maar komen wy tot de zaak, welke is, om in een Stuk, door een gemeen licht gedaagd, een zonneſchyn met eene en de zelve kracht van verwen te verbeelden, elk in zyn graad, zonder malkanderen hinder te doen; wel te verſtaan, als de zon niet voor aan is, en ook niet te veel verſpreid: want daar door zou het Stuk al te bont worden.

Om het zelve derhalven na de regelen van de Konſt uit te werken, zo verdeelt, by voorbeeld, een Landſchap met vier gronden, waar van de eerſte grond wit is, en de drie andere na proportie verminderende. De twede grond, ook met wit aangeſtreeken, zal ſtrekken tot de zonneſchyn; 't welk klaarlyk aanwyſt, dat, dewyl het gemeene licht op de voorgrond de kracht der verwen alreedts bezit, noodzaakelyk moet volgen, dat de zonneſchyn, die een tint lichter is, gelyk wy hebben gezegt, en geene andere kracht heeft dan het zelve wit, ook geen nader plaats kan hebben dan die van de twede grond: een klaar bewys dat, wanneer men die op de derde grond wil voegen, zy zo veel meer verſcheelen zal in kracht. Om nu de verſchillendheid dezes lichts op de twede grond van de eerſte duidelyker te onderſcheiden, en natuurlyk te vertoonen, zal men de ſchaduwen en ſlagſchaduwen der voorwerpen ſcherp, vlak en lang aanwyzen; waar door men kan bemerken, dat dit een zonnelicht is; en het ander, met dommelachtige en korte ſlagſchawen, maar een gemeen licht. Doch om de natuur van 't zonnelicht noch klaarder te begrypen, zo geeft maar alleenlyk acht op deſzelfs koleur in den morgenſtond of avond.

Aanwyzinge hoe men het zonnelicht met eene en dezelve kracht van verwen als het gemeene licht zal verbeelden.

Ten einde nu de verſtanden, welke dit gezegde niet aanſtondts mogten vatten, te hulp te komen, zal ik een kort middel, aanwyzen, waar door men het zelve op een wiſſe en gemakkelyke manier zal konnen werkſtellig maaken.

Wanneer gy uwe Ordinantie geſchetſt, en daar in de partyen, die gy begeerd dat door de zon beſcheenen werden, waargenomen hebt, zo maakt alsdan daar een nette doodverw af, zonder de koleur anders aan te merken als of 't doorgaans een gemeen licht ware: doch in 't opmaaken zal men die partyen, welke van de zon beſcheenen zyn, wat hooger ophaalen, 't zy witter, geelder, of roſſer, na dat men die hebben wil, altoos dat 'er een merkelyk onderſcheid in beſpeurd werde;

Gemakkelyk middel om het zelve werkſtellig te maaken.

de; de schaduwen duidelyker en vlakker aangeweezen, zonder dezelve te vergloeijen, dan alleenlyk hier en daar in de *gereflexeerde* partyen.

Wanneer nu op of omtrent de voorgrond geen wit is, zo heeft men gelegentheid om hier en daar eenige doorstraalingen der zon op dezelve te laaten schynen, met kracht van wit, geel, of ros, na dat de koleur der zon zich alsdan vertoont; wel verstaande, dat zulks niet zoude konnen geschieden, wanneer men alreedts de kracht der zon in 't verschiet gebruikt hadde.

Nu staat ook dit aan te merken, dat, indien men eenige voorwerpen voor aan, gelyk wy gezegt hebben, van de gemelde straalen wil verlichten, dezelve niet van lichte en hooge koleurde stoffe moeten zyn, gelyk het wit marmer, of lichte hartsteen, heel lichte kleedingen, noch ook schoone lichte naakten, maar van zodanige tinten die men in een gemeen licht voor somber aanziet. Deze dan met kracht van dat zonachtig wit opgehoogd, zal men dezelve licht genoeg krygen.

Om nu met gewisse treeden tot het volbrengen van dit middel met order te vervolgen, en de eigene tinten der voorwerpen, door 't zonnelicht bescheenen, op een bekwaame manier uit te vinden, zal men aldus te werk gaan.

Tempering der verwen, om de eigene tinten der voorwerpen, door 't zonnelicht bescheenen, uit te vinden.

Tempert uw wit met rusgeel of auripigment, min of meer geel, na dat gy de zon, vroeg of laat, wilt verbeelden. Vermengt het zelve alsdan, in plaats van enkeld wit, onder uwe verlichte eerste tinten, in alle de voorwerpen die van de zon bescheenen worden; zo zult gy bevinden, dat elke koleur haare regte verbreeking zal bekomen, na dat hunne hoedanigheid of kracht, ten opzichte van de ligchaamelykheid, veel of weinig van malkander verscheelt. Hier door word de gewenschte uitwerkinge te weeg gebragt; gelyk de ondervinding, dogter der waarheid, ons genoegsaam kan getuigen.

Dat de schaduwen der voorwerpen in een Zonnelicht niet gloeijender zyn, dan in een gemeen Licht.

NEGENDE HOOFDSTUK.

VEele zyn zodanig van de waarheid der zaaken vervreemd, en laaten zich zo weinig aan het onderzoek derzelve geleegen zyn, dat, om het geen zy gewent zyn te behouden, hoe ongegrond het zelve ook mo-

moge weezen, zy na de reden niet en vraagen, maar eer iets zullen zoeken 't geen hun tot bevestiging van hunne dwaaling kan dienen. Dat dit waar is, blykt genoegsaam aan hun algemeen gevoelen, te weeten, dat de schaduwen der voorwerpen in een zonnelicht gloeijender zyn, dan in een gemeen licht; 't welk ik nochtans rond uit ontken: maar dat de schaduwen en de *reflexien* na proportie helder en helderder zyn, na dat de zon sterk schynt, dat is de waarheid.

Slegt begrip van veele over de koleur der Schaduwen in het zonnelicht.

Dat het zonnelicht gloeijender is als het gemeen licht, lyd mede geen tegenspreeken: want vermits het licht der zon min of meer uit den geele of roode gekoleurd is, zo is het natuurlyk, dat alles, wat daar van beschecnen word, dezelve koleur eenigzints deelachtig werde, niet alleen in de gedaagde partyen, maar ook in die schaduwen welke de weêrkaatsinge van de gronden, of van andere bystaande voorwerpen, ontfangen. Maar dewyl 'er geene voorwerpen zyn, hoe sterk die ook *gereflexeerd* werden, die niet hier of daar noch met eenige schaduwen zonder *reflexie* overblyven (gelyk wanneer het eene voorwerp in de slagschaduwe van een ander komt) zo moeten die gemelde schaduwen, nademaal zy met de zon noch derzelver weêrkaatsinge geen gemeenschap hebben, noodzaakelyk, als van een andere natuur zynde, graauwer wezen, even als in die der gemeene lichten, uit oorzaake dat zy geen koleur konnen ontfangen als die de lucht haar mededeelt.

Dit oordeel ik één der waare kenteekenen te weezen van een regte zonneschyn, om dezelve van een algemeen licht te konnen onderscheiden: waarom het dan vreemd is, daar de menschen gemeenlyk de schaduwen om de koelte zoeken, dat deze nochtans willen hebben dat dezelve warm zy.

't Is derhalven geen wonder, dat 'er zo weinige Winterschilders gevonden worden. Ik heb Winters van *Breugel* verbeeld gezien, die zo warm gekoloreerd waren als in 't midden van de zomer, ja het ys en sneeuw als gloeijend; daar nochtans in de winter alles licht *gereflexeerd* en byna zonder schaduwe is, de slagschaduwen heel helder en blaauw: en echter heeft het zyne diepte en wyking: hoewel in tegendeel zommige hunne voorwerpen in 't verschiet zo gloeijend van schaduwe maaken, als voor.

De winterverbeeldingen werden doorgaans, ten opzichte van de koleur, onnatuurlyk vertoond.

Weshalven het noodzaakelyk voor een Konstenaar is, dat hy zich eenigen tyd oeffene om de opmerkingen, die in de natuur van 't zonnelicht waar te neemen zyn, gade te slaan; niet om zich daar altyd by te houden of aan te verbinden, maar vermits het een byzondere en aangenaame verkiezing is. Een iegelyk moet dan naar zyn vermogen daar

Het is noodzaakelyk dat een Schilder

na

het zonnelicht zo wel verstaat als het gemeen licht

na trachten, is het niet volkomen, ten minsten zo veel daar van te weeten als van het algemeene licht, om zich te konnen bedienen van somtydts het een, en somtydts het ander in hunne werken te gebruiken, na dat het te pas komt. Zommige meenen, vermits de vlakheid, dat het zelve gemakkelyker is als het gemeene licht; maar het is ver daar van daan: want ik oordeel, dat het alzo swaar is voor een Zonschilder een algemeen licht te verbeelden, als voor een Gemeenlichtschilder een zonneschyn, ten opzichte van de natuurlykheid derzelve. Veele zullen dit mogelyk met my niet toestemmen, vermits de slagschaduwen in een zonneschyn duidelyk en bepaald zyn; brengende zy dit vervolgens tot bewys by, dat een Stuk, vlak van de zyde gedaagd, en de zon op den middag (dat is te zeggen, op zyn hoogste) de slagschaduwen van alle de voorwerpen een derde minder als hunne volle lengte vertoonen; derhalven men de slagschaduwen met een passer, zo als zy weezen moeten, elk na proportie van haare lengte correct kan afmeeten tot in het verschiet, ja zo verre als men zien kan, zonder de minste verandering. 't Welk ik gewilliglyk toestaa; en ik zal noch meer tot hun voordeel zeggen, te weeten, dat dit niet alleenlyk plaats heeft daar de gronden vlak en waterpas zyn, maar zelf in ongelyke gronden daar men geen passer kan gebruiken. Loopt de grond af, zo loopen de slagschaduwen mede af: looptze op, dan loopenze mede op. Die de *Perspectief* verstaat, kan daar het allerbest van oordeelen. Tot dus verre, zegge ik, hebben zy gelyk: maar als het gebeurt, dat het Stuk van binnen of van buiten daagt, is het dan niet alzo onwis als in een gemeen licht, en noch ongelyk moeijelyker om de schaduwen en de behoorlyke slagschaduwen (alwaar de passer ons in geenen deelen behulpzaam kan weezen) te vinden, hunne verwydering na vooren en vermindering na agteren, 't geen zo duidelyk moet zyn na dat de zon achter of voor is? En hoe gemakkelyk is het in tegendeel in een gemeen licht, daar dezelve zo kleen en dommelachtig zyn? Dienvolgens is het zo ligt niet te doen, als zommige, die zich maar alleen bemoeijen met een zyschaduwe, links of regts, te verbeelden, zich wel laaten voorstaan. Maar die de zon op allerley wyze in zyne Taferceelen vertoont, dat 's heel wat anders: doch zulke zyn 'er weinig. Want men zal niet ligt vinden, dat een Zonschilder zich met het gemeene licht zal bemoeijen; maar in tegendeel, dat een Gemeenlichtschilder somtydts noch wel een zonnelicht zal verbeelden. De reden hier van is, om dat de gemeene lichten in zich zelve alles behelzen: en die zulks wel verstaat, kan ligt een zonneschyn maaken. De zaak is maar dat een zonneschyn alleen gloeijend

is

is op den dag, en niet gloeijend in de schaduwe, gelyk het gemeen gevoelen is.

Het gebeurt somtydts, dat twee Stukken, het een zon-en het ander gemeen licht, by malkanderen hangen, waar in de kracht of het vermogen der verwen tot het uiterste gebruikt is, welke zich onderling zodanig gelyken, dat men naauwelyks kan oordeelen wat van de zon gedaagd zy: om die reden, dat zy alle beide even licht en even vlak zyn gedaagd. Want tegenwoordig, sedert dat het woord vlak hier bekend is, willen zommige, het zy zon of geen zon, vlak schilderen, zo wel in een gesloote kamer als in de opene lucht, daar en boven gloeijend van dag en schaduwe. Wat raad dan in zulk een geval, daar zy nevens malkanderen moeten hangen, om het zonnelicht te onderscheiden? Geen ander middel is 'er, dan dat men het een weinig maatige, en het ander wat meerder kracht geeve, echter niet met de schaduwen donkerder te maaken, maar met een gloeijender en helderder koleur van licht, als mede lange en duidelyke slagschaduwen, die niet alleen vlak zyn, maar daar en boven kantig. Ik verstaa hier, dat het Stuk, door 't gemeene licht gedaagd, niet minder deugdsaam moet weezen in zyn aart; maar niet vlak, 't en zy men de oorzaak daar van bespeure.

Een misslag die somtydts begaan word in het verbeelden van twee Schilderyen die nevens malkanderen moeten hangen.

Maar zelden zal men dusdanige twee Stukken, van eene hand geschilderd, by elkanderen zien; vermits de meeste Schilders zich niet als met een van beiden bemoeijen: en schoon het al eens gebeurt, denken zy niet, dat het een lichter moet weezen als het ander.

En indien ze van twee byzondere handen gemaakt worden, spant elk zyne krachten aan om het gebruik der verwen in hunne wil te behouden.

Aldus komt het by, dat de Zonschilders zich het allerminste daar mede bekommeren: want zy denken, zal myne party met kracht van licht voor den dag komen, ik zal met kracht en gloeijendheid van schaduwe maaken dat ik de bovenzang behoude.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de *reflexien*, na maate dat de zon sterk schynt, helder en helderder worden: de reden waarom, zullen wy tegenwoordig duidelyk verklaaren.

Men bevind, wanneer de zon wat laag is, en de voorwerpen sterk gedaagd zyn, dat ze dan veel krachtiger tegen malkanderen *reflexeeren*, ter oorzaak dat de straalen der zon op de voorwerpen, en die weêr op andere voorwerpen, niet en schampen, maar daar tegens aan weder te rug kaatsen. In tegendeel, wanneer het licht hoog is, zo konnen de *reflexien* der verlichte voorwerpen d'andere met zulk een kracht niet

Waarom in een zonneschyn de *reflexien* sterker en zichtbaarder zyn, dan in een gemeen licht.

raaken; vermits de weêrkaatſing van het licht noodzaakelyk weder na zyn oorſprong moet ſlaan. By voorbeeld, zo in een hooge lucht twee menſchen by malkanderen ſtaan te praaten, en de een ontfangt de zon op de borſt, en de ander tegen den rug; zo moet noodzaakelyk het licht, 't welk van boven op de borſt valt, weder na om hoog ſlaan daar het van daan komt, by gevolg den anderen over het hoofd ſchieten; zulks dat het eerſte beeld daar door geen, of een heel flaauwe en byna onzichtbare, *reflexie* kan ontfangen.

Door deze reden meen ik genoegſaam beweezen te hebben, dat de *reflexien* in een zonneſchyn veel ſterker en kragtiger moeten vertoond worden, dan in een gemeen licht. De proef hier van kan men aan het leeven zelve gemakkelyk neemen.

Van het onderſcheid der Slagſchaduwen, voortkomende uit de Zon, of uit het Zichtpunt.

TIENDE HOOFDSTUK.

Eerſte Voorbeeld. DIt eerſte Voorbeeld wyſt ons aan de plaats, of het geweſt, daar de zon is, welke ik aanmerk als het ooſten: en tegen over in het weſten ſtaat een gebouw 't geen geheel van de ooſtzyde, van het begin tot het einde, verlicht word, niet als uit een punt voortkomende van ſtraalen die zich verwyden, maar *paralel* of evenwydig, van elkanderen, dat is te zeggen niet uit het middelpunt van een bepaalde zon bezyden het Stuk, maar uit het heele geweſt daar zich de zon bevind, of de gantſche zyde des Stuks zo wyd als de opening is, waar door hy in het zelve ſchynt.

TweedeVoorbeeld. Het twede Voorbeeld wyſt, dat het tegendeel valſch is, wanneer de zon vlak achter de voorwerpen zynde, de ſlagſchaduwen uit een ander punt gehaald worden als het zichtpunt: want indien het goed was, zo zou moeten volgen, dat, wanneer de zon vlak door een ſtraat ſcheen, zynde regt in de midden, hy de gemelde ſtraat aan wederzyde zou beſchynen; het welk met het voorgaande tegen de natuur ſtrydig is.

Derde Voorbeeld. En in het derde Voorbeeld ziet men klaarlyk, dat, zo de zon in 't ooſten is, en de kamer in het weſten, de voorwerpen op de grond onvermydelyk vlak van achteren gedaagd moeten zyn, het een zo wel als het ander, zonder de minſte verſchillendheid; het geen hunne ſlagſchaduwen op het *planum*, als ook de ſtreepen van de vloer, genoegzaam aanwyzen, beide uit het zichtpunt voortkomende: waar van de

laat-

ig. 282.

Boetens del

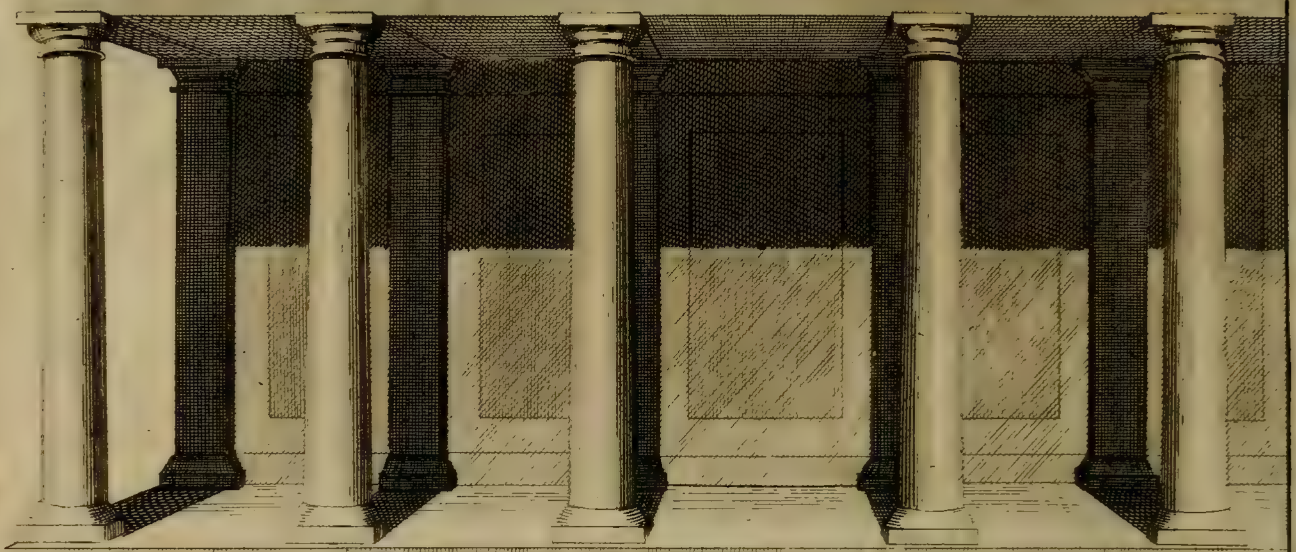
Schouten fec.

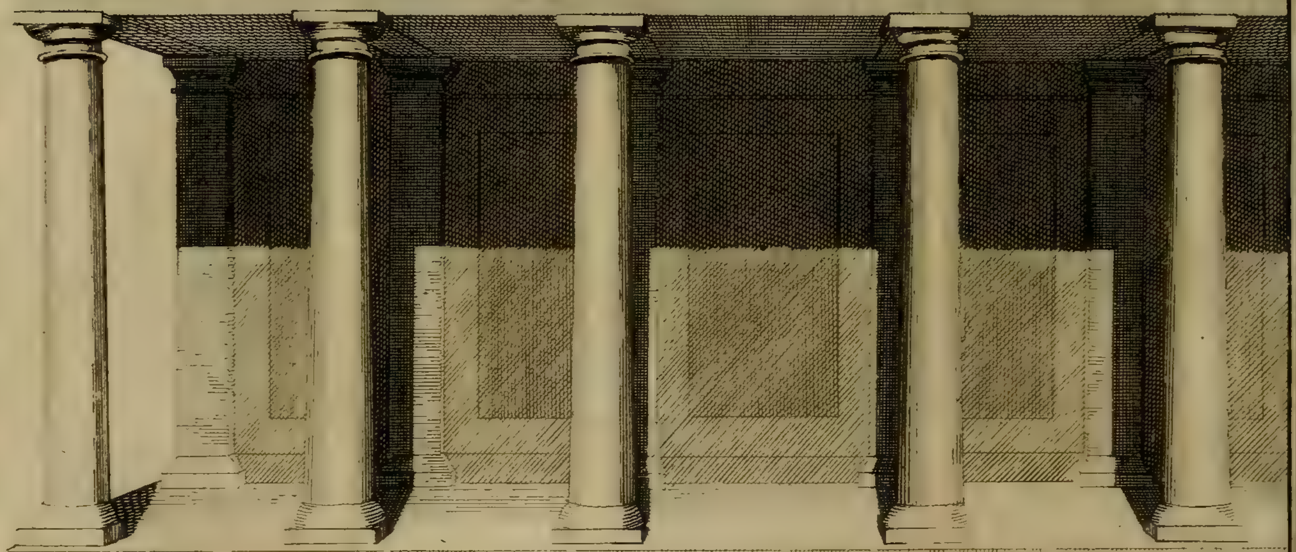
N.° 1.

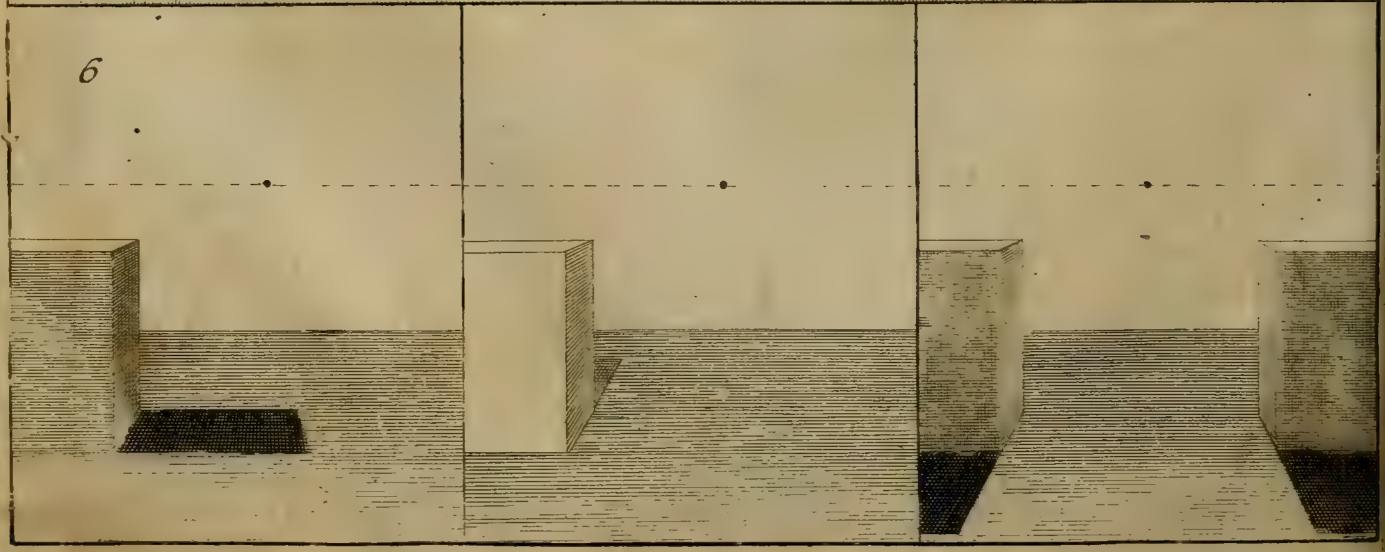
3.

2.

4

5

6

laatste ons het oost en west, de geheele kamer door, aantoont.

Het vierde Voorbeeld bekrachtigt het zelve bewys, vertoonende een kolonnade in het zuider gewest, werdende van de zon, die in het noorden is, vlak beschecnen, waar van ider kolom, van vooren tot ahcteren, haare slagschaduwe tegen de achterpilasters aanslaat, niet uit een punt voortkomende, maar door *parallellen*, of evenwydige straalen, volgens de grondregelen der *Perspectief*, of Doorzichtkunde. Vierde Voorbeeld.

Het vyfde Voorbeeld wyst ons in tegendeel een groote dwaaling aan, welke nochtans veeltydts word opgevolgd, bestaande hier in, dat men de slagschaduwen uit een bepaald punt wil doen voortkomen, schynende ider kolom een byzondere slagschaduwe te veroorzaaken; 't geen vlak tegen de grondregelen en de natuur der zonneschyn aanloopt. Vyfde Voorbeeld.

Het zal niet kwalyk voegen, dat wy hier ter plaatse mede een weinig van het licht der gronden handelen, naamentlyk dat, hoe het licht moge zyn, van achteren, van de zyden, of van vooren, het *planum* of de grond zich altyd eveneens vertoont, dat is te zeggen voor aan het Stuk allerlichtst, alwaar de zon noch zo laag, ja tot op den *horizont* gedaald: de vlakke gronden niet alleen, maar alles wat licht ontfangt. De reden is zo klaar, dat het overtollig zoude zyn daar iets meêr van te zeggen, als het geen deze drie nevensgaande Voorbeelden, een van vooren, een van de zyde, en een van achteren gedaagd, aanwyzen. De Doorzichtkunde geeft ons genoegsaame getuigenisse daar van. Dat de grond altyd voor het lichtste moet zyn.

Indien 'er nu eenige mogten zeggen of waanen, dat het licht van achteren, of van de zyde komende, de grond heel anders moet zyn gedaagd als vlak van vooren (gelyk 'er veele zyn die dezelve altyd het lichtste houden daar het licht van daan komt) die zal ik het toestaan voor zo verre een kaars of fakkellicht aangaat: maar van de lucht spreekende, zal ik antwoorden, dat zy zich de zaak gantsch niet verstaan. 't Zoude noch niet heel oneigen zyn in een grond die van het licht afliep: maar vlakke en gelyke vloeren, of gronden, konnen onmogelyk verminderen, al warenze, by manier van spreeken, duizend treeden lang: ja 't en zal geen hair van ons hoofd verscheelen, of het licht van achteren of van vooren in het Stuk vallende, dat de grond voor niet altyd het lichtste zal zyn. Ik denk niet, dat hier omtrent een Konstenaar zo eenvoudig zal weezen, en vraagen, waar aan men dan zien zou konnen waar het licht van daan komt? dewyl het genoegsaam een algemeene regel is, dat de schaduwen en slagschaduwen der voorwerpen ons het zelve volkomen aanwyzen. En genomen dat 'er geene voorwerpen op de grond waren, zo zou ons de lucht, indien 'er maar de minste wolk was, het zelve genoeg te kennen geeven.

Van het verbeelden der verscheidene lichten in een Stuk.

ELFDE HOOFDSTUK.

Tegenwerping van zommige, en hunne reden waarom.

DE verscheidene lichten in een Stuk oordeelen zommige dat onmogelyk wel konnen staan: want, zeggen zy, indien het goed was, zo zouden *Raphaël*, *Carats*, *Titiaan*, *Poussyn*, en andere braave Meesters meer die manier wel voor goed gekeurd, en niet verworpen hebben. Ja de Fransche Academisten, voegen zy'er by, die tot zulk een hoogen top gereezen zyn, besluiten eenpaariglyk, dat men niet als een eenig licht in 't algemeen zal gebruiken; verwerpende een Schildery dat meer als een licht vertoond. By gevolg oordeelen zy, dat de gezegde lichten maar een vinding zyn van Hollandsche Meesters, die het Antiek niet verstaan, welke maar alleen de natuurlykheid beoogen, om de onkundigen aan te lokken. Waar op ik zeg, dat, hoewel *Raphaël*, *Poussyn*, en andere groote Konstenaars het zelve in hunne Werken niet getoond, maar zich enkelyk aan een algemeen licht gehouden hebben, zulks niet en spruit uit een verachting of verwerping van het zelve, als of het tegen de natuur en konst zoude stryden; maar alleen dat zy'er toen noch niet om gedagt, of'er van geweeten hebben: alzo de Konst toenmaals in die deelen haare volmaaktheid noch niet had bereikt of verkreegen. Niet dat ik zeg, dat zulk een Stuk met verscheidene lichten beter is, als met een alleen 't geen natuurlyk is verbeeld; maar wel dat, als het zo te pas komt en konstig uitgewerkt is, het een schildery een veranderlyke welstand byzet.

Antwoord tot wederlegging.

Ik geloof, dat veele Schilders, van de gemeene trant, my niet zullen bedanken dat ik deze zaak ophaal, of voor den dag breng, om dat, wanneer de liefhebbers eens zodanig een Stuk van hen begeerden, het hun mogelyk wat meerder moeite zoude kosten zulks in 't werk te stellen. Doch ieder doet wat hy wil, of wat hy kan. Het gaat met onze Konst gelyk met alle andere Konsten: wil iemand alles leeren dat daar toe behoort om een goed Meester te worden, het staat hem vry; of is hy van zins alleenlyk de helft te onderzoeken, en dat hy zich vergenoegt met middelmaatig te zyn, of maar slechts een vierde part te weeten om een knoeyer te blyven, zulks zal hem niemand betwisten. Maar die bekwaamheid heeft om een eenig licht wel te verbeelden, die kan, myns oordeels, d'andere insgelyks wel doen. Hoe veel brave Meesters zyn 'er, die alles, wat zy maar onderneemen, machtig worden? Wat zoude

hen

B.

C

D.

A.

Iens del.

J. Bo v. Gouwen scu

hen dan letten, dat zy niet zo wel drie à vier lichten in hunne Ordinantien zouden konnen verbeelden als een alleen? Niet dat ik de manier van zommige Landſchapſchilders voor goed keur, te weeten, veele kleene lichtjes in een Stuk te brengen: neen, dat zyn maar eigenzinnige gedachten, die plaats noch reden hebben.

Deze zaak van verſcheidene lichten heb ik noodig geacht te verhanlen, om aan te toonen dat wy ons aan geene partydige gevoelens van zommige onbedrevenen moeten laaten gelegen zyn, maar altyd het natuurlykſte en aangenaamſte verkiezen, dat 's te zeggen, onze Ordinantien in 't algemeen verryken na de voorvallende zaaken, zonder gezocht te ſchynen. Derhalven zullen wy alhier een voorbeeld met verſcheidene lichten by brengen; verwachtende met 'er tyd de zwaarigheden daar over te hooren, welke zommige oordeelaars daar in zouden mogen vinden.

Dat men zich aan geene partydige oordeelaars moet ſtooren.

Hier vertoonen wy een gebouw, als een gaandery, voor aan met een graft of water, en aan de wal een man die een gelaadene ſchuit vaſt maakt. Op de kant van de gemelde wal legt veelerley huisraad. Twee mannen ziet men herwaarts aankomen, welke eenige kleene vaazen op een burry van binnen afdraagen. Op de drempel ſtaat een bedaarde matroon met een jonge dochter, die aan den agterſten draager wyſt dit goed by het ander te leggen. Wat dieper in het Stuk word men twee à drie krygslieden met ontdekte hoofden gewaar, torſſende eenige huisgoden en groote kandelaars. Een andere dienſtknegt komt de trap af met een zwaar kiſtje op zyne ſchouder. Door een poort van deze gaandery beſchouwt men, aan het einde van een veld, een hoog luſthof, met een trap van in de 30 à 40 treeden op te gaan, aan weêrzyde, van de borſtweer af tot boven toe, met een groene haag geſlooten. Langs deze trap klimmen verſcheidene menſchen op en af. Op het veld zit een harder met een hond by een ſteen. Het voorſte, getekend A, met alle de voorwerpen die 'er omtrent zyn, is weinig van vooren, dog krachtig, gedaagd. De gaandery, B, en de beelden die zich op dezelve grond bevinden, vlak van de zyde. Al wat 'er op het veld D is, word gelyk A gedaagd. De trap C, en de daar op zynde voorwerpen, van vooren. A ontfangt zyn licht uit het zuidooſten: B uit het zuiden: C uit het ooſten: en D, gelyk A, uit het zuidooſten.

Voorbeeld, en eenige naauwkeurige aanmerkingen daar over.

Nu laat ik de verſtandigen oordeelen, of die lichten niet van malkander moeten verſcheelen, zo wel in de tinten als in de ſchaduwen. A en 't veld D tot aan de trap, gelyk gezegd is, ſcheppen hun licht uit het zuidooſten, alwaar ik de zon ſtel: by gevolg is de lucht aldaar het allerlichtſte. Het zuiden ter regter zyde, 't geen alleenlyk door een ope-

ning de gaandery verlicht, word daar door weinig zomberder als het voorste. De trap C in het verschiet, door de regterzydsche haage van het zuiden en zuidoosten versteeken, en door de linker het noorden gestopt, moet derhalven zyn licht noodzaakelyk uit het oosten ontfangen, en, 't geen noch overig is, door de bovenlucht. Waar uit men kan oordeelen, dat de voorwerpen zich nooit zonder licht bevinden, hoedanig zy ook beslooten zyn; want verliezen zy aan d'eene, zy winnen weêr aan d'andere kant.

Twede voorbeeld, en de aanmerkingen daar over.

Ziet hier een andere Aftekening, strekkende noch eens tot aanwyzinge van verscheidene lichten in een Stuk. Aanmerkt dit als een vierkante kamer, die haar licht uit de vier gewesten kan ontfangen. A stellen wy, by voorbeeld, als het noorden, B oost, C zuid, en D west: No. 1 noord oost, 2 zuidoost, 3 zuidwest, en 4 noordwest. Tusschen deze zyn zuidzuidoost, oostnoordoost, en zo voort: maar dezelve zyn overtollig. Nu moeten wy overweegen, dat, wanneer deze kamer aan de vier zyden open staat, en dat 'er een beeld in de midden op een pedestal stond en van die vier kanten verlicht wierd, van welke zyde het zelve 't krachtigste zoude gedaagd zyn. Zonder twyffel van de oostzyde, daar de zon is; en naast dezelve zuidoost; noordoost een slag of tint minder; dan noord en zuid noch een tint donkerder; en zo mede met zuidwest en noordwest. De westzyde alleen zou de schaduwe moeten zyn.

Hoe voordeelig en noodzaakelyk deze waarneemingen zyn.

Met deze voorbeelden meen ik genoegsaam verklaard te hebben de natuur en werking van verscheidene lichten; als mede hoe voordeelig de kennis daar van is, zo wel in zon-als gemeen licht, ten opzichte van de veranderlykheid, zo wel in Landschappen als in andere verkiezingen; daar en boven de overvloedige middelen, die daar uit voortkomen, tot verrykinge onzer Ordinantien, en boven de gemeene trant. Ik zal 'er dit noch byvoegen, dat, wanneer men zich verstandiglyk hier van wil bedienen, men groote voorzichtigheid in het schikken derzelve lichten moet gebruiken; op dat zy, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben, niet gezocht schynen, maar natuurlyk, en onvermydelyk zo moeten geschieden; dat het generaal aan een gebonden en vereenigt blyve, en dat de voornaamste party haar voordeel bekome en uitmunte.

TWAALF-

G. Rademaker del.

A. de Blois sculp.

Naauwkeurige opmerkingen, die in het Zonnelicht waar te neemen zyn.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

HOewel ik verscheidene maalen van het zonnelicht gesproken heb, zal het nochtans niet ongevoegelyk zyn, nademaal het een zaak van groot gewicht is voor Beeld- en Landschapschilders, dat wy, (voor zo veel het zelve in drie Tafereelen, welke ik tot dien einde noodig geoordeeld heb hier te laaten volgen, aangeweezen is) een algemeene aanmerkinge daar over doen, door welkers middel men de misslagen van de eenen en de goede hoedanigheden van de anderen klaarlyk te kennen geeven: dienende tot een voorbeeld voor die geene, welke met leevende Stoffagie eer en lof willen behaalen.

Drie jonge Schilders raakten te samen eens in verschil wegens het verbeelden der zonneschyn. Zy waren alle drie ongelyk van aart; zynde den een dwarsdryvende, en koppig; de twede zachtzinnig, en van goed verstand; en de derde wierd den meesten tyd door hen voor eenvoudig versleeten. Eindelyk besllooten zy, ieder een Ordinantie te maaken: en om hunne konst in 't werk te stellen, namen de twee eersten een en het zelve *Concept*, gelyk deze Vertoogschetsen aanwyzen. Verschil tusschen drie jonge Schilders, wegens het verbeelden van de Zonneschyn.

De eerste had alle de voorwerpen, zonder onderscheid, geelachtig gedaagd, en de schaduwen krachtig en gloeijend gekoloreerd; voorgeevende, daar door de zon als in het ondergaan te willen verbeelden: niet denkende, dat hy zyne onkunde hier mede noch meêr ten toon stelde, te weeten, wegens de slagschaduwen alsdan veel te kort gemaakt te hebben. Voorbeeld.

De twede had de schaduwen en slagschaduwen zo scherp noch zo lang niet aangeweezen; vermits hy de zon veel hooger, en een weinig flaauwer, verbeeldde. Echter toonde hy zyne schranderheid hier in zo veel te grooter; doende het vrouwtje en jongetje, welke op het schielyk geluid van den hoorn (door een jaager op de muur veroorzaakt, gelyk de man, uit de poort komende, hun aanwyst) derwaarts willende zien, de handen voor de oogen houden, gelyk de natuur ons leert; daar den ander, een veel sterker zon verbeeldende, het zelve niet eens in acht had genomen. Twede Voorbeeld.

De eerste zet een man voor den boom, in de zon slaapende; daar

in

in tegendeel de twede hem achter den boom in de ſlagſchaduwe van den zelven plaatſt. Ten overvloed doet deze laatſte noch eenige menſchen tegen de gemelde muur in de ſchaduwe ruſten, om het ſteeken van de zon te myden.

De derde had een *Concept* van zyne eigene vindinge bedacht, om de naauwkeurige opmerkingen der zon na zyn begrip aan te wyzen; wordende om de aardigheid van zyne gedachten in 't eerſt uitgelagchen, te meer om dat hy, gelyk ik gezegt heb, den meeſten tyd by hen voor een eenvoudige doorging.

Derde Voorbeeld.

Hy had een naakt kindtje, in een open venſter zittende, verbeeld; blaazende met een tabakspyp eenige bobbelen of ſchuimballen. Het ontfing zyn licht ten naaſten by van vooren, van een gemeen licht uit de kamer komende. Door het venſter ziet men eenige toppen van huizen, als mede een ſtuk van een kolom, waar tegens een zonnewyzer ſtaat.

Algemeene aanmerkingen over het zelve.

Toen men nu alles op zyn naauwſte onderzocht, bevond men dat deze zyne gedachten nochtans het diepſte had op de zon gelegt; en dat geen van de twee anderen op zo veele hoedanigheden in hunne Stukken acht genomen hadden, als deze in zulk een kleen begrip aantoonde. Want voor eerſt wyſt hy aan de koleur van 't zonnelicht aan de lucht en toppen der huizen, genoegſaam verſchillende van het gemeene licht. Ten tweden, dat het niet genoeg is of men de zon krachtig of flaauw, noch lang of kort van ſlagſchaduwen, verbeeld; maar dat men ook aan de ſlagſchaduwen moet konnen zien, hoe laat het is. Daarom had hy die zonnewyzer daar geplaatſt, welkers ſlagſchaduw op 9 uuren ſtond. Ten derden, de twyffelachtigheid der kantige afwykende voorwerpen. En ten laatſten, om aan te toonen dat men de kracht van 't zonnelicht in de opene lucht niet en kan verdraagen, zet hy dit kindtje in de venſter; doende het zelve door een gemeen licht, in de kamer vallende, daagen: vermits zyn gezicht nu meerder vryheid heeft om op en nederwaarts na deze ſchuimballen te konnen zien, dan wanneer het zich in de ſterke opene lucht bevond: geevende alzo door zyn voorbeeld den tweden gelyk, die zyne beelden de handen voor de oogen doet houden; en raadende den eerſten, zyne beelden met arendtsoogen te ſchilderen, dewyl men zegt dat den arend onder alle de vogelen alleen machtig is tegen de zon te konnen opzien.

Door deze natuurlyke waarneemingen bekende de anderen, dat zy in dezen ten vollen van hem overtuigd waren; verſchoonende zich hier mede, dat zy niet gelagchen hadden om zyne kennis, maar om de vreemde verkiezing die hun in 't eerſt zo ongemeen koddig voorkwam.

I. Hoogsaat del.   G. V. Gouwen fec.

De drie hoedanigheden van de Zon.

DARTIENDE HOOFDSTUK.

Een bekwaam Schilder moet noodzaakelyk de drie hoedanigheden der Zon verstaan.

DEwyl wy genoodzaakt zyn de wonderen der Natuure niet alleenlyk na de maate des menschelyken vernufts te beschouwen, maar ook de gelykenisse derzelve wonderen, die de waereld in haaren schoot vervat, na 't leeven op het allernaauwkeurigste af te maalen; zo zullen wy tegenwoordig tot de opmerkingen van het allerschoonste der dingen treeden.

Wie blyft 'er noch in de duisterheid van onkunde, die, door de ryke reden verlicht zynde, deze drie hoedanigheden der Zon (naamentlyk haare klaarheid, hitte en koleur) niet zal konnen begrypen? Is 'er wel iemand, die een ander licht weet aan te wyzen, dat in kracht en helderheid de Zon kan overtreffen? een vuur, dat meerder leeven geeft of verteeren doet? en een koleur, die meer vermogen heeft? zynde, gelyk *Vondel* zoetvloeijende zingt,

Haare klaarheid.

De Zon, die 't al zyn verwe geeft
En daar gedierte en plant by leeft.

En gelyk *Hooft* haare kracht aldus op een wonderlyke wyze weet uit te drukken:

O endloos overvloed van glory! die men stoppen
Met haaren rykdom ziet des Hemels hooge toppen.
O alverquikkend Licht, dat's levens zuster zyt;
Want, zonder u, men leeft, als waar men 't leven quyt,
In rouwdraagende lucht, entroostelooze naarheid:
En gy welzaal'ge Zon, ô moeder zulker klaarheid,
Die dat ontallyk Heyr, en all' der Starren rey,
Zo hoflyk, dag op dag, beschenkt met uw livrey:
O zuiv're zuiverheid, ô schoonste van de dingen,
Die zichtbaarlyken stand, van Scheppers hand, ontfingen! enz.

Verder schryft hy haar een hemelsch oog toe, of noemt haar de goude Zon. En een andere Dichter zegt: *zy dringt met haare straalen door de diepte der zee, en verlicht de zandige gronden; maakt alzints de onzichtbaare stofjes en vezelen voor onze oogen lichtbaar*; enz. Wat licht is 'er in de waereld 't welk doen kan 't geen dit doet? Men zegt, dat het znelblikkend verschieten van de blixem de oogen kan verblinden;

maar de ſchielykheid is daar alleen de oorzaak van, en niet het licht der blixem.

Hitte.

Wat de hitte der Zon belangt, *Ovidius* geeft ons te kennen, dat *Faëton*, door een onbedagte grootsheid zyns Vaders vuurige wagen willende mennen, en de aan hem gegeevene leſſen, van den weg dien hy neemen en hoe hy zich gedraagen moeſt, niet konnende opvolgen, noch de paarden bedwingen, dezelve zonder eenige order of maate te houden een anderen weg inſloegen, en aan 't hollen geraakten; waar door de Aarde, vermits de droogte van vogt ontbloot, verſtikte. Het goud, dat men in de beek Tagus plagt te zoeken, zag men, geſmolten, gelyk een beek vlieten. Dit krachtig licht ontſtak de landen in de ooſterſche geweſten, als in Ethiopien en Lybien, zodanig, dat de menſchen daar van zelfs zwart en verbrand wierden, gelyk zy noch heden zyn. De wateren der vloeden, beeken en bronnen kookten en verkookten; ja de zee zelf was niet dan een zandachtig dal. Wie deze hitte en kracht verder uitgebreid wil zien, leeze *Nazoos* val van *Faëton*, hier voor gemeld.

Men verhaalt, dat het rollen en vreeſelyk gedommel des donders alle metaalen in een ogenblik doet ſmelten; 't geen niet oneigen is: want het doordringende geweld heeft 'er groote kracht op. Twee keyen, tegen elkander geſlagen, zullen aanſtondts vuur geeven: ja zelfs twee houten, door een ſnelle beweeging gevreeven, verwekken een barning, vuur en vlam; ſchoon zy in zich zelve van een koele ſtoffe zyn, en van de minſte warmte.

En koleur.

De Digter vervolgt aldus wegens de derde hoedanigheid. *Febus*, zegt hy, met zyne blonde paruyk, en op een flikkerende wagen vol gloeijende karbonkelen gezeten, verguld alles wat hy beſtraalt met een geelverwige koleur. Wat licht heeft zulk een glans en ſchoone verwe! Wat ſalpeter, zwavel, of andere brandende ſtoffe, kan zo verre reiken, en van het ooſten tot het weſten haare ſtraalen uitſpreiden! De blanke maan en de ſchitterende ſtarren, ja de ſnelle blixemen zelfs, zyn alle machteloos en flaauw, ten opzichte van de heldere ſchoonheid en den ryken glans van zyne levendige koleur.

Groove misgevoelens van een voornaam Meeſter hier omtrent.

't Verwondert my dan ten hoogſten, dat 'er noch zulke weetnieten gevonden worden, gelyk my zelf noch over vyf à zes jaaren een te vooren kwam, die zyne valſche ſtellingen wilde doordringen, en ſtand doen grypen. Deze, die zich noch voor een voornaam Meeſter ſcheen te willen doen achten, zeide rond uit, dat de Zon blaauw is, ja zelf azuurblaauw.

Is 'er wel ooit dommer en laffer gevoelen geweeſt, dan dat men het krach-

krachtigste, helderste, en doordringendste voorwerp het machteloosste maakt? Want het is genoegsaam bekend, dat het blaauw de zwakste is onder de koleuren, door dewelke men alles moet doen wyken. Wat voor een licht kan doch het blaauw voortbrengen, of daar uit getrokken werden? Komt 'er uit een blaauw ligchaam groen, rood, of geel voort? Ja, zegt *Momus*, een blaauw voorwerp zal een geel schynsel of straaling van zich geeven; een geel licht een blaauw; en een rood een schoon groen: een geel kleed zal een groene *reflexie* wederom kaatsen; een blaauw kleed een roode; en het wit een zwarte. Het licht van de Zon is wel uitgedrukt als de hoogsels witachtig blaauw, en de *reflexien* geel en gloeijend zyn. Dus moet men, vervolgde hy, van alle koleuren, welke van de Zon gedaagd zyn, redeneeren.

Dit dunkt my de blaauwste stelling te zyn, die 'er kan uitkomen: want op deze wyze de Zon, en alles, afmaalende, zou 'er wel een belagchelyker Schildery konnen vertoond werden? Hoe groen, geel, blaauw, en plekkerig zal 'er zulk een Stuk niet uitzien? Doch daar zyn 'er veele, welke deze verwachtigheid ten hoogsten beminnen.

Wy zullen nu eens een van zyne Tafereelen beschryven, 't geen alzo ongerymd is als zyn oordeel over de Zon. En verdere zyner misslaagen.

In dit Tafereel had hy een *Vulcanus* verbeeld, smeedende op een ambeeld een stuk staal van een voet lang, de helft gloeijende en d'andere helft in de vuist vast houdende; mitsgaders een *Venus*, dus ook voorzichtig, gansch naakt onder alle de vonken onbekommerd zittende. —

Zyn dat geen schoone gedachten, waardig om ten toon gesteld te worden! Is het niet als of men zeggen wilde: dit yzer is niet in 't vuur gegloeid, maar van een gloeijende koleur geschilderd? Zulks wyst hy genoegsaam aan; want de nyptang, daar *Vulcanus* het heete yzer mede vast diende te houden, legt nevens hem op de grond neêr. Hy gaat noch verder, en ontziet zich niet een vuur tegen een behangsel te schilderen, of onder de schoorsteen tegen een schildery. Doch wat verwondert men zich hier over? en waarom zou hy zulks niet konnen doen? want een geschilderd vuur brand niet. Men zoude hem in een zelven graad van wysheid mogen stellen met dien, welke een stuk ys in de zon te droogen stelde, om dat het in het t'huis draagen zyn zak niet mogte nat maaken.

Waarlyk, dat men zulke kwanten onder het geringste volk vind, is geen wonder; maar onder Schilders, en die zelfs voor braave Meesters noch willen doorgaan, dat is onbegrypelyk.

De geenen dan, die de regte hoedanigheden der Zon niet kennen, zyn te verschoonen; dewyl zy daar niets van zeggen of maaken konnen:

maar die de zelve weeten, zien, en gevoelen, en zich noch dus grovelyk daar in misgrypen, alleen door dom-of achteloosheid, zyn nooit voor te ſpreeken. Men laate zich dan onderrichten in de dingen, die men niet regt verſtaat; op dat men alles, wat de Konſt vermag, moge weeten.

Is 'er wel iets ter waereld dat men met penceel en verw niet kan nabootſen, 't zy hitte, koude, dag en nacht, aarde, lucht, water, vuur, wind, donderſlag, vervaarlyke verſchyning, lieffelyk gezang of geſpeel, droefheid, vrolykheyd, bitterheid, zuurheid, of wat dies meer is, ja zelfs onzichtbaare dingen, gelyk de klank van een bazuin of hoorn? enz.

Waarneemingen om veele byzondere dingen wel te vertonen.

Maar keeren wy ons tot de daadelykheid, en op wat wyze men de meeſte dezer dingen het beſt en waarſchynlykſt zal vertoonen. Is 'er niet overvloed van beweegingen, gebaarden, of hertſtogten die wy hier toe tot onze hulp hebben, en die ons de natuur zelve aanwyſt, en waar van wy alle dagen, als men daar op wil letten, voorbeelden zien konnen? Waar aan zou het dan ontbreeken, dat wy onze meening niet klaar, en voor ieder verſtaanlyk, zouden konnen uitdrukken? Wat verwekt een ſnelle klank niet een ſchielyke opwekking en beweeging? Wat baart een donderſlag niet al ſchrik en vrees? Brengt een vervaarlyk ſpook geen bangheid, angſt, en grilling voort? Verwekt het ſchielyk branden, gelyk een heet yzer met de hand gevat, of het vuur op een naakt ligchaam, geen dolle razerny, trekking en krimping der leeden? Veroorzaakt de zuurheid geen toenypinge van mond en oogen? de bitterheid geen vieze trekking? de zoetheid geen vreedſaam en liefelyk wezen?

De toepaſſende kleedingen der menſchen, zo in koude als warme, en tuſſchen beiden gelegene landen.

Belangende het verbeelden van de warme landen, wy weeten dat aldaar de menſchen en het vee de ſchaduwe en onderaardſche hoolen zoeken, om de hitte der zon te ontſchuilen, en te ruſten; als ook dat 'er in gebruik is met zonneſchermen boven het hoofd te reizen. Wy weeten, dat aldaar de menſchen naakt, of met dunne zyde, gekleed gaan. In de koude geweſten vinden wy wederom het tegendeel: want daar ruſt en verkwikt men zich in de zonneſchyn, en des zelfs meeſte warmte; men zit 'er in een hut of huis, by brandende houthoopen; of men is 'er (zo het land, 't welk men verbeeld, heel koud, en onder de noorder pool gelegen is) met wolle, en harte-beere-of andere wilde dieren huiden gedoſt. Dus zien wy zoekt den een de warmte, en den ander de koelte. Hier ſchynen heete zonneſchynen; daar, in tegendeel, ſtuift de ſneeuwjagt de menſchen om de ooren. De warme Indiaan vertoont zich byna naakt; daar de Laplander en ruuwe Rus in bonte lappen duiken. Maar de-

dewyl het alleenlijk door de meeste of minste kracht van de zon komt die zy op deze of geene landen heeft, na dat zy 'er ver af is of digt by; zo weeten wy, dat daar door de warmte of koude van ieder landstreek veroorzaakt word; waar door de zon zich op de eene plaats krachtiger en heeter, als op de andere, vertoont.

Terwyl wy bezig zyn met het verhandelen van de Zon, zal het niet kwalyk voegen, dat wy insgelyks een weinig spreeken hoe men de manier van zeggen der Dichters in het beschryven van dezelve moet verstaan.

Noodzakelykheid in het nazien van Dichters omtrent dit Hoofdlicht.

De Poëzy en Schilderkonst, gelyk men zegt, twee gezusters zynde, komen met elkander zeer wel overeen: maar hoewel men de fabelen of verdichtselen voor den Schilder niet noodzaakelyk oordeelt, zyn zy echter vermaakelyk en nut; want men zou geen goed Schilder weezen zonder eenigsins de hulp van de Poëzy van nooden te hebben. Men bediene zich van de poëtische gedagten, zo verre de historie, 't zy gewyd of ongewyd, dat lyden kan, en als de natuur van een zaak daar door kan uitgedrukt worden. Hoe zou men den Dageraad, het licht van de Zon, den Avondstond, of de Nacht cierlyker afbeelden, als *Homerus* op zommige plaatsen, onder anderen in 't eind van zyn *Odyssea*, zegt, *dat alle voorwerpen des morgens by het eerste licht van* AURORA *donker schynen, vervolgens als een schok voortkomen, wanneer het ongevoelig aanwasschende licht die onderscheid, en derzelver natuurlyke koleuren geeft.* Dus haalt hy het begin op, en zegt elders van den Morgenstond en den Avond: *gelyk wanneer* FEBUS, *heel vermoeid, zich gaat in* THETIS *boezem verbergen*, enz. Verder zegt hy: AURORA, *de dageraad en voorloopster van* FEBUS, *rees in het oosten op haare beurt, gezeten in een purperen wagen, en verguldde de toppen der bergen*, enz. En *Virgilius* zegt, AURORA, *uit* TITHONS *saffraane ledekant opgereezen*, enz. Elders zegt hy ook: *alreedts bloosde de zee van morgenstraalen: d'oranje dageraad blonk aan den hoogen hemel op den roosverwigen wagen*, enz. Als mede: *zo draa de dageraad, met oranje wielen den hemel oprydende, begon te bloozen*, enz. Alle welke manieren van spreeken ons te kennen geeven, dat haar licht uit een rood begint, en allengskens geel en krachtiger word wanneer zy *Febus* haare plaats inruimt.

Wy behoeven niets meer omtrent de benaamingen, welke de Dichters aan dit grootste Hemellicht geeven, op te haalen: De natuur vertoont ons het zelve dagelyks in meest alle deze eigenschappen: en die op de natuur niet wil letten, dien zullen myne aanmerkingen weinig baaten.

Van de natuur der Zon ten opzichte der Landen die men verbeeld.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Nutheid die men uit het leezen der Landbeschryvingen haalt.

TErwyl ik in myne uitspanningen en uuren van verlustiging voor dezen bezig was in het leezen en onderzoeken der beschryvingen van verscheidene Oostersche en Noordsche Landen, zo door *Linschoten*, *Olaus Magnus*, Aertsbisschop van Upzale, en anderen wydlopig beschreeven; zag ik aan de eene zyde de Caap, daar een heete zon schynt, die door de zeelucht wat gematigd word; gelyk mede voorts door geheel Indiën, Java, China, en andere Koningryken. By de Chineezen berichtten my de Schryvers van de aangenaamste lucht, ja dat de inwoonderen aldaar zeer oud werden, zelf dat men 'er nooit van pest, of diergelyke ongemakken, gehoord heeft. Ik las vorder van veele kostelyke en zeldzaame vreemdigheden; van Kocosboomen, welke een verkwikkende drank uitleveren, en wat meerder waardig was om aan te merken. Aan de andere zyde van de waereld bezag ik Groenland. Hier bevond ik de koude op haar felste te weezen. Dit Land is vol hooge bergen, welke eeuwig met zneeuw bedekt zyn. De walvissen zyn 'er in overvloed. Daar heerscht een straffe en strenge lucht, terwyl de alkoesterende en lieve lentezon van hier geweeken is, na welkers strengheid en ongemaatigdheid de volkeren hunnen aart hebben; gelyk aan de Gotten, Schrikfinnen, Lap-en Hitlanders, en andere diergelyke aangrenzende volkeren blykt. De koude lucht en de natuur heeft hier veel vat op de gemoederen.

Byzondere en strydige aart van 't een met het ander Gewest.

Lust des Schryvers om zulks te verbeelden.

Alle die dingen in myne gedachten overweegende en beschouwende lustte het my twee Schetsen daar van te maaken. In de eerste had ik, navolgende het getuigenis der Schryvers, Palm-en Kocosboomen, weinig water, dog veele gebergtens verbeeld, en tot stoffagie eenige naakte Mooren daar in gebragt, doende het zelve door de zon daagen. In de twede Schets kon ik weinig anders te pas brengen, als eenige sparreboomen, houte hutten, en veele ysschotsen. De menschen had ik met beestevellen gekleed. Zommige waren bezig met een witten beer na te jaagen, en andere met een walvis, die zy met harpoenen geschooten hadden, op het ys te trekken, en wat vorders hunne levenshandel vereischt, te vertoonen.

Deze krabbelingen had ik op een tafel, in myne kamer, gelegt, om,

om, zo ik nu en dan noch iets naders kon vinden of bedenken, alsdan het zelve daar in te voegen. Weinig tydts hier na zag een Heer, die my bezocht, deze Schetsen op de gemelde tafel leggen; die my dezelve, zo gekrabbeld als ze waren, afkocht. Daar en boven besteedde hy my noch een Stuk aan voor hem te maaken; waar van zyn Zoon, die kortelings uit Indien gekomen was, my de gedachten des anderendaags zoude opgeeven.

Geval hem tot zyne leering wedervaaren.

Deze gekomen zynde, beschreef my een zeker vlek in Indiën, daar hy gewoond had, meest door Mooren bevolkt, behalven het Opperhoofd, onder wiens gebied hy stond, en noch eenige anderen. Hy onderrigtte my van 't een en 't ander, zo van manieren als dragt, en andere gelegentheden het landschap eigen; het welk ik altemaal aantekende. Ik maakte dan een ruuwe opstelling met de pen in zyn byweezen; waar in ik, zo hy zeide, zyne meening regt begreepen had. Dit gedaan hebbende, ging ik, zonder meer zwaarigheid te maaken, aan 't schilderen; hoopende daar door zyne gunst te winnen: gelyk ook geschiedde. De Zoon, die onderwylen drie weeken op zyn landhuis geweest had, kwam weder in de stad, zo als zyn Vader met eenige goede vrienden, zyne komst verwagtende, vrolyk waren. By deze gelegentheid liet hy zyn Stuk, dat reedts gedaan was, haalen, en my met eenen aldaar verzoeken. Het zelve wierd aanstondts in de zaal op zyne plaats gehangen. Na dat hy het een weinig overzien had, nam hy my by de hand, en sprak my deze woorden zachtjes in 't oor: *'t Is treffelyk wel gedaan: maar ééne zaak van groot gewicht heb ik u vergeeten te zeggen; doch gy kunt ze gemakkelyk in een half uur tydts veranderen.* Om kort te gaan, ik had de zon te laag genomen, en daar en boven van de zyde doen invallen; het welk lange slagschaduwen veroorzaakte: daar ik in tegendeel de zon boven het hoofd moest genomen hebben, gelyk zy zich den meesten tyd aldaar vertoont. Ik stond heel verzet, en bekende myne misslag: want hy had gelyk in my te berispen, dewyl op zulk een wyze de groote hitte moest aangeweezen worden. Hier zag ik, dat, niettegenstaande ik heel naauw op alles acht had geslagen, ik nochtans in het voornaamste miste: want de hooge zonnestand moest hier voor al de hitte van dit land te kennen geeven. Het oordeel van dien Heer in het een was zo goed, als het in 't ander kwaad was; want hy daar te lande geweest zynde, en den aart van dat gewest heel wel kennende, was zyn oordeel daar heel wel nageschikt: maar als hy sprak van dat ligtelyk, en aanstondts, te konnen veranderen, toen dacht ik aan het geval van *Apelles*, waar van dit spreekwoord noch afkomstig is: *Schoenmaaker blyft by uw leest.* Dewyl

Misslag veeler lieden als men hun oordeel in eenig deel in-volgt.

hy

hy wegens het verhelpen zyne onkunde toonde: want met de ſlagſchaduwen weg te neemen was 'er noch niets met al uitgeregt; en de beelden van boven te dagen, was meerder werk dan een nieuw Stuk van vooren te beginnen. Niettemin leerde hy my, in het toekomende myn voordeel daar mede te doen.

Hier door begreep ik, hoe veel 'er aangelegen zy alle dingen wel te overweegen eer men iets begint. Dit is een zaak, op dewelke van veelen dikwils weinig acht word geſlagen.

Van de daaging der Zon in haaren ondergang en opgang.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Groove dwaaling van veele Meeſters in deze zaak.

BEklaagelyk, en onverantwoordelyk is het, dat veele Konſtenaars, die zulk een Konſt hanteeren welke alleen op de Wiskonſt haare gronden, op de Ondervinding haare oeffening, en op de eenvoudige Natuur, welkers nabootſter zy is, haare uitvoering gebouwd heeft, echter zo weinig op zulke drie wichtige zaaken, in dewelke hunne roem beſtaat, letten, en voornaamentlyk in het daagen der voorwerpen wanneer de Zon in een laagen ſtand is: want de zon, hoe laag zy is, kan geene voorwerpen beſchynen onder de *paralellen*, dat 's te zeggen, in het minſte niet van onder, al was het voorwerp, by manier van ſpreeken, zo hoog, dat het zelve ſcheen tot aan de wolken tereiken. Nochtans komen ons veele Stukken voor, waar in de voorwerpen door een ondergaande zonne meer van onderen gedaagd werden als van boven; 't welk met de natuur ſtrydig is. Men kan dagelyks immers het tegendeel beſpeuren, als men gaat wandelen, buiten of elders daar men de zon voor zich heeft, wat moeite het zy zyne oogen van haar ſchynſel te bevryden. Men houd zyn hoofd ſchuin op zyde, of een neusdoek voor d'oogen: ja de hoed zelf kan ons daar voor niet beſchutten; gelyk wy veeltydts ondervinden: en echter ſchynt zy nooit daar van onder tegen aan.

Daar de natuur hen zelf het tegendeel geduurig aantoont.

Door de *Perſpectief* is zulks wel te begrypen, en gemakkelyk te bewyzen, naamentlyk dat, dewyl de *horiſont* de bepaaling van ons gezicht is, en de zon niet meer kan daalen ten opzichte van ons oog, zy by gevolg haare ſtraaling niet naar om hoog moet ſchieten, maar langs de grond, dat 's te zeggen *paralel*, of waterpas.

Deze ſtraaling der zon in haare raaking gaat zo verre, dat, 't en ware men zynen hoed over d'oogen trok, zy 'er noodzaakelyk in moeſt

I. Schÿnvoet fec.

moeſt ſchynen. Ik zal zelfs noch meer zeggen, dat, al had gy een hoed met een rand zo breed als tien morgen landts, en hy was *paralel* aan den *horiſont*, of waterpas, dezelve de dikte van een ſpeld breedte niet over uwe oogen zou ſchieten, noch zo veel ſchynſel van onderen tegen den rand aanſlaan; alwaar het ſchoon dat men op een uitmuntende of verhevene plaats klom.

Doch om myn zeggen klaarder te doen begrypen, zo let op het geen ik in de nevensgaande Prent aanwys; ſtellende op de voorgrond een beeld met een bord, gelyk de Americaanen draagen, op het hoofd, regt *paralel* tot aan de winkbraauwen toe. Hier naaſt ziet men een hoog huis met een doorgaande *kornis*, die vry wat uitſpringt en na het oogpunt loopt; aan de andere zyde een zeer hooge kolom, op welkers *capiteel* een beeld ſtaat met een diergelyk bord op zyn hoofd als het onderſtaande: zo zult gy zien, dat de zon daar van onder niet tegen aan ſlaat, maar altyd *paralel* haare ſtraalen ſchiet, wel te verſtaan als zy onder gaat. Trekt dan een ſtraal van de zon af, gelyk met het bord van het voorſte beeld; en ziet eens, hoe veel ſchaduwe dezelve op haare oogen ſlaan zal. Daar na zo haalt 'er noch een van de gevel of *kornis* tot op het middelpunt der zon, om te vinden hoe veel ſchaduwe de uitſprong van de lyſt over de *fries* zal ſlaan; desgelyks een aan 't beeld op de kolom. Dan zult gy gewaar worden, dat de voegingen der ſteenen, zo wel als de ſtraalen der zon, eenpaarig zullen loopen: en de ginſe hoek van het huis, ſchoon die laager zy als de voorſte, zal evenwel gelyk weezen, en de *fries* waterpas met de grond.

Wydlopig en klaar in een Voorbeeld aangetoond.

Nu zou my iemand mogen tegenwerpen, dat, wanneer men uit een venſter legt, de zon laager gaat als de kozyn daar men op leunt, ja dat zy dezelve niet beſchynt.

Tegenwerping.

Ik antwoord, dat men zich zulks inbeeld: want als men 'er naauw op let, zal men van de eene of d'andere kozyn een kleene ſlagſchaduwe beſpeuren, hoe weinig zy ook verlicht. Derhalven kan men oordeelen en begrypen, dat, zo lang als de zon ſchynt, al was het maar een vinger boven den *horizont*, de grond eenig licht ontfangt: en by gevolg, zo lang als de grond eenigſins verlicht is, kan de zon onmogelyk van onderen ergens tegen aan ſchynen. Stelt by voorbeeld eens een kolom van zes voet hoog, gedaagd door de duikende zon: is't dat deze een ſlagſchaduwe op de grond ſlaat, dat men die ziet, zo moet de grond eenigermaate licht ſcheppen. Dit nu zo zynde, hoe zou het dan mogelyk konnen weezen dat de zon van boven en van onderen gelyk zoude ſchynen? Nu, geſteld dat de zon de kolom boven op niet verlicht, zo moet het noodzaakelyk een eindelooze ſlagſchaduwe doen voortkomen; in welken

Weder opgeloſt.

 geval-

gevalle het *capiteel* eventjes van onderen verlicht moeſt werden, en onvermydelyk de grond zonder licht zyn. Dit is een klaare waarheid, ſchoon dit punt weinig door voorgaande Schryvers der Konſt is aangeroerd geweeſt: ja zelden vind men Meeſters die daar acht op geeven. 't Is ook niet verwonderlyk, dat zich iemand daar zo ligt in misgrypt; waar van de meeſte en waarſchynlykſte oorzaak, myn 's oordeels, is, dat zulk een de *Perſpectief* niet wel verſtaat.

Wy zien dagelyks veele diergelyke groote misſlagen begaan door zodanigen, welke de grondregulen dezer konſt niet bezitten: want tamelyk verſtaan, is weinig; maar niet met al is noch veel minder, en dat voor een Schilder, wiens geluk, eer en achting daar aan hangt.

Van de toepaſſing der Zon, en andere Lichten.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

HEt is een oud en gemeen kwaad, en daar door een halve wet geworden, dat men veel eer zyne luſten en blinde driften, dan de reden, wil opvolgen. De meeſte Schilders beveſtigen door hunne verkiezingen en gebruiken deze ſtelling. Het Zonlicht te verbeelden is aangenaam, en bekoort het oog: daarom moet men het altoos te pas brengen. Neen, dit is de waarheid niet. De verandering der ſaiſoenen, en verwiſſeling van al het zichtbaare, toont ons het tegendeel aan. Dit licht is wel het bevalligſte in een Landſchap, maar binnenshuis verveelende en ſchadelyk. Want hoe belagchelyk zou het zyn in een groote maaltyd de zon vlak op de tafel te doen ſchynen, en het volk daar door te verhinderen malkander te aanſchouwen; waar door het flikkeren der zilvere ſchotels en goude bokaalen niet na den eiſch zou konnen uitgedrukt werden, zonder alles wat meer vertoond wierd te verduiſteren?

Schadelyke gevoelens brengen kwaade gebruiken voort.

Aanwyzing daar van.

Wat een ſchoon Stuk zou dat weezen, alwaar het wit van het tafellaken, vlak door de zon beſtraald, met zwart moeſt gemengd worden? En hoe aangenaam zou het zyn, te zien de ſlagſchaduwen der kozynen en de ruiten van de glazen over de gemelde tafel en vloer aangeweezen? Ten anderen komt het zonnelicht niet altyd te pas: doch sommigen overweegen niet, of het voorwerp zulks vereiſcht of niet; gelyk in een kruyſiging Chriſti, daar voegt het altoos niet, alzo de Schrift meld dat de zon vertrokken was.

Voorbeelden om goede

Om myne gevoelens beter en klaarder uit te drukken, zal ik drie onder-

derscheidene Lichten in drie byzondere Tafereelen, alle den persoon van onzen Zaligmaaker betreffende, vertoonen, en het eerste dat

Lichten in byzondere voorvallen te verkiesen.

Van Jezus *kruyssing.*

DIt is de geregtplaats op den berg *Golgotha.* De zon is op den middag, maar evenwel door een duistere wolk bedekt. Ziet hoe die plaats verlicht is van de regterzyde, alwaar het kruis en het volk staat, welke sterk van de wolken met een vlak licht gedaagd werden; vertoonende zich dit alles op de twede grond. De voorste beelden, onder de schaduwe van een wolk, op de voorgrond, zyn minder vlak, zich meêr en meêr met de andere allengs in kracht vereenigende, na dat zy nader by een komen, wanneer zy gelykelyk vlak gedaagd werden. Omtrent de derde grond is de lucht donker, en met zwaare wolken bezet; welke opkomende, een weinig dwars na de zon, die aan de regterzyde is, schynen te trekken.

In Jesus kruyssing.

Men moet de waarheid, zo veel het mogelyk is, zoeken op te volgen, en niet zyne eigene zinnelykheid of keur. Hier werd een stilheid en weinig leeven vereischt. Onzen Heiland is dood: baard zulks geen oorzaak genoeg om te treuren? Hier toe heb ik dit soort van licht verkoozen, als oordeelende geen beter te zyn om die droefheid uit te drukken: doch in alle gelegentheden is het niet eygen, gelyk in de twee volgende Stukken blykt; waar van het een krachtig en vlak gedaagd is, en het ander van de zon kantig en met lange schaduwen.

Waarlyk, een Stuk waar in zodanige overwegingen gebruikt zyn, en daar de natuur der zaaken, tyd en wylen in bespeurd word, moet noodzaakelyk den geenen, die het verstaan, behaagelyk voorkomen. Ja, door zodanige redenen en aanmerkingen te hooren, kan een liefhebber tot een kender gebragt worden; doch vry veel eerder, wanneer hy by een goed Meester, die hem de regte gronden onderweezen heeft, een weinig tekenen heeft geleerd. Ja, hy zal zich daar door in staat bevinden om zelfs meenigen Schilder te konnen overreeden; voornaamentlyk, zo hy een zonderlinge gesteldheid, gaauw begrip, en goed geheugen heeft; zynen tyd wel waarneemt; veele fraaije boeken leest; weinig gezelschap van losbollen, die veel praaten en weinig uitregten, zoekt, enz.

Voordeelen die uit een naauwkeurige opmerking ontstaan.

Zeer pryslelyk is het, als men lieden kan aantreffen van kennis, en die gezonde redeneeringen voeren: met stylooren en blaaskaaken is niet te winnen. De reden moet overal plaats hebben; en een naauw-

keurig oordeel is niet te verwerpen. Men doe liever wat minder, en overlegge het wat rypelyker. *Augustus* heeft niet te onregt deze spreuk gevoerd, FESTINA LENTE, dat is, *Haast u met gemak.* Dat deugdsaam is, valt niet af: maar dat deugdsaam schynt, en geen pit in heeft, moet noodzaakelyk vervallen. Doch wy zyn door onzen yver te verre van onze voorgenomene zaak geraakt: laat ons dan weder tot dezelve keeren, en het Tafereel voorstellen van

Christus *Graflegging.*

Twede Voorbeeld van de plaatsing des lichts in Christus Graflegging.

DEze rots, aan de linker zyde des Stuks, welkers opening een weinig van vooren is, en de ingang heel duister en diep, is de plaats daar *Christus* in 't graf gelegt word. Het geschied daar binnen; en men ziet 'er een lamp of twee, die de grotte een weinig verlichten. Daar word het doode ligchaam ingedraagen door drie à vier mannen. 't Is tegen den avond; en de zon schynt niet meer. Ziet dat volk eens tegen de gemelde rots, hun licht van den hemel ontfangende, byna zonder slagschaduwe, rond en weinig van vooren gedaagd; uit oorzaak van een twede stuk rots 't geen daar bezyden met de eerste gelyk opryst. Merkt weder die drie beelden op de twede grond, tusschen die twee rotsen staande. Deze het voorste licht ontbeerende, moeten noodzaakelyk van agteren verlicht werden. Wat verder op de derde grond, 't welk de wandel-of gemeene weg is, ziet men menschen aankomen, digt aan de boomen die ter regterzyde des Stuks staan, welke aan de andere zyde, voorby de groote rots, hun licht van de linker zyde ontfangen: een klaare blyk, dat, wanneer zy noch wat verder waren in het vlakke veld, zy alsdan van alle kanten zouden gedaagd worden.

Wat myn oogmerk in dit Stuk is, en de voornaamste waarnemingen daar omtrent, zal ik verder verklaaren. Dit graf behoord aan *Joseph* van *Arimathea*, en is gelegen omtrent de stad *Jeruzalem*, zo als de Text aanwyst. Daar staat hy zelve met zyn volk, die het lyk indraagen. Nu is de meening, deze voorste *groep* zo krachtig te vertoonen, als 't immers mogelyk is, en zulks buiten zonneschyn. Het licht komt byna van vooren, uit oorzaake van die bezyde-rotsen die het licht aan de zyde verhinderen, zo dat zy byna geen schaduwe konnen hebben dan van agteren door de rots of 't graf, en weinig van eenige cypressen die ter zyde der zelve staan. Tusschen die twee gemelde rotsen wil ik toonen, dat die menschen, welke aankomen, onvermydelyk van agteren moeten gedaagd worden, alzo zy noch half in de lucht zyn; en dat zy wat verder op den weg, tegen de zyboomen van vooren, van agteren en

van

van de linkerzyde, alwaar de rots heel laag is, hunne lichten moeten ontfangen, en by gevolg maar weinig schaduw aan de regterzyde van de boomen hebben, op welke hunne slagschaduwen slaan. En de andere *groep*, met die steenhoop op het vlakke veld, op een laager grond, daar toon ik mede, dat zy aan alle kanten verlicht zyn, en geen andere schaduwe konnen hebben, als van onderen en de diepste holligheden, vermits de lucht overal eenpaarig en zonder wolken is. 't Is wel waar, dat'er weinige worden gevonden, die zich zulk een naauwkeurige opmerking zullen laaten welgevallen; want als het hun maar behaagt, zo zullen zy niet eens vraagen na de waarom of reden: doch echter als die dingen daar niet waren, zou'er de zaak ook niet in te vinden zyn.

De voornaamste opmerkingenen, welke ik meen hier waargenomen te hebben, zyn de daaging; de tyd of stond; de plaats daar dit graf gelegen was; de staat van den man die deze zaak uitwerkte, niet alleen in zyn gezag en persoon, maar ook in zyne kleeding; daar en boven hoe het toeging volgens de Schrift. Dat alles ziet men duidelyk hier in aangeweezen. Wat die steenhoopen beduiden, welke in het verschiet gezien worden, zulke zyn grafsteden die hier en daar om *Jeruzalem* opgeregt waren; gelyk deze ook een derzelve is. Men ziet 'er zo wel kleene en slegte, als groote en pragtige, na het vermogen dergeenen die dezelve lieten maaken om hunne lyken in te leggen, volgens de H: Schrift.

Het opmerkelykste, dat hier in waargenomen is, aangetoond.

Nu gelieve men te letten op het derde Tafereel van

Christus *Verryzenis.*

Hier verbeeld ik wederom een rots, voor welkers ingang men dien Jongeling of Engel des Heeren op de steen des grafs ziet zitten, in blinkende kleederen, spreekende met de drie vrouwen, haar na om hoog wyzende. *Christus*, die hemelwaarts opryst, word rondom bestraald, even als de zon; waar door twee dezer vrouwen, de eene op hem ziende met de hand boven haare oogen, zeer krachtig bestraald worden, ja zo sterk en scherp, dat haare duidelyke schaduwen, om de nabyheid der glans op de grond slaan na vooren toe, t'evens en op al wat daar omtrent is. De eene, nader aan den Jongeling staande, werd daar mede sterk van *gereflexeerd*; terwyl de derde, die na het graf toe treed, buiten het bereik van 't een en 't ander licht is, en, schoon van den hemel eenigsins geraakt, niettemin in de vlakke schaduwen smelt. Wat verder, op de tweede grond, geeven de boomen langs den weg mede hunne vlakke schaduwen op de grond. In het verschiet, wat verder, ziet men de stad *Jeruzalem*, als in een damp

Derde Voorbeeld in de verbeelding van Christus Verryzenis.

 die

die van onderen opgaat; vermits het in den dageraad is, en de lucht met dunne wolken bezaaid, en zulks wel meest daar de zon is, die aan de regterzyde des Stuks, een weinig van agteren, in schynt, zich wat geel en purperachtig vertoonende.

Indien een Liefhebber, of Meester dezer voortreffelyke Konst, met een naauwkeurige opmerking zyne gedachten by de myne voegt, en geene moeite in de uitwerking schroomt, twyffel ik niet, of hy zal door zulk een verbeelding zo wel de gemoederen en hertstogten, als het oog, zyner Medekonstenaaren voldaen, en den naam en daad van een groot Meester bekomen.

Van de eigenschappen der Zon, en andere Lichten, in hunne weezendlyke verbeeldingen, en de onderscheidene tyden des Dags.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

WY behoeven niet meêr aan te haalen, dat alle Lichten verscheiden in hunnen aart zyn; dewyl wy in de voorgaande Hoofdstukken der zelver natuur, werkingen, en hoedanigheden genoegsaam aangeweezen hebben: maar tot besluit zullen wy noch eenige byzonderheden hier ter neder stellen, die aldaar geen plaats konden bekomen.

De Zon mag in geen schildery vertoont worden,

Belangende de Zon, myn gevoelen is, dat dezelve in geen Schildery mag vertoond worden; nademaal ons oog te zwak is om haar in de natuur aan te zien: by gevolg kan men haare behoorlyke kracht niet verbeelden, dan door alle voorwerpen bruin en zwart te maaken: ten anderen, om dat, wanneer wy de zon vlak in 't gezicht hebben, wy alsdan geen ding in zyn weezen, gedaante, noch koleur konnen bezeffen, ten zy wy de hand, gelyk wy voor dezen meermaals gezegt hebben, voor de oogen houden, zo als de natuur ons leert.

noch ook de Kaarssen of Fakkels.

Desgelyks ook oordeel ik, om dezelve reden, dat men geen brandende Kaars, Fakkel, of ander groot lichtgeevend tuig in het Stuk mag verbeelden, 't en zy men de voorwerpen alzo wil vertoonen gelyk dit licht hen voor ons oog doet schynen, en niet zo als zy in der daad door hunne koleur, wemeling, en smelting zyn: want hoe verder van de kaars, hoe flaauwer hunne verbeelding word. Het is dan grootelyks gedwaald, te willen staande houden, dat de natuurlyke kracht van een kaarslicht, voornaamentlyk als men de vlam ziet, nagebootst kan worden; alzo wy de macht niet hebben om aan het overige werk zyne behoorlyke klaarheid te geeven: want wanneer wy het licht van de kaars in 't gezicht hebben, zo schynen de allerdiepste en donkerste holen,

len, ja het zwart zelve, noch duister noch zwart, niet meer dan of 't een duistere dag was. Maar vermits van deze Lichten breeder zal gehandeld worden, is het ondienstig verder in dit Hoofdstuk daar af te spreeken.

Tot aanmerking der geenen, die groote liefhebbers in het schilderen van Zonnelichten zyn, dient, dat het Zonnelicht zeer bekwaam is om gebruikt te worden in het verbeelden van Offerhanden, Gevechten, Bagchanaalen, Dansseryen, Herdersgezelschappen, en veele andere vrolyke voorvallen en geschiedenissen, in welke een groot gewoel vereischt word: doch zeer hinderlyk en geensins eygen in Raadts-en Rechtspleegingen, Maaltyden, Konstschoolen, byzondere plechtigheden van Huwelyks-en andere omstandigheden. Aanmerking wegens de natuurlyke en onnatuurlyke plaatsing van Zonlichten.

Maar het Wolklicht geeft een ongemeene welstand en natuurlykheid in staatige voorvallen, als Raadtsvergaderingen, Rechtspleegingen, en zaaken van ontzag en groot gewicht. Van 't Wolklicht.

Het derde der Lichten, daar wy van gesproken hebben, is eigen aan treurige Gevallen, stervende Persoonen en Begraavenissen, of diergelyke geschiedenissen waar in de treurrol regeert en het oppergebied voert, inzonderheid áls zulks in de opene lucht is voorgevallen. En minder Licht.

Doch aangenaam en vermaakelyk vertoont zich de Zon in 't open veld, wanneer zy door digte bosschen en geboomtens hier en daar de gronden bestraalt; dat men de menschen onder dit bekoorlyk lommer hunne rust ziet scheppen, of zoete vermaakelykheden pleegen. Maar hy zondigt tegens de natuur, die tedere en bevallige Juffers, op het vlakke veld, in de krachtige zonneschyn vertoont, daar hy zelve haar geen gezelschap zou durven houden, maar schielyk trachten te verlaaten, om zyn ligchaam voor die brandende hette te verbergen; terwyl de andere vast tegen de zon op zien, met elkanderen staan te praaten, en zich aankyken, zonder eens de hand voor de oogen te houden, even als of de Zon maar een kaars of sterlichtje was. Waar het Zonlicht wel past.

Om nu een vasten voet te geeven tot het voorkomen van alle die misslagen, zo laat ons eens den Dag, en de gestalte des lichts van uur tot uur op den zelven beschryven, en naauwkeurig overweegen; beginnende met Hoofdmiddelen om tegens deze misslagen te gebruiken.

Den Dageraad.

DIt eerst gebooren uur van den Dag begunstigt het vorneemen der braave Veldoversten, voornaamentlyk wanneer die eenige belegering, storm, of aanvallen voor hebben; zynde daar toe geen bekwaamer Verbeelding van de verschillende tyden des Dags.

mer uur: gelyk het inneemen van *Jericho* door *Josua* ons aanwyst. Die regel, hoewel niet zonder uitvlugt, is by allerley volkeren altyd in gebruik geweest. Ik zou veele voorbeelden daar van konnen bybrengen, als daar is de Slag van *Pompejus* tegens *Cæsar*, welke op deze zelve uur van den dag zyn begin nam. Ook is het zonderling dienstig en noodzaakelyk tot de Jagt, als om een *Diana*, *Cephalus*, *Adonis*, ofte eenige andere voorwerpen van die natuur te verbeelden. De verstandige Meesters verkiezen altoos den bekwaamsten tyd, of uur van den dag, met het voorval der geschiedenis best overeen komende. Dit uur geeft een byzonder groot voordeel door deszelfs *mezzetinten*; vertoonende ons alles in zyne eigene natuurlyke koleur: en dit wel waargenomen zynde, veroorzaakt een ongemeene bevalligheid en welstand voor ons gezicht.

De Dageraad.

Van den Morgenstond.

De Morgenstond.

DIt uur is ongetwyffeld het geen, 't welk de natuur meest verblyd: ja de ziellooze dingen zelve zyn daar van gevoelig. Het schitterende licht bestraalt de toppen der hooge bergen, veroorzaakende zo wel in d'Archtectuur, als in de Landschappen, tot vermaak der aanschouwers, groote schaduwen; 't geen wonderlyk schoon staat. Dit licht doorbreekende, geeft een uitmuntende aangenaamheid, wanneer de voorwerpen in het water schynen; als ook een zekere frisheid, vermengd met zommige dampen, die de partyen zo wel aan elkanderen binden, dat de kundige oogen grootelyks daar door verkwikt worden.

De Heidenen hebben dien tyd waargenomen om hunne offerhanden te doen. In de Geschiedboeken van *Mozes* leest men, dat de kinderen *Izraëls* niet alleen hunne vroegofferen gehad, maar ook in den Morgenstond het gulden kalf aangebeeden hebben. De Jooden onderhouden noch hedendaags dezelve gebruiken; als mede in voorige tyden de Christenen, welke dikmaals doopten op die uuren des daags, gelyk de dooping van onzen Heeren Christus in de Jordaan.

De Persiaanen eerden mede den Morgenstond door hunne offerhanden. Derhalven moet men den tyd, in diergelyke gelegentheden, wel waarneemen; voor al dat het licht op het voornaamste voorwerp en plaats valle, zo als *Poussyn* wel te regt heeft laaten blyken in een Tafereel alwaar hy *Christus* verbeeld die den blinden het licht weder geeft; zynde het grootste en krachtigste licht over hem in 't geheel verspreid.

Van het Licht tusschen Morgen en Middag.

DIt soort van Licht is weinig bekwaam tot eenige voorwerpen, zo het niet gebroken word door eenige toevallen van regen, storm, ofte onweer. In zulk een tyd kan men zich bedienen van treurige voorvallen, als by voorbeeld, in het laatste Oordeel Godts, gelyk de Schriftuur ons meld; als mede in 't Lyden van onzen Zaligmaaker, gelyk wy in 't voorige Hoofdstuk gezegt hebben, wanneer de Zon verduisterde; 't welk schrikkelyk is: verwekkende in de menschen een onuitspreekelyke verbaasdheid. Het zoude belagchelyk zyn, dat men in zodanige voorvallen een schoon en aangenaam weêr verbeeldde. Des Voormiddags.

Van den Middag.

HEt is omtrent dezen tyd, dat de Zon haare glinsterende straalen schietende, in volle luister schynt: weshalven ik de geenen waarschouw, welke zodanig een tyd zullen gebruiken, zorg te draagen, dat de natuur door de kracht van 't licht doe het geen wy niet verbeelden konnen; vermits men zomtydts daar in dwaalt, willende zyne uiterste pooging in het Stuk vertoonen: waar door het komt te gebeuren, dat men dikwils op de voorgrond kracht van licht gebruikt, om de zaaken te doen voorkomen, die het licht van de voornoemde zon verre te boven gaat; 't welk onverantwoordelyk is, als by voorbeeld in kleedingen van brandende koleur, of diergelyke. Op den Middag.

Men kan het licht achter bergen, gebouwen, als anderzints verborgen laaten.

Dit uur van den dag geeft rust aan allen menschelyken arbeid. De Heilige Schriftuur leert ons, dat *Christus*, zynde van de reis vermoeid, zich tot rusten zettede by de Put; 't welk aan de *Samaritaansche* Vrouwe oorzaak gaf om zyne wonderlyke voorzegginge aan te hooren; gelyk zyne Discipelen, mede afgemat, daar omtrent neder zaten te rusten. Wie in deze heerlyke Konst de natuur der zaaken wil uitbeelden, dient voor al de tyden en stonden zorgvuldig waar te neemen, na het de zaak vereischt.

Van den Namiddag.

GElyk dit uur dikwils, ja meest altyd, verandering, door de dryvinge der wolken, onderhevig is, welke veele duisterheden des Namiddags.

lichts veroorzaaken, laatende veel vryheid aan de Schilders, als in Bagchanaalen en ongebondene bedryven; zo moet men de geschiedenissen niet altoos op deze uuren van den dag schikken, en op dien tyd gesteld zyn.

Van den Avondstond.

En den Avondstond.

VErmits alle werken om dezen tyd een einde neemen, zo geeft het zelve volle vryheid tot allerhande vrolykheden en vermaaken, gelyk danssen, wandelingen, enz. Wanneer men ook den aftogt van een leger wil verbeelden, of herders, welker vee door henlieden weder na huis gedreeven word, is deze stond van den dag daar toe wel de bekwaamste en natuurlykste. Dit hoofdlicht verandert dikwils van koleur, door tusschenkoming van opstygende dampen, die het na zich trekt; doch laat echter niet na de buitenste deelen, of oppervlaktens, van alle voorwerpen meest altyd uit te breiden. Wanneer de schaduwen door andere voorwerpen niet *gereflexeerd* zyn, zo moeten zy het licht deelachtig weezen. Deze tyd is heel verschillende van den Morgenstond, welke niet onaangenaamer is door flikkerige lichtjes, houdende het algemeene licht wat somber, 't geen groote partyen maakt, voornaamentlyk wanneer de koleuren door een verstandig Konstenaar eenigzins verstrooid zyn.

Als men de Middagzon wil verbeelden, moet het licht van boven daagen, geevende korte slagschaduwen.

Maar den Avondstond verbeeldende, moet het licht der Zon laag zyn, veroorzaakende lange slagschaduwen.

De Morgenstond is gelyk den Avond; en met deze komt het Maanlicht overeen.

Verhandeling der Maan, aangemerkt ten opzichte van haare verbeelding in Schildery.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

IK twyffel niet, of veele myner stellingen en aanmerkingen, die ik over deze zaak zal te berde brengen, als geheel tegens het oud en hedendaagsch gebruik strydig, zullen, in opzicht der Konst, voor kettersch en onaanneemelyk gehouden worden. Evenwel zal ik niet schroomen de zelve aan het onderzoek der reden, en redelyke Konstenaaren,

voor

voor den dag te brengen; te meer dewyl het geen nieuwe vond is, maar slegts een oude misslag verbeeterd: waar door ik meen te bewyzen, dat zulks geen onmogelyke zaak is om uit te voeren; gelyk zommige zich verbeelden.

Groote dwaaling by de Maaneschyn Schilders.

Ik stel, voor eerst, vast, dat het een groote en grove dwaaling is, de Maan minder als levensgrootte in een Schildery te vertoonen; dewyl men, hoe afgewyderd zy ook moge weezen, haar echter altoos in haare natuurlyke groote ziet: want deze twee groote *Meteoren*, of Hemellichten, te weeten Zon en Maan, verminderen nooit in hunnen omtrek. Dit vast gesteld zynde, word het stry̆dige onnatuurlyk, en dienvolgens den Schilder, als een nabootser der waare natuur, verbooden.

Hoe men die behoord te verbeelden.

Maar zo my de lust, om een Maaneschyn te schilderen, prikkelde, zoude ik, zonder tegens de natuur te misdoen, te werk gaan even als omtrent het verbeelden der Zon hier voor gezegt is; naamentlyk die nooit zelve, maar alleen haar schynsel, te vertoonen; (want aan de daging in een Schildery is meer gelegen, dan de Zon, Maan, of Kaars zelf te vertoonen) doende myne voorwerpen van achter, ter zyden, of van vooren, door dezelve daagen, en zulks zo wel in beelden als landschap, een weinig somberder dan het daglicht, op dat men het voor een recht Maanlicht moge erkennen, en niet voor een Zonneschyn, na de welke het, zo ten opzichte der snelle dagingen, en scherpe slagschaduwen, zeer veel zweemt, en hier en daar in de azuurblaauwe lucht ettelyke sterren en tintellichten vertoonen. En om zulks noch natuurlyker te verbeelden, zo kan men zelf, zo de verbeelde daad het toelaat, hier en daar eenige fakkel- of andere lichten, houtstapels, offer- of andere vuuren, na de gelegentheid vereischt, het licht krachtiger en de koloreering ros en geelder, doch zo scherp van schaduwe, als het Maanlicht, niet is, aansteeken. Dit zoude een groote welstand, myns oordeels baaren, inzonderheid als de gemelde toevallige lichten meest in donkere plaatsen geschikt wierden: doch voor al moet men waarneemen, dat'er doorgaans meerder duisterheid, dan licht, beschouwd werd; en dat geene koleuren in 't heele Stuk zich zo schoon, als die der Lucht, vertoonen, ten opzichte der Maan, ten ware rood, geel, en andere die de brandende lichten eigen zyn, gelyk wy in 't eerste Hoofdstuk van het vierde Boek aangeweezen hebben: want lichtrood, en geel, worden donker: in tegendeel doet haare glans het donkerblaauw en zeegroen zich lichter aan ons vertoonen: alleen het zwart behoud zyne donkerheid; zo dat 'er weinig lichtrood, en alzo min donkerblaauw, in bespeurd moet worden.

Wat verandering de Maaneschyn aan de koleuren toebrengt.

Door zulk een ſchikking ontmoet men twee voordeelen, eerſtelyk een natuurlyke daaging, en ten anderen een ongemeene verſchillendheid in de koleuren.

Aanwyzing van 't verloop der Maanſtand.

Indien iemand zwaarigheid hier in mogt vinden, zo gelieve hy te weeten, dat hy niet meer genoodzaakt is de Maan, dan de Zon, in zyn Stük te ſchilderen; doordien de eerſte zo wel als de laatſte haaren omloop aan 's Hemels trans heeft, en dezelve daarom door hem geplaatſt mag worden na dat de welſtand der beelden en de bywerken zulks vereiſchen: want zo wel het een als het ander licht verlicht en beſtraalt den aardbodem, en de daar op zynde voorwerpen, van voor, van achteren, en van de zyden.

De Maan en Zon zyn in veele haarer uitwerkſelen gelyk.

De Maan is in drie zaaken de Zon zodanig gelyk, dat tuſſchen beide geen het minſte onderſcheid is, te weeten ieder in haare hoedanigheid. Zy ſchiet haare ſtraalen altyd *paralel*, even gelyk de Zon doet. Alles, dat van haar licht beſcheenen word, is vlak èn kantig; de ſlagſchaduwen op de grond zyn duidelyk, en de voorwerpen gelykformig: doch de *reflexien*, of weêrkaatſingen, zyn zo ſterk niet als in een Zonneſchyn, ter oorzaak dat het Maanlicht zo helder of krachtig niet is als dat der Zon, om die reden dat deze twee *Meteoren*, of Hemellichten, van een ſtrydige natuur zyn, het een warm en het ander koud: en gelyk de Maan haar licht van de Zon ontfangt, kan zy by gevolg zo veel kracht niet hebben om haar ſchynſel aan de waereld mede te deelen; en alle voorwerpen, die door haar verlicht worden, konnen zich zo duidelyk aan ons gezicht niet vertoonen. En even gelyk de Zon, door de dampen die zy na zich trekt, dikwils van koleur verandert, zulks vind men ook by de Maan, die dan om het zelve toeval of bleeker of geelachtiger werd, na maate dat zy met dampen omzet, of de lucht helder of ontroerd is.

Hoe kan iemand, zo een ſtuk Schildery, een Maaneſchyn verbeeldende, doch daar haar ligchaam niet in vertoond word, twyffelen of het wel een Maaneſchyn is, wanneer de ſomberheid, de vlak-en kantigheid der ſlagſchaduwen, en de bleekachtigheid der koleur daar in wel waargenomen zyn; 't welk alles te zamen gevoegd, den avond of nacht beduid. Vraagt my iemand, of het voor dezen zo gedaan is? dat ſtaat my niet te onderzoeken: want wy moeten de Konſt niet na onzen zin, maar de zinnen tot de Konſt bekwaam maaken. Daar is ook niet aangelegen wat gedaan zy, maar wat gedaan kan worden, en na de reden behoord volvoerd te weezen. Ja het is onmogelyk, wanneer de drie voornoemde hoedanigheden wel zyn waargenomen, of zulk een Stuk moet een zeer natuurlyke Maaneſchyn vertoonen.

Dewyl deze ſtelling tegens het oud gebruik aanloopt, en dierhalven

I. Hoogsaat. del.   G. V. Gouwen. fec.

zo bevatbaar en gemakkelyk niet is om te begrypen; zo heb ik getracht myne gedachten in de drie nevensgaande Voorbeelden duidelyker door het gezicht te doen verstaan.

In het eerste hebben wy de Maan na haare natuurlyke grootte, zo als het behoort, doch buiten het Stuk, verbeeld; vermits zy anders te na aan den *horizont* zou komen, en alsdan te lange en onaangename slagschaduwen veroorzaaken.

Voorbeelden in de figuuren aangetoond.

In het twede werd zy volgens de oude sleur aangeweezen

En in het derde vertoon ik alleenlyk een Sterrelucht, met de krachtige daagingen eener Maan, die, gelyk in het eerste, buiten het Stuk is.

Waant nu iemand, dat de Maan zelve een krachtige flikkering, cierlykheid en leeven in een Stuk baard, dien antwoord ik, dat zulks door een sterrelicht, welkers glans tintelende is, niet minder uitgewrocht word, inzonderheid als men dezelve zo groot maakt als die zich aan ons vertoonen, maar niet in *perspectief*, als tusschen hemel en aarde hangende, gelyk men de Maan doet. Doch men behoeft dezelve niet alle, maar alleen de voornaamste te verbeelden, gelyk, de Wagen, de Driehoek, de Slang, de Noòrd-'en Avondster, en diergelyke welke een bekende figuur maaken; 't geen altemaal, vermits zy geen figuurlyk weezen hebben, maar slechts de straaling van een zeer kleen licht zyn, gemakkelyk met kleene stippen kan uitgebeeld werden.

Redenering daar over.

Behalven dit, zo kan men de Maan, hoewel buiten het Stuk zynde, in het water doen schynen, en een aangenaame *reflexie* in soetkabbelende baaren doen hebben: en door deze verkiezing van het zylicht heeft men het voordeel van alles op zyn schoonste te konnen vertoonen, min noch meêr als in een zonneschyn, of gemeen licht.

Voordeel dat deze manier aan brengt.

Een groote aanmerking heb ik hier noch by te voegen, naamentlyk, dat, gelyke de Maan somtydts door de eene of de andere soort van hooge voorwerpen, als rotsen, paleizen, boomen, heuvels, en diergelyke verhinderd word overal te schynen, onvermydelyk eenige hoeken donker moeten zyn, waar in de *reflexien*, of weêrkaatsingen, van zulk een zwak licht niet machtig zyn de voorwerpen, of ligchaamen, welke zich daar in bevinden, te verlichten en kenbaar te maaken, al zyn zy noch zo naby. Dierhalven moet een Schilder zich wachten, dat hy zulke gevallen schuuwe en vermyde, en niet als in tyd van nood dezelve gebruike, om een reddering en kracht uit te werken, en die meest voor aan of in het verschiet tegens de lucht plaatsende: want indien zulks tusschen beiden word gedaan, kan het niet dan een onaangenaame vlak zyn, ten ware het met eenig water gebroken wierd, in 't welk sommige sterren, of andere lichtheden der lucht, een weêr schyn hadden:

Zeer nutte aanmerking.

Stoffagie in een Maaneschyn.

en in zulk een verkiezing van Landſchap, of Doorzicht, kan men witte marmere pronkbeelden, gebouwen, lichte ſtoffagie, en licht gekoleurde ſtoffen te paſſe brengen, die te ſamen een aangenaame welſtand veroorzaaken: en vermits de dampen des nachts veel dikker zyn als des daags, zo werden de ver afgeleegene dingen ſchielyker duiſter, en onkennelyker. Voor al moet men waarneemen, dat in windig weêr, zo wel de Maan als Noordſter met een geele kring omtoogen zyn.

Indien nu iemand noch onvoldaan mogt weezen, hy gelieve met aandagt te letten op deze onweederſpreekelyke reden, naamentlyk dat de Zon, Maan en Sterren niet konnen verkleinen, doordien wy dezelve niet naderen, noch ons ook van haar konnen verwyderen: maar alles, wat op den aarbodem aan onze oogen zichtbaar is, kan door onze afwyking verminderen, of vergrooten. Men neeme, tot bewys dezer ſtelling, een glas, zo kleen of zo groot als gy uw Stuk wilt maaken. Plaatſt het voor een venſter, en teekent daar op dat gezicht, benevens de Maan, dat zich als dan voor uw oog vertoont. Dit in zodanig een geſtalte getekend zynde, zal men bevinden hoe groot dit Hemellicht moet geſchilderd werden. Indien men nu dit glas nam, en eenige duizend treeden aan de Zon of Maan naderde, zo zouden zy echter op dit glas, of daar door ziende, zich niet grooter vertoonen, maar in dezelve geſtalte blyven. Dierhalven toont zich de valsheid dezer verbeelding wanneer men de Zon, Maan, of eenige andere *Meteoren*, zo wel doet verminderen gelyk men de beelden doet, inzonderheid als men zulk een verbeelding voor natuurlyk zou willen uitgeeven.

Voorbeeld tot bewys dat men de Hemellichten niet kan verkleenen.

Beſluit des Schryvers omtrent deze ſtelling.

Ik beſluit dan, dat zodanige Schilderyen, die de natuur niet na haar eiſch verbeelden, verwerpelyk en de beriſping onderworpen zyn: maar dat men moet door de reden na de waarheid onderzoeken, en alsdan ons eigen oog geloof geeven, en alle vooroordeel of oude gebruiken ter zyde ſtellen.

Ik zal my verder in de Hoofdſtukken van *Wat men door een Tafereel moet verſtaan*, benevens *Van het gebruik der hol en rond geſleepene Glazen*, en *Wat het groot en kleen, of gloeÿend en zwak ſchilderen betreft*, breeder verklaaren; waar toe wy dan den onderzoekenden Konſtenaar wyzen.

Verhandeling van de Nacht en gemaakte Lichten, van Fakkel, Lamp, Kaars, en Vuur.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TOt dus verre de kracht van de Zon- Maan- en Sterrelichten afgehandeld hebbende, op de kortste, klaarste, en bevatbaarste wyze, zullen wy op dien zelven voet trachten de Medehulplichten, welke het gebrek, tot gemak van den mensch, aangeweezen, en de uitvinding en konst voltooid heeft, te verhandelen, om, zo min als doenlyk is, de Konstenaaren in hunne Konstoeffening op te houden. Overgang tot de verhandeling van andere Lichten.

Niet kwalyk oordeel ik, ter eerster plaats, hier de kracht dezer byzondere Lichten aen te toonen, zo als ik dezelve begryp.

Dat van 't Fakkellicht is by nacht het schoonste, krachtigste en geweldigste; hebbende twee hoedanigheden, naamentlyk dat het verschrikt en vervrolykt. Deszelfs licht brengt een groote eigenschap aan de verbeelding der Bagchanaalen, maaltyden, speelen, en andere vrolyke vergaderingen; en is in tegendeel schrikkelyk in Tooveryen, Spookeryen, en diergelyke nacht-en onverwachte voorvallen. Kracht en eigenschap van het Fakkellicht.

De Lamp is droevig, zwak, en naar; daarom eigen in begraavingen, gevangenissen, by zieken, stervende, en andere treurige toevallen. Lamplicht.

Dit licht is meest eigen binnens huis, in spelonken, grotten, of naare en afgelegene plaatsen, van kleen begryp, uit oorzaak van deszelfs zwak en krachteloos licht. Deszelfs eigenschap.

Wat den aart en werking van het Lamplicht op de koleuren betreft, dezelve is eveneens als die der Zon, ten opzichte dat het de koleuren der voorwerpen vervalscht: maar het licht en de wederglans is zo sterk niet; waar door de Konstenaar in het verbeelden dezer lichten zich meenigmaal verleegen vind, en het hem een groote bekommering veroorzaakt, ontstaande meest uit de kleenachting die men voor dit licht heeft, waanende dat het een zaak van geen opmerking is, en onzer achting onwaardig. Kracht en werking.

Ten opzichte der schaduwe is het dat der Zon niet zeer ongelyk, zo in de vlakheid, kantigheid, als scherpheid derzelve, met dit onderscheid nochtans, dat het zonnelicht eenpariger op de voorwerpen valt, na maate dat zy verder van dezelve is, en om dat de dampen des avondts, doch voornaamentlyk s'nachts, duisterer en dikker zyn als die des daags in Zo in daging als schaduwe.

in de lucht zweeven; waar uit volgt, dat alle voorwerpen, die dit licht ontbeeren, aan onze oogen onkenbaar werden: en vermits de nabyheid dezes lichts kan het zelve die maar ten deele verlichten.

Door een Voorbeeld wiskonstig aangetoond.

Om dit te bewaarheden, zullen wy een wiskonstig voorbeeld daar van aantoonen.

Men stelle een stip, welke het middelpunt des lichts, waar uit alle de straalen vloeijen, zyn zal. Teekent onder de zelve een kandelaar tot op een gegeevene hoogte van vier voet, boven de grond. Teekent dan drie of vier kolommen, al verder en verder van deze stip des lichts wykende. Laat deze ter hoogte van acht voet opgehaald zyn. Zet dan de passer in het punt des lichts, en haalt een halve cirkel over ieder pilaar, zo verre de uitgestrekte punt de buitenste omtrek kan raaken, eerst aan de naaste, en zo vervolgens tot de verste kolom: zo zult gy bevinden, dat de eerste wel het minst geraakt is, maar het krachtigste licht ontfangt, en dat onder en boven de raaking des passers flaauwer en flaauwer licht zal vallen; wyders, dat de verste het meest door den grooten omkring des passers geraakt, en by gevolg byna geheel, maar ook het zwakste zal verlicht weezen. Waar door het blykt, dat de voorwerpen, door zulke lichten bestraald, nooit geheel en eenpaarig verlicht zyn; en zo zy al gelykelyk geraakt en opgehelderd wierden, zoude zulks zo flaauw en duister weezen, dat wy niets duidelyks daar van zouden konnen bezeffen, zo wel in koleur als ommetrek, alzo min als in een flaauwe Maaneschyn.

Oordeelt iemand meerder aanleiding tot oeffening te hebben, door het weeten van myn gedrag in het verbeelden dezer Lichten, gaarne werd hem zulks gezegt.

Handeling des Schryvers in zulke voorvallen.

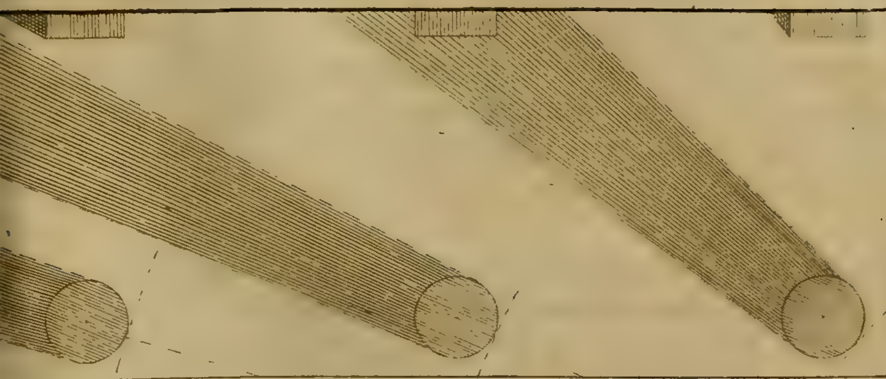
Ik teeken eerst myne Ordinantie op blaauw of gegrond papier van een bruine en donkere tint. Hier op trek ik myn planum, om de standplaats der beelden en voorwerpen aan te wyzen, die ik door eenige krabbelingen aantoon. Daar na stel ik een middelpunt, tot myn licht, hoog of laag na de gelegentheid vereischt. Op deze stip zet ik een van de punten des passers, en haal met de andere, cirkelswyze, zo verre de passer raakt, de voorwerpen aan, waar zulks die maar treft, het zy onder, boven, of in de midden. Hier door vind ik de partyen, die, het naast aan 't licht zynde, ook het sterkst gedaagd moeten worden. Vervolgens werd de vermindering van licht en koleur door zich zelf aangeweezen, na maate dat het van die getrokken kringen afwykt.

Van de *reflexien* der Nachtlichten.

Belangende de wederschyn of *reflexie*, daar mede is het als met alle lichten. De heldere, grootste, en krachtigste geeven de sterkste; en hoe zuiverder licht, hoe geelder de koleuren zich alsdan op de daa-

ging.

Pag. 312.

I Boelens del. C Van Iagen fec.

ging en in de weêrschyn vertoonen: daar en tegen hoe vuilder en dampiger, hoe de koleuren rosser schynen.

De vlam van een Kaars is geelachtig, Verschillende koleur in de Lichten.
Die van een Lamp ros, en
Die des Fakkels noch rooder.

De Konstenaars, die hun vermaak scheppen in zulke Lichten te verbeelden, dienen acht te geeven op deze drie, voor hen zeer nutte, aanmerkingen. Noodige Aanmerkingen voor Lichtschilders.

Eerstelyk, dat zy hun meeste licht in het Stuk by een houden,

Ten tweden, dat zy voor al op de smeltinge en verlichting hunner omtrekken letten, en,

Ten derden, de natuurlykheid der byzondere lichten, het zy Kaars, Lamp, of Fakkel, wel in acht neemen.

Voor alles dient men te letten, dat de plaats, die tusschen ons oog, en het verbeelde licht in het Schildery is, de allerdonkerste moet weezen, en het eerste voorwerp of beeld het allerduisterste, te weeten als het voor het licht komt; maar daar achter staande, werd het flaauwer en flaauwer zo in licht als schaduwe: wordende zulks veroorzaakt door de dampen, welke, als gezegt is, des avondts zich dikker vertoonende, het nachtlicht meer op hunne deeltjens doet slaan, en dezelve verlicht. Noodige aanmerking op de vermindering van licht en schaduwe.

Daar en boven, dat uw hoogsel uit ligt geel, ros, of rood getemperd zynde, men door het zwart de vermindering en breeking dier verwen zoeken moet, wel verstaande door die en in die eigene koleuren waar door de voorwerpen beschaduwd zyn, en min of meer flaauw na maate hunner afstand: want de voorste duisternis, en de naaste aan het licht, is gloeijender als de achterste en veerste, die na maate haarer afwyking blaauwer werd; doch vry wat meer in de oopene lucht, als in een kamer, uit oorzaak dat de dampen der lucht veel subtielder zyn, dan die van beslootene lichten, welke van traan, harst, of diergelyke een vuile rook geeven. Benevens op die der koleuren,

Maar dewyl de voorste voorwerpen, door het bepaalde licht binnens kamers, onvermydelyk veel schaduwe onderworpen zyn, waar door zy dikwils maar een smalle en kleene daaging op de kant behouden, zal men bevinden, dat de gemelde kantlichten zich min of meêr krachtiger zullen vertoonen als de vlak van voor gedaagde voorwerpen, na dat de stoffe, waar op het licht valt, ruig of glad zal zyn. En belangende de *reflexie* nevens des lichts doorstraaling in dunne plooijen, daar omtrent gedraag ik my aan 't geene van 't Zonlicht, deze partyen raakende, gezegt is: doch ten opzichte van de verbreeking der koleuren, zal schaduwen, en *reflexien*,

ik dit noch toevoegen, dat, hoewel de voorste duisternis de allergrootste zy; en dierhalven minder door het licht word vervalscht als de verder afwykende, de koleuren daar door zuiverder blyven, en minder besmet, en zulks noch minder in de oopene lucht als in een beslootene plaats.

Hulpmiddelen om de vermindering der tinten te vinden.

Ik schroom niet noch een hulpmiddel hier by te voegen, om de vermindering der tinten op de voorwerpen door een gemakkelyke wyze te konnen vinden, ieder na zynen bepaalden afstand, doch niet van het oogpunt, maar van de kaars, fakkel, of lamp. Men snyde een strook van papier of perkement, zo lang als van het *centrum* van het licht tot aan de verst afwykende hoek van 't Stuk. Laat dit papier onder een duim of anderhalf breed zyn, en boven heel spits toeloopen. Bestryk het zelve alsdan aan de punt met die koleur welke gy aan uw licht geeft, geelachtig of ros, allengs die verminderende, na maate van de afwykinge des lichts. Dat gedaan zynde, zo zet de punt van dit papier met een speld op het *centrum* van het licht vast. Deze strook alzo hangende, kan men draaijen en wenden na de voorwerpen, het zy verre van of digt aan het licht. Verdeelt dan deze strook als een ladder, of *planum*, in wykende voetmaaten, kleen aan het scherpe lichteind, en vervolgens breeder en breeder afwykende; waar door men zonder moeite de regte tint kan vinden die de streepen aanwyzen, welke men daar na kan temperen.

Voor de inwaartswykende na uw oogpunt, kan men een andere maaken, zynde tegenstrydig met de eerste, naamentlyk onder licht en boven verminderende aan het scherpe eind, 't welk op het oogpunt gehegt word.

Gelieft men zich van noch meer hulpmiddelen te bedienen omtrent de vermindering der koleur, en van minder omslag, door my zelf naderhand uitgevonden, zo let of deze u dienstig zy.

Nader en korter middel door den Schryver uitgevonden.

Wanneer ik in myne Ordinantie de beelden naauwkeurig na het leeven getekend heb, schilder ik het zelve even als een ander Stuk door een gemeen licht gedaagd, zonder de minste verbreeking in de koleur, dan alleen die de *perspectief* aanwyst; neemende het licht als van een kaars, of iets anders, dat binnen in 't Stuk uit een punt voortkomt, het zy in een kamer, of in de oopene lucht. Dit gedaan zynde, neem ik een dun lakfeerend geel, van zodanig een tint als ik myn licht verbeeld; het zelve dun en zuiver daar over heen strykende, zo wel over dag als schaduw: doch dit geel moet niet al te donker zyn, om dat ik myne daaging en hoogsel maar uit een gemeen licht genomen heb. Dierhalven zou den espalt, geele lak, en draakenbloed te hard en gloeijend zyn;

waar

waar door de dyzigheid, die onafſcheidelyk van de nachtlichten is, weggenomen zou worden, ten ware men het alvoorens daar na geſchilderd hadde: 't welk een groote moeite zoude veroorzaaken. En vermits gewoonelyk de gelakleerde dingen hunne uiterſte netheid verliezen, kan men dezelve, des noodts zynde, met eenige weinige ſtreeken op de hoogſels verhelpen, zo in de tronien als elders, en met een toets hunne kracht geeven.

Hier in wint dit middel uit, dat'er geen ſoort van nachtlicht is, het zy van traan, olie, pek, zwavel, of kaars en toorts, of men kan het met de zelve moeite uitdrukken en verbeelden; dewyl dit alleen van het temperen des lakſeerenden middels af hangt: welker ſtoffen, myn 's oordeels, beſt uit guttegom, ligte ſchytgeel, of geele lak met een weinig vermiljoen daar onder, beſtaan. Voordeel van dit laatſte middel. En de ſtoffen daar toe beſt en bekwaam.

Ik acht deze middelen zeer voordeelig, om dat men menigmaal in gezichten en verbeeldingen by nacht twee, drie, en meer byzondere brandſtoffen tot lichten, inzonderheid in een groot gewoel, gebruikt: en door dit middel krygt men een vaſtigheid om de gemelde lichten en vuuren te maaken, niet alleen by nacht, maar by dag, avondſtond, ja zelfs in zonneſchyn, alwaar ons menigmaal flambouwen, toortſen, en brandende altaaren of houthoopen voorkomen, te meer om dat 'er niets in de Konſt is 't welk een onkundigen niet verleegen maakt.

Deze middelen ſtel ik den Konſtenaaren voor, niet als wetten, maar als voorbeelden, om hunnen yverigen geeſt daar door aanleiding te geeven tot verder onderzoek en vordering in de Konſt: waar toe hun myn arbeid gedyen moge.

Nutte overweeging omtrent het gebruik der Perſpective *of Doorzichtkunde.*

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

IK heb over een geruimen tyd in myne gedachten met opmerking overwogen een zaak, die, myn 's oordeels, zeer aanmerkenswaard is, en daar tot nu toe niemand zyn volkomen beſluit over gegeeven heeft; 't geen my dunkt dat echter wel gedaan kan worden. Het betreft de uitvoering der Geſchiedeniſſen binnen of buiten, en de Landſchappen met beelden geſtoffeerd. Myne gedachten daar over zyn, dat, nademaal de *Perſpectief* in het beſchouwen van een Schildery een zekere afſtand bepaald, verre of naby, naar dat het groot of kleen is; of wel een Nutte en zeer nodige aanmerkinge, omtrent de *Perſpectief*. En voorſtel daar omtrent.

 groot

groot Stuk met kloeke beelden en andere voorwerpen in zyn verſchiet, te weeten op de twede en derde grond; dat, zeg ik, de zelve al even eel, net, en uitvoerlyk dienen geſchilderd te worden als voor op de eerſte grond; mits behoudende hunne zwakheid, door de tuſſchenlucht veroorzaakt: oordeelende, dat deze myne ſtellinge op zekere en natuurlyke grondregelen geveſtigd is.

Tuſſchen-verhandeling tot beter begrip van de voorſtelling.

Maar voor af zal ik eerſt vaſt ſtellen, dat, wanneer men zegt een Stuk konſtig en wel uitgevoerd te zyn, zulks moet verſtaan worden in het geheel, en niet ten deele. Als men begint een zaak te onderzoeken, moet men die zo verre zien te brengen als 't mogelyk is; op dat men konne zeggen: dat Stuk is konſtig uitgevoerd, ja zo volmaakt dat 'er niets aan ontbreekt. Want niemand kan oordeelen, dat een Schildery volmaakt is, daar het voorwerk uitgevoerd en wel geſchilderd, en de twede en derde grond maar luchtig is aangeweezen. 't Is waar, men ziet ſomtydts Stukken met kleene beelden, welke, ſchoon luchtiger aangetaſt, veel, ja ongelyk fraaijer en konſtiger worden geoordeeld, als kloeke die heel uitgewerkt en doorſchilderd zyn. Zulks ſtaa ik toe: maar echter kan niet ontkend worden, dat het meerder werk vereiſcht een groot uitgevoerd Schildery te maaken, dan een kleen dat luchtig is. De woorden alleen, van uitvoerig of luchtig, geeven zulks genoegſaam te verſtaan. Myn gevoelen is, dat, by aldien men geen moeite noch tyd wilde ontzien, men een Stuk zou konnen voortbrengen zo fraay, konſtryk, en natuurlyk, als 'er ooit in de waereld is geweeſt. Doch ik weet wel, dat het voor ieder een niet doenlyk is; maar alleen voor zulke die de Konſt wel verſtaan en regelmaatig gebruiken, zo wel in de *practyk* of handeling, als in de *theorie* of kenniſſe.

En hoewel het een zwaare zaak ſchynt, iets te onderneemen 't welk tot nu toe niemand ondernomen heeft, moet men zich daarom niet laaten afſchrikken: want wat zyn 'er niet al groote dingen nu en dan ondernomen en bemagtigd? Wat heeft de Grooten *Alexander* niet uitgerecht? Had hy het gevaar en de moeite ontzien, hy zoude zo verre niet gekomen zyn. De wil was 'er by. Deze deed hem beſluiten; en daar door heeft hy verkreegen 't geen hy beoogde.

Maar om weder tot de voorgenomene zaak te keeren. Stellen wy voor eerſt eens vaſt, dat een Stuk tien voet groot, met levensgroote beelden, op een afſtand van tien voet moet gezien worden; en dat een kleender van vyf voet hoog, en halfleeven, vyf voet *diſtantie* dient te hebben; en zo vervolgens kleender en kleender, nader en nader, volgens de uitwyzinge der *Perſpective*. Welke van die drie Stukken zal men nu oordeelen dat het uitvoerlykſte moet geſchilderd worden? Zekerlyk zullen

Voorſtel van verkiezing en verſchil.

len veele voor het allerlaatste stemmen. Maar myn gevoelen is, dat alle drie de Stukken, zo wel het een als 't ander, even net uitgevoerd moeten zyn; om die reden dat ieder zyne bepaalde afstand heeft, naar dat het groot of kleen is.

Nu is 'er noch een diergelyk Stuk van tien voet groot, doch in drie gronden verdeeld, op dewelke dezelve beelden staan als in de drie voorgaande; te weeten, de levensgroote op de voorgrond; de halflevensgroote, op de twede; en de laatste, op de derde grond. De vraag is nu, welke van deze drie gronden het meest behoorde uitgevoerd te werden? Indien men nu dezelve alle drie in een Stuk stelde, zo zullen deze oordeelaars het tegendeel, als van het eerste, zeggen; willende dat alsdan de achterste niet zo net en uitvoerig zouden moeten zyn: alzo zy niet konnen aanneemen dat de beelden, op de twede en derde grond, zo eel en net zouden moeten geschilderd zyn als die op de voorgrond: want, vervolgen zy, wie zou zulks op tien voet afstand konnen bemerken? ja wie heeft ooit zulk een Stuk gezien, of een diergelyk willen maaken?

Twede voorstel en redenering daar over.

Maar dit is het verschil niet, of 'er zulke geweest zyn of niet: de zaak is maar of het dus niet behoord te zyn? Wy weeten immers, dat het de mode is kleene Stukken uit te voeren, hoe kleener hoe netter; en in tegendeel groote, met kloeke beelden, ruuw of luchtig. Ik wilde de reeden wel weeten, waarom een beeld van drie voet meer in zal hebben, dan een van zes? Kan men bewyzen, dat het kleene een plooy, ja een hair, meer toekomt als een levensgroote? Maar wat zal men hier op anders ten antwoord geeven, dan, dat het niet goed was, het zou geen mode zyn geworden, noch zo lang stand gehouden hebben? Doch zo lang als men dus ongegrond redeneert, en zich zo geweldig bind aan de gemeene sleur en oude gewoonten, zal men niet verder komen. 't Is het regte middel niet om te voorderen: daarom blyven veele altyd dezelve. Voor my, ik hoor byzonder graag wat nieuws: want het is zeker, indien 'er geen nieuwe dingen gezogt wierden, en men altyd by de oude text wilde blyven, dat de Konst niet zoude toeneemen. De verandering van stof voed den geest. 't Is wel waar, daar zyn 'er die somtydts iets nieuws voortbrengen, 't welk wat schynt en niet werd aangenomen: maar waar komt zulks anders van daan, als datze op geen goeden grond steunen en de zaak niet rypelyk overweegen, of dat zy die niet ordentelyk en verstaanlyk weeten uit te leggen?

Zwarigheid die zich hier in opdoet.

Oorzaak van veeler blindheid in de Konst aangeweezen.

Om bevattelyk myne gedachten uit te drukken, heb ik dezelve in de nevensgaande Plaat na myn vermogen verbeeld. Ik twyffel niet, of men zal myne meeninge daar uit genoegsaam begrypen.

Des Schryvers bevatting en oordeel hier omtrent, in de Prentverbeelding aangeweezen.

Het eerste is met drie Stukken vlak van vooren, nevens hunne *distantie*;

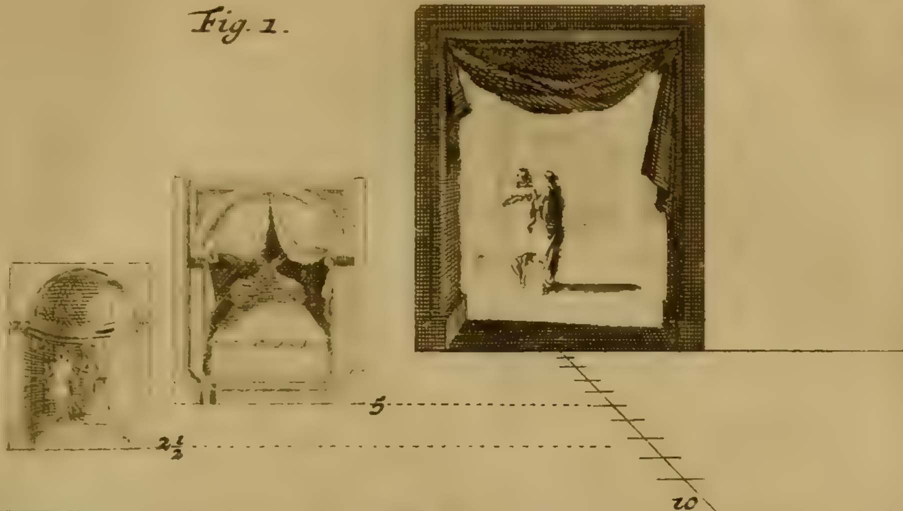
tie; een van tien, een van vyf, en een van twee en een half. N°. 2 zyn dezelfde in *profiel*, nevens de maat of oogstraalen die de afstand bepaalen, na dat zy groot of kleen is; 't welk de zelve stelling is, als de laatste daar zy alle drie in een zyn.

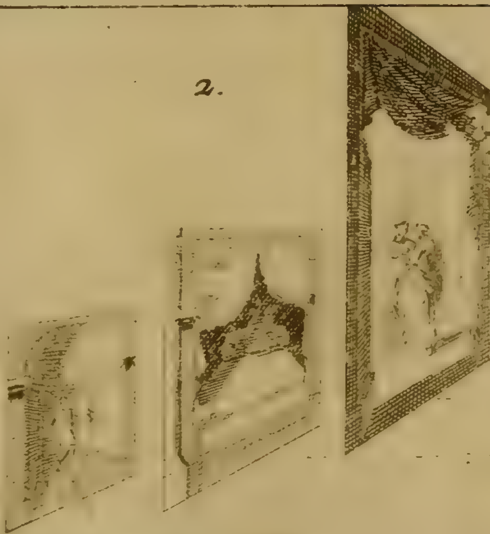
Van N°. 1 is nu myne eerste vraag, te weeten, welke van drie het meest behoord uitgevoerd te zyn? Indien my iemand antwoord, het kleene, vermits het van nader by beschouwd moet worden; zo vraag ik wederom, of 'er dan meêr in het kleene, als in het groote moet weezen? Beziet nu N°. 3: daar zyn ze alle drie in een, naar de *perspectief*. De vraag is nu, wat het meeste uitgevoerd zou moeten zyn, het voorste of het achterste? Men zal gewisselyk antwoorden, dat zulks zich zelf wyst, dat het beeld op de voorgrond meêr uitgevoerd moet weezen, als dat verder afgelegen is, en dat'er ook meêr in het groote zyn moet, om dat het nader by is.

Doch hoe kan dat te famen gaan met het geen even hier voor gezegt is, te weeten, dat het kleenste van de voorgaande drie het uitvoerlykste moet weezen: en nu zegt men dat het grootste zulks dient te zyn. Want de voorbeelden en voorwerpen zyn dezelfde; en daar is reedts vastgesteld dat, hoe kleender het is, hoe nader men de *distantie* bepaalt; en dat in het kleenste, of verste, ten naasten by zo veel moet zyn als in het voorste: gelyk men in dit Voorbeeld ziet. En hoewel men zeggen zal, dat het laatste beeld zwakker is als het voorste; niettemin is daar niet een plooy minder, als of het voor aan, en levensgroot was.

Nader bewys om tot een volkomen begrip te geraaken.

Ik zal 't u noch duidelyker doen verstaan. Als ik een levensgroot beeld ten uitersten naar het leeven uitvoer, dan moet ik 'er zo digt by zitten, ten allerminsten op de lengte van 't Modél na, dat ik alles, tot de kleene partyen toe, kan zien. Als ik nu een ander beeld, eens zo klein, mede naar 't leeven wil maaken, om op myn twede grond te voegen, hoe zou ik dan het Modél stellen? Zou ik dezelve plaats niet houden; of zou ik daar verder af moeten zitten? Het laatste doet men niet: want als dat zo was, dan had men, in stee van een schilderkamer, veel eer een kaatsbaan noodig, om een beeld in 't verschiet naar 't leeven te modélleeren. Maar stellen wy dat het zo is, zou ik daar dan zo ver af moeten zitten om het natuurlyker te doen zyn? zo zoude ik de helft daar niet van konnen zien. En hoewel men hier op kan antwoorden, dat het geen men in 't leven niet kan zien, men in een Stuk, om natuurlyk te schynen, ook niet vertoonen moet: zo let eens op het volgende. By voorbeeld, ik maak in 't verschiet een beeld van een half voet groot; en de zaak vereischt, dat het zelve beeld een draad in de hand hebbe, waar aan een medalje hangt van een dukatons grootte. Nu is de

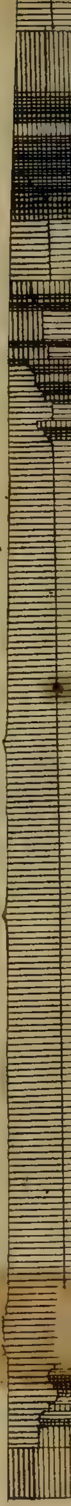

I. Schynvoet fec.

de vraag, of ik de medalje zal aanwyzen, en de draad niet? Daar en boven: zou men een glas vertoonen zonder de ruiten of 't lood aan te wyzen; of een deur zonder hengsel of sleutelgat? Wat zou men raaden dat het voor dingen zyn, als het niet aangeweezen is? een medalje die uit zyne hand valt; een open venster; en een schut in plaats van een deur?

En door andere voorbeelden beelden bezonder verligt.

Ik besluit daar uit, dat, als het doenlyk, en van eene grootte is, het ook in 't kleen verbeeld moet worden, ja by manier van spreeken tot een draad toe. De afstand maakt het natuurlyk als 't wel geschilderd is, en dat de vermindering na haare verheid wel en naauwkeurig is waargenomen.

Besluit des Schryvers hier over.

Of nu zulks aanstondts in het gebruik zou doorgaan, weet ik niet: doch het staat ieder een vry te doen, of te laaten, het geen hy wil, in opzichte van de Konst.

Wegens het onderscheid in 't coloreeren van groote en kleene Stukken, of groote en kleene Beelden.

EENENTWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DEze voorstelling vloeit uit de voorgaande: en om klaar verstaan te worden, zal ik door een gegeeven Voorbeeld myne gedachten voordraagen.

Voorbeeld van groote aangelegenheid in 't schilderen.

Daar is een gaandery van twaalf voet hoog en vyf-en-twintig voet breed, verdeeld in drie vakken, ieder vak vyf voet breed, en tien voet hoog. De wederzydsche zyn van boven tot onder met doeken bekleed, en de middelste maar half, vyf voet hoog van boven af te reekenen. Onder dezelve staat een cierlyke zitbank. Deze drie doeken nu moeten door drie verscheidene Meesters beschilderd worden. Ik onderstel, dat het Landschappen zullen zyn, alle drie met gelyke *horizonten*, doch met byzondere oogpunten. De eene stoffeert het zyne met beelden, 't zy fabel of geschiedenis: een ander het zyne met architectuur en pronkbeelden na zyn goeddunken: het derde zal men stoffeeren met schepen of beestjes, of iets daar die Meester meêr lust in heeft.

De vraag is nu, om een generaale welstand daar in te brengen met de natuur overeenkomende, of deze Meesters in 't schilderen met elkanderen niet eens moeten weezen, ten opzichte van de *perspectief*, kracht, en vermindering? Men zal my zekerlyk antwoorden, ja: zulks is onwederspreekelyk. Het licht moet in alle drie links, rechts, van vooren

ren of van achteren zyn; de lucht desgelyks: dat ſpreekt van zelf: want zekerlyk moet het zich eveneens vertoonen als een Landſchap door drie ðopeningen, gelyk als door twee deuren en een venſter, gezien.

Zwarigheden die zich hier omtrent opdoen.

Doch nu is 'er een twede vraag, of de beelden in alle drie levensgroot moeten zyn? Men zal my wederom tot antwoord toevoegen, die op de voorgrond zyn, ja. Maar hoe zal het in het Middelſtuk weezen, dat de helft kleender is? Hoe zal men daar levensgroote beelden in ſchikken konnen? want een half voet grond, of vyf voet, dat ſcheelt te veel.

Als nu deze Meeſter, dien het Middelſtuk aanbeſteed word, dit kleene Stuk zo krachtig en gloeijend opſchildert als hy kan, ja als een levensgroote troonie van *Rembrand*, dat zoude immers heel tegens de natuur en tegen de regelen van de Konſt zyn. Maar keeren wy weder tot ons voorbeeld.

Ik ſtel vaſt, dat het verſchiet in een kleen of groot Stuk een en het zelfde is, ja al waar 't een zo klein als de palm van een hand, en 't ander tien ellen hoog. De reden daar van, benevens de bygebragte voorbeelden, hebben wy genoegſaam in 't voorgaande Hoofdſtuk verklaard; gelyk wy verders op zyne plaats zullen aantoonen in het Hoofdſtuk daar verhandeld word wat men door een geſchilderd Tafereel moet verſtaan, 't zy Landſchap, Hiſtorien, Conterfeitſels, enz.

Eer ik van deze ſtoffe afſcheide, zal ik noch eene zwaarigheid voorwerpen.

Andere zwaarigheid in het copieeren van verſchillende grootens, in het verminderen en vermeerderen.

Men weet, dat ſomtyds een groot Stuk in 't kleen gecopieerd word; ook wel in 't groot na kleen. Als nu, by voorbeeld, alles, dat in het Principaal groot is, in het Copy na maate zo veel verkleend wierd, hoe kan zulks dan het zelfde gelyken, gelyk in deze Aftekening met de twee deuren vertoond werd; nademaal in beide groote wolken, en in het ander kleene zyn; en alles, dat'er in 't verſchiet is, in 't een verder ſchynt als in het ander? Als het verſchiet in 't kleen het zelfde is van het groot, waar mede kan men het dan bewyzen; dewyl de voorwerpen, die men in de uiterſte verheid in het kleene Stuk naauwelyks kan beſchouwen, in het groote zich zo kloek en duidelyk vertoonen?

Reden van oploſſing.

Ik geeve dit tot oploſſing en antwoord, dat alles, wat zich in het een vertoont, in 't ander altyd het zelfde is, en blyft; maar zo veel nader: dat ſpreekt van zelfs. Want wat is'er in de waereld, of op den aardbodem, hoe verre het gezien moge worden, dat niet noch verder kan zyn? Daar is voor dezen eens gezegt, dat alles, wat zich op de aarde vertoont, de *perſpectief* onderworpen is, uitgezondert Zon, Maan, en Sterren, ja alles wat aan het Firmament gezien werd, belangende

gende hunne gestaltens: maar wat de wolken betreft, deze zyn mede beweegelyke ligchaamen, die den hemel niet aankleeven, en by gevolg als aardsche voorwerpen aangemerkt moeten werden, verkleenende en vergrootende na dat zy verre of naby, hoog of laag zyn. Het is gelyk als met de leeuwrikken, en andere vogelen: dan zyn zy hoog, dan laag. Alle die dingen konnen wyken en naderen, en zich verre en naby vertoonen. Behalven dat: daar is een groot onderscheid tusschen een *Copy* en een *Originaal*, niet alleen in de gestalten, maar ook in 't gebruik: ik zeg in de gestalten, vermits het een van een verren afstand gezien moet werden, en 't ander van naby. Daar en boven gebeurt het nooit, dat men een *Copy* nevens het *Principaal* hangt; maar wel de weêrgaa van het *Principaal*.

Onderscheid der kracht in groot en kleen Schilderen, en der Vergroot-en Verkleenglaazen.

TWEE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

OM onze meening duidelyk en klaar in dezen te verstaan, zullen wy van de opene lucht beginnen, en deze twee zaaken voor af vast stellen: naamentlyk, dat alle donkere voorwerpen, na graaden dat zy van ons afwyken, op den dag lichter en lichter werden: de lichte, in tegendeel duister en duisterder, hoe helder weêr het ook moge weezen, doch in zonneschyn minder; 't geen de ondervinding ons genoegsaam leert. *Van de werking des dag-lichts op de voorwerpen.*

Nu zou men mogen vraagen, of de koleur van de gemelde voorwerpen in zulk een geval haare eigene natuur en zuiverheid mede niet verliest? ik oordeel, zeer weinig, als alleen in de schaduwe, welke van de andere zyde des lichts verbroken, allengskens in 't azuur derzelve zich herschept, na maate dat zy weg wyken, of, om beter te zeggen, tot dat zy in het verschiet versmeltende, eindelyk verdwynen met haar weezen. Zodanig is myn gevoelen. *Vraage en beantwoording daar omtrent.*

Men overweege ook eens, wat onderscheid 'er is tusschen kleene Stukken in de buitenlucht, en die binnenshuis, ten opzichte van de afwyking en hunne koleuren.

Voor eerst zeggen wy, dat de buitenlucht 't alderhelderste en klaarste licht is, buiten het zonnelicht: en schoon een binnenvertrek zyn licht noodzaakelyk van buiten moet ontfangen, zo zal het evenwel in kracht en helderheid ongelyk minder zyn, by gevolg de voorwerpen *Onderscheid tusschen de verscheidenheid der luchten.*

ſomberder, niet alleen op den dag, maar ook in hunne ſchaduwe.

Ten tweden konnen de voorwerpen in hunne wykinge zo merkelyk niet verflaauwen; vermits men geene of weinige dampen, door de nabyheid der afſtand, daar in kan beſpeuren.

Ten derden, zyn de ſchaduwen geene verandering noch vermenging onderworpen, maar behouden hunne natuurlyke hoedanigheden, om die reden dat'er geen ander licht binnen ſchynt als dat door de glazen of de openingen inkomt, 't welk niet machtig genoeg is om eenige *reflexien* of weërkaatſingen te veroorzaaken, dan alleen iets of wat, digt aan de opening, verders geen koleur geevende; zulks dat de ſomberheid der voorwerpen, 't zy conterfeitſels, beelden, bloemen, enz. evenwel aldaar haare natuurlyke koleur in 't geheel blyft behouden, zo wel in de ſchaduwen als in haare lichten. Nademaal dan de ſchoonheid en zuiverheid der koleur door de helderheid en klaarheid der lucht zich beſt vertoont, zo is 't in tegendeel door de duiſterheid dat zy verminderen en hun vermogen of kracht verliezen.

Hier nevens zal ik een kleene gelykenis voorſtellen, tot netter verklaaringe van myn zeggen.

Gelykenis tot beter begrip der zaak.

Laaten wy van een konſtryken Meeſter eenige dingen, 't zy Conterfeitſels, Landſchap, Beelden, of Beeſtjes, zo klein en zuiver met olieverw ſchilderen, als een Konſtenaar in *Mignatuur*, het zyne handelt, beide hunne zaaken op het ſchoonſt en natuurlykſt verkiezende. Ziet ze dan by malkander, hoe veel het een van het ander zal verſcheelen: zo veel als het binnen-van 't buitenlicht. Derhalven is het onnatuurlyk, en tegens de grondregelen, dat men die gloed voor den dag haalt, om kleine voorwerpen, die verre afgelegen zyn, met kracht en geweld van koleur, licht en bruin, uit hunne behoorlyke ſtandplaats te doen voorkomen, of het venſter tegen ons lyf te doen aanſpringen, in plaats dat het behoorde agteruit te wyken. Daar by moet men weeten, dat alles, wat in 't klein geſchilderd word, voor geen waarheid, zelf voor geen ſchyn van waarheid, kan doorgaan: want het is onwederſpreekelyk, dat ons het leven zich daar in niet anders vertoont, dan van een verre en wykende afſtand gezien; als by gelykenis deur en venſters, of andere openingen, 't zy binnen of buitenshuis. By gevolg behoorden dezelve zodanig geſchilderd en uitgevoerd te werden, dat, wanneer die tegen een muur vaſt gemaakt zyn, zy niet ſchynen een geſchilderd panneel of doek, maer een natuurlyk venſter of deur te weezen, daar men het leeven zelf waarlyk door ziet; het welk niet met kracht van gloeijende ſchaduwen, noch vlammende koleuren, kan geſchieden, maar met zwakke en heldere, door de tuſ-

ſchen-

ſchenlucht verbrooken, na dat het weêr min of meêr klaar of bedampt is: bepaalende hier geene Ordinantien, hoedanig die ook zouden mogen weezen, Landſchap, Architectuur, Hiſtorien, enz.

De ondervindinge zal u de waarheid genoegſaam doen zien, als gy maar een fyne gaas neemt, zodanig dat gy uw Stuk daar bekwaamelyk door zien kunt, doch een weinig uit den blaauwen: want dan zult gy bevinden, dat de daagingen uwer voorwerpen heel ordentelyk, na hunne afwykinge, zullen verzwakken, zonder de ſchoonheid hunner koleuren te verliezen: ja dat meer is, het zal een zekere tederheid en lieffelykheid daar door verkrygen, welke uw Stuk een groote welſtand zal aanbrengen. Het zelfde zoud gy ook noch met een ander gaas, uit een graauwe koleur, konnen bezoeken; gelyk wanneer de lucht zwaar met nevelen overtrokken is: door welke oorzaak het licht der voorwerpen niet alleen zal verduiſteren, maar ook vuil en morſſig ſchynen, invoegen dat de voorzeide Schildery u in uw oog zeer ſlegt en onaangenaam zal voorkomen.

Aangeweezen hebbende, dat in het kleen de uiterſte kracht van ſchaduwe tegens de Natuur ſtrydig is, ja zelfs tegens de Konſt, zo wel in binnen-als buitenverbeeldingen, zo zullen wy nu van het tegendeel, te weeten Stukken met kloeke voorwerpen, gaan ſpreeken, om te doen verſtaan wat wy daar af, buiten alle vooroordeel, voor 't aldernatuurlykſte houden. Strydigheden tuſſchen 't groot en 't kleen.

Wy weeten zekerlyk het een vaſte regel te zyn, dat het leven, van naby gezien, ongelyk in kloekheid, kracht, en koleur dat geen, 't welk van een verre afſtand is, overtreft; zynde het een de natuur zelf, en 't ander maar de ſchyn: vermits het leevensgroot in alles met ons, die het beſchouwen, in kracht, wezen, en koleur gelyk is, verſchillende alleenlyk in de beweegingen. Dit toegeſtemd werdende, zal 't niet zwaar te begrypen vallen, als men de reden wil plaats geeven, dat 'er een merkelyk onderſcheid is tuſſchen groote en kleine Ordinantien van heel-of halfleevensgroote beelden, ten opzichte van de tuſſchenlucht; alzo dit de eenige en waare oorzaak is die de dingen min of meêr doet verzwakken en wegwyken, zo wel in binnen-als buitenverbeeldingen. Laaten wy dan naauwkeurig aanmerken, hoedanig zulke kloeke voorwerpen zich behoorden te vertoonen, niet alleen om natuurlyk maar ook konſtig te zyn; doch vooraf deze twee dingen onderzoeken, wat licht voor eerſt daar het bekwaamſte toe zy, en verder welke handeling de aldernatuurlykſte zy om uit te voeren.

Wat het licht aangaat, ik oordeel het gemeene het beſte, en veel eigender dat 't zonnelicht; alzo ik het zelve heel oneigen houde: en Welk licht beſt tot leevensgroote voorwerpen dient.

ſchoon zommige, die de *buono guſto* meenen te verſtaan, geduurig roepen dat men vlak moet ſchilderen, is 't nochtans grootelyks gedwaald, gelyk wy meêrmaalen gezegt hebben, die manier overal en zonder onderſcheid te gebruiken: want het is in een gemeen kamerlicht niet eigen, (byzonder in levensgroote beelden, welke in alles met de aanſchouwers gelyk moeten zyn, ja zodanig dat, indien zy op uitgeſneedene planken geſchilderd waren, zy niet voor geſchilderd, maar voor het leeven zelf, aangezien zouden werden) dezelve met vlakke ſchaduwen te daagen, maar twyffelachtig en ſmeltende, dat zy ronden; niet zwart gelyk *Spangnolet*; noch graauw, geel of ros, als *Rembrand*, *Jan Lievenſz*, en meêr anderen onder de Italiaanen, Hollanders en Brabanders gedaan hebben, welke zonder verſchillendheid de gloed, zo als zy die noemen, zodanig in de ſchaduwe brengen of 'er de brand in was, alleenlyk maar om geweld te doen.

Hierom raad ik ieder een deze zaak wel te overweegen, op dat de coloriet van het natuurlyke en volmaakte leeven niet verwaarlooſd werde.

Gevoelen des Schryvers hier omtrent.

Wat myn gevoelen aangaat, ik oordeel het waarſchynlykſte te zyn, dat men de ſchaduwe van dezelve natuur maake als de ſtoffe is; vertoonende in alle voorwerpen, 't zy naakten, kleedingen, hout of ſteen, rood, geel, blaauw of groen, op den dag de eigenſte koleur, als in de ſchaduwe.

Wat de kracht belangt, ik zou wit noch zwart ſpaaren, alſchoon veele waanwyzen voorgegeeven hebben, dat men geen wit gebruiken moet: een braaf Schilder doet alles. Men moet zich niet laaten misleiden door deze of geene manier: volgt alleenlyk de Natuur, zo gy de Konſt wil voldoen. Weg met futſelen, vroeten, en morſſen: taſt uw werk met een kloeke hand aan. Evenwel niet op zyn *Rembrands* of *Lievenſz*, dat het ſap gelyk drek langs het Stuk neêr loope; maar gelyk en mals, dat uwe voorwerpen alleen door de konſt rond en verheeven ſchynen, en niet door kladdery. Maakt, dat het een met het ander overeen kome; op dat men met waarheid zeggen moge, dat het kloeke beelden zyn, krachtig geſchilderd, en ſtoutmoedig gehandeld: even als een vaſt en ervaren Baſſiſt de groote ſtrykſtok in de vuiſt grypt, gins en weêr over de ſnaaren ſtrykt, zuiver en krachtig, dat alles dreunt en weêrgalmt door de heldere klank.

Hedendaags is men van zodanig een gevoelen, dat de Schilderkonſt tot zulken trap van volkomenheid is geraakt, dat zy geene verandering meêr nodig heeft; want de ſchoone en grootſe trant, de *bon guſto*, en de coloriet vol vuur, dat alles ziet men tegenwoordig by uitnee-

neementheid in *Vrankryk*, *Italien*, *Nederland*, en andere Gewesten daar de Konst geoeffend word. Maar het is niet van heden dat men zulke schrandere Geesten vind, die door nieuwigheden eenig aanzien onder de doorluchtige Verstanden zoeken te verkrygen. Men heeft 'er verscheidene van dien aart sedert eenigen tyd gezien: doch ik zal 'er maar alleenlyk twee noemen, als *Rembrand* en *Jan Lievensz.*, welker manier wel niet geheel te verwerpen is, voornaamentlyk die van den eersten, zo ten opzichte van zyne natuurlykheid, als ook zyne uitsteekende kragt. Evenwel bespeurt men, dat hy niet nagevolgd word dan van weinige, welke noch eindelyk met hunnen Voorganger te gronde zyn gegaan; niettegenstaande dat men 'er vond, en noch vind, welke vast stellen dat het in zyn vermogen was alles 't welk de konst en 't penceel kon uitvoeren, hebbende hy alle de beroemdsten van zynen tyd tot heden toe overtroffen: want, zeggen zy, was 'er ooit een Schilder die de natuur in kracht van coloriet zo na kwam, door zyne schoone lichten, lieffelyke overeenstemming, zyne zeldsaame en boven gemeene gedachten, enz. Wat kon hem ontbreeken, na zo veele uitsteekende begaafdheden? En is zulks niet genoeg om de geheele waereld te verlokken, indien hy niet ingenomen was geweest door een manier die al lange jaaren in de waereld stand gegreepen had?

Maar dezen gelieven te weeten, dat ik met hen in myne gevoelens hier omtrent zeer verschillende ben; hoewel ik niet wil ontkennen, dat ik voor dezen een byzondere neiginge tot zyne manier gehad heb: maar ik had zo haast niet begonnen te bezeffen de onfeilbaare regelen dezer Konst, of ik vond my genoodzaakt myne dwaalinge te herroepen, en de zyne te verwerpen; als zynde niet anders gegrondvest dan op losse en spookachtige inbeeldingen, welke zonder voorbeelden weezende, geen wisse gronden hadden, daar zy op steunden.

Nu, dunkt my, kan ik nergens beter de kracht der Vergroot-en Verkleenglazen, en de verschillende gevoelens daar omtrent, aanwyzen.

Verscheidene gevoelens over de Gezichtglaazen.

Veeler gevoelen is, dat een klein Schildery, en het leeven, door een verkleinglas gezien, een en het zelve is; en dat het klein leeven, door een vergrootglas gezien, en een groot Schildery, desgelyks zich vertoont: maar zy dwaalen grootelyks, en zyn zo verre van de waarheid, als het oosten van het westen.

Verschillende kracht van 't Verkleen- en 't Vergrootglas.

Het inwendig, of holgesleepen glas vertoont de nabygeleegene voorwerpen in hunne kracht, schoonheid, en gloeijendheid, met een verkleening.

Het uitwendig of rondgesleepen glas, in tegendeel, vertoont de zwakke en ver afgeleegene voorwerpen levensgroot, dommelachtig, en verbrooken.

Men zie nu deze twee Stukken by malkander; het kleene gloeijend en krachtig, en het groote flets en zwak. Nu vraag ik een regtzinnigen, welk van beide het leeven of de natuur best gelykt? Voor my, ik antwoord geen van beide. Het is even gelyk een man in een vrouwenkleed, en een vrouw in een manskleed; hebbende den een aan het geen den ander toebehoort: want dit is te krachtig, en het ander te zwak.

Best uit daar over.

Maar genomen dat men hen zulks eens toestond, en hun gevoelen geloof gaf, zo zouden wy door hun eigen gebruik hun wangeloof zien aan deze hunne stelregel, dewyl zy zelve het groot krachtig en sterk, en het kleen even sterk als het groot maaken. Waar door, en door de voorgemelde krachten der beide glazen, genoegsaam de misslag van dit gevoelen blykt, en de Konstenaars daar voor gewaarschouwd worden.

Onderzoek na 't verschil dat 'er tusschen een ruim Landschap met kleene stoffagie, en een strydig met kloeke beelden is, ten opzichte van de lucht beide in een helderen dag aangemerkt zynde.

DRIE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Wat het voornaamste in een Landschap zy.

OM hier in kort en bevattelyk te zyn, zo stellen wy voor eerst vast, dat de lucht in een Landschap het voornaamste is, waar uit alles, dat 'er in het heele Stuk is begreepen, het zy verschiet, water, velden, boomen, en wat 'er meêr vereischt word, haar volkomen welstand en natuurlykheid moet verkrygen, 't zy in morgenstond, middag of avond, ja zelfs de nacht: want zo als de lucht verandert, veranderen alle de voorwerpen die van haar bescheenen worden. Is 't een heldere dag, en de lucht klaar, zo vertoont zich alles helder en klaar: is 't avond, alles werd somber; en by nacht alles duister. By zo verre nu een Meester dit wichtige punt wel waar neemt, zal zekerlyk zyn werk zich natuurlyk voor onze oogen vertoonen, en hy daar door den naam van Konstryk verdienen: waarom? om dat hy de Natuur in dat deel, als een onfeilbaare gids, eenvoudig naargevolgd heeft. Niettemin dient hy vast te gaan in de daagingen der voorwerpen na hunnen byzonderen aart; en nevens my te letten, of 'er een onderscheid zy tusschen een ruim doorzicht zonder stoffagie, en een daar men het tegendeel in vind, ten opzichte van de lucht. Door de lucht moet men verstaan het bovenste gedeelte,

Des selfs veranderingen door de lucht.

'tA

't welk men gemeenlyk in een helder weêr 't hemelſchblaauw der lucht noemt.

Wy zeggen, dat die twee ongelyke voorwerpen in Landſchappen, te weeten 't een geſtoffeerd en 't ander niet, om natuurlyk te ſchynen, even helder, noch lichter noch donkerder mogen weezen, als zy alle beide een en dezelfde ſtond van den dag verbeelden: en by aldien het een donkerder blaauw was als het ander, zo is 't een miſſlag welke met geen reden goed gemaakt kan worden; want het een of het ander moet noodzaakelyk tegens de waarheid aanloopen. Wat 'er in vereiſcht werd.

Hier tegen zoude iemand, volgens de oude ſleur, deze ſchynreden konnen bybrengen, dat die de Konſt wel verſtaat, de Natuur om welſtands wil vry mag verbeeteren of verſchikken in die gelegentheden daar zy hinderlyk kan weezen. Tegenwerping van de voorgaande ſtelling.

Ik antwoord den zulken heel kortelyk, dat de Natuur in dat geval moet heerſchen, en de Konſt gehoorzaamen. Want wat eigenſchap heeft doch het geen zommige doen, welke het blaauw der lucht in hunne Landſchappen ſchilderen twee à drie voet boven den *horizont*, zo donker als of het avond was; terwyl zy alle de voorwerpen, in het Stuk begreepen, met de grootſte helderheid en kracht doen daagen, van de zyde of van vooren, ſchoon de zon aan de kimmen is; ja zelfs de ſchaduwe helderder als de bovenlucht. Denkt eens, hoe zulke vertooningen in de oogen der kenders voorkomen: of het anders is als een dagverbeeldinge, of Toneelſpel 't welk by avond vertoond word. Wat kan 't ons baaten, indien alle menſchen de rechte kennis en oordeel van deze Eedele Konſt hadden, zo wy hen geen Konſt voor leiden of aanbooden? Wat liefde kan dat verwekken? Die de Konſt kent, weet ook waar dezelve op doelt: by gevolg, die de waarheid bemint, zal de leugen haaten en verachten. Een Schildery is een waarſchynlyk vertoog: en de kennis van de zichtbaare Natuur is by de menſchen als een toetsſteen, door welke zy van alles, dat hun voorkomt, zuiver of valſch oordeelen. Niet alleen die, welke de Konſt grondig verſtaan, maar zelf die 'er geen kennis van hebben; beide werden zy door de Konſt gelokt, als zy zien dat het de Natuur gelyk is, ſchoon ongelyk van zin: want d'een zal in grootſe en heerlyke, en d'ander in ſlegte en gemeene dingen, zyn meeſte behaagen ſcheppen. En oploſſing.

Maar om weder te keeren tot de zaak, en van het kleen tot het levensgroot, ik meen in Stukken van 5 à 6 voeten tot 10 à 12 voeten hoog: zo is de vraag, of de heldere blaauwheid der lucht in een van 10 voet grootte, zo wel als in een van 5 voet kleender, even laag moet beginnen, te weeten van de kimmen, of boven de kimmen? Ik oordeel, Redeneering over de luchten in een Landſchap.

van neen; om reden dat in alle beide d'uiterste verheid eene en dezelfde is, en geen ander onderscheid tusschen groot en klein valt als 'er is tusschen een venster half oopen, of heel oopen; gelyk dit nevensgaande Voorbeeld natuurlyker wyze aantoont. Het zyn twee vensters even hoog en breed, het eerste tot de helft met een half venster toe, en 't ander heel oopen. Door beide ziet men het Landschap en den *horizont* darde half voet hoog. Nu word men gemeenlyk gewaar, wanneer het helder weêr is, en de lucht zonder wolken, dat zy zich hemelschblaauw vertoont, dat is zoo veel of men wilde beduiden heel licht, haare koleur neemende zeer langsaam en verre boven de kimmen of den *horizont*, derhalven zeer oneigen en tegens de natuur; het geen zommige Landschapschilders doen: doch de Beeldschilders zondigen hier in allermeest, te weeten die welke in hunne Stukken, al zyn zy noch zo kleen, de lucht zo schielyk donker en hoog blaauw verbeelden, zonder acht te neemen of te onderzoeken waar uit het blaauw voortkomt. d'Ervarenheid leert ons, dat het is uit wit en zwart, by gevolg s'morgens lichtblaauw, s'middags hemelschblaauw, s'avondts azuurblaauw, en s'nachts donkerazuur. Zodanig verdeel ik de vier stonden van den dag, gelyk wy in dit volgende Voorbeeld, door verdubbelde artzeeringen, klaarlyk aantoonen, niet alleen de tinten, maar ook hoe hoog het gemelde blaauw boven den *horizont* begint, en vervolgens nederdaalt, getekent A, B, C, D, als s'morgens, s'middags, s'avondts, en s'nachts.

Bewys van de stelling door de Prentverbeelding.

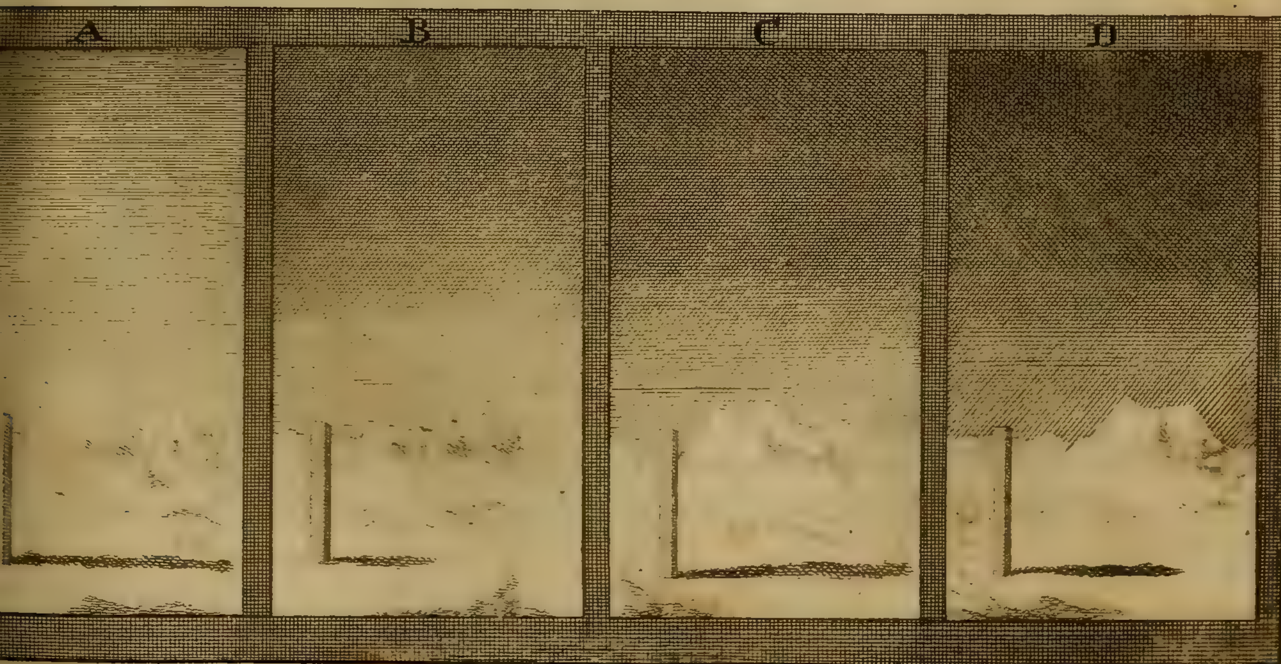
Misslag der Landschap- en beeldschilders.

't Zal niet te onpas komen, dat ik hier by deze gelegentheid noch een myner gedachten bekend maake wegens het gloeijend en zwak schilderen, zo in Landschap als Historien, benevens groot en klein leeven; dewyl het mede uit deze bron der daagingen zynen oorsprонk neemt.

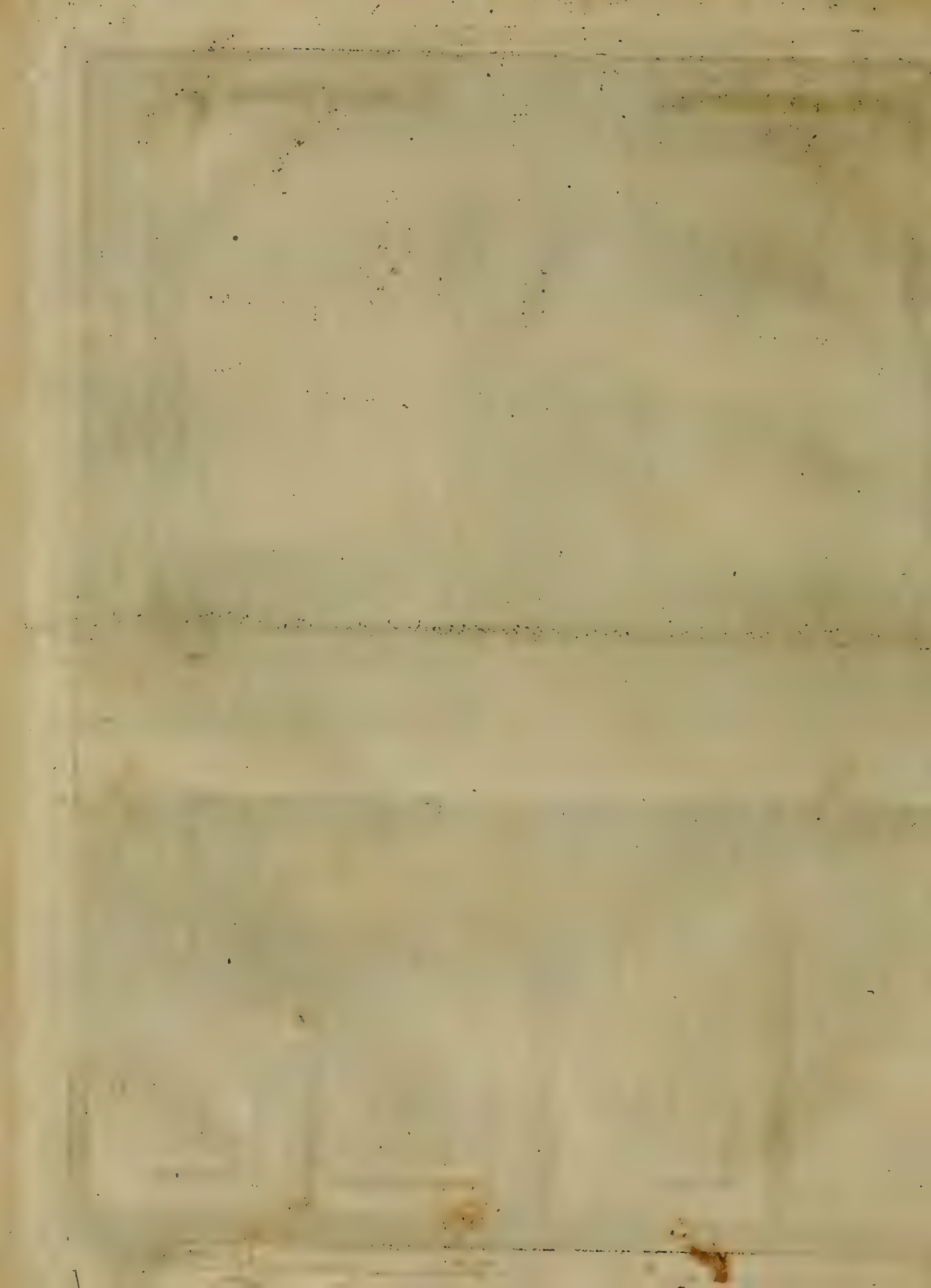
Gedachten des Schryvers over 't gloeijend en zwak schilderen.

Wy bevinden, dat de geenen, welke een zekere manier van schilderen eens bezint hebben, zelden dezelve konnen veranderen, in wat gelegentheid het ook moge zyn, schoon zy de wil hadden om zulks te doen. Zy, die zich met groote en kloeke Beelden, of Landschap, bezig houden, en groote kracht en gloeijendheid gebruiken, schilderen alles, dat hun voorkomt, krachtig en gloeijend, al is het noch zo klein, zonder onderscheid. In tegendeel een, die aan kleene dingen gewent is, zo die een zwakke manier heeft, al komen hem noch zulke groote dingen voor, blyven zy die zwakheid altyd behouden; konnende de kracht en gloeijendheid van den anderen onmogelyk behaalen: myn 's oordeels, een groot misverstand; dewyl 't een zaak van zulk een geringe omslag is, en niettemin van een zo groote uitwerkinge: ik meen voor dien, welke zyne dingen na de konstregelen wel verstaat. Want

42

ens del. C. Van Jagen fec.

wie is 'er, die een natuurlyk verstand heeft, die niet weet dat een naby geleegen boom meerder kracht en gloeijendheid heeft, dan een die 100 à 200 stappen verder is; en een levensgroot beeld krachtiger dan dat van een voet lang? Waarlyk, geen van beide kan reden hebben om over de verwen te klaagen; de groote, dat hy geen zwakke; en de kleine, om dat hy geen krachtige noch gloeijende genoeg heeft, of die daar toe temperen kan. Het hapert daar niet aan: als de kennis zuiver is, behoeft men niet meer als de wil om het wel uit te voeren.

Maar laaten wy eens onderzoeken, op wat wyze men hier in voorzien kan. Met goede reden, dunkt my, is iemand genoegsaam te overtuigen: doch de twyffelachtigheid maakt de menschen zomtydts schroomachtig om iets buiten hunne trant te onderneemen; niet zo zeer uit vrees van het niet te konnen uitvoeren, als wel om niet van een goede in een kwade manier te vallen: dewyl de ondervinding leert, dat ieder zyne manier voor de beste houd. Middelen daar toe.

Doch ik meen hier een middel voor die, welke tot groote en krachtige dingen gewent is, gevonden te hebben om zich tot kleene en zwakke bekwaam te maaken. De doek, daar men op schilderen wil, zal men alvoorens met een lichte graauwe grond bestryken; in tegendeel, die tot kleene en zwakke dingen gewent is, met een donkere en gloeijende grond: op dat, dewyl zy geene andere voorbeelden hebben, 't zy beelden of landschap, als gloeijende en krachtige, zy hunne verwen daar na zouden konnen temperen, om aldus van hunne oude gewoonte af te geraaken. Daar toe is ook noodig een *Palét* van dezelfde koleur, niet lichter noch donkerder; op dat de verwen, daar op getemperd, dezelfde kracht of zwakheid in het schilderen doen voortkomen. En om te toonen, dat dit middel van meerder belang is als zommige zich aanstondts zullen inbeelden, zal ik verhaalen wat my eens op een tyd wedervaaren is.

Zeker Heer had in zyne zaal de zolder met doeken laaten bekleeden, en by voorraad met een paerlkoleur bestryken. Daar na zin krygende om dezelve te doen beschilderen, verzocht hy my daar op wat te willen maaken; 't geen ik aannam. Ik tekende dan een *Concept*, 't geen hem wel geviel. Hy stuurde my vervolgens vier doeken daar van t'huis, de middelste groot, en drie ronde wat kleender. Voor de vierde, die door een lekkagie verrot was, wierd my een nieuwe in de plaats gezonden, niet met een ligte grond bestreeken, gelyk de voorige, maar enkeld geplumuurd. Als ik nu het geheele werk gedoodverwd had, en de stukken by malkander bezag, merkte ik, dat de laatste van die vier ronde veel donkerder en gloeijender van schaduwe was als de voorgaan- Wedervaaring des schryvers hier omtrent.

de: en schoon ik zulks in 't opmaaken, zo veel my mogelyk was, trachtte te verhelpen, en met d'anderen gelyk te maaken, bleef'er echter noch iets of wat in de schaduwe, van een anderen aart, dat zommige beter oordeelden als van de eersten, voornaamentlyk van die geenen welke de gloeijende trant meest bezinnen, zonder acht te slaan op het *generaat* of het eigen was of niet. Aldus ondervond ik, dat de grond van 't panneel, of doek, ons dikmaals kan misleiden, en ons vervoeren daar wy niet weezen willen, het zy te verre of te naby: het welk wel aangemerkt zynde, hoe en waar door, zo kan zulks daar na niet meer dan met onze wil gebeuren; wel verzekerd zynde, dat men dus doende, ongevoelig en zonder dwang, van het groot in 't klein, en van het klein in 't groot, gelykelyk meester kan worden.

En vordere voordeelen van 't voorens aangeweezen hulpmiddel.

Nu zullen wy verder aanmerken, in wat gelegentheid het voornoemde hulpmiddel met voordeel kan werden gebruikt. Voor eerst in het schilderen van een helder Landschap. Ten tweden van Zaalen, Kamers, en andere Binnenvertrekken. Ten derden, Nachten, Spooken, Kaarslichten, zo in 't klein als levensgroot. Tot welke drie byzondere *Concepten* men de grond der doeken aldus kan bereiden. Die van de Landschappen zal men met een paerlkoleur bestryken; die van een Binnenkamer, met omber; tot Spook of Kaarslichten, met keulsche aarde, of omber met zwart: de eerste min of meer aan de blaauwe kant, na dat de lucht groot of kleen is; de twede wat helder en gloeijender, na dat men van voorneemen is gemeen- of zonnelicht te vertoonen; de derde, na dat het weinig of veel licht, diep of ondiep is, kleen of groot, doch hoe grooter hoe zwarter. De reden, waarom wy, behalven de tinten, deze koleuren zeer dienstig, ja noodzaakelyk oordeelen, is niet ongegrond; vermits zy gemeenschap met de natuur van de zaak hebben: de eerste met het blaauw der lucht; de twede met de *reflexien*; en de derde met de schaduwe.

't welk nutter is dan veele onkundige waanen.

Ik heb menigmaal over deze zaak zitten denken, of zy wel de moeite waard was om iets daar van op te haalen; wel weetende, dat het by zommige voor een geringe en kinderachtige vertellinge opgenomen zal werden: het welke ik graag wil bekennen dat zo schynt. Maar de zaak met ernst overwoogen hebbende, daar benevens hoe meenigte van dingen men dagelyks onachtsaam voorby slaat, 't zy om dat die zaaken ons dikmaals van zelf voorkomen, dat 's te zeggen, zonder zoeken, of dat zy zo gering schynen, niettegenstaande dat ze echter van groote nutheid zyn, heeft zulks alle myne schroom weggenomen; denkende, hoe gering myne gedachten mogen weezen, als zy maar tot voordeel en oeffening dezer Konst konnen strekken, en een eenigen onderwyzen en leeren, dat het my dan genoeg is. Der-

Derhalven wederkeerende tot onze voorgenomene zaak, zo zeg ik, dat men het doek of panneel aldus kan bereiden. De verwen, met droogenden olie dik gevreeven, zal men met terpentynolie zeer dun mengen, en met een zacht kwasje het gemelde doek of panneel op deze wyze overstryken; de lucht blaauw, en de grond graauw of groen, min of meer donker, na maate dat uwe Ordinantie en Aftekening zulks vereischt. Hier zal my iemand mogelyk vraagen, wanneer d'er eenige verheevene voorwerpen tegen het verschiet aankomen die boven den *horizont* moeten opsteeken, 't zy boomen, huizen, of iets anders die 'er een groot deel van stoppen, hoe men alsdan met deze zal te werk gaan? Waar op ik antwoord, dat myne meening niet en is, dat wy zodanige bestreekene doeken in voorraad zullen hebben, zonder alvoorens te weeten wat ons oogmerk zy daar op te schilderen: geenzins. Eerst moeten wy onze gedachten op papier stellen, en dan na dezelve onze gissing maaken, hoe veel of hoe weinig lucht of grond bestreeken moet werden, blaauw of groen, geel of zwart. Tot deze gronden zal men geen fyne en kostelyke verwen gebruiken, maar gemeene, als zy slechts lyvig zyn en wel dekken. Tot het blaauw zal men neemen Indigo en wit; tot de grond, omber en wit, of lampzwart en lichten ooker; tot architectuur en ander steenwerk, omber, bruinen ooker, enz. Deze grond, aldus bereid en hard droog zynde, heeft drie wenschelyke hoedanigheden: voor eerst gemakkelyk, om datze gelyk en dof is; weshalven de verwen, hoe dun die ook zyn, ten eersten vatten; het welk een gladde of blinkende grond niet toelaat, als met moeite en talmen; ten tweeden, bestendig, door haare overeenkomste met de tinten en koleur die men daar over heen strykt, welke hunne volkomene schoonheid en kracht behouden; het geen niet geschieden kan wanneer de grond van een andere koleur of tint is, gelyk wit op zwart, lichtblaauw op donker-geel of rood, en zo voort; schynende door de lankheid van tyd meer en meer door, al ware het noch zo vet in de verw aangelegt: en ten darden, vaardig, gelyk ik zeg, voor die een vaste hand en vlug penceel heeft, om zyn *Concept* met den eersten te voltooijen; 't welk anders, zonder het eerst te doodverwen, niet kan geschieden.

De wyze hoe men zich daar van bedienen moet.

Deze middel strekt zich vry verder uit als zommige wel zouden denken. Om in de *Plafons* te gebruiken, is het byzonder dienstig; niet alleen voor verbeeldingen in de lucht, maar ook basreleeves die in een enkele koleur bestaan, wit, graauw, paars, of uit den geele.

Nu laat ik oordeelen, of de moeite van zulk een doek te bereiden niet gering zy te reekenen by het groot voordeel dat'er van komt met schilderen?

Wil men een voorbeeld neemen tot bevestiging, ik zelve heb het in dien grooten *Bartolet* aangemerkt; welke, als hy een Conterfeitsel zoude schilderen met een purper of zwart kleed, het zelve kleed vlak aanleide met een eenpaarig donker purper, of enkeld zwart, zonder eenige plooijen: en daar na, als hy het zoude opmaaken, hoogde en diepte hy alleenlyk. Dus doende wierd het ten eersten opgeschilderd.

Van de Lichten binnens Kamers.

Vier-en-twintigste Hoofdstuk.

Onder de Daglichten moet ook dit begreepen zyn, vermits het zelve hier van daan zynen oorspronk haalt, en dat het buitenlicht dit bepaalt. Wy konnen dit, 't welk men gewoonelyk den naam van Kamerlicht geeft, in drie soorten onderscheiden, en tot deze bepaling brengen.

Hoe veelerley kamerlichten daar zyn.

Het eerste komt door deuren, vensters, en andere oopene plaatsen uit de heldere lucht daar in vallen, en veroorzaakt daar door

Het twede, naamentlyk 't geen de weêrkaatsing of *reflexie* maakt, zo van een muur, grond, als andere voorwerpen.

Het derde heeft het in zich zelf bepaald, spruitende van een kaars of flambouw.

Onderscheid dier lichten.

Dat van de lucht.

Deze zyn van een verschillenden aart. Die van de oopene lucht zyn zuiver op de gedaagde partyen der voorwerpen, en veranderen dezelve niet meer als in de oopene lucht geschied, laatende die vlak en donker van schaduwe.

Van de weêrkaatsing.

Het twede valt min of meer zuiver op dezelve, na maate dat de koleur en aart der gronden en wanden zyn, haare schaduwen dommelachtig en onschynbaar zynde, en alleen de diepsels zichtbaar en krachtig, werdende de kamer in het algemeen, zo wel boven als onder, daar door verlicht, zo door de kracht en werking der binnenmuur, als door de grond van buiten. Van de slagschaduwen, en der zelver kracht en vermindering, alzo wy die op een andere plaats verhandeld hebben, zullen wy niets daar van hier melden.

En kaarslicht.

Van het Kaarslicht is in het Hoofdstuk, byzonder daar van gemaakt, mede genoeg getoond, hoe men dat behandelen moet; als mede van de Zonneschyn: doch dit laatste stellen wy voor een onbekwaam licht, om het in een kamer te verbeelden; gelyk wy meermaalen gezegt hebben.

Fig. 1.

A
C
B
C
a

2.
A
C.
B.
A.
B.
C.

I. Schÿnvoet fec.

Veele hebben zeer oneigen van deze lichten geoordeeld; maatigende zich op een verkeerde wyze dit voorrecht, 't welk *Horatius* den Dichters en Schilders in zyn Boek van de Dichtkonst geeft, aan: willende zy op een buitensporige wyze de natuur in haare gebrekkelykheid te hulp komen; zich niet ontziende een heel pand uit de kamer weg te slaan, om een schoon licht op hunne voorwerpen te doen vallen, min noch meer als zich 't zelve in de opene lucht vertoont.

Dwaaling veeler Konstenaars in deze lichten.

Ja, wat meêr is, hunne dwaaling gaat zo verre, dat, schoon zy deuren en vensters hebben, zy echter alles hunne behoorlyke slagschaduwen doen genieten, behalven de posten, dammen, en kruiskosynen; even als of een muur niet zo wel een vast ligchaam ware, als een mensch, tafel, stoel, of andere bystaande stoffagien: waanende zulks te mogen doen om dat het hier en daar aan de beelden hinderen zoude. Maar, myns oordeels, ware het veel verstandiger gedaan, de oorzaak van zulk een kwaad weg te neemen, als die vertoonende, haare waare eigenschap te vernietigen.

Wie nu een kamer wil schilderen, moet wel op de Bouwkonst acht geeven, dezelve wel grondvesten, en een behoorlyke verdeeling doen hebben, een deur aanwyzen waar door men in en uitgaat: en belangende de vensters, die veel of weinig zyn, zulks moet men aan de voorwerpen konnen zien, en aan de slagschaduwen van tusschenmuuren en kosynen, en zulks in een zonlicht duidelyk, maar buiten het zelve twyffelachtig.

Wat in het verbeelden van een kamer moet waargenomen zyn.

Om nu dit laatste, als het doelwit dezer verhandeling zynde, klaarlyk te doen begrypen, zal ik in twee byzondere voorbeelden, hier nevensgaande, myne gedachten, zo bevatbaar als 't mogelyk is, trachten uit te drukken.

Door de nevensstaande voorbeelden in prent klaar aangetoond, omtrent licht en schaduwe.

Het eerste voorbeeld wyst twee verschillende lichten, door twee verscheidene vensters invallende, aan. Het eene licht valt uit de heldere lucht daar in; en het ander word door een bygelegen en daar tegen overstaand muurwerk wat bedompt, werdende weinig of geen lucht daar boven gezien, zynde een breede dam of muur tusschen beiden.

Teekent deze twee vensters met de letteren A en B. en de tusschenscheiding met C. Let dan eens hoe de slagschaduwe, welke de dam C op de grond geeft, van wederkanten door het licht uit de vensters A. en B in vallende, word doorsneeden, en een *piramidaale* of scherphoekige gedaante maakt, en 't licht van A door dat van B verflaauwd word, benevens welk een korte raaking van licht A toebrengt; daar in tegendeel dat van B diep in de kamer schiet: gelyk ook noch dat het beeld A, door het licht van A gedaagd, somber, dommelachtig, en

Verklaaring van het eerste voorbeeld.

kort van ſlagſchaduwe is; en het ander in tegendeel, uit B zyn licht ſcheppende, helder, vlakker en langer van ſlagſchaduwe. Daar benevens, let eens op de beelden, dat, hoe zy nader aan het licht zyn of aan 't venſter, hoe zuiverder en duidelijker hunne ſlagſchaduwen zyn; daar in tegendeel de kolom C, tegen over de dam C geplaatſt, een dubbele ſlagſchaduwe geeft, en dat de meerdere de mindere overwint.

Van het twede.

Het twede voorbeeld wyſt ons, na de geſchapenheid der lichten, het zelve aan; zynde maar het licht veranderd, en van achteren ingebracht.

Derde en vierde.

Het derde en vierde voorbeeld wyzen zulks in de Landſchappen aan: want eene en dezelve waarneeming heeft in beide plaats ten opzichte van dag en ſchaduwe. Wat de koleuren in de oopene lucht, en hunne veranderingen, betreft, daar van werd in het eigen Hoofdſtuk genoeg geſproken.

Misſlag veeler Konſtenaars aangetoond.

Ik acht het een groote achteloosheid veeler Konſtenaars te zyn, dat zy hunne voorwerpen binnens kamers vlak van de zyde daagende, geen acht ſlaan of dezelve aan deze of aan geene zyde van het venſter ſtaan door welke het licht in 't verbeelde vertrek valt; niet overweegende, dat het licht in een kamer ſchietende door een naauwe oopening, zich daar binnen wyd en zyd verſpreid, en onvermydelyk door de tuſſchendammen, na maate van de kracht des lichts, ook een diergelyke zwakke of ſterke ſlagſchaduwe op de grond valt.

Braave Print van *N. Pouſſyn.*

De Konſtbeminnaar beſchouwe eens met aandacht, hoe die ſchrandere Konſtheld *Nicolaas Pouſſyn* zich gedraagen heeft in het verbeelden van de dood des grooten Veldoverſten *Epaminondas.* Daar is geene waarneeming van licht in overgeſlagen. Alles doet daar zyne natuurlyke werking; waar door het aan onze oogen betoverlyk en bekoorlyk voorkomt.

Het moet den jongen Leerlingen niet verdrictig voorkomen, dat zy zo veele opmerkingen omtrent wigtige zaaken in de Konſt waar te neemen hebben: want eenmaal de zaak in haaren grond wel begreepen zynde, zal het nooit, als by achteloosheid, verzuimd worden. Zet u dan aan om de gronden en kennis der Konſt in uw geheugen door het verſtand in te prenten; en ik verzeker u, dat alles u zal toevloeijen.

Van de toeëigening der Lichten na den byzonderen aart der Geſchiedeniſſen, nevens een Tafereel van de verſchillende Lichten.

VYF-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Dit heb ik noodig geoordeeld noch tot de Lichten by te voegen, niettegenſtaande de wydloopige verhandeling die wy van hunnen aart,

44

A. Meyering fec.

aart, hoedanigheid, kracht en werking reedts gedaan hebben, op dat men my niet verdenke van iets verſweegen te hebben, 't welk of den eenen of den anderen Konſtenaar dienen mogte.

Een aftekening en ommetrek, hoe konſtig en fraay gemaakt, heeft geen bevalligheid voor dat dezelve geſchaduwd zy: maar zo dit laatſte na den vollen eiſch van konſt en natuur gedaan is, verheft men het eerſte; en de natuur werd daar door als een meerder luiſter aangezet: want een zeedig licht, op gewelddoende beelden, voegt niet; vermits het fraay en 't konſtige van de andere kant daar door verſwakt word, als by voorbeeld in de geſchiedenis van *Ceſars* vermoording op het Raadhuis, of omtrent de dood van *Cato*, ten opzichte der verbeeldingen binnens kamers. Niet dat ik hier door het voorensgeſtelde om ver werp, namentlyk dat het zonlicht binnenskamer niet wel voegt: daar moet in deze gelegentheden een *temperament* of bemiddeling in het licht gevonden worden, gelyk in de koleuren tuſſchen de ſchoone en mindere ſchoone aangeweezen is, even als wy reedts tuſſchen de zon en wolklichten getoond hebben te zyn. Een krachtig licht moet op krachtige en geweldige geſchiedeniſſen toe gepaſt zyn.

Wederom zoude dit licht kwalyk voegen in een groetenis van *Eliſabeth* aan *Maria*, of by de zeedige verbeelding der geſchiedenis van *Stratonica*, of die der *Koninginne* van *Scheba*. Deze vereiſchen een lieffelyker en zachter, by gevolge een gemeen licht. Vertoond in verſchillende voorwerpen.

Want dit niet waargenomen zynde, zo kan men een goeden ommetrek kwaad maaken en bederven, wanneer men op de zwellende partyen een ſchaduw liet vallen, of dat een ſlagſchaduw daar over heen ſchoof. Gevolgen daar van.

Wanneer men nu een geſchiedenis moeſt maaken daar beide de hertstochten, de zeedige en werkende, in te pas kwamen, en vervolgens een ſtrydigheid in de daaging vereiſcht wierd, zo moet men de krachtdoende beelden, als die het meeſt te zeggen hebben, voor aan op de eerſte grond brengen, en zo veel doenelyk na hen het licht voegen. Middel om het in een gemengde geſchiedenis wel te plaatſen.

Nu ſchiet my een geſchiedenis te binnen, in welke de drie voornaamſte hertstochten moeten vertoond worden, en zulks in een Stuk by elkander; naamentlyk, in die van *Ahaſueros*, *Eſther*, en *Haman*. *Eſther* werd met een ſmeekende en zachtmoedige werking en geſtalte vertoond; de *Koning* is gram en vertoornd; *Haman* verbaasd en vreesachtig. Om nu, na myn begrip, het licht op deze voorwerpen wel te plaatſen, zoude ik *Eſther* in het grootſte licht, een weinig in *profiel* of op zyde ſtellen; den *Koning* in het allerkrachtigſte, dat is daar het licht meeſt valt en zyne werking doet, en dit aanzetten en ophelpen door de kracht der koleuren: maar *Haman* zoude ik aan de andere zyde des tafels in een ſomber licht doen zitten, om hem te meerder voor de woede des Konings te verbergen. En dewyl het een feeſt of wynmaaltyd is, door *Eſther* toebereid, alwaar alles koninglyk en heerlyk is, oordeel ik En voornaamentlyk in die van *Eſther* en *Haman*.

dat

dat het gemeene licht hier het toepasselykste is, om dat het gevolg dezer geschiedenis en des konings gramschap een toeval is.

Laat ons nu de verhandeling der Lichten besluiten met het volgende

Tafereel van de Lichten.

HIer ziet men de schoone en glinsterende *Aurora*, die de nevelachtige dampen der naare en duistere nacht door haare lieffelyke dageraad doet verdwynen; op dat het volmaaktste, 't welk de ryke en mededeelzaame natuur ooit voortgebracht heeft, in haare waare hoedanigheid, gestalte, koleur, en vollen luister moge beschouwd worden. Zy, van boven nederdaalende met haare klaarlichtende fakkel in de hand, dryft de duistere nacht in de onderaardsche hoolen.

De helder blinkende *Febus*, op zynen koetswagen gezeeten, rend uit *Thetis* schoot opwaarts; doende alles, wat onder den azuurblaauwen hemel is, door zyne heldere straalen gloeijen, verschoonende zelf de sneeuwwitte lelien niet.

De kuische *Diana*, met haare scherpgetakte zilvere hoornen, vergenoegt zich met 't geene haar Broeder aan de waereld mededeelt; dewyl zulks niet alleen tot verkwikking, maar ook tot een veilige baak op de wandelwegen der stervelingen dient.

De Helsche Megera *Tisifone*, met haare stinkende piktoorts, die de menschen zoekt met angst en schrik te vullen, zulks verdrietende, vlugt voor dit onwederstaanbaar licht; alles wat haar ontmoet blaakende en brandende, ja alle schoone voorwerpen en koleuren met haare duistere en stinkende dampen bemorssende.

Hier ziet men, dat de heldere Morgenstond, door haare zuivere straalen, alle voorgaande licht te boven streeft: maar de Zon door haare gloeijende kracht spant boven die der eerste de kroon: verguldende alles wat haare straalen konnen beraaken; waar door ons de zwakheid der zilvere Maan kenbaar word, konnende alle de voorwerpen voor onze oogen niet onderscheidelyk en kennelyk maaken.

Hier verbeelden wy vier ronde pedestallen, met hunne plinten en vordere bouwcieraaden, zynde alle van eene grootte en uitgestrektheid, ter rechter zyde des Stuks na het oogpunt wykende, op een redelyken afstand. Op de eerste, zynde de Morgenstond, ziet men een tintelende Sterre, met een korte slagschaduwe, puntig toeloopende.

Op de twede blinkt de Zon, in haaren luister geplaatst; geevende een lange en breede slagschaduwe als het voorwerp, duidelyk en scherp.

De derde pronkt met de Maan, en baart een evengelyke slagschaduwe.

En de laatste, op welke een Toorts brand, veroorzaakt door dit licht een lange en verbreedende slagschaduwe.

TAFE-

TAFEREEL
VOOR HET
ZESDE BOEK
Verhandelende de

LANDSCHAPPEN.

Hier zit de God *Pan*, ſpeelende op zyne pypen. Een kromme ſtaf houd hy in den arm: en om hem heen zyn drie vrouwen, welke als *Bagchanten* hand aan hand danſſen. De eene is in 't groen gekleed, en heeft een krans van kruiden op het hoofd, doorvlogten met veld-bloemtjes. De twede is in 't blaauw, hebbende een krans van lies op, vercierd met witte water-klokken. De derde is in 't zwart of donker, en heeft een krans op van wortelen en paddeſtoelen. Deze drie verbeelden Boomen, Rivieren, en Gronden. De plaats vertoont een aangenaame Landtsdouwe met boſchaadjen, waterbeeken, riviéren en gebergtens verrykt.

UITBREIDING.

DE morgenſtond breekt door, God Febus ſtygt ter wagen,
Om in een Zonnereis den Hemel rond te jagen.
Komt volgt hem nevens my, o Schilders, met 't penſeel
Een enkle dagreis langs den grond van uw panneel,
Om menig landſchap, wild ge uw yver maar beſteden,
Met hem te aanſchouwen, 't geen uw voet nooit mogt betreden.
Gy wikt den Aardkloot, Zee en Wolken op uw hand,
En ſchept veel waerelden naar luſt van uw verſtand.
Ja Febus, vang vry aan den Aardkloot om te reizen,
Wy volgen u; maar hoe? met de oogen en gepeizen:

Wy blyven daar wy zijn, en zien al wat gy ziet,
En meer, want ook de nacht en ſchaduw ziet gy niet:
Puikſchilders helpt my hier den morgenſtond afmalen:
De Hemel ſchynt ſaffraan en goud door gloed en ſtraalen;
De wolkjes blozen met een aangenaam gezicht;
De weêrglans heeft den kruin der bergen reeds verlicht;
De Maan, als ſtervende, ſchynt flauw; 't begint te dagen;
De Jagthond gaat te veld, om 't nuchtre wild te jagen;
't Gevogelte in zijn neſt gedooken voor de nacht,
Zingt vrolyk, mits haar hoop het moederlicht verwacht.
Nu voorts de dag beſchouwd. De zon begint te klimmen,
En ſchiet haar ſtraalen wyd en breed van de ooſterkimmen,
't Krygt al zyn verwen weêr. De lucht verbeelt om hoog
Het heerlijk wezen van een wydgeſpannen boog.
De voorgrond hard van verw geeft keurig te beſchouwen,
Door hage en ſtruiken heên, verſcheide veld gebouwen.
Wy zien het wollig vee op berg en rotzen gaan:
Hier lagt ons, barrevoets, de jonge melkmeid aan;
d' Arkadiſche ezel wagt om room en melk te voeren
En werk te ſchaffen in het bouwhuis voor de boeren.
Een vreemd boſſchaadje doet zig op gants zwart en naar,
Met blad en takken digt gewaſſen in elkaâr,
Om waare 't mogelyk het zonlicht uit te ſluiten,
En op 't gewelfzel van zyn kruinen af te ſtuiten,
Nog valt het hier en daar door 't loof op de aarde, en licht
Als heldre fakkels in een donker nachtgezicht.
Wie word niet door de kunſt verrukt en opgetogen!
Waar zyn, waar ſtaan wy hier, waar doolen dog onze oogen?
Nam Febus op zyn koets, van hier, ons droomend meê.
En zette ons neder in geweſten over zee?
Neen, duizend landſchappen, die voor onze oogen ſpeelen,
Staan hier gedagvaard voor de punten der penſeelen:
Een kunſtvertrek beſluit meer mylen velds in 't kleen

Met

Met veel meer ſtroomen, meer rivieren, en meer zeën
Als vader Atlas op zyn ſchouderen kan laden.
Het Ooſte en Weſte kan 't gezicht hier niet verzaden.
De Zuid en Noorder-as bereike ik met mijn oog:
'k Zie Heklaas ſneeuwberg met zyn vlammen hemel hoog
De wolken lekken, daar in zee zijn wortels beeven;
De golven koken langs zyne oevers heen gedreven;
De hemel, zwart van ſmook, maar door de vlam verlicht,
Met blikſems vreeslyk hem weêrom ſlaan in 't gezicht.
Zoo woed ook Etna als zyn ingewand aan 't branden,
Verſlind de ſteden en naar by gelegen landen.
Laat Scille, met den buik vol honden, in haar kolk
Vry baſſen tot een ſchrik van 't varend watervolk,
Wy zullen veiliger, alwaar 't ons luſt beſchouwen
Zeldzame beemden en wellustige landsdouwen.
Dat ons de klippige Ide eens word te recht verbeelt,
Daar 't nat van Simoïs zyn voeten waſt en ſtreelt,
Die met Scamanders vloed te zaam hun kruiken gieten
Door eene keel en in 't Egeeſſe pekel ſchieten.
Maar gy Scamander, 'k zag u nimmer, of nog ſcheen
Het vuur van Troje door uw flauwe verwen heén.
Nu eens 't gezicht van hier tot over zee geſlagen,
Daar ryſt de Olymp, wiens kruin den Hemel ſchynt te dragen.
Konſtantinopel heft haar torens uit het nat,
En doet zig op aan ſtrand gelyk een waereldſtad.
Onnodig doen wy hier onze oogen verder weiden
Alwaar we Europe van kleen Aſie onderſcheiden.
O Attica, door uw Hymettus wyd vermaard,
Hou my niet op, ſchoon gy 't bezien zyt dubbel waard;
Nog Griekenland zoo ryk van zeldzame gezichten
Den luſt der Schilders dan te ruim voor mijn gedichten.
Ik wil Italie bezien. Hier is de troon
Van de eedle Schilderkunſt: 'k weet geen gezicht zoo ſchoon

Dan als mijn oogen door de toppige Alpes dwaalen
En in wellustige valleijen nederdalen.
ô Alpes, wie heeft oit uw bronnen naargespoord,
Die uw verborge kil dryft door veele aadren voort,
Dat veeltyds Ryn nog Po de waatren konnen tomen,
Die de oevers breken en veel landen overstromen?
Gy Po, waart eertydts die roemrugtige Eridaan,
Die Faëton, wanneer hy reukloos had bestaan
De zon te mennen, maar van 't bliksemvier geslagen,
Ontfingt in uwen schoot, door Nymfen weggedragen.
En gy doorluchte Ryn, die hier uw kruiken vult,
En noordwaards naar benede in honderd bogten krult,
Uw oevers brallen vol geboomte groen van bladen,
Met veel meer vruchten dan uw takken konnen laden.
Uw velden, daar het ros voor 't kouter zweet en zwoegt,
Zyn vruchtbare akkers en met vooren net geploegd,
Van welkers graanen al uw volkren welig leven,
En nog van d'overvloed den nabuur ryklyk geven.
Dog hoe verheugen we ons, wanneer we aan alle kant
De Wynstandaarden langs uw boorden zien geplant!
ô Rynsche Wyn, 'k geloof dat u de Goden dronken,
En naar uw Nekker u den naam van Nektar schonken;
Gezegent nat, het geen de flauwe zielen doet
Verkwikken, die het schaft nieuw leven met nieuw bloed!
Zoo nu God Bachus, als wel eer, zou zegevieren,
Hy gaf zig herwaards, niet gevoerd van panterdieren;
Maar zette schrylings zig op 't Heidelberger Vat,
Veel trotzer of hy op zijn zegewagen zat.
Tot hier toe was ik met den Rynstroom afgedreven,
Dog 'k wil my naar den kruin der Alpes weêr begeven,
Van daar oud Latium beschouwen, Janus ryk,
Tot wien Saturnus, toen hy vluchtte, nam den wyk,
Door Jupiter, zijn kroost, uit 's Hemels erf gedreven,
Om als een balling in 't verborgen hier te leven.

Florens-

Florenssen, Padue, Venedig ryk van pracht,
En Napels doen zig op, de waereld door geacht.
Dog Vrankryk schynt te verre aan de ander zy gelegen,
Dat gants Euroop verschrikt met haar bebloeden degen:
Nog dunkt me dat mijn oog op haaren bodem ziet
Kastaniebosschen en wyngaarden in 't verschiet,
Geplant op velden die van rosmarynen bloeijen:
Maar wy verschrikken als we 't oorlogsvuur zien gloeijen
Door haar ontsteken, dat Europe dreigt met smert,
Die Karels Ryken met haar voeten trapt op 't hert,
En 't heerlyk Duitsland door zijn woede wil verdelgen,
Jaa 't bloed van zogeling en moeder t'evens zwelgen.
Wy willen met meer vreugd gerust naar Rome gaan,
Dan dat wy legers zien met andre legers slaan.
O Eeuwig Rome, trots gebouwd op 's Tybers gronden,
Door broeders aan uw boord van een wolvin gevonden;
Wy staan verwonderd als wy zien zoo breed, zoo wyd,
Hoe groot ge in d'omtrek op uw zeven bergen zyt.
Ons lust de aaloudheid nog in wezen hier te aanschouwen,
Uw naaldespitsen, en verheve grafgebouwen;
Myn oogen dringen door uw woud en bosschen heên,
Daar nog geraamtens staan van Tempels, brokken steen,
En pylers overwelft, dan open, zonder muuren,
Alwaar 't Romeinsche volk, toen Heidens, offervuuren
Ontstak op 't outer voor zijn Godheên hier gesticht.
Vermaaklyke Aventyn, gy vleit ook ons gezicht,
Door d'overvloed van uw opwassende laurieren,
Waar mede oud Romen eer haar Cesars plagt te cieren;
Wy passen ze op uw hoofd, ô Schilders, het behaagt
Ons wel dat uw verdienste ook lauwerkranssen draagt.
Maar wie is magtig om van lachen zig te onthouwen,
Als wy de beelden der Priapen hier beschouwen
Met vreemde tronien en zeldzaam afgebeeld,
Terwyl hun naaktheid door de bloemfestonnen speeld,

Die levend ſchynt en als door 't windetje bewogen;
Zoo word het zwak gezicht door 't kunſtpenſeel bedrogen.
De zoete waterval, die uit de rotzen bruiſt,
Vloeit met een beekje voort, dat bogtig ſpeelt en ruiſt
Door groene klaver heên, en koelt met zyne ſtroomen
De wortelen van Eike en hooge Popelboomen.
Hier hoorde Evander, lang voor dat uw grondveſt ſtond,
Hoe groot gy worden zoud, ô Rome, uit 's moeders mond.
De rei van Faunus danſt in 't lommer van de bladen.
De Boſnimf daalt, half naakt, in 't water, om te baden;
Een Satyr, loerende op den oever van de vliet,
Kykt dit, zig kitlende, aan, gedoken agter 't riet.
Maar Febus ſpoeit zig vaſt naar 't Weſte met zyn ſtraalen,
Om in het bleeke azuur van Tetis ſchoot te dalen.
ô Febus, keer! ei keer uw licht weêr herwaards aan,
Al wat gy ons deed zien wy bleven onvoldaan:
Of waren wy met u alleen dus verr' gekomen
Om ſlegts een ſchaduwe, en niet meer, te zien van Romen!
d'Aaloudheid, die hier op haar zegezetel praalt,
Met veel verſchieten op haar tabberd afgemaald.
Puikſchilders, nodigd u, uit alle waereldsdeelen,
Om te vereuwigen de kunſt van uw penſeelen.
Vaar wel Italie! de Zon, in 't ondergaan,
Daalt reeds op d'eene kim, aan de ander ryſt de Maan,
Die zal al 't aardryk door met flauwer ſtraalen lichten,
En cieren d'avondſtond met ſchaadwe en nachtgezichten.
'k Bedanke u Febus, g' hebt dees dag zoo ſchoon verlicht,
Dat ik de Landſchappen afſchilderde in myn Dicht.

H. VANDER MARK.

GROOT

GROOT SCHILDER-BOEK,

ZESDE BOEK.

Verhandeling van de Landſchappen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Et is een vaſte ſtelregel, dat Inleiding.

Al wat leeft en luſten voed,
De zelve door verand'ring boet.

Deze is de ziel van alle vreugd, de prikkel tot vermaak, en de ſaus van 's menſchen leven; en baart ons zulk een vernoegen, dat wy, die miſſende, ons inbeelden ſlaaven te zyn; ja doet door haare geduurige beurtwiſſeling wenſchen, onſterffelyk op deze aarde te leeven: daar in tegendeel een menſch, dezelve ontbeerende, na een verhaaſte dood verlangt, zyne ziel als in een kerker opgeſlooten zynde, uit welke zy, volgens haare zucht, zoekt geſlaakt te worden. Maar hy doolt, die ieder uur van den dag tot verandering geneigd is; dewyl alle buitenſpoorigheid, en wat van dien aart mag weezen, niet alleen belagchelyk en gehaat, maar ook ſchadelyk is, zo wel voor hem die zulks pleegt, als die het ontfangt: vermits het niet genoeg is voor iemand, die zich met deze of geene Konſt of Handwerk wil geneeren, dat hy zich aan zyn eigen welbehagen alleen laat geleegen leggen; dewyl zyn wel of kwaalyk vaaren van hem zelfs niet af hangt, maar van andere menſchen, na dat hy in zyn werk behaagelyk of onbehaagelyk is. En gelyk ieder ſchepſel een byzondere neiging heeft, en dezelve, wanneer 'er veele byeen zyn, met een eenige toebereide ſpys niet zyn te vergenoegen, is 'er een geduurige verandering noodig. Zo moet ook een vernuftig Konſtenaar al zyn vermogen aanwenden, ten einde hy zich bekwaam maake om aan ieder zyne ſmaak te geeven, en elk te vernoegen: even als een ervaaren Apotheker zyne winkel zorgvuldig met alle bekwaame geneeſmiddelen voorziende, alsdan aan ieder het geen hy begeert, of noodig heeft,

Ligt veranderlyk te zyn, is den Schilders ſchadelyk.

kan

kan geeven, en alzo zyn voordeel ten overvloed bekomen. Dit zal genoeg zyn, om aan te toonen dat een vernuftig Landſchapſchilder zich niet behoort te houden aan eene enkelde verkiezing, het zy dezelve te veel woelende en wild, of datze te ſtil en zwaarmoedig is; alzo zulks maar eene ſoort van menſchen kan voldoen, en hy by gevolg van weinige lieden voordeel te verwagten heeft: daar in tegendeel de verandering die twederley ſlag van menſchen niet alleen aantrekt en verlokt, maar zich ook door ieder een doet aangezogt worden, en ongelyk meêr voordeel, eere en roem doet verkrygen.

Nuttig gedrag van een Landſchapſchilder.

Ik heb geoordeeld, dit voor af te moeten ſtellen, om veele te waarſchouwen. Laat ons nu eens, eêr wy tot het binnenſte geheim dezer oeffening der Konſt indringen, noch eenige omſtandigheden verhandelen, en zeggen zeker te zyn, dat een Landſchap het vermaakelykſte voorwerp in de Schilderkonſt is, en in der daad met zeer vermogende hoedanigheden omtrent het gezicht voorzien, wanneer het door een lieffelyke ſamenſmelting van koleuren, en met een cierlyke ſchikking gepaard, de aanſchouwers vermaakt en verluſtigt. Wat kan een menſch meer vergenoegen, dan dat hy, zonder een voet uit zyne kamer te zetten, de geheele waereld doorwandelt, en in een oogenblik tydts van Aſia in Africa, en van daar weder in America, ja tot in de Eliſeeſche velden toe, alle de wonderen kan bezichtigen, zonder in het minſte gevaar te vervallen, bevryd van de hitte der zon, of koude en alle andere ongemakken des winters, en de moeijelyke bejeegeningen die onze ligchaamen treffen? Wat is vermaakelyker dan een donkere boſſchaadje, digte waranden, en klaare waterbeeken, rotſen, fonteinen, hemelshooge bergen, en diepe deizige dalen, die men alle teffens kan beſchouwen, en in welke te zien de zwaarmoedigſte geeſten ſtoffe genoeg vinden om hunne kommerlykheden te verdryven?

Dat een Landſchap het vermaakelykſte van de Konſt is.

Dewyl dit nu zo heerlijk, vermaakelijk en nut is, zo laat ons verder onderzoeken, wat tot een fraay en bekoorlijk Landſchap vereiſcht word. Het zelve beſtaat voornaamentlyk in een ordentelyke ſchikking van licht en donker tegen elkanderen, waar uit de goede reddering voortkomt, die op een ongevoelige wyze ons gezicht miſleid, en, ſchoon het maar een vlak panneel is, echter een natuurlyk doorzicht, ja de natuur zelve verbeeld.

Een goed Landſchap beſtaat in licht en donker.

Hier toe worden vereiſcht twee hoedanigheden, die het, ten opzichte van ons oog, behaagelyk maaken; eerſtelijk de Schikking, en ten tweeden de Koloriet.

De Schikking is een konſtige ſamenſtelling van ongelykformige voorwerpen, welke, ſchoon ze byeen gezogt zyn, niettemin met de natuur niet ſtrydig, noch ook onmogelyk ſchynen.

Wat de Schikking,

De

Koloriet;

De Koloriet is een ſamengepaardheid der welvoegende koleuren, by en op elkanderen, in de voornoemde voorwerpen, na de gelegentheid en ſtand derzelve en hunne hoedanigheid, met de natuur der lucht overeen komende, waar door ons gezicht bevredigd en geruſt word.

en de verkiezing zy.

Doch een Schildery, 't welk een regt en volmaakt Landſchap verbeeld, kan noch uit alle deze voornoemde hoedanigheden alleen niet voortkomen, ten zy 'er een goede verkiezing voor af gaa; welke beſtaat in een veranderlyke ſamenſchikking van veelerley voorwerpen, als boſſchaadjen met doorzichten daar het oog zich in verlieſt, rotſen, waterſtroomen en watervallen, groene velden, en diergelyke meer: welke dingen de zinnen verluſtigen, en de oogen vermaaken. Hier in is 't dat het voornaamſte eens Landſchaps gelegen, en waar in de Schilderkonſt de natuur zeer gelyk is, ten opzichte van de ziellooze dingen; zonder dat ik noch een meenigte van andere zaaken melde, als de ſtoffagie die de zelve ten uiterſten volmaakt, en aan de zinnen alles voorſtelt 't geen tot hunne volkomene vergenoeging en verkwikking kan ſtrekken. Doch de voorgenoemde verandering beſtaat juiſt niet alleen in de verſchillende of ongelyke voorwerpen, als boomen, bergen, fonteinen en diergelyke; maar ieder van die moet ook verandering hebben, als by voorbeeld kromme en regte boomen, groote en kleene bergen, cierlyke en enkelde fonteinen, boerenhutten en heerenhuizen, groene en ook rotſachtige landen, en zo voort. Het zelve dient men desgelyks in de koloriet waar te neemen, na de getyden des jaars; op dat men de leerzuchtige Liefhebbers niet kome te verveelen met altyd, gelyk de koekoek, een en 't zelve voort te brengen, 't zy dat het woelt, ſpartelt of leeft, kromme en miſmaakte ſtammen, ſlingerende takken, altyd dorre gronden, blaauwe bergen, en anders niet als beeſten, vogelen, jagten en diergelyke: of in tegendeel, altyd zedig en ſtil, altyd regte ſtammen, geſchoorene kruinen, gelyke gronden, ſpaarende geen groen, altyd ſtil water, en altyd dezelve daaging, koleur, en aart.

Wat een Landſchap wil verbeelden, en deszelts lyſt te kennen geeft.

Wy hebben voormaals gezegt, dat een Tafereel, of Schildery, wanneer het op zyne vaſte plaats geſteld en van een bepaalde afſtand gezien word, zich als het leeven, dat buiten is, vertoont, waar van de lyſt niet anders dan de dikte der kozynen of der muur aantoont, in welke 't zelve Tafereel is ingeſteeken, of hangt.

Voorſtel van zwaarigheden.

Nu is de vraag, of zodanig een geſchilderd doorzicht natuurlyk kan zyn, en onze oogen miſleiden, zonder dat men een oogpunt en *horizont* bepaalt, gelyk de oogen van hen die het aanſchouwen? en of het even veel is of dezelve hooger of laager geſteld zyn? daar en boven of de dik-

te van de lyst genoeg zy om de dikte der muur aan te wyzen, zonder dezelve op het panneel te vervolgen? Ik zeg volstrektelyk neen, en dat het niet natuurlyk, veel minder bedriegelyk kan zyn wanneer een van deze aangeroerde dingen daar aan ontbreekt; 't welk ik aldus zal bewyzen. Neemt, by voorbeeld, een stoel, en gaat in uwe kamer voor het venster zitten, zodanig dat uw oog met deszelfs borstweer gelyk zy, zonder daar op te konnen zien: dan zult gy immers bevinden, dat de *horizont*, of de uiterste verheid, die hemel en aarde van elkanderen scheid, by manier van zeggen, daar na toe zal trekken, en met uw gezicht gelyk worden; en dat gy bygevolg niets anders zult konnen zien, dan de lucht alleen. Ryst dan op; en gy zult gewaar worden, dat de *horizont* mede zal opryzen, en dat uw gezicht altyd met den zelven zal gelyk zyn, en hier en daar de voorwerpen op de grond ontdekken. Ziet hier nu het onvermogen van uw Tafereel wanneer het oog, in 't zelve geplaatst, met uw gezicht niet overeen komt; en hoe de natuur, naast uwe verbeelde konst gepaart, alles 't onderste boven doet tuimelen, het bedrog ontdekt, en uw oogmerk vernietigt. Het blykt dan klaar, dat uw Stuk, waar in het oogpunt geplaatst is, uwen afstand moet bepaalen, en dat uw oog nimmer van den *horizont* of zichteinder moet afwyken, maar altyd met den zelven gelyk weezen. Is uw gezicht laager als het oogpunt van 't Stuk, zo moeten noodzaakelyk alle de voorwerpen voorover schynen te vallen, en de voorgrond te daalen. Staat gy hooger, zo ryst de voorgrond; en alle de voorwerpen zinken agter weg. Hoe kan het dan natuurlyk schynen, en de oogen bedriegen? Derhalven is 'er geen ander middel, als dat men het Stuk op een zekere plaats zette, en een afstand bepaale van waar men het zelve onveranderlyk moet beschouwen. Wat de lyst aangaat, ik zeg dat het noodzaakelyk is, dat men de dikte daar van op het panneel aanwyze; op dat men, zonder zoeken, ten eersten den afstand weete van waar men het zien moet, doordien deszelfs hoekige straalen na het oogpunt zyn aangeweezen.

Opgelost. Onvermogen van een Stuk waar van het oogpunt met onze oogen niet overeen komt. Middelen om het wel te vinden. De dikte van de lyst aangeweezen, is noodzaakelyk, en waarom.

Ik weet wel, dat veelen zodanig een stelling vreemd zal dunken; en dat men zal my tegenwerpen: zulks hebben wy van *Gasper Poussyn*, *Titiaan*, *Bril*, noch *Francisco Melé*, en andere braave Meesters, nooit gezien.

Tegenwerping van deze stelling.

Ik antwoord hen, dat het oude spreekwoord waarheid is,

Opgelost.

Dat leeringen wekken
Maar voorbeelden trekken.

Want

Want zy zoeken wel de misslagen, maar niet de fraaije deugden, van die wakkere en braave Mannen op te volgen. Ik verzeker my, dat, zo de genoemde Meesters op deze waarneeming gedacht hadden, zy dezelve niet verworpen zouden hebben. Wilt gy bewys, dat ieder fraay Meester myn zeggen toestaat, en het zelve volgt? Wel aan, toont my een Schildery, Tekening of Prent van hen, daar zy uit een voorzaal, of kamer, een doorzicht doen zien, zonder dat zy de dikte der kozynen, posten, of muuren, zullen hebben vergeeten aan te wyzen: want anders moesten zy de natuurlykheid verlaaten; en men zoude zeggen, dat zy, in plaats van het verschiet, een Schildery of Tapyt verbeeld hadden. Dierhalven besluit ik, dat, indien de natuur zulks in een Schildery vereischt, het zelfde noch zo veel meer begeerd word, wanneer men het Schildery voor de natuur zelve wil doen doorgaan, om, zo het mogelyk is, de oogen der Konstenaars te misleiden. Maar men denkt: laat ik zo verre in de Konst komen, als zy geweest zyn, dan zal ik vergenoegd weezen. Ondertusschen blyft de Konst wanhoopen om ooit tot grooter luister, door een meerder volmaaktheid, te geraaken.

Doch om weder te keeren tot de voorgaande stelling: myn gevoelen is, dat men het gezegde in acht moet neemen, als ons iets voorkomt in zaalen, kamers, gaanderyen en diergelijke, het zy in nissen, boven en onder de schoorsteen, of andere gelegentheden. En voornaamentlyk komt het hier op aan, dat men den *horizont* wel moet plaatsen, na dat het Stuk hoog of laag staat. Ik heb in mynen tyd de diktens der muuren wel aangeweezen, en altyd zulks wel willen doen; maar wierd eens, voor een voornaam Liefhebber schilderende, door hem genoodzaakt, wat redenen ik ook mogte bybrengen, het weder te veranderen, om hem te voldoen: meenende hy, dat ik het gedaan had om minder werks, en niet om best wille; voorgeevende dat het verbeelde daar door al te bekrompen en gestopt was: doch het kind moest een naam hebben; waanende hy, dat het veranderde ruimer stond.

Voorbeeld den Schryver wedervaren.

Nu moet men zich niet inbeelden, dat ik myn Stuk met de Ordinantie volslagen maakte; en dat, wanneer het heel gedaan was, ik de dikte daar over heen schilderde: geensins; want dat zoude een groote dwaasheid zyn. Eerst sloeg ik met een lyn het vierkant daar op; en vervolgens myne Ordinantie daar na geschikt zynde, was dit gevoegelyker, als dat men daar na dezelve daar over heen schilderde, om dat anders te veel werk daar door over stuur zou gegaan hebben, en weg gesneeden zyn geworden.

Om nu den yverzuchtigen Konstoeffenaar een goed voorbeeld, na myne bevatting, te geeven, hoe hy dient aan 't werk te gaan om een goed Landschap, op een gemakkelyke wyze, op te stellen, zo laat hy deze volgende grondregelen in acht neemen.

Wat men overweegen moet eer men een Landschap begint.

Hy overlegge wel 't geen hy voorgenomen heeft te maaken: daar na, wat gewest van de waereld hy wil verbeelden: ten derden, wat getyden des jaars, wat maanden, en wat stonden van den dag: ten vierden, of zulks in zon- of maaneschyn, helder of neevelachtig, regen- of windig weêr, zich vertoont.

Dan bekwaame stof daar toe gezocht.

Deze verkiezing alzo by zich zelven vast gesteld hebbende, gaat men verder, en zoekt daar toe bekwaame stoffe, dezelve by malkander schikkende tot voltrekking der meening; voegende de voorwerpen ter plaatse die haar eigen zyn, ieder na zyne natuure en hoedanigheden.

Plaatsing van 't oogpunt.

Stelt daar na het oogpunt in 't midden des Stuks, hoog of laag, na dat men minder of meerder lucht of grond wil hebben, denkende of men dezelve op een gelyke grond wil zien, en alzo de beelden te schikken gelyks met het oog, om straks te bezeffen of het Stuk door een hoog venster in een laagte, of van de laagte na de hoogte gezien is: want men weet zekerlyk wel, dat, als de dingen van een hoogte gezien worden, de beelden onder den *horizont* bepaald moeten blyven; en van een laagte gezien zynde, boven den *horizont* opsteeken.

Daar na het licht.

Alle deze dingen wel overwoogen en zo verre gebragt zynde, gaat men verder en treed tot het verkiezen van een bekwaam licht, van voor, van agter, of van de linker of regter zyde daar in schietende, om alle voorwerpen na het zelve te daagen. Alsdan schikt men 't voornaamste voorwerp onzer doeling op de beste plaats, zo het mogelyk is, en dat het voorwerp zulks kan toelaaten; 't zelve in 't midden des Stuks, doch altoos van de kant af, vaststellende.

Het voornaamste voorwerp moet de beste plaats hebben.

Waarneeming der hertstogten.

Van verscheidene hertstogten, zo die in de zaak vereischt worden, te weeten als het Landschap met een geschiedenis vermengd is, laat men eene den meester speelen, en boven de andere heerschen, in grootheid, pragt, en cierlykheid, beslaande met de zelve altyd het grootste gedeelte van het Stuk, het zy door loof of gebouwen. Tot bywerk zal men zoeken wat best en eigentlyk daar toe dient, ten einde de zaak klaar en duidelijk moge uitgedrukt werden. Is 't voorwerp een bosch, zo zal men het zelve met boschgoden, wegwyzers, of paalen, tombes, rustbanken, boschnimfen, en meêr diergelyke dingen, daar meest toe eigen, stoffeeren en vercieren.

Gedachten op 't bywerk en cieraad; als mede hoe men een bosch en vordere schildery, stoffeeren moet.

Is 't een waterstroom of rivier, zo dient men zulks op dezelve

wyze

wyze te handelen; daar by voegende, tot ſtoffagie, riviergoden, *najaden* of zwemmende waternimfjes, viſſers, zwaanen, en andere zodanige cieraaden.

Is 't voornaamſte van het Stuk een veld, dat men dan het zelve met herders en herderinnen vervulle en verciere, veehoeders, bagchanaalen en andere.

Met rotſen of ſpelonken leeſt men op die zelve wys, doch evenwel met zodanig een omzichtigheid, dat het oog en opmerking alleen tot het principaal getrokken werde, en niemand het bywerk anders overweege dan als een byvoeging en toedoening van hulp: want in alle deze waarneemingen beſtaat de fraaiheid of deugd van een Landſchap.

Belangende de ſtoffagie van *modern* of hedendaagſch Landſchap, gelyk door die vermaarde Schilders, *Everdingen*, *Pynakker*, *Ruysdaal*, *Moucheron*, en meêr diergelyke die de *moderne* trant volgden, is geſchilderd, dezelve behoeven de genoemde ſtoffagie niet; maar konnen zonder aan boerenhutten, viſſers, voerluy met hooy- jacht- en andere laſtwagens, aan diergelyke dagelykſche landgevallen genoegſaame rykdom van ſtoffe en voorvallen vinden, die daar toe zo wel als het *antiek* eigen zyn: want de ſtoffagie maakt, myn 's oordeels, alleen een Landſchap *antiek* of *modern*, ten ware het hedendaagſche en bekende plaatſen waren die men wilde verbeelden, in welke geen *antiek* paſſen zoude, even als die oude beroemde Schilders *Breugel*, *Bril*, en *Hans Bol* in de voorgaande eeuwen geſchilderd hebben, zonder uitzondering van het beſt uit het gemeen en ſlegtſte leven te verkiezen. Want de Natuur is in haare voorwerpen nu even als zy over duizend jaaren geweeſt is: boſſchen, velden, bergen, en water, blyven altyd het zelve. Derhalven is de Natuur *modern*, dat is te zeggen onvolmaakt; maar weder *antieks* en volmaakt, wanneer men het verſtandig weet te ſchikken met vreemde en uitmuntende gebouwen, tombes, en diergelyke overblyfſelen van de aloudheid, welke met de voornoemde ſtoffagie te ſamen een *antiekſch* Landſchap uitmaaken. Maar wanneer een hedendaagſch Ryngezicht met *antieke* beeldtjens en geſchiedeniſſen opgepronkt werd, is het beide belagchelyk: want de boerenhutten, bouwkunde, land- en veſtingbouw, zullen het verſtandig onverſtand in de ſtoffagie door den Meeſter begaan, ſchoon hy in beide uitgemunt heeft, zonneklaar aanwyzen.

Onderſcheid tuſſchen het Modern en Antiek in de zelve.

Van het Licht, de Gestalten, en Koppeling in de Landschappen.

TWEDE HOOFDSTUK.

Waar in een goed Landschap bestaat.

LAat ons nu eens verder gaan, om de voornaamste hoedanigheden en eigenschappen, die tot een goed Landschapschildery vereischt worden, naauwkeuriger te overweegen. Ik meen, dat het zelve bestaat in een goede schikking der ongelyke voorwerpen, zo in de stoffe, gedaanten en vormsel, als in de koleur; en in de twede plaatse, de getallen en koppeling derzelve; ten derden, in een goede schikking van het licht.

Van de roering in het zelve.

Uit de ongelyke voorwerpen maakt men, door die wel te schikken, de roering en beweeging; bestaande in krom, regt, scheef, hoog en laag: en door de koleur werd het zelve veroorzaakt, het eene zwak, dit smeltende, dat krachtig, en 't ander weder hard.

De getallen en hunne koppeling.

De koppeling bestaat in de byeenplaatsing dezer ongelyke voorwerpen, als van twee ligchaamen op twee verscheidene gronden, waar van dat op de voorgrond het kleenste, en op de twede het grootste moet weezen; als by voorbeeld, zo een zittend beeld voor komt, zal'er een staand agter zyn, en op de derde grond weder een leggend, op de vierde een hooggeklommen, en dan vervolgens weder een staand, en zo voort. Even zo moet men handelen met boomen, rotsen, gebouwen, dieren, en alles wat in de Landschappen te pas komt, voor zo veel de ongelykvormige voorwerpen aangaat. In het volgende voorbeeld zal ik die van de ongelyke, zo wel in hunne stoffe als koleur, aanwyzen.

Voorbeeld van de ongelyke voorwerpen en stoffen.

Ik stel dan in een Stuk met het verschiet vyf gronden, waar van de vierde de grootste is; en op de voorgrond plaats ik een vaaze of pot van donkere porfiersteen, getekend N°. 3. op de twede grond een fontein N°. 4. en op de derde een groene haage, N°. 2. op de vierde een pronkbeeld, N°. 5. De vyfde is een laag verschiet, gemerkt N°. 1. Dit is nu voor zo verre de wykende gronden aangaat: maar echter moet die zelve schikking mede op een *paralelle* of gelyke grond waargenomen worden.

Van het licht. Donker tegens licht en ook anders om geplaatst.

Belangende het licht, deszelfs voornaamste reddering bestaat in bruin en donker, tegens licht en noch lichter: maar wanneer twee lichten tegen malkander afsteeken zullen, zo moet het noodzaakelyk met de koleur gevonden werden. Als by voorbeeld, wanneer een verlicht beeld tegen het heldere verschiet zal uitmunten, moet gewisselyk het eerst-

ering del.　C. v. Jagen fec.

eerstgenoemde donkerverwig zyn, wegens het gebrek van schaduwe: als dan zal het een goede uitwerking doen. Want de voornaamste reddering bestaat hier in, dat een gloeijend gekoleurd voorwerp tegen een licht, flaauw en zwak verschiet aankome: daar en tegen lichte en zwakke koleuren tegen donkere en gloeijende gronden: het voorste en krachtigste voorwerp tegen het diepste doorzicht, en de verder afgelegene tegens ondiepe: en zo met de lichte tegens donkere, over en weder over.

Daar en boven dient een Konstenaar waar te neemen, dat 'er geen twee lichten boven malkander mogen zyn, ten ware het een merkelyk in kracht van het ander verscheelde, het zy in koleur of tint; op dat het eene in het ander niet kome te vloeijen: het geen uit der hand gezien zynde, een zeer wanschapene samenhang zoude vertoonen. Geen twee lichten mogen boven malkander zyn.

Behalven dat moet altyd een gedeelte van 't doorzicht verbrooken zyn, en aan d'eene of d'andere zyde het oog nader bepaald werden, het zy met een bosch, rots, gebouw, of eenig ander voorwerp. Ook moet een Stuk van den *horizont* altyd worden gezien, en by gebrek van dien het een of 't ander *paralel* of gelykgrondig voorwerp aangeweezen, het zy door een muur vlak van vooren, pilaarwerk, of iets diergelyks. Door deze dingen word het oog meest voldaan, en de welstand daar in gebragt. Het doorzicht hoe verbrooken.

Niemand kan betwisten, dat de ongelyke getallen de volmaakste zyn; gelyk zulks genoegsaam door de Wysgeeren en Wiskonstenaars is aangetoond. Dit getal neem ik waar, en volg het in myne schikking der beelden aldus. Koppeling der beelden door oneevene getallen.

Eerst stel ik een beeld op de voorgrond; dan drie op de twede; dan twee op de derde; dan vier op de vierde; en dan wederom een, en zo voort, zo op een gelyke grond als agter malkanderen: welke ongelyke getallen in de koppeling geensins van 't minste belang in de Landschappen zyn.

In de koleur, die wy daar even aangeroerd hebben, is dit mede een van de aanmerkelykste zaaken; naamentlyk, dat de voornaamste koleur welke in het Stuk regeert en de beste plaats heeft, nergens meêr gezien werde, dan met kleene partyen, dat is te zeggen minder in schoonheid, quantiteit, en waardigheid. Van de voornaamste koleur.

Van het Stoffeeren der Landſchappen.

DERDE HOOFDSTUK.

Byzondere verkiezing der Landſchapſchilders.

HEt is geen vreemde zaak, dat ieder Landſchapſchilder een byzondere neiging tot deze of geene verkiezing heeft; de een tot wilde en woeſte gezichten, en de ander tot ſtille en zedige; weder een derde tot noordſche of koude, tot zon- en maaneſchynen, watervallen en duinen, water en boſchachtige gezichten; en ieder dus na zyne vrye keur: vermits het meeſte deel der menſchen, door een wonderlyke ſchikking, de gaaven der natuur meer toegedaan ſchynt te weezen, als de hemelſche, die ons het geheele en het volmaaktſte voorſtellen; zulks, dat men niet meer als een gedeelte zoekt, daar het alles te bekomen is: 't welk voortſpruit uit oorzaak der jonge onervarenheid, aan welke de grondige kennis ontbreekt, en die by gevolg van de dingen niet kan oordeelen, wat beſt, ſchoonſt, en voordeeligſt, ja waar toe zy bekwaam zyn. Maar het vreemdſte en onbegrypelykſte van alle zaaken is, dat veele Landſchapſchilders hunne eigene Stukken niet konnen ſtoffeeren. Hier op zou iemand mogen tegenwerpen, dat, vermits zy zich daar in niet geoeffend hebben, zy liever met hunne enkele doorzichten willen te vreede zyn, als de byzonderheden, die noch daar by vereiſcht worden, niet wel te doen; en dat zy daarom, des noodts zynde, den Eigenaar daar voor laaten zorgen. Dit is een beklaagelyke zaak, dat men zonder eens anders hulp zyn eigen werk niet kan volvoeren. Dierhalven blykt het, en het is ook een deftige zaak, dat een Landſchapſchilder zyn eigen werk ſtoffeert, het zy uit eigene vinding of byeen gezocht: want het is zeker, dat, by aldien hy zyne konſt wel verſtaat, hy ook beſt weet wat in zyn Schildery natuurlykſt voegt; niet beſtaande in beuzelingen, of beelden die niet met al beduiden: maar met geſchiedeniſſen, verdichtſelen of gelykeniſſen door ſtoffagie die het werk verheerlyken, 't zy die genomen zyn uit den *Bybel*, *Ovidius*, of uit *Eſopus*. Doch dit gebeurt heel zelden; vermits het meeſte deel of geen tyd, of geen luſt tot het leezen van zodanige boeken heeft: maar wat my aangaat, ik waar liever zonder prenten of tekeningen, als zonder boeken. Ik, alzo ik een Beeldſchilder ben, neem boeken met beſchryvingen van landſchappen en dieren: maar als ik een Landſchapſchilder was, zou ik my voorzien met geſchiedboeken. Want wat zoude het my baaten, dat ik my oeffende in een byzonder ding alleen 't welk ik bereidts in myne

Gebrek eens Landſchapſchilders, en de tegenwerping daar over.

Zyn eigen Landſchap te ſtoffeeren is 't beſte.

Des Schryvers gevoelen hier omtrent.

magt

magt had, en andere liet vaaren die ik noodzaakelyk moest weeten? Dat ik alreede weet, behoef ik niet te leeren: ook kan men onmogelyk tot kennis en weetenschap komen van dingen die men niet wil onderzoeken. Heb ik tyd om alle nieuwigheden te doorsnuffelen en te leezen, waarom ook niet voor 't geen my noodig is? Is't een nieuwsgierigheid, die ik heb, om te weeten hoe het met den oorlog staat, of het verlangen na de vrede, op dat het alsdan met de konst te beter zou gaan? wat zal my de vrede helpen, als ik my niet bekwaam wil maaken om alsdan, wanneer zy verschynt, voordeel te genieten?

> Daar zyn weinige Schilders bekwaam om alle Landschappen te stoffeeren.

Maar dewyl 'er weinige of geene Schilders zyn, die geen byzondere en eigene manier hebben; zo zyn 'er ook weinige bekwaam om die zelve te konnen stoffeeren: want ieder is altyd gretig om in het een of 't ander uit te munten, en zich door een zekere vreemdigheid kenbaar te maaken; waarom zy dikwils die zaak meer verergeren als verbeteren, 't zy met schoone koleuren, wilde kleêren, vlakke en zonachtige daagingen, of rond en dommelachtig: welke dingen hen onmogelyk schynen te vermyden, alzo hunne meeste kragt daar in bestaat, en ook dikwils in 't stoffeeren van anderer werken dezelve van een verkeerde uitwerking doen zyn. Daar en boven staat noch aan te merken, dat 'er twederley soorten zyn van stoffagien, noodzaakelyke en onnoodzaakelyke. De noodzaakelyke zyn die, welke tot de zaak behooren, als onroerende en vaste. De onnoodzaakelyke zyn roerende, als menschen, beesten, vogelen, en diergelyke; welke, ten opsichte der Landschappen, niet noodzaakelyk konnen aangemerkt worden, maar alleenlyk strekken om het leven daar in te brengen, ten einde zulks het oog niet moge verveelen, maar behaagelyk voorkomen.

> Dat 'er twederley soort van stoffagien zyn, te weten noodzaakelyke en onnoodzaakelyke.

> Noodwendige waarneemingen in het stoffeeren.

Om hier myne gedagten klaarder uit te drukken, zullen wy overweegen wat een Schilder omtrent het stoffeeren heeft waar te neemen, en te vermyden.

Ik stel dan in de eerste plaats, dat het onbetaamelyk zoude weezen een vrouwmensch by of omtrent een *Priapus*, of diergelyken Afgod, alleen te stellen om te rusten, veel minder in gezelschap van mannen daar by te zyn, ten ware dat men daar mede te kennen wilde geeven, dat zy een ligtekooy of hoer was. Ook is het oneigen, dat een vrouw, fatsoenlyk gekleed, aan den weg of in een bosch op de grond alleen zal gaan zitten, of staan praaten met volk van veel geringer staat. Het is veel beter, dat men een man doe zitten en een vrouw voorby gaan, dan dat de vrouw zit en de man voorby gaat, of daar mede staat en praat, ten ware dat hy na den weg vraagde. Het is ook veel beter, dat de zittende den weg wyst, als de voorby gaande. Als 'er een deel

volks, zo mannen als vrouwen, in een gezelschap is, zo laat de mannen niet leedig gaan, en de vrouwen belaaden. Als een vrouw ergens alleen rust, laat zy geen meêr ballast by haar hebben, als zy behoorlyk alleen kan draagen, het zy pakken, koffers, of potten. Een vrouw van aanzien zal nooit alleen reizen door bosschen en dalen, voornaamentlyk als zy jong is: ten minsten zal zy een meisje of kind by haar hebben. De herders, herderinnen, boeren en boerinnen voegen wel by malkander. Daar geen schaapen zyn, past ook geen hoeder noch fluiter, noch meisjes met bloemekranssen: want die luiden komen niet op het veld om te zitten praaten, maar om te werken. Het is beter, dat men vraagt waar de herder is, als waar de schaapen zyn. De kinderen der landluiden zyn des zomers zelden in huis, maar altyd buiten op het veld by de ouders, zoekende vogelnesjes, verzaamelende hout, graavende kuiltjes, of plukkende bloemen, vlegtende kranslen, en meer andere kinderlykheden bedryvende. In wilde offerhanden, of boerenvreugden en feesten, zal men geen lieden van aanzien vermengen zonder wettige oorzaak, ten ware dat zy, als toezienders, een weinig daar van afgescheiden waaren; doch voor al geen oude luiden: vermits die gemeenlyk geen behagen in zulke dingen hebben, voornaamentlyk de mannen.

Aanmerking op de plaatsing en eigenschappen van stofteeren.

Het is tegen de natuur en reden strydende, dat men tot het vieren van een vrolyk feest een droevige plaats zal verkiezen, en om een treurige te verbeelden een vermaakelyke uitzoeken, welke vercierd zy met beeldwerk en fonteinen, ten ware het voorwerp der geschiedenis zulks vereischte en medebragt. In dit alles wel te onderscheiden, en waar te neemen, kan men een vernuftig Meester kennen.

Gelukkig is die Landschapschilder, welke zyne bebeelding of stoffagie na zyn Landschap, en het Landschap na de stoffagie weet te schikken; maakende, dat dus het een en het ander moet aangemerkt werden: maar noch meerder achting is hy waardig, als hy alles weet te voegen na het Landschap. Worden dan de beelden of stoffagie minder geacht als het Landschap, zulks moet hem leed zyn: doch in zich zelven is hy gerust, als hy geduurig voor heeft het een zo goed als het ander te maaken. Zodanig een is boven veele anderen te achten, die zulks niet zyn: want zich altyd met printen of eens anders werk te behelpen, is het rechte middel niet om Meester te werden. Men verlaat zich al te veel daar op. Niet dat ik het wraak, dewyl 'er de geest door opgewekt werd: ja ik bevind zelfs, dat ik zonder dat middel daar niet toe gekomen zou zyn. Maar men moet wel onderricht weezen, hoe verre men zich met raapen bezig mag houden, om niet in een algemeene dwaaling te vervallen,

len, uit welke men daar na bezwaarlyk kan gered werden: waar uit dit ſpreekwoord is voortgekomen, *de raapen zyn goed als ze wel geſtoofd zyn.*

Laat ons nu tot de onroerende ſtoffagie eens overgaan, en daar in aanmerken dat 'er niets zo verdrietig in een Landſchap is, als dat de huizen altyd achter tegen het verſchiet zyn, en men ter zyde niets als boomen, heuvelen, of ter naauwer nood een ſteen of twee op malkanderen gewaar word. Deze herhaaling moet den aanſchouwer zeer verveelen; weshalven het geen wonder is dat die, welke de Bouwkunde niet verſtaan, de zelve zo veel myden als zy konnen: maar het verwondert my, dat veele Landſchapſchilders die konſt niet weeten willen, ja die liever nooit vertoonen, hoe ſchoon zy ook zyn mag, dan de moeite te neemen om daar wat van te leeren en te onderzoeken, of om anderer modéllen na te volgen, die in zulk een overvloed, en tot dien einde, gemaakt zyn. Immers kan men daar gemakkelyk toe komen, behalven dat het zulk een ſchoone welſtand in een Stuk brengt. Ik heb lang na de oorzaak daar van gezogt, maar geene konnen vinden die voldoenende, en op de reden gegrond was, dan deze alleen, dat de genegentheid daar toe ontbreekt, en hun de deugd en achting daar van onbewuſt is: want te zeggen, dat de Landſchappen alleen beſtaan in boomen, bergen, en groene velden zonder huizen; en als 'er huizen, gebouwen, ruïnen, of triomfboogen in zyn, dat het dan geen Landſchap meêr is: zulks is onkundig geredeneerd; dewyl het ontwyffelbaar is, dat een hiſtorie in een Landſchap voor geen Landſchap aangezien zal werden, noch een Stuk met huizen, gebouwen, en eenige boomtjes voor Landſchap noch Geſchiedenis, maar voor een gezicht met gebouwen. Een Landſchap, met honderd kleine beelden geſtoffeerd, zal voor geen beeldſtuk doorgaan: maar zonder beelden of huizen is 't een wildernis of een onbewoond land, daar de peſtilentie regeert, en by gevolg daar geen huizen getimmerd worden. Het zou nog wel wat gelyken, dat het in een Groenlandts gezicht was.

Oorzaak van het gebrek in Gebouwschilders.

Van de onroerende Stoffagie, zo van Graven en Tombes, als Huizen, Tuinen, en diergelyke.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE graven of tombes, die men in de Landſchappen maakt, hebben een byzondere opmerkinge noodig; alzo zy niet alleen een goede

Noodzaakelykheid van dit wel op te merken.

welstand, maar daar en boven een waarschynlyke eigenschap aan die plaats geeven daar zy geleegen zyn of staan, op dat zy niet strydig werden tegens de waarheid en den tyd. Het is dan het zekerste, dat men, wanneer men zodanig een metzelwerk opregt, daar toe voor eerst een plaats verkieze de zaak en 't voorwerp eigen, om van de voorbygangers gezien te worden, en hen tot aandachtigheid te brengen: waarom zy dan dikwils minder of meerder prachtig en cierlyk werden uitgewerkt na de hoedanigheid, staat, en eerwaardigheid der overleedenen of der stigteren dezer gedenktekenen. Men ziet ze gewoonlyk omtrent de gemeene wegen, op het veld, of aan den ingang van een donker bosch geplaatst, ook wel in het bosch zelve, echter op zodanig een wyze dat men daar gemakkelyk by kan komen, en in het doorgaan dezelve zien. Is het zaake dat zy kostelyk uitgewerkt zyn met beelden en andere cieraadjen, dan werden zy zekerlyk wel bezorgd tegens alle ongemakken des tydts. Sommige werden met verwulfsels overdekt, ook wel met kleine voorgevelen of frontespiessen, steunende op kolommen, zettende op dezelve een kopere vaas of keteltje van metaal, en aan wederzyde twee kindertjes op spillen draaijende na dat de wind hen voert, met een kloppertje van staal in de hand, waar mede zy, dus bewoogen zynde, op dezen ketel slaan, en een groot geluid geeven, als de wind sterk waait, uit oorzaak van zekere holligheid die zy in den rug hebben. Dat geschiedde, zeggen zy, om de duivelen en kwaade geesten door dat geluid te verdryven, die zy waanden dat gemeenlyk om de graven zworven. Sommige wierden met kleine borstweeringen beslooten voor den noorden wind. Men stelt ze meest altyd op hooge gronden, of heuveltjes, voornaamentlyk in woeste landen: en men behoeft ook niet te twyffelen dat ze op vaste fondamenten staan, alschoon men ze somtydts hier en daar ziet omgevallen, of gezonken; vermits 'er niets in de waereld is, dat niet onder den vernielenden tyd moet buigen, al waar het noch zo vast en sterk. Het is niet buiten waarschynlykheid, dat 'er omtrent zulke plaatsen zitbanken gevonden wierden om te rusten; en om het volk des te meerder aan te lokken, hebben zy 'er somtydts fonteinen by gemaakt. Men plagt gemeenlyk de assche der overleedenen in zekere *urnen* of bussen te doen, welke boven op de tomben gezet wierden, of in een holle nis daar by zynde, heel cierlyk met *hieroglyfische* letteren of caracters behouwen. Deze graven of begraafplaatsen zyn ontallyk voorzien met zinnebeelden en figuuren, door dewelke men altyd kan zien en verstaan of ze een Held, Wysgeer, Staatsbedienaar, Herder, Boschgod, of iemand anders toegeëigend zyn geweest, zo men de oude Schryvers en Overblyfselen mag ge-

Zo wegens de staat.

Als plaatsing.

Voorzorg der Ouden omtrent hunne Begraafplaatsen gebruykt.

Voornaamentlyk omtrent de verbrande assche.

gelooven. Het zou te lang vallen hier alle die byzonderheden te verhaalen: en vermits deze dingen alleenlyk dienen tot een bywerk voor de Schilders, oordeel ik het hier mede genoeg te zyn, als ik 't geen der zelver stoffe aangaat, daar noch bygevoegd zal hebben. Deze zyn veelerley, gelyk als van porfier, jaspis, allerhande soort van marmer, zo rood, zwart, als wit, koper, en metaal, ook van geringer steen. Men vind 'er dikwils een altaar staan, waar op men plagt aan de gedachtenis der overleedenen te offeren.

Van de Land- en Boerenhuizen, en andere Stoffagien.

DE boeren- of landhuizen ziet men gemeenlyk laag van verdieping; zynde alle hunne meeste gelegenheid en uitgestrektheid beneden: en vermits die luiden weinige goederen, ja niet meêr als zy tot hunne nooddruft van nooden hebben, bezitten, zyn 'er ook niet veele kamers of zolderingen in hunne wooningen: maar zy zyn slegt en eenvoudig, zonder cieraad, meest van hout of geringe steen. Daar en boven hebben zy noch order, noch schikking, noch verdeeling. Zy vlegten ze met riet of biezen door malkanderen, en plakken of smeeren die met kley. De daken zyn doorgaans met riet of zooden bedekt. Zy laaten weinig licht daar in vallen; zynde gemeenlyk wat donker van binnen, en van buiten met zekere koleur licht bestreeken, rood, wit, ook graauw, waar door men ze van heel verre kan beöogen. Zy hebben veelmaals putten of waterbakken daar omtrent, en ook fonteinen of regenbakken uit een boom gehold, of wel van steen gemetseld. De fonteinen zyn slegt, en van weinig konst: maar wanneer ze digt aan de stad leggen, zyn ze groots en prachtig gebouwd met pronkbeelden en andere cieraaden. Men vind ook vazen, of cierlyke potten, met basreleeves, op hooge pedestallen staande; en die zyn zo hoog, dat ze boven het bereik der handen staan, op dat men ze niet stukken zoude breeken, somtydts wat vergaan en gebroken, of geschonden door den tyd en de regen, en ook door de wreede moetwil der barbaaren en soldaaten: het geen men bespeuren kan aan de stukken en brokken der kolommen en pilaaren die men hier en daar op de wegen, en ook wel daar by, vind leggen, ook stukken van friessen met basreleeves en schoone kornissen, welker overblyfzelen, nevens die der fondamenten, noch zyn blyven staan. Daar en daar omtrent ziet men ook brokken van kolossen of groote beelden; en men vind 'er die noch half begraaven, of elders in een moeras gevallen leggen. Desgelyks ziet men in de bosschen leeuwen

Beschryving der Boerenhutten, of huyzen.

Der Fonteinen.

Der Pedestallen, en Pylaaren.

En gebrookene en oude Beelden, nevens hun gebruik in de Aaloudheid.

wen en leeuwinnen van steen op pedestallen rustende, welke water uit hunne muilen spuigen. Op beide de zyden der borstweeringen plagt men in de oudheid wel Sfinxen te leggen, als de zin niet en slaat op de verborgenheid der weetenschappen: want alsdan worden zy gemeenlyk tot steunsels der kolommen, piramides en tombes gebruikt. Men plagt ook, en het is noch wel in gebruik, eenige steenhoopen op te regten met opschriften of *caracters*, ook wel paalen tot wegwyzers, of ook wel beelden tot het zelve gebruik, voornaamentlyk op kromme en kruiswegen, alwaar men veelmaals ook *Termen* ziet, inzonderheid aan de einden van de wegen of laanen, vooral wanneer een moeras, water, of eenige andere ongelegentheid, de wegen doorsnyden, om de reizigers te waarschouwen voor een naakend ongeval; waar van ook hun naam van *Termen* zynen oorspronk heeft, dat is te zeggen bepaaling of het uiterste eind. Deze *Termen* zyn als een omgekeerde Piramide, vierkantig, daar een hoofd boven op staat, met den mond wyd gaapende, meest van koper of metaal, in welker opening van den mond de wind, door zyne speeling, een groot geluid maakte. Alle deze dingen hebben een byzondere welstand, en geeven aan de Stukken een ongemeene grootsheid, als zy wel geplaatst en gevoegelyk te pas gebragt worden, voornaamentlyk in Landschappen: en het is ongetwyffeld de allerbeste en grootste manier. Hier zal ik dit Hoofdstuk besluiten, met waarschouwinge dat men ze niet al te veel gebruike, noch twee maal een en dezelve zonder verandering; op dat het niet verveele: 't welk den maaker meer schande en schade, als eer en voordeel, zou aanbrengen.

Van de schoone Koloreering in Landschappen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Vermoogende kracht der Lente.

INdien 'er iets bekoorlyk is voor het gezicht, ik meen dat zulks het schoone groen der boomen is. Met welk een zucht verlangen wy na het lieffelyk voorjaar! Is 'er iets dat onze oogen meer verkwikt dan het eerst uitloopende groen? De krachten, geesten, en vrolyke lusten schynen alsdan in alle schepselen te herleeven. Indien het wezendlyk gezicht zulke krachten heeft, niet veel mindere werden 'er gevonden in het beschouwen van een konstig en bekoorlyk Landschap, waar in het heldere groen, een der aanlokkelykste koleuren, het oppergezag voert.

En het schoone groen.

Maar dat een Landschap, geheel uit groen geschilderd, bekooren kan

kan, zulks is niet gelooffelyk; alzo min als een uit vuile en graauwgroene koleuren ons oog kan vermaaken. Niet dat men ook, om een schoon groen te hebben, het spaanschgroen moet gebruiken: want hoewel dit het schoonste zy, is het nochtans het aangenaamste en lieffelykste in 't oog niet, te meer doordien het zo geweldig versterft en van koleur verandert. Deugden en gebreeken van het Spaansch Groen.

Doch het geen beklaagd moet worden, is dat menschen, die voor goede en ervarene Konstenaars in het Landschapschilderen willen doorgaan, dat, zeg ik, de zulke het schoone groen geheel uit hunne Schilderyen verbannen, en, in plaats van 't zelve, zwart, geel, en meer diergelyke vaale koleuren daar in brengen.

Wel is waar, dat alle groene planten en kruiden zo wel in hunne aart, eigenschap, als gedaante en koleur verschillende, en de sommige schoon groen, die blaauw, deze geel of ros, eenige graauw, andere berg-moeras-en ettelyke waterachtig van koleur zyn: doch de konst leert ons niet het verdorvene en slegtste, maar dat bekoorlyk en aangenaam voor het gezicht is, na te bootsen: en zelfs onder de verschillendheden der genoemde planten vind men ieder in zyne soort, geringe, gemeene, schoone, en allerschoonste. Verschillendheid der koleur in de groene Planten.

Zegt men nu, dat een Konstenaar alles moet verbeelden, zo wel het schoon als het onschoon, en dat hy maar een aap van de natuur is; ik stem het toe: maar hy moet een nabootser der welgestelde natuur zyn, en haare heerlykste deelen op het cierlykst afmaalen.

Met myne stelling, dat het schoone groen in een Landschap het beste en bekoorlykste is, wil ik geen toestemming geeven aan het dwaalende gevoelen der geenen, welke waanen, dat men geene koleuren te schoon kan maaken, al verbeeldde men dezelve schoonder als de natuur, zo wel in een Geschiedenis als Landschap. In het Hoofdstuk van de houding en plaatsing der koleuren word hier breeder van gesproken: en wat voordeel konnen dan de koleuren op malkander doen? Wat is anders de *harmonie* of zamenbinding der koleuren, wanneer daar, even als in de Zangkonst, geen hooge en laage toonen in overeenstemmen? Wat zal het goud tegens goud, of wat de paerlen tegens de paerlen uitmunten? Indien alles uit eene van deze beide dierbaare stoffen was, zo zoude de kostelykheid zich niet eens aan ons oog vertoonen. Zegt de spreuk niet, *Tenues ornant diademata cunæ*: dat is, de geringe schelpen vercieren de kroonen. Redeneering over de schoone koleur.

Veele gebreken ziet men aan Schilders omtrent deze zaak, die, hoe wichtig een grondregel het zy, echter by hen niet in achting genomen word.

Voorbeeld van een grove misflag.

Ik zal eens een aanmerkelyk voorbeeld daar van aanwyzen. Zeker Schilder had onder anderen ook een Landſchap geſchilderd, waar in de voorſte en twede grond, met alles wat daar toe behoorde, zich ſchoon en natuurlyk vertoonde. Beelden en ſtoffagie, alles hield zich wel. Maar op de derde grond was alles graauw en vuil gemaakt: en op deze grond had hy een mannetje geplaatſt, hebbende een ſchoone *Ultramarine* rok aan, welke, al ware het op de voorgrond geſchilderd geweeſt, niet ſchoonder kon zyn. Hoewel hem nu aangetoond wierd, dat die twee dingen onnatuurlyk en ſtrydig waren, naamentlyk het vuile en bemorſte groen en zulk een ſchoon blaauw kleed, 't welk daar en boven, om dat het in de zon ging, zo helder en ſchoon in de ſchaduwe als op den dag was geſchilderd, had zyn licht meerder gebroken moeten zyn: doch daar het voornaamentlyk op aan kwam, is dat het groen in 't verſchiet te veel verbroken was; dewyl men op de zelve afſtand zulk een ſchoon blaauw kleed niet onverminderd en onbemorſt kon beſchouwen, daar het groen zo zeer was te niet gedaan. Dit dient tot een voorbeeld, om aan te wyzen, dat men zo ligt de partyen niet moet bemorſſen noch verbreeken, inzonderheid niet zo ſchielyk; alhoewel men het door veele ziet doen, om hunne voorſte partyen ſchoon en krachtig te doen voorkomen. De natuur geeft zo een ſchielyke verandering voor ons gezicht niet, noch het heldere weêr zulk een nevelachtige deizigheid in zonneſchyn.

Van het ſlaan en Modellen der Boomen na het leven.

ZESDE HOOFDSTUK.

Kwade manier van veele Konſtenaars hier in.

HEt baart aan veele Konſtenaars een groote moeite eer zy een bekwaame handeling omtrent het ſlaan der meijen en bladeren vinden. De meeſte ſchikken zich in dit geval na de manier van dezen of geenen Meeſter, zonder na het leeven hun werk te richten, en hunnen arbeid daar aan te beſteeden. Hier door word het loof der boomen gemeenlyk ſtyf, en alles op eene en dezelve manier; zulks dat men den olm niet van de wilge, de eyke van de linden, en zo allen byzonderen aart der boomen in hunne Schilderyen kan onderſcheiden.

Middelen om dit gebrek voor te komen.

De natuur leert ons, dat wy hen van verre, zo wel door hunne verſchillende koleuren, als gewas en gedaante van kruin, konnen kennen. Om nu wel en voorzichtig te doen, en tot de hoogſte trap in deze Konſtoeffening te geraaken, behoort men op het leeven naauw-

keu-

keurig te letten, en het byzonder ſoort van groen en loof waar te neemen, op hunnen verren afſtand gezien zynde, en overweegen of zy dicht en maſſief zyn, dan yl van bladen en takken, en of dezelve by bosjens of eenpaarig aan hunne takken hangen. Men lette met aandacht op de verſchillendheid hunner koleuren, zo wel in hunnen opgang, volkomenen ſtand en verval, als in de byzondere ſoort; daar en boven, hoe lang of kort van ſtam die zyn, of dezelve regt of krom waſſen, in drooge of waterachtige plaatſen.

Een andere zaak, die heel veel moeite, maar de grootſte welſtand byzet, is de rondigheid der boomen. Om hier een goed middel toe te geeven, tot voorkoming van dit kwaad, dient men te overweegen, hoe groot den omkring van uwen boom zy, het zy dertig of veertig voeten. De opperſte rondigheid en verheevenheid, die na u toekomt, moet het ſterkſte en krachtigſte gedaagd en geſchaduwd zyn, en vervolgens van vyf tot vyf, of van zes tot zes voeten de tinten verminderen, en op de kant in de lucht of ander bywerk ſmelten, niettegenſtaande dat het licht op zyde mogt in het Stuk vallen: want het zelve treft en raakt ook zo veel te krachtiger, als het meer na u toeſchiet. En of men in die gelegentheid de uiterſte kantigheden verlicht en hoogt, zulks kan tot de rondigheid niets doen, vermits het licht te ſchielyk afloopt: en het zelve eenmaal te ſterk geſchilderd hebbende, kan men het, zonder het eenigſins morſſig en brodachtig te maaken, niet door het overſchommelen verhelpen; vermits zulks altyd by de andere partyen zal afſteeken, zo in koleur als netheid.

Middelen tot de ronding van het loof.

Daar en boven is 'er een groot onderſcheid tuſſchen de verſchillendheid der ſtammen, zo wel als tuſſchen het byzonder loof. Deze zyn ſchoonder en ſchilderachtiger als de andere; wederom die regter en gaaver; geene weder in koleur van de andere verſcheelende, enz. Maar het gewigtigſte, waar op men letten moet, is, dat men niet het Eſſchen-of Lindenloof op een Eykenſtam plaatſe, noch het Wilgen op een Olm: want het eigen loof moet uit zyne eigene ſtam ſpruiten; hoewel 'er veele geen achting op ſlaan, als het maar wel ſtaat. Ook moet het jonge en ſchoone loof niet op een oude ſtam gevoegd worden: want het eerſte is even als een menſchenhoofd, op het lyf van een aap geſteld; en het ander, een jonge kindertronie op een vervallen en door ouderdom verzwakt ligchaam.

Opmerking wegens het plaatſen van het loof op hunne eigene ſtammen.

Veeltydts ziet men ook in Landſchappen, door een gemeen licht gedaagd, het loof der boomen zeer ſcherp en kantig tegens de lucht verbeelden; daar de natuur ons in tegendeel leert, dat zelfs het loof der voorſte boomen in de lucht op haare uiterſte kantigheden ſmelt, en

dommelachtig daar tegen uitkomt; en in 't verschiet noch veel twyfselachtiger.

Van de plaatsing der Landschappen, en der geene die men Weêrgaâs noemd.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

IK vind geen ding onvoordeeliger en onvermaakelyker voor een Schilder, als zich altoos aan eene manier van verbeelding te houden. De natuur zelve moet hen van hunne eenzinnigheid overtuigen; en niet alleen deze, maar ook de volgende regelen.

Redenen om een Schilder tot verandering van verkiezing te beweegen. Eerstelyk, de verschillende plaatsen, in welke de Schilderyen gesteld worden: want daar is niemand, die my wederspreeken zal in het stellen, dat ieder Stuk op alle plaats past. Wanneer ik zo weinig verandering in de trant eens Meesters bespeur, oordeel ik, dat het de regte Meester niet is: want die zulks is, laat de rykdom van zynen geest blyken.

Ten anderen, moet hy zich in zyne Ordinantie na de zinnelykheid des Eigenaars voegen, zo verre als de reden het toelaat; en zyne volstrekte en eenzinnige wil niet tegens de grondregelen der konst en welstand aanloopen.

Belangende de eerste reden, het beloop der Natuur leert hem zyne misslag erkennen. Doet zy ons niet een heldere zonneschyn en aangenaam weder na een zwaaren storm met meerder aanmerking en vervrolyking beschouwen? Oordeelt men, dat zulks in een Schildery minder uitwerking op onze zinnen doen zoude? gewisselyk neen. Zelfs is 'er geen landstreek zo arm, of in minder als drie mylen landts zal een geheel andere streek landschaps zich opdoen. Hoe kan hem ook onvermaakelyk voorkomen, somtydts zulk een stormweder, daar na bezadigd, en dan weder een vrolyke zonneschyn te maaken? Want de merkelyke ongelykheid baart de verschillende verandering; en deze bekoort het oog. Dan ziet men eens een donkere bosschaadje, dan weder een wildernis, daar na een zedig landschap, enz. De zwaare watervallen, overstallig groote eikeboomen, rotsen, en diergelyke voorwerpen, wel geschilderd, zullen in zodanig een vertrek mede niet mishaagen. Op deze wyze zoude men de geheele waereld in 't kleen konnen verbeelden, en, by wyze van spreeken, zulks met een opslag van het oog beschouwen.

Want

Want houd zich een Schilder by eene trant, hoe meenigwerf zal hy zyne zwakheid en onvermogen laaten blyken? Is het by zonneſchyn te verbeelden, wat plaatſen zal hy vinden daar alle zyne Stukken wel voegen zullen? Kan hy altyd de zelve in de zonneſchyn ſtellen, om de werking zyner konſt en de natuurlykheid te toonen? Men neeme, dat zyn werk alzo geplaatſt wierd, noch is 'er een gebrek: want dan zal het zonlicht in 't Schildery van ter zyde, en de waare zon van vooren daar op ſchynen. *Redenen die een Meeſter tot de verandering moeten verpligten.*

Uit deze reden blykt, dat het gemeen licht niet alleen noodzaakelyk, maar allesins het voordeeligſte is, om zyne Kamerſtukken daar uit te dagen. *Gemeen licht 't voordeeligſte in kamers.*

Een goed Konſtenaar moet zich voorzichtig gedraagen in het ſchikken en verkiezen van zyn werk, zorgvuldiglyk acht geevende op de eigenſchap der plaats, op dat zyne konſt de bouwkunde niet ontbinde, maar veel eêr verſterke; maakende de Landſchappen, die men natuurlyk wil verbeelden, hoe zy verder van het waare licht, dat in de kamer valt, zyn, zo veel helderder als die naby het zelve zyn: want anders doende, zou het maar een ſchildery vertoonen. *Opmerking wegens de plaatſing, benevens de verkiezing en verandering van licht.*

Het twede, dat machtig veel tot het cieraad doet, is het waarneemen van goede Wedergaas te maaken: en hoewel dit geſlacht van Schilderyen zeer bekend is, werd door veele nochtans daar in gedwaald. Hunne gedachten, noopende wat 'er tot een goede Wedergaa behoord, is zeer verſchillende: maar de meeſte meenen het te beſtaan in een gelykvormigheid van begrip en ſchikking van voorwerpen, koleur, en daaging: en veele voegen daar by, dat, indien het een een effen Landſchap is, het andere desgelyks moet weezen: is het eene rotsachtig, zo moet ook weder het ander zyn; ja zodanig dat, wanneer ze by malkanderen geplaatſt worden, het ſchynen moet als of ze op malkander overgedrukt waren: in beide even veel lucht, of gelykelyk geſtopt; beide op de voorgrond of in het verſchiet met gelyke ſtoffagie voorzien: ja met zulk een omzichtigheid, dat in het eene geen witte plek is, die niet in het ander mede gevonden werd. *Van de Wedergaâs.* *En wat zy zyn na veeler gevoelens.*

Myn gevoelen is, dat dit voorige meeſt uit de eigenzinnigheid van den Konſtenaar voortkomt; en dat 'er niets meer in een Wedergaa word vereiſcht, als een evengelyk oogpunt en gelykvormigheid der beelden, wanneer ze op een gelyke hoogte hangen moeten: maar die het overige daar by wil gevoegd hebben, zoekt het vyfde rad aan een wagen. Want waarom zoude ik myn vermaak niet mogen hebben, na myne luſt in het beſchouwen van een naare wildernis te hebben geboet, *Des Schryvers bepaaling daar omtrent.*

zulks ook te doen in het zien van een aangenaame vlakte, of in het verschil van een Landschap met bosch in tegenstelling van een zoete rivierkant en een vermaakelyke doorzicht? My dunkt, de naam zelf wyst het genoegsaam aan, te weeten dat het twee Stukken zyn van een gelyke hoogte en breette, gelykvormig van lyst, hun licht ontfangende uit eene zelve zyde der plaats daar zy hangen, het zy over of naast malkander, meest even zwaar of vol werk, gelyke grootte der beelden, verminderende allengs na het oogpunt. En belangende de gedachten, of het *concept*, hoe verschillender hoe beter en aangenaamer; op dat men den ryken en vloeijenden geest des Meesters daar in gewaar moge werden. Doch een Landschap voegt best by een Landschap, Gebouw by Gebouw: meer oordeel ik niet dat 'er tot het maaken van een goede Wedergaa word vereischt.

En zyn gevoelen.

Van de Lichten in een Landschap.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Voorinschietende Lichten zwaar om te verbeelden.

HOewel wyd en breed van de Lichten in het voorgaande Boek gesproken is, vind ik my echter genoodzaakt omtrent de Landschappen, en inzonderheid wegens de voorinvallende lichten, in Stukken welke tegen over de glazen staan, te spreeken. Veele Schilders zyn in die gelegentheid zeer verlegen, en niet zonder reden; want het is een moeijelyk proefstuk van hun vermogen.

Redenen daar van.

De voornaamste reden is, dat men zich niet kan begeeven tot iets te onderneemen daar men geene voorbeelden van heeft; en niemand wil de eerste zyn. Zy geeven voor, dat hunne zwaarigheid meest ontstaat, om dat zy het licht van vooren hebbende, geene slagschaduwen op de gronden, en geene schaduwen aan de voorwerpen konnen maaken, en dezelve alleenlyk door de uiterste diepsels hunne werking, wyking, en kracht moeten vinden: even als of de zweevende wolken geen groote slagschaduwen veroorzaakten; gelyk de ondervinding ons dagelyks leert. Ten anderen belyden zy stilswygende hunne onkunde in de kennis van de kracht en houding der koleuren, in het verkiezen van bruine tegens ligte, en ligte tegens bruine voorwerpen. Want wanneer men tegen een verschiet van groene boomen ligt gekoleurde voorwerpen stelt, als wit, koleur de rose, ligt en krachtig geel, en diergelyke koleuren, dan heeft men geen groote schaduwen van nooden. Wil men voor-

Middelen om het wel uit te voeren.

wer-

werpen tegen een ligt gekoleurd gebouw maaken, laat ze van bruine en donkere koleuren zyn; of een pot of vaaze van een gloeijende en bruine koleur, en daar tegen wederom een ligter voorwerp: en tegen het verschiet werd het voorwerk, door de vermindering der tinten, in kracht hersteld; dewyl alles, wat wykt, duisterder en dommeliger word; zo als in tegendeel de schaduwen, hoe verder af, hoe flaauwer of zwakker werden. Daar en boven kan men een groote reddering bekomen door de gronden, deze ligtgeel, de andere groen, die blaauwachtig, en zo met hunne byzondere eigenschappen; als wy verder zullen aanwyzen.

Door de koleuren en byzondere gronden.

Wat de beelden belangt, die konnen een genoegsaame en natuurlyke schaduwzyde hebben, waar door zy zich konnen redden: want die aan de meest van het licht afwykende zyde des Stuks zyn, zullen veel meer schaduwe ontfangen, als die in de midden staan, en ook een slagschaduwe, om dat zy zo verre van het oogpunt afwyken, en hoe verder hoe meêr.

En omtrent de beelden.

Men begrypt dan ook wel, als men daar eenige huizen, of andere opstaande werken, na het oogpunt wykende, heel ter zyde stelde, de eene hoog en d'andere laag, 't zy een grot daar men doorziet, daar weêr wat anders met gekartelde steen, of borstweeringen, enz. en daar voor een water als een gragt of vyver, langs welkers kant of boord eenige potten of pronkbeelden op pedestallen stonden: dat deze voorwerpen dan, schoon zy geen volkomene schaduwe hadden, echter ten opzichte van het licht daar genoegsaam toe zouden trekken. Dat niet alleen; maar het een zou tegen het ander noch eenige slagschaduwen geeven: 't welk een groote welstand en cierlykheid aan het geheele werk zoude byzetten.

Andere hulpmiddelen in 't Landschap.

Werpt iemand my tegen, dat zulks te veel geweld aan die voorwerpen, welke buiten het Stuk zyn, zoude veroorzaaken, en dat het by gevolg in de midden ledig zou zyn, en derhalven het oog te veel na de zyde getrokken worden; daar en boven, dat alsdan de beide hoeken des Stuks geslooten zouden weezen:

Tegenwerping.

Dezen antwoord ik, dat, by aldien zy op zulk een grond, als boven aangeweezen is, hunne Ordinantien schikken, de koleuren wel verkiezen, en by malkander voegen, zy hun groot licht in de midden het krachtigst, en aan de zyde hun werk meêr gebonden zullen vinden; en hier en daar eenige pedestallen met vaazen tegen de groote vlakke donkerheid der gebouwen geplaatst zynde, zou zulks een deftige luister en werking daar in brengen.

Opgelost.

Veele durven geen slagschaduwen in dusdanig een voorinvallend licht

Andere zwaarigheid voorgesteld.

op de voorgrond brengen, om dat groot licht een weinig te breeken en te doen wyken; zeggende, dat hunne *baluſtrade* of borſtweêr zulks bedekt; en zich inbeeldende, dat 'er geen meer ſlagſchaduwe op de grond kan gezien werden als die van de baluiſter: maar zy zyn verre mis. Zy ſtaan en beſchouwen de plaats, en denken niet op het werk dat boven hun hoofd gebouwd is, hoe hooge verdiepingen en hoe groote ſlagſchaduwen die dingen op de inwykende voorgrond moeten veroorzaaken, welke zy zich dienen te verbeelden buitens huis te konnen zien, boven de opening van het Stuk: want hoewel het tegen een vierkante muur ſtaat, werd door hun konſtwerk hier een geheel open vak in de kamer vertoond, waar van het licht derzelve vlak daar in ſlaat.

Om my duidelyk en klaar te doen begrypen, en met een wat buitenwerks betekent en genoemd werd, heb ik noodig geacht de nevenſgaande aanwyzing daar by te voegen.

Verklaart en door een voorbeeld opgeloſt.

Men tekent op het Stuk, gemerkt A, een oogpunt B; en uit het zelve trekt men twee oogſtraalen C, D. Al wat buiten de zelve is, is buiten het Stuk E, werdende buitenſwerks genaamd, en verbeeld een doorgaande of weggebrooken muurwerk, aan de muur F verknogt en vereenigd; waar door ſchaduwen en ſlagſchaduwen op de grond vallen: en boven het zelve alles lucht zynde, kan men, als gezegt is, de hoogte des huis of der ſchoorſteenen, door inſchietende ſlagſchaduwen, op de grond aanwyzen.

Nu zoude iemand mogen vraagen, of de beelden in de midden, die nu het voornaamſte licht maaken, niet altemaal, of altoos een groot gedeelte daar van, in de ſchaduwe zouden moeten zyn? Waar op ik antwoord, na dat men het huis minder of meer hoog wil verbeelden. Is het hoog, zo ſlaat de ſlagſchaduwe wat verder heen; is het laag, en maar een dak daar boven, gelyk veeltydts gebeurd, zo verre noch zo breed niet.

Dit middel, voor zo veel de vlak van vooren Stukken betreft, is zo zeker en vaſt gegrond, als nut en behulpſaam; en hoewel men het nooit op die wyze gedaan ziet, is het daarom echter niet verwerpelyk: maar men wil, zonder voorbeelden van anderen gezien te hebben, de eerſte niet weezen. Is 'er wel een voorbeeld zo bekend, en dikmaals herhaald, als dit, in de geheele waereld? Alle dagen ſchynt de zon; en wy gaan hier of daar wandelen, en konnen het aangetoonde middel in de natuur dagelyks gewaar worden: en het is immers voorbeeldts genoeg dat zy ons aantoont. Daar en boven is het redelyk en natuurlyk, dat wy, om iets te zien, liever de zon op den rug, als in het aangezicht hebben: en nochtans vind men 'er veele die het zonnelicht achter vertoonen,

en

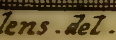
55.

A

B F

E E

D C

lens. del.

Schouten fec -

en niet een die zulks van vooren doet; om dat hun de kennis van de natuur en werking der koleuren, ligt en bruin tegens bekwaame gronden te maaken, ontbreekt: en by gevolg toonen zy de behoorlyke *harmonie* niet te verstaan. De Conterfeitschilders doen zien, dat zy zulks durven doen en onderneemen, neevens de Basreleeveschilders: en deze vinden zo veel voordeel daar by, dat zy op die wyze met groote lof best het oog der aanschouwers misleïden en bedriegen.

Welke Schilders deze regel in acht neemen.

Indien nu een Konstoeffenaar oordeelt, dat hy myne gedachten beter door een voorbeeld zou konnen bevatten, ik wil na myn beste vermogen hem gaarne behulpsaam zyn, en dit volgende daar toe en tot zynen dienst en hulp aanwyzen.

Voorbeeld van 't voorgestelde breeder aangetoond.

Ik stel dan ter regter zyde in myn Stuk een rey huizen, na het zichtpunt wykende. Het eerste is vierkant met een treê in te gaan: de deur schiet ten halven achter de lyst, en is aan wederzyde met banken, waar op een Sfinx legt, bezet. Twee à drie voet boven de deur loopt een smalle lyst, die het dak onderschraagt. Naast dit gebouw staat een ander, wat hooger, welkers zyde een vlakke muur is, voor met deuren en vensters. Aan wederzyde des ingangs staan twee kolommen, draagende de *Architrave*, *Fries*, en *Cornis*, en boven dezelve een ronde *Timpaan.* Naast dit ziet men een hek, 't welk tegens een ander huis, dat hooger als het eerste doch laager als het twede is, aanloopt. Tien of twaalf voeten verder staat een hooge muur, dwars door het Stuk. Aan de linker zyde des zichtpunts is een groote opene poort, daar men het verschiet door ziet. Boven deze poort, ter regter zyde, ryzen de toppen van eenige zwaare hoog gewassene boomen, die de lucht vervullen en door hun loof stoppen. In het midden des Stuks vertoonen wy een achtkantige steen, en tegens de voorste vlakte een waterbak. Deze steen is acht of tien voeten in 't geheel hoog; en boven op dezelve rust een ronde kloot. Ter linker zyde, buiten het Stuk, staan eenige boomen, na het zichtpunt wykende.

Men lette nu op den dag, die, als gezegt is, vlak van vooren invalt, en welke slagschaduwen het eene voorwerp op het ander geeft, nevens het beloop der zelve, na dat de zon hoog of laag vertoond word. Ik stel boven deze opening noch een *Frontespies* van een zekere hoogte, de posten aan wederzyde insgelyks min of meer van breedte.

Wie nu de Doorzichtkunde wel verstaat, zal genoegsaam konnen gissen welk een slagschaduwe zulks op de grond zal veroorzaaken, hoe breed, hoe verre, en waar op, dwars, en na het zichtpunt wykende; als

als mede hoe veel meer dit licht van vooren dat van een zydelicht in helderheid zo wel als in koleuren zal overtreffen. *Alles, dat *paralel* aan den *horizont* is, word vlak van de zon verlicht; en in tegendeel het geen met de oogstraalen gelyk loopt, is duister en buiten het bereik der zelve, en zo net bepaald, dat de minste uitsprong, al ware zy maar van een duim, ja van een stroobreedte, zal verlicht zyn, gelyk in het nevensgaande voorbeeld aangetoond word.

Wat de reddering aangaat, niemand behoeft te twyffelen, dat die minder in een vlak van vooren zonneschyn, als in een van ter zyde te vinden is: want het geen aan de schaduwe ontbreekt, zullen de koleuren en tinten dubbeld goed maaken.

Deze slag van lichten, in een Landschap, hoe zeldsaam die ook mogen voorkomen aan hen die het nooit bezocht hebben, heeft niettemin veele schoone en voordeelige toevallen, welke in 't beschouwen ons oog met lieffelykheid streelen en behaagen: doch hoe het Stuk breeder is, en grooter ruimte heeft, hoe het bekoorlyker voor het gezicht is dan in een kort begrip in de hoogte; om die reden, dat hoe digter de voorwerpen aan het zichtpunt naderen, hoe dezelve minder schaduwe doen voortkomen; en hoe zy verder ter zyden afwyken, hoe vlakker zy zyn,

Noodzaakelyke aanmerking op het licht van boven invallende.

Ik had gemeend niet meer van de lichten en hunne byzondere eigenschappen te spreeken: maar geduurende dit schryven is my noch een zaak van gewicht, dezelve raakende, voorgekomen; welke ik oordeel wel der opmerking waardig, en zo zeldsaam te weezen, dat ik geloof byna nooit eenig voorbeeld daar van gevonden te zyn. Het is wegens het hemelsch of gemeen licht, dat door een opening in een ronden en geslooten Tempel van boven invalt, of wel eenige andere plaats daar men de koelte zoekt, of lyken in een uitgehakte rots begraaven worden. Ik stel de opening, en deszelfs grootte, onbepaald, na mate dat het *concept* of bestek zulks vereischt. Wy hebben hier voor vastgesteld, dat het gemeene licht, contrarie het zonnelicht, met verwydende straalen de voorwerpen beschynt. By gevolg alles, dat van het *centrum* eens ronden Tempels afwykt, doet de slagschaduwen langer en spitser of smaller werden: in tegendeel, hoe nader aan het middenpunt, hoe korter; ja zodanig, dat vlak onder of op het *centrum* staande, geene de minste slagschaduwe gegeeven word als onder de voeten. Daar en tegen zal men bevinden, dat dezelve krachtiger licht van boven zullen ontfangen, dan die welke ter zyden afwyken, hoe verder af hoe minder. Doch het tegendeel bespeurt men aan de *reflexie* of wederkaatsing van de grond. Hoe meer de voorwerpen aan het *centrum* na-

deren,

deren, hoe zy helderder *gereflexeerd* zyn; hoedanig ook de grond mag weezen, wit, blaauw, rood of geel, ligt of bruin van ſtof.

Wat het beloop der ſlagſchaduwen van de voorwerpen, waar die mogen ſtaan, op het gemelde *planum* of grond, aangaat, die vloeijen uit het *centrum* of middelpunt, vlak onder het licht.

Van de Landſchappen in een kort begrip.

NEGENDE HOOFDSTUK.

WY hebben voor dezen gezegt, dat de verbeeldingen in een kort begrip, voor alle verkiezingen, als een algemeene regel noodzaakelyk zyn. Het zelve zullen wy nu in de Landſchappen, als een groote nutheid, aanmerken; waar in wy hoopen den leergierigen eenige verligting te geeven: maakende byna dezelve ſtelling als in die der Hiſtorien, naamentlyk dat 'er een onderſcheid is tuſſchen een Landſchap in een kort bepaald begrip, of een in een groote ruimte: dat het eerſte veel konſtiger en moeijelyker is als het twede, hoewel van minder omſlag: verders wat men in beide moet waarneemen, om die elk na zynen aart even deugdſaam te maaken. Daar benevens zullen wy noch een aanmerking over de ſtoffagie doen.

Belangende het algemeen der Landſchappen, het is daar mede gelegen gelyk wy aangeweezen hebben dat het zich omtrent de Hiſtorien toedraagt, naamentlyk dat een kloeke en beknopte Ordinantie van meerder konſt, achting, en kennis is, als een ruime; dewyl de voorwerpen duidelyker, en onderſcheidentlyker in hunne hoedanigheden aangeweezen en uitgevoerd moeten zyn, het welk in het kleine en ruime zo naauw niet luiſtert: want hoe meer wy de voorwerpen naderen, hoe zy kennelyker worden. Gelyk in de Hiſtorien meenigvuldige gedachten en voorwerpen zyn te vinden tot het ſamenſtellen van Ordinantien zo klein als groot, met twee, zes, twintig, vyftig, ja honderd beelden, in paleizen, kamers, gaanderyen, ſteden, dorpen, op het veld, in boſſchen, &c. doen zich in de Landſchappen desgelyks ontallyke voorwerpen op tot het maaken van fraaye gezichten in een kort begrip, en in ruimte, klein en groot, boſſchen, vlakke velden, rotſen, wilderniſſen, of gemeene wegen, met gebouwen, fonteinen, en pronkbeelden, eenzaame plaatſen met tombes en grotten, zeehavens, *caſcades* of watervallen, om allerhande voorvallen daar in te vertoonen, zo helden herderachtige, als ſchimpige, treurige, vrolyke en boertige: alle welke gelegentheden en plaatſen byzonder natuurlyk verbeeld konnen werden.

Gelykvormigheid der Landſchappen met de Geſchiedeniſſen in dit deel.

Dezelve rykdom in 't verkiezen der voorwerpen.

den. En hoewel men alle die voornoemde zaaken in een Stuk zoude konnen ſchikken, zo kan zulks nochtans van zodanig een uitwerking niet weezen als ieder in 't byzonder, ten opzichte van de Konſt; zynde het zeker, dat de dingen, van verre gezien, gelyk wy voor dezen aangemerkt hebben, onze nieuwsgierigheid nergens na zo veel voldoen als die van naby, waar door zy aan ons kennelyker worden, zo in hun wezen, geſtalte, als koleur. Men weet, dat de voorwerpen, hoe meer zy verkleinen, en van ons wyken, hoe meer zy hunne kleenigheden verliezen, niet alleen op de vlakke partyen, maar ook in den omtrek en zwier. Een ſtam, die vol holligheden en bulten is, vertoont zich van verre glad en effen; ja dat krombogtig is, byna regt, en de kruin als een klomp.

Gelykeniſſen tot bewys van de verkiezelykheid van het groot by het kleen.

't Is wel waar, een kloek en beknopt Landſchap voldoet ook alle zinnen niet. Nochtans weet men, dat een vergadering van weinige, maar verſtandige lieden, nimmer vrugteloos zal ſcheiden; daar in tegendeel eene, uit een meenigte van gemeen volk beſtaande, zelden wat byzonders, zonder haspeling, uitregt. Desgelyks is het in een Muzijk met veele ſtemmen. Deze zullen wel veel kracht en geweld doen; doch niet zodanig op onze zinnen werken, dat wy daar van ontroerd en bewogen werden: daar in tegendeel de ſtem van eene ſchoone Zangſter alleen, vergezelſchapt met de *Bas Continuo*, ons geheel doet veranderen, zugten, ja zelfs ſomtydts traanen ſtorten; geſchiedende dit uit geen andere oorzaak, dan door de kracht, die in een alleen begreepen is, door de *Bas* onderſteund; ten anderen, de duidelykheid der woorden, door een lieffelyke en zuivere klank uitgegalmd; ten derden, de zin of hertſtogt: alle welke dingen in een groote *harmonie* onmogelyk konnen zyn, om redenswil dat men niet de woorden, veel minder de zin, kan verſtaan, maar alleen op de generaale overeenſtemming zyne aandagt kan bezig houden. 't Is waar, een volſlagen Muzijk zal den gemeenen man behaagen; maar een konſtige *Solo* is voor de verſtandigen. De eerſte doet de leden eenigſins beweegen; maar d'andere ontroert de ziel, en is van langer indruk.

Verſchillen tuſſchen het groot en kleen Landſchap, en waar in zulks beſtaat.

Het voornaamſte onderſcheid, dat 'er is tuſſchen kleen en kloek Landſchap, is het oogpunt. In het kloeke is den *horizont* gemeenlyk wat laag, en in een groote ruimte heel hoog. 't Een is hoog land, en 't ander een dal: 't een is natuurlyker wyze uitgebeeld, en 't ander op de manier van een landkaart: 't een behoud een goede welſtand al hangt het noch zo hoog, en alles ſchynt regt overeind, en, gelyk men zegt, op zyn kooten te ſtaan; in 't ander in tegendeel tuimelt alles wat 'er in is, vertoonende zich wel zo lang het beneeden 't oog op den

Ezel

Ezel ſtaat. In een kloek Landſchap ziet men alles duidelyk, ten minſten een deel, zo als de verkiezing in een kort begrip is. In kleine en ruime kan men niets volkomen bezeffen dan het generaal; eensdeels, om dat het zo flaauw is door het groot licht; ten anderen, doordien het Stuk van een verre afſtand word gezien, want de zelve gemeenlyk boven andere Beeldſtukken gehangen worden. Ja het is een reden die vast gaat, dat, nademaal men nooit Schilderyen, hoedanig die zouden mogen weezen, onder het oog hangt, ten ware in een verkooping, het alsdan zeker is dat een Landſchap met een hoogen *horizont* onvermydelyk altyd valſch moet ſtaan. Ik laat een ieder oordeelen van het tegendeel; hoe veel meer welſtand dan moet hebben, en welk een voordeel die zulk een ruimte heeft om op en neêr te klimmen ja tot de zolder toe, en nimmer bevreesd is dat dezelve zal onder ons oog geplaatſt worden; daar de anderen als bannelingen onder hunne geſtelde hoogte hunne trooſt moeten zoeken, zonder hoop van ooit hunne welſtand te verkrygen, ten ware dezelve by ongeval weder tot den *Ezel* komen te keeren op welke zy gemaakt zyn.

Na dat wy beweezen hebben, dat een kloek Landſchap in een kort bepaald begrip met een laagen *horizont* boven ons gezicht kan beſtaan, en zich welſtandig vertoonen; en dat een kleen in een ruim beſtek, vermits den hoogen *horizont*, zyne waare eigenſchap verlieſt, zo dat de goede meening van den Maaker daar door vrugteloos word: beſluiten wy, dat'er geen nader middel is tot het verbeelden van een ruim Landſchap, om deugdſaam, welſtandig en natuurlyk te weezen, als voor eerſt den *horizont* wat laager, gelyk voor gezegt is, te ſtellen, dat zodanige Stukken altyd ja zelf ver boven ons oog worden geplaatſt.

Maar iemand werpt hier een ſwaarigheid tegen, naamentlyk deze, dat, als het oog zo laag geſteld word, de lucht dan al te veel te zeggen heeft, en het voornaamſte te weinig. Hoe zal men de lucht dan overweegen als een onnutte vlak; en is de zelve niet het geen een Landſchap meeſt verciert, verkwikt, en aangenaam maakt? Zal men 't aardryk grooter willen ſtellen dan den hemel? Daar is, zegt men, niet in te zien. Is dan een ſchoone lucht zulk een geringe zaak en zo gemakkelyk te maaken? Is het niet al zulk een konſt dunne zweevende wolken te verbeelden, als een ſtuk vlak land, hier en daar een heuveltjen, of waterplas, nevens een weinig gras of kruiden? Neen, laaten wy ons zulks niet wys maaken. Een ſchoone lucht is een proefſtuk van een deftig Meeſter: maar dunkt ze u wat te groot te zyn, hier is raad toe. Maakt de voorgrond wat kloek: een boom of twee met hunne kruinen, het zy maſſief of yl, konnen die niet genoeg vervullen het geen

Swaarigheid die in een laagen *horizont* is.

Opgeloſt.

overtollig is, en ſtoppen of verbreeken dat hinderlyk zoude konnen zyn? als mede een gebouw, is 't niet van vooren, laat het op zyde werden gezien; of wel een *piramide* of puntnaald, niet gelyk men meeſt altyd verbeeld agter in 't verſchiet, neen maar voor aan, kloek en hegt; laatende de toppen van deze genoemde dingen hoog op ſchieten, om te ſtoppen, en daar door, gelyk ik zeg, de lucht hier en daar eenigſins te breeken. Maar mogelyk zal iemand hier tegenwerpen, dat zulke kloeke boomen niet fraay zouden ſtaan, om dat men hunne kruinen niet kan zien. Wel, is'er meer gelegen aan de kruin van een boom, als aan de top van een ſchoon gebouw, puntnaald, of zo een zeldzaam voorwerp, 't welk konſtig en heerlyk, ja diergelyke mogelyk drie honderd mylen in 't rond niet werd gezien? Zal zulks wyken en gemiſt worden voor een boom? Zou men niet denken, dat het een wonderlyk ſchepſel was, en jammer zyn dat'er een onder honderd zyn kruin verloor? Laat 'er een, twee, of meer uitſchieten, daar zyn 'er noch genoeg. Ik zegge dan, dat de lucht genoeg geſtopt is; en daar mede is deze zwaarigheid weg genomen. Nu byſt de lucht gemaatigd, en de meeſte kracht in 't Landſchap en op de ſtoffagie: myn voorgrond word cierlyk geſtoffeerd: myn verſchiet is vlak en diep, met ruimte naar myne wenſch: de *horiſont* is zodanig, dat ik niet heb te vreezen voor het omtuimelen der voorwerpen.

Wanneer ik zeg, vooraan groote boomen, hoog opgehaalde gebouwen, puntnaalden, en kloeke beelden tot ſtoffagie te ſtellen, zullen zommige my mogelyk tegenwerpen, dat alsdan de grond agter neêr daalt, en voor opryſt: konnende zy zulks niet goed vinden door hunne ongewoonte, alzo zy zich nooit op die manier van ſchilderen geſteld hebben, vermits de voorwerpen alsdan wat uitvoeriger en kloeker dienen te zyn als hun gewoone trant medebrengt.

Hoewel ik nu de verkiezelykheid van de eene boven de andere manier van ſchilderen aangeweezen heb, ſtrekt dit echter niet tot een wet dat men zulks altyd moet volgen. 'k Heb alleenlyk voorgehad het eene fraay boven het andere te toonen.

Van het beſchilderen der Vertrekken.

TIENDE HOOFDSTUK.

Gewicht dezer zaak.

IK oordeel, dat deze zaak niet van een gering gevolg, maar wichtig genoeg is om met opmerking daar op te letten; te meer, dewyl het zom-

zommige Schilders (wegens de regelen der Konst in 't beschilderen van zaalen, kamers, en andere vertrekken) dikwils voorkomt verscheidene werken daar van te zien; daar zy nochtans, wanneerze een kamer zullen onder handen neemen, niet konnen besluiten noch verkiezen wat het beste zal staan en 't voordeeligste voor hen weezen. Als zy dan iets in 't werk stellen, doen zich daar omtrent zo veele zwaarigheden op, en hunne gevoelens zyn zo veelderley, dat zy in twyffel staan wat te kiezen uit deze drie volgende zaaken, schildery, of schildery tapytsgewyze, of de natuur zelfs te verbeelden. En zwaarigheid die veele daar in vinden.

Aangaande het eerste, moet men weeten dat dezelve van eener grootte, en ordentelyk geplaatst, door de kenders voor enkele schilderyen zullen aangezien werden, welke met de kamer geen overeenkomst hebben, gelyk gemeenlyk de geenen doen die veele schilderyen bezitten, welken het niet scheelt waarze hangen, op de muuren of op bekleedingen. Wat de twede belangt, men moet aanmerken, dat nooit schilderyen, op de wys van tapyten gemaakt, voor tapyten zullen aangezien werden, al was 'er schoon een cierlyke rand om; en datze by gevolg van zodanig een uitwerking niet zyn als het oogmerk des Meesters is. De derde soort, wegens 't verbeelden der natuur, is zekerlyk de beste: want wat kan'er aan ontbreeken, als het natuurlyk, konstig, en tot de plaats eigen is. Verschillende voorstellingen opgelost.

Een Tapytverbeelding is een gebrekkelyk Schildery. Een Schildery, dat met de natuur en de plaats niet overeen komt, is mede gebrekkelyk; waarom dan een Meester, die zulks met voordacht alzo maakt, niet te verschoonen is: want in steê van de kamer te vercieren, en in haare bouworder order te houden, werd dezelve daar door t'eenemaal vernietigd.

Iemand vraagde my eens, of 'er wel in 't opstellen van kamers eenige vaste regels waar te neemen waren, behalven het licht en oogpunt? Ik antwoordde hem, dat de architectuur overal moest worden waargenomen, voor zo veel de verdeeling en de ornamenten aanging; en zo dezelve gemaakt dienden te werden, het zy geschilderd of getimmerd, dat ze dan met de kamerdeur, schoorsteenmantel, en alkove overeen moesten komen, en het geheele werk zyn proportie uit eene bouworder hebben, om zich wel te vertoonen, en alle met malkanderen een vast ligchaam uit te maaken. Wanneer nu iemand de muur met een enkeld Stuk wilde beslaan, zo moest het zelve op de manier van een behangsel verbeeld werden: maar een schildery is wat celder als een tapyt, en ligter te kwetsen wanneer het zo laag hangt. Hier kan men geen stoelen tegens aan zetten. Als 'er bulten of kwetsuren in komen, die zyn 'er niet wel weêr uit te krygen. Een borstweering is veel beter; en ook ten anderen Wat 'er in het kamerschilderen moet waargenomen werden.

is de muur somtydts zo lang, dat die niet wel in een oogslag kan gezien werden. Wanneer nu de afstand te kleen en te kort is, is het beter dat men de muur verdeelt, en meer als een oogpunt gebruikt.

Omtrent de deuren.

Als 'er nu een deur in de midden, of aan ieder zyde een is, dient men dezelve uit te spaaren, schoon zy zonder lystwerk met de doek gelyk zyn; want de kamer moet ten minsten een uitgang hebben: maar niet gelyk zommige doen, die dezelve met boomen, heuvel-of steenwerk overschilderen, als of ze daar niet waren. Geensins, dat is een gemeene dwaaling. Geen Meester, die zyne konst wel verstaat, zal zulks goed keuren, of hy moest meer op zyn voordeel als op de fraaiheid van 't geheele werk zien. Maar wanneer men een diergelyk werk by der hand neemt, en de eer van den Patroon of Eygenaar, zo wel als de zyne, meer betragt als 't voordeel, dan is het veel raadsaamer dat men de deur, het zy 'er een of twee zyn, met deftig lystwerk of ornamenten verrykt, nevens een borstweering die het zelve sluit. Is 't dat die in de midden komt, dan zal een schoon portaal, met eenig beeldhouwwerk vercierd, heel groots staan. Het zelve zou men ook, om de timmeronkosten te bespaaren, zo wel als iets anders op de doek konnen schilderen: doch veele, die dit niet gewoon zyn, zouden, om niet te verre buiten hunne studie te gaan, niet graag hier aan willen, maar liever zo veel meêr landschap maaken: doch die zich wel bezinnen, zullen, om de natuurlykheid en welstand, daar toe veel eerder hulp zoeken.

Zelf als zy niet regelmatig zyn.

Wanneer het nu gebeurt, dat'er een deur, doch niet in de midden, is, zal het gevoegelyk zyn dat men, om die te dekken en een regulierheid te krygen, noch een aan d'andere zyde ordineere, ten ware die gelyks de muur sluitte, en de lyst van de borstweer dwars doorliep: alsdan konde men 't een of 't ander van 't bovenste maaken, en in het Landschap te pas brengen, het zy een steen met basreleeve, ver of naby: ik zeg, men zoude zo konnen doen; maar voor my, het zou my niet aanstaan. Myn gevoelen is dan, dat het veel beter is twee deuren als geen; en schoon men echter tot het laatste genegen was om alzo een ruimer Stuk te hebben, kan het doch niet bestaan: want de zolder moet haar steunsel hebben na dat de verdeeling derzelve is. Onder elke balk moet wat zyn, of pilaster of term; of, in plaats van die, moest het Stuk boven rond loopen als een boog. Doch zelden vind men de kamers zodanig geordineerd. De voornaamste reden daar van is, geloof ik, dat de meesten gaarne het voordeel alleen hebben zouden zonder iemandts hulp te verzoeken: en indien men zommige liet begaan, daar zou niets zyn of zy zouden het beschilderen; overal bloemen en vrugten, of overal geschiedenissen; een gebouwschilder overal lystwerk: ja mogelyk dat

dat zy noch wel zo verre zouden ſtappen, dat het te bedenken zou weezen, indien de vloer zo wel als de zolder beſchilderd kon werden, of zy niet in ieder ſteen een byzondere blompot, doorzicht of hiſtorie zouden verbeelden; gelyk men ſomtydts op de yzere geldkiſten ziet.

Ik zeg dan, dat een Konſtenaar, ſchoon het werk hem alleen aanbevolen is, niet meer van zyne ſtudie daar in ordineert en ſchildert, als de redelykheid en welſtand vereiſcht. Tot het overige, zo der noch iets behoort 't geen buiten zyne verkiezinge en oeffening is, zal hy een goed vriend te hulp neemen: want de verandering verkwikt het oog t'eenemaal. Ik reken een zaal, of kamer, met eenerley ſoort van ſchilderyen, evenals een winkel daar niet dan eenerley waaren verkogt worden. En omtrent het plaatſen van veranderingen.

Begeert men een voorbeeld daar van, zo ſtel een kamer van dertig voeten lengte zymuur. Deze verdeel ik in drie vakken. De borſtweering rondom de kamer, en de pilaſters tuſſchen de vakken werden geſchilderd, of natuurlyk van hout gemaakt, na dat ik het tot welſtand der kamer beſt oordeel; en op de ſchoorſteen plaats ik een Stuk met beelden. Ik onderſtel nu, dat ik een Landſchapſchilder ben, en dat my de geheele kamer aanbeſteed is: maar alzo ik my onmachtig ken om dit Schoorſteenſtuk wel uit te voeren, verzoek ik een Beeldſchilder tot hulp daar toe: want een edelmoedig Schilder moet, zo hy lof en eer wil verdienen, zo veel op zyn voordeel niet zien, als op de welſtand van de kamer. Op een doek van een voet vyf of zes, min of meer, komt het op zulk een ſchoon en deftig werk niet aan. O neen, veel liever een ander mede een ſtuiver te laaten verdienen, als het maar tot cieraad van ons werk ſtrekt. Dat ik een Beeldſtuk op de ſchoorſteen ordineer, is om dat dezelve het voornaamſte van de kamer is: want wat eigenſchap kan daar een Landſchap hebben, welkers *horizont* buiten, ja ver beneeden het ſchildery moet weezen; waarom men dan op die voornaame plaats niet als een enkele lucht zou beſchouwen? Schikking des Schryvers omtrent de ſchildering van een Kamer.

Wy weeten immers zekerlyk, dat, indien wy in zulk een vertrek de natuur willen verbeelden, men niet kan maaken in 't eene Stuk een morgenſtond, in het twede, een middag, en in het derde een avond; noch ook verandering van geweſten: alles moet eene en dezelve lucht zyn. 't Is wel waar, dat, zo de kamer in vier vakken verdeeld was, men de vier byzondere geweſten, of de ſayſoenen daar in zoude konnen verbeelden, mits dat ieder Stuk alsdan een byzonder oogpunt hadde.

Wat de zwaarigheid van de linkſche en rechtſche daaging belangt, welke de zyſtukken noodzaakelyk onderworpen zyn, en het vlak invallende licht op de groote muur over de glazen, daar van is in het Hoofdſtuk der byzondere Lichten genoeg geſproken. Indien het nu doorgaans

een

een eenpaarig of natuurlyk Landſchap vertoont, zo moet ook de lucht, gelyk wy nochmaals gezegt hebben, doorgaans een weezen, en zelf het loof der boomen van 't een in 't ander ſpringen, wanneer zy zo ver reiken konnen: en dan verbeeld ik my my, dat zulks wel zou moeten ſtaan, en de natuur en konſt nevens het oog der kenners voldaan zyn. Word ik niet van ieder een nagevolgd, het is my eere genoeg de Konſt en haare Liefhebbers te voldoen.

Van de Schilderagie buitenshuis, als in Prieelen, opene Gaanderyen, Portaalen, en andere verſchillende plaatſen toepaſſelyk.

ELFDE HOOFDSTUK.

Nutheid dezer ſtoffe.

DAar is, myns oordeels, geen bekwaamer rang voor dit Hoofdſtuk, dan het zelve na dat der Kamerſchildery met landſchap te laaten volgen; oordeelende deze zaak om twee redenen zeer nut te zyn. De eerſte is, dat men door zekere ſchilderagien, toepaſſelyk aan de plaatſen, dezelve leert kennen voor het geene zy zyn, en het gebruik waar toe zy zyn geſchikt. Ten tweden zal het nut konnen weezen voor die Schilders, welken het meenigmaal voorkomt doorzichten, loofwerken, en andere verbeeldingen, op deze of diergelyke plaatſen te maaken, op dat hun dit aanleiding tot verdere gedachten moge geeven.

En gebruik in Prieelen,

Ik oordeel beſt en gevoegelykſt te zyn, dat men aan het eind der paden in de Prieelen, alwaar men gewoonlyk banken zet tot ruſting der wandelaars, dat men, zeg ik, daar in verbeeld grotten, door beelden en fonteinen vercierd: maar de kleene of ondiepe prieelen, tegens de zyſchuttingen, dienen het allereigenſt met baſreleeves, en noch wel die van een ſombre koleur zyn, beſchilderd te worden. In de Speelhuizen, daar men gemeenlyk met gezelſchap zit te praaten, een glas te drinken, of ander tydverdryf zoekt, paſſen beſt grotten, fonteinen, beelden, potten en vazen. In de Gaanderyen, aan het einde, voegen doorzichten van gebouwkunde; en aan de zyden, tuſſchen de venſters of glazen, niſſen met beelden en baſreleeves, na dat de muur dik of dun is: in de Portaalen, met kamers of vertrekken aan wederzyden, beelden en baſreleeves, als mede ſchoone *architectuur*, benevens optooiſels van *termen* en diergelyke daar toe eigene dingen meer; doch op de venſters niet als loofwerk.

Gaanderyen.

en Portaalen.

Aanmerking der daagingen op 't Schilderwerk.

Maar laat ons eens eenige verdere aanmerkingen op de ſchilderagie in Prieelen ter neder ſtellen, en voor eerſt overweegen, dat, gelyk 'er ver-

verſcheidene ſoorten van prieelen gevonden worden, 'er ook in ieder byzondere verbeeldingen paſſen, zo wel in *concept* als koleuren, na de onderſcheidene lichten zyn.

Is het in een vierkant prieel, met de opening in de midden, en alwaar het ſchilderwerk een basreleeve vertoont, zo dient het vlak van vooren gedaagd te zyn: maar indien het boven toe is, moet het meêr van onderen verlicht weezen. Desgelyks zo het zelve prieel diep, of de lichtſcheppende opening verre van de muur of ſchutting is, zal het van de *reflexie* ofte wederkaatſing der grond zyn meeſte licht ontfangen; doch zo de opening breed is, zal het weinig ſcheelen of het eenigſins van de zyde komt: maar wanneer in tegendeel het prieel ondiep of de opening naby, en een deel des ſtuks in 't licht, en het ander in de ſchaduwe is, alsdan moet in het ſchaduwdeel zyne eigene en natuurlyke *reflexie* aangeweezen worden, op dat het waarlyk een uitgehouwen en aldaar ingevoegde basreleeve moge gelyken: en doordien in het zelve geen tederheid noch lieflykheid kan vertoond werden, by zo verre het geheel in de ſchaduwe komt, oordeel ik noodig te zyn, dat men het op die plaats kloeker en krachtiger aantaſte, dat is te zeggen, met weinige kleinigheden, om het te doen uitzwellen en alle verwarring voor te komen, op dat het zich alsdan van een verderen afſtand welſtandig zal vertoonen. Dit is voor zo veel het licht aangaat.

De koleuren in zulk een geval, als die wel verkoozen en byeen gevoegd zyn, brengen niet weinig luiſter daar toe by. Ik oordeel deze drie ſoorten de gevoegelykſte te weezen, te weeten hartſteen, blaauwe ſteen, en wit marmer, uit oorzaak van het groen der prieelen, waar mede dezelve zyn overdekt, en doorgaans het verbeelde belommeren, en min of meêr eenige koleur aanzetten; 't geen echter niet onaangenaam is, maar in tegendeel lieffelyk en zoet, voornaamentlyk op het wit. De twee anderen zou men tot bywerk konnen gebruiken, te weeten, blaauwe en hartſteen; dewyl purper, paars, of rood hier geen welſtandige plaats konnen hebben, ter oorzaak van de wederſtreevendheid van 't groen, 't welk een onaangenaame vermenging voortbrengt: maar by aldien een zuiver licht vlak op de ſchilderagie valt, dat het niet belommerd word, alsdan ſtaan de drie laatſtgenoemde koleuren heel wel, benevens een vleeſchkoleur, en doen tuſſchen het groen een goede uitwerking; zynde het verbeelde daar door opgeholpen: en het groen vertoont zich door dezelve ſchoon en friſch, inzonderheid wanneer het tuſſchen blaauwelteene ornamenten gevoegd word, welke zich rondom met het groen verbinden en aan een hegten. Doch men moet my in deze plaatſing wel verſtaan, naamentlyk wanneer het een breed

Nevens de koleur.

prieel is, alwaar het gezegde aan wederzyde naast de opening van buiten op panneelen geschilderd word vertoond, weinige of geene schaduwe geevende.

Gedaante of forme der schilderagie. In de schilderagie moet men ook de gedaanten waarneemen, of een rond, vier- of achtkant, dan of een ovaal of eenige andere forme daar best passen zoude.

En verkiezing van voorwerpen, na hunne eigenschappen. Belangende de voorwerpen of *concepten*, hier is veel in op te merken, na dat het de gelegenheid der plaats toelaat. De bloemen zyn aan *Flora*, als hunne Godin, toegewyd; aan *Venus* het voorjaar; aan *Pomona* de boomvruchten; aan *Bagchus* de wyngaarden; aan *Æsculapius* de kruiden; aan *Ceres* het koorn; aan *Apollo* de zang- en speelkonst. Hy is ook de vader der saisoenen; *Priapus* van de voortteeling; en *Diana* van de vruchtbaarheid. Dit zyn de voornaamste waar uit men een overvloed van stoffe tot verciering dezer lustprieelen kan haalen, gevoegd en bekwaam gemaakt zynde na de gelegenheid der plaats.

Door Voorbeelden verklaard. Om nu volkomener myne stelling en gedachten te doen begrypen, acht ik noodig twee voorbeelden, hier toe dienende, te vertoonen.

Het eerste van *Zefirus* en *Flora*. Voor het eerste neem ik *Zefirus* en *Flora*, hen in de midden van een rond of vierkant Stuk plaatsende, na de gelegentheid best vereischt. Zy koesteren malkander zeer minnelyk, werdende beide van vooren gezien. *Zefirus*, aan haare regter zyde zittende, heeft zynen linker arm om haaren hals geslagen, met zynen regter den haaren vast houdende, welke op zyne knie rust; spreekende zy hem vriendelyk en met een lieftaalig wezen aan, by na mond aan mond gehegt zynde. Haar hoofd helt over de regter schouder. Zy tilt uit een korf, of bloemmand, met de linkerhand een *feston* op, van onder veele andere daar dezelve mede gevuld is. Haare schoot strekt na de linker, en de zyne na de regter zyde, tusschen welke een of twee *Cupidoos* zitten, vlegtende een krans om een brandende fakkel. Hy is meest naakt, met vlerken of vleugels voorzien, leggende een trompet by of nevens hem; en zy is lugtig, maar deftig, gekleed.

Het twede van *Apollo*, *Flora* en *Pomona*. Het twede voorbeeld bestaat in drie beelden, en vertoont *Flora* ter regter, *Pomona* ter linker zyde, en *Apollo* in de midden, speelende op zyne lier, en wat hooger dan de twee anderen zittende. *Flora* heeft een hoorn des overvloedts vol bloemen, en *Pomona* een met boomvruchten gevuld, nevens een snoeymes in de vuist. Hy zit vlak van vooren; *Flora* ziet na vooren met de vinger op de mond; en *Pomona* is als opgetoogen, het hoofd in de nek op zyde houdende. De Godinnen zitten op zy, tegens malkander over. Het bywerk rondom bestaat in kindertjes of *Cupidootjens*.

Deze

Deze of diergelyke Verbeeldingen zyn meest eigen en best geplaatst in bloemtuinen, voornaamentlyk het eerste: maar indien'er meerder vruchtboomen als bloemen zyn, gaat *Pomona* voor. Doch men moet ook met eenen acht geeven, dat ik deze twee Ordinantien tot basreleeves schikke, wat meer als half rond, en van vooren gedaagd; maar wanneer het licht van de zyde komt, alsdan heel flaauw of weinig verheeve; gelyk wy in de verhandeling der Bouwkunde, daar wy van de Basreleeves spreeken en dezelve in drie soorten onderscheiden, verder zullen aantoonen. Eigenschap en plaatsing der zelve.

In bloemtuinen voegen best verre doorzichten, of bosschen met groente gevuld; en in tegendeel in laanen, of daar veel geboomte is, rivieren, zeehavens met gebergtens, gebouwen, rotsen en diergelyke voorwerpen, als zy door geen lommer der boomen beschaduwd worden, maar een helder licht en zuiveren dag ontfangen: doch in prieelen en zitplaatsen, aan welke het groen eenige belommering baart, voegen wederom geen doorzichten, maar basreleeves van een, twee, en drie gronden. Als ook in Bloemtuinen, Laanen,

Op de plaats tusschen huis en tuin, aan wederzyde met een muur beslooten, passen mede flaauwe basreleeves, van d'eene of d'andere gekoleurde steen; als mede *Termen*, potten, vazen met groen overdekt, wanneer daar op of omtrent geen natuurlyke staan; ook wel fonteinen met hunne *cascades* of watervallen. Inzonderheid voegen tegens een groene haage, of begroeide muur, ronde gaten, met borstbeelden in dezelve, byzonder wel, als'er ook geen natuurlyke omtrent staan. Men kan ze van wit of ligt rood marmer, of andere ligt gekoleurde steen, schilderen. En opene plaatsen.

Deze voornoemde plaatsen zyn wel de voornaamste en die ons meest voorkomen, hoewel nooit of heel zelden by malkander: doch indien dit mogt komen te gebeuren, zo kan men zich van deze aanleidingen bedienen, en zyne gedachten daar mede verryken. Hebben zy geen betere noch ryker, zo zyn hun de voorgestelde tot een voorraad, zo wel als tot een voorbeeld, gegeeven: en het fraay en cierlyke van *le Potre* hier bygevoegd zynde, zal men zich nimmer verleegen vinden. Maar om de gedachten van een jong Meester noch beter aanleiding te geeven en op de gang te helpen, wil ik hem gaarne noch een Ordinantie van myn opstel byzetten, welke hier volgt.

Venus stel ik in de midden des Stuks, zittende neder, geheel naakt, en aan wederzyde van haar *Pomona* en *Flora*. Deze laatste staat aan haare regter zyde, en zet haar een bloemkrans op; en *Pomona*, ter linker, reikt haar een tak met persikken toe, die door *Venus* met de lin- Derde Voorbeeld van 't voorgestelde in een Tafereel.

D.
E.
F.
C.
A.
B.

G. Rademaker del. *Gysbt. Schouten sculp.*

C.
C.
A.
B.

te formeeren, wanneer hem zulks voor komt. Men neeme derhalven in acht wat ik, beginnende met de eerste Schets, verder zal zeggen.

Voor eerst, dat, zo de meening van den Patroon of Eigenaar is deze plaats rondom met eenige verbeeldingen te laaten beschilderen, wat soort van schilderagie aldaar het gevoegelykste zoude zyn, gekoleurd of basreleeve: Ten tweden, wat hinderpaalen in de weeg zyn die het werk in deszelfs volkomene natuurlykheid zouden konnen schaaden in sommige *concepten*: Ten derden, van welk een afstand dezelve moeten worden gezien, van buiten of van-binnen; waar na het werk luchtig of net moet uitgevoerd werden: en ten laatsten, of dezelve by zomer en winterweêr altoos zullen blyven staan?

Voorbeeld in figuur en verklaaring van de eerste.

Men ziet dan in N°. 1. een plaats afgebeeld ter wederzyde in muuren beslooten, aan welkers eind een prieel gebouwd is dat de geheele breedte beslaat. Den ingang tot het zelve is in de midden, en aan wederzyde een opening, door welke de verbeeldingen van A en B, de eene regt en de andere links, verlicht worden, en het middelstuk C vlak van vooren. Boven over het prieel en de muur ziet men de toppen van de achterhuizen D opsteeken. Nu is de vraag, wat voorwerp best op C dient geschilderd te zyn? een doorzicht of basreleeve? Een groen gezicht, als bosachtige landtsdouwe of een bloemtuin, zullen in dit groen prieel geen goede uitwerking doen, wanneer het van buiten, daar zyne voornaamste standplaats is, gezien werd, om dat groen by groen geen verandering noch verlustiging geeft. Een zeehaven, of een binnenhof met *statuaas*, fonteinen, *cascades*, en alle cierlykheid opgepronkt, zoude wel wonder fraay staan, van binnen gezien zynde; want die koleuren schikken zich wel tusschen het groen: maar zo haast als men het op zynen regten afstand van buiten beschouwt, word het leugenachtig en geheel tegens de natuur strydig bevonden, ter oorzaak van de toppen der huizen D, die daar achter staande, en echter daar over heen schietende, een algemeene stopping doen blyken. Hier uit volgt dan, dat'er geen bekwaamer schilderagie, als een basreleeve, zal passen, te weeten voor het middelstuk.

Laat ons nu eens de wederzydsche verbeeldingen overweegen, gezien op hunnen binnenafstand, de eene, als gezegt is, links, en de andere regts gedaagd zynde, en overleggen wat best daar in zou voegen. Myns oordeels kan een basreleeve daar geen welstand aanbrengen; want het gezicht wil zo kort niet bepaald zyn. Het moeten doorzichten weezen, om dat'er het beletsel niet is 't welk zich tegen het middelstuk opdoet, 't geen de natuurlykheid kan verhinderen. Het prieel is boven toe; en ten anderen valt het licht veel gunstiger op deze twee plaat-

ſen als op de middelſte, zynde die flikkering niet onderworpen: dierhalven paſſen de doorzichten hier beſt, en zelfs hoe flaauwer en blaauwer hoe beter, zo als ik voorens gezegt heb. Een zeehaven met ſchepen, een voorhof met fonteinen, eilanden met gebergtens, het verbeelden van een doorgaande ſtraat met ſchoone gebouwen, tempels en gaanderyen benevens een blaauw verſchiet, enz. deze alle zyn geen onvermaakelyke voorwerpen, en geeven tuſſchen het groen een verandering en welſtand. Nu dient men ook aan te merken, dat die twee Stukken A en B, niet tegenſtaande zy van de plaats hun licht ontfangen, echter, als men het zo begeerde, wel anders om gedaagd mogen werden; vermits het buitengezichten zyn, die geen gemeenſchap met deze binnenplaats hebben, gelyk het basrelceve 't welk daar aan verbonden is. Dit is zo verre die zyde betreft: dezelve overweegingen en opmerkingen, hebben ook plaats in de zymuuren E en F.

Twede Prent-verbeelding

Het twede printje verbeeld een tuin met zyne bloemperken, desgelyks in muuren beſlooten. Vlak in 't midden is een poort van latwerk, en aan wederzyde twee ondiepe zitplaatſen, met latwerk en groente overdekt, gemerkt A en B, in welker ieder een ronde verbeelding is; en boven dezelve ziet men de toppen der boomen, als van een grooten boomgaard, opſteeken, met de letter C getekend. Nu moet men overweegen, welke voorwerpen in de prieelen A en B beſt voegen zullen. Men geeve dan eerſt acht op den afſtand waar van daan het werk gezien word, welke van buiten over de bloemperken is. Hier voegen, gelyk in de voorgaande, geen yle doorzichten; en vermits deze plaats zo vol groente is, zou noch meerder groen daar geen goede welſtand geeven: derhalven zal basreleeve het beſt en bekwaamſt tot derzelver opſchikking en verciering ſtrekken, half verheven zynde. Wat de koleur belangt, daar hebben wy hier voor af geſproken. Op deze wyze kan men het desgelyks met de wederzydſche muuren ſchikken, als men maar altyd acht geeft op het geen achter en boven overſteekt: aan de eene zyde is 't met huizen betimmerd; en aan de andere een tuin of oranjery.

DerdePrent-verbeelding en redeneering daar over.

Bezie nu de derde Schets, verbeeldende een laan, aan welkers eind het geſchilderd voorwerp A ſtaat. Hier in heeft men een groote vryheid, konnende veelerley gedachten aldaar toegepaſt worden; alzo 'er niets omtrent is 't geen eenige verhindering kan toebrengen: zynde dit alleen hier in te overweegen, dat, vermits het een verre doorzicht is, in de natuur zelf ons dikwils, om ze te doorwandelen, verveelende, men dezelve niet behoeft te verlengen door *perſpectiven* en andere doorzichten, maar liever den wandelaar door een fraay gezicht te ſtuiten,

en

Rademaker del. *Blois fec.*

en tot een weinig aandacht te noodigen, om na een luttel uitruftens zyne voorgenomene wandeling te vervolgen: weshalven men hier een ſchoon beeldwerk, fonteinsgewyze, van wit marmer, zou konnen ſtellen, en het zelve in een grot of *nis*, met groen overdekt, plaatſen, en daar in *Cefalus* en *Aurora*, *Zefirus* en *Flora*, of *Venus* en *Adonis*, en diergelyke, in kloek leeven met alle kracht geſchilderd, vertoonen: of men kan daar in een rots, alwaar hier en daar eenige gaatjens zyn, door dewelke de lucht gezien word; een *Cadmus*, die den draak dood ſteekt, verbeelden; of een *Diana* met haare *Nimfjes*; of een *Term* of *Faunus* vergezelſchapt door *Bagchanten* en *Satyrs*, met hunne werktuigen, laatende hier en daar uit dezelve eenige ſtraalen water ſchieten; of een ſlaapenden *Silenus* met de Nimf *Egle*, welke moerbyen over zyne tronie drukt. Alle de genoemde voorwerpen zyn op deze plaatſen zeer eigen, en op de gelegentheid paſſende.

Behalven dit kan men eenige *Termen* op uitgeſneedene planken ſchilderen, en zetten dezelve tegens een groene haag aan weêrzyde der *niſſen*, venſters, of ronde gaten, in de welke borſtbeelden, of medailjes, geplaatſt konnen worden, gelyk in het twede Printje word vertoond; van zulke koleuren als wy voorgemeld hebben, die in het groen heel lieffelyk ſtaan. Deze *Termen*, verbeeldende *Bagchanten*, *Satyrs*, Goden en Godinnen, na gelegentheid van tyd en plaats, konnen zommige naakt en eenige gekleed zyn.

Tafereelen van Venus *en* Adonis, *tot ſtoffagie en ordinantie der Landſchappen ſtrekkende.*

TWAALFDE HOOFDSTUK.

OM voor de vrienden geen brood te ſpaaren, maar zo veel in myn vermogen is hunnen geeſt op te wekken, en met ryke ſtof, gedachten en vindingen te vervullen, heb ik tot ſtoffagie in Landſchappen dit voorwerp genomen: en hoewel deze ſtoffe gemeen is, twyffel ik echter of'er ooit iemand is geweeſt, die dezelve op zulk een wyze vertoond heeft. Het zal *Venus* en *Adonis* zyn. Den inhoud van het eerſte is, *Des Schryvers oogmerk met deze Tafereelen.*

Daar hy door *Venus* geliefkoosd word: het twede,

Daar hy van haar afſcheid neemt, om ter jagt, of liever ter ſlagtbank, te gaan: en het derde,

Daar zy hem vind dood leggen.

De

De Geschiedenis of het Verdichtsel behelst als volgt.

Van *Venus* en *Adonis*, en den inhoud van dien.

Venus was, na het zeggen der Dichters, op den Jongeling *Adonis* zeer verliefd, niettegenstaande hy koel en ongevoelig bleef; doch zy liet zich voor een tyd zoenen en streelen: het welk *Mars* niet weinig verdroot, werdende daar door van jaloersche gramschap ontsteeken, zo menigmaal hy dien Jongeling in haaren schoot zag leggen.

Nevens de Verbeelding.

Het tooneel is een lieffelyke en aangenaame landtsdouwe, voorzien met alles dat tot vermaak der oogen kan strekken, bosschaadjen, bergen, dalen, rivieren en steenwerk, uitgezondert huizen en tempels. Myn oogpunt stel ik in de midden. Tusschen dezelve en de linkerzyde, op een heuvelachtige grond, plaats ik de Godin met haaren Koesterling, nevens de drie Bevalligheden die haar opPronken. De eene vlegt een krans, d'andere zet'er haar een op, en de derde brengt'er een mandtje met vruchten by. Eenige *Cupidootjens* speelen rondom haar: voornaamentlyk zit'er een by haare voeten, blaazende op den hoorn van *Adonis*, na welken hy al lagchende ziet; terwyl zy met haaren arm om zynen hals, en met haare hand de zyne tegens haar boezem drukt, of kust. Achter den voornoemden heuvel, tegens het verschiet, stel ik eenige loofryke boomen, de hoogste in de midden des Stuks, en die na de linker zyde wat kleender en ylder. Achter deze ziet men het overblyfsel van een *colonnade*, of pilaarwerk, die half achter den gemelden heuvel opsteekt en naar het oogpunt loopt. Aan dezelve zyde, vooraan, zet ik een dwarsse borstweering, tegen welke de heuvel aanstuit. Tegen de borstweering, die maar drie of vierdehalf voet hoog is, plaats ik een Watergod, welke by zyne kruik zit te slaapen, heel omcingeld met groente; en in den hoek, tegen de lyst, stel ik een zwaare willigeboom, of anderhalf: zynde alzo de helft van 't Stuk beslagen. Aan de regter zyde, vooraan, plant ik een kwastige en heel begroeide stam, omtrent zes of zeven voeten hoog; en dicht achter dezelve, een kloeke, schoone, en loofryke boom. Wat verder ziet men een hooge vierkante tafelsteen, of *pedestal*, waar op een groote en cierlyke vaas gezet is. Deze dingen staan alle op een rey naar 't oogpunt, maakende een weg tusschen het zelve en den heuvel, die van vooren ruim, en aan 't einde der voorgrond, daar de twede begint, wat naauwer werdende, eindelyk op een open veld uitkomt, alwaar men tot op den *horizont* eenige flaauwe bergjes ziet. Laat ons nu wederom naar vooren keeren. In deze regter hoek ontsteekt de *Nyd* het oorlogsvuur. Zy vliegt, met een gebrokene stinkende piktoorts in de vuist, en 't hoofd vol krinkelende slangen; wyzende *Mars* heimelyk die twee liefkoozenden aan. Beschouw eens, hoe de verslindende Oorlogs

-logsgod, op zynen buik leggende, met het eene been over een ſteen, zich achter het *pedeſtal* verſchuilt, ſtaroogende yverig, tuſſchen het zelve en het loof der boomen door, na de oorzaak van zyne opgevattede minnenyd. Zyn ſpeer en ſchild leggen op de grond, by zyne voeten, neêr.

Ik heb eens een Print van *Buonaſone*, of *Julio Romaan*, gezien, alwaar hy *Mars* in het verſchiet ſtelt, die *Adonis* met het zwaard in de vuiſt vervolgt; 't welk wy te duiſter en te ver gezocht oordeelen. De zin kan wel goed zyn; doch het ſtryd tegens de fabel: want *Ovidius* verhaalt niet, dat *Adonis* door *Mars* met het zwaard wierd omgebragt; maar in de gedaante van een zwijn, door hem toegeruſt. Duiſtere verbeelding van dit Voorwerp door een Italiaan.

Ondertuſſchen twyffel ik niet, of deze myne opſtelling en ſchikking zal heel zeldſaam voorkomen; maar als ze wel uitgevoerd was, zou het zekerlyk ſchoon ſtaan, met die pronkſteen, borſtweering, en *colonnade*: want die dingen geeven een groote welſtand en verandering in een Landſchap.

Het licht, dat wy hier toe verkiezen, is een heldere zonneſchyn.

Myne gedachte is, alhier de maand May of het voorjaar te verbeelden, wanneer alles groeit en bloeit; ſchoon ik wel weet, dat de groente der boomen, door de verandering der koleur, in de zomer ruim zo ſchilderachtig is; doch dit moet geen zomer gelyken: en, behalven dat, is het op 't Eiland *Ciprus* niet als in Holland, of andere koude geweſten, daar het groen zo laat opkomt; want anders zou ik daar geen mandtje met vruchten bybrengen.

Nu zoude iemand mogen vraagen, om dat ik ter regter zyde op die groote pronkſteen noch een vaas zet, en zulks vlak tegen over dien heuvel daar *Venus* en *Adonis* met de *Bevalligheden* op zyn, of dit niet een geweldig groote ſlagſchaduwe over hen lieden zou geeven? Ik zeg neen, om dat ik myne zon wat hoog, en als op den middag, neem. Tegenwerping opgeloſt. Boven dat, meen ik het zo digt aan den heuvel niet te zetten, dat het aan de beelden hinder doen konde. De vôorſte boom, om dat die met zyne kruin zo hoog opſteekt, kan hun ook geen kwaad doen, ſlaande zyne ſchaduwe voorby hen heen over dien willigeboom in den hoek, of ten minſten op een deel daar van, 't geen de *colonnade*, daar hy tegen aan ſpartelt, wel doet wyken, hoewel de boomtjes achter den heuvel zulks genoegſaam doen konnen; want die wil ik meeſt van een donker groen, of in de ſchaduwe, hebben, en het weinige loof, dat over de Gelieven hangt, helder laaten daagen, om alzo onderaan eenige donkerheid te hebben daar zy tegens afſteeken: zynde myne meening die *Groep* vlak in 't licht, wel te verſtaan in de zon, te ſtel-

 len,

len, om alzo hier het voornaamſte licht te plaatſen.

Twede tegenwerping en haare oploſſing.

Hier op zou my iemand mogen willen beriſpen, denkende dat ik myne eigene ſtelling tegen loop, te weeten, dat men wel acht moet geeven in een zonneſchyn, dat de menſchen niet zonder de hand boven de oogen ſtaan ſpreeken; 't geen ik niet ontken: maar de Goden, welke zulks niet onderworpen zyn, konnen genoegſaam tegen de zon opzien, alhoewel *Adonis* geen God is. En om zulks klaarlyk te doen bemerken, is myne meening zyn bovenlyf in de ſchaduwe te maaken; laatende het zelve van *Venus* en de *Gratien* lieffelyk en krachtig *reflexeeren*.

Derde zwaarigheid.

Maar hier uit ontſtaat een derde zwaarigheid, te weeten, van waar deze ſlagſchaduwe op hem alleen kan vallen, nademaal zy beide zo digt aan elkanderen geſteld zyn, dat *Venus* haaren arm om zynen hals, en hy zyne eene hand op haaren boezem heeft; oordeelende, dat zy noodzaakelyk mede aan die zelve ſchaduwe deelachtig moeſt weezen: waar op ik tegenwerp, dat 'er door 't een of 't ander genoegſaame middelen overig zyn om de ſchaduwe te vinden. En wat *Venus* aangaat, men kan haar zodanig ſchikken, een weinig achter of voor over, dat zy licht genoeg kome te ſcheppen. Om dat nu *Mars*, als ook de *Nyd*, by dat ſteenwerk, het oog niet te veel van het voornaamſte af op hen zouden trekken, indien ik ze in het licht maakte, zal ik in dien hoek niet veel zons brengen. Ik meen de voorſte ſtam geheel, en noch een groot deel van dien achterſten boom in een ſlagſchaduwe te zetten, met een gedeelte van *Mars*, door iets dat buiten 't Stuk is, en dezelve laaten loopen op de voorgrond, tot even aan de borſtweer; het overige hier en daar met takjes en loof wat breekende: mogelyk zet ik daar wel een *Priapus-term* of zo iets by, om dien hoek wat te ſtoppen.

Opgeloſt en beantwoord.

Vierde tegenwerping.

Wy hebben voorens gezegt, dat 'er huis noch tempel in komen zoude: waarom dezelve zo wel niet als die *term*, zou iemand mogen vraagen? Waar op ik antwoord, om dat zulks in de *fabel* niet gemeld word: ten anderen, wie zou daar in woonen? Men zegt niet, dat *Adonis*, ſchoon een menſch zynde, een huishoudinge had, noch dat hy de Goden in tempels aanbad.

Ik twyffel niet, of dit Stuk zal met tien of twaalf beelden rykelyk genoeg geſtoffeerd weezen, alhoewel *Mars* en de *Nyd* maar deelen van beelden zyn.

Vyfde zwaarigheid.

Zommige Landſchapſchilders zullen my mogelyk tegenwerpen, en zeggen: daar zyn te veel beelden; en wanneer die alle wel uitgevoerd zouden worden, is het meer een Hiſtorieſchilder eigen, als ons: waar op ik antwoord, dat de beelden kleen zyn, en het Landſchap ruim.

Nu

Nu zullen wy van de koleuren en de beweegingen der beelden spreeken. Van de Koleuren.

Venus vertoonen wy in 't hembd, doch het bovenlyf en de beenen meest bloot. Onder haar ligchaam, op het gras, ziet men een gedeelte van een lichtrood kleed.

Adonis heeft een groenachtig blaauw, of donker violet, kleed aan.

De twee *Gratien*, die 't naast by *Venus* staan, zyn met ligt gekoleurde kleederen gekleed, zo van weêrschynende stoffen, als verbrokene koleuren; houdende omtrent die *Groep* een groote *massa* van licht: weshalven ik daar toe zodanige koleuren verkies door welke het naakt, 't zy van *Venus* of *Adonis*, geen misstandige *reflexien* verkrygt. Het kleed der geene, die *Venus* een krans opzet, is roozekoleur. Een twede, wat meer naar vooren op haar eene knie leggende, is in 't wit, hebbende een bloem in de hand. Die met de vruchten, ter linker zyde, en wat hooger op den heuvel staande, heeft een aurore of stroogeel gekoleurd kleed aan. Wegens *Mars* en de *Nyd* valt niet veel te zeggen, alzo *Cesar Ripa* daar genoegsaam van meld; zynde aan *Mars* niet eigender, dan een roestige, *feuiljemorte*, of bloedroode rok; en aan de *Nyd*, een zwarte.

Wat aangaat de draaijingen of beweegingen van *Venus* en *Adonis*, die zyn in beide van vooren; doch de voeten min of meêr naar het licht gekeerd. Van de verschillende beweegingen der Beelden.

Adonis, ter regter zyde, draait zyn bovenlyf na *Venus* toe, hebbende de regter hand op haare borst. Men ziet hem tegen de regter schouder. De beenen, of 't onderlyf, zyn van vooren; het linkerbeen over de grond uitgestrekt; en 't ander heel, na hem toe, opgehaald, als of hy wilde opstaan; omziende met zyn aangezicht, vlak van vooren, een weinig over de schouder, naar het kind dat op den hoorn blaast. *Venus*, daar en tegen, op de regter dy leggende, vouwt eenigsins haare beide kniën tegen zyn uitgestrekte been. Het aangezicht, op zy naar hem gekeerd, is vlak in de zon. Haaren boezem ziet men van vooren. Zy zet de linker elleboog achteruit, om zyne hand op haaren boezem te drukken.

Die 't wel bedenken, zullen in deze twee beelden een natuurlyke en gemakkelyke *contraste*, of tegenstrydigheid in werking, vinden; nademaal ik zelve het aldus onderzocht heb: doende alzo met alle de verbeelde beweegingen, eer ik myn Model of Leeman stel.

Maar om weder tot de Ordinantie te keeren: ik heb vergeeten twee kindertjes achter de voorste borstweering te zetten, waar van het een overleunende, met de vinger op den mond en het hoofd in de schouder,

der, aan het ander den ſlaapenden Riviergod aanwyſt. De reden, waarom ik dezelve aldaar plaats, is voor eerſt om de welſtand; en ten anderen, om dien langen en ſtyven ſteen wat te breeken. De Watergod is geel en ſomber van koleur, byna zo donker als de borſtweering, om twee redenen: voor eerſt om de ſtilte; en ten anderen, om daar geen party van licht met de kinderen te maaken: 't welk anders het oog te veel van het voornaamſte zoude aftrekken. Verder is de meening, het *pedeſtal* van de pot met een *baſreleeve* te vercieren, verbeeldende een *Bagchanaal* of danſſende Nimfen: en hoewel zulks in de ſchaduwe komt, meen ik echter het zelve ſterk te laaten *reflexeeren*. Wyders moet 'er noch een ſlaapende hond of twee bygevoegd worden, waar van d'eene, ontwaakende, met opgeſteekene ooren na den hoornblaazer omziet.

Ik heb hier vooren gezegt, dat ik eene der *Gratien* geheel in 't wit wilde kleeden: maar nu voegen wy daar noch een ſchoon blaauwe ſluyer boven over; oordeelende het aldus veel beter, om dat het met die ſluyer nu zo veel niet afſteekt, als het anders, heel wit, gedaan zou hebben.

Aanmerking over 't voorgaande.

Een Stuk, op zodanig een wyze uitgevoerd, is genoeg om meer andere te vinden, voornaamentlyk als men met aandagt overweegt, wat al zaaken, die weinig menſchen aanmerken, hier in waargenomen zyn; gelyk de hoedanigheid van ieder beeld, deſzelfs oorſpronk of zinbeteekening, enz. Daar worden wel veele verdichtſelen geſchilderd zo als de Poëeten die ſchryven: maar de meeſte denken weinig, wat de Schryvers daar mede gemeend hebben, ſchoon de uitlegginge daar by is; want dezelve verhaalt niet anders dan het algemeen. Alle de omſtandigheden, hoewel zy die wiſten, zyn daar niet by gevoegd; gelyk daar zyn de geſtalten, kleedingen, koleuren, hertstogten, en andere opmerkelyke zaaken meêr. Zo dat men wel kan overweegen, hoe het met de geenen gaat, welke alle die byzonderheden niet overdenken; hoe ligtelyk dat zy de zin en meening des Schryvers, of Dichters, konnen verkrachten, ja geheel te niet doen. Is het in de lente geſchied, zy verbeelden 't in de zomer: is het winter, en in den morgenſtond, geweeſt; zy zullen 't in den herfſt, en in den avondſtond, vertoonen: dient het een eenzaame plaats of wilderniſſe te zyn, zy daar en tegen brengen allerhande vermaakelykheden by: moet iemand een rood kleed, hem eigen zynde, aan hebben, het word blaauw of geel gemaakt, enz. Het is wel waar, de fabel is duidelyk genoeg verbeeld; en ieder kan ſtraks zien wat het is, wie het zyn, en wat zy doen: maar de zin is'er niet.

Wy vinden niet noodig over dit Tafereel een verdere uitlegginge te maaken, alzo wy onze gedachten en aanmerkingen in het zelve doorgaans

gaans al geuit hebben. Alleenlyk zullen wy dit noch zeggen, dat *Mars* alhier de wraaklust betekent; *Adonis* de winter; en *Venus* de lente: zynde dit de reden, waarom deze twee laatstgenoemde niet konnen overeen komen.

De Dichters getuigen, dat'er vier zyn geweest, onder den naam van *Venus* bekend. De eerste was de Dochter van den *Hemel* en den *Dag*. De twede wierd gebooren van 't zeeschuim, zynde ontfangen in een paerlemoere schelp, en gevoerd naar *Cyprus* door de luchtige *Zephirs*. 't Was deze die *Cupido* by *Mercurius* baarde. De darde was de Dochter van *Jupiter* en *Dione*, die getrouwd is geweest aan *Vulcanus*, den hoofddeken van de hoorndraagers. En de vierde is de *Syrische*, anders genoemd *Astarte*, die *Adonis* tot haare min zocht te beweegen, aan de welke *Salomon* autaaren opregtte om zyne bywyven te behaagen. Waar uit men kan oordeelen, dat tusschen d'eene en d'andere groot onderscheid is.

En de verscheidene Persoonen, die *Venus* genaamd zyn.

Wat het Zwyn aangaat, het verbeeld de nacht, onweetendheid, godloosheid, vuiligheid, ligtvaardigheid, enz.

Beschryving van het twede Tafereel, zynde 't vervolg van het voorgaande Verdichtsel.

WAnneer nu *Adonis* het zoenen en streelen eindelyk verveelde, of, om beter te zeggen, dat zyn droevig noodlot naderde, en de honden, het wild ruikende, begonden te blaffen; sprong hy op, alzo de jagtlust hem ontvonkte. Hy rukt zich uit haare armen, niettegenstaande haar bidden en smeeken, 't geen alles te vergeefs was.

Twede Tafereel, zynde een vervolg van 't voorgaande.

Voor af zal men dienen te weeten, dat wy ons aan twee der voornaamste zaaken verbonden vinden, naamentlyk de schikking van het *generaal* en het licht. Dit wel aangemerkt zynde, zal het mogelyk minder voordeelig schynen verkoozen te weezen, als of het een Stuk op zich zelf waar; 't welke ik gewillig toestaa. Doch het verstrekt nu voor een Weêrgaa: by gevolg vereischt het een en 't zelve licht als het voorgaande; daar my anders een verkeerd licht veel gunstiger konde weezen, alzo ik dan myne vrye wil volkomender zou hebben; maar in die gelegentheid zou weder de schikkinge niet genoeg van de eerste verschillen.

Bericht daar omtrent.

Wy hebben in een Hoofdstuk van 't Ordineeren aangetoond, dat, wanneer twee Stukken by malkander hangen, dezelve een zekere *regulierheid* dienen te hebben, voornaamentlyk in Landschappen met kleine beelden. Zo het zwaarste werk, by voorbeeld, in d'eene ter

regter, en het doorzicht aan de linker zyde is, voegt het tegendeel in 't andere Stuk of Weêrgaa. En echter vind ik in deze nooddwang iets, 't geen my veel beter voldoet, en tot de zin helpt, gelyk men in 't vervolg zal hooren, niettegenstaande dezelve grondregel, welke evenwel in zyn weezen blyft.

Verdeeling en plaatsing van voorwerpen.

Ik stel, even als in het voorgaande, het oogpunt in de midden, en ter regter zyde een heuvel met drie à vier treeden, van vooren, of *paralel* aan den *horizont*, op te gaan. Op dezelve, aan 't einde tegens het verschiet, vertoonen wy een doorgesteeke of opene *nis*, omtrent vierkant, en boven rond, aan weêrzyde met *pilasters* geslooten, draagende een smalle doch cierlyke *cornis*, hier en daar wat gebroken. Om de *nis* hangen festonnen van papaverbloemen, welke in de midden boven de *nis* vast, en aan weerzyde opgeknoopt zyn, strekkende derzelver einden, meest dor en ongeschikt, neêrwaarts. Door deze *nis* werd men, op een daar voorgestelde bank te rusten zittende, een fraaije en aangenaame doorzicht, van bosschen, pleinen, rivieren, wegen, enz. gewaar. Deze heuvel beslaat een derde van het Stuk, loopende dezelve aan de binnenzyde styl af. Vooraan tegens de trap, of voor dezelve, die meest in de schaduwe is van boomtjes buiten het Stuk, tot aan de hoek daar de Godin op staat, plaatsen wy haare koetswagen, meest verguld, door twee duiven getrokken.

Ter linker zyde, tusschen het oogpunt en de lyst, staan drie à vier kloeke en schoone boomen op een rey, van vooren beginnende, en na het oogpunt wykende, tot voorby den heuvel. Gantsch in den hoek, achter dezelve, ryst een hooge en ruuwe rots, die desgelyks na 't oogpunt wykt, maakende tusschen beide een naauwe weg, voor begroeid met kleene spruiten en takjes, en achter weinig of niet, zo dat men het verschiet en het einde van de rots daar tusschen door ziet. Voor in de rots maak ik een opening, als een grot, alwaar het water met groot gedruis in valt; zynde dit voor zo veel de voorgrond meest betreft. Aan 't einde derzelve loopt een naauwe rivier dwars door, van den heuvel af tot achter de rots, langs dewelke wy aan de overzyde een bosch planten, doende de boomen wat hoog opryzen, om het verschiet, dat men daar tusschen door gewaar word, als in een dal te vertoonen. Op de gelyke grond, waar op *Adonis* staat, zetten wy tusschen twee boomen een witte marmere steen, met een gebrokene *Term*, welkers romp daar benevens op de grond legt.

Aldus hebben wy de grondslag van het *generaal* aangeweezen; niet twyffelende, of dit zal vry wat ongemeender en ook bolchachtiger als het ander zyn. Het derde hoop ik noch meêr en wilder, als

deze,

deze, te maaken; alzo de zaak zulks medebrengt. Zommigen, dit *concept* hoorende, zal het zelve mogelyk als een aangenaam en vermaakelyk Tafereel voorkomen; doch het vervolg zal een anderen uitslag doen zien: want wy verbeelden alhier de maand van Augustus, de zon eenigsins verduisterd, en gloeijend, daar zy anders helder zoude schynen; de lucht duister en betrokken, als of het donderen wilde. Ik wil, dat het waait; dat alles in 't beweegen en spartelen is, niet van eenen weg, maar van een dwarl- of draaiwind, op zommige plaatsen het stof, als een damp, van de grond opvliegende.

Ik geloof niet, dat men het alzo verwagt heeft: maar als men het geval wel overdenkt, zal men het natuurlyk, en na de konstige wyze geschikt, zodanig vinden.

Nu zullen wy de persoonen eens op hunne plaats voegen.

De Godin, ziende den avond aankomen, verdubbelde haare liefkoozeryen. De ongevoelige, in tegendeel, allengskens de jachtlust beginnende te voelen, en het bassen der honden hoorende, staat aanstondts van den heuvel op: alles is in oproer: *Venus* volgt hem achter na met bidden en smeeken; doch te vergeefs. Het *Noodlot* heeft hem by den arm, en trekt hem met haar heen. De *Bevalligheden* zyn in wanorder: de eene loopt hem na: een andere omhelst of vat de Godin; vreezende, dat zy van de trap in onmagt mogt vallen: de derde heeft de handen om hoog uitgestrekt, maakende door schreeuwen een groot misbaar. De Jongens ziet men aan 't vegten: de een trekt *Adonis* voort, en de ander douwt hem te rug. *Cupido* legt onder de voet gevallen. Daar loopen de anderen met de honden vooruit. Het wildzwyn vertoont zich op den voorgemelden naauwen weg, tusschen den heuvel en de rivier, aangehist door de wreede *Woede* met haare piktoorts in de vuist. Aldus heb ik myne gedachten uitgevoerd.

Persoonen, daar in begreepen.

Nu schynt het, dat in dit veel meer werks als in d'andere is: doch als men 't wel overweegt, zal men zulks niet bevinden; maar wel, dat de beelden in het eerste meer verspreid zyn: en ook in 't verhaalen komt het ons altyd meerder voor, als in het Tafereel zelf.

Venus zet ik als van de trappen afkomende, en eene van de *Bevalligheden* die hem naloopt, alzo de Godin hem niet meerder vast heeft, zynde hy haare handen ontsnapt. Den Jongeling stel ik als loopende, vlak in de midden des Stuks, tusschen den heuvel en de boomen, een stap drie à vier verder als de trappen daar de Godin op staat, die hem smeekt met de traanen op de wangen. Hy is van den heuvel byna tot aan de helft in de slagschaduwe: want ik heb gezegt, dat de zon aan 't daalen is. De kinderen, die met de honden vooruit loopen, zyn heel

Hunne schikking en beweeging.

heel en al beschaduwd van den steen op den heuvel, die redelyk hoog en zwaar is, zo dat de stammen van de laatste boomen daar niet vry van zyn. *Venus* staat met de regter voet op de onderste, en met de linker op de twede trap, te weeten op de binnenhoek, bokkende, het onderlyf byna van vooren, en het bovenlyf op zyde naar hem gekeerd, de handen gevouwen styf tegens haar lyf drukkende, met de elleboogen vooruit, en het hoofd in de nek van hem af, het gezicht hemelwaarts staande. Een van die dochters stel ik aan haare zyde als afkomende, houdende haar, vol angst en verleegenheid, om de middel vast, terwyl zy met een verbaasd gezicht hem linksom aanschouwt. Het ander meisje, dat hem nageloopen was, legt nu op eene knie ter aarde, wyzende hem met de linker hand op de Godin; en met de regter hand houd zy de slip van zyne rok vast, zulks dat men haar meest van achteren komt te zien. De derde heeft, als gezegt is, de handen om hoog uitgestrekt; en het aangezicht is geswollen door het geweldig schreeuwen. *Adonis* stapt, als grooten haast hebbende, met het regterbeen vooruit; zwaait zyne borst regtsom naar het licht; houd in de regter vuist, digt aan zyne zyde, een jachtspiets, welke een jongetje met al zyne macht achter te rug houd; waar over een ander, achter de eerste staande, vergramd zynde, dezen met zyne boog slaat. *Adonis* ziet nederwaarts, met het aangezicht van vooren, na de dochter die aan zyne voeten legt; wyzende met zyne linker hand, die in 't verkorten is, naar het bosch; by welken arm het *Geval*, of 't *Noodlot*, hem derwaarts trekt, houdende al vliegende het roer van een schip op haare schouder. Men ziet haar tegen de regter schouder en de regter borst, de rest heel in 't verkorten, en het aangezicht achterwaarts gekeerd. Dwars voor hem vertoonen wy een *Cupidootje*, dat mede derwaarts vliegt, trekkende hem by het touw of band van den hoorn die op zyne zyde slingert. Dezen jongen ziet men vlak van achteren, de voeten vooruit, houdende zyne boog in de regterhand, waar mede hy een ander dreigt, die onder de voet gevallen is, welke mede in 't verkorten legt, het hoofd na vooren, en de voeten naar *Adonis* gekeerd. Hy is meest in de schaduwe, behalven zyn hoofd, en de hand daar hy het zelve mede krabt. Zyn fakkel legt by hem uitgebluscht.

Venus heeft de slip van haaren rooden mantel om haaren regter arm, slingerende dezelve achter over haar linker been. De bloemekrans valt van haar hoofd en rolt langs den rug nederwaarts. Het *Noodlot* is in 't zwart gekleed, met een smalle sluyer daar boven over heen, welke achter haar opvliegt.

Achter de voornoemde gebrokene *Term* ziet men de wapentuigen van

van *Mars*, als harnas, helm, schild, swaard, en speer, op de grond, in de schaduwe, nederleggen. Alhoewel men nu zyne eigene gedaante hier niet gewaar word, maar wel het zwyn daar hy in herschapen was, behoeft men zich daar over niet te verwonderen; dewyl men niet moet denken, dat, schoon hy een God was, hy met kousen en schoenen daar in kroop. Men zal my dan mogelyk vraagen, of hy dat met zyne volle toerusting niet doen kon? Ik zeg ja: maar hoe zou men zulks dan weeten? De kleederen van menschen en goden hebben geen gevoel, noch goed noch kwaad, ja hebben gantsch niet te zeggen dan maar alleen om de persoon kennelyk te maaken: want by aldien zy eenige *passien* van koude of hitte onderworpen waren, zouden zy mede aan de straf van 't ligchaam deelachtig zyn, gelyk het hoofd, handen, voeten, enz. Zwaarigheden en der zelver oplossing

Doch met veel schyn van reden zou men my hier op mogen vraagen, wanneer men de nydige *Aglaura*, die door *Mercurius* in een toetssteen veranderd wierd, wilde verbeelden, of men haare kleederen dan ook geheel zwart zoude moeten maaken? Ik antwoord neen: niet als haar ligchaam; want anders waar onze stelling niet met al, schoon ik gezegt heb dat de kleederen te kennen geeven wie het zyn die ze draagen. Doch ik zal myne meeninge daar over tegenwoordig eens wat duidelyker verklaaren. Van *Mercurius* en *Aglaura*.

De koning *Lincus* komt aan 't bed daar zyn gast *Triptolemus* legt en slaapt, om hem te vermoorden. *Ceres* verscheen op heeter daad, die den koning het moordgeweer ontrukte; hervormende hem, om het schenden van de gastvryheid, aanstondts in een *Lynx*, een dier als een tyger. Nu zoude ik dit aldus verbeelden. De koning is daar niet meer: het beest doe ik de vlucht neemen, schuddende op de vloer de purpere mantel en kroon, het een hier en 't ander daar. Dit, meen ik, komt meer met de natuur en eigenschap overeen. Men voege by dit voorbeeld noch het volgende. *Lincus* en *Triptolemus*.

Juno, zegt de Poëet, sloeg uit jaloersche gramschap de arme *Calisto*, dat zy in een beerin herschaapen wierd. Hoe zal men dit nu verbeelden, om te konnen weeten wie zy was geweest, man of vrouw? Ik zou de verschrikte beerin vertoonen als op de vlucht, niet met kleêren aan, maar achter haar langs de grond nasleepende: hier legt de boog, daar de koker met pylen, gordel, en verdere cieraaden verspreid. Van *Juno* en *Calisto*.

Doch wat heb ik den koning *Lincus* op een verachtelyke manier door *Tempeest* zien uitgebeeld? Hy staat met de pook in de hand, zyne kleederen aan, en de kroon op 't hoofd; hebbende, in plaats van beenen, twee vervaarlyke beerenpooten. Verbeelding van den koning *Lincus*, door *Tempeest*.

Een Print-verbeelding van *Poussyn*, en eenige aanmerkingen daar over.

Ik heb dan vast gesteld, dat de kleêren den Menschen en Goden niet als tot een kenteeken dienen: en hier op schiet my tegenwoordig regt van pas de Print van *Poussyn* in den zin, waar in het voorgezegde duidelyk en klaar blykt. De zelve verbeeld de *Elizeesche* velden, met eenige gelukzalige zielen, rustende, alwaar de *jonkheid* of eeuwige *lente* danst, en bloemen strooit. Verders vertoont hy *Hyacintus*, *Narcissus*, *Crocus*, *Adonis*, *Ayax*, en meer anderen. Zy zitten daar als toen zy leefden; zo dat men hier uit genoegsaam kan bespeuren, hoe bezwaarlyk zulks te doen zy, zonder hunne byzondere kenteekenen, als spies, hoorn, fontein, helm, roozekrans, enz. En hoe onmogelyk het voor *Poussyn*, die zulk een doorluchtig en doorleezen man was, zy geweest *Ayax* te doen kennen, dewyl hy hem daar verbeeld in de zelve woede of daadelyke wanhoop, te weeten, zich zelven doorsteekende, even als toen hy voor Troye was: myn's bedunkens een groote misslag omtrent de natuurlykheid. Ik zoude het veel liever uitgelaaten hebben, benevens die pispot of dat koelvat daar *Narcissus* zich in spiegelt.

Kwalyk kan ik gelooven, dat zo een vreemd *concept* met zyne verbeelding van *Poussyn* zelven bedacht zou weezen; nademaal hy *Ayax*, dien hy in zulk een wreede gestalte vertoont, aldaar onder de gelukzalige zielen plaats geeft; een man die, als een moorder van zich zelven zynde, eerder de hel had verdiend. Waarom zo wel niet *Sysiphus*, *Ixion*, *Prometheus*, of *Tantalus*, die tot de helsche pynen verdoemd zyn, daar by gevoegd? 't Is wel waar, *Ayax* heeft maar tegen zich zelven misdaan, om de wapenen van *Achilles* die hem rechtvaardig toekwamen; en de anderen hebben de Goden vertoornd. d'Een stal het vuur van den Hemel; de ander had de stoutheid van de opperste Godin *Juno*, door een heimelyke laage, tot zyne geile lust te dwingen, enz.

Aanmerking over de zelve Verbeelding door *Testa*.

Testa heeft, myn's oordeels, in veele dingen die zelve afbeelding duidelyker en bevattelyker vertoond als *Poussyn*, zynde veel ruimer, vermaakelyker, en schilderachtiger: maar echter loopt hy mede tegens de waarschynlykheid van die rustplaats; gelyk men zien kan aan die twee, waar van den een uit de schoot van een meisje eenige bloemen grypt, om welke daad zy hem de oogen uit het hoofd schynt te krabben; zynde weder de oude twist. Daar moest immers, als 't wel zou weezen, noch haat, noch twist, noch jaloersheid bespeurd worden, en niet als rust en vrede zyn.

Des Schryvers redenen wegens het voorgaande.

My dunkt, ik hoor reedts zeggen, dat ik die twee groote Mannen veel te kort doe, door hunne misslagen aldus zo klaar ten toon te stellen, en dat het berispen veel gemakkelyker is dan zelfs een Ordinantie van de grond op te beginnen; 't welk ik volkomen beken: doch myn

voor-

voorneemen is niet hun verſtand te verkleinen om het myne daar door te verheffen,, geenſins; want men zal doorgaans in dit Werk vinden', dat ik myne eigene misſlagen, zo wel als die van anderen, mede voor den dag breng; 't geen alleenlyk geſchied om den konſtlievenden een weg te baanen om zich van diergelyke ingeſlopene gebrekkelykheden te onthouden, en de natuurlykheid, in alle deelen, meerder waar te neemen: 't welk een verſtandig Meeſter genoegſaam kan voorkomen, wanneer hy de voorzichtigheid wat meerder plaats geeft. 't Zal niet kwalyk voegen alhier een gelykeniſſe van een Architect en een Schilder by te brengen. Een voorzichtig Bouwmeeſter zal eerſt een naauw onderzoek doen, welke gronden tot zyn voorneemen de bekwaamſte zyn, daar hy zyne Tempel, Paleis, enz. wil plaatſen; of het een harde grond zy, dan of zy moeraſſig is; van wat zyde de noorde of ſchaadelyke winden blaazen; na wat zyde hy zyne voorgevel wil voegen, zuid, ooſt, noord, of weſt: dan aan't bouwen. Een Schilder heeft voor een Liefkoozery, Krygsoeffening, Offerhande, of iets anders te verbeelden. Hy zal zekerlyk mede eerſt een bekwaame plaats, tot de zaak eigen, daar toe zoeken. d'Architect ſlaat het *planum* van zyn Hof met al wat'er in begreepen is, zo groot of zo klein; dat van een Tempel met deszelfs choor, altaar, en andere dingen meer; of maakt het beſtek van zyne Veſting met haare baſtions en ravelynen, wapenplaats, enz. Een Schilder, desgelyks, ſtelt de *Elizeeſche* velden, of het Hof van *Flora*, tot liefkoozery; een Tempel om dienſt te pleegen; een Hof, om den Koning met zyn geſtoet van Hofjonkers te doen zien; of een Boſch, om te jaagen. Wanneer hy nu iemand met het moordgeweer in de vuiſt in den Tempel deed treeden daar men dienſt doet, of in d'*Elizeeſche* velden onder de liefkoozende gelukzalige zielen, en dat hy zich aldaar door het hert ſteekt, om zyne ziel voor de twede maal te doen verhuizen: zou men dan niet zeggen, dat zulks daar ter plaatſe zeer oneigen was; maar veel beter zou voegen voor *Troye*? Ik vraag', of zo een den Tempel, en dat heilige Veld niet geſchonden heeft? En wanneer de Jaagers met de honden in het Binnenhof liepen jaagen, of op de Wapenplaats; zou dat niet een belagchelyke zaak zyn? *Ayax* is immers niet in de *Elizeeſche* velden gevoerd, dan wanneer zyne ziel van het ligchaam geſcheiden was. Hier ſteekt hy zich noch eens dood: zal daar dan weêr een andere ziel uitvliegen?

Door een gelykenis verklaard.

Laat ons nu eens overſtappen tot de beſchryving, verdeeling, en overweeging van

Het derde en laatste Tafereel.

Beschryving van het derde Verdichtsel.

DE Liefdegodin, ziende alle haare poogingen vruchteloos, en ongeduldig wordende dat *Adonis* niet weêr te voorschyn kwam, sprong op haare koetswagen, door twee zwaanen getrokken, snellende boschwaart in om hem te zoeken, en laatende haare *Gratien* achter, als zynde in dit geval krachteloos; gelyk wy op het einde van dit Tafereel verder zullen verklaaren. *Cupido* volgt haar schreijende achter na. De rampzalige jongeling, door een wildzwyn in zyne eegenis gebeeten, legt zieltoogende tegens een zwaaren eik ter aarde neder, alwaar zy ten laatsten, na lang zoeken, hem in zyn bloed gedompeld vind leggen: weshalven zy, van de wagen getreeden, zich als een ontzinde aanstelt en hem beklaagt, verfoeijende haare Goddelykheid, en vervloekende de wreede Dwingelandin die hemel en aarde wetten stelt. *Adonis* geeft ondertusschen den geest, welken *Mercurius*, vindende den zelven eindelyk heen en weêr zwerven, mede neemt, en op zyne wieken naar de *Elizeesche* velden voert.

Dit Verdichtsel verbeelden wy aldus.

En deszelfs verbeelding.

Adonis legt op zyne linker zyde, met de nek tegens de romp van een zwaaren eikeboom, in het verkorten; de regter borst en schouder opwaarts; de linker arm van hem af langs de grond, en de regter langs zyne zyde neêr, in welke hand hy de spies vast houd, waar van de steel ten deele onder zynen rug legt. Zyn hoofd hangt byna tot op den linker arm, een weinig voor over, met de regter wang om hoog. De voeten zyn naar de linker zydsche hoek des Stuks herwaarts aan gekeerd. De linker knie, op een kleine hoogte of steen rustende, is half opgehaald. Een jagthoorn legt by zyne voeten. De honden, by zyn hoofd ter linker zyde, huilen en janken. *Cupido*, aan zyne regter zyde, bukt nederwaarts, ziende *Venus* al schreijende aan, terwyl hy het kleed van *Adonis* open doet, om alzo de bloedige wond aan zyne Moeder te vertoonen, welke, daar over heel verschrikt, achterwaarts treed, en haare handen hemelwaarts slaat. *Cupidoos* rug is ten deele door de Godin in de slagschaduwe. Zyne borst ziet men in 't verkorten, de voeten digt aan malkander, en de kniën een weinig geboogen; hebbende in de regter hand een fakkel.

Venus slaat van schrik, gelyk gezegt is, de handen om hoog; het regter been vooruit; de linker voet achterwaarts op een wolk, welke achter haar regtsom oploopt tot onder de wagen; hellende met haar bovenlyf over de gemelde linker voet; de kin op haaren boezem gezakt;

zakt; ziende aldus nederwaarts op de wond. Haare borsten vertoonen zich in 't verkorten; en men ziet haar vlak tegen de regter heup aan.

Achter den voorschreeven eikenboom, daar *Adonis* tegen rust, ziet men, op eenige zweevende wolken, die met den *horizont* gelyk zyn, de koetswaagen, zylings als in *profiel*, staan; welke wolken om dezelve allengskens ligter en ligter nederdaalen tot onder haaren voet. De gemelde koets, verguld, doch echter door een wolk somber gehouden, is cierlyk bewerkt met kindertjes, festons en loofwerk, achter op met een groote star, ten deele door de romp van den eik bedekt.

Vooraan, tusschen de midden en de linker hoek, staat een vierkante steen omtrent drie voet in zyne *diameter*, met de stukkende romp eener *Term*, waar van het overige, als 't hoofd en een stuk van 't lyf, achter takken en struiken op de grond nederleggen. Deze steen staat wat schuins, met de linker hoek naar de linker zyde wykende; digt aan welke zyde een hooge boom opryst, en een weinig verder noch een, rondom, omtrent vyf à zes voet hoog, digt begroeid, ja zodanig dat men naauwelyks daar door kan zien. Achter dien steen, onder de struiken, distelen en doornen blyft het zwyn, gewond, willende de vlucht neemen, op de voorste kniën, met de smoel wyd open, leggen, zich wentelende in zyn bloed en slik.

Op de twede grond, ter regter zyde, gaat *Atropos* met de schaar in de hand en de spinrokken op de schouder; zynde byna tot de middel achter de grond, op het hoofd en een weinig van een schouder na, in de schaduwe.

Het voornaamste doorzicht is ter linker zyde van het oogpunt.

Een weinig boven dezelve vliegt *Mercurius* met de ziel des Jongelings, om dezelve na de *Elizeesche* velden over te brengen. Men ziet ze beiden in 't verkorten tegen hunne regter zyde. De Jongeling is heel naakt, hebbende zyne armen kruiswys over zyne borsten, zyne beenen digt aan een, en de linker voet een weinig hooger als d'andere. *Mercurius* houd hem met den linker arm achter om de middel; wyzende, hem aanziende, met zyne slangeroede vooruit, waar zy na toe zullen. Een kleen manteltje dezer gevleugelde Bode vliegt achter hem opwaarts.

De grond is hobbelig en rotsachtig, hier en daar met gras en wilde kruiden, als hulst, distelen, enz, half dor begroeid.

Het licht komt van de regter zyde, een weinig van vooren; zynde regenachtig weêr. De lucht is winterachtig, doch stil. De boomen zyn heel slecht van bladeren voorzien, behalven zommige

die tegen de winter konnen duuren, als cypres, laurier, olm, haagedoorn, enz, welke hier de meeste groente moeten verschaffen. Het einde van de voorgrond, ter regter zyde, tot aan den voet van de Godin, is in de schaduwe, door een haag en eenige boomtjes. *Venus*, het bovenlyf van *Cupido*, het doode lyk nevens de grond, en de boom daar het tegen aan legt, zyn krachtig verlicht. De steen, vooraan onder *Adonis*, is meest belommerd met de voorgrond door eenige cypressen ter regter zyde heel voor in den hoek. Eenige brokken van de *Term*, die wat verder leggen, vangen een weinig licht; en dezelve verbeeld een *Faunus* of *Satyr*.. Het zwyn, welkers achterlyf tusschen de linker zyde van den steen en bystaanden boom word verborgen, is mede tot byna aan den hals herwaarts van die schaduwe deelachtig. De gelukzalige heen vliegende ziel, met den gevleugelden bode, even voorby de boom of koets, werden van de voeten tot de middel door het loof en takken der boomen beschaduwd, en zyn verre boven den *horizont*, zo dat het loof der boomen byna op hunne hoofden hangt. De Steenbok, als d'eerste wintermaand zynde, vertoont zich in de lucht, heel flaauw en lichter als de lucht. Men ziet hem regt boven de koetswagen, daar de lucht allerdonkerst is.

Als mede de Koleuren.

Wat de koleuren aangaat, ik schik ze aldus: *Venus* met een luchtig kleed, bleek koleur de rose, en een blaauwe sluijer daar over. *Adonis*, met de regter schouder en borst bloot, heeft een ligt feuiljemort kleed met paarsche weêrschyn. Zyne kaaken zyn bleek, en de lippen besturven, als mede handen en voeten, doch schoon van vel. *Venus* is heel wit en teder, het geheele aanzicht gloeijend, gelyk ook haare handen; *Cupido*, tusschen beiden, zo wit van vel niet als de Godin, en wat bloozender als *Adonis*. *Venus* heeft blond, *Adonis* ligt kastanje koleur, en *Cupido* bruin hair.

Dit gezicht vereischt meer cypres en mirthen, als andere boomen.

De grond, vooraan, van de regter zyde tot voorby den steen, is moerassig.

Dat ik de *Bevalligheden* niet in dit, gelyk in de andere Tafereelen, vertoon, is om dat de zelve alhier niet eigen zyn: want zy konnen *Venus* in droevige voorvallen niet vergezelschappen, alzo zy een heel andere zinbetekening hebben, gelyk wy alhier zullen aanmerken; oordeelende het te dezer plaatse niet kwalyk te voegen, te meer om dat wy in de voorige Tafereelen de beduidenis van *Venus*, *Adonis*, *Mars*, en 't Wildzwyn hebben aangeweezen.

Beschryving van de drie *Gratien* of *Bevalligheden*.

Hesiodus schryft van haar, dat het drie zusters waren, welke in schilderyen jong, vrolyk en bevallig vertoond wierden, vattende malkander

by

by de handen. Haare kleedingen zwierden los, dun en dartel, door de welke men haare naakte ligchaamen kondezien; zynde de oudste *Ægle*, de twede *Euphrosyne*, en de jongste *Thalia* genaamd. *Seneca* gaat noch verder, en toont ons haare hoedanigheden, en de betekenissen der persoonen aan; zeggende, onder anderen, in zyn Boek der Weldaaden, dat zommige de eene voor het vermaak zelve houden; dat de twede het ontfangt; en de derde het wedergeeft. Anderen wederom meenen, dat door dit drietal drie byzondere soorten van vermaaken, of gunsten, verstaan worden; naamentlyk, dat bestaat in iemand vermaak te geeven, in dat van 't zelve te ontfangen, en in dat van 't weder te beloonen. Maar dat zy zonder een verborgene zinbetekening dus hand aan hand geplaatst worden, werd niet geloofd; maar wel dat hier door werd betekend, dat de beweezene weldaaden of gunsten, van hand tot hand voortgaande, eindelyk weder keeren tot hem die de zelve eerst beweest. Zy worden met een vrolyk gelaat verbeeld, om dat de weldaaden, zullen de zelve in hunne volkomenheid aangenaam zyn, met een verheugd en onbekrompen gelaat moeten beweezen worden: want ontbreekt dit, zo ontbreekt de grootste *gratie* of bevalligheid aan die daad. Jong vertoont men haar, om te betekenen dat het geheugen van de genootene weldaad nooit in ons moet verouderen. Haar maagdelyke staat wyst ons aan, dat zy onbevlekt en oprecht zyn; goed doende aan een ieder, zelfs zonder hoope van wederbelooning, welke de weldaad besmet. Haare dunne kleederen geeven ons te kennen, dat het genot zo groot van waardy moet zyn, dat het zelve gezien kan worden.

En haare verborgene zinbetekening verklaard.

Meer hier van te schryven zoude een verdubbeling van arbeid, welke voorheen gedaan is in het Hoofdstuk der Zinnebeelden, en derzelver betekeningen, weezen. Laat ons dierhalven daar van afbreeken, en komen tot

Het Verdichtsel van Dryope, *tot stoffeering der Landschappen.*

DERTIENDE HOOFDSTUK.

IN het voorgaande Hoofdstuk myn oogwit op een schoon Verdichtsel, en de verborgene zin van eenige omstandigheden, verhandeld hebbende, vind ik my genoodzaakt, door het groot genoegen 't welk eenigen der voornaamste Konstenaars daar in vonden, hun verzoek, om noch een diergelyk op te stellen, in te volgen: en tot hunne voldoening, en oeffening van anderen, zal my nooit de moeite verveelen.

Oorzaak tot dit Hoofdstuk.

Ik

Ik heb dan tot dezen einde de fabel van *Dryope* verkoozen, en zal de zelve, tot stoffeering der Landschappen, na vermoogen schikken, en een buitengezicht daar van maaken.

't Geval van *Dryope.*

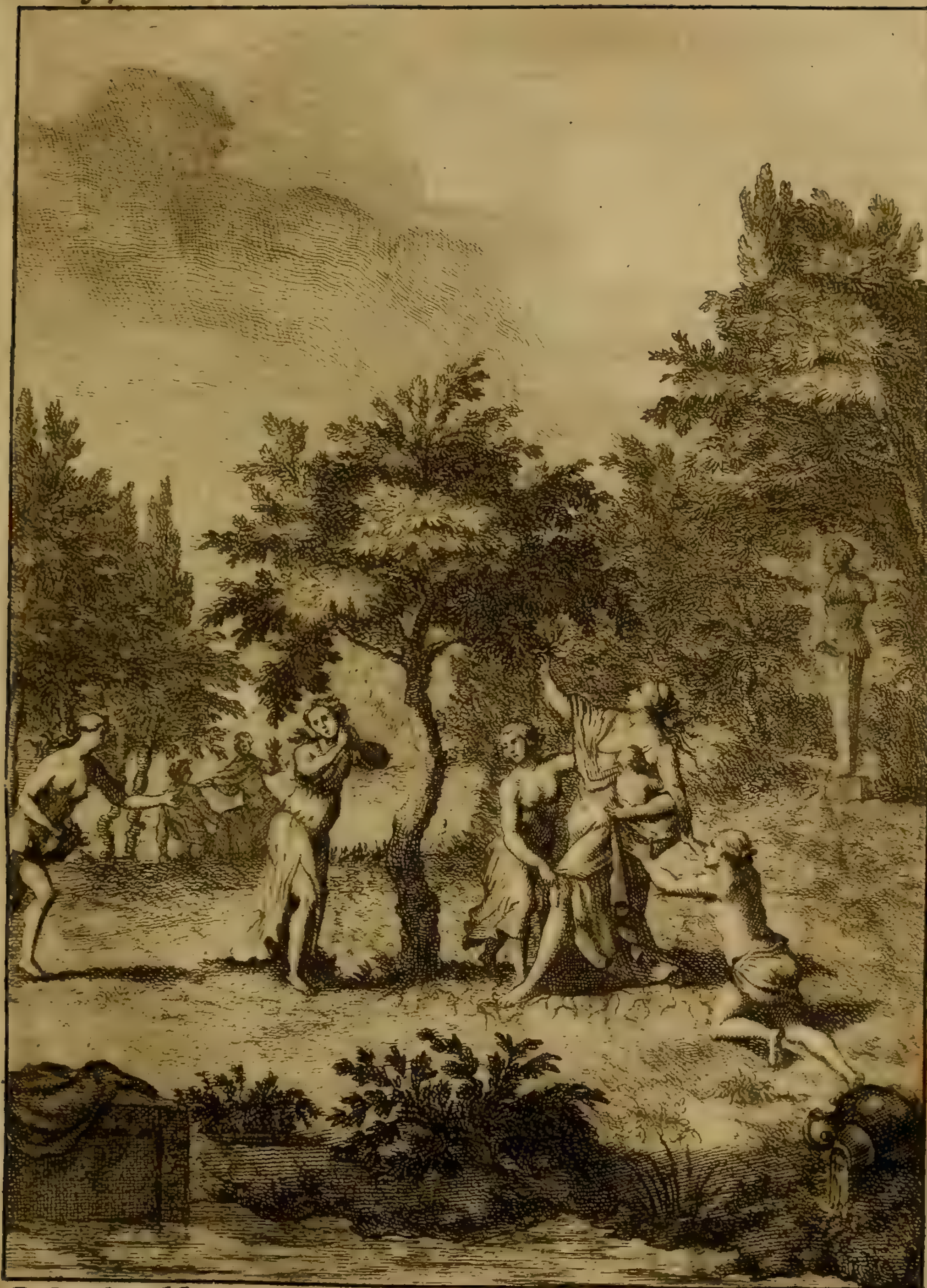
Het geval is, volgens *Ovidius*, aldus. *Dryope*, onbewust wat droevig ongeval haar was naakende, ging op zekeren tyd by een poel, daar 't overal met myrthen bezet was, van meening om de aldaar zynde Nimfjes met bloemkranssen te vereeren. Zy nam haar zoontje *Amphise*, dat noch geen jaar oud was, mede; werdende van haare zuster *Jöle* verzeld met een mandtje vol bloemen en gevlogte kranssen. By de poel was een boom, *Lothos* genaamd, draagende roode bloeisels, daar zy onbedagtelyk een kleene tak afbrak, om haar kind tot vermaak of speeltuig in de hand te geeven: maar ziende, dat het bloed daar uit droop, en dat de geheele boom zich daar door met zulk een geweld bewoog, wierd zy beangst en bevreesd; te meer, wanneer zy van daar willende, voelde dat haare voeten in de aarde vast waren, veranderende alzo in een boom.

Verbeelding van 't zelve in de vertoogschets van N°.1. aangeweezen.

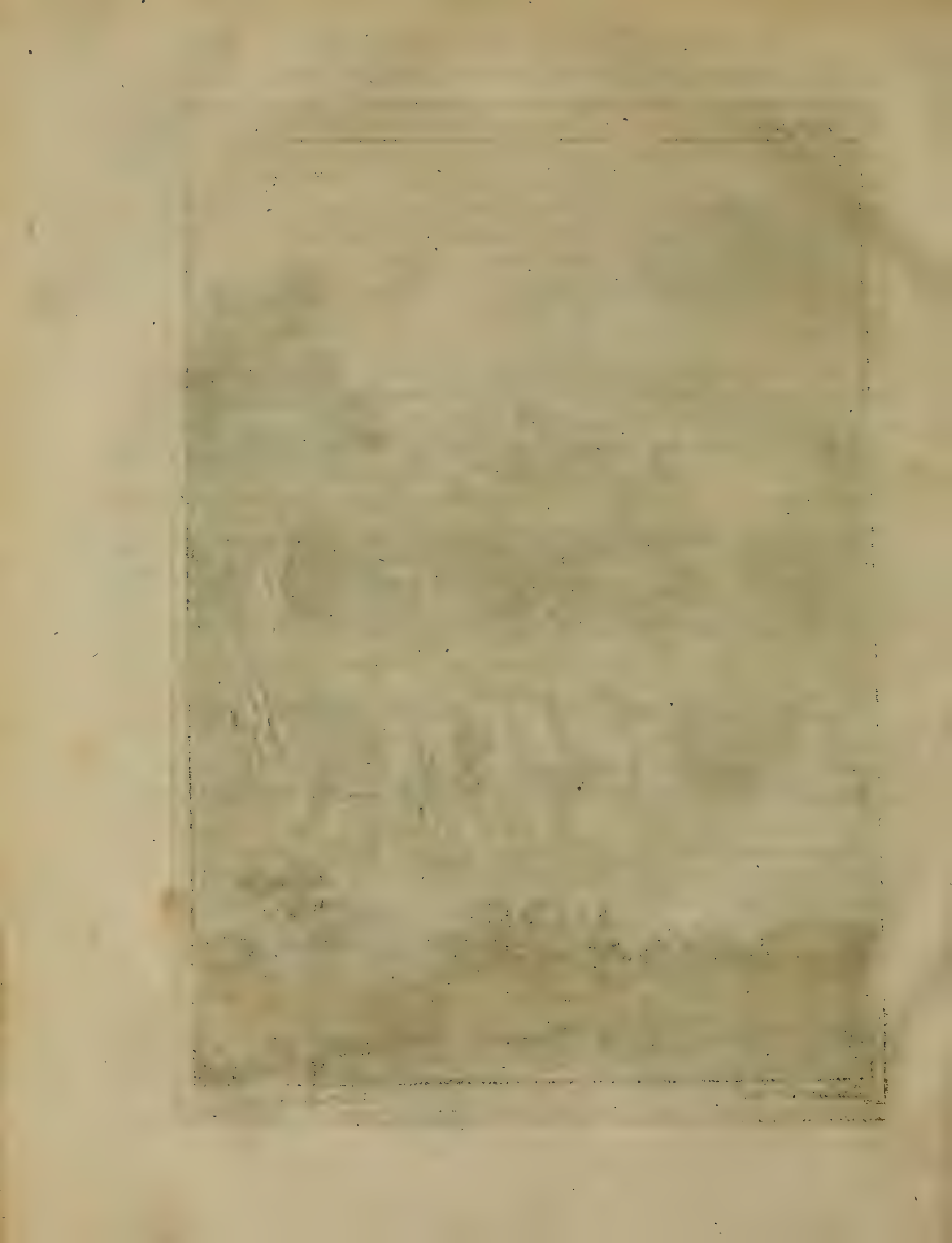
Ziet hier een vertoogschets van de verbeelding, voor zo ver het *planum* of grond, en staanplaats der personaadjen betreft, waar in men de beweegingen, *contrasten*, en *contorsien* der beelden, met enkele streepen aangeweezen, genoegsaam kan zien en bezeffen.

Ik verbeeld het in een vermaakelyk dal, volgens de getuigenisse van den Dichter met myrtheboomen beplant, rondom door een waterbeek omcingeld. In de midden des Stuks plant ik, als het voornaamste, den boom *Lothos*, vol roode bloeisels, en digt van loof. Deze is 't van welken *Dryope* de tak heeft afgebroken. Den zelven doe ik geweldig schudden en spartelen, zynde de stam heel krom gewrongen en geslingerd; en ter linker zyde stel ik de onbedagte *Dryope*, schoon van wezen, en zwart van hair; hebbende haaren jongen *Amphise* om de middel onder den linker arm gevat. Zy treed met de linker voet vooruit na den boom toe; en de regter is een weinig achterwaarts: doch het bovenlyf helt noch meer achter over. In haare regter hand, die om hoog opgesteeken is, houd zy de bebloede tak, op welke zy met een verbaast gelaat steroogt. Zy word tegen haare linker dye gezien: haar bovenlyf zwaait linksom: de borst is, byna van vooren, vlak in 't licht: haar aangezicht, op zy, is min of meer achterwaarts gekeerd: en haare voeten zyn reedts vast in de aarde. Het kind ziet men van achteren, steekende zyn hoofd tegens haare borst af. De zuster, aan de regter zyde van den boom, tegens haar overstaande, verbeeld ik, blondhairig, in de alleruitterste mismoedigheid, de handen, te samen gevouwen, styf tegens haar linker wang drukkende. Het hoofd, regtsom gekeerd, hangt over

Pag. 400.

Rademaker del. *C. Van Jagen fec.*

over haare regter schouder. De borst steekt vooruit, terwyl het onderlyf geheel achteruit deist. Haare kniën zyn geboogen, de regter voet voor, en de linker achterwaarts als bezwykende. Zy heeft den ouderdom van veertien à zestien jaaren. Het Nimfje, 't welk *Dryope* ondersteunt, is tusschen dezelve en den boom geplaatst, houdende haar met de linker hand achter tegens den rug vast, terwyl zy met de regter het been ontbloot, en aan de zuster, daar zy na kykt, toont dat de voet reedts in de aarde geworteld is. Een ander Nimfje, 't welk na het kind grypt, ziet men tegens haare linker zyde, doch meest van achteren, leggende op de kniën, de linker voor, en de regter heel achteruit, met de voet tegens een waterkruik raakende dat dezelve om valt aan de kant van 't water. Een derde, ter regter zyde, heel verbaasd komende aanloopen, heeft haaren schoot met bloemen gevuld, wyzende met de linker hand herwaarts, terwyl zy linksom na haare gezellinnen ziet, die op de kant van de rivier, waar van een gedeelte tusschen de boomen door na het oogpunt loopt, zitten. De eene ryst daar op overeind, en ziet verbaasd na vooren toe; maakende aan de twede, die na het water zit, zulks mede bekend. Derhalven zwaait deze het bovenlyf regtsom om mede herwaarts aan te kyken, steunende op haare linker hand. Zy hebben alle meest kranssen op haare hoofden, of by zich leggen.

Tot zo verre strekt de plaatsing en werking van myne roerende stoffagie, zynde allegaar dochters, ieder na haare hertstogt *gecontrasteerd*. Nu zullen wy de onroerende ook aantoonen.

Van de onroerende stoffagie.

Ter linker zyde, op een heuvel, tusschen de boomen, stel ik een kloeke *Priapus-term*, vlak van vooren, zonder armen of beenen; zynde hy meest in de schaduwe tegen het verschiet, waar tegen de voorgroep krachtig afsteekt. Ter regter zyde, vooraan, half in 't water, zet ik een zwaare vierkante ruuwe tafelsteen, daar een mantel of sluijer op legt, nevens een hoop groene bladeren en kleene bloemen. In de vierkante vlakte dezer steen staat het Geval in basreleeve uitgehouwen. Achter dezelve, en tusschen het meisje met de bloemen, doe ik het het eene eind van een mandtje, op de grond leggende, zien, daar noch een krans in legt.

En het licht.

Belangende het saisoen, ik verbeeld het tusschen winter-en zomertyd, in de rypende herfstdagen, en in een zeer schoon weêr, na die jaartydts gelegentheid. Het is een zylicht, een weinig van vooren. Zon-, of geen zonneschyn, laat ik aan ieders vrye keur; dewyl het in de fabel niet vermeld noch vast bepaald word.

Nu zal ik de verdere omstandigheden van dit Tafereel beschryven:

want zonder licht en donker, reddering, *harmonie*, of koleuren aan te wyzen, is het onvoltooid, en de natuur ongelyk. 't Is wel waar, de reddering en schaduwe wyzen veeltydts zich zelven, en het licht geeft zich genoeg te kennen voor die de *perspectief* verstaat; doch of 'er niets in deze zoude zyn (het zy in de reddering, dag en schaduwe) dat buiten de gemeene gissing en oordeel zou konnen vallen, daar twyffel ik aan. Wat aangaat de koleuren, die moeten noodzaakelyk mede aangeweezen worden: want daar in kan men onmogelyk myne meening en zin, noch de gedachten van geene Schilders, treffen of doorgronden.

Als mede de koleuren, daagingen en schaduwen.

Derhalven geef ik aan *Dryope*, als de voornaamste persoon zynde, een blaauwe satyne mantel, welkers eene eind over haare regter schouder tot in de middelgordel hangt; en het ander eind, of slip, heeft zy met de linker hand gevat, houdende daar mede haar naakte kind om 't lyf vast, terwyl de lap, om haar lyf slingerende, met deszelfs onderslip onder haare linker borst in de gordel gestooken, de geheele buik, byna tot de voeten, bedekt, op een weinig van het linker been met de voet na, die in de grond vast geworteld is. Haar onderkleed is geelachtig wit, met een groene weêrschyn, nevens de mouw om haaren linker arm, welke zich niet verder als tot den elboog strekkende, wat wyd hangt. De rok is aan het linker been op de zyde open. Het voorste Nimfje laat ik geheel naakt, hebbende zy niet anders dan een witte fyne doch smalle sluijer om, die haare billen ten halven bedekt. Haare kleeding, als mede die van *Jôle*, zyn met goud doormengd, om een onderscheid tusschen haar en de Nimfen te maaken. Het Bosnimfje, 't welk met het bovenlyf tot de middel bloot is, kleed ik met een donkergroene rok, boven de navel gefronst, en door een gordel vast gehegt. *Jôle* geef ik een enkel en luchtig kleed, met naauwe mouwen, van een hoogroozekoleur, om de middel met een breede riem, zynde donker violet met goud gestikt, gegord; en onder dezelve noch een gebloemde rok, die van onderen open is, waar door zy de beenen vry heeft. De steen, vooraan, verbeeld ik graauw; de kruik, donker rood; de grond, langs de kant van 't water, vol gras: en alzo schakeer ik de geheele voorgrond. Het Nimfje, dat op de twede grond ter regter zyde aan komt loopen, geef ik een groenachtige borstrok aan, heel los en ongebonden, zonder mouwen, en maar op de eene schouder vast gehegt; zynde de linker borst bloot, gelyk ook de beenen. Die andere, welke verder achterwaarts op de kant van de rivier zit, laat ik geheel naakt; en die by haar opstaat, heeft een kleene groene sluijer om. De steene *Priapus* is donker graauw, doch een weinig paarsachtig.

Aanmerkingen over het licht.

Wat

Wat het licht aangaat, ik oordeel, dat de grootste party voornaamentlyk op *Dryope* met haare twee byzynde Nimfen, en het overige van die voorgroep, moet vallen; de rest met weinig licht, en noch meest vreemde lichtjes, het zy van achteren, van vooren, of heel van ter zyde: doch de oorzaak, zo wel als die der schaduwen waar door en waar van daan zy komen, moeten 'er duidelyk by aangeweezen worden; alzo het anders maar losse uitvindingen en herssenspooksels, zonder eenigen vasten grond, zyn zouden.

Zommige zullen mogelyk twyffelen, of ik myn oogmerk in dezen, ten opzichte van het licht, wel zal bereiken, om dat ik *Dryope* een blaauwe mantel en een witachtig geel onderkleed toevoeg; oordeelende dierhalven, en niet zonder reden, hoewel zonder myne gedachten ten dien einde te weeten, dat het anders om beter welstand zoude hebben, dat is te zeggen, het licht boven, en het donkerste onder; om dat op het onderlyf, als de buik en beenen, de grootste en krachtigste *massa* van licht vallende, het naakte kind alsdan veel schoonder afsteeken zoude indien de borsten of het bovenlyf donker waren, dan tegen het geelachtig wit: het welk ik, ten opzichte van het licht, gewilliglyk toestaa; maar wegens de koleur niet: want het blaauwe kleed heb ik alzo met voordacht geschikt, op dat het naakte Nimfje zich schoon zoude vertoonen, doch met zulk een inzicht niettemin, dat die party een krachtig en vlak licht zoude hebben. Dit is de reden waarom ik 'er zodanig een stoffe toe heb verkoozen: want, gelyk men weet, het satyn heeft een heldere glans, en doet byna zo veel geweld als goud-of zilverlaken. Het roode kleed van *Jole*, om dat het zulk een schoone en ligte koleur is, zal genoegzaam voorkomen tegen die donkere grond; en evenwel steekt het niet te veel in 't oog: maar het blaauwe heeft hier, om de groote *massa*, vry meer te zeggen al is 'er meer licht by en omtrent; want het rood is maar een kleene plek. Ik heb, zo veel my mogelyk is, de waarschynlykheid dezer verbeelding, en de *harmonie* in de schikking der koleuren, ieder beeld na zyne byzondere eigene zinbetekenende koleur, waargenomen, niet alleen in de kleedingen, maar ook in hunne naaktens, de een blank en teder, de ander wat bruin van vel, en zo voort ieder in 't zyn. Daar en boven geef ik elk een kenteken; het Waternimfje witte klokjes; het Boschnimfje wilde kruiden; en die by de steen herwaarts aan komt loopen, veldbloemtjes op het hoofd etc. Zommige zullen zich mogelyk verwonderen, dat ik hier voor van satyn heb gesproken; dewyl men zelden hoort dat die stoffe by de Ouden in gebruik is geweest: 't geen ik hun toestaa voor zo veel de Beeldhouwers betreft, maar niet de Schilders; alzo my verscheidene

oude en anticke Schilderyen voorgekomen zyn daar ik het zelve in verbeeld heb gezien; doch hoe lang het gevonden is geweest, is my onbekend, en staat my hier ook niet te onderzoeken. Ondertusschen is het een schoone en cierlyke stof, als mede de weêrschynen; hoewel deze laatste een graad minder, en aan de jonkheid meer eigen zyn.

Zwaarigheid wegens *Priapus* opgelost.

Indien nu iemand zwaarigheid mogt vinden, en vraagen waarom ik in deze geschiedenis, of in dit verdichtsel, het *Priapus*-beeld zo ten toon stel; nademaal in 't gantsche Stuk niet een eenig Man, God, *Satyr* noch *Faunus* is; behalven dat ook noch geen het minste teken van onbeschofdheid in deze verbeelding word gepleegd? Ik wil hem gaarne de reden openbaaren; zynde deze. De Dichter maakt gewag van de eerste oorzaak, uit welke alle de onheilen, die deze ongelukkige vrouw overkwamen, sprooten; schryvende dezelve toe aan den boom *Lothos*: alzo hy met haar, noch mensch zynde, zyne geile lust niet boeten konnende, haar in dien boom, den zelven naam voerende, herschepte, om zyne wraaklust te boeten, behoudende noch zyn yverzuchtig hert. Daarom plaats ik hem hier als den eersten aanleider van het geval, welke met een dien vloek over de schenders dezer boomvrucht of takken uitsprak.

Gebrek in *Ovidius*, en middel tot voorkoming.

Dat ik deze Tafereelen wat wydloopig beschryf, is om aanleiding tot het verder onderzoek der zelve te geeven; dewyl *Ovidius* alle zyne verdichtselen niet even volslagen uitvoert, maar dat men het grootste gedeelte uit andere Schryvers moet haalen.

Naauwkeurige beschryving van den boom *Lothos* volgens andere schryvers.

Hy geeft zelfs geen denkbeeld genoeg van den boom *Lothos*, in deze gewesten onbekend; noch meld niet, wat soort van bladen en krachten hy heeft; noch of hy vochtig of droog van aart is; noch waar hy meest gevonden word. Dierhalven zal ik het getuigenis van eenige Schryvers, en ook hunne zinbetekeningen en uitleggingen wegens den zelven, hier aanwyzen, zo verre my die voorgekomen zyn: want het is heel noodig voor een Landschapschilder, indien hy by de kenders en naauwkeurigen voor geen onkundige wil geoordeeld werden, zulks te weeten, inzonderheid wanneer de lust hem tot iets ongemeens aanprikkelt.

In het algemeen heb ik gevonden, dat deszelfs bladen rond zyn, welke, na maate dat de zon opklimt, zich openen, en na den middag, als zy in het westen daalt, zich allengs toesluiten, tot dat zy in de nacht zich geheel toevouwen. Indien men nu in de verbeelding geen zonlicht gebruikt, zo moeten zy geslooten zyn.

Deszelfs zinbetekening, en achting by de Egiptenaars.

Wat nu de verborgene zinbetekening betreft, moet men weeten dat de Egiptenaars den zelven meer eere dan aan eenige andere beweezen;

hou-

houdende hem voor een middelaar tusschen de hemelsche en aardsche zaaken. Daar en boven wierd hy geacht voor een verbeelding van des zons op- en ondergang, inzonderheid wanneer zy een kind daar by verbeeldden, zittende op deszelfs takken; willende daar door betekenen die morgendampen, welke door de komst der zon verdwynen: en dewyl hy, na de ryzing of de daaling der zon, zyne bladeren opent of sluit, wierd hy *Apollo* toegewyd, als een boom hem eigen zynde, welke uit eerbiedigheid alleen aan hem zyne bladeren wil vertoonen.

De ruige of hairachtige *Lothos* wierd door de Romeinen mede in een groote achting gehouden; werdende aan haar de afgesneedene hairlokken der *Vestaalen* opgeofferd, * gelyk als die der jongelingen aan *Apollo*, of aan zynen zoon *Æsculapius*.

* *Macro: lib.* 4. *Cap:* 19.

Even alzo offerden de Grieken hunne hoofdhairen aan de Rivieren van hun gewest, en land, als zekere overeenkomst hebbende met dezen boom, welke zo veel gemeenschap met de Goden had, dat zy daar af waanden, dat de Goden hunne zetel op den zelven plaatsten, en daarom hem in vochtige moerassen planteden.

Jamblichus getuigt, dat deze boomen zeer vochtgierig zyn, waar uit de Ouden beslooten dat de eerste oorzaak der voortteeling ontstond; noemende daarom den *Oceaan* vader van al het geschapene. Daar en boven op hunne ronde bladeren, ronde stam, en ronde vrucht acht geevende, wilden zy door deze allervolmaaktste figuur de volmaaktheid des opperften Gods beduid hebben; inzonderheid als een kleen kind, op den zelven boom zittende, daar by vertoond word: gelyk *Ovidius* in deze fabel gewaagt, zeggende:

Beneven aart en vrucht.

Neem dikmaals 't teeder wicht uit d'armen van zyn moeder,
Voed het met versse melk, en maak het sterk door 't voeder,
En dat het speelend zich steedts onder my vermaak.

Nu zullen wy eens overtreeden tot

Het twede Tafereel van Dryope.

EN eerstelyk, voor het zelve, de geschiedenis aanmerken. Wanneer *Andremon* het droevig ongeval, zyne vrouw *Dryope* overgekomen, verstond, spoedde hy zich, nevens zynen vader, derwaarts: doch zy kwamen te laat om haar voor de hervorming te spreeken. Een ruuwe schors had haar ligchaam en leden reedts overtrokken; zynde nu niet meer van andere boomen onderscheiden dan alleen in wezen en swakke stem. Haare armen bestonden

Twede Tafereel van *Dryope*.

in twee bladerryke takken, benevens haar hulſel met groen loof overtrokken. Ieder viel huilende en kermende haar om den hals, en gaf, nevens het kind, door haar verzocht, haar de laatſte kus; waar na haar de menſchelyke gedaante t'eenemaal wierd ontnomen.

En de verbeelding daar af.

In de eerſte verbeelding heb ik de rivier vooraan geſchikt; en in deze ziet men dezelve op de zyde verkoozen. *Dryope* in een mirthusboom, op 't hoofd na, herſchept, plaats ik byna in de midden des Stuks, een weinig ter linker zyde des oogpunts, regt overeind. *Andremon* vat haar om den hals, en drukt zynen mond tegens haare linker wang. De oude en ontſtelde vader klaagt dit droevig ongeval tegens een by hem ſtaande Nimf, ſcheurende met de regter hand *Dryopes* hembd open, om haar de romp te vertoonen; welke door haar gezien zynde, haar de ſchouders doet ophaalen en het hoofd daar van afwenden, ſlaande het gezicht nederwaarts. Een ander Nimfje, den kleenen *Amphiſe* op haaren arm hebbende, tilt hem op, om zyne moeder te konnen kuſſen. *Jole* plaats ik aan de voeten van *Dryope*, zeer behuild; en de boom *Lothos* ſtaat een ſtap verder. Op de twede grond, ter regter zyde, ſtel ik de *Term* van *Priapus*, kruiswyze met feſtons van bloemen en groente omhangen, en onder den navel geknoopt, en voor dezelve een kleen rookend autaartje, waar op eenige menſchen offeren. Aan de linker zyde, op de voorgrond, plaats ik die groote vierkante tafelſteen half in 't water, en daar by een Nimfje dat daar op leunt. Dit is nu het voornaamſte van myn Stuk. Het doorzicht is ter linker zyde des oogpunts, beſtaande uit gebergtens en rivieren: en dewyl ik een avondſtond verbeeld, is de lucht dampig en met duiſtere wolken bezet, blaazende de wind daar in dat alle geboomtens zich beweegen.

Plaatſing der Beelden en hunne beweeging.

Dewyl dit nu de Wedergaâ van het voorige is, diende het wel alles omtrent even zwaar van werk te zyn: maar vermits hier meer verandering in is met dat'er mannen by komen, ben ik genoodzaakt geweeſt een weinig van de eerſte grondſtelling af te wyken; alzo het geen, 't welk in de andere verbeelding vertoond is, ook noodzaakelyk hier moet gezien worden; gelyk wy breeder in het een-entwintigſte Hoofdſtuk van 't Ordineeren verhandeld hebben. Dierhalven plaats ik *Dryope* vlak van vooren, met beide de armen regt om hoog, niet verre van malkander; het hoofd ſlapjes tuſſchen deze na de linker zyde hellende. De armen, van de elleboogen af, nevens de boezem en een weinig van 't lyf, behouden hunne eerſte gedaante. *Andremon* ziet men ter linker zyde zich op zyne toonen uitrekken, om haare linker wang, die zy hem toeduuwt, te kuſſen; ſlaande zynen regter arm achter om haaren hals, terwyl hy de linker hand op haaren boezem houd. Een weinig meer

na vooren staat de vader, doch zeer zwak, op beide de beenen; en naast zyne zyde is het Nimfje tegens de welke hy klaagt, terwyl hy met de regter hand het onderkleed van *Dryope* open rukt, 't geen maar met een lintjen op de schouder gehegt is; draaijende zyn hoofd en bovenlyf linksom, het gezicht hemelwaart slaande. Het Nimfje staat digt achter hem, zeer weemoedig en bedrukt, trekkende haare schouders op, en ziet met het hoofd nederwaarts, een weinig op zyde hangende, van *Dryope* af, drukkende de linker elleboog tegens haare zyde, en de hand digt aan haar hoofd vlak open houdende. De borst is bloot, en legt in 't licht; het onderlyf van vooren, en het regter been voorwaarts. De mantel van *Andremon* is van zyne schouders afgegleeden, en hangt op zyne hielen. Het Nimfje, 't welk ter regterzyde, daar de grond wat laager is, het kind optilt, helt met haar bovenlyf achterover; hangende haar hoofd voorover. Zy staat op het regter been, hebbende haar linker digt aan de boom opwaarts getild. Men ziet haaren rug vlak van achteren naar het licht gekeerd; en het onderlyf is in tegendeel gedraaid. Het kind, welkers bovenlyf men alleen beschouwt, zynde de rest achter haar hoofd verschoolen, steekt beide de armen vooruit na den boom, drukkende de eene voet tegens haar lyf. *Jöle*, tusschen haar en den boom op haare hurken zittende, leunt met de linker schouder tegens den boom, het hoofd voorover met het aangezicht in haare hand, en een doek op haaren schoot leggende. Ter linker zyde, buiten het Stuk op het einde van de voorgrond, plaats ik twee Nimfjes. De eene, met de beenen in 't water, en het bovenlyf op het land leggende, rust op haaren regter elboog, met de kin in haare hand, en d'andere hand onder den regter oksel. De twede zit op het land, hebbende haare beenen achter d'andere in 't water, en rust met den regter arm op een kruik. Haar gezicht is herwaarts gekeerd; en men ziet haar tegens de regter borst. Zy zyn beide naakt, en met vlerken voorzien. By deze twee staat een derde, hebbende een lange stok, aan welkers eind een pynappel gebonden is, in de hand, en den huid van eenig wild dier om het lyf; wyzende met de regter hand na vooren. Zy word tegens haare regter zyde gezien. Achter deze, op de voorgemelde tafelsteen, legt *Dryopes* mantel; en aan de zelve zyde, voor aan, ryst een zwaare boom, omvlogten door eenige wilde takken en spruiten.

Het licht neem ik als in het voorgaande, te weeten een regter dag, doch weinig van vooren: want waar het een linker dag, zoude het zo voordeelig niet zyn om de partyen van licht by malkander te brengen en te doen verbinden; te meer dewyl het, gelyk wy gezegt hebben, een Wedergaâ van het voorige is. Ik

En van het licht.

Ik ſtel dan de ſtervende *Dryope*, door het afvallen van haar onderkleed 't welk geelachig wit is, zo als in het ander is aangetoond, byna tot aan de middel bloot. Haar aangezicht en borſten hebben tot noch toe hunne vleesachtigheid en koleur behouden; doch het ligchaam word, hoe meer naar onderen, hoe donkerder en bruinder, na houtkoleur gelykende, tot dat het, op 't alleronderſte deel, in hout veranderd is; gelyk het met de armen even eens gaat, die tot aan de elleboogen hunne eerſte verwe behouden, maar aan de vingers reedts hout en takken zyn. Haar aangezicht is tot aan de kin, nevens dat van *Andremon* tot de ſchouders, in de ſchaduwe, van 't loof haarer hoofdbladeren, en die der armen. *Andremon*, als een aanzienlyk heer, heeft een korten rok aan, groenachtig graauw van koleur, en geheel met goud geſtikt. Zyn mantel is purperrood, donker en gloeijend. Zyne beenen, tot aan de heupen, zyn in de ſchaduwe van den boom. De oude Man is op zyn Perſiaanſch gekleed, hebbende een langen rok om die tot de kuiten hangt, van een ligt feuiljemorte koleur met breede paarſche ſtreepen en goud loof. Zyn mantel, geheel open geſlagen, en met mouwen voorzien, is ſchoon violet. Hy heeft wyde kouſſen en ſchoenen aan. Zyne muts, als een tulband, boven omkrullende, legt nevens zynen ſtok by zyne voeten op de grond neder. Hy is grys van hair. Het Nimfje, aan zyne zyde, is van hem half in de ſchaduwe, te weeten de geheele regter zyde van de ſchouder tot onderen, behalven de knie die zy vooruit zet. Haar kleed is groenachtig blaauw, doch een weinig aan de donkere kant. Het Nimfje met het kind heeft een luchtig blaauw kleed aan, om de middel gegord; de regter ſchouder bloot; en de ſlip van 't kleed door de wind onder om de beenen geſlingerd. Het Meisjen, achter haar; en tuſſchen den boom *Lothos*, heeft een wit kleed aan. De *Priapus*, tuſſchen de boomen, is door dezelve meeſt in de ſchaduwe; en van hem af, tot voorby het oogpunt, is 't meeſte deel met kleene boomen geſtopt, welke donker of in de ſchaduwe zyn; waar tegens de voorſte *groep* helder afſteekt. De twee naakte Nimfjes, ter linker zyde, ontfangen weinig licht. De lucht op den *horizont*, of zichteinder, is heel dampig en in malkander ſmeltende; alzo ik de zon hier zo helder en zuiver ſchynende niet verbeeld als in een ſchoone morgenſtond, of zo krachtig als de middagzon, maar door de dampen min of meer bedekt; om welke reden het alles uit een rosgeele gekoleurd word. De wolken zyn groot, dik, en zwaar.

Als men geen moeite wilde ontzien, en het rykelyk hebben, zou-

zoude men de lucht ook konnen ſtoffeeren met de drie Schikgodinnen, of *fataale* Zuſters, aldaar te vertoonen, alzo het niet oneigen aan de zaak is; dewyl zy nu haar werk verricht hebbende, wederom na de hoogte zweeven: doch *Atropos*, met het klouwen en de ſchaar, diende alsdan het meeſte voor te zyn; *Lachesis*, met de haſpel; en *Clotho*, met de ſpinrok, al verder en verder.

Nu zullen wy voortgaan, en vertoonen den aftogt van *Andremon*, en 't verdere Gezin, te huiswaart, in

Het Derde Tafereel van Dryope.

DE geweezene *Dryope*, haar droevig noodlot voltrokken zynde, ſtaat nevens den boom *Lothos* op het einde der voorgrond, een weinig ter regter zyde des oogpunts; en van dezelve, na de linkerzyde, ziet men een weg halvemaans gewyze na vooren, tegens welke het water van de regter zyde, een voet of drie laager, aanſpoelt. Geheel vooraan, tegen de wal, leg ik een ſchuitje, gereed om volk over te voeren. Ter regter zyde, buiten het Stuk, vertoon ik een ſtuk zeer hoog land, na 't oogpunt wykende. In de laagte van dit land, en byna met het water gelyk, loopt een paadtje, op welkers kant eenige waterachtige boomen ſtaan, en zelfs zommige in 't water. De twede grond ryſt, tegens het verſchiet, bergachtig op, en voornaamentlyk ter regter hand, van waar na de linker zyde, door een opening in de rots noch een verder verſchiet beſpeurt word. Achter dezen heuvel, of hoogte, ziet men de top van *Andremons* huis, een ſchoon gebouw zynde, opſteeken.

Derde Tafereel van *Dryope*, en deszelfs verbeelding.

Ik geloof, dat het den Konſtkenders niet vreemd zal voorkomen, dat ik hier zo veel hoog land en water, rondom een kleene plek laag land, verbeeld; alzo ons de Dichter meld, dat het in een poel voorgevallen is. Dit 's de reden dat ik, om het zelve natuurlyk aan te toonen, dien hoek halvemaansgewyze met de weg, welke maar een gedeelte van de poel is, doe zien.

Nu is de vraag, of een Schilder, om welſtandts wil, niet eenige vryigheden zou mogen gebruiken?

Ik zeg ja, voor zo verre als de eigenſchap der zaak niet weg genomen word: want dat uitdrukkelyk geſchreeven ſtaat, moet voor een wet verſtrekken. Derhalven is het wel te denken, dat *Ovidius* het zelve zonder reden niet gezegt heeft. Zommige zullen mogelyk oordeelen, dat ik het echter wel vermaakelyker had konnen verkiezen: maar men moet weeten, dat dit geval van een heel andere natuur is. Ik zoek het

vermaakelyke hier niet; want de droefheid is in deze alleen myn voornaamste oogmerk: gelyk de goedgunstige Lezer verder zal hooren, indien hy slegts zo veel geduldts heeft van het zelve te vervolgen.

Op dit laage pad, ter regter zyde, vertoon ik eenige *Bagchanten* en *Satyrs*, die naar 't gebergte trekken. Onder dezen hoop ziet men 'er een die de *Term* van een *Priapus* op zyne schouders draagt, houdende een groote kan in de andere hand, en werdende door tygers en panthers gevolgd. Wat de veranderde *Dryope* belangt, ik laat het hembd, van de voorens aangeweezene koleur, aan den boom hangen, naast welken drie Nimfjes staan, waar van de eene met beide de handen den zelven omvat als of zy hem schudden wilde, ziende te gelyk na het loof opwaarts. De twee andere spreeken met malkander, wyzende de eene na vooren op het bedroefde gezin, 't welk huiswaart gaat. *Jöle* plaats ik vooraan by de schuit, hebbende haar zusters kleed, nevens een bloemmantjen, 't welk zy, al huilende, den voerman toereikt, in haare handen. *Andremon*, een stap verder aankomende, heeft zyn zoontje *Amphise* op den linker arm in zynen mantel gewonden, spreekende tegens den voerman, dien hy plaats, daar hy de wil dat men hen zal overvoeren, aanwyst. Achter hem volgt de vader, welke zyne oogen hemelwaart op den vooruit vliegenden *Hesperus*, of den Avondster, geslagen hebbende, aan den zelven het rampzalig noodlot van zyne dochter schynt te klaagen.

Nu zal ik wat breeder de beschryving der beelden en hunne byzondere werkingen aantoonen, nevens de kleedingen, en andere noodzaakelyke omstandigheden.

De schuit, aan een paal vast gebonden, legt wat schuins, en in 't verkorten. Men ziet deszelfs voerman tegens zyne regter zyde, landwaarts overbukkende, de rug vlak in 't licht; neemende, met beide de armen uitgestrekt, het kleed en bloemmantjen, 't geen hem door *Jöle* toegereikt word, aan. Zyn rok is ligtgraauw, met een gegespte zwarte breede riem omgord, en de regter schouder byna tot het middellyf bloot. *Jöle* vertoont zich met haare linker zyde herwaarts aan, en de borst na hem gekeerd; reikende hem het bloemmantje met de regter hand, over welke haar zusters kleed hangt, toe. Haar onderlyf ziet men van vooren; de voeten digt aan een; de knieën een weinig geboogen; het hoofd linksom draaijende; en met een slip van de sluyer, die zy om den hals heeft, haare oogen afdroogende. *Andremon*, den kleenen *Amphise* op den arm hebbende, staat op zyn linker been, en stapt na het schuitjen. Het boven lyf is linksom gezwaaid; de borst van vooren; zyn regter arm ter zyde uitgestrekt, om den voerman, gelyk gezegt

G. Rademaker del: J. Schynvoed sculp.

zegt is, de plaats aan te wyzen werwaarts hy wil gebragt zyn. De purpere mantel is op zyne regter schouder vast; en van onder zynen arm om 't lyf slingerende, bedekt hy dus het kind ten deele, terwyl hy met de andere slip van de mantel, die hy in zyne linker hand vast heeft, het gemelde kind tegens de linker borst op zyne uytzwenkende heup laat steunen, en vast houd. Het kind heeft hem by den hals, in de opening van zynen onderrok, met het linker handtje vast; hangende met het boven lyf achter over van hem af, en hebbende in de regter hand, om hoog, een bloemmekransje, daar hy regtsom na kykt. Een zyner voeten ziet men tusschen de plooijen van de mantel door hangen, raakende dezelve tegens het gevest van zyns vaders degen. De oude man, die achter hem komt, heeft den rug na het oogpunt gekeerd, en schynt, verwonderd, te rug te treeden. Zyn gezicht strekt zich hemelwaart, het linker been voor, en de regter voet achteruit, waar op hy steunt. Zyn regter arm is dwars voor 't lyf, in welke hand hy de stok tegens de linker borst houd; terwyl hy met de linker hand, vooruit steekende, op den bedroefden vader en zyn moederlooze kind, welke voor hem heen gaan, wyzende, in deze gestalte tegen *Hesperus* schynt te klaagen.

De boom met de Nimfjes, en wat op die grond opsteekt, *reflexeert* in het water, als mede 't geen langs de rivier staat ter regter zyde. *Andremon* met het kind is tot aan de borst met den *horizont* gelyk; alzo de grond na vooren toe oploopt, en met het bootje *paralel* is.

Ik hebbe breed willen gaan in het voorstellen dezer drie Tafereelen, op dat men zien moge dat het den Landschapschilders aan geene stof ontbreekt om hunne werken te stoffeeren met geschiedenissen of verdichtselen die op het Landschap passen: en ook met eenen acht ik het nut voor de Geschiedenisschilders, om op dien voet rykdom van stoffe in veele schraale gevallen te verbeelden. Besluit des Schryvers.

Derhalven zal ik tot overvloed, en verdere aanleiding, noch een Fabel, als mede een *concept* van eigene vinding verhandelen, en alsdan, tot besluit van de Landschappen, het schilderachtig schoon, en schilderachtig slegt, welk laatste gemeenlyk by de onverstandigen schilderachtig genaamd word, tegens malkander overweegen.

Tafereel van Erisichtonius, *en het Zinnebeeld van een* Satyrs *straf*, *beide tot stoffeering der Landschappen.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Inhoud der Verziering.

DE Dichter *Nazo* zegt, dat *Erisichtonius*, een zeer godloos man zynde, overzulks door de Godinne *Ceres*, welke hy in 't byzonder door het omver hakken van een overstallig hoogen Eikenboom, aan haar toegewyd, met zulk een onverzaadelyken honger wierd gestraft, dat hy genoodzaakt was, uit gebrek van levensmiddelen, zyne eigene dochter te verkoopen.

Dit verbeeld ik in een vermaakelyk landschap of buitengezicht. Het licht komt van de regter zyde, en het oogpunt in de midden.

Verbeelding der zelve.

Ter linker zyde vertoon ik een heerlyk gebouw met een schoone poort van de Dorische bouworder, en met drie treeden, naar 't oogpunt wykende, op te gaan. Aan geene zyde der trap stel ik een borstweering van vier voeten hoog, die dwars van het huis tot voorby het oogpunt loopt. Op het einde derzelve staat een pronkvaas. Ter regter zyde stroomt een rivier; en over deze legt een houte brug. Aan de overkant van de rivier doe ik een stuk van een stadtsmuur zien, tegens welke het water aanspoelt en omloopt. Het overige is doorzicht, hier en daar met boomtjes beplant. Aan deze borstweering plaats ik den hongerigen *Erisichtonius*, welke met zyne muts in de linker hand 'er digt aan houdende, het geld, daar op geteld, met de regter inschuift. Zyne dochter, *Mestre* genaamd, staat achter hem na de trap toe; en de koopman, de trap opklimmende, wyst haar met de regter hand, daar hy een half volle beurs met geld in heeft, na de deur; terwyl hy haar, met de linker hand, by de rok of slip van haar kleed vast houd. De magere Honger, achter tusschen haar en des vaders regter zyde, stuwt haar met beide de handen voort. Dus is het generaal van myne stellinge.

En schikking der Kleedingen en koleuren.

De koopman met een trots en stadig wezen de jonge dochter aanziende, heeft een schoone paarsche rok aan, tot even onder de kniën, om de middel gegord, en een windsel op zyn hoofd, kousen en schoenen aan op de wyze der *Spartaanen*. Men ziet hem meest van achteren, rustende met de regter voet op de bovenste trap, en de linker achter van de grond af. De dochter staat op haar regter been, hebbende de linker voet even op de onderste trap, een weinig achterwaarts, het onderlyf byna geheel van vooren, min of meer van 't licht af. Zy zwaait haar bovenlyf regtsom, het aangezicht na haaren vader, als hem niet konnende verlaaten, gekeerd; schynende met een bedroefd gelaat, en

de

Pag. 412.

Rademaker del. M: Pool. S.

de traanen op de wangen, dezen heer, om hem te misleiden, tegens haare wil te volgen. Zy heeft een doek in haare regter hand, digt aan het linker oor, waar mede zy haare traanen schynt af te veegen; terwyl zy met de andere hand, dwars over haar middel, de regter elleboog ondersteunt. Haar kleed, bleek geel met groen wêerschyn, heel morssig en vol scheuren, onder de borsten gefronst en met een lint vast gebonden, hangt aan flarden tot even onder de kuit. Zy is bloots voets, en schoon van wezen, doch wat mager; haar hulsfel blond, met blaauwe lintjes doorvlogten. *Erisichtonius* staat heel bukkende met geboogene kniën. Zyn mantel, met een touw om de middel gebonden, is feuiljemort van koleur, en komt hem achter tot aan de kuit, aan de zyde zo ver open zynde, dat men het been tot aan de heup bloot ziet. Zyne linker schouder is mede naakt. Hy is heel grys van hair en baard, mager en vaal van vel. Tegen de borstweering staat zyn stok. Wat de Honger aangaat, *Ovidius* beschryft hem aldus: ysselyk van hair, de oogen ingevallen, de mond en lippen bleek, de tanden geel en slymerig, en de huid hard, daar men 't gebeente en ingewand door kan zien. Men ziet hem byna tot aan de middel boven den rug van *Erisichtonius*. De pilaaren van het portaal zyn graauw; het huis, benevens de trappen, van hartsteen. Het overige, zo verre als de borstweering, is met groote blaauwe steenen belegt; en de rest, tot aan de rivier, aarde grond. In de gevel van 't huis zyn twee hoornen van overvloed uitgehouwen. De vaas is roodachtig van steen. Ter linker zyde derzelve, achter de borstweering, ryst een klocke boom, ryk van loof, die een groote lommering tegens het huis geeft. De stam is met klimop, en andere groente, omvlogten, welke 't licht van het verschiet, tusschen dezelve en de vaas, mitsgaders de scherpigheid der borstweering, weg neemt, waar tegens de helderheid van het meisje met welstand afsteekt. Tegens de vleugel van het huis, buiten de borstweering, doe ik een wyngaard oploopen. In de deur stel ik een jongen knegt. Heel vooraan, in de linker hoek, digt aan de trap, staat een wakkere hond, aan een keten vast, en blaft.

Nevens het bywerk.

In deze verbeelding heb drie ik voornaame zaaken in acht genomen; de behoeftigheid, de leevensmiddelen, en de gelegentheid. De behoeftige zoekt middelen om zich te redden daar die te vinden zyn: zyn 'er in de stad niet genoeg, het mag buiten weezen. Derhalven vertoon ik de nood in vader en dochter, komende de hulpmiddelen by dezen welgestelden man, die alles in overvloed heeft, op zyn lusthuis zoeken. De verdere omstandigheden, als het bruggetje, de stad, de hoornen des overvloedts, verklaaren zich zelfs.

Aanmerkingen daar over.

Dat ik de magere Honger by hem voeg, is niet tegenſtrydig met het geene ik voor dezen gezegt hebbe, te weeten, dat, wanneer een hertstogt in de perſoon zelf uitdrukkelyk is, men alsdan geen zinnebeeld noodig heeft om die te doen kennen. Om twee redenen is dezelve hier geplaatſt: voor eerſt, om dat men die kwaal in deze haare werking niet volkomen kan verbeelden, vermits die tegenwoordig met iets anders, dat is de happigheid en blydſchap van de middelen gevonden te hebben, te weeten het geld, vermengd word: ten anderen, om dat hy zo naakt niet is, dat zyn afgeteerd ligchaam, gelyk de Dichter verhaalt, getoond kan worden na vereiſch der zaaken.

De reden, waarom ik hier den hond byvoeg, is om dat dezelve niet alleen tot de ſchikking aldaar is geplaatſt, maar mede om 'er door aan te wyzen dat iemand, die veele en koſtelyke goederen heeft, de zelve ook wel moet bewaaken. Behalven dat is het gebruikelyk, niet alleen by de boeren, maar voornaamentlyk by zulke aanzienlyke lieden, die deze dieren tot luſt en vermaak, zo wel als tot nut en dienſt, houden.

Deze Fabel ziet men zelden in Tafereel geſchilderd, noch anders in Prent verbeeld als in de herſcheppingen van *Ovidius*; doch zo ſimpel, dat men naauwelyks zonder ſchrift kan raaden wat het wil weezen. Want wat is dat, of een oud mager man een beurs met geld van een heer ontfangt, die by malkanderen ſtaan, en tuſſchen beide een jonge vrouw, daar men noch arm noch ryk kan onderſcheiden, en zo gelyk in kleedinge als of 't zuſter en broeders waren, en dat in een landſchap of midden op het veld, daar men noch huis noch teken ziet waar zy behooren, heen willen, of van daan komen? Het is niet genoeg, dat men het ſlot van de zaak leeſt: men moet den oorſpronk, de daad, en het gevolg weeten. Eerſtelyk is het noodig den man te kennen, en wat voor een *Eriſichtonius* was, desgelyks zyne dochter, om zulks in hunne perſoonen, gelyk ook in hun gewaad, natuurlyk te konnen uitdrukken; ten tweden, door wie zy geſtraft zyn, en op wat wyze; en eindelyk, door wie, en waar door gered. Wanneer men nu alle die zaaken naauwkeurig heeft onderzocht, dan is 't eerſt tyd om te overleggen hoe men het natuurlykſt en beſt zal verkiezen of verbeelden, met de byzondere omſtandigheden daar toe dienende, als de plaats, enz. en hoe veel dezelve verrykt of verminderd konnen worden; 't welk alsdan van zelf zal toevloeijen. Doch het is wel te begrypen, dat de geenen, die zo veel moeite niet doen willen, en hunne ſtudie daar aan te koſt hangen, ook zo verre niet konnen komen dat zy zulk een gering voorval natuurlyk en verſtaanlyk konnen uitvoeren, ik laat ſtaan een van grooter omſlag.

Nu

Nu zal ik, volgens onze beloftc, in 't einde van 't voorige Hoofdstuk gedaan, noch een voorbeeld tot stoffagie geeven, bestaande in een Zinnebeeld van eigene vinding, voor die geenen welke zich aan Geschiedenisschryver noch Dichter willen binden, en hunnen vryen en ryken geest in zulk een naauwe bepaling sluiten.

De zoete rust door ontugt verstoord.

ZINNEBEELD.

Voorbeeld in een uitvinding of vrye gedachten.

HIer ziet men drie jonge Nimfjes van *Dianas* gevolg, door de jagt vermoeid, zich neder leggen onder het lommer der boomen, een weinig van den weg af, en digt aan een bruischend water, om zich wat uit te rusten; 't welk van eenige *Satyrs* en *Faunen* verspied zynde, dezelve deed besluiten haar een pots te speelen, en hun vermaak daar af te hebben. Derhalven heen gegaan zynde, en hunne makkers gewaarschouwd hebbende, komen deze gezamentlyk in stilte aan, medebrengende een *Priapus-term* van de allergrootste die zy hadden, benevens twee panthers, een vaas met wyn, en eenige druiven. Zy dan, weder daar by gekomen, en ziende dat deze Nimfen, meest naakt uitgekleed, in een diepe slaap zyn gevallen, plantten voor de plaats, daar zy lagen, dezen onbeschoften bullebak; namen stilletjes het jagttuig, 't geen by haar lag, als pylen, kokers, boogen, enz. en hongen het aan zyn teellid; het zelve met de riemen, die zy vast toe gespten, daar aan hegtende; windende wyders om zyn hoofd een van haare sluijers. Rondom staken zy hunne *Tirsen* in de aarde, waar aan zy een deel grinzen hingen: doch hier mede noch niet voldaan, namen zy noch zo veel van dezer dogters kleêren als zy mede konden neemen, smytende dezelve op de hooge takken van een boom die daar omtrent stond; en op dat zy niet op den boom zouden klimmen om hunne kleederen weêr te krygen, bonden zy die twee panthers onder aan den zelven vast: en na dat zy de druiven en wyn daar by neder gezet hadden, om geen geraas te maaken, gingen zy heen, ten einde uit een schuilhoek te zien wat deze dochters zouden, doen als zy wakker wierden; meenende, dat zy wat fraais hadden uitgeregt. Elk had zyn speeltuig mede, dubbelde hobois, cimbaalen, klapborden, rinkelbommen, enz. om, by aldien zy te lang sliepen, vermits het tegen den avond was, de reveilje te slaan: maar door een onverwagt voorval was den aanslag haast mislukt; want een andere Nimf, die mogelyk na haar gezelschap

zocht,

zocht, komt op dit voorval aan, welke ziende de voornoemde panthers onder den boom leggen, en meenende dat het ongetemde waren, schoot 'er op los, en trof den eenen zodanig, dat hy dood bleef leggen. De *Satyrs*, dit ziende, komen uit hunne schuilhoeken te voorschyn; loopende haar na: doch zy nam de vlugt. Toen dagten ze, dat hun werk alzo lang genoeg geduurd had, en dat het laat wierd; bemerkende ook noch, dat deze sluimerende Nimfen door dit kleen gerucht zich een weinig begonden te roeren, en om te keeren. Zy kwamen dan allegaar, *Satyrs*, *Faunen*, *Bagchanten*, ja het heele gestoet van *Bagchus*, te voorschyn; maakende met hunne speeltuigen zulk een schrikkelyk geraas, dat de Nimfjes ontwaakten, schielyk opsprongen, en, vol verbaastheid, na haare kleederen zochten: maar de vaak uit haare oogen gewreeven hebbende, zagen zy die *Term* voor haar staan, en haare jagttuigen daar aan hangende; welk gezicht haar zeer ontstelde en beschaamd maakte, niet wetende wat zy zouden aanvangen, voornaamentlyk toen zy haare kleederen op den boom zagen hangen. Niet een van haar dorst het stomme beeld naderen, om het geweer daar af te neemen. Midlerwyl hielden deze schalken zich stil, en zagen al lagchende toe zonder zich te laaten zien. Deze verleegene Nimfjes, niemand bespeurende, liepen hier en daar, om te zien of zy haare kleederen konden weder krygen: maar komende aan den boom, sprong de panther raazende en tierende op; waar door zy niet wisten, waar heen zich te wenden. Huilen en kermen was haare troost niet. Zy riepen wel honderd maal *Diana* tot hulp; doch te vergeefs. Eindelyk de oudste, *Cliobis* genaamd, verstoutte zich, en naderde de *Term*, van meening de sluijer daar af te krygen, om *Carilé*, die niets aan 't lyf had, met dezelve te dekken; zeggende: ey, hoe komen wy zo dwaas, dat wy malkander zulk een schrik aanjaagen, en dat slechts om een stokbeeld? Waarom zyn wy beschaamd? Dat 'er iemand is geweest, is zeker: maar nu is 'er niemand. Ik zal het om ver werpen. Komt, gezusters, helpt my maar stoutelyk: doch naauwelyks had zy de hand daar aan, en het woord uit den mond, of al het gespuis sprong voor den dag, met raazen, spotten en schimpen. Wie toen beschaamd en verleegen was, laat ik een ieder oordeelen. Een kleen *Satyrtje* schoot na de *Term*, en ligtte de kokers daar af, toonende haar die onbeschofte weversspoel, geduurig lagchende; 't geen deze onnozele maagden hard viel, te meer wyl andere spotters haar de kleederen in den boom aanweezen. De vlugt te neemen, was ondoenlyk. Den een stiet haar herwaarts, en den ander gints heen. Geduurende dit schouwspel wierd 'er een ander geraas op kromhoorns gehoord; waar door dit gelach schielyk ophield. Elk nam

de vlugt, laatende alles ſtaan. De *Term* van *Priapus* viel om ver. De Panther, aan den boom gebonden, tragtte, doch vergeefs, los te raaken, en mede de vlugt te neemen. *Diana* verſcheen terſtond met haar geſtoet van Nimfen, welke haare pylen op dezen geilen hoop loſten; terwyl de honden, die zy by zich had, den panther verſcheurden. De drie Nimfen, vol vrees, kwamen voor den dag, en wierpen zich, zeer beſchaamd, voor de voeten der Godin ter neder, aan dewelke zy haar ongeval verhaalden, en de ſmaat haar door 't gezelſchap der *Satyrs* aangedaan; te gelyk haar de *Term*, de grinzen, en haare kleederen in den boom, en wat meer tot haar ſpyt was bedreeven, aanwyzende. De Godin toonde zich daar over zo verſtoord, dat zy aanſtondts laſt gaf om de vlugtenden na te jaagen; willende de nacht niet verlichten voor dat haare wraak over deze baldaadigheid ware geboet: het geen ook volvoerd wierd. Zommige trokken boſchwaart in, andere om de beeken, en de overige door het veld heen. Weinig tydts verliep, of daar wierden eenige betrapt: want van die drie, welke het Nimfje, dat den panther had doorſchooten, nagejaagd hadden, wierd 'er een in het net gevangen. Vyf anderen wierden kort daar na met een *Bagchant* geboeid voor *Diana* geſleept, welke zy voet aan voet by paaren deed vaſt binden, en door deze drie beleedigde Nimfen met doornetakken en hulsbladen zo geweldig geeſſelen, dat zy op de grond bleeven leggen. Drie anderen liet zy by de ſtaart aan de takken der boomen ophangen, zo dat zy even met hunne hoofden aan de grond raakten. Hier mede noch niet vergenoegd, liet zy den geenen, die in het net gevangen was geweeſt, door twee à drie Nimfen met net met al zo lang in het water dompelen, tot dat hy byna vol gezoopen was, en het water hem de keel weêr uit liep. Dit alles moeſt deze *Bagchant* beſchouwen, welke daar na een ſtaal lemmet, of een jaagersmes, in de hand gegeeven wierd, waar mede zy de drie, die aan de takken hingen, by aldien zy hen verloſſen wilde, de ſtaart moeſt afſnyden; 't geen zy, na veel tegenſtreeven, eindelyk genoodzaakt was te doen; en na dat zy haar de handen achter op den rug had gebonden, ſprak *Diana:* gaat, vertoont u nu by het meerder gedeelte van uw dertel rot, en zegt, dat ik alle de geenen zo zal ſtraffen, die met de kuiſche *Diana* en haar gevolg den ſpot durven dryven.

Is dit nu, hoewel een verzierd geval, niet ſtofs genoeg om veele Landſchappen op diergelyk een wyze te ſtoffeeren? Hier is een verbeelding van verſcheidene hertstogten by den Landſchapſchilder waar te neemen: de beſchaamdheid by de Nimfen, de dertele vreugd by de *Satyrs*, de ſtrafheid en toorn by *Diana*, en de verlegenheid by deze moedwilligen.

Beſluit dezer Verziering.

Hier

En de ernstige zin aangeweezen.

Hier ziet men de zoetheid en aanlokking, die zich in het bedryven van een misdaad opdoet; de schaamte en verlegenheid der geener, welke het kwaad word aangedaan; maar ook te gelyk de straf en bittere gevolgen die de bedreevene moedwil en boosheid na zich sleepen: in 't kort, het zoet en de straffe des kwaadts, en de belooning en onverhoopte reddering der deugdsaamen.

Overgang tot de verhandeling van 't Schilderachtige.

Kan iemand ontkennen, dat dit, in een fraay Landschap wel uitgevoerd zynde, niet het oog van ieder aanschouwer zou aanlokken, en behaagen? Kan men ook voor onmogelyk houden zulke en diergelyke uitvindingen te maaken? Neen, geensins: derhalven zal het, myns oordeels, den Leezer niet verdrietig vallen, dat wy tegenwoordig iets wegens de betekening van 't woord Schilderachtig spreeken, zynde een noodzaakelyke omstandigheid welke een Landschapschilder moet weeten, en die in ons Werk geen beter plaats kon bekomen, alzo het wel meest de Landschappen betreft.

Van het woord Schilderachtig.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Verschil der verkiezingen in dit deel der Konst.

DAar is byna niets in de waereld, of het heeft een goede en kwaade uitlegging; en in alles vind men een middelmaat, welke het verstand alleen uit die twee tegenstrydigheden doet voortkomen en verkiest; zynde deze zekerlyk de schoonste en beste. Doch ik vind het byzonder in de Schilderkonst bewaarheid: want de zelve is met zulk een vermogen verzeld, dat zy den mensch op twee zeer verschillende wyzen ontroert; eerstelyk door schoone, deugdsaame en aangenaame; en ten anderen door slegte, mismaakte, en verachte verbeeldingen, beide in tegenstreevigheid even krachtig. De eerste verkwikt en bekoort de regtzinnige aanschouwers; de twede, in tegendeel, baard hun een afkeer en walging. Derhalven is het onwederspreekelyk, dat het Schilderachtige, naamentlyk het schoonste en uitgeleezenste, niet anders betekent als het geene waardig is geschilderd te worden; en dat het slegtste, of onschoone, het allerminst die eere verdient: gelyk, by voorbeeld,

Gelykenis.

wanneer iemand een mande vol rype, onrype, en rottige vruchten, onder malkander, voor my nederstortte, zo zal ik, indien ik verstand wil toonen, de beste van smaak, of de schoonste in 't oog, voor de waardigste verkiezen, en de andere als onwaardig verwerpen.

't Schilderachtige in

Een Landschap met gaave en regt opwassende boomen, welke rond

van

van ſtam, en zedig van loof en kruin zyn; vlakke en ongrobbelige gronden, voorzien met zagte op- en afgaande heuvelen; waterbeeken van klaare en ſtille ſtroomen; vermaakelyke doorzichten; wel geſchikte koleuren, benevens een aangenaame lucht, die azuurblaauw, en met eenige dryvende wolkjes bezet is; als mede cierlyke fonteinen, deftige huizen en paleizen, die verſtandiglyk na de bouworder geordineerd, en met fraaije ornamenten verrykt zyn; menſchen met welgemaakte geſtaltens en leeden, bevallig van werkingen, daar en boven ieder na hunne eigenſchap gekoloreerd en gekleed; koeyen, ſchaapen en andere welgevoede dieren: deze genoemde dingen mogen alle met regt den naam van Schilderachtig voeren.

Landſchappen. Gebouwen, Beelden, En Beeſten.

Maar een Stuk vol wanſchaapene boomen, welker takken en loof zich woeſt en ongeſchikt van 't ooſten na 't weſten ſpreijen; de ſtammen krom, oud, en geborſten, met veele kwaſten en holligheden begroeid; grobbelige en afgehakte gronden zonder wegen; ſcherpe heuvelen, en overſtallig hooge bergen die het doorzicht ſtoppen; ruuwe of vervallene gebouwen, waar van de ſtukken en brokken onordentelyk en overhoop leggen; modderige waterbeeken; een drieſtige lucht, vol zwaare wolken; het veld met magere beeſtjes en ongeſchikte landloopers of een heidensrot geſtoffeerd, enz. kan onmogelyk voor een ſchoon Landſchap aangenomen worden. Kan iemand zyne reden wel goed maaken, of met gezonde zinnen zeggen, dat is een Schilderachtig mannetje, wyzende op een kreupelen en bemorſten bedelaar, vol ſcheuren en lappen, groot en plat van voeten, het hoofd in een vuile doek bewonden, geel en gerooſt van vel als een engelſche bukking, bezig met zyne luizen te knippen; of diergelyke ſchraale en lompe figuuren? zou men niet zeggen, dat zulk een daar mede boertte?

Wat niet ſchilderachtig zy.

Wat my aangaat, ik beeld my vaſtelyk in, dat het verſchil tuſſchen ſchoon en lelyk al te groot is om geen onderſcheid daar van te maaken. Ik mag wel lyden, dat zommige menſchen van *Laar*, anders *Bamboots*, *Brouwer*, *Molenaar*; en in de Landſchappen *Breugel*, *Bril*, *Blommaart*, *Savery*, *Berchem*, en diergelyke Meeſters Schilderachtig noemen: ik ſtel *Rafaël*, *Corregio*, *Pouſſyn*, *le Brun*, enz.; en wegens de Landſchappen, *Albaan*, *Genouilje*, *Gaſpar Pouſſyn*, den Duitſchen *Polidoor*, en alle die hen in hunne verkiezingen gelyken, daar tegen.

Overeenſtelling van verſchillende verkiezingen in verſcheidene Meeſters.

Ik zal by deze gelegentheid, eer wy tot het beſluit komen, ook iets van het woord Tekenachtig verhandelen; 't welk by veele, even zo wel als het voorige, misbruikt word.

Gelyk kromme en gedraaide ſtammen met veele bogten, kwaſten, en holligheden; robbelige aarde kluiten; geborſtene en ſcherpe rot-

Des Schryvers gevoelen over het Tekenachtige.

 ſen;

ſen; robuſt en een grof gemuskeld ligchaam op de manier van *Michel Angelo*; een tronie met groote partyen, lange neus, wyde mond, diepe en holle oogen op zyn *Teſtas*, &c. Deze en diergelyke voorwerpen hoort men gemeenlyk met den naam van Tekenachtig noemen; daar nochtans het zelve zo ongerymd is, en zo min eigenſchap heeft, als of men uit de duiſternis het licht wilde zoeken, en de deugden uit de ondeugden haalen.

Dwaaslyk doen dan die Meeſters, welke hunne Leerlingen aanmaanen om in dezen langen en moeijelyken weg zodanige voorwerpen op te zoeken en na te tekenen; 't geen nergens anders toe ſtrekt, dan om hen de aanwyzingen van eenige ruuwe ommetrekken te leeren maaken. Is dit dan den verſten weg niet gezogt om hen op het regte pad te brengen? Ja hoe meenig ſcheid met zoeken uit eer hy halver wege is; daar hy den anderen weg inſlaande, veel gemakkelyker het eelſte in de plaats hadde bekomen. Derhalven is het beter het ſchoon van *Rafaël*, *Pouſſyn*, en andere voornoemde Meeſters, die zulke ongeſchiktheden vermyd hebben, in hunne zedige grootsheid na te tekenen, als alle die lompe voorwerpen en wanſchapene beelden.

Doch indien het kwaade en mismaakte Schilderachtig of Tekenachtig zy, zo is het ſchoone zulks niet: dit lyd geen overbrenging; en dienvolgens is het ſlegtſte beſt, en het beſte ſlegtſt. Zyn zy beide goed, zo is 'er geen keur overig. Men menge dan beide ſchoon en lelyk, vrolyk en treurig, ryp en groen, goden en bedelaars onder een. Maar dewyl het ſchoone aanlokt, en het mismaakte aan onze zinnen afkeer baard, is zekerlyk dit het regte Schilderachtige dat de beſte en aanvalligſte voorwerpen onderſtelt, en behoorde derhalven alleen zo genoemd te zyn, en gezogt te worden.

Beſluit van deze zaak.

Niettemin zyn 'er voorvallen, waar in men noodzaakelyk beide moet waarneemen, of om dat de geſchiedenis zulks vereiſcht, of dat men het onſchoone gebruikt om het ſchoone, 't geen wel de meeſte overhand moet hebben, op te helpen: maar dan valt het den Schilder, die zich op 't ſchoon verſtaat, ligter te vervallen, als het den anderen doet zich boven zyne kennis en vermogen te verheffen. Derhalven beſluit ik, dat het ſchoone in de natuur het verkiezelykſte, en by gevolg het Schilderachtigſte is.

Ik wil, tot hulp van zulke Konſtenaars die de overgrootſte rykdom van geeſt en vinding niet hebben, van verſcheidene voorwerpen een korte en beknopte beſchryving doen, op de wyze van een gezicht of verziering.

Van

Van het Schilderachtig Schoon in de opene Lucht.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

DE dag was bykans ten einde, en de zon op haar aangenaamste, schynende een weinig uit den westen, en veroorzaakende alzo lange slagschaduwen, 't geen zeer lieffelyk en plaizant was, wanneer ik voornam my wat te gaan verlustigen; overdenkende ondertusschen by my zelven, hoe meenigte fraaije en aanmerkelyke dingen ons zomtydts voor oogen komen, daar wy echter geen acht op slaan, hoewel de zelve nochtans, wanneer ze door een malsse handeling des penceels, na de regels van de Konst, uitgebeeld wierden, ons veeltydts te pas zouden komen. Deze onachtzaamheid spruit dikmaals uit een al te losse en ongegronde manier van studeeren, welke niet toelaat onze gedachten te vesten op dingen daar ons meest aangelegen is. Dus wandelende, geraakte ik in een aangenaam gewest, 't welk de lusthof der gelukzalige zielen scheen te weezen. Daar ontbrak niets 't geen tot gerustheid van een vreedsaam gemoed kon strekken. Alles was schoon en ordentelyk. Het blinde geval had hier geen deel aan. Men kon genoegsaam bemerken, met wat yver en lust Natuur en Konst hun eendragtig vermogen daar aan besteed hadden. Men ging 'er langs wegen, die zo effen en gezuiverd waren, dat men de grond niet scheen te raaken. Een lieffelyke en zoete wind heerschte aldaar, die de hitte der zonnestraalen zodanig matigde, dat het niets of weinig scheelde of men vlak in of buiten dezelve zat. De bladerryke boomen, ieder zo wel van stam als loof om het schoonste, beweegden zich byna onmerkelyk; terwyl de jonge en teêre spruiten, die noch weinig bladts hadden, van deze lieffelyke *aura* gestreeld werdende, zich scheenen te kittelen, doende de jonge verzilverde blaadtjes, door een zoete navolging, als medaljes flikkeren. De lucht was schoon azuurblaauw, gaande zich al zagtjes na de kimmen in de dunne lucht verblikken. De wolkjes wierden hier noch daar met geweld heen gedreeven, maar zweefden langzaam en stil, en verdweenen ongevoelig uit het gezicht. De zneeuwwitte zwaanen spiegelden zich in de klaare beeken, niet voelende of het voor of tegen stroom was, keerende en wendende zich zonder moeite.

Beschryving van een Schilderachtig Gezicht.

In dit wellustig gewest, daar niets tot vervulling der menschelyke wensch en begeerte ontbrak, vond ik een zeer schoone fontein, welkers bak van witte marmersteen was, zynde tegens den weg voorzien

Schoone Fontein.

met rotsſteene bakken en ſchelpen daar het water zich inſtortte. De pronkbeelden, daar op ſtaande, waren op het allerwelſtandigſt verkoozen. Rondom dezelve ſtonden laage en digte mayboomen, tegen welker groen dit wit marmer deftig, doch zedig, afſtak, veroorzaakende aldus een lieffelyke vermenging in deszelfs ſchaduwe; 't geen zeer aangenaam in 't oog was.

Cierlyke Weg.

Van hier begaf ik my ter regter hand om, langs een effenen en breeden weg, ter wederzyde met een borſtweering van hartſteen opgehaald, op dewelke vooraan twee groote vaazen van vleeſchkoleur ſtonden, gefatſoeneerd en vercierd als die in den Hof van *Farneſe* ſtaan, boven wyd en zonder dekſel: maar in plaats van een *Iphigenia*, beſtond het flaauw uitgehouwen beeldwerk uit danſſende vrouwtjens. Deze vaazen waren wonderlyk ſchoon van beloop, de beeldtjens ſchikkelyk geordineerd, en overal even zwaar van werk, doch maatig gevuld; en vermits het baſreléve zo weinig verheven was, vertoonde het zich noch alles geheel zuiver, gaaf, en ongeſchonden.

Konſtige Vaaſen.

Borſtweering.

De *baluſtrade*, of borſtweering, was volgens de Doriſche Order gebouwd; en haare pannéelen waren met loof en rankwerk, daar onder eenig riet doorvlogten, vercierd.

Weg, en Rivier.

Hier door gaande, kwam ik op een anderen breeden doch zandigen weg, aan de linker zyde met een zoetvloeijende rivier, en aan de regter met ſchoone en hooge boomen geſlooten. Langs de zoom van deze rivier ſtonden niet als graauwe en witachtige willige boomen, doch niet alle even regt noch groot, maar zommige over het water hellende, andere digt van takken en loof, en eenige yl en jong, door welker opening men het water zag flikkeren. Ter regter zyde, alwaar de weg hoog opliep, ſtonden, gelyk ik zeg, groote en zwaare boomen van veelerley ſoorten, als eike, eſſchen, linden, wilde olyf, pyn, cypreſſen, enz. zommige regt van ſtam, rond van kruin, zwierig van loof, en ſchoon van groen; tuſſchen dewelke eenige tedere ſpruiten, door hunne regt opwaſſende takjes en luchtigheid van bladen, ik weet niet wat voor een cierlyke verandering gaven. De bruine cipreſſen, met hunne beezien gelaaden, brachten onder het ſchoon groen der andere boomen mede een groote luiſter toe; 't welk myne oogen op een byzondere en aangenaame wyze ſtreelde. Onder deze boomen groeiden op de grond eenige wilde kruiden, en verſcheidene planten van groot en kleen blad, waar onder zich diſtelen en doornen op een bevallige manier zeer ſchilderachtig vertoonden. Dit laage goed was door het ſtof van den weg op veele plaatſen begruiſd, en voornaamentlyk het gras aan de zyden; 't welk een bekoorlyke welſtand door hunne ſmelting veroorzaakte. Hier en daar ter wederzyde

Gronden.

langs

langs dien weg ſtonden eenige laage hartſteene ruſtbankjes, van gedaante als een lange en ſmalle *architraaf*, ſteunende op twee vierkante zuilen, tot gemak der reizigers aldaar geſteld. Verder gaande, kwam ik aan een kruisweg, alwaar ik een *Term* of Wegwyzer vond ſtaan. Ik wiſt in 't eerſt niet, welk pad ik inſlaan wilde om op geen verkeerden weg te raaken. In deze gedachten kwam my te binnen, dat deze wegwyzers gemeenlyk met het aangezicht na den regten weg geſteld worden, om de reizigers en onbekenden niet te doen dwaalen. Deze *Term* was van boven tot aan den onderbuik als een menſch, doch zeer muskuleus en ſpierachtig, en het hoofd als een *Zatyr*, voorzien met een paar groote kromme ramshoornen. Hy ſtond in een inwaarts wykende plaats, tuſſchen eenige boomen in, half bedekt met loof en klimop, ſchynende van wit marmer gemaakt te zyn, maar zeer bedroopen en bemorſt door een groenachtig ſap. Een weinig daar van daan zag ik op een *plint* van drie voeten hoog, mede van wit marmer, een naakt Nimfjen leggen, ruſtende met haaren elleboog op een pot, waar uit zy water ſtortte, 't welk langs de *plint* vloeijende, onder den weg, die aldaar een weinig rotsachtig was, tot in de rivier weg liep. Dit beeld was ongemeen bevallig. Ik verwonderde my in 't eerſt, nademaal het niet verre en veel laager als de *Term* ſtond, dat het nochtans veel zuiverder en onbemorſter dan deze was; oordeelende, dat het kwalyk te dier plaatſe zo ſchoon en wit konde weezen: maar ik geraakte wel haaſt uit myne verwondering, wanneer ik bemerkte dat daar geen hoog overhangende boomen waren, maar een opene en rondom vrye lucht, als ook om dat het laag by de hand zynde, men daar overal kon by reiken; weshalven het mogelyk door den eenen of den anderen tekenaar, een weinig te vooren hier geweeſt, afgeveegd was. Dit denkende, nam ik wat water uit de pot in myne hand, en waſte desgelyks een kleene vlak op de ſchouder af. Toen bevond ik, dat ik in myne meening niet bedroogen was; want ik zag, dat'er reedts eenige plaatſen door het handelen glad en glinſterende geworden waren. In deze gedachten wierd ik wel haaſt beveſtigd, wanneer ik een weinig voortſtappende, een ander niet minder fraay gezicht gewaar wierd: ik zeg fraay, ten opzichte van de konſt. Het was een oude *Sepulture*, of Grafplaats, van een ligtrood marmer, bezaaid met donkergraauwe en witte ſpikkeltjes en ſlagaderen. Het dekſel was van *Lapis*, of blaauwe azuurſteen. Deze Tombe wierd onderſteund door vier witte marmere Sfinxen, zonder vleugels, ruſtende op een zwaare zwart marmere *plint*, welke door deszelfs beſtoovenheid van een ligtgraauwe koleur ſcheen. De grond onder dezelve was rotsachtig, doch drie of vier voeten rondom de *plint* redelyk effen. Dit

Term of Wegwyzer.

Grafplaats of Tombe.

werk

werk lag rondom in het zand, ſtrekkende zich tot aan de zeeſtrand, die ter linker hand maar tien of twaalf treeden van daar kwam aanbruiſchen, alwaar deze grafſtede haar gezicht op had. Midden op de buik der Tombe was een ronde baſreleeve, beſlooten in een gehouwene krans van eikenloof. In dezelve zag men een vliegenden arend verbeeld, met de blixem in den bek; 't welk my deed oordeelen, dat het *Phaëtons* graf was, te meer, door dien'er drie cypreſſen, zeer oud en zwaar, aan de hoeken ſtonden, waar van de achterſte zich noch heel en gaaf vertoonde, maar de voorſte door onweer of anderzins zodanig beſchadigd, dat de een zyne kruin had verlooren, en de ander aan de eene zyde half onttakt en kaal was. Achter deze grafplaats zag men een zwaare pedeſtal van graauwachtige blaauwe ſteen, waar op wel eer, zo het ſcheen, een groote doodbus of vaas geſtaan had, welke nu daar nevens in de grond half bedolven lag, zynde eenigſins geſchonden en gebrooken, doch weinig van belang. Wat'er op uitgehouwen ſtond, kon ik niet wel onderſcheiden, vermits het beeldwerk onder lag, en het oor of handvatſel om hoog; weshalven ik, om het echter te weeten en te zien, de grond daar om heen begon op te graaven: maar naauwelyks een kuil van een voet diep gemaakt hebbende, wierd ik een ſtuk van een wagen met een half rad, van gedaante als een ſtar, gewaar. Dit deed my gelooven, dat het de zonnewagen was, alzo het daar niet kwalyk na geleek.

Nademaal dit werk dus oud ſcheen, en de Tombe met alle haare cieraaden zich nochtans zo even gaaf vertoonde of ze eerſt uit de handen des Konſtenaars kwam, oordeelde ik, dat de zelve zekerlyk uit een boven gemeene inzicht, door des hemels gunſt, moeſt bewaard weezen. Ik had zo veel behagen in dit wonderwerk van alle kanten te beſchouwen, dat myne zinnen nergens anders als hier op geveſt waren; niet eens denkende, dat, terwyl het geluk my begunſtigde, ik my moeſt ſpoeden om meer andere dingen van belang te konnen zien voor dat de duiſternis kwame te vallen. Nochtans nam ik voor, al zoude ik de geheele nacht daar blyven, deze genoegelyke plaats niet te verlaaten, eer ik met 'er haaſt een naauwkeurige aanmerking van al het opmerkenswaardige daar van in myn zakboek hadde aangetekend. Ik ging dan tien à twaalf ſtappen voorwaarts daar van af, om het gezicht, met alles wat daar omtrent was, zo aan weêrzyde, achter, als voor, in 't geheel te hebben. Hier zittende, wierd ik een volkomene ordinantie gewaar: want de boomen, die zich achter en aan de eene zyde van 't leggende vrouwtje opdeeden, en aan de andere zyde een zagt opgaanden heuvel met een kleene hût daar achter, welke in de laagte ſtond, ziende, bemerkte ik, hoe

Naaukeurige opmerkingen des Schryvers van de voornaamſte zaaken in een Landſchap.

hoe keurlyk en welſtandig zich al het omwerk hield. De boomen achter de Tombe vertoonden zich donker, waar tegens de Tombe zelve met kracht en helderheid af ſtak. De andere voorwerpen aan wederzyde kwamen flaauwelyk te voorſchyn. Verder achterwaarts zag ik een kleene brug, en in 't verſchiet eenige bergjes, &c. Van dit alles maakte ik aanſtondts een krabbeling, doch evenwel geſchaduwd; en om tyd uit te winnen, wees ik met letters, of cyffers, aan de koleuren van de ſteenen en hunne tinten onder en boven malkander, als mede hoe donker en licht het eene voorwerp tegen het ander, en tegen de lucht, was.

Dit gedaan zynde, ging ik verder, my altyd aan de regter hand houdende, en kwam aan een zeer groote en zwaare brug, maar op eene boog ruſtende, welke by uitneemendheid wyd was, en boven als een hoorn of punt toeliep. Onder door dezelve heen zag men een effene vlakte, die zich byna tot den *horizont*, of zichteinder, uitſtrekte, hier en daar met kleene boerenhutten en huisjes bezaaid, dorps gewyze. Deze waren niet ſlegt, noch op zyn Duitſch van planken of kley, maar ordentelyk en van ſteen gebouwd, hoewel vorders zeer eenvoudig van maakſel, zonder byvoeginge van eenig pronkcieraad. De gemelde brug kwam van achter de boomen ter regter hand, en liep over de landweg tot aan een rots op den oever der zee leggende, welke zeer hoog en breed was, mogelyk alhier geplaatſt om, wanneer de naby leggende zee door ſtormwinden aangezet wierd, en de velden overſtroomde, alsdan droog voets tot aan de andere kant te konnen geraaken.

Brug.

En Boeren-huizen.

Onder deze boog doorgaande, bevond ik my op het vlakke veld, digt bezyden een ander ſlag van gemeene wooningen, welke ik van verre niet had konnen bezeffen, ter oorzaak van eenige tuſſchenboomtjes die my het doorzicht verhinderden. Deze huizen waren door herders van gemeene of geringe ſtoffe op een grootſe en deftige wyze gebouwd, ten opzichte van de konſt. Zommige hadden een drempel; andere gingen met een trap of drie op; doch de meeſte gelyks de grond in. Aan eenige zag men een vierkante deur, en boven dezelve een rond venſter, of wel een ronde lyſt, uit welke, in plaats van baſreleeve, een ramshoofd, oſſen-of geitenkop uitſtak, van witte ſteen gehouwen, ieder na zyne werking of doeninge. De onderſte venſters waren van geſtalte als de deur, anderhalf maal hooger als derzelver breedte, of wel twee maal de breedte en vierkant. Aan die huisjens, welke twee verdiepingen, of een kleene zoldering, hadden, waren de bovenvenſters, of luchtgaten, meeſt rond. Zommige, van een enkele verdieping hoog, hadden ook wel een ronde poort, maar met dit onderſcheid,

Nevens Herderswooningen.

Hhh dat

dat'er, in plaats van een rond venster boven de zelve, een langwerpig achtkant was, doch de vensters, mede gelyk de poort, boven rond; en zo d'er noch kleene hooger kwamen, die waren vierkant. De daken waren meest platachtig, en met pannen gedekt, alwaar het water voor af liep. Zommige overtreften, myn 's oordeels, verre de andere door hunne welstandigheid, hebbende boven de deur een kleene vierkante balkon of uitstek, waar op noch een andere deur was, boven rond, en de vensters gelyks dezelve op eene hoogte vierkant, en boven deze noch andere rond. Aan wederzyde van de deur, of ingang, zag men in de muur vierkante luchtgaten, na binnen met een spleet naauw toeloopende als nissen, zynde met yzere boutjens, kruiswyze over malkander, geslooten. De gevels van deze waren als een kornis van *Dorische* of *Jonische* order, van een witte steen, de onderste verdieping van een graauwe, en de rest hartsteen. Eenige waren met een ligt roodachtige koleur bestreeken; andere geheel wit, hartsteen, of graauw. Zommige hadden zuilen of banken aan weêrzyde der deur. Tusschen eenige huizen zag ik ook een muur met ronde gaten. Hier en daar vertoonden zich groote en breede poorten, als stallen. Eene vond ik open staan, welk gezicht van binnen een overdekte plaats geleek. De meeste vensters waren van hout, die, boven vast hangende, met een stok open gedaan wierden, en daar op bleeven rusten. Deze huizingen stonden vry wat hooger als de weg voor het overvloeijen der rivier, die daar omtrent liep. In 't kort, ik vergat niets aan te tekenen van dezer Landluiden wooningen, wat maar eenigsins aanmerkens waardig was.

Een fraayer Gebouw of Tempel.

Wat verder, even buiten dit Dorp, kwam ik aan een ronden Tempel, welkers *façade*, of voorgevel, zich zeer groots en cierlyk opdeed. Voor aan was een wyde en hooge trap, van tien of twaalf treeden, aan wederzyde met een oploopende *balustrade*, of borstweering, van hartsteen, waar op twee Sfinxen lagen, malkanderen aanziende, met kappen op 't hoofd, en schabrakken of dekkleeden op 't lyf, gelyk als die zich onder de overblyfselen der oudheid noch laaten zien. De trap opgeklommen zynde, bevond ik my voor een poortaal, voor het welk een *Colonnade* van acht kolommen was, van de *Jonische* order, met hunne *ornamenten*, *frontespies*, en *timpanum*. Binnen deze was een schoon en noch heel gaave basreleeve, niet zeer verheeven. Diergelyke kolommen liepen rondom het gebouw, twee aan twee zyde aan zyde, steunende op *sottebazen* en *plinten*. Boven hunne *ornamenten* liep een gaandery, door *pedestallen* gescheiden, op welke *pedestallen* zeer fraaye pronkbeelden by malkander stonden, te weeten boven ieder kolom een.

Achter de *balustrade* van de gaandery, tegens de gevel aan, waren pilasters van de *Corintische* order, ook twee aan twee, zy aan zy; en tusschen deze groote vensters, heel cierlyk na de gemelde bouworder gewrocht; als mede de *fries* en *kornis*, met schoon en zedig loof, *modiljons*, &c. Hier boven kwam een opene *koepel*; en om de opening derzelve was een borstweering als een geslootene baluister, wederom met een ronde *koepel* of dak overdekt, daar een zon op stond.

Schoon ik de Bouwkonst niet als tamelyk verstond, oordeelde ik echter, dat het heel ordentelyk geschikt was. Dit Gebouw, aan wederzyde met huizen verzeld, deed zich zo groots op, niettegenstaande het een zo wel als het ander zich schoon, ordentelyk en gaaf vertoonde, dat het afstak als een juweel in *emaus*, al hoewel 'er geen cieraad aan was noch in 't een noch in 't ander, als dat 't geen de Order simpelyk medebragt. De huizen aan de zyden waren laag, en strekten zich in de breedte uit, behalven eenige opsteekende schoorsteenen of kleene toorntjens, welke, myns oordeels, een aangenaame welstand gaven. Achter dezelve was het digt van boomen, bestaande meest in pyn-, en cypresseboomen, die aan al dat metselwerk geen kleine luister byzetteden. Bezyden de voorgemelde trap zag men twee fonteinen, of liever vierkante bakken, in welker midden, op *pedestallen*, waterspuwende leeuwinnen van een tamelyke grootte lagen. Fonteinen, of Waterbakken.

Dus, docht my, zag ik dit heerlyk, groots, en voornaamentlyk schilderachtig gezicht. Wanneer wy van de Bouwkunde en het verkiezelyk schoon binnens huis handelen, zal ik de moeite neemen van de trappen op te klimmen, en binnen dezen Tempel van *Apollo* te treeden, en beschryven wat daar heerlyks in is.

O! wat is het aangenaam te zyn aan den oever der stille zee na een vervaarlyke storm en onweer! Hoe groot een onderscheid is 'er tusschen een lieffelyke zonneschyn en een naare nacht! en welk een verschil tusschen een frissche en jonge jeugd by een kranken ouderdom! De liefde vermaakt zich in de lusthoven en schoone paleizen; maar de nyd verlustigt zich in woeste wildernissen onder de puinhoopen der dingen die zy ter neder stort. Staakt uwe blinde drift dan, waare en jonge Konstyveraars. Het is niet met het lelyke, verwoeste, bemorste, noch verbrokene dat de schoonheid zegenpraalt, en alhier vergezelschapt word: het schoon vergenoegt zich met de eenvoudigheid, of minder schoon zonder gebreken. Derhalven oordeel ik, dat dit schoon, tegens het ander gesteld, even zo veel verschil in zich behelst, als 'er tusschen de groene geneugchelyke zomer en de dorre barre winter is. Wie zal ook, wanneer hy voor zyn plaizier timmert, een ver- Besluit en nareden des Schryvers.

broken gebouw maaken? of die een lusthof bouwt, den zelven met half rotte boomen en geschondene stammen oppronken? Het moet een eenzinnig en hoofdig mensch zyn, die zich in een woeste wildernis begeeft om zyn vermaak daar te vinden. Blykt het dan niet, dat die menschen een kwaad begrip hebben, welke het schoon door een tegenovergesteld leelyk willen ophelpen, en doen uitmunten? Een vorstin praalt genoegsaam door haare grootsheid en dettige cieraadjen onder haare staatjuffers, dan dat men, om haare luister op te helpen, een verkenhoeder nevens haar zal stellen: en wat van schoone marmere beelden ergens in de waereld word gevonden, zulke worden ook door de eigenaars voor alle schendende moedwil, en voor de ongemakken des tydts, na vermogen bewaard; hoewel hy niets spaart, maar, even als het spreekwoord zegt,

Gutta cavat lapidem, non vi sed sæpe cadendo.

Dat is

Een droppend water, door de tyd,
Allengs een zwaare key doorsnyd.

Alleen de waarschynlykheid moet in alles waargenomen worden, op dat men niet behoeve te vraagen, is het nieuw of heeft het lang in de waereld geweest? zonder dat het daarom verbroken, of te veel bemorst zy: want werden de steenen veel gehandeld, zy worden glad, doch niet geschonden. En waarom zouden wy het oordeel over het schoon en fraay aan een mensch stellen, die uit woeste en wilde landstreeken komt, en nooit het regte schoon gezien heeft?

Verbeelden wy nu eens, in tegen overstelling van dit, het ander; en laat ieder gezond verstand als dan zyn oordeel vellen.

Van het onschoone en verbrokene, te onregt Schilderachtig genoemd.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

LAat ons nu eens het blad omslaan, en bezien het geene in tegenoverstelling van het voorgaande ook, doch te onregt, Schilderachtig genaamd word; zullende het zelve mede gezichtswyze, gelyk het ander, voorstellen.

Ik zag dan, wandelende, een groote poort, welkers deur, vermits de val van een zwaaren eikenboom, door de wind gedreeven, aan stukken geslagen was. Daar in gekroopen zynde, bevond ik my buiten als in een vreemd gewest, ongemeen grobbelig, woest, rots en kluitachtig, zonder eenige paden of wegen; zulks dat ik niet wist waar ik myne voeten vast zetten zoude. Nergens wierd ik een brok gelyke grondts gewaar, op welke men konde rusten. Ik zag wel een stuk van een kolom leggen; doch zo scheef, dat men daar niet op zitten kon. By het zelve lag een brok van de *fries*, daar de *kornis* noch aan vast was; maar ze stak met een punt om hoog: en een andere steen daar nevens lag wel redelyk waterpas, maar in een moerasch vol ongedierte. Ik deed evenwel myn best om 'er op te komen; waar na ik 'er myn mantel over smeet, en op ging leggen. Ik lag naauwelyks, wanneer ik een stem hoorde roepen, gaat daar af kaerel gy legt my in de weeg. Ik, die niet dagt dat hier iemand konde weezen, keek heel verbaasd en schielyk om, en zag een jongman op een heuvel zitten, die na de steenen tekende daar ik op lag, zo hy zeide; doch zich weêr bedenkende, riep hy my wederom toe, dat, als ik daar maar een half quartier wilde blyven, ik hem groote vriendschap zou doen. Ik zeide van ja; en hem vraagende, wat hy met zulke lompe brokken van steen wilde uitregten, antwoordde hy: het zyn de fraaiste dingen van de waereld om in onze Stukken te pas te brengen. Als ik zulk een schoone party byeen heb, gelyk dat stuk van die kolom, en dit water hier voor my, dan een gebrookene stam daar by gevoegd, benevens een kleen somber verschietje daar achter, maakt het te samen aanstondts een volslaagene Ordinantie. Och! gy zoud niet gelooven, hoe ongemeen en vol verandering dat dit goed is: ja daar is voor een leergierigen Konstoeffenaar in de gantsche waereld geen beter plaats als dit. Niets is 'er in, of het is schilderachtig. Die dingen leggen alle zo los, aardig en woest, dat 'er weinige braave Meesters zyn, of zy komen dagelyks hier en hier omtrent, om alle die wonderheden naar te tekenen en te modellen; doch om de zwaare wind zyn 'er nu niet veele verscheenen. Dus praatte hy al, terwyl ik hem van 't hoofd tot de voeten vast beschouwde. Hy zat nedergeboogen en in een gedrongen, met een bord op de schoot en een kleene inktkoker in de hand, nevens een vergrootglas of stuk van een bril, een slaapmuts tot aan zyne oogen neêrgetrokken, het linker been over zynen hoed, mogelyk om dat de zelve niet zoude weg waaijen. Een kleen lichtje, tusschen de boomen van daan komende, scheen hem op de schoot. O bloed! dacht ik in my zelven, hoe smaakelyk weet gy van de schilderachtigheid te spreeken, en wat een verligting moet gy in die

Beschryving van een vreemd Gezicht.

Kolom.

zaak hebben! Indien 'er noch een of meer zyn gelyk als gy, zal men ze zekerlyk hier vinden. En in der daad, hoe meer ik hem aanschouwde, en zyne reden aan hoorde, hoe meer my dagt dat ik een botterik moest weezen dat ik zulke fraaijigheden niet kon zien. Merkende, dat hy gedaan had, ging ik na hem toe, om te zien hoe hy 't had gemaakt: maar eer ik by hem konde komen; had hy zyne vodden al opgeraapt, en was een anderen weg, achter de boomen, ingeslagen. Digt by daar hy gezeten had, vond ik een ander, welke een kleen loopend riviertje, al staande, natekende, vol groote en kleene kluiten en keisteenen, die hy netjes op gegrond papier namodelde, en met hunne verscheidene koleuren aanwees. Deze had zyn gantsche *portefeuilje* vol zulke verbeeldingen van schilderachtige prullen, als modderig water, vervallene en gebrokene steenen, stukken houts, dorre takken, afgehakte gronden, padden, slangen, &c. Ik, hem vraagende wat zyne studie was, kreeg tot antwoord, noch niet aan de Konst te zyn; doch dat hy hoopte, als hy alle die dingen had en wel konde maaken, een goed Landschapschilder te werden: want, zeide hy, deze voorwerpen zyn zo ongemeen, dat zelfs groote Meesters moeite doen om ze te zoeken. Maar my verwondert een zaak, vervolgde hy, welke is, dat 'er eenige zyn die hier en elders alles doorsnuffelen, en naauwelyks een brok konnen vinden die hun behaagt: ja zy gaan zelfs dikmaals weêr heen zonder iets gedaan te hebben; daar in tegendeel, over al waar ik my keer of wend, duizenderley dingen voor oogen komen die behaagelyk en nut zyn. Indien ik alles, dat ik wel zie, wilde tekenen, zou ik jaaren werk hebben. Ziet daar, zeide hy, gins loopt 'er noch een van die soort zoeken: ik heb hem noch nergens vinden zitten. Toen dacht ik in my zelven, hoe het mogelyk was dat de menschen in zulk een wilde en verwoeste plaats gingen dwaalen.

Rivier.

Een weinig voortgestapt zynde, kwam ik aan een groote en schrikkelyke rots, midden doorgespleeten en gekloofd, welkers eene deel voor over hing, vol scherpe hoeken, doorluchtige gaten en doortogten, hier en daar met mos en dorre takken begroeid. Ter regter zyde zag men een diep dal, zeer steil afgaande, vol moerasch; en ter linker zyde een vervallen gebouw, als een steenhoop, vol adderen, slangen, en andere fenynige dieren, daar en boven onbeklimbaar. Achter my was de grond zo ongelyk, vol hoogtens en dieptens, zonder eenig in 't minst gebaande pad, dat ik onmogelyk konde denken daar van daan gekomen te zyn. Zo als ik echter op het punt stond om weder te rug te keeren, zag ik een man op handen en voeten uit een van die gaten of openingen der rots kruipen, baanende my alzo een doortogt. Deze man

Rots en steile Grond.

Vervallen Gebouw.

verzekerde my van de wonder fraaye dingen, die daar voor te zien waren: maar naauwelyks was ik half door gekroopen, of ik hoorde een verbaazende donderslag, die de geheele rots deed dreunen. My derhalven spoedende, en eindelyk aan de andere zyde zynde gekomen, bevond ik, dat de top dezer rots over de regter zyde ingestort was. Ik vertrok dan zeer schielyk van daar; vreezende, dat het overgebleevene my op het lyf mogt vallen. Het geen my den weg noch afkeeriger maakte, was een verrnorselde Tombe, byna geheel in de grond verzonken, by de welke een stuk van een zwaare romp wit marmer lag. Uit de *bazement* kon ik bespeuren, dat het een paal, of *Term*, was geweest: doch evenwel nieuwsgierig zynde om te weeten wat zich daar achter mogt verschuilen, klom ik op de gemelde Tombe, en zag door de boomen na beneden dat het een vervaarlyke poel was. Ik sloeg derhalven ter linker hand om, alwaar my dogt dat de grond ook een weinig gemakkelyker wierd. Drie à vier stappen daar van daan zag ik een wit papier voor my heen over de grond vliegen, en achter het zelve noch een blaauw, wat grooter. Ik liep 'er na toe, en raapte ze op. Het blaauw papier bevond ik een Tekening te zyn van de voorzeide Tombe, doch in haar geheel en overeind staande; 't geen my deed oordeelen, dat het een goed Meester moest zyn geweest die het in 't tekenen alzo verbeterd had. Mogelyk, dagt ik, zal hy hier omtrent zyn; 't welk waarlyk ook zo was: want een weinig verder gaande, vond ik dien armen bloed leggen onder een zwaaren omgevallen eikenboom, door de donder ter neer geslagen. De stam was midden door gespleeten tot onder toe, waar van een groote tak dwarsover zyn lyf heen lag. Zyn *Portefeuilje* lag by hem neêr; en alle zyne tekeningen waren 'er uitgewaaid. Ik schrikte van dat gezicht; en naderende, hoorde ik hem zuchten. Hy, my verneemende, riep terstond om hulp. Ik tilde, zo veel 't my mogelyk was, de tak van zyn lyf; waar door hy na veel martelens zich eindelyk uit de bladeren kwam te redden. Hy was, daar men zich over moet verwonderen, nergens beschadigd, dan een weinig aan zyne slinker hand, doch niet van beduiden. Ik gaf hem zyne papieren weêr, en vraagde hem, waar hy dat nagetekend had, en of hy het alzo had gezien. Hy antwoordde van ja; en my zulks willende wyzen, trad hy, zo draa hy zyne oogen daar heen wendde, vol verbaasdheid te rug, ziende dat het ingestort was. Och! zeide hy, legt dit ook al om ver, juist nu ik myne tekening meest voltooid heb! Wy gingen dan te samen verder de linker hand op, en vonden meest alle zyne papieren weder. Hy vertelde my, dat zyn kameraad, toen het onweêr begost, hem verlaaten en de vlugt genomen had; 't geen my deed oordeelen het

Gebrooken Graf en *Term*.

Een Eikenboom.

het die te zyn geweest welke op handen en voeten door het voorschreeve hol was komen kruipen. Toen wy neder gedaald waren, vonden wy 'er alreedts eenige, met de grootste yver van de waereld, zitten tekenen na dien omgeslagen boom, daar de goede man onder geleegen had. Zy zeiden alle eenpaarig, nooit schilderachtiger boom gezien te hebben. Ik was verwonderd van zulks te hooren, en hy desgelyks. Hy toonde hun met een zyne tekening, en zei, dat dit het eenigste voorwerp was 't geen hy in dit geweft heel en gaaf had gevonden, zo dat 'er, nu dit ingestort was, niets meer over bleef 't geen hem kon voldoen: maar zy gekten daar mede, en antwoordden hem, dat men zulke dingen genoeg uit de geest kon maaken, of in de prenten vinden. Ik lachte in my zelf als ik ze kort daar aan zag heel yverig den een hier op klimmen, en den ander ergens onder door kruipen om de ingestorte rots en tombe na te tekenen, als of zy een groote schat zouden haalen.

Vervallene en gebrokene Fontein.

Van dezen persoon gescheiden zynde, vervolgde ik mynen weg; maar moest, ter oorzaak van een vervallene Fontein, waar van de rompen, als vaasen, lystwerken, en andere cieraaden, over den weg lagen, en den zelven stopten, ter regter hand om slaan. Op de brokken, met basreleeve vercierd, vond ik niet een beeldtjen dat heel en ongeschonden was, zynde geweldig vergruisd en bemorst, overwassen met wilde kruiden en stronken. Deszelfs bak lag scheef, en met een hoek in de grond gezonken, gebroken, en vol met aarde of modder gevuld. Een jongetje, dat daar gezeten had, kwam by my, en vraagde, of ik hem niet wist te zeggen wat het schilderachtigste van dezen hoop steenen was? Ik heb daar nu zo lang gezogt, vervolgde hy, om 'er iets goedts uit te kiezen; maar door de meenigte word ik verbysterd. Alles is zo gebroken, dat 'er naauwelyks een heele hand of voet te vinden is. Ter naauwer nood, zeide hy, toonende zyne tekening, heb ik 'er dit noch uit gevonden; en waarlyk, ik geloof niet, dat 'er noch zulk een ongeschonden stuk meer was, hoewel het weinig om 't lyf had. Het was een *plint*, waar op de voet, met het regter been van den *Apollo*, op een groote toon na, op stond. Hy verhaalde, dat zy met haar achten of tienen na dien gemelden hoop hadden getekend, uitgezondert dit stuk, om dat de voet na hunne zin niet genoeg vermorzeld was. Ik troostte hem, met te zeggen, dat hy 'er het beste uit had: doch hy bekende dit niet uit zich zelven gekoozen te hebben, maar door aanraading van een ander dien deze beenen door het cieraad der voetzoolen en banden wel bekend waren, en die reedts weg gegaan was. Deze jongen, docht my, moest noch niet verleid zyn; en ik had goed behagen in zyne eenvoudigheid.

Ter

Ter regter hand dan omslaande, gelyk ik gezegt heb, geraakte ik in een donkere plaats, welke aan de groote vloersteenen, en het verwulft, 't geen op zwaare pilaaren steunde, voor dezen een hof scheen geweest te hebben. Het was hier zo eenzaam en naar, dat my het koude zweet over het gantsche ligchaam uitbrak; weshalven ik myne treeden verdubbelde om daar door te zyn. Aan de andere zyde gekomen, vervolgde ik mynen weg; doch tien à twaalf groote schreeden gegaan hebbende, bevond ik my bezyden die poel, daar hier voor af is gesproken. Omtrent in de midden lag een graf om ver, uit het welk een ligchaam half op de grond hing. Het hoofd en de eene arm rustten op een groote wortel van een boom, die daar nevens lag. Het deksel was ter zyde geschooven, en stond op het punt van neêr te storten. Een slang, van onderen schietende, kroop in het graf. In der daad, het was schrikkelyk om te zien. Een oud en donker gebouw.

De zon, die toen al aan 't daalen was, schoot haare glinsterende straalen tusschen eenige zwaare wolken door, zynde de lucht verder donker blaauw, en op den *horizont* met geelachtige ligte streepen, welke tusschen de boomen heen sterk in myne oogen flikkerden. Ik zag een bedaard man, die deze lucht met groote naarstigheid heel vaardig met koleuren namodelde. In 't voorby gaan zeide ik tegen hem: daar hebt gy een fraay gezicht getroffen, myn vriend, dat is een regte Italiaansche lucht. Ja ja, dat weet ik ook wel, antwoordde hy. Dus voort gaande, hoorde ik weder een donderslag; en het onweêr verhefte zich hoe langer hoe meer: waar op de gemelde patroon zyne goederen pakte, opstond, en heen ging: 't geen my ook deed besluiten voor den duisteren avond na huis te keeren. De lucht.

Nu stel ik 't aan 't oordeel van verstandige liefhebbers en kenners dezer Konst, wat voor schilderachtig behoorde gehouden te worden, myne eerste of laatste verbeelding? Myne gedachten heb ik genoeg daar over geuit: maar beklaagelyk is het, dat men jongelingen met dit sap in hunne jeugd en eerste drift vergiftigt, hen wysmaakende, dat zy'er in donder en winderig weder op uit moeten snuiven, om zulke ongevallen en gebreken in de natuur, tot nadeel en gevaar van hunne gezondheid en leeven, na te modellen; niet om het schoonste daar uit te zoeken, want daar toe is hun verstand veelmaal noch niet ryp genoeg, en hun oordeel te kleen, om dat deugdsaam is te verkiezen, en door byvoeging van het geene ontbreekt het zelve te verhelpen. Zy strekken aan een groot Meester alleen maar voor tydverdryf: maar die zo verre in de Konst noch niet verlicht zyn, gebruiken ze tot hun voornaamste voorwerp. Aanmerkingen hier over.

Daarom, gy leergierige Konstoeffenaars, weest zo yverig niet om uwe stoffagie met groote moeiten te zoeken en na het leven te modellen, als gy het voornaamste, niet waardig achtende, toch uit de geest wilt maaken: het zal u eer tot twyffeling brengen, dan tot vastigheid doen komen.

Dat dan het oordeel gesleepen werde, om een goede verkiezing te maaken. d'Overblyffelen der schrandere Konsthelden, als *Rafaël*, *Poussyn*, en zo veele anderen, zyn noch in de waereld, om ons te verlichten, door hun doorluchtig voorbeeld na te volgen.

E Y N D E.

BLADWYZER

Van de voornaamste zaaken, die in ieder Boek en Hoofdstuk vervat zyn.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

Zevende Hoofdstuk.

Achtste Hoofdstuk.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

TWE-

TWEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Een

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DARTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

TWEE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

De

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

VIERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de koleurde Kleedingen, en der zelver toepassende vermenging by en op malkanderen. *ibid.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Van het schikken der donkere voorwerpen tegen een ligte grond, van verre en naby de zelve. 224

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de Harmonie *of houdinge der Koleuren.* 227

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DARTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

TWEE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Ver-

DRIE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

VIER-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

VYF-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ZESDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWE-

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DER-

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

GROOT
SCHILDERBOEK,

Waar in de

SCHILDERKONST

IN AL HAAR DEELEN

Grondig werd onderweezen, ook door Redeneeringen en Printverbeeldingen verklaard;

Met Voorbeelden uyt de beste Konst-stukken der

OUDE en NIEUWE PUYK-SCHILDEREN,

beveftigd:

En derzelver Wel- en Misftand aangeweezen.

DOOR

GERARD DE LAIRESSE, *Konst-Schilder.*

TWEEDE DEEL.

Tot AMSTERDAM,
By HENDRICK DESBORDES. 1712.

Joannes Paulus Wincklerus

ZINNEBEELD
Op de Verhandeling der
AFBEELDSELS.

HIer zit de Natuur met haare veelvuldige borsten; en naast haar staat een Kind, 't welk het kleed van haare schouderen afligt. Aan de andere zyde staat de Waarheid, die haar een spiegel voor houd, in welke zy zich tot het middellyf spiegelt; schynende zy daar over verwonderd te zyn. Op de lyst dezer spiegel ziet men een verguld palet en penceelen. De waarheid heeft een boek en palmtak in de hand.

UYTBREIDING.

ZOo ver de mensch, Godts beelt, verwint
Al wat men op de werrelt vint,
Al't zichtb're, op doeken en paneelen
Gemaelt door Kunstige Penceelen;
Zoo verre ryst de roem en lof
Der Kunst, die hem naar 't leven trof,
Ver boven alle Schilderyen
Van alle niewe en oude tyen.
Zy maalt, geroert van hemelsch vuur,
De kracht der wondere Natuur,
En Majesteit, die in het wezen
Van 't manlyk schepsel is te lezen,
Daar 't aangezicht den geest verbeelt,
Aan 't ryzig lichaam meégedeelt,
Den geest afdalende van boven,
Om zynen Schepper steedts te loven.
Hier volgt de wakk're Schildergeest

De nutte les, en juisten leest,
Om niet in 't wilt van 't spoor te dwalen,
Maar 't leven kunstig t'achterhalen:
Daar hem in 't geen hy dus bewerkt
De hand der Artsen leid en sterkt,
En leert, hoe 't lichaam het bewegen
Van Spier en Zenuw heeft gekregen,
En hoe 't gebeente op zyne maet
In evenredenheid bestaet,
Om by het net bestek te blyven,
En wangestalte te verdryven.
Dan vordert hy, en meer verlicht
Vertoont ons in het aangezicht
De blyschap, die daar uit komt schynen,
Of haat of vrees, of droeve pynen;
Zoo dat het beelt maar spraak ontbreekt;
En anders niet. De Schilder steekt
En munt dus uit door zyne streken,
Zyn grooten meester afgekeken,
En looft uit dankb're eerbiedigheid
De hand, waar door hy is geleid;
Die hem behoedde in duisternissen,
Om noit den rechten weg te missen.
Maar hoe beloont hy naar den aart
LAIRESSE, die geen moeite spaert
Om 't werk, na zoo veel kunstbedryven,
Nog voor den naneef te beschryven,
Den naneef, die bevryt van nyt,
Gelukkig achten zal den tyd,
Die dezen Fenix bracht in 't leven?
Wiens naam de werrelt om zal zweven,
En tarten zal den roest, en brant,
Zoo lang de werrelt blyft in standt.

D. van Hoogstraten.

VAN

VAN DE

Afbeeldſels of Conterfeitſels.

ZEVENDE BOEK.

Eerste Hoofdstuk.

Inleiding tot dit twede deel.

WY zullen dit twede Deel met deze ſtoffe beginnen, en, alzo ons in de Konſt geen rang voorkomt, ons niet tot hofmeeſter noch beſtierder der plechtelykheden aanſtellen, maar na dat de zaaken voorkomen, dezelve ter neder zetten; alleenlyk ons doelwit veſtende om, zo veel als mogelyk is, klaar en nut te zyn.

Vergelyking van deze verkiezing tegen andere.

Wat deze ſtoffe belangt, het heeft my menigmaal vreemd gedacht, hoe iemand zyne vryheid kan verlaaten om zich tot een ſlaaf te maaken, en van de volmaaktheid dezer edele Konſt afwyken om zich zelven aan alle'de gebreken der Natuur te onderwerpen. Ik ſpreeke van zulke groote en doorluchtige Meeſters, als *van Dyk*, *Lely*, *van Loo*, den ouden en jongen *Bakker*, en andere die zodanig een vermogen in de Konſt bezaten, dat, zeg ik, zy het hoffelyke achter het burgerlyke ſtelden.

Voorrechten der Conterfeiters boven andere Schilders.

't Is waar, men heeft gezien, dat men door dezen weg eerder als door den anderen tot een gouden gedenkpenning, aan een keten van dezelve ſtoffe hangende, kan geraaken, en het rapier daar en boven draagen: en hoewel dit de lof en eere, die men hun waarlyk ſchuldig is, niet vermindert, hebben zy noch een voorrecht, te weeten, dat zy Koningen en Prinſen wetten konnen ſtellen, hen onder de oogen zien, *Venus* heiligdommen aanraaken, daar aan, na 't hun luſt, ſchikken en verſchikken, zonder eenige misdaad te begaan: ja nevens *Apelles* worden zy meenigmaal alleen bevoorrecht om het afbeeldſel van den Oppervorſt te ſchilderen, en door dit middel groote ſchatten te vergaaderen. Welk een onwaardeerlyke en ongehoorde vergelding verkreeg deze niet, als hem *Alexander* zyn lief *Campaſpe* overgaf, om door de vernoeging zyner minnebrand, in het ſchilderen dezer ſchoone ontſteeken, dien Konſtheld by het leeven te behouden! Waarlyk, als ik van deze zyde hun voordeel beſchouw, ſtaa ik verwonderd, dat niet alle Schilders deze oeffening verkiezen, en zich aan de zelve overgeeven; door dien in de hedendaagſche waereld het geld boven verſtand, en

winſt boven deugden geſteld word, en de eere alleen geacht werd aan iemand toe te komen na maate zyner ſchatten. Doch om ons niet langer hier mede op te houden, zo laat ons het inwendige der Konſt in deze oeffening beſchouwen, en, wat daar toe behoort, overweegen.

Wat in deze oeffening der Konſt vereiſcht word.

Gelyk in de Zang- en Speelkonſt een zuiver gehoor, alzo werd in deze oeffening der Konſt een zuiver gezicht, vereiſcht. Zonder dit kan men onmogelyk een goed Meeſter hier in worden, dan by geval; aan 't welk dan al onze welvaart is hangende. Ik verſtaa hier door een zuiver gezicht zulk een, dat door bekwaame zinnen, en niet door eigene liefde of neiging, gedreeven en geregeerd werd; waar na vereiſcht word

Nette tekening.

Een uittermaaten nette en naauwkeurige tekening, beſtaande in een volkomene waarneeming der proportie, of verdeeling der ledemaaten, en zulks niet alleen in het aangezicht, maar van het geheele ligchaam met al zyn toebehooren, om het zelve op de aangenaamſte wyze te vertoonen, op dat alle, die het beſchouwen, van wat geweſten zy mogen weezen, altoos den perſoon door het afbeeldſel konnen erkennen; 't geen zeer fraay kan geſchieden door de mode met het ſchilderachtige te vermengen, gelyk die groote Meeſter *Lely* gedaan heeft, het welk men gemeenlyk de Schilderachtige of Antyke manier noemt, doch by het gemeen en onkundig volk Romeinſch werd genaamd.

En opſchik der kleeding.

Bevallige verkiezing van licht.

Daar en boven moet men, in de twede plaats, een grondige kennis van de bevalligheid hebben, zo in de verkiezing van het licht, als de plaatſing van het voorwerp tegens het zelve, en om de tronie op haar ſchoonſt en voordeeligſt te vertoonen; benevens dit het ligchaam desgelyks op de welſtandigſte en natuurlykſte wyze te ſchikken. In deze twee hoofdpunten, en der zelver waarneeming, meen ik dat het allervoornaamſte dezer Konſtoeffening beſtaat.

En de *Coloriet*.

Men voeg'er noch dit, voor het derde, by, als 't geen wel den grootſten luiſter daar toe aanbrengt, te weeten de *Coloriet*, op dat ieder menſch en ieder deel zyne eigene koleur bekome, en niet zodaanig een als zy by geval hebben, maar zo als zy gewoonlyk zyn en in hunnen dagelykſchen ommegang zich vertoonen. Dat de Schilder zich wel wagte voor een byzondere neiging tot deze of geene manier, even als zommige, welker werk hier door beter voor 't hunne bekend word, als de perſoon door de ſchildery van hunne hand aan zyne vrienden en bloedverwanten.

Van het onderſcheid der daagingen op

Noopende de daaging, hier aan is veel gelegen, om die op man of vrouw toe te eigenen: want vermits het vrouwelyk geſlacht gewoonlyk

meer-

meerder tederheid en bevalligheid bezit, zo heeft het zelve, boven den man, ook het schoonste en aangenaamste licht noodig. Man of Vrouw.

Doch eer wy ons verder in deze stoffe inwikkelen, zo laat ons den eersten oorsprong der Afbeeldsels of Conterfeitsels eens ophaalen, om daar door het oogmerk der geenen, die zich laaten schilderen, aan te wyzen, benevens de vrucht die de Meesters daar af genooten. Oorsprong der Conterfeitsels.

d'Oudheid plagt die, van welken de Stad of het Vaderland eenige uitmuntende weldaad genoten had, het zy door krygsdaaden, of burgerlyke zaaken, of uitnemendheid in Godtsdienst, in marmer, koper, of eenige andere stoffe te laaten uitbeelden, of in schildery te vertoonen, ten einde hunne gedachtenis en gestalte aan de volgende eeuwen tot een prikkel te doen zyn om hen door dit eerbewys tot diergelyke daaden en verrichtingen aan te moedigen. Dit wierd eerst met hunne genaamde Goden begonnen, daar na omtrent doorluchtige Helden, vervolgens met Wysgeeren en Redenaars, Godtsdienstige lieden en anderen, om, nevens hunne deugd, hunne naamen en gedachtenis te vereeuwigen: doch nu gaat het verder. Niemand, van wat staat hy ook zy, kan hy maar zo veel geldts, als hem daar voor gevorderd word, by een raapen, of hy wil mede afgebeeld weezen. Dit is een groot misbruik, uit zulk een loffelyke oorzaak gesprooten. Misbruik der zelve.

Dat Edellieden, welker roemruchtige voorouders uit groote geslachten zyn afgedaald, en die zich noch dagelyks uitbreiden, zulks doen, is pryffelyk, om den luister hunner voorouderen te vertoonen, tot aanmoediging van hunne nakomelingen, ten einde den lof des geslachts voort te zetten, en nimmer door een verachte of ontaarde daad den glants en luister van zo veele brave mannen, welker beeltenissen zy voor ogen hebben, te bekladden, en een onuitwisbaare smet aan te wryven. In welke zulks pryffelyk en toegelaaten is.

Wat een Veldheer te land belangt, of een Opperhoofd ter zee, die hun leeven, voor het vaderland of het ryk strydende, verlooren hebben, ik acht dat de dankbaarheid ons verplicht gedenkbeelden tot hunne onsterffelyke glorie op te rechten, zo wel als tot aanmoediging van andere wakkere zielen in laater tyden: maar wat het gemeene volk betreft, de hovaardy is alleen de prikkel die hen hier toe aanzet. De ryken doen het op dat hunne kinderen namaals daar op zullen roemen: die veele kinderen geteeld heeft, op dat hy voor vader by de waereld bekend staa. Heeft iemand een magazyn der vyanden in brand gestooken, hy laat zich, nevens deze zyne groote daad, in welke uit te voeren niemand hem hinderen konde, uitschilderen. Heeft een burgervrouw een eenig zoontjen, het moet, eer het een half jaar bereikt heeft, ge-

con-

conterfeit weezen, op het tiende jaar noch eens, en voor het laatst op zyn vyf-en-twintigste jaar, om daar door haare malle liefde te vertoonen; en dan staat men verwonderd hoe een mensch, in dien tyd, zo veranderen kan. Is dit niet een groote beweegreden? Zy zoude verwerpelyk zyn, ten ware de Schilders daar een groot voordeel van genooten; en derhalven zullen wy af laaten van de onnutheid der Afbeeldingen meer aan te toonen.

Toegeevelyk is het, wanneer de minnaar van zyn lief gescheiden zynde, zy elkander hunne Conterfeitsels overzenden, op dat de liefde, door die gestadig te zien, moge aangroeijen, zo wel als wanneer man en vrouw door een langduurige afreis gescheiden worden.

Waarschouwing voor de Schilders.

Ik keer weder tot de zaak, om de Konstenaars te waarschouwen, dat zy zich nooit geheel aan het gemeen overgeeven, en zich aan het onkundig volk onderwerpen, zonder eenige macht aan zich zelven te behouden om te mogen doen 't geen zy redelyk en fraay oordeelen te zyn, en door 't welk hunne achting moge toeneemen. Men achte deze zaak niet vreemd; want voor een Meester, die het geld meêr dan de konst bemint, zyn 'er geen gevaarlyker klippen om te myden, door dien de onverstandige meenigte gewoonlyk begeert na haare eigene zin en hoofdigheid afgemaald te zyn, durvende tegen een fraay Meester zeggen: schildert my dus of zo: zet my de eene hand op de borst, en de andere op een tafel. Een twede wederom wil een bloem in de hand hebben, of een bloempot by zich; een derde dit of dat dier of hondtjen op zijn schoot: een vierde wil zyn gezicht dezen of geenen weg heen gekeerd hebben: en veele, die op zyn Romeinsch willen geschilderd zyn, begeeren of een waereldkloot of een uurwerk by zich op een tafel, zonder dat iemand dezer menschen het allerminste in overweeging neemt of zulks daar voegt, en zyne regte eigenschap heeft.

En wat het woord *Romeinsch* beduid.

Maar dewyl wy van deze spreekwyze, *'t is op zyn Romeinsch*, gewag gemaakt hebben, moet ik ook dit hier tusschen voegen, dat ik lang overlegt en overdacht heb, wat doch door dit woord betekend wierd. Eindelyk heb ik gevonden, dat men'er een kleeding en opschik, geheel niet met de Mode overeen komende, maar daar buiten zynde, mede betekenen wilde, welke nochtans gantsch geen overeenkomst met de oude Roomsche kleeding heeft.

Doch veel grooter zwaarigheden doen zich op in deze soort van Konstoeffening, naamentlyk

Verscheidene zwaarigheden in deze Konst.

Eerstelyk, de onkunde der geenen, welke uitgeschilderd worden: want het minste deel niet alleen van hen, maar het duizendste deel van die zich laaten afbeelden hebben geen kennis van hunne eigene

ge-

gedaante, ſtellende meenigmaal het oordeel van een deftig Conterfeitſel aan het oog van een kind, knegt of dienſtmeid: zo die het zegt, zal Mynheer of Mevrouw het gelooven, pryzen of verachten.

De twede reden beſtaat in de byzondere neiginge die ieder menſch tot deze of geene voorwerpen heeft, oordeelende van zaaken na dat ze hun behaagen of mishaagen, niet alleen van ſchilderyen, maar van het leven zelf: want zy, die ſchroomen hun oordeel over een fraaije geſchilderde geſchiedenis, of een landſchap, te vellen, zullen zulks over iemandts afbeeldſel niet nalaaten; waanende, dat dit in hun vermogen, en onder het bereik hunner krachten is.

Ten derden, vind men veele zulke Konſtenaars, die nooit vernoegen in eens anders arbeid vinden, maar, door een eigenliefde ingenomen, altoos het geene door hen zelven niet gedaan is, beriſpen en verachten, niettegenſtaande dat het werk van dezen het hunne natuurlyk gelykt, als zy maar de minſte afkeer of nyd tegens dien perſoon hebben, het zy om zynen ommegang, manier van ſpreeken, kleeding, of middelen, of dat hy in meerder achting is als zy lieden: en zyn 'er tien die een fraay Stuk van zulk een pryzen, zy zullen desgelyks doen om hunne kwaadaardigheid voor dien tyd te verbergen: maar komt 'er dan weêr een ander die het met ſtyve kaaken veracht, ſtraks vallen zy hem toe tegens andere tien. Doch is 't een Stuk van hunnen vriend, daar af geoordeeld word, al was het noch zo vol misſlagen, dat zullen zy tegens alle voorſtaan en doordryven, al ſchoon het met hun eigen gevoelen niet overeen kwam. Dit ſpruit uit een kwaade natuur; en die daar mede behebt is, kan onmogelyk een regt oordeel vellen: want zo hy ſpreekt, het is altyd tot voordeel van den geenen daar zyne genegentheid toe ſtrekt. Doch zulks grypt meeſt plaats in hen, die het minſt in de Konſt vermogen en geoeffend zyn.

De vierde ſoort zyn deze, welke verward van geeſt zynde, zich zelven altyd verachten, hebbende groot behagen in alles dat een ander maakt, en in tegendeel nooit genoegen in het geene zy zelve voor den dag brengen. Maar deze zyn evenwel zo vergiftig niet als de voorgaande: het meeſte kwaad, dat zy uitregten, is op zich zelven: en d'andere verveelen alle menſchen. Daar en bove heeft men,

Ten vyfden, zodanige vooringenomene menſchen, welke geen ſmaak vinden als in een zedig en deftig wezen en geſtalte; weder andere in woelende en ſpartelende; die daarentegen in krachtige en geweldige. Een vierde ſoort wil, dat de vrouwen met ſlappe en leenige kleederen; en weder een andere, dat zy in fluweel, ſatyn, of bont moeten geſchilderd worden. Deze meent, dat een donkere of bruine grond achter het

beeld best is; die verkiest een landschap, of een groene gordyn, het past of niet. Zyn de koleuren op hun schoonste verkoozen, het dunkt veelen te verwachtig te zyn; en breekt men dezelve, zo is het in anderer oogen te morssig en vuil. Hoe is 't dan mogelyk, dat men zo veele verscheidene zinnen met een Conterfeitsel kan voldoen? Het is niet met een Conterfeitsel als met een Geschiedenis vol beelden, daar men die verandering van woelende en zedige beweegingen, schoone en minder schoone koleuren, styve en slappe stoffen, donkere en ligte gronden, &c. genoegsaam in te weeg kan brengen en vertoonen; want dit is maar een enkeld beeld.

Laat ons derhalven veel eer trachten een weg tusschen deze *Scylla* en *Charibdis* te vinden, waar door een Liefhebber dezer oeffening een bekwaam en goed Afbeeldsel zal konnen schilderen: want wie rechtzinnige opmerking heeft, en alles naauwkeurig aanmerkt en overweegt, kan zich in staat stellen om boven de hier voor aangeroerde zwaarigheden heen te streeven.

Van de Gebreken des Aangezichts, en der andere Ledemaaten.

TWEDE HOOFDSTUK.

Natuurlyke gebreken in de Tronien aangetoond.

DE gebreken, welke zich in de natuur, of in het eenvoudig leeven zelf op doen, zyn driederley; en bestaan

In Natuurlyke,
Toevallige,
En Gewoonlyke.

De Natuurlyke zyn, een scheeve tronie, scheele oogen, en een scheeve mond of neus, &c.

ook Toevallige,

De Toevallige zyn, wanneer iemand een oog verlooren, sneede in de wang, of een aanzicht vol pokputten, en diergelyke, heeft.

en Gewoonlyke.

De Gewoonlyke zyn, die men van de tedere jeugd aanwend, gelyk trekkingen van oogen en mond, of dezelve wat toe te nypen of te doen gaapen, en wat over de eene of de andere zyde, hoog of laag, te trekken, &c.

Nevens die van het Ligchaam.

Belangende de overige in 't ligchaam, hoe veele vind men 'er die een scheeven hals, hoogen of gebulten rug hebben, kromme beenen, styve of korte, ja ongelyke armen in lengte, styve of lamme handen of vingers aan dezelve, enz. Onder deze heeft men sommige, welke on-

onvermydelyk zyn; en andere die uitgelaaten konnen werden, of wel door het een of het ander verborgen; ook die noodzaakelyk moeten worden gezien, door dien zy veel tot de gelykenis helpen, als

Daar is een ſcheeve tronie, ſcheelheid, een kort voorhoofd, ſchraal- of vetheid, een ſcheeven hals, een te korte of te lange neus, rimpelen tuſſchen de oogen, rood- of bleekheid der wangen of lippen, puiſten of wratten omtrent den mond, en wat van die natuur meer is. *Van de onvermydelyke en de noodzaakelyke gebreken.*

Die men verbergen of verſchikken kan, ja geheel nalaaten, onder deze tel ik, een blind oog, een ſteek, ſneede, wen, maal, pokputten, puiſtachtigheid, enz. een roode, blaauwe, of ruige vlek hier of daar in de tronie; ook de zulke die door aanwenning gekomen zyn, als hangende lippen, of zekere nypingen en trekkingen van mond en oogen. *En die men kan vermyden.*

Benevens dit, oordeel ik, dat het gewaad of de gewoone dragt, van wie het ook zy, zeer veel tot de gelykenis doet: want zo haaſt verandert men niet van kleeding, of het gelaat verandert mede, werd daar door aangedaan, en vertoont zich of bevalliger en behaagelyker, of onbevalliger en minder behaagelyk; en daar door word de perſoon min of meer kennelyk. Om dit voor te komen, raad ik een Conterfeiter, dat hy voor al eerſt de tronie wel doe gelyken, en die ſchildere tot dat den eigenaar te vrede zynde, hy met het overige na zynen zin, genoegen en oordeel zonder ſchroom moge omſpringen, en daar door eere en lof behaalen; vermits het leven zelf, in zodanig een gewaad gekleed, niet meerder kan veranderen. *Van de mode en haare eigenſchap, en middel om dit gebrek voor te komen.*

Noch acht ik het wel der moeite waard, dat een Schilder, zo veel hem mogelyk is, den aart en manieren der geenen, die zich willen laaten ſchilderen, als mede waar zy hun meeſte vermaak en vergenoeging in ſcheppen, zoeke te kennen en te ontdekken, het zy door het een of het ander middel, al zoude hy ſomtydts de zaak wat uitſtellen om gelegentheid tot de ontdekking te bekomen, het zy door de perſoon zelven, of door zyne vrienden; om dat, wanneer iemand zit, hy zyn geſprek een weinig na deszelfs aart en genoegen dient te richten, op dat hy hem doorgaans wakker in een geſtadig wezen, en in een natuurlyke geſtalte, moge houden, voor al van geen droevige noch ongelukkige en vreemde voorvallen reppende, die de gemoederen ontroeren, en by gevolge het wezen en des zelfs trekkingen in een andere plooy brengen, en geheel doen veranderen, konnende het zelve niet als met groote moeite ſomtydts weder te regt gebragt worden: maar als hy, die zit, zynen natuurlyken aart door het geſprek te kennen geeft, zo dient de Schilder het zelve wel op te volgen tot den einde toe, het zy vrolyk of *Noodzaakelykheid om den aart der menſchen te leeren kennen. en redenvoeringen met de menſchen.*

gematigd, zonder eenige verheffing of verslapping, als het maar veranderlyk in zaaken is, op dat het eindelyk niet verdrietig werde, en de tronie doe vervallen. Die geenen, welke hun discours dusdanig niet weeten te maatigen, zullen daarom veel langer over een tronie bezig zyn eer zy de gelykenis daar in konnen brengen: ja de menschen zullen drie à vier maal zitten, en ieder reis met een byzonder wezen: en al kwamen zy tien maal, noch geloof ik, dat hy daar wat aan te doen zou vinden.

Hier toe helpt noch een twede zaak, alzo erg en hinderlyk, te weeten, dat de Schilderkamers menigmaal kwalyk opgeschikt zyn met onbetaamelyke verbeeldingen, waar aan een maagd zich dikmaals stoort, of haar gelaat doet veranderen: want hoewel een Schilder zich, tot oeffening in de Konst, van fraaije Schilderyen, die hy in zyn gezicht plaatst, bedient, nochtans past het niet *Mars* en *Venus*, door *Vulkaan* betrapt, en op een dertele wyze vertoond, aldaar te hangen, noch een Bad *van Diana*, al waar het door *van Dyk* geschilderd, of *Joseph* en *Potifars* vrouw: want al hangt het schoon in een hoek, die daar eens zyn oog opgeslagen heeft, denkt het altyd voor oogen te hebben; alzo het gestadig tegens wil in de zinnen speelt. By gevolg doet het herdenken aan deze geschiedenissen, of verdichtselen, een jonge en kuische maagd bloozen en schaamrood worden. Moet ook niet een mensch graag, en de lusten aangezet worden, die daar voor zich een Schildery ziet hangen, waar in twee jongens, als bedelaars, aan schoone rype vruchten vallen, en voornaamentlyk den een, welke zeer smaakelyk in het stuk van een frissche meloen byt; en d'ander in een bos blaauwe druiven, dat hem het sap by de kin neêr op zyn bloote borst druipt? Maar hy behange de zelve met iets zedigs, als fraaije Schilderyen van landschappen of bloemen, waar door het gezicht, zonder te verdrieten of de zinnen en gemoederen te ontroeren, opgehouden word, en geene de minste verandering veroorzaakt; of wel eenige deftige Conterfeitsels, die den zittenden aanporren om, door zich wel te houden, een diergelyke fraaije gestalte te bekomen. Een zuivere en groote spiegel zal mede een goede uitwerking doen, als zy geplaatst is dat de zittenden hunne eigene gedaantens daar in konnen beschouwen; want de minste misstal in hun wezen bespeurende, zullen zy zich zelven daar door verbeeteren, en zodanig een goede gestalte zoeken te bekomen, als zy geschilderd willen weezen.

Indien een vaardig Meester deze waarneeming opvolgt, zal hy braave voordeelen konnen doen, en een groote achting bekomen.

Dwaaling veeler Schil-

Laat ons nu eens overweegen, hoe veele dwaalingen en misgreepen

veele

veele Schilders, wegens de eerste aanmerking, begaan, waar van zommige zich meer laaten geleegen leggen om, zo veel in hun vermogen is, de kwaalen en gebreken van een tronie, zonder onderscheid, op het naauwkeurigst aan te wyzen, even als een blind oog, scheelheid of diergelyke; schoon zy zelve weeten, dat het een schadelyk gebrek is, 't welk de bevalligheid van een tronie geheel weg neemt: maar de inbeelding, dat zulks te meer doet gelyken, vervoert hen.

ders tegens de voorgaande stellingen.

Wat mensch is 'er, die zich gaarne zyne gebreken ziet en hoort verwyten, inzonderheid wanneer die op een bescheidene wyze konnen verborgen worden? Waar bleef dan het waarneemen van de bevalligheid, welke ons leert, dat alles, wat een Schilder onderneemt, op zyn schoonst moet verkoozen worden: en zy in tegendeel helpen de gebreken op den troon, verbergende het aangenaame der Natuur.

En hunne misgreep tegen de eerste grondregelen der Konst.

Dierhalven acht ik hoognoodig, dat men zyne gedachten voornaamentlyker over de gestalte, plaatsing, en draaijing der tronie, als over eenige andere zaaken, het schilderen betreffende, laate gaan; op dat noch het een noch het ander aan ons oog mishaage, door gebrek of wanstal, zo wel in de tronie, als in de gestalte. Hoe wanschapen komt ons het Conterfeitsel voor van een zekeren Admiraal, welke zich met zynen staf van commando schynt te willen doorsteeken; doende daar en boven den aanschouwer zyn wit of bleek oog op het duidelykst vlak op den dag beschouwen, om dat hy, volgens het zeggen, best daar door bekend is. Waar het niet duizend maal fraaijer geweest, dat de Schilder de tronie wat meer op zyde verkoozen, of ten minsten die zyde met het blinde oog in de schaduwe geschikt hadde? Zoude het niet belagchelyk zyn, dat men, om den Hertog van *Luxemburg* wel te verbeelden, hem op de zyde vertoonde, op dat daar door zyne bogchel zo veel te duidelyker gezien wierde, en zulks alleenlyk vermits de meeste menschen weeten dat hy'er een had?

De natuur zelve weigert vermaak te neemen in het beschouwen van zulke menschen: want wy zullen ons oog niet als met een soort van afkeerigheid op hen geslagen houden, en hoe eer hoe liever, met op een ander te steroogen, het zelve trachten te vermaaken. Een scheel mensch zelf ziet niet zonder moeite en ongenoegen dit gebrek in de spiegel. Het baart hem altoos een innerlyke kwelling, inzonderheid aan vrouwen, welke, buiten dit mangel, schoon en welgemaakt zyn: en wil het geval, dat'er een andere diergelyke naby is, zo zal zy, indien zy het niet vermyden kan, haar gezicht schaamachtig op een ander voorwerp slaan, of nederwaarts tegen de grond, zelve een afkeer hebbende van een voorbeeld, dat haar het eigenste gebrek aanwyst. Hoe veel missely-

lyker moet het zich dan in Schildery vertoonen? Het leven ziet men noch zomtydts op een ſchoone zy; maar een Conterfeitſel, kwalyk verkoozen, nimmermeer. Derhalven is het natuurlyk, dat iemand, die een kwaal of misſtal aan een oog of wang heeft, zich altyd, zo veel het mogelyk is, op zyn voordeeligſte, met de beſte zyde in 't licht, zal ſchikken, 't zy in wat gelegentheden hy zich ook bevind. Ja wy zullen zelf niets doen, gaan, ſtaan, zitten, of ſpreeken, als met die voorzorg of verkiezing van alles op zyn beſt te verrichten. Hebben wy zeere oogen, wy trekken onzen hoed diep in 't hoofd. Hebben wy een zwakke heup, wy zullen dertel, en op beide de zyden, als huppelende, gaan. Hebben wy eenige roodheid of puiſten aan een wang, wy leggen 'er een pleiſter op, of ſchilderen de andere zyde desgelyks. Hebben wy leelyke tanden, wy houden den mond toe. Hebben wy een lamme hand, men zal de zelve zoeken te verbergen met in de rok of in de zak te houden, enz. Dit in de natuur zelve zo zynde, hoe kan men dan diergelyke menſchen door zodanig een verbeelding van hunne gebrekkelykheid behaagen? Dit vleijen, dewyl het na de konſt is, is niet alleen toegelaaten, maar pryſſelyk, wanneer de geſtalte in het leeven of de perſoon zelve zodanig geſchikt word, dat het de Schilder zelf niet zien, noch beſpeuren kan.

Men vraage eens aan een perſoon, die op zyn holle oog een pleiſter heeft leggen, of hy van die zyde wel zal willen geſchilderd weezen? Ik geloof neen. Een man, die een houte been of ſtelt draagt, die zal immers niet gediend zyn, dat men het gebrek zyner ledemaaten zo klaar aanwyſt. Men ſchildert zulk een tot het halve lyf: maar is dien held zo gezet op de zaak, als neemende het voor een eer een arm of been voor het vaderland verlooren te hebben, maakt het zo als hy het begeert, of plaatſt het op een rood fluweel op de tafel. Wil hy 't op zyn *Antieks* hebben, zo brengt het in een braaf baſreleeve te pas, daar men de geſchiedenis in verbeeld; of hangt het daar nevens aan de wand met zyne riemen en geſpen, gelyk men de jagttuigen doet; of wel onder de *ornamenten* van de *Architectuur*; op dat het door ieder aangemerkt, en het oog derwaarts getrokken werde.

Beſluit door een noodzaakelyke overdenking.

Maar welk een lof, welk een voordeel zal zodanig een Konſtenaar behaalen, als een ander, die kennis heeft, zyn oordeel daar over zal ſtryken? Wel is waar, dat hy zich kan redden, met te zeggen: 't was de wil van hem, die my zulks beſtelde. Hier tegens gaan myne redenen niet; dewyl men gewoonlyk tegen iemand, die voor zyne moeite betaald word, zegt: *doet myn zin*, *en doet kwalyk.*

Is dit niet jammerlyk? Hebben dan die menſchen ongelyk, die deze

oef-

oeffening voor slaafachtig houden in de Konst, dewyl zy alle dwang onderworpen is? Heeft men niet het voorbeeld van een Heer, die zich in het kleen liet afschilderen, en daar na de kleenheid zyner oogen na de grootte der levendige bespeurende, aan den Schilder vraagde, of hy zulke kleene oogen had? Vervolgens zich rekkelyk willende betoonen, verzocht hy aan den Meester, dat hy doch een oog, tot zyn vermaak, zo groot als het zyne schilderen wilde; laatende het ander weder tot zyn genoegen over.

Ik beklaag hen, die tot zulke uiterstens gedrongen worden: doch het valt onmogelyk alle zinnen tot ons genoegen te buigen. Dierhalven, om geen moedeloosheid te verwekken, zullen wy tot de verdere opmerkingen over gaan, en vertoonen.

Van het geene in een Afbeeldsel of Conterfeitsel, en wel voornaamentlyk in die van Vrouwen, is waar te neemen.

DERDE HOOFDSTUK.

DE eigene inbeelding en zelfsachting is een mensch, en onder die inzonderheid het vrouwelyk geslacht, als aangebooren: want geene, die zich laat schilderen, of zy waant zulks waardig te weezen, en zo veel te meer als het op verzoek en sterk aanhouden van anderen geschied. Dit is noch de geheele zaak niet; want al bezitten zy eenige gaaven der schoonheid, noch zyn die voor haar niet genoegsaam: zy willen zulks verbeeterd, gevleid, opgepronkt, en in het schoonste licht vertoond hebben; en ongelukkig acht ik den Schilder, die aan zulk een schoonheid maar een half grein ontnam en verduisterde. *Inbeelding en waan van veele menschen.*

Hier door werd de Meester genoodzaakt byzonderlyk op deze twee hoofdwaarneemingen te letten, naamentlyk op de daaging en op de koleur. *En wat daar omtrent waar te neemen is.*

Ik zegge, voornaamentlyk op de daaging: want het is een zeer wel bekende zaak, dat'er niets meer dan de schaduwen den onkundigen menschen tegen de borst stooten, en te meer wanneer de zelve krachtig en vlak zyn. Zy gelooven zelfs een krachtdaadige redeneering te voeren, als zy u tegenwerpen: wel, hoe kan het mogelyk zyn, dat myn hals en wang zulke groote schaduwen hebben? wanneer ik my dagelyks in de spiegel zie, bevind ik, dat myn vel overal van eene koleur en witheid is. En hier uit maakt men dan een besluit, dat het een misslag of onkunde van den Schilder is. *Zo in de daaging als koleur.*

Indien men zonder hertstogt of vooringenomenheid deze ongegron-

de-

de reden, en de oorzaak der zelve, eens inziet, zal men niet met my moeten toeſtaan, die geheel ongerymd te zyn? want een menſch, hoe verſtandig hy ook mag weezen, als hem een ander tegen komt, welke door een lange afweezendheid, en verandering van kleeding, onkennelyk aan hem geworden is, zo zal men gewoonlyk zien, dat de eerſte den laatſten na het licht zal ſchikken, om op het naauwkeurigſte zelfs de minſte trekken des gelaats te konnen bekennen. De beroemde *Barotius* heeft dit wonderlyk waargenomen in zyne verbeelding van *Maria*, die *Elizabeth* in haar zwanger gaan komt bezoeken; alwaar door zyne plaatſing der poſtuuren, en de aandacht der tronien, men hun geſprek ſchynt te hooren, terwyl zy elkander ſcherp in 't aanzicht zien.

Voorbeeld van *Barotius*.

Des Schryvers gevoelen en opmerking wegens 't licht.

Ik oordeele deze Meeſters de beſte verkiezing gemaakt te hebben, die hun licht meeſt vlak van vooren hebben verkoozen, en vervolgens hunne koleuren natuurlyk en ſchoon houden; dewyl dit licht zekerlyk het beſte is, het zy dan hoe en waar de zelve mogten geplaatſt en aan de wand gehangen worden.

Zwaarigheid ingeworpen.

Nu ſchynt hier een zwaarigheid voor te komen, dewyl voormaals gezegt is, dat men een zekere plaats moet bepaalen, een oogpunt en afſtand vaſt ſtellen, en het licht, na dat het op die plaats kan vallen, ſchikken, en daar op wel acht geeven.

En opgeloſt.

Maar deze is gemakkelyk weg te neemen, doordien de Conterfeitſels geen vaſte plaats hebben; 't welk verder in een ander Hoofdſtuk zal aangetoond worden, alwaar met eenen zal werden aangeweezen tot hoe verre, en in welke gelegentheden, men zich daar aan moet verbinden.

Laat ons in dit algemeen geval maar vaſt ſtellen, en volgen die geenen welke een byna vlak licht hebben verkoozen, en, gelyk wy gezegt hebben, een natuurlyke koleur, zo als zich de zelve aan ons oog opdoet, benevens een goede verkiezing; dewyl ik meen dat het even als met het kurieus en koſtelyk porcelein omtrent de plaatſing zich zal gedraagen, 't welk, 't zy het hoog of laag ſtaat, overal zich even ſchoon vertoont.

En reden wegens deze verkiezing van licht.

De reden, die my tot dit gevoelen brengt, is deze, om dat de voorwerpen, welke vlak van vooren daagen, een uitneemende welſtand en verheevendheid hebben, als de zelve tegens een donkeren grond geplaatſt worden, en noch zo veel fraaijer wanneer het licht daar wat van boven op valt, indien de perſoonen, die men verbeeld, en zekere toevalligheden zulks niet verhinderen, in welke zaak de reden en het oog onze leidslieden en raadsmannen moeten weezen. Men zie

eens het voorbeeld dezer fraaiheid in de geenen, welke over de deur, of uit het venster leggende, geschilderd zyn; 't geen door *Leonardo da Vinci* wel aangemerkt is, doordien de toetsen en diepsels omtrent de verheevenste partyen, in zodanig een voorwerp, een groote bevalligheid veroorzaaken.

Ook uitzondering van voorwerpen aangeweezen.

Van de toevalligheden, die ik zo even aangeroerd heb, zal ik, om duidelyk verstaan te worden, twee of drie aantoonen; als daar zyn 'er die een al te lange en spitse neus, of holle oogen, hebben. Voor de zulken is het laage licht het beste en bekwaamste; maar daar men het tegendeel vind, moet ook het hooge licht gebruikt worden: en op deze wyze moet een verstandig Meester de gebreken der natuur, zonder iets aan de zelve by of af te doen, te hulp komen.

Byzondere verkiezingen der Meesters.

Doch het tegendeel werd men, tot leedweezen van een onpartydigen Konstenaar, al te veel gewaar: want, even als hier voor is aangetoond, dat de Historieschilders hunne byzondere verkiezingen hebben, en hunne driften opvolgen; alzo gaat het desgelyks met veele *Pourtrait*schilders: hun werk word door hunne byzondere manier beter als de verbeelde persoon door hunne konst bekend.

Vergelyking en tegenstelling van *Titiaan* en van *Dyk*.

Laat my toe, dat ik eens een vergelyking maake van die twee groote Meesters, *Titiaan* en van *Dyk*, ten opzichte der oordeelen die ik wel van hunne Konstwerken heb hooren vellen. Van den laatsten word gezegt, dat hy in tekening, bevalligheid, en verkiezing, ten aanzien van de Conterfeitsels, de allerkonstigste was. Niettemin heb ik 'er veele van *Titiaan*, welke by de meesten noch hooger geacht word, gezien, die my voorkwamen onverbeterlyk te zyn, hoewel minder bevallig. Maar hier komt weder myne stelling, van byzondere verkiezing der Meesters, stand te grypen; dewyl ik meen, dat het gebrek in bevalligheid, 't geen zyne landaard eigen is, zyne verkiezing bepaalt, en dierhalven hem minder te wyten is: daar in tegendeel onze landaard het vrolyke en cierlyke voor het deftige en zedige wil doen gaan, en het wel doen gelyken het eenigste voorwerp gerekend word van hem die zich laat uitschilderen, en van den Meester die het uitvoert, en al het andere maar voor een byvoegsel en oppronking: een gering oordeel, myn's bedunkens, van verstandige lieden: want indien een Conterfeitsel, buiten de gelykenis, niet met een goede schikking of bevalligheid is verzeld, zal men aanstondts de geringe kennis van den Schilder daar uit bespeuren. 't Is wel waar, dat ons veele tronien in het leeven voorkomen die niet alle gracelyk zyn, voornaamentlyk in slegte en ongemanierde persoonen: doch ik zeg, al waren zy noch zo plomp, zo moet die bevalligheid evenwel in hunne Conterfeitsels waargenomen worden.

Door de bevalligheid verſtaa ik de ſchikking in 't algemeen, wanneer een tronie met voordeel is gedraaid, min of meer na het licht, opwaarts of nederwaarts, om welſtandige ſchaduwen te doen voortkoomen, en andere misſtandige te vermyden: want ieder wezen heeft een byzondere opmerking van nooden. Het een wil beſt een hoog licht, het ander een laag, dit een zydig, en dat een byna van vooren hebben. Ik ſpreek noch niet van meer andere dingen, als van de draaijing der hals, ſchouders, of borſten, gelyk mede een bekwaame achtergrond; welke dingen een gracelyk Conterfeitſel uitwerken, zo ten opzichte van de natuurlykheid en koleur als beweegelykheid. Doch van het licht en de achtergronden zullen wy in het volgende Hoofdſtuk breeder ſpreeken. Keeren wy derhalven weder tot onze begonnene vergelyking.

Zommige oordeelen, dat de Conterfeitſels van *van Dyk* by die van *Titiaan* maar waterverw gelyken, om reden dat die van *Titiaan* zo veel kracht in koleur, dag, en ſchaduwe hebben, dat die van den anderen daar niet by konnen haalen, ja een koleur, zeggen zy, welke op die wyze voor *van Dyk* onnavolgelyk is, en daar het zyne zich alles flets en krachteloos by vertoont: waarlyk, een belagchelyk en beſchimpend oordeel. Doch dat *van Dyk* en *Titiaan* in koleur veel verſchillen, dat ſtaa ik hun toe; maar dat men in dit geval by de Italiaanen niet behoeft te loopen, om zulks te bewyzen, is ook zeker: want voor zo veel de krachtige *Coloriet*, indien het daar in beſtond, belangt, zo zeg ik dat *Rembrant* voor *Titiaan* niet heeft te wyken. Maar wat is 't! de meeſte menſchen volgen gemeenlyk de dwaaze oordeelaars, welke geene dingen goed keuren, die niet op zyn Italiaanſch geſchilderd zyn, het zy Hiſtorien, Landſchappen, of *Pourtraiten*.

Gevoelen des Schryvers hier omtrent.

Myn gevoelen is, dat de geheele zaak beſtaat in de verſchillendheid der Landaard, meer dan in de handeling der Meeſters: want laat het afbeeldſel van een Engelsman naaſt dat van een Italiaan gehangen worden, beide even konſtig geſchilderd, wel getroffen, en ieder na zynen aart vertoond, zal 'er geen groot onderſcheid tuſſchen het een en het ander gevonden worden? De tederheid des Engelsmans zal den eenen, en de krachtige en gloeijende tint des Italiaans zal den anderen bekooren. In wien van beiden heeft nu de Meeſter zyne krachten meeſt beſteed? Is het niet in beiden? en verdient hy niet zo veel te grooter lof, om dat hy ieder in zyn natuurlyk wezen wel getroffen heeft?

Door een gelykenis bevestigd.

Laat ons zo verre niet in de vergelyking van byzondere Landaarden gaan: dit ons Nederland toont genoegſaame verſchillendheden aan. Twee broeders, uit de zelve ouders, in eene ſtad en op een uur geboo-

ren

ren zynde, zo word den een tot den oorlog opgebragt, en ſtaat alle de moeiten deszelfs, ongemakken van hagel en zneeuw, wind, regen, zonneſchyn, rook en ſalpeterachtige dampen uit; waar door de natuurlyke koleur verandert en bezwalkt word: den ander, in tegendeel, werd in ſaletten, hooffche zaalen, en tedere ommegangen opgevoed; op welken, door zyne geſtadige voorzorg, de kracht noch ongemakken van tyd en onweder niet hegten konnen. Nu werden zy beiden ieder door een byzonder en groot Meeſter geſchilderd. Deze twee Afbeeldſels voor iemand gebracht wordende, zal hy het verſchil der tinten en trekken den Schilder wyten? Of zal hy zeggen, dat de natuur niet opgevolgt en waargenomen is? of wel dat het niet gelykt? Een verſtandig en onzydig oordeelaar zal zeggen, dat het beide goed en natuurlyk is; en dat ieder Meeſter de konſt behoorlyk met de natuur vereenigd heeft.

Ik heb een groote miſſlag door de ervarendheid ontdekt, naamentlyk, wanneer de tronie gedaan is, dat men zich dan niet meer met het leeven bekommert, en of uit tekeningen, of printen, een poſtuur, het bekwaamſte dat men daar toe oordeelt, zoekt, zonder acht te geeven of de geſtalte met die van den perſoon, en de kleeding met zynen ſtaat, en den aart zyns gelaats overeen komt; ja of het hoofd wel op dat ligchaam paſt. Waarlyk, een zeer kwaade achteloosheid: want moet het ligchaam daar by geſchilderd zyn, hoe kan men iets beters dan het leeven daar toe gebruiken? Schoon de Leeman goed is, en van een nuttig gebruik; nochtans ſchikt hy zich zo wel niet als het leeven. Ik weet, dat 'er veele zyn, die zich daar weinig aan laaten gelegen leggen; waanende zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar de tronie wel treffen. Midlerwyl voegen zy tot een zedige en ſtaatige tronie een dartel kleed; en tot een vrolyke, een modeſt, zo wel in zwier, ploojing, als in *actie*. Noch meer: op de handen werd niet eens gelet. Vind men 'er twee tedere en fraaije van den eenen of den anderen Meeſter, men volgt die, zonder om te zien na het leeven, dat menigmaal met korte, dikke, grove en vierkante handen voorzien is. Hoe konnen deze dingen te ſamen gaan? Is het niet omtrent zodanig als of men *Flora* met de kleederen van *Veſta*, en deze weder met die van de eerſte, bekleedde?

Kwaad gebruik veeler Schilders.

Zy zeggen, wy hebben de Printen van *van Dyk*, *Lely*, *Kneller*, en anderen, immers niet anders als tot ſchoone voorbeelden: en gelyk *Lely* in bevallige *actien*, en kleedingen, *van Dyk* opgevolgd heeft, zo ſtaat het ons vry hem en anderen op te volgen. Ik ſtem dit gewillig toe: maar wy moeten hem en de anderen opvolgen op dien voet als hy gedaan

Tegenwerping.

En oploſſing.

daan

daan heeft. Zyne gestaltens zyn niet vlak op die van *van Dyk*, en zonder veranderingen, nagevolgd, noch minder zonder oordeel. Beziet dit eens in de Afbeeldsels der twee Meesteressen van Karel den Tweden, Koning van Engeland. De eerste is die van *Neale Gwin*, een dertele en lichtvaardige Juffer, welke hy ook na dien aart heeft uitgebeeld: de twede is die der Hertoginne van *Portsmouth*, welke weduwe, en niet zo ligtvaardig zynde, door hem ook, eerstelyk ten opzichte van haaren weduwlyken staat, en ten anderen na haare mindere dertelheid, zediger verbeeld is.

Wat het regt gebruik der Printen is, om die na te volgen.

Dit is de regte voet, dien men in het volgen van die brave Meesters moet houden: maar als men zulks zonder onderscheid van persoonen en staaten doet, dan is het glad mis, en strekt den Meester tot oneere. Hy, die dus steelt, mag het alles zyn eigen noemen. Hy gebruikt de printen eens zo veel; en niemand verwyt hem zulks. Geen mensch zal hem te gemoet voeren 't geen *Michel Angelo* eens tegens zekeren Schilder, die deze misslag te grof bedreef, zeide: waar zal ten jongsten dage, wanneer alle gescheidene deelen weder tot hun geheel keeren, uw Schildery blyven, dewyl het van zo veele gestoolene brokken te samen gelapt is?

Daar en boven moet men in het raapen wel acht geeven, wat best door hen aan ouden of jongen toegepast is, zo wel omtrent de postuuren als de kleedingen en bywerken: wat by een raadsheer of een dapper held voegd, by een koopman of burger, edelman of gemeen persoon: en in dit waar te neemen zal men best de oogmerken, die de groote Meesters gehad hebben, met hunne beelden aldus te schikken, te kleeden, en door bywerken te vercieren, ontdekken. Daar door zal men op een zoete en gemakkelyke wyze hunne fraaiheden en verstand leeren opvolgen.

Van de Verkiezing der Daagingen, Kleedingen, en Gronden, in en by de Afbeeldsels, nevens een Verhandeling des Oogpunts.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de daaging eens Conterfeitsels van vooren.

VAn de daaging is in 't voorige Hoofdstuk reedts vast gesteld, dat het licht van vooren op het aanzicht vallende, het schoonste en verkiezelykste is, voornaamentlyk in de vrouwen: en noch des te meer acht ik zulks noodzaakelyk, wanneer de tronie zelf van vooren verkoozen

is;

is; om dat alsdan de meeste kracht vlak op de verheevenste partyen valt. Maar nu zal ik 'er dit noch by voegen, dat, nademaal het leeven, hoe dat men het schikt of draait, van of naar het licht, van vooren of op zyde, echter zich zelf altyd red, schoon het niet op zyn voordeeligste verkoozen is, en een Conterfeitsel niet, men dan noodzaakelyk, om dat het zo zal schynen als 't behoort, het licht ook na het schikken van de tronie dient te voegen; als, by voorbeeld, wanneer deze een weinig van ter zyde gedraaid is, moet het licht desgelyks daar na gericht zyn; en is dezelve geheel op zyde, zo zal ook een zylicht het allervoordeeligste weezen, door dien alsdan een groote party van licht by malkander blyft, als voorhoofd, neus en wangen, die door geen slagschaduwe gebroken werd, maar door de ronding, welke ons de nette vertooning der zwelling in de natuur aanwyst, aan een gebonden, een welstandige verheevendheid veroorzaakt.

En ter zyden.

Benevens de redenen waarom.

Men ziet, dat veele zonder onderscheid, of het levensgroot of kleen leeven is, de toetsen onder de neus zo zwart en donker maaken, dat het schynt of uit de neusgaaten des verbeelden persoons een zwarte tor kruipt; daar het nochtans zeker is, en de natuur leert het ons, dat, wanneer de neus heel krachtig gedaagd is, de neusgaten en der zelver slagschaduwe zich onmogelyk zo zwart konnen vertoonen. Nochtans meenen zy zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar kracht en geweld mogen gebruiken; alzo het hun niet scheelt of zy 't aan een blanke en teere tronie, zo groot als de palm van een hand, doen, al zoude het allerdonkerste zwart, 't geen zy gebruiken, te krachteloos weezen om de andere voorwerpen, die van een donkerder koleur zyn, gelyk het hair, mantel, of kleed, te diepen; waar door de tronie alleen uit de lyst schynt te willen springen, en de paruik, hair, of kleeding te verlaaten. Dit moet men niet verstaan wanneer d'er geleerd word, dat men het voornaamste licht op de tronie moet doen vallen: neen, alles moet na order en rang zich houden, zal het natuurlyk weezen. Elke koleur van het bygevoegde werk, na dat die ligt of donker is, dient nevens de daaging ook haare gematigde schaduwe en diepsel te hebben, na dat zy vast van stof, of dun en doorschynende is: als mede na maate dat de voorwerpen verkleenen, moet de kracht van hunne koleuren desgelyks verminderen, zo als wy in 't volgende Hoofdstuk hier van breeder zullen spreeken, daar wy den Lezer toe wyzen, om niet door dubbelde herhaalingen te verveelen. Wy zien hier van een heerlyk voorbeeld tot navolging in de Stukken van dien beroemden Schilder *Netscher*, die de diepsels en toetsen na de natuurlyke kracht van de koleur in zyne konstige *Pourtraiten* verstandig waargenomen heeft.

Misbruik by sommigen.

Voorbeeld in de Conterfeitsels van den ouden *Netscher*.

Vier noodzaakelyke waarneemingen in de Conteifeitsels.

Tot het gemakkelyker verstaan van de noch overige toevallen, heb ik goed gevonden noch iets byzonders bekend te maaken wegens het wel schikken der daagingen na gelegentheid van zaaken, bestaande in licht tegen donker, en donker tegen licht; en hoewel alles daar door rond word, en zich red, is het echter niet genoeg: want het leggen der koleuren tegen malkander op bekwaame gronden, als mede een tegenstreevigheid in de voorwerpen, roerende en onroerende, by of met malkanderen, is van een groot belang en welstandigheid; en hoewel wy deze dingen in ons Eerste Deel reedts wydloopig verhandeld hebben, vind ik nochtans raadsaam dit, in het byzonder de Conterfeitsels betreffende, benevens de wyking of doorzicht achter de zelve, hier noch by te voegen; hoopende dat zulks niemand zal verveelen, dewyl het tot onderrichtinge der yverzuchtige Schildergeesten strekt.

Voorstel van een strydige verkiezing.

Men geeve eens acht, of een schoone en blanke tronie tegens een ligtgraauwe of bleekblaauwe grond welstandig te voorschyn zal komen; en of een man, gloeijend en krachtig van koleur, tegen een gloeijende of geelachtige grond het oog bekooren zal? Ik spreek ten opzichte der tronie, en niet van de kleederen; hoewel het een en het ander by een gevoegd een Afbeeldsel uitmaaken. Maar laat eens de zwakke en schoone tronie van een vrouw tegens een gloeijende grond gesteld worden: dan zullen niet alleen de gedaagde partyen daar door aangenaamer en helderder afsteeken, maar ook de schaduwen vermurwen en teder doen schynen. Want het is tegens de natuur, dat men een lieflelyk, zwak, en teder meisjen, 't welk zonder groote beweeging en buiten een sterk gewoel is, met geweld en kracht uit het vertoonde kamertje, waar in het zich schynt te bevinden, wil rukken; gelyk zommige door hunne gloeijende schaduwen en *reflexien* hebben getracht te doen, waar door hunne tronien aan de schaduw zyde zich vertoonen als of 'er een brandende kaars achter de zelve stond, welkers licht hun vel doordrong. 't Is immers onnatuurlyk, zo wel in de opene lucht als binnens kamers. Dit voorbeeld in een vrouw zal genoeg zyn om het tegendeel in dat van den man te bewyzen, volgens de voorheen gestelde grondregelen omtrent de schikking en plaatsing der koleuren op bekwaame gronden; naamentlyk dat het krachtige tegens het zwakke, en 't zwakke tegens het gloeijende en krachtige moet geschilderd zyn; waar onder het lichte tegens 't bruine, en het donkere tegens 't lichte, mede begreepen is.

Tegens een goede.

Slegte manier van zommigen.

Kracht der Achtergronden.

Derhalven blykt het, dat de achtergronden zeer veel tot de bekoorlykheid en gracelykheid der voorwerpen toebrengen: ja, ik durf zeggen, dat de welstand meest daar van afhangt: en hoewel veele waanen, dat een donkere of zwarte grond altoos by een *Pourtrait* wel staat, zulks gaat niet vast; want, gelyk zo even gezegt is, ieder byzondere koleur

leur der voorwerpen vereiſcht een anderen achtergrond. Behalven dit, indien diergelyke dingen als vaſte grondregels onderſteld wierden, zo zoude deze Konſtoeffening eer na een ambacht als konſt gelyken: want een donkere koleur tegens een donkere grond kan geen goed uitwerkſel geeven. Die van een witte of bleeke, daar tegen, is te hard. By gevolg moet dan een verſtandig man beſluiten, dat in beide de middelmaat en een gezond oordeel vereiſcht worden, op dat de eene koleur de andere te gemoet kome. Zo gaat het ook met de kleeding. Den eenen zullen ligte, en den anderen donkere ſtoffen beſt voegen; den eenen blaauw, en den anderen rood, geel of groen, &c. De Konſtenaar moet dan in alles acht geeven, dat hy de natuur niet verkrachte, maar ophelpe, en altyd op zyn ſchoonſt vertoone.

Doch wil iemand myn gevoelen weeten, waar uit ik oordeel dat veele miſgreepen ontſtaan, het is dat de koleuren van het naakt minder of meerder, of al te veel kracht ontfangen door de bykoleuren van gronden en achterwerk. Het gaat hier mede zo als 'er getuigd word van de Cameleon, die zo menigmaal van verw verandert, als hy by verſchillende koleuren geplaatſt word, hoewel dit door zyne ſuivere en blinkende ſchubben werd veroorzaakt; daar in tegendeel het menſchenvel zoor en zonder glans is. Echter zal men bevinden, dat hy, die een *Pourtrait* twee maal ſchildert, en ieder tegens een ſtrydige grond, ſchoon de tronien uit een zelve mengſel van koleuren bewerkt zyn, nochtans een zeer groot, ja ongelooffelyk onderſcheid, gewaar zal worden. De waarheid hier van heb ik verſcheidene maalen, en in byzondere gelegentheden, in het leven aangemerkt, te weeten dat, wanneer eenige Juffers zich in een met geel behangene kamer bevonden, de zelve, hoewel ze fris van koleur waren, niettemin als zieke en graauwe menſchen geleeken; daar in tegendeel, in een paars vertrek zynde, hunne koleuren zich zeer ſchoon vertoonden. Hier uit blykt het, dat de veranderingen, veeltydts in de voorwerpen, die zich daar omtrent bevinden, beſtaan. Die my hier in niet wil gelooven, onderzoeke het eens in een geſchilderd Afbeeldſel, al was het door een grond van waterverw, de tronie in het papier uitgeſpaard en weg geſneeden zynde, daar tegen aan geſteld en voor de achtergrond geplaatſt werdende.

Oorzaak der verſchillende veranderingen tusſchen de koleur des levens en 't ſchildery.

Ik oordeel, dat 'er een zeer bekwaam middel is om dit voor te komen, naamentlyk dat men een kleed, doek, of iets anders, achter den perſoon, die geſchilderd word, omhaale, en tegen den wand hegte, van die koleur als men zyne achtergrond verkieſt, of ten naaſten by daar na zwymende. Dan zal hy gewiſſer de koleur treffen, en de welſtandigheid in zyn Konſtſtuk aanbrengen.

Middel om dit voor te komen.

Om

Van de wykende Achtergronden.

Om nu een groote ruimte, en wel voornaamentlyk in een kleen Schildery, te vertoonen, zo dient men, 't zy dat het een kamer of landschap verbeeld, tusschen het Afbeeldsel en 't vermaakelyk doorzicht eenige bruinte te hebben, het zy door een pylaar, gordyn, de stam van een boom, pronkvaas, of iets anders die stoffe betreffende. Deze voorwerpen in de schaduwe, of van een donkere koleur zynde, zullen de lichte daaging, die op het achterwerk of verschiet valt, de tronie noch de kleeding, hoewel beide ligt, niet hinderen: maar in tegendeel zal het beeld, als het voorste en sterkste licht ontfangende, daar door opgeholpen werden, en zo veel te aangenaamer aan ons gezicht voorkomen.

En houding der koleuren in kleederen.

Wat de kleedingen betreft, alzo de zelve bestaan in onderscheidene en verschillende koleuren, ieder van een byzonderen aart, en weinig met de koleur van 't naakt der tronie overeenkomende, vereischen zy mede ieder een byzondere grond, best daar by passende, en zich met de zelve vereenigende; op dat zy, schoon onderling verschillende, nochtans met malkander een volkomene overeenstemming mogen hebben, waar door het oog noch alleen op de tronie, noch op de kleeding, cieraad, noch het bywerk werde getrokken, maar door deze lieffelyke te samenvoeging ongevoelig overal geleid werde.

Waarneeming in de actien of beweegingen.

't Zal niet ondienstig zyn, dat wy tegenwoordig ook ietwes verhandelen wegens het zedige tegens het woelende, en dit laatste weder tegens het eerste; naamentlyk, dat het afbeeldsel van een aanzienlyke mevrouw, welke op een deftige en zedige wyze na haaren man, of wederga, die nevens haar hangt, gedraaid is, dat, zeg ik, alsdan een woelend en spartelend achterwerk geen geringe welstand aan het zelve toebrengt, het zy door slingerende boomen, of dwarsse lysten van metzel-of timmerwerk, of wat de Meester meest strydig met de zedige gestalte van zyn voornaame beeld oordeelt.

Verklaaring door voorbeelden in de bystaande Prent.

Om dat ik meene deze zaaken van zo veel belang te weezen, en vreeze dat ieder een myne meening niet duidelyk genoeg zal bevatten, vind ik dienstig door voorbeelden, in de nevensstaande Prent, my breeder te verklaaren, omtrent de welstandigheid en houding der achtergronden met de voorwerpen.

Van No. 1.

In No: 1. verbeeld ik een schoone tronie tegens het ligt der grond, en het ligchaam, dat wit is, of uit ligte koleuren bestaat, tegen het bruin der zelve. Deze tegenstellingen, malkanderen dusdanig te gemoet komende, veroorzaaken boven een lieffelyke vermenging, en onder een bevallige zwelling en ronding des onderlyfs. Ware dit nu anders, zo zoude de tronie, die maar een kleene vlek by het lyf te

re-

Pag. 25

G. Rademaker del. II. Deel. *P. v. den Berge sculp.*

tekenen is, zich ſtraf en wreed vertoonen, en het onderdeel zonder kracht weezen.

In N°: 2, zynde het Afbeeldſel van een Man, die gloeijender en bruinder van koleur is, daar ziet men het tegendeel van het voorgaande, om dat zyne koleur en die der kleeding van een anderen aart zyn. Echter geeft deze grond een groot cieraad, en helpt het een door het ander op. No. 2.

N°: 3, vertoont een Man met een verzoopene tronie, en heel opdragtig, purper en paars van koleur, doorgaans wat bruin en donkeragtig vallende, die tegen een wit marmere of ligte hartſteene grond uitkomt, en een ongemeene welſtand daar door verkrygt. No: 3.

In N°: 4, ziet men het voorbeeld van tegenſtrydigheid der achtervoorwerpen, met de ploojingen van het beeld zelve; wyzende de tegenſtelling der roerende met de onroerende voorwerpen aan: want in dit ziet men ronde en dwarsloopende plooijen tegen regt op en neeraande achterwerk. No: 4.

En in N°: 5, word het tegendeel vertoond, daar de plooijen regt en meeſt neêrwaarts geſtrekt zyn, en het bywerk dwars daar tegen aan arbeid. No: 5.

N°: 6, geeft ons een voorbeeld van de tegenſtrydigheid der werking en geſtalte onzer ligchaamen in twee wedergaas: want de Man ter regterzyde van de Vrouw geplaatſt wordende, heeft de tronie op zy na de Vrouw gekeerd; en het lyf draait zich na vooren, zynde regts gedaagd. No: 6.

In N°: 7, beſpeurt men de Vrouws geſtalte in tegendeel; alzo zy haar aangezicht na vooren, en het ligchaam op zyde naar hem gekeerd heeft, zynde mede regts gedaagd. No: 7.

De Verbeeldingen, getekend N°: 8 en N°: 9, vertoonen, doch op een andere wys, mede de tegenſtrevenheid der beweeging: want de Vrouw ter regterzyde des Mans ſtaande, heeft zedige beweegingen en ſlappe nederhangende ſchouders; daar de Man in tegendeel in een woelende en werkelyke beweeging is. No: 8, en 9.

En dit laatſte, N°: 10, wyſt ons een bekwaam middel aan om een groote ruimte in een kleen Stuk uit te werken, of ten minſten zo te doen ſchynen: want het beeld ſtaat in het krachtig licht. Het tuſſchenbeidewerk, als gordyn, vaaze, kolom, en borſtwering zyn in de ſchaduwe; en het verſchiet of achterwerk is weder in 't licht, doch een weinig verbroken, ter oorzaak van deszelfs afwydering en verheid. En No: 10.

Tot beſluit van dit Hoofdſtuk, zal ik noch ietwes van de plaatſing der Afbeeldſels, en van hun oogpunt, zeggen.

Van de plaatsing en het oogpunt der Conterfeitsels.

Belangende het eerste, 't is zeker en gewis, dat, wanneer wy eenig geschilderd beeld of voorwerp zien, ter plaatse daar het leeven kan gevonden worden, het zy staande op de grond, leggende over een balkon of balustrade, of leunende op en over het kozyn van een venster of op een schoorsteen, zulks ons oog bedriegt, en door verrassing meenigmaal een aardige misgreep doet begaan; ook zommigen doet verschrikken en ontroeren, wanneer het hun onverwacht op de voornoemde of diergelyke plaatsen voorkomt, en daar eenige waarschynlykheid by is.

Worden wy dan door een verbeelding der natuur misleid, hoe veel te grooter achten wy den Konstenaar niet die zulks te weeg gebracht heeft? De kundigen houden hem in waarde; de onkundigen pryzen hem, en blaazen zyn lof overal uit. Dit aldus zynde, zo moeten wy ook trachten de natuur en de waarschynlykheid op te volgen, en vooral op de regelen der *Perspective Optique* acht geeven: want wie kan twyfelen, of een staande, zittende, of beweegende persoon, geschilderd op zodanig een plaats, en na het konstig schilderwerk aldaar gezet zynde, dat het een niet zo veel uitwerking als het ander zal doen?

De laage Oogpunten zyn de beste.

Hier uit volgt, dat de laage oog- en zichtpunten, of *horizont*, de beste en natuurlykste in een Conterfeitsel zyn, die het meest de zinnen zullen bedriegen en misleiden, wanneer het licht en de afstand, volgens de eigenschap der plaats daar men het stellen wil, wel waargenomen zyn. Doet men zulks niet, zo zal men ook een strydige uitwerking zien met die welke men daar van verwagt heeft.

Dit moet vooral in acht worden genomen in *Pourtraiten* die hoog hangen: want vermits ze zo veel hooger hangen als ons oog, zo dient voornaamentlyk een laage *horizont* in die Stukken waargenomen te worden. Want in losse Conterfeitsels, hoe natuurlyk die gelyken, en hoe fraay dezelve geschilderd zyn, hangen zy niet op hunne behoorlyke plaats, zy zullen geen goede welstandigheid hebben; hoewel het in deze onvermydelyk is die altoos op eenige hoogte en afstand te schilderen, dewyl zy geduurig van hangplaats verwisselen, en derhalven onmogelyk deze grondregel daar in waar te neemen is als by geval: zwaarigheid die zelfs de allergrootste Meesters moeten beproeven en ondergaan, en tot een groot nadeel voor deze Konstoeffening verstrekt.

Dwaaling der Schilders hier omtrent.

Nu meen ik klaar aangetoond te hebben, dat een laage *horizont* en oogpunt best en natuurlykst is, om dat zy dit gebrek altoos noch ietwes voorkomt. Hoe veele misslagen begaan dan die, welke, byna met styfhoofdigen wille, altoos een hoogen zichteinder verkiezen? Zy zelve zitten gelyk met den Persoon dien zy schilderen, en brengen den *horizont* veele voeten hooger dan het waterpas is: ja zy oordeelen, dat

hy

K.emaker del. II. Deel. Huyberts sculp.

hy tegen de natuur en konst zondigt die anders doet. Zommige willen twee oogpunten in een Stuk hebben, een voor het beeld en een voor het bywerk, het een met de oogen gelyk, en het ander voor het verschiet, een hand breed hooger of laager, na het hun gevalt, of omtrent drie of vier vingers breed boven het middellyf. Hoewel deze misslagen onverschoonlyk zyn, meen ik een vergeefschen arbeid te zullen doen, zo ik wilde onderneemen die uit het gebruik te brengen: maar die een gezond oordeel heeft, overweege het gezegde, en wachte zich voor zulke grove dwalingen.

Van de Conterfeitsels in het kleen.

VYFDE HOOFDSTUK.

DAar zyn veele dingen, gelyk voormaals aangetoond is, welke, wil men de zelve door hunne natuurlyke vertooning eenige verrukking onzer zinnen doen hebben, men altoos in hunne natuurlyke grootte en kracht van koleur moet verbeelden. Maar in een Conterfeitsel is het noch iets anders: dat kan men in 't kleen zo goed als in het groot maaken, mits dat de vermindering natuurlyk waargenomen werd; en behalven dat, is zulks van de geschiedenissen afhankelyk. Men zoude van een kleene bloem, ten aanzien van grooter bloemen, hetzelve konnen zeggen: want indien zy na maate van haaren afstand en verkleening gekoloreerd wierd, bleef 'er ten dien opzichte geen onderscheid tusschen dezelve en een kleen Conterfeitsel. Maar het is ook zeker en waarachtig, dat in festons, kranssen, bloempotten in nissen staande, *bouquets*, en andere tot ornamenten in kamers gebruikkelyk, de kleene bloemen van geene waarde zyn, ja zelf in geene stof geweeven noch geborduurd. Niettemin zoude iemand konnen oordeelen, dat een kleen Conterfeitsel, als de palm van een hand groot, in een vierkant gat tegen de muur, alzo weinig eigenschap heeft, voornaamentlyk wanneer het zyn licht van buiten de lyst ontfangt, en met zo veel kracht als 't leeven zelf uitgevoerd is? Ik beken, dat het, ten opzichte van de kracht, het zelve is. Echter zoude men het, om het te natuurlyker te vertoonen, veel gemakkelyker konnen te hulp komen, dan kleene bloemen tegen een deur, venster, of ander vlak werk geplaatst; welk laatste, myn 's oordeels, door geen reden goed te maaken is, en het ander wel, gelyk ik in 't vervolg zal bewyzen.

Redeneering over de kleene Conterfeitsels of Afbeeldingen, in tegenoverstelling der verkleende Bloemen.

Tegenwerping.

Doch opgelost.

Wat men in een kleen Conterfeitsel waar moet neemen.

Wie een goed kleen Afbeeldsel wil schilderen, dient op deze volgende zaaken te letten. Voor eerst, dat men overweege, hoe veel het leeven na proportie verkleent of vermindert, en by gevolg hoe veel het moet verflaauwen? ten anderen, dat hy zyn licht van buiten niet kan ontfangen, zynde te ver van de lyst af.

Tegenwerping.

Nu zou iemand mogen vraagen, of een Conterfeitsel, het zy een Juffer of Heer, leunende op een venster, gelyk 'er de oude *Mieris*, *Metzu*, *van der Neer*, en meer andere veele gemaakt hebben, of, zeg ik, zulks niet goed en natuurlyk zoude zyn? Ik antwoord ja, maar het venster moet mede wyken: want dewyl het zwaar zou vallen te verbeelden dat het van de lyst af wykt, nademaal 'er niets tusschen beiden is, het zy zoldering of vloer, noch tusschenmuur, noch eenige lysten, noch schaduwe, ja niet met al; zo valt het moeijelyk zulk een ruimte, om het ander te doen wyken, aldaar te vertoonen. Doch hier is raad toe, met iets te verbeelden het welk levensgroot zynde, die diepte en afstand aanwyst; gelyk men het onderscheid in deze volgende Vertoogschetsen kan gewaar werden.

Opgelost en door Prentverbelding aangeweezen.

In No: 1 zien wy als een gemeen gebrek aan het beeld op de dikte van de lyst leunen. Hier is immers geen kans om het beeld te doen wyken, zonder de lyst. En hoewel No: 2 zich binnen de lyst vertoont, echter zoude het vruchteloos weezen, indien men niet een genoegsaam ruime dikte aan de lyst schilderde: want in zulk een geval moet men op een hand breed doek niet zien, om daar iets leevensgroot op te verbeelden, 't zy een oranjeappel, fluit, boek, &c. Doch in No: 3 zien wy een middel voorgesteld, myn 's oordeels op de beste en natuurlykste wyze aangeweezen.

Middel om deze natuurlykheid te bekomen.

Voorbeeld van een goede verkiezinge.

My staat voor een Schildery gezien te hebben by een zekeren Liefhebber, die veele fraaije Stukken in zyn kabinet had. Onder anderen was 'er dit, verbeeldende een Doctoor met een urinaal in de hand, steekende zynen arm uit het venster, dat de slagschaduwe daar van op de dikte des vensters duidelyk te zien was, nevens de flikkering van het water. Ter zyde van het venster zag men een meid in de deur staan, spreekende tegen een vrouw die op straat stond met een kind op den arm. Verders waren 'er noch eenige andere beelden heel voor aan, maar tot de schouders toe, even als of 't een straat was. Op de dikte van de lyst lag een kluwen blaauw gaaren, met een naald of twee in het zelve steekende, daar nevens een schaar, een donker blaauwe lap, en een vingerhoed, alles levensgroot: om kort te gaan, dit Stuk wierd, met toestemminge des Eigenaars, door een Konstenaar verweezen om verminderd te worden.

den. Hy nam dan een stuk kryt, en maakte een vierkant om het venster daar de Pisbekyker in begreepen was, snydende met een mes langs het kryt rondom het overige weg, hier een kop, daar een arm raakende, zonder iemand te verschoonen als alleen den Doctor, die terstond in een ander kleender lyst wierd gesteecken. Daar zag men toen dat geheele Stuk tot een half gesnoeid; geschiedende zulks uit geen andere reden, zo hy voorgaf, dan dat de Doctor alleen waardig was het oog te voldoen, en de rest overtollig. Waarlyk, een rampzalig toeval voor zulk een goede ordinantie en verkiezing van een welgeordineerd *Pourtrait*.

Doch veele Schilders zullen veel liever de oude sleur volgen, dewyl het zwaar valt een oud ingesloopen kwaad te verbeteren. Het gaat hier in met hen, als met die oude vrouw, welke op haar sterfbed vermaand wierd zich tot het waare geloof te willen bekeeren, en tot antwoord gaf, dat zy de voetstappen van haare voorouders wilde navolgen, al waren zy allegaar verlooren gegaan. Hardnekkigheid in oude misbruiken te willen opvolgen.

Van gelyken is het met een kleen Conterfeitsel, 't welk niets in zich heeft dat na de natuur gelykt, dan alleen de trekken in 't wezen; wordende echter het zelve aangemerkt als een poppetje: daar nochtans de middelen genoegsaam bekend zyn om het leevensgroot te doen schynen, ja beweegen en sprecken, by manier van zeggen: maar evenwel verwerpt men de zelve, laatende het Afbeeldsel liever onbeweegelyk, stom en kleen, en by gevolg onnatuurlyk blyven.

Op dezen voet meen ik aan te toonen, dat alles in kleen leeven naatuurlyker wyze kan gemaakt worden, behalven een Maaneschyn, welke nimmer kan goed komen, hoe men ook zulks overweegt.

Indien iemand my nu vraagde, of de groote uitvoerlykheyd in zo een kleen Conterfeitsel niet overtollig en tegens de natuur zou zyn volgens de afwykinge; en of het niet twyffelachtiger zoude moeten weezen? Ik antwoord van neen, als het maar niet zo gloeijend en krachtig is als het leeven: want vermits het niet in vlakke velden verbeeld is, kan 'er zo veel deizigheid noch dampen niet zyn: by gevolg kan de netheid of uitvoerlykheid niet hinderen, als het verstandig en na de regels geschilderd is zo als 't behoord, naamentlyk de voornaamste deelen wel aangeweezen, de teêre en smeltende kleenigheden op de vlakke partyen desgelyks, zulks dat van een behoorlyke afstand gezien werdende, het een meer en 't ander minder word bezeft. Hier op werd noch gevraagd, of zodanige Stuk- Andere tegenwerping weder opgelost.

ken niet van eene natuur zyn met het geen men door een verkleenglas ziet, nademaal dat alles zo duidelyk, uitvoerig en net daar in schynt? Ik antwoord neen, dat zy geenfins daar mede gelyk zyn noch konnen weezen; vermits het glas het leeven zonder deizigheid of tusschendampen met kracht van gloeijende schaduwen vertoont, het welk zyne kleenheid overweldigt.

Ik heb my meenigmaal over dusdanige kleene Verbeeldingen verwonderd, en zulks alleen om dat ze natuurlyk geleeken als of ik in een kleen Neurenberger spiegeltje, of door een verkleenglas zag; dewyl ze zich niet als het leeven, maar als kleene roerende poppetjes, vertoonden.

Nu is 'er noch eene zwaarigheid over, naamentlyk dat, nademaal zodanige Conterfeitsels niet goed te maaken zyn, volgens onze opstellinge, zonder het een of het ander bywerk, 't zy pronksteenen, heele of halve beelden, wynranken om de lyst, of wel 't een of 't ander daar op leggende, het vry zwaar zou vallen voor zulken, die om een heel of half beeld altyd te schilderen hunne studie aangevangen hebben, niet verder beoogende dan zich alleen daar in te oeffenen en meester te worden. Maar wie anders regt geoeffend is, en deze aanmerkingen waar neemt, zal de genoemde zwaarigheden wel te boven komen.

Van de toepassing der Voorwerpen by de Afbeeldingen der Persoonen van verschillende staaten.

ZESDE HOOFDSTUK.

HEt zal niet ondienstig zyn, tot voltooijinge onzer gedachten, nochmaals een kleene aanmerking den Konstenaars indachtig te maaken; betreffende de toepassing welke een Conterfeitsel verheerlykt en deftig doet her voor komen. Zy bestaat hier in:

Voordeelen van een Conterfeit-schilder.

Dat het een groote zaak in deze oeffening is, en welke maakt dat men nooit behoeft verleegen te zyn, ten opzichte van de misstalligheid of gebreken, welke men dikwils ontmoet in de stelling van een Conterfeitsel, en die men ook zomtydts onmogelyk voorby kan stappen, dewyl men altyd hulpmiddelen overvloedig kan vinden om de zelve te gemoet te komen of te bemiddelen, en zulks met schyn van reden, zonder de natuur geweld aan te doen: gelyk een lange en smalle tronie, met een daar toe passend hulssel of ander hoofdcieraad kan verhulpen worden; mits-

mitsgaders een dikke en al te ronde door het tegendeel. Een al te eenig of te enkeld beeld kan men vervullen met het een of 't ander, als een kolom, pedestal, vaas met bloemen, tafel, en diergelyke eigenschappen daar by te voegen; welke dingen niet alleen strekken tot deftigheid en cieraad des Stuks, maar daar en boven tot verlichting van des Persoons luister en deugd; acht neemende, dat de Persoon, welke het voorwerp des Stuks is, het meeste deel beslaa, 't zy door een spartelende zwier, of door het byvoegen van 't een of 't ander daar toe eigen bywerk. Met zulks te doen, zal men een groote welstand voortbrengen.

En dewyl het onbetwistelyk is, dat de ondeugden, zo wel als de deugden, twee vermogende hoedanigheden hebben, hoewel ze echter tegenstrydige zyn, niettemin zyn zy beide van een goede uitwerking: ja dikwils werd een kwaad en ontuchtig mensch door het voorbeeld van de deugd aangelokt, en uit het kwaad gered; en in tegendeel een deugdsaam mensch door een kwaad voorbeeld van het regte pad tot dwaaling verleid en tot het verderf gebragt: doch wanneer deugd by deugd gevoegd is, dan zal 'er geen onheil te verwachten staan; maar het kwaad zal strekken tot schuwing van het zelve. En eigenschap der voorwerpen met hun bywerk.

Zo behoorden onze Schilderyen een opwekking tot de deugd te veroorzaaken, en inzonderheid de Afbeeldingen van vroome en deugdzaame Lieden; dewyl dit, gelyk in het eerste Hoofdstuk gezegt is, de eerste aanleiding tot hunne Afbeeldingen gegeeven heeft, om zo wel hun wezen als deugd en heerlyke daaden in gedachtenis te houden. Redenen waarom de zelve noodzaakelyk zyn.

Om nu te beter op dit heerlyk oogwit te doelen, zo laat ons door deftige en fraaije byvoegselen hunne deugd, aart, zeden, en byzondere genegentheden aan ieder kenbaar maaken, en die, nevens hun afbeeldsel aan ieders oog vertoonen; 't welk zeer gevoegelyk door de bywerken kan geschieden: ja ik oordeel, dat het noodzaakelyk behoord te zyn. Derhalven zal ik hier eenige voorbeelden, hoewel heidensche, ter neder stellen.

Wy vinden onder de Heidenen lieden, welke zodanig met deugden zyn begaafd geweest, dat zy voor niemand, ja zelf voor geen Christen, behoefden te wyken; als een (a) *Lucretia* in kuisheid en eerbaarheid;

Pe-

(a) *Lucretia*, Dochter van *Lucretius* en Vrouw van *Collatinus*, die haare schoonheid te veel en onbehoorlyk roemde voor de zoonen van den hovaardigen Koning van Romen *Tarquinus*; waar door *Sextus*, de oudste, vierig op haar verliefde, en, haar niet konnende beweegen, haar verkrachtte, zonder dat ze middel vond om hem te wederstaan: waar op *Lucretia* haaren vader, man, en andere vrienden ontbood, aan de welke zy het geweld, aan haar gepleegd, ontdekte, en, niet oneerbaar willende leeven, zich voor hunne oogen met een pook doorstak. Een daad waar door de Koningen afgezet wierden, en Romen haare vryheid verkreeg. *Tit: Liv: Li:* 1, *Florus. Li:* 1. *Val: Max*, *Li:* 6. *c.* 1. *ex.* 1.

Penelope desgelyks; *Cato* in ſtandvaſtige moedigheid; en meer andere die wy kortheids halven zullen overſlaan om eerder tot ons voorgenomen oogmerk te geraaken, 't welk is eenige Tafereelen op te ſtellen, of ten minſten een voorſlag daar van te doen, om diergelyke gevallen, welke voornaamentlyk in een hof, kamers, en andere vertrekken, gelyk men wel de meeſte van die natuur vind, geſchied zyn, naauwkeuriglyk uit te beelden. Laat ons dan, tot voorbeeld van een kuiſſche Juffer, een begin maaken met *Lucretia.*

Daar word tot haar lof getuigd, dat zy van groote afkomſt was, en in alle deugden opgevoed; waar door dan klaarlyk blykt, dat, zo zy eenig vermaak had, zy het alleen onder de deugden gezogt heeft, vermits haare byzondere neiging tot de zelve.

Voorbeeld in *Lucretia*, voor de kuisheid.

Verbeelden wy haar dan, 't zy levende of dood, in zulk een hoedanigheid. Vercieren wy haare kamer met fraaije tapitſeryen, pronkbeelden, en ſchilderyen. Schildert in der zelver tafereelen de hiſtorie van *Penelope* in haare bezigheid, de fabel van *Coronis* en *Neptunus*, eenige zedige zinnebeelden der Goden, enz. alles ſlaande op de kuisheid en getrouwheid. Indien 'er eenige Pronkbeelden, of Huisgoden vereiſcht worden, zo maakt een *Pallas*, *Diana*, *Hymen*, en voornaamentlyk de Godin *Veſta.* Haar ledekant mag vercierd zyn met getrouwheid en ſtandvaſtigheid, en op de koets eenige *Cupidootjens* met fakkels, die zy de eene aan de andere ontſteeken, of met palmtakken en olyfbladen ſpeelende. De kamer is hier en daar verrykt met eenige goude en zilvere vazen, bokaalen, en ander huisraad, met diergelyke deugdſaame betekeniſſen bewerkt. Doch men moet voor al zich wel wagten van hier geen misſlag in te begaan, te weeten, dat alle de gemelde toepaſſingen hunne byzondere eigenſchap hebben, en geen ding verbeelden 't geen toen noch niet geſchied was. Daarom moet men zich wel laaten onderrichten van de waarheid der zaaken, opdat men geen verwytingen verdiene.

Door dit voorbeeld meen ik genoegſaam inleiding gegeeven te hebben tot meer andere voorvallen, als met *Ceſar*, *Auguſtus*, *Marcus Aurelius*, *Creſus*, *Solon* en *Seneca.* Met het tegendeel is 't van gelyken, als een *Sardanapalus*, *Semiramis*, *Fauſtina*, *Falaris*, &c.

Nu, wat belangt een wreeden Vorſt of Tiran in zyn hof, vertrek, of in wat voorval het zoude mogen weezen, ja al waar het ſchoon in zyne vrolykheid, enz. zo vereiſcht nochtans alles zyne eigene toepaſſing: dat de kamer geſtoffeerd zy met ſchilderyen, waar in verbeeld zyn allerhande ſtraffe en wreede zaaken, uit zeldſaame en vreemde geſchiedeniſſen, benevens den geenen dieze laat doen. Is het *Nero*, laaten wy alle zyne

En van ondeugd in *Nero*.

wreede

wreede daaden, of een gedeelte der zelve, afmaalen, welke hy geduurende zyne bloeddorſtige Regeering uitgevoerd heeft tot dien tyd toe, en zyne hoedanigheden in marmere basreleeves uithouwen met zinnebeelden. Zyne pronkbeelden zyn Goden of Huisgoden, als *Mars* en *Megera*. Verbeelden wy hem op een Pedeſtal met den blixem in de hand, en de waereld onder zynen voet, daar de Roomſche Raadtsheeren voor hem buigen en knielen, geboeid als ſlaaven: zyne drinkvaten met ongediertens, als ſerpenten, adders, en diergelyke gedrochten voorzien: zynen ſtoel of zetel met tygers, leeuwen, en draaken van zilver, goud, en elpenbeen uitgewrogt: zynen troon van *Jupiter*, *Juno*, *Neptunus*, en *Pluto* onderſteund: de vloer konſtig en prachtig ingeleid, verbeeldende de hemels-*Sfeer* van azuurſteen, en alle de *metheoren* en geſtarntens met blinkend goud doorwrogt. De wierookvaten rooken in alle hoeken van de kamer, en voornaamentlyk om zyn beeld. Is het in zyne eetkamer, daar leggen de Huisgoden hier en daar in den hoek neergeſmeeten en omgevallen, voornaamentlyk het *Simulacrum* van *Roma*, welkers hoofd, afgebroken, daar nevens legt. *Jupiter*, *Apollo* en *Veſta*, zyn de voornaamſten onder dezen leggenden hoop: en alles wat men aan een goddeloos menſch, of liever gedrocht, kan toepaſſen, moet hier door de konſt verbeeld worden. Het zelfde moet men in zyne dienaars of lyfwachten mede beſpeuren, in hunne beweegingen, wezens en kleeding: want men zegt gemeenlyk, *zo meeſter*, *zo knegt*.

Doch om by Vorſten niet alleen te blyven, zo laat ons ook van anderen ſpreeken, en aanwyzen wat daar by voegt.

By een Burgermeeſter paſt het *Simulacrum* of pronkbeeld van de gerechtigheid; en in tafereelen, of behangſels, eenige zinnebeelden van de zelve, vertoonende de belooning van het goed, en de ſtraffe van het kwaad. De roede met de byl is het regte kenteken van een Opper-*Conſul* of Burgermeeſter. Bywerk en Pronkbeelden van een Burgermeeſter.

By een Raadtsheer, of Schepen, voegt het pronkbeeld van de *Politie*, of Staatkunde; en in tafereelen, of behangſels, eenige afbeeldingen van de wetten, nevens de voorzichtigheid en wakkerheid. Raadtsheer.

By een Secretaris of Geheimſchryver dient het pronkbeeld van *Harpocrates*, nevens het voorbeeld, in tapitſery, of basreleeve, van *Alexander*, daar hy den mond van *Epheſtion* met een ring toeſluit, mitsgaders van de getrouwheid, of een gans met een ſteen in den bek. Geheimſchryver.

By een Bewindhebber van de Ooſtindiſche Maatſchappy, het beeld der zelve als een heldin met een ſchulp van paerlemoer, op de wyze van een helm, op het hoofd, en een koraaltak daar op; een borſtlap met Bewindhebber.

ſchobben; paerlen, en koraalen om den hals; brooskens met twee dolfynen kop aan kop, met kleene kinkhoorns en ſchelpen vercierd, aan de beenen; twee groote ſchelpen op de ſchouders; een drietandige vork in de hand, en een langen mantel om, in een landſchap, verbeeldende een Indiaanſch gezigt met palm- en kokosboomen, en eenige Mooren met olifantstanden daar nevens.

Zeeoverſte. Dit beeld paſt ook een Admiraal of Zeeoverſten, wanneer men een zeeſlag, in plaats van het landſchap, verkieſt.

Godtsgeleerde. By een Godtsgeleerden, het pronkbeeld van de Waarheid, Chriſtelyk afgebeeld, of wel het zelve zinnebeeld in de eene hand, en d'andere hand op de borſt; wyders tapyten, baſreleeves, of ſchilderyen, eenige Chriſtelyke zinnebeelden van 't waare Geloof, als mede een afbeelding van de oude en nieuwe Wet, en in 't verſchiet een Tempel.

Wysgeer. By een Wysgeer of Geleerden in de Natuurkunde, een hemelskloot of *globe*, het pronkbeeld van de natuur, en afbeelding van de vier hoofdſtoffen, &c.

Veldoverſten. Een Veldoverſten voegt een witte ſtaf in de hand, en het beeld van *Mars* in een nis. Is het in een landſchap, zo kan men een pronknaald oprecgten, op welke de Overwinning zit. *Hercules* kan hy tot een pronkbeeld hebben.

Koopluiden en verzeekeraars ter zee. By een *Aſſurateur*, of Zeeverzekeraar, paſt *Arion* op een dolfyn, en in tafereel een zeehaven, alwaar een ſchip met volle zeilen inloopt: aan den oever, het beeld van de fortuin: en boven het ſchip zweeven *Caſtor* en *Pollux*.

Stuurman. By een Stuurman, het beeld van de voorzichtigheid, nevens het kompas, en in ſchildery de vier geweſten des waereldts verbeeld.

Veſtingbouwer. By een *Ingenieur*, of Veſtingbouwer, het beeld van de *Induſtria*, nevens een kaart van ſterktebouwing.

Redenaar. By een *Orateur*, of Redenaar, het beeld van de welſpreekendheid, of *Mercurius*, doch zonder beurs, en nevens hem een rol papier: in 't verſchiet een die, op een ſteen geklommen zynde, met toeluiſterende menſchen omringd is.

Jongman. By een deugdſaam Jongman het beeld van de deugd, en aan de wand het zinnebeeld uit *Horatius* van den Jongeling in de loopbaan, of de jonge *Hercules* tuſſchen deugd en ondeugd ſtaande.

Bywerken voor Vrouwen. Desgelyks kan men de Vrouwen eenige dingen toepaſſen, welke haare deugden en hoedanigheden aanwyzen: als by een doorluchtige en achtbaare Vrouw, het pronkbeeld van de eerbaarheid, daar by eenige zinnebeelden van de getrouwheid, voornaamentlyk van de *oeconomie* of huishouding, en ettelyke gedenkpenningen op die zaak ſlaande.

B

By een Weduwe past wel het beeld van de nederigheid, of zinnebeelden daar op oogende, nevens dat van de standvastigheid. Voor een Weduwe.

By een jonge en eerbaare Dochter voegt wel die van de zuiverheid, een borduurraam, en de gereedschappen daar toe, nevens zinnebeelden daar op slaande; waar onder die van de bezigheid, en versoeijing der ledigheid, hovaardy, en gulzigheid een voornaame eigenschap hebben. En jonge Dochter.

Van de best voegende koleuren der Kleedingen by de Conterfeitsels.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

NU komt ons ook, gelyk een zaak van zo groot belang als het voorgaande, de schikking der koleuren by de Conterfeitsels voor; 't welk geen minder opmerking verdient.

Want dewyl veele menschen een gevoelen hebben, hoewel kwalyk, dat by een hoogdragtig persoon best hoog rood voegt; by een vaal, hoog geel; en by een bleek, alle bleeke koleuren; en, dat vreemd is, by een bruin, donkere en een zwarte toestel: zo dunkt my echter, dat zulks belagchelyk en redenloos is. Overweegt maar eens, welk een wonderlyke vertooning zodanig een schikking van menschen zou veroorzaaken. Waarlyk, als de Konst niet anders was, zouden wy niet veel moeite hebben om een welstand te vinden; en ieder zou bekwaam genoeg weezen om die te voegen en schikken zo als 't behoort: en byaldien dit een welstandigheid was, zoude de verandering geen Konst zyn: ja de mode zelve, die men alle jaaren viermaalen verandert, ten opzichte van de koleur, zou ieder een niet vry staan te draagen, gelyk in het voorjaar het groen, in de zomer geel, in de herfst rood, en in de winter *feuiljemort*. De geele of vaale zouden geen rood mogen draagen; de hoogdrachtige geen groen: maar genoeg daar van. Laaten wy tot ons voorneemen keeren, en aanmerken waar toe ons de Konst wyst, welke andere reden gebruikt en geen losse gedachten. Opmerking omtrent de byzondere koleuren der Kleedingen.

Ik zal dan eerst beginnen met het hoofdcieraad.

Een bruinet, ik spreek hier van het hair, passen hooge of geweldige koleuren; als hoog rood, hoog geel, en hoog blaauw, enz. En wat omtrent de verschillendheden der Menschen waar te neemen is.

Een blonde voegen best de halve koleuren of zwakke; als purper, hemelsblaauw, violet, groen, en koleur de rose.

Een die geel van hair is, past byzonder het violet, paars, blaauw, en witachtig geel, gelyk de mastikot of diergelyk: en dit zyn de voornaamste die ik weet.

Hier ſtaat aan te merken, dat hoe ligter het hair is, hoe zwakker koleurde toeſtel; en hoe donkerder hair, hoe krachtiger.

Het is een vernuftig Meeſter die de verſcheidene aart en ligchaamsgeſtalten, of de *complexien*, in zyne verbeeldingen weet uit te drukken; de volgeeſtige of vuurige menſchen van zwakke of laſhertige weet te onderſcheiden; zickelyke en tedere, van robuſte en diergelyke; tot de zelve voegende zodanige koleuren als volgt.

Den hoogdrachtigen van vel paſſen beſt halve koleuren der kleederen met weinig rood; den bleeken voegt geen geel, noch andere bleeke verwen; den vaalen desgelyks; maar wel wit: den bruinen paſſen geen donkere noch geweldige kleederen; maar wel wit, en alle ligte koleuren. De Swarten of Mooren beminnen het wit boven al, en beelden zich in dat hun geen beter toeſtel van kleederen paſt, dan die ligt van koleur zyn, en zulks niet zonder reden: want wat zou een zwart menſch met zwarte of donkere kleederen anders gelyken dan een duivel of ſpook, ſchrikkelyk om aan te ſchouwen? En hoe belagchelyk is 't, dat een bleeke juffer ligte kleederen aandoet van allerhande bleeke koleuren, als bleekgeel, bleek groen, en diergelyke, om kwanswys minder bleek te ſchynen; en dat een hoogdrachtige niet als rood wil aandoen, ook ten dien einde ſtrekkende? want hier door, in plaats van een kleene misſtal te verbergen, zal hy een veel grooter doen voortkomen. Nochtans is dit het gemeen gevoelen. Maar indien ik myne gedachten regt uit zal ſpreeken, zo komt my een rood en opdragtig menſch met roode kleederen voor als een rood beſtreekene *ſtatua*; en een bleeke, met ligte of geele kleederen, als een zieke of doode.

Gevoelen des Schryvers.

Derhalven indien men de Konſt wil volgen, moet men de zaak op een andere manier aanmerken: naamentlyk dat de geenen, welke wy verbeelden dus of zo te moeten zyn, te weeten gezond of ziek, zulks ook moeten ſchynen te weezen, om de meening duidelyk uit te drukken; 't geen onvermydelyk door tegenſtreevende koleuren moet geſchieden: als by voorbeeld, levendige koleuren by een zieken of ongezonden; en zwakke of krachtelooze by de gezonden. Doch dat men myne meening hierin wel verſtaa. Ik ſtel niet, door alle myne voorbeelden, dat zulks een ſtaale wet is, die zonder verandering altyd dus doorgaat, maar dat ik den zwakken Konſtenaar hier door te hulp wil komen. Die verder in de Konſt gevoorderd zyn, weeten wat hun de zelve wyders aanwyſt tot middelen buiten dit; want zy is niet gebrekkelyk: maar gelyk ſomtydts het kleed meeſt te zeggen heeft, kan men het naakt daar na ſchikken, voegen, of matigen. By voorbeeld, by een rood kleed dient men het naakt middelmatig te koloreeren, te weeten tuſſchen bleek en rood: en zo gaat het met een

bleeke

bleeke koleur mede. Als ik zeg, dat de welſtandigheid in een tegenſtreevigheid beſtaat, zyn 'er niet te min verſcheidene graaden van tegenſtreevigheid, d'eene min en d'andere meer: het welk men moet weeten te gebruiken na de verſcheidene voorvallen en gronden daar zy tegen aan komen. Doch het zy hoe het wil, het naakt moet altyd van een anderen aart ſchynen te weezen, als de kleederen.

Van het navolgen der groote Meeſters in het ſchilderen van Afbeeldingen, en van het namaaken hunner Schilderwerken in 't algemeen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

IK oordeele, eêr wy van de verhandeling der Conterfeitſels afbreeken, dezé zaak van een genoegſaame aangelegenheid te zyn om die wat naauwkeurig uit te pluizen, en aan te toonen hoe verre, en op wat wyze, men zich daar mag inlaaten: en daar nevens van het *copieeren* of namaaken der Schilderyen, zo van gelyke als verſchillende groottens, hier ietwes in te voegen; dewyl het, myns bedunkens, op geen plaats in dit Werk gevoegelyker kan komen.

Ik bevinde, dat deze opvolging der Meeſters minder omtrent hunne teekening en ordinantie, als wel de koloriet, daaging en ſchaduwing waargenoomen word. Deze is wel de voornaamſte in een Schildery; dewyl 'er zonder dezelve geen volkomene welſtand kan weezen. Ja men vind Stukken van geringe Meeſters, die in dit deel redelyk wel getroffen zyn; hoewel hun onbewuſt is, hoe zy tot deze kennis zyn geraakt, dewyl het meeſt by geval toekomt: want ziende eenige fraaije en welſtandige koleuren in het Stuk van dezen of geenen braaven Meeſter, die hun wonderlyk gevallen, ſtellen en voegen zy die in hunne Schildery, zonder eenige rype en grondige overweeging, of het achter of voor, in de midden of aan de zyde, moet komen. Gebeurt het dan by geluk, dat zy tegens een bekwame achtergrond geplaatſt zyn, of eenige bykoleur die dezelve ophelpt, zo is het wel; voldoende alsdan niet alleen het oog, maar ook de regelen der Konſt: doch ſtryd het met deze gronden, zo valt het tegendeel uit; en dan zyn zy verleegen, en hun oogmerk is mis.

Verkiezing veeler Schilders in het navolgen der koloriet van byzondere Meeſters.

En wiſſelvallige uitſlag daar af.

Wy zouden tot breeder verklaaring dezer zaak hier wel een weinig omſtandiger gaan, en door voorbeelden dezelve wat meêr ophelderen: maar myns oordeels hebben wy in dit zelve Boek, alwaar van de achtergron-

gronden en houding der koleuren by een *Pourtrait* gehandeld word, wydloopig genoeg daar van gesproken. Echter moet ik iets van zekeren Schilder daar by voegen, die gezien hebbende dat een fraay Meester een zeer schoon wit en groen boordsel op de rok van een Juffer had geschilderd, zulks met kracht opvolgen wilde: doch wanneer hem gevraagd wierd, of hy op de grondkoleur der rok wel gelet had, antwoordde hy, neen. Hoe kan nu anders, als by geval, zyn schoone boordsel, dat hy zo welstandig gevonden heeft, dezelve uitwerking in zyn Schildery hebben?

Voorbeeld van kwaade opvolging.

En reden daar af.

De reden hier van is, na myne gissing, dat zy, of uit schaamte of uit grootsheid, en dikwils wel om beide, iets van een voortreffelyken Meester neemen, 't geen hy in de blaauwe lucht vertoont, 't welk zylieden, op dat het niet bekend zal worden, voor aan in hun Stuk plaatsen; en het geen in een heldere lucht geschilderd is, voegen zy in een donkere kamer. Onnozele vond om iets, 't welk ordentelyk gebruikt zynde, toegelaaten is, te verbergen! Zulke roovers der welstandig- en fraaijigheden van andere Meesters loopen zich zelven gemeenlyk mis, als zy waanen het op zyn fraaist in 't werk te stellen. Maar de geest, het verstand, en het begrip des eersten Meesters ontbreekt hun. Hun oordeel, door dien 'er geen goed begrip der zaak is, misleid hen; en zy stellen met den Rave van *Esopus* zich zelven ten doel van alle spotters.

Noodzakelykheid in Modellen te gebruiken.

Want het is een zekere waarheid, dat wy niets konnen uitvoeren als het geen door onze gedachten speelt, en daar wy door zien of hooren een denkbeeld van krygen. Dierhalven moeten ons de Schilderyen en Tekeningen, nevens de braave Prenten van ouder Meesters een aanleiding tot gedachten en oeffening geeven: want die nooit een leeuw gezien heeft, zal hem nooit regt afmaalen, als door behulp van voorbeelden en modellen. Den Mof verging het dus; want *Daniel* in den leeuwenkuil schilderende, en deze wreede dieren nooit gezien hebbende, maalde hy zwynen af in derzelver plaats, en schreef daar onder, *dit schollen jo leeuwen zyn*. Dit zy een verdichtsel of waarheid, het leert ons echter, dat wy niets konnen uitvoeren, waar van wy geen denkbeeld hebben: Ja zelfs, al heeft men de voorwerpen gezien, ten zy wy die nagetekend of afgemodeld hebben, daar is geen kans om ze natuurlyk te verbeelden, door dien ons geheugen maar de schatkamer van het verstand en den geest is, waar uit zy die zaaken trekt welke het oordeel voor nuttigst en dienstigst waardeert.

En voordeelen die in het navolgen steeken.

Zelfs is myn gevoelen, dat 'er twee groote voordeelen in het navolgen en *copieeren* van braave Meesters gevonden worden. Het eerste is, dat men in dezelve veele misstallen, die de eenvoudige natuur bezit, door hunne geest en konst verbeterd ziet: het tweede, dat men op

dien

dien voet zich gewent om dezelve, wanneer wy de natuur voor ons hebben, te verbeteren. Waarlyk, twee dingen en wezendlyke zaaken van groot belang.

Ja wat meer is, een Meester in zyne natuurlyke neiging aangemerkt, is hy anders als een kind, dat grooter en ouder werdende, de driften van de natuur opvolgt? Doet hy een zaak die prys en verwondering waardig is, hoe veele zal hy'er uitvoeren, die verwerpelyk en der zinnen bystter zyn? Maar laat reden en konst dezen ingeboorenen aart leiden: dan zal, als door een zuiver kanaal, de heldere vocht van den geest rein en onbesmet geleid worden.

Daarom moet men eenigsins belyden, dat de konst en oeffening geen zo kleine voordeelen geeven, of ze zyn meer te achten dan al 't geene men door de natuur heeft verkreegen; om dat de natuur in een eenig voorwerp dikwils ten opzichte der begeerde volmaaktheid gebreekig is: maar omtrent haare uitwerksfelen en voorwerpen in het algemeen is zy volmaakt; en de konst werd hier gedwongen haar op te volgen. Dierhalven houd ik my op myn zekerste, als ik met zekeren ouden Philosooph van de Konstenaars zeg.

Natura incipit, Ars dirigit, Experientia docet.

Dat is.

Natuur maakt ons bekwaam, en baart in ons den geest:
De Konst bestierd hem, maar de uitvoering leert hem meest.

Uit deze redeneering kan men genoegsaam waarneemen, wat men doen moet om dit groot gebrek, van niet wel zich door anderer arbeid te bedienen, voor te komen: maar om my, volgens myn vastgestelde voorneemen, in alles duidelyk, en voor den leergierigen nut en voordeelig, te doen verstaan, zal ik noch door een middel aanleiding tot andere zoeken te geeven: immers het behoord de opmerking van de zulken wakker te maaken. Als het dan gebeurt, dat zulk eenen iets voorkomt, 't welk hem by uitneemendheid behaagt, en waarom hy het graag ergens te pas zou willen brengen, het zy omtrent de fraaije koleuren, kleedingen, steen of diergelyke zaaken en voorwerpen, laat hy dan de toevlucht neemen tot zyn zakboek, en tekenen de grond, bykoleuren, en andere omstandigheden daar toe strekkende, zorgvuldig aan, te weeten wat omtrent die koleur is, en waar zy tegen aan staat, of zy gloeijende of zwak en van wat koleur de voor-

Middelen om met voordeel zulks uit te voeren.

voorwerpen zyn, ja zelfs of de gloeijende of zwakke koleur achter of voor zyn, en ſtrydende of niet; gelyk in het Hoofdſtuk van de houding der koleuren by malkander aangetoond is. Verder moet men overweegen, of de dag uit een opene lucht, of door glazen en venſters, in een kamer valt; gelyk mede in het Hoofdſtuk, dat van de dagingen en lichten meld, breeder aangetoond is.

Dat ik deze zaak hier omtrent weder ophaal, is om dat, myns oordeels, deze misſlag veel by de Conterfeitſelſchilders gepleegd word, en om dat deze Konſtoeffening van het Hiſtorieſchilderen afhangt: want veele zien een flaauw doch fraay kleed binnens kamers verbeeld, 't geen zy weder met de zelve tint in een opene lucht vertoonen. Doch indien zy op de voorgemelde wyze te werk gaan, ik verbeelde my, dat het hun zelden zal ontſchieten.

Misſlagen en gebreeken die men in 't *copieeren* begaat.

Een diergelyke misſlag, mede uit gebrek van opmerking ontſtaande beſpeurt men in de *Copyen* door veele Leerlingen en jonge Meeſters na der ouden Konſtwerken, of die van hedendaagſche Meeſters, gemaakt: want zy geeven geen acht of deze beroemde Stukken, die dikwils en meeſt door hen verkleend worden, niet in tederheid van koleur en tinten verſchillen moeten; gelyk noodzaakelyk door de verkleening volgt: neen, zy maaken de koleuren, zo wel op den dag als in de ſchaduwzyde, even ſterk als het voorwerp daar zy na ſchilderen: ook is het dezelve misſtal onderworpen wanneer zy na het kleen een groot maaken. Neemt, by voorbeeld, een Schildery met beelden, of landſchap. Laat dit levensgroot zyn, en een derde kleender door den Meeſter of een wakkeren Diſcipel *gecopieerd* werden: zo moet noodzaakelyk volgen, dat de *tinten* in de *Copy* een derde zwakker moeten weezen; en verminderd in kleender formaat, ook zo veel meerder na maate der vermindering in *tint* moet verflaauwen, of het kan niet goed zyn. Dit ontſtaat voornaamentlyk daar uit, dat de Meeſters, wanneer zy hunne Diſcipelen iets te *copieeren* geeven op verſchillende groottens, hun hier van geen onderrichting doen, maar wel uitdrukkelyk begeeren dat zy alles, zo na als 't hun doenlyk is, volgen zullen: het welk regtdraadts tegens de waarheid der Konſt aanloopt.

Door een voorbeeld aangetoond.

En de oorſaak aangeweezen.

Is deze zaak van zo veel belang omtrent het *copieeren* der Schilderyen, van hoe veel meer aangelegenheid moet zy zyn, wanneer een *Pourtrait*ſchilder het leeven in grootte vermindert, of na een kleen Afbeeldſel een leevensgroot ſchildert, omtrent de verzwakking of verſterking der koleuren.

Gebrek dat zich by veele opdoet in 't navolgen der groote Meeſters.

En hoewel het lof en roemwaardig is, groote Meeſters op het ſpoor na te volgen, is het echter een misſlag dat men op eenige van hunne byzon-

zonderheden valt, als op een ornament, pot, vaze, zekere terme of iets anders door een Meester gemaakt, zonder dat men zynen geest aanzet om iets verschillendts uit te vinden. Men denkt maar: ik heb daar genoeg aan. Dit is waarlyk onnozel: want de Konst en de Natuur zyn zo ryk en overvloedig van voorwerpen; en de leer- en levenstyd is lang genoeg, om daar over te denken, en al raadpleegende met ons verstand den geest op te scherpen.

Anderen begaan dezelve misslag door een tegenstrydig inzigt: want de genegentheid voor dezen of geenen Meester in zyne voorwerpen, coloriet, of andere dingen is zo groot, dat zy zich niet eens willen verwaardigen noch ontleedigen om hunne gedachten over het werk en de konstoeffening van een anderen braaven Meester te laaten gaan; zynde hunne zucht zo groot voor dien eenen, dat men wenscht, tracht en gestadig blokt om hem in alles, zo wel gebreken als deugden, te gelyken.

Van de *Copyen* en *Origineelen*, en der zelver verschillendheid.

Hier door, en door het naauwkeurig navolgen zelfs van de misstallen en mistrekken, ontstaat dat men menigmaal 't *Origineel* en de *Copy* niet uit elkander kan afzonderen, om dat zy zo wonderlyk wel gelyken, ja dat zelfs Stukken van een eigene uitvinding echter voor *Copyen* aangezien worden door dezelve reden.

En waarom veele *Originelen* voor *Copy* aangezien worden.

Dit komt veel daar van daan, dat een Leerling, die bekwaamheid heeft, zich eerstelyk een goede manier van tekenen aanwent, die hy zeer vast heeft, eer hy zich aan het schilderen begeeft, en het wel schilderen verstaat eer hy tot het ordineeren overgaat. Dit vastgesteld zynde, zo moest hy gevolgelyk een goed Stuk konnen maaken, wanneer hy een grondige kennis van het ordineeren had. Niettemin ziet men dikmaals, dat al zyn werk maar voor dat van een jongen Leerling aangezien word, ja slegter dan *Copy*; en, dat noch minder is, het gelykt niet na zyne eigene manier of handeling. Als ik na de reden onderzoek, zo bevind ik het deze te zyn, dat de zulke zo verre gekomen weezende, hunne eigene vindingen voor den dag willen brengen, niet meer op voorgelegde gronden en vaste regels acht geevende, hangende alleenlyk hunne zin en gedachten na nieuwigheid, zo dat men menigmaal ter naauwer nood op wel schilderen en tekenen acht slaat, waar door dikwils hunne Schilderyen passelyk getekend, slegt geschilderd en gekoloreerd, maar wel geordineerd zijn, alleenlyk spruitende uit de verachting en verwaarloozing van 't geen zy by hunne Meesters geleerd hebben, en het geene zy weeten, en de groote nieuwsgierigheid tot het geene zy noch weeten willen, waar door men menigmaal tusschen beide schipbreuk lyd. Verderffelyke uitwerking van de driften

onzer jeugd, die niet als door een wederkeering en oeffening der eerste grondregelen kan hersteld worden: want door de overmaat van zwaarte op zwaarte te willen bouwen op een week en noch onbestorven fondament, schoon anders wel gelegt, doet men alles, en dikwils het fondament zelve, instorten. Derhalven moeten onze gedachten, terwyl wy ergens aan bezig zyn, geduurig op de *Theorie* speelen, terwyl men ondertusschen zich in de *Practyk* oeffent; op dat de gewoonte, die, gelyk men zegt, een twede natuur zo wel in het goed als kwaad is, by ons een vasten indruk krygende, ons tot een vaste baak moge verstrekken.

OP HET OPENEN
VAN DE H[r].
GERARD LAIRESSENS
BOUWTOONEEL,
Of het achtste Boek zyner
SCHILDER-KONST.

Prov: 24. 3: 4.
Door wysheyd word een huys gebouwd, en door verstandigheyd gegrondvest; en door wetenschap worden desselfs binnekameren met aangenaame Cieraden vervuld.

A zoo veel schoone konst Tooneelen,
Op welk LAIRESSENS edel Breyn,
Pictura heeft haar Rol doen speelen;
Ontschuyft het mild'lyk hier 't gordyn,
En steld een Schouwburg voor ons oogen,
Waar in 't Verstand haar Zetel bouwd:
De Wysheyd zig in marm're boogen;
Met Konst en Wetenschap onthoud.
Vier onderlinge harts Vriendinnen;
Gekleed in 't Blaau, in 't Rood, en Wit:
Verciersters van de Bouw-Goddinne,
Die staatig in het midden zit
Op een vierkante en marm're Zetel;
Waar door se haar vaste stand vertoond.
Zy is op Vorste gunst vermetel,
En zelv, als een Vorstin gekroond
Met 't deftigste aller kapiteelen;

't Geen we aan de Iöners zyn verpligt.
Zy houd, om alles wel te deelen,
Voor Ryx staf, daar zy 't al me Rigt,
De Passer in haar hand beslooten;
En wyst daar meede in een Taff'reel,
Aan 't kleyn Gebouw, hoe dat het groote,
Geschikt moet, yder in zyn deel.
Haar Tabbaard, van verscheyde kleuren,
Wyst de verscheyde Bouw stoffe aan;
Met welk 't dees Konst-Maagd mag gebeuren,
Haar naam en werk te doen bestaan.
Dus leeftse door haar Pronk-Gebouwen,
In marmer van verscheyden aard;
Dus doedse haar met ontzag beschouwen,
In meenig deftig bouwgevaart.
Daar leggen Troffels, Beytels, Booren,
Een Schryf-haak, Lood-lyn, en wat meer
Voor tuygen tot dit werk behooren,
Gevallig by haar voeten neer.
Zy voerd by haar vyf jonge knapen;
Elkander ongelyk in leên,
En van bysond're aard geschapen:
Elk vormende uyt een ruwe steen,
* Capiteel. *Een (*) Hoofdstuk naar zyn leest en zeeden.*
Dus kapt die grove en boerse gast,
(Regt kennelyk aan zyn Reuse leden,)
't TOSCAANSE Hoofd-deel, 't geen hem past.
De tweede, van bedaarder weezen,
En een beklonke vastigheyd;
Het DORISCH, (Herkules voor deezen
Van de oude Grieken toegewyd:)
Terwyl die, met vry teerder leeden,
't IÖNISCH door zyn beytel teeld;

En

En 't knaapje met zyn dert'le kleeden,
't CORINTISCH naar de konst verbeeld.
Het vyfde, 't geen men tusschen beyden,
Van Vrouwelyke schoonheyd ziet,
Zit geestig van de vier gescheyden;
Welks Konst-werk hy met list bespied,
Om daar uyt steelswys nut te trekken;
't Geen hy aan 't zyne weer besteed:
Waar uyt men ligtelyk kan ontdekken,
Waarom zyn werk, 't (*) GEMENGDE heet. *Composita.
't Verschiet vertoond de lustige oogen,
De uytwerksels van dees Konst-Goddin,
In marm're Tempels, Zeege-boogen,
Paleysen, die met hunne Tin
En Transen aan de Wolken raaken.
Wie ziet hier niet zyn oogen uyt,
Op 't glinsteren van de Goude daken?
Hier ziet me een zuyl, welks Toppunt stuyt
Aan 't blaauw gewelv; gins ronde perken,
Waar in men vegt en loopt en rend.
O! Beemd van schoone Metzel werken:
O! schoone Schouwburg, waar 's uw end?
Hoe doed gy onse zinnen dwaalen,
In grootse gevels van arduyn;
Raadhuysen, Koninglyke Zaalen,
Pronk-graven, Naalden, die hun kruyn
Uyt al uw bouw-gevaartens steeken,
Wat toont ge al Vazen schoon van leest?
Hier pronkt een pragtig Zeege teeken,
Daar Steenen vol met konst en geest,
En dertel sny-werk, groots behouwen.

Dog, wie verlangt, de Bouw-Goddin
Te hooren haar geheym ontvouwen,
En als Minervaas Priesterin,
De Schilder-geesten door haar lessen,
Te leeren hoe men bouwen moet;
Die swyg, en hoord hoe Heer LAIRESSEN,
De wyse Bouw-konst spreeken doed.

J. GOEREE.

VAN

VAN DE
Architectuur of Bouwkunde.
ACHTSTE BOEK.
EERSTE HOOFDSTUK.

NA zo veele en menigvuldige zaaken in de Schilderkonst verhandeld te hebben, komt ons ook de Bouwkonst voor; een Konst vol heerlyke uitwerkselen, en nutte gebruiken. Niet dat ik voorgenomen heb alle haare voornaamste en zo hoogberoemde deugden, ieder byzonder, naar vereisch van zaaken, op te haalen, of de gronden der zelve te verhandelen: neen, dit zoude een al te langen werk weezen. Ook zoude ik, om dit uit te voeren, een *Homerus* of *Virgilius* in de welspreekendheid dienen te zyn. Derhalven oordeelen wy het niet noodig, en ook tot ons voorneemen overtollig, te meer dewyl zulks genoegsaam door verscheidene geleerde pennen op het cierlykste gedaan is. Wy willen dan alleenlyk dus verre komen, als het den Schilder nut en noodig is; laatende het overige voor de Bouwmeesters berusten. Een schrandere Historieschilder, zo hy zich *universeel* zoekt te maaken, moet noodzaakelyk de Bouwkunde en Beeldhouwery verstaan: want indien hy een van deze ontbeert, zal hy zich veeltydts, in eenige dingen van die natuur, verleegen vinden. Derhalven behoort een Schilder alzo bekwaam, dan een Bouwmeester, te weezen in de zelve te verstaan, en een goed Gebouw te ordineeren; hoewel de laatste zulks als een dagelyksche oeffening, en d'ander het maar voor een gedeelte derzelve gebruikt.

Oogmerk des Schryvers in deze verhandeling.

Dat een Schilder de Bouwkunde en Beeldhouwery noodzaakelyk moet verstaan.

Wy moeten vast stellen, en als een bekende waarheid volstandig gelooven, dat het Menschbeeld in zyne verdeelinge, maatschikkelykheid, schoonheid, deftigheid, en bevalligheid het volmaaktste stuk werks is, 't geen ooit bekend is geweest. Wat de Bouwkunde betreft, die is niet minder volmaakt in haare uitwerkinge, ja heeft het eerste Wonder der Waereld voortgebragt, en daar door de laurier en palm der Faam verdiend.

De Schryvers verhaalen, dat de *Babiloniers* de eersten zyn geweest, en naderhand de *Egiptenaaren* en *Grieken*, die de Bouwkunde tot de geheele volmaaktheid hebben gebragt: maar door den inbreuk en woestheid der *Gotthen*, *Wandalen*, *Longobarden*, *Hunnen*, en andere Barbarische Noordsche Volkeren, welke alles tot puin en assche verniel-

Wie de eerste Vinders der Bouwkunde geweest zyn.

nielden, kwam de zelve allengskens meer en meer haaren luister te verliezen, ja zodanig, dat zy byna t'eenemaal is te gronde gegaan: een regt blykteken dat niets ter waereld bestendig is, nochte in zynen voorgaanden stand blyft. Doch ten tyde van den Keizer *Augustus* heeft de Bouwkunde eerst te Romen weder begonnen macht en sterkte te krygen, zulks datze van dien tyd af dagelyks meer en meer in deftigheid is aangegroeid; alzo voortgaande tot den hoogsten trap toe van de grootheid des Roomschen Ryks.

Wat men door het Woord *Architectuur* verstaat, en daar onder begrypt.

Om tot ons voorneemen te komen, dient hier wel voor af gezegt te worden, dat het woord *Architectuur*, of Bouwkonst, niets anders te kennen geeft als gemaakte ontwerpen, waar na een Gebouw word opgehaald, getimmerd, en uitgevoerd; zynde hier onder begreepen de vyf Orders, met naamen *Toscana*, *Dorica*, *Ionica*, *Romana*, en *Corinthica*; volgens de welke alles word gemaakt, 't zy Paleizen, Tempelen, Raadhuizen, Zegeboogen, Badstooven, Schouwplaatsen, Stadtspoorten, Gaanderyen, Pronkgraaven, en andere deftige Bouwgevaartens, rond, vierkant, of van die beide te samen gevoegd: ik spreek van de uiterlyke gedaantens.

Wat het woord Order.

Het woord Order, in 't algemeen genomen, betekent veele zaaken: maar in de Bouwkunde is het eigentlyk, volgens *Vitruvius*, een samenvoeginge van verscheidene maatschikkelyke en overeenkomende deelen, als Pedestalen, Kolommen, en hunne Ornamenten; welke alle te samen gesteld zynde, een volkomene Order en ligchaam uitmaaken.

En Ornamenten betekent, benevens derzelver waarneemingen.

Wat de Cieraaden boven de Kolommen belangt, als de Architraven, Friesen, en Cornissen, welke om hunne rykelykheid den naam van Ornamenten gekreegen hebben, deze mogen alzo min, als de Orders zelve, onder malkander vermengd, of van d'eene aan d'andere verwisseld worden; zynde het een voorzichtig Schilder, die, van de Cornis af tot de Basis, d'eene soort van d'andere onderscheid, en aan ieder haare toe behoorende eigenschappen geeft: by voorbeeld, dat men geen Ionisch Lystwerk op Dorische Pedestalen zet, noch geen Corintisch op Toscaansche, geen Romeinsche Cornis op een Ionische Fries, enz. Ten anderen is het zeker, dat in alle Gebouwen dezelve Orders niet en passen: maar zy moeten, benevens de eigene deelen en byzondere leden der Ornamenten, welke mede d'eene van d'andere in 't algemeen verscheiden zyn, zodanig een overeenkomste met de geheele Gebouwen, en der zelver gelegentheid, hebben, als de behoorlykheid van het werk vereischt. Deze Ornamenten moeten in alle hunne soorten verrykt worden, en een welvoegelyke cierlykheid vertoonen, voornaamentlyk de Capiteelen, behalven die van

De

De Toscaansche Order, welke in alle haare deelen en leden grof en eenvoudig, zonder eenig cieraad, is.

De Dorische munt uit door de Triglifen en Methopen.

De Ionische, door de Voluten, Modiljons, &c.

De Romeinsche, door de cierlykheid van Cornissen, en wel voornaamentlyk om de schoonheid van Capiteelen met voluten en eikenbladen.

De Corintische, door de Cornissen van verwinnende olyfbladen, als mede in schranderheid en bevalligheid van Capiteelen.

De plaatsen der Methopen in de Dorische Fries konnen verscheidentlyk gevuld en vercierd worden, na de hoedanigheden of het gebruik der Gebouwen; 't zy dat het Tempelen, Stads-of Raadhuizen, Eerpoorten, of Voorhoven der Priesteren zyn. Vercieringen der Dorische Fries, na de hoedanigheden der Gebouwen.

In de eerste voegen het allereigenst uitgehouwene Kelken, Boeken, Vaazen, Myters of Bisschopshoeden, &c.

In de twede, de Wapenen van de Republijk, of Opperhoofden: als mede de Straalen en Blixem van *Jupiter*, aan malkander gebonden: of wel de Staf van *Mercurius* met slangen omcingeld, om Vrede te betekenen.

In de derde, verscheidene Wapenen en Triomftekenen, den vyanden ontnomen; ook wel allerhande Muzyk-en Oorlogsinstrumenten, in Triomfen en Legers gebruikelyk, door malkanderen.

Maar in de laatste passen best uitgehouwene Ossehoofden met kranssen vercierd, tot een teken van Offerhanden welke zy voor hunne Goden maakten. Veeltydts wierden ook de gereedschappen, die zy in deze Offerhanden gebruikten, daar by vertoond, als Autaar, Vaazen, drievoetige Potten, Azyn-en Rookvaten, Kandelaars, Bekkens, Schotelen, Hamers, Bylen, Messen, en diergelyke Offertuigen.

Onder de Werken der Ouden ziet men in de Friezen van de Ionische, Romeinsche, en Corintische Order, doch in de twee laatste wel het meest, eenige loofwerken van eikenbladeren; welk loof uitermaaten schoon staat wanneer het vermengd of doorslingerd word met struikkrollen en wyngaardranken, en hier en daar met roozen en andere bloemen vercierd. Somtydts worden 'er grinzen onder aan gezet, met speelende kindertjens, en loopende gediertens; ook wel festons met vruchten, bladeren, en verscheidene soorten van bloemen, welke de schoonste en liefselykste in de natuur zyn. Deze met malkanderen verbonden, en in een gewikkeld, geeven een ongemeene welstand, voornaamentlyk wanneer ze wel geplaatst worden. Maar al genoeg hier van: die meerder veranderingen van cieraaden in de Friezen begeert te weeten, kan de Werken der ouden slechts nazien, waar in hy noch verscheidene andere zal Als mede in de Ionische, Romeinsche, en Corintische.

vinden tot verrykinge zyner gedachten: doch de reedts verhaalde zyn wel de voornaamste en 't meest in gebruik.

Misstand in zommige hunne Werken door de overtolligheid van Cieraaden veroorzaakt.

En hoewel ons van de Ouden geleerd word, dat men altoos die plaatsen van de Gebouwen, welke in 't gezicht van een ieder staan, meerder moet vercieren als de deelen van de zyden, en van achteren; hebben echter zommige Meesters van de tegenwoordige eeuw dit kwalyk verstaan, en zodanig begreepen als of men daar geen cieraaden te veel konde brengen: ja zy hebben hunne Lystwerken van de Architraaf, Fries, en Cornis, mitsgaders die van de Pedestalen onder de Kolommen, zodanig opgepropt met kleenigheden van snywerk, dat het eer een verwarring dan cieraad geeft, gelyk hunne Werken genoegsaam getuigen; daar in tegendeel, wanneer het na behooren gematigd, en tusschen de voornaamste cieraaden een effene en vlakke plaats gelaaten word, zulks een ongemeene grootsheid en welstand te weeg kan brengen.

Nu staat ons noch iets aan te merken wegens de Frontespiessen, en de *Seraglies*, of Sluitwerken.

Wat voor cieraaden in de Frontespiessen.

De Frontespiessen of Voorgevels van de Gebouwen, zo veel als het voorhoofd aan een mensch, vertoonen het voornaamste gezicht der zelve, inzonderheid wanneer de *Timpanen*, of vlaktens der Fronspiessen, door konstige en schrandere Werkmeesters met een zonderlinge bevalligheid, na de hoedanigheden der Gebouwen, vercierd en verbeeld zyn met historien, offerhanden, wapenen, of diergelyke dingen in marmer.

Zomtydts stelt men ook wel boven op de Frontespiessen eenige triomftekenen, wapenen of schilden, &c; het welk mede, als het wel gemaakt en na behooren geplaatst word, een groot cieraad geeft.

En Seraglies best voegen, of meest eigen zyn.

Wat aangaat de *Seraglies*, of Sluitwerken, welke onder de Architraven in 't midden van het boogwerk boven poorten en nissen komen, deze kan men in de Toscaansche Order vercieren met viervoetige of wilde dieren, en daar tusschen hoofden van *Ciclopen* of Reuzen. In die van de Dorische Order, met leeuwenhoofden, of *Hercules* met zyn leeuwenhuid op 't hoofd. In die van de Ionische Order, met tamme gediertens, of hoofden van *Pallas* of *Amazonen* met haar hoofdcieraad. In die van de Romeinsche Order, met hoofden van Halvegoden, als *Romulus*, *Julius Cæsar*, en andere diergelyke Helden. En in die van de Corintische Order, met hoofden van *Diana*, of andere Godinnen en Nimphen, kostelyk uitgewrocht.

Doch indien men de Methopen in de Dorische Fries met geestelyke cieraaden verrykt, zo moet in deze Sluitwerken ander cieraad, veel simpelder, gevoegd worden.

Van

Van de hoogtens der Ornamenten, Kolommen, en hunne Pedestallen.

TWEDE HOOFDSTUK.

IN onze voorige gesproken hebbende van de Ornamenten en Cieraaden der Orders, zo willen wy tegenwoordig, eer wy verder gaan, tot de hoogtens en byzondere verdeelingen van de Kolommen, met hunne Ornamenten en Pedestallen, komen, en de zelve in't kort verhandelen.

Van de hoogtens en gestaltens der Ornamenten, Kolommen, en Pedestallen.

Het Ornament van de Toscaansche Kolom is $1\frac{7}{8}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $7\frac{1}{2}$ modul; en de Pedestal $1\frac{7}{8}$ modul. Dit uitgerekend zynde, komt het Ornament, en de Pedestal, ieder een vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement onder de Kolom, en het Capiteel boven de zelve, zyn ieder de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom verdunt boven aan een vierde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het vierde deel der Kolom.

Toscana.

Het Ornament van de Dorische Kolom is $2\frac{1}{8}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $8\frac{1}{2}$ modul; de Pedestal $2\frac{4}{15}$ modul: komende het Ornament een vierde, en de Pedestal drie en drie vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement en Capiteel zyn ieder, gelyk als in de Toscaansche, de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom, verdunt boven aan een vyfde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het drie en drie vierde deel der Kolom.

Dorica.

Het Ornament van de Ionische Kolom is $1\frac{3}{4}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $8\frac{3}{4}$ modul; de Pedestal $2\frac{1}{2}$ modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een half van de hoogte der Kolom. Maar als men de Fries met snywerk maakt, dan is het Ornament vier en een half van de hoogte, en in de volgende Orders het zelfde. Het Capiteel met zyne krullen is een weinig meer als de helft van de onderste dikte; en het Basement net de helft: in de volgende Orders desgelyks. De verdunning van deze Kolom is een zesde deel van de onderste dikte, en begint op de hoogte van drie en een halve deel der Kolom.

Ionica.

Het Ornament van de Romeinsche Kolom is $1\frac{19}{20}$ modul; de Kolom, met Basement en Capiteel, $9\frac{3}{4}$ modul; de Pedestal 3 modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een vierde van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{6}$ modul: het Basement als voo-

Romana.

vooren. De Kolom verdunt boven aan $\frac{1}{7}$; en deze verdunning begint op de hoogte van drie en een vierde deel der Kolom.

En Corinthica.

Het Ornament van de Corinthiſche Kolom is 2 modul de Kolom, met Baſement en Capiteel, 10 modul; de Pedeſtal $3\frac{1}{3}$ modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedeſtal een derde deel van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{6}$ modul: het Baſement als vooren. De Kolom verdunt $\frac{1}{8}$; en deze verdunning begint op het derde deel der Kolom.

Als ook de breedtens der Pedeſtalien.

De breedten der Pedeſtalen onder Toſcana en Dorica moeten altyd genomen worden gelyks met het uiterſte der Plint of Baſis van der zelver Kolommen: en alzo de Plinten in Ionica, Romana, en Corinthica na onderen, halve maansgewyze, meerder uitſpringen, zo komen nochtans hunne Pedeſtalen met het boveneind der Plint *perpendiculaar* of loodregt overeen.

Het zal, dunkt my, niet kwalyk voegen, hier mede eens aan te merken hoe hoog de geſtalten van een Statua, op een Pedeſtal ſtaande, by een Kolom geplaatſt, moet zyn; alzo het een zaak is waar in veele ſchipbreuk lyden.

Van de hoogtens der Statuaas, by Kolommen geplaatſt.

De regte proportie der zelve is, dat zy niet hooger mogen komen, dan de lengte van twee derde deelen der Kolom; met die omzichtigheid echter, wanneer de Kolommen niet al te hoog of laag zyn. Doch dat men my in dezen wel verſtaa: want myne meening is niet, dat onder deze Kolommen Pedeſtalen zullen zyn, maar dat ze enkelyk op hunne Baſementen ruſten. De Pedeſtalen worden alleenlyk onder de Kolommen geſteld om de zelve met een aangenaamheid te verhoogen, en het cieraad te vermeerderen: maar veeltydts worden zy ook gezet op de onderſtutſels, of doorgaans loopende Baſementen. Daar benevens dient men, om deze welſtandigheid te bekomen, ook acht te geeven dat het Beeld en zyn Pedeſtal een maatſchikkelyke overeenkomſte hebben. Want door het maaken van al te groote of al te kleene Pedeſtalen zouden de Beelden te veel verkleend, of te wanſtallig groot worden.

Gelyk alle de deelen van een geheel Gebouw door een maatſchikkelyke ſchikking elkanderen moeten beantwoorden; zo moeten ook de Beelden, 't zy gehouwen of geſchilderd, noch te groot noch te kleen zyn. Dierhalven dienen de Beelden, of Statuas, na de hoogte der plaats daar zy ſtaan moeten, geſchikt te worden.

Van

Van de eigenschap en waarneemingen in een Gebouw.

DERDE HOOFDSTUK.

IK ben genoodzaakt te gelooven, volgens de menigvuldige uitgaande blyken, en het getuigenisse van veele deftige Schryvers, die van de Bouwkonst hebben geschreeven, als mede van verscheidene eerlyke luiden die veele plaatsen der waereld doorreisd hebben, dat de Italiaanen voor de besten in de Bouwkunde, zo wel als in de Schilderkunde, gekeurd worden. En hoewel het zeker is, dat 'er in Duitschland, Vrankryk, Engeland, Holland, en meer andere Oorden op den zelven tyd ook goede en vermaarde *Architecten* geweest zyn, welke hun werk verstaan hebben, voor zo veel de Timmeragie aangaat; zo zyn ze nochtans tegenwoordig by de eersten niet te vergelyken, alzo der zelver manier, te weeten *Antieksch*, althans van de meeste gepoliceerde volkeren nagevolgd word; daar in tegendeel die der anderen toen ter tyd bekend was met den naam van *Gothieksch*: het welk zeker Schryver bevestigt, zeggende „ dat de *Gothische* manier van bouwen der oude „ Duitschen, waar na alle volkeren zich toenmaals reguleerden, door „ de Grieken en Italiaanen gantsch om verre gesmeeten is. Ja wat ziet men, „ zegt hy verder, in het groots Italien, en voornaamentlyk prachtig „ Romen, niet al heerlyke en uitgeleezene wonderwerken! Het schynt, „ of Natuur en Konst zich onderling verbonden hebben om aldaar „ hunnen troon te vesten, en hunne macht te toonen, ten einde die „ vermaarde stad meestresse der waereld, en der schoonheid des geheelen aardbodems te maaken. De *St. Pieters Kerk*, *'t Vaticaan*, de *Rotonde*, en meer diergelyke andere Gebouwen, welke de gantsche „ waereld door tot modellen verstrekken, en buiten dewelke de *Architectuur* maar een verwarde klomp is, doen alle jaaren duizenden van „ menschen en jonge konstenaars tot zich naderen, om hunne voordeelen daar uit te trekken, en hunnen vaderlanders daar dienst mede „ te doen; zulks dat de allerfraaiste en nieuwste werken, die men in „ deze landen sedert een korten tyd herwaarts gebouwd ziet, en die „ noch dagelyks ondernomen worden, op zyn Italiaansch zyn gesticht. Derhalven is het uit hen dat die fraaije Gebouwen, als het Raadhuis tot Amsterdam, de nieuwe Luthersche Kerk, en meer andere op de Heeregraft, en elders, zo buiten als binnen de zelve Stad, oorspronkelyk zyn.

Oorsprong der fraaije Gebouwen in deze landen.

De voornaamste welke van de Bouwkonst geschreeven hebben.

Men roeme en bedanke dan *Vitruvius*, *Serlius*, *Philibert dell'Orme*, *Palladio*, *Cataneo*, *Leo Baptista Santoritio*, *Vignola*, *Scamozzi*, en meer anderen die de waereld verligt hebben door hunne werken en schriften. Zelfs oordeel ik, dat iemand geen goed *Architect* kan weezen, zo hy deze Autheuren niet geleezen heeft, en verstaat. De Franschen willen gaarne bekennen, dat zy in deze Konst zo hoog opgeklommen zyn, om dat zy de werken en de lessen van de voornoemde Bouwmeesters op hun gebaand spoor hebben gevolgd.

Nu willen wy overgaan, en komen ten eersten van de Gebouwen zelve te spreeken, doch niet verder dan voor zo veel een Schilder die tot cieraad van zyn werk noodig heeft.

Waar in een goed Gebouw bestaat.

Dewyl de deugd van een Gebouw in de bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte bestaat, maar in een welstandige te samenvoeginge van verscheidene maatschikkelyke deelen tot een konstig ligchaam, het welk om zyn uitneemende gedaante, 't zy dat het in de hoogte of breedte is, aan het gezicht, volgens het oordeel der geenen die zich des verstaan, achting en schoonheid geeft, te meer, wanneer het na de hoedanigheid van den eigenaar, en gelegentheid der persoonen, volgens het gebruik, gemaakt is, moet men op die bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte acht geeven.

Maar komen wy wat nader, tot de byzondere deelen. Het vereischt, voor eerst, een vast fondament, of grondslag; een breede en gemakkelyke trap; een ruimen ingang; een welstandige verdeelinge van deuren, vensters, openingen of luchtgaten; een cierlyke frontespies, en wat meer tot zodanig een aanzienlyk voorwerp noodig is. Deze voornoemde dingen, ieder in het zyn, ten uitersten verstandig en door konstige handen gewrocht, en met voorzichtigheid op hunne plaats gesteld, moeten onvermydelyk een goede welstand geeven. Dit is voor zo veel het werk in 't generaal, van buiten aangezien, betreft.

Hoewel nu een ander daar tegen in mogt leggen, dat het meer in het gemak van binnen bestaat; zo stel ik tot overtuiging hem dit geval voor. By exempel, iemand kwam in een vreemde stad, en ging door de voornaamste straaten wandelen; en een ander vraagde, wat hem van die huizen dagt? Wat zoude hy daar op antwoorden? Zou hy niet zeggen, dat het schoone of slegte gebouwen waren; of zou hy zeggen: ik moet ze eerst van binnen bezien, of de fondamenten goed, de verdeelinge van kamers wel gemaakt, als mede of de zelve helder en licht zyn; of 'er ook een brave kelder, keuken, of sekreet is? Dat zoude immers belagchelyk weezen. 't Is wel waar, dat deze eigenschappen in een huis noodzaakelyk zyn: maar 't is een onnozele gedachte, dat men daarom

over

over het Gebouw van buiten niet zou konnen oordeelen, of men moest eerst die genoemde hoedanigheden van binnen bezien hebben: even of de geen, welke een deftig Gebouw van buiten kan maaken, niet in staat zou weezen om het zelve van binnen desgelyks te doen. Derhalven vraag ik, waar in doch een goede verdeeling van binnen bestaat? Of het een byzondere weetenschap is, die een Schilder niet en kent; of 'er een net getal van zaalen en kamers bepaald zy, welke een zekere forme, langwerpig, vierkant, in de hoogte, of in de breedte, hoe hoog, of laag van verdieping, met een, twee, of meerder trappen, met een schoorsteen of twee, met een houte of steene vloer, moeten hebben? Of rekent men, dat een Paleis schoonder zy, om dat het ruimer als een gemeen of burgers huis is?

Maar laaten wy de gevoelens en tegenwerpingen van anderen in dezen tot noch toe een weinig berusten, en vervolgen onze begonnene draad, om ons niet te ver in deze zaak te wikkelen, daar wy anders zonder groote moeite mogelyk niet uit zouden geraaken. Ook hebben wy gezegt, dat ons voorneemen zich niet verder en strekt, dan om te verhandelen het geene een Schilder, in deze landen, noodig heeft daar van te weeten.

Wy oordeelen, dat de beste proportie van een Gebouw een derde hooger is als breed, voornaamentlyk als het bedekt is met zyne koepel, en 't geen daar toe behoort; en ongedekt, een derde deel breeder in zyne *diameter* als hoog; en een enkele Order van onder tot boven. Het zoude oneigen weezen, dat tusschen beide pronkbeelden, basreleeves, festons, en ander cieraad gevoegd wierden: want zulke zwaare en geslootene Bouwgevaartens, zonder dragt, en noch boven open, zyn wel voor een *Amphitheater* of Schouwtoneel, maar voor geen Tempel of Paleis: ik spreek ten opzichte van 't gebruik en de welstandigheid, konnende het een niet zonder het ander gaan; want geen ding is schoon zonder eigenschap. Het is daar mede gelegen als met een vrouw in mans, of een man in vrouwekleederen; als ook een waterkan of pot, vercierd met een olyftak en blixem; en een oliekan met tritons en dolfynen.

In het schilderen van een goed Gebouw is, buiten de Bouwkonst, noch meer als de *perspectief* en 't coloreeren waar te neemen. De ordentelyke schikking, waar uit de bevalligheid en cierlykheid voortkomt, moet 'er by weezen, of 't is mis.

De ordentelyke schikking bestaat in de deelen, tot het voortbrengen van een schoon stuk werks, door konst te samen te voegen; waar door zy elkanderen deugd doen door verkwikkende veranderingen, ja zodanig, Welstandigheid der schikking.

nig, dat zy een behaagelyke figuur aan ons gezicht vertoonen. Deze verandering bestaat in de ongelykheid der openingen of luchtgaten, als langwerpig, vierkant, rond, en ovaal. Het schikken dezer openingen, naast, boven en onder malkander, spruit uit een gegronde regel, zeer bevattelyk voor een redelyk mensch; 't welk ik met een voorbeeld zal te verstaan geeven.

Door een Voorbeeld bevestigd.

Wy stellen hier een Tempel, boven met een koepel bedekt, of liever een Huis boven rond; aan weêrzyden het bordes met trappen af te gaan langs een balustrade, waar onder een kelder, en boven den ingang een balkon is. Nu zullen wy eens van onderen op beginnen, en toonen, welke figuur elke opening dient te hebben om een ordentelyke schikking te maaken. De deur onder de stoep vierkant, wat hooger als breed, zo 't vallen kan: die van den ingang boven een derde hooger als deszelfs breedte, en boven boogsgewyze: die van het balkon mede een derde hooger dan breed, maar van gedaante vierkant of boven plat: en dan de koepel weder boven rond. Nu schik ik het eens in tegendeel anders, alwaar het onder rond, in de midden vierkant, dan weder rond, en zonder koepel is. Dit is voor zo veel de deuren aangaat; want men vind 'er anders geene, dan ronde en vierkante. Van gelyken gaat het met de vensters. Als 'er twee boven malkander zyn, kan de onderste langwerpig vierkant, en de bovenste boogsgewyze, doch laager, weezen: zyn 'er dan noch boven aan de gevel, die zullen plat vierkant zyn. Deze regel hebben wy genomen uit de Werken der Ouden, welke hunne openingen, of vensters, altyd hooger gemaakt hebben in de eerste verdieping, dan in de twede, en in de derde noch kleender of laager, doch alle in breedte overeenkomende met de onderste. De vensters moeten nooit laager komen, dan op drie voet na aan de vloer binnenshuis.

Indien 'er nu noch eenige vensters, of luchtgaten, in de borstweering, daar de muur op haar dikste is, en gemeenlyk van een Rustieksche Order gebouwd word, moesten zyn, dezelve zullen vierkant, boven flaauwrond of plat weezen. Het een wyst aldus het ander, voor zo veel het rond en vierkant betreft.

Verdere aanwyzing van de schikking der vensters.

Of het nu gebeurde dat 'er ronde luchtgaten in de borstweering en in de gevel waren, zo zullen de bovenste cirkelrond, en de onderste dwarsovaal zyn, om dat de laatstgenoemde door het geheele werk meer gedrukt, en daarom van rond plat werden: de bovenste daarentegen hebben niets te draagen. Doch deze ronde openingen, of luchtgaten, zyn zelden meer in gebruik, om dat zy zo veel licht niet konnen scheppen als die welke in het voorbeeld aangeweezen zyn.

Neemt

el· I.Boelens. del. Stopendaal sculp.

Neemt nu, dat tusschen ieder venster een nis met een beeld was, en boven de zelve de plaats tot een basreleeve; zo dient dit een vierkante tafel te weezen, en boven het venster, dat vierkant is, een ronde gedaante.

En plaatsen der basreleeves van buiten.

Wegens de deuren boven malkander zal ik dit zeggen. Wanneer boven de cornis een boogsgewyze frontespies was, en aan weerzyde een baluister met beelden; dan zou de deur van de balkon niet boogsgewyze mogen blyven, maar vierkant en met pilasters; doch de deur van den ingang wel. Zelfs zou men op de balkon geen baluister met beelden mogen zetten, maar knoppen of iets diergelyks dat laag is. Noch zal de eene of d'andere baluister veranderd dienen te worden; want twee gelyke figuuren op twee zulke voornaame deelen misstaan: het bovenste of 't onderste moet toe weezen; konnende de vlakte der zelve alsdan vercierd worden met basreleeves, 't zy beelden, festons, of Jerusalemsveeren, enz.

Ik meen, dat dit Voorbeeld genoegsaam zal strekken tot meer andere soorten van Gebouwen: want deze waarneemingen zyn in alle gelegentheden voor een Schilder, ten opzichte van de bevalligheid in de schikking, de zelve en onveranderlyk.

Daar is noch iets, 't welk tegens deze voorgemelde schikking strydig, en evenwel onvermydelyk is, als by voorbeeld een tuin of bloemperk, 't welk, zo het schoon zal zyn, noodzaakelyk regulier moet weezen, zo ten opzichte van deszelfs algemeene gedaante, als byzondere verdeeling. Ten minsten moeten de twee zyden gelyk weezen, 't zy met potten, vaazen, pronkbeelden, of iets anders. En het word ons geleerd, dat de regelmaatigheid styf, en niet schilderachtig is; en dat men derhalven die, zo veel mogelyk is, moet vermyden. Doch als wy dit met verstand overweegen, zullen wy bevinden, dat ons niet kwalyk onderricht is, maar dat wy 't niet na de meening begrypen. Het is onwederspreekelyk, dat de dingen, die in een regel en order bestaan, niet mogen buitenregelig gemaakt werden, zonder hunne eigenschap te niet te doen; maar het kan wel voor een tyd bedekt worden: en schoon een hof of bloemperk aan wederzyde regulier is, zyn wy in zulk een gelegentheid niet genoodzaakt die gelykheid te vertoonen. Eene zyde is genoeg: de rest kan men met het een of 't ander bedekken, of breeken, als met een boom, steenwerk, kolom, of een hoek van 't huis. Boven dat moet men niet denken, dat zommige regelmaatige voorwerpen niet noodzaakelyk zyn in een Ordinantie: neen, die brengen dikwils de geheele welstand in een Schildery: maar wanneer men slechts een stuk daar van ziet, kan men wel oordeelen van het overige.

Tegenwerping omtrent de Bloemperken.

En oplossing daar van.

Ik zal noch een ander voorbeeld geeven; naamentlyk wanneer twee beelden aan wederzyden van een poort of alkove ſtaan, en dat een menſch by het eene gaat ſtaan of zitten: dan is'er reedts een ongelykheid, ook als door een gordyn de ſchaduwe over het een of 't ander valt. Zo mede wanneer twee basreleeves aan weêrzyde zyn, kan de eene door de perſonagien, na dat men 't goed vind, ten deele overdekt worden. Hier toe is altyd gelegentheid genoeg. Zyn 'er buiten aan weêrzyde van een ſtoep twee gehouwene leeuwen of sfinxen, men kan van de eene den kop afbreeken. De ſtoel of throon van *Salomon* was bezet met twaalf goude leeuwen. Het zou hard vallen, dat men ze alle twaalf moeſt zien: de eene zyde toont genoegſaam, dat 'er noch zes weezen moeten. Twee of drie geheele zyn genoeg: van d'overige behoeft maar hier of daar een ſtuk of brok gezien te werden: en dus moet men altoos handelen in diergelyke voorvallen.

Van de ſchikking der gekoleurde Steenen by en op malkanderen, zo binnen als buitenshuis; mitsgaders Tombes, Vaazen, en Termen in de Bagchanaalen gebruikelyk.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Konſt en Natuur te ſamen gepaard, veroorzaaken een goede uitwerkinge.

Daar is geen ding in de waereld, 't welk niet een byzondere bevalligheid in ons oog heeft, wanneer het, de Natuur en Konſt te ſamen gepaard zynde, door een geoeffende hand wel uitgewrocht is: en hoewel alle oogen niet even kundig zyn om de reden van deze bevalligheid grondig te bezeffen, komen zy niettemin door een wonderlyke ſchikking in een en het zelve gevoelen; ſtemmende eenpaarig, dat het ſchoon ſtaat en zo behoort te weezen, onaangezien den een, gelyk ik zeg, het verſtaat, en den ander niet; en zulks om die redenswil, dat de Konſt van zulk een vermogen is, dat, hoewel de Natuur in het ſtof haarer voorwerpen ſchoon zy, de zelve echter in onze oogen die uiterſte bevalligheid niet zouden hebben, zonder behulp der eerſte.

De Natuur verſchaft ontallyke ſchoone Steenen van veelderley koleur, aart, en eigenſchap: maar de Konſt alleen kent der zelver bekwaamheid, ſchiktſe ordentelyk, bepaalt hunne plaatſen elk na rang en waardigheid, ja zodanig dat wy, buiten kennis van de konſt, door een natuurlyk oordeel, konnen bezeffen, dat het zo moet weezen, en anders niet voegelyk zyn zou, noch onze oogen konnen voldoen.

Wy

Wy weeten, dat het wit zwak en teêr is, daar by lieffelyk in 't oog; het zwart in tegendeel droevig, wreed, en onaangenaam. Schikking der drie voornaamste Marmersteenen.

Stellen wy dan het zwart onder het rood, en op het rood het wit.

Deze drie koleurige steenen zyn de voornaamste, welke niet anders konnen verschikt werden, volgens hunne aart en eigenschap, zonder de natuur geweld aan te doen, en de konst tegen te loopen.

Doch volgens hunne rang en toeëigening konnen dezelve, na de order van de *Architectuur*, aldus geplaatst worden.

Toscana, als de onderste, zwart marmer. Rang der gekoleurde steenen.
Dorica, groen.
Jonica, geel.
Romana, rood. En
Corinthica wit.

Nu zouden zommige mogelyk vraagen, waarom het rood niet voor het geel gezet, dewyl het rood in zyn natuur donkerder is dan het geel? Waar op ik antwoord, om dat het rood en groen beide in hunne kracht tegenstrydende zyn, en in tegendeel het geel aan het groen eigen, alzo het groen uit geel en blaauw herkomstig is. Tegenwerping, en de zelve opgelost.

Indien het komt te gebeuren, dat men genoodzaakt is tusschen twee gelyke gekoleurde steenen een andere te voegen, zo zyn deze volgende wel het allermeeste in gebruik.

Tusschen twee zwarte marmersteenen past best jaspis, koper, metaal, of brons. Schikking der gekoleurde Steenen vervolgd.

Tusschen twee serpentyn-of groene marmersteenen, desgelyks.

Tusschen twee roode steenen, wit.

Tusschen rood een zwarte of serpentynsteen, pisaans marmer met veele witte vlakken.

Tusschen twee graauwe steenen, hartsteen, of geelachtig wit marmer.

Tusschen twee gevlakte langaaderige steenen, een gespikkelde, en ook het tegendeel.

Tusschen twee Jaspissteenen, geel, of vleeschachtig wit marmer.

Dit zyn de voornaamste steenen welke op malkanderen leggende, of tusschen malkanderen gesslooten werdende, in 't gebruik zyn.

Het is voor al noodig, dat een Marmerschilder acht neemt op de gelegentheid en plaats daar hy marmeren zal. Is het een groote en ruime plaats, of zaal, zo heeft hy vryheid om zyn werk met kracht uit te voeren; maar is het kleen van begrip, zal hy het zelve wat matigen en flaauw houden, op dat de plaats daar door niet verkleend werd, en het oog te veel geweld aandoe. Is het zaake dat de kamer met schilderyen Wat voor aanmerkingen een Marmerschilder waar te neemen heeft.

 bekleed

bekleed is, moet hy zich voorzichtig daar in draagen, en, indien het mogelyk is, met eenige kenders, doch wel voornaamentlyk met den Meester die dezelve geschilderd heeft, raadslaagen wat koleur aldaar het dienstigste zoude zyn.

By of omtrent ligte Schilderyen zal donker marmer best passen; en in tegendeel by donkere, ligt marmer, als pisaans, jaspis, en al wat ligt geelachtig is. Doch zo het een enkele koleur is gelyk basreleeves, alsdan voegt hartsteen het allereigenst.

Wanneer men nu veelerhande koleurde marmers wil gebruiken, kan men de zelve, by voorbeeld aan een portaal, met twee of vier kolommen en door pedestalen ondersteund, aldus het voegelykste schikken en verdeelen.

De verdeelinge der aderige Steenen en hunne koleuren door een Voorbeeld aangeweezen.

Het bazement en lystwerken der pedestalen zwart, met weinige of geene vlakken; het blok of vierkant derzelve donker rood, meest getikt met veele kleenigheid en weinige lange streepen; de plint of voet onder de kolommen en pilasters wit; de kolommen ligt rood of Pisaans marmer, met groote witte vlakaaders, en aan weêrzyde even zwaar gevlakt; de pilasters mede ligt rood, doch sober in vlakken; de kapiteelen wit; de architraaf zwart, gelyk het bazement en lystwerken van de pedestalen; de fries donker rood, zo als het blok of vierkant derzelve; en de cornis weder zwart, gelyk de architraaf. Indien 'er eenige verheevene cieraaden in de fries vertoond worden, als loofwerken, kindertjens, triglifen, ossehoofden &c, die moeten alsdan wit zyn. Wanneer d'er nu boven de cornis noch een borstweering komt, zo kan die geheel uit een gantsch andere koleur bestaan; gelyk de wederzydsche pedestalen en hunne lysten van Pisaans of Italiaans marmer, met eenige dwarsloopende aaderen; en de middelste panneelen of vlaktens der zelve, graauw marmer, of wit als het met basreleeves vercierd is. De beelden of vaazen boven op, desgelyks wit.

Deze verdeeling kan men verdubbelen en veranderen na de gelegentheid. De fries en kolommen konnen wit zyn; de bazementen en capiteelen goud, met alle de cieraaden in de ornamenten, als triglifen, blokjes en loof. Het overige mag alsdan, gelyk voor gezegt is, blyven.

Wanneer men tweederhande Orders in een kamer mag brengen.

In een zaal van rood, of andere koleurde marmer, alwaar de lystwerken der ornamenten verscheiden zyn, grooter of kleender, kan men een portaal of alcove van wit, of van een andere koleurde marmer maaken: doch indien de ornamenten vervolgen, zo moet het portaal of alcove van een zelve koleur als de kamer weezen. De kamer kan van eene Order zyn, en het portaal, alcove en schoorsteen van een andere:

by

II Deel I. Boelens del. I. Schijnvoet sculp.

by voorbeeld, de kamer Iönisch, en het overige Corintisch of Romeinsch. De steenen in de vloer moeten met het gebouw gelyk komen, dat is te zeggen, als de kamer pilasters heeft, zo zullen de banden van de vloer daar tegen aanloopen of uitkomen, 't zy dat de pilasters verre van of digt aan malkanderen staan; moetende de zelve zodanig gelegt worden, dat zy overal een reguliere figuur vertoonen, hoewel 'er verscheidene uitstekken zyn, gelyk onder aan de deur, portaal, alcove, &c. even als een voorzichtige tuinman zyne parken doet, dan een rond, dan een vierkant, achthoekig, enz. maakende dat 'er altyd een overeenkomende gelykheid is die met de banden sluit. In het midden van de zaal kan men zodanige figuuren of *compartementen* vertoonen als men tot zyn onderwerp bekwaam oordeelt of goed vind, en dat van een koleur als men wil. In de kamers of lange gaanderyen, daar de eene zyden met de andere ongelyk zyn, is men genoodzaakt met een tusschenfiguur d'eene van d'andere te scheiden: en evenwel moeten de banden, die ze sluiten, overal gelyk komen. Indien 'er aan beide de zyden kolommen zyn, moeten de banden van ieder kolom de gaandery doorsnyden, en van d'eene aan d'andere loopen.

Waarneemingen in de Vloersteenen.

Komen wy nu tot de gekoleurde Tombes, en andere Steenen.

Op witte *Sfinxen*, Leeuwinnen, enz. voegt wel een Tombe van serpentyn of porfiersteen; en op een zwarte plint, zo d'er geen beelden of andere figuuren zyn die het onderschragen, een diergelyke Tombe van porfiersteen. Op onderstutsels van koper of brons, Tombes van zwarte steen. Op zarken, of andere blaauwachtige steen, schikt zich wel paarschachtige steen, porfier, koper, metaal, of brons. Merkt hier aan, dat het zwart altyd onder moet weezen, voornaamentlyk als 'er verscheidene soorten boven malkanderen zyn, gelyk wy in de Orders aangetoond hebben.

Marmere Tombes.

De groote Vaazen en Potten zyn altyd met hunne plinten, aan de zelve vast, van eene stof, zo wel in nissen als op pedestalen staande. Op pedestalen moeten de plinten met de buitenkant van 't blok overeenkomen, nooit breeder noch smalder.

Vaazen.

De *Priapus-termen*, in de *Bagchanaalen* gebruikelyk, waren meest van hout, niet heel groot, en onder met een punt, om gemakkelyk van de eene plaats naar de andere, daar de troep van *Satyrs*, *Faunen* en *Bagchanten* heen wilde, verdraagen te konnen worden. De plaats van hun verblyf gekoozen hebbende, plantten zy dezelve met de gemelde punt in de aarde. Deze Termen waren veeltydts rood geschildert, als van gebakkene potaarde; somtydts ook wel wit, maar omtrent den mond en borst door blaauwe druiven beklad en bemorst.

Priapus-termen.

En *Hermes*. De Paalen, of Wegwyzers, *Hermes* genaamd, waren zwaar en onroerlyk van witte steen, op gemetselde steenhoopen geplant, op dat ze van verre door de reizigers mogten gezien worden; om welke reden zy somtydts daar en boven noch wel op pedestalen of plinten gezet wierden.

Van het schilderen der Aaderen en Vlakken in Metsel-en Timmerwerken, zo binnen als buitenshuis; en wat ordentelykheid daar in waar te neemen valt.

VYFDE HOOFDSTUK.

Onderscheid der steenen, zo in verdeeling als koleuren aangeweezen, noodzaakelyk.

DE schoonheid in 't schilderen der Gebouwen is dat men het onderscheid der steenen wel aangeweezen ziet, 't geen men met een tamelyke netheid kan doen, niet alleen in hunne verdeeling, maar ook in hunne koleuren, voornaamentlyk van buiten, alzo men daar zo naauw niet op en ziet als van binnen, en ten anderen om dat ze meerder ongemakken onderworpen zyn, van regen, hagel en wind, inzonderheid zulke die in vochtige plaatsen leggen, welke gemeenlyk in korte jaaren groot gevoel daar van krygen, als zy niet van heel harde steen zyn: want hier en daar vallen stukken uit van lysten en uitsprongen.

Wat de opgemetzelde steenen, in de opene lucht, door den tyd onderworpen zyn.

De Fonteinen voornaamentlyk werden zeer bemost en bedroopen, gelyk ook de Tombes of Graven, maar boven al de Piramides, vermits zy niet om hun schoon en glad ligchaam opgeregt worden, maar alleen om hunne gedaante en zwaare gevaartens; weshalven het niet en scheelt of de steenen van eene zelve stoffe en koleur zyn. Men ziet ze ook dikmaals van veelerhande steenen, ten deele zo gevonden en ten deele door den tyd zo geworden: doch het çement lyd de meeste nood, werdende opgegeeten; waar door de opgestapelde steenen los raaken, en noodzaakelyk vervallen moeten. Daar en boven zommige steenen zwakker en brosser van aart zynde als d'andere, van de lucht, vocht, en droogte verteerd, worden dezelve door de perssinge der bovenste aan morsselen gebroken, en laaten alzo gaten, daar de regen in verzamelt; 't geen wier, mos, en andere groente, ja geheele takken doet uitgroeijen; al het welk het jaar om zynde vergaat, en tot een groen sap werd, 't geen daar dan uitvloeit, en langs de steenen nederloopt.

Doch wy vinden niet ondienstig, eer wy onzen voorgenomenen weg vervolgen, deze zaak een weinig meerder op te haalen, om het misbruik, 't geen in de zelve veeltydts gepleegd word, den Leezer voor oogen te stellen.

Ik

Ik weet niet, hoe zommige behaagen in die morſſigheid konnen vinden, van niet alleen de pronkſteenen en ſchoone beelden zo jammerlyk te bederven, maar ook de heele gebouwen zelfs. Indien het vermorzelde of vergaane brokken, ruïnen, en andere vervallene ſteenen waren, zou daar niet aangeleegen zyn, al waren ze noch zo bemorſt en bedroopen: maar aan eêle en fraaije beelden, daar niet het minſte aan is beſchadigd, is het zeer oneigen, en dat noch op een plaats daar boomen, noch niets ter waereld, by of omtrent komen: desgelyks aan gebouwen die zo gaaf zyn of ze eerſt opgebouwd waren. Waren 't vlakken in de ſteenen, dan zou het noch eigender weezen als alle die bedroopene ſtreepen. Men neeme derhalven wel acht eer men aan het bedruipen gaat, dat men een onderſcheid doe zien in de dingen die verre of naby zyn; denkende by zich zelven, hoe veel duidelyker men een vlak op een kleed van naby, als van verre, gewaar word. By gevolg dient noodzaakelyk op de vermindering der afgelegene voorwerpen gelet te werden. Doch wat vuiligheid van nat en ſtof kan doch aan of op gladde ligchaamen hegten, 't geen regen, hagel of ſneeuw niet afſpoelt? maar wel datze door den tyd verteeren en afneemen, voornaamentlyk die in 't noorden ſtaan, en het ongelyk van 't weder, en andere ongemakken welke zouden mogen voorkomen, als den yſel, het ys, en het geweld der winden moeten uitſtaan. Men ziet aan de oude gebouwen daar veele exempelen van, dat 'er beelden zyn welke door den tyd zodanig zyn verteerd, dat men naauwelyks meer kan zien of 't mans of vrouwen zyn geweeſt, even als de beelden van ſneeuw die door de zon ten deele zyn geſmolten.

Van het bemorſſen en bedruipen der Steenwerken.

Nu werd het bedruipen en bemorſſen van zodanige voorwerpen hier niet tegengeſproken dan in zyn misbruik, wanneer het geen eigenſchap heeft: want daar moet altyd een waarſchynelyke oorzaak, waarom een ding dus of zo is, beſpeurd werden. Anders is het geen konſt, maar een enkele eenzinnigheid, die voor alle menſchen niet behaagelyk is. Maar keeren wy weder tot onze begonnene zaak.

Het is niet te mispryzen, dat men de moeite neemt van de ſteenen der gebouwen aan te wyzen, benevens der zelver aderen en vlakken, wanneer ze met oordeel en maat, volgens de regel overeenkomende, geſteld worden. Ik zeg, dat het heel loffelyk is voor iemand die de *perſpectief* verſtaat; maar in tegendeel belagchelyk voor die geenen, welke de zelve niet en kennen.

Dat de aaderen en vlakken, met oordeel en maat, in de ſteenen, aangeweezen moeten worden.

De gebouwen van binnen, die de ongemakken des tydts zo zeer niet onderworpen zyn, hebben zo veel nood niet van te breeken als die van buiten. Het çement houd ook beter ſtand; waar door die dingen

ſui-

zuiverder en gaaf blyven, zulks dat men naauwelyks de ſamenvoeging der ſteenen kan gewaar werden; uit welke oorzaak zy ſomtydts van eenen ſteen ſchynen gebouwd te weezen: waarom men zich wel moet wagten voor diergelyke misſlagen, door onkundige Schilders begaan, welke hunne gebouwen met aders en vlakken opſchilderen, en daar na met ſteenen afdeelen, waar door dikwils een ader of vlak door twee à drie ſteenen gelyk loopt, zo dat het zeer natuurlyk ſchynt geſchilderd te zyn, en geen leeven.

Misſlagen door onkundige Schilders begaan.

Het werk wel aangelegt en verdeelt aan ſteenen, dan gemarmerd en gevlakt, is, dunkt my, het zekerſte; wel agt neemende, dat ieder ſteen zyne byzondere vlak heeft, op dat men oogſchynlyk zien konne dat het bedruipen en marmeren geen een ding is.

Daat en tegen de regte manier aangetoond.

De marmere gebouwen zyn ſchoon en aangenaam, voornaamentlyk wanneer de zelve met een cierlyke *Architectuur* verzeld zyn, nevens hunne toepaſſende ornamenten, zo wel in ſchildery als natuurlyk.

Het is zeker, dat de ordentelykheid een der krachtigſte oorzaaken daar van is, zonder de welke het onmogelyk die groote bevalligheid zoude hebben.

Een vernuftig Bouwmeeſter laat zich ten hoogſten geleegen zyn aan het zetten van de ſteenen, die hy tot zyn werk uitgezocht heeft en bekwaam oordeelt, ten einde de ſchoonheid zyner *Architectuure* daar door niet mogte gekrenkt, maar in tegendeel verheerlykt werden, en aan 't oog een aangenaame *harmonie* geeven. Derhalven zet hy de vlak-aderige ſteenen ordentelyk op hunne plaats: als by voorbeeld zo 't een *portiek* is met twee kolommen, zal men altyd maaken dat de adervlakken tegen elkanderen aanwerken, als ſchuins van buiten naar binnen, of van binnen naar buiten: desgelyks de pilaſters, en alles dat gepaard is, zodanig dat het werk van verre altyd een reguliere figuur maakt; zoekende, zo veel het mogelyk is, dat ze even zwaar gevlakt zyn, op dat het oog altyd gebalanceerd blyve, en niet meer tot het een als het ander getrokken werde. Tot de architraaf, fries, en cornis zullen zy de ſteenen zodanig zoeken, dat de ſtreepen of aderen *perpendiculaar* gezet worden, om de lyſtwerken niet verward te maaken; 't geen zekerlyk zou geſchieden, by aldien de aderen der ſteenen met de ſtreepen der lyſtwerken overeen kwamen.

Het wel verkiezen der ſteenen pryſſelyk.

Nu ſtaat dit noch aan te merken in het marmeren der kolommen, dat de vlakaderen het krachtigſte licht moeten ontfangen op de rondte en de zwellende partyen, om alzo het platte, 't geen in ſchildery is, door de konſt te hulp te komen; 't welk de natuur niet van nooden heeft, als van zelve rond weezende. Derhalven zou het geen welſtand geeven, dat

Hoe men de vlakaaderen in de Kolommen, ten opzichte van ligt en donker,

dat het donkerſte der vlakaderen op de zwakſte partyen kwam; alzo de uitwerkinge, die men daar in zoekt te brengen, daar door t'eenemaal vruchteloos zoude weezen.

Verbeeld u eens een lange muur, in drie vakken verdeeld, aan ieder zyde van de welke vier kolommen ſtaan. De twee eerſte zullen tegen elkanderen aanwerken. De vlakken zullen of *paralel* aan den *horizont* weezen, of *diagonaal* tegens elkanderen toeloopen, na buiten of naar binnen: de twee andere desgelyks, en zo al voort. Als mede, hun beloop ſchikken moet.

Van de Ruïnen *of vervallene Gebouwen.*

ZESDE HOOFDSTUK.

WY hebben tot noch toe wegens de ſchoonheid en ordentelykheid der Gebouwen geſproken, waarom wy hier niet onvoegelyk achten ook iets van de vervallene en gebrokene Gebouwen te verhandelen; 't welk, myn's oordeels, alzo noodzaakelyk als het eerſte is.

Ik heb menigmaal gedagt, hoe het komt dat onder zo veele, die zich begeeven tot Gebouwen en ander Metſelwerk te ſchilderen, het zy Beeld of Landſchapſchilders, zo weinige gevonden werden die de volkomenheid in haar geheel en gaaf vertoonen, en voornaamentlyk de laatſten. Het is al *ruïnen*, gebrokene muuren en uitgegeetene ſteenen wat ze maaken, en zelden een heel en ongeſchonden gebouw, zonder dat ze eens getracht of uit de oudheid nageſpeurd hebben de gedaanten en allerfraaiſte deelen der gebouwen, waar uit ze iets beziens-waardigs zouden hebben geleerd aan den dag te brengen. De reden daar van kan ik, na veel zoekens, anders niet vinden te weezen, als voornaamentlyk dat hun de kennis ontbreekt, gelyk ook de eerluſt om die te bekomen. Hoewel nu veele meenen, dat een vervallen Gebouw zo naauw niet luiſtert, als een heel of gaaf, zy zyn verre verdwaald; want het een zo wel als het ander in een maatvoegelykheid en proportie beſtaat. Doch zommige gaan heen en ſtroyten een gedeelte van een Gebouw om ver, en voegen daar onder of omtrent eenige vreemde brokken van Capiteelen, ſtukken van Friezen, Corniſſen, en diergelyke, van een heel contrarie Order als het geene daar van noch overeind ſtaat. Hoe kan men zulks verſchoonen? Zy mogen zeggen, als 'er een Gebouw ingeſtort is, 't zy door ouderdom of andere toevallen, wie zal onder de puin gaan zoeken of 'er een verkeerde Capiteel, Fries, of Cornis legt? en ſchoon daar iets of wat van dien aart mogt gevonden worden, is het daarom een miſſlag? want het kon wel gebeuren, Veele zyn 'er die de vervallene Gebouwen, kwalyk begrypen.

dat die verkeerde brokken daar van een andere plaats gebragt waren, en onder dien hoop gesmeeten. Maar deze reden gaat mank, en tegens alle billikheid dwars aan. En om de waarheid te zeggen, ik kan niet bezeffen, hoe iemand zo verkeerd van zinnen kan weezen, dewyl 'er niet meer kennis en moeite van nooden is tot het beste als tot het slegtste, tot geheele als halve: in d'eene zo wel als in d'andere moet men de voetmaat en passer gebruiken. Is 't dat een schoon overblyfsel van een heerlyk gebouw een fraay landschap vercierd en deftig doet staan, hoe veel te meer een dat in zyne volkomenheid praalt? Die dan de moeite niet ontziet, zal zekerlyk alle zwaarigheden, welke zich hier in mogten opdoen, al oeffenende gemakkelyk overwinnen, zo hy maar door eerzucht tot het beste en loffelykste geprikkeld word. Niet dat ik in de verkiezing der vervallene Gebouwen een tegenzin heb, veel min iemand zoek te verhinderen zyn werk daar af te maaken; want men weet dat alle menschen hunne byzondere neigingen hebben, gelyk wy in 't eerste Deel hebben verhandeld, daar hunne genegentheid toe strekt om daar in uit te munten, zynde een zaak die natuurlyk en gemeen is. Derhalven moet men niet denken, dat het geen ik hier gezegt hebbe strekt om eenig ongenoegen te geeven aan sommige *Ruïne* schilders, of om onlust tot de *Ruïnen* te verwekken: geensins. Ik wil maar alleenlyk bewyzen, met wat aandacht men de Antieksche overblyfselen moet beschouwen, doch voornaamentlyk dat men moet poogen d'oude Paleizen en Gebouwen, zo als ze geweest zyn, te onderzoeken.

De voornaamste waarneemingen over de Stoffagie in het schilderen van Zaalen, Kamers en andere Vertrekken.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hoofdpunten die een Schilder waar moet neemen omtrent deze zaak.

VOor al dient men omtrent deze stoffe acht te geeven op de regulierheid van de verdeeling, de timmeragie betreffende, dat het in zyne volkomenheid, zo dezelve in zyne bouworder wel is, blyve, zonder die in het minste, onder voorwendsel van welstand of schilderachtigheid, te krenken of te hinderen; en of de nood zulks echter vereischte, dat het zy met voorzichtigheid, altyd tot voordeel van het generaal, te weeten van de Bouwkonst.

Ten tweden, dat de Schilderagie, het zy waar in die ook bestaat, tot luister en cierlyke deftigheid des Gebouws moet strekken: ik spreek ten opzichte van het houtwerk te beschilderen, het zy van marmer of andere schoone steen, of wel van hout.

Ten

Ten derden, dat de Ornamenten, die men schilderen wil, met de geenen, welke alreedts gemaakt en vast werk zyn, wel overeenkomen, en uit dezelve Order als de kamer is, vloeijen.

Ten vierden, dat in de vakken, nissen, of vensters, konstig zal verbeeld werden het geen men in der daad, of als natuurlyk, daar wil doen schynen, het zy tapyten of doorzicht. Is het tapyt, dat moet blyken, een doorzicht desgelyks; het eerste aan zyne rand, het ander aan zyne lucht of zon: in d'opene lucht het licht van de kamer al om vervolgende.

Ten vyfden, dat de Meester zich zal wachten, drie of meerder stonden van den dag in één vertrek te gelyk te verbeelden, mede niet in Historien, 't en ware tapytsgewyze.

Ten zesden, dat hy zich zal wachten zyn basreleeve van wit marmer in hout te sluiten; dewyl zulks tegen het gebruik en de waarschynlykheid stryd.

En ten laatsten, vermits de overtolligheid dikmaals de deftigheid van een schoon vertrek verbreekt of vermindert, zal de Meester byzonder voorzichtig doen met zich van veele kleinigheden te wachten, zo wel in zyne verdeeling, als in zyne cieraaden der Ornamenten. Een kundig Meester zal in 't verbeelden zyner geschiedenissen in zulk een gelegentheid, in de kloekheid zyner beelden, de maat van drie à vier voeten niet te boven gaan, alwaar het Stuk noch zo groot. Tapytsgewyze meer als leevensgroot kan met geen reden goed gemaakt werden. Het is wanstallig in een kleen vertrek, en het ontruimt een groot.

Het ware wel te wenschen, dat Patroonen of Liefhebbers, die zulke werken aanbesteeden, van alle die byzondere aanmerkingen eenige kennis of wetenschap hadden, of ten minsten daar van onderricht wierden, en ook met den Meester, die het verstaat, wilden te vrede zyn, ik meen de uitvoering betreffende: want het is niet onbillyk, dat hy wegens het *Concept*, zo hy 'er een heeft 't geen hem behaagt, het zyne volgt.

Als mede iemand die een Huis laat bouwen.

Men ziet weinige Konstenaars, die zich aan de stoffagie binnenshuis laaten gelegen zyn, niet alleen ten opzichte van de cierlykheid en kostelykheid, maar ook omtrent het gebruik en de noodzaaklykheid derzelve. Dit blykt genoegsaam in de werken van veele oude en beroemde Meesters. Doorgaans heeft men in hunne ordinantien een enkele eenvoudigheid: alles is, volgens het spreekwoord, slegt en regt; tafels, banken, stoelen, keukengereedschap, drinkvaten en meêr andere dingen: ja daar dikwils veele oude en jonge persoonen in een kamer zyn, ziet men naauwelyks een stoel om op te zitten, en somtydts niet meer dan vier muuren met een enkele gordyn, en noch op zodanig een wyze hangende, dat

Misslag veeler Konstenaars.

In het opschikken der Kamers.

men niet kan begrypen tot wat einde zulks aldaar geplaatst is. De cieraaden en het loofwerk vind men in hunne werken zo zelden, en veeltydts noch zeer oneigen te pas gebrogt en verstrooid, dat wy na veel onderzoek daar niets anders van konnen oordeelen, als dat zy zulks niet om welstand, maar uit eigenhoofdigheid, aldaar gesteld hebben: waarschynlyke tekenen dat de natuurlykheid, de noodzaakelykheid, noch toeeigening der voorwerpen by hen niet gekend zyn geweest.

Verschil in de pracht door verloop der eeuwen: Ook onder ryken en armen.

Dat de oude Grieken en Romeinen in het begin zo prachtig niet geweest zyn in hun huisraad, als wel in laater tyden, werd niet tegen gesproken: maar het is wel te begrypen, dat'er een onderscheid was tusschen lieden van vermogen en 't gemeene volk, als mede in hunne gebouwen, kleedingen, en andere dingen. Den een gebruikte zilverwerk op zyne tafel, en den ander aardewerk of geschilderd hout: den een had basreleeves, pronkbeelden, behangselen of tapitseryen; den ander weder slechte en enkele muuren: en aldus ieder na zyn zin of vermogen. Waarlyk, ik kan my over geene zaak meêr verwonderen, dan wanneer ik myne eerste Ordinantien herdenk, die ik placht te ontwerpen toen ik noch in myn Jongelingschap was, hoe oneigen myne gedachten waren, verbeeldende meenigmaal een koninglyke geschiedenis in een stal of slecht boerenhuis, en dikwils ook het tegendeel. Het is buiten twyffel, dat de geenen, welke een huis bewoonen, het zelve ook stoffeeren en voorzien van alles wat in ieder vertrek behoord, 't zy in de keuken, kamer, pronkzaal en gaanderyen; den een met een ledekant, of rustbedde, met al zyn toebehooren, kassen, tafels en stoelen; een ander met behangsels, min of meer kostelyk, tapyten op de vloer, geridons, kandelaars, staale spiegels &c. een ander weêr met banken, schoorsteen, tafelbedden, halvemaansgewys, na de forme van de tafel, en het overige na dat de plaats het vereischt; en aldus met andere vertrekken desgelyks.

Voorbeeld van misslag in den Schryver.

Natuurlyke gevolgen om die misslag te verhelpen.

Voorbeeld van een misslag omtrent deze zaak.

Zommige meenen, dat de stoelen in den eersten tyd niet gebruikt zyn geweest, maar dat men op kussens neêr zat als in de Oostersche Landen, of op rustbanken. Wanneer eens zekere Persoon *Eneas* by *Dido* had verbeeld, in een deftige zaal, en *Dido* op een kleen zoldertje, met een tapyt overdekt, hebbende den kleenen *Ascaan* in haaren schoot, en *Eneas* aan haare zyde, en vorder omtrent haar eenige Staatjuffrouwen hier en daar over de vloer op kussens nederzittende, welke vloer mede met een groot tapyt bedekt was; zo verwonderde ik my, dat ik in een hoek, aan de zyde van 't Stuk, een groote ronde tafel zag staan, op welke gedischt wierd, als tot een aanstaande gastmaal, en dat men daar noch daar omtrent niet eenen stoel vernam. Ik vraagde den Meester,

Meester, waarom die Juffers niet op stoelen of banken zaten; dan of deze gestalte alzo in de Geschiedenis vermeld stond? Hy gaf my tot antwoord, dat in die tyden noch geen stoelen of banken bekend waren. Ik kon my niet wel van lagchen wederhouden: doch toen ik hem daar na vraagde, of zy dan staande zouden eeten, vermits 'er zulk een hooge tafel geplaatst was, begon hy zyn misverstand te bemerken. Echter wilde hy zich verschoonen, zeggende: zy zullen die rustbank daar toe gebruiken, welke gints tegen dat behangsel staat. De meening was zo vreemd niet, had dezelve daar maar toe gemaakt geweest: maar die was juist regt, en de tafel rond. Ik zweeg stil, om zyne schaamte niet te verdubbelen.

Men vind 'er wel meêr, die zulke misslagen begaan. Het is byna dezelve misslag, als de geen beging, die, volgens de vertelling, *Abrahams* offerhande willende verbeelden, hem met een krom zwaard en een regte scheê had geschilderd. Twede kwaad Voorbeeld.

Gelyke missslag heb ik ook gehad, wanneer ik noch weinige opmerkinge, maar groote lust had om te ordineeren. 't Was een *Hercules*, spinnende by *Omphale*. Ik had van *Bartolet* in een ander voorval uitgebeeld gezien, dat hy *Hercules* ongelyk kloeker, dan alle de vrouwen, had gemaakt. Derhalven verbeeldde ik hem ook veel kloeker van gestalte, hebbende een vrouwenkleed aan, met mouwen, voor toe gereegen, (gelyk *Meriaan* in zyne Historische Chronyk *Sardanapalus* onder de wyven mede gedaan heeft) een spinrokken in zynen gordel, een spil in de vuist, een paerlsnoer om den hals: en om te toonen, dat het *Omphales* kleed was, had ik haar geheel naakt by hem gezet. Nu laat ik iemand oordeelen, hoe schoon *Omphale* dat kleed gepast had, dewyl het *Hercules*, die ten minsten andermaal zo kloek was als zy, niet te kort noch te naauw van mouwen of lyf was. Doch daar na wierd ik door herdenking wat opmerkender. Derde Voorbeeld in den Schryver.

Het is wel af te neemen, dat zodanige missslagen nergens anders van daan komen, dan uit een geringe kennis, of slegte onderrichting in die dingen welke deze hooge Konst vereischt, en voornaamentlyk het geen de stoffagie betreft: ik zeg, stoffagie, hoedanig die ook zoude mogen weezen, zo binnen als buiten; dewyl 'er weinige zyn, welke weeten dat zulks van zo groot een aangeleegenheid is, en zulk een ongemeene uitwerking doet. Oorzaaken waar uit dezelve ontstaan.

Men mag hier en daar uit de fraaije Werken der oude en vernuftige Meesters het een of 't ander wel afzien, naarbootsen, en in zyne *Concepten* plaatsen, als het te pas komt; wel te verstaan, zo het eigenschap met de rest heeft, en met den zin overeen komt. Dat de vermaarde *Poussyn* Hoe verre een Schilder gaan mag.

in zyne *Mozes* vindinge de *Nyl* met een Watergod verbeeld, heeft reden: ('t welk wy in een ander Hoofdstuk, daar wy meenen te spreeken door wat gezag het den Schilders toegelaaten is geestelyke en levenlooze dingen onder menschelyke gedaantens te verbeelden, zullen bevestigen) maar het is, myns oordeels, belagchelyk, dat iemand het zelve beeld met al zyn toebehooren op de kant van een rivier zet, en daar by *Narcissus* die zich daar in spiegelt; denkende mogelyk, als het maar een Watergod is, dat het daar mede wel zy; en zeggende by zich zelven: het schikt wel: 't is een schoon beeld: en behalven dat, *Poussyn* heeft het durven doen; waarom wy niet? Doch dit stryd tegens de gezonde reden; waar de *Sfinx* met de kinders daar noch af, dan kon het doorschieten.

Belagchelyk voorbeeld van opmerking.

Wie is 'er toch, die een bezoekkamer stoffeert, dat men uit de stoffagie kan oordeelen of het voor of na de maaltyd geweest is, als men in d'eene hoek of d'andere geen tekens daar van bespeurt, niet alleen met een gedekte tafel, maar ook kannen en glazen, koelvaten, en al wat tot een maaltyd behoord? want voor den eeten moet alles ordentelyk gereed staan; en na den eeten, leêge kannen onordentelyk leggende, leêge schotels, een hond die een been knaagt, de stoelen hier en daar, het tafelkleed half opgeslagen, en meer diergelyke dingen.

Wat men omtrent de natuurlykheid van een verbeelding moet waarneemen.

Wie zal ook voor goed keuren, dat *Testa* in zyne dooping van *Achilles*, *Thetis* haar kraambed doet houden in een opene gaandery, daar de kinderwieg by noch omtrent is?

Wat de roerende stoffagie aangaat, het is oneigen, dat men *Marcus Antonius* met *Cleopatra* wil verbeelden, om daar mede te kennen te geeven haare pracht en overdaad, en zulks zonder stoet als in een byzondere maaltyd; daar men weet, dat het in zulk een ongemeen gewoel bestond, van speellieden, hofnarren, googchelaars, en andere baldaadigheden meêr. Of kan men *Christus*, in een kribbe leggende, uitbeelden, met *Maria* en *Joseph*, alwaar de drie Koningen by komen, en dat in een stal daar overvloed van vouragie voor de beesten is, mitsgaders aan de muur een wan en dorsvlegel hangende, en meer andere gereedschappen tot den akkerbouw behoorende; daar by geene boeren of boereknegts; wat meer is, geen koffer noch kist, zaag of winkelhaak? doch of *Joseph* die stal gehuurd, of ontbloot van menschen gevonden heeft, staat ons te denken; daar en boven een der aanzienlykste personagien in het volle harnas, en zulks blootshoofdts, waar omtrent men geen helm noch muts, die hem toekomt, kan bespeuren.

Desgelyks omtrent de roerende Beelden.

Als eens een myner Medgezellen een maaltyd had geschilderd, vraagde

Voorbeeld tot waarschouwing.

de ik hem, waarom hy geen mes op de tafel vertoonde? waar op ik niet anders tot antwoord kreeg, dan dat de messen niet anticks waren. 't Is wel, dacht ik: is dan het brood, het vleesch, en een drieftal met een leuning, die daar ook stond, anticks?

Het is mede niet oneigen, schoon het slegt schynt, dat men by een bed, daar iemand slaapt, een waterpot zet: ja al was'er ook in den morgenstond een lamp brandende, of uitgebluft, by, en meer andere dingen: waar uit men kan oordeelen wat verder aan te merken zy.

Het is dan, na myn gevoelen, een voorzichtig Meester, die zich aan de stoffagie t'eenemaal laat geleegen zyn, en weet dat het zo kwaad is iets af te laaten 't geen 'er by behoort, als iets by te voegen 't welk onnoodig is.

Wat soort van Schilderyen in ieder Vertrek van een Huis gevoegelyk zyn.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen in 't algemeen zyn bekwaame werktuigen om de zinnen door de verscheidene veranderingen der voorwerpen, die ons behaagelyk voorkomen, als beelden, landschappen &c, in een geduurige aandacht en bezigheid te houden. De natuur derzelve is een groote overeenkominge met de natuur der dingen, die zy verbeelden, als ze door een ervaren en welgeoeffend penceel gemaakt zyn; en zy konnen ons, by gebrek van de voornoemde natuurlyke dingen, genoegsaam te vrede stellen.

De natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen, moeten noodzaakelyk in alle Vertrekken waargenomen worden.

De eigenschap is een behoorlyke toepassing tot de plaatsen, alwaar zy gesteld worden; 't welk van d'eene in d'andere plaats niet kan worden verwisseld zonder de natuurlykheid te kort, ja zelfs te niet, te doen.

Aangaande het gebruik der Schilderyen, dat bestaat in wat gelegentheid en plaatsen daar zy mogen toegepast worden, om de zinnen der Eigenaars, wel uitgedrukt, te voldoen, en in de verscheidenheid der voorwerpen, tot het cieraad der wooningen overeenkomende, met de Bouwkonst te dienen.

Of dit gezegde nu voor zommige niet duidelyk en verstaanbaar genoeg mogt weezen, wil ik, zo veel als in myn vermogen is, om de zulken te hulp te komen, de zaak wat klaarder en breeder uitleggen.

Ik zeg dan, dat het niet genoeg is, dat een Schilder zich zelven werk verzorgt, en in 't een of 't ander Vertrek een Stuk maakt 't geen hem

goed

goed dunkt, of 't geen hy het beſt kan: neen gantſch niet; maar hy moet ook acht geeven, of het zelve met de natuur, en eigenſchap van de plaats, overeenkomt, en 'er wel paſt. En om hier in zeker te gaan, dient hy zich met de Bouwkonſt te beraaden, en nooit tegens dezelve aan arbeiden, maar inzonderheid acht geeven op deze drie hoofdpunten.

Drie zaaken waar op men noodzaakelyk acht moet geeven in het ſchilderen der vertrekken.

Eerſtelyk, op den ſtaat des Bouwers.

Ten tweden, op 't Gebouw zelve.

En ten derden, op de Vertrekken in het zelve.

Wat belangt het eerſte: hy moet zien en overweegen, of het een Vorſt, Heer, Amptman, of Handelaar zy.

Op het twede: of het Gebouw zy een algemeene plaats, als Raadhuis, Kerk, Paleis &c., of een byzondere, als een Koopmans of Burgers wooning.

En op het derde: of het een Zaal, Kamer, Spreekvertrek, Keuken, of zodanig een zy tot het een of 't ander gebruik gemaakt.

Voor zo verre moet hy raadpleegen met de Bouwkonſt, en ſchikken zich hier na. Men zal voor een Koning een Paleis bouwen, en de byzondere Vertrekken daar binnen tot andere dienſten ſchikken als voor een Koopman, of als zelfs een Raadhuis zal weezen: want in een Raadhuis vind men veelerley Vertrekken tot zulke verrichtingen geſchikt die nooit in een Paleis geſchieden. En om een volmaakt voorbeeld te geeven, zo beziet het Stadhuis van *Amſterdam*, daar door de Bouwkonſt alle de Vertrekken op een wonderlyke wyze ieder tot zyn gebruik geſchikt zyn; en neemt met eenen acht op het verſtand der Schilders of Bouwmeeſters in het gevoegelyk plaatſen der Schilderyen in de Vertrekken. Ieder Schildery, doch wel voornaamentlyk Beeldhouwery, is geſchikt na de gebruiken die de zelve Kamers hebben, op de welke zy naakt en klaar ſlaan; zo dat men uit de zelve kan kennen waar toe de Vertrekken verordend zyn, en uit de Vertrekken wat de Schilderyen, ſteene Beelden en Basreleeves beduiden.

Derhalven is het zeer noodzaakelyk, dat men de eigenſchap der Vertrekken aanzie, om zyn werk daar na te richten. Gelyk voor eerſt,

Verſcheide verbeeldingen in de Vertrekken eigen.

In het Voorhuis paſt een graauw basreleeve, ook eenige wapentuigen op de muur naar 't leven geſchilderd.

In een Zyvertrek, waar in men de menſchen, die om d'eene of d'andere order af te wagten komen, inleid, voegen ook geen andere cieraaden als graauwen, ſomtydts een weinig bloemen daar onder gemengd, doch heel ſoberlyk.

In de Zaal van gehoor, paſſen tapyten of ſchilderyen tegen de muuren met levensgroote beelden van prachtige uitbeeldingen, in geſlootene kamers of paleizen voorgevallen.

In

In de vrouws bezoekkamer dienen andere ſoorten van ſtoffagie, als fruiten, bloemen, landſchappen, zoete gedachten, zedige uitbeeldingen, meeſt gekleede en eerbaare geſchiedeniſſen.

De kinderkamer zal het voegelykſt vercierd zyn met basreleeves en geſchilderde zinnebeelden of moraalen, waar uit zy eenige goede zeden of manieren mogen leeren, en zich van jongs op tot deugdzaame zaaken gewennen. Men kan 'er ook wat bloemen, vruchten, of eenig gevogelte, en andere diergelyke dingen by voegen.

In de keuken paſſen geen andere ſchilderyen als eenige verbeeldingen van keukengereedſchap en wildvangſt, het beeld van d'eene of d'andere meid, knegt, hond of kat, enz. doch meeſt graauw of houtkoleur, ter oorzaak van de rook, die de ſchoonheid der koleuren anders geweldig zoude beſchadigen.

In de gaandery zullen wel voegen allerhande jagttuigen op de muur levendig afgebeeld.

In de bovenkamers paſſen landſchappen, en allerley ſchoone gezichten.

In de ſlaapkamer van man en vrouw zyn goed eenige ſchoone tronien en naakte kinders, levendig afgebeeld.

In de kinderenſlaapkamer paſſen geen andere dingen als *feuillage*, of loofwerk.

In de ſtudeerkamer voegen eenige graauwe marmere geſchilderde afbeeldingen van geleerde lieden, als Philoſophen, etc.

In 't achterhuis, aan 't einde van de tuin, alwaar men in de hitte des zomers zyn vermaak neemt met een zoet gezelſchap, en colationeert, meeſt onder manvolk, voegt niets beter als eenige fraaye en vrolyke bagchanaalen, hardersſpeelen, danſſen, waterbeeken en fonteinen.

Laat ons nu komen tot de verbeeldingen, die men op ſchoorſteenen en deuren, in ieder vertrek, ſchildert. Verbeeldingen op Schoorſteenen en Deuren.

Op de ſchoorſteen in de eetzaal, *Comus*, God der maaltyden, verzeld met de Smaak en de Reuk. En op de deur *Letitia* of Vreugd.

Op de ſchoorſteen in de vergaderzaal, *Decoro* of Gezag, verzeld met *Pallas* of Deugd, en *Honos* of Eer; en op de deur het Verſtand.

Op de ſchoorſteen in de vrouws bezoekkamer, Eerbaarheid verzeld met *Obedientia* of Gehoorzaamheid en Naarſtigheid; en op de deur Getrouwheid.

Op de ſchoorſteen in een ſalet of vergaderplaats voor de jonkheid, *Juventus* of de Jonkheid verzeld met Bevalligheid en Welſpreekendheid; en op de deur *Gaudium* of Vrolykheid.

Op de ſchoorſteen in de kinderkamer, *Educatio* of Opvoedinge, daar by een jonge tak tegen een ſtok gebonden; en op de deur Gehoorzaamheid.

Op de ſchoorſteen in de keuken, *Prudentia* of Voorzichtigheid, verzeld door *Ceres* en *Bagchus*. En op de deur Naarſtigheid.

Op de ſchoorſteen in de ſlaapkamer, de Geruſtheid. En op de deur *Securitas* of Zekerheid.

Op de ſchoorſteen in de ſtudeerkamer of kantoor, de Wysheid of Weetenſchap. En op de deur *Harpocrates*.

In 't voorhuis op de deuren van beide de zykamers, *Clementia* of Goedaardigheid, en *Vigilantia* of Wakkerheid. En in de midden tegen de muur *Oeconomie* of Huishouding.

Op de deur van de ſpyskamer, *Abondantia* of Overvloed.

Op de deur van de kelder, *Silenus*.

Op de zolderdeur, de Winter.

Op de deur van de tuin, *Flora*.

Op de deur van de boomgaard, *Pomona*.

In de Oranjery, tuſſchen de kagchels, de beelteniſſen van die in boomen en planten veranderd zyn, als *Ciparis*, *Mirrha*, *Dafne*, enz. Op de deur van binnen *Apollo*, en van buiten *Diana*.

Op de deur van de ſtal, allerhande paardegereedſchap, als toom, ſchabrak, ſtygbeugel, meſtvork, ſchop, roskam, en diergelyke.

Op de deur van 't ſekreet, *Momus* lagchende.

Van Schilderyen die men onder Schoorſteenen zet.

Om niets voor de Konſtbegeerige Liefhebbers verborgen te houden, willen wy ook ſpreeken van Schilderyen die men onder ſchoorſteenen zet.

In zodanige plaatſen zoude men veele *concepten* konnen vinden, vermits men aan het vuur niet verbonden is, ter oorzaake dat het vuur alleenlyk by de winter geſtookt werdende, men zodanige kamercieraaden weg neemt. De Lente, Zomer, en Herfſt, heeft men alsdan tot voordeel, dewelke cierlyke en aangenaame ſtoffe in overvloed verſchaffen: want vermits de plaats geduurende drie vierendeeljaars tot alle dingen geſchikt kan werden, kan men daar van maaken wat men goed vind. Men kan die toe laaten of open ſlaan, of in niſſen allerhande pronk- of borſtbeelden, basreleeves, en andere cierlykheden, als koelvaten, vaazen, bloempotten, mandtjes met vruchten, muziek-inſtrumenten, globes en andere dingen meer, zetten. Men kan ze doen open gaan met of zonder deuren, met een heele of twee halve, en daar in verbeelden zodanige doorzichten als men goed vind, 't zy een bloemperk, een plaats met fonteinen, een ſtraat met huizen, een boſch,

bosch, laan, poortaal, een spyskamer, een wynkelder, een alcove met een rustbedde, of een boekkamer, en meer andere dingen welke niet oneigen zyn, als het maar niet iets is 't geen noch eens in dat vertrek word gezien.

Doch hier dient wel aangemerkt te worden, dat zodanige Stukken met een natuurlyke *horizont*, te weeten hoog geschilderd, moeten werden, en daarom weinig of geen lucht vertoonen, op dat ze zo veel te meer mogen diepen. De openingen, die ons van 't een in 't ander vertrek leiden, het zy hoedanig die ook zouden mogen weezen, als ze zich maar binnenshuis verbeelden, zyn niet oneigen. Maar wanneer men buitengezichten, als voor gezegt is, wil vertoonen, is het eigener dat'er deuren aan verbeeld werden, kwansuis om de tocht. En gelyk het veeltydts gebeurd, dat zodanig een Stuk het voordeeligste licht niet ontfangt, en dikwils door de verre uitsprong der schoorsteen in de schaduwe is, dient men wel acht daar op te neemen, ten einde men zyn werk daar na schikke, op dat het zich niet als een schildery vertoone, maar als de natuur zelve.

Hoe den *horizont* derzelver genomen moet werden.

't Zal niet ondienstig zyn hier eenige *concepten* tot zodanige plaatsen ter neder te stellen, om den geenen, welke niet al te ryk van vindingen zyn, daar door eenigsins te hulp te komen.

Flora met een vrolyk wezen uitkomende, heeft een mandtje vol bloemen van dien tyd onder haaren linker arm. Haare regter hand heeft zy achterwaarts, waar mede zy haare rok een weinigje optilt. Haar linker voet is om laag op een trap, treedende met de regter vooruit opwaarts; en de borst is een weinig na het licht gekeerd. Achter, in een laag verschiet, ziet men een *parterre* of bloemperk met vaazen. Achter haar zou men noch een beeld, 't geen de trap opkomt, in de schaduwe konnen stellen, om daar door het verschiet te beter te doen wyken, en het voorste beeld krachtig te doen afsteeken. Deze *Flora* moet na de plaats geproportioneerd zyn. Kan het geen volwassene vrouw weezen, zo laat het een meisje zyn: en is de tronie in de schaduwe van de schoorsteen, zo neemt de *reflexie* te baat. Het zelve *concept* kan men ook met kindertjens verbeelden.

Het eerste *concept*, verbeeldende de Lente.

Pomona met een mandtje vol vruchten op de schoot, en in het verschiet een boomgaard, waar in eenige *Cupidootjens* bezig zyn met vruchten en bloemen te verzamelen.

Twede *concept*, verbeeldende de Zomer.

Bagchus vertoont zich in den ingang, rondom met wynranken en druiven behangen; en, zo men wil, een jong *Satyrtje* met een kan by hem. Het zelve *concept* kan men desgelyks met kinderen afbeelden.

Derde *concept* tot den Herfst.

Anteros, als een Jongeling met laurieren gekroond, staat op den

De vierde verbeeldende de liefde tot de studie. drempel, hebbende een fakkel of lange pyl daar hy op steunt, wyzende na binnen op een *bibliotheek* of boekkamer, alwaar men een astrolabe en globe ziet, als mede een lier aan de wand hangende. Zyn kleed, op beide de schouders vast, is purperrood. Hy is bevallig en deftig van wezen, met den mond open als of hy iemand aanspreekt en daar binnen nodigt. Hy staat aan de linker zy tegen de deur, die half in de schaduwe tegen het verschiet is, zo dat hy krachtig afsteekt. Zyn aangezicht en onderlyf ziet men van vooren, zynde de borst naar het licht gekeerd. Deze verbeelding is links en regts even goed, gelyk ook de voorgaande.

Vyfde. *Cupido* komt hier voor den dag met een blyd en zoet lagchend wezen, hebbende een teene boutelje in zynen arm, en een spawaters kan in de hand, die hy opheffende vertoont, als of hy zeggen wilde: *puik van borneeren* Nevens hem staat een cierlyke geridon of teetafel, waar op een andere *Cupido* een zilver schenkbord met glazen, gelyk ook een zilvere suikerdoos en lepel neder zet. Achter zoude men een wynkelder konnen verbeelden, die met een kaars of lamp verlicht wierd. Men zoude ook wel een gedeelte van een prieel of fontein op een plaats konnen doen zien, als mede een gaandery, enz.

En zesde. In dit *Concept* doen wy een *Serenade* door drie jongelingen uitvoeren; d'eerste als een *Polichionelle* gekleed, met een pypzak, *hautbois*, of fluit; de twede als een *Harlequin* met een fiool; en de derde als een *Scaramouche* met een guiterre, elk met zyne toegeëigende beweeging. *Harlequin* staat ter regter zyde tegen de post, de fiool tegens zyn oor houdende, en styf van actie. *Polichionelle* tegen de andere post op den drempel zittende, houd de fluit van den mond, en ziet na vooren toe al lagchende, zulks dat zich alle zyne tanden bloot vertoonen, drukkende het hoofd een weinig achter over in de nek. *Scaramouche* is in de midden met de guiterre onder den arm, en het hoofd heel in de schouders gehaald; luisterende met aandacht, en houdende de voorste vinger bezyden de neus, en de beenen digt aan een. Achter deze speelders zoude men een *balustrade*, boven het water, in de schaduwe konnen verbeelden, op de welke een aap moest zitten. In 't water kan men eenige gondels met maskarades doen zien; ook wel een straat, en meer andere dingen.

Waarneemingen in deze verbeelde openingen. En vermits de dikte van de gemelde opening niet heel breed kan zyn, kan men echter, met de deur wat minder of meer toe te haalen, meerder voordeel van schaduwe krygen, indien het de zaak vereischt; ook wel met het een of het ander daar tusschen in te schikken. Men dient ten hoogsten niet boven een beeld en een half in 't licht te stellen, en

een

een derde in de schaduwe. De koleuren doen de zelfde uitwerkinge. Zodanige Stukken moeten niet gefimeld zyn, maar wakker aangetast, en met kracht van licht. Dit is voor zo ver de verbeelde openingen betreft. Derhalven zullen wy ook verscheidene *concepten* ophaalen, zeer bekwaam om in schoorsteenen, die toe zyn, te verbeelden.

Een vaas, het zy van wit marmer, goud, of zilver; ook goud van buik, en de hals en voet van *lapis* of azuurſteen, ſtaande in een roode marmere of porfiere nis; de weêrzydsche plaaten van een ligter steen, behangen met festons van allerhande groente en cierlyke bladen, hier en daar met kleene bloemetjes door een geschakeerd. Deze festons moeten zeer kloek zyn als twee armen, heel spartelende, om de ligte grond te verbreeken; op dat het middelstuk, het zy wit marmer, zilver of goud, te meerder kracht moge hebben. Verbeeldingen in Schoorſteenen die toe zyn.

Het borstbeeld van *Bagchus*, vertoonende zich als wit marmer, met wyngaardtsbladen en ranken gekroond, daar eenige bossen druiven aanhangen, of moerbeziën met hunne groente tot het schikken van een krans: aan weerzyde, op een hartsteene grond, festons van witte en blaauwe druiven, tusschen de welke eenige instrumenten, daar by passende, konnen gesteld worden, als rinkelbommen, cimbaalen, *hautbois*, *Pans*-fluiten, en klapborden. Dit borstbeeld staat op een pedestal van pisaans marmer, in een nis als vooren; moetende het zelve beeld zo hoog met de nis zyn als het mogelyk is, op dat het zyne volle lengte konne hebben: doch indien de schoorsteen en nis zo hoog niet komt dat'er een volwassen beeld in zoude konnen staan, kan men'er een jongeling van maaken. Wanneer men nu niet gezind was dit borststuk op een pedestal te vertoonen, zou men het zelve in de nis, doch een derdepart korter, konnen plaatsen. Onder de nis konde men alsdan een flaauw basreleeve, van een graauwe of andere koleurde steen, stellen; of wel een andere feston van pynbladen, hier en daar met een kleen bloemetje van schoone koleuren geschakeerd. Twede.

Het borstbeeld van *Apollo*, en aan weêrzyde eenige muziekinstrumenten, het zy uitgehouwen of natuurlyk verbeeld. Onder de nis een vierkant vak, en daar in uitgehouwen een fakkel en pylkoker kruiswyze door een laurierkrans. Onder de natuurlyke instrumenten eenige laurier-en olyftakken; en onder de uitgehouwene eenige rollen papier met geometrische en andere konsttekenen meer, welke men in basreleeve beter kan schikken als in de natuurlyke. Derde.

Een diepe nis, in de welke een tafel staat cierlyk van voet, van schoon hout, en hier en daar wat verguld, met Oostindische Theegereedschappen, als kopjes, schoteltjes, trekpot, en een zilvere gedreevene Vierde.

theebos; of wel Coffygereedſchappen, als een cierlyke zilvere ſchenkkan, een zilver ſchenkbord met eenige pypen, een mes, een eindtje verinis tabak op een papier, een ſchoon konfoor met vuur, en onder op de grond, in de ſchaduwe, eenige wynfleſſen.

Vyfde. Dit *Concept* met een tafel kan veelderley weezen. Men kan veelerhande geregten daar opdiſſen, 't zy meloenen, mandtjes met vruchten, als perſikken, abrikoozen, nooten, enz.

Zesde. Ook kan men op zodanig een tafel muziekboeken leggen, als mede een luit, fiool, *hautbois*, enz. en onder op de grond een koelvat, met eenige boeteljes in het water overeind ſtaande.

Zevende. In dit laatſte ſtellen wy een ronde basreleeve, verbeeldende een zittend kind van vleeſchkoleurde marmer, 't welk bellen blaaſt, op een azuure grond ingeleid, rondom een witte marmere lyſt, en onder een feſton.

Beſchryving van verſcheidene Tafereelen, volgens den aart, hoogte, en andere toeëigeningen der Orders in de Bouwkunde behoorende.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DEwyl 'er tot het beſchryven van fraaije Vertrekken geen bekwaamer ſtyl is dan deze, die, als of men dezelve gezien had, de zaaken voor oogen ſtelt, zullen wy ons daar toe keeren, en van ieder Order een byzonder bouwgezicht maaken; hoopende zo duidelyk mynen medebeſchouwer alles aan te wyzen, als ik my, door myne gedachten, verbeeld zulks klaar voor oogen te zien. Men geeve dan een weinig acht op de byzonderheden, dewyl alles aan een geſchakeld is: want menigmaal een gering punt overgeſlagen zynde, breekt men de t'zamenhang der zaak zonder ooit een volkomen begrip der zelve te verkrygen.

Wy zullen dit onderwerp in vyf Vertrekken bepaalen, en in ieder Vertrek die Tafereelen beſchryven, welke den aart, hoogte, landaard, en verdere eigenſchappen de Orders in dit Gebouw betreffende, zullen aanwyzen, &c. En dewyl de Order Toſcana, zo wel in 't geheel, als in alle haare deelen en leden, heel grof en robuſt is, zullen wy hier vertoonen het

Tafereel van Poliphemus *en* Galathea.

Zin van het verdichtsel.

P*Oliphemus* aan de ſtrand door de ſchoonheid van *Galathea*, die aan dezen oever, in de aangenaame kabbeling der baaren, haar vermaak kwam neemen, tot liefde ontvonkt, zogt haar met zingen en ſpeelen te behaagen, en tot mededoogen te beweegen: maar haar hert was voor hem ongevoelig. Zyn onbehouwen groote geſtalte, en vervaarlyk wezen, verwekte by haar niet als afkeerigheid. Zy vlied hem, en ſpot met zyne liefde.

Hier zag men een volle zee met ſtille baaren. Op de twede grond, aan de linkerzyde, deed zich een hemelhooge rots op, welke over de zee hellende tot byna aan het oogpunt, heel ruuw, en hier en daar met groente bemoſt en begroeid was, en na de linker zyde heel hobbelig afging. Voor de zelve waren zwaare ſteenen op malkander gelegt, als een trap, tot aan de kant van 't water, niet als gemeene trappen, maar twee à drie maal hooger. Op de onderſte derzelve, digt aan den oever, zat de wanſchapen Ciclops, afgemaald als een wild en woeſt menſch, heel rouw, donker, en dik gehaird van vel, als mede zyn hoofd en baard vol borſtelig zwart hair 't geen tot op de ſchouderen en borſt hing; hebbende niet meer dan een winkbraauw, die over het gantſche oog, dat, volgens de getuigenis van *Homerus*, zo groot als een ſchild was, en in 't midden van een gerimpeld voorhoofd ſtond, hing, en de breedte van het voorhoofd t'eenemaal overliep; met een dikke lip, die zich tegen een breede en platte neus, gelyk die der Mooren, omkrulde; ſteekende, met een grimmig, wezen zyne tanden, geſchikt gelyk de tanden van een zaag, uit zyne gulzige kaakebeenen. By hem neder lag zyn ſtaf, welke, gelyk die der harders, aan 't eene einde krom, en, volgens het zeggen van *Ovidius*, grooter dan de maſt van een ſchip was. Een knapzak of tas hing hem op de zyde. Zyn kleed was van bokkevellen aan malkander genaaid, 't geen hy van de ſchouders geſchud had om mogelyk zyn ingebeeld ſchoon en welgemaakt ligchaam aan *Galathea* te vertoonen. Dit kleed was witachtig geel van koleur, met eenige zwarte vlakken. Hy zat heel ongeſchikt, met zynen rug een weinig achter over tegen de rots leggende; het linker been na de kant van 't water uitgeſtrekt: en het regter, heel opgehaald, lag over een ſtuk van de rots, het onderſte met de voet in 't verkorten. Zyne honderdpypige fluit had hy in de linker hand, digt aan den mond, als of hy even geblaazen had; laatende ondertuſſchen, zyn oog ten hemel opſlaande, het hoofd tegen *Cupido*, die hem voor

Gedaante en beweeging van Poliphemus.

deze

dezen tyd ſtreelde en gezelſchap hield, hangen, met den mond open, als of hy zong; terwyl de regter hand op zyne knie overeind ruſtende, de maat ſcheen te ſlaan. Het was raar te zien, hoe *Cupido* al ſpeelende hem een pyl in zynen boezem ſtak, zonder dat hy het gewaar wierd.

Cupido. *Cupido* vertoonde zich heel klein, omtrent zo groot als de helft van zyn arm of been, zo dat op de twede trap geklommen zynde, hy noch naauwelyks aan de Ciclops zyne ſchouderen kon reiken, om met zyne regter hand de hoofdhairen van des Reuzen oog af te ſtryken; terwyl hy met een uitgeſtrekte vinger van de zelve hand zeewaart in wyzende, een pyl met de linker hand, al lagchende, in het hert van *Poliphemus*, onder den opgeligten arm, drukte. *Cupido* was bloozende en ſchoon van vel: zyn hair geelachtig blond. Een pylkoker, door een ſchoon ligtroode ſluyer om zyn lyf vaſt gemaakt, hing hem aan de zyde; en zyn boog lag by hem neêr.

Galathea. De blanke *Galathea* ondertuſſchen op de voorgrond, in het midden des Stuks, in een groote zeeſchelp gezeten, wierd getrokken door twee dolfynen, aan weêrzyde met *Tritons* en *Nereïdes* verzeld, blaazende op hunne kinkhoorns, en ſpeelende op rinkelbommen en andere inſtrumenten. Men zag haar in de ſchelp vlak van vooren zitten, terwyl de dolfyns, die zy mende, zagtjes regtsom zwaaiden. Zy wierd gevolgd door meer diergelyke *Tritons*, met eenige ſchoone naakte dogters achter op hen zittende, als ook een groote meenigte van andere zeemonſters, die allengskens in de verheid verſmeltende, uit het gezicht verdweenen: zynde dit gantſche gezelſchap, al te ſamen, halvemaansgewyze geſchaard. *Galathea* muntte in ſchoonheid boven alle uit. Ik ſtond eerſt in twyffel of het *Venus* zelve niet wel mogt weezen: want zy had noch drie andere Schoonheden by haar, die ik oordeelde de drie Bevalligheden te zyn: maar haar wezen was wat jonger, en niet zo dartel als *Venus* dikmaals uitgebeeld werd. Haar boezem was ook minder verheeven, en haar hulſſel dat van *Venus* mede heel ongelyk: want haare witte hairen, in tuiten geſtrengeld, en heel cierlyk omgeſlingerd, waren hier en daar met witte waterklokken beſtooken: en de wederzydſche lokken, boven op het hoofd te ſamen gebonden, vertoonden zich als een kuif, welke voor en achter afhangende, duidelyk te kennen gaf, hoe zagtjes zy de baaren doorwandelde. Het wonderlykſt, dochtmy, was, dat men in dit groot gewoel van volk ieders byzondere zwieren, draaijingen, en driften kon zien. Den een was traag, den ander ſchielyk en ſnel; het welk hunne baarden en hair, als mede de ſluyers heel duidelyk aanweezen. Zommige hielden zich wat achterover, als blaazende, en andere voorover byna met het water gelyk. Eenige waren rondom vol ſchuim;

ſchuim; en ettelyke zwommen zo zoetjes, als of zy over ſpiegelglas dreeven, zo dat men maar even iets of wat van haar ſchynſel in de baaren kon beſchouwen.

Deze twede *Venus* dan had een groenachtig blaauwe ſluyer over haaren ſchoot, die om het regter been geſlingerd was, terwyl zy het linker heel bloot vooruit ſteekende, de voet op de voorkrul van de ſchelp zettede. Haar hoofd hield zy een weinig achterover na de regter ſchouder hellende; de borſt vooruit; en de regter arm zich dwars voor 't lyf ſtrekkende, ſteunde met de hand, daar zy den toom in vaſt hield, op haare bloote knie. Zy had een zedig, doch niettemin een eenigſins lagchend, wezen. Haare oogen, een weinig neêr geſlagen, deeden my oordeelen, dat het uit oorzaak van de zon was, welke haar in het aangezicht ſcheen: maar naauwer toeziende, merkte ik, dat zy tegen een Zeenimphje, of *Nereïde*, ſprak, welke nevens haare koets achter op een *Triton* lag, die ſtrandwaarts na *Poliphemus* omkeek, daar *Galathea* met de linker hand, een weinig in 't verkorten, na wees. Het bovenſte van de rots was meeſt in de ſchaduwe van een wolk; welke ſchaduwe dwars door het Stuk heen liep, waar tegen *Galathea* met haar Gevolg afſtaken. Deze zegepraalende Groep was heel liefelyk gedaagd; en hoewel krachtig beſcheenen, waren de ſchaduwen omtrent het water door de *reflexie*, of flikkering van het zelve, echter zeer zagtjes ſmeltende: 't welk, myn 's oordeels, vry konſtig en natuurlyk waargenomen was. Men zag van achter de rots, na de regter zyde toe, ſchoone landſtreeken, heel groen en met veelderley boomen beplant, maakende een halvemaan voorby het oogpunt, alwaar eenige kudden, als oſſen, geiten, ſchaapen, &c. op weiden gingen. In het verſchiet wierd men noch andere bergen, en aan de regter zyde een aanwyzing van een ſtad gewaar. Vooraan, aan de zelve zyde, in den hoek, vertoonde zich een ſtuk van een zeeklip, welke *Galathea* en haar gezelſchap ſcheenen te vermyden.

Alzo wy de gedaantens van *Poliphemus* en *Galathea* verbeeld hebben, zal het niet ondienſtig zyn die der *Tritons* en *Nereïden* mede aan te wyzen.

Pauſanias beſchryft de *Tritons* aldus: voor eerſt, dat het opperdeel huns lyfs tot aan de navel van een menſchelyke geſtalte is, doch geheel bedekt met dunne, maar ſcherpe en ruuwe ſchobben: en voorts nederwaarts, in plaats van voeten, eindigt het in een groote dubbelde of geſpleete ſtaart. Hun hair is lang en blaauwachtig: maar de hairen zyn van malkander niet verdeeld of onderſcheiden, maar in een geward als gevlochten. Hunne oogen zyn uit een groenachtige koleur: hunne ooren, (Gedaante der *Tritons*.)

ooren, neus, en mond als die der menschen, doch de laatste heel groot en breed: hunne tanden gelyk die der panthers: hunne vingers en de nagelen der handen als de rug van de oesterschelpen, of diergelyke. Zy hebben aan de borst en buik, als mede onder de ooren, vinnen of vlimmen als kleene vleugels, waar mede zy zich behelpen in het doorklieven der baaren terwyl zy zwemmen.

En die der *Nereïden*.

Alexander van *Alexandrien* zegt, dat de *Nereïdes* van het hoofd tot aan de navel van zeer schoone maagdelyke gedaante zyn: maar de overige laager deelen, welke zich te samen als een vis vereenigen, eindigen in een paalingsstaart. Hunne hoofden zyn meest onthuld met slap hangend hair, vercierd met paerlen, koraal, en andere diergelyke zeegewassen.

Twede Tafereel.

Zin van het twede Tafereel.

POliphemus, ziende van de top der rots, daar hy zat en speelde, zyne beminde *Galathea* aan de strand met *Acis* liefkoozen, word zodanig door gramschap ontsteeken, dat hy zich aan de wraak overgeeft; rukkende, vol woede, een stuk van de rots, van meening om hen beiden te verpletten: maar *Galathea* ontvlugtte het, en dook in zee: doch *Acis*, niet rad genoeg in 't loopen, werd daar door getroffen.

Zynde een vervolg van het voorgaande.

Dit Stuk is een weêrgaa, of vervolg van 't voorgaande, zynde de rots hier aan de andere zyde geplaatst, waar achter zich een eiland, mede halve maansgewyze na de regter zyde, dwars heen strekt. Achter het zelve ziet men de zee langs den *horizont*. De rots aan de regter zyde daalt met ruuwe trappen af, en vervolgt een zandweg na vooren toe linksom tot het midden des Stuks, alwaar ze zich in de lyst verliest.

Verbeelding van de stand der Persoonen, als mede hun beweeging, enz.

Hier stort de ongelukkige *Acis* in het zand onder die overgroote kluit, met beide de armen uitgestrekt, en het aangezicht om laag, een weinig na de zee gekeerd. Hy is noch niet dood; want die zwaare last in de lucht draaijende, raakt hem even op zyn stuitbeen in het loopen. De woedende Ciclops hier noch niet mede te vreede, schuimbekkende van boosheid, grypt na een ander zwaarder stuk van de rots, om zyne ontrouwe *Galathea* te vernielen. *Megera* met haare smookende piktoorts hitst hem aan, en, hem een helsche razerny inblaazende, wyst hem zeewaart in op de voorwerpen van zyne wraaklust, waar na hy omkykt. Zie wat een kracht dat hy doet om die groote brok van den berg af te rukken. Alle zyne leden verdraaijen, de zenuwen staan gespannen, en de spieren zwellen; nypende den mond, aan de eene zyde, met de boventanden toe, en het oog half geslooten. Zou men

men niet zeggen dat het een anathomie of een gevild ligchaam was? Ja de allerminste muskel werkt, en drukt zich met geweld door zynen dikken huid heen. De hairen ryzen op zyn hoofd overeind; en de omgeslingerde beestenhuid is, zo het schynt, van zynen gordel los geraakt, sleepende langs de grond, trappende hy daar op met de linker voet. De bokkenvoeten, die daar aan hangen, of wel het vel daar van, slingeren heen en weêr na zyne beweeging. Hy is heel krom geboogen, houdende zyne eene knie byna tot aan de borst, en duuwende met de voet tegen de rots, terwyl hy met beide zyne handen de kluit met alle kracht na zich poogt te trekken. *Tisifone*, half achter hem, met het bovenlyf over zyn hoofd, en haar aangezicht, een weinig in verkorting, is neêrwaarts gekeerd, wyzende met de regter hand na *Galathea*, niet met de vinger, maar met een volle vuist. In haare linker hand houd zy een deel slangen, benevens een toorts. Haar kleed is donker graauw of zwart, hier en daar met bloed beklad. De zee schynt ontroerd. Ziet eens de baaren: met wat onstuimigheid slaan zy tegen de rots aan; schynende het strand te willen overstroomen. Aan de linker zyde komt *Galathea*, op haaren waagen, getrokken door twee dolfynen, glydende niet op de baaren gelyk voor dezen: o neen, maar op en nederhollende. Dan schynt zy boven, dan onder. Daar is zy met het achtereind van den wagen byna overeind. Zy staat in de schelp heel geboogen, de armen vooruit gestreeken, kykende heel verbaasd om, terwyl zy aan de visschen den ruimen toom geeft. Haare lokken zyn niet geschikt, maar vliegen met de losse tuiten tegen den wind op dien zy door het snel loopen verwekt; en haare sluijer, los geraakt, valt achter haar in zee. Aanschouwt eens, hoe haar teêre leden overweldigd zyn, en door een innerlyke ontroering zich beweegen. De spieren van haaren hals, voor dezen verhoolen, vertoonen zich nu. Haar hert schynt te kloppen, en de beenen buigen onder haar lyf, schynende al beevende hunre onderstenning te weigeren. Haare schoone poezelachtigheid vervliegt, en doet my twyffelen of het noch wel *Galathea* mogt zyn. Haare bloozendheid verdwynt door de bangheid, en doet haar meer een marmer beeld gelyken dan een mensch.

Ik stond verzet in die denking. Is het mogelyk, dagt ik, dat het een Schildery is door menschen handen aldus uitgewrocht! Waarlyk, dat gaat myn verstand te boven. Maar zou ik my ook wel konnen bedriegen, waanende dat het in der'daad zo is? doch dagt ik weder, ja het is zo: en wat vermag de penceel van een vernuftig Meester niet? Het zy hoe 't wil, zie ik het zo, of beeld ik het my in, het is my genoeg.

In het verschiet, ter linker hand, zag men eenige schepen, door de baaren geslingerd, en twee in het midden des Stuks ten anker leggen, benevens een boot die volk aan land zettede; het geen my deed vermoeden of het *Ulysses* niet wel mogt weezen, die het op des wreeden en gulzigen menschevreeters eene oog gemunt had. Ja dat is wis, het zyn Grieken: dat kan ik aan hunne gewapende galeyen en gantsche toerusting bemerken. De zee is blank van schuim; en de baaren loopen na het oogpunt. De lucht is ontroerd, en vol dryvende wolken, welke hier en daer groote slagschaduwen veroorzaaken. Het krachtigste licht valt op *Poliphemus* en het onderste van de rots, nevens de strand na vooren toe op weinig na: maar de steen, die op *Acis* nederploft, is, benevens zyn onderlyf, in de schaduwe, door een stuk van een zyrots veroorzaakt, en komt geweldig krachtig vóór tegen het licht. *Cupido* ondertusschen, heel boven den *horizont*, komt vooruit vliegen; keert zich heel bedroefd regtsom na beneden, alwaar *Acis* legt; heeft zyne linker vuist tegens zyn oog; en de regter, daar hy zynen boog mede vast houd, aan zyn hoofd om de zonneschyn, al schreeuwende of huilende. Zyne pylkoker is omgeslagen; en de pylen vallen daar uit in zee. *Acis* legt op de voorgrond met de schouders bloot; en men ziet hem een weinig tegen de regter zyde. Zyne handen, half met zand bedekt, zyn wyd open als of hy zwom. Zyn hair is donker, en zyn kleed donker groen. *Galathea* tusschen hem, en *Poliphemus* met de rots, loopt dwars door het Stuk. Men ziet haar tegen de regter zyde; en haar aangezicht is na vooren gekeerd. Het verschiet, met heuvelen, boschaadjen, schoone landtsdouwen en rivieren, is helder en klaar bescheenen. Men ziet'er ook eenige beesten weiden, gelyk in het voorgaande Stuk. Onder het afhangen van de rots, aan de kant van de zee, legt een mantel van rood laken in de schaduwe, ongetwyffelt die *Acis* daar heeft laaten leggen; het welk, myn 's oordeels, konstig bedagt was, om de plaats aan te wyzen alwaar dit ongelukkig paar gezeten had. De strand is vol kinkhoorns, en allerhande zeegewas. Een groote schildpad, groenachtig van koleur, ziet men van onder *Acis* van daan kruipen na de zee toe. *Poliphemus* heeft zyne fluit by zich leggen; doch de tas hangt noch aan zyn zyde. Het bovenste der rots is donker tegen witte wolken die daar dryven. Het licht komt van de zyde.

Aanmerkinge des Schryvers over dit Tafereel.

Wanneer ik nu alle de byzonderheden van die twee Stukken naauwkeurig waargenomen had, liet ik myne gedagten gaan, wat of het voornaamste oogmerk van den Autheur mogte zyn geweest; en ik bevond het te zyn, ons een voorbeeld te geeven van de uitdrukking der liefde,

of

of ſtreeling der zinnen, welke het ligchaam door een dertele ontroering beweegt zonder gewelddaadigheid, in de perſoon van *Poliphemus* in het eerſte Stuk; en in *Galathea*, een geruſt of onverſchillend gemoed, zonder eenige hertstogt: want ik bemerkte, dat haare beweeging ſimpel of eenvoudig was, en haare ſchoonheid in volle kracht. Daarom wierd zy van geene *Cupidoos* gevolgd, dan zulke die, met vlerken of vinnen, in plaats van vleugels aan, de *Nereiden* gemeenlyk verzellen. Ik was over deze aanmerking zodanig verheugd, dat ik het niet uitdrukken kan. Desgelyks onderzoekende, waar in het twede Tafereel beſtond, en wat men daar uit zou konnen verſtaan, vond ik eindelyk, dat des Autheurs meening was den ongelukkigen uitſlag van de voorgemelde hertſtogt, of liefde, uit te drukken in de perſoon van *Galathea*. Deze paſſie is driftig en onverwagt: want de geringſte onordentelyke hertstogt brengt de voornaamſte ledemaaten onzes ligchaams in verwarring, en verſtoort de ruſt en vreede der overige. Die van *Poliphemus* is geweldig. *Cupido* is geen paſſie onderworpen: doch zo 'er iets in beſpeurd zou worden, zou het, myn 's oordeels, een mededogendheid weezen. Waarom hy hem ſchreijende gemaakt heeft, weet ik niet: mogelyk is 't geweeſt om een kinderachtigheid te vertoonen; want de kinderen gemeenlyk, om zaaken die hun vreemd voorkomen, lagchen of ſchreijen.

Uitlegginge op de Perſoonen in beide de Tafereelen verbeeld.

DE Siciliaanſche Herder *Poliphemus*, de wreedſte en grootſte van geſtalte onder de *Cyclopen*, was, volgens *Homerus*, de zoon van *Neptunus* en de Nymphe *Thooſa*. Aangaande het woord *Cyclops*, dat is te zeggen een oog in 't midden van 't voorhoofd hebbende; waer door zommige hebben willen betekenen de donder, weerlicht, en blixem (volgens de Griekſche naamen zyner medegezellen *Brontes*, *Steropes*, en *Piracmon*) en meer diergelyke uitwerkingen der lucht, rondom dewelke zy altyd bezig zyn ten dienſte van *Jupiter*: zynde de lucht geplaatſt in 't midden des Hemels, gelyk een oog in 't hoofd zeggen zy. Alzo verhaalen het de uitleggers over *Heſiodus* in zyne *Theogonie*.

Waarom *Poliphemus* met een oog uitgebeeld word.

Heſiodus zegt, dat *Galathea*, dochter van *Nereus* en *Doris*, zo genaamd word ter oorzaak van haare witheid; geevende by gelykenis te kennen, het ſchuim der zee: om welke reden deze Dichter haar het witte hair, en het aangezicht gelyk melk toeëigent. Vorders zegt hy, dat eenige Schryvers door *Galathea* hebben willen te verſtaan geeven het zoete water 't geen zich in zee ſtort, om dat 'er niets zoeter als de

De betekenis van *Galathea*.

melk

melk is; en door *Poliphemus* de lucht, welke het zoete voedsel bemind.

Acis. De Jongeling *Acis* word, door *Ovidius*, een Zoon van de Vloed *Faunus* ende *Symethus* genaamd; zynde jong, schoon, en bevallig van leden.

Natuurlyke uitlegging over de *Tritons*. De *Tritons* worden van de meeste Dichters zoonen van *Neptunus* en *Amphitrite* gesteld, om dat de zee, zegt *Vermander*, moeder of voortbrengster werd genaamd van veelerley zeldzaame schepselen, gelyk haar element daar toe het genegenste is. En d'oude Heidenen aldus iets wonderlyks ziende, eigenden de zee eenige Godheid toe, gelyk ze dezen *Tritons* ook deeden, welke zy ter zee in nood om hulp aanriepen.

Wat de dubbele gedaante der *Tritons* betekent. Maar die de betekenissen der Eygptenaaren wat naauwer onderzoeken, zeggen, dat de *Tritons*, door hunne dubbele gedaante, te weeten de bovenste helft van 't ligchaam als een mensch, en voorts laager als een dolfyn, vergeleeken worden by de twee krachten des waters, zout en zoet; ons leerende, dat 'er voordeel en schade uit hunnen aart en gesteldheden spruit, te weeten voordeel van de menschelyke natuur, en niet als schade van die der visschen: om die reden dat de menschelyke gedaante, zegt *Phurnutus*, vergeleeken by het zoet water, goed en bekwaam is tot onderhoudinge der geboomten, kruiden, en gedierten; daar in tegendeel de vischachtige gestalte, welke hier by het zee-water vergeleeken word, voor de dieren der aarde en der lucht, als mede voor de planten schadelyk is, doende dezelve vergaan en verdorren; gelyk men in *Plutarchus* van de natuur der dingen leest.

Als mede die der *Nereïden*. Wat belangt de *Nereïdes*: *Plato* zegt, dat 'er honderd in getal zyn; doch *Hesiodus* rekent 'er maar vyftig, en noemt ze altemaal, van de welke *Glauce*, *Cymodoce*, *Galathea*, *Cyrene*, *Drimo*, *Deïopeia*, *Xantho*, *Arethusa*, *Phillodoce*, *Euridice*, *Nesae*, *Leucothoé*, *Spio*, *Thalia*, *Cydippe*, *Pasithea*, *Lycorias*, *Ligea*, *Ephyre*, *Opis*, *Asie*, *Clymene*, en *Halia*, de voornaamste zyn. Dat hunne ligchaamelyke leden zich te samen na onderen vereenigen op de manier als een visch, heeft reden aan de Dichters tot het uitvinden en verzieren gegeeven, dat de zelve zeer schoone Nymphen waren, welke hunne Goden vergezelschapten, gelyk den *Oceaan*, *Thetis*, *Neptunus*, *Nereus* en *Doris*, hunne Vader en Moeder, en veel meer anderen; die de verscheidene hoedanigheden en verschillende uitwerkselen der wateren betekenen. Zy worden Moeders der Vlieten genaamd, om dat de regenwolken uit de zee op ryzende, der Vlieten oorsprongk zyn. Hierom wierden ze van de Heidenen, door de kracht en deugd der vochtigheid die d'aarde vergezelschapt, tot voortteelinge van dieren, boomen, vruchten,

bloe-

bloemen, en al 't geene de aarde voortbrengt, als voedsters derzelve aangemerkt en aangebeden.

Den afkomst en de betekenissen der Persoonen, in beide de Tafereelen verbeeld, wydloopig verhandeld hebbende, zullen wy overgaan tot een algemeene en natuurlyke uitlegginge op het laatste Tafereel.

Algemeene en natuurlyke uitlegginge over het laatste Tafereel.

De overeenstemminge in de Muziek, gepaard door grove en laage, met andere veel helderder en hooger klanken, maaken wel ongelyke, maar ook goede accoorden. Met de Liefde is het heel anders, konnende niets ongelyks vereenigen, als mede geen twee herten te samen binden die van malkanderen verschillende zyn, en door de overeenkomste der humeuren niet alreedts eenige overeenkomste te samen hebben. De grove en wreede natuur der *Cyclopen* kan zich niet aangenaam maaken aan de bevallige schoonheid van *Galathea.* Zy vlied hem om haaren beminden *Acis* te volgen. Hier door leert ons *Poliphemus*, dat die geenen te vergeefs arbeiden, welke waanen of zich inbeelden dat hunne lustige aanzoekingen de macht zouden hebben van de genegentheden der geenen, die zy beminnen, tot zich te trekken. En aan d'andere zyde, *Acis*, begunstigd door de liefde van *Galathea*, toont ons wat gevaar daar in steekt zich bloot te stellen voor de haat van een machtigen medeminnaar, waar van men ten allen tyden niet anders verwagt als de dood. Ook, zeg ik, kan het tot een voorbeeld strekken, in het welk men het vermogen der bevallige schoonheid van *Venus* gewaar kan worden, die hem zodanig betoverd hield, dat hy zich daar niet van kon ontslaan, schoon hy ten kosten van zyn leeven in liefde volhardde. Alzo vervoeren onze genegentheden ons zodanig, dat ze ons ter plaatse brengen daar het ongeluk ons op de hielen volgt, 't welk ons daar na door de traanen alle de krachten van ons leeven doet verliezen; gelyk deze Fabel van den jongen en verliefden *Acis* verbeeld, wanneer *Galathea* hem in een Vliet herschept.

Tegen over deze Poëtische Tafereelen zag ik twee andere van gelyke hertstogten, maar heel verscheelende van natuur, zynde waare Geschiedenissen, of Bybelsche Historien, verbeeldende *Simson* en *Delila.* De zin van het eerste is als volgt.

Derde Tafereel.

Zin van een derde Tafereel.

SImson, rustende in de schoot van *Delila*, word al slaapende het hair afgesneeden, terwyl de Philistynen zich gereed houden om hem te bespringen.

Stand en beweeging van *Simson.*

Hier zit *Simson*, omtrent het midden des Stuks, op een tapyt, wel-

ke

ke op de vloer nedergespreid, zich tot over drie ronde trappen strekt, voor een rustbed, daar *Delila* op zit, houdende zyn hoofd op haaren schoot. Zy heeft de regter voet op een kleen voetbankje, tegen het welk hy met zyne linker knie, een weinig opgeligt, leunt, hebbende den voet van het zelve been onder zyne regter dy, die men eenigsins in 't verkorten ziet, waar van men het been, in zyne volle lengte, tegens de scheen gewaar word. De regter arm hangt nederwaarts tusschen zyne beenen, rustende op het buitenste van de hand, die men van binnen ziet; houdende den linker arm onder zyn hoofd over den schoot van *Delila*, en den elleboog heel achterwaarts. Hy zakt t'eenemaal in malkander; en zyn hoofd hangt een weinig voorover op zy.

Delila, en verdere persoonen aan de regter zyde des Stuks.

Delila heeft haaren regter arm om zynen hals, met het bovenlyf een weinig naar de linker zyde overhellende, terwyl zy met de linker hand een bedaarde Vrouw, zonder na de zelve te zien, van haar weg duuwt. Deze Vrouw treed wat achteruit, en houd haare vuisten, in welkers eene zy een sleutel heeft, te samen onder de kin; ziende al glimlagchende, met den mond toe, na *Delila*. *Delila* houd haar gezicht gevest op een Jongeling, daar by staande, die met een vinger *Simsons* hair sagtjes opligtende, het zelve met een schaar af snyd. Deze Jongeling is aan zyne regter zyde heel over hem heen bukkende, met beide de armen uitgestrekt, en de beenen digt aan malkander, tusschen dewelke hy zynen rok heeft gesteeken, om den slaapenden *Simson* niet te raaken. Neffens dezen staat een kleene Jongen, met een mandtje in d'eene hand, om de afgesneedene hairlokken in te verzamelen. Deze Jongen kykt om naar een der Philistynen, welke daar na toe treed met een touw of strik in de hand. De Jongen steekt zynen mond vooruit, houdende een vinger op den zelven, om den anderen noch een weinig te doen stil staan. De gemelde Philistyn gaat bukkende met het regter been verre vooruit, en het ander heel geboogen of gevouwen, 't welk zyn ligchaam ondersteunt. Hy steekt den hals vooruit, en de elleboogen achterwaarts, houdende het touw met beide de vuisten digt tegen zyn lyf. Een ander, heel aan de regter zyde achter hem, ligt een groot gordyn op, en ziet hem na. Tusschen deze twee ryst een zwaare kolom, als mede noch een aan de andere zyde der laatstgenoemde, alwaar het gordyn, 't geen hy opligt, aan hangt. Deze kolommen loopen na het oogpunt, en staan elk op een plint. Achter den geenen, welke het gordyn op ligt, staan noch drie à vier andere Philistynen.

Aan de linker zyde, achter de bedaarde Vrouw, ziet men een gedeel-

deelte van de koets, op een leeuwepoot steunende, boven als een loofwerk, daar een vrouwenhoofd met borsten van geelachtig yvoor, verbeeldende een *Harp*, uitschiet; en een uitgespreide vleugel ondersteunt een vergulde Architraaf. Van de bedsponde hangt een ligt weerschyn kleed met kwasten tot op de vloer af. Vooraan in den hoek vertoont zich een zwaare pilaar, of een stuk van een muur, tegen dewelke een tafel staat, gedraagen door drie Meerminnen rug aan rug, op een driekante voet van zwarte steen, met een zeskantig blad, op dewelke eenige geldzakken leggen. Achter de tafel komt een Jongeling zachtjes aantreeden, gelykende wel een huisknegt, met diergelyke zakken geld in den arm, kykende snel om, met zyne winkbraauwen heel over de oogen getrokken, over de regter schouder na het rustbed. Kort achter hem komt een andere lastdrager met een koper vat vol penningen, die hy zeer zwaar voor hem draagt. Hy is met het bovenlyf heel achter over hellende, zynen mond gantschelyk toenypende, en met uitpuilende wangen als of hy blies. Deze is sterk en robust, bedaard van wezen, met gekroest hair en baard. Bezyden het rustbed, beneden de trap, in de schaduwe, ziet men een Pronkbeeld van *Venus* op een Pedestal, verbeeldende bedektelyk *Astaroth*. Bezyden het zelve staat een Overste der Philistynen met een staf in de hand, steekende zyn hoofd een weinig vooruit; en zo ik my niet verzin, is 'er meer volk achter hem die zich in de duisterheid verliezen. Aan de regter zyde van de trappen, digt aan de voorste kolom, staat een kleen wierookvat, waar van de rook langs de kolom op loopt. De kamer is rondom behangen met donkere tapyten, verbeeldende Landschappen; tusschen dewelke zwaare en breede pilasters opgaan. De vloer vooraan is met compartimenten en banden ingelegt.

Stand en beweeging van de Persoonen aan de linker zyde, en verdere omstandigheden.

Delila is dertel gekleed, hebbende een cierlyk hulssel, met banden en paerlen doorvlochten. Een lange hairlok, donker en glinsterende van koleur, hangt haar over den boezem. Haar kleed is van wit satyn, strekkende zich langs den boezem onachtzaam neêr, zo dat zich de borsten, nevens de linker schouder, geheel bloot vertoonen. Het regter been is van vooren mede tot over de knie bloot; de dy in 't verkorten, en witte voetzoolen aan. Het linker been hangt van het bed, byna of zy daar regt op stond, de voet binnenwaarts achter de voetbank, zynde dat been door het afhangende kleed heel bedekt. Van haar regter schouder hangt een schoone zeegroene sluijer af, schuins neêr, die op de linker zyde gestrikt is, waar van de slippen aan de eene zyde op het bed, en aan d'andere langs de dy neder hangen.

Koleur der Kleedinge van *Delila*.

Simson is kloek van gestalte, robust van leden, bruin van vel, zwart

Simson, en verdere Personaadjen.

van hair en baard, en de borst heel ruig. Hy heeft een donker purpere mantel aan, welke met een dwarsriem om het lyf, ter zyde met een gesp, vast gemaakt zynde, en om de middel gerold, tusschen zyne beenen tot over de regter dy nederhangt, leggende de slippen derzelve ter zyde over het tapyt met schoone plooyen.

De oude Vrouw heeft het hoofd met een geelachtige doek bewonden, en een violet of blaauw kleed aan met naauwe mouwen, zynde het zelve onder de borst en boven de heup gebonden.

De Jongeling, met de schaar, heeft een korte groene rok aan met mouwen. De Jongen, die nevens hem is, desgelyks, maar wat slegter. Zy zyn beide blond van hair, het welk achter met een wit lintje gebonden is.

De Soldaat, met het touw in de hand, is bruin van vel, en gekleed met een ligtgeel kleed tot boven de kniën, en yzere of kopere banden, donker en dof, om het lyf, drie vingeren breed van de navel tot byna onder de borst, en diergelyke op de schouders. Hy heeft een heel slechten helm van rood koper op het hoofd, een pook op zy, donkere voetzoolen aan, en banden tot aan de kuit. Die achter hem is, heeft mede een helm, verbeeldende een draakenkop, op 't hoofd, de huid van een wild dier om 't lyf, en een knods in de hand.

Die het koper gelaaden geldvat, ter linker zyde, voor hem draagt, heeft een ligtgraauwe lap voor, welke tot de halve dyen hangt, en om zyn middel gerold is.

Het kleed, op de tafel, is schoon rood, en hangt ter zyde af.

Het tapyt, op de vloer, is donker, en van verscheidene koleuren, gelyk de turksche tapyten.

De dag komt van de linker zyde, een weinig van vooren, als uit een enkel venster; waar door de middelste *Groep*, met de trap, het breedste licht schept. De Soldaat met de strik, voor de trap, is meer op zyde gedaagd. Het Pronkbeeld, in de schaduwe staande, word van de vloer *gereflexeerd*. De Overste der Philistynen ontfangt een weinig licht op zyne schouders. De Jongeling, met de geldzakken belaaden, is met de tafel in de schaduwe: maar de andere Lastdraager schept het licht vlak op zyne verheevene naakte borst.

Tweede Tafereel.

Zin van het twede Tafereel.

SImson zyn hair afgesneeden zynde, en aan handen en voeten gebonden, word wakker, en, ziende zich dus deerlyk van *Delila* bedroogen, springt op vol verwoedheid, slaat en stoot van hem af zo veel hy kan, maar werd eindelyk gestrikt en gevangen. Daar

Daar ſtaat hy woedende in het midden des Stuks linkſom na het licht gekeerd, zyne beenen wyd van malkander; de linker elboog heel om hoog, ſchietende de hand met den arm achter zyn hoofd neer; de regter vuiſt voor uit, werdende de elboog door een der Philiſtynen met een touw achterwaarts getrokken. Zyn regter been ſtaat voorwaarts, en het linker heel achter, bezwykende onder de zwaare laſt van zyn grof ligchaam 't geen achter over helt. Twee leggen 'er onder zyne voeten op de grond, die hy neêrgeſlagen of met de voet geſchopt heeft. Een derde legt aan de regter zyde tegen een borſtweering aan, onderſteunende zich met de eene hand op de vloer, en houdende met de andere hand het pedeſtal vaſt. Zyn hoofd hangt neêrwaarts tegen de grond, ſpuuwende bloed in overvloed. Stand en beweegingen der voornaamſte Perſonaadjen, en andere omſtandigheden in dit Tafereel begreepen.

Aan de linker zyde van *Simſon*, een weinig voorwaarts, ſtaat de Overſte der Philiſtynen, welke toeſchietende, met de linker vuiſt tegen zyn borſt ſtoot, en met de regter, waar in hy een ſtaf heeft, welke hy om hoog houd, hem dreigt te ſlaan. Achter den Overſten ſtaat een ander Soldaat, welke *Simſon* een ſtrik om den hals geſmeeten heeft, die hy na zich trekt; waar over het hoofd van den Nazareenſchen Held derwaarts wat overweldigd hangt. Hy nypt zynen mond ſtyf toe; en zyne kaaken zwellen. Achter *Simſon* ziet men noch een Soldaat heel bokkende, trekkende aan een touw dat aan zyn regter voet vaſt is. De voorgemelde borſtweering, ter regter zyde tot achteren toe, wykt na het oogpunt. De deur is in het midden der zelve, door dewelke drie à vier gewapende mannen in komen loopen met knodſen, ſtokken, en ander geweer in de handen, al ſchreeuwende; waar van de eerſte met een ſtok of halve piek op den wankelenden *Simſon* met al zyne kracht ſchynt te ſlaan. Het is vreeſſelyk om aan te ſchouwen wat geweld zy doen. Een weinig ter linker zyde achter *Simſon*, digt aan de koets, ziet men *Delila*, omhelſende het Pronkbeeld van *Venus*, en heel verbaasd en verleegen omkykende. Zy is wat hoog op de trap die dwars door het Stuk heen loopt. Even voorby legt de oude Vrouw neder gevallen, of vallende, het eene been een weinig om hoog, en haar rok wat opgeſlagen, zulks dat men het zelve bloot ziet; d'eene hand op de vloer, en d'andere vooruit. Vooraan in den hoek hangt een gedeelte van een groot gordyn, 't welk de tafel, daar het geld op legt, ten halve bedekt. De twee Jongelingen, in het voorige gemeld, komen heel verbaasd aanloopen, zoekende zich tuſſchen de tafel en de muur te verſteeken. Den een is 'er reedts half achter; en den ander kykt om, en vat zyn hoofd met beide de handen.

De mantel van *Simſon* legt half op de trap en half onder zynen voet,

nevens eenig geweer, als een halvepiek en helm van die daar dood leggen.

De Overste der Philistynen heeft een rok aan tot onder de knieën hangende, en een mantel om zynen arm geslingerd. Zyn hoofd is met een ligtgraauwe lap omwonden, achter met een goude band vast gemaakt.

Het grootste licht valt op *Simson* en daar omtrent. *Delila* is in een scheemerend licht, en diep in het Stuk.

Verwondering en aanmerkingen des Schryvers over deze beide Tafereelen.

Deze twee Tafereelen waren zekerlyk niet minder van hertstogten als de twee voorgaande. De schikking, daaging, en koleur deeden my verwonderd staan: en 't was als of ik zulks in het leeven zelve zag gebeuren. My docht, al wist ik niet dat het *Simson* en *Delila* waren, zo zoude ik het hebben konnen raaden aan hunne gestalte, wezen en beweeging; en 't geen het wonderlykste was, men kon daar niet alleen de daad en het tegenwoordig bedryf natuurlyk uit zien; maar dat meer is, waar de zelve uit voortkwam: daar en boven noch wat uitslag die zou hebben, en of het lukken of mislukken zoude. In het eerste kon ik wel bespeuren, dat *Simson* bedroogen zou worden; niet om dat ik het wist: maar zyn hair afgesneeden, het lyfgeld al geteld, en de strik by der hand, deeden my zulks vermoeden. Doch des niettegenstaande was ik wel verzeekerd, dat het niet zonder bloedstorting zou toegaan; gelyk het genoegsaam blykt in het twede Stuk, daar hy gevangen en vast gebonden is als een Stier dien men offeren zal, welke, na dat de eerste slag mis is geraakt, opryst, alles neder stoot en onder de voet loopt wat hy ontmoet, tot dat hy eindelyk afgemat zynde, om ver word gehaald, en, in dier voege vermeesterd, weder naar den altaar geleid. Even alzo kwam het my voor. Waarlyk, men ziet weinig diergelyke Stukken, zo krachtig afgebeeld. Alles wat 'er in was, kamer, stoffagie, en toevallen, waren zo eigen en gevoegelyk, ja ik mag zeggen zo noodzaakelyk tot de natuurlyke verklaaring van de zaak, dat het zonder zulks niet volmaakt, maar eer gebrekkelyk zoude zyn geweest. Welk een kracht heeft het Pronkbeeld van *Venus* niet, om de godlooze ontuchtigheid van het Vertrek deezer Heidin aan te wyzen! Die bedaarde Vrouw, of liever Koppelaarster, wyst die niet duidelyk aan, met de sleutel die zy in de eene vuist heeft, dat zy in haar eigen huis is, en niet in dat van *Simson*; noch in dat van den Oversten der Philistynen? En wat zou dat geld op de tafel beduiden, als men niet zag aan dien Lastdrager dat het *Simsons* geld niet en was? want nu slaapt hy; en het geld word eerst gebragt. Iemand zou mogen zeggen, dat het in die gelegentheid oneigen ware zulk een geloop

loop van de lastdraagers, en dat geraas van geld; dewyl daar door den aanslag zou konnen verydeld worden: maar hier op zal ik antwoorden, dat 'er geen ongevoegelykheid in steekt; dewyl met bloote voeten over een marmere vloer te loopen zonder geraas te maaken, en geldzakken neder te zetten zonder dat het klinkt, geen onmogelyke zaak is. Niemand spreekt, of doet hier immers den mond open; alzo ieder een genoegsaam bewust is wat 'er omgaat.

In het twede Stuk neemt *Delila* haare toevlucht tot het Pronkbeeld. Waarom vlugt zy? en waarom zo bevreesd, nademaal *Simson* reedts buiten zyne macht is? Doch zy kan noch niet bedaaren: zy staat tusschen hoop en vrees; en de bangheid doet haar aangrypen 't geen zy eerst by der hand vind: en zo lang zy hem noch voor oogen heeft, kan zy onmogelyk van hertstogt veranderen. Wat den Oversten aangaat, zyne driftige beweeging is, myn 's oordeels, zeer eigen: want schoon hy de pligt van een dienaar verricht, is het wel te begrypen dat hy zich in dat gevaar, ziende de doode ligchaamen om zyn lyf leggen, niet zoude gesteld hebben van hem te naderen, indien hy niet wel vast gebonden ware geweest. Nu uit zyne verhoolene plaats toeschietende, valt hy hem stoutmoedig op het lyf, mogelyk zo veel niet om zyne dapperheid te toonen, als om de anderen aan te moedigen: want hy ziet *Simson* niet aan, maar voorby na de Krygslieden. Dat die oude Vrouw neder gevallen legt, is niet oneigen, als swakker van beenen zynde, en vol van bangheid: en schoon zy geen rol in het spel heeft, is het echter niet strydig in dat geval, al was het maar om de statie van *Delila*. Het is ook om die reden dat zy niet in het oog steekt, maar achter in de duisterheid smoort. Dat haar rok opgeslagen is, kan voor een koppelaarster geen schande weezen.

Komen wy nu tot de algemeene en natuurlyke uitlegginge over beide de Tafereelen, doch wel voornaamentlyk de betekenissen van *Simsons* hairen, en de liefde van *Delila* betreffende.

Men leest in 't kort in de Heilige Bladeren veele zaaken raakende het hair van *Simson*, het welk hy sorgvuldig onderhield, om dat het, zo lang als het groeijende was, langer en dikker wierd, waar door hy meerder en meerder krachten verkreeg om de strikken, met dewelke men hem telkens trachtte te binden, te verbreeken: maar het zelve afgeschooren zynde, begaven hem zyne krachten, en verzwakte zyn gantsche ligchaam. Natuurlyke Uitlegginge over beide de Tafereelen van *Simson*.

Door *Simson* den Nazareener word verstaan een mensch door *God* verkooren en hem toegeschikt: want die van deze order onderhielden heel sorgvuldiglyk, gelyk ik gezegt hebbe, hun hoofdhair, het welk

hen verrykte met een ſonderlinge deugd die het hoofd verciert, dat is te zeggen ons verſtand: en hoe meer het zelve groeit, hoe het ons ſtandvaſtiger en moediger maakt tegens het geweld en de aanvallen onzer vyanden. Door de vyanden, die ons trachten te ſtrikken, verſtaan wy de menſchelyke genegentheden en het vuur onzer begeerte: want de heilige gebeden wyzen het ons aan wanneer wy bidden om vry van vyanden te zyn. Als het nu gebeurt, dat wy, uit een menſchelyke zwakheid, vervallen in de liefdeſtrikken van deze *Delila*, dat is te zeggen door onze verdorvene natuur, waar door de luſt des ſlaaps ons overweldigt, en wy door haare vleijing in haaren ſchoot in ſlaap geraaken, denken wy niet meer op het geene wy wakker zynde, wannneer wy door de reden verligt werden, behoorden te doen; maar luy en onachtſaam zynde geworden, houden wy op van alle goede werken te doen. Alzo zyn wy geſchooren door de liſtigheid der vrouwen, dat is te zeggen, dat wy de deugd des geeſts verliezen, geſtreeld door de laagen der welluſt; waar door wy zodanig onder het geweld en de macht onſer vyanden gebragt worden, dat zy ons drukken, kwellen en verachten: want daar is niets in de waereld 't geen een menſch meerder kwelt als het belang der waereldſche zaaken, om dat, zo haaſt als wy ons laaten vervoeren, wy geſtadig gedwarsboomd worden, 't zy door de gierigheid, liefde, haat, jalouſy, of door een andere verderffelykheid of wederwaardigheid: maar wanneer een menſch tot herdenkinge komt, 't welk gebeurt als hy ontwaakt, word hy zyne miſſlag gewaar, en geraakt door oprecht berouw en leedweezen, tracht met alle vermogen zyne hoofdhairen te herwinnen, en zyne oude krachten allengskens weder te krygen, tot dat hy de zelve weder bekomen heeft; en toen in zonden ſtervende, overſtelpt hy zich zelven, met de gantſche vergadering der vyanden, door een geweldige en algemeene ondergang: waar door men moet verſtaan, dat hy alle zyne voorgaande welluſten en gebreken ſterven doende, ook zelve de waereld of waereldſche begeertens verliet.

Het afgeſchooren hair betekent mede de zwakheid van de krachten der ziel of des geeſts, of zelfs ook wel de dood.

Euripides getuigt, dat *Alceſtus* desgelyks niet ſterven kon, voor en al eer *Mercurius* uit den hemel kwam en hem zyn hair afſneed. *Minos* kon van gelyken den Koning *Niſus* niet ter dood brengen, ten ware deszelfs noodlottig hair door zyne Dochter afgeſneeden wierd. En *Dido*, zegt *Virgilius*, kon niet ſterven voor dat *Juno*, die zich over haar langwylig zieltoogen en harde dood ontfermde, *Iris* uit den hemel zond, om de worſtelende ziel van de ſtrikken des ligchaams t'ontbinden,

den, door haar de blonde hairvlechten af te snyden, en aan *Pluto* op te offeren.

Deze twee laatste historische Tafereelen, merkte ik dat de twee voorgaande ongelyk waren, en onderscheiden konden worden; naamentlyk dat zy met geen Poëtische figuuren vermengd waren, als *Cupido* of de liefde, *Megera* of de woede, en diergelyke, om de zelve hertstogten of zinnen te helpen uitdrukken: en zekerlyk zou de regte waarheid van een verdigtsel niet onderscheiden konnen worden, by aldien het een met het ander vermengd was. En schoon het Pronkbeeld van *Venus* van die natuur schynt in deze waare geschiedenis, zo dient het echter tot de zaak niet, maar alleen om de plaats aan te wyzen die heidensch was, alwaar niet zonder waarschynlykheid zulke beelden in weezen waren, heel gemeen onder hen.

Gezicht der Tafereelen in een twede Kamer, na de Order Dorica gebouwd.

TIENDE HOOFDSTUK.

NA dat ik deze Kamer bezichtigd had, niet konnende bedaaren van myne verwondering, ging ik een trap op tot aan de twede verdieping, in een andere Kamer, veel cierlyker van bouwkunde, na de Order Dorica, niet wel zo lang, maar een weinig hooger dan de voorige, alwaar ik deze navolgende Schilderyen zag.

De dappere *Hercules*, na veele wonderdaaden uitgeregt te hebben, eindelyk de gramschap van *Juno*, zyne stiefmoeder, niet langer konnende wederstaan, verbrandde zich zelven uit een smertelyke en raazende pyn, veroorzaakt door het vergiftigd hembd van *Nessus*, 't welk *Deianira* uit jalouzy, om het gerugt 't geen 'er ging dat hy *Iole*, Dochter van *Euritus*, Koning van *Oechalien*, beminde, hem toegezonden had: maar *Iupiter*, daar over bewoogen, voerde hem met een zegenwagen ten hemel, en plaatste hem onder het gestarnte in 't getal der Goden. Zin van dit Verdichtsel.

Dit gezicht was wild en bergachtig, vol bosschaadjen en heuvelen. In het midden des Stuks, een weinig aan de regter hand, ter zyde van het oogpunt, zag men een groote houtstapel van houten dwars over malkander leggen, niet als afgekapt, maar afgescheurd, sommige hier en daar de wortelen en bladeren noch aan hebbende. De bovenste houten waren dun, en de onderste heel zwaar, leggende de zelve *paralel* aan het Stuk. Hier was het dat die rampzalige Held en Beschryving van het Tafereel, en de Persoonen in het zelve.

Gees-

Geessel der Gedrochten dwars over zynen uitgespreiden leeuwenhuid, heel uitgestrekt, heen lag; zyn hoofd na de regter, en de voeten naar de linker zyde, wat achterwaarts gekeerd; zyn borst voorover. Het aangezicht, een weinig opgebeurd en na vooren hellende, zag men op zyde tegen de regter wang, toonende een vreedzaam wezen, zonder de minste pynelyke trekken. Zyn linker arm vertoonde zich heel opgehaald, en de hand achter onder zyn hoofd; de andere arm regt uit, een weinig na vooren, op het hout rustende, met de hand half toe, en het binnenste naar zyn lyf gekeerd. De regter knie was gantsch opgetrokken, haalende de voet naar zich. Het andere been was afhangende verbeeld, even of hy zich wat hooger op wilde helpen. *Philoctetus*, voor het hout, een weinig ter regter zyde, lag op zyne linker knie, steunende met een geboogen ligchaam op zynen elleboog en de regter knie; het aangezicht nederwaarts gekeerd, houdende de eene hand, waar in hy een slip van zynen mantel had, voor het zelve, als of hy weende; terwyl hy met een fakkel in de linker hand den brand in het hout stak. In het midden des Stuks, achter de houtstapel, op de twede grond, vertoonde zich een triomfwagen, welke zeer cierlyk met beeldwerk en kindertjens met palmkranssen verguld was; waar van men het eerste wiel, als een star, vlak tegens de zyde, half achter de grond, gewaar wierd, terwyl de paarden regtsom zwaaijende, byna t'eenemaal van vooren, wat hooger op klommen. *Mercurius* zag men in 't geheel, behalven de linker voet, die noch achter de grond, op dewelke hy achterover hellende steunde, verborgen was. Hy stapte met het regter been vooruit na den brandende houthoop, houdende den regter arm, in welkers hand hy den toom digt aan den mond der paarden, als of hy halte wilde houden, vast hield, achterwaarts. Zyn aangezicht, ruggewaarts gekeerd, sprak *Iupiter* aan, die in de lucht zweevende, met de linker hand vlak open, en een weinig in 't verkorten, op *Hercules* wees. *Iupiter* was met zyn bovenlyf voorover, en de beenen in 't verkorten na *Mercurius* gekeerd, wyzende met de regter hand, waar in hy den scepter had, dwars over zyn lyf na om hoog, terwyl hy met de linker hand achterwaarts tegen zyne dy de blixem hield. Achter den wagen, boven *Hercules*, naar de regter zyde, rees de grond bergachtig op. Achter de paarden wierd men hooge pynboomen, cypressen, en eenige afgebrokene stammen gewaar; en achter *Mercurius* ettelyke wat laager en verder. Na de linker zyde, tot op den *horizont*, zag men de zee, en niet verre in de zelve een rots of klip, hebbende de gedaante byna als die van een verschrikt mensch, welken ik oordeelde den ongelukkigen *Lychas*, zynen dienaar, door de woede zyns meesters

ters in zee geworpen, te zyn. Op den voorgemelden rotsachtigen heuvel ſtond een rookend autaar, en nevens het zelve een brandend vuurvat, als mede de knods van *Hercules*. In het panneel, of de vlakte des autaars, was een arend met opgeſpreide vleugelen, en de blixem in zyn bek, op een feſton van eikebladeren zittende, uitgehouwen. Vooraan het Stuk, aan de linker zyde, lag een heel zwaare ſtronk van een ouden boom, met zyne wortels om ver gehaald, waar van de plaats, daar hy geſtaan had, zich noch als een opene kuil vertoonde. De wortels waren ongemeen dik begroeid met een deel takjens; en het ander eind kwam na vooren toe tot het midden des Stuks, alwaar het in de lyſt ſchoot. Hier en daar lagen eenige maytakjens, en ſteenen van hunne bazis afgeſtooten. Op de grond, by *Philoctetus*, lag de yvoore boog en pylkoker van *Hercules*, met goud vercierd; zynde de zelve meer als gemeen groot. De riem, die 'er aan hing, was met goude geſpen verrykt. Op deze koker ſtond een kleen beeldtje ingelegt of gedreeven, verbeeldende *Atropos*, de laatſte der noodſchikkelyke Zuſters, met een ſchaartje.

Als mede het licht, kolo-riet, en koleur der kleedingen.

Dit Stuk was van de regter zyde, een weinig van vooren, zeer krachtig gedaagd. De heuvel met het autaar, benevens het achtereind van den wagen, waren meeſt van de boomen in de ſchaduwe. De paarden van vooren, en het bovenlyf van *Mercurius* tot de halve dy, vertoonden zich in 't licht; zynde hy voorts laager, met een gedeelte van de grond, in de ſchaduwe. *Jupiter* zeer hoog, byna tot aan de lyſt geplaatſt, ontfing achter op zyn hoofd, ſchouder, en arm, licht; en het overige zyns ligchaams was in de ſchaduwe tegens de heldere lucht. De boomen achter de paarden waren redelyk donker.

Philoctetus, *Pæans* zoon, had een ſatyne wapenrok aan, van koleur de *paille* of ſtroogeel, heel krachtig. De banden van de zelve waren met goud geſtikt op een groenachtig blaauwe grond. Zyn mantel, die achter zynen rug hing, om de middel in de gordel tuſſchen het geveſt van zyne pook geſteeken, was karmozyn koleur met goud geſtikt: zyne brooskens desgelyks. Zyn hair was blond, en kort gekruld, hebbende weinig baardts. Zyn helm, nevens een halve piek, lagen by hem neêr. Den helm zag men een weinig van binnen, zynde cierlyk met goud en zilver doorwrocht. Een groote witte pluim hing van den zelven onagtſaam over de grond.

Het naakte ligchaam op het hout vertoonde zich uittermaaten ſchoon. De borſt, een weinig zwellende, ontfing een krachtig licht. De muskulen, omtrent de maag en ribben, waren tamelyk aangeweezen; maar aan armen en beenen zeer twyffelachtig. Aan het regter

been, waar van de voet eenigſins werkelyk was, krompen de toonen binnenwaarts. d'Appelen zyner oogen waren ſtervende, en heel in den hoek getrokken. De mond, een weinig open, ſcheen of te zuchten, of den aaſſem in te haalen, of voor het laatſt eenige beweegelyke woorden te ſpreeken; waar over *Philoctetus* zich van droefheid niet kon wederhouden, ſmeltende in traanen, zo my docht.

Mercurius was naakt, hebbende maar een kleene ſluyer van groene zyde om zyn lyf, alwaar de ſlangeroede in geſteeken was.

De paarden waren gevleugeld; en men zag niet meer als het hoofd van het eene, alzo dat van het ander achter *Mercurius* ſchoot.

Aanmerkingen des Schryvers over dit Tafereel.

Dit Stuk was byzonder aanmerkenswaardig ten opzichte van dien ſtervenden Vorſt, en kwam niet kwalyk overeen met het geen wy in ons eerſte Deel aangemerkt hebben in de figuur of afbeelding van de heete Zomer. Het is wel af te neemen, dat het vergift niet alleen zyn ligchaam uitwendig kwelde en ſmarte, maar hem tot in zyn ingewand brandde en blaakte. Om die reden beeldde ik my ook in, dat hy ſterven moeſt. Zyn aaſſem was even als een damp, die uit zynen mond, na de koelte gaapende, opging. Zyne oogleden, door de innerlyke hitte ſtram en zwaar, kon hy naauwelyks open houden; en zyn gezigt, door de dampen bewaaſſemd, en deszelfs beweeging door de ſlapheid der optiekſche zenuwen vertraagd, trok na de uiterſte hoeken toe. Het zweet brak hem uit, en glinſterde van vogt, voornaamentlyk omtrent de borſt, daar men een dunne damp, gelyk de waaſſem van kookend water, over zag zweeven, die zyn ommetrek in de grond deed ſmelten. Rondom deze plaats was het dat de rampzalige het meeſte gevoel had, en alwaar het bloed uit de leden vertrekkende, en een ſchuilplaats zoekende, na het hert toe vloeide. Zyn borſt was geſwollen, en ging met het inhaalen van zynen aaſſem op en neer. De buik vertoonde zich ingevallen; en de ribben drukten zich uitwaarts. Het bovenlyf tot aan de middel was gloeijend en brandig van koleur, doch evenwel ſchoon en fris, als mede het aangezicht. Zyne lippen waren noch niet beſturven, noch bleek; doch de handen en voeten reedts byna zwart verbrand. De winkbraauwen vertoonden zich een weinig opwaarts getrokken, gelyk iemand die, ſlaaperig zynde, de ſlaap nochtans zoekt op te houden. De armen en beenen waren ontbloed, bleek en droog, als met de dood vermengd; doch de vingers, knokkels, kniën, en toonen paars, en geelachtig opgehoogt. Omtrent de ribben en buik zag men eenige roode en paarsachtige plekken van het vergift; en zyn hembd, tot onder de navel geſchooven, hing aan flarden, waar van het meeſte deel onder zyn lyf en dyen lag, zynde het zelve hier en daar

met bloed besmet. Aldus lag die doorluchtige Held en Blixem der Godloozen zieltoogende. *Jupiter*, heel bewoogen, sprak *Mercurius* aan, hebbende zyn gezicht ter zyde neder geslagen op dit droevig lyk, terwyl *Mercurius* opwaarts na den Hemelvoogd keek, met een pynlyk wezen, als of hy zeggen wilde: *aanschouwt, ô Vader, hy legt en sterft*. Men zag hier noch daar omtrent geene menschen dan de voorgenoemde, als mede geene *Satyrs* of Boschgoden. Het is zeker, dat, zo 'er eenige zyn geweest, hy die in zyne woedheid wel verjaagd heeft. De droefheid van *Philoctetus* was, myn 's oordeels, in zyn wezen niet wel uit te drukken; en zekerlyk heeft de Konstenaar reden gehad om derhalven zyn aangezicht te dekken. Maar waarom *Paans* zoon alleen by *Hercules* was, zonder dienaars, kon ik niet bezeffen: doch ik vertrouw, dat het geweest is om dat de Schilder het niet noodig heeft geoordeeld; konnende deze boezemvriend het zelve alleen genoegsaam klaaren; ten anderen, vermits de Dichter daar niets van meld; en ten derden, om dat de zaak zich zelve zo klaar ontwind, dat het minste daar by gevoegd zynde, de zelve zou doen veranderen, en in plaats van een onverwagt voorval, een voorbedagte lykstatie of plegtigheid doen schynen. Aldus kan men wel afneemen, dat dit lykhout of deze houtstapel niet voor hem bereid is geweest; maar dat hy ze schielyk met zyne eigene handen heeft opgeworpen: gelyk de Poeët zegt.

Het aanmerkenswaardigste in dit konstig Stuk was, dat men deze drie dingen natuurlyker wyze en duidelyk zag aangetoond; de daadelykheid, het voorleedene, en het toekomende. Het eerste voorteeken van dit droevig schouwspel begon toen hy het vergiftigd hembd van *Nessus* door *Lichas* ontfangen hebbende, voor het autaar offerde aan den grooten *Jupiter*, zynen vader. Het vervolg zyner dolheid zag men aan dien rampzaligen in zee geworpenen, in een steenrots veranderden, waar na hy zich verbrand: en verders zyne toekomende triomf door den wagen dien *Jupiter* hem toezend tot zyne vergoding. *Renascitur ex funere Phoenix.*

Maar laat ons eens een korte en leerlyke uitlegginge maaken over de persoonen van *Nessus*, *Dianira*, en *Lychas*.

Korte en leerlyke uitlegginge op *Nessus*, *Dianira*, en *Lychas*.

Derhalven staat alhier aan te merken, dat deze *Centaurus* ons leert en aanwyst, hoe gevaarlyk de geschenken en giften onzer vyanden zyn, welke de dood aan dien grooten Held veroorzaakten. In *Dianira* bespeurt men de onverstandige of onbescheidene drift en uitwerking van haare minnenyd, welke haar een werktuig van haars mans dood deed worden. En in *Lychas* werd men gewaar het ellendige loon van zyne diensten, en hoe het ongeluk der dienaars somtydts by

de Grooten zodanig gereekend word, dat zy de gehoorzaam- en ongehoorzaamheid even ſtrafwaardig oordeelen.

Boven de deur, tegen over het voorgaande Stuk, zag men in het uitgaan een ander Stuk, 't geen achtkant was, even breed als de opening, welke ik meende een gat in de muur te zyn, om dat het een weinig ſomber was: maar naauw toeziende, bevond ik het aldus.

Twede Tafereel.

Zin van het zelve.

AMphitryo met *Alcmena* in haare ſlaapkamer zynde, had, eer hy na bed ging, de twee kinderen *Iphiclus* en *Hercules* in zyn ſchild onder een paviljoen gelegt, daar *Juno*, vol haat en gramſchap, twee ſlangen in ſmeet, om deze onnozele kinderen te verſlinden, voornaamentlyk *Hercules*: maar hy verwurgde ze beide, en ſmeet ze voor *Amphitryoos* voeten neder.

Beſchryving van het Tafereel in 't geheel.

Vooraan ter linker zyde, een treede hoog, lagen deze twee kinderen in het ſchild, zynde de zelve met een baluſtrade, die 'er om liep, geſlooten, van vooren na het oogpunt wykende, welke twee derdeparten van het Stuk beſloeg. *Amphitryo*, naakt uit het bedde geſprongen, met den degen in de vuiſt, noch in de ſcheede, op het geſchreeuw van de kinders, kwam om te zien wat de oorzaak daar van was; en zettende zynen voet op de tree, komt hem de jonge *Hercules* te gemoet, houdende, met een lagchend wezen, en hem aanſchouwende, in zyne beide handen vaſt een van die ſlangen, welke hy wurgde en hem toereikte. De andere lag reedts neder op de grond voor zyne voeten; waar over *Amphitryo*, verbaaſd en verſchrikt ſtaande, te rug trad. Het ander kind, ſchreijende, lag half uit het ſchild omgevallen, met het kuſſen en een ſlip van de doek op de vloer. Achter *Hercules*, en over het ſchild, hing de purpere mantel van den *Thebaanſchen* Prins over twee ſtokken of halve pieken, welke ſchuins op uit de muur ſtaken, en vaſtgebonden waren. Heel boven de zelve, een weinig agterwaarts, zag men de bedroogene *Juno* opwaarts vliegen, omcingeld van een donkere wolk, hebbende haare linker hand met den ſcepter in de zyde, en de andere toe na om hoog, ſchynende met de vuiſt te dreigen, en ziende met een ſtuurs gezicht nederwaarts op de kinderen. Wat verre voorby de baluiſter, in het midden des Stuks, liep een trap vier à vyf opwaarts aan wederzyde met een borſtweering, die zich van d'eene zyde tot de andere dwars door het Stuk ſtrekte. Achter de zelve, aan het eind, in het midden des Stuks, zag men een groote en diepe boogsgewyze nis of alcove, binnen de welke het ruſtbed ſtond, daar een groot gordyn boven

hing, 't geen ter wederzyde der alcove aan twee ringen opgeſchort was. De muuren rondom de kamer waren acht voet hoog met tapyten behangen; en boven de zelve was, zo veel ik zien kon, de muur in vakken verdeeld, alwaar eenige flaauwe basreleeves in uitgehouwen waren, verbeeldende deze en geene krygsdaaden. Aan de linker zyde van de alcove, in den hoek, zag men een ronde pedeſtal of halvekolom, daar een brandende lamp op ſtond. *Alcmena*, zeer verlegen, ſtond, een weinig bukkende, of geboogen, op deze trap, met een kleene fakkel in de eene hand, die zy om hoog vooruit ſtak, ligtende en ziende zelve ſnel toe, terwyl zy met de andere hand op de pedeſtal ter regter zyde van de borſtweering leunde, houdende in de zelve de ſlip van haar witte kleed, welke onder haare kin geknoopt zynde, agter na ſleepte. Haar hair was in een witte doek gebonden. Het agterwerk zag men van de flambouw of fakkel in een ſomber licht, behalven die hoek daar de lamp ſtond, welke zich, benevens de deur, met een fraay lootwerk vercierd, een weinig krachtiger vertoonde. *Juno* ſchoot eenige heldere ſtraalen op de kinderen, en daar omtrent. Dit licht was niet als het licht van een kaars, maar als het daglicht of de blixemſtraalen. Het grootſte licht viel op het onderlyf van 't kind in 't ſchild, zynde deszelfs bovenlyf en hoofd, die met een gedeelte van het kuſſen voor uit vielen, in de ſchaduwe. Hy keerde zich in het ſchild om, het bovenlyf eenen weg, en het onderlyf een anderen in 't verkorten. *Amphitryo* was met zyn bovenlyf, byna tot de middel, in de ſchaduwe van de wolken, wordende van de kinderen en de vloer ſterk gereflexeerd. Ik ſtond en dacht, hoe *Alcmena* aan die brandende fakkel kwam: maar naauw toekykende, zag ik een groote goude kandelaar nevens haar by de andere pedeſtal ſtaan; en peinsde derhalven, waarom *Alceus* zoon die niet genomen had: doch na weinig overlegs dacht ik weder, dat hy ze mogelyk door de ſchielykheid en vrees niet en had gezien, 't geen meeſten tyd, in zulke gelegentheden, gebeurt; het welk *Alcmena* merkende, is zy uit het bed geſprongen, en heeft ze in de hand genomen: 't geen, myn 's oordeels, waarſchynlyk is. Zodanig was dit Tafereel. Deze drie lichten waren byzonder wel en onderſcheidentlyk aangeweezen. De lamp, die heel ver was, gaf een wit- of bleekachtig licht, maar een weinig bedampt. De vlam van de fakkel was tot byna aan de pit meeſt bedekt door de wolken onder *Juno*; 't welk, na ik bezeffen kon, een konſtſtreek van den Meeſter was, om de helderheid van het voorſte licht des te helderder en krachtiger te vertoonen, en niet genoodzaakt te zyn het geheele Stuk donker te maaken om het natuurlyk uit te beelden; 't geen hy anders niet hadde konnen vermyden.

Juno had een *diadema* op het hoofd; en haar kleed was hemelsch-blaauw; haar hulsſel wild; en de lokken vloogen als ſlangen om het hoofd.

De beteke-nis der ſlange-dooding door *Hercules.*

De Dichters melden, dat *Hercules*, door de Aloudheid voorgeſteld als een voorbeeld van alle deugden, zo wel des geeſtes als des ligchaams, de ſlangen met zyne handen verſtikte als hy noch in de wieg lag: willende daar door te verſtaan geeven, dat de menſch, geſchikt om groote en gedenkwaardige daaden uit te voeren, zelfs van zyne jonge jeugd af de wellust dient te ſchuwen, te verdryven, en de vleeſchelyke begeertens te wederſtreeven.

Zin van een derde Tafe-reel van *Her-cules.*

Als ik nu meende uit te gaan, om verder te zien wat 'er noch mogt weezen, ſloeg ik myn gezicht om hoog, en wierd noch een ander Tafereel tegen het verwulfſel in een koepel gewaar. Ik bleef derhalven ſtaan, nieuwsgierig om te zien wat den inhoud daar van mogt zyn, en of het eenige overeenkomſt met de voorgaande Stukken had: en na een naauwkeurige opmerking bevond ik het te weezen de vergoding van dien grooten Held, door *Jupiter* en alle de Goden en Godinnen verwelkomd.

Verbeelding van het Zol-derſtuk.

Jupiter zat in het midden op zynen arend, heel hoog. *Hercules*, met laurieren gekroond, vertoonde zich heel laag, regt daar onder, ſtaande met de eene hand in de zyde, en een olyftak in de andere, vlak van vooren, tot half wege de dyen, in het voorſte van den wagen overeind, en op wolken. De diſſelboom ſteeg een weinig ter zyde op, na den loop der paarden, die *Mercurius* ter linker zyde opwaarts mende, zwaayende weder na het midden toe, en maakende met den wagen een halve cirkel, zo dat men de gevleugelde paarden meeſt van onderen zag, de borſten van vooren, en de hoofden na de regter zyde toe. *Mercurius* hield den toom met de regter hand, digt by den mond. De wagen was omcingeld met een meenigte *Cupidootjens* met kranſſen en takjes. *Mercurius*, zyn hoofd regtsom keerende, zag na *Jupiter*, die hem met zynen ſcepter na het firmament wees op een ronde kring van twaalf glinſterende ſterren, welke rondom eenige kleene wolken verlichtten. Alle de hemelſche onderdaanen zaten op zweevende wolken, roepende met toejuigchingen en handgeklap. De zon ſcheen helder.

Ik ſtond verſteld, als ik na lang ſpeculeeren zag dat 'er niet een zyn kenteeken by zich had, dan *Jupiter* alleen, die op zynen arend zat met de blixem in de hand, en *Mercurius* met zyne ſlangeroede en de wieken aan de voeten. In 't eerſt kon ik de reden hier van niet bezeffen: maar daar na bedenkende, dat de Goden malkander in den

hemel

hemel genoegſaam kennen, ſloeg ik myn gezicht op *Hercules*, en zag dat hy zyn knods noch huid mede niet by hem had. Toen dagt ik wel, dat de zelve met zyn ligchaam verbrand waren. Echter merkte ik aan zyn gekroeſt hair en baard, en aan zyne ſchoone geſtalte, dat het niemand weezen kon dan *Hercules*. In 't kort, ik zag alle de Goden en Godinnen, den een na den ander, en begon ze allegaar te erkennen, ja tot de minſten toe: *Apollo* aan zyn glinſterend wezen en ſchoon ligchaam: *Diana* aan haar zwart hair en bruin vel: *Bagchus* aan zyne opgeblaaze wangen en ronde leden: *Eſculapius* aan zyn lang getuit hair en baard: *Venus* aan haare volmaakte en poezelachtige leden en lonkende oogen: *Momus* aan zyn gek wezen, enz. Den een had zulk een koleurd kleed aan, den ander zulk een. *Venus* had een rood, *Diana* een blaauw, *Bagchus* een purper, *Ceres* een ſtroogeel, *Momus* een groen en geel, enz. het welk hen zo duidelyk bekend maakte, dat ik 'er onmogelyk aan konde twyffelen. Doch *Juno* en *Iris* zag ik niet, ter oorzaake, geloof ik, dat de eerſtgenoemde die ſmaad niet lyden noch gedoogen konde dat *Hercules* zodanig een eer wierd aangedaan. Ik ſpeculeerde verder over de ornamenten en cieraaden van de kamer, en beſpeurde dat die zo ordentelyk en eigen tot de zaak waren dienende, dat het een wonder was. Aan ieder zyde ſtonden acht kolommen van piſaans marmer met banden, redelyk wyd van malkander, dwars doorſneeden; een aan wederzyde van de deur, in ieder hoek een, en tuſſchen beide twee digt aan malkander, met hunne architraaf, fries, en cornis; en boven de zelve een borſtweering met panneelen, op de welke het verwulffel ruſtte; en in het midden dit laatſt gemelde Stuk in een ovaale lyſt of krans van eikenbladeren met haare vruchten. De metopen in de fries waren vercierd met uitgehouwene ranken van het zelve loof; en in de panneelen van de borſtweering zag men feſtons, waar aan een laurierkrans hing. Tuſſchen de twee eerſte en laatſte kolommen zag men mede in langwerpige vierkante vakken diergelyke feſtons, en onder de zelve een knods met een leeuwenhuid. Deze feſtons waren van palmtakken met hunne vruchten. Aan wederzyde der deur, tuſſchen de zelve en de eerſte kolommen, ſtonden palmboomen, welker loof tot boven aan het verwulffel reikte, en heel cierlyk over het voorgezeide Tafereel ſwierde. Deze palmboomen, benevens de cieraaden in de fries, waren van brons; de architraaf en cornis van ſerpentynſteen; en de fries van piſaans marmer, gelyk de kolommen. Aan ieder zyde van de deur, tuſſchen de twee eerſte kolommen, was een groote baſreleeve van een ligt geel marmer zonder vlakken. De eerſte verbeeldde *Her-*

Eigene betekeniſſen der Goden en Godinnen.

Als mede hunne koleuren van kleedingen.

Beſchryving van de Architectuur der Kamer.

Hercules ſlaapende, zynde rondom omcimgeld van de troepen der *Pigmeën:* de twede, daar hy wakker werdende, de zelve in zynen leeuwenhuid verborg. Door deze eerſte proef en daad van dapperheid is hy naderhand genoemd geworden * *Hercules Primogenitus.* Aan de andere zyde van de kamer, tegen over dit laatſte, zag men *Hercules* by *Omphale* ſpinnende; en in de andere vak daar hy *Neſſus* dood ſchiet.

* *Higynus* cap: 30.

Rondom het Zolderſtuk waren andere twaalf ronde kleene vakken in kranſſen van palmbladen aan elkander gehegt, of door een gevlogten; waar in, in flaauw baſreleeve van *Stuco*, de daaden van *Hercules* uitgebeeld waren. Tuſſchen de zelve en het Stuk zag men eenige leeuwekoppen.

Doch eer wy voortgaan te verhaalen, zullen wy mede eens aantoonen wat de Heidenen door de vergoding van *Hercules* hebben te kennen gegeeven.

Uitlegginge over *Hercules*, daar hy onder 't getal der Goden geplaa ſt word.

Hercules, de roem der dappere Helden, toont ons door zyne vergoding, dat die geenen, welke door verwaandheid by hun leeven getracht hebben zich zelfs te vergoden, even als *Antonius* met zyne *Cleopatra* deeden, of door een ſmeekelyke en vleijende redeneeringe tot het volk, gelyk meeſt alle de Perſiaanſche Koningen, en zelfs *Romulus*, hebben gezocht te verwerven, den regten weg misgaan: daar in tegendeel *Hercules*, zo lang hy op deze waereld leefde, niet deed dan die van Wangedrochten en Geweldenaars te zuiveren; werdende geen Goddelyke eere, dan na zyne dood, aan hem beweezen: want de eeuwigheid, welke de dood alleen hem aanbragt, leert ons, dat de waare deugd in dit leven niet gevleid wil zyn, gelyk *Alexander* zulks te kennen gaf aan hen, die hem reedts een God noemden, hun toonende het bloed 't welk uit zyne wonden liep op de zelve wyze als die der andere ſtervelingen. Want hoe vermoogende en deugdſaam een menſch zy, zo lang hy adem ſchept kan hy zich niet wel gelukzalig noemen, om dat hy niet buiten 't bereik der tanden van de bitſe nyd is, zo min als *Hercules* geduurende zyn levenstyd. De Heidenen hebben hem, volgens hun bygeloof, als een God geacht; geloovende ook t'eevens, dat, alhoewel alle zielen onſterffelyk zyn, nochtans die der dappere Helden, welke de deugd opvolgen, tot een veel hooger trap van eere geraaken, en deel aan de Goddelykheid verkrygen. Ja zelfs ſchikken zy hem *Hebe* de Godinne van de Jonkheid, ter oorzaak van de krachten die hy had, welke men zonder de jonkheid niet hebben kan, tot vrouw in den hemel toe.

Verwaandheid in *Empedocles*.

Gelyk zelfs langen tyd daar na de Philoſoof en Dichter *Empedocles*, door een opgeblaazendheid het voorbeeld van *Hercules* (welke zyn

vriend *Philoctetus* een zwaaren eed voor zyn ſterven afgenomen had, van nooit de plaats aan te wyzen daar hy verbrand, of te kennen te geeven waar hy gebleeven was, om het volk te doen gelooven dat hy in den hemel was opgenomen) ter dezer oorzaake zich zelven in den berg Ætna wierp: maar zyne muilen, geheel van yzer zynde, welke met de gloeijende ſteenen en aarde uitgeworpen wierden, ontdekten het geval en de waarheid. Doch hier af al genoeg: keeren wy weder tot het vervolgen van onze verhandeling.

In het uitgaan zag ik op de vloer een *Sphæra mundi* of Waerelds-kloot zeer konſtig ingelegt, aan wederzyde met compartimenten verdeeld, en met cierlyke banden doorſneeden, die na het centrum doorliepen, van koſtelyke marmer en jaſpis. In ieder ſteen was een Monſter of Gedrogt, welke van de Waereldskloot af liepen, zynde die geene daar *Hercules* in zyn leeven de waereld van gezuiverd had. En de verbeeldingen in de vloer.

Ik kon my niet verzaadigen in het beſchouwen van dit werk, 't geen my in allen deele ten hoogſten vergenoeging gaf. Na dat ik eindelyk alles had bezichtigd, trad ik ter kamer uit, en klom ter zyde de trap op, alwaar ik op een *Bordes* kwam, 't welk my na een ander Vertrek, van de Order Ionica, geleidde, zynde niet minder als de voorgaande in koſtelykheid van cieraaden en marmer.

Gezicht der Tafereelen in de derde Kamer, na de Order Ionica gebouwd.

ELFDE HOOFDSTUK.

ALs *Semiramis* eens haar hair kemde, en het zelve weder op zou binden, wierd haar tyding gebragt, dat de Babiloniers van haar afgevallen waren. Hier op liet zy de eene hairvlegt alzo ongebonden hangen, en trok aanſtonds tegen de afvalligen te veld: bond ook haar hair niet op voor dat zy de ſtad herwonnen, en het volk weder onder haare gehoorzaamheid gebragt had. Verhaal der Geſchiedenis.

Deze heldhaftige en moedige Vorſtin ſtond van haar ſtoel op half gehuld, zweerende met de duim van de regter hand om hoog, trekkende met de linker haare zylokken, dewelke een jonge maagd, aan haar regter zyde ſtaande, in de hand had, en alwaar de kam noch in ſtak, na zich. Op de tafel by haar, die met een koſtelyk tapyt, ſtyf van goud geborduurd, behangen was, ſtond een groote ovaale ſpiegel in een met loof en bladeren gedreevene goude lyſt, en boven op de zelve twee dui- Beſchryving van het Tafereel.

ven welke trekkebekten van gemat zilver. Voorts lagen op de tafel eenige klynoodiën, als brazeletten, karkanten, en juweelen, gelyk mede haar *diadema*, piramiedsgewyze, vol gesteente gezet, Achter haar stoel stond een jong Meisje, houdende een goude schaal, in welke eenige kommetjes, potjes en doosjes met riekend goed waren. Even agter deze vertoonden zich twee andere Juffers, heel ontsteld, malkander door verslagenheid omarmende. Ter linker zyde zag men een oude Matroone met den rug herwaarts aan, houdende in haare linker hand een open brief. Een weinig meer na het midden trok een andere Juffer een cierlyk gewrocht fonteintje, op vier wielen rustende, 't welk by de tafel stond, van daar na vooren toe in den hoek. Vooraan, ter regter zyde, lag een Bode op zyne eene knie voor de Koningin, gantsch verslagen. Achter aan 't einde van de kamer, in het midden, zag men een groote opening als een poort, en aan wederzyde der zelve een Term van wit marmer, aan dewelke eenige wapentuigen hingen. Voorts was de kamer rondom met tapyten behangen. Deze poort strekte als een ingang voor een ander prachtig vertrek, vercierd met basreleeves en ander beeldwerk. Heel aan 't eind derzelve zag men een groote ondiepe nis, en daar onder een breede pedestal, of cierlyke bank, daar een beeld, met de voeten naar het licht, ter zyde op zat, houdende op haaren schoot een groote ronde kloot, daar zy met de regter hand, in de welke zy een scepter had, op leunde. Haar hoofd was verrykt met een driedubbelde muurkroon. Boven haar, in de nis, stond, basreleefsgewyze, een bedaard Man deftig gekleed, leunende met zyne regter hand op een knods, en houdende in de linker een fakkel. Zyn hoofd was met een bloemkrans vercierd; en om den hals hing een goude keten. Dit beeld was van goud, en de grond van de nis azuurblaauw. De kolommen waren van wit, en het geheele gebouw van Egyptisch marmer, en de cieraaden goud. Achter de Matroone, aan 't einde van de eerste Kamer, was een jonge Dogter ergens opgeklommen, reikende met de eene hand zo hoog als zy kon om eenige wapentuigen van een der Termen af te neemen, het welke haar de Matroone uit ordre van de Koningin gebood, wenkende met haare regter hand, en de voorste vinger na zich, de gemelde wapens herwaarts te brengen. Het Meisje keerde zich daar na om, terwijl zy de wapens ontbond.

En de koleuren der kleedingen van de Persoonen

De Koningin stond aan de tafel met het bovenlyf een weinig links-om gekeerd; de boezem, half bloot, vooruit; het hoofd overeind, eenigsins na de linker schouder; de oogen wyd open; en de mond een weinig, gelyk iemand die spreekt. Zy was gekleed in het wit satyn, hebbende een donker blaauw ryglyf of kuras aan, zeer kostelyk met goud

gestikt en met gesteentens bezet. De mouwen waren heel wyd, doch opgefronst, en met een goude gespe of haakje vast; haare rok boven de knie geknoopt en rondom opgeschort. Zy had brooskens aan tot half wegen de beenen. Haar mantel, op de stoel leggende, was van Tyrisch purper met goud doorwerkt, en met hermynen gevoerd.

De jonge Dogtere, die bezig was met het hoofd van haare Vorstin te palleeren, was in 't paarsch gekleed. Het jonge Meisje agter de stoel, door het schielyk opstaan van de Koningin een weinig gestooten, trad te rug, en stortte een kopje op de schaal om, waar over zy zich ontsteld en verleegen toonde. Deze was gekleed in koleur de rose: de twee achter haar, in 't donker blaauw, een weinig groenachtig. De Matroone had een lange lakensche mantel aan van een donker feuiljemorte koleur, met een goude rand of boordsel. Haar onderkleed, zo als men aan de mouw kon bemerken, was donker paarsch of violet; en haar hoofd cierlyk bewonden met veele koleurde windsels, waar van de slippen agter op den rug hingen. De Dochter, die de wapentuigen afnam, had een heel bleek appelbloessem koleurd kleed aan. Den Bode zag men een weinig van agteren tegen de regter zyde, hebbende een kleen manteltje, donkergraauw of zwart met een kleene goude franje daar aan, op zyne schouders omtrent tot de halve rug hangende. Zyn onderrok was ligtgraauw, en kwam hem tot over de kniën. Zyne brooskens waren van wilde huiden. Hy had een pook op zyde of in zynen gordel gestooken, en een kleene staf in de hand. Zyn helm, met een draakekop en twee vleugels, als die van een vleermuis, boven op, lag by hem neêr. Zyn hair, nevens zyn bruine vel, glinsterende van zweet, was niet lang, echter achter gebonden.

De kamer ontfing haar licht van de regter zyde, door een groot venster boven boogsgewyze, 't welk krachtig op de Koningin en daar omtrent viel, een weinig van vooren. *Semiramis* gaf een slagschaduwe op den hoek van de tafel, waar tegen de Matroone onder met goede werking afkwam. De Bode was meest in de schaduwe, als zynde meer voorwaarts dan het venster. Het behangsel, tusschen de dam van het venster en de opene poort, was half in de schaduwe, waar tegen de Vorstin en die agter haar stonden zeer krachtig afstaken. Op deze behangsels, die zeer oud of somber, en donker purper van koleur waren, zag men met de naald ongemeen kostelyk uitgewerkt de Zondvloet en de Arke *Noachs*, en op de andere de verwarring van Babel, daar het volk aftrekt en zich verdeelt: en boven langs de rondte van de poort heen, als om de rand van een medailje, waren eenige Syrische characters of letters. Aan de regter zyde, boven over de behangsels, zag men de kamer ligter, door twee ronde vensters die na het oogpunt

Als mede het licht, en de gelegenheid van de Kamer.

weeken. De zoldering liep rond, boogsgewyze. De vloer was met groote marmersteenen van verscheidene koleuren ingelegt. Omtrent de tafel en de voorste *groep* lag een groote witte ronde steen in de gemelde grond, welke zich zagtelyk met het ander licht vereenigde, zonder echter het oog daar op te trekken.

Vooraan, ter regter zyde, achter den Bode, ging een trap nederwaarts na een deur, die zich om laag vertoonde. Door het venster zag men het verschiet, of een gedeelte van een palmboom.

Ik heb vergeten te zeggen, dat de wapenen, die aan de Termen hingen, in pylkookers, boogen, en zwaarden bestonden. In de bak van de fontein, welke goud was, liep een straal waters op een doek of twee, en een spongie die 'er in lagen.

Tegen over dit Stuk, aan de andere muur, zag men het vervolg van het voorgaande, verbeeld in een

Twede Tafereel.

Inhoud van dit twede Tafereel.

Hier vertoonde zich *Semiramis*, treedende met een ongemeene deftigheid en moed uit het Koninglyk voorhof. Deze Heldin kwam de trappen luchtig af. Een martiaale vlam scheen haar het hert t'ontsteeken, welke haare kaaken deed bloozen. Haare oogen glinsterden als twee sterren. Had zy den helm niet op gehad, men zou haar, aan haar kleed en toerusting, voor een *Diana*, die ter jagt trekt, aangezien hebben. Alles, wat tot haar vertrek diende, was voor handen, als mede haar Koninglyke mantel: maar zy weigerde dien aan te doen; vergenoegende zich alleenlyk met pyl en boog, benevens haar ontzag. De Dienstmaagden liepen de trappen op en af; brengende d'eene dit, en d'andere dat aan. Eene der voornaamste zettede haar den gekroonden helm op. Een voetbank wierd voor haar beneden aan de trap gesteld, terwyl een andere haar het zwaard omgordde. Het moedig paard, ten oorlog opgevoed, stond beneden aan de trap gereed. De trompetten bliezen; en het volk drong door, vol van verlangen. Daar wierd ruimbaan gemaakt. De Ruiters stonden geschaard op het binnenhof. De Bode liep derwaerts de trappen af, terwyl de Matroone boven in het portaal met een gaapenden mond al dit werk aanschouwde. Den hemel was helder, en scheen haar groots voorneemen te willen begunstigen.

Deze dingen alzo in de vlugt overloopen hebbende, dagt het my onmogelyk alles te konnen onthouden om dit deftig en konstryk Stuk na den eisch te konnen afmaalen. Derhalven ging ik voor het zelve Stuk staan, vergaderde alle myne zinnen by een, en merkte het op de volgende wyze aan.

Aan de linker zyde van dit Tafereel zag men een deftige Poortiek, met vier kolommen van de Order Ionica, welke hunne behoorlyke

lyke ornamenten ondersteunde; en aan wederzyde op een borstweering een baluister, die vyf à zes trappen hoog af liep tegen een breede of dikke pedestal aan ieder zyde, op de welke leeuwinnen lagen met kap en dekkleeden, vol Syrische characters, op het lyf. De poort was boogsgewyze, en boven de zelve een *cartoes* of kartel, die de cornis onderschraagde, waar in een leeuwekop van brons uitgehouwen was. Boven ieder kolom, in de fries, waren mede diergelyke leeuwekoppen; en tusschen ieder der zelve zag men een flaauw uitgehouwene pylkooker en brandende fakkel, kruiswyze over malkander. Aan wêerzyde, in de vleugels van de Poortiek, stond een nis gelyk met de deur, na het oogpunt wykende. Aan 't einde dezer vleugels waren noch twee kolommen, welke tegen een borstweering of muur, die tot in het midden des Stuks op een laage grond liep, stuitten. Deze muur was met platte banden, op de manier als pilasters, verdeeld; en tusschen de zelve waren ronde vensters, daar men het binnenhof door, en boven over de muur heen, de zyde des zelven hofs zag vervolgen na het oogpunt toe, heel diep in het Stuk. Aan 't einde der gemelde muur was een diergelyke borstweering of muur, *paralel* aan de voorste, die het binnenhof insluitte; en verder achter zag men eenige boomen, als palmieren en andere hooge boomen, boven oversteeken. Op de voorgrond, aan de regter zyde, was de grond ruuw en rotsachtig tot aan den onderstcn drempel, gaande met trappen agter af na het voorhof; in het midden van het welk een groote fontein opgeregt stond van witte marmersteen, rustende op een bazement van vier of acht boogen, welke door vierkante pilaaren, zeer hoog en zwaar, Dorische Order, of Rustiek, met banden doorsneeden, ondersteund wierden. De pilaaren waren effen, doch de banden ruuw en rotsgewyze gehakt; hebbende dit werk geen fries noch cornis, maar een groote plint, drie voet hoog, die mede omliep, van wit marmer even als de beelden. Boven de zelve, in het midden, wat hoog op een trap drie à vier, stond een groote Waereldkloot, door vier Sfinxen gedraagen, op de welke een Vrouw zat na het hof gekeerd, houdende in haare regter hand, om hoog, een zon, en in de linker, om laag, een maan. Op haaren helm vertoonde zich een arend met uitgespreide vleugelen, en op haar borstlap een leeuwenhoofd. Haare kleeding was als die van een heldin. Op de onderste trappen, boven de voorgezeide plint, zaten de vier Gedeelten van de Waereld geboeid tegens eenige wapentuigen. Onder, tusschen de gemelde pilaaren, waren kopere gebronsde kommen, welke eenige straalen van binnen uit een rots ontfingen. Dit gevaarte stond in het midden des Stuks tegen het oogpunt, half achter de borstweering. Het voorhof

Grondslag en schikking van al het vaste werk.

hof was ruuw, en aan gins zyde met trappen op te gaan, gelyk voor.

Zodanig was de grondslag van dit Tafereel, en de schikking van al het vaste werk. Nu zal ik na myn vermogen de rest afmaalen.

Stand en beweeging der Beelden.

Daar trad deze moedige Koningin, een weinig ter linkerzyde des oogpunts, met het linker been de trap af; terwyl haar ligchaam eenigsins achter over hellende, op het regter been, het welk een trap hooger was, steunde. Zy zwaaide haar bovenlyf linksom, met de borst na vooren; den linker arm, waar aan zy een kleen schild had, een weinig opligtende; terwyl een jonge Maagd, al bukkende, haar een sabel op zyde hing. De regter hand, waar in zy de boog hield, hing met den arm slapjes nederwaarts; en een zwangere pylkoker zag men boven haare regter schouder opsteeken. Een gekroonde helm, daar een groote witte pluim af hing, wierd op haar hoofd gezet. Een derde keerde met den koninglyken mantel, dien de Vorstin in deze tocht niet noodig achtte, aan deze zyde weder de trap op, hebbende haar gezicht op de Koningin gevest. Deze Dogter was met de regter zyde een weinig herwaarts aan gekeerd, hebbende den mantel in de linkerhand om hoog, op dat de zelve niet sleepen zoude, terwyl zy met de regter hand de rest tegen haar lyf vast hield. Haar donker hulssel stak tegens het witte bont, of de voering van den mantel, machtig af; en haare krullen, door den snellen loop, vloogen achterwaarts; slingerende wyders de rokken tusschen haare beenen. Zy was even onder de borst gegord, hebbende witte voetzoolen aan. Haar rok was ter zyde open, zo dat men het been tot de halve dy bloot zag. Haar kleed was van koleur de rose. De Matroone, bezyden het portaal aan geene zyde, stond vol verwondering voorover bukkende, steunende met de regter hand op de borstweering, en zag na-beneden. Onder de eerste trap, vlak voor de Koningin, onder het oogpunt, stond een bukkend Meisje, 't geen een kleene voetbank van yvoor, met purper fluweel bekleed, neder zettede, op dat de Koningin met gemak te paard konde stygen. Zy had haare regter hand noch aan de zelve, terwyl zy met de linker haaren rok achter opschortte, schynende beschroomd voor het paard. Een weinig van daar kwam van de regter zyde des Stuks een Jongeling met zyn aangezicht naar het Meisje gekeerd, aanstappen, houdende met de regter hand een schoon Paard by den toom. Dezen Jongeling zag men vlak tegen den rug. Hy stapte met het linker been vooruit, en het regter heel achterwaarts, raakende even den grond met zyne groote toon; de borst vooruit heel over zyn gewigt, als of hy noch gaande was, slaande met de linker hand ter zyde tegen het Paard

zyn

zyn buik om het zelve te doen zwaaijen. De borst van 't Paard kwam na vooren, en het gat ter regter zyde wat in 't verkorten; het hoofd op zyde; het voorste linker been vooruit, en het regter in haalende, als of het te rug trad. De neusgaten, wyd open, waren wit, als mede de borst nevens de vier beenen; de rest donker of bruin. Het toom, en ander tuig, was goud met gesteentens bezet; hebbende wyders een kostelyke kaparason op, heel cierlyk belegt met goude plaaten. De schabrak was purper, styf van goud geborduurd, vol met paerlen en andere kostelykheden bezaaid, hangende byna tot op den grond met schoone kwasten, welke na zyne beweeging opvloogen. De maanen waren aan tuiten gevlochten, en de staart opgeknoopt. Een tygersvel bedekte de borst. De Jongeling had lang blond hair, achter gebonden. Zyn rok, in 't midden gegord, was ligt weerschyn, geel en groen, steekende tegen de purpere schabrak krachtig af. Zyne regter schouder met den halven rug vertoonde zich bloot, schoon en frisch van vel. Hy had witte voetzoolen aan. Het Paard gaf een slagschaduwe over het Meisje met de voetbank, en noch een weinig voorby haar. Heel ter regter zyde, wat verder, stonden twee Trompetters, na het binnenhof gekeerd, met wildedierehuiden om, en bliezen. Hunne trompetten, byna als de Romeinsche, waren krom als slangen, met een drakenkop aan 't einde. Aan geene zyde der Koningin zag men den Bode, heel over zyn gewigt, de trap afloopen, wyzende met de regter hand, een weinig in 't verkorten, vooruit naar het binnenhof, en zyn aangezicht na de Koningin gekeerd. Aan zyn manteltje, dat agterwaarts vloog, kon men de snelheid van zynen gang bespeuren; zynde zyne actie gelyk die van den vliegenden *Mercurius*, heel ontlaaden en uitgerekt. Hy trad met het linker been vooruit, en de regter voet heel achter en van de grond af. Men zag het volk op de twede grond beneden de trap tot aan de pedestal van de eerste borstweering, onder zyne beenen door. Dit volk, zo mannen, vrouwen als kinderen, stonde sommige met de handen toegevouwen, andere met de zelve om hoog: eenige omhelsden malkander: andere klapten in de handen, deze van vrees, en die van blydschap. Onder alle zag men een Vrouw als zeer verleegen of verslagen, laatende heel slapjes het hoofd op zyde hangen, de armen voor haar neêr, en de vingers in malkander gevlogten. By haar stond een bedaard Man, spreekende haar, byna mond aan mond, aan; wyzende met de regter hand na den hemel, terwyl hy haar met de linker hand, en een vriendelyk gelaat als of hy haar moed wilde geeven, by de mouw trok. Eenige kinders lagen en kroopen de trappen op. Op het voorhof zag men sommige krygsbenden

te

te paard, die zich in ordre ftelden, en eenige die op hunne paarden fteegen. Aan geene zyde der plaats kwamen noch verfcheidene menfchen de trap afloopen. Het verfchiet achter de zelve, aan de regter zyde, was bergachtig. Boven de gemelde trap, heel verre, zag men een groote piramide of naald, benevens eenige palmboomen, fomberachtig tegens de heldere lucht opryzen. Het voorhof was ligt, en het hof zelve, aan de linker zyde, van witte marmerfteen. De borftweering of muur, aan geene zyde der trap, was met het volk tot voorby de leeuwinnen, door een wolk befchaduwd, waar tegens de voorfte *groep*, daar het grootfte licht op viel, krachtig afftak. De Trompetters, aan de zelve zyde, waren, met een ftuk van de borftweering daar zy op leunden, in de fchaduwe. Vooraan in den hoek zag men een gedeelte van een poort open ftaan; loopende de zymuur heel hoog tot even voorby de Trompetters, welke daar door in de fchaduwe waren, ontfangende hier en daar op hun onderlyf en beenen een weinig licht door de opening derzelve. De poort was laag, vermits de grond van de trappen af afliep; zynde de grond met het agterfte van het Paard daar van befchaduwd. Het Paard, en de Jongeling die het ment, waren zeer krachtig met kleene partyen van ligt en donker. De Trompetters, als mede de poort, wierden fterk van de linker zyde *gereflexeerd*. Het volk op de twede grond, tegen de borftweering, wierd meeft van boven door het blaauw der lucht gedaagd; konnende geen *reflexie* ontfangen, vermits zy *paralel* langs de trap ftonden. Achter de borftweering, of muur, met ronde venfters, tegen den hoek van de vleugels des portaals, zag men de top of 't loof van een zwaaren palmboom opfchieten, die de gefchoorendheid van de gemelde borftweering brak, doende met eenen de kant van de vleugels tegens het witte hof heel lieffelyk in een fmelten. Het voorfte Portaal, vlak in het licht, was van Pifaanfch en Egyptifch marmer met witte cieraaden, gelyk mede de baluiflers. De Leeuwinnen, op de pedeftalen, waren van Serpentynfteen. De boventrap was van wit gevlakt marmer; de groote en wyde drempel, onder de trappen, van hartfteen; en de grond, ter regter zyde, een weinig rosachtig, met aarde gemengd.

De koleuren der voornaamfte kleedingen.

De Matroon vertoonde zich gelyk in het voorgaande Stuk met een donker feuiljemorte mantel aan, en onder een violet kleed, en het hoofd cierlyk omwonden. De jonge Maagden waren mede als gezegt is. Die de Vorftin het zwaard omhing, had een appelbloeffem gekoleurd kleed aan, zynde haar rok achter opgefchort en opgehaakt. Haar hulffel was blond, tegen het donker groenachtige blaauwe kleed van die welke agter een trap hooger, in de fchaduwe, ftaande, de Koningin

gin het kasket opzettede. Het jonge Meisje, 't welk onder in de schaduwe van het Paard kwam, was mede in het blaauw. De Dogter met den Koninglyken mantel vertoonde zich digt aan de voorste baluister, byna tot boven de trap achter de Leeuwinnen, welke krachtig tegens haar ligte kleed afstaken. Ik zoude haast vergeeten hebben een Soldaat in de poort, omtrent de Trompetters, staande, met een knods met yzer beslagen op zyne schouders, en een ligtgraauwe linne rok aan tot even onder de kniën, hebbende koussen aan de beenen, en een koperen stormhoed, waar op twee hoornen van een wild dier staken, op het hoofd, en diergelyk een huid, bruin ros van koleur daar de pooten noch aan hingen, om zynen hals gebonden, en een dagge op zyde. Deze Man was geheel in het licht van de poort.

Als ik nu den inhoud van dit Tafereel wel aangemerkt had, begon ik myne gedachten te verzamelen om te doorgronden waar in des zelfs deugd bestond, en waar aan my het meeste was geleegen. Neemende derhalven myn zakboek, ving ik aan de voornaamste zaaken, op de volgende wyze, aldus daar in te noteeren.

Voor eerst de schrikking der ongelyke voorwerpen tegen malkanderen, hoogte en laagte, staande en leggende: ten tweden, de schikking der gronden achter malkanderen: ten derden, de plaatsing der lichten: ten vierden, de roerendheid in de beweegende voorwerpen: ten vyfden, de stoffagie, klimaat en landaart daar toe eigen: ten zesden, de conditie of character, nevens de dragt en Syrische toerustinge: ten zevenden, de byzondere wezens en hertstogten: en ten laatsten, de *harmonie* of houdinge der koleuren. De voornaamste zaaken in dit Tafereel begreepen.

Toen heel verheugd, en door nieuwe begeerte ontsteeken om verder te onderzoeken wat noch aanmerkenswaardig overig was, zag ik tegen over deze twee Stukken, aan wederzyde van de deur, de navolgende Basreleeves van wit marmer.

In die ter regter zyde stond *Semiramis* op de voorgrond, en daar by een *Architect* met een bord in de hand, waar in hy haar aanwees de platte grond van een stadts muur. Aan de linker zyde waren eenige werklieden bezig met het uithakken, houwen, bytelen en zaagen van steenen: en op de twede grond zag men de gemelde muur heel flaauw even uit de grond, en boven de zelve, de stad. Beschryving van twee Basreleeves, benevens een Pronkbeeld in het midden.

In 't ander Stuk was de Koningin te paard zittende, met een pylkoker op den rug, uitgebeeld, mikkende na een leeuw, die op zyn achterste pooten na haar toekwam, en alreedts een pyl dwars door 't lyf had. In 't verschiet zag men de stadts muur voltooid, en hier en daar eenige palmboomen. De beelden waren klein leeven, en uitermaten konstelyk en zuiver uitgewerkt.

Tusschen deze Basreleeves stond een vierkant Pedestal in een Nis, en op het zelve het Pronkbeeld van *Semiramis*, houdende onder haare voeten een dooden leeuw; zynde na de Assyrische wyze als een Amazoon gekleed, met een boog in de hand, een pylkoker op den rug, en een gekroonden helm op het hoofd, op welkers kam of top een kleene draak lag, wiens hals zich op het voorste van den helm nederkrulde. Het pedestal was van porfier, en het beeld van massief goud. De nis, achter het zelve, was gelyk het Gebouw doorgaans van serpentynsteen, en de pilaaren benevens de pilasters van Egyptisch marmer.

Boven de nis zag men een langwerpige vierkante azuur blaauwe steen, en in de zelve een brandende houtstapel van wit marmer uitgebeeld, uit welkers rook een duif opwaarts vloog.

Boven ieder kolom was een modiljon van olyfbladeren die de architraaf ondersteunde. En in de fries vertoonden zich eenige wapentuigen heel flaauw uitgebeeld. Alle de cieraaden in de ornamenten waren goud.

Verbeelding van 't verwulffel.

Midden in het verwulffel zag men een heel groote koepel, en daar in een Hemels*spheer* van blaauw christal, met alle de tekenen en cirkelen van goud. Deze wonderlyke machine floot daar in tot de halve diameter toe; vertoonende het zelve zich zodanig als of de zon daar op scheen, die de geheele kamer verlichtte; om welke reden ik tot dien tyd toe niet gemerkt had dat 'er geen venster in de kamer was. Aan wederzyde van de *Spheer* waren twee andere Tafels van *Stuco*, en in ieder der zelve een beeld. In de eene was de Sterkte uitgebeeld, als een heldin met een eyketak in de hand, en een griffioen in haar schild: en in de andere een diergelyke heldin, betekenende Staatsbestiering, leidende met de linker hand een leeuw nevens haar by den toom, en in de regter een staf houdende. Door welke Beelden, benevens de *Spheer*, volgens het zeggen der Philosophen, de hemelsche *influentien* verstaan worden.

Vloer.

De vloer was gelyk in de benedenkamer met een waereldskloot regt onder de koepel omgelegt, alwaar het licht vlak op vallende de zelve zodanig deed zwellen en verheeven schynen, dat ik schroomde daar over te gaan.

En boven de deur.

Boven de deur, in een ronde krans van palmloof, zag men in wit marmer uitgehouwen een ouden Zeegod, dien ik oordeelde Vader *Oceanus* te zyn; leunende op een groote zeekruik, daar een menigte waters uit stortte, 't welk dwars door het Stuk liep; waar uit in het midden een heel groote gevleugelde Leeuw kwam. Aan de andere zyde van den Zeegod vertoonde zich een kleene heuvel, en op den zelven een kleene palmiere

stam.

ſtam. Dit Tafereel was als een medailje van een verdieping; zynde de zin, myn 's oordeels, de eerſte oorſpronk van de Aſſyriſche Monarchie, door den gevleugelden Leeuw uitgebeeld, gelyk de Profeet *Ezechiël* getuigt.

Verdeeling en verbeelding der Tafereelen in de vierde Kamer, na de Order Romana gebouwd.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

ALs *Horace* in een beſlooten kamp den ſtryd tegen de drie *Curacens* gewonnen had, en met hunne wapenen na het *Capitool* trok, kwam zyne Zuſter hem tegen, welke de wapenen van haaren ondertrouwden Bruidegom ziende, dezen haaren Broeder voor een moorder uitſchold; 't welk hem vergrammende, trok hy zyn zwaard, waar mede hy haar op de plaats doorſtak; bevlekkende op die wyze zyne overwinning met zyn eigen bloed. Dit door de omſtanders voor een gruweldaad opgenomen werdende, oordeelden zy, dat hy zich de triomf daar door onwaardig had gemaakt en des doodts ſchuldig was. Inhoud dezer Geſchiedenis.

Tafereel.

Deze treur-triomf geſchiedde voor het *Capitool*, of Raadhuis, te Romen, niet gelyk deze Stad tegenwoordig is, maar als zy zich toen ter tyd vertoonde. Vooraan zag men een ruim plein, omcingeld met muuren, alwaar twee gehouwene leeuwinnen van porfierſteen lagen. Of de Konſtenaar zulks gedaan heeft om de plaats des te kennelyker te maaken, is niet onwaarſchynlyk: doch ik twyffel, of zy zo lang geſtaan hebben; hoewel men dit gemakkelyk te gemoet kan komen. Ter regter zyde was het trotſe *Capitolium*, van marmerſteen, en een koſtelyke *architectuur*, Romeinſche Order, met veele trappen op te gaan, verbeeld. In de gevel vertoonde zich dit opſchrift met goude letters, *Senatus Populuſque Romanus*, dat is te zeggen, *de Raad en 't Roomſche volk*. Hier was het dat zy, met de wapentuigen op ſpieſſen, de trappen opklommen. *Horace* volgde achter aan, ſteekende zyn ſwaard in de ſcheede. Achter hem viel zyne rampzalige Zuſter ruggelings nederwaarts. Het volk liep van alle kanten by troepen te ſamen, morrende en vervloekende zyne gruweldaad: maar hy kreunde zich daar niet aan, ſtappende onderwyl ſtoutmoedig voort. Voor de trappen, een ſtap Verbeelding en plaatsbeſchryving. Nevens dier perſoonen, en hunne byſondere beweegingen.

drie à vier lang, was de grond met groote graauwe steenen belegt, en het overige rotsachtig, of een weinig ongelyk. De eerste Wapendraager, ter poort in treedende, hield zyn zegenteken wat laag binnen de zelve. Men zag hem van agteren, zynde byna van beweeging even als de *Gladiator*, de linker arm vooruit, en het regter been op de drempel. De twede, twee of drie trappen laager, hield het zyne overeinde tegen zyn lyf, omkykende na den derden, die kort achter hem volgde, en hem toesprak. Deze stond op zyn linker been, en de regter voet, een trap hooger, op de toonen, zo dat de knie voor-, en de voet achterwaarts kwam, zwaaijende het bovenlyf een weinig linksom, en het hoofd na vooren, terwyl hy met zyne linker hand tegen de regter borst de stok, en met de regter het einde der zelve onder vast hield. De derde hield het triomfteken op zynen schouder byna overeind, vertoonende zich met de borst vooruit, en den rug mede een weinig na vooren, den elleboog vooruit steekende; de regter voet op de trap, en de linker heel achterwaarts van de grond af als voortgaande; en de andere voor hem als een weinig staande, weezende beide digt aan malkander. Deze drie Mannen wierden *Velites* of Ligtgewaapenden genaamd, hebbende linne kleederen aan, om de middel gegord, een dag of pook op zyde, en eenvoudig gewerkte stormhoeden op, gelyk men in de Prenten der Kolom van *Trajanus*, en in andere overblyfselen der Oudheid vind. Een stap drie à vier daar van daan, regt in het midden des Stuks, volgde *Horace* in zyne volle krygsrusting, hebbende een olyftak beneevens zyne scheê in de linker hand; en aan den zelven arm, die met den elleboog vooruit en een weinig in 't verkorten kwam, een kleen schild waar in een leeuw verbeeld was. Zyn borst was vlak van vooren; de regter hand om hoog, steekende met de zelve zyn zwaard in de scheede; het regter been vooruit wat geboogen, en het ander ver na achteren toe in de schaduwe van zyn lyf, in gestalte als of hy metter haast aan stapte. Hy zag met het aangezicht van vooren nederwaarts na zyne scheê; hebbende een helm op het hoofd omvlogten met een krans van laurieren en eikebladeren, een pluim daar agter op, welke door het draaijen van zyn hoofd en de snelheid van zyn gang gints en herwaarts zwierde. Een mantel om zynen hals, op de regter schouder vast gemaakt, en tot onder de kin opgeschooven, hing een weinig over de linker schouder, waar van de eene slip achterwaarts vloog, en de andere voor over het linker been slingerde. De banden onder aan de wapenrok, en aan de mouwen, waren kort, doch breed, en onder rond gesneeden. Zyne brooskens kwamen ter halver been. Een weinig van hem af, na vooren toe, zag men de stervende Dochter, byna

noch

noch overeind ſtaande, achterover herwaarts aan vallen, de voeten na hem geſtrekt, en de armen wyd van malkanderen geſlagen, de regter om hoog, en de linker om laag; de borſt na het licht gekeerd. De regter heup vertoonde zich opwaarts zwellende, de dy in haar volle lengte, en het been een weinig in 't verkorten, zynde het linker been onder het regter verborgen. Haar aangezicht, mede in verkorting, helde na de regter ſchouder, welke ſchouder zich, met een weinig van de borſt, bloot vertoonde. Haar kleed, of borſtlap, onder den boezem gegord, vloog opwaarts. Haar neergezakte mantel ſlingerde over haar regter been; en de ſlip hing over den linker arm. De blonde hairvlegten vloogen, door haar nedervallen, opwaarts. Beneden haar, een weinig meer na de linker zyde, zag men een bedaarde Vrouw, die deze edele Maagd voor het vallen ſcheen te willen onderſteunen, terwyl zy al ſchreeuwende na den Moorder zag; ſteunende met haar ligchaam, de borſt om laag, met de linker hand op de grond, en de regter om hoog tegen den rug van de vallende Roomſche Juffer. Haar hoofd was met doeken en windſels bewonden. Even achter deze vertoonde zich de helft van een Pedeſtal, waar op eene van de voorgemelde Leeuwinnen lag, en wat verder achterwaarts de weergaâ na het oogpunt wykende. Twee Soldaaten volgden *Horace*, welke onvernoegd te rug ſcheenen te willen keeren. Niet ver achter den Overwinnaar waren eenige toekykers verbeeld, welke mede heel misnoegd ſcheenen. Sommige weezen hem met vingers na, eenige dreigden hem, andere weder keerden hem verachtelyk den rug toe, enz. Het was natuurlyk of men hen hoorde murmureeren. Op de voorgrond, aan de regter zyde, kwam een bedaard Man, met den eenen ſchouder bloot, ſnellyk aanloopen, om te zien wat 'er omging. Hy had een korte rok aan, een herdersmuts op 't hoofd, en een fluit nevens een knapzak op zyde hangen. Zyn onderlyf was, benevens een gedeelte van de voorgrond, in de ſchaduwe, en zyn rug vlak in 't licht. Een hond liep voor hem heen, welke na hem om keek; gelyk deze dieren gemeenlyk doen. Voorby het Raadhuis liep een gedeelte van een muur met haare architraaf, nevens een groote en breede opene poort, boven boogsgewyze, na het oogpunt. Deze muur ſtrekte zich van daar dwars door het Stuk voorby het oogpunt na de linker zyde, zynde dezelve met pilaſters van de Doriſche Order, doch ruſtiek, verdeeld of doorſneeden, en tuſſchen deze kleene niſſen zonder iets daar in. Uit deze poort zag men tot even voorby de gemelde *paralelle* muur eenig vee komen, als oſſen, koeyen, geiten en ſchaapen, nevens een herder, welke op het gerugt om zag. Deze hoeder met zyn vee de poort inkomende,

deed my gelooven dat hy van de markt kwam, dewyl die achter het *Capitool* was. Over de muur vertoonden zich verscheidene schoone gebouwen, even als paleizen, gelyk mede een kolom, op de welke een wolvin met twee kinderen, zynde *Romulus* en *Remus*, stonden. Boven den hoek van deze muur, aan de regter zyde, zag men in 't verschiet de rots *Tarpeja*, zo ik gissen kon, heel hoog opschieten; maar noch het *Pantheon*, *Monte Cavallo*, *Vaticaan*, noch het *Colizeum*; alzo die toen ter tyd noch niet bekend waren. Men bespeurde hier geene ruïnen of vervallene gebouwen, maar schoone en gaave, behalven alleenlyk eenige kleine huisjens; dewyl de Stad noch geen honderd jaaren gestaan had, en te vooren niet verwoest geweest was. Ter linker zyde, vooraan in den hoek, op een hooge grond, stond een vrouw by de bak van een fontein heel verbaast schreeuwende, welke zich geliet als of zy van daar wilde af gaan; strekkende de eene hand om hoog, en de andere aan een jong meisje toereikende, 't geen heel vervaard aan kwam loopen. Een kleen kind, dat door een ander meisje op de kant van de bak zittende gehouden wierd, keek na de grond, op de welke een omgevallene pot lag daar melk uit vloeide. Deze fontein stond tegen een groote *piramide*, die na het oogpunt liep, aan. Verscheidene menschen kwamen van achter de *piramide*, met troepen van drie à vier teffens, zo mannen, vrouwen, als kinderen aan loopen: andere keerden van daar weder te rug. Alle deze lieden waren gemeen en sobertjes gekleed. Het jonge meisje, dat vervaard aan kwam loopen, had een korte rok aan, zynde blootsvoets, en het hair achter eenvoudig gebonden. Deze *groep* volks en voorwerpen met de *piramide*, besloegen byna een vierde part van 't Stuk. Een streek laage huizen, verbeeldende een boerengehugt, liep voorby de *piramide* na het oogpunt; en boven deze staken eenige pyn-, cipres, en andere boomen over heen.

Dag en schaduwing.

Dit Stuk was een regter dag, doch een weinig van vooren. Het Raadhuis gaf een groote slagschaduwe over de trappen tot voorby die twee wapendraagers, en achter *Horace* over noch twee à drie mannen welke achter hem stonden, tegens de welke hy krachtig af kwam. De zymuuren met de poort strekten zich tot de halve hoogte van 't gebouw, werdende het zelve van de grond sterk *gereflexeerd*, met slagschaduwen die niet al te kantig waren. De *piramide* met de vrouwen en kinderen waren uit oorzaake van een wolk wat somber gehouden, behalven de top, welke een helder licht ontfing. De lucht was met veele wolken bezet, voornaamentlyk in het midden en ter linker zyde van het oogpunt achter de huizen.

De

De Romeinen droegen in dezen tyd geene of weinig koleurde kleederen, dan alleen de voornaamste, maar meest wit of van ligtgraauwe wolle. Om die reden is het, myn 's oordeels, dat den uitvinder dezer Tafereelen de voornaamste personaadjen heeft doen uitmunten: want ik merkte, dat zy meest of graauw of wit waren; d'eene weinig aan de rosse, d'andere aan de groene kant. Ook zag men 'er weinige met lange tabbaarden of mantels, dan alleenlyk oude luiden. De wapenrok van *Horace* verbeeldde goud. De banden onder aan de zelve, en aan de mouwen, waren cierlyk geborduurd op een feuiljemorte grond. Zyn mantel was geelachtig wit, met een violette weêrschyn; de scheê van zyn zwaard donker blaauw, en heel cierlyk gewrocht. Het gevest van het zwaard vertoonde een arendtskop. Zyne brooskens, welke met witte banden, doch heel vuil, na ik oordeelde wegens het zand en stof, gebonden waren, hadden een purpere koleur. De mantel van *Horaces* zuster was hemels blaauw; de borstlap ligt geel, weêrschyn met paars, byna gelyk die van haaren broeder. De bedaarde vrouw, beneden haar, was donker van vel. Haar kleed was groenachtig blaauw, zonder eenig cieraad. De leeuwinnen waren van donker porfier, en de *piramide* van een rosachtige steen.

En koleur der Kleedingen.

Als ik dit Tafereel nu lang genoeg beschouwd, en het zelve in alle deelen naauwkeurig onderzocht had, was ik geheel verheugd, denkende hoe duidelyk dit voorval was uitgedrukt, en dat 'er niets te vergeefs in bygebragt was; hoewel in de Geschiedenis niet een woord gemeld word van alle de persoonen die in deze verbeelding tegenwoordig waren. Waarlyk, dagt ik, het is veel dat het voornaamste van een verhaald voorval wel uitgedrukt werd; en hier in heeft een vernuftig Meester genoeg te doen om aan ieder zyne behoorlyke hertstogt te geeven, op dat de zaak van zelf moge spreeken: maar veel pryswaardiger is het wanneer boven dit alle andere omstandigheden daar by gevoegd zyn, schoon'er niets in het verhaal van gemeld word, indiervoegen dat het een en 't ander natuurlyk schynt.

Ter regter zyde van dit Stuk zag men een uitgehouwene Basreleeve van wit marmer, verbeeldende een zinnebeeld over het voorgaande. Dit Basreleeve vertoonde zich in een nis, schuins na het oogpunt loopende. Op een hooge trap Roma op haar regter knie, werdende door de Dapperheid opgebeurd. Men zag haar van vooren tegen de borst, keerende haar hoofd een weinig achterover na de linker schouder om. Haar regter arm hing nederwaarts, raakende even met de tippen der vingers de trap, terwyl zy den linker elleboog, ter linker zyde uitsteekende,

Zinnebeeld op het zelve in marmer.

de

de hand, waar in zy een ſlip van haar kleed hield; ſlapjes na haar toe liet hangen. De linker voet, verre van de trap, ruſtte op de toonen; ſchynende door de zwellende heup, en de knie, welke neerwaarts tegen de trap ſteunde, haar op te duuwen. De Dapperheid vertoonde zich met het bovenlyf op zyde na Roma gekeerd, onderſteunende haaren elleboog met zyne regter hand, zynde die arm van hem heel flaauw in de grond. Zyn hoofd was op zyde: zynen linker arm, door een ſchild bedekt, hield hy een weinig achter uit. Hy ſtond omtrent gelyk de bekende Statua van *Apollo*, ſteunende op zyn regter been, en het linker flaauw in de grond ſmeltende. Een weinig voorby de zelve lag Albania op haare kniën heel geboogen, gekleed zynde als een heldin; hebbende een helm, in gedaante als een Steedemuur, op 't hoofd. Zy lei met de linker hand een ſtaf op de grond neder, houdende de regter voor de borſt. De linker knie was op-, en de voet achterwaarts; ziende met een bedrukt gezicht voor haar neder. Achter haar ſtond het Noodlot, 't welk haar een juk op den hals lei, terwyl zy met de regter hand ruggewaarts achter haar eenige wapentuigen, die nevens malkanderen op pieken ſtonden, en flaauw in de grond ſmolten, aanwees. Deze Schikgodin was gekleed als een oude matroon. In haaren gordel ſtak een ſchaar. Haar onderlyf zag men op zyde, en het bovenlyf van achteren, zynde haar gezicht regt uit op Roma geveſt. Onder de voornoemde wapentuigen zag men den gehoornden Tybergod, ruſtende met zynen linker arm op een groote kruik, en houdende in de regter hand, welke uitgeſtrekt was, een riem achter zyne regter zyde. Hy lag op de linker zyde, met de borſt tegen het licht gekeerd, het linker been heel uitgeſtrekt doch wat flaauw in de grond. De regter heup vertoonde zich opwaarts, ruſtende de dy, welke men maar tot de knie zag, op het andere been: de reſt ſchoot in de grond. Achter zynen rug wierd men de wolvin, en een gedeelte van de twee kinderen, gewaar. Boven hem vertoonden zich eenige kolommen, als van een poortiek, na het oogpunt loopende, die, gelyk aan de andere zyde, half in de grond ſmoorden. d'Overwinning, vliegende tuſſchen Roma en de Dapperheid, hield met haare regter hand een lauwerkrans boven het hoofd der eerſte; en met de linker gaf zy haar een ſcepter, daar een kleene waereldkloot op ſtond, in de hand. Haar kleed vloog ſnel achterwaarts; ſmeltende haare beenen, welke geheel uitgeſtrekt zonder eenige verkorting waren, flaauw in de grond weg. In het ſchild van de Dapperheid zag men den ſtryd van *Horace* tegens de *Curacens*, en op zynen helm, die met een krans van eikenbladen omvlogten was, een leeuwenkop, als mede aan zyne brooskens. Dit werk wierd beſlooten met

met twee jonge palmboomen, aan ieder zyde een, doch met weinig loof.

Deze triumf was voor my, ten opzichte van dit droevig toeval, zo ontroerende, dat ik twyffelachtig en verward van zinnen wierd, niet weetende of ik my na het volgende Stuk zoude durven keeren, vreezende voor een jammerlyken uitslag. Echter, denkende om zynen heldendaad, daar de geheele heerschappy van Romen aan hing, wierd ik beter gemoed, en schiep eenige hoop op zyne behoudenis, welke ik bevond na myne gedachten te weezen zo als de Schryver dezer geschiedenis ons verhaalt.

Horace dan wierd vast gezet over de begaane misdaad aan de persoon van zyne Zuster, en volgens de wet ter dood veroordeeld; doch weder, uit aanmerking der beweezene heldendaad, verschoond, mits dat zyn Vader zekere somme penningen, daar hy toe gedoemd was, zoude betaalen, die in de gemeene schatkist moesten gelegt worden. Het Tafereel was, na myn onthoud, aldus. Inleiding of korte inhoud van het volgende Stuk.

Twede Tafereel.

OP het *Capitolium*, of Roomsche Raadhuis, zat in een verheeven stoel de Gerechtigheid of Roomsche Wet, met de weegschaal in de linker, en de heirbyl in de regter hand. In de eene schaal lag een pook, en in de andere een lauwerkrans met een palmtak; haalende deze laatste schaal verre de andere over: ten teken dat door de barmhertigheid de wet verzacht wierd. De Misdader stond zeer verslaagen voor haar, met de handen op den rugge geboeid. Aan haare linker zyde lag de Vader op zyne knie, zettende een vaas met geld voor haare voeten neder. Aan haare regter zyde stond de Barmhertigheid, die haar de hand met de byl vast hield, wyzende haar met de andere hand op een Schildery, 't geen door eenige kindertjens wierd gehouden, waar in men zag uitgebeeld de vervallene Roomsche Heerschappy door de dapperheid van *Horace* hersteld. Wat verder beschouwde men de drie wapenrustingen der verslagenen, door hem zelf rondom het pronkbeeld van Roma aldaar geplant, na dewelke zy haar gezicht gevest had. Een ander Kind, met een lauwerkrans om 't hoofd, maakte den Beschuldigden zyne boeyens met de eene hand los, en zettende met de andere hem zynen helm, of den hoed van vryheid, weder op. Aan weêrzyde van den Troon was een Basreleeve, en boven ieder derzelve een Nis. In de Nis, ter regter zyde, zag men het Afbeeldsel van *Numa Pompilius*; en in die ter linker dat van *Lycurgus*, twee der oudste Wet- Beschryving van het Tafereel.

geevers; in het Basreleeve onder *Numa*, het voorbeeld van *Charondas*, die, om zyne gemaakte wet stand te doen grypen, zich in den vollen Raad doorstak, om dat hy zelve zyn gebod had overtreeden; en onder *Lycurgus*, dat van *Seleucus*, daar hy om zyns Zoons wil, die zyne oogen om de wet moest verliezen, een van de zyne liet uitsteeken. Zo streng waren de Romeinen eertydts in het onderhouden van hunne wetten. Boven den Troon zag men twee Tafelen, in de welke de Wetten met Griekſche letters van goud geschreeven stonden.

Deze aangenaame en onverwagte uitslag verblydde my zeer: weshalven ik vol van verlangen na een derde Tafereel trad, om in agt te neemen hoe het begin van zulk een groot werk mogt zyn; en ik bevond het als volgt.

Inhoud van het volgende Stuk.

Tullius Hostilius, uit inzichte van zyne bekwaamheden en verdiensten door 't Roomsche Volk tot hunnen derden Koning verkoozen, viel in het Albaansche Gebied, schoon zy een stout Volk waren, en langen tyd in Italien geheerscht hadden: maar wanneer zy eindelyk door menigvuldige veldslagen waren verzwakt, kwamen zy overeen wegens een lyfgevegt tusschen drie Gebroeders aan wederzyde op te regten, waar van de Romeinen *Horatii*, en de Albaanen *Curatii* genaamd wierden. 't Gevegt was roemruchtig, doch twyffelachtig, maar had een gelukkig gevolg voor de Romeinen: want een der *Horatii*, na zyne twee Broeders verlooren te hebben, zyne sterkte tegens drie zulke aanzienlyke Vyanden wantrouwende, voegde staatkunde by zynen moed, en versloeg door een konstgreep de drie *Curatii*, den eenen na den anderen, en behield aldus de overwinning.

Derde Tafereel.

Verbeelding van het Tafereel.

Hier vertoonde zich een Kamp met een borstweering gesloten. Aan de regter zyde zag men den Oversten der Romeinsche Krygsbenden, en aan d'andere zyde in het verschiet dien der Albaneezen, beide een weinig verheeven zittende, en hunne heirtekenen by zich hebbende. In het midden des Stuks was *Horace* loopende verbeeld, wordende door den laatst overgebleevenen vervolgd; doch hy zich omkeerende, stak zynen vervolger vlak in de borst, waar door hy achterover tuimelde. De twede, een weinig daar van daan, lag op de kniën, met het aangezicht tegen de grond gevallen, steunende, gantsch bebloed, noch een weinig op den elleboog. Deze lag omtrent midden in het perk tegen de paal, waar op het beeld van 't Noodlot, of de Fortuin, van koper, stond. Even voorby de paal lag de derde op den rug geheel

uit-

uitgestrekt; en verre aan 't eind zag men de twee *Horacens* dood leggen. Boven dezen dapperen Held vertoonde zich de Overwinning, die hem met de linker hand een laurierkrans opzettende, met de rechter aan den Oversten der Romeinen een muts met een staf toereikte; waar over deze, vol vreugde, onder het toejuigchen en handgeklap des volks, van zynen stoel aftrad. Aan de andere zyde stond hun Veldheer in tegendeel geheel verbaasd, keerende den rug na vooren om weg te gaan. Het volk nam de vlucht over hals over kop op het geklank der Romeinsche trompetten, laatende hunne veldtekens op de plaats leggen. Ter regter zyde, achter de Romeinen, beschouwde men een gedeelte van de Stadts muur; en aan d'andere zyde, achter de Albaners, stond, tot voor de muur, het veld vol tenten op een laage grond. Boven den Roomschen Rechter zag men *Romulus* en *Remus* op een grooten steen uitgehouwen. Het veldteken der Albanezen was een draak of harpy. In het verschiet wierd men den Tyber gewaar, gelyk ook de Alpische gebergten met eeuwige sneeuw bedekt.

Dusdanig was het begin van dit konstig werk, 't welk ik nevens het laatste niet minder verwonderenswaardig oordeelde dan het middelste, zo in kracht en schikking als natuurlykheid. Alles was daar in uitermaaten naauwkeurig waargenomen; de hertstogten en beweegingen zo wel uitgedrukt; de plaats zo kennelyk aangeweezen; de hoedanigheid der stoffagie zo eigen; mitsgaders de schikking der daaging, schaduwe, koleuren, enz. zo voordeelig, dat ik het naauwelyks voor Schildery konde aanneemen. Drie dingen verwonderden my boven al, naamentlyk dat in deze Geschiedenis zulke drie byzondere verdeelingen uitgevonden waren; te weeten in het eerste Stuk, als het begin, een zaak die waarlyk buiten Romen was geschied; in het twede, zo als de zelve zich binnen de Stad; en in het laatste, als het slot van de heele zaak, zo als ze zich binnen het Capitool of Raadhuis had toegedraagen: zonder dat 'er iets aanmerkelyks tusschen beide was gebeurd, noch daar by gevonden kan worden 't geen de pyne waard was om 'er een Schildery af te samen te stellen. Ik spreek ten opzichte van de verscheidene stoffe, die een vernuftigen Meester zo gelukkig in de hand valt tot het uitvoeren van zynen scherpzinnigen en welgeoeffenden geest.

Aanmerkingen des Schryvers over deze drie Tafereelen van *Horace.*

Wil men nu op den zin zien daar het op uit komt, zo is 'er dit noch in aan te merken, hoe krachtig deze drie Tafereelen uitmunteden van het eerste tot het laatste: alle drie te gelyk een naauwkeurige opmerking waardig. In het eerste bespeurt men het gelukkig lot der wapenen, of de dapperheid van dezen Held, waar door hy voor een Verlosser des Vaderlandts wierd gehouden. In het twede beschouwt men hem als een

Moorder, of het geval als een bloedige zegenpraaling, en hem door zyn geluk opgeblaazen: en in het derde als een ter dood verweezenen Misdaadiger, of als een Overtreeder der wet. Waarlyk, deze drie dingen zyn krachtige voorbeelden ten ſpiegel voor de menſchen. Is het niet de gemeene loop der waereld? Wat worden niet veele door al te groot geluk en voorſpoed hoogmoedig en opgeblaazen? En waar toe laaten zy zich door hunne blinde drift niet vervoeren? In der daad, de ondankbaarheid aan den hemel is de voorlooper van veele rampen en misgreepen, die hen dikwils in het uiterſte gevaar doen vervallen: doch alles ſchikt zich na het eeuwige beſtier der Godlyke Voorzienigheid.

Verbeelding van het Zolder ſtuk.

In het midden der zoldering was een groot ovaal Stuk, waar in men uitgebeeld zag de Godlyke Voorzienigheid op een globe, zittende in de hoogſte verdieping, gekleed met goud laken, het hoofd gekroond, boven het welk twaalf ſtarren blonken, en een ſcepter in de hand daar een oog aan het opperſte einde op ſtond, hebbendede zon op haare borſt, en een ſpiegel in de linker hand die op haare knie ſteunde. Haar wezen was vol van majeſteit en ontſag, wyzende naar beneden op Roma, die, een weinig ter linker zyde, op een laage wolk zat, verzeld met de Godtsdienſt, Dapperheid, en Eendragt. Het lang Leven, Gezondheid, en Voorſpoed, kwamen zagtjes zweevende afdaalen na haar toe. Het lang Leven was een ſchoone Maagd, in het beſt en krachtigſt van haaren tyd, hebbende een vuurvlam op haar hoofd, en een gekrulde ſlang, bytende in zyne ſtaart, in de hand. De Gezondheid was *Esculapius*, met een ſtaf in de hand, om de welke een ſlang geſlingerd was. De Voorſpoed vertoonde zich als een naakte Jongeling, met laurieren gekroond, hebbende een hoorn des overvloedts vol vrugten onder den arm. De Godtsdienſt, of Godvruchtigheid, was gelyk een *Veſtaalſche* Non gekleed, houdende in haare regter hand een ſchaal, uit de welke een vuurvlam opging, en ziende opwaarts na de Voorzienigheid. De Dapperheid was verbeeld gelyk een *Hercules* met zyne knods en leeuwenhuid. d'Eendragt vertoonde zich wat bedaarder van wezen dan de Godvruchtigheid, hebbende in haaren arm de bundel roeden, welke van een *Cupidootje* met een roode band omſlingerd en vaſtgebonden wierd. Roma was in 't wit, of hemelsblaauw, gekleed, omhangen met een purpere mantel met goud geſtikt. In de regter hand hield zy een piek, en in de linker een lauriertak: wyders een helm op het hoofd, en brooskens aan de beenen.

Aanmerkingen des Schryvers over het zelve.

Nu moet men den zin aanmerken; en die ik daar uit begreep, was voor eerſt de Godlyke Voorzienigheid als opperſte Regeerſter en Beſtierdſter der waerelſche zaaken, die de Staaten verneedert en verheft na haar

haar welgevallen. De drie Gaaven, als Lang Leeven, Gezondheid, en Voorſpoed, zyn van haar afvloeijende. De ligchaamelyke Deugden zyn uitwerkingen van de moogendheid waar uit zy voortkomen. De eerſte is de Godvruchtigheid, de twede de Dapperheid, en de derde de Eendragt; als zynde de geene welke haare macht beveſtigt, of liever doet aanwaſſen. Merken wy nu, wegens de Konſt, verder aan de ſcherpzinnigheid van den Vinder die deze Tafereelen op een ongemeene wyze heeft uitgevoerd: ik zeg ongemeen, alzo ik het nooit op diergelyke wyze van iemand heb uitgebeeld gezien. Voor eerſt heeft hy de Voorzienigheid in de hoogſte verdieping wel drie maal levensgroot uitgebeeld, na giſſing; de drie Gaaven, die zy afzend, wat laager, meer als de helft kleender; en de onderſte, te weeten Roma en die haar verzellen, noch kleender, en evenwel wat meer als levensgroot.

De Voorzienigheid blyft onbepaald, behoudende altyd haare eigene kracht, zonder eenigſins te verminderen: en ſchoon de drie andere, die van haar afvloeijen, maar kleene gedeeltens zyn, echter zyn ze ten opzichte van de onderſte veel grooter; en hoewel ze zich by de andere vervoegen, behouden ze nochtans hunne eigene geſtalte, als over dezelve heerſchende. De drie andere, op de onderſte wolken, zyn maar ligchaamelyke Deugden, by gevolg veel kleender als de voorgaande, en minder aanzienlyk van geſtalte. Roma munt echter uit, en vertoont zich kloeker; willende daar mede te kennen geeven haare groeijing en aanwas. Dat zy in de wolken zit, is, myn 's oordeels, om dat zy boven alle andere machten der waereld opſtygert.

Dit zoude een wanſchapen *Concept* zyn, indien de Konſt, ten opzichte van de *Perſpectief*, niet naauwkeurig was waargenomen; doch deze deed het Stuk zo volmaakt ſchynen, dat ik oordeelde het onmogelyk anders goed te konnen weezen: want de onderſte *Groep*, als heel laag, was zeer krachtig; de twede, na haaren afſtand, wat flaauwer; en de bovenſte zeer flaauw, en byna onkenbaar.

Dit Zinnebeeld heeft een verborgenen zin, en kan voor algemeen aangezien worden, konnende op alle ſtaaten des waerelds toegepaſt werden, mits veranderende het beeld van Roma; in welkers plaats men een ander na vereiſch der zaak kan voegen, zo als men goed vind. In ſteê van *Eſculapius* zou men het beeld van de Gezondheid door een Vrouw konnen verbeelden; en in plaats van *Hercules* desgelyks, neemende een Heldin voor de Dapperheid, houdende een eiketak in de regter hand, en voerende een leeuw in haar ſchild.

Deze wyze van Tafereelen hebben wy in onze Verhandeling aangemerkt onder den naam van Zinnebeeldige, daar men een verborgenen

zin by voegt; gelyk men gemeenlyk alle vernuftige Zinnebeelden, zo wel waereldlyke als geestelyke, noemt. Doch om een onderscheid te maaken tusschen de eene en de andere, en te toonen dat dit waereldlyk en historisch is, moet men aanmerken, dat hier in geen geestelyke zinbetekenende beelden vermengd zyn, maar waereldlyke, uitgezondert deze twee, *Esculapius* en *Hercules*, die ik om de zuiverheid van 't werk als onvoegelyk verwerp, en niet eigen acht dan in Poëtische en verdichte zaaken. By voorbeeld, als in plaats van Roma, Troya of *Ægina* verbeeld was, welke Ryken niet meer dan in de Poëtische schriften in wezen zyn; zo bevinden wy dat dit Zinnebeeld, even als zyn voorwerp, niet alleen waereldsch en heidensch is, gelyk de Geschiedenis van *Horace* getuigt; maar dat ook daar en boven de kracht, of verborgen zin, door deze heidensche beelden daar in uitgedrukt is.

Nu zoude iemand mogen vraagen, waarom dit Zolderstuk, met den zin, niet en slaat op den persoon van *Horace*, gelyk het voorgaande. De reden, myn 's oordeels, is deze, dat het slot van de zaak, voor zo veel het hem aangaat, in het laatste Tafereel begreepen is: want hier is geen Vergoding te verwagten; noch de Goden moeijen zich daar niet mede. Zy laten zich alleenlyk geleegen zyn aan de geenen, die onder hun getal gereekend worden, als *Æneas*, *Hercules*, *Memnon*, en meer anderen uit Goden geslagten gesprooten.

De Fabel van Calisto, *gepast tot de verciering van het Vyfde Vertrek, gebouwd na de Order Corinthica.*

DERTIENDE HOOFDSTUK.

MY lust hier te verhaalen de wonderlyke verzierde Geschiedenis van *Calisto*, nevens haare Vergoding, verbeeld in vier Tafereelen, niet onwaardig, na myn begrip, om een zo treffelyk Vertrek, als dit laatste was, te vercieren, zynde van de Corintische Bouworder, en zeer heerlyk, zo ten opzichte van de ongemeenheid der gedachten, als de konstige vloeijing der zelve; welkers besluit dit werk tot de uiterste volkomenheid brengt. Het eerste Stuk was als volgt, zo van inhoud als

Verdeeling.

C*Alisto*, door de jagt vermoeid, ging zich leggen onder de schaduwe en 't loof der boomen, om wat te rusten. *Jupiter*, in liefde tot haar ontstooken, kwam in de gedaante van *Diana* haar bespringen, om met haar zyne minnelust te boeten, niettegenstaande zy met al haare macht, doch te vergeefs, hem poogde af te weeren. Inhoud van 't Verdichtsel.

Daar zag men die onnoozele ter regter zyde des Stuks, op een hoogen grond, onder het loof der boomen zitten, niet rustende maar vol van onrust zynde, beschaamd en bevreesd, smeltende in haare traanen, en met haare hand op de kant van een fontein leunende. Haare tuiten, half ontvlogten, hingen onachtsaam over haare bloote schouders. Haar kuische boezem was meer als half naakt. De beenen, meer dan betamelyk ontdekt, betuigden genoegsaam haar droevig ongeval. *Jupiter*, die dit spel aangeregt had, zag men een weinig verder, digt aan het midden boven den *horizont* of zichteinder; vertoonende zich nu niet meer als een vermomde of gewaande *Diana*, maar als den Opperften der Goden, door zyne majesteit glinsterende, hebbende zyn *diadema* op het hoofd, en den purperen tabbaard aan, niet als een Donderaar met blixem en onweder, maar alleenlyk door zynen Arend verzeld zynde. Die wreede en ontaarde minnaar scheen om haare droefheid te lagchen, hebbende de linker hand op zyn borst, als willende te kennen geeven dat hy zyn genoegen heeft gehad: weshalven de wolken doorsnydende, zweeft hy door de lucht, en verlaat deze ellendige. *Cupido*, die ongenadige brandstigter, dompelpe zyne fakkel in de fontein uit, na *Jupiter* omziende, welke hem met zynen scepter gebood zulks te doen. *Diana* vertoonde zich in het verschiet met haar gestoet van Jagtnimphen in een dal. Het Landschap was vermaakelyk en boschachtig. Hier en daar vertoonden zich eenige Riviergoden. Achter *Calisto* zag men tusschen de boomen een Term van *Priapus* in de schaduwe staan. Ik aanschouwde met aandacht, hoe deze drie personaadjen hunne rolle speelden; duidelyk verklaarende wat van de zaak was, ja tot de Term toe, schoon dezelve bygeval daar geplaatst mogt zyn: echter hielp hy de zaak uitdrukken. Nu zal ik overgaan tot het Tafereel van het zelve.

Tweede Tafereel.

DE rampzalige *Calisto*, treurig over haar misval, vol schaamte en vreeze, en van haare Vorstin verjaagd, zogt zich in d'eenzaamheid Inhoud.

heid te verschuilen: doch de jaloersche *Juno* wist tot haar ongeluk haar aldaar te verspieden en te vinden.

Tafereel. Aan de linker zyde des Stuks vertoonde zich de opperste Godin des hemels, heel glinsterende, gehuld met paauweveeren, welke haar tot een *diadema* of koninglyk hoofdcieraad verstrekten; schynende zich te keeren om opwaarts te gaan, dewyl ze op een wolk trad. Zy had haaren blaauwen tabbaard aan, en den scepter in de regter vuist, rustende op de regter heup; gebiedende de helsche Raazerny of Wraaklust, welke haar verzelde en ten dienst stond, de onnozele *Calisto* te straffen; terwyl zy haaren linker arm ophefte, wyzende met de vingers om hoog, als of zy deze bedrukte Dochter verweet dat zy met *Jupiter*, haaren Gemaal, geboeleerd had, met wreede en nydige vlammende oogen haar aanschouwende. Onderwylen sloeg de Wraaklust, met de vuist vol slangen en adders, nevens haare smookende piktoorts, de elendige *Calisto*, welkers voorige wezen niet meer gezien wierd, maar wel haare kleederen, die aan de helsche Raazerny ten prooy overbleeven. Daar zag men de pylkoker, en hier den boog leggen, gints den gordel: en, na my docht, was het een Beerin die deze kleederen van haar lyf afschuddede, en weg vlood. Door de onverzettelyke jaloersheid van *Juno* nu in een zo vreesselyk dier herschapen zynde, zag zy in haare vlugt na den hemel, en scheen *Jupiter* door haar brullen tot medelyden te willen beweegen. Dit Landschap was mede een donker bosch, hier en daar met slaapende Riviergoden gevuld. Tusschen de boomen zag men eenige wilde dieren loopen, voornaamentlyk een leeuw die in een laagte, aan de regter zyde by den voet van een rots, uit een rivier dronk. Hier en daar reezen ettelyke palm-en verscheidene andere boomen op, geheel wild. Dit Stuk wierd van een ander gevolgd, wiens inhoud aldus was.

Inhoud van het derde Stuk. *Arcas*, de zoon van de bedroogene en nu herschepte *Calisto*, was vyftien jaaren oud, wanneer door een bosch, na zyne gewoonte, gaande jaagen, hem een vervaarlyke Beerin ontmoete, welke na hem toe kwam; niet om hem eenig leed aan te doen, gelyk hy vermoedde; maar om, ware het mogelyk, zich aan hem bekend te maaken: doch hy, onkundig dat deze zyne hervormde Moeder was, maakte zich stoutmoedig gereed om haar te doorschieten: maar *Jupiter*, die het uit den hoogen hemel zag, met medelyden bewoogen, verhinderde hem deze moedermoord.

Derde Tafereel.

Hier zag men *Arcas* ter regter zyde des Stuks zagtjes voorttreeden, komende van achter eenige boomen, en zettende een pyl op den boog, om zyne Moeder, doch in deze gedaante hem onbekend, te treffen: maar *Mercurius* daar op zeer snellyk komende aanvliegen, wederhield zynen arm, na den welken hy derhalven om zag. De hemelsche Bode keek achterwaarts heen na de Beerin, die op de twede grond was, wenkende met zynen staf, dien hy in zyne linker hand hield, dat zy de vlugt zoude neemen; 't geen zy scheen te willen doen. Zy stond overeind met het onderlyf na hem toe, en het bovenlyf linksom gekeerd, draayende zich na den weg: maar in 't keeren wendde zy haar gezicht noch om na haaren lieven *Arcas*. De weg, dien zy insloeg, was duidelyk aangeweezen, beginnende van haare voeten als stof of dunne dampen, die zich allengskens meer en meer in wolken veranderden en met bogten omliepen, dan achter haar ter regter zyde, dan weder na de linker toe, en eindelyk zich in de lucht vermengende; in de welke *Jupiter* zich vertoonde, doch zeer flaauw en byna onzichtbaar. In de wolken by hem, aan zyne regter zyde, maar een weinig laager en wat meer voorwaarts, zaten de drie *Fataale* of Noodschikkelyke Zusters, waar van *Clotho* den draad spon, *Lachesis* denzelven op den haspel haalde, en *Atropos* gereed was om hem af te snyden; 't welk *Jupiter* belettede, houdende zyne linker hand op de schaar, en den scepter in d'andere om hoog, met den mond een weinig open; waar over zy, heel verschrikt, zich na hem toe keerde. *Arcas* had zyne beenen wyd van malkander gespreid, en de borst heel vooruit. Achter hem, op en by een steen, lag eenig wild, als een hinde, vos, haazen, &c. nevens een kleed, 't geen ik oordeelde zynen mantel te weezen. Tegen den gemelden steen lag een Riviergod met zyne kruik, doch zeer laag. Dit Landschap was een bosch, gelyk de andere waren. De Beerin, staande omtrent het midden des Stuks, vertoonde zich in de schaduwe tegen het ligte verschiet. Aan de linker zyde, op de twede grond, of aan het einde van de eerste, lag een vervallene tombe met eenige cipressen; waar agter, op een verdere grond, een zwaare rots opwaarts rees.

Beschryving van het Tafereel.

Toen dagt ik om het Zolderstuk, als het slot en uitslag van dit konstig werk, mede met aandacht te beschouwen; en ik vond het zelve als volgt.

Jupiter, bewoogen over het droevig lot van *Calisto*, verheerlykt haar, in spyt van *Junoos* haat, met den glans van de Noordster, wel-

Inhoud van het Zolderstuk.

ke de Groote Beer onder de Hemelstekenen genaamd word, werdende van den Kleinen Beer, daar haar Zoon *Arcas* in veranderd was, gevolgd.

Vierde Tafereel.

ONder aan het Stuk zag men den Jongeling, opwaarts vliegende, zyne Moeder vervolgen met pyl en boog, werdende onderſteund door eenige Cupidootjens. Men zag hem tegen den rug aan, zonder eenige verkorting, de regter arm met de pyl vooruit geſtrekt, en de andere met den boog achterwaarts, hebbende een pylkoker op zyde. *Jupiter*, wat hooger ter regter zyde, en op een wolk zittende, niettemin zeer groot van geſtalte, wees hem met den ſcepter heel om hoog na den Zodiak of Sterrenkring, alwaar zich een klaare en heldere Ster zeer blinkende vertoonde. Den Beer zag men opgaan, een weinig voorby de gemelde Ster na om hoog achter om ziende, zynde in het midden van een groot ſtraalend licht in de gedaante van een Ster, die het geheele Stuk verlichtte. Haare achterſte pooten waren in de wolken geveſt, welke nevens haar, van *Jupiter* af na de linker zyde, onder dezelve opgingen. Heel aan de linker kant zat *Juno* op den regenboog, die *Arcas* met een nydig oog beſchouwde, ſteunende met het hoofd op haare linker hand, en den elleboog op den regenboog, leggende half regtsom gekeerd, haar onderlyf na *Arcas*, en het bovenlyf daar van afgedraaid zynde, den regter arm dwars over haar lyf met den ſcepter in de hand. Onder haare voeten, op de wolken, lagen eenige Watergoden en Godinnen met hunne kruiken, als onderbeſtierders van de wolken en den dauw. Achter haar ſtond de Paauw met de ſtaart uitgeſpreid, welke ſtaart haar tot een *Diadema* ſcheen te verſtrekken. *Iris* vertoonde zich, opwaarts ziende, achter haar, houdende de hand boven haare oogen, om voor de ſtraalen der Star bevryd te zyn. *Diana* en *Apollo* zaten achter haar. *Juno* wierd overſchaduwd door de boven dryvende wolken, nevens de geene welke onder haar zaten. *Diana*, *Apollo*, en meer anderen, waren bly en lagchende van gelaat. *Jupiter* vertoonde zich vlak in het licht, op een gelyke hoogte met den Beer. *Juno* was een weinig laager, en de Riviergoden noch laager, gelyk met *Arcas*, die maar een Jongeling was, kleen van geſtalte, ontfangende zyn licht van boven van de Ster.

Zodanig was dit werk beſlooten met de vergoding van de ongelukkige *Caliſto*, voor de twede maal herſchaapen. Het zoude groote moeite inhebben alle de byzonderheden daar van te verhaalen, en onnoodig weezen voor de verſtandigen. Derhalven zal ik dit hier noch maar by

zeg-

zeggen van de schikking der lichten en donkere partyen in 't algemeen. *Jupiter* was krachtig in 't licht nevens *Arcas* tegens het blaauw der lucht ter regter zyde; en *Juno*, in tegendeel, donker daar de Star was ter linker zyde. De voorste Watergod, onder *Juno*, schepte een weinig licht van boven, houdende zyne hand boven de oogen.

Uitlegging.

DEze verziering toont ons klaarlyk aan, welk een smet de onkuisheid de schoone ligchaamen aanzet: want weinig tydts na dat *Calisto* haaren zoon *Arcas* gebaard had, wierd zy door *Juno*, tot een straf haarer ontucht, in een Beerin herschaapen; een dier zo ongevormd van ledemaaten, dat men niet zonder reden het zelve onder de wanschapene telt. Ja zo afschuwelyk is dit kwaad, dat ook de vruchten, of kinderen, die daar uit voortspruiten, een doodelyken haat en afkeer van de schuldige ouders hebben: want de schoonheid, door onkuisheid besmet, wischt dit laatste, alle de tekenen en bevalligheden in de oogen en achting der deugdzaamen, uit en het geen ons eertydts verwondering baarde, word nu het grootste kenteken der bedreevene misdaad. Dat *Ovidius* haar op een konstige en cierlyke wyze een aanmerkelyke plaats aan de Noorder Zonnekeerkring in den hemel doet hebben, benevens de smeekingen van *Juno* aan *Thetis*, dat deze Sterren, na den waan der Heidenen, nimmer zich in het zeewater ververschen mogten, zulks doet hy om op een verwonderlyke manier haare eeuwige schande aan te toonen, als muntende boven de andere Hoofdsterren uit, en staande in zodanig een plaats aan de Noorder Pool, dat, gelyk de zelve Pool of Noorder Aspunt hooger dan onzen *Horizont* of Zichteinder is, wy, hoe deze Sterre ook haaren loop neemt, haar nooit uit het oog, en by gevolge haare misdaad nooit uit het hert noch de gedachtenis konnen verliezen.

Zinbetekening der Fabel.

Doch hier op kan men mede een veel Christelyker gedachte vormen, naamentlyk dat deze besmette ziel een afkeer van haare bedreevene misdaad krygende, haare opregte bekeering en waar berouw zo aanmerkelyk en Gode zo aangenaam is geweest, dat hy haar een veel heerlyker plaatse en blinkender gelaat aan den hemel toegevoegd heeft, nevens een vaste standplaats; op dat alle stervelingen haar voorbeeld volgende, zich tot bekeering en deugd mogen voegen; even als in *Maria Magdalena* is gebleeken: door welk een berouw de smet van het bedreeven kwaad niet alleenlyk uitgewischt, maar door een onverganckelyke glants geheel weggenomen word.

Christelyke aanmerking over de Fabel.

Waare Geschiedenis, daar zy uitgetrokken is.

Laat ons nu de waare Geschiedenis van deze Fabel eens ontdekken, door het afligten van het dichtkunstig momaanzicht.

Arcas, zoon van *Jupiter* en de Nymphe *Calisto*, leerde, aan de Arcadiers, (welke waanden het alleroudste volk des aardbodems te zyn, ja hunnen oorspronk voor de Maan gehad te hebben, gelyk *Plutarchus* in zyn 76ste en 92ste der Roomsche Verschilpunten zegt, stoffende hunne geboorte en opkomst uit de Aarde te hebben gehad, en houdende daarom veel van den aart en eigenschap der eike- en beukeboomen, nevens die der akelen en beukvruchten, waar mede, na dat de Koning *Pelasgus* hun het gebruik, om een nut voedsel daar af te bekomen, geleerd had, zy zich geneerden, gebruikende voor dien tyd niet als kruiden en wortelen,) de aarde te bouwen, en koorn in de zelve te zaaijen, welke weetenschap hy van *Triptolemus*, zoon van *Ceres*, geleerd had, en namaals brood daar van te bakken, benevens wolle kleederen te bereiden, tot deksel hunner ligchaamen; oeffenende hen ook noch wyders in veele beleefdheden. Om nu dezen weldoender te erkennen, hebben zy hun land na zynen naam ARCADIA genoemd; zynde deszelfs naam te vooren *Pelasgia*: gelyk *Pausanias* in zyn *Arcadia* getuigt.

Beschryving van Apolloos *Tempel, te zien van binnen.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VOorheen hebben wy, in de verhandeling van het schilderachtig Schoon, dezen Tempel van buiten beschreeven: nu zullen wy, onze belofte volbrengende, aantoonen hoe de zelve van binnen gesteld was; houdende onze voorige wyze van schryven, als of wy eertydts zulks weezendlyk beschouwd hadden.

Beschryving van het Portaal.

Ik trad dan het portaal in, ziende boven de deur des ingangs een lier in steen uitgehouwen; 't geen my als een weezendlyk kenteken, van dat deze Tempel den God *Apollo* toegewyd was, voorkwam. Binnen getreeden zynde, wierd ik door het zien van zo veel fraaijigheden, die van kostelyke stof zo konstig gewrocht waren, verrukt.

En het Beeld des Godts, met zyn bywerk.

In het midden stond het Beeld des Godts op een hoog voetwerk of pedestal. De vier Getyden des Jaars zaten op ieder van deszelfs hoeken, houdende elk een hoorn gevuld met zyne byzondere tydige vruchten en bloemen. Deze alle waren van schoone witte en ongevlekte marmersteen. Zyn Beeld was geheel naakt, hebbende een lauwerkrans om 't hoofd, en een scepter in de hand.

De

De vloer was van veelerley kostelyke en gekoleurde steenen ingelegt, op de wyze als een aardkloot, ten opzichte der figuur welke zy maakte; staande het Beeld op deszelfs middelpunt geplaatst. De Vloer.

Het verwulfsel was azuurblaauw: doch ik kon niet onderscheiden, of het van *mozaïk* werk was of niet. Hier tegen kwamen de zeven Planeeten, of Hoofdsterren, nevens de verdere Hemelstekenen af te steeken, zynde alle van goud. Bezyden de vensters, tusschen de twee pilasters, waren nissen met beelden gevuld, welke ieder eene der Maanden van het Jaar verbeeldden; hebbende altemaal de gedaantens van Jongelingen, en zynde van wit vleesachtig marmer uitgehouwen. Verwulfsel.

Het geheele Gebouw was wel van marmer, doch zo zuiver niet van aart als dat waar uit de beelden gemaakt waren; maar in tegendeel hier en daar onder die nissen en in het lystwerk geaderd, als mede omtrent de vensters. In de borstweering zag men een basreleeve, geheel rondom loopende, uitgehouwen; zynde flaauw of halfrond, de beelden omtrent vier voet hoog, en zuiver wit van steen. De verdere verdeeling van binnen was eveneens als wy de zelve van buiten beschreeven hebben; het onderste van de Order Ionica, het twede deel Romana, en het derde Corinthica. Aart van het Gebouw, en Borstweeringen.

Boven de eerste Cornissen vertoonden zich, in de plaats van pilasters, Termen, verbeeldende de Uuren, welke met hunne hoofden de koepel of 't gewelf onderschraagden; altemaal van gedaante als jonge Maagden, tot het getal van vierentwintig toe. Deze alle, stuk voor stuk, met haare kentekenen te beschryven, zoude een groot en moeijelyk werk zyn, te verdrietiger om dat zulks door *Cesar Ripa* zo loffelyk gedaan is. Pilasters van Termen.

Toen gaf ik acht op de ordentelyke schikking en maat, welke in alles verstandig was waargenomen: want het Beeld van *Apollo* was, docht my na gissing, acht voeten hoog; en de andere Beelden, by hem, zeven en een half; de Jongelingen, die de Maanden vertoonden, zeven; en de Termen voor de Uuren zes, of zes en een half. Deze maat scheen niet alleen zo groot: maar deze gegiste lengte kwam my in waarheid zodanig voor, zonder dat de vermindering der afstand hier plaats in greep, wanneer men haar van beneden zag. Toen dacht ik, deze fraaiheid overweegende, hoe vreemd het is dat verstandige lieden, ja zelf groote Meesters, konnen toestemmen, dat men een groot boven een kleen venster kan plaatsen, of een reus boven een teder kind, en dat zulks welstandig kan zyn? Dat de basreleeves, onder, kleender van beelden dan die van het bovenwerk zyn, zulks heeft reden; om dat de muur, in de welke zy staan, zo wel als dit beeldwerk overal draagt: doch die Maat en schikking der Beelden. Aanmerking des Schryvers.

zich de zaak, en zulk een gezicht, wel verbeeld, zal haast van gevoelen veranderen. Want dewyl *Apollo*, of de Zon, het grootste van alle geschapene voorwerpen is, en daar en boven het voornaamste van het geheelal, door zyne eigenschap onder de redenlooze schepselen, als Vader van de vier Getyden, door de Heidenen aengemerkt, is hy het grootste en voornaamste beeld en hoofdstuk. Deze vier Jaardeelen, door hem voortgebragt, zyn wat minder, en de Maanden noch minder als deze in grootte, voor de welke de Uuren weder wyken moeten, dewyl vierentwintig der zelve maar eenen natuurlyken dag uitmaaken. Daar en boven moet men aanmerken, dat de vier Getyden wat bedaarder van gelaat en zediger van gestalte zyn. De Maanden vertoonen Jongelingen, die noch in hunne groey zyn; en de Uuren vlugge jonge Meisjens.

Is deze verdeeling, ten opzichte der Bouwkonst, niet zeer cierlyk, dewyl alles in en by zyne betrekking en eigenschap blyft? Zekerlyk, een goed Bouwmeester laat in de verdeeling zyner zaalen en vertrekken de gedachten over alle deze byzondere voorwerpen gaan; na de welke zich een braaf Meester in het schilderen van Gebouwen dient te voegen.

Op

Op de Verhandeling der

ZOLDER-SCHILDERYEN,

En aart der

HEIDENSCHE GODEN.

Door den Heer

GERARD DE LAIRESSE.

WAt grooter voordeel kan een mens
Genieten, dan zyn volle wens?
Dat een beminnaar van gebouwen,
Moog te aller tyd zyn luſt beſchouwen?
En zo zyn hert tot deugden trekt,
Daar daag'lyks toe werd op gewekt?
Zulkx kan de Schilderkonſt hem geeven,
Door dooden eeuwig te doen leeven,
Door hun bedryf en groote naam
Te toonen aan de ſnelle faam.
Die, 't meldende aan des waerelds oorden,
Een luſt ontfonkt na 't geen bekoorden:
O Konſt! door elk zo hoog geacht!
Hoe verr' hebt gy uw lof gebracht!
Wat baaren uw bekoorlykheeden
Niet arbeid moeyte en bezigheeden!
LAIRESSE *die uw' ſchoon bemind,*
Zich, om u, altijd werkſaam vind.
Hy maakt hier Hemelen op aarde,
Door 't oog gekeurd van groote waarde;
Noch meêr, hy wyſt den Leereling
Hier midd'len aan, om ider ding

En voorwerp, na zyn eis te voegen,
En dus Natuur en Konst vernoegen:
Hy neemd een oorzaak die op aard
Volvoerd is, waar in hy vergaard
't Geen duid'lyk kan de zin vertoonen:
Daar na gaat hy de Helden kroonen.
Haar plaatzende in des hemels glantz,
Ver boven deze waerelds trans.
Die dus het loon der deugd beschouwen
En straf des kwaads, wat kan weêrhouwen
Dat hy het deugdenpad verkiest,
Ja ook de lust tot kwaad verliest?
Men kan 't gemoed doch nooit verzaaken,
Zelf de ondeugd kan geen goed doen wraaken.
Wel aan, o Leerling! wyl uw kunst
Verdiend den lof en menssen gunst,
Komt deze Lessen overweegen,
Steld dan uw scherp vernuf daar tegen:
Beschouw op Aarde hoe de Goôn
Daar boven leeven in haar Troon.
Leerd, door de uytvoering der gedachten,
Nooit Goôn noch Menssen te verachten;
En acht, met my hem die U Leerd,
Zo werd den Lof der konst vermeerd.
Zo zult gy tyd op tyd in winnen,
Ook Goôn en menssen U beminnen.

F. DE KAARSGIETER.

Van

Van de Zolderwerken, *of het schilderen der* Plafonds.

VIIII BOEK.

Eerste Hoofdstuk.

ONder alle de verkiezingen in de Schilderkonst is 'er geen zo zwaar als die der *Plafonds*, of Zolderwerken, schoon veele weinig zwaarigheid daar in maaken, ja dikmaals minder als in een Stuk aan de wand, of op een schoorsteen. De reden daar van is deze, dat het meeste deel der menschen geen kennis daar van hebben, en dat het hun niet verscheelt waar mede hunne verhemeltens beklad worden, als het maar gaauw gedaan werd, dat het wakker in de oogen schittert, en weinig geld kost. Voor dezen plagt men met luchtig en gaauw gedaan loofwerk te vreede te zyn, op dat men voor het beschilderen van zulk een groote plek niet diep in de beurs behoefde te tasten, dan des noodts zynde, en op plaatsen daar veel aan geleegen was: maar dewyl zy nu zien, dat zy het allengs by de tegenwoordige Schilders, en deze gesteldheid der tyden, voor een en de zelve prys konnen krygen, en dat zy daar niet meer werk van maaken, neemen zy die gelegentheid waar; laatende overal *Plafonds* maaken met geschiedenissen en zinnebeelden, alles zonder onderscheid, het past of niet. Doch wat zal men zeggen! Het is met alle dingen gelyk het spreekwoord luid: Als de zanden verloopen, moeten de bakens verzet worden.

Moeijelykheid welke deze Konstoeffening veraelt.

Oud gebruik in deze Stadie.

Men ziet, dat alles uit een kleen begin door de wakkere geesten der vernuftige Oeffenaars werd opgekweekt, en eindelyk tot volkomenheid geraakt. Zo is 't met deze Konst ook. My heugt noch veele *Plafonds* gezien te hebben met beelden, landschappen, zee- en landgevegten, en meer andere dingen, zonder eenige de minste verkortinge, min noch meer als of de zelve tegen een opstaande muur geschilderd waren. Ik heb 'er ook verscheidene andere gezien, die min of meer van onderen en tot niet verkortende waren, ook wel die min of meer verkortten, maar zonder oogpunt: waar uit blykt, dat, by aldien de Doorzichtkunde niet in acht genomen werd, zodanige Stukken onmogelyk tot die volmaaktheid konnen gebragt worden gelyk het behoord.

hoord.

hoord. Om een weinig na order te gaan, zo laat ons eerst den naam der zaak onderzoeken.

Oorsprönk van den naam.

Het woord *Plafonds* is een Fransch woord, en betekent een platte of effene grond, bekwaam om met plank of doek bekleed te worden, ten einde daar zodanige verbeeldingen of cieraaden op te schilderen, of te boetseeren, als men goed oordeelt, meest bestaande in geschiedenissen met vliegende beelden, luchten met vogels, bloemen, en meer andere dingen: doch de regte meening van het woord *Plafonds* is eigentlyk in zyne zinbetekening een Zoldering, zo van zaalen, kamers, tempels of gaanderyen, ja alles wat boven het hoofd hangt, en *paralel* of gelyklynig met de grond is. Zodanige Zolderstukken werden *Optiek* genaamd, om die reden dat ze van een bepaalden afstand moeten gezien worden, waar buiten zy zich onvermydelyk misstallig vertoonen, gelyk wy hier na zullen aanwyzen.

En waar in een Zolderstuk bestaat.

In de zaak zelve is aan te merken de eigenschap van een *Plafonds*, en waar in die met een Schildery aan de wand is verschillende. Voor eerst, in de verkortinge der voorwerpen; en ten tweden, in de koleur. Ik spreek, ten opzichte van de voorwerpen die in het een en 't ander zyn begreepen, zo gebouwen, balustrades, beelden, en wat 'er meer zoude mogen weezen in een Ordinantie te pas komende; alle welke dingen in een hangend Tafereel, zo in lengte als breedte, hunne volkomenheid behouden, verkortende alleenlyk in hunne diktens. In de *Plafonds*, in tegendeel, is noch lengte, maat, noch proportie waar te neemen: ja alles verkort, behalven de *basis* en de kap. Dat rond is, blyft cirkelrond; en dat vierkant is, in zyne winkelhaak; 't zy in het midden, op zyde, hoogte of laagte. Wat nu de koleur aangaat, het is wel af te neemen dat die ook heel veel moet verschillen; naamentlyk dat de koleuren in de *Plafonds* ongelyk schoonder moeten uitmunten, niet alleen op den dag, maar ook in de schaduwe, wel te verstaan in een helderen dag; welke reden wel te bezeffen is.

Wat in een Konstenaar dezer Konstoeffening vereischt word.

Daar en boven dient men te weeten, wat een Konstenaar met de *Optica* kan uitwerken. Door middel van de zelve, of *Perspectief practyk*, kan men regt doen schynen dat scheef of rond is, plat en effen dat hol en rond is, ja zo het uiterlyk schynt vertoonen dat 'er niet en is; gelyk de beroemde Pater *Niceron*, en meer anderen klaarlyk aangeweezen hebben: waarom men zich niet behoeft te verwonderen, dat 'er zo weinige Schilders in dit deel van de Konst uitmunten, vermits de *Perspectief* zelden door hen zo veel verstaan word om de *practyk* vast te konnen hebben; daar nochtans zonder de zelve onmogelyk een goed *Plafonds* of Zolderstuk kan werden gemaakt. 't Is wel waar, dat 'er veele

Schilders zyn die zich verſtouten zodanige werken te onderneemen, en dat ze ook ſomtydts wat goedts verrichten; want de werkſaamheid en dagelykſche oeffening doet 'er dikwils veel toe: doch zy onderzoeken niet, of het de kortſte of langſte weg is dien zy volgen; neemende maar gemeenlyk die hun voor komt; martelende en vroetende zonder willigheid; en zich laatende geleiden door het blinde geval.

Zwaarigheden die men ontmoet in het ſchilderen der Plafonds.

TWEDE HOOFDSTUK.

VOor eerſt ontſtaat 'er een groot gebrek, doordien men het leven niet kan gebruiken, noch in het naakt, noch in de vliegende kleeding; daar het nochtans de voornaamſte dingen zyn. Oorſprong veeler gebreeken opgezocht.

Ten tweden, dat men niet dan met groote moeite den wiſſen en zekeren ſtand der beelden, die men daar in plaatſen wil, kan vinden; waar door het meeſt na giſſing moet geſchieden.

Ten derden, dat men de Stukken niet zien mag gelyk het behoort, zo lang als ze op den *Ezel* ſtaan.

Eindelyk volgt hier uit, dat de Meeſter altyd bekommerd is wat uitſlag het Werkſtuk zal komen te hebben wanneer het op zyne plaats zal geſteld weezen.

Deze zwaarigheden, dunkt my, zyn vry wat bekommerlyk, ja zelf voor een die zyn werk wel verſtaat: want met de geenen, welke meer met de handen werken dan met den geeſt, dat 's te zeggen zonder fondament, gaat het heel anders, ſchoon zy veel meer dan anderen behooren bekommerd te zyn. Laat men zo veel Zolders ſchilderen als men wil, zo lang als men niet gelooft dat 'er grondregels toe zyn, en de zelve niet kent, zal men nooit deze zwaarigheden te boven komen. De gaauwſte, ſchranderſte, en ervarenſte Schilder die 'er kan weezen, zal zich in deze oeffening noch dikwils verleegen vinden. Men leere dan de *Perſpectief optica*, en wat die ons aanwyſt: want door dat middel alleen zal men zich een weg baanen tot deze hoogloffelyke ſtudie; en buiten het zelve is het een volkomene onmogelykheid.

Van de verkorting der voorwerpen in de Plafonds.

DERDE HOOFDSTUK.

Wat het verschiet in een Schildery.

HEt is een ontwyffelbaare waarheid, dat het verschiet in een gemeen Tafereel dat deel des zelfs is 't geen van ons afwykt, vermindert en verflaauwt: en de *horisont* is een uiterste verheid die ons gezicht bepaalt.

En Zolderstuk verschilt.

In de *Plafonds*, in tegendeel, is ons verschiet, en de bepaling van ons gezicht het firmament of der sterrenhemel, waar door de voorwerpen, hoe hooger zy zyn, hoe kleender in gestalte werden en verminderen, ja uit ons gezicht verdwynen, niet alleen in de proportie en netheid, maar ook in de koleur.

Hier dient ook aangemerkt te worden, dat alle de voorwerpen, van wat gestalte of figuur zy ook mogen weezen, hunne behoorlyke breedte behouden, als zy maar *paralel* of gelyklynig aan den *horizont* zyn.

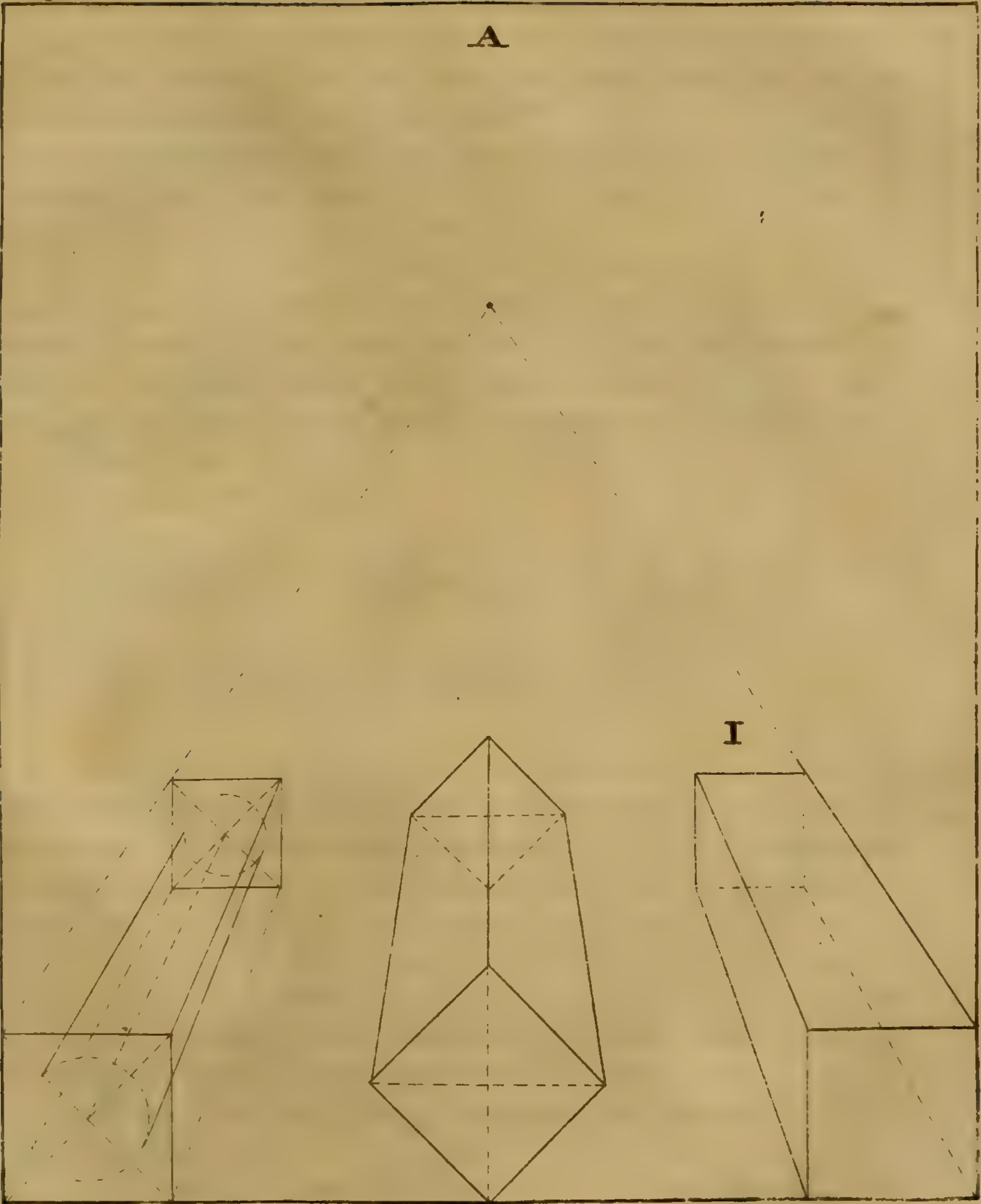
Vordere aanmerkingen in de nevensgaande figuur letter A vertoond.

Als by voorbeeld, men stelle een vierkanten steen tegen welken men vlak aan ziet, of een beeld op diergelyk een wyze: doch in de nevensgaande Prent, letter A, vertoonen wy een vierkant ligchaam, N° 1. Hier ziet men, dat het bovenste en het onderste van den gemelden vierkanten steen altyd hunne *quadraat* of vierkantheid behouden; als mede dat de bovenkant en de onderkant van den steen altyd *perpendiculaar* of lootlynregt uit het zichtpunt hangen; vorders dat, hoe men het gemelde vierkant verdraait, altyd de kap en de boom in hunne winkelhaak zyn, en de achterste kant altyd met de voorste gelyklynig. Even alzo is het met de beelden, en andere voorwerpen meer.

Overbrenging van dit voorbeeld tot de beelden.

Stelt, by voorbeeld, een man aan d'eene of d'andere zyde van 't Stuk, overeind staande, en het oogpunt in het midden. Laat hy vlak op zyde staan, en beide de schouders even hoog: zo zal men gewaar worden, dat de schouders, te weeten van d'eene aan d'andere, altyd hunne volle breedte behouden, en de volle dikte van het hoofd tot de voeten. Aldus dan ziet men klaarlyk, dat 'er geen verkorting geschied als in de lengte, of om beter te zeggen in de hoogte: en hoe de beelden, of andere voorwerpen, hooger en nader aan het oogpunt komen, hoe de zelve korter en misstalliger werden; vermits zy hunne maat en proportie in hunne breedte behouden, gelyk aangetoond is. Dit is wel een der voornaamste grondregelen, die men zekerlyk altoos in acht moet neemen.

Wat

II.Deel G Rademaker del. C.Van Iegen. sculp.

Wat de Gebouwen aangaat, A *Bossé* geeft daar een genoegſaame onderrichting van achter in zyn Boek van de *Perſpectief practyk.* Doch dit zal ik noch in 't voorby gaan zeggen, dat wanneer men eenige kolommen boven malkanderen wil ſtellen tot gaanderyen, zo moet men door het *centrum* der zelve een opgaande linie trekken van de *bazis* of grond af na het oogpunt, ja door ieder baluiſter, en alzo door middel van een verkortladder deze haare behoorlyke proportie zoeken, zo wel van haare hoogte als van haare breedte.

Dit moet ook in het tekenen omtrent de proportie der beelden, en andere voorwerpen, desgelyks waargenomen worden: gelyk ik hier na door eenige voorbeelden klaarder zal aanwyzen.

Grondregel omtrent de verkorting in Gebouwen en Pilaaren.

Dit ſoort van Schilderwerk is niet alleen het konſtigſte, maar ook het zwaarſte van alle, gelyk ik nochmaals gezegt hebbe; vermits, ſchoon men de onfeilbaare regels en practyken daar van grondig verſtaat, het echter niet anders ſchynt dan een mishaagelyk en wanſchaapen gezicht, daar niemand af oordeelen kan als de Meeſter zelve die het verſtaat, ten zy het op zyne behoorlyke plaats geſteld, en op of van den regten afſtand gezien werd.

Als ook in de Beelden.

Van de geſtalte der Beelden in de Zolderwerken.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE beelden, die men in de *Plafonds* wil ſchilderen, mogen in geſtalte de gemeene *proportie* van een menſch niet te boven gaan, te weeten van zes en een half voet, wanneer ze zo laag zyn dat ze met de zoldering gelyk komen; maar hooger en op wolken gezeeten, of vliegende, moeten ze verminderen, en van ons wyken; gelyk ons de *Perſpectief* aanwyſt: doch de Goden mag men zo groot vertoonen als men wil, mits de zelve niet krachtiger ſchilderende dan of het gemeene geſtaltens waren: ja zelfs kan het komen te gebeuren, dat ze ſomtydts noch levensgroot zynde, uit ons gezicht verdwynen.

Maat der Beelden in de zelve.

Het zonnelicht is wel het eigenſte, aangenaamſte, en toepaſſelykſte in geeſtelyke uitbeeldingen.

Verkiezing en eigenſchap van 't licht.

Wat hunne glans, voor zo veel ieder Godheid in het byzonder aangaat, betreft, zy behouden die wanneer zy zich aan de menſchen vertoonen: maar als ze in den hemel verbeeld zyn, word de zelve onder een gemengd; en komt aldus uit veele kleene maar een groote glorie of afſchynſel voort. Deze waarneeming wel en konſtiglyk uitgedrukt, is

zekerlyk van het minste belang niet: en 't is een groot Meester welke, zonder zich te behelpen van donkere, dikke, en zwaare wolken zo plots als wolbaalen, zyne beelden op dunne en byna onzichtbaare dampen, daar men alles door heen kan zien, neder zet of plaatst.

Waarneeming omtrent de vliegende Beelden, en de wind.

Het zal niet ondienstig zyn, tot volvoeringe van dit Hoofdstuk, iets aan te haalen wegens de vliegende beelden in de lucht.

Schoon het zelden gebeurt, dat in de lucht geen wind is, maar dezelve altydts eenigermaaten bespeurd word, is het nochtans in de *Plafonds* geensints raadsaam zulks duidelyk uit te drukken; ter oorzaak dat, wanneer de wind blies, de beelden, die voor de wind vloogen, geen beweeging zouden schynen te hebben; en in tegendeel de vast zittende, of staande, alzo veel geweld als de vliegende zouden maaken. Het is dan om die reden, dat men geen wind moet verbeelden daar in te zyn, maar dat ieder beeld zynen eigen wind door zyne vlugheid veroorzaakt; op dat men klaarlyk konne zien door welk een beweeging de kleedingen geslingerd worden, gelyk ook de plaats daar zy heen willen, en die van waar zy komen, den een al zweevende, en den ander snel en geswind.

Behulp door de stoffen daar in.

De byzondere stoffen hebben in zulk een geval bekwaame eigenschappen daar toe, welke de zaak krachtig helpen uitdrukken: als daar is de weêrschyn van kreukende zyde tot zweevende beelden, en die zagtjes nederdaalen: de dunne en slappe zyde tot snel op of neêrwaarts vliegende beelden: de leenigste of zwaarste zyde, of stoffe, tot zittende, leggende, of staande. Hier in is het geheim en waar belang van een fraay en woelend Zolderstuk gelegen.

Wat het maaken van de gekoleurde stoffen der vliegende beelden aangaat, vermits men ze niet op de Leeman kan stellen, en by gevolg niet na het leven schilderen, kan men daar geen wisse onderrigting van geeven: het is alleenlyk door den geest en het natuurlyk oordeel, benevens een geduurig oeffenende aanmerking, welke den oeffenaar tot een bekwaame kennis en uitvoering der zelve kan brengen. Van deze middelen alleen moet men zich bedienen, en zich daar door tot een meester maaken; ten dien einde aanmerkende wat stoffe daar toe de bekwaamste zy, gelyk boven breeder is aangeweezen.

Men geeve ook acht, dat de dunne stoffen tegen het licht gloeijende en doorschynende moeten zyn, waar door zy een aangenaame werking tegen de flaauwe lucht doen; als mede dat de vliegende beelden nooit regt overeind moeten schynen als of zy stonden; veel minder staande, maar altyd zittende, knielende, leggende, of vliegende; 't en ware het menschen waren op zolderingen of gaanderyen zich onthoudende,

welke

welke dan ſtaan, bokken, of knielen, na dat het voorwerp der vertoonde zaak zulks vereiſcht.

Hier zal ik dit noch by voegen, dat tot het ſchikken van de algemeene en byzondere voorwerpen ſomtydts wat toegegeeven moet worden; maar dat het zo voorzichtig geſchiede als het doenlyk is, op dat het onvermogen des Schilders en de gebrekkelykheid van het werk niet geopenbaard werde.

Middelen om zyn Stuk op den Ezel *te zien even of het zelve in de Zolder op zyne plaats geſteld ware.*

VYFDE HOOFDSTUK.

WY hebben aangemerkt, wat zwaarigheden zich in de *Plafonds* opdoen ten opzichte van het leven te gebruiken, en het opſtellen van wiſſe regels daar toe dienende. Nu, wat my aangaat, indien ik myn gezicht had, zou ik 'er zekerlyk eenige konnen vinden: maar vermits zulks niet kan geſchieden zonder figuurlyke aanwyzinge, en dat het my onmogelyk is dit met woorden alleen uit te drukken, zal ik echter ſommige middelen aanwyzen, welke, ſchoon ze gering ſchynen, niettemin van grooten dienſt en van kleene moeite by my altyd in gebruik zyn geweeſt.

Middel by den Schryver gebruikt om den ſtand zyns werks te beſchouwen.

Als ik myne Ordinantie begreepen en op het papier geſteld had, heb ik de zelve tegen een laage zoldering vaſt gemaakt, dan een ſpiegel genomen, en, daar onder zittende, met gemak alles naauwkeurig overwoogen, waarneemende wat daar in ontbreeken mogte, en alzo de misſlagen, zo veel 't my mogelyk was, en myn begrip het toeliet, aantekenende en verbeeterende; daar na, beeld voor beeld, na het leven getekend, het zy naakt of gekleed, zo als ik hier vervolgens zal aantoonen. Thans heb ik myn Stuk aangelegt met zodanig een licht, als ik bekwaam oordeelde. Toen nam ik weder de ſpiegel, en hield de zelve boven myn hoofd, om alzo het Stuk, 't welk achter mynen rug op den *Ezel* een weinig achterover hellende ſtond, bekwaamelyk als tegen de Zolder te konnen zien; zwaaijende myne oogen overal, eerſt op het algemeen, daar na op byzondere deelen; en doende dit zo dikmaals als ik het goed vond, nu en dan het een of 't ander verbeeterende; tot dat ik op die wyze myne meening verkreegen hadde: maar men moet acht geeven, dat men zynen afſtand niet al te digt by neeme, op dat men het geheele Stuk gemakkelyk in de ſpiegel begrypen konne.

Ik

Ik klom ten dien einde met de ſpiegel ſomtydts op een ſtoel of tafel, altyd palét en penceelen gereed houdende: en myn Stuk dan zo verre gebragt hebbende, maakte ik het op zonder omkyken.

Nu zal ik ten voordeele der geenen, die het nut en noodig zullen vinden, ook eens handelen

Van het tekenen na 't leven, om in de Plafonds *te gebruiken.*

ZESDE HOOFDSTUK.

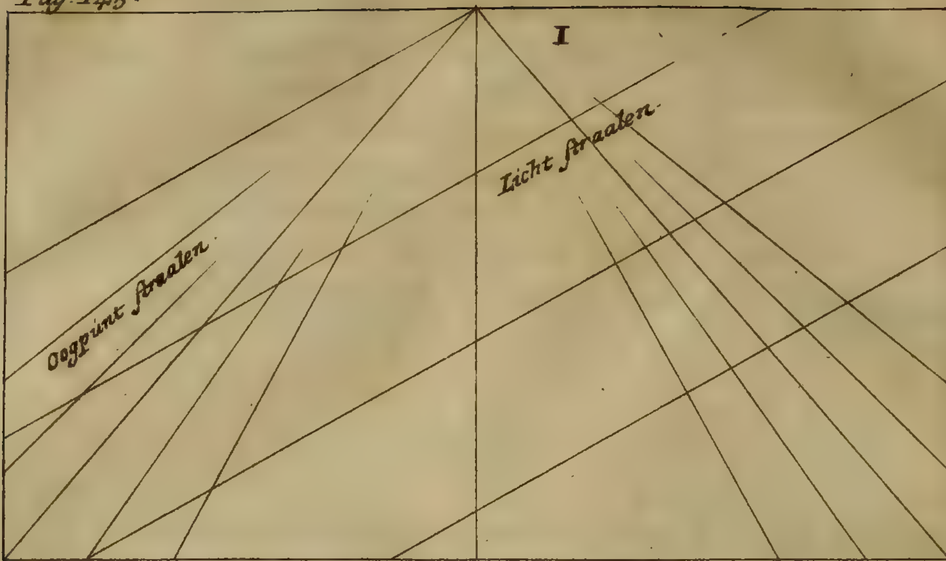
LAaten wy ons niet wys maaken, dat men zonder een goede kennis der proportie met de *Plafonds* te regt zoude konnen komen; dewyl men, als gezegt is, het leven zo kwalyk kan gebruiken: want hoe wel men daar in ervaren zy, vind men echter noch werks genoeg, alwaar 't dat men het leven voor zich hadde, om het zo op de doek te volgen. Niettemin, om te toonen dat het evenwel doenlyk is, en dat ik zelf het leven dikmaal heb gebruikt, zal ik de manier, hoe ik my daar in gedraagen heb, aanwyzen, om niets achter te laaten 't geen eenigſints kan ſtrekken tot verligting voor de leergierigen welke de moeite niet ontzien.

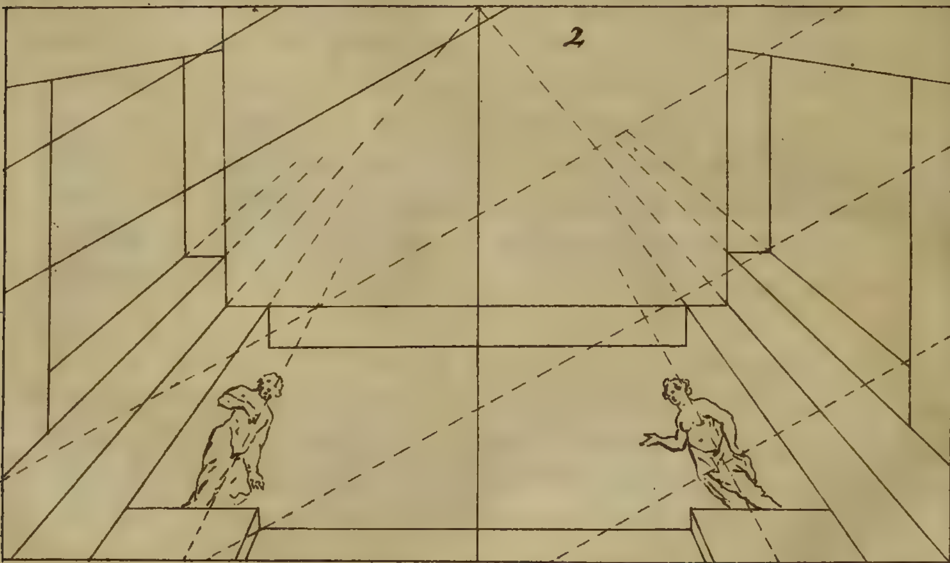
Middel des Schryvers om de voorwerpen na het leven te tekenen.

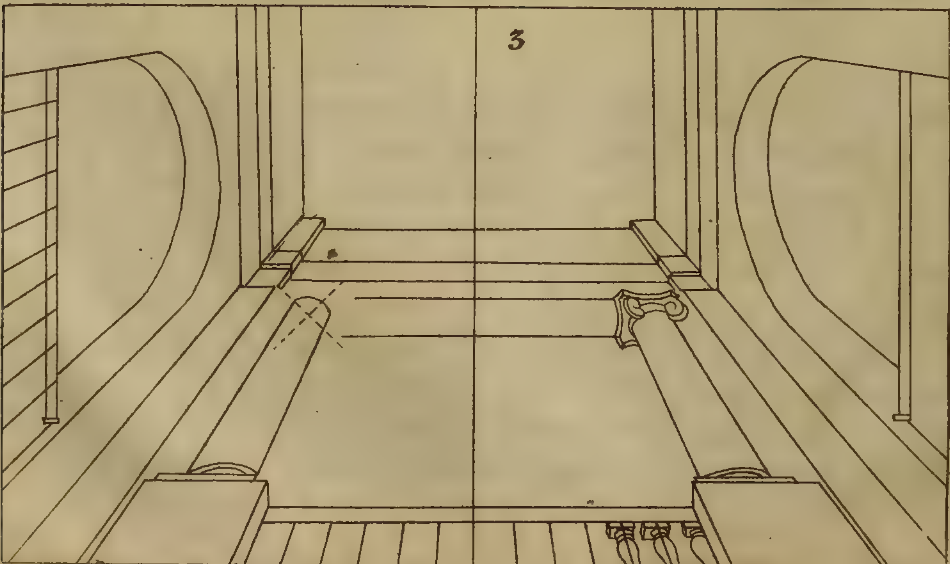
Het Modél, 't zy man of vrouw, na myne ſchets op een hoogte geſteld zynde, ging ik met den rug tegens de ſtellagie op de vloer nedezitten, zettende een ſpiegel tuſſchen myne beenen, en de zelve zo lang keerende en wendende tot dat het Modél zich daar in vertoonde zodanig als ik het na myn oogpunt van nooden had; tekenende het zelve met *Sjeſt* op gegrond papier zo correct na, als 't my doenlyk was. Hier op voort na de tekening geſchilderd, wanneer ik alsdan weinig moeite tot het voltooijen ontmoette.

Wat de kleeding aangaat, met de zelve handelde ik insgelyks; ſtellende het kleed op den Leeman, na myne Schets, wel te verſtaan zodanig als de zaak het lyden kon buiten het vliegen; 't welk onmogelyk geſteld kan worden, als zynde een werking alleen van den geeſt. Ik ſtelde dan den Leeman, dus geſchikt, op een hoogen drieſtal, gelyk de geene zyn die de Turfdraagers gebruiken, en ging daar tegen aan zitten, op die wyze als hier voor gezegt is, tekenende de kleeding alzo uit. Was het een vliegend of leggend beeld, dan behielp ik my met touwetjes, draaden, of andere middelen, zo ik beſt kon, zonder moeite te ontzien, na dat de luſt my dreef om wat fraays, na mynen zin, te maaken, en dat 'er aan gelegen was.

Het

II Deel. G. Rademaker. del. C. V. Iagen. Sculp.

Het zelve middel gebruikte ik ook om allerhande boetseersels na te tekenen, ten einde dezelve van onderen te gebruiken, als trooniën, vaazen, potten, ornamenten, capiteelen, festons met bloemen, ja alles wat'er van pleister of was te krygen is. En op zodanig een wyze tart ik de meeste zwaarigheden, welke in deze oeffening zouden konnen voor komen. Evenwel deed ik dit niet zonder myne Doek alvoorens bereid, en daar toe bekwaam gemaakt te hebben, om niet te dwaalen: want men zoude zich des niettegenstaande in zommige dingen, voornaamentlyk in overeind staande voorwerpen, noch wel gemakkelyk konnen verzinnen.

Wat aangaat het bereiden der Doeken eer men daar op begint te tekenen, als ook daar na wanneer het in de verw gestreeken is om het op te maaken, ten einde door de zelve zyne geheugenis te vervarssen en voor oogen te hebben, zullen wy nu breeder verhandelen.

Eerstelyk stel ik het oogpunt vast, binnen of buiten het Stuk, gelyk myne standplaats my aanwyst; slaande alsdan, uit het gemelde oogpunt, met een draad zo veel straalen over myn Stuk als ik bekwaam oordeel om my te dienen tot alle myne regt overeind staande voorwerpen, als baluisters, kolommen, pilasters, beelden, &c. die ik aanmerk als regt *perpendiculaar*. Wyders slaa ik eenige *diagonale* of schuine liniën van de zyde des Stuks daar het licht van daan komt, links of regts, allegader *paralel* en evenwydig van malkanderen; welke liniën my doen indachtig zyn hoe het licht op myne voorwerpen valt, te weeten hoe hoog of laag. Is het dat ze *paralel* of waterpas loopen, dan zyn ze vlak van de zyde gedaagd: loopen ze schuin, als gezegt is, van boven na beneeden, dan daagen ze een weinig van vooren: en daalen de straalen van boven uit het oogpunt, dan daagt het vlak van vooren; gelyk in deze nevensgaande Voorbeelden, getekend 1, 2, 3, gezien kan worden.

Middelen tot bereiding en bekwaammaaking der Doeken, door het verdeelen van lynen om standplaats en daaging te viaden.

In de figuur aangeweezen.

Ik acht my verplicht alhier een kleene practyk van myne vinding den Konstenaar voor te stellen, myn 's oordeels van weinig omslag en van een groot voordeel voor die welke zich in de *Plafonds* oeffenen: want wy bevinden, dat, hoewel 'er onfeilbaare regels zyn, echter de zelve niet krachtig genoeg gevonden werden om ze naar vereisch te gebruiken, als met de uiterste moeite en oeffening, niet zonder veel tydts te verzuimen, ten zy door middel van d'eene of d'andere practyk of konstig werktuig 't geen het zelve te hulp komt: gelyk men genoegsaam weet, dat 'er byna geene konsten noch handwerken zyn, zo bewysbaar als zy weezen mogen, of ieder heeft haare behulpmiddelen. De Astronomie heeft haare *globe* of *astrolabium*; de Architectuur haar *planum* en loot-

lootlyn; de Geometrie een *ovaal*, *triangel*, *quadraat*, en passer; de Mathesis de *algebra*, en zo voort.

Byzondere vinding en manier des Schryvers.

Om weder tot myne uitvindinge te komen, giet ik eerst eenige Poppetjes van was, gelyk wy in een Hoofdstuk van 't Ordineeren aangemerkt hebben, zo groot en zo veel als ik bekwaam oordeel. Daar na neem ik zo veele, daar toe dienstige, yzere draadtjes, het eene kort, en het andere langer, aan de eene zyde spits toeloopende, om de gemelde poppetjes daar op vast te konnen hegten, en voor het buigen te verzorgen, 't zy dat zy staande, leggende, vliegende, of zittende vertoond worden. Dit alzo geklaard zynde, neem ik een zo groot als ik goed vind met blik beslaagen langwerpig hout bakje drie à vier vingeren hoog of diep van rand, tot het stellen van zo veel poppetjes als ik wil, uit welke rand of hoeken ik eenige pennen of schroeven vast maak. Dan neem ik een deksel van blik, of hout, 't geen daar op sluit, vol gaatjes digt aan malkander, waar door men de voorgemelde draaden met de poppetjes kan insteeken, dat zy daar gemakkelyk in konnen omzwaaijen. Thans vul ik de bak vol aarde of kley, met wat pekel gekneed: en op deze wyze is myne *machine*, of Werktuig, klaar gemaakt. Als ik het zelve nu wil gebruiken, steek ik myne poppetjes, zodanig geboogen en gedraaid als myn *Concept* is, in de yzerdraaden, en alzo door de gaatjes in de kley, ter plaatse daar ik ze hebben wil, het een hoog en het ander laag, het een voor en het ander achter over, en zo voort, na dat het onderwerp zulks mede brengt, dewelke alsdan in de kleygrond onbeweegelyk blyven.

Myn opstel aldus klaar zynde, zet ik dit gantsche werktuig achter over op een tafel, linker of regter dag; tekenende myne stelling, alles luchtig aanwyzende, op die manier als wy met de straalen aangeweezen hebben alzo na. Deze *Machine* kan ik zodanig doen daagen als ik begeer, van de zyde, van vooren, of van boven, gemeen, zon-, of kaarslicht.

Om nu deze Schets te voltooijen, en myn Stuk daar bekwaamelyk na te konnen maaken, stel ik myn Leeman met zulke kleeding als ieder beeld vereischt, op de manier als hier voor is aangeweezen. Dan myn Doek bereid zynde, val ik aan 't schilderen.

Dit Werktuig heb ik bedagt en gebruikt in het Jaar 1668, vyf jaar lang, met groot voordeel, en met zodanig een naauwkeurige opmerkinge, dat ik na dien tyd het zelve niet meer tot gebruik noodig had, in alles wat my ook mocht voorkomen, hoewel ik nooit meer dan drie à vier poppetjes ten hoogsten daar in noch op gebruikte.

Nuttigheid en aanmerking van het gebruik.

Nu dient de Liefhebber ook te weeten, welke myne opmerkingen waren in 't gebruiken der zelve. Voor eerst stelde ik 'er een vlak neder-

G. Rademaker del. **II. Deel.** C. v. Jagen sculp.

daalende, heel uitgestrekt, te weeten het hoofd en de voeten even laag; merkende dat 'er ter waereld geen verkorting aan was, zynde alle de deelen in hunne volle lengte, aanzicht, hals, borst, buik, dyen en beenen. De twede zettede ik overeind op zy staande, bezyden het oogpunt; en vond, dat die in alle de voornoemde leden verkortte. De derde stelde ik opwaarts vliegende van achteren na vooren; en bemerkte, dat de leden wat meer als die van de eerste verkortten, en wat minder als die van de twede. De vierde vertoonde ik als zittende, met het bovenlyf overeind, de dyen *paralel*, en de beenen als het bovenlyf: en ik bespeurde, dat, wanneer die vlak op zyde was, het bovenlyf met de beenen verkortte, en de dy haare volle lengte behield; als mede wanneer de zelve van vooren was; gelyk men in deze nevensgaande Vertoogschets kan zien. Dit nu vast in myne gedachten geprent hebbende, had ik dat middel niet meer noodig.

Laat ons nu eens overgaan, en iets verhandelen

Van de koleur der vliegende Beelden in de lucht.

Zevende Hoofdstuk.

EN eerstelyk daar in aanmerken, dat het met het schilderen der *Plafonds* is gelyk met dat der Landschappen. Het allereerst legt men de lucht, daar die het lichtste is, aan; dan al om en om; dan de hoogste en flaauwste voorwerpen: en na zy laager en ons nader zyn, moeten wy die vervolgen: en is 't zaake dat 'er een borstweering of balustrade vertoond werd, zal deze het allerlaatste moeten weezen. De reden heb ik in het doodverwen en aanleggen der Historien en in de Landschappen genoegsaam aangetoond. Manier van behandeling in 't Zolder schilderen.

Wyders, gelyk in een fraay Landschap de lucht het voornaamste is, waar na het zich alles schikt, en buiten de welke geen behoorlyke afwyking in 't Stuk zoude konnen gebragt worden: even alzo is het in de *Plafonds* met vliegende beelden door de lucht: want het is onmogelyk onze voorwerpen te doen opryzen, ten zy die eenige gemeenschap met de lucht hebben. Het zoude ook niet genoeg weezen, dat onze voorwerpen, na dat zy hooger of verder van ons afweeken, flaauwer en flaauwer geschilderd wierden, gelyk dezelve in een tekening of prent zyn; maar de koleur moet daar by vertoond werden: en na dat de lucht gekoloreerd is, moeten de voorwerpen daar aan deelachtig zyn, wel te verstaan in hunne schaduwen: want is de lucht blaauw, geel, of De lucht is de oorzaak der wyking.

rood, zo moeten desgelyks de schaduwen met blaauw, geel of rood vermengd zyn.

Achtgeeving op het licht.

Wat het licht der voorwerpen aangaat, daar zal men dit over aanmerken, van wat koleur het ook moge weezen, dat het zelve in de hoogte of in zyne wyking verbreekt en verduistert. Al waar de lucht, by manier van spreeken, sneeuwwit, zy verbreekt door de verheid of tusschenlucht: het rood word paars, het geel groenachtig, het paars violet, en het violet eindelyk blaauw. Na dat de voorwerpen van ons afwyken, en aan de lucht naderen, worden ze verduisterd: het wit word donkerder, het bleekgeel desgelyks, en zo voort met de andere koleuren.

En de schaduwe der voorwerpen.

Daar is noch iets, 't geen byzonder aanmerkelyk is ten opzichte van de voorwerpen in de lucht, naamentlyk, dat, vermits de lucht van alle kanten licht geeft, de vlakke schaduwen onmogelyk zo duister konnen weezen als wel in een Landschap of ander Stuk; maar in tegendeel van diepselen des te krachtiger. Alles wat in de schaduwe is, moet helder en duidelyk zyn, doch een weinig minder dan op den dag. Men moet ook weeten, dat alle ronde voorwerpen geen *superficie* of oppervlakte hebben, voornaamentlyk aan de zyde der schaduwe, dat is te zeggen, dat de ommetrek tegen de lucht moet smelten en verdwynen, niet heel weg verdreeven, maar wat lichter op de kant; gelyk wy in het begin van ons eerste Boek, door het voorbeeld van een ronde Bol, klaarlyk aangeweezen hebben: bestaande het zelve ten voornaamsten hier in, dat zodanige werken in de lucht van andere zyn verscheelende, naamentlyk dat de voorwerpen tegen de lucht meer ronden en weemelen.

Algemeene waarneeminge in het beschilderen der Plafonds *of Zolderingen in Zaalen, Kamers, Gaanderyen, en andere Vertrekken.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Waarneeming in de Gebouwen.

DE voornaamste waarneeminge in deze oeffening is eigentlyk dat de Bouwkonst ongeschonden blyve, en haare eigenschap en regulierheid zuiver blyve behouden.

Om hunne deftigheid te bewaaren, en op te helpen.

De twede waarneeminge bestaat in de deftigheid der Bouwkonst, als zynde het geen daar het meest aan gelegen is. De Schilderkonst word in dat geval niet anders aangemerkt dan als een hulpmiddel om met minder

on-

onkoften de zelve te voltooijen: waarom daar zodanig een acht op genomen dient te worden, dat de *Conçepten* van den Schilder die van den Bouwmeester niet te niet doen; maar dat het een met het ander zodanig werde vereenigd, dat de oogen der aanfchouwers misleid zynde, alles voor de waarheid zelve komen aan te zien.

Met de eerfte waarneeminge, daar wy zeggen dat de Bouwkonft haare regulierheid zuiver moet behouden, willen wy te kennen geeven, dat het opftel van 't gebouw der Kamer het voornaamfte is waar na de Schilder zyn *Plafonds* moet fchikken, zodanig dat de regelmaatigheid der zelve niet gekrenkt werde, met verkeerde openingen te maaken daar ze niet behooren: want het is niet geoorlofd de openingen overal zo groot en kleen te maaken als men wil. De zolder moet zolder blyven. Al dat buiten 't fchilderwerk is, van banden of balken, moet zyne behoorlyke dikte hebben, en bekwaam weezen om ftand te houden, en niet in te ftorten of zodanig te fchynen: 't geen echter door onachtfaamheid veeltydts gebeurd. By voorbeeld, de zoldering der Kamer is in drie vakken verdeeld; een voor de gevel of glazen; het ander in 't midden, boven de fchoorfteen; en het derde tegen de muur. Het middelfte is tusfchen twee balken een voet diep gefloten, op de welke het middelfte panneel of doek komt te leggen: de twee andere zyn aan weêrzyde byna met de gemelde balk van onderen gelyk. By aldien nu die gemelde twee zydoeken gelyk de middelfte met lucht befchilderd worden, en de dikte des balks, van een voet diep, niet en werd uitgefpaard en op de doek gefchilderd, zo word de zolder aan die zyde zo veel verzwakt, of ten minften fchynt het zo, en in het midden zwaarder; 't welk tegens de Bouwkonft aanloopt: daar in tegendeel, om het natuurlyk en naar de ordre te verbeelden, in dit geval het zwaarfte aan de kanten, en het ligtfte of dunfte in het midden moet zyn, op dat het niet fchyne op ons hoofd te zullen ftorten. Hier benevens zal men dit noch aanmerken, dat 'er niet meer als eene opening mag weezen, dat is te zeggen, dat alle drie de Stukken niet open verbeeld mogen worden: het middelfte alleen, vermits 'er niet meer als een oogpunt en eene ftandplaats is waar door het werk zyne behoorlyke welftand kan doen. Wat aangaat nu de dikte der balk daar op te fchilderen, dat heb ik alleenlyk gezegt om die misflag te verbeeteren, welke men veeltydts begaat, wanneer men een zolder overal open breekt, en in plaats van een verhemelte, of zoldering, niets als een roofter overlaat; 't welk met geen waarfchynlyke redenen goed gemaakt kan worden. Zommige beelden zich in, dat het voor een lantaarn zoude konnen doorgaan; maar zy zyn niet wel bedacht: want een lantaarn ryft overeinde,

Breeder aangetoond.

Waar men open lucht of panneel moet verbeelden.

einde, en een zolder legt vlak. Ten anderen kan de geheele zolder voor geen lantaarn verſtrekken, dewyl 'er venſters aan de gevel zyn. Het voornaamſte in het midden moet het meeſt te zeggen hebben, by gevolg open, en de reſt toe, dat is, zonder lucht of levendige beelden, en in derzelver plaats basreleeve, loofwerk, compartimenten, of bloemen: alles met zodanig een koleurde ſtof als met de Kamer overeen komt. Dit is het, 't welk ik oordeel het allereerſte en voornaamſte te weezen 't geen een welmeenend Plafonſchilder behoort in acht te neemen en rypelyk te overleggen eer hy de hand daar aan ſlaat: want het gaat met de verdeeling van de zolder als met een diamant: de kloekſte en koſtelykſte ſteen in het midden, en alom mindere en minder.

Wat belangt de twede waarneeminge, dat de Schilderkonſt de *Architectuur* behulpſaam is, dezelve verheerlykende met minder onkoſten, is ligtelyk te bezeffen. Ik zal dan verder voortgaan met het bewyzen der oorzaake waarom d'eene d'ander kan te niet doen.

En aanwyzing waar door de Bouwkonſt veeltyds te niet gedaan word.

Met het ſchilderen der verdeelinge gebeurd het veeltydts, dat de banden of balken niet op hunne behoorlyke *bazis* of fondamenten ruſten, voornaamentlyk wanneer de zoldering met een enkeld panneel of doek gelyks de balken bekleed is, en zulks aan het goedvinden van een onachtſaam Schilder gelaaten word, die dan ten eerſten, zonder eenig overleg, de zelve in drie, vier, zes, acht, of meer vakken verdeelt, met banden of balken ſcheidende, welke banden of balken nergens ſteunſel op hebben, en meeſt altyd miſſen. Om dit voor te komen, zal men ieder balk of band op een koſyn, pilaſter, of *cartoes* laaten ruſten; gelyk ons de Bouwkonſt aanwyſt. By voorbeeld, men wilde die twee vakken, het een aan de glazen, en het ander aan de muur, elk in tweën verdeelen, om vier vakken te hebben: zulks zoude heel oneigen weezen, en tegens de Bouwkonſt aangaan; want dat is vlak boven een venſter: ten ware het glas boven boogsgewyze was; en dan kan het noch niet draagen, of daar moeſt een *cartoes* onder zyn.

Wat eens Schilders plicht in de verdeeling des werks is.

Nu zoude iemand moogen vraagen, of de verdeeling wel het werk van den Schilder is? Waar op ik antwoord van ja, voor zo verre als hy de Bouwkonſt eenigſints verſtaat: anders is 't een *Architect* meer eigen; doch met behulp en kennis van dezen kan het ligtelyk geſchieden.

Wat belangt het werk daar de ſchilderagie de Bouwkonſt zou konnen vernietigen, of tegen loopen, zulks beſtaat in de *concepten*, voornaamentlyk wanneer die met de zelve niet overeen komen, noch correct op de fondamenten ſtaande, hun behoorlyk gewigt niet hebben. Met de fondamenten der ſchilderagie meen ik de Kamer; en met de gewig-

tig-

tigheid van 't *concept*, verstaa ik dat het geen, 't welk de Schilder voor heeft in zyn *Plafond* te verbeelden, het onderste niet te veel verzwaare en indrukke. Om myn zeggen beter te doen begrypen, zal ik een vierkante Kamer voorstellen, zynde twintig voet in haar *diameter* of middelsnyding: zo men nu een twede verdieping of opkamer wilde verbeelden, moeten noodzaakelyk de muur, kolommen, deuren en vensters met de onderste overeen komen en op malkanderen rusten. Ten tweden moet de Order naauwkeurig waargenomen worden, gelyk de *Architectuur* ons leert; naamentlyk dat het zwaarste altyd onder moet geplaatst zyn: eerst Toscana, daar na Dorica, ten derden Jonica, ten vierden Romana, en voor de laatste of hoogste Corinthica; en zo vervolgens na boven ligter en ligter: het welke ik meen dat zelden word waargenomen. Dit komt daar van daan, dat men somtydts de beelden meer als levensgroot vertoont; waar door zy genoodzaakt zyn het bywerk na de zelve te proportioneeren: een misslag die niet te verschoonen is, en die met geen reden in de waereld goed gemaakt kan worden. Doch ik zal dit by een andere gelegentheid breeder verhandelen, en nu maar alleenlyk ons voorneemen in het schilderen der *Plafonds* vervolgen. Het voornaamste daar van is, dat het werk opryst; dat de kracht van het zelve met het leven vereenigd word, dat is te zeggen, dat de voorwerpen op zyn alderlaagst, niet krachtiger mogen geschilderd werden als het vaste werk, gelyk de compartimenten, basreleves of andere cieraaden, welke niet verkortende, hun licht door de geevelglazen ontfangen. Nu zoude my iemand mogen vraagen, als men een Kamer boven wilde verbeelden, en met een gelyk licht als onder, of men dan niet een gelyke kracht van licht en schaduwe zou mogen gebruiken? Waar op ik antwoord van neen, dewyl het een van het ander te veel verschillende is, gelyk het hier duidelyk en klaar met die twee kolommen boven malkanderen is aangeweezen, alleenlyk uit een gevel hun licht ontfangende, de eene van de onderste glazen, en de andere van de bovenste; waar aan men zien kan, dat het bovenste bazement niet krachtiger moet zyn, als het onderste capiteel: want by aldien het anders was, zou het schynen nader te weezen: ook zoude het niet ryzen, en by gevolg het leven overweldigen. Het is hier mede gelegen gelyk als in een fraay Landschap, daar de voorgrond de meeste kracht heeft; de twede en derde minder en flaauwer, na dat zy verder en verder van ons afwyken. Even alzo gaat het ook met de vliegende beelden in de lucht: want het licht verzwakt door het opryzen; en de schaduwen werden, zo wel als in een kamer, door de daarom zweevende lucht zwakker en flaauwer: maar de diepsels en toetsen blyven hunne kracht behouden.

Oorzaaken van de wanschiklykheid.

En waar in de welstandigheid bestaat.

Wy

Wy hebben aangemerkt, wat'er waargenomen diende te worden, ten einde de Bouwkonst haare behoorlyke vastigheid en reguliergheid mogte behouden, zodanig dat het een met het ander een eenig ligchaam schynt: gelyk wy door het volgende verdichtsel uit *Ovidius*, 't geen wy hier als een schilderachtige gelykenis stellen, met weinige woorden zullen te verstaan geeven.

Door een gelykenis uit *Ovidius* bevestigd.

Salmacis en *Hermaphroditus*, twee volmaakte en bevallige jonge menschen elk in zyne byzondere kunne aangemerkt, stel ik voor als de Bouw-en Schilderkonst verbeeldende. *Salmacis* ontmoet *Hermaphrodiet*, en werd in liefde tot hem ontstooken; oordeelende, dat haar geluk in het bezitten van zo een schoon voorwerp alleen bestaat: doch tegenstand vindende, roept zy eindelyk de Goden om hulp aan, en verkrygt door dit middel haaren wensch. De Jongeling de godlyke wil niet durvende wederstaan, geeft het op, en word alzo door *Mercurius*, dien wy hier moeten aanmerken als de *Optica*, vereenigd, en aldus deze twee ligchaamen tot een gevoegd. Ik oordeel het onnut breeder toepassing tot deze gelykenis te maaken, dewyl zy zich klaar genoeg opdoet.

Om ons werk dan te vervolgen, zo moeten deze onderstaande zaaken voor al in het begin waargenomen worden.

Hoofdregels aangeweezen.

Eerstelyk de gestalte der plaats, hoedanig dezelve zy.

Ten tweden, de staat, bediening, hoedanigheid, en neiging van den geenen dien ze toebehoort.

Ten derden, moet men voorwerpen, het zy geschiedenissen, verdichtsels en diergelyke, daar op slaande, verkiezen.

En ten laatsten, hoedanig, en op wat wyze men de zelve verdeelen zal.

En breeder aangetoond.

Met de gestalte der plaats meen ik het licht van de Kamer, hoedanig het zelve de zoldering verlicht; en daar nevens in hoe veele vakken de gemelde zoldering, door den Bouwmeester, is verdeeld; ook welk Stuk het voornaamste zy: om alzo onze gedachten in het schikken der verbeeldingen, zo wel als in het uitvoeren derzelve, daar na te voegen.

Met de bediening, hoedanigheid, en neiging van den persoon moet men verstaan of't een Godts-, of Rechtsgeleerde, Wysgeer, of Konstenaar zy: verder, of hy genegen zy tot geest- of zedelyke uitbeeldingen, algemeene of byzondere, dat 's te zeggen op hem of zyn geslacht slaande en betrekkelyk, of in 't algemeen op ieder een die het huis na hem zoude konnen bewoonen: na welke onderrichtinge wy alsdan zodanige voorwerpen zullen verkiezen als daar toe dienstig zyn.

Ten derden, hoedanig de voorwerpen moeten verdeeld worden, wel

te verstaan wat boven in de lucht, waar in, als getoond is, de ziel van een kamerwerk bestaat, en wat beneden in de kamer, 't geen het ligchaam deszelfs betreft, moet geplaatst worden; 'twelk wy noemen geestelyk en *moraal*; geestelyk, alles wat door den hemel; en *moraal* of zedekonstig, alles wat door het verstand word bestierd.

En ten laatsten, hoe het voorwerp zelve moet verdeeld worden, dat is te verstaan, dat het voornaamste Stuk in het midden de oorzaak van het werk der geschiedenis, of deszelfs uitwerking, moet aanwyzen; het naaste daar aan, 't geen het werk of de zaak zelf is; en het ander, verder af, 't welk als aanhangsel daar toe behoort. Doch om my duidelyker te doen verstaan, zal ik trachten door een voorbeeld het klaarder uit te leggen.

Door een voorbeeld aangetoond.

In het middelste Vak stellen wy *Salomon* voor de Arke *Godts*, biddende om wysheid; en vertoonen rondom in een glorie aan weêrzyde van het zelve de gaven, die hem van *God* toegeschikt wierden, te weeten wysheyd en rykdom afdaalende. Verders wyzen wy in de mindere, in basreleeve, aan de ligchaamelyke deugden. En op dezen voet kan men alles verhandelen, wat zaaken of voorwerpen het ook zouden mogen weezen. Deze vier dingen wel in acht zynde genomen, en naar vereisch uitgevoerd, kan of zal zodanig een verbeelding onvermydelyk ieder een behaagen, al ware het de nyd zelve.

Hier uit is dan genoegsaam te begrypen, hoe ordentelyk het behoorde toe te gaan; waarom het geen wonder is, dat 'er zo weinige in de *Plafonds* of Zolderschilderyen uitmunten, niettegenstaande daar alzo wel regelen voor zyn als voor anderen Studiën: maar als die niet volkomentlyk in acht genomen worden, zal men zyn gewenschte oogmerk daar in ook niet bereiken; gelyk het in alle dingen gaat. Wanneer iemand zich voor een goed Meester uitgeeft, moet hy ook toonen zyne Konst te verstaan.

Tegenwerping en oplossing van zwaarigheid.

Vraagt men my, of *Corregio*, *Corton*, *Voüet*, en anderen die zo veele wonderwerken in deze soort van Konst gemaakt hebben, de regels altyd zo stiptelyk nagevolgd, en juist alle die aanmerkingen zo zuiver waargenomen hebben, als hier volgens myn begrip ter neder gesteld is? Ik antwoord, dat het te beter zoude zyn zo het geschied ware: of het moest weezen gelyk wy in een voorgaande Hoofdstuk aangetoond hebben wegens de *Machine* met poppetjes, die ik zeide vier of vyf jaaren lang gebruikt te hebben, en naar dien tyd niet meer van nooden had: waar mede ik zeggen wil, dat men eerst een zaak vast moet kennen, en daar na het zelve betoonen. Ik geloof evenwel, dat, by aldien die groote Meesters de voorschreeve regels vast gehad hadden,

dat men zulke groote misslagen in hunne werken niet zoude vinden, als zommige oordeelen daar nu in te zyn. Echter is het genoegsaam zeker, dat de geenen, die het nooit by der hand genomen hebben, daar ook niet van konnen oordeelen, maar alleen die welke beter weeten: want iemand die de grondregels van de Konst wel verstaat, en de zelve vast in zyn geheugen heeft, kan altyd oordeelen of die wel waargenomen zyn of niet, al ware het dat hy zelve het niet konde doen: doch de geenen, die na gissing te werk gaan en van geen regels noch fondamenten weeten, zyn ongelyk meer te verschoonen als die de zelve kennen en niet gebruiken; hoewel het geen van beide goed zy. De een is onachtsaam, en leert de grondregels niet; en de ander kent ze, en door onachtsaamheid gebruikt hy ze niet.

Ik weet wel, dat 'er eenige zyn, die veele zaaken, door my noodzaakelyk geoordeeld en hier aangeroerd, niet of zeer weinig zullen achten: maar ik kreun my daar niet eens aan, als ik den leergierigen Leezer in de Konst slegts kan voldoen.

Ik wil wel bekennen, dat ik in myne jonkheid eenige Zolders heb beklad; maar echter heb ik my nooit gevleid, dat ik de Konst regt verstond zo als 't behoorde: want ik wist toen niet, dat'er eenige vaste en wisse regels waren. Maar naderhand leerde ik die, wanneer ik nu en dan daar over heb hooren redenkavelen; ten tweden, door de grondregelen van de *Perspectief*; en ten laatsten, door myne onvermoeide naarstigheid in deze Edele Oeffening: zulks dat ik daar door met veel minder moeite en meerder zekerheid een groot en zwaar werk kon opstellen, als voor dezen een kleen of gering. Ik zal eens verhaalen, hoe ik te werk ging.

Oeffening des Schryvers omtrent deze Konsthandeling.

Ik had een kleen uitstek in myne kamer; en als ik iets zou ordineeren, spykerde ik myn ly of papier daar onder tegen aan, houdende de kaars in d'eene en 't kreon in de andere hand. Hier na my op den rug gelegt hebbende, krabbelde ik myne gedachten daar op; 't welk ik een goed middel vond te zyn om niet te missen, te weeten voor de Schets. Om het nu uit te voeren in 't schilderen, deed ik zulks mede tegen de zolder, doch niet na zulk een luchtige krabbeling, neen. Als ik myne Schets ontworpen had, zogt ik in de Prenten van *Vouët*, en andere, zodanige werkingen en gestalten van beelden daar toe bekwaam, de zelve min of meer veranderende na myne gissing, en zo als ik best kon, tronien, handen, of de plooijen der kleederen. Aldus behielp ik my; echter alles tegen de zolder: waar uit men kan oordeelen, wat moeite het was. Maar wanneer ik daar na beter wist, bleef ik gemakkelyk aan mynen *Ezel* zitten: want moeite en ongemak om het te

vinden,

vinden, en dan noch moeite en arbeid om het gevondene uit te voeren, is dubbeld werk. Die wis en zeker toetreed, heeft een groot voordeel boven anderen.

Middelen om alle zwaare Bouwgevaarten, Beelden, Boomen, als anders, na het leven, in hunne volkomene en natuurlyke verkorting, te tekenen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DEwyl het gemeenlyk gebeurt, wanneer de natuur ons schynt te begeeven, en haare gunstige hulp niet meer by te zetten, dat wy dan onze toevlucht tot het vernuft neemen, om middelen te verkrygen door de welke wy het gebrek konnen herstellen en deze schade vergoeden; zo is het my, in het schilderen der Zolderwerken, mede gegaan. Na veele moeite te vergeefs, en veel wroetens onnuttelyk aangewend te hebben, om na het leven alles te mogen tekenen, heb ik eindelyk dit volgende middel ontdekt, 't geen my ruim de schade, door het vergeefs blokken, vergoed heeft: zynde het zelve zeer goed in alle Stukken met laage *horizonden*; gelyk men door het gebruik zal bevinden.

Oorzaak van veele vindingen ontstaan uit gebrek.

Ik neem dan tot voorbeeld, dat ik het Stadhuis van Amsterdam, ja al was het driemaal zo hoog, en dat zonder op te kyken, wil tekenen. Om dit te doen verkies ik een afstandts wydte van het zelve tot op acht of tien voeten, meer of min na vereisch der zaak.

Middel, om volkomen na het leven te tekenen, ontdekt en aangeweezen.

Vervolgens neem ik een rondglazige spiegel, die *convex* of verheeven geslepen is, omtrent een voet groot in de *diameter* of middelsnydinge, welke in de Neurenburger winkels wel gevonden worden. Stelt deze tegen het binnenste des deksels van uw tekenbord of *portefoly*. Maakt dat gy de zelve overeind kunt zetten, zomtydts wat achterover, na dat gy die dingen van onderen en hooger zien wilt. Dus nadert men met het opengeslagen *portefoly*, en met de rug na het voorwerp gekeerd, tot op zulk een afstand, als gy 't gebouw, den boom, of wat het zy, begeert in zyne vertooning te hebben. Dit tekent men vervolgens uit de spiegel alzo na; of men modelt het op wit of blaauw papier.

Dit middel is zeer bekwaam om allerhande groote werken in naauwe plaatsen of straaten af te modellen, ja twintig à dartig huizen teffens; als mede voor de Landschapschilders tot het modelleeren op het land, ja heele landstreeken met steden en dorpen, water, en bosschen, bergen, en

 meer,

meer, van het ooſten tot het weſten, zonder zyn hoofd te roeren, noch zyne oogen om te draaijen. 't Is mede zeer natuurlyk en gemakkelyk voor die de *Perſpectief Optica* in den grond niet verſtaan.

Twede middel om alles na de *Perſpectief* te doen verkorten.

Men moet hier ook noch een ander middel ophaalen wegens het verbeelden van allerhande platformige ordinantien in 't verkorten, als ſchilderyen, behangſels en baſreleves, tegen wanden, zolders, of waar die zouden mogen ſtaan, hangen of leggen, wis en correct naar de *perſpectief*; nademaal het zaaken zyn die veele Schilders dikwils voorkomen in het verbeelden van beſchilderde kamers, gaanderyen, luſthoven, en andere plaatſen meer: welk middel, hoewel ligt en zonder zwarigheid, echter zommige, ſchoon zy zulks weeten, verleegen doet ſtaan, om dat zy 'er niet op denken.

Ik heb dan dit nevensgaande voorbeeld daar toe verkoozen, 't geen de grond is van alle verkortingen, zo in kamerverſchieten, als zolderwerken. De uitwerkinge geſchied als volgt. Wanneer ik het beſtek van een kamer in *perſpectief* getekend heb, verdeel ik de zymuur, daar ik myn behangſel of verbeelding der ſchilderyen wil hebben, zo veel voet hoog en zo veel breed, te weeten verkortende, haalende uit het oogpunt de dwarſſe, en de *perpendiculare* uit het *planum* of de ladder.

En door Prentverbeelding aangetoond en beveſtigd.

In dit voorbeeld zal men vier voornaame verkortingen gewaar worden: want A is de zoldering of het *plafond*, B de zymuur, C de vloer, D loſſe tafereelen voor af achterover hellende: alle vier op een en dezelve wyze uit het oogpunt gevonden, gelyk het middelſtuk E aanwyſt, 't welk met ruiten verdeeld en overſlagen is. Breeder hier van te redeneeren is voor de geenen, die eenigſins licht in deze Konſt hebben, onnut, en by gevolge te langwylig.

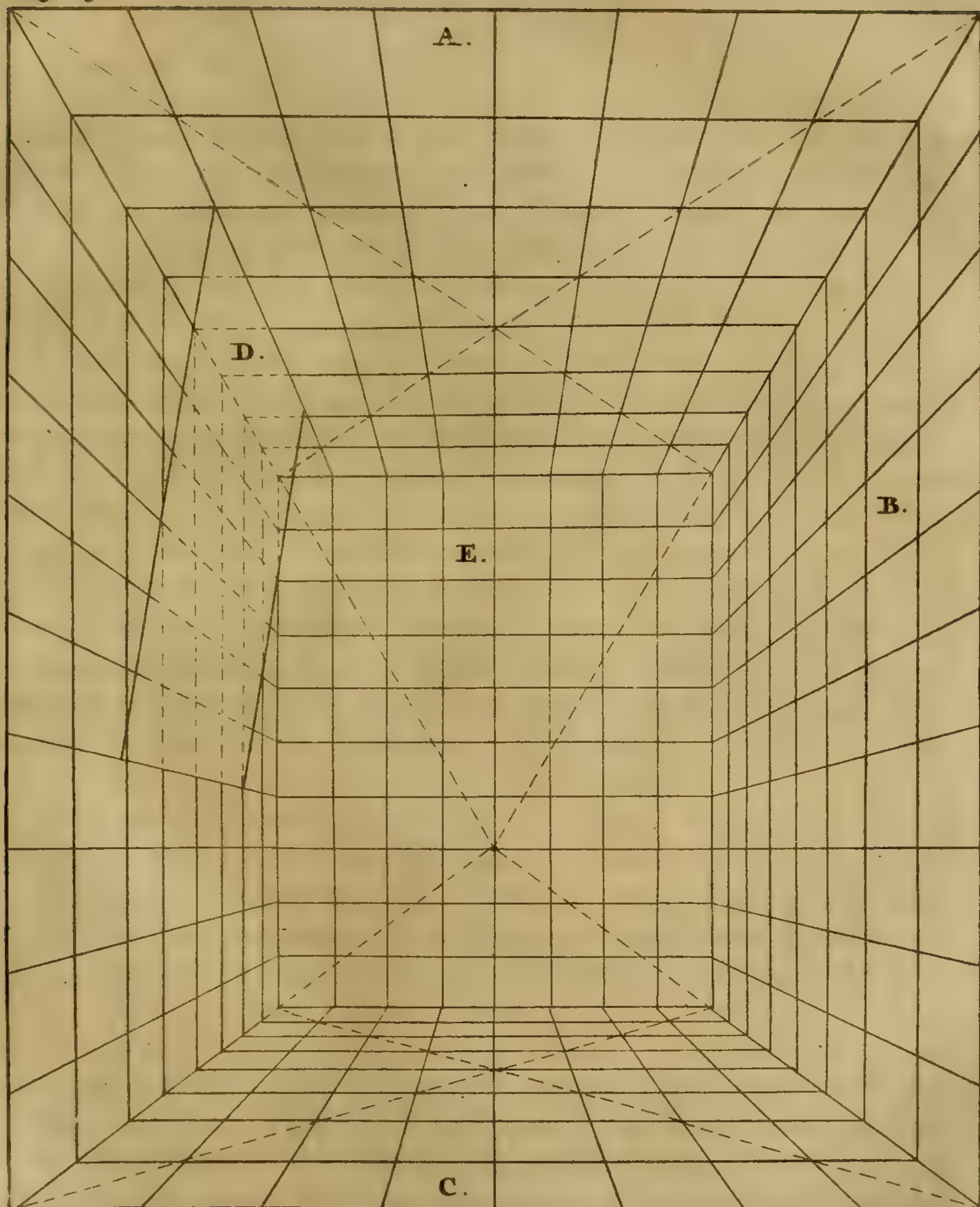
Van de houding en ſmelting der koleuren in de Zolderſtukken.

TIENDE HOOFDSTUK.

HOewel in het Hoofdſtuk van de Goden, en der zelver eigenſchappen, breedſpraakelyk van de koleuren, welke hun eigen zyn, gehandeld zal worden, zo dient echter by deze gelegentheid noch iets voor af gezegt te werden; weshalven wy eens zullen aantoonen, hoe men de zelve moet plaatſen en behandelen, om een volkomene *harmonie* uit te maaken.

Men moet zich hier door het *brillant*, of krachtig ſchoone glinſtering der koleuren niet bekend maaken: gantſch niet. Ik oordeel, dat in

deze

G. Rademaker del. C. v. Jagen sculp.

II. Deel.

deze gelegentheid niet beter voegt dan de ſmeltinge der koleuren, alzo het een aangenaamheid aan 't oog geeft: het ryſt wel, en heeft iets ongemeens, ja bovenmenſchelyks by zich. En wanneer ik hier ter neder ſtel, dat men tedere en wykende koleuren, al ware het meeſt uit wit, in Zolderſtukken moet gebruiken, zo wederſpreek ik myne eerſte ſtelling niet, te weeten daar ik in een Hoofdſtuk gezegt heb dat den Goden hunne byzondere koleuren worden toegeëigend, ieder naar zynen aart en zin, en dat die koleuren in zulk een geval niet vermyd konnen werden, als rood, purper, geel, blaauw, groen, en zo voort, ja dat zy daar door moeten worden gekend zonder die tekens by zich te hebben daar zy gemeenlyk mede verbeeld werden, als *Febus* met de zon, *Diana* met de maan, *Mercurius* met zyne ſlangeroede, *Ceres* met koornairen, *Jupiter* met den arend, *Juno* met een paauw, *Momus* met zyne zotskap en marot, &c. Die zulke Stukken op zodanig een wyze konnen uitdrukken, zyn boven allen pryswaardig; en de zelve moeten ongetwyfeld zich ook wel vertoonen. Doch hier in bepaal ik niet het licht en donkerheid der koleuren, of ze weinig of veel van malkander verſcheelen, en of ze byna allegaâr wit moeten zyn of licht: want de koleuren konnen ſchoon weezen al zyn ze noch zo licht. Ja al ware het dat een Zolderſtuk alleen uit wit en zwart, dag en ſchaduwe, beſtond, het zou daarom geen minder welſtand hebben, noch minder achting waardig zyn. Ik oordeel het omtrent hier in met een Print overeen te komen, welke, ſchoon maar uit wit en zwart beſtaande, echter haare houding en welſtand heeft, wanneer licht en donker wel tegen malkander geſchikt is; en noch meer als 'er de welvoegende koleuren by gepaard zyn, en dat ze flaauwelyk met dunne of lakſeerende verwen afgezet word, waar door ze de eigenſchap van een Schildery bekomt. *Verkiezing van koleuren.*

En gelyk het voornaamſte in de Zolderſtukken daar in beſtaat, dat men de beelden wel boven malkander ſchikt, zo is ook het volgende, dat de koleuren wel daar na gevoegd zyn.

Ik ſtel eens een voorbeeld van twee Stukken, verſchillende in licht en donker van malkander. Het eerſte is van drie, en het ander van twee verdiepingen. Het eerſte heeft zyne onderſte verdieping krachtig tegen de twede afſteekende in koleur, dewyl de twede een weinig ſomber is: de derde is licht tegen het donker blaauw der lucht. In het twede, en 't geen ik oordeel het beſte te zyn om des welſtandts wille, is de bovenſte troep donker tegen een licht blaauwe lucht; terwyl de onderſte, door kracht van licht, tegen de bovenſte afſteekt. Doch al ſchikte men op deze wyze drie en meer gronden of troepen boven malkander, zal het altoos een groote welſtand hebben; en nochtans zal ieder Godheid de *Voorbeeld van ſchikking.*

hem eigen zynde koleuren, doch in vermindering van kracht, na maate van den afstand, behouden: want als de bovenste troep tegen de helder lichte lucht afsteekt, zo veroorzaakt zy een verwonderlyke wyking. De reden is, dat de lucht oneindig hooger schynt te weezen; het welk door het tegendeel niet uitgevoerd kan worden.

Hoemen zyne koleuren plaatsen moet.

Tegenwerping.

Werpt my nu iemand tegen, dat, indien het geviel dat een der voornaamste beelden in de bovenste troep, na vereisch zyner waardigheid, volgens redenen in de toepassing der koleuren aangetoond, een wit kleed moest aan hebben, by gevolge deze stelregel om ver gegooid zou werden.

Opgelost.

Ik antwoord neen: hier is raad toe: want alsdan schikt men eenige bruine wolken daar achter, die het zelve kleed zyne kracht, en echter een zoete *harmonie* met het andere en overige deel des werks doen behouden. In de schikking der voorwerpen, boven, nevens, en achter malkanderen, is breeder daar van gehandeld, en deze waarheid en welstand aangetoond: want het donker tegen het licht heeft zo veel kracht niet om voor te komen, als wel het licht tegen het donker, ter oorzaak dat het licht veel meer geweld by zich heeft. Doch om eens van een zaak, daar te veel en te langwylig over geschreeven zou konnen worden, zonder dat men op het papier door redeneering iemand overtuigen of zulks aantoonen kan, af te scheiden, zal ik deze zaak eindigen, en met den grooten *Junius* sluiten, daar hy zegt in zyn derde Boek van de Schilderkonst.

Dus zien wy dat de Konstenaars allenthalven in hunne Werken eenige schaduwen ofte verdiepingen te passe brengen, ten einde dat het geene, 't welk in hunne Schilderyen verhoogd is, met meerder kracht mogt uitsteeken, en d'oogen der aanschouwers zelfs ook buiten het Tafereel zoude schynen t'ontmoeten. Laat twee paralelle *ofte evenwydige linien op een panneel met de koleuren van licht en schaduwe worden getrokken, zegt* Longinus*, *nochtans zal de uitsteekende blinkende helderheid des lichts ons gezicht vaardiger ontmoeten en veel naarder schynen te zyn.* En een weinig verder haalt hy *Joannes Grammaticus* aan, welke zegt*,, *Indien wy een berd met wit en zwart te gelyk overstryken, nochtans zal het witte altyd nader by, en het zwarte verder af schynen te weezen. Daarom pleegen ook de Schilders*, vervolgt de zelve Autheur, *in aanmerkinge van dit stuk, zich met zwartachtige of donkerbruine verwen te behelpen; wanneer zy de verdiepte holligheid van een bornput, van een regenbak, van een graft, van een grondeloozen kuil, ofte iets zulks meenen af te beelden. Wanneer zy eenige dingen in het tegendeel zoeken te verhoogen, als naamelyk de borsten van een maagd, een uitgestrekte hand, de voeten*

* De subli-mi: Orat. 15.

* In Lib. 1. Meteorolog. Aristotelis.

van

van een springend ofte loopend paard, pleegen zy aan beide de zyden een genoegsaame schaduwe van zwarte en bruine verwen aan te wryven, op dat deze gedeeltens door de nabuurige verdiepinge met een leevendige kracht van het Tafereel mogten afsteeken. enz.

Van de GODEN in de Heilige, Heidensche, en Waereldlyke Geschiedenissen, en Verdichtselen. En eerstelyk van het onderscheid tusschen Geestelyke en Heidensche Verbeeldingen.

ELFDE HOOFDSTUK.

DE verhandeling der Zolderstukken afgedaan zynde, heb ik onnoodig geacht dit Boek te sluiten, en van deze Hoofdstukken een nieuw te maaken, om dat de stoffe zo zeer aan een geschakeld is, ja zelfs in een gesmolten, dat men van het eene naauwelyks kan denken, zonder dat onze gedachten ter zelve oogenblik op het andere overgaan. Inleiding tot deze verhandeling.

Wel is waar, dat in gewoone Tafereelen de Goden, Geesten, Halfgoden, Engelen, Deugden, en verdere Machten niet minder ingevoerd konnen worden, ja onscheidelyk aan en tot de zelve verknogt zyn: maar in de Zolderwerken, welker toppunt van hoogte de sterrenhemel is, hier in is't dat zy noodzaakelyk moeten komen, dewyl zy onnalaatelyk daar in geplaatst moeten werden, door dien meest alle de verbeeldingen opzicht op hunne persoonen, eigenschappen, of deugden hebben. En redenen waarom de zelve hier geplaatst word.

Om nu deze verbeelding der Goden na eisch en behooren wel uit te voeren, zo dient de Konstenaar voor alle zaaken wel in de Geschiedenissen, zo heilige, heidensche, en waereldlyke, als in de Verdichtselen geoeffend te zyn; op dat hy daar uit de byzondere gevallen, en eigenschappen, ieder persoon en rang der Goden of Oppermachten eigen, moge weeten, om die gevolgelyk wel uit te drukken: want hoewel hier de geest zeer veel moet werken, dient het een ieder niet het alles daar op aan te laaten komen, op dat het hem niet mislukke: even als het dien man ging, welkers nabuur gedroomd hebbende, dat in zulk een plaats een groote schat verborgen lag, opstaande zich derwaarts vervoegde, door graaven de zelve ontdekte, en met zich nam. Den ander, dit goed gevolg ziende, leide zich op een hoop slaapbollen ter neder, waanende het zoude hem ook gelukken: maar na een geruimen tyd geslaapen te hebben, ontwaakte hy, geen voordeelige droom, noch ge- Wat in een Konstenaar omtrent deze Konstoeffening vereischt werd.

dach-

dachten gewaar geworden zynde. In tegendeel bevond hy, dat zyne geldbeurs hem, toen hy sliep, door de dieven ontnomen, en hem dus de zoete hoop van beter geluk, met het wegnemen van zyne zekere bezitting, t'evens ontnomen was. Deze gelykenis is, myns oordeels, te klaar om de zelve nader toe te eigenen.

Een verstandig Meester moet zekerlyk zich wel ter deeg geoeffend hebben in de kennis van de waare geschaapenheid der zaaken die hy verhandelen wil, om niet voor onkundig geacht te worden: want de waarheid kan niet verborgen blyven ten opzichte van den Dichter.

Daar mogen in de waare geestelyke Verbeeldingen geene heidensche gemengd worden.

Het is dan om die reden dat iemand zich moet wagten van de gemelde waarheid met eenige valsheid te vermengen, voornaamentlyk in heilige geschiedenissen, of geestelyke verbeeldingen: want daar is een groote strydigheid tusschen beiden. Zy konnen geensins te samen gevoegd worden, dan alleenlyk om een tegenstreevigheid te kennen te geeven. Ik zeg, dat ze onmogelyk niet onder malkander konnen vermengd worden om eenen zin alleen uit te drukken; maar dat ze eer dienen om de zelve te verwarren, krachteloos te maaken, en in een dwaaling te doen vervallen, ten ware zy van malkander, de geestelyke boven in den hemel, en de waereldlyke onder op der aarde gesteld wierden.

Voorbeelden tot verklaaring.

Ik spreek in gevalle van Zinnebeelden: want tusschen *Pallas* en de Wysheid *Godts* is een groot onderscheid, vermits de tweede niet en kan aan eenig mensch, wie hy ook zy, toegeschreeven, veel minder op der aarde verbeeld worden: *Janus* en de Voorzienigheid desgelyks. De hemelsche en de burgerlyke Gerechtigheid gelyken malkander ook niet. Men geeve dan acht, dat de geheele *Iconologia*, of Beeldenkennisse der Heidenen, schoon zy wel eer voor hemelsch zy gehouden, nu niet anders en werkt dan op de zeden en verdiensten der menschen, en geensins op de ziel.

Wat daar in moet waargenomen worden.

Laaten wy dan met eerbied en aandacht onderzoeken wat Christelyke Zinnebeelden zyn, en welke *profane* of heidensch zyn geweest; gebruikende tot hemelsche en geestelyke uitbeeldingen niets als dat zuiver en hemelsch is; en tot de aardsche, al wat aardsch eigen is: op dat wy zo wel van geestelyke als waereldlyke persoonen mogen geacht werden, en lof verdienen.

Door een voorbeeld aangetoond.

Daar is in de Heilige Schrift een geval, meldende de uitdryving van *Lucifer* en zyne gezellen, welke ten hemel uitgestooten wierden; waar uit men klaarlyk kan besluiten, dat die gedrogten naderhand den heidenen ten deele zyn gevallen, als niet behoorende onder de heilige: maar men vind niet, dat na dien tyd eenige

dier-

diergelyke onruſtige geeſten meer uit den hemel zyn gedreeven. Derhalven is het ons verbooden meer zulke gevallen te verbeelden: maar wanneer de menſch tegens het waare geloof mineerde of ſtreed, alsdan mogen de zaaken met heidenſche zinnebeelden verzeld en afgebeeld werden, doordien, gelyk gezegt is, de heidenen aan den duivel als overgegeeven waren, om door dit middel hunne dwaaling des te beter uit te drukken, en de waarheid te klaarder te vertoonen, hen dus mede uit den hemel doende jaagen.

Onder de Farizeën, of ſchynheiligen, is het mede niet ongevoegelyk noch tegenſtrydig, als het te pas komt; en het heeft te meerder kracht in zaaken van Verdichtſelen of Gelykeniſſen. Men mag ook zonder misdryf geene andere zinnebeelden daar by voegen dan Chriſtelyke, wanneer zy geen ander oogmerk hebben als ons tot den weg ter zaligheid op te wekken. Ik ſtaa toe, dat men dan verbeelden mag Engelen of Geeſten, die den weg des hemels voor hen ſluiten, en met *Adam* daar uit en daar af weeren.

In waare waereldlyke Geſchiedeniſſen, als Romeinſche, Griekſche en andere, zou dit niet eigen weezen, maar wel met zinverbeeldende en andere kentekenen, waar van een onnoemelyk getal is, als by voorbeeld, by een godvruchtigen een wit kleed, of een offerſchaal, by een wreeden een tygersvel, of draak, het zy op den helm, of in een ſchild. Het zou niet paſſen als men een *Veſtaalſche* maagd by *Numa Pompilius*, om zyne godvruchtigheid uit te beelden, voegde: by *Alexander* een *Achilles*, om zyne dapperheid uit te beelden: by *Milo* een *Hercules.* Noch veel belagchelyker zou het weezen, indien men een *Hercules* by *Hercules* voegde, om de ſterkte uit te beelden; en een Gek by *Momus*, om de zotheid te vertoonen. Het zoude, zeg ik, heel belagchelyk zyn *Ovidius* met zinnebeelden te willen verklaaren; dewyl hy ons niet anders dan zinnebeelden voorſtelt. Dit zoude zyn het licht met licht te willen zoeken, of de duiſternis door donkere nevelen te willen ophelderen. Wy hebben geen andere zon noodig, om het zonlicht uit te drukken: neen, het voegt beſt, dat men een kuiken in zyne eigene veêren laat opwaſſen. Maar deze verbeeldingen en byvoegſelen moeten alleenlyk ſtrekken om het onzichtbaare door zichtbaare voorwerpen aan onze oogen voor te ſtellen.

Nevens andere om de zinverbeeldingen te leeren kennen.

Hoe men nu verbeevener en hooger geachte zaaken wil verbeelden, hoe de zinnebeelden, of voorwerpen, hooger in waardigheid daar toe moeten verkoozen worden, als by voorbeeld, omtrent de uitdrukkingen van den aart en de eigenſchap der Goden, of der zelver deugden, gebruikt men jonge en kuiſche maagden, van alle eeuwen onder het menſch-

Wat men omtrent de verkiezing der voorwerpen moet waarneemen.

menſchdom voor den dierbaarſten, zeldſaamſten, en waardigſten ſtaat geacht. Maar dat men zich van dieren, of wel ziellooze denkbeelden en voorwerpen bedient; om de hertſtogten der menſchen te verbeelden, zulks acht ik toegelaaten, om dat, gelyk zy laager in rang en achting dan de Goden zyn, zy ook mindere voorwerpen lyden mogen.

Tegenwerping. Dat my nu iemand tegenwerpt, waarom ik dan de Eeuwigheid door een ſlang, en de onnozelheid der Goden aan eenige misdaad door een lam vertoon, zulks blykt ten deele gegrond te zyn, door dien het myne voorgaande ſtelling ſchynt om ver te ſmyten en te vernietigen. Opgeloſt. Maar ik geloof, dat hy my gelyk zal geeven, wanneer hy wegens het eerſte de verbeelding dezer zaak door de alleroudſte Heidenen naziet: en wat het twede belangt, ons komt in de H: Schriften en de Openbaaringen van *Johannes*, op veele plaatſen, de perſoon van *Chriſtus* onder de gedaante van een Lam, en wel het *Lam Godts* voor. En dewyl dit alles zyne zinbeteekeningen heeft, is het my dan niet geoorlofd uit zo zuiveren en ryken bron van wysheid myne zinverbeeldende gedachten te putten? Dus gedraag ik my omtrent andere diergelyke voorwerpen, welke eenige eigenſchap der Godheid verbeelden: maar die van laater vinding zoek ik met al myn vermogen in dit geval te vermyden.

En voorbeelden in de H: Schrift. Daar en boven ſpreekt de H: Schrift in veele plaatſen onder zinverbeeldingen, vergelykende de Gramſchap by een Beer die van zyne jongen beroofd is, de Zachtmoedigheid by een Lam, de Onnozelheid by een Duive, de Argliſtigheid by een Slang, enz.

Breeder aanhaaling zoude den liefhebbenden Konſtenaar verveelen, en onnoodig zyn.

Onderzoek wegens het verbeelden van de Perſoonen der H: Drieëenheid.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Verſchil der Chriſtenen over dit Hoofdſtuk. DEze ſtoffe zal meenig oordeelen dat buiten het beſtek onzer Verhandelingen is, en met die der Konſt niet te ſamen kan gaan: maar myn gevoelen is met dat der zodanigen zeer verſchillende: want een tederhertig Konſtenaar heeft wegens de zweevende verſchillendheden onder de Chriſtenen over deze zaak groote redenen van verlegentheid, dewyl hem veele gevallen in de H: Schrift voorkomen, of daar *God* in eenige gedaanten zelf omtrent den menſch werkende is, of daar hy als een ſchynſel voorby zweeft, en echter omtrent is.

Het

Het grootste deel der Christenheid (Holland, Engeland, en een kleen gedeelte van Duitschland uitgezondert) stemmen eenpaarig de verbeelding der Persoonen in de H: Drieëenheid toe; naamentlyk de eerste, *God* den *Vader*, in de gedaante van een oud man, met een lange gryze baard en hair; de twede, *Jesus Christus*, zo als hy zich in zyne menschelyke gedaante vertoond heeft; en de derde, *God* den *H: Geest*, onder de gestalte van een Duive, even die gedaante in welke hy op *Jesus Christus* in zynen doop nederdaalde.

Verhandeling der Scheppping tot een voorbeeld gesteld.

Wanneer ik nu volgens de uitgedrukte woorden der H: Schrift *Adam* en *Eva* moest vertoonen, zo vind ik noodzaakelyk dat de Schepper der waereld en formeerder van *Adam* onder een zichtbaare gedaante vertoond werd; dewyl 'er geschreeven staat, dat hy *Adam* maakte uit een klomp aarde of slyk, en hem den geest des levens inblies. Wie nu iets maaken, of iets inblaazen zal, moet, menschelyker wyze gesproken, handen en een mond hebben.

Dewyl ook zelfs de H. Schrift ons doorgaans een bevattelyke hoedanigheid van den Almachtigen *God* te kennen geeft, waarom zal ik meer kwaad doen met den zelven te vertoonen onder deze, als onder die van een Driehoek, met een kring van zonnestraalen omringd, in de welke eenige Hebreeuwsche letters staan. Nochtans meenen onze *Theologanten*, of Godtsgeleerden, het eerste niet, en het laatste wel geoorlofd te zyn. Is dan het laatste niet zo wel een figuur, als het eerste? of verandert het, om de wille der Joodsche Characters, en der zielllooze gedaante van den Driehoek?

Redeneering over de verbeelding der *H. Drieëenheid.*

Is niet, behalven deze reden, een geschilderd Tafereel zo wel tot leerzaamheid strekkende, als een welgeschikt Vertoog, in 't welk de Redenaar, om zich te doen verstaan, genoodzaakt is zyne toevlucht te neemen tot een figuurlyke wyze van spreeken door gelykenissen? of als een Schrift, daar men de zelve manier van zich te doen verstaan in vind? Waarlyk ja: want het doelwit der twee laatsten is hunne redenen door het begrip der toehoorderen op der zelver gemoed te doen klem hebben. Ja het bloote schrift, waat in de zaak vervat is, bestaat dat niet altemaal in letterbeelden, die wy, door een zekere wyze van verstaan, begrypen? Het is immers de zaak zelve niet.

Dat nu de geleerde Wereld, en de Konstenaars, veel eer den eersten Persoon in de H. Drieëenheid vertoonen in de gedaante van een mensch, als onder die van eenig ander schepsel, acht ik zeer wel gegrond te zyn, en op goede redenen steunende: want wy hebben uit de H. Schriften, en uit het getuigenis der aloude Godtsgeleerden; uit de eersten, dat *God* den mensch na zyn evenbeeld en gelykenisse geschaapen

Waarom men aan den eersten Persoon een menschelyke gedaante geeft.

en gemaakt heeft; en uit het twede, dat de mensch is het kort begrip van alles wat *God* geschaapen heeft, die ook daarom door hen de kleine waereld genoemd word: ja zommigen noemen den mensch het proefstuk van *Godts* handen. Derhalven, indien wy eenige gelykenis uit de schepselen zullen neemen, moet men, om *Godts* volmaaktheid te toonen, den zelven ook door het allervolmaaktste denkbeeld, 't geen ter waereld gevonden word, uitdrukken, en aldus het *Copy* op 't allerbest na het *Origineel* doen gelyken; te meer, dewyl 'er in de H: Schrift op veele plaatsen gewag word gemaakt van het hoofd, oogen, ooren, mond, lippen, armen, voeten, handen, en andere leden van *God*; en dat men wel weet, dat die dingen niet vleeschelyk verstaan moeten worden, en volgens de letter (gelyk zommige onweetende menschen zouden konnen doen, welke denken mogten dat *God* in zyne natuur een mensch gelyk is; dat hy daar boven in den hemel in een verheeven koninglyken stoel zit, en op een zekere plaats is, gelyk in *Jesaias* staat, *den hemel is myn stoel*, *en de aarde de voetbank myner voeten*; verhaalende de zelve Propheet op een andere plaats, *ik zag den Heere zitten op eenen hoogen ende verheevenen throon*) maar dat men ze figuurlyker wyze moet neemen, en na den alleevendigmaakenden geest: zo oordeel ik, dat, ten opzichte van een Schilder, hy geen nader uitdrukkingen heeft, in dusdanige verbeeldingen daar *God* zelve in werkt, om zich klaarder te doen verstaan, dan het beeld *Godts* in een menschelyke gedaante te vertoonen, dewyl het met die gelykenissen allerbest overeen komt. Men schildert hem bedaagd, om zyne majesteit en wysheid te kennen te geeven, welke meer by de gryzen als by de jongelingen gevonden word, met een scepter en waereldkloot, benevens een sterrenkring om zyn heilig hoofd, ten einde zyne oppermacht in den hemel en over de aarde te vertoonen. Doch de Roomsch-Katholyken voegen 'er, boven dit, dagelyks noch veel meer by.

Gevolgen uit de H. Schrift getrokken, tot bewys dat men de zelve verbeelden mag.

Indien de H. Schriften ons zynen Godlyken Persoon onder eenigen verborgenen zin voorstellen, waarom werd het den Konstenaar geweigerd zulks op de zelve wyze te doen? Leest men niet in de Openbaaringen van *Johannes*, wat daar van *God* in een menschelyke gedaante aangetekend staat? Is het niet klaar genoeg uitgelegt? Of zal men mogelyk zeggen, dat deze beschryvinge *apocrief* is, en maar een droom? Wel aan, laat het een droom zyn: het word echter voor geen heidensch vertelling gehouden. De twyfeling, die daar uit zoude konnen ontstaan, raakt niet eens het punt van de gedaanten. Daar staat ook noch in een andere plaats, dat de Hoogepriester zich verstak om den Heere te zien: maar de Heere zettede hem den vinger op de oogen tot

dat

dat hy voorby was. Hoe zal ik die passagie zonder ligchaam verbeelden? Of is het geen waare geschiedenis? De Profeet *Jesaias* zegt van *God: de Heere zal komen, en een vuurvlamme zal uit zynen mond gaan, of wel een swaard.* Indien men eenen, die niet kan leezen, en daar by doof is, zulks wil bekend maaken, is het niet veel gemakkelyker het zelve door een verbeelding als door beduiding te doen? Maakt men een mond alleen, daar een vuurvlam uit spruit? Is dit wel zo bekwaam, dan een geheel beeld, om zulks zodanig een te doen begrypen? Gantsch niet. Daar en boven, is dit zo wel geen gelykenis en figuur, als een geheel beeld? Waar willen dan die berispers heen, die wel een deel der schuld willen toestaan, ja goed keuren, en niet het geheel? Zo het een kwaad is, moet het geheel verbooden en nagelaaten, of zo het een goed, of ten minsten iets lydelyks is, geheel toegestaan en uitgevoerd worden. Doch men moet zich voor de zelve niet nederbuigen, noch die dienen en 'er eerbied aan bewyzen, veel min die aanbidden; maar wel den waaren *God* die daar mede gemeend word. Hoe kan men anders een offerhande aanmerken? Is dat niet een misterieuse verbeelding, of, om beter te zeggen, een figuurlyk vertoog dat 'er staat, daar brandde het offer op den altaar, en de kinderen *Godts* boogen zich voor den zelven, biddende, smeekende, en dankende in alle nederigheid.

De Schriftuur spreekt in verscheidene plaatsen van de verschyningen *Godts* aan de menschen, of weezendlyk door den dienst der Engelen, of in gezicht door droomen, of door verrukkinge der zinnen. Daar is zulk een fraaije beschryvinge *Godts* onder de gedaante van een oud man in 't zevende Capittel van *Daniël*, dat geen Konstenaar de zelve fraaijer kan verbeelden.

De zelve Schrift spreekt ook van verscheidene verschyningen der Engelen onder menschelyke gedaantens. Daarom is 't dat de Kerk in 't twede *Concilium* van *Niceën* geen zwaarigheid gemaakt heeft om den Konstenaars toe te staan zulks te mogen doen, en voornaamentlyk den Schilders, *God* den *Vader* als een goedertieren oud man, en de Engelen onder menschelyke gedaantens te vertoonen.

Door het *Concilium* van *Niceën* den Konstenaars toegelaaten.

Het schynt ook, dat een Schilder regt heeft om levenlooze zaaken als leevende te schilderen en te verbeelden, opvolgende de denkbeelden die de H. Schrift hem hier van geeft: en de beschouwer moet zich niet argeren, als hy in zommige Schilderyen eenige heilige voorwerpen met Poëetische vindingen, tot klaarder uitdrukking en opheldering der zaak, verzeld vind; waanende, dat de dichtkunstige vindingen en vercieringen een godloosheid zyn. Zyn niet de Psalmen *Davids*, het

Hoe verre een Schilder hier in bevoorregt is, door voorbeelden, uit de H. Schrift aangetoond.

Hoogelied *Salomons*, het Boek *Jobs*, de Openbaaringen van den Godtsgezant *Johannes*, alle onder Poëtische verzierselen en vindingen voorgesteld? zonder te rekenen alle die gelykenissen welke in 't overige van de Schriftuur gemeld worden.

Voorbeelden van groote Konstenaars.

Derhalven doen veele Konstenaars niet kwalyk, dat zy zommige Heilige Geschiedenissen met iets, 't geen Heidensch is, verzellen, tot opheldering van het geval, en voornaamentlyk zo het in heidensche Landen geschied is.

In *Raphaël.*

Zo heeft de groote *Raphaël*, volgens den text, in zyne verbeelding der doortogt van de Kinderen *Israëls* over en door de *Jordaan*, die Rivier onder een menschelyke gedaante vertoond, doende de zelve aldus haare wateren met geweld weder na haaren oorspronk, en tegens haaren loop, omkeeren.

De Heilige Schrift zulke en diergelyke zaaken dikwils onder eenige figuurlyke beschryving gedaan hebbende, geeft hun een volkomen verlof om van gelyken te doen: want zy, om zich na het swak begrip der menschen te schikken, maakt een gewoonte van veele der allerverborgenste en zwaarste dingen ons onder verbeeldingen en gelykenissen voor te stellen, gelyk van de rivieren in den acht-en-negentigsten Psalm, ℣. vier, gesproken word.

Poussyn.

Daarom heeft ook *Poussyn* niet geschroomd in zyne verbeelding der vindinge van *Moses* insgelyks de Rivier de *Nyl* door een menschbeeld te vertoonen. Doch het heeft ten zynen tyde de waereld alzo min aan lasteraars ontbroken, als het in onze dagen gaat. Deze gaven hem na, dat hy een ongodist was, mengende de waarheid met de logen door een, even als of hy voor het een geen meerder achting als voor het ander had, maar, gelyk het spreekwoord zegt, *alles over eene kam schoor.*

Schynstrydigheid voorgeworpen en opgelost.

Doch indien men dit eens nader inziet, moet niet iemand overtuigd staan, dat deze schrandere man niet minder als zulks, en ongodistery, begaan heeft? Is het niet in het Heidensche *Egypten* voorgevallen? Was niet de Dochter van *Pharao* daar by? Geloofde deze aan de waarheid die, alleen aan *Israël* geopenbaard was? Gantschelyk niet. Dewyl dan deze Geschiedenis in een Heidensch Land, en maar in de tegenwoordigheid van een of twee Hebreeuwsche Vrouwlieden, de andere Heidensch zynde, voorgevallen is, zo heeft die groote Meester noch tegens het Christelyk geloof, noch tegens de Konst, gezondigd.

Nader onderzoek over het vermengen van de waare en onwaare zaaken.

En hoewel hunne tegenwerping in den eersten opslag zeer wel gegrond is, naamentlyk dat men in zaaken, onzen Godtsdienst betreffende, geene valsche Goden noch Godheden, welke door het Heidendom wierden aangebedan, moet mengen; daar en boven dat het genoeg

voor

voor een Schilder is een Rivier, zo als zy natuurlyk in haaren loop ſtrekt, te verbeelden, en niet onder een menſchelyke gedaante: is de zelve tegenwerping echter lichtelyk op te loſſen, en gemakkelyk te beantwoorden.

Want de H. Schrift zelve geeft ons de wateren, en het bruiſſen der rivieren, onder een menſchelyke gedaante te kennen; gelyk reedts uit den 98ſten. Pſalm is aangetoond, daar gezegt word, *dat zy in haare handen klapten en juigten.* Daar en boven zyn deze Rivieren nooit door het Heidendom in *Egypten*, maar wel de Krocodil, die zich in de zelve onthoud, en *Iſis*, onder de gedaante van een Koe, aangebeeden geworden; gelyk *Ovidius*, en meer andere Schryvers aantoonen.

Dewyl dan de H. Schrift zich van verbloemde wyzen van ſpreeken bedient, zo vermag ook een Schilder en Konſtenaar onder verbloemde en bevatbaare gelykeniſſen zyne zaak ten toon te ſtellen, om aldus te verſtaanbaarder in het ooge des aanſchouwers te zyn, zonder dat hy ſchroom behoeve te hebbe dat dit zyn werk eenige geloovige Chriſtenen zal misleiden, of het Heidendom in deszelfs waangeloof ſterken: want een Schilder, die geen andere taal heeft, om zich uit te drukken, als figuuren, moet zich van de zelve bedienen, wil hy verſtaan zyn.

Rubbens, die zich van alle de Schilders op de bevalligſte en geleerdſte wyze bediend heeft van deze verbloemde gedaantens te vertoonen (gelyk men voornaamentlyk ziet in zyn werk en de beſchryving der Intreede van den Kardinaal-*Infant* binnen de ſtad Antwerpen, en in de Schilderyen ſtaande in de wandelplaats van 't Paleis van Luxemburg) is door zommigen veroordeeld geworden, dat hy in de ſamenſtellingen dezer verbeeldingen en geſchiedeniſſen de waarheid met de verdichtſelen onder een gemengd heeft.

Voorbeeld in *Rubbens*, hoe deze zich daar van bediend heeft.

Maar hoe ligtelyk is dit zeggen om verre te werpen, en deze veroordeeling krachteloos te maaken, door een aanwyzing van het gebruik dat die vernuftige Meeſter daar af gemaakt heeft: want het verdichtſel is hier met de waarheid niet in een geſmolten; maar het eerſte ſtrekt om het laatſte klaarder aan ons gezicht en begrip voor te ſtellen, en aldus de waarheid duidelyker uit te drukken, door de merktekenen en denkbeelden van de verdichtſelen.

Ziet eens in de verbeelding der Geboorte van *Lodewyk* den XIIIden, Koning van Vrankryk, hoe die doorluchtige Konſtenaar op verre afwykende wolken met een geeſtige zwier *Caſtor*, zittende op zyn gevleugeld paard, vertoont, en aan een andere zyde *Apollo*, welke, op zynen zonnewagen gezeeten, opwaarts ryſt, om aan te toonen dat deze Prins door een gelukkige verloſſing in den morgenſtond geboren was.

Hier

Verdeediging van Rubbens.

Hier door is het immers klaarblykelyk, dat deze schrandere Konstheld geen gedachten gehad heeft om Goden als Goden te vertoonen; maar alleen om door *Castor*, zynde een Gesternte 't geen voor gelukkig gehouden word, zyn voordeelige geboortensuur, en door *Apollo* den tyd des dags, welke in den morgenstond was, te verbeelden, door dien zyn zonnewagen uit de kimmen opwaarts ryst.

Om nu myne gedachten, aangaande het verbeelden van *God* den *Vader*, noch duidelyker te doen verstaan, zal ik, alvoorens dit Hoofdstuk te sluiten, het volgende daar noch by voegen.

De Propheet *Ezechiel* zegt in zyn eerste Capittel, *dat hy God gezien hadde van het hoofd tot de lendenen, gelyk als in een blinkend vuur, en van de lendenen tot aan de voeten in gelykformigheid van een brandende fakkel van een zeer grooten glans.* Derhalven stellen wy (door dit, en andere voorbeelden meer die wy uit de Schriftuur tot onze bevestiging zouden konnen bybrengen) vast, dat dit H. Beeld nooit zonder glans of glinsterende afstraaling, van het hoofd tot de voeten, moet vertoond worden, ja zodanig dat zich deze glans (min of meer breed of smal zynde, na dat de plaats en gelegentheid zulks toelaat, en de welstand vereischt) al zachtjes dunder en flaauwer, gelyk een heldere en dunne damp, rondom verspreidende, eindelyk onzichtbaar in de bywerken smeltende, verdwynt.

Laaten wy nu komen tot de tekening en uitvoering des penceels van het gezegde.

Voor eerst zal men het beeld *Godts*, 't zy zittende of staande, van een volmaakte gestalte en wezen, doch veel kloeker dan eenige hemelsche of aardsche schepselen, vertoonen, 't zy waar hy zich ook bevind, in den hemel of op der aarde. Getekend zynde, zal men het zelve met een enkele tint of grond, een weinig donkerder als het schynsel, bestryken, en vervolgens met licht ophoogen. Alsdan zal men een der grootste vispenceelen of *das* neemen, en verdryven het beeld zodanig, dat niet alleen de geheele ommetrek van het zelve, maar ook geene de minste kantigheid noch scherpigheid van eenige deelen des aangezichts, handen of voeten, welke heel zachtjes of flaauw moeten aangeweezen zyn, bespeurd werd, even als of het door een zyde floers, bewaassemd glas, of een dunne mist gezien wierd; en om het noch duidelyker te zeggen, even gelyk de dingen, die zich in een *camera obscura* vertoonen: wel acht neemende, dat het beeld geen licht van boven, van de zyde, noch van achteren ontfange, maar alleen, om de verhevenste partyen en 't hoogste licht, van vooren gedaagd werde, alschoon het geheele Stuk doorgaans een ander licht heeft; daar en boven geene andere

scha-

ſchaduwe dan in de diepſte holligheden brengende, en noch heel flaauw.

Waarom wy *God* den *Vader* als een eerwaardigen Oude, wit en gryshairig verbeelden, zulks hebben wy hier vooren ter loops aangeweezen: doch wy zullen het nu een weinig breeder verhandelen, zonder echter alle de Schriftuurplaatſen, die tot ons voordeel dienen, aan te haalen. Daar ſtaat in den Propheet *Daniel* in het zevende Capittel, op het negende vaers: *de hairen zynes hoofdts waren als zuivere wolle, ende zyne kleedinge wit als ſneeuw.* De reden daar van zegt *Gregorius Nazianzenus* deze te zyn, om daar door, als door een onbedriegelyk merkteken, zyn zuiver ende onbevlekt wezen te verſtaan te geeven. Waarom ook de wyze *Euſcherus* van meeninge is, dat om die oorzaake het Choor en de veelheid der Engelen ons in witte kleederen werden vertoond. Anderen vergelyken het met de menſchelyke gedaante, willende daar door de eeuwigheid der tyden uitdrukken; dewyl 'er niets eeuwiger is als het Godlyk wezen: het welk ik daarom te meer heb aangemerkt, om dat eenige naauwgezette lieden van gedachte zyn, dat men *God* den *Vader* in zulk een gedaante, met witte kleederen en gryze hairen vercierd, niet behoorde te verbeelden.

Waarom men *God* den *Vader* wit en gryshairig verbeeld.

En ten dien opzichte hebben de menſchen, door een algemeene overeenſtemminge onder de volkeren der aarde, goed gevonden den Godtsdienſt in witte kleederen en cieraaden te verrichten; alzo het wit ten allen tyden aan den H. dienſt toegeëigend is geweeſt. Waarom de Poëet *Perſius* zegt. *Hy is in 't wit aangebeden.*

Maar wat hebben wy ons aan het oordeel van *Perſius* te gedraagen, nademaal de kleedingen van onzen Zaligmaaker *Chriſtus Jeſus*, willende zyne heerlykheid aan zyne Diſcipelen openbaaren, zich zo wit als ſneeuw vertoonden. *Cicero* in zyn twede boek der Wetten, zegt: *het wit ſtaat het beſt in alle ſtoffen, maar voornaamentlyk in de geweevene, om het Heilige en Godlyke te verbeelden.*

Derhalven is het noodzaakelyk, dat wy *God* met een wit kleed verbeelden: doch het is niet oneigen, dat men, om het zelve noch natuurlyker af te maalen, een weinig geelachtig houde, als van een zon beſcheenen, of gelyk het ſchynſel daar de gedaante van het beeld rondom in vertoond is.

Maar in dit alles moet zich een Schilder op een gematigde wyze gedraagen, en zyn gezag, door de H: Schrift en toeſtemming der H: Oudvaderen aan hem verleend, niet misbruiken, gelyk ook de H: Waarheden door zyne Konſt nooit zoeken te niet te doen, noch achter uit te zetten, veel min te belemmeren, of verachten.

En de plicht eens Schilders.

Van de glans der Engelen en Heidensche Godheden.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

AAngeweezen hebbende hoedanig, en hoe verre men, myn's oordeels, mag gaan met het verbeelden van den eenigen waaren *God*, zo laat ons eens verder onderzoeken en aantoonen hoe de Engelen in hunne kracht dienen verbeeld te worden.

Hoe de Engelen, in menschelyke gedaantens verschynende, verbeeld moeten worden.

Gregorius Nazianzenus zegt, dat de regte eigenschap der Engelen, wanneer ze in een ligchaamelyke gedaante verschynen, is met een gantsch heldere glans en klaarblinkende kleederen voorzien te zyn. Zulk een beschryving der Engelen vinden wy by *Matth.* in het acht-en-twintigste Cap: ℣. 3. In de Handelingen der Apostelen, eerste Cap: ℣. 10. *Marcus* in het 16de. Cap: ℣. 5. en in veele andere plaatsen der H. Schriften.

Voorbeeldingen der zelve by *Abraham* en *Loth.*

Dit helderstraalende licht der Engelen dient derhalven noodzaakelyk in hunne meeste verschyningen waargenomen te worden, als by voorbeeld in die der zelve by *Abraham*, en hunne verdere uitwerking in de verlossinge *Loths* uit *Sodom*, alwaar zy het baldaadig en godloos volk in de genoemde Stad verblinden. Want dat 'er boven het menschelyke en natuurlyke iets omtrent hen is geweest, is ontwyffelbaar, vermits *Abraham* hen als Heeren begroet. Het is niet te gelooven, dat zulks wegens hunne kostelyke kleederen, juweelen, en by zich hebbende schatten, maar door eenige hemelsche of ongewoone byvoeging veroorzaakt zal zyn.

Omstandig voorbeeld aan de Engelen in Sodom.

Tot verder bewys van deze glans der Engelen strekt de aanhouding der Sodomiten, die noch *Loth*, noch zyne Dochters, noch andere Vreemdelingen, welke, na alle waarschynlykheid, mede in *Sodom* geweest zyn, begeerd hebben, maar alleenlyk deze twee Mannen of Jongelingen. Ik geloof, dat zulks uit geen andere redenen is geschied, dan om hunne bovenmenschelyke gestalte, en omstraalende glans, welke hen bekoord heeft. Indien nu deze al te krachtig geweest ware, zouden zy, zo wel als wy aanschouwers, die het Schildery zien, een Godlykheid zyn gewaar geworden, en diensvolgens hunne godloosheid gestaakt hebben: want het is onbegrypelyk, dat een mensch met opgehevene hand, en des bewust, tegens *God* zoude willen stryden.

Oordeel des Schryvers wegens den Persoon van *Jesus* in zyne menschheid.

Doch eer wy verder gaan, moet ik noch een weinig voor af zeggen raakende myn gevoelen omtrent onzen Zaligmaaker *Jesus*, te weeten, dat

dat hy, na zyne menschelyke natuur, en voor zyne opstandiging, met geene de minste omstraaling of glans van Godlyke Majesteit moet verbeeld worden; dewyl hy zich alom in menschelyke gedaante heeft vertoond, en den mensch gelykvormig heeft willen weezen, uitgenomen in de zonde, volgens de woorden der H. Schrift: maar na zyne verryzenis moet hy met een glans, gelyk wy leezen dat hy zich aan zyne Discipelen op den berg *Thabor*, en andere plaatsen meer, vertoonde, verbeeld worden; dewyl hy het menschelyke deel, in zyn voornaamste opzicht, als toen afgelegt had.

Keeren wy nu weder tot het voorige.

Wy hebben meer gevallen van verschyningen der Engelen, als daar is de geen die by *Manoach* kwam, by *Gideon*, by *Tobias*, de slaande Engel over Jeruzalem, om *Davids* zonde, enz. waar van uitdrukkelyk in de H. Schrift staat, dat die by *Manoach* de geboorte *Simsons* verkondigde, in een rook of damp verdween, mogelyk in een vermeerdering der heldere omstraaling, welke zich met de rook van het offer vereenigde: door welke verdubbeling van glans deze Ouders in hun geloof en vaste hoop op de toekomstige geboorte, en de vervullinge der beloften, zyn versterkt geworden.

Deze bygevoegde glans nu te sterk en als een blixem gemaakt of verbeeld zynde, verblind onze sterfelyke oogen: en alzo zoude *Abraham*, dien Aertsvader, alzo min zyne oogen op haar hebben konnen slaan, als de Propheet en Leidtsman Israëls *Moses*, wanneer *God* aan hem verscheen, en voorby zyn aangezichte heen ging; en deze glans zoude den mensch en aanschouwer doen verteeren.

Verdichtsel van *Jupiter* en *Semele* tot een bewys bygebragt.

Het blinde Heidendom heeft een schemerlicht van deze waarheid gehad: want als *Semele* door verwaandheid begeerde, dat *Jupiter* haar eenmaal zoude komen omhelzen in die majesteit gelyk hy het *Juno* in den hemel deede, en, niettegenstaande de afraading van dien Oppergod, echter daarom aanhield, is zy, dewyl hy haare begeerte inwilligde, door de verzellende glans zyner majesteit geheel verteerd, zo dat die *God* ter naauwer nood zynen en haaren Zoon *Bacchus* redden konde.

Hoe de Heidensche Godheden zich aan de menschen vertoond hebben, en hoe zy moeten verbeeld worden.

Waar uit blykt dat zulks, te weeten de glans, zelfs in het verbeelden der Heidensche Godheden moet waargenomen worden: want wanneer zy zich aan de menschen vertoonden, het zy by nacht of by dag, op een zegenende of straffende wyze, waren zy in hunne volle kracht, glorie, en majesteit. Dit ingezien zynde, konnen zy mede niet anders dan glinsterende verbeeld worden, schoon van gestalten en gedaantens, helder van verw, hunne kleederen cierlyk van koleur, im-

mers zo veel mogelyk is en den aart en 't gebruik der Schildery toelaat, gelyk in de Verhandeling van de koleuren in een Zolderstuk gezegt is.

Doch als zy zich onder de menschen vermengen, werden ze onbekend vertoond.

Maar wanneer deze Goden zich onder de menschen als menschen vertoonen, dan zyn zy den zelven gelyk, en niet wel te onderscheiden, dan door hunne gestalten, als by voorbeeld in het geval van *Jupiter* by *Calisto*, *Apollo* by *Dafne*, *Jupiter* by *Lycaon*, *Mercurius* by *Argus*, en diergelyke. In deze gevallen hebben zy zich, om hunne rol te beter uit te voeren, geheel in menschen herschept, en zyn hun volkomen gelyk geworden, leggende alle Godlyke glans en gedaante van zich af, als of zy, na het gevoelen der Heidenen, wilden te kennen geeven, dat de Godlyke en Menschelyke natuur niet konde vereenigd werden.

Van het gaan der Goden.

Nu zullen wy eens overgaan tot de beweeging der Heidensche Goden. Veele verbeelden hen in hunne verschyningen in werkelyke gestalten, gaande, loopende, en andere beweegingen maakende: maar het is strydig niet alleen met myn gevoelen, maar ook met dat van dien grooten Bisschop van Hippo, *Heliodorus*. Die doorgeleerde Man, en groote Onderzoeker der Heidensche Oudheden, wil niet dat de zelve gaan of wandelen zullen, wanneer men hen in hunnen staat van God en Oppermajesteit beschouwt; maar dat zy zweeven, en buiten eenige werkelyke actie zyn: wel in een gestalte als of zy eenigsins gingen, doch echter voortglyende gelyk de wind een schip op zee doet voortgaan, zonder dat men immermeer eenige beweeging van het zelve bespeurt; maar dat zy altoos met een zwift van dunne wolken, waar van de geenen, welke het naast omtrent hunne persoonen zyn, een helderder en gloeijender glans ontfangen, verzeld zyn.

Gevoelen van *Heliodorus* hier omtrent.

Van de verbeelding der Engelen en Geniën *der Heidenen.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De goedertierene en eeuwige *God* heeft in den beginne ontallyk veel goede Engelen of Hemelsche Geesten geschaapen, welke in de H: Schriftuur doorgaans met naamen onderscheiden worden, als *Seraphynen*, *Cherubynen*, *Throni*, Krachten, Aertsengelen, Engelen &c. De eerste, als de naasten aan de heerlykheid *Godts* zynde, ziet men doorgaans heel jong en onnozel, volgens de getuigenisse van *Jesaias* 6. met zes vleugelen verbeelden.

Van het onderscheid der Engelen en hunne diensten.

De twede, worden niet vertoond als om de beweeging, en de ontroeren-

roerende kracht van de wenschelyke gelukzaligheid te betekenen; 't geen hunne onbevlekte zuiverheid en kinderachtige gestalte te verstaan geeft.

De derde, welke altyd acht neemen op *Godts* gerechtigheid, (gelyk *Dyonisius Ariopagita*, de Leerling van *Paulus*, beschryft) zyn wat ouder en volwassener van gestalte, en van een aanvallige zwier en beweeging; verwekkende door hunne verschyningen in de gemoederen der menschen geen schrik noch vrees, maar alleenlyk vreugde en blydschap.

De vierde zyn verordineerd om de wraake *Godts* uit te voeren in 't straffen van allerley zonden en boosheden, waar af een zo sterk was, dat hy met de wille des Heeren honderd en vyf-en-tachtig duizend mannen versloeg in het leger van den Koning *Sanherib* 2 *Regum.* Cap: 19. *Jesai:* 27. *Parali.* 32. Deze worden noch kloeker van gestalte dan de voorige, wreed van opzicht, en van een geweldige beweeging verbeeld, werdende zelden of ooit naakt vertoond, maar met een harnas of wapenrok aan, en een vlammend zwaard of blixem in de vuist, ook wel een schild aan den arm daar de naam des Heeren in flikkert. Zy verwekken, door hunne onverwachte verschyning, niet alleen bangheid en schrik aan de godlooze menschen, maar een geduurig knaagende conscientie zonder berouw of leedweezen.

De vyfde beschikken groote zaaken en hoofdhandelingen, leidende de menschen, als bestelde herders en bewaarders, tot de Godlyke kennisse. Zy zyn volmaakt van gestalte, en zedig van wezen.

De laatste draagen zorg, en zyn 't beschut der menschen voor alle aanstoot, en byzonderlyk verordend om ons te lokken tot het goede, en af te leiden van het kwaade. *Act.* 12. Deze, na het zeggen van *Dionisius*, worden, als de oudste zynde en in het onderste choor of *hierarchie* zittende, kloek van gestalte, staatig van wezen, en van een vluchtige en vaardige beweeging vertoond.

Daar is noch een andere soort, welke booze Geesten, of *Demones*, anders Duivels gezegt, doch van *Plato Cacodæmones*, dat is weetende en arglistig, genoemd worden. Deze werden van *God* toegelaaten tot kwelling der kwaaddoenders en booswigten: want daar zyn geene zonden, of men heeft booze geesten die de brosse natuur der ongeregelde menschen daar toe leiden, als tot godslasteren, onkuisheid, gulzigheid, dronkenschap, liegen, bedriegen, moorden, en andere ongerechtigheden meer. Hunne gedaantens zyn menigvuldig, ja zo menigerley als 'er zonden zyn: en hoewel zy, door een schoone gedaante, de menschen somtydts zoeken te misleiden en op 't verkeerde pad te brengen, worden zy echter altyd noch met het een of 't ander

Van de listigheid der booze geesten, en hunne kentekenen.

teken,

teken, waar aan zy kennelyk zyn, verbeeld, het zy aan 't hoofd, handen, of voeten, gelyk vinnen of vleermuizenvlerken op den rug, giere- of arendtsklaauwen, beerepooten, draakeſtaarten, enz. als mede met brandende toortſen, tandige vorken, geldbeurzen, moordpriemen, doornetakken, kroonen, yzere boeyens, jok, ſlangen en adderen in de vuiſt, vuurvlammen uit den mond gaande, en alles 't geen kwaad betekent, te lang om hier te noemen.

Waarom de Engelen met vleugelen verbeeld worden.

Wat nu de verbeelding der voorſchreevene Engelen betreft, welke van oudts her door de Konſtenaars met vleugelen verbeeld worden, daar geeft de H: Schrift ons genoegſaame vryheid toe: want *God* zelve heeft aan *Moſes* de Arke des Verbondts, en de *Seraphins* en *Cherubins* dusdanig op de Arke vertoond. Is 'er een volmaakter voorbeeld van navolging, als dat de Vormer en Schepper van het Heel-al aan ons voorſtelt? Wie verdere voorbeelden in de H: Bladeren wil vinden, zie de Profetien van *Daniël* in het 9. Cap: op het 21 ℣: *Jeſaias* 6: de Openbaaringen van *Johannes* 4: *Ezechiel* 10, &c.

De verbeeldinge der Engelen dus verre verhandeld hebbende, willen wy tegenwoordig tot het gevoelen der Heidenen, met den zelven zin niet kwalyk overeenkomende, overgaan.

Van de gedaantens der *Geniën*, of Heidenſche Geboorts-goden.

Plutarchus verhaalt, dat de oude Romeinen mede hunne Beſchermgeeſten gehad hebben, door hen *Geniën* of Geboortsgoden genaamd: doch deze wierden niet vertoond als Engelen, noch op wolken zittende, noch met vleugelen, ſtraalen, of ſchynſels, maar als volmaakte Jongelingen tuſſchen de zeſtien à twintig jaaren oud, hebbende lang blond hair, zonder baard, een vreedſaam wezen, zedige beweeging, en een hondevel over hun bovenlyf.

Waarom de zelve met hondevellen bekleed verbeeld worden.

De reden, waarom zy met een hondevel bekleed wierden, was, zegt *Chryſippus*, om dat zy, de goede geeſten betekenende, van de geboorte af by ons zyn, hebbende laſt om ons te bewaaren als beſtierders van ons doen en laaten, ſtraffende onze kwaade daaden en woorden, wreekende onze ongerechtigheden en overtreedingen, zo menigmaal als wy de menſchelykheid aan een kant ſtellen, het kwaade doen, en het dierlyke aankleeven, waar van de *Geniën* of Geboortsgoden een ſchrik en afkeer hadden, ons vervolgende, en als honden na blaffende, om ons geweeten te doen ontwaaken; 't welk ook de meeninge is van *Cenſorinus*, en van verſcheidene anderen die hy aanhaalt; daar by voegende, dat de voorſchreevene Geeſten ons van naby zodanig beſpieden, dat zy zich nooit van ons af ſcheiden; zynde zy de zelve die ons menigmaal dwingen het goede aan te kleeven, na maate dat wy het kwaade vlieden, en, het geen ons zalig is, wenſchen. Maar behoeft men zoda-

danige voorbeelden uit anderen by te brengen? Onze Zaligmaaker verzekert ons, dat aan de Engelen last is gegeeven om ons te geleiden en te bewaaren, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben; waarom dan de Heidenen met regt door dit zinnebeeld hunne *Geniën* ook Beschermengelen hebben genoemd.

Verder getuigt *Censorinus*, dat de Ouden de *Geniën* aanmerkten als Goden van de voortteelinge, 't zy om, gelyk wy gezegt hebben, dat zy de zorg over ons hadden, of dat zy met ons geboren wierden: en om die reden meenden zy, dat'er zo veele *Geniën* als menschen waren, en dat ieder de zyne had; of wel dat 'er tweemaal zo veel waren, en dat'er ieder twee had, een goeden en een kwaaden; noodigende de een ons tot het goede, en de ander tot het kwaade; gelyk wy Christenen zeggen van onze Beschermengelen, en van de Duivelen, die niet ophouden de menschen te plaagen, hoewel deze laatste met ons niet geboren zyn, gelyk de Heidenen van de *Geniën* of hunne Geboortegoden oordeelden. Hier van daan komt het, dat eenigen de *Geniën* in de gedaante van een slange, anderen als kinderen, jongelingen, of wel als oude gryze mannen verbeelden; gelyk de Philosoof *Cebes* in zyn zinbetekenend Tafereel gedaan heeft.

Uit wat oorzaak zy Goden der voortteelinge genoemd wierden.

Zoroaster en de oude Wyzen hebben zodanig een onderscheid gesteld tusschen de dieren die eigen zyn aan de goede en kwaade *Geniën* of Geesten, dat, na hun zeggen, zommige toegeëigend zyn aan de goede, als de honden, het gevogelte, en de schildpadde; en andere aan de kwaade, al de waterdieren.

Toeëigening der dieren aan de goede en kwaade *Geniën*.

De Ouden vertoonden de *Geniën* veeltydts met kranssen van plaane-, of andorenboomranken om het hoofd, welker bladeren ten naasten by als die der wyngaard zyn, ook wel kranssen van verscheidene bloemen; gelyk *Tibullus* op een zekere plaats aldus zegt: ***De Genius is met een schoone krans van bloemen vercierd, wanneer hem ter eere zyn naam en feest gevierd word.***

Ieder bid zynen *Genius*, zonder dat hy 't weet, aan, in het vieren der geboortedagen: maar de geboortedagen der Prinsen wierden voornaamentlyk van ieder een met grooten luister gehouden: waarom dan de geen, welke een valschen eed by den Geboortegod van zynen Prins deed, aanstondts strafbaar was, om dat de Ouden zulks als een zwaaren eed opnamen.

Nademaal ik reedts gezegt hebbe, dat 'er by de Heidenen tweederhande *Geniën*, te weeten een goede en een kwaade, waren, gelyk de *Socratische Euclides* stelt, na 't verhaal van *Censorinus*, zo laat ons nu eens zien hoe de kwaade verbeeld wierden: want tot noch toe hebben wy van de goede gesproken.

Ik vind niet, dat de Ouden een ſtokbeeld of gelykeniſſe van deze gehad hebben: maar men leeſt wel, dat zy, volgens de getuigeniſſen der Schryvers daar van aan ons nagelaaten, aan veele verſcheenen zyn.

Verbeelding der kwaade Geniën.

Plutarchus, *Appianus*, *Florus*, en anderen, verhaalen, dat, wanneer *Brutus* zich op een zekeren nacht met licht in zyne kamer begeeven had, om zich in eenigheid te vermaaken met denkingen, gelyk hy gewoon was, hy de gedaante van een menſch, doch heel zwart en verſchrikkelyk, met een wolfsvel gekleed, voor hem zag ſtaan, welke hem op zyne vraag, wie hy was, antwoordde, dat hy zyn kwaade *Genius* was. *Valerius de Groote* ſchryft ook, dat de kwaade *Genius* zich insgelyks vertoonde aan *Caſſius*, zynde een van het vloekverwantſchap van *Marcus Antonius*, een weinig te vooren eer *Ceſar* hem het hoofd deed afhouwen. Deze verſcheen in de gedaante van een groot zwart man, omtrent de vyftig à zeſtig jaaren oud, met lange hairen, en een vuil bemorſte baard; wyders zyn ligchaam van de ſchouderen tot half wegen de dyen met een wolfsvel bedekt.

De *Temeſiaanen*, welke eertydts een volk uit *Abruzzo*, een Landſtreek in Italien, waren, hadden mede een zeer kwaaden *Genius* van een zwarte koleur, verſchrikkelyk om aan te zien, en met een wolfsvel bekleed, doende aan het voornoemde volk heel veel kwaadts; gelyk *Pauſanias* en *Suidas* verhaalen.

Van de Heilige Zinnebeelden.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

DE kragt en 't oogmerk van een welgemaakt geeſtelyk of heilig Zinnebeeld beſtaat voornaamentlyk hier in, dat het ons ſtigtelyk tot de deugd leid en vermaant, en de zelve ons als een ſpiegel klaarlyk voorſtelt, niet door ons ligchaamelyk na te vormen, maar na onze inwendige geſtalte, of na de ziel, om ons aldus, door het vertoonen dezer voorbeelden, tot een gelukzalig leven te leiden.

Redenen waarom de geeſtelyke Zinnebeelden tweederley zyn.

Deze Zinnebeelden zyn of algemeen, of byzonder op iets paſſende. Zy zyn algemeen, wanneer ze op ieder een gepaſt zyn; maar byzonder, wannneer ze maar een menſch alleen toegevoegd worden. By voorbeeld, wanneer ze tot voorwerp hebben de godvruchtigheid of de deugd, de geleerdheid, vryheid, geruſtheid des gemoedts, en diergelyke, alsdan zyn ze algemeen, en konnen op ieder een gepaſt werden die deze hoedanigheden betracht, of zoekt te bezitten: maar wanneer ze eenige by-

zon-

zondere persoonen tot voorwerp hebben, gelyk de Maagd *Maria*, een Apostel, of eenig ander deugdsaam Mensch, welke door zyne zonderlinge begaafdheid uitgemunt heeft, zyn ze ten dien opzichte particulier of byzonder. Derhalven moet men aanmerken in het eerste soort, dat de hoofdzaak geestelyk is, en de twede in tegendeel ligchaamelyk. De eerste verbeeld de geleerdheid zelve, en de twede een geleerden of wyzen; de eene de vrede, en de andere een vreedzaamen; de eene de godvruchtigheid, en d'andere een godvruchtigen, enz. Het een is de zaak, en het ander die de zelve bezit. Doch het is een vernuftig Meester, die een onderscheid weet te maaken tusschen geestelyke en ligchaamelyke deugden, neigingen, en gaaven *Godts*: naamentlyk dat de ligchaamelyke, gelyk kracht, voorzichtigheid, rechtmaatigheid, en diergelyke, als uit ons voortkomende, of, om beter te zeggen, ons aanklevende zyn, met ons gaan, staan, en werken; en dat die, welke geestelyk, en gaaven des hemels zyn, en by gevolg geen eigenschap met het ligchaam hebbende, even als buiten ons zyn. Derhalven verbeeld men de zelve zittende, of leggende op wolken: en hoe ze nader aan de gelukzaligheid raaken, hoe ze meer en meer glinsterende, vluchtig, zachter, en zweevende vertoond worden.

Ik ben van gevoelen, dat aan de voorgenoemde Deugden en Begaafdheden een byzondere hoedanigheid van stoffe toegepast behoord te worden, ieder na haare waardigheid of rang; gelyk als de Aardsche te bekleeden met stof en laken; de Hemelsche met grove zyde; en noch hooger, met floersse sluijers, of wel geheel naakt. Byzondere stoffe der kleedingen, na de hoedanigheden der Deugden.

Het zal niet ondienstig zyn noch iets van de laatste te zeggen, te weeten, dat de tekenen, die men hoedanigheden *Godts* noemt, ik meen figuurlyke tekens; naamentlyk, de Scepter met een oog, welke de Heerschappy betekent; de ronde Slang, Eeuwigheid; de Zon, Heerlykheid, en dusdanige meer, altyd in de hoogste glorie blyven, als afhankelyk van de *Godheid*, door zweevende lieve kindertjens verbeeld.

Doch men moet aanmerken, dat dit is voor zo veel de zegeningen *Godts* betreft: maar in tegendeel wanneer den Hemel verstoord is, en eenige straffe zal afzenden, alsdan zal men weder andere hoedanigheden vertoonen, als de Toorn *Godts*, de Godlyke Rechtvaardigheid, enz. welke mede door hemelsche Geesten, of Engelen, verbeeld zullen worden, als de blixem, het vlammend zwaard, de schaal, &c. doch deze zullen door sterker Jongelingen verbeeld moeten zyn, gelyk in de Schriftuur gemeld word, en men in de geschiedenis van *Loth* ziet, daar zy het moedwillig volk verblindden; en in *Senacherib*, daar een

Engel des Heeren zo veel duizenden in eenen nacht versloeg, en diergelyke gevallen meer.

Tot bevestiging van 't geen ik hier boven gezegt heb, moet ik noch eenige voorbeelden daar van vertoonen, zodanig als ze by my begreepen zyn.

Hier toe heb ik my een ongemeen voorwerp in de doorluchtige Persoon van haare Koninglyke Majesteit van Groot Britannien verkoozen, om tot een voorbeeld te strekken van een byzonder.

ZINNEBEELD en PRAALTOMBE *van haare Koninglyke Majesteit* Maria *Stuart, Koninginne van Groot Britannien, Vrankryk, en Ierland, Princesse van Oranjen.*

Eerste Voorbeeld.

HIer staat een Tombe, ter linker zyde des Stuks, op een hooge plint, in dewelke uitgehouwen is de Riviergod van de *Teems*. In het midden des Stuks, op de twede grond, zit een Vorstin heel prachtig op een Throon, verbeeldende Engeland met des zelfs behoorlyke kentekenen. Zy leunt met haar hoofd op de linker hand; en met de regter opent zy de Koninglyke mantel, die met witte hermynen gevoerd, en van de Overleedene is, welke zy in haaren schoot houd, daar de scepter en kroon mede in leggen, die zy met bedroefde oogen aanziet. Zy is bedekt met een zwarte floersse sluijer, welke de schittering van haar stoel met de wapenen verduistert. De Politie, aan haare linker zyde, beschouwt die Tombe met smert nedergebogen, verzeld met Hertseer of Droefheid. Aan de andere zyde ziet men de Protestantsche Kerk beswееken, wordende van de Hoop opgebeurd, en geweezen naar de Tombe, waar op een schoone groote Antieksche Vaas staat, uit de welke een Roozetak groeit, daar geen roozen aan zyn, maar een knop; op de welke de Godlyke voorzienigheid, op de wolken zittende, uit een kleine kristalle fles eenige vogt stort, terwyl zy met haaren scepter om hoog na het Hemelsche licht wyst, waar na men op ziet vliegen de Wysheid, Godvruchtigheid, en Standvastigheid, ondersteunende, of liever draagende, een schoone jonge Maagd, die zy mede voeren. Deze Maagd is in 't wit gekleed, en met roozen gekroond, en heeft boven haar hoofd een blinkende ster. Haare handen leggen op haar borst kruiswyze over malkander; en zy ziet met een vreugdig gelaat opwaarts. In de hoogte vertoont zich de Liefde of Barmhertigheid *Godts*, haar met opene armen verwagtende, hebbende in haaren schoot een Pelikaan die

die haare jongen met haar eigen bloed voed. De andere voorgenoemde tekenen vande Godlyke Gelukzaligheid werden daar by gezien, en voornaamentlyk de Hemelsche of volmaakte Vreugde of *Harmonie*, door eenige zingende en speelende Geesten verbeeld. Op de Pot van de Roozeboom is een Medalje, waar in men een Fenix, uit zyne asch herboren, uitgehouwen ziet. Onder dezelve, in een zwarte Tafel, staat met goude letters in 't Latyn of Engelsch beschreeven: *Ik sterf om te leeven.* De Tombe is met festons van cipressetakken behangen, hier en daar met roozen, doormengd. Aan de regter zyde van de Tombe staat het Noodlot, hebbende in haare linker hand een roos digt aan de Pot, en in de regter een schaartje, als of zy met het zelve de roos afgeknipt hadde. Aan de linker zyde der Tombe staat de Natuur, houdende, zeer bedroefd, een doek voor haare oogen, en de linker vuist tegens haar hert. De Nyd, na de regter zyde vooraan, neemt de vlucht, bytende in een hert, en ziet na de Godlyke Voorzienigheid, óf na de opgaande zalige ziel. Om den Throon staan Schotland, Vrankryk en Ierland in den rouw.

Twede Voorbeeld.

Hier zou men een Koninglyke Majesteit, in een verheeven Throon, zittende in haare volle luister, konnen verbeelden; achter de welke *Clementia*, of Sachtmoedigheid, en Gezag zouden staan, die een Kroon boven haar hoofd houden, boven de welke een blinkende Ster staat. Aan haare zyde zouden zitten Religie en Staatsbestiering, een trap laager, onder de slip van haare mantel schuilende. De Gerustheid, Overvloed, en Welvaren te land en te water, zou men stellen als inkomende; de Vrede aan de andere zyde, verzeld door Konst en Weetenschap. Boven in een open Hemel zit de Voorzienigheid *Godts*, die den Godlyken Zegen afzend. Boven den Throon zou men, op een wolk, konnen plaatsen de Wysheid, Godvruchtigheid, en Standvastigheid.

Deze Koninglyke Majesteit zoude hier zyn het voorwerp van dit Zinnebeeld; en indien zy geen byzondere kentekens by zich had, zo waar de zin toepasselyk op alle Koningryken, Mogendheden, en Republyken des waereldts onder het Christendom: maar in tegendeel is daar by een wapen, devys, of spreuk, gelyk *Sufficit Unus*; of een Lelie voor Vrankryk; *Plus ultra* voor Spanjen; *Hony soit qui mal y pense* voor Engeland: dan moest deze Majesteit na die gelyken welke het wil verbeelden.

Het zou niet oneigen zyn, dat men de glorie met de Godlyke Goedertierenheid, gelyk hier voor gemeld is, vervuld zag, waar uit de

Voorſpoed is afvloeijende. De Schrik en Vrees neemen de vlucht; en de Majeſteit heeft onder haare voeten, Nyd, Bedrog, en *Herezie* of Kettery: en alzo waar de zin voltrokken.

De werkelyke Deugden verbeeld ik met die haar de kroon boven 't hoofd houden, en de Geeſtelyke met die daar op de wolken zitten enz.

Derde Voorbeeld.

Het voorwerp van dit zal de vermoorde Onnozelheid weezen.

Hier legt de Onnozelheid door de woedende Godloosheid moorddaadig omgebragt. Zy legt by den uitgebluſten altaar ter aarde uitgeſtrekt in een zuiver wit gewaad, tekenen van een opregt en onbevlekt hert. De wreede beul rukt haare onnozele kinderen met geweld van de borſt af, terwyl de bloeddorſtige moordenaar van de hoogte, daar hy op zat, af treed om heen te gaan, t'eenemaal met onſchuldig bloed beſpat, ſteekende zyne bebloede pook in de ſcheede, en trappende een Pellikaan met haare jongen met voeten; terwyl de Woede, welke hem verzelt, die met zyne fakkel in brand ſteekt, zeer verſchrikt omkykende na den hemel, welke een menigte van blixemſtraalen uitſchiet op haar aan. Daar daalt de Godlyke Rechtvaardigheid af met de weegſchaal in de eene hand, en de blixem in de andere gereed houdende. De Godvruchtigheid, by den altaar voor haar nedergeboogen, ſmeekende, wyſt haar op de Onnozelheid, waar op zy haare ſnelheid verdubbelt om de wraak te volvoeren. Ziet daar de toorn *Godts* uitgedrukt, niet met heldere zonneſtraalen uit de hoogte, maar vuurig en bloedig.

Hier heeft de Gerechtigheid of Wraake *Godts* een vlammend rood kleed of ſluijer aan. De Godloosheid is omvangen met een koperroeſt kleed of mantel. Die het kind van de borſt afrukt, is wreed en leelyk van opzicht, en roodverwig. Boven de Onnozelheid vliegt een Engeltje met een blinkende ſter opwaarts na den hemel, waar van een lange ſtraal uit haar mond ſchynt te komen, hebbende een palmtak in de hand, 't geen haare gelukzaligheid wil uitbeelden.

Een luchtige aanwyzing van de ſtelling.

Ik zal noch ten overvloed een luchtige ſchets van de Stelling aanroeren. Het hoofd van 't lyk legt in het midden des Stuks op de voorgrond, de voeten na de regter zyde wat nader aan den Altaar, het eene been wat opſpartelende als of daar noch een weinig leven in was. Achter den Altaar legt de Godvruchtigheid op eene knie met de zelve in de ſchaduwe, en krygt haar licht van de Gerechtigheid, die op de twede grond vlak boven 't oogpunt is met haar bovenlyf, en haare voeten achterwaarts wat verkortende

tende na de regter zyde toe, daar zy van daan komt. Ter linker zyde, op de zelve grond, een weinig meer voorwaarts, neemt de Godloosheid met de Woede de vlucht. De Woede is door donkere wolken tot aan het halvelyf beschaduwd, boven welke donkere wolken den hemel zich opent. De voorgrond is regter dag; doch de Gerechtigheid ontfangt haar licht van achteren. Aan de linker zyde des Stuks ziet men een donker verschiet.

Nu, gelyk het voorgaande Zinnebeeld de belooning van de deugd betrefte, zo verbeeld dit de straffe van het kwaad. In dat word vertoond de liefde *Godts*, en in dit zyne toorn.

Zodanig is myne opstelling in deze voorvallen. Niet dat ik my vermeet de uiterste naauwkeurigheid daar in waargenomen te hebben. 't Is verre van daar dat ik die zoude willen uitgeeven voor volmaakte zinnebeelden: want ik weet voorshandts, dat het een werk van een vernuftigen geest is, 't welk niet zonder een groote kennis, en rypelyke overweeging van zaaken, kan uitgevoerd werden. Maar evenwel, al is het noch zo ruuw, is het echter genoeg om te doen verstaan het geen ik voor had. En gelyk men altyd min of meer aan de Konst blyft hangen, en zich beswaarlyk t'eenemaal binnen de paalen van de naauwkeurigheid kan houden, zonder iets of wat van de vryheid in de schikking te laaten uitvloeijen, heb ik my een weinig laaten verleiden wanneer ik het alzo heb uitgebeeld; naamentlyk dat ik die, welke het kind weg neemt, als een Beul naakt heb vertoond, zyn hair met een doek gebonden, en een pook by hem neêr; de Godloosheid als een Vorst met een bloedroode *diadema* om het hoofd, en een staf in de hand: welke beelden, als het regt zou zyn, vrouwen diende te weezen: en behalven dat waar de beul overtollig. Maar myne meening is niet geweest daar door het zinnebeeld te verduisteren, gelyk het blykt.

Aanmerking des Schryvers over deze Voorbeelden.

Van de Penates, Lares, *en* Cupidoos.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

DE oude Historien verhaalen, dat meest alle de Natien, welke onder wetten en politie leefden, voornaamentlyk de Hebreen, Grieken, en Romeinen, doch de laatste wel het allermeest, zekere afbeeldsels, van goud, zilver, koper, en van hout hadden, welke zy *Dii Penates* noemden, of in onze taal Huisgoden. Dezen bewaarden zy voor alle dingen zeer zorgvuldig als heiligdommen, ja zodanig dat, by aldien zy die

eens kwamen te missen, 't zy door achteloosheid, geweld, of andere toevallen, zy het voor een aanstaande ongeluk of onheil namen. Dat meer is, zy geloofden, dat, wanneer iets diergelyks was naakende, de gemelde Huisgoden alsdan verhuisden of verdweenen.

De verbeeldinge der *Penates*.

De afbeeldsels der zelve waren, volgens het getuigenis van *Timæus* den Historieschryver, gelyk twee schoone Jongelingen, gekleed als krygslieden, hebbende ieder een werpspies in de hand, en by of nevens hen een aarde vuurvat, waar over twee lange yzere stangen kruiswyze heen lagen, welke voor, op de manier der wigchelroede die de Waarzeggers in de hand hielden wanneer zy dienst deeden, omkrulden.

Cicero van de *Penates* handelende, zegt, dat het zekere Goden waren, in de huizen van byzondere menschen gebooren, welke in de geheimste en verborgenste plaatsen der zelve wierden aangebeden; en in dezen zin zeiden *Demiphoon* en *Terentius*, dat zy eerst na huis wilden gaan om de Huisgoden te bergen, en zich daar na tot hunne bezigheden en beroep te begeeven.

Ook hebben wy in de H: Bladeren de *Teraphims*, ofte Huisgoden, welke *Rachel* haaren Vader *Laban*, terwyl hy gegaan was om zyne schaapen te scheeren, ontvoerde; gelyk de Rabbyn *Eliezer*, in het 36ste. Cap. van zyne verhandelingen, breeder daar van getuigt, alwaar hy wydloopig van *Laban*, en het toestellen der *Teraphims*, handelt.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de *Penates* by de Romeinen in een zeer groote achtinge waren; 't welk *Dyonisius* van *Halicarnassen* bevestigt, zeggende, dat te Romen de godtsdienstigheid der zelve gepleegd wierd onder de gedaante van twee zittende Jongelingen van een heel oud maaksel, gekleed op zyn soldaats, hebbende werpspiessen in hunne handen, met dit onderschrift, *Dii Penates*, gelyk men noch diergelyke in oude Medaljen vind. *Nigidius* meent, dat het *Apollo* en *Neptunus* waren, te meer om dat door *Apollo* verstaan word de hitte en droogte, en door *Neptunus* de koude en vochtigheid; oordeelende dit de oorspronk te zyn van de aanbidding dezer Goden: en daarom worden zy by *Virgilius*, in het 8ste. boek zyner *Æneid*, genoemd de groote Goden, waar door hy verstaat de *Penates*. Anderen meenen, dat men daar door heeft willen betekenen *Jupiter* en *Juno*, ter oorzaak dat zy de voornaamste last hadden om de menschen te helpen en by te staan, en dat zy daarom beiden hunnen oorspronk hebben uit het latynsche woord *Juvare*, 't welk betekent helpen en bystaan. Anderen meenen, dat het zyn *Castor* en *Pollux*, om dat die ook by de oude Poëeten en Historieschryvers met de *Penates*, of Huisgoden, in zeer groote achting waren; en om dat de Godtsdienst der oude Romeinen aan de zelve in hunne Kerken de eerste plaats vergunde.

Verschillende gevoelens over de afbeeldsels der groote Goden.

'tIs

't Is de moeite niet onwaardig eenige zaaken daar van uit de Oudhede op te haalen, welke wy achten tot ons oogmerk dienstig te zullen zyn.

Oorspronk der *Penates* in 't breede verhandeld.

Wy leezen, dat de Dochter van *Pallantes* in Arcadien, met *Dardanus* trouwende, tot bruidschat met zich bragt de giften haar door *Pallas* tot een geschenk gedaan, bestaande in een langwerpig schild uit den Hemel nedergedaald, het welk zy met den naam van *Palladium* doopte, en de beelden van de *Penates*, of groote Goden. Dat in Peloponesus, alwaar *Dardanus* met zyne huisvrouw woonde, een groot oproer onstaan zynde, hy met een goed getal Arcadiers van daar vluchtte, en te scheep zynde gegaan, de koers na Samotracien stelde, alwaar hy van deze giften en gaaven, door zyne bruidschat bekomen, een Afgodentempel stichtte, heimelyke plechtigheden tot den godtsdienst daar toe verordende, en de zelve voor het gemeene volk zeer verholen hield. Uit die oorzaak verborg hy deze beelden in een onderaardsche kelder, welke hy kort daar na, zich naar Asien begeevende, met zich nam, en in Dardanien, 't geen hy alzo na zynen naam noemde, plaatste. *Ilus*, zyn Zoon, bezig zynde met Ilium, of Troyen, te bouwen, bragt ook aldaar de zelve Goden. *Æneas*, hebbende die uit den brand van Troyen geborgen, nam ze mede naar Italien, en stelde ze in de Stad Lavinium. *Ascanius*, zyn Zoon, voerde ze over in de Stad Alba, daar aan toewyende een heerlyken en grooten Tempel, welken hy ter eere van de zelve met zwaare kosten had doen stichten. Maar men zegt, dat de voorsz. Goden door hunne eigene beweeging, en zonder behulp van iemand, den volgenden nacht naar Lavinium wederkeerden, niet tegenstaande dat de poorten geslooten, de Stadtsmuuren en het dak van den Tempel in hun geheel, en zonder eenige breuk, wierden bevonden. *Ascanius*, over dit wonderwerk zeer verbaasd, stuurde zes honderd Wachters van deze Goden, welke hy *Curatores*, ofte Bezorgers, noemde, naar Lavinium, waar van de voornaamste *Egestus* was. Deze Goden eindelyk naar Romen overgebragt zynde, bleeven aldaar zonder eenige verandering; en het Roomsche Volk hun de wagt en bescherminge der Stad en van hun toekomende Ryk opofferende, plaatsten de zelve, na 't voorbeeld van *Dardanus*, op dat zy door geen bedrog of geweld mogten ontvoerd worden, in een onderaardsche kelder of Tempel, die aan hen wierd toegewyd, in de welke de offerhanden aan hen wierden opgedraagen; en het was niet geoorloofd in de zelve te spuwen, om dat men aan de voorsz. Goden met vuur, gelyk als aan *Vesta*, offerde.

En hunne uitlegginge.

Waarom zy zittende, met werpspiessen in de hand, en als Jongelingen verbeeld worden, betekent dat men hen aanbad als Voorstanders en

Beſchermgoden. Want het zitten beduid in het zinbetekenende een volſtandige beſtendigheid van het geen iemand voorgenomen heeft. De Werpſpieſſen geeven te kennen, dat zy ons bewaaren tegens allerley kwaad en ongevallen; de Jongelingſchap, het toeneemen en vermeerderen van hunne macht.

Van de verbeeldinge der *Lares*.

Met de *Penates* kwamen de *Lares* zeer wel overeen, ten minſten om de wagt en zorg der ſteden. Ook wil men, dat zy zich verborgen, of heimelyk in de huizen, zo wel als de *Penates*, onthielden: 't welk *Tibullus* beveſtigt, zeggende, dat zy niet alleen tot bewaarders der byzondere huizen zyn geſteld, maar ook van de gantſche ſtad.

Honden tot wachters der Huisgoden.

De oude Heidenen hadden voor een gewoonte honden tot wachters by hunne Afgoden, genaamd *Lares*, te ſtellen; om dat de honden aanvallig en liefkoozende voor het huisgezin, maar grimmig en ſchrikkelyk voor de vreemden zyn. Het zelve gevoelen hadden zy van hunne *Lares* of Huisgoden, aan de welke zy de geheele zorg en wacht van hun huisgezin overgaven. Om die reden, zegt *Plutarchus*, wierden ze by de Romeinen als flukſe Jongelingen, met hondehuiden bekleed, verbeeld. *Ovidius* getuigt, dat men ze ſomtydts verbeeldde met korte kleederen aan, die op de linker ſchouder opgeſchort, en onder de regter afhangende waren, om zo veel te loſſer en vryer in hunne beweegingen te zyn; dewijl hunne doeninge, zegt hy, ook beſtond, zo wel als die der *Geniën* hier voor gemeld, in een vlytig of naauwkeurig onderzoek van alles 't geen de menſchen deeden, op dat de kwaaddoenders door hen mogten werden geſtraft.

De Philoſoof *Jamblichus* verhaalt, dat zy veeltydts op de wegen aangebeden, en van tyd tot tyd met wyn en wierook geofferd wierden.

Laat ons nu een weinig van de geſtalten der Kinderen ſpreeken, en die in hemelſche en aardſche onderſcheiden.

Onderſcheid der geſtaltens tuſſchen de hemelſche en aardſche Kinderen.

Pouſſyn vertoonden de zelve al te bol en logachtig als ze vliegen moeſten; en die van *Raphaël* zyn doorgaans, doch voornaamentlyk in de rand der Geſchiedeniſſen van *Pſiché*, wat te zwaar, en te veel gemuskeld: weshalven men zich, om een goede geſtalte daar uit te vinden, hier in tuſſchen deze beiden moet houden. Maar de *Cupidoos* mogen zo zwaar van ligchaam niet verbeeld worden als de aardſche Kinderen, doch zo jong als men wil. Daar en tegen dienen de aardſche verſtand te hebben om iets te handelen en te regeeren; verzwaarende hunne ligchaamen vervolgens na het werk dat zy doen of draagen moeten. Doch als men een boodſchappenden *Cupido* verbeeld, dunkt my dat het wel voegt dat hy een bekwaamen ouderdom en geſtalte vertoone om de laſt behoorlyk

'hoorlyk uit te voeren, en de waarheid en eigenschap alzo te nader te komen.

Men moet ook omtrent de vlerken of vleugels acht geeven, dat men die juist niet grooter maake na maate van de zwaarte hunner ligchaamen, gelyk of het vogelen waren: neen, want het zyn zweevende ligchaamen uit zich zelven; en de grootheid der vleugelen misstaat veelmaals: dan alleen wanneer men een *Fama* door hen wil verbeelden, zo moeten ze grooter gemaakt worden. Waarneeminge hunner vleugelen.

Wat nu de Liefdens zelf aangaat, voor zo veel ik kan bezeffen zyn ze grootelyks in gestalten en werkingen verschillende. De een word *Cupido*, en d'ander *Anteros* by de Dichters genaamd. De eerste verwekt liefde en begeerte tot ydelheid of wellust; en de twede tot deugden, konsten, en wetenschappen. Hunne gestaltens zyn beide na hunnen ouderdom in schoonheid en bevalligheid even uitmuntende. *Cupido* werd omtrent zes à acht jaaren oud, en geheel naakt, voorzien met boog en pylen, en somtydts met een brandende toorts, verbeeld. *Anteros*, in tegendeel, heeft een purper manteltje aan, zynde niet als armen en beenen bloot, een laurierkrans om het hoofd, een brandende fakkel in de hand, *sandalen* aan de voeten, en is omtrent twaalf à veertien jaaren oud. *Cupido* is wild en dertel, en *Anteros* bezadigd en aandachtig, elk na zynen aart en eigenschap. Verschillendheid tusschen *Cupido* en *Anteros*.

Daar is noch een ander minder slag van *Cupidootjens*, wat jonger en onnozelder als de eerste, om de liefde te vermeerderen, en het vermaak der wellust des te aanlokkelyker te maaken, of de zinnen met meerder kracht te streelen. Dezen worden, om hunne onnozelheid te kennen te geeven, kinderlyke en ydele werkingen toegepast, als danssen, springen, loopen, tuimelen, vliegen, malkander met appelen gooijende, en meer diergelyke kinderachtige potsen aanrechtende. Hun passen ook geen koker, boog, pylen, noch fakkel; maar alleen mandtjens met vruchten en bloemen, bloemekranssen, spiegel, en alles wat tot de bevalligheden van *Venus* kan strekken. Minder slag van *Cupidootjens*.

Alexander, *Propertius*, *Philostratus*, *Claudianus*, *Silius Italicus*, *Apulejus*, en meer anderen, verhaalen, dat de verscheidene Liefdens niet alleen tot de bekoorlykheid en dienst van *Venus* behooren; maar dat ze ook de begeertens en genegentheden onzer herten betekenen, dewyl alle menschen geen eene zaak beminnen; maar ieder mint verscheidentlyk, en somtydts verscheidene dingen: 't welk niet zoude konnen geschieden indien alle menschen slegts eene liefde hadden. Uitlegginge over de verscheidene Liefdens.

Waarom men *Cupido*, of de Liefde, in de gestalte van een kleen kind vertoont, geschied om dat het niet anders is als een zotte begeerte En de gestalten van dien.

wanneer de mensch zich tot geile lusten komt te begeeven: want het voorneemen, als ook de redenen der verliefden, zyn alzo onvolmaakt als die der kleene kinderen; 't welk *Virgilius* in *Dido* aantoont, daar hy zegt: *zy begint te spreeken, en blyft midden in haare reden steeken.*

Zyne vleugels. Met vleugels word hy verbeeld, om daar door te betekenen de lichtvaardigheid der Minnaars, die gestadig haaken na een geduurige veranderinge hunner wil en begeertens, zo haast als zich de gelegentheid daar toe opdoet; gelyk men zien kan aan *Dido* hier voornoemd, welke van voorneemen was den geenen te doen sterven, dien zy te vooren zo hertelyk bemind had.

En pylen. Hy is met pylen in de hand voorzien, om dat de zelve insgelyks zeer ligt zyn, en hun doelwit niet altoos treffen; gelyk wy hebben gezegt van de verliefden, welke in hunne onzekerheid zeer wispeltuurig zyn, en genegen om te veranderen, wanneer zy niet konnen erlangen het geen zy zo vuurig begeeren. En gelyk de pylen scherp en snydende zyn, doorsnyden ook de zonden der begeerlykheid het binnenste van onze gewissen. Ook zyn de pylen een zinnebeeld, waar mede te verstaan word gegeeven, dat de liefde als een doordringende blixem het hert der menschen slaat: want veele hebben die droevige gevallen beproefd, dat ze door het lonken der oogen van een vrouw zodanig van des zelfs schoonheid zyn bevangen geworden, dat hunne vierige driften hen tot groote ongemakken en ongelukken hebben gebragt. En dit is ook de reden, waarom men *Cupido* meenigmaal met de blixem in de hand vertoond ziet.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Maniere van gestaltens in de aanbiddingen en godvruchtigheid der Volkeren gebruikkelyk.

De Godtsdienst is de allervoornaamste deugd in den mensch. VAn alle volmaaktheden, welke de menschelyke natuur bezit, is'er geen grooter noch meer overeenkomende in 't algemeen, als de Godtsdienst; waarom ook alle natien en volkeren des aardbodems, in welke gedeelten zy hunnen zetel mogen gevest hebben, in hunne maniere van leeven en aanbiddinge deel daar van hebben genomen. En dewyl de reden het voornaamste is 't geen den mensch van de wilde dieren onderscheid, ziet men overal dat het gebruik der zelve den mensch aan eenige Godtsdienstige plechtigheden verbind; als zynde het geen 't welk het menschelyk verstand verzelt, en na het zeggen

gen van *Jamblichus*, Philosooph onder de Aanhangers van *Plato*, opwekt door een natuurlyke begeerte en drift om het goede te doen, en het kwaade te laaten: 't welk eenigen onder het Verdichtsel van *Prometheus* door het goddelyk vuur, waar mede hy den eersten mensch bezielde, hebbende te verstaan gegeeven, wilden zy daar mede betekenen, dat, dewyl onze zielen door Godtsdienstigheid bepaald worden, wy in alle onze onderneemingen het voornaamste moeten achten te zyn den zegen van *God* over de zelve af te bidden, en de oogen en handen hemelwaarts te heffen; weetende, dat van het onzienlyk wezen aller dingen het goede afdaalt, en dat wy tot uitbreidinge van zyne lof en eere het verkrygen van het zelve met dankbaare herten moeten ontfangen. Wy zullen derhalven uit de Oudheden, tot vermaak en nutheid des Lezers, ophaalen, hoe, en in welker voegen verscheidene volkeren, door het licht des Evaengeliums noch niet bestraald, hunne aanbiddingen onder verdichtselen aan het onzienlyk wezen hebben toegewyd, en een begin maaken met de Egyptenaaren.

Gestaltens en beweegingen der Ouden in hunne aanbiddingen en smeekingen gebruikelyk.

Dezen hadden een gebruik, dat, wanneer iemand van de Goden iets verzocht, hy zyn gebed, als het allerwelvoegelykste, staande, en met opgehevene handen doen moest; welke gestalte door de Romeinen in hunne dienstpleegingen wel striktelyk is onderhouden geworden, gelyk *Martialis* en *Horatius* getuigen. *Virgilius* van gelyken wyst aan, dat staande met opgehevene handen aanbiddinge betekent; wanneer hy *Anchises* bybrengt, die het zeldsaam gezicht beschouwd had, door 't welk het hoofd van *Julus* als in een omstraalend licht scheen, laatende zyn hair, 't geen door de vlam even aangeraakt wierd, nochtans onbeschadigd; waar over *Anchises* zyne oogen vrolyk ten hemel sloeg, zyne handen om hoog hefte, en *Jupiter* aanbad: en tot bevestiging dat zyn gebed aangenaam was, hoorde men kort daar op een zwaaren donderslag; en daar verschoot by duister aan den hemel een star, die als een fakkel met een langen klaaren staart voortliep, daalende helder over het dak van 't huis heen, verbergende zich in het bosch van Ide, en laatende een spoor achter, 't welk een lange streek van licht en overal een lucht van zwavel en rook van zich gaf. *Anchises* recht zich daar op overeind, roept de Goden, en bid het heilige gesternte aan. *Philo* zegt, dat de overeind staande gestalte een bewysteken is van een verslagen herte, 't geen zich geheel aan *God*, zonder wankelen, overgeeft. Wy leezen doorgaans, dat de Ouden aan *Jupiter* staande offerden, en ook in die gestalte hunne beloften en beden aan hem deeden; maar aan de Godinne *Ops* zittende: betekenende daar door, dat zy moeder der

Aarde was. *Pythagoras* beveelt, dat de geenen, welke aanbidden, het zelve zittende moeten doen; hoewel *Plutarchus* zegt, dat het een uitvindinge van *Numa Pompilius* was, om ons te leeren dat onze beloften en gebeden zeker en standvastig moeten weezen.

Wat aangaat de gestalte van staande te bidden, het zelve vermaant ons *Paulus* genoegsaam op verscheidene plaatsen, *Gal.* 5. vers 1. *Phil.* 4. 1. *Thess.* 3. 8. Van gelyken vinden wy op veele plaatsen in de H. Schriftuur, dat de Priesters des Ouden Testaments in het bidden hunne handen ten hemel uitstrekten. In 't Boek der Richteren, Cap. 7. leezen wy, dat in het Leger *Gideons* de knegten, die zich ter aarde wierpen en het water lekten als de honden, gelyk mede alle die op hunne kniën bukten om te drinken, door *Godts* bevel te rug gehouden, en weg gezonden wierden: maar de geenen, welke staande dronken, en met den mond uit de hand geslurpt hadden, wierden uitgekoozen, en versloegen het Leger der Amalekiten t' eenemaal. In *Exod.* Cap: 17. staat geschreeven, dat, zo lang als *Moses* zyne handen om hoog hefte, *Amalek* verslagen wierd; het welk, gelyk *Adamantius* zegt, beduit dat hy voor *God* zyne daaden en werken opofferde, niet gelyk het kruipende gedierte aan de aarde vast blyvende, maar zyn hert en gedagten hemelwaarts wendende: op welke vaste gronden en klaare voorbeelden het Concilium van Niceën bevel heeft gegeeven, dat wy onze gebeden aan *God* staande doen zullen.

De aanbiddinge bestaat niet alleen, zegt *Plinius*, in de handen ten hemel op te heffen, maar ook dat de zelve handen, met het binnenste naar boven, als of men die gave te kussen, open geslagen zullen zyn. *Die aanbidden of smeeken*, zegt de Kerkenleeraar *Jeronimus*, *zyn gewoon de handen te kussen*: weshalven dan de Hebreën die manier van kussen voor een groote eerbiedigheid namen, en de zelve ook naauwkeurig onderhielden. De betekenis van het opheffen of uitstrekken der beide handen ten hemel, als boven, getuigen ook *Cicero* en *Catullus*. *Tertullianus* van het gebed voor de behoudenisse en voorspoed des Keizers spreekende, zegt aldus: *de Christenen heften*, *met ontblootene hoofden*, *hun gezicht*, *als mede hunne handen*, *tot een teken van onnozelheid*, *hemelwaarts*: daar mede te kennen geevende, dat zy geene schaamte behoefden te hebben, maar met hert en genegentheid voor hunnen Keizer baden. De *Toscaners* gebruikten in hunne gebeden desgelyks zodanig een gestalte of uitstrekkinge der handen: en in de aanroepinge hunner Goden, voornaamentlyk van *Jupiter*, heften zy hunne handen ten hemel: van welke wyze *Virgilius* in zyn vierde *Æneid.* gewaagt, alwaar hy *Jarbas* midden onder de beelden der Goden, en

voor d' altaaren, zyne handen ten hemel opheffende, en *Jupiter* ootmoediglyk en vierig biddende, beschryft. Verders leest men, dat in de Olympische Speelen, welke eertydts door de Ouden tot Smirna wierden gevierd, een belagchelyke en onervarene Speelder was, welke door *Polemon*, den Sophist, berispt wierd, dat hy de beweegingen zyner handen verkeerd en zottelyk deed, om dat, als hy *O! Jupiter* zeggen moest, hy zyne handen om laag na de aarde sloeg; en zeggende O! Aarde, wendde hy zyn gezicht hemelwaarts. Doch deze verkeerde beweegingen worden veeltydts noch, uit de aloude gewoontens herkomstig, door de Roomsche Priesters, op verscheidene plaatsen, werkstellig gemaakt: want ieder maal dat zy het woord *God* of *Heere* uitspreeken, geeven zy den zegen aan het gemeen; en biddende om de voorspoed des volks, strekken zy hunne handen uit om hoog. In de Medalie van *Gordianus Pius* ziet men een kleen beeldtje, met uitgestrekte armen na om hoog, en met opene handen, van malkander afgaande, met een toegeëigende zinspreuk op de zaak slaande PIETAS AUGUST. Maar om weder tot de oude Egyptenaaren te keeren.

Belagchelyke beweeging eens onervarenen Tooneelspeelders.

De wyze en 't gebruik der zelve was op een hieroglyphische of zinverbeeldende manier de Godheid met een cirkel of rond te verbeelden; en in dien zin gebood den ouden Philosoof *Pythagoras*, *God* in 't rond draaijende aan te bidden. *Alcinoüs* zegt van 's gelyken, dat hy aangemerkt heeft in de Schriften en aantekeningen der Grieken, dat zy een langen tyd de gewoonte gehad hebben van, terwyl zy offerden, rondom de altaaren te loopen; beginnende hunne gang van de linker na de regter zyde, op de manier van den zodiak; en loopende daar na van de regter na de linker zyde. *Plutarchus* is van meeninge, dat dit geschiedde, om dat de stervelingen de hemelsche beweegingen, in hun rond onophoudelyk op hunnen as omdraaijende, moesten navolgen; hoewel anderen van gevoelen zyn, dat daar door de geduurige beweegingen en de ongestadigheid der menschelyke zaaken werd verstaan. Wat aangaat de geduurige beweeginge en draaijinge des lichaams in 't bidden, wy vinden, dat verscheidene natien en volkeren het zelve tot een gebruik hebben gehad; in welken zin de Poeët *Propertius* in zyn eerste Boek zyner gedichten aan zyne beminde spreekt.

Manier van aanbiddinge volgens *Pythagoras.*

'k Heb voor uw drempel al heel dikwils rond getreeden,
Opofferende u myn ziel en 't puik van myn gebeden.

Men vind ook in de Historie van *Suetonius*, spreekende van de Voorouders van *Vitellius*, 't geen hier zeer na gelykt. Hy was, zegt hy, van

een zonderbaare behendigheid om te vleijen. Hy was de eerste die gebood, dat men *Cajus Cesar* godlyke eerbewyzingen zou aandoen; niet durvende, na zyne wederkomste uit Syrien, voor zyn aangezicht verschynen, als gedekt zynde, en verscheidene maalen zich rondom keerende, en het aangezicht ter aarde nederbuigende. En het was *Numa Pompilius*, die beval, dat, om God aan te bidden, men zich verscheidene maalen rondom moest keeren, ende daar na gaan nederzitten; willende daar mede te verstaan geeven, dat in de aardsche gevallen en zaaken niets dan onbestendigheid en geduurige verandering den sterffelyken menschen ten deele valt, en dat de zelve de geduurige veanderingen van het geluk met een bestendig gemoed en lydzaamheid behooren te draagen: moetende hier by gevoegd werden het geen *Plinius* deswegen verhaalt, te weeten, dat die wyze van zich in 't gebed rondom te keeren, geschiedde van de linker na de regter hand, en na het voorbeeld van den aardkloot, welke, gelyk *Plinius* en meer anderen daar van verhaalen, van de linker na de regter hand zich op zyn as omwentelt. De Historien verhaalen, dat, als *Camillus*, na de wyze der Romeinen, zich al rondom draaijende aanbad, hy zeer schielyk ter aarde viel; uit welk geval het Roomsche volk, de bygeloovigheden zeer toegedaan zynde, zyn val en ondergang, gelyk kort daar na gebeurde, kwam voor te spellen. Zy zeggen ook, dat *Marcellus*, de overalpische Gaulen beoorlogende, en digt by een vlek, Capide genaamd, gekomen zynde, om de zelve aan te tasten, zyn paard, door het geschreeuw der vyanden schrikkig geworden, achter uit deinsde: weshalven hy het zelve, om zyn volk aan te moedigen, in 't rond deed keeren, gelyk als of hy de Zon aanbad, 't welk de Romeinen voor den stryd gewoon waren te doen; verduisterende alzo dit geval voor hunne oogen.

En Numa Pompilius.

Nu zullen wy overgaan tot de verhandeling van de Godvruchtigheid, en alles bybrengen, wat in ons vermogen is, om den Leezer ten dien opzichte mede voldoening te geeven.

Altaar, zinbetekenis van Godvruchtigheid.

Het Altaar is by de Ouden voornaamentlyk voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot *God* gehouden, aan hem opofferende, volgens hun gevoelen, door middel van 't vuur, onze gebeden. Daarom zegt *Virgilius* in zyn 12de *Æneid. ik raak het altaar, en neem het vuur, 't geen 'er midden op legt, en de Goden tot getuigen*, &c. Om dat het vuur tusschen het hemelsche en het menschelyke gesteld word, meenen zy met goede redenen te bewyzen het zelve als middelaar en bode te zyn. Verders willen zy, dat het aan de stoffelyke deelen verbonden is, en zich altyd van onderen opwaarts strekt; als weetende alle onze zaaken

hier

hier om laag, en de zelve openbaarende of mededeelende aan de hemelſche ſchepſelen. Daar van daan komt het, dat de manieren en wyzen van offeren niet zonder oorzaak zyn ingevoerd; nademaal men de wetten der natuur zo zuiverlyk bewaarde: en ſedert dat de waereld door de waarheid is verlicht geworden, gebruikte men zodanig het vuur tot dienſte van *God*, dat zonder het zelve geloofd wierd aan hem beſwaarlyk een aangenaame offerhande gedaan te konnen worden. En in der daad, wanneer de aardſche ſchepſelen ons eenigſins konnen verzoenen met de hemelſche, is 'er geen ding 't welk grooter overeenkomſte heeft met den geeſt, dewyl hy lichtende is, en alle dingen opheldert. Hier door dan meenen zy de *Geniën* of Geboortgoden, de Engelen, en *God* zelfs te konnen verbeelden.

Wat nu de Altaaren en hunne godvruchtigheid betreft, in de Medalie van dēn Keyzer *T. Ælius* ziet men een beeld met opene handen, 't welk ik hier voor gezegt hebbe dat aanbiddinge betekent; en daar benevens een altaar met deze letteren PIETAS. In een Medalie van *Hadrianus Auguſtus* ziet men het zelfde beeld in de eigenſte geſtalte, aan de eene zyde een oyevaar, en aan de andere een altaar vercierd met aardvyl of klimopranken, met dit opſchrift, PIETAS AUG. In de Penning van *Diva Auguſta Fauſtina* vertoont zich een vrouwenbeeld, 't welk met de linker hand haar kleed opheft; en met de andere zet zy het offer aan 't vuur, 't geen op het altaar helder brand, met het woord PIETAS. In de Medalie van *Lucilla* ſtaat een altaar voor het beeld; en in de hand van 't beeld is een offerſchaal, als gereed ſtaande om te offeren, met het zelve woord PIETAS. Met het eigenſte opſchrift ziet men het beeld van Godvruchtigheid in de Medalie van *Antoninus*, openende de regter hand, tot teken van aanbiddinge, terwyl de linker gereed is om het offer aan 't altaar te brengen. In de goude Penning van *L. Ælius Cæſar* vertoont zich de regter hand van 't beeldtje in de zelve geſtalte; en de linker houd een gift, met het eigenſte onderſchrift PIETAS.

Men ſtort zyne gebeden en ſmeekingen, 't zy wanneer men eenige belofte doet, of genade ontfangt, zynde de beloften alsdan volbragt. Van daar komen de verſcheidene opſchriften in de Medalien, welke niettemin alle op de Godvruchtigheid ſlaan, 't zy dat wy hulp van *God* verzoeken, of dat wy hem bedanken. Derhalven vinden wy in de Gedenkpenning van *Julia Pia Aug.* een vrouwenbeeld, opſchortende haar kleed aan de linker zyde, en met de regter offerende, met dit onderſchrift, VOTA PUBLICA. Maar in die van *Hadrianus* zyn twee afbeeldſels: het een heeft de gelykenis van den Keizer; en het ander houd

met

met de linker hand een jonge spruit van een palmboom, en aanbied met de regter een kleen bakje of schaaltje aan den Keizer, met deze spreuk: ADVENTUI AUGUSTI. In die van *Domitiaan* werd mede een altaar vertoond, en het brandende vuur daar op, verzeld met dit opschrift: PRINCEPS JUVENTUTIS.

Als mede een plaats van vryheid en behoudenis.

Desgelyks zyn de altaaren in den alouden tyd, zo wel als hedendaags, plaatsen van vryheid en behoudenis geweest: waarom *Priamus* in *Virgilius*, hebbende alle hoop van behoudenis verlooren, zyne toevlucht tot het altaar nam, van het welk zyne vrouw gezegt had: *dit altaar zal onzer aller behoudenis zyn.* En *Cicero* zegt, spreekende van *Roscius* den Toneelspeelder: *wy loopen in het huis van dezen als na 't altaar.* En *Ovidius* in zyn *Tristib. het eenige altaar blyft my in myn ongeluk over.*

Altaar, zinbetekening van ontfermhertigheid en medelyden.

De *Atheniensers* hadden een byzonder altaar toegeheiligd aan de ontferminge en mededogendheid, waar van de Dichter *Papinius*, en *Lactantius Grammaticus* gewag maaken, als mede *Apsinis* in zyne *Rhetorica. Plutarchus* in zyn Boek daar hy van de bygeloovigheid handelt, noemt het altaar vervloekelyk. *Xenophon* in het twede Boek van den staat van Griekenland neemt *Vesta* voor een zinbetekening van toevlucht tot het altaar: *wanneer Theramenes*, zegt hy, *die dingen verstaan had, nam hy zyne toevlucht tot Vesta. Pollux* noemt *Vesta* het altaar van offerhande, voornaamentlyk dat 't welk tot * *Prytaneis* is geweest, alwaar het ontsteeken vuur altyd bewaard wierd. *Dionysius* van *Halicarnassen* zegt, dat *Romulus* een Tempel ter eere van *Vesta* stichtte, welke diende ter gedachtenisse van dat hy het Roomsche volk in dertig wyken had verdeeld. *Suetonius* schryft ten naasten by een diergelyke zaak in het leven van *Tiberius.*

Voor het overige zyn de altaaren tot het doen der offerhanden en gebeden verordend geweest, om de godlyke gunst en genade te verwerven; niettegenstaande weinige persoonen aangetoond hebben, welke manieren onder hunne verschillende offerhanden de beste geweest zyn, en by de ouden goed gekeurd geworden; offerende zy aan den Almachtigen *God* alleenlyk door het verstand en den geest, zonder een woord te spreeken. Derhalven eerden de Egyptenaaren den Crocodil, om dat hy geen tong heeft; toepassende het zelve op de Goddelyke stilzwygendheid. Zy preezen de geesten en zielen der eeuwiggelukkigen en zaligen. Aan het hemelsche offerden zy stoffelyke dingen, die eenige

* Dit was een plaats tot Athenen alwaar de Overigheid raad hield, en de geenen, welke dienst aan de Republyk gedaan hadden, openbaarlyk wierden gevoed en onderhouden.

eenige overeenkomst met de zaaken hadden, gelyk het vuur aan de zon, enz. Maar aan de kwaade Geesten, of Duivelen, offerden zy, op dat de zelve hun geen hinder ofte schade mogten toebrengen, of dat hunne onzuiverheid het offer en de reuk van het vleesch niet zoude besmetten. De * Egyptenaars hebben altoos voor een gruwel gehouden de manier van *God* door het bloed der beesten en gediertens te verzoenen; hebbende zich derhalven altyd vergenoegd met gebeden en wierook. De Koningen van het geslacht der *Ptolomeën* dwongen hen de offerhanden van *Serapis* en *Saturnus* aan te neemen, voor de welke zy Tempelen stichtten buiten den omvang der Stad, om op de gewoonelyke wyze beesten aan hen te offeren; hoewel men daar na, door het onmenschelyk voorbeeld van *Busiris*, menschen begonde te offeren, na dat hy de landen en plaatsen, naast aan de Nyl grenzende, door zyne dwingelandy onrechtvaardig in bezit hadde genomen. Doch van de offerhanden willen wy in het volgende Hoofdstuk wydloopiger handelen.

* *Macrob. Saturn.* lib. 1. Cap. 7.

Van de verscheidene Offerhanden der volkeren, benevens de byzondere plechtigheden en dienstpleegingen omtrent de zelve gebruikelyk.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

DEwyl van aloudts af tot nu toe een verschillende eerbiedigheid aan veele persoonen en plaatsen is gegeeven, en dat'er een Konstenaar veel aangelegen is kennisse daar van te hebben, moet hy vlytig onderzoek doen in de Oudheid na de byzondere manieren en wyzen, welke niet alleen de Oudheid in het algemeen, maar ook elke byzondere Landaard in zich zelve aangemerkt, gehad heeft.

Hoofdzaaken daar een Schilder op moet letten.

Die van Athenen staan in de H. Schriften voor zeer Godtsdienstig bekend; waarom zy ook, zo wel als de Romeinen, uit schroom van eene Godheid te vergeeten, veel liever een Altaar aan *den onbekenden God* hebben willen oprechten, en door hunne Priesteren op en aan den zelven doen offeren, dan eenigsins in deze plicht van Godtsdienst verzuimen: van welken Altaar *Paulus* de gelegentheid ontleent om zo krachtig een predikatie van *Jesus* en zyn H. Evangelium te doen, dat veele zielen daar door tot het Christendom getrokken wierden.

Daar nu zo veele Altaaren gevonden worden, is een getal van Priesteren noodig; en deze waren zo veel verscheelende in kleederen, als in de byzondere Goden en Offermanieren; komende die van *Jupiter*

gantſch niet overeen met die van *Priapus*, noch die van *Diana* met die van *Bagchus*: om het welk aan den Leezer te vertoonen, zullen wy 'er zo aanſtondts gewag af maaken.

Maniere der Jooden omtrent de H. plaatſen.

Het groote Waſchvat by de Hebreën geeft getuigenis, dat de Joodſche Prieſteren een naauwkeurige zindelykheid in hunnen Godtsdienſt moeſten onderhouden. Ja *God* zelve wilde, dat *Moſes* zyne ſchoenen moeſt uitdoen wanneer hy hem aan den brandenden braamboſch verſcheen; en wyders, dat alle dier, 't welk aan of omtrent den berg *Sinaï*, zo lang zyne Godlyke tegenwoordigheid aldaar was, naderde, met ſteenen gedood, of met pylen doorſchooten zoude worden.

Der Heidenen.

Dat de Heidenen niet zo zeer bezet daar omtrent geweeſt zyn, is niet te denken; maar uit hunne hedendaagſche viesheid wel te gelooven, en te beſluiten, dat hunne voorouders niet minder op deze zedigheid in hunnen Godtsdienſt gelet hebben; dewyl het zelfs den Chriſtenen als noch ongeoorlofd is in der Mahometaanen Moskeën of Hoofdkerken te komen: en deze zyn noch de minſten in plechtelyke omſtandigheden onder alle de Ongeloovigen.

My dunkt, dat men t'onregt de Egyptenaaren alleen belacht en beſpot wegens dat zy zommige beeſten aanbaden, en 'er Godlyke eer aan beweezen; vermits de meeſte volkeren der aarde met de zelve bygeloovigheid zyn aangedaan en beſmet geweeſt, voornaamentlyk die van Griekenland, welke boven alle andere in wysheid en verſtand uitblonken, gelyk ook de Republyk van Romen, alwaar de plechtigheden der Godtsdienſtigheid zeer naauw wierden onderhouden en in acht genomen.

Janus, de Italiaanſche God, wierd in alle Offerhanden eerſt aangeroepen.

Macrobius ſchryft, dat de Koning *Janus* de eerſte geweeſt is die in Italien de manier van aan de Goden te offeren ingevoerd en vaſtgeſteld heeft, zynde zelve naderhand als een God aangebeden geworden, ja zodanig dat de oude Romeinen die plechtigheid gebruikten van nooit aan eenigen God, wie hy ook mogt weezen, te offeren, of zy riepen eerſt *Janus* aan, als voorſtander en uitvinder der offerhanden; 't welk zy ook deeden om dat zy geloofden dat *Janus* altyd aan de deure des hemels zat, weshalven de gebeden der ſterffelyken niet doordringen of tot aan de andere Goden konden genaaken, indien hy haar den ingang niet vergunde; ja zelfs dat hy haar de hand moeſt leenen om te helpen voortgaan, ter oorzaak dat de gebeden, welke *Homerus* zegt vrouwen te weezen, kreupel en mank zyn.

Waar de allereerſte Offerhanden in beſtonden.

De allereerſte Offeraars van alle volkeren, onder welke de Egyptenaars wel de voornaamſte waren, offerden geen beeſten, maar kruiden, bloemen, boomen en planten; bedienende zich mede van ruikende ſpeceryen

ryen

ryen. Derhalven deeden de geenen, welke eertydts van beesten leefden, zulks, zegt men, by gebrek van vruchten; en geschiedde dit wel meest om dat zy navolgers der meeningen en gevoelens van *Pythagoras* waren, welke verbooden had vleesch ofte bloed te eeten; oordeelende, dat de ziele daar in was gevest: hoewel *Eusebius* zegt, dat de oude Godtsgeleerden beweerd hebben, dat men geen eenig beest behoorde te offeren, ja zelfs geen meel, honig, vruchten en bloemen der aarde: want, zegt hy, *God* kent de geenen welke hem vreezen, en neemt voor aangenaam het geringste blad dat de zelve op den altaar nederleggen, ziende aan hunne herten en genegentheden, en niet het geene zy met hunne handen komen te offeren.

Het is geen verdichtsel, dat men in voortyden, schier onder alle volkeren des aardbodems, op een zeer vervloekte en afschuwelyke wyze Menschen ten slachtoffer geleidde; alzo men in verscheidene Schryvers der Geschiedenissen, luiden van goeden geloove, leest, dat men gewoon was aan de Taurische *Diana* zodanige offerhanden te doen. En de oude Scythen waren niet alleen met zulk een onmenschelyken en vervaarlyken gruwel besmet, maar ook zelfs de Egyptenaaren en Romeinen; offerende de eerste ter eere van *Juno*, en de laatste aan *Jupiter*, genaamd *Latialis*, dien zy waanden den Beschermgod der Latynen te zyn, zodanige slachtoffers. *Sicinius Dentatus* (als of men wilde zeggen de Getande, om dat hy in zyne geboorte met tanden in den mond ter waereld kwam) zeer vermaard door zyne dapperheid en groote overwinningen tegens zyne vyanden, was d'eerste onder de Romeinen die zulke slachtoffers aan den Krygsgod *Mars* toewyde. De Kerkenleeraar *Athanasius* verhaalt, dat verscheidene andere volkeren, in 't wederkeeren van hunne gelukkige overwinningen, de gevangenen in getallen van honderden verdeelden, en dat van ieder dezer hoopen een man, dien dit ongelukkig lot ten deele was gevallen, aan *Mars* wierd opgeofferd. *Varro* getuigt ook, dat de omzwervende Troyaanen, na dat zy eindelyk in Italien waren gekomen, volgens de wil en begeerte van 't Orakel, aan *Pluto* en *Saturnus* van den tienden man een offerden. Waarom *Eneas*, in het tiende Boek der Heldendichten van *Virgilius*, de laatste plichten aan de ziele van den verslagenen *Pallas*, zoon van den ouden *Evander*, willende voldoen, *vier jongelingen, van Sulmon geteeld, en noch zo veele van Ufens opgevoed, leevendig by den hals grypt, om hen, tot een lykofferhande voor de schim des overleedenen, op te offeren, en het lykvier met den bloede der gevangenen te besprengen.* *Diodorus Siculus* verhaalt, dat die van Carthago aan een Afgodenbeeld van metaal, verbeeldende *Saturnus*, 't geen zyne armen boogsgewyze voor zich uit-

De Egyptenaaren offerden Menschen aan *Juno*, en de Romeinen aan *Jupiter* en *Mars*.

De Troyaanen aan *Pluto* en *Saturnus*.

De Carthaginenciers.

gestrekt hadde, jongelingen offerden, welke in een gloeijenden oven, aan de voeten van dit Beeld geplaatst, leevendig tot een brandoffer door de vlammen des vuurs wierden verteerd; pleegende zeer langen tyd van jaaren deze offerhanden, tot dat zy eindelyk een gruwel en afkeer van die plechtigheden gekreegen hebbende, leevendige hartebeesten tot dat gebruik kogten: doch eenigen tyd daar na, na de dood van *Alexander* den Grooten, door een zwaare pestilentie overvallen werdende, en hunne Stad daar en boven noch door *Agathocles*, Koning van Sicilien, zeer streng belegerd en tot de uiterste benaauwdheid van hongersnood gebragt zynde, namen de inwoonders, na 't gemeen gebruik der volkeren, hunne toevlucht tot hunne gewaande Beschermgoden, gebeden, en vervloekte bygeloovigheden; verkeerdelyk meenende, dat de vergramde *Saturnus*, door de veranderinge der offerhanden, welke hunne voorvaderen met groote aandacht en eerbiedigheid hem hadden toegewyd, het volk dit verderf en deze onverzettelyke schade tot straffe had laaten overkomen. Dit gevoelen had de gemoederen der burgeren en gemeene menschen zodanig ingenomen, dat zy op een dag twee honderd, ja, zo andere schryven, drie honderd edele Jongelingen, op een woedende en zeer onmenschelyke wyze, aan dien Afgod, om deszelfs gewaande toorn en ongenoegen te stillen, tot een zoenoffer opofferden. Verders zegt de zelve Schryver, dat de Pheniciers in deze afgryslelyke en onnatuurlyke gewoonte boven alle andere volkeren uitmuntten; vermits zy, door dolle en raazende buitenspoorigheden gedreeven, zich zo verre heen begaven, dat, om de vermeinde toorn van dien Afgod te doen bedaaren, zy niet ontzagen hunne eigene Kinderen aan hem op te offeren, tot dat zy die gruweldaad aflèggende, anderer luiden kinderen, welke zy heimelyk roofden of voor geld kogten, tot dat verfoeijelyk lot gebruikten. Doch *Plutarchus* verhaalt, dat *Gelon*, Koning van *Sicilien*, de Carthaginensen door den veldslag van *Hymera* t' onder gebragt hebbende, de zelve door verdrag dwong te belooven, dat zy hunne eigene of anderer lieden kinderen nooit meer op zodanig een wyze zouden offeren. *Quintus Curtius* getuigt, dat deze vervloekte maniere van doen by die van Tyrus tot aan de verstooring van die Stad in zwang ging. En na het getuigenisse van den Oudvader *Augustinus*, waren de oude Gauloisen, bewoonders van het hedendaagsche Vrankryk, en verscheidene andere Natien meer, met dien zelven gruwel besmet. *Heliogabalus*, een der grootste en buitenspoorigste Tyrannen die den Throon van Romen ooit beklommen heeft, liet door geheel Italien jonge en schoone Edelknaapen, welke noch vaders en moeders in 't leven hadden, opzoeken, om de zelve, tot zo veel

De Pheniciers.

En de oude Gaulen offerden hunne eigene Kinderen aan *Saturnus*.

groo-

grooter droefheid en smertelyker hertseer der ouderen, op een onmenschelyke manier, ten flachtoffer te doen brengen. Ook werden de Jooden door *Appion*, *Julianus* den Verzaaker, en anderen, niet zonder oorzaak zwaarlyk berispt wegens dat zy menschen aan de Afgoden geofferd hadden; versoeijende de euveldaad van *Jephte*, Hoofd der Geladiten, welke uitgetoogen zynde om de Ammoniters te bestryden, een belofte deed van aan *God* te zullen offeren den eersten die uit zynen huize hem te gemoet zoude komen om hem over zynen bevochten zegen te begroeten. Het ongelukkig lot zyner Dochter wilde, dat zy haaren Vader onverwacht te gemoet ging, om zich met hem wegens de verkregene overwinninge op zyne vyanden te verblyden. Hy de zelve van verre gewaar wordende, verscheurde zyne kleederen, en beweende het beklaagelyk geval en de naakende dood zyner Dochter; doch liet daarom niet zyne belofte te voldoen. Deze vervloekte bygeloovigheid van de menschen aan de Afgoden te offeren moet niemand ongeloovelyk voorkomen: want niet alleen waren de Heidenen zulks in veele landen gewoon; maar ook de Koningen van Juda, die over 't verkooren volk *Godts* heerschten, hebben zich zo zeer besmet met der Heidenen dwaalingen, dat ze mede hunne kinderen met den vuure aan den Duivel geofferd hebben, gelyk men leest van *Athas* en *Manasses* 4. *Reg*. 16. en 21. volgende de manier der Cananeën, als *Josephus* de *Antq. lib*. 2. 9. *Cap*. 12, zegt. Ook leest men in de H. Bladeren, dat veele van hunnen zaade aan den Afgod *Moloch* offerden. *Cambyses*, Koning van Persien, en *Alexander* de Groot kort na hem, verbooden met openbaare en algemeene wetten aan hunne onderdaanen die afschuwelyke offeringen; doch ze wierden niet lang agtervolgd: maar eindelyk heeft de Roomsche Keizer *Hadrianus* op zeer zwaare straffen de zelve verbannen en uitgerooid. *Hercules* was de eerste welke het dooden van menschen, om tot offerhanden aan *Saturnus* te dienen, afschafte; offerende aan den zelven zo veel brandende lichten, in plaatse van onnozele menschen, en hervormende daar door dat gruwelyk en onmenschelyk gebruik. Dit wierd door hem ingevoerd, na dat hy uit Spanjen was wedergekeerd: en hy gaf tot reden, dat het Grieksche woord φῶς, het welk 't Orakel van Dodone, tot inzettinge van die plechtigheid, gebruikt hadde, zo wel licht als mensch betekende, en dat men daarom aan *Pluto* aarde gebakke * beeldtjens, en brandende fakkels of kaarssen, in steê van menschen, zoude offeren: weshalven men uit die oorzaake in de feestdagen van *Saturnus*, anders *Saturnalia* genaamd, den een den anderen kleene beeldtjens en brandende waskaarssen mededeelde. Doch *Lycurgus*, Wetgeever der Lacedemoniers, gebood, dat men ver-

* Macrob. lib. 1. ch. 7.

Wat men in de *Saturnalia* of feestdagen van *Saturnus* offerde.

verkens, in plaats van menſchen, ten ſlagtoffer zoude brengen.

Diana door de Lacedemoniers aangebeden.

Het Afgodenbeeld van *Diana*, hier vooren gemeld, het welk *Iphigenie* en *Oreſtes* uit het land *Taurica Cherſoneſus*, hedendaags de Crim geheeten, in floers gewonden hadden overgebragt, wierd by de Lacedemoniers met groote eerbiedigheid aangebeden. Men offerde aan het zelve in alle oude tyden menſchen, die door het werpen van het lot daar toe wierden verkooren; welke gruwelyke gewoonte van offerhande door den Wetgeever *Lycurgus* in naarvolgende maniere wierd veranderd: te weeten, men voerde eenige jonge luiden voor het altaar van die Afgodin, en geeſſelde de zelve zo lang, tot dat het volgens hunne inzettinge, ter begeerte van het Orakel, met menſchen bloed beſprengd wierd; 't welk geſchiedde om de jonkheid aan te moedigen tot de ſlagen en wonden, die zy van de vyanden in den oorlog mogten ontfangen, niet te vreezen.

Wreede Offerhanden der Lacedemoniers, om van de Peſt bevryd te zyn.

Plutarchus verhaalt ook, dat, wanneer de peſt in de aloude tyden de ſtad Lacedemonien zeer deerlyk verwoeſt had, het volk van 't Orakel raad kreeg, dat de beſmettelykheid van 't kwaad ophouden zou indien zy alle jaaren eenige edele maagden offerden. De Lacedemoniers gehoorzaamden de Godsſpraak hier in. 't Gebeurde nu eindelyk, dat het lot *Helena* te beurt viel, welke aldus om te offeren geleid werdende, daalde een Arend nederwaarts, en ontrukte het offergeweer uit de handen des Prieſters, en voerde het zelve boven een ruim veld, alwaar hy het op een veerſe of jonge koe liet nedervallen. *Ariſtides* verhaalt in zyn negentiende Boek van den Italiaanſchen Staat, dat het zelve voorval eertydts te Romen aan de perſoon van *Valeria Luperca*, en om de zelve oorzaak, ook gebeurd is.

Brandoffer tot God.

Het hoofd, zegt *Heſychus*, Biſſchop van Jeruſalem, dewyl het van al 't geene geſchaapen is een redelyke ziele heeft, word verſtand genoemd, en heeft zynen zetel in de herten geplant. *God* had ook in voortyden bevolen, het hoofd en de lever, met al 't geene daar aan vaſt was, den Heere tot een brandoffer te offeren: want uit het hert en de lever komen de ſprinkaderen en de beweegingen van onze vleeſchelyke luſten en begeerlykheden voort. En in dien zin zegent den Apoſtel *Paulus* zyne gemeente, zeggende: *de God des vreedes, die onze gedachten te boven gaat, bewaare uwe herten ende verſtand.* En tot bewys noch verder zegt den Propheet *Eſäias*: *het hoofd en hert is krank: van de hoofdſchedel tot de voetzoolen is niets gezondts in hem.*

Aanmerkelyke Offerhande van het Scytiſche volk aan *Mars*.

Herodotus ſchryft, dat de Scythen verſcheidene Goden aanbaden, maar niettemin geen tempelen, altaaren, noch beelden, dan alleen aan *Mars*, op-

oprechtten, hoewel zy op eene en de zelve wyze aan alle hunne Goden offerden; 't geen ik niet ondienstig hebbe geacht hier te verhaalen. Het slachtoffer, met beide de voorvoeten aan malkander gebonden, ter bestemder plaatse gebragt zynde, kwam de Priester achter aan, slaande het beest voor de kop; het welk daar op vallende, aanriepen zy dien God waar aan het zelve wierd geofferd. Thans wierp hy het een strik om den hals, waar mede hy het beest wurgde. Kort daar aan de huid en het vleesch van de beenderen gevild hebbende, zettede hy het zelve, by gebrek van hout, op de beenderen, met andere brandstoffe vermengd, om te kooken; en by mangel van de noodige ketels deeden zy het vleesch weder in de huid, en lieten het aldus op een vuur, van zich zelven brandende, gaar kooken. Zulks gedaan zynde, offerde de Priester dit slachtoffer aan die Goden, waar aan zy het toegedagt hadden. Maar onder alle slachtoffers was het Paard by hen het voornaamste, 't geen zy daarom ook aan *Mars* toewyden; wiens tempel door de menigvuldige regenbuyen en vochtigheid, als mede door de kwaade getempertheid der lucht van dat land, geschonden en bouwvallig geworden zynde, zy op de navolgende wyze herstelden. Zy verzamelden een menigte afgesneedene takken, rysbossen, en spaanderen, van de welke zy, de zelve op malkanderen stapelende, een groote vierkante hoop maakten, hoog en styl aan drie zyden, en de vierde laag afdaalende, op die manier dat men gemakkelyk daar op en af kon gaan. Op het midden dezer hoogten leiden zy een groot Mes, de hedendaagsche Persiaansche sabels of Turksche zwaarden niet ongelyk, neder; houdende dit voor het waare Afgodenbeeld van *Mars*, dien zy het meest aanbaden, en met hunne offerhanden vereerden.

Aan welke Goden de Paarden geofferd wierden.

Dat her Paard in voorige tyden t'eerst aan *Mars* is geofferd, geeven ons de Geschiedenissen der Grieken en Romeinen klaarlyk te kennen. De Jaarboeken der laatsten getuigen, dat men jaarlyks op den 12den December gewoon was op het Kampveld van *Mars* een Paard te offeren, het welk in de Tournooy en Renspelen d'overwinning had behaald; wordende *Mars* daar door aangebeden hunne onderneemingen in oorlogsbedryven na hun wensch te doen gelukken en voorspoedig te maaken. *Pausanias* getuigt, dat *Tindarus*, Vader van *Helena*, welke door *Paris* was geschaakt en na Troyen ontvoerd, voorgenomen hebbende die daad ten uitersten te wreeken, alle Prinsen der Grieken, zo wel als *Menelaus* haar Man, by malkanderen vergaderde; en dat zy by het slachtoffer van een Paard aan de Goden een belofte deeden, dat zy het ongelyk en smaad, hem en zyn geslacht aangedaan, met den zwaarde tegens de Troyaanen zouden helpen wreeken. Eenige willen ook, dat

het

het bovengemelde feest, 't geen men op den 12den December aldaar vierde, zoude zyn geweest op den 12den October; en dat men aan het Paard, tot die offerhanden geschikt, den naam gaf van October: by welke gelegentheid op zekeren tyd tot Romen een zwaare twist tusschen de Saburinen en Sacraviers over het hoofd van het geofferde Paard ontstond; om dat deze het zelve tegens de muuren van het Capitool, en d'andere tegens een Stadtstoorn, genaamd Manilia, wilden vast spykeren. De plechtigheden van dit Feest geschiedden op de volgende wyze. Men voerde den 12den der genoemde maand October zeker deftig Paard, omhangen met kranssen van groente, doorvlochten met bloemen en brooden, door de straaten en wyken van Romen; tot dat men aan het Kampveld van *Mars* gekomen zynde, en het aldaar gedood hebbende, om voorspoed en vruchtbaarheid der veldgewassen te verkrygen, het zelve aan *Mars* offerde. Dit geschiedde om den landverdervenden oorlog, waar in de ruitery aan de veldgewassen de grootste schade en verwoesting toebrengt, van dien Afgod daar door af te bidden. Want het zoude zeer ongerymd weezen, en den naauwkeurigen ontoepasselyk voorkomen, indien de Romeinen, welke van de Troyaanen waanden afkomstig te zyn, het Paard na de manier der Grieken, en na de zinnelykheid van *Tyndarus*, in diervoegen ter eeren van *Mars*, om zich over hunne voorouders te wreeken, geofferd hadden; weshalven dan het gemelde gevoelen ten dezen opzichte stand moet grypen. De Lacedemoniers, gelyk *Festus* getuigt, hadden ook de gewoonte van jaarlyks een Paard op den Berg *Taygeta* te offeren, en tot asch te verbranden; op dat de zelve van daar in alle hunne steden, vlekken, en landpaalen door de winden omgevoerd zynde, mogte verspreid werden. En *Pausanias* verhaalt ons, dat de Macedoniers op dien berg het Paard aan de Zon offerden, en de Persianen navolgden. *Xenophon* getuigt ook het zelfde in zyne Gedenkschriften, wanneer hy verhaalt dat aan *Curio* een Paard tot offerhande aan de Zon wierd geschonken; weetende, dat het de gewoonte der Persiaanen was de Zon met zodanig een slachtoffer te vereeren. Verders zegt hy, dat de Sarmatiers Paarden kweekten, om de zelve te offeren, en tot hunne spyze te bereiden. De Salentiners offerden mede Paarden, en verbrandden ze vervolgens ter eere van *Jupiter*. Die van 't Eiland Rhodus offerden aan de Zon een Wagen met vier schoone Paarden bespannen, stortende de zelve in de zee, om van de baaren verslonden te worden; dewyl zy geloofden dat de Zon, zodanig bespannen, den geheelen Aardkloot om liep. Men leest in de Heldendichten van *Philostratus*, dat men gehouden was, om overwinning tegens zyne vyanden te verkrygen, een witte Veulen, 't welk

nooit

nooit toom of spoor beproefd had, aan de Zon op te offeren: geschiedende zulks uit aanraading van *Palamedes*, om den Grieken, die Troyen belegerd hadden, en door een schielyke Eclipsis, of verduistering der Zonne, met schrik en benaauwdheid bevangen waren, weder hert en moed aan te brengen.

Origines verhaalt, dat de offerhande van den Stier, die de oude Hebreen, volgens de Joodsche Wet, gewoon waren voor den Tabernakel des Heeren te doen, leerde en te kennen gaf, dat men alle hovaardy en opgeblaazendheid van zich moest werpen, en met de voet vertreeden. En door een Kalfoffering betekenden zy, de zwakheid des vleesches te hebben overwonnen. Wat de oude Hebreën door een Stier en Kalfoffering betekenden.

De Beotiensers hadden de gewoonte van aan *Neptunus* den Stier, by hen genaamd *Mucytes*, of brullende, te offeren, om dat zyne stemme en geluid eenige overeenkomst heeft met het geraas der woeste baaren, als ze door d'ongestuimigheid der stormwinden bewoogen en geslingerd worden. De Stieren, welke de Priesters voorgenomen hadden aan die Godheid te offeren, moesten donker en zwart van hair zyn, ten einde daar mede de duisterheid der wateren in de diepte van derzelver holle afgronden te betekenen. Waarom ook veele van meeninge zyn, dat den Adelaar, by de Latynen *Aquila*, van het woord *Aqua*, wegens zyne bruine en zwartachtige koleur, genaamd zoude weezen. 't Is ook om die reden, dat de Zeegoden gemeenlyk bruin van verwe, met blaauwachtige hairen en kleederen, sterk van borst, en breed gevleesde schouderen, gelijk de Stieren, verbeeld worden. Wat belangt de Stierspelen, by de Romeinen voortydts in gebruik, de zelve waren aldaar niet aangesteld ter eere van *Neptunus*, maar voor de Helsche Goden, welke zy meenden tot mededogen te verwekken als de Stad Romen onder de regeeringe van *Tarquinius Superbus* door een gruwelyke pestilentiale ziekte, waar in zeer veele zwangere vrouwen kwamen te sterven, wierd bezocht; geloovende het gemeene volk, dat die kwaal door het eeten van 't vleesch van zwarte Stieren was voortgesprooten. Zwarte Stieren door de Beotiensers aan *Neptunus* geofferd. Stierspelen te Romen den Helschen Goden toegewyd.

De offerhanden, die de Roomsche Tuchtmeesters, genaamd *Censores*, alle vyf jaaren, om zich te zuiveren, gewoon waren te doen, bestond in een Verken, een Schaap, en een Stier; welk offer by hen den naam van *Solitaurilia* voerde. Offerhande van de Roomsche *Censores*.

De offerhande van een Os, gelyk wy op verscheidene plaatsen leezen, was gemeenlyk een teken van de verkreegene zegen of overwinninge op de vyanden, voornaamentlyk onder de Romeinen: waarom *Juvenalis* zegt, *men voerde na 't Capitool een grooten en zwaaren Os, met kryt getekend*. Doch hier staat aan te merken, dat die van Lacede- Offerhanden der Romeinen en Lacedemoniers na de verkreegene overwinningen.

monien een manier hadden van de Romeinen in verscheidene hunner offerhanden van die natuur na te volgen: want wanneer de Romeinen, door het nedermaaken en gevangen neemen van hunne vyanden, een overwinning verkreegen, hadden zy de gewoonte van een Os te offeren; en als het geschiedde zonder slag en bloedstortinge, een Schaap. De Lacedemoniers offerden in tegendeel een *Stier*, als hunne verkreegene zegen niet wreedelyk of bloedig was; doch wanneer zy d'overwinning in 't open veld of in een vollen slag behaalden, een Haan: dewyl zy de onderneemingen, die de menschen met reden en voorzichtigheid deeden, veel pryslelyker en waardiger achtten, als die met geweld en ligchaamelyke krachten uitgevoerd wierden.

De Atheniensers offerden alle Jaaren een Os.

Wy leezen ook, dat in de aloude tyden, en wel voornaamentlyk by de Romeinen, den Os in zodanig een eere gehouden wierd, dat, zo wanneer iemand een der zelve om 't leeven had gebragt, hy niet minder de straffe des doodts was onderworpen, dan of hy een burger hadde ontlyfd. Derhalven had *Erechteus*, tot Athenen regeerende, bevoolen, dat in een groote jaarlyksche feesthoudinge, in de welke een Os geofferd wierd, na volbrenginge der plechtigheden en standhoudinge der wet, de *Popa*, of Priester (welke de offerhanden of slachtoffers verkogt, den Os aan den altaar moest brengen, en aldaar dooden) zich uit het geheele land van Athenen zoude begeeven, na dat hy alvoorens de byl tegens den voet van het altaar had laaten staan.

Offerhande der Thessaliensers op het graf van *Achilles*.

Aan de Thessaliensers was door de Godspraak van den Dodonischen *Apollo* bevolen alle jaaren op het graf van *Achilles* offerhanden te doen, en al het noodige, tot die plechtigheid behoorende, uit hunne landpaalen by te brengen; te weeten, twee tamme Stieren, den eenen wit, en den anderen zwart; hout van den berg Pelion; het vuur uit Thessalien; en meel en water dat in Sperchiën geput was. En ten overvloed bevalen zy, dat men by die offerhanden kranssen en festonnen van groente, met amaranthbloemen doorvlogten, zoude gebruiken: om dat, als de schepen uit andere landen, die het noodige bybragten, door tegenwinden wierden opgehouden, het ten minsten in die plechtigheden aan zulke groente, bloemen en kranssen, die nimmer verwelkten, niet mogte ontbreeken om aan het graf te hangen.

Offerhande van die van Rhodus aan *Hercules*.

Apollodorus en *Atheneus* verhaalen in hunne Schriften, dat *Hercules* een zo overmaatige groote vraat was, dat hy menigmaal alleen een volwassen Os opat. Om die oorzaak hebben hem de Ouden den Watervogel, by de Grieken genaamt λάρος, het welk in onze taal een Maarkolf is, toegewyd, om dat, na 't zeggen van *Suidas*, die vogel heel gulzig in de natuur zynde, zeer veel eet, en een meenigte van spyze

ver-

verflint. Ja zelfs om het veel eeten 't geen *Hercules* deed, wierden hem eenige offerhanden aangedaan, by de welke het niet geoorlofd was andere als scheld-en vloekwoorden te gebruiken: en dit zoude gefchied zyn, na het *Lactantius* en *Apollodorus* verhaalen, om dat hy op een zekeren dag met eenigen zyner gezellen het Eyland Rhodus doorreizende, en zeer hongerig zynde, by geval een Boer op het veld vond, die met een gespan offen zyn land beploegde, dien hy vergde een der voorsz. offen voor geld aan hem te verkoopen, om zynen hollen en hongerigen buik daar mede te verzadigen; doch de zelve daar toe wygerig zynde, nam hy ze beide met geweld, en peuzelde zo lang, dat hy ze met eenigen zyner gezellen geheel opat. De Boer hier door tot de uiterste razerny gebragt, en zich schier uitzinnig en wanhoopig toonende, woedde en baarde geduurig met gruwelyke vervloekingen en scheldwoorden tegens *Hercules* terwyl hy at, welke niet anders als met lagchen beantwoordde: en om den Boer noch meer te plaagen, zeide hy nooit lekkerder beetjen te hebben gepeuzeld, en 't geen hem zo goed gesmaakt had als dit, en wel voornaamentlyk om dat hy dezen Boer met zo veel gebaar en scheldwoorden had aangehoord, en verscheidene vreemde beweegingen daar by had zien maaken: waarom hem de bewoonders van dit land, na zyne vergoding, een altaar hebben opgerecht, op het welke een jok offen uitgehouwen stond, offerende hem aldaar op zekere jaargetyden een paar offen; by welke plechtigheden de Priester en 't gemeene volk met vloeken, zweeren, en groote lasteringen tierden en raasden, meenende daar door die Godheid te behaagen ter gedachtenisse van dit voorval met den Boer.

Beotische offerhande aan *Hercules*.

Hier by moet ik noch een andere offerhande, niet minder zot als belagchelyk, voegen, welke men ter eere en gedachtenisse van dezen vergoden *Hercules* deed. *Suidas* verhaalt, dat de Beotiers op zekeren tyd een schoonen Os ten offer geleidende, de zelve los brak, en het ontvluchte. De Boeren, om den tyd, daar toe gesteld, niet te verliezen, staken een Appel op vier stokken, en noch twee andere kleender stokskens op de kruin daar by voegende, waar by zy de vier voeten en de twee hoorns betekenden, offerden zy den zelven in diervoegen met groote plechtigheid aan *Hercules*. Andere schryven deze wyze van Appeloffering, in plaatse van een Os, den Atheniensers toe: en *Julius Pollux* getuigt, dat ze langen tyd by de Thebanen in 't gebruik geweest is. Doch *Pausanias* verhaalt in zyne Gedenkschriften, dat, alzo den Appelboom zomtydts by de Goden tot een teken eener gelukkige offerhande aangenomen wierd, het Beotische volk, door het ontvluchten van den Os, een Appelboom, aan den welken maar vier takken, in plaatse van het viervoetige beest, waren, aan *Hercules* offerde;

waar door naderhand de gewoonte gekomen is van den Appelboom aan dien God toe te wyen. En *Apollodorus* getuigt, volgens het zeggen van *Zenodotus*, dat deze Beotische offerhande in de plaats van Rammen en Schaapen geschiedde.

Plechtigheden welke de Scythen gebruikten om de Goden tot hulp tegens hunne vyanden te verbidden.

't Verzoek van hulp en bystand, geschiedende door middel van een Os, maakt my indachtig, dat de oude Scythen, hedendaags genaamd Tartaaren, een Os gedood hebbende, de huid daar af trokken; ende iemand onder hen grovelyk beleedigd zynde, nam de zelve en spreidde deze op de vlakte der aarde neder, zettende zich daar op, zyne handen ruggelings tegen malkander slaande: en de geenen, welke hem, gevalliglyk daar voorby gaande, hulp en bystand beloofden, vertraden die huid met de regter voet; daar mede te kennen geevende de middelen, die zy voorneemens waren t'zyner wraake te gebruiken: welke gewoonte van doen *Lucianus* wydloopig in zyne verhandeling van de vriendschap, onder de benaaminge van *Toxaris*, beschryft. En wat aangaat de offerhanden der Homolotten, hy zegt, dat de zelve zich op een onverbreekelyke wyze onder malkanderen willende verbinden, een Os slachtten, en in kleine stukjens verdeelden, om die aan de voorbygaande mede te deelen: werdende dit gebruik noch ten huidigen dage by 't volk, Circassische Tarters geheeten, tusschen de rivieren Tanaïs en Phasis woonende, met veele plechtigheden onderhouden. En alle de geenen, welke van zulk een Os een stukje, daar voorby gaande, komen te nuttigen, houden zich door verband van vriendschap aan den geever zodanig verplicht, dat ze niet schroomen hun goed en bloed in de waagschaal te stellen, om het ongelyk, aan hunnen vriend gedaan, op het allerruiterste te helpen wreeken.

Wat men door het woord *Hecatombe* verstaat.

De Atheniensers den voordeeligen arbeid van den Os met tekenen van dankbaarheid willende erkennen, plaatsten hem op hunne Munt, genaamd *Didrachma*. Weshalven men in *Homerus*, en andere Schryvers, leest, dat men gewoon was de koopmanschappen by zeker getal van Ossen te koopen, gelyk hy in het twede Boek zyner Iliaden aldus zegt: *elk van dien aart wierd voor een Hecatombe verkogt*, dat is voor honderd Ossen, of, om beter te zeggen, voor honderd stukken goude of zilvere Munt, op welke een Os verbeeld stond.

Ezeloffering der Hyperboriensers aan *Apollo*.

Pindarus melt, dat de Hyperboriensers hunne * *Hecatombes*, of groote offerhanden aan *Apollo*, met Ezels uitvoerden: om welke oorzaak *Callimachus* zegt, dat *Apollo* vermaak nam in het slachten van een vetten Ezel.

Den Ezel by de Egyptenaaren, als een onrein dier, gehaat.

Doch de Egyptenaaren haatten den Ezel, niet alleen om zyne ongeschikt-

* Een woord uit het Grieksch, betekenende een offerhande van honderd beesten.

schitheid en botheid, of dwaaze natuur; maar ook om zyn gemengelde vel van bruin en wit, het welke zy voor een grouwel en als onbekwaam tot de offerhanden der Goden achtten. Derhalven bedreeven zy alle onwaardigheden en spotternyen aan den Ezel; gooijende hem met steenen, kluiten aarde, en slyk; steekende hem met scherpgepunte stokken; en bevindende hem, in het vervolgen, op een bekwaame hoogte, deeden zy hem van boven neder rollen. Daar van daan komt het spreekwoord tegens de verachtste en hatelykste menschen der aarde: *den Ezel van Egypten.*

De Egyptenaaren zyn 't alleen niet die eerbewyzinge aan 't Varken deeden: andere volkeren hebben het zelve desgelyks in eenen rang met hunne Goden gesteld. Want het Varken was eertydts in Candien geheiligd; vermits zy geloofden, dat *Jupiter*, ter wereld komende, de speenen van een Zog gezoogen had, overwinnende door haar knorren des kindts gekryt, zo dat het niemand kwam te hooren; hoewel zommige deze weldaad aan de Geit van *Amalthea* willen toeschryven. Die van Candien eerden het Varken als een God.

De gewoonte der oude Koningen in Italien was een Zwyn in de plegtigheden van hunne Huwelyken te offeren: en de Grooten, op de Toscaansche manier, bragten in hunne Huwelyksfeesten aan het altaar een Varken aan de beschermgoden en voorstanders van de nieuwgehuwden; het welke doorgaans zo by de Grieken als Latynen in Italien gebruikelyk was. Offeringe eener Zwyn, gebruikelyk in de huwelyksfeesten der Prinsen.

Die van Argos vierden het feest genaamd *Hysteriës*, in het welk zy een Zwyn offerden ter eere van de Godinne *Venus*, daar *Callimachus* wydloopig af handelt: hoewel wy vinden, dat de Sicyoniers allerley soorten van beesten aan *Venus* in hunne offerhanden toewyden, gelyk *Aristophanes* daar van getuigt, zeggende, *men slachtte aan Venus een Varken ten offerhande.* Als mede in het *Hysterische* feest ter eere van *Venus*.

Men offerde ook een Zog aan de Godinne *Maja*, (daar niet anders dan de Aarde mede gemeend word, alzo geheeten, na het zeggen van *Cornelius Labeo*, van den naam die grootsheid betekent) ter oorzaak dat het Zwyn in den tyd des oogsts groote verwoestingen aan het koorn en graan veroorzaakt: werdende het Zwyn daarom aan *Maja* geofferd, om dat het zelve niets gemeender heeft als in de aarde te vroeten, gelyk *Horatius* in dien zin zegt, *het Zwyn bemint de modder.* Want men offerde de beesten aan de Goden, of door gelykheid en overeenkomst, of door tegenstelling en afkeerigheid. Offerhande aan de Godinne *Maja*.

Daarom verhaalen de Dichters, dat het Varken, wegens het groot verderf 't welk het aan 't koorn toebragt, allereerst aan *Ceres* geofferd is geworden. *Veranius* zegt, dat men ook een Zog na den uitvaart eens overleedenen aan *Ceres* offerde, tot zuivering van het geslagt. En aan *Ceres*, na de begraavinge der overleedenen.

Als 'er nà den oorlog een vrede, ſtilſtand, of wel een ander verbond onder het volk gemaakt wierd, offerde men van gelyken een Varken; waar van *Virgilius* iets getuigt, daar hy zegt, *hy maakte de vrede onder het ſlachten van een Zogge*: hoewel *Quintilianus*, en *Servius* in zyne aanmerkingen zegt, dat *Virgilius* daar door een Zwyn verſtaat, om dat in de gezeide offeringen altyd een Zwyn of Varken wierd gebruikt. *Suetonius*, in het leven van *Claudius Caeſar*, zegt, *hy maakte met de Vorſten een verbond onder het offeren eener Zogge*: hoewel *Titus Livius* insgelyks van een Varken getuigt.

Offerhande voor de zonde door een Bok.

Het oude gebod in de wet van *Mozes* gebood, dat de Koningen of Vorſten wegens hunne zonden een Bok; en die, welke geen openbaare bedieningen hadden, een Geit of Lam zouden offeren. Verders geeven ons de H. Bladeren klaarlyk te kennen, dat het aan *Aron* geboden was voor hem en zyn gantſche huisgezin een Kalf te offeren, als onnozel of rechtvaardig; en een Bok tot verzoeninge zyner zonden. En *Heſychus*, Biſſchop van Jeruſalem, toont ons aan, dat het den Hoogenprieſter, na gedaane brandoffer van een Bok, geoorlofd was in het Heilige der Heilige in te gaan, gekleed met een rok van wit lywaat, en de ſchamelyke deelen gedekt met een gebraaid kleedtje van wit linnen, omgord met een witte linnen gordel, en zyn hoofdcieraad mede gemaakt van wit linnen; het welk betekende, dat hy zich met *God* verzoend hebbende, gezuiverd aan ligchaam en ziele, kuiſch, maatig, en rechtvaardig, opgevuld met een Godlyk verſtand, en de cieraaden des H. Geeſtes, te weeten van kenniſſe en wysheid, het zelve mogt onderſtaaan.

Als de *Moſaïſche* Wet mede beveelt Bokken en Schaapen ter offeringe te brengen, wil de zelve daar door te verſtaan geeven, dat wy alle onze onreinigheden en vleeſchelyke luſten moeten dooden, en t'eenemaal uitrooijen, gelyk *Adamantius* zulks zeer wel uitlegt; komende dit ook met het gevoelen van den Kerkenleeraar *Ciryllus* overeen: want de H. Schriftuur neemt doorgaans in zinverbeeldelyke ſtellingen den Bok voor menſchen die ſtinkende, onrein, en in allerley vleeſchelyke welluſten en buitenſpoorige begeertens gedompeld leggen; het welk ook klaarlyk blykt uit de woorden van onzen Zaligmaaker, wanneer hy ten jongſten dage de Schaapen, dat is, zyne uitverkoorenen, met alle zegeningen zal doen zitten aan zyne regter, en ter ſlinker hand plaatſen die geenen welke door hunne ſtinkende zonden en overtreedingen zich zyner liefde en barmhertigheid onwaardig gemaakt hebbende, ter eeuwiger kwaale en verdoemeniſſe zullen verweezen worden.

En welke plechtigheden men daar by gebruikte.

En de Bok wierd in diervoegen ten verzoenoffer voor de zonden gebragt, dat de wet beveelt hem leevendig voor den altaar te ſtellen, en dat de Prieſter

ter beide zyne handen op deszelfs hoofd gelegt hebbende, de zonden en menigvuldige overtreedingen des volks zoude bekennen, en op het hoofd van dit geile beest leggen: en dit volbragt zynde, wierd het beest door een man, daar toe gesteld, uit het midden des volks ter woestyne gebragt en gedoemd. Noch voegen zy daar by, tot versterkinge van dit onderwerp, dat de hardheid en ruwheid des hairs van dit dier hem als een stinkende last zyner zonden is opgelegt.

De verdichtselen der Grieksche Poëeten geeven ons te verstaan, dat *Hercules* de eerste was die den Bok temde, om dat de zelve in geilheid alle viervoetig gedierte overtreffende, hy zich eindelyk door de deugd liet betemmen en beteugelen; willende daar mede te kennen geeven, dat hy de wulpsche lusten en dolle driften des vleesches hadde overwonnen en afgelegt. Hy was ook d'eerste welke de Geit aan *Juno* offerde, ter oorzaak dat hy *Hippocoön* bevegtende en overwinnende, die Godin tot gramschap had verwekt, en geen ander slachtoffer voor de hand vond om zich met haar te verzoenen, gelyk *Pausanias* in zyn derde Boek verhaalt. Maar de Lacedemoniers offerende aan *Diana*, genaamd de *Corythalische* in de velden, gebruikten geen ander vleesch als dat van Geiten; zynde het hun niet geoorlofd in die plechtigheid andere als dit dier te offeren: waarom dan *Xenophon* in zyne Gedenkschriften verhaalt, dat, terwyl de Persische volkeren met groote macht de Stad Athenen besprongen, met voorneemen van de zelve tot het alleruiterste te verwoesten, de Atheniensers aan *Diana* een belofte deeden van aan haar zo veel Geiten te zullen offeren als zy vyanden zouden komen te verslaan, indien zy als overwinnaars mogten zegenpraalen.

Offerhande van *Hercules* aan *Juno*.

De Dichters verhaalen ook, dat men den Bok aan *Bagchus* offerde, om dat hy de beschermer des wynstoks zynde, van de menschen met geen aangenaamer offerhande kon vereerd worden als met de dood van een dier 't geen den wyngaard, hem toegewyd, zo schadelyk was: en wierden ook daarom de feestdagen, genaamd *Ascolii*, ter eere van *Bagchus* gevierd, wanneer men flessen of zakken van Bokken of Geitevellen gemaakt, en van buiten met vet of oly besmeerd, vol wind blies, en op een evenmaatige verte van malkanderen ter aarde nederlei, op welke de menschen, daar toe gesteld, hunne voeten insgelyks met oly alvoorens vet gemaakt hebbende, ter eere en gedachtenisse van *Bagchus*, vol van blydschap en vrolykheid, om de prys van den eenen op den anderen sprongen, en niet zonder vermaak en gejuigch der aanschouwers, wegens de glibberigheid der voeten en zakken, kwamen te tuimelen, en den een over den anderen te vallen.

Waarom de Bok aan *Bagchus* geofferd wierd.

Voortydts offerden de edele Roomsche vrouwen, welke van twee-

Dankoffer der kraamvrouwen aan *Juno*.

lin-

lingen in de kraam waren bevallen, aan de Godinne *Juno*, daar de koningryken en rykdommen der waereld aan toegeëigend waren, zekere Schaapen, na 't zeggen van *Bebius Macer*, tusschen twee paar Lammeren aan weêrzyden vast gebonden. Maar de Sicyoniers waren gewoon vette Schaapen, by hen genaamd *Eumenides*, voor 't geluk en de voorspoed van hunne huishouding en familie aan de Goden van weldoen en goede hoop ten offer te brengen. Men offerde ook aan *Hercules*, als een God van rykdommen en overvloedige inkomsten, een Schaap op vier staaken vast gebonden, in plaats van een Os die 't ontkomen was als men hem ten slachtoffer wilde brengen; en dierhalven wierd hy *Melius* genaamd, dat is te zeggen Schaapenhoeder. Doch van deze belagchelyke offerhande heb ik hier voor breeder gesproken.

Verscheidene Offerhanden der Honden.

Wanneer men de Geschiedenissen en Oudheden der Romeinen en Grieken doorloopt, vind men dat de eersten aan het Afgodenbeeld van *Genetia*, en de laatsten aan dat van *Proserpina*, Honden offerden. In het Feest, by de oude Romeinen genaamt *Lupercales*, den Lycischen Afgod *Pan* toegewyd, offerden zy mede de zelve; weetende dat de natuurlyke driften der Honden van zodanig een aart zyn, dat zy de Wolven altyd vervolgen. Andere zyn van meeninge, dat zulks geschiedde ter eere en gedachtenisse van *Romulus*, dien zy voorgaven in zyne eerste kindtsheid voor vondeling in een woest woud nedergelegt, de borsten van een Wolvinne gezoogen te hebben. Zommige zeggen, dat *Evander* de eerste zoude zyn geweest die deze feesten invoerde en vast stelde. Die van Argos slachtten de Honden ter offerhande van de Godinne *Cyonia*, welke zy het vermogen toeschreeven van aan de bevruchte vrouwen in baarensnood een gelukkige en voorspoedige verlossinge te konnen geeven. De Lacedemoniers hadden ze aan *Mars* toegewyd, om de moedigheid en vaardigheid waar mede zy het wild aandoen: want hunne Jongelingen, zich in den stryd oeffenende, hadden de gewoonte van voor hem, als den sterksten en strydbaarsten onder de Goden, alvoorens hunne oeffening te beginnen, een kleen Hondtje tot een offerhande te slachten; oordeelende de Honden de beste en aangenaamste onder het tam en huizelyk gedierte te zyn. De Waarzeggers, welke onder de Romeinen een soort van Priesters waren, offerden ook veelmaals een aart van rosse Honden voor de Poort der Stad, welke haaren naam daar af ontleende, en genaamd wierd *Catularia*, of kleene Hondepoort, op dat de hitte der Hondtsdagen, die men in de Maanden van Julius en Augustus heeft, de boomgewassen en vruchten des veldts niet mogte verbranden noch bederven.

Een belagchelyke jaar-

De burgers van Methone hadden een jaarlyksche gewoonte van een

Haan

Haan, tot voorspoed en overvloed van het wyngewas, te offeren, om daar door de hevigheid der stormwinden uit den zuidoosten af te bidden: want als de zelve in 't bloeijen van den wynstok zich komt te verheffen, doet hy de jonge ranken door zyne kwaadaardigheid uitgaan, en verydelt alzo de hoop van een vruchtbaaren wynoogst: en wierd ook daarom door de Waarzeggers van die landstreek geordoneerd en goedgevonden, dat twee mannen, daar toe verkoozen, op zekere plaats een Haan met witte veeren zouden neemen, welken ieder van hen boven het spoor by een been zoude vatten, en alzo van malkanderen afloopen, tot dat zy den zelven aen stukken hadden getrokken, loopende elk met het stuk, 't geen hy van den Haan in handen had, de wynbergen rond, d'een de regter, en den ander de slinker hand om, tot dat zy, na hunne meeninge, door deze offerhande verzoend zynde, op de plaats, daar zy dien ongelukkigen Haan aan stukken gescheurd hadden, weder te samen kwamen, en den zelven aldaar begroeven en met aarde bedekten. Het blind geluk wilde somtydts ook, dat, zo lang als zy deze plechtigheden werkstellig maakten en 't gebruik daar van onderhielden, de uitkomste van zaaken met hunne begeerte en verlangen overeenkwam.

lykſche offerhande van een Haan door die van Methone, en hunne plechtigheden, tot voorspoed van den Wynstok.

De oude Romeinen hadden ook een jaarlyksche gewoonte van aan *Esculapius*, als een God der gezondheid, Hennen te offeren.

Offerhande der oude Romeinen aan *Esculapius*.

Den Eendvogel wierd om zynen gulzigen en slokachtigen aart door de Beotiensers aan *Hercules*, welke by hen voor den grootsten eeter en gulzigaart gehouden wierd, toegeëigend, en daarom ook aan den zelven, met zyne natuur overeenkomende, als een aangenaame dienst, geofferd.

Den Eendvogel door de Beotiensers aan *Hercules* geofferd.

En volgens het getuigenisse van *Zenodotus*, offerden de Pheniciers de Kwakkel aan den zelven God, om dat zy hem zyn leeven eenmaal behouden heeft.

En door de Pheniciers een Kwakkel.

De Cyreniensers schryven *Saturnus* in de Landbouwery groote eer toe; alzo zy zeggen, dat hy de middelen zoude uitgevonden hebben van het planten, enten, snoeijen, en mesten: weshalven zy, aan dezen Afgod offerende, hunne hoofden met versche vygen bekransten, zo wel om der zelver voedsel, als om de zoetheid van de smaak.

Offerhande der Cyreniensers aan *Saturnus*.

De Egyptenaars offerden alle jaaren op den negentienden dag der eerste Maand, ter eere van *Mercurius*, Honing en Vygen, vierende dit Feest met groot gedruis en luider stemme, en uitroepende: *O! wat is de waarheid zoet en aangenaam!*

Der Egyptenaaren aan *Mercurius*.

De oude Gaulen hebben *Hercules* als een God van de voorzichtigheid, en, na het zeggen van *Lucianus*, van de welspreekendheid, aangebeden,

Der oude Gaulen aan *Hercules*.

ja zelfs veel meer dan *Mercurius*; om dat de welspreekendheid by de bejaarden, gelyk *Hercules* doorgaans verbeeld word, veel volmaakter word gehouden als by de Jongelingen. Derhalven offerden zy zo wel aan hem, als de Egyptenaaren aan *Mercurius*, Honing en Vygen. Daar en boven hadden alle de Offerbedienden een tak van een Vygeboom in de hand; en hunne hoofden waren, zo wel als die der Priesteren, met Populierbladeren bekranst. *Virgilius* verhaalt van gelyken, dat *Evander*, aan dien God offerende, zyn hoofd met het zelve loof omvlochten had, noemende zulks Herculesloof. En *Macrobius* zegt, dat de offeringen der Ouden aan *Saturnus* en *Hercules* met ontdekte hoofden gevierd wierden; daar in tegendeel aan andere Goden offerende, de Priesters hunne hoofden gedekt hielden.

Der oude Romeinen aan de Godinne *Carna*.

De oude Romeinen hebben aan de Godinne *Carna*, welke zy door hunne verdichtselen het onderhouden der leevendige deelen en geesten van het menschelyk ligchaam toeschreeven, Spek en groente van Boonen, waar door de mensch in zynen arbeid zeer kloek en sterk gemaakt word, geofferd. En het is zeker, dat de eerste dag van de maand Junius by de oude Romeinen genaamd wierd *Fabariæ*, dat is te zeggen Boonendag; om dat die offerhande het eerst was ingesteld door *Junius Brutus*, van welken deze Maand haaren naam ook ontleend heeft.

Der zelven aan *Vulcanus*.

Festus Pompejus verhaalt, dat de Romeinen een gebruik hadden van alle jaaren, in de maand Junius, op het Feest en de Speelen der Visscheryen genaamd, een soort van leevende Visschen voor de zielen der Menschen aan *Vulcanus* te offeren; om dat de Wyzen der Oudheid door de Visschen de zielen, op een zinverbeeldelyke wyze, vertoonden; en gelyk *Philo* de Jood zegt, om dat zy uit een zuiver Element bestaan, en *God* de zelve het eerst onder alle schepselen, met een ziele begaafd, heeft geschaapen.

Een andere Romeinsche Offerhande aan den zelven God.

Vincent Cartari verhaalt, dat de oude Romeinen noch een ander gebruik hadden, wanneer hunne Veldoversten overwinnaars van eenige oorlogen bleeven, te weeten dat zy alle de Schilden, en andere wapenen der Vyanden, by malkander op een hoop verzamelden, en de zelve verbrandden, tot teken van offerhande aan *Vulcanus*: 't geen genomen is, zegt *Servius*, uit de Geschiedenis welke melt dat *Tarquinius Priscus*, hebbende de Sabynen overwonnen, alle hunne wapenen ter eere van *Vulcanus* verbrandde: gelyk *Evander* in *Virgilius* zegt dat hy, noch jong zynde, gedaan had wanneer hy overwinnaar onder Preneste bleef.

Offerhanden der Egyptenaaren en oude Sicilaanen aan *Isis* en *Ceres*.

De Egyptenaaren offerden aan *Isis* Brooden en Appelen.

En de oude Siciliaanen Eekelen en Meel aan *Ceres*.

De

De Heidensche Priesters offerden aan de Nymphen, of Water- en Veldgodinnen, witte Lelien, ter oorzaak van haare zuiverheid.

Lelien de Nymphen toegewyd.

Alzo *Serapis* door de Egyptenaaren voor den God der Rykdommen of inkomsten der aarde gehouden wierd, wegens dat hy de eerste is geweest die uitgevonden heeft de aarde te bezaaijen en te bewerken; zo word hy daarom door hen met een mandetje of korf met aardvruchten op 't hoofd verbeeld: ja zelfs de offerhanden, die zy aan hem deeden, 't zy dat het vleesch, brood, vruchten, of bloemen waren, wierden in manden en korven aangebragt.

Wat het korfken op het hoofd van *Serapis* betekent.

Men ziet, dat de Kruik gemeenlyk aan *Osiris* toegeëigend word, niet alleen om dat men hem voor Opperheer en Vinder van den wyn houd, maar ook van alle vochtigheid; waarom hy *Oceaan*, en *Isis*, van gelyken *Thetis* genaamd word: want het was de gewoonte een Kruik in de offerhanden te draagen, om aan dien God daar door eerbiedigheid te betoonen, dewyl zy een zekere groote Kruik in een byzondere waarde hielden, welke zy in een heerlyke en staatelyke plechtigheid gedekt tempelwaarts droegen; alwaar gekomen zynde, knielden zy ter aarde, en, de handen ten hemel heffende, bedankten dien God voor zyne goedertierenheid aan de menschen beweezen: alzo zy van gevoelen waren, dat alles door vochtigheid voortgebragt wierd.

Plechtelyke offerhande der Egyptenaaren aan *Osiris*.

In een zekere plaats van Griekenland wierd *Myngrus*, de God der Vliegen, geëerd. Wanneer het volk aan dezen offerde, vertrokken zich alle de vliegen buiten die Landstreek. Van gelyken de Cyreniensers, in 't land van Lybien, eerden en aanbaden den God der Vliegen genaamd *Achor*; offerende aan hem om de pest te doen ophouden, welke somtydts door de groote menigte dezer beestjens veroorzaakt wierd.

De Cyreniensers aan *Achor*.

In aloude tyden offerde men rooden wyn, in plaats van bloed. Want in het Boek *Deuteronomium* zegt *Moses* in zynen tweden Lofzang: *ende hy zal het zuivere bloed uit de wyndruive drinken.* En de Propheet *David*, in zyne Psalmen, zegt: *zy hebben het bloed der wyndruiven gedronken.* En in waarheid, de Priesters der Egyptenaaren, in welker getal zelfs Koningen mede wierden gerekend, onthielden zich t'eenemaal van wyn te nuttigen; maar gebruikten ze ten allen tyden in hunne plechtigheden en offerhanden der Goden, niet om een aangenaam offer aan den hemel te doen, maar om daar door het bloed, en de straffen der geenen welke tegens de Goden opgestaan en wederspannig geworden waren, te betekenen; oordeelende door dit middel der Goden gunst te verwerven, en zich met hen te verzoenen: want de Egyptenaaren geloofden vastelyk, dat de wynstok van het bloed der

De Egyptische Priesters offerden met wyn tot een zoenoffer der Goden.

verslagene Reuzen, welke, tegens de Goden opgestaan, den hemel dreigden te bestormen, op de aarde was gestort, en daar door was voortgesprooten, en daarom de menschen dwaas, buitenspoorig, en raazende maakte: verbeeldende verder door de wynpers, vervolging, tegenspoed, kwelling, en benaauwdheid der tyden.

Offerhande der Romeinen aan *Mercurius.*

In tegendeel vierden de Romeinen de Feestdagen en de Offerhanden aan *Mercurius* met Melk, en geen Wyn; om daar mede te betekenen de zoetheid der welspreekendheid: welk Feest en Offerhanden men gewoon was tot Romen te verrichten in de straat, genaamd *Sobra*, of nuchteren, om dat de wyn veele vreemde uitwerkingen veroorzaakte, te weeten, geheimen t'ontdekken, met verwoedheid en dolle driften zich in onnodige gevaaren te begeeven, zwakheid der beenen, stamerende tongen, losse zinnen, en veele andere onvolmaaktheden en ongeregeldheden.

Verders wierden de Goden in de Offerhanden niet alleen vereerd met het slachten van beesten, maar ook met festonnen en kranssen van bloemen; als mede met tuitgetier van koperwerk en schuddingen van rinkeltuig, trommelen, eenstemmige geluiden, schalmeyen en pypen, enz.

Volmaaktheid der Offerhande by de Ouden door een ronde kring betekent.

Tot besluit van dit Hoofdstuk zal ik dit hier noch byvoegen, dat in voortyden veele volkeren tot een gemeen gebruik hadden een cirkel of ronde kring op het plat van den altaar, daar men op offerde, van het bloed des Slachtoffers, 't geen door hen met groote zorgvuldigheid en aandacht in een glaze fles daar toe verzameld wierd, te maaken: en zy noemden deze plechtigheid met een woord 't welk volmaaken betekent; zeggende, dat de gedaante van het rond de grootste volmaaktheid aller dingen was.

Van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, als mede van de gewyde Vaten, en andere zaaken tot de Offerhanden behoorende.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

IK heb, tot meerder voltooijinge van het voorgaande Hoofdstuk, het niet ondienstig geacht ter dezer plaatse iets van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, en de gewyde Vaten in hunne byzondere plechtigheden der Offerhanden gebruikelyk, als mede eenige andere zaaken daar toe behoorende, te verhandelen; hoopende, dat het den yverzuchtigen en leergierigen Konstoeffenaars, die door hunne dagelyksche bezigheden

zigheden de grootste gelegentheid niet en hebben om de boeken, deze stoffe betreffende, na te zoeken en te doorbladeren, tot vrucht gedyen moge.

Wanneer de Egyptische Priesters, om de zonden des volks, de toorn en straffe van *God* zochten af te bidden, waren zy in 't zwart gekleed; geevende daar door te verstaan, dat de nutheid der aarde, waar uit wy sterveling en zyn voortgekomen, dat onzienlyke wezen aanbad en smeekte: alzo zy meenden, dat geene ander koleur van kleedinge beter daar mede overeenkwam. Wanneer de Egyptische Priesters in 't zwart Gewaad verscheenen.

Het is ook onder de voornaamste en beschaafdste volkeren der wereld een gemeen gebruik, dat ze zich in tyden van weeklagen en des berouws in 't zwart kleeden; zynde de woorden van *Leviticus* in dezen zin zeer nadenkelyk: *indien zyne kleedinge niet zwart is:* dat is te zeggen, dat hy door zyne traanen geen waar berouw en boetvaardigheid van zyn kwaaddoen en begaane overtreedingen heeft. De zelve koleur eigen aan de Boetvaardigen.

De rouwdraagenden waren mede in 't zwart gekleed; weshalven zy van *Varro*, *Anthracini*, dat is zo zwart als hout of steenkolen, genaamd wierden. En Rouwdraagenden.

't Arcadische volk vereerde *Ceres*, Godinne der aardgewassen, desgelyks met zwarte kleederen. En de Priesters van den Afgod *Falacer*, dien zy zeiden zorg en opzicht over de boomvruchten te hebben, droegen gemeenlyk zwarte mutsen: doch als zy de plechtigheden hunner offerhanden bedienden, waren zy geheel in 't zwart. Het zwart was ook aan *Pluto* toegewyd; en als aan hem geofferd wierd, waren de Priesters in 't zwart gekleed: vermits zy zeiden, dat die koleur en verwe meest met de helsche of onderaardsche Goden overeenkwam. Als mede aan *Ceres*. En *Pluto*.

Herodotus, om te betoonen dat de Heidenen overeen komen met de hedendaagsche omtrent de betekeninge der zuiverheid, getuigt, dat het by de Egyptenaaren niet geoorlofd was eenige kleederen, van wolle gemaakt, in de Tempelen hunner Afgoden te draagen; en dit was de reden waarom zy zich met een wit linnen gewaad bekleedden. *Tertullianus* derhalven, spreekende van onzen Zaligmaaker *Christus*, zegt, *als hy gekleed is met het gewaad van wit linnen, is het de zelve kleedinge van Osiris.* En *Plutarchus*, in zyne verhandelinge van *Isis* en *Osiris*, meent dat dit de oorzaak en beweegreden is, waarom de Priesters zich niet bedienden als van wit linnen gewaad, om te betekenen dat alle zuivere en onbevlekte dingen het meest overeenkomstig zyn met de naatuur der Goden: want het is niet geoorlofd, volgens het getuigenisse van *Plato*, dat de zuivere en heilige Majesteit der Goden werde gediend door zaaken die vuil en bemorst zyn. En dewyl het linnen Waarom de Priesters van *Isis* en *Osiris* linne kleederen droegen.

 nen

nen boven alle andere dragten zuiver en onbevlekt is, en zeer gemakkelyk ſchoon gemaakt kan worden, zyn zy van gedachte geweeſt, dat het zelve meeſt met de Prieſtelyke waardigheid en zuiverheid overeen kwam. En in der daad, de *Magi*, of Prieſters der oude Perſiaanen, zeiden dat *God* zelve behagen had in witte kleederen; het welk ik meen uit *Salomon* genomen te zyn: want de menſchen tot goede en onberiſpelyke zeden, en zuiverheid des geweetens, willende vermaanen, zegt hy, *ten allen tyden laat uwe kleederen wit zyn*: als of hy wilde zeggen, in al uw doen en laaten wacht u dat gy van het kwaade en onreine niet beſmet en werd.

Prieſterlyke Rok. Deze Prieſterlyke Rok dan, *Podere* genaamd, was van fijn wit linnen gemaakt, naauw om het lyf geſlooten, tot de voetzoolen lang afhangende, van het Griekſche woord *Podés*, het welk de voeten betekent, voortkomende. De oude Godtsgeleerden zeggen, dat zy daar door de allerheiligſte en verborgene leere te kennen gaven; en het was hunne onderſte kleedinge, gelyk in *Exodus*. 39. ſtaat: *ende zy maakten hunne kleedinge, of rok, van witte geweevene linne ſtoffe, en hunnen mantel, Hypoditis* genaamd, *geheel van Hyacinth verwe*; waar mede de zelve Godtsgeleerden het hemelſche betekenden: geevende daar door te verſtaan, dat men eindelyk zynen geeſt, verſtand, en krachten hemelwaarts moet heffen, en al het aardſche t'eenemaal verlaaten en verzaaken.

Linnen Onderbroek. Noch droegen de Prieſters onder hunnen rok een fijne witte linnen Onderbroek, met dewelke zy de ſchaamelyke deelen bedekten en de lendenen ſlooten; waar door niet anders betekend wierd als een vermaaning van zich te kleeden en te verſchynen met kuiſchheid.

En Gordel. Daar en boven was het den Prieſters in de wet der offerhanden bevolen omgord te zyn met een fijne linne Gordel, met hemelsblaauw, purper, en ſcharlakenverwe geborduurd; het welk op een zinverbeeldelyke wyze voor kracht, ſterkte, en deugd word genomen.

De Roomſche Prieſters gebruiken noch ten huidigen dage in hunne Kerkdienſten witte linne kleederen; van welke kleedinge *Apollonius Tyaneus* zich altyd bediende, om dat het hem ſcheen met de zuiverheid meer overeenkomſtig te weezen, als andere geweevene kleederen van vuil-en vettigheid der wolle.

Wat voor Schoenen by de oude Egyptenaaren gebruikelyk waren. Wat belangt de Schoenen der Egyptiſche Prieſters, de zelve waren van ſchorſſen der boomen gemaakt; en het was hun niet geoorlofd ſchoenen van andere ſtoffe te draagen: zo voorbedachtſaam waren zy om alles te vermyden 't welk eenige argwaan van onkuisheid en onzuiverheid hadde. En daarom, ten aanzien van die zuiverheid, was het een groote overtreedinge voor de Roomſche Prieſtereſſen, genaamd * *Flamminicæ*, ſchoenen te draagen van de huid eenes beeſts 't geen zyne na-

* Welke den God *Jupiter* waren toegewyd.

natuurlyke dood was gestorven, maar wel van geslachte en geofferde; zynde anders al het geen, 't welk zyne eigene dood was gestorven, door bygeloovigheid onder hen een gruwel; weshalven zy 'er een grooten afkeer van hadden. En onze Zaligmaaker zelve beval aan zyne Leerlingen en Discipelen, geene schoenen te draagen; om dat hunne voeten, welke snellyk liepen om te verkondigen de onveranderlyke duurzaamheid van het eeuwige leeven, hen t'eenemaal van dit vergankelyke zochten af te trekken. En zelfs *Moses*, verlaatende de dienstbaarheid van Egypten, was geschoend met schoenen der doode beesten; met de welke hy gelyk als aan de sterffelykheid gebonden was: maar als hy in deugden en krachten begon toe te neemen, en op den berg des Heeren te klimmen, en aldaar diende omtrent de onstertfelyke geheimenissen, wierd hem van *God* bevolen zyne schoenen uit te trekken, ter oorzaake dat die plaatse heilig was; 't welk betekent de banden der sterffelykheid te verlaaten, verbeeld zynde door de schoenen van doode beestenvellen.

De Egyptische Priesters vercierden hun hoofd met Sperwerveeren; neemende dit cieraad voor de achtinge en eer die zy oordeelden aan den *S*perwer verschuldigd te zyn, ter oorzaake dat hy voormaals, volgens hun zeggen, aan de Priesters van Theben in Egypten een boek, met roode letters beschreeven, gebragt had; behelzende de manieren om de Goden te eeren en te dienen, met een meenigte der voornaamste plechtigheden welke zy in hunne offerhanden waar te neemen hadden; waarom de Latynsche Poëeten, volgens het getuigenisse van *Martialis*, deze Priesters de getopte of gekamde noemden. Waarom de Egyptische Priesters Pluimen droegen.

Meerder van deze Priesterlyke gewaaden, als Hoed, Muts, *Ephod* of Borstlap, en andere cieraaden aan te haalen, zoude overtollig zyn; nademaal de zelve, met al het geene dat tot de zuiverheid van het Priesterampt, hunne Kerkdiensten, Offerhanden, en Plechtigheden behoort, met de uiterste naauwkeurigheid door den schranderen Konstbeminnaar, den Heer *Goeree*, met groote vlyt in zyne Joodsche Oudheden, heel wydloopig, tot dienst en gebruik van alle liefhebberen der Oudheid, beschreeven zyn.

Derhalven zullen wy alleenlyk van die der oude Romeinen handelen, na dat alvoorens noch iets wegens de hoofdhairen der Piesteren gezegt te hebben.

In voorige tyden was het de snoodste spot en schande als men iemand de hairen liet afscheeren. En misschien beval *Moses* daarom in de wet, aan de Jooden gegeeven, dat de Priesters de hairen des hoofdts en den baard met geen scheermes zouden laaten afneemen, maar met de schaar korten; om een onderscheid te maaken met die van Egypten, welke na de dood van *Apis*, onder hen vergood en aangebeden, Waarom de Egyptische Priesters hun Hair dagelyks scheerden.

hunne

hunne hoofden niet alleen, maar ook alle deelen des ligchaams, met het ſcheermes lieten kaal ſcheeren; op dat zy aan hunne Goden offerende, van alle vuiligheid en onreinheid mogten gezuiverd weezen: behalven dat, na 't zeggen van *Beda* in zyne Kerkelyke Hiſtorie, door het kaal ſcheeren des hoofdts te verſtaan word gegeeven de afſtand en verloogchening der aardſche en overtollige goederen; welke de Prieſters by hunne aanneeminge gehouden zyn te doen, en ſtiptelyk na te komen; en dat de hairen maar overtolligheid des ligchaams zyn. En in dien zin zegt den Oudvader *Hieronymus*, dat, gelyk de Pieſter zyn hoofd kaal laat ſcheeren, hy ook alzo moet afſnyden en van zich werpen den draad van alle overtollige rykdommen en aardſche begeerlykheden; en dat door het weinige overgelaaten hair betekend wierd, dat zy met een geringe koſt, tot onderhoud van hun ſterffelyk ligchaam, zich moeſten vergenoegen. Andere voegen daar by, dat door de weinige hairen, welke men hun in gedaante van een kroon om het hoofd overig liet, betekend wierd de kroone der eeuwigheid, waar mede zy, na een geduurige ſtryd en overwinninge, hier namaals zouden begenadigd worden.

Doch wat de wet belangt, welke gebood de hairen in 't rond af te ſnyden, en den baard te ſcheeren, veele zyn van meeninge dat het zelve geſprooten is uit het gruwelyk misbruik der Heidenen, welke hunne hairen, en de hoofden der kinderen, aan de Duivelen offerden.

Daar en tegen geboođen verſcheidene Concilien, volgens het voorbeeld en tot nabootſinge der Naſareenen, aan de Prieſters hunne baarden te voeden en te laaten groeijen; met dit oogmerk dat zy, ziende en handelende hunne baard en hairen, zich door dit middel hunne plicht geſtadig voor oogen zouden houden; dat's te zeggen, dat zy hunne gedachten aan *God* moeſten opdragen; dat de Prieſters zuiver behoorden te weezen; zich van goeden raad te bedienen; en niets bedryven 't geen zy naderhand, berouw hebbende, zouden willen veranderen of herroepen: weshalven de Prieſters hunne hairen niet met een mes mogten afſcheeren, maar zorgvuldig met een ſchaar korten, op dat ze niet overmaatelyk mogten groeijen.

Keeren wy nu tot onze belofte, te weeten van de waardigheid, kleedinge en toeſtel der offerhanden by de oude Romeinſche Prieſteren gebruikelyk.

Numa Pompilius eerſte aanſtelder der Romeinſche Prieſteren, als mede hunne klee-

Numa Pompilius, twede Roomſche Koning, en Prieſter, konnende de regeering, en alle plechtigheden en dienſten des Prieſtersampts niet langer alleen waarneemen, ſtelde ter dier oorzaake in het eerſt drie Prieſters aan, welke men *Flamines* noemde; den eerſten ter eere van *Jupiter*

Jupiter Capitolinus; de tweden van *Mars*; en den derden van *Romulus Quirinus*. Hunne kleedinge was de kappe der hedendaagsche Roomsche Priesters en Monnikken, waar mede zy den dienst in de Kerken verrichten, niet ongelyk. Hun hoofd was met een witten ronden hoed gedekt, met een olyftak daar op, aan wiens uiterste deelen zich een vlok wolle vertoonde; welke wolle noodzaakelyk van een geofferd Schaap moest gemaakt zyn. Deze hoed wierd by hen *Albogalerus* genaamd.

dingen en gewyde vaten tot de Offerhanden behoorende.

Naderhand stelde hy noch twaalf andere Priesters aan, met den naam van *Salii*, ter eere van *Mars* den Overwinnaar, Beschermer, Wreeker, en Vredemaaker; welke met langhangende kleederen of rokken gekleed gingen, hebbende een borststuk van koper, met goud, zilver, en verscheidene edelgesteentens verrykt. De dienst der Goden eindelyk onder de Romeinen meer en meer aangroeijende, en het getal van dertig duizend verre overtreffende, vermeerderde *Numa* naar maate het getal der Priesteren. Hy maakte den *Pater Patratus*, den *Fecialis*, door wien de oorlogen wierden verkondigd; *Epulones*, de Gastereerders; en de *Augures*, Waarzeggers, welker gezag zo groot was, dat de Raad des volks zonder hunne bewilliging niet kon vergaderen. Zy gingen elk in hunne byzondere kleedinge, uitgenomen ten tyden van hunne plechtige diensten en offerhanden, wanneer zy op eene en de zelve wyze gekleed gingen, te weeten, in een rok of kappe van wit linnen, zeer wyd, en tot de voeten lang afhangende, midden om 't lyf met een gordel en gesp vast geslooten; wordende dit kleed by hen *Gabina* genoemd.

En nademaal het geloof geheim dient te weezen, dat 's te zeggen, dat de dingen, die in onze handen vertrouwd zyn, verborgen, zuiver, en onbevlekt, zonder eenig bedrog of list, mogen blyven; beval *Numa Pompilius*, dat de Opperpriester, aan 't Geloof offerende, zyne hand met een wit kleed zoude gedekt houden, gelyk *Tertullianus* verhaalt, om te verstaan te geeven dat men de goede trouw in allen deelen eenvoudig en opregt behoort te houden, en dat de zelve geheiligd is aan de regter hand, dewyl wy ze met alle vaardigheid en kracht moeten voorstaan. *Virgilius* erkent van gelyken, dat de vastheid der oprechte trouw als een verzekering door de regter hand betekend word: waarom hy *Dido*, in zyn 4de *Æneid:* aldus doet klaagen: *Ay, bezie toch eens, dit zyn die schoone woorden en trouwbeloften van den Zoon, die, zo men zeit, Heiligdom en Huisgoden zynes vaderlandts met zich omvoert.* En in zyn 3de *Æneid:* staat, *Vader Anchises geeft zelf den vertsaagden Jongeling Achemenides, tot teken van zyne verzekerende trouw, de regter hand.* En op een andere plaats doet hy *Amate* tegens

Latinus zeggen: *waar is uw oprechte trouw? waar de voorgaande zorgvuldigheid voor de uwen, en uw woord en hand, zo menigmaal aan Neef Turnus gegeeven? Virgilius* noemt het geloof mede wit en grys; het welk *Servius* aantoont gezegt te weezen om dat de oprechte trouw veel meer word gevonden by de ouden, welke reedts grys en wit zyn. Als *Horatius* klaagt over de boosheden der menschen in zynen tyd, zegt hy, dat de oprechte trouw, in 't wit gekleed, weinig aangebeden word; voegende daar by, dat, aan de zelve offerende, de Opperpriester niet alleen de regter hand gedekt houd met het witte kleed, maar ook het hoofd, en byna het geheele ligchaam: om aan te toonen, dat de geest en wille zuiver en onbevlekt diende te weezen, om de oprechte trouw altyd te vergezelschappen: waarom ook *Ariosto* zegt, *men verbeeldde de oprechte trouw voortydts met een wit kleed aan.*

Petronius zegt, dat *Numa Pompilius*, tot een teken van 't Priesterschap, zelve een kleene linne kap op 't hoofd droeg, gelyk de Priesters en Wigchelaars in hunne offeringen en diensten gebruikten. Desgelyks waren de Vrouwen en Dienstmaagden der Romeinsche Priesters, *Flamines* geheeten, daar mede gedekt.

De Muts betekende by d'oude Romeinen mede de Priesterlyke waardigheid: want de Priesteren, gezegt *Flamines*, ontleenden hunnen naam van *Pileus*, hoed of muts, als of men wilde zeggen *Pileamines*; hoewel andere meenen, dat hunne benaaminge komt van *Flameum*, het welk by hen een hoofdcieraad was: want de Bisschoplyke mutsen, langhangende rokken en kleederen, waren, gelyk ik gezegt heb, den Priesteren toegeëigend. Tot dit gevoelen beweegt ons het gezag en de geloofwaardigheid van den doorluchtigen man *Fabius Pictor*, als hy zegt, dat het den Priesteren of *Flamines* niet geoorlofd was zonder muts op het hoofd zich op de straaten aan het volk te vertoonen; maar dat zy in hunne huizen dienaangaande doen konden het geen zy wilden: het welk noch ten huidigen dage door groote Prelaaten en Voorstanders der Roomsche Kerke in veele Catholyke Plaatsen, naauwkeurig word nagekomen.

Infula was een fyn linnen kleed, waar mede de Priester en het Slachtoffer bedekt waren.

De Vestaalsche Maagden, by de Romeinen aan de Goden offerende, waren gekleed met een lange en wyde witte rok van zeer fyn wit linnen, *Suffibulum* genaamd. Haare hoofden waren desgelyks met een wit kleed bewonden, daar zy noch over heen hadden een sluyer van wit linnen, vierkantig lang afhangende, en tot over haare wangen nederdaalende, zynde onder de kin met een *agraphe* of gesp vast gemaakt:

weshalven zy van het woord *Vestis Vestalen* wierden genaamd. De Romeinsche vrouwen draagen noch ten huidigen dage lange sluyers over het hoofd; willende wel gaarne daar mede de godvruchtigheid, zuiverheid en kuischheid der oude Matronen (welke hunne hoofden, hals en borsten, met kleeden of sluyers dekten, om dat de zelve haare eerbaarheid en kuischheid in zodanig een achting hadden, dat zy zich nooit alleen van haare mannen wilden afzonderen, en aan zich zelven noch anderen eenige gelegentheid tot kwaad geeven) nabootsen.

Behalven de voornoemde Kleedingen hadden de Offerpriesters noch verscheidene Gestellen en gewyde Vaten tot het gebruik der offerhanden, te weeten,

Prefericulum, een Vat van metaal of koper, van boven open, en zonder handvatsel.

Patina of *Patera*, Kom of Schotel, in welke de Priesters het bloed der geofferde beesten vergaderden.

Achama, een ander kleen Vat, van gedaante als een kleine kop, in het welk zy den wyn van de offerhande, droppels wyze afdruipende, vergaderden.

Acerra was een kleen Kistje, waar in het rookwerk bewaard wierd.

Enclabris was de Tafel, waar op de geheiligde dingen lagen, waar van ook de gereedschappen en andere zaaken, tot de offerhanden dienende, *Enclabria* wierden geheeten. Op deze Tafel leiden zy het geofferde beest opengesneeden en wyd uitgestrekt, naauwkeuriglyk onderzoekende deszelfs ingewanden, te weeten, het hert, de long, en leever, met een yzer mes de zelve omkeerende, en zorgvuldiglyk beschouwende, om daar door eenige openbaaringen en waarzeggingen, zo zy waanden, aan het gemeene en domme volk bekend te maaken. *Pausanias* verhaalt, dat die zelve maniere van doen in 't offeren by de Grieken ook gebruikelyk was.

Secespites, zo geheeten *à secando*, dat is snyden; was een tamelyk langwerpig Mes, hebbende een rond yvooren hegt, op het einde met goud en zilver, beslagen met kopere spykertjes, waar mede zy het beest, ter offerhande verordend, den hals afsneeden.

Strupii betekenden een bondeltje van kruiden en rankjes, *Verbena* genaamd, van laurier, myrthus, en olytakjes by malkander gebonden. Zy waren van gevoelen, dat deze kruiden en takjes hun in allerley offerhanden veel heyl en geluk voorspelden, en bedienden zich daar zelfs af in hunne reinigingen, maakende daar oorkussens van voor hunne gewaande Goden, welke zy daar mede vulden en toemaakten.

Aspergile, of Wykwast, was by hen van takjes met bladen van

hysop gemaakt, welke zy in een vat van marmer, met den naam van *Labrum* bekend, aan den ingang van hunne Afgodentempelen plaatsten, even als de wywatervaten ten huidigen dage in de Roomsche Kerken geplaatst worden, waar mede zy dan het bystaande volk en de gemeente besproeiden.

Zy hadden noch verscheidene andere plechtigheden, welke ik kortheidts halven zal voorby gaan: dienende dit alleenlyk om den liefhebbers en vuurigen beminnaars der Konst voor te stellen dat zy de Historien en Geschiedenissen onvermoeid moeten doorbladeren, op dat zy daar door de Oudheid met haare omstandige hoedanigheden in de uitwerkingen hunner zinryke gedachten zodanig mogen navolgen, en alles op zyne behoorlyke plaatse schikken en verbeelden, dat door de aanschouwers en waarachtige beminnaars met volkomene vergenoeging en toejuigching moge geoordeeld worden daar niets aan te ontbreeken.

TAFEREEL VOOR HET NEGENDE BOEK, Handelende van de BEELDHOUWERY.

1646

En jonge en sterke Maagd, heel werksaam, en styf van opzicht, staande met het regter been op een vierkanten steen, en met de linker voet op een ronde kloot. Zy heeft een ligtgraauw kleed aan, onder met een knoop boven de knie vast, en achter opgeschort, en een schaapsvacht voor om haar lyf gebonden. Haare mouwen zyn tot boven de elleboogen opgerold. In den linker arm houd zy het beeld *Decoro*, of Achtbaarheid; in d'eene hand een beitel, passer, lootlyn, en winkelhaak; en in d'andere een houten hamer. Haar hulsel, of lokken en tuiten, zyn achter te samen gebonden met een breede band om het hoofd, waar in een kleen autaartje, en een arend met de blixem in de klaauw, getekend staat.

UITBREIDING.

N Abootser der Natuur, LAIRESSE, *alom vermaard,*
Die Beeld- en Schilderkonst gelyk twee zusters paart.
Wat toont dit Boek een schat van rype weetenschappen!
De nyverende By zuigt lekk're honingsappen
Uit kruid en bloemen, gy zuigt merg en pit uit kunst
Van groote mannen, en verdient dus ieders gunst.
Wat hebt gy ons doen zien ontallelyke blyken
Van uw verheeve geest, die niemand hoeft te wyken;
Dat tuigt uw weergaloos, uw meesterlyk Penseel
In Vorsten Zaalen, op het Amsterdamsch Tooneel,
Op duizend Doeken, op Panneelen, Vaazen, Wanden,
Daar leerelingen door verrukt in liefde branden
Om 't na te volgen, zo gy maar navolglijk zyt;
Doch 't is niet mooglijk dan door onvermoeiden vlijt,
Opmerking, yver, om, uit letterrijke boeken,

't Geheim der weetenschap en kunsten op te zoeken.
Uit dit uw nuttig werk straalt uw volmaakt vernuft,
't Geen nergens stil voor staat, voor aarzelt, noch voor suft,
Zo wel in schilderen, als etsen, en graveeren,
Wiskunstig tekenen, ontwerpen en bootseeren:
'k Aanschouw in dit Tafreel uw zonderlinge geest,
De Maagd, Beeldhouwery, haar eigenschap, haar leest,
Gewaad, gedaante, en haar gereetschap, kloeke vonden,
Gebooren uit verstand, daar elk is aan gebonden:
Door haar schept gy uit wasch, uit klei, uit elpenbeen,
Uit hout, uit marmer, en uit allerhande steen
Gedaantens naar den eisch, dan schynt uw kunst te geeven
Aan wasch, klei, steen, en hout en elpenbeen het leeven.
Die dus uw voet niet volgt loopt door onkunde mis,
En maakt al dwaalende zyn werken by de gis.
LAIRESS', *gy zult de roest des tydts door lof verduuren;*
Gy hebt gewoekerd van u zelf, geen ledige uuren
Gekend, maar steedts voldaan uw nyverende plicht,
Den grooten Angelo, dat wyduitstraalend licht,
Wierd door zijn naarstigheid, en door zijn hooge jaaren,
Berooft van zijn gezigt, maar kon zijn kunst bewaaren;
Want toen hy blind was zag hy door zijn wisse hand,
En voelde een beeld of 't waar gevormt in goeden stant,
Of 't oud of nieuw werk waar, geen blindheid kon beletten,
Dat hy naauwkeurig daar den prys niet op zou zetten.
Gy hebt één lot met hem, verzienden Blindenman,
Terwyl uw geest naar eisch de dingen schatten kan,
Daar gy de blyken van nu in het licht doet geeven,
Waar door uw naam en faam ontsterffelijk zal leeven.
Gy Tyber, stof, stof op uw Konstenaaren vry;
Gedoog dat we op LAIRESSE *ook stoffen aan het Y,*
Die de Oudheid overtreft, ten minst' kan evenaaren,
Terwijl Minervas geest is in zijn brein gevaaren.

J. PLUIMER.

GROOT SCHILDER-BOEK,

NEGENDE BOEK.

Verhandeling van de Beeldhouwery.

EERSTE HOOFDSTUK.

Er wy tot de hoedanigheden en uitwerkingen van de Beeldhouwery komen, zullen wy alvoorens, tot onze Inleiding, een weinig van haare oudheid ſpreeken. Inleiding.

Dedalus, zynde zo beroemd een Bouwmeeſter als ervaren en voortreffelyk Beeldhouwer, was van een Koninglyk geſlacht: *Cadmus* zelve, aan wien de Stad Troye haare beginſelen verſchuldigd is, was een Konings Zoon. Deze onwederſpreekelyke waarheden zyn baarblykelyke preuven van het geene ik hier ter neder ſtelle. Dewyl deze Weetenſchappen dan uit de Griekſche Oudheden voortkomen, zal ik der zelver vinders niet gaan zoeken uit de overblyfſelen der Iſraëliten, noch aan die aan den zeer koſtelyken en voortreffelyken Tempel van *Salomon* hunne konſtoeffeningen hebben beſteed, aan de hoofden der Cherubynen, aan de cieraaden der Arke, en aan de Vaten welke tot gebruik hunner offerhanden ingewyd waren. Het is genoeg, dat de H. Bladeren ons nadrukkelyk daar van ſpreeken, om ons te overtuigen dat deze Konſten ook in die tyden in zeer groot gebruik zyn geweeſt. Oudheid der Beeldhouwery.

Genoegſaam is bekend de onvermoeide arbeid dien de kinderen van *Seth* namen om op twee Kolommen, van welke de eene van gebakken, en d'andere van arduinſteen was, te graveeren en aan de nakomelingen na te laaten alle het geene zy in de Sterrekunde hadden ondervonden; op dat die Konſt mogte aan de laatere eeuwen in haar geheel blyven, welke de zondvloed en de overſtroomende wateren met haaren ondergang dreigden; en dat na de zondvloed *Prometheus*, Zoon van *Japhet*, de eerſte was die uitvond de geboetſeerde en gebakkene beelden: 't geen voet heeft gegeeven tot alle de fabelen en verdichtſelen der Poëeten. De Aſſyriers en de Chaldëers waren onderweezen in de Beeldhouwery; gelyk men leeſt dat *Laban* Huisgoden had welke zyne Dochter *Rachel* hem ontroof-

roofde: en naderhand maakte het Joodsche volk in de woestyne, by den berg Sinaï, zich een gouden Kalf, om het zelve aan te bidden.

De Heidenen begaven zich met een zeer goed gevolg tot het onderzoek der Konsten. *Ninus*, de zoon van *Belus*, anders in de H: Schriften genaamd *Nimrotd*, eerste Koning van Assyrien, vereeuwigde de gedachtenisse van zynen Vader, stichtende hem ter eere een Tempel, vervuld met Stokbeelden, maar onder anderen den Afgod *Baal*, om hem te doen aanbidden. De *Obelisques* of *Piramides*, welke uit Egypten door *Augustus* naar Romen overgebragt wierden, geeven overvloedige blyken van de grootsheid diêr natie in haare werken.

De aloude Beeldhouwers onderrechten ons van duizenderhande aardige uitvindingen en omstandigheden der Historien, waar van zy de oplossing geeven; ons leerende de gewoontens der Ouden, der zelver Godtsdienst, verscheidene kleedingen, wapenen, enz. vermits alle die dingen van een zeer naauwkeurig onderzoek en oeffening zyn.

In de tyden van *Alexander* hebben de Schilderkonst en Beeldhouwery haare volmaaktste gronden gehad.

Het is ook niet door gebrek van verstand, dat men de Antieken als de volmaaktste modellen van welstand en treffelijke overeenkomste heeft voorgesteld: en om de reden hier af klaarlijk te doen zien, moet men weeten, dat de eeuw, in de welke *Alexander* heeft geleefd, de allervolmaaktste was die men kan bedenken, ter oorzaak van het voorneemen 't geen men in dien tyd by der hand vatte, noopende de Konsten en Wetenschappen tot den hoogsten top van volmaaktheid te brengen. Ten dezen einde dan begon men met de Schilderkonst en Beeldhouwery, zoekende daar in eenige voorschriften te maaken waar uit men vaste en wiskonstige regelen konde ter neder stellen, buiten dewelke men niet en kon gaan zonder van de waare order en schoonheid af te dwaalen. De vermaardste Beeldhouwers dier tyden besteedden derhalven alle de krachten van hun verstand om dat werk gelykelyk voort te zetten, en beyverden zich tot een naauwkeurig onderzoek van de schoonheid der natuure, en van wat gedaante en proportie de gedeeltens van het ligchaam moesten weezen om de welstand en gezonde overeenkomste daar in te brengen, zodanig dat de zelve al te samen by malkanderen vergaderd zijnde, een geheel volmaakt konstwerk mogten formeeren: doch zynde het hun niet mogelijk alle de verzamelde deelen in een en het zelve voorwerp by een te brengen, beslooten zy de voornaamste en schoonste deelen uit de eene en d'andere te verkiezen, om verscheidene volmaakte beelden daar uit te samen te stellen, welke aan de nakomelingen tot voorschriften en modellen mogten verstrekken.

TWE-

TWEDE HOOFDSTUK.

DE Beeldhouwery is een naarbootſinge der geheele natuur, haare voorwerpen door een krachtige beweeginge des ligchaams en behendigheid der handen uitvoerende. Zy beſtaat in de *ſymetrie* of naauwkeurige afdeelinge van de byzondere hoedanigheden der voorwerpen, voornaamentlyk in 't Menſchbeeld, waar in zy ook meeſt uitmunt, en daar na in de viervoetige Dieren, ten opzichte van hunne proportie en ſchikking, alles rond en het leven zeer gelykformig; zynde dit het voornaamſte van haare twee hoedanigheden. Wat de Beeldhouwery is, en waar in zy beſtaat.

Haare twede uitvoering betreft het Basreléve, of Halfrond, na de verſcheidene hoedanigheden, gelyk wy hier na zullen verklaaren.

De Stoffen, die zy bewerkt, zyn vyfderley, te weeten die de voornaamſte zyn, van byzondere natuur en eigenſchap. Hoe veele Stoffen zy bewerkt.

De eerſte, is de Kley of Potaard. En welke die zyn.

De twede, Was.

De derde, Hout.

De vierde, Elpenbeen of Yvoor.

En de laatſte, Steen.

De twee eerſte werden door houte werktuigen bearbeid, en d'andere door yzer en ſcherp: doch elke Stoffe vereiſcht een byzondere handeling. Van de eerſte neemt zy af: tot de twede voegt zy toe: in de derde hakt zy: van de vierde ſchraapt zy: en tot de laatſte ſtoot zy, na den aart der ſtoffe leenig of taay, draadig, vaſt, droog en bros is. Haare werktuigen.

Nu ſtaat hier aan te merken, hoe zy te werk gaat in het maaken van een Beeld of ander Schepſel. Hoe zy een Beeld bewerkt.

Eerſtelyk ſtelt zy op papier haare gedachten in 't ruuw, verkiezende de ſchoonſte zyde. Daar na neemt zy wat potaard of kley, en zet deze begrippen overeind, zo veel het mogelyk is haare vaſt geſtelde tekening gelykende. Als het nu in 't ruuw is gevormd, met een tandig en afneemend houtje, doch meeſt met de vinger, ſchikt zy het leven alzo, om dat ruuwe modél naauwkeurig daar na op te maaken en uit te voeren. Als zich dit dan van vooren wel vertoont, gaat zy allengskens om, tot dat het van alle kanten heel opgemaakt is, en 'er niets meer aan ontbreekt. Het werk aldus eenigen tyd ſtaande te droogen, laat men het in den oven bakken; dienende het zelve dan voorts tot modél, om in 't marmer, of andere ſtoffe, daar na uit te houwen.

Het voornaamſte in deze Konſt is een ſchoone geſtalte, en een nette of duidelyke afbeelding der dingen die men voor heeft te vertoonen, Waar in zy beſtaat.

op het naauwkeurigste uitgewrocht, als Menschen, Beesten, Dieren, ja alles wat naargebootst kan worden: doch het voornaamste zyn Beelden en Basreléves.

Het eerste werd begreepen in Man, Vrouw, en Kind van allerhanden ouderdom, als mede Conterfeitsels.

Het twede zyn Paard, Kameel, Oliphant, Leeuw, en meer andere Beesten.

Het derde Paauw, Arend, Raave, Uil, en diergelyke in deze Konst te pas komende: tot alle welke dingen een naauwkeurige en grondige kennis vereischt word.

Dewyl dan aan deze Konst zo veel vast is, oordeel ik het van het uiterste belang dat een welmeenend Oeffenaar al zyne vlyt aanwende om voor eerst de Tekenkonst grondig te verstaan, eer hy de practyk of oeffening aanvaart, en zulks om twee redenen.

En wat tot de zelve vereischt word.

Eerstelyk, op hoop van eer en voordeel.

Ten tweden, uit vrees voor schade en schande.

Welke twee dingen den Meester altyd volgen, en voor de helft, dat 's te zeggen een van beiden, onvermydelyk van zyne kennis en uitvoering afhangen.

Haar vermogen.

Hier by is aan te merken, van wat vermogen deze twee dingen zyn ten opzichte van den Oeffenaar.

Het is een werk daar veel aanhangt, en van groote kosten, zo wel ten aanzien van de materiaalen of werkstoffen, als van de traage langduurigheid des arbeidts. Indien het gebeurt, dat het wel gelukt, brengt het groote eer en voordeel aan; maar in tegendeel, zo het mislukt, noch grooter verlies en schande.

En welke Boeken een Beeldhouwer noodzaakelyk zyn.

Een welmeenend Beeldhouwer dient deze navolgende Boeken noodzaakelyk te hebben: de Statuaas van *Perrier*, de *Iconologia* of zinnebeeldelyke Betekenissen van *Cesar Ripa*, *Oudaans* Roomsche Mogendheid, en meer andere Boeken van de Oudheden; mitsgaders de voornaamste Historien, doch voor al *les Characteres des Passions* van *Monsr. de la Chambre*, en andere van de Hertstogten; als mede die der kleedingen; ook die van Beesten en Gediertens, enz.

En tot hunne oeffening of practyk, Pleisterbeelden, Basreléves, Medaljes, Borstbeelden, Handen en Voeten, Leeuwen en Leeuwinnen, *Sphinxen*, *Termen*, en meer andere dingen die 'er te krygen zyn; ook Modellen van was, van potaarde, en op papier.

Van de Basreléves.

DERDE HOOFDSTUK.

WY zullen dan, om grondig van dit alles te handelen, beginnen met de Basreléves, welke driederley in soort zyn, te weeten byna rond, half rond, en flaauw of plat; waar in dit onderscheid wel in acht genomen moet worden, alzo zy drie byzondere oogmerken in hunne proportie of verdeeling hebben. *Driederley soort der zelve.*

De eerste, byna rond, is die, welke men gemeenlyk in holle nissen gebruikt met levensgroote beelden, hebbende drie verdiepingen of gronden achter malkander, de voorste beelden byna rond, de twede half, en de derde wat minder. *En welke die zyn, benevens hun gebruik.*

De twede soort, half rond, gebruikt men in ondiepe vierkante nissen, frontespiessen, ronde bovendeuren en nissen. Deze heeft twee verdiepingen, te weeten, de voorste half rond, en de twede wat flaauwer.

De derde soort is die, welke men gebruikt in friesen, pedestallen, borstweeringen, en medaljes. Deze derde soort heeft maar eene verdieping, of een enkeld beeld op een grond.

Wat het ordineeren derzelve aangaat, daar staan deze vyf dingen in waar te neemen. *Vyf waarneemingen in 't ordineeren der zelve.*

Dat het voornaamste beeld van 't werk zyne volle verhevenheid behoude, en die het minst te zeggen heeft het flaauwste werd, en in de grond blyve zitten.

Dat de meeste beweeging en werking der beelden altyd in het *profiel* of op zyde geschiede: doch daar moet geene verkorting der leden weezen.

Dat de hegting der uitsteekende gedeeltens natuurlyk, en niet gezocht moet schynen.

En eindelyk, dat het werk overal gelyk geschikt zy, niet te vol op de eene plaats en te yl op een andere, maar evenwichtig verdeeld, aan het welk veel geleegen is.

Schoon dit werk van Basreléves de Beeldhouwers byzonder schynt te betreffen, is het echter den Schilders even na, en zulks uit de byzondere vermaagschapping die deze twee Konsten met malkander hebben, waar door de eene zonder de andere niet volmaakt kan weezen. *En aanmerking van de nuttigheid dezer verhandeling.*

De Beeldhouwer ontleent van den Schilder de ordinantie of stelling, *Wat de Beeldhouwer*

van den Schilder ontleent.

die hem tot grondslag van zyn werk dient, waar na hy dan zyne practyk begint te oeffenen.

In tegendeel ontleent de Schilder van den Beeldhouwer de practyk van 't boetseeren, als moetende hem tot een vasten grond in het uitvoeren van zodanig een werk noodzaakelyk dienen.

Het is dan om die reden waarom ik vermoede dat een Schilder onmogelyk een goed Basreléve kan schilderen, ten zy hy wat konne boetseeren; gelyk ook in tegendeel geen goed Beeldhouwer den aanschouwers hier in genoeg zal doen ten zy hy eenige ervarenheid in de Schilderkonst hebbe.

Aanmerking op de daaging van deze driederley Basreléves.

Een verstandig Meester zal naauwkeurig zyn in 't stellen van zodanige Basreléves, als voor verhaald is, naamentlyk; dat ieder zyn behoorend licht ontfange, ten einde alles duidelyk en zonder de minste verandering bekend werde. Zonnelicht, of kantige schaduwen maaken de dingen onkenbaar door de wanschapenheid der slagschaduwen, welke zich in die gelegentheid in de natuur vertoonen, wanneer het werk heel verheeven zynde, veele diepe holligheden heeft.

Licht van d'eerste.

Het groote en algemeene licht is voor de eerste, of byna ronde, het voordeeligste.

Der twede.

Wat de twede aangaat, te weeten de half ronde, het licht wat meer op zyde is het bekwaamste, ter oorzaak dat daar weinige verheventheden zyn, en dat het werk derhalven meer vry is van slagschaduwen.

En van de laatste.

Het licht heel op zyde is voor de laatste soort het voordeeligste, geevende het zelve een groote welstand en netheid, schoon het byna geheel zonder schaduwe is.

Mogelyk zal het veelen vreemd voor komen 't geen ik hier wegens het licht gezegt heb, te weeten, dat men het zelve na de Basreléves, of Schilderyen, die daar in zullen staan of hangen, moet schikken, na dat ze verheeven of plat zyn.

Dat men tot ieder soort van Basreléves een bekwaam licht moet verkiezen, daar uit moet men begrypen, dat het licht niet overal even goed is. Hier past een Basreléve in een diepe en holle nis; daar een minder verheeven; en hier weêr een heel flaauwe: zynde dus het een van de zyde, en het ander van vooren gedaagd. Doch men moet niet denken, dat, als de kamer gemaakt is, het licht of de glazen geplaatst, de plaats van twee nissen vastgesteld ter wederzyde van de schoorsteen, het in onze keur staat een Basreléve van drie gronden in d'eene, en een van twee of een grond in d'andere te maaken, om dat het digtste aan de glazen meer van vooren

gedaagd

gedaagd word. Zulks mag geenſins geſchieden; zy moeten even hol en verheeven zyn. Dat men daar toe een bekwaam licht moet verkiezen, is te zeggen, dat men zyn werk zodanig dient te ſchikken, dat ieder na zyn licht een goede welſtand verkrygt. By voorbeeld, in d'eerſte, alwaar de beelden heel verheeven ſtaan, konnen ze geen zo groote ſlagſchaduwen geeven, vermits het licht daar een weinig van vooren op valt; het welk in d'andere zou konnen geſchieden, alwaar het licht meer van de zyde op komt, ten ware men de beelden, die in d'eene aan de regter zyde ſtaan, in d'andere aan de linker zyde zettede, waar door men alsdan die overtollige ſchaduwen zoude konnen voorkomen, en de ongelyke lichten welſtandig vergelyken.

De Basreléves in ondiepe niſſen met twee gronden luiſteren alzo naauw; en 't is het zelve daar mede gelyk in friezen, pedeſtallen, of medaljes.

Veele begaan een grove misſlag wanneer zy hunne Basreléves plaatſen in friezen van ſchoorſteenen, pedeſtallen, en boven kamerdeuren, ja zelfs op de ſchoorſteen, zettende daar meer als halfronde, ja heele ronde beelden boven op; gelyk ik eens een Basreléve, byna rond en op een enkelde dieping, in de fries van een ſchoorſteen gemaakt, gezien heb. My dunkt, dat het heel oneigen is beeldtjes van drie quart voet hoog zo wyd van elkander, en zo yl van plooijen te maaken: ja ſomtydts heeft ieder beeld maar een plooy drie à vier; gelykende het zelve aldus eer een gladde en gepolyſte doodverw, op zyn Schilders geſproken, of, om beter te zeggen, een oud en heel verſleeten, dan opgemaakt werk; dienende wel de helft flaauwer en fynder uitgevoerd te worden. Ik heb aangemerkt, dat, wanneer fraaije Schilders zulke Basreléves op zodanige plaatſen vertoonen, zy alle kloeke partyen van ſchaduwe zo veel vermyden als 't mogelyk is, voornaamentlyk in friezen, pedeſtallen, en andere platte banden; zynde het myns oordeels heel eigen dat die vlakke partyen van de *Architectuur* hunne vlakheid behouden: en gelyk alle de cieraaden, als kapiteelen, loofwerk, modiljons, trigliefen, en diergelyke, in dat geval gemeenlyk kurieus en nettjes uitgevoerd zyn, behooren onze beelden desgelyks teêr en net uitgevoerd te weezen.

Misſlag in het plaatſen der Basreléves.

Zommige houden zich te veel aan de kloeke kant: maar hoe de dingen kleender zyn, voornaamentlyk binnenshuis en zo digt by de hand, hoe zy netter moeten weezen: want buiten is 't een heel ander werk, vermits ze daar van alle kanten verlicht zyn, en derhalven minder afſteeken al zyn zy noch zo verheeven. De Beeldhouwery dan by de *Architectuur* gevoegd zynde, zo als 't behoort, is 't het werk van een vernuftig Meeſter, en waar toe ieder zonder groote oeffening niet bekwaam is.

Dewyl deze Konſtoeffening zo wel den Schilder als Beeldhouwer betreft, zal ik voor den eerſten aantoonen op hoe veelderley manieren men een Baſreléve kan ſchilderen: doch de gemakkelykſte en vaardigſte is altyd de beſte: weshalven ik hier een aanwyzing zal doen van die, welke ik door ervarenheid de beſte heb bevonden.

Manier des Schryvers in 't ſchilderen van Basreleves.

Eerſtelyk ſtryk ik myn doek zuiver en gelyk, met zodanig een koleur als myn Baſreléve moet weezen, 't zy wit, graauw, rood, of geel, &c. tuſſchen licht en ſchaduwe, of van de twede tint.

De grond aldus bereid zynde, en myne ordinantie daar op getekend, zo trek ik de zelve met hard potloot net en correct om, doch een weinig ſterk: waar na men 'er met een drooge doek over heen moet vryven, op dat het 'er vaſt op moge blyven zitten, en de vernis wederſtaan konne zonder te ſmetten. Dan haal ik 'er een dunne vernis over, en daar mede aan 't ſchilderen, eerſt de ſchaduwe en dan de twede tint daar tegen aan, laatende de grond voor het licht blyven, de ſchaduwe met de twede tint luchtig onder een mengende, zonder de zelve met een vispenceel te verdryven, de twede tint met de vinger of een ſtyve penceel met de grond wat ſchommelende. Alsdan neem ik een andere tint, zo donker als myn model aanwyſt, geevende daar mede een grond achter myne beelden, en laatende het werk aan de lichte zyde zonder de minſte rondigheid ſtaan.

Als ik het nu zal opſchilderen, ſtryk ik het geheele Stuk, of een gedeelte zo veel als ik op een tyd kan afmaaken, met een ligter tint als de eerſte grond, heel dun en egaal over al, zodanig dat men daar alles door kan zien: doch men moet acht geeven, dat het wit daar toe heel dik en byna droog moet gevreeven, en niet als met tarpentynolie verdund worden. Op deze natte grond leg ik myne uiterſte hoogſels aan, welke zich dan allengskens daar in vermengen, en de ſchaduwe desgelyks, zonder dat ze malkander raaken.

De twede en derde ſoort kan men zonder moeite ten eerſten opmaaken, op het retoqueeren na, alzo daar geene ſlagſchaduwen noch holligheden aan zyn, gaande te werk als volgt.

En de manier om het uit te voeren.

Ik bereid myn panneel of doek even als gezegt is. Dan hoog ik maar ten eerſten, verdryvende het hoogſel in de natte grond, die door het uittrekken van de terpentynolie wat droog gebleeven is; en zo doe ik met de ſchaduwe desgelyks, laatende aldus de grond voor de twede tint blyven. Is het zaake dat het uittermaaten net uitgevoerd moet worden, ſtryk ik een ſchoone vernis, gemengd met wat taaye witte olie, daar over, op dat het zo ſchielyk niet zal droogen, en ik zo gemakkelyk, en zo lang als ik wil, over en weer over konne ſchilderen, hoogende

de dan op de hoogste partyen, en in de holligheden diepende of toetsende, ook hier en daar met een zagte vispenceel wat smalt schommelende, en wat geel in de gereflexeerde schaduwen. Moet de agtergrond een weinig donkerder weezen, zo is het nu de bekwaamste tyd, want het zal dan niet meer inschieten.

De derde en laatste soort heeft geen andere grond van nooden als de eerste, die heel zuiver en gelyk moet weezen; vermits het licht aan d'eene, en de schaduwe aan d'andere zyde, het werk genoegsaam doet zwellen en verheeven staan. Doch men moet hier aanmerken, dat, zo menigmaal als men 't overschildert of retoqueeren wil, zo menigmaal het ook met vernis moet uitgehaald worden, of ten minsten daar het noodig is, als men niet wil hebben dat het inschiet: want de natuur van de vernis is zodanig, dat die niet meer als eenmaal overschilderd wil weezen, of het werk schiet aanstondts in. Beschryving van de derde soort.

Laat ons nu verder gaan, en aanwyzen wat men dient waar te neemen in het schilderen van beelden in holle nissen, 't welk niet kan geschieden ten zy men de *Perspectief* wel verstaa: anders kan men geen goed beeld maaken, en veel minder deszelfs behoorlyke slagschaduwe aanwyzen. Die het niet verstaan, zullen echter van de onkundigen mogelyk gepreezen, maar van kenners voor botterikken uitgemaakt en belagchen worden. Men moet vooral de *Perspectief* verstaan.

Een groote misslag beging die, welke een schoon beeld in een nis geschilderd had met een stok in de hand, waar van hy de slagschaduwe op de holligheid van de nis zeer duidelyk had aangeweezen, en het been van boven tot onderen, daar het geheele ligchaam op rustte, zonder slagschaduwe gelaaten, zulks maar alleen even aan de voet op de plint aanwyzende. Een slegte zaak, met welke het ging even als met een jong kwantje, die heel eenvoudig zynde, zag dat zyn Meester een graauw beeld in een nis maakte, en hem aanwees dat aan de slagschaduwe veel gelegen was, en dat de zelve ook correct moest weezen, met eenen hem aantoonende het modél daar hy 't na maakte. De jongen niet luy zynde, ging heen en liet een nis maaken; maar alzo hy geen beeld had, leende hy dat van zynen Meester, en plaatste het zelve daar in, trekkende de slagschaduwe met potloot op de nis om, waar na hy zynen beelden, 't zy van wat actie die ook waren, altyd de zelve slagschaduwe toevoegde.

In tegendeel moeten de dingen, op vaste plaatsen geschilderd, om natuurlyk te schynen, hunne behoorlyke slagschaduwen, na de verheevenheid, hebben; wel acht neemende, waar van daan zy hun licht ontfangen, van vooren of van de zyde; ten tweden, hoe ver of naby de Van de schaduwen der Basreleves, Beeldwerk, en andere Cieraa.

zelve

den op muuren en vaste plaats en geschilderd na de zaaging der zelve.

zelve aan het licht zyn geplaatst, op dat men de behoorlyke bepaaling van de slagschaduwen zal konnen vinden; d'eene wat kort, scherp, en krachtig, als zynde naby het licht; en de andere wat langer, flaauwer, en meer smeltende, na maate dat zy van het licht afwyken.

Om den oeffenenden Konstenaars verder te gemoet te komen, dunkt my niet ondienstig noch iets wegens het beschilderen der Vaazen, Potten, Koelvaten, en diergelyke dingen op hout of vlakke voorwerpen, te zeggen.

Hoe men op Vaazen, Potten &c. van hout, of vlakke voorwerpen moet schilderen.

Vermits de geschilderde dingen op eenige vlaktens, in groote en ruime plaatsen staande, geen verheevenheid noch uitsprongen aan weêrzyden konnen hebben, wanneer men ze van vooren ziet, zo zyn de hoog en verre uit steekende cieraaden, als verheevene beelden, leeuwekoppen, festonnen, en diergelyken, daar aan heel oneigen en onnatuurlyk, ten ware de zelve in vaste plaatsen en onbeweegelyk gesteld, maar van eene zyde gezien wierden. Alsdan kan men zodanige verheevene en krachtige dingen daar op schilderen als men wil, blyvende van de kant af, doordien de gladde rondigheid der figuur zulks niet toelaat. De roerende en gebruikelyke dingen, die men van alle kanten kan zien, moeten vlak van vooren gedaagd, heel plat of flaauw, en met geen verheevene uittekken geschilderd worden: en de grond, van wat koleur die zy, moet zodanig gelegt weezen, dat het geen, 't welk daar op word geschilderd, met een donkere tint in zyn omtrek tegens de zelve uitkome, het zy in een beeld of iets anders, en zulks donkerder of ligter na dat het min of meer moet ronden; doch het uiterste hoogsel dient wat sterker als de grond te weezen.

En der zelver koleuren.

Belangende de koleuren, daar zyn 'er veele die wel by malkander passen, als *Lapis Lazuli*, of Azuursteen met goud ingelegt; groene Serpentynsteen, van gelyken met wit, als marmer of pleister, ingelegt; Toetssteen, Porfier, Agaat, en andere. Op hout, van allerhande soort en natuur, past wel Yvoorwerk, doch dat het hout niet al te ligt van koleur zy, gelyk Palm- en Olyvenhout. Het Goud, wanneer men zulks gebruiken wil, moet van zodanig een tint aangelegt worden, als men bekwaam oordeelt om met schulpgoud op de uiterste verheevenheid der dingen opgehoogd, en daar na met vernis overstreeken te werden.

Kleenachting voor de Beeldhouwery in deze landen.

In deze landen word de Beeldhouwery niet veel geacht. Hier is geen of weinig voordeel te maaken met marmer, noch andere steen: en schoon hier of daar een tuin, of zo iets is, daar men nu en dan een beeld of kindje van hartsteen te maaken vind, dat is te gering voor een braaf Meester. Het is zo niet als in Italien, alwaar zo veele deftige

ge en prachtige gebouwen zyn, waar van het beste en fraaiste meest in de Beeldhouwery bestaat. Voor iemand, die wat kan, is 't het land van belofte. Men krygt veel geld, en word by de Grooten aangehaald, en in achtinge gehouden: wegens welke reden het ook noodzaakelyk is, dat een Beeldhouwer alhier wat schilderen kan, om, gelyk men zegt, van de nood een deugd te maaken. Ik heb 'er een gekend, die om deze oorzaak zyn zin zodanig op het schilderen stelde, dat hy de steen in doek, en de bytels in palet en penceelen veranderde: want de menschen willen naauwelyks, zeide hy, hier de doek betaalen, laat staan dat zy zo veel geld voor een blok marmer zouden verkwisten. Zy hebben altyd geen gelegentheid om zulke zwaare ballasten mede te voeren: ik spreek van de geenen, welke hunne huizen, gaanderyen, zaalen of kamers met doek bekleeden, en dan met statuas en basreleves laaten beschilderen, die zy t'eeniger tyd, door ongelegentheid van verhuizing, brand, en diergelyke toevallen op konnen rollen, en elders mede neemen, om andere vertrekken daar mede te behangen; 't geen zy anders niet zouden konnen doen. Doch het is, dunkt my, noch voorzichtiger gedaan als 't wel plagt, wanneer zy alles op de muuren zelve beten schilderen: want het is hier te lande niet als in Italien of Vrankryk, gelyk ik zeg, alwaar men veel in *fresco* schildert; 't welk verscheidene Paleizen en Kerken, die honderden van jaaren gestaan hebben, konnen getuigen, 't geen de moeite en kosten ruim waardig is.

Van de kracht, eigenschap, en schikking der Basreleves.

VIERDE HOOFDSTUK.

OM vindingen tot stoffe in deze Konstoeffening, zo wel door het penceel als den bytel, oordeel ik dat nooit Konstenaar behoeft verleegen te zyn: want wy vinden niet alleen de zelve in de Vercieringen, Zinnebeelden, en Bagchanaalen, maar ook in de H: Bladeren. *Stoffe en voorwerpen om Basreleves af te maaken.*

Voor dezen heb ik in het Hoofdstuk van de Schikking der Geschiedenissen en Voorwerpen dat van *Juda* en *Thamar* voorgesteld; het welk een weinig, volgens de Schikking der Basreleves, veranderd zynde, nevens veele andere, bekwaam daar toe is, wanneer men twee of drie gronden achter malkander wil verbeelden: doch in deze Geschiedenis is zo veel diepte niet noodig. En hoe fraay voegt zulk een Basrelere, wanneer men een Rechtstaal der Jooden of Christenen wilde stoffeeren? Indien men nu hier den knegt en het landhuis op een byzondere *Voorbeeld in Juda en Thamar.*

groud plaatste, zou de zaak heel kenbaar worden, zo men de zelve na zyn vermogen gantsch natuurlyk uitdrukte. Want hoewel veele waanen, dat het met de Basreleves even zodanig gelegen is als met de Gedenkpenningen, die maar alleen tot een vereeuwing der gebeurtenis van dit of dat voorval, of deze of geene gedenkwaardige geschiedenis, strekken, zulks word door my wel niet volkomen ontkend: maar het voornaamste inzicht is, myns 's oordeels, dat de zelve, op een leerzaame wyze, tot cieraad der Gebouwen dienen: maar hoe duidelyker, konstiger, en verstaanbaarder zulks geschied, hoe het beter is, voornaamentlyk als men een vrye verkiezing en de middelen daar toe heeft. Doch wat de geschilderde Basreleves aangaat, die moeten zo wel als een konstige Schildery hunne eigenschap hebben; 't geen de Ouden, die deze Konst zo ver hebben gebragt, ons genoegzaam in hunne fraaje overblyfzelen hebben nagelaaten, zynde voor ons de beste modellen die wy zouden konnen bedenken.

Verkeerd gevoelen van de Basreleves

Kennis en gebruik der Antieken van de zelve.

Ik beken, met veele anderen, dat zonder de naauwkeurige opmerkingen, overweegingen, navorschinge der Oudheid, en de uitlegging van sommige schrandere Geesten die tot onze narichting daar af geschreeven hebben, wy weinig van de zinbetekening der Antieke Basreleves zouden weeten: want veele van de zelve zyn zo vreemd en duister, dat men naauwelyks begrypt wat zy door de verbeeldingen te kennen wilden geeven.

Wy zullen ons derhalven een weinig begeven aan die lange en smalle, doch fraaje Basreleve van *Meleager*, door zyne Moeder, overmits het verbranden van het ongelukkig noodlotshout, gedood. 't Is waar, dat de verbeelding dezer zaak, geval, of verschiedel, naauw is uitgedrukt: maar na myn gevoelen heeft de Meester de woedende en krachtige werkingen van *Meleagers* lighaam nagelaaten om de cierlykheid der *actie* te behouden. Ik vind het ook niet vreemd, dat veele deze geschiedenis niet begrypen zouden, ten ware het byschrift zulks te kennen gaf. Men ziet daar wel de drie *Fatade* Zusters, of Schikgodinnen; maar men weet niet, of de Moeder daar by is: en hoewel 'er *Diana* by zit te treuren, verklaart dat echter geen vollen zin niet. Men hadde veel eer eenige jachttuigen en honden by hem geplaatst, om zyne persoon en genegentheden daar door te verbeelden. En hoewel de verbranding des houts de zaak eenigins schynt te kennen te geeven, zo dunkt my evenwel dat dit hout te net gebakt en geschaafd is, en meer na brandhout moest gelyken. Maar het geen my het meest verwondert, is dat de Moeder *Althea*, een der hoofdpersonagien, daar niet in is, zy die zulk een groote Vorstin was, en dit wraak die treurspel volvoerde: daar het immers een

Voorbeeld in een beroemde Basreleve van Meleager, door Perrier geëtst.

van

van de krachtigste uitwerkingen van een wraakzuchtig gemoed is te willen triumfeeren, zelfs in de tegenwoordigheid der overwonnelingen. Daar en boven ziet men gantsch geen werkelyke hertstogten hier in regeeren. Ik zou ook niet durven zeggen, welk een vrouw daar by hem zit, of het zyne Moeder, *Diana*, *Atalanta*, of eenige andere persoon wil verbeelden: doch dat het zyne Moeder is, geloof ik niet; want de Zoon schynt zo oud van gelaat als zy. Behalven dat bespeurt men geene beweging van een gepynigd lichaam in hem. Ook begryp ik niet, welk een troontje op het ronde bord, om laag op de grond staande, verbeeld is; zynde geen Meubel tot cieraad, maar zekerlyk om eenige redenen door den Konstenaar daar geplaatst. Anderen meenen, dat het de razerny, kwelling, of wel het vuur wil verbeelden; hiertoe bewoogen zynde, om dat deszelfs hairlokken vuurvlammen schynen te weezen. Immers had de Konstenaar door rypingen der oogen, spanning van armen en beenen, trekkingen van neus, mond, vingers en toonen, zulks, benevens de kwelling en pyn in den persoon des stervelings, nader konnen uitdrukken; en hier werd men niets, 't geen daar na gelykt, gewaar. In tegendeel schynt hy gerust te sterven; 't welk zyne armen, digt aan het lyf gesloten en regt uitgestrekt, genoegzaam aanwyzen. Buiten dat is het tegens den regel der Zinnebeelden strydig, welke wil, dat, waar de daadelykheid door den persoon zelf kan verrigt worden, men geene bybeeldsels daar toe van nooden heeft, en veel minder dat men een tweeden of derden, om den zin te verbeelden, daar by mag voegen, ten zy in Pronkbeelden, gelyk de Tirannie by *Nero*, de Heerschzucht by *Alexander*, de Dapperheid by *Scipio*, en alzo ook met anderen.

't Is waar, voor dezen plagten de Schilders, om dat zy de hertstog- Oud Schildersgebruik.
ten in de troonen en gelaaten niet wisten uit te drukken, de zelve op een rolletje of wimpeltje, uit den mond zynen oorsprong neemende, daar by te zetten: en aldus gaven zy die te verstaan. Dit heeft plaats en gebruik gehad tot 'er tyd dat ze beter onderregt waren: weshalven ik zeggen wil, dat het zeer oneigen zoude weezen een zittenden of stilstaanden man te verbeelden, en daar by een haan of spoor, om te beteekenen dat het een naarstig man is; en een doodshoofd by een ander, om te kennen te geeven dat hy dood is, enz.

Uit deeze aanmerkingen blykt het, dat door de fraaye actie en beweging deeze *Meleager* eerder kenbaar moest zyn: want het voornaamste oogmerk van 't geen men vertoont is de eigenschap der zelve zaak krachtig en natuurlyk uit te drukken; 't welk zo wel in Basrelief en als in Schildery kan geschieden, ten ware de Geschiedenis zulks niet

mede bragt. Niettemin zyn'er sommige hertstogten, die niet uiterlyk werken, welke men door eenige byvoeging moet te kennen geeven, om verstaanbaarder voor den beschouwer te weezen, als daar zyn de Liefde, Barmhertigheid, Godtsvrucht, Milddaadigheid, en diergelyke: maar in tegendeel de Gramschap, Dolheid of Raazerny, Pyn, Smert &c, welke het ligchaam zo wel als den geest ontroeren, door slingeringen en draaijingen der leden, hebben geen zinhulp of bygevoegde verklaaringen van nooden.

Van de Kleeding der Statuaas en Basreléves.

VYFDE HOOFDSTUK.

Op de Kleeding der Statuaas moet men zich niet vertrouwen.

MEn vind onder de Statuaas der Grieken geene als die met eenerley manier van stoffe schynen gekleed te weezen, na dewelke een regt Beeldhouwer of Schilder zich moet reguleeren. Verre is het van daar dat een Conterfeitsel, 't welk niet anders dan een pronkbeeld is, een Statua of steene beeld zou gelyken, alschoon het wit en van een enkele koleur geschilderd ware, ja al was 'er *Ovidius* met alle zyne herscheppingen zelve tegenwoordig. Hier baat geen schoone schikking der plooijen. Zo de zelve aart van stoffen die der Grieken niet gelykt, zyn zy den steen niet eigen: noch minder schynen zy met de oudheid gelykvormig te weezen.

En hoe zich daar in te gedraagen.

Laaten wy ons dan niet vleijen, dat wy iets zullen voorderen met nieuwe stoffen te zoeken tot het kleeden van onze beelden, noch ons te veel vertrouwen op de behendigheid onzer handen door het bewerken van de steenen, hoe bros zy ook mogen weezen, en dat 'er niets is dat men niet maaken kan, ja dunne plooijen als papier, vliegende lapjes en losse tuiten die maar aan een draad gehegt zyn, en diergelyke dingen meer: maar volgen wy liever hen in de dunheid, leenigheid, en slapheid hunner kleedingen, dat het schoon beloop der beweegende deelen niet verhinderd, maar duidelyk daar onder bespeurd werde, ten ware oude vrouwen en mannen, welke ten opzichte van hunne steevigheid wel met grof laken mogen bekleed werden, echter met zulk een omzichtigheid, dat het geen kleêren zonder ligchaam schynen, maar digt aan 't lyf de voornaamste partyen aanwyzende, waar van de einden slapjes nederhangen zonder uitsteeksels.

De vliegende Kleêren zyn niet als op de twede of derde grond eigen.

De vliegende kleêren hebben geen plaats in de Pronkbeelden noch Basreléves; en schoon deze laatsten Geschiedenissen verbeelden, heeft het

het doch geen eigenschap, ten ware op de twede of derde grond, konnende alsdan ten dien opzichte tegens de zelve grond gehegt worden, en aldaar niet hinderen.

In een Medalje van weinig verhevenheid, en op Potten of Vaazen, alwaar men vliegende en loopende beelden in allerhande Geschiedenissen kan vertoonen, staat het vry zo veele vliegende kleêren te maaken als men wil; vermits, gelyk wy in het derde Hoofdstuk aangeweezen hebben, de meeste beweeging op een enkelde of twede grond altyd in 't *profiel* moet geschieden.

Dat de Grieken de eerste vinders van de slappe kleêren, als wel de gemakkelykste, zyn geweest, wil ik gaarne bekennen: maar dat het daarom niet geoorlofd zou zyn, nu de Beeldhouwery tot zulk een hoogen trap van volmaaktheid gebragt is, allerhande stoffen te mogen gebruiken, dewyl het doenlyk is, dunkt my vreemd: want het is zeker, dat alle dingen door de langduurige oeffening beter en beter worden; en dat men noch dagelyks nieuwe dingen vind, en aan den dag ziet komen, die voor dezen niet bekend geweest zyn. Behalven dat, daar zyn weinige wetten geweest, die niet somtydts verbeterd, of op een deftige wyze vermeerderd konnen werden; niettegenstaande dat het spreekwoord zegt: *zelden ziet men jongen die de ouden verbeteren zullen.* Nochtans gebeurt het in zommige dingen wel, en voornaamentlyk in deze Konst. Dat ik hier zeg van wetten, is maar by gelykenis. Ziet eens den beroemden *Bernin* te Romen, hoe verre hy zich aan de Grieksche oudheden heeft laaten gelegen zyn, en zich daar aan verbonden. Hy heeft ze voorby gestapt door zyn vernuft: ja hy is zo verre gekomen, dat het hem niet scheelde wat hem voor kwam, vliegende, loopende, leggende, staande, naakte of gekleede beelden. Alles, wat het ook mogt weezen, voerde hy uit niet als de Grieken op een steenachtige wyze, maar met vliegende kleêren, spartelende en slingerende, anders niet dan of het leevende menschen waren; niet als darmen gekronkeld, maar schoone en vlakke plooijen, dan slap, dan styf, dik of dun, en dat zo mals en lieffelyk uitgewerkt, als de Konst vereischt. Maar wat zeg ik? wy behoeven zo ver niet te gaan. Daar is die vermaarde Beeldhouwer *Keizer*, wat heeft die niet al fraaye kleedingen gemaakt? Zekerlyk heeft hy de Antieken niet gevolgd; maar wel gedagt, dat het geen braaf Meester, gelyk hy was, betaamde de gemeene sleur na te volgen: hy zocht het *plus ultra*, om verder te geraaken.

Hoe veel sedert eenige eeuwen in deze Konst gevorderd is.

Voorbeeld in den Ridder *Bernin.*

Keizer.

Behalven de gemelden hebben wy noch dien grooten Meester *Francisco du Quenooy:* niet dat ik dezen noem om anderen te misspryzen, door hen stilswygende voorby te gaan, maar als braave voorgangers om ons het regte pad

En *Quenooy.*

aan te wyzen 't welk men behoort in te ſlaan om niet te dwaalen en beriſpt te worden. Want met te zeggen dat *Bernin* deed het geen de Grieken niet gedaan hebben, daar mede wil ik te kennen geeven dat hy zyne beelden met dikke en ſtyve ſtoffen bekleedde, om de zelve, na het ſchynt, beweegelyker te maaken, de lappen geſlingerd, vliegende en ſpartelende; het welk een braaf en verſtandig Meeſter vry ſtaat te doen als hy het kan uitvoeren.

Verkiezinge des Schryvers omtrent de Beeldhouwkunde.

Hoewel het iemand mogt toeſchynen, dat ik de geheele Oudheid en haaren alouden roem onder de voet gooije, is zulks echter myn toeleg geenſins: maar dit weet ik, dat wanneer aan zommigen voorgeſteld wierd een *Praxiteles*, of *Phidias* te zyn, of de vrye keur van hen en den Hollandſchen *Keizer*, of Roomſchen *Bernin*, te mogen hebben, zy zich aan de laatſten houden zouden. De reden van deze verkiezing ſchryven zy toe aan de opkomſt der Konſt, welke toen zo verre niet was, als zy in de volgende eeuwen gevoorderd is geworden: doch wat myn gevoelen belangt, hoewel het in onze keur of vrye wil ſtaat zodanig een Stoffe te verbeelden als wy willen, en uitvoeren konnen, zo lang als men geen ſchoonder, eigender, noch deftiger vind dan die welke ons de Grieken tot voorbeeld hebben gegeven, oordeel ik dat men zich daar by behoorde te houden. Wat het vliegen, ſpartelen, waaijen, en woelen aangaat, dewyl het in de Pronkbeelden heel oneigen is, gelyk wy gezegt hebben, zal ik zulks ter believinge van *Bernin* laaten, en meen noch *Keyzer* noch *Quellinus* na te volgen: doch als ik iemand die eer zou willen aandoen, zou het *Franciſco Quenooy* weezen.

En redeneering over zyn gevoelen.

Dit zeg ik niet om iemand aan te raaden de byzondere manier van dezen of geenen na te volgen: geheelyk niet. Zulks is nooit het minſte noch meeſte myner gedachten geweeſt. Maar dewyl ieder menſch zyne byzondere genegentheid en verkiezing heeft, behoud ik ook de vryheid van de myne te hebben. Ik ſtel deeze redeneering alleenlyk voor om verſtanden te oeffenen door het onderzoeken van zaaken.

Misſlag van veele Beeldhouwers.

Veele begaan een groote miſſlag: want als zy ſomtydts een party voor hebben daar hunne zinnen opgezet zyn, die bewerken zy met de grootſte yver en luſt der waereld, om de murwheid daar in te brengen, 't zy een mooyen hals, fraaye ſchouder, of rug met aardige muskels, of een ſchoone dy: en als die wel na hun zin uitvalt, dan zyn zy daar als verliefd op; zo dat men veeltydts wel kan bemerken waar de zulke de meeſte luſt in gehad hebben. Dit is de reden waarom de partyen ſomtydts in een beeld zo ongelyk zyn, de eene fraay, en de andere ſlegter; hebbende bywylen om een rug fraay te bewerken, andere deelen ongeacht voorby gegaan, als handen, voeten, hals, ja ſomtydts het aan-

aangezicht; daar het nochtans in hunne macht is die beter te maaken als zy 't maar in acht wilden neemen: maar zy kittelen zich te veel om eenig deel naar hunne zinnelykheid zuiver uit te werken. Het is wel waar, dat aan de voornaamste partyen het meeste geleegen is: maar echter weet men, dat de mindere deelen een schoon beeld geheel konnen vercieren, en ook wel bederven, en t'eenemaal ontcieren. Wat is doch een schoon naakt met slegte handen en plompe voeten? Waarom is van *Dyk* zo beroemd geweest in zyne Conterfeitsels, als om dat hy zo veel werk van een hand maakte als van een troonie? Iemand, die de practyk heeft, kan 't niet verscheelen of hy een vierkant blok marmer hakt, of dat hy iets van potaarde maakt, behalven dat het eerste meerder tyd vereischt.

Echter is deze verkiezelyke handeling, netheid en zuiverheid van geen belang, indien het beeld niet wel geschikt noch getekend is; dewyl het een met het ander vereenigt, de grootste volmaaktheid voortbrengt. Derhalven is het zeker, dat, indien *Phidias* en *Praxiteles* de handeling en cierlykheid van *Bernin* gehad hadden, en deze laatste de kennis der Grieken, zy alle drie veel lofwaardiger zouden geweest zyn. Vergelijking tusschen *Bernin* en de Ouden.

Ik wil niet alleenlyk gaarne bekennen, maar stel voor vast dat het gebrek der Konst heel veel door de Konstenaars zelve is ontstaan, zo wel in de Schilder-, Beeldhouw-, als Bouwkunde; doordien de Meesters hunne geheimen, konstregelen, en ondervindingen aan hunne Leerlingen niet hebben willen overgeeven en bekend maaken: ja veele hebben zelfs getracht hunne Discipelen, welke wat voorbaarig in de Konst voorderden, te stuiten, en eenige verhindering in de weeg te brengen. Want te willen twyffelen, dat de Alouden de zelve niet wel verstaan hebben, zulks zou een groote dwaasheid weezen: maar de voornoemde reden, myn 's oordeels, is wel de voornaamste van haaren ondergang; waar uit de twede, naamentlyk de lusteloosheid der Leerlingen, om zich tot verder oeffening in de zelve te beyveren, ontstaan is. Deze zaak heeft voor al klem op de Beeldhouwery. Daar is niemand die het regte pad zyner voorgangers wil zoeken. Het zelve is nu zo begroeid en twyffelachtig geworden, dat het byna onnaspeurlyk is. Elk loopt nu blindelings door de heyde, zonder te weeten waar heen. Oorzaak der verachtering in de Konsten.

Men ziet, dat de Grieksche Beeldhouwers gemeenlyk meer naakte gedaantens als de Romeinen gemaakt hebben: daar ik geen andere reden van weet te geeven, als dat de Grieken voorwerpen genomen hebben meer overeenkomstig met hunne begeertens, om te doen verwonderen de diepte van hunne kennis in de samenbouwing en in de gelykenissen der deelen van het menschelyke ligchaam. In hunne opgeregte Statuaas Onderscheid der Grieken en Romeinen in hunne Statuaas.

ver-

vertoonden zy veel eer Goden als Menſchen, en in hunne Basreléves veel eer Bagchanaalen en Offerhanden als Geſchiedeniſſen.

De Romeinen in tegendeel, welke door hunne Statuaas en Basreléves aan den nazaat wilden overgeeven de geheugeniſſe van hunne Keizers, hebben zich noodzaakelyk verbonden geacht, om niets te doen tegens de Geſchiedenis, hunne beelden te kleeden na de wyze van hunnen tyd.

Wat in het ſchilderen der Statuaas en Basreléves waargenomen dient te worden.

Laat ons nu eens aanmerken, wat in het ſchilderen der Statuaas en Basreléves dient waargenomen te worden. Het is zeker, dat zy zuiver en wit moeten zyn, ter oorzaak dat men zulk een werk nooit plagt te onderneemen ten ware men alvoorens ſchoone blokken marmer daar toe uitgezocht hadde, om zulk een zwaarwichtige zaak, daar zo veel moeite en koſten aan hangen, niet in de waagſchaal te ſtellen. Derhalven moet men op de ſteenen en hunne ſoorten acht geeven.

De verſchillende ſoorten van wit Marmer.

Daar zyn verſcheidene ſoorten van wit marmer, onder anderen een die heel wit is, weêr een andere wat blaauwachtig, een derde vleeſchachtig van koleur, enz. 't zy dat het in de natuur zodanig is, of dat het door den tyd is veranderd: als ze maar niet bevlakt zyn, zyn ze altegader even goed, en ſtaan even wel wanneer ze tegen bekwaame gronden geſteld worden.

De Ouden hebben het wit Marmer, om gedenkwaardige zaaken uit te beelden, boven het gekoleurde geſteld.

Om die reden ziet men dat de Oudheid de doorluchtigſte en gedenkwaardigſte geſchiedeniſſen in koper, of in wit marmer hebben afgebeeld, gelyk veele overblyffelen getuigen, als op Paleizen en Tempels, Eerpoorten, Kolommen, Puntnaalden, Tombes, &c. Behalven noch, zo heeft het wit boven de gekoleurde ſtukken dat het minder verandering onderworpen is: en zo 't eenigſins beſterft of verandert, het is eenpaarig, gelyk het marmer zelf daar niet vry van is. Wat het uitvoeren aangaat, men behoeft niet te twyffelen dat het met veel minder moeite en gevolg uitgevoerd kan worden, en niet minder natuurlyk als met koleuren: en dit niet alleen, maar men vind eer tien bekwaame Meeſters in zulk een ſoort of wyze van ſchilderen dan drie met koleuren, ter oorzaak dat het maar een enkeld deel der Schilderkonſt in zich behelſt, en altyd het zelfde is en blyft zonder verandering; daar het zich met de koleuren heel anders toedraagt.

De verbeelding van de graauwe Stukken.

De graauwe Schilderyen verbeelden maar een muur of ſteenwerk, en de gekoleurde het leven zelf 't geen men als door een venſter ziet. Derhalven zyn de graauwen niet om ons te verkwikken, en konnen ook niet voor byzonder Schildery verſtrekken daar ieder vermaak in vind. want ze worden niet verder aangemerkt als ten opzichte van de plaats daar ze tot cieraad dienen, en maar een kleen gedeelte van zyn: en zo

d'er

d'er iets anders mogt weezen, dat zou de natuur van de steen zyn die ons niet kan verkwikken gelyk wel een gekoleurd Stuk doet. Het is even als met het veld in de zomer en in de winter. Als de noordewind alles heeft verdord en doen sterven, dan is alles graauw en onvermaakelyk, dat 's te zeggen zieleloos; maar wanneer de zomer weder komt, zo herleeft het in 't geheel, en alles word weêr groen: de veelverwige bloemen brengen de ziel weder tot onze verkwikking.

Het wit marmer heeft een zonderlinge koleur en tederheid, 't welk men in de vermenging der verwen kan bespeuren: weshalven het van groot belang is het zelve na zyn grond te voegen daar het tegen geplaatst word. Welke tegen bekwaame gronden moeten gevoegd zyn.

Tusschen graauwe steen moet het alleenlyk uit wit en zwart getemperd, en met wat lichten of geelen oker vermurwd worden; maar tusschen roodachtige of porfiersteen, met een weinig vermiljoen of engels rood gemengd, wat vleeschachtig, zo wel de schaduwe als de twede tint. En waar in die bestaan.

Deze koleur uit het leven grondig geleerd hebbende, zal de zelve d'uiterste bevalligheid aan uw werk toebrengen.

Van de beweegingen die men de Pronkbeelden doet vertoonen.

ZESDE HOOFDSTUK.

BEhalven het geen, 't welk wy van de Kleedinge der Pronkbeelden gezegt hebben, staat 'er noch iets wegens het beloop en de gestaltenis der zelve aangemerkt te worden; zynde daar, myn 's oordeels, het voornaamste en het meest aan gelegen. Voornaame opmerkingen in de beweegingen der Pronkbeelden.

Wy zullen dan voor eerst aantoonen wat Pronkbeelden zyn: ten tweden, of 'er na reden meerder verandering in gebragt kan worden, als de Grieken daar in gevonden hebben: en ten derden, of alle de geene, welke naderhand, en buiten de zelve in gebruik zyn geweest, wel zo goed werden geoordeeld: verders, of het niet raadsaamer is de oude en deugdsaame na te volgen, als nieuwe en minder deugdsaame te zoeken.

Gelyk ieder mensch zyne byzondere beweeging heeft, schoon 'er byna een oneindelyk getal is na de verscheidene gemaatigdheden, de eene woelende, de twede traag, een derde tusschen beide; zo is 't doch niet onwaarschynlyk, dewyl het een zaak zo gemeen en naspeurlyk, ja zo zichtbaar en kennelyk is, dat 'er niemand in de waereld zoude zyn,

ten ware hy geen verstand noch kennis hadde, of van zinnen beroofd was, die de gemelde veranderlyke beweegingen onder de menschen niet zou konnen onderscheiden; nademaal zulks het geen is waar door wy tot afkeer, liefde, of haat tot dezen en geenen gedreeven werden, en wy hunnen ommegang, leven en bedryf aanneemen of verwerpen, dewyl wy ons toch altyd geneegen vinden om ons gelyken te zoeken. Dit aldus zynde, zo is het wel te bezeffen, dat de oude Meesters, en voornaamentlyk de Grieken, die boven alle Natien in vernuft hebben uitgemunt, alle die byzondere beweegingen, zo wel innerlyk als uiterlyk, aangemerkt hebben: ter welke oorzaak zy de zelve ook in hunne werken hebben uitgedrukt, niet alleen zommige, maar zo meenige als 'er geweest zyn, geene uitgezondert. Wat is 'er dan voor onze geesten van die stoffe noch overig? Men zoude immers zeggen, niet met al. Zouden wy dan onze bekwaamheid en geest niet gebruiken mogen om verder te voorderen? Ik oordeel ja, maar in andere dingen meest: want dat gedaan is, zet men ondertusschen aan een kant. Wy zullen dan eens onderzoeken, wat een Pronkbeeld te zeggen zy, en wat daar door betekent werd.

Waar in een Pronkbeeld bestaat.

Een Pronkbeeld of Statua bestaat in een Afgod, met menschelyke gedaante verbeeld: Afgod, zeg ik, ten opzichte van der zelver oorspronk en gebruik, zo verre de Beeldhouwery betreft, na de beste leest en gestalte van een ligchaam geformeerd, zo uit goud, zilver, als andere metaalen, en door de behendigheid, het verstand, en de konstige hand des Meesters bewerkt. Hunne plaats is in Tempelen, Hoven, Paleizen, en andere openbaare plaatsen, tot verciering van de zelve, en van de Bouwkonst voornaamelyk. Men vind die zo wel in de H: Bladen, als in de Verdichtselen: by voorbeeld, in *Mardocheus*, daar hy, op een paard gezeten, van *Haman* door de Stad geleid wierd, met Koninklyke cieraaden opgepronkt: desgelyks in onzen Zaligmaaker, door *Pilatus* te pronk gesteld.

Zo uit de H: Geschiedenissen, als

In waereldlyke.

Men vind ook stoffe daar toe in waereldlyke, ja in de hedendaagsche Geschiedenissen, als by voorbeeld in onzen doorluchtigen en laatst overleedenen Koning *William*, en Koningin *Maria*, hooglosfelyker gedachtenisse, op het leven afgevormd, en in den Tempel van Eer te pronk gezet, en meer diergelyke. Alle welke praalstukken niet na hunne natuurlyke beweegingen werden uitgebeeld, werkelyk, driftig, noch geweldig; maar eenvoudig, of staatig en deftig, na hunne waardigheden, welke wy moeten overweegen als Heeren of Juffers, in deuren of vensters staande, om de menschen te aanschouwen en van hen gezien te worden, doch in aandacht en zonder beweeging; waar van het

spreek-

ſpreekwoord ſchynt oorſpronkelyk te zyn, *hy ſtaat als een ſteene beeld of blok:* als of men zeggen wilde, een ſtil menſch, ſtom, en zonder leevendigen geeſt.

Wy zullen derhalven eens twederley Pronkbeelden aanmerken, beweegelyke en zedige. De zedige zullen wy aanzien als die enkeld in Niſſen en boven Fronteſpieſſen ſtaan: de beweegelyke en ſpartelende, met twee à drie gekoppeld, op Pedeſtallen, Triumfboogen, en Fonteinen. Verſchil in de Pronkbeelden.

Nu is het zeker, dat deze twee onderſcheidene ſoorten onvermydelyk een byzonder oogmerk hebben; waarom zy ook aan byzondere plaatſen zyn toegeëigend: naamentlyk, dat de eerſte van een enkelde ſtand, daar zy toe verkoozen zyn, gezien werden; en de twede, rondom van alle kanten. Doch dit zullen wy in het volgende Hoofdſtuk breeder verhandelen.

Wat deze twede ſoort van Pronkbeelden aangaat, zy worden zo niet genaamd ten opzichte der perſoonen die zy verbeelden, maar ten opzichte der daaden die de zelve verricht hebben, of der gevallen die hun wedervaaren zyn: en hier aan is het meeſt gelegen, dewyl zonder het zelve de perſonaagien alleen niet kennelyk zouden weezen; als by voorbeeld *Seneca*, *Petus*, *Laöcoon*, *Piramus*, en diergelyke meer: alle welke voorvallen maar eens, en voor dien tyd, hun toegeëigend konnen zyn. En indien deze voornoemde perſonagien met een enkeld Pronkbeeld moeſten uitgebeeld worden, *Laöcoon* met een ſlang, *Piramus* met een pook, enz. wat onderſcheid zou'er dan weezen tuſſchen iemand die eenmaal zulk een daad verricht had, of dien eenmaal zulk een geval was overgekomen, en een die in zyn leeven duizend diergelyke had gedaan, en hem overgekomen waren, gelyk *Hercules*, *Theſeus*, *Achilles*, *Hector*, en meer anderen welke met een Pronkbeeld uitgedrukt worden. Zo is 't dan ligtelyk te begrypen, dat de Ouden hunne ſtellingen in alles zo vaſt gegrondveſt en ordentelyk geſchikt hebben, dat 'er niets aan ontbreekt; zulks dat'er dien aangaande geene verandering noch vermeerdering kan geſchieden. Behalven dat ziet men, dat al het geen, 't welk de Modérnen daar hebben bygevoegd, gantſch niet na het oude gelykt, noch in eigenſchap noch deugden; gelyk klaarlyk blykt aan *Quellinus*, *Keyzer*, *Bernin*, en meer anderen, welke geen onderſcheid hebben gemaakt tuſſchen Pronkbeelden en Pronkbeelden.

Nu ſchynt het, dat ik my zelven wederſpreeke; vermits ik deze drie groote Meeſters in het voorgaande Hoofdſtuk byna boven de Oudheid geſteld hebbende, nu de zelve verre daar beneeden verwyze: maar men

moet-acht geeven, dat hier van de Pronkbeelden, en niet van de Bas-reléves gesproken word: want hier in hebben zy de Oudheid in de schoone, luchtige, en veranderlyke plooijingen zo niet voorby gestreeft, ten minsten gelyk geweest.

Oogmerk en behandeling der Ouden in de zelve te verbeelden.

Nu zullen wy eens aanmerken, wat de Ouden in hunne Pronkbeelden beoogd hebben, naamentlyk driederley voornaame standen en aart van menschen; luchtige, zwaarmoedige, en gemaatigde: de luchtige, werkelyk, vol vuur, en rank gelyk de *Apollo*: de twede, zwaarmoedig, traag, en onlustig als de *Antinoüs*: tusschenbeide een gemaatigde of getemperde, als de *Mercurius radians*, welke van onderen gedaagd is; zynde alle drie Statuaas door *Perrier* geëtst. Wy zien ook gemeenlyk, dat de geenen, welke *actief* en van een luchtigen aart zyn, niet lang stil staan konnen, maar altyd woelen, dan op 't eene been dan op 't ander; om welke reden zy zodanig een persoon op een been staande, hebben verbeeld, weinig of niet op d'andere voet steunende: daar zy in tegendeel een luijen, wellustigen, en brooddronkenen zwaarmoedig verbeeld hebben, gelyk duidelyk in den *Antinoüs* te zien is, hoe zwaar hy op een been staande, evenwel op zyn andere voet steunt, de buik voor uit steekende, het hoofd neêrwaarts hangende, met een uitermaate zwelling der heupen. 't Is aanmerkenswaardig, hoe naauwkeurig zy die twee tegenstreevigheden hebben uitgedrukt: d'een schynt te vliegen, en d'ander in tegendeel in d'aarde te zinken.

Voorbeeld in drie opmerkelyke Pronkbeelden.

Laaten wy nu eens toonen, hoedanig zy de derde tusschen deze twee voornoemde soorten uitgebeeld hebben; doende dezen bedaarden en wel getemperden vast op zyne beenen staan, ziende als in aandacht voor hem neêr, zonder de minste draaijingen, niet al te vuurig en ontlaaden, noch te veel ingevallen; de eene heup een weinig meer zwellende als die van den *Apollo*, en wat minder als die van den *Antinoüs*, en, hoewel op een been steunende, echter vaster als d'een, en luchtiger als d'ander zich vertoonende.

Gelyk zy deze drie verscheidene ligchaamen, na hunne aart en werking, zo net hebben weeten te verdeelen, behoeven wy niet te twyffelen dat zy niet even alzo met alle de anderen gedaan hebben: ik spreek alleenlyk van hunne hoedanigheden, gelyk een stilstaande *Bagchus*, *Mars*, *Hercules*, *Saturnus*, en zelfs de Vrouwen, Godinnen en Nimphen niet uitgezondert; alle welke meest uit die voorverhaalde drie zyn voortkomende, d'een wat minder, en d'ander wat meerder: en dat zulks zodanig is, kan niet ontkend worden door de voorbeelden die wy hebben bygebragt, en die ons noch dagelyks voorkomen, het zy in modellen of printen, welke de waarheid onzer stellinge bevestigen. Laaten

wy

wy ons dan niet door een gewaande inbeeldinge vleyen, dat wy eenige nieuwe *actien* tot onze Pronkbeelden zullen vinden, dan die reedts gevonden zyn; veel minder noch dat die beter en eigener zouden weezen: maar laaten wy onze gedachten liever elders met meerder voordeel op wenden, en volgen ondertusschen de Ouden zonder schroom in zulk een deftige zaak, die hun zo veel zweetens gekost heeft.

Aan het schoon beloop of de zwier van een Pronkbeeld, na de hoedanigheid, staat, eigenschap, en zin wel uitgedrukt, is het meest geleegen; en daar in bestaat het alles.

Niet dat ik hier mede wil stellen, dat men de *actien* en gestalten der Ouden naauwkeuriglyk, zonder in het minst daar van af te wyken, genoodzaakt is op te volgen: neen, een ieder heeft vryheid om zynen geest te oeffenen: maar ik stel hunne werken voor als voorbeelden, na de welke ik inzonderheid my gevoegd heb, en die ik als zulks een ander aanraad, zonder dat men door hen op te volgen den naam van een namaaker, of het werk dat van namaaksel, zal moeten hebben. Ik oordeel de zulken zelfs pryswaardig te zyn, die zich in deze maatigheid houden: want het verdichtsel van *Icarus* leert ons, dat de hoogvliegers dikwils zwaare vallen doen; of door *Scylla* te ontwyken, vervallen zy in *Charibdis*. (Ingeworpene zwaarigheid opgelost.)

Daar en boven is 'er noch een zeer noodwendige waarneeming omtrent de byvoegselen der Pronkbeelden: en om door redeneering niet langwylig te zyn, zal ik den aart der zelve in drie byzondere Pronkbeelden eens kortelyk vertoonen, en uit veele maar de geschiedenissen en beelden van *Lucretia*, *Dido*, en *Thisbe*, onder de vrouwelyke voorstellen: die der mannen konnen op den zelven voet gemakkelyk begreepen worden. (Noodzaakelyke waarneeming omtrent de byvoegsels der Pronkbeelden, door voorbeelden te kennen gegeeven.)

Alle drie vertoon ik ze met pooken in de hand, als werktuigen waar mede zy zich zelve gedood hebben.

Lucretia, staatig en deftig.

Dido, hoogmoedig en trots.

En *Thisbe*, zeer eenvoudig en burgerlyk.

De reden waarom ik ze zodanig voorstel is, dat *Lucretia* een Edele Romeinsche Juffer was, welke door *Sextus Tarquinius* verkracht zynde, zich zelve uit mismoedigheid met een pook het leven benam. Om dit nu te kennen te geeven, heeft zy op een rond schild, of bord, de tronie van haaren verkrachter aan haare voeten staan of leggen; en aan haare regter zyde legt een hond, om haare getrouwe liefde aan te toonen. Op het Pedestal ziet men de daad zelve verbeeld. (In *Lucretia*.)

De twede, een Koningin van groot gemoed, heeft desgelyks een (*Dido*.)

pook; alzo zy bedroogen zynde, zich zelve uit ſpyt en gramſchap van het leven beroofde. Het afbeeldſel van *Eneas* vertoonen wy nevens haar; en aan de andere zyde ziet men een Mos, als het voorbeeld of kenteken der dertele en geile min.

En *Thisbe*. Maar de laatſte, eenvoudig in haare oprechte liefde, en door *Piramus* gewaande dood bewoogen, of veel eer misleid, doorſteekt zich zelve uit wanhoop en zuivere liefde; niet willende haaren minnaar overleeven. By haar zet ik mede aan de eene zyde het afbeeldſel van *Piramus*, en aan de andere kant twee tortelduiven; en onder beide deze laatſte hun einde of dood. Dit oordeel ik genoeg te zyn om aanleiding tot verdere verbeeldingen te geeven; dewyl ik meene de verſchillendheid in drie, byna gelykvormige, genoegſaam aangetoond te hebben.

Van de plaatſing der Beelden op Pedeſtallen, Fronteſpieſſen, in Niſſen, en andere plaatſen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Bepaaling der Beeldhouwkonſt. 'T IS genoegſaam beweezen, dat de Beeldhouwery afhangelyk van de Bouwkonſt is, en daar door onvermydelyk van de zelve afvloeit: en gelyk de Beelden de ſtoffagie, cierlykheid, en het leven van een Landſchap zyn; zo is de Beeldhouwery de ſtoffagie, deftigheid, en cierlykheid der Bouwkonſt. Even als een goed Landſchapſchilder weet wat voorwerpen in een Ordinantie de gevoegelykſte zyn, en welke gedaante of geſtalte zy moeten uitmaaken, krom, regt, ſtaande, zittende, links of regts, om een welſtand te doen voortkomen, gelyk wy hebben aangemerkt in het eerſte Deel, in het Hoofdſtuk van de ongelykheid der voorwerpen: even alzo moet een konſtig Bouwmeeſter zyn werk met Beelden, Basreléves, en andere cieraaden na de konſtregelen weeten te ſtoffeeren; op dat het daar door niet alleen deftig en cierlyk werde, maar dat men ook oogenſchynlyk zien konne dat het zo behoort te zyn, en anders niet. Ook moet hy weeten, waarom zommige Beelden malkanderen ſpreeken of zien moeten, en andere wederom van malkanderen afkyken; waarom deze van buiten moeten zwellen, en d'andere weder regt of zittende vertoond worden, enz.

En waar aan de Beeldhouwer verbonden is. Het is dan de plicht van den Beeldhouwer de regte meening des Bouwmeeſters wel te verſtaan, eer hy de handen daar aan ſlaat: daar en boven, wat voor Beelden hy zal maaken, naakt of gekleed; van wat zyde

II. Deel. Ph. Tiedeman. del. G. v. Gouwen. sculp.

zyde zy moeten zwellen, hoedanig geboogen zyn, zo mans, vrouwen, als kinderen; en van wat zyde de zelve moeten gezien werden; of zy hoog of laag moeten ſtaan, en zo voort: na welke onderrichtinge hy zynen geeſt alsdan in 't werk zal ſtellen, om na de voorſchreeve beloopen fraaije actien en gracelykebeweegingen uit te vinden, ſchoone kleedingen voort te brengen en uit te werken, door de welke het gezamentlyke werk zyne behoorlyke welſtand moge verkrygen: dit is voor zo veel deze twee werkelyke Zuſters belangt.

Wat nu de derde aangaat, te weeten de Schilderkonſt, die haar beiden omhelſt, als haare hulp van nooden hebbende, van deze zegge ik, dat, nademaal de Bouwkonſt benevens de Beeldhouwery de voornaamſte haarer oeffeningen is, als mede haarer cierlyke deftigheid, 't zy in Hiſtorien of Landſchappen, een vernuftig Schilder, de voorverhaalde (wegens het ſtoffeeren zyner Bouwkunde met Beelden, Basreléves en andere ſtoffagie) vaſt moet weeten, om de zelve natuurlyk, met de ſchaduwe en koleur uit te drukken, ja zodanig dat de onvermydelyke misſtalligheden, die noch in de natuur konden opgemerkt worden, zelf daar door werden verhulpen.

Het is te verwonderen, dat onder zo veele braave Bouwkonſtenaars, Beeldhouwers, en Schilders, weinige geweeſt zyn, die het ſchikken der Pronkbeelden regt verſtaan hebben. Zo zy het ſomtydts hebben getroffen, het is by geval, en niet op een wiskonſtige manier. Derhalven zullen wy trachten zulks zonneklaar, met weinige woorden, en in drie Schetſen, aan te wyzen: maar men neeme my niet kwalyk af, dat ik het zelfde voornaamentlyk ook ten opzichte der Schilderkonſt doe, dewyl zy een groote betrekking met deze zaak heeft. *Gebrek van opmerking in het plaatſen der Beelden.*

Gelyk in de natuur niets volmaakt is, moet men in het gebruik der dingen met een goed oordeel te werk gaan, om het beſte te verkiezen, en onze oogen, zo veel het mogelyk is, te voldoen, benevens ook die van andere kenners en liefhebbers. *Het goed oordeel is hier in het voornaamſte.*

Het gaat met het ſchikken der Pronkbeelden in de Bouwkonſt op de zelve wys, 't zy waar die ook zouden mogen ſtaan of zitten. Ik ſpreek niet alleen van 't ſchilderen, maar van het geen alle beide betreft, de Beeldhouwery voor eerſt, en ten tweden de Schilderkonſt.

Bezie deze Omtnetrek met opmerking, waar in ik de Pronkbeelden, in verſcheidene gelegentheden en plaatſen, ordentelyk geſchikt heb; 't welk genoeg zal zyn om, wanneer iemand luſt het tegendeel te onderzoeken, de regelmaatigheid myner opſtellinge te ondervinden. *Bewys der ſtelling door Voorbeelden.*

Men moet hier alleenlyk de uiterſte ommetrekken aanmerken van twee by twee, wat voor een figuur die tegen malkander maaken:

want

want een alleen ſpeelt voor zich zelve, en twee voor hen beiden gelyk.

Wy hebben voor dezen aangeweezen, waar in een ſchoone actie beſtaat, naamentlyk in een goede draaijinge der leden, en beweeginge van hoofd, armen, handen en voeten.

Dit Voorbeeld betreft inzonderheid de Beeldhouwers, welke dit myn zeggen in acht neemende, daar door zullen toonen, dat zy 't verſtaan, en bekwaam zyn om zo wel groote als kleene dingen te ordineeren en te maaken.

Het twede Voorbeeld betreft de Schilders, alhoewel 't het zelve is ten opzichte van de ommetrek; maar wegens de ſchaduwe is 'er iets meerder aan te merken, naamentlyk, als men aan een enkeld en onveranderlyk licht gebonden is, dat men zich dan genoodzaakt vind een bekwaam en voordeelig te verkiezen, op dat de gemelde ommetrek, die het voornaamſte van ons oogmerk is, daar door haare kracht behoude, en die gezochte welſtand en werking doe, gelyk men hier, nevens het tegendeel, uitgebeeld ziet.

Twede Voorbeeld, voor de Schilders.

Voor dezen hebben wy gezegt, dat de ommetrek zonder de ſchaduwe van geen uitwerkinge is, en dat een ſchoone actie en ommetrek door een kwalyk genomen licht kan werkeloos gemaakt, en de gracelykheid te niet gedaan worden; welke misſtalligheid meeſtendeel word gezien in ſnelle en vlakke lichten, ſteekende geweldig op, en aan d'oogen onbehaagelyker voorkomende als in beweegende beelden.

Het derde Voorbeeld betreft de geenen, welke zich in het ſchilderen van Beelden, Basrelèves, en andere cieraaden oeffenen, 't zy van wit, rood, geel, of ander gekoleurd marmer of ſteen. Aanmerk hier niet alleen de ommetrek of beloop als in de eerſte, of met de ſchaduwe als in de twede; maar ook de koleur van de ſteen, zo wel in de ſchaduwe als in het licht: ik zeg in de ſchaduwe voornaamentlyk, waar in de meeſte verandering beſtaat, 't zy door de lucht, of van eenige andere reflexien.

Derde Voorbeeld.

Wy hebben mede aangetoond, dat de voorwerpen, hoe die ook zouden mogen weezen, hunne natuurlyke ſchoonheid in de ſchaduwe behouden, 't en ware de zelve door het een of 't ander gereflexeerd wierden; als mede dat het wit voornaamentlyk het gevoeligſte daar van is, en zeer ligt door zyne zuiverheid aanneemt 't geen 'er aan voorkomt. Gedenkt ook, dat'er tuſſchen wit marmer en linnen groot onderſcheid is; zynde het een vaſt van ligchaam en digt, en het ander doorſchynend en yl. In het derde Voorbeeld zal men bevinden, dat het wit marmer geen geele noch roſſe ſchaduwen zonder oorzaak voortbrengt, onderzoe-

II Deel. *Ph. Tiedeman del.* *G. V. Gouwen sculp.*

zoekende de natuur zorgvuldig, om de zelve met kennis naar te bootsen.

Laat ons eens aanmerken in het eerste Voorbeeld, wat voor een figuur, met de buitenste ommetrek, twee beelden tegens malkanderen maaken: voor eerst op de frontespies, alwaar die twee beelden buiten om zwellen, de tronien na malkanderen gekeerd of van malkanderen af, de armen desgelyks; en het middelste regt zonder zwellinge vlak van vooren, en aan de zyde van gelyken weinig of niet gedraaid, om dat zy maar van vooren gezien worden: die twee aan weerzyde de trap, insgelyks buiten om zwellende, doch meer gedraaid en slingerende, om dat ze van de zyden mede gezien worden, en alzo van drie kanten schoon moeten zyn: ten derden, het voorste zo veel draaijende en werkende als men wil, en rondom goed: ten vierden, die in de nissen, vlak van vooren, zonder de minste draaijing of sparteling, de meeste zwellinge van vooren. Het is ook wel voegelyk, dat de mannen onder staan, en de vrouwen boven; ter oorzaak dat de vrouw boven smalder is en scheutiger toeloopt, en daarom zich meer in de lucht verliest en smelt: 't geen een groote welstand in de *Architectuur* toebrengt. Om die reden is het ook, dat men voor dezen dikwils op de toppen der gebouwen, in plaats van beelden, kleene piramides placht te zetten.

Breeder verklaaring van de eerste Print.

De bovenste beelden voegen tegens de lucht best naakt om de luchtigheid; in de nissen massief en gekleed; en onder aan het portaal half gekleed. Dit is, voor zo veel het eerste Tafereel aangaat, na myn oordeel genoeg gezegt.

Van de kleeding der Beelden en plaatsing der Naakten.

In het twede Voorbeeld kan men genoegsaam zien, wat middel men zal gebruiken wanneer het komt te gebeuren dat de voornaamste misstalligheid wegens de schaduwe op de zwellende party valt: te weeten, men kan het te hulp komen door het schikken van een arm, plooy, of hand; 't welk men verstaan moet in het schilderen, waar in het licht altyd het zelve blyft, en waar aan de Beeldhouwers zich niet behoeven te verbinden, voornaamentlyk in de opene lucht; vermits het licht omdraait, dan links dan regts, des morgens dus, des avondts zo; en in een Schildery niet: zo als het geschilderd is, moet het blyven. Deze zaak is der opmerkinge waardig, zo wel in beweegende als onbeweegende beelden.

Breeder verklaaring van het twede.

In het derde Tafereel vertoonen wy een staande beeld in een nis, tusschen het welk en de nis, een bas of viool de gamba staat, die wy stellen van een geelachtig ros hout te weezen; welke koleur, vermits het beeld van wit marmer is, krachtig reflexeert. Ter zyde vertoonen

En van het derde Voorbeeld.

wy een ander tusschen het groen, en een derde op het veld, rondom in de lucht: alle drie met een en het zelve oogmerk, te weeten, om de oorzaak aan te wyzen van de vermenging der schaduwen: waar uit men ligtelyk kan afneemen, dat, buiten dit, de beelden somtydts van twederhande stoffe schynen te weezen; als het ligt, wit; en de schaduwe, van een andere koleur. Dit wel in acht neemende, heeft men altyd een reden om zich te verantwoorden.

Oplossing van een schynstrydigheid.

Schoon nu deze stellingen, wegens de werkende actiën, met de geenen die ik hier voor heb vastgesteld, strydig schynen te weezen, wanneer ik oordeelde dat men de minste draaijingen en wringingen in het houwen en schilderen van beelden moest maaken; zulks stryd echter niet in der daad tegens het ander. Toen ik daar van sprak, was het wegens den opstel van een beeld alleen: nu word hier van veele by een gesproken, benevens van de zulke die men op pedestallen, fonteinen, en diergelyke plaatsen, alwaar zy rondom en van alle kanten gezien werden, stelt, welke zo wel in de natuur als omstandigheden verschillen.

Verantwoording des Schryvers op een twede tegenwerping.

En dat het iemand my tot verwaandheid mogt toereekenen, dat ik my tot schikmeester in de plaatsing der beelden, naakte, en vrouwen boven, en mans, benevens gekleede, onder stel; men moet my daar niet mede betichten: want myn oordeel is op de order der Bouwkunde gevestigd, welke wil dat de vyf Orders aan vyf verschillende staaten der menschen eigen zyn; als *Polipbemus*, of de Reuzen, voor de eerste; *Mars*, als de robuste of zenuwachtige, voor de twede; *Apollo*, wegens de tedere ligchaamen, voor de derde; *Diana* of *Venus*, voor de vrouwelyke, aan de vierde; en *Iris* of *Cupido* voor de laatste soort. Ik meen, dat my zulks niet alleenlyk moet verschoonen, maar ook stoutmoedig maaken.

Tot besluit van dit Hoofdstuk zal het niet onvoegelyk zyn hier ter plaatse een weinig van de hoofden, handen, en voeten te handelen; alzo ik door ondervinding hier te lande en elders, verscheidene Konstenaars, zo wel Schilders als Beeldhouwers, daar gebrekkelyk in heb bevonden, als of het deelen en leden waren welke weiniger opmerkinge verdienden dan de ligchaamen zelve.

Kwaade opvolging van veele Beeldhouwers.

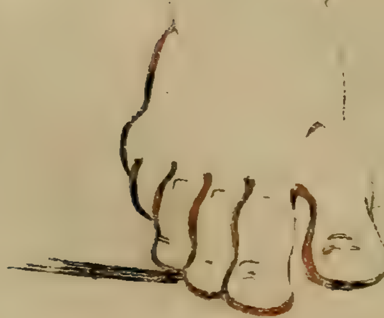
Zommige Beeldhouwers hebben dit voor een byzondere manier, dat zy in de aangezichten hunner beelden geen verandering genoeg brengen; maakende niet veel onderscheid in den ouderdom en de jonkheid; daar by veeltydts maar het Modern zweemende, en *geaffecteerd* en *gecarrigeerd*, zonder na de Antieken te zien.

Met de woorden *geaffecteerd* en *gecarrigeerd* verstaan wy een soort van zinnelykheid en verkiezing daar veele Konstenaars mede ingenomen

zyn,

II. Deel. *I de Lairesse del.* *Car. Van der Hem Sculp*

zyn, by voorbeeld, wanneer zy de oogleden hunner beelden al te zwaar vertoonen, het welk een oud en ſlaaperig wezen veroorzaakt, de kuiltjes aan weerzyde van den mond, neus, en aan den hals een weinig te diep inhakkende, om kwanſwys de poeſelachtigheid der vrouwen daar door te willen verbeelden; daar zy in tegendeel de ſpieren wat meerder behoorden aan te wyzen: want met het draaijen van het hoofd ziet men de ſpieren of halsmuskels min of meer, voornaamentlyk aan tengere en bedaarde menſchen. Ik ſpreek maar alleenlyk wegens de verandering in de wezens en boezem te brengen: want het komt niet altyd te pas de tronien even ſtatig en groots te verbeelden. Daar moeten zo wel dertele als minlyke, kloeke en ook tengere, na de ligchaamen, weezen; zynde het hier even eens mee gelegen als met de boezems: daar zyn volwaſſene en ook aankomende: van gelyken met den hals.

Daar is ook veel aan de greepen der handen en 't zetten der voeten gelegen, ja meer dan veele zich wel verbeelden, inzonderheid omtrent die naakt en zonder zoolen zyn: doch het komt meeſt op de ſchikking der toonen aan. De drie voorſte moeten langer zyn als d'andere en geſlooten, min of meer buitenwaarts, als mede de ſtand der voeten: daar in tegendeel zommige de toonen binnenwaarts ſchikken, en de groote *pararel* aan de voet, en d'andere daar tegen aan; 't welk zeer miſſelyk ſtaat. Ziet deze Voorbeelden en het onderſcheid tuſſchen d'eenen en d'anderen eens, waar van de twee bovenſte de gezegde misſtalligheid, en de drie overige de welſtandige verbeelden.

Wichtige opmerking omtrent handen en voeten.

Voorbeeld in de Print wegens de voeten.

En hoewel 'er veele zyn, die afgietſels van ſchoone vrouwenhanden hebben, welke zy altoos gebruiken, zulks is mede, zo wel als het voorens gezegde, mede in alle gelegentheden niet goed wanneer men het verſchil der geſlachten moet aanwyzen: want de vrouwenhanden zyn dikker van vingers, ſpitſer na de einden toeloooende, en ſmalder van nagels dan die der mannen: daar deze weder de knokkels, na dat zy oud of robuſt zyn, duidelyker dan de vrouwen hebben.

En redeneering over handen en 't gebruik der modellen, nevens het onderſcheid.

De nutheid van het Boetſeeren der Modellen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

HIer voor, in het twede Hoofdſtuk, is een weinig van het Boetſeeren gehandeld: doch tegenwoordig zal ik van het zelve wat breeder ſpreeken; alzo ik oordeel, dat de hoogwigtigheid van die fraaye oeffening, voor een leergierigen Konſtyveraar ten hoogſten noodzaakelyk, zulks wel waardig is.

Nut- en noodzaakelykheid van het Boetseeren.

Het wel modelleeren en boetseeren, het zy in of door potaarde, pypaarde, was, of andere weeke stoffen, is zeer nut, vermaakelyk, en hoognoodig zo voor den Beeldhouwer als Schilder, en allen die hoopen en trachten willen tot eenige volmaaktheid in de Konst te geraaken: want men verkrygt door deze oeffening (ten opzichte van de verheevenheid der dingen die men wil verbeelden; waar door het schynt, dat wy de natuur of het leven altyd voor ons hebben) een groote vastigheid, en te gelyk een stoute handeling. Het verligt onze gedachten, en doet een sterken indruk in onze herssenen, zodanig dat wy om het leven niet behoeven verleegen te zyn. Men kan wel afneemen, dat'er ongemeene voordeelen van komen moeten; dewyl men op allerhande voorwerpen, als autaaren, vaazen, schotelen, kandelaars, koelvaten, enz. basreléves, loofwerk, en andere cieraaden, na de Antieken, in de genoemde stoffen kan boetseeren, en dezelve daar na beschilderen met zulk een verwe en koleur als men begeert, ook wel vergulden, bronzen, of zo als men die graag zoude willen gebruiken. Desgelyks kan men cierlyke gevesten van degens, en helmetten, zo Grieksche als Romeinsche, door dit middel in voorraad hebben, om zich in alle gelegentheden daar af te konnen bedienen. Die dit wel doet, kan zich zelven uit alle verlegentheden redden. Men grype dan moedig die stoffen by der hand, en maake basreléves, sfinxen, tombes, vaazen, en wat meer door de Konst vereischt word. Men kan ook kleene houte schoteltjes en potjes van verscheidene soorten laaten draaijen, en die vercieren met aardig beeldwerk van was, zo Satyrstronien, speelende kindertjes, danssende nimphen, &c. Deze dingen konnen op allerhande manieren gebruikt worden, by zon-, maan-, ook kaarslicht, na dat het in een ordinantie te pas komt. Is 't dat de lust noch verder strekt, zo kan men zich vermaaken met medailjes en penningen in was te boetseeren, en een goeden vriend daar door, als een gift, verplichten, met hem een afgietsel daar van te laaten toekomen. Dus zal men zich te gelyk verlustigen en oeffenen.

Daar zyn byna geen vermaarde Meesters geweest, of zy hebben 't een of 't ander geboetseerd; 't welk in hunne Konststukken genoegsaam doorblinkt. In der daad, men kan alles maaken wat men van nooden heeft, ja zelfs het geen niemand anders heeft en nergens te bekomen is, om na die dingen, als na het leven zelve, te schilderen.

Wat de wyze van het boetseeren belangt, daar zal ik weinig van zeggen, om dat het eensdeels heel gemeen is, en ten anderen om dat ieder zyne byzondere manier heeft. Derhalven zal ik niet wyder gaan, dan voor zo verre die der flaauwe basreléves betreft.

Ik

Ik ſtel myne gedachten of ordinantie op het papier, zo groot of zo kleen als ik de zelve wil boetſeeren. Als die nu, met dag en ſchaduwe, net en uitvoerlyk, zo als ik oordeel welſtandig te zyn, getekend is, neem ik een bord of panneel, 't geen alvoorens met een olieverwgrond van de zelve koleur en tint is beſtreeken, en trek de tekening met een ſtift daar op door, vullende dezen omtrek op de gemelde plank met was of potaard, min of meer verheven, na dat de zaak zulks vereiſcht; bewerkende wyders die ſtoffe eerſt met de vinger, daar na met een tandig houtje, en verder met een vochtige penceel, als de nood het begeert, om de zuiverheid en gladheid. Dit werk aldus voltooid, en geſteld zynde op zodanig een dag als die is daar onze ſchilderyen ſtaan of hangen moete, verſtrekt tot modél om na te ſchilderen. Als wy het zelve dan in onze Stukken zullen te pas brengen, het zy in landſchappen, frieſſen, ondiepe niſſen, en andere diergelyke plaatſen in kamers, zetten wy het overeind vlak van vooren, ſchuins of naar het zichtpunt wykende, op zodanig een licht, hoogte, of laagte, als ons oogpunt aanwyſt. Doch indien het meerder rond of verheeven is, ſtelt men het oogpunt in het midden van het Stuk: en hoewel de verheevene partyen alsdan aan de buitenzyde noodzaakelyk over den omtrek komen te ſpringen, ja ſomtydts over andere beelden heen, als de Stukken lang zyn, gelyk in een fries en diergelyke, gebruik ik, om zulks voor te komen, daar meer als een oogpunt toe.

Manier des Schryvers in het boetſeeren der Basreléves.

Waar in de welſtandigheid van een ſteene beeld of Statua *met zyn* Pedeſtal *is geleegen, zo wel binnen als buiten; nevens het toepaſſen der Pronkvaazen en Borſtbeelden.*

NEGENDE HOOFDSTUK.

WY bevinden, dat de geſtalte en zwier van een fraaye Statua, zich welſtandig aan ons oog vertoonende, nergens anders van daan komt, dan uit deszelfs veranderlyk beloop van boven tot beneden, niet alleen het beeld, maar ook het pedeſtal daar onder begreepen, met dat onderſcheid evenwel tuſſchen naakte en gekleede beelden, dat de eerſte een cierlyk en uitgeſneeden of uitgehouwen pedeſtal hebbende, zulks een groote welſtand aan de zelve geeft, en een enkeld pedeſtal in tegendeel. De twede ſoort geeft van gelyken een ſchoone uitwerkinge, gelyk het voorbeeld A, B, aantoont, doch met dit onderſcheid tuſchen mannen en vrouwen, dat de krullen of zwellinge van

Onderſcheid der Pedeſtallen onder mannen en vrouwenbeelden.

de pedeſtallen der mannen onder, en die der vrouwen boven moeten zyn; welk beloop in beide de geſtalten en *Sexen* tegenſtrydig is.

Vraag voorgeſteld.

Nu zoude men mogen vraagen, wanneer men twee naakte beelden by malkanderen moeſt plaatſen, te weeten een man en vrouw, als *Diana* en *Apollo*, *Venus* en *Adonis*, &c, of men dan de pedeſtallen zo ongelyk zou mogen verbeelden? Ik oordeel van neen, als ſtrydende tegens de regelen en order. Zyn het twee mannen, zo moeten de pedeſtallen onder zwellen; en zyn het twee vrouwen, beide boven: is het man en vrouw, beide enkeld: zyn het twee mannen en een vrouw in het midden, zo zullen de wederzydſche enkeld weezen, en het middelſte op zich zelve, als gezegt is; en ook het tegendeel.

En opgeloſt.

Tuſſchen twee kolommen, of pilaſters, voegen geen enkelke pedeſtallen, alwaar het ſchoon dat'er gekleede beelden, vaazen, of borſtbeelden op ſtonden; doch in plaats van uitwendig of zwellende, inwendig of hol.

Aanmerkingen en regelen die de Schilders zo wel als de Beeldhouwers noodzaakelyk in acht behooren te neemen.

De hoogte van een pronkvaas tuſſchen twee beelden moet niet te boven gaan de hoogte van drie derden der beelden, met pedeſtal met al, dat 's te zeggen tot aan de borſten, hooger niet.

Een borſtbeeld mag niet hooger komen met zyn pedeſtal, als een menſchen hoogte; het pedeſtal niet uitwendig zwellende, maar het tegendeel gelyk in 't Voorbeeld te zien is.

In een tuin, daar men van meening is tuſſchen twee beelden twee vaazen en een borſtbeeld te ſtellen, zullen de buitenpedeſtallen gelyk van hoogte zyn met de middelſte, en enkeld; de twee andere inwendig of uitwendig naar het beloop der vaazen, een derde of de helft laager, doch even breed.

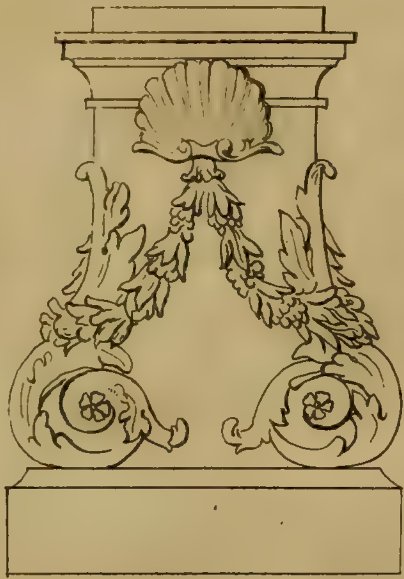
Een vaas, tweemaal zo hoog als breed, en regt oploopende, zal een opzwellend vierkant pedeſtal hebben: van gelyken zal het tegendeel de zelve welſtandigheid vertoonen.

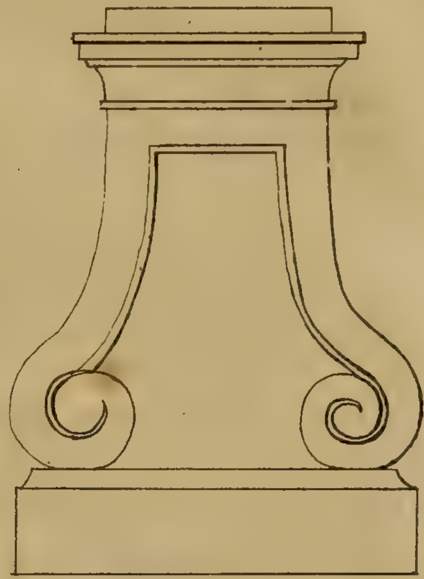
Wanneer een borſtbeeld tuſſchen twee vaazen zal ſtaan, moeten de zelve met de ſchouders van het beeld gelyk zyn. Het tegendeel is ook goed, mits dat het pedeſtal wat kloeker zy, en na het beloop der vaas geſchikt.

Hoe

Pag. 253.

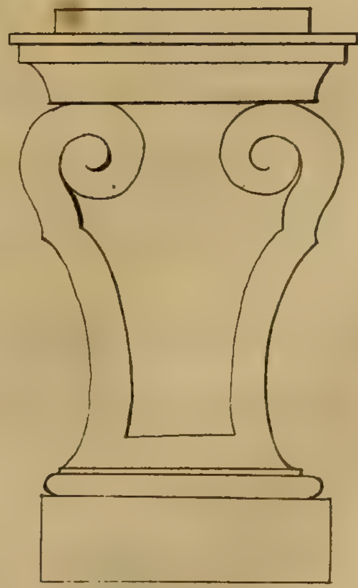
A.

B.

G. Rademaker del. II. Deel. C. van der Hem sculp.

Hoe de Frontespiessen der Tempelen, Huizen, en Schouwplaatsen vercierd behooren te worden.

TIENDE HOOFDSTUK.

DAar is in de Beeldhouwkunde, zo wel als in de gantsche Schilderkonst, niets 't geen zonder opmerking behoorlyk en na vereisch gedaan kan worden: ik spreek niet alleen van de manier en behandelinge, maar ook van de omstandigheden. Zelfs kan men den luister van een welgemaakt gebouw beneemen, wanneer het door een kwaade verkiezinge van buiten word vercierd. Derhalven zullen wy een weinig aanwyzen wat wy hier mede verstaan, en toonen wat gedaan behoort te worden.

Voor den Tempel van *Jupiter*, een arend met de blixem in zyne klaauwen. Verbeeldingen in frontespiessen van eenige Tempelen.

Voor dien van *Mars*, eenige wapenrustingen, als harnas, helm, schild, zwaard, pylen, en standaarden.

Van *Febus*, een zon midden in den zodiak met de twaalf hemelstekenen.

Van *Pallas*, het schild van *Medusa*, en een helm daar een uil op staat, of een leggende *Sphinx*.

Van *Diana*, honden, boog, en pylen, en een maan daar boven.

Van *Ceres*, een ploeg met koornairen, benevens een snoeimes.

Van *Bagchus*, twee tygers, een tirse omvlogten met wyngaaardtsbladeren en druivetrossen.

Van *Mercurius*, een gevleugelde hoed op een slangeroede.

Van *Vulcanus*, een ambeeld, waar op een hamer en nyptang leggen.

Van *Vesta*, een offerschaal, daar een vlamme vuurs uitkomt, in het midden van een rond gekrulde slang.

Van *Sybylla*, twee leeuwen, en in het middden een kasteel of sleutel.

Voor de Huizing van een Raadtsheer of *Consul*, een bondelroede met de bylen, en in het midden de blixem. Byzondere.

Van een Geleerden of Filosoof, een *Sphinx* met een brandende fakkel, benevens eenige boeken.

Van een Veldoversten, een schild waar in een griffioen verbeeld staat, als mede een knodts en leeuwenhuid.

Van een Koopman, een baal, weegschaal, en elle.

Van een Medicynmeester, het beeld van *Æsculapius*, en een slangestaf.

Van een Schilder, een aap met palét en penceelen.

Van een Harder, een harders staf, daar een tas en een fluit aan hangt.

Van een Visscher, eenige netten, riemen, biezen en visschen.

En Stadtshuizen. Voor een Hospitaal of Gasthuis, de liefde of bermhertigheid, met het wapen of teken van den Stichter of de Stad.

Voor een Gevangenhuis, allerhande schrikkelyke gereedschappen, als boeyens, ketens, touwen, en diergelyke.

Voor een Tuchthuis, het beeld *Educatio* met het toom van een getemd dier, dat voor haar gaat, in de hand.

Alle de Konsten, gelyk *Pictura*, *Arithmetica*, *Architectura*, en zo voorts, konnen met beelden aangeweezen worden.

Het is onwederspreekelyk, dat 'er geene Tempelen ter eere der Goden zyn gesticht, dan om hunne beelden daar in te stellen, en aldaar aangebeden of met offerhanden geëerd te worden. Veele onkundigen doen dan kwalyk, welke de beelden, die men daar binnen moet zoeken, van buiten in de frontespiessen of nissen stellen, gelyk als dat van *Diana* te Ephesen, *Appollo* te Delphos, *Jupiter* te Dodone, en meer andere altemaal buiten de Tempels staan.

Einde van de Beeldhouwery.

OP

TAFEREEL
VOOR HET
ELFDE BOEK,
Handelende van de

STILLEVENS.

Hier zitten Verstand en Voorzichtigheid by een tafel, by de welke zich eenige Cupidotjens vertoonen, die allerhande goederen, als scepter, kroon, halsketen, boeken, herdersstaf, muziek-instrumenten, kranssen, bloemen, vruchten, en ontallyke andere dingen meer, tot Stilleven dienende, uit een grooten overvloedtshoorn neemen, en haar toereiken; alle welke Verstand aanneemt, en door hulp van de Voorzichtigheid by hoopen op de tafel leggende, ordentelyk schikt, tot het verbeelden van zinryke Tafereelen of Stillevens.

Op de verhandeling der Stillevens

O Eed'le konst! die door uw' teed're en zachte streeken
Veel schoone dingen zo krachtdadelyk volvoerd:
Gy streeld de zinnen, ja uw' stomme beelden spreeken,
Als gy het ernst verbeeld of met het ydel boerd.
Hoe zinryk zie ik hier het menschelyke leeven,
En zynen broosheid, door een waterbel verbeeld!
Die wel uitmuntend praald, maar schielyk werd verdreven.
Gelyk een schaduw, door geen artzeny geheeld.
Hoe krachtig toond gy my door de afgebeelde boeken
En prenten, de uitvoer van elks daaden, geest of aart!
Het hooggeacht vernuft der schrand're letterkloeken,
Dat veel geschichten voor vergeetelheid bewaart.

Aan 't by gevoegde werk kan ik elks konstlust leeren;
Het snaar en speeltuig wyst een vrolyk leven aan.
De lauw'ren toonen wie de deugd heeft willen eeren;
De pook of 't zwaard, wat pad des doodts zy zyn gegaan;
Of zo een' eige dood ontluiken deed hun oogen,
Dit wyst de rookende en reeds afgebrande kaars.
O Konst! verwonderlyk en nut is uw vermoogen!
Waar vind men grooter licht en wonderlyker raars!
Een Blinde derft het licht, en komt den zienden baanen
De naauwste wegen naar 't geheim dier groote Konst:
O Konstbeminnaars, volg LAIRESSE *in zyn vermaanen!*
Streeft hem met yver na en dank hem voor zyn gonst.

D[l]: WILLINK.

GROOT

GROOT SCHILDER-BOEK,

ELFDE BOEK.

Verhandeling van de Stillevens.

EERSTE HOOFDSTUK.

DUs verre de kracht, het vermogen, en de waardigheid der Edele Schilderkonst verhandeld hebbende, nevens de luister en het voordeel 't welk de geenen verkrygen die haar volkomen betrachten, en, zonder moeite te ontzien, hunne bekwaamheid in 't werk stellen; zullen wy nu tot behulp der zwakke geesten tot het Stilleven overgaan, en na ons vermogen aan de zelve bekend maaken, welke de beste en voordeeligste zyn. Doch voor af moeten wy eerst het woord Stilleven verklaaren; zynde zo veel te zeggen als onbeweegelyke, of zielelooze dingen, als bloemen, vruchten, goud, zilver, hout, steen, muziekinstrumenten, doode vissen, &c. konnende alle op verscheidene manieren, doch elk op zyne beurt, tot hoofdstoffen dienen om iets daar van op doek of panneel natuurlyker wyze op te stellen. Met deze genoemde voorwerpen kan men genoegsaame middelen vinden om allerhande slag van menschen en zinnen te voldoen, zo wel hooge en laage, als geleerde en eenvoudige. Wy zullen dan uit veele deze navolgende, welke wy de schoonste, cierlykste, en aangenaamste oordeelen, tot voorwerpen verkiezen.

Wat het woord Stilleven te zeggen is.

Eerstelyk de Bloemen.

Ten tweeden, Vruchten.

Ten derden, Goud, Zilver, en andere kostelyke Schatten.

Ten vierden, Muziekinstrumenten.

Vier der voornaamste soorten van Voorwerpen, in de Stillevens gebruikelyk.

Deze vier soorten, konstig geschikt en wel uitgevoerd, mogen zo wel als de beste Schilderyen in zaalen en kabinetten zonder hinder ge-

 plaatst

plaatst worden, mits hun behoorlyk licht ontfangende, en by malkander blyvende. Doch men dient dit voor af te weeten, waar in een schoon en konstig Stilleven bestaat: want het is niet genoeg, dat zodanig een Stuk natuurlyk en wel is geschilderd. De verkiezing is noch veel meer: die bekoort en voldoet de zinnen der aanschouwers, en maakt den Meester roemruchtig. Men moest wel beroofd van zinnen, of van gering verstand zyn, indien men wilde denken dat verlepte en verdorde bloemen iemand zouden konnen behaagen, al waar het in't leeven zelve, 'k laat staan in een Schildery: en wie is 'er die een Stuk met vruchten van de slegtste en gemeenste soort, en noch onryp, verrot, en bemorst, in een beste kamer of kabinet onder zyne fraaiste konst zoude willen zien hangen of pronken, waar van het leven zelve ieder een doet walgen? Waarlyk, zulke wanschepsels heb ik wel met aandacht gezien: doch merkende, dat de zelve niet anders strekten als om de natuur in haare gebrekkelykheid te vertoonen, is myne lust om die ooit weder te aanschouwen t'eenemaal vergaan. Maar om weêr tot de zaak te komen.

Myn oordeel is dan, dat de schoonheid en deugd van een Stilleven alleenlyk in de alleruitgeleezendste voorwerpen bestaat: ik zeg uitgeleezendste, meenende daar mede dat men uit alle bloemen de schoonste en raarste moet verkiezen, gemeene en slegte uitgezondert; desgelyks met de vruchten en andere dingen: zynde het daar door dat een Meester met regt den naam van een Konstryk Schilder mag voeren, als hy 'er noch eenige en daar toe eigene zinnen byvoegt. Het is ook niet waarschynlyk, dat lieden van vermogen, die alles rykelyk bezitten, eenig vermaak zouden scheppen in ouwerwetse goederen van spiegels, zilvere en goude potten, kannen, schenkborden, en andere kostelykheden meer, en met de zelve willen pronken, daar zy alles schoonder en cierlyker konnen hebben. Desgelyks is het met de speel-instrumenten: de raarste, konstigste, en volmaaktste zullen by de verstandigen, die de Muziekkonst beminnen, plaats vinden; maar geen hedendaagsche lier, hakkebord, noch zakpyp. Wat koolen, wortelen en raapen, als mede kabeljaauw, zalm, haring, spiering, en diergelyke dingen aangaat, welke slegte en gemeene vercieringen zyn, niet eigen noch waardig om binnens huis in kamers te hangen, die zullen wy voorby gaan: die ze lust, mag zich na de markt vervoegen. 't Zelfde is het ook met paardetuigen op houte planken geschilderd, ook allerhande jagttuigen: doch deze laatste zyn niet heel oneigen, benevens zwynen, herten, haazen, als mede faisanten, patrysen, en andere doode vogelen meer, welke gemeenlyk van der Vorsten en Edellieden zin afhangen.

Dus

Dus verre den algemeenen trant van Stilleven aangeroerd hebbende, geeven wy den wyzen en verstandigen in bedenkinge wat, of welk van alle, het beste en voordeeligste zy, ten opzichte van vinder en uitvoerder, en die het bezit of koopt.

Wat my aangaat, ik oordeel dat de welspreekendheid heel bekoorlyk voor het gehoor is. De deugd alleen is 't die de schoonheid aanminnelyk maakt. Wat is een schoone bloem, appel, goude bocaal, en welgestelde viool, als 'er geen goede reuk, lekkere smaak, bekwaamheid om te gebruiken, en aangenaam geluid in is? Neen, zeg ik, de deugd moet doorstraalen: de reuk, smaak, gehoor of geluid kan het penceel niet afmaalen: maar door eenige verborgene betekenissen kan men den aanschouweren het zelve wel te verstaan geeven, ten minsten iets of wat daar van, het zy in basreléve door fabels, *hierogliphen* of zinbetekenende figuuren, en andere dingen meer, waar van overvloedige stoffe is als 't aan de wil niet onbreekt.

Wat de natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens, zo binnen als buiten, belangt; wy zeggen, dat de zelve twederlei zyn: verbeeldende de eerste als of het tegen een vlakke muur of schot hangende geschilderd waar; en de twede, als leggende op bank, tafel, of op de grond.

De natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens.

Wy stellen ook vast, dat geene voorwerpen, in de Stillevens te pas gebragt, minder dan levensgroot mogen verbeeld worden.

Het voegt ook niet, en het is tegens de natuur en de waare eigenschap van de Stillevens strydende, in een van alle de voornoemde verkiezingen eenige gekoleurde verbeeldingen of doorzicht te vertoonen, noch binnen noch buiten, dat 's te zeggen, landschap of *architectuur*, als mede geene levendige schepselen, het zy menschen, beesten of vogelen, waar door de naam van een regt of waar Stilleven geheel te niet zoude loopen; behalven dat het te zwaar, ja byna ondoenlyk voor een Stillevenschilder is in alles te treffen: en zo hy het kan doen, twyffel ik of zulk een wel den naam van een Stillevenschilder zoude willen voeren. Maar laaten wy weder tot de zaak keeren. Ik zeg dan, dat men alleenlyk de diepte, min of meer, met een behangsel, gordyn, of basreléve van hout of steen, van zodanig een koleur en tint, zal vertoonen als tot welstand van het algemeen schikt: het een wat somber, het ander wat lichter. By bloemen past geen witte, geele, noch roode achtergrond, maar sombergraauw. By vruchten voegt witte en graauwe marmer, maar geen geele noch roode. Doch vermits een schoon basreléve meerder kennis en konst vereischt als een bloem, vrucht, en diergelyke, kan men in der zelver plaats een holle nis,

Geen gekoleurde verbeeldingen, noch doorzicht, mogen tot achtergrond in deze verkiezing te pas gebragt worden.

Maar wel Basreléves, of toeëigenende Borstbeelden.

nis, met een borstbeeld daar in, vertoonen, van Goden of Godinnen op de zaak passende, als een *Flora*, *Pomona*, *Bachus*, *Apollo*, *Diana*, of anderen, na dat men het *concept* verkielt, en een byzonderen of algemeenen zin wil uitdrukken: want uit ieder konnen veele uitvloeijen. De bloemen zyn menigerley, en konnen, zo wel als de vruchten, in drie hoopen verdeeld worden, te weeten, in Lente, Zomer en Herfst. De zelve hebben verscheidene eigenschappen, bekwaam om veele fraaije, zeldsaame, en zinryke *conçepten*, met basreléve of borstbeelden, gelyk gezegt is, op te stellen.

Men dient te weeten, dat onder de bloemen geen vruchten passen, dan alleenlyk koornairen, om dat de zelve ligt en buigsaam zyn; maar onder de vruchten wel eenige of sommige bloemen, voornaamentlyk zulke die rust en vrolykheid betekenen, als papavers en roozen: en echter voegen deze noch het allerbest by druiven, het zy in kranssen of festons, en anders geene.

Laaten wy nu eens aanmerken, wat de Geleerden ons hebben nagelaaten tot oeffening van onzen geest over deze stoffe; op dat wy de zelve, zo veel als in ons vermogen is, tot meerder of hooger luister en waardigheid mogen brengen dan tot nu toe is gedaan.

Eenige Bloemen, Vruchten, en Instrumenten aan verschei-de Goden en Godinnnen toegeëigend.

De witte Lely is aan *Juno* toegewyd; de Zonnebloem aan *Apollo*; aan *Venus* de Roos; *Diana* en de Slaapgod eigenen zich de Maankoppen toe; *Ceres* de Koornbloemen; *Juno* de Granaatappelen; *Bachus* den Vygenboom en Wyngaard; *Ceres* of *Isis* de Persikken en Koornairen; *Venus* en *Apollo* de Appelen; *Ops*, of Moeder Aarde, alles 't geen uit haaren schoot het geheele Jaar door, als Lente, Zomer, Herfst, en Winter, voortkomt. Onder de Instrumenten is de Lier of Harp aan *Apollo*, *Mercurius*, en de *Musen* toegewyd; de Fluit aan *Pan* en *Venus*; de Trompet aan *Mars*, enz.

Concepten voor Basreléves, dienende tot stoffeeringe der Stillevens.

TWEDE HOOFDSTUK.

Basreléves tot de Bloemen.

TOt de Bloemen, *Zephirus* en *Flora* malkanderen liefkoozende; *Venus* en *Adonis* desgelyks.

Vruchten.

Tot de Vruchten, *Ceres* en *Pomona*, of *Pomona* en *Vertumnus*: by de Druiven *Bachus* en *Ariadne*, en smullende Bachanten. En als 'er Moerbyën onder zyn, voegt 'er best een slaapende *Silenus* met de Nimf *Eglé*.

By

By de Instrumenten, *Apollo* met de negen Musen; *Orpheus* speelende; als mede *Arion* op een dolfyn. By de Rinkelbom, Cornet en Cimbaal voegt best een *Bachus* offerhande, Bachanaalen, of dansende Bachanten. En Instrumenten.

Aan drie Saizoenen, Lente, Zomer, en Herfst in een, kan men *Venus*, *Ceres* en *Bachus* toeëigenen; mede by een volgens hunnen rang zittende. Wy sluiten de Winter uit; oordeelende zulk een vertooning oneigen, en meer verdrietig in 't aanschouwen als vermaakelyk: behalven dat men haar niet dan straffe en gebrekkelyke zinnen kan toepassen, als honger, armoede, en diergelyke, die dit getyde des Jaars mede brengt. Tot de Lente, Zomer, en Herfst in een Tafereel.

Maar men dient wel aan te merken, hoe deze Basreléves, om de welstand te verkrygen, geschikt behooren te werden. Formaaten der Basreléves.

In Kranssen voegen achtkantige.

In Festons, ronde.

En in *Bouquetten*, vierkante met de lyst *paralel*, voornaamentlyk wanneer dezelve boven, onder, en aan weerzyde hangen.

In tegendeel, wanneer ze in de hoeken geschikt zyn, dan voegt een *Compartement* beter, te weeten vierkant boven, doch onder en aan weerzyde half cirkelrond. Dit 's voor zo veel de binnen-Basreléves in het algemeen betreft.

Wat nu de verhevenheid aangaat; hoe flaauwer hoe beter, zonder de minste slagschaduwe, om alle geweld en verwarring voor te komen.

Nu tot de twede soort van Stilleven, staande, leggende in holle nissen, op banken, en tafels, Wy hebben voor af gezegt, dat zulke niet minder dan levensgroot mogen verbeeld worden, by gevolg heel vooraan in het Stuk; om die reden dat zy zich alsdan in hunne volle kracht en hoedanigheden vertoonen, ja ongelyk beter met een buiten- als binnenlicht, van voor als van de zyde.

Wat de gronden aangaat, die zyn driederley welke de vruchten welstandig doen affteeken: de druiven op een hartsteene, byzonder de blaauwe, gelyk mede de karssen, blaauwe pruimen, en alle vruchten die aan de bruine kant zyn. In tegendeel vertoonen zich appelen, persikken, en abrikoozen beter op een sombere graauwe grond. Daar is noch een derde soort, als pompoenen, meloenen, oranjeappelen, aardbeziën, en meer, die op een witte grond best schikken, 't zy op een bank, tafel, of in een diepe nis. De welstandigste gronden voor de Vruchten-dienende.

Hier nevens zal ik eenige *Concepten* ter neder stellen, welke, myn 's oordeels, niet onaangenaam aan de Konstlievenden zullen voorkomen; alzo in de eerste de drie bloeijende Getyden des Jaars in een vervat zyn, en zodanig geschikt, dat zy malkander geen hinder doen.

Ta-

Tafereel.

Lente, Zomer en Herfst in dit Tafereel te pas gebragt.

DIt Stuk zal een holle nis, van binnen vierkant, zo diep als breed, en boven rond loopende, vertoonen. Binnen de zelve zet ik een ſchoone Vaas, het zy van kriſtal, koper of goud, vol bloemen; die de kortſte ſteelen hebben in de midden, en de anderen ter zyden uitſpartelende. Boven in het midden, aan een ring, plaats ik een wakker bos druiven of drie, van de kloekſte ſoort. Aan de zelfde ring bind ik een ſmal lint, waar aan koornairen, met eenige bloemen van dat graan geſchakeerd, los hangende, in de wederzydſche hoeken des Stuks opgeſchort en vaſt geknoopt, langs dezelve zyden nederhangen. Beneden om de Pot, of Vaas, leg ik ſchoone en ſmaakelyke vruchten, mede van de kloekſte en ongemeenſte welke te vinden zyn, als meloenen, citroenen, varſſe vygen, granaadappelen, okkernooten, ook wel appelen, perſikken, chinaasappelen, enz. Zodanig is den inhoud.

De ſchikking en koleuren der zelve.

De ſchikking is aldus. De feſtons zyn aan bosjes, een hand lang met groente verdeeld en geknoopt, die de ſteelen van het koorn meeſt bedekken; en geſchakeerd, gelyk gezegt is, met eenige blaauwe bloemetjes, welke een lieffelyke vermenging, zonder geweld, doen voortkomen. De rand, daar zy tegen afſteeken, is van een graauwe ſteen, en het lint donker violet. De druiven, van de kloekſte ſoort, aan een kopere ring gebonden, zyn wit, te weeten die in het midden hangen; en die aan wederzyde, blaauw, met een groen blad of twee: welke *Groep* tegen de ſchaduwe der holte wel afſteekt, zonder het gezicht van het voornaamſte af te trekken. Myn oogmerk is, de bloemen te ſchikken in een groote maſſa van ſchoone en lichte bloemen, de krachtigſte en volſte in het midden, beſtaande in wit, geel, en licht rood. De hoogſte naaſt aan de druiven zal een zonnebloem zyn: aan de zyden, andere van minder koleur en krachten, hier en daar een ſchoone blaauwe tuſſchen. En vermits de Pot, om plaats voor de omleggende vruchten op te ruimen, niet heel vooraan kan ſtaan, zullen de ter zyde uitſpartelende bloemen in de ſchaduwe zyn. De vruchten ſchik ik weder in tegendeel, als de kloekſte ter linker, en de kleenſte en tederſte, gelyk perſikken, abrikoozen, en pruimen ter regter zyde. Myne meening is Italiaanſche vruchten, de citroenen voornaamentlyk, ten minſten twee vuiſten dik, dewyl het de aangelegenſte van den hoop zyn, waar na de reſt zich moet ſchikken. Wil men nu, boven de Getyden des Jaars, eenige Zinnen verbeelden, voegt een lier, viool,

of

of ander Inſtrument daar by, 't geen men tegen de lichte zyde der holte kan zetten of hangen: daar mede is het Stuk voltooid.

Wel aan dan, wakkere Stillevenſchilders, beſchouwt met aandacht en zinnen dit voorbeeld, en overweegt wat zwaarigheden ik u voorſtel, of 'er wel iets in zy begreepen 't welk niet in uw vermogen is. Gy Bloemſchilders, is 'er meerder moeite en konſt om een druif, appel of perſik naar te bootſen, als een roos, lely, of zonnebloem? En gy die niet als vruchten afmaalt, wat zwaarigheid ſteekt in een bloem meer als in vruchten, een granaadappel of meloen van binnen of van buiten? Gy kunt het een zo wel als 't ander, ſtaande of leggende, voor u zetten, zo lang als 't u luſt. Een harp, vicol, lier of fluit desgelyks. Derhalven ontbreekt u niets: want deze gezegde dingen zyn alle genoegſaam in uwe macht. De proportie, maat, en geſtalte van al het geen dat ſtil ſtaat, hangt of legt, kan uw oog bezeffen en begrypen. Uwe malſſe penceel, door een geoeffende hand geleid, kan ze natuurlyk treffen, en welſtandig op het panneel vertoonen. Wat ſcheelt'er dan aan dat gy veeltydts zo eenzinnig op eene ſoort alleen al uw welvaaren ſtelt? 't Is waar, een ſchoone bloem kan de aanſchouwers wel behaagen; maar een friſſe of ſmaakelyke vrucht daar by, noch meerder: en eenige fraaye inſtrumenten daar benevens, noch veel meerder. Van elks wat kan immers niet meer als uw panneel beſlaan; en den meeſten tyd doet gy het met eenerhande ſoort alleen. Is 't een bloemſtuk, uw panneel moet evenwel gevuld zyn: de vruchten en inſtrumenten van gelyken. Als men zegt, die man was een fraay Stillevenſchilder: dan behoeft men niet te vraagen wat hy ſchilderde, bloemen, vruchten, of inſtrumenten; maar alles dat ſtil ſtaat, legt of hangt.

Vermaaning aan de Stillevenſchilders.

Twede Tafereel.

Zynde het tegendeel van het voorgaande.

HEt voornaamſte in dit zal een laag of plat mandtje met vruchten zyn, 't geen de opening, in de breedte, meeſt beſlaat. Dit mandtje zal men vullen met allerhande tedere en ſmaakelyke ſoorten van vruchten. In plaats van druiven, boven de zelve, zal men een ***bouquet*** bloemen met ſchoone en cierlyke groente aan de ring vaſt hegten, en, gelyk in de andere, opgebonden; en tegens de wederzydſche poſten eenige inſtrumenten, als fluit doux, ſchuiftrompet, baſſons, kromhoorns, hautbois, &c. Ter regter zyde van het mandtje zal een porcelyne ſchaal met aardbeziën leggen; en achter de zel-

De ſchikking.

ve, wat dieper in de holte, een wyde glaaze fles met moerbeyen, &c.

De hangende festons aan weederzyde van het bouquet bestaan meest in koornairen en groente.

En hoe te kleuren in deze ordinantie.

Het grootste en krachtigste licht zal op het muziekje met wapenen zyn, bestaande meest in helder witte, geele, en een weinig roode; de donkere zyde in bruine, zwarte, of violette. Het bloembouquet boven de zelve zal daarentegen meest in blaauw, purper, paars, en een weinig wit en geel bestaan. De instrumenten, van geelkoper. De rest, die dit sluit, als de koornairen en groente, wyst zich zelf.

Dit Stuk, aldus geschikt en konstig uitgevoerd, is een regte en welstandige weêrga tot het voorgaande.

Nu zullen wy noch een derde Tafereel, de instrumenten betreffende, en de *ornamenten* toegepast, daar by voegen, zynde van geen minder welstandigheit als de twee voorige.

Derde Tafereel.

Beschryving van het derde Tafereel.

IN het midden der holte van de nis zet ik een groot muziekboek, meer breed als hoog, op een lessenaar. Dat 'er in geschreeven staat, is vocaal muziek, aan de eene zyde de Cantus, en aan de andere zyde de Bas, het zy kerk- of kamermuziek. Boven de zelve, aan de nag, plaats ik een zwarte lier met goud verciert: en tusschen derzelver hoornen, zal een lauwerkrans, benevens een kleene olyve- of mirtentak hangen. Al de blaasinstrumenten, voorgemelt, nevens de viool, zal men ter zyden en achter het boek schikken, en voorts eenige daar toe behoorende dingen, als een schroef of twee, een stuk *colofonium* of snaargebarden, een doosje met snaaren, een stukje van de basson, of hautbois &c. Wordende dit alles gesloten door een schoone bloemfeston, met koornairen geschakeerd.

Dit Stuk zal zich best tusschen de twee voorgaande schikken.

Wat nu het formaat dezer drie Stukken belangt, men zal bevinden dat de zelve veel beter in de hoogte, dan in de breedte voegen, en ook veel zwieriger staan.

Daar is noch een andere soort van Stilleven, die van de geringste niet is, en by de voorgaande een welstandige en niet min eerlyke verandering zoude geeven. Het is die welke in allerhande kostelykheden bestaat, als goud, zilver, kristalle en andere glazen, paerlen, edelgesteentens en paarlemoer, gemeenlyk *Vanitassen* genaamd. De vermaarde *Kalf*, die veele heerlyke en uitmuntende voorbeelden daar van heeft nagelaaten, heeft in deze zoo uitgemunt, en boven allen den hoogsten lof verdiend.

Om

Om nu aan de voorgemelde Schilderspenselen te komen, dat tot deeze verkiezing geen vermindering van Konst ontbreekt om wat een handwerk tot een Konst te maaken, of om beter te zeggen, de oefening van de hand met die van den geest te vereenigen, waar door men met regt den naam van een konstig Meester mag voeren of kan bekomen, zal ik een nieuwe Tafereel ophaalen, neemende daar toe tot hoofdstoffe vryheid, wysheid, en eer. Hier was vereischt alleen welke *Laurieren* van een Heere verdiende, en die hy verkreeg, vereenigt met wysheid en eer.

Ik denk het dus als volgt.

Van de Tafereel.

ALle beeldwerken zet ik in het midden, als goud, zilver, bronzen, lampen, schenkbakken, bekkens van paerlemoer, kristal, kannekans, goud en zilver geld met nummers, ook veel volle beurssen, &c. Aan de ring boven de zelve hang ik een kleene tablette, waar op deze woorden in goude letteren staan, *Sapientia moneta*, of wel in plaats van het schrift een goude zon op een azuure grond. Aan weerszyde van de zelve hangen eenige boeken, festonsgewyze met allerhande versieringen, aan de benedenhoeke hoeken vast gemaakt, beginnende uit de ring, en aan weerzyde neerhangende, vercierd met scheeps- en muntkroonen, palm, lauwer, myrthe, en eikekranssen, &c. Om de zelve randen met een smal windseltje konnen slingeren, met deze woorden, *Laurea Merces Sapientiae moneta*, of *Praemia Majora Laurinus*. [illegible margin note: Voorwerpen ... Tafe- ... gewaag.]

Om nu het voornaamste, welke de wysheid is, in het midden te plaatsen, kan men, in stede van de zon en boeken, het gulde vlies boven aan de ring hangen, en onder een Sphinx nevens eenige boeken en penceelen vertoonen.

Behalven deze gemelde zyn 'er noch andere soorten van Stilleven, die wy voorby zullen gaan, alzo ze geen byzondere betekenissen hebben, en te gering, ja niet waardig zyn om in kamers, zaalen, veel minder in kabinetten van groote en wyze mannen nevens het voorgestelde te pronken, hoe fraai en natuurlyk ze ook mogen geschildert wezen, als damborden, kaart, verkeer, tapyten, [illegible], en andere dergelyke ontuigen, &c.

Maar [illegible], als ook allerhande [illegible] zyn, gelyk wy hier voor gezegt hebben, naar [illegible].

Eenige verbeeldingen op byzondere Persoonen toegepast, bekwaam om met Stillevens uitgevoerd te worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Dat de Stillevens gemeenlyk zonder zin verbeeld worden.

HOewel wy hier voor gezegt hebben, dat de vermaarde *Kalf* in de Stillevens boven anderen heeft uitgemunt, heeft hy nochtans, zo min als zyne voorgangers en navolgers, reden van zyne verbeeldingen weeten te geeven waarom hy dit of dat vertoonde: maar slegts het geen hem in den zin schoot (als een porcelyne pot of schaal, een goude bocaal, een fluit of roemer met wyn, en daar in een citroenschil hangende, een horologie, paerlemoere hoorn op een goude of zilvere voet, een zilvere schaal of bord met persikken, of wel opengesneedene cinaasappelen of citroenen, een tapyt, en diergelyke gewoonlyke dingen) verbeeld, zonder eens zyne gedachten te hebben laaten gaan om iets van belang voort te brengen daar een byzondere zin in stak, of 't geen ergens op toegepast kon worden. Echter om te toonen dat zulks, zo wel als in andere verbeeldingen, doenlyk is, zal ik eenige Tafereelen of Stillevens, op byzondere persoonen toegepast, opstellen, en alhier na malkanderen laaten volgen.

Zin

Tafereel op een zegenpraalenden Oorlogsheld.

Tafereel op een Overwinnaar.

WY vertoonen alhier eenige wapenen, als een borstharnas van staal, een cierlyk bewerkten helm, schild en zwaard, waar van het gevest een arendts- of leeuwenhoofd verbeeld; een piek of spies, een gespannen boog, een gelaaden koker vol pylen, als mede eenige kranssen van laurier, palm en olyf. Boven aan de lyst zou men, aan twee ringen, een goude halsketen, waar aan een hert, tot op de borst afhangende, met kostelyke gesteentens bezet, konnen hegten, boven het welk men een eigene spreuk, als zulk een Held heeft dien men dit toepassen wil, kan stellen. Verders vertoonen wy een goude kroon, armbanden en ringen, een gepluimden hoed met een diamante knoop opgezet, en een trompet. Onder de kranssen, den hoed, en de trompet, legt een geborduurde rok, waar af de eene mouw van de tafel nederhangt. Op de muur, of in een kleen tafereel zoude men in Basreléve konnen vertoonen *Apollo* die den draak Pithon heeft gedood; of wel *Perseus* en *Andromeda*; of een man met een leeuwenhuid omhangen,

hangen, breekende een tyger den bek open, by den welken een knods op de grond nederlegt.

Uitlegginge van de genoemde voorwerpen.

MEn nam in voortyden het Borststuk tot een teken van verstand en bescherminge: want vermits de borst daar door bedekt word, zo behoed en bewaart men daar mede het leven. Uitlegginge van het Borstharnas.

Met den Helm geeven wy te kennen genegentheid tot den oorlog, en strydbaaren inborst. Den Helm.

Het Schild, voor bescherminge genomen, wierd in voortyden onder de Ouden in zulk een groote achting gehouden, dat zy het zelve aan de Overwinnaars, wegens hunne beweezene dapperheid en kloek gedrag, vereerden. *Virgilius* verhaalt in zyn negende Boek, dat *Eneas* gebood een Schild aan hem te brengen om *Nysus*, een wakker en dapper Jongman, wegens zyne beweezene trouw en heldendaad daar mede te beloonen. De Argivers hadden tot een gebruik de Jongelingen, welke het door de eene of andere mannelyke daad verdiend hadden, met het Schild van *Enhippus* zegenpraalende door hunne stad en landpaalen te geleiden. Wy leezen ook, dat het *Palladium*, 't welk de Ouden waanden uit den hemel nedergedaald te zyn, een Schild was, het verborgene zinnebeeld der bescherminge van het Roomsche Volk en Ryk verbeeldende. En na de uitlegginge van *Numa Pompilius*, betekende het Schild geluk en voorspoed; waar mede hy het Roomsche Volk, in het achtste jaar van zyne regeeringe, door een zwaare pestilentie bezogt zynde, welke geheel Italien met een naakenden ondergang dreigde, zogt aan te moedigen en te troosten. Wyders waren de Schilden en Rondassen aan die geenen toegewyd, welke de Stad en Republyk uit een zeer zwaar dreigend gevaar hadden verlost: en om de geheugenisse van zodanig een weldaad onder de nakomelingen te vereeuwigen, en de zelve tot het spoor der deugd aan te prikkelen, deed men die geschiedenissen op hunne Schilden graveeren of uithouwen. Het Schild en de Piek zyn ook noch betekenissen van oorlog, bestaande voornaamentlyk hier in, om de geleedene schade te herstellen, en onze vyanden te verjaagen en te verderven. Doch de wapenen brengen zeer weinig nutheid by, indien de zelve niet door wysheid en verstand gevoerd worden. Daarom ziet men *Pallas* doorgaans met Schild en Piek gewapend verbeelden; betekenende het laatste kracht en vlugheid des verstandts. Het Schild.

De Spies, of Piek, betekent ook de verbreidinge van een heerly- De Spies.

 ken

ken naam. En het was om die reden, volgens het verhaal van *Plutarchus*, dat *Lysippus* het beeld van *Alexander* daar mede verçierde, niet tegenstaande andere hem met de blixem in de hand vertoonden; meenende, dat het niet voor een korten tyd, maar voor veele volgende eeuwen zoude dienen, om de heerlyke onderneemingen en uitvoeringen van dien voortreffelyken Held te verheerlyken en onsterffelyk te maaken. En gelyk men met de Spies of Pyl na een doel werpt of schiet, alzo betekent, op een zinverbeeldelyke wyze, de zelve de uitgestrektheid van een heerlyken naam. Doch de Ouden verbeeldden niet alleen met de Piek, of Spies, de Koninklyke hoogheid en gezag; maar waren ook gewoon de geenen, welke zich grootmoedig in 't verwinnen van hunne vyanden hadden getoond, met de Piek of Spies te vereeren: het welk *Plinius* mede aantoont; zeggende, dat *Sicinius Dentatus* om zyne wonderbaare dapperheid met twaalf Pieken wierd begiftigd. *Festus Pompejus* is van gevoelen, dat de Oorlogshelden met de Piek of Werpspies wierden vereerd, om daar door het voornaamste bestier des oorlogs en des ryks te verstaan; en dat het daarom ook het gebruik was de oorlogsgevangenen *sub hasta*, dat is onder de Spies of Piek, in 't openbaar te verkoopen.

Het Zwaard. Het Zwaard betekent, in zaaken van oorlog, verwoedheid, grouwzaamheid, verschrikkinge, vervolginge, en bedreiginge des doodts.

De Boog en Pylen. De gespannen Boog is mede een teken des oorlogs: en de Pylen betekenen het volk, of de groote en verre uitgestrektheid van macht, als mede de lichtheid en gezwinde beweeginge.

De Krans van Laurier. Dat de Krans van Laurier het merkteken der zegenpraalenden was, en van die eenige waardige daad van onsterffelykheid hadden verricht, betoonen ons overvloediglyk de overblyffelen der Oudheid. Het is ook door de Historien kennelyk, dat de Generaals en Hoofden van de Legers der Romeinen in hunne Triomfen een Lauwerkroon aan *Jupiter Capitolinus* bragten, en de zelve aldaar by hem lieten berusten.

Palm, De Romeinen plagten ook voormaals aan de Zegenpraalenden, tot bewys van hunne Triomfen, de Palm te schenken; zynde dezelve het algemeene teken der overwinninge. En hoewel men den Palmboom met een zwaaren last van boven drukt om hem neder te buigen, wast hy doch geduurig daar tegen op: en daarom wilde men dat hy in gevaarlyke stryden het teken der overwinningen zoude weezen; welke niet anders als door standvastigheid des gemoedts, alle gevaaren en rampen kloekmoedig wederstaande en verachtende, konnen behaald en verkreegen worden.

en Olyf. d'Olyf is mede een teken van overwinninge; vercierende de Ouden hunne

hunne Tropheën en opgeregte Praaltooneelen met Olyftakken, of het hoofd des Overwinnaars met een krans met Olyf bladeren omvlochten.

De goude Halsketen was by de Romeinen de belooninge en prys van dapperheid en bestendige deugd, en een teken dat de goede verdiensten niet alleen daar mede, maar ook met eer, glorie en achtbaarheid, wierden beloond. De gedenkschriften der Romeinen leeren ons, dat de Zoon van *Tarquinius Priscus*, noch een Jongeling van maar veertien jaaren zynde, zynen vyand in 't open veld aantastte, en mannelyk overwon; waarom hy ook d'eerste was, welke, op dat zyne dapperheid vereeuwigd mogt worden, met een goude Halsketen wierd begiftigt: hoewel andere meenen, dat *Hersilius*, de eerste Zoon uit de geroofde Sabynsche Dochteren tot Romen gebooren, met die waardigheid beschonken wierd. Wy leezen ook, dat *Sicinius Dentatus* drie-en-sestig maal met de halsketen, en vyf-en-twintig maal met andere goude of vergulde geschenken, wierd vereerd. De goude Halssnoer.

Het Hert, met edele gesteentens vercierd, 't welk aan deze *Bulla*, of goude Keten, tot op de borst afhing, betekent dat goede raad en het heilzaam overleg uit het binnenste des herten voortspruiten. Derhalven wierden de geenen, die by de Romeinen over hunne verwonnene vyanden zegenpraalden, met deze goude Keten om den hals vercierd ingehaald; in welkers uiterste gedeelte, of het op de borst afhangende Hert zy waanden kruiden en balzem beslooten te weezen die de Zegenpraalenden, tegens de nydigheid en misgunst bevrydden en beschermden. *Asconius* verhaalt met byzondere opmerkinge, dat de kinderen der Edelen en vrye Burgeren deze Halscieraad en van goud droegen: maar de *Liberti*, of Vrygemaakten, vermochten de zelve niet als van zilver of koper, tot onderscheid, te draagen; in welken zin *Juvenalis* in zyne Schimpdichten zegt: *Den armen moet zich met koper vernoegen.* en het daar aanhangende Hert met edele gesteentens bezet.

De goude Kroon en Armbanden, welke niet alleen de armen maar ook de schouderen vercierden, waren mede belooningen van loffelyke daaden en onderneemingen. Deze giften wierden voor de laatere nakomelingen bewaard, op dat de jeugd daar door mogte aangeprikkeld werden om de voetstappen hunner voorouderen onvermoeijelyk na te volgen. *Titus Livius* maakt daar gewag af in zyn tiende Boek na de verkreegene victorie tegens de Samniten by Aquilonia, en de eerste stichting en het begin der Stad Romen; te weeten, dat *Papyrius* by die gelegentheid *Sp: Nautius*, *Spurius Papyrius*, zynen Neef, vier Capiteinen, en een drom of hoop Piekeniers, met Armcieraaden en goude Kroonen vereerde; geevende aan de Hoofdmannen, Voetknechten, en Ruiters, Armbanden en Cieraaden van zilver, welke zy *Cornicula*, dat 's te zeggen De goude Kroon, Armbanden.

gen

gen kleene Hoorntjes, noemden. En *Decius* de *Tribunus*, of Wachtmeester, wierd van *Aulus Cornelius Cossus*, om dat hy zekere vaste Plaats, den Romeinen toekomende, tegens de Samniters had beschermd, en der zelver Leger daar voor opgeslagen, met een goude Kroon vereerd.

En Ringen. De Ringen wierden ook by de Romeinen voor een teken van eer en adeldom gehouden: want als *Mago*, volgens het verhaal van *Titus Livius* in zyn derde Boek van den tweden oorlog met die van Carthago, door *Hannibal* aan de Carthaginensers was afgezonden, om hun de bloedige nederlaag der Romeinen, in den slag van Cannas, en den grooten zegen op de zelve bevochten, bekend te maaken, verhaalt hy hun die vrolyke tydinge, en doet te gelyk een geheelen berg van goude Ringen voor hunne oogen nederstorten, welke zy van de verslagene lyken tot buit hadden gekreegen; daar by voegende, om de overwinninge dies te grooter en heerlyker uit te breiden, dat het aan nieman als de voornaamsten en edele Ridderen onder hen geoorlofd was die te draagen. En in 't einde van zyn negende Boek, na de stichtinge en eerste beginselen der Stad Romen, verhaalt hy, dat de verkiezing van *Flavius* tot *Ædilis*, of Opziender der gemeene gebouwen, in een openbaare vergadering gedaan, by den Adel en Ridderschap zo kwalyk opgenomen wierd, dat verscheidene onder hen de goude Ringen, en andere tekenen van eer en achtinge, nederleiden. En de welspreekende *Cicero*, in zyn vierde Vertoog tegens *Verres*, verwyt hem, dat hy in de volle vergaderinge des volks aan slegte, onwaardige, en verwerpelyke menschen de eertekenen van goude Ringen had uitgedeeld: by den welken *Asconius* zich voegt; zeggende, dat de Byl, Bondels van wapenen, burgerlyke Kroon, en goude Ringen, onder 't volk tekenen van vry- en adeldom waren, en altyd met eer en voordeelige inkomsten vergezelschapt gingen.

Den Hoed. De oude Grieken hielden den Hoed of Muts voor een teken van Adel en doorluchtig geslagt; en derhalven vertoonden zy het hoofd van *Ulysses* met een muts of hoed bedekt, om dat hy van vader- en moederlyke zyde van een zeer doorluchtig geslacht afkomstig was. Waarom men gemeenlyk op de Munten en Penningen der Ouden een Muts of Hoed, met het opschrift *Libertas*, verbeeld ziet.

De Diamant. De Diamant is zonder tegenspreeken de allerhardste, en door zyne flikkerende van zich schietende straalen de schoonste en volmaaktste onder alle edele gesteenten; en het geene in den zelven het wonderbaarste en aanmerkenswaardigste is, hy wederstaat met een onveranderlyke standvastigheid de felle en alverteerende vlammen des vuurs, zonder van zyne deugd en voortreffelykheid het geringste te verliezen.

Dit

Dit is ook de reden waarom hy voor het zinnebeeld van een onveranderlyke en heerlyke ſtandvaſtigheid in voor-en tegenſpoed word gebruikt: weshalven de Oudheid ook een bovennatuurlyke eigenſchap aan hem gaf, te weeten, dat hy het hert van ydele vreeze en twyffelmoedigheid bevrydde, en den menſch nooit verleegen liet ſtaan in zyne noodzaakelyke voorvallen, wanneer het tyd was, ook zelfs in de grootſte gevaaren, om meeſter van zich zelven te zyn.

De Pluim betekent mede eer en adeldom. De Pluim.

En de Trompet, achtbaarheid, en een onſterffelyken naam. De Trompet.

De geborduurde Rok, *Tunica Palmata* genaamd, was een onderkleed, in het welk de Triomfeerenden of Zegenpraalenden zich gemeenlyk vertoonden; gelyk *Titus Livius* in zyn tiende Boek daar van getuigt. En *Iſidorus Hiſpalenſis* in zyn *Originum lib XIX.* zegt, dat de geenen, welke hunne vyanden hadden overwonnen, een tabbaard plagten te krygen, die *Toga Palmata*, of ook *Toga Picta* genoemd wierd, wegens de victorien en palmtakken die daar door de weefkonſt in gewrocht waren. En *Macrobius lib.* 11. *Saturnal. cap.* 6. zegt, dat *Tullus Hoſtilius* de eerſte geweeſt is die dit kleed by de Romeinen ingevoerd heeft. De geborduurde Rok.

De twee eerſte Basreléves verklaaren zich zelven; en met het laatſte willen wy een beeld van ſterkte betekenen: want de Leeuwenhuid verbeeld doorluchtig verſtand en dapperheid des gemoedts, en de Knodts beleid en onvertſaagdheid. En Basreléve.

Twede Tafereel, op een Rechter.

IN dit Tafereel vertoonen wy een Waagſchaal, een Swaard, een Spiegel, een Scepter met een oog daar boven op, een bord waar op een Driehoek met het getal van 1 verbeeld ſtaat en in het zelve het *Simulacrum* van de waarheid, een Wigchelroede en Heirbyl, een Seiſſen, een Roede, een Slagtbyl, een goude Halsſnoer, een Staf met klimop omſlingerd, een groot Foliantboek daar een zegel met het wapen van de Republyk aan hangt: en op de muur, in baſreléve, een vruchtdraagenden Palmboom. Tafereel op een Rechter.

Uitlegginge van de genoemde Voorwerpen.

DE Waagſchaal, gemeenlyk in de hand der Gerechtigheid geſteld, betekent dat zy de werken aller menſchen weegende, aan ieder toewyſt het geen hem van *God* toegelegt is: waarom ook de Heidenden verbeeldden, dat *Aſtréa* ten hemel was opgeklommen, en zich Uitlegginge van de Waagſchaal.

aldaar geplaatst hadde tusschen den Leeuw en de Schaal; hier mede betekenende, dat een Rechter met een mannelyk en onbedeest gemoed, na ondervindinge en overweeginge der zaaken, d'overtreedingen der menschen, zonder aanzien van persoonen, behoort te straffen.

Het Zwaard. Het Zwaard betekent mede justitie en strengheid der wet. En in dien zin spreekt den Apostel, *dat de Rechter is een dienaar Godts, en dat hem niet zonder oorzaake het zwaard in handen is gesteld om die kwaad doen te straffen.*

De Spiegel. De Spiegel in de hand der Voorzichtigheid betekent verbeeteringe der zeden.

De Scepter. De oude Egyptenaaren betekenden door het hieroglifiek van den Scepter met het open oog het volstrekt gezach der Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid: welke altyd waakzaam zynde, de daaden der menschen doorzien, en het geen elk verdient hun rechtmaatig doen wedervaaren.

De Driehoek. *Plutarchus* verhaalt in zyne verhandeling van de Leere der Pithagoristen, dat de Driehoek het volmaaktste beeld der gerechtigheid is. Eenige voegen het getal van I in het midden, om dat men daar in de Godlyke betekenis des allerhoogsten ziet.

Het *Simulacrum* van de Waarheid verklaart zich zelven.

De Wigchelroede en Heyrbyl. De Wigchelroede en Heirbyl betekenen, het eerste de geestelyke, en het twede de waereldsche waardigheid, of Godtsdienst en Politie.

De Seissen. De Seissen is een zinnebeeld van kastydinge: tot bekrachtiging van 't welk wy in den Propheet *Zacharias* in 't vierde cap: leezen, dat de seissen, die hy in zeker gezichte zag, uitgestrekt was om alle dieven, myneedigen, en lichtvaardige zweerders te veroordeelen.

De Roede. Door de Roede werd mede verstaan straffe en kastydinge tot onderhouding van goede tucht en wetten naar billikheid en gerechtigheid.

De Byl. De Byl wierd niet alleen by de Romeinen, maar ook by eenige Volkeren van Griekenland, op een zinverbeeldelyke wyze voor harde en zwaare kastydinge genomen; gelyk men op de Medailjes en Munten van Tenedos, waar van *Pollux* verhaalt, kan zien. Want als de Koning van Tenedos een wet had doen afkondigen, dat de geen, 't zy man of vrouw, welke op heeter daad in overspel bevonden wierd, met de byl ter dood zoude werden gebragt, (hebbende hy zynen eigen zoon niet gespaard om die wet, na haaren inhoud, te volbrengen) beval hy dat men die geschiedenisse op hunne medailjes en munten daar door zoude vereeuwigen.

De goude Keten. De Egyptenaaren hebben ook de *Bulla*, of goude Keten, met het hert daar aan hangende, aan de Rechters des volks onder hen toegepast:

paſt: waar door zy ons wilden vermaanen en te gemoed voeren, dat een Rechter geheel onzydig, en zonder aanzien van ſtaat of perſoon, recht moet ſpreeken en oordeelen, en niet anders als de zuivere en onbevlekte waarheid tot zyn eenigſte voorwerp en doelwit hebben.

De Staf met klimop omſlingerd betekent, dat de juſtitie beſchermt moet worden: want met de Staf verſtaat men het gezag, en met de Klimop beſcherminge, en dat ze altyd groenen en bloeijen moet. De Staf met klimop.

Het groot Foliantboek behelſt de ordonnantien en placcaten van den lande. Het Foliant-boek.

De vruchten van den Palmboom, in het Baſreléve vertoond, zyn van een evenmaatige grootte gelyk de bladeren: en daarom hebben de Ouden daar mede recht en gerechtigheid willen betekenen. Behalven dat beſtaat de Palmboom uit een onvergankelyke ſtoffe, en veroudert of verandert niet zo ligt als andere boomen: om mede tot een voorbeeld te dienen, dat de juſtitie ongekrenkt en onveranderd gehandhaafd behoord te worden. Hy verlieſt nooit zyne bladen gelyk de Laurier, Olyf, Mirthus, en andere boomen, ten zy men ze met geweld daar van komt af te rukken, en wederſtaat allerley geweld en zwaarte die hem drukt: verſtrekkende tot een exempel dat de Rechters ook alzo behooren te doen; wederſtaande met oprechtigheid des gemoedts de geenen, welke hen met ſchoone woorden, giften, gaaven, of kuiperyen, van hunne plichten zoeken af te trekken. De Palmboom.

Tafereel op een Rechtsgeleerden.

WY verbeelden in dit Tafereel een Pleiſterbeeld van *Mercurius*, ſtaande op een vierkante ſteen of *bazis*; hebbende in d'eene hand zyne gulde en met ſlangen omſlingerende *Caduceus*, en in d'andere een Olyftak. Zyn hoofd en voeten zyn met vleugels voorzien. Hier benevens plaatſen wy een *Sphinx*, mede van pleiſter. Verders een Swaard en Schild, een Lier of Harp, een brandende Lamp, een Inktkoker met pennen en een rol papier, een Zift, eenige Boeken van de voornaamſte Wetgeevers en Rechtsgeleerden, als mede den Bybel. In een kleene Vaas of Pot planten wy een Irias of twee. Boven aan een ring hangen drie Kranſſen; de eene van laurier en klimop, de twede van ceder en mirth, en de derde van eikebladeren. Op de muur, of in een kleen Tafereel, vertoonen wy, in basreléve, de fabel van *Minerva* die uit het hoofd van *Jupiter* word gebooren. Tafereel op een Rechtsgeleerden.

Uitlegginge van de Voorwerpen.

Uitlegginge van *Mercurius* op de vierkante steen staande.

MErcurius betekent de nadruk der woorden en kracht der welspreekendheid; waarom de Oudheid hem voor den Boode en Tolk der Goden hield.

De vierkante Steen, op welke hy staat, beduid de achtbaarheid en standvastigheid der wetten, en regelen, om door de zelve na behooren te spreeken: en daarom wierd *Mercurius Tetragonos*, of vierkant, dat is vast en wys, geheeten.

De Roede of *Caduceus*.

De Staf of *Caduceus* van *Mercurius* geeft te kennen, dat de tegenstreevige en hardnekkige geweldenaryen zich moeten buigen onder de wetten en vloeijende aangenaamheid der welspreekendheid. Door de Slangen, om de gulde roede geslingerd, geeft de Oudheid ons te verstaan, dat de welspreekendheid door schranderheid en voorzichtigheid verzeld zynde, de menschen gemakkelyk tot de reden kan overbrengen.

Als mede de Slangen om de zelve.

Eenige willen ook zeggen, dat de gulde Roede, in de handen van *Mercurius* gesteld, heerlykheid en voortreffelykheid van eerampten betekent; waar mede die geenen behoorden vercierd en beloond te worden, welke tot welstand van hunnen evenmensch en 't gemeene best de gaaven der welspreekendheid, aan hen als een heerlyk talent van *God* mede gedeeld, ten voordeele konnen en weeten te besteeden.

De Olystak.

Door de Olystak, in zyne hand, word de vrede verstaan; alzo de Ouden van meeninge waren, dat door deszelfs tusschenkomst de verschillen, die partyen onderling met malkanderen hadden, beslegt en afgedaan wierden.

De Vleugels aan hoofd en voeten.

De Vleugels aan hoofd en voeten worden hem toegevoegd om daar door de vaardigheid en kracht der welspreekendheid te betekenen.

De *Sphinx*.

De *Sphinx* geeft te kennen, dat geene zaak zo geheim en verborgen is, welke niet door de scherpheid des oordeels en verstandts van een Rechtsgeleerden onwederspreekelyk klaar den menschen voor oogen kan gesteld worden.

Het Zwaard en Schild.

By de gelykenisse van de Rechtsgeleerdheid stelt men het Zwaard en Schild: want gelyk de krygsman daar mede zyn leven beschermt, en zynen vyand kwetst; alzo houd de Rechtsgeleerde door de bewysredenen en welgegronde besluiten zyne goede zaak staande, en zet de tegenstrydenden te rugge.

De Lier of Harp.

De oude Romeinen betekenden met de Lier of Harp een mensch van groote geleerdheid en oordeel; want de Lier is uit verscheidene stemmen

en

en snaaren te samen gevoegd, en doet ze altemaal zeer geestig overeen komen; 't welk de Rechtsgeleerde ook schynt te doen, als hy de verschillendheid der zaaken aan de reden onderwerpt, en de strydende partyen daar door met malkander doet vereenigen. Van gelyken wierd door de Lier of Harp te kennen gegeeven, dat alle *harmonien* en overeenstemmingen uit verschillende en ongelyke accoorden bestaan; en dat de menschen van strydende wille en geneigdheden by malkanderen vergaderende, door een goede vereeniging een voortreffelyke gedaante van regeeringe onder hen konnen instellen, en tot de nakomelingen doen overgaan. En gelyk *Plato* in zyn *Thimæus* de ziel een *concert* en zoete overeenstemming noemt, zo mag de eendragt wel met regt de ziel van den staat genaamd worden. De Grieken en Romeinen zeggen, dat de Lier ten deele door *Mercurius*, en ten deele door anderen uitgevonden is.

Indien iemand geneegen mogt zyn om te weeten wat fatsoen en gedaante de Oudheid aan haare Harp gaf; die moet weeten, dat ze gelyk als twee hoornen by malkanderen was geboogen, hebbende een ronde buik, en boven aan een handgreep. Men verhaalt, dat ze niet meer als drie snaaren had, welke zeven toonen, die een volkomene *harmonie* maaken, konden uitleveren. Deze drie snaaren waren aan de zelve, na het voorbeeld der drie getyden van 't jaar, gegeeven; vermits de Egyptenaars niet meer als drie getyden, als zomer, winter en lente, elk van vier maanden, kenden; en dat zy de Cantus aan de zomer, de Bas aan de winter, en de Alt aan de lente, toeëigenden. Anderen zeggen, dat het zelve was ten opzichte van den mensch, wiens ligchaam uit vier elementeu, en de ziel, ten aanzien van haare werkinge, uit drie bestaat; maakende alzo het getal van zeven: welke by malkanderen gevoegd zynde, een volkomene *harmonie* uitmaaken.

De duisternisse vlied, als het licht van waare kennisse en verstand komt te schynen. Daarom word de Lamp menigmaal voor de werken, die men by het licht van de zelve verricht, genomen: want het nachtwaaken is tot de studien en naarstige overdenkingen, ten aanzien van de rust en stilheid, zeer nut en eigen: waarom ook de Grieksche Dichters aan de nacht een naam gaven, welke zo veel als verstand, wysheid en vreugd aanbrengende betekent, ter oorzaak dat de geest alsdan zeer vaardig en bekwaam is om zich met naarstige studien en overdenkingen te oeffenen. Derhalven word onder de Studenten dit spreekwoord gevonden, *plus olei quam vini*, dat's te zeggen, dat hy meer in oly als in wyn heeft verteert: verstaande daar mede, dat hy meer dernaarstigheid en arbeid met de zinnen heeft gedaan om de weetenschappen te verkrygen, als met

De Lamp.

met wandelen, slempen, of andere dartelheden. *Epicharmes* plagt te zeggen: indien iemand van groote zaaken wil onderregt en geleerd worden, die moet de nachten tot zyn gemak niet spaaren.

De Inktkoker, Pennen, en een rol Papier.

De Egyptenaaren verstonden door een Inktkoker, Pennen, en een rol Papier al 't geene waar mede men de konsten en weetenschappen verbeeldde.

De Zeef.

Met de Zeef gaven de Egyptenaaren, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konsten en weetenschappen te kennen. Verders verstonden zy door de Zeef de Schryvers der heilige en verborgene zaaken: want gelyk de Zeef het goede van 't kwaade onderscheid, zo wisten hunne Rechtsgeleerden, die ook Priesters genaamd wierden, de dingen, welke tot de dood of het leven geleidden, door hunne voorzichtige wysheid van malkanderen te scheiden; gebruikende zy het woord Zeef tot een spreekwyze, om daar door waarachtige en bekende dingen te verbeelden. Anderen zeggen, dat door de Zeef een man van groote wysheid, verstand en volmaaktheid, welke van Goddelyke en menschelyke zaaken met een gelyke scherpheid en klaarheid van oordeel grondig weet te spreeken, word betekend. En gelyk dit werktuig de bloem van de zemele onderscheid, maakt ook alzo de kennisse, het verstand, en de ondervindinge der dingen ons bekwaam om het goede van 't kwaade, en recht van onrecht, t'onderscheiden: weshalven *Virgilius* het zelve met groot regt in 't eerste Boek van zyne *Georgica*, *Mystica Vannus Jacchi*, de zinverbeeldelyke wann van *Jacchus* genoemd heeft. Eenige brengen het voorstel van den Philosoof *Antisthenes* hier by wel te pas; welke zeide, dat het een groote dwaasheid was het koorn van 't kaf niet te konnen scheiden: waar mede hy de geleerde en voordeelige burgers van de ongeleerde verstond.

De Boeken.

De voornaamste Boeken, uit de welke de Rechtsgeleerden hunne gronden putten of trekken, zyn onder de Grieksche Auteuren *Solon*, *Lycurgus*, *Demosthenes*, en *Isocrates*: onder de Romeinen, *Cato*, *Cicero*, *Hortensius* en *Cæsar*; der zelver *Leges & Orationes*; *'t Corpus Bysantinum*, en *'t Corpus Juris* of *Justinianéum*, 't welk *Theophilus* en *Dorotheus*, Raadtsheeren onder den zelven Keizer *Justinianus*, uit een reeks van oude Rechtsgeleerden te samen hebben gesteld: onder de Spanjaarden *Didacus Coeverruvias*, *Francisco de Salgado*, welke Secretaris van *Philippus* den Tweden is geweest, en *Ferdinandus Vasquius*: onder de Franschen *Jacobus Cujacius*, en *Marcus Antonius Muretus*: onder de Hoogduitschers *Contsius*, en *Carpsovius*: en onder de Nederlanders *Hugo de Groot*, en *Groenewegen* &c. doch voor al den Bybel niet te vergeeten.

Het

Het kruid of de bloem Irias is een zinnebeeld der welſpreekendheid; dewyl de oude en voortreffelyke Poeët *Homerus*, willende de Afgezanten der Troyaanen, en der zelver aangenaame en vloeijende welſpreekendheid, te kennen geeven, hen verbeeld de bloeijende Irias gegeeten te hebben: willende daar mede te verſtaan geeven, dat zy in de konſt en geduurige oeffening der zoete, aangenaame, en bevallige welſpreekendheid grondig onderweezen en geleerd waren; om dat deze bloem door veele en verſcheidene koleuren, die zy van de natuur heeft ontfangen, de hemelſche *Iris* of Regenboog niet ongelyk is, welke by de Oudheid voor de Godinne der welſpreekendheid word gehouden. De bloem Irias.

De Krans van laurier met klimopbladeren doorvlochten, betekent dat men de Rechtsgeleerden om d'uitſteekendheid van hunnen heerlyken arbeid en verſtand met die kroone ter gedachteniſſe by de nakomelingen heeft willen vereeren: want de Ouden verſtonden door de Laurier een natuurlyke kracht en vruchtbaarheid des verſtandts, en door de Klimop de konſt en naarſtigheid welke de Rechtsgeleerden door geduurige oeffeninge en arbeid verkrygen. Want gelyk de Klimop, een ſlegt en teêr gewas zynde, altyd nederig langs de aarde kruipt, brengt zy het door haaren geduurigen en onvermoeiden arbeid eindelyk zo verre, dat zy zich aan boomen of gebouwen vaſt hegt, en langs de zelve geſtadig opklimt, tot dat zy ze in hoogte overtreft, en hunne opperſte toppen, gelyk als zegenpraalende, te boven gaat. De Krans van laurier en klimop.

Het zal den Rechtsgeleerden niet onaangenaam zyn, dat wy hun ter eeren by de Laurier en Klimop noch de Ceder- en Mirthuskrans voegen, om hunne naamen en geheugeniſſe daar door te vereeuwigen; dewyl men gemeenlyk van deftige, uitmuntende, en welſpreekende mannen, welke veele verdienſten hebben, met *Perſius* en *Horatius* kan zeggen, *Cedro digna locuti*, dat ze dingen hebben geſproken die waardig zyn dat ze in Cederenhout geſneeden werden, dat is te zeggen, dat ze eeuwigduurende mogen weezen: want de Ceder is, onder alle boomen, het zinnebeeld der eeuwigheid, om dat hy niet verrot, noch door oudheid vermolmt. En daarom wierd ook de Arke des Verbondts van cederenhout gemaakt. De Mirthus betekent een verſtand met allerley gaaven vercierd. De Ceder en Mirthus.

Onder de Kranſſen, waar mede de Romeinen de gewoonte hadden van de hoofden der Wetgeevers en Rechtsgeleerden te vercieren, was die van Eikenbladeren in zeer groote achtinge, om dat daar mede de behoudeniſſe der ſtad en burgeren wierd betekend. Men geeft daar verſcheidene redenen van, waarom en uit wat oorzaake die Kroonen van En Eikenkrans.

den

den Akerboom gemaakt wierden. Want eenige verhaalen, dat in den beginne de Arcadiers het eerst daar mede vereerd wierden, ten aanzien der oudheid van hunne orakelen. Andere zyn van meeninge, dat het is om dat de zelve aan *Jupiter*, die voor den Patroon van het Dodonische Orakel en den Bewaarder der Steden wierd gehouden, was toegewyd; en dat het daarom ook zeer billik was, dat die geen, welke eenige burgers, 't zy door wapenen of in rechten, uit nood en naakenden ondergang verlost hadde, gekroond wierd met de bladeren van dien Boom, welke aan den Beschermgod van alle Steden eigen en toegewyd was. Andere zyn van gevoelen, dat de Akerboom het eerst onder alle planten geschaapen is, en dat zy de eerste voedster der menschen en stoffe der orakelen is geweest. Men vind noch ten huidigen dage zekere Medailje met dit Dorische opschrift, ΕΠΕΙΡΩΤΑΝ, verbeeldende wyders een Arend die de blixem met zyne klaauwen vertreed, en twee takken van een Akerboom by malkanderen geboogen in de gedaante van een krans; 't welk buiten twyffel de Munt der Epiroten zal zyn geweest, betekenende den Aker van Chaonia en de Dodonische Orakelen.

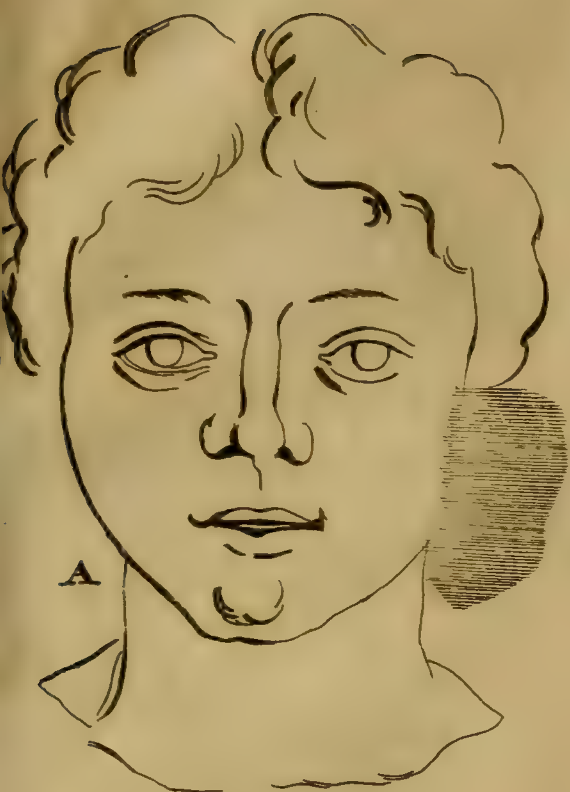
Het Basreléve.

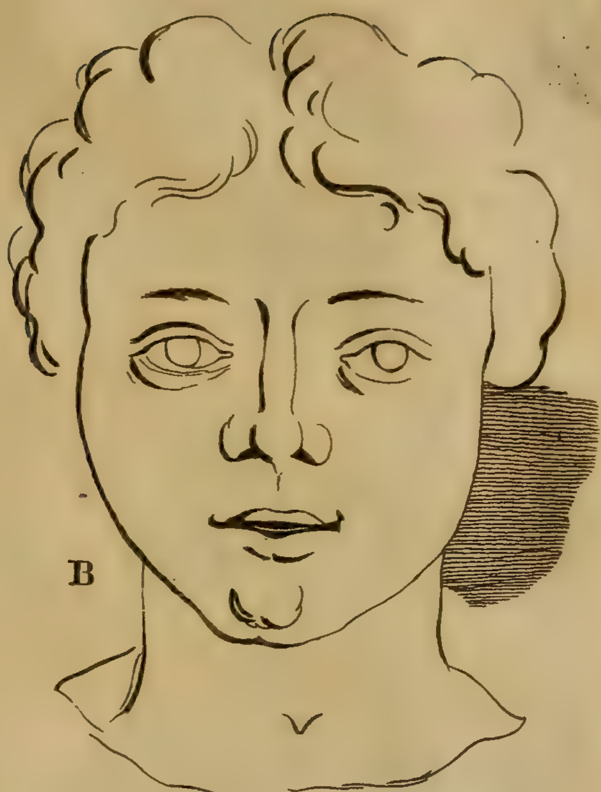
Met *Minerva*, die uit het hoofd van *Jupiter* word gebooren, verbeelden wy den aart en de leevende werkzaamheid des verstandts, en der wysheid en kennisse; zonder welke noodwendige gaaven niemand tot den top der Rechtsgeleerdheid kan geraaken. Zy betekent ook rypheid en voorzichtigheid in raadslagen. Daarom zeggen eenige, dat *Jupiter Metis*, dat is te zeggen, raad en voorzichtigheid, vertond, en daar na *Minerva* baarde: want alle de geenen, welke de achtinge van wys en verstandig te zyn trachten te verkrygen, konnen niet anders als door den weg van ryp overleg en raad tot het heerlyk gebouw der voorzichtigheid geraaken.

Tafereel op een Godtsgeleerden.

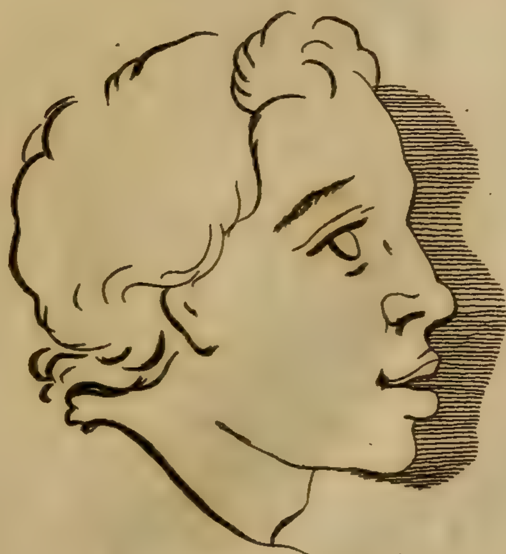
Tafereel op een Godtsgeleerden.

WY verbeelden in het zelve den Bybel, of de H: Schrift; een kleen Autaar; een brandende Lamp; een Borstharnas; een Zwaard; twee Pylen; een Trommel; een kleene Tafelschel; een Harp; een Koel- en een Rookvat; een Zeef; een mudde vol Koornayren; een korf met Brood en een klomp Deeg; een zoutvat met Zout; een witte linnen Gordel; een bondel Vlas; een Rad van een wagen; een Zaphiersteen, in een ring gezet; een Olyftak; een blad Papiers, waar op drie cirkels, door malkanderen gevlochten, in den omtrek van een grooter rond of cirkel begreepen, getekend staan; en op het zelve blad, een

Deel

C. Van. der. Hem. fec.

een weinig laager, een evenmaatigen Driehoek, en daar benevens een vierkant. In een kleen Tafereel ziet men een Landſchap geſchilderd, waar in onder anderen een Steenrots, een Palm-, en een Cederboom, en een Berg, waar uit een meenigte van water ſpringt, vertoond worden. Op de muur verbeelden wy in Baſreléve een Olifant, welke zyne ſnuit om hoog na den hemel heft; een Oijevaar, en een Haan. Maar voor al dient het vruchtbaare Moſtertzaad niet vergeeten te worden, waar van wy een ſpruit, in een pot of vaas, benevens de andere voorwerpen op de tafel nederzetten.

Uitlegginge van de bovengenoemde Voorwerpen.

ADamantius en anderen geeven ons te verſtaan, dat het gezag en heerſchappy van de geheele waereld, met al het geene wild en woeſt daar in gevonden werd, zich onder de Godtsdienſtigheid en haare gezonde leere moet buigen, en geheel en al onderwerpen. Verdere verklaaring over den Bybel te doen vinden wy niet noodig; alzo zulks by de meeſte volkeren, zo wel van grooten als kleenen ſtaat, genoegſaam bekend is.

Het Autaar word voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot *God* gehouden; waar van ik verder in dit Twede Deel pag: 190 en 191 heb gehandeld. **Uitlegginge van het Autaar.**

Plutarchus vergelykt de Lamp by het ligchaam, in het welk de ziel gehuisveſt is; en het ſtraalende licht by de krachten des verſtandts. Doch in de H: Bladeren vinden wy veelmaals, dat de Leeraars en Onderwyzers der konſten, weetenſchappen, en geheimeniſſen, door de lamp verſtaan worden, welke de Heer vermaant op den kandelaar te zetten, om alle duiſterniſſe te verdryven, en alle de geenen, die in 't huis zyn, tot verrichting van hunnen arbeid en beroep te verlichten. En op een andere plaatſe zegt hy, *dat men het licht niet moet verbergen, maar voor ieder een in 't openbaar op den kandelaar zetten.* En indien het licht zelve, gelyk *Scholaſticus* in zyn *Climax* daar van ſpreekt, zich in duiſterniſſe komt te veranderen: wat zal de duiſterniſſe uit de natuur, dat is te zeggen, menſchen die geen kenniſſe van *God* hebben, in haaren ſtaat van onweetendheid niet bedryven? Anderen verſtaan weder door het licht het Evangelium; anderen, *Johannes* den Dooper, die ook een brandende lamp genaamd word. En zeker, de Propheeten waren mede lampen, maar donker brandende; om dat zy, gelyk als door raadſels, en onder den dekmantel der verborgendheid, ſpraken. Maar de *H. Johannes* heeft ons gelyk als met de vinger onzen Zalig- **De Lamp.**

maaker aangeweezen. *Eucherius* zegt, dat de H: Schrift door de lamp menigmaal onze goede werken betekent; en dat daarom het Evangelium zich van deze wyze van ſpreeken bedient: *Laat uw licht ſchynen, op dat ze uwe goede werken daar door mogen zien.* Maar het licht of vuur verbeeld ook menigmaal, op een zinbetekenende manier, aandacht en godvruchtigheid. Indien de aardſche dingen ons met de hemelſche op eenigerhande wyze konnen doen overeenſtemmen, en gelyk als vereenigen, is 'er niets in de geheele natuur 't welk meer met ons verſtand en geeſt overeenkomt als het zelve; dewyl het helder en klaar is, alles verlicht, en ons gemeenzaam met *God* doet wandelen.

Het Borſtharnas. De Philoſoof *Antiſthenes* van het Borſtharnas ſpreekende, zeide gemeenlyk, dat de deugd een onveranderlyke beſchutſter was, om dat zy nooit kon verlooren gaan: want de wapens van wysheid en verſtand zyn duurzaam en ſtandvaſtig by de geenen welke daar mede bekleed, en ten regten aangedaan zyn. In welken zin ook den Apoſtel *Paulus*, zyne Gemeente vermaanende, zegt, *dat zy haare herten en zielen zoude wapenen met het ſchild en harnas des geloofs, op dat zy de vuurige pylen des Satans en zyne werktuigen daar op vermorzelen en verbryzelen konden.* Dit komt met de meeninge van den voortreffelyken Poëet *Horatius* zeer wel over een, wanneer hy zegt: *Qui pectus præceptis format amicis*: dat is, die zyn borſt met deugdſaame leſſen, en vriendelyke vermaaningen, ſtichtelyk bezielt.

Het Zwaard. Den H: Apoſtel *Paulus* zegt, *dat het woord des Heeren werkzaam en leevendigmaakende is, ſcherper en doordringender als een tweeſnydend zwaard, het welk herten en nieren verkwikt*: betekenende het zelve, dat, gelyk de ſteen in de nieren voor de Geneeskunde een ongeneeſſelyke kwaal ſchynt te weezen, het woord des Heeren nochtans den harden ſteen onzer ongeloovigheid tot bekeeringe weet te bereiden, en te geneezen. Want eer onze Zaligmaaker uit den hemel was nedergedaald, om onze zwakheden te geneezen, was dat zwaard onder de menſchen niet te vinden, en het vleeſch met geene begeerlykheden tegens den geeſt aangedaan: maar door zyne komſte op der aarde hebben wy geleerd 't geen aan den geeſt en het vleeſch eigen was; en zyne leere heeft, als een uitgetrokken tweeſnydend zwaard, den geeſt van het vleeſch afgezonderd, op dat wy hier namaals een geheel geeſtelyk leven mogten leiden, hebbende ons voornaamſte doelwit niet in het vleeſch, maar in den geeſt; achtende de vergankelykheid des vleeſches voor een groot gewin, als wy door den geeſt het eeuwige leven mogen verkrygen.

De Pylen. De Propheet *David* zegt in den 127ſten Pſalm: *Gelyk de pylen zyn in de hand der krachtigen, zo zyn de kinderen der geener die God vreezen.* Meenende *Eucherius*, dat hier door de Apoſtelen en hunne

hunne zending in alle landen moet verstaan werden; vermits zy alle landen der aarde doorwandelende, met de leere van *Jesus Christus* de herten der menschen, als met een vluggen pyl, hebben doorboord, en de zelve uit de duisternisse tot het zaligmaakende licht des levens overgebragt. Want door de pylen word in verscheidene plaatsen der H: Schriften het woord *Godts* verstaan, 't welk onze herten vermurwt, en de herren en zielen als een tweesnydend zwaard doorboort.

In de H: Bladeren vinden wy, dat *God* beveelt *zynen lof met Tamboeren en Trommels te verkondigen.* En de Kerkenleeraar *Gregorius*, in het zesde boek zyner Zendbrieven aan *Athanasius*, geeft op een zinverbeeldelyke wyze, door den trommel, de tederheid der onthoudinge te kennen: want, zegt hy, *gelyk de stoffe, waar van de trommel gemaakt is, te weeten het hout en vel, lang te vooren bereid en bekwaam gemaakt is om geluid en geschal daar mede te maaken: zo moet ook de mensch door oeffening der deugd en godvruchtigheid trachten God zynen Schepper te danken, en hem met verheffing van zyne stemme voor alle zyne beweezene weldaaden looven en pryzen.* De Trommel.

De Klokjes en Belletjes, welke d' Opperpriester, na 't bevel van *Moses*, onder zyne kleederen gehouden was te draagen, betekenden, zinverbeeldelyk, de verkondiginge van *Godts* woord. Want in het 28ste Cap: van *Exodus* was het den Opperpriester bevolen goude klokjes en belletjes aan den zoom zyner kleederen te draagen, op dat men door het klinken en geluid der zelve zoude konnen hooren als de Hoogenpriester in het H: der Heiligen zoude ingaan, en daar weder uit komen: willende daar mede te verstaan geeven, dat de edienaars des Goddelyken Woordts des Heeren wet en bevelen altyd in den mond moeten hebben, om te bestraffen, te vermaanen, en te vertroosten, na maate dat het de zwakheid en zonden des volks vereischen. De Klok.

De Harp verbeeldde in voorige tyden allerley konsten en deugden: en *Eusebius* meent, dat de zelve haare benaaming heeft van een Grieksch woord, het welk zo veel betekent als iemand in treffelyke en heerlyke wetenschappen onderwyzen. En zo hebben de Gezangen van *Orpheus* en *Proclus* onder de Heidenen, en die van *David* onder de Jooden, het volk des Heeren krachtiglyk vermaand godvruchtig en stichtelijk te leeven: gelyk men aan *David* verder toeëigent, dat hy de menschen door de *harmonie* en het zoet geluid van zyn snaarenspel, en de lieffelyke en stichtelyke woorden, van De Harp.

de ongebondenheid der zeden tot een beter leven, en tot de zoete regelen van het burgerlyk leven en de ſamenwooninge heeft overgebragt.

Koel- en Rookvat. De Egyptiſche Prieſters betekenden met het Water en Vuur, te weeten, het Koel-en Rookvat, dat men van vlakken en vuiligheden was gezuiverd; ja zelfs dat men van de donkere ſchaduwen der onweetendheid, door middel van de zuivere leere, verlicht en verbeterd was: want door het water worden de vlakken gezuiverd; en het vuur volbrengt het geen daar van noch mogt overgebleeven zyn. Waarom ook de Ouden de gewoonte hadden, dat zy van de begraaffeniſſen wederkomende, zich met water zuiverden, en met koſtelyke ſpeceryen berookten, meenende door dat middel van alle ſtank en onreinigheid gezuiverd te zyn: want de ſpeceryen en het koſtelyk rookwerk, op het vuur gelegt, verbeelden, op een zinbetekenende wyze, het gebed en de Godlyke leere, gelyk *Heſychius*, Biſſchop van Jeruſalem, daar van ſchryft.

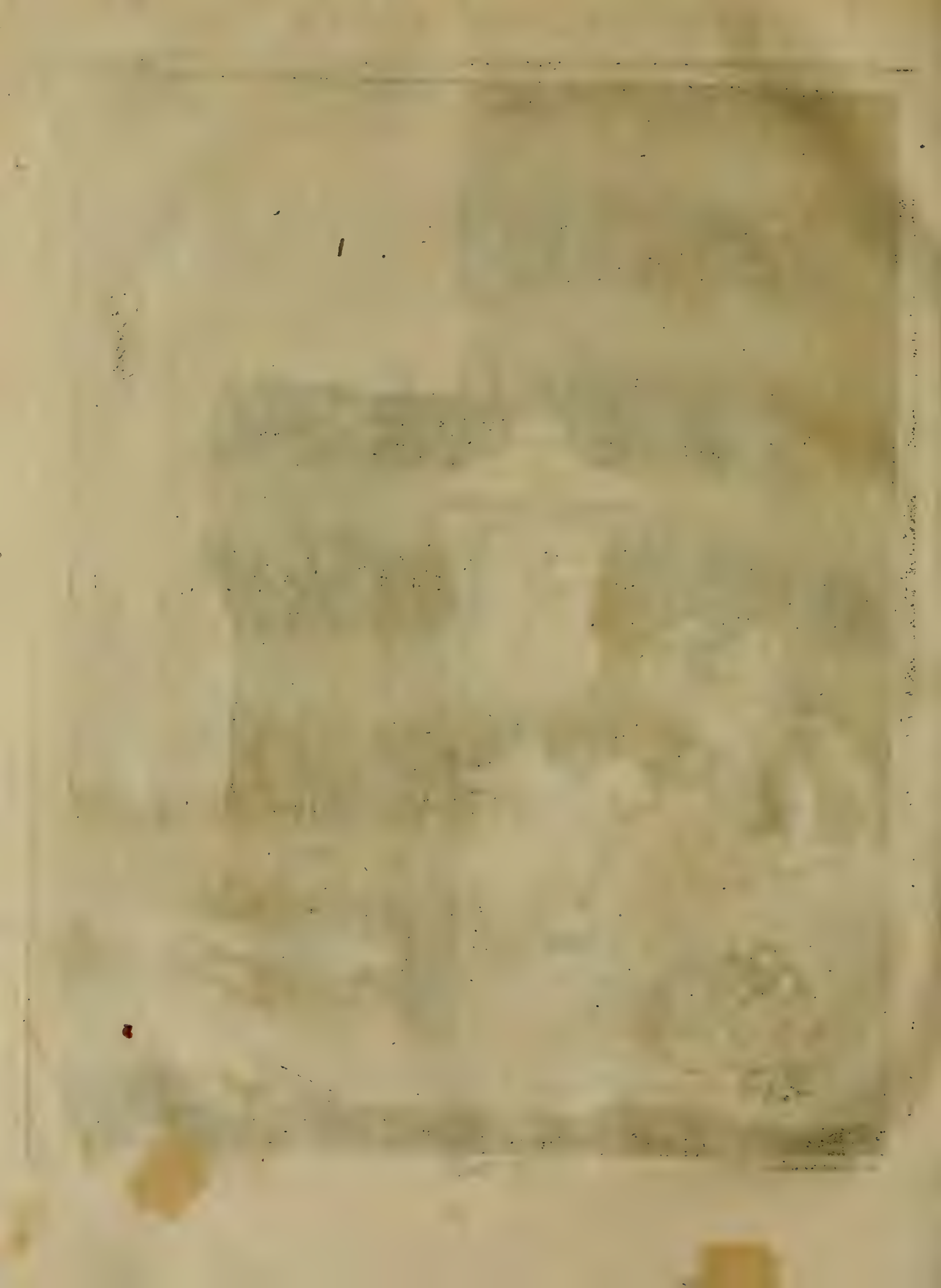
De Zeef. De Egyptenaaren hebben aan de Zeef, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konſten en weetenſchappen toegepaſt. Anderen hebben ook door dit zinnebeeld het einde en uiterſte deel van alle dingen te verſtaan willen geeven: want door de geduurige oeffeninge van ons zelven te ziften geraaken wy eindelyk tot de hooge wysheid van ons zelven te kennen, en daar door ſtil, geruſt, en volmaakt te leeven; beſpiegelende met naarſtigheid het voorleedene, tegenwoordige, en toekomende, om deze algemeene leſſe daar uit te trekken van zich in voorſpoed niet te verheffen, noch in tegenſpoed ongeduldig en kleinhertig te zyn; en wat voor uitkomſte onze onderneemingen hier op aarde mogen hebben, dat wy de zelve met lydſaamheid en een ſtandvaſtig gemoed van den Beſtierder aller dingen zonder murmureeren blydelyk ontfangen.

Het Koorn. De Egyptenaars noemden Leere en Onderwyzinge SBO; het welk vertaald zynde, rykelyk leven, of al 't geene tot het gebruik van ons leven noodzaakelyk is, beduid: willende daar mede te verſtaan geeven, dat de ſtudien en het verkrygen der weetenſchappen vereiſchten dat men alvoorens van tydelyke goederen wel voorzien zy. Van welke meeninge *Ariſtoteles* mede ſchynt te zyn geweeſt; zeggende, dat die geenen, welke van tydelyke goederen bezorgd zyn, hunne betrachtingen tot de wysbegeerte behooren te keeren. En de woorden van *Zacharias*, een man van groot aanzien en gezag onder de Hebreën, zyn zeer aanmerkenswaardig: *Indien gy meel hebt*,

zegt

G. Rademaker del. | II. Deel. | G. v. Gouwen sculp.

zegt hy, *zult gy de wet konnen leeren: indien gy de kenniſſe der wet hebt, zult gy geen meel van doen hebben.* Want de Hebreën verſtonden door de wet, kenniſſe en weetenſchappen; en door het meel, koorn en al 't geene verder tot het menſchelyk onderhoud noodig is: maar ik ben van gevoelen, dat dit beter met de wysheid der Egyptenaaren zal overeen komen, indien wy aan het voedſel der ziele en de vruchtbaarheid der gezonde leere toepaſſen 't geen anderen aan het onderhoud van 't vergankelyk ligchaam hebben willen toeſchryven. Want men houd het daar voor, dat de korf met ongezuurde Brooden, welke *Aaron* en zyne Zoonen alleen moeſten offeren, gelyk wy in *Leviticus* leezen, op een zinverbeeldelyke wyze de tonge of het woord, of, om klaarder te ſpreeken, de eeuwige en hemelſche welſpreekendheid betekende. Want gelyk het brood het voedſel en onderhoud des ligchaams is, alzo voed de wet en het woord des Heeren de ſterking en verkwikking onzer zielen ten eeuwigen leven. En dewyl het vleeſch doorgaans, niet alleen van de Egyptenaaren, maar ook van alle volkeren welke de waare kenniſſe der oudheid en weetenſchappen beminnen, voor de leere en onderwyzinge werd genoomen: aan wien behooren wy dan meerder verplichtinge van dankbaarheid te hebben, als aan den geenen welke door zyne volmaakte leere en welſpreekendheid de oogen onzes verſtandts geopend hebbende, de oorſpronk en de fonteine van alle overvloed en volmaaktheid is? In dien zelven zin betekenden ook de twee Brooden, de *Brooden der Eerſtelingen* genaamd, van twee tiende deel van fyn geheeven meel, welke de Heere in *Leviticus* 23 Cap: beveelt aan hem tot een nieuwe offerhande te offeren, de Wet en het Evangelium. En eindelyk, onze Zaligmaaker verklaart dit hierogliphiek verder, als hy van den Duivel in de woeſtyne gevoerd zynde, en de zelve hem verzoekende, antwoord, *dat de mencſh niet alleen leefde van den broode, maar van het woord dat uit den mond des Heeren voortkomt.*

De Brooden.

In de Broodbakkery heeſt het Zuurdeeg de laatſte plaats niet, hebbende in de H: Schriften verſcheidene beduidingen: maar wy zullen daar van neemen 't geen tot ons oogmerk dient. Men zegt, dat onder andere zinnebeelden het zuurdeeg, of de zuurdeeſſem, de menſchelyke weetenſchappen betekent. Nu is het doorgaans bekend, dat de weetenſchappen gemeenlyk in menſchelyke en Godlyke onderſcheiden worden. De menſchelyke weetenſchappen zyn die, welke aan de verſcheidenheid der woorden onderworpen zyn: de Godlyke zyn beſtendig, eeuwigduurende, en onveranderlyk; en voor zo veel dat deel betreft, hebben zy veel van de Godlykheid: want het geene eens

Het Deeg.

volstrektelyk rechtvaardig is, (ik spreek van het volmaakte,) blyft altyd rechtvaardig. Het vuur, dat eens verwarmt, hout nooit op van te verwarmen zo lang als het vuur is. De eeuwige voorzienigheid, zo wel als het bestier van alle geschaapene dingen, heeft nooit einde: en op die wyze is de Natuur, de *Philosophie*, de *Moraale* of Zedenkunde, en de *Theologie*, zeer gelykformig met de Godheid. Maar de *Grammatica*, *Rhetorica*, en *Dialectica* noemt men menschelyke weetenschappen: waarom de zuurdeesem; gelyk *Origenes* zegt, by de offerhanden niet word aangenomen. Want door de zuurdeesem verstaan de Godtsgeleerden de menschelyke weetenschappen, welker stoffe en kracht alleen in woorden bestaat. Zy zyn evenwel behulpmiddelen; vermits de zuiverheid der taal, welke de *Grammatica* ons leert, ons de schoonheid, kracht, en deftigheid der welspreekendheid aantoont, welke wy door het middel van de *Rhetorica* verkrygen: en de wyze van redeneeringen en tegenspreekingen, in de welke ons de *Dialectica* onderwyst, is het hulpmiddel tot allerley weetenschappen.

Het Zout. De Philosoophen zeggen, dat alles uit de ingewanden der aarde door het zout word voortgebragt, en zyne wasdom heeft. Desgelyks hebben de Theologanten, op een verborgene wyze van spreeken, de vruchtbaare leere des Evangeliums by 't zout vergeleeken; brengende daarom by het 13 Cap: van *Leviticus*: *Gy zult alle offerhanden, welke gy den Heere zult offeren, met zout besprengen.* Even als of *Moses* hadde willen zeggen: in alle uwe leere, het zy onderwyzinge, vermaaninge, of bestraffinge, zult gy de H. leere der Apostelen navolgen: want na 't zeggen van onzen Zaligmaaker zyn de Apostelen het zout der aarde. In 't 24 Cap: van *Leviticus* leezen wy van gelyken, dat het gebooden was het zuiverste rookwerk op de twaalf toonbrooden te leggen; het welk de 70 Overzetters *zout* hebben vertaald, om daar door de leere der Apostelen te betekenen. Want gelyk men al het vleesch, tot onderhoud onzer ligchaamen, met zout bekwaamelyk toebereid en smaakelyk maakt: zo brengen ook, na 't zeggen van *Hesychius*, alle woorden van leere en vermaaninge in onze zielen een reuk en smaak der Godlyke wysheid; waar door onze goede werken, als hoop, geloof, en liefde, ten eeuwigen leeven vermenigvuldigd werden, en vruchten voortbrengen die *God* behaagelyk en aangenaam zyn.

De Linnen Gordel. Wy leezen in de H: Bladeren, dat *God* door den mond van den Propheet *Moses* bevolen had, dat de Priesters des Ouden Testaments onbevlekt van leven, en in hunne zeden onberispelyk voor de oogen des Heeren ende der Gemeente moesten wandelen; op dat zy het volk *Godts* door hun voorbeeld van kuisheid, godvruchtigheid, en

en oeffeninge van goede zeden mogten voorgaan, en hunne lendenen gelykſaam, als in die plichten beſlooten, altyd werkſaam houden, om op de paden van *Godts* wegen onophoudelyk en zonder omzien voor te gaan. Het zinnebeeld van den witten linnen Gordel, waar mede zy na de leſſen van *Moſes* hunne lendenen gehouden waren t'omgorden, geeft ons daar van een klaare getuigeniſſe; vermits daar door te verſtaan wierd gegeeven de allerheiligſte en verborgene leere, waar mede zy hunne toehoorders, ende de kudde, hun aanbevôlen, met alle zuivere en onbevlekte handel en wandel, gelyk als Leeraars van *Godts* Kerke betaamt, geduurig, als een leidſterre, moeſten voorgaan. De zelve beteekeniſſe had ook de Gordel, waar mede aan den Propheet *Jeremias* bevolen was zyne lendenen t'omgorden; gelyk *Cyrillus* in zyne nagelaatene ſchriften en verhandelingen wydloopig daar van ſpreekt. En dewyl die Gordel van wit linnen was toebereid, dunkt het ons alhier niet ongevoegelyk te zullen komen, indien wy van de eerſte ſtoffe, waar af de zelve gemaakt was, te weeten het Vlas, het een en 't ander naauwkeuriglyk verhandelen.

'T Is kennelyk, dat het zaad van 't Vlas in den akker gezaaid zynde, in korten tyd groen, als het gras uit de aarde, komt op te ſchieten; en na dat het gebloeid en weder zyn zaad gezet heeft, plukt men het nochmaals. Men laat het een tyd lang in 't water leggen om te rotten, en daar vervolgens wederom uit neemen, om op het veld van de heete ſtraalen der zon opgedroogd te werden. Men breekt en ſlaat het van alle kanten, tot dat het, verzagt zynde, werd gekamd en gehekeld, en daar na tot gaarn geſponnen: maar alvoorens men het zelve tot een webbe linnen bereid, word het door een ſterke loog opgekookt, tot een webbe gemaakt, en ſneeuwit gebleekt, om ons daar mede te bekleeden, en voor het aangezicht des Heeren te verſchynen om hem t'aanbidden. Doch voor al dienen de Leeraars van *Godts* verbond op alle deze dingen wel zorgvuldiglyk acht te geeven, en zich, als ook de gemeente, geduurig voor oogen te ſtellen wat moeite aan dit kruid, het welk een zinnebeeld van een heilig en onbevlekt leven is, werd aangewend. Want zo haaſt als wy, van aarde gebooren, op deze waereld komen, brengen wy de bloem van onze jonkheid met ſpeelen, en andere onnutte dingen, door. Wy moeten ons dan door de Meeſtereſſe der konſt en weetenſchappen met kracht en geweld daar van onttrekken, en uit den poel der verdurvendheid en onweetendheid, door onzen geduurigen arbeid, tot de ſtraalen der weetenſchappen uitworſtelen, en ons Het Vlas.

ge-

geduurig kammen en oeffenen; op dat de harde basten en schillen van ons verduisterd verstand afvallende, wy den draad van een heerlyk en onbevlekt leven, door allerley treffelyke konsten en weetenschappen verlicht, mogen aanvangen, en door alle scherpe loog van tegenspoed en beproevingen het witte kleed der heerlykheid verkrygen. En gelyk het vlas zeer ligt wast, en in korten tyd aangekweekt kan worden: zo kan men ook de deugden en weetenschappen heel gemakkelyk erlangen als wy daar toe begeerig zyn, en den akker onzer herten zeer naarstig daar toe zoeken bekwaam te maaken. *Hesychius* hier van uit de H: Schrift spreekende, zegt, dat het vlas de nietige en broosche voorneemens der stervelingen, en den draad van den wille des allerhoogsten, welke ons bestendig en onveranderlyk byblyft, betekent: weshalven het de plicht der Leeraaren is door hunnen geduurigen arbeid en zorge ons het vlas in handen te geeven, om daar van, na hun voorbeeld, een kleed der goede werken en onvergankelykheid te spinnen, en voorzichtiglyk te bereiden.

Het Rad. Veele werden onder de Geleerden gevonden, welke, op een zinverbeeldelyke wyze, door het Rad van den wagen de Leere der *Theologie* betekenen; vermits het rad met zyn uiterste punt van 't rond de aarde alleen raakende, het overige gedeelte van 't zelve altyd om hoog blyft: dat ook alzo onze ziele, door de vreeze *Godts* geleid werdende, zich gestadig, boven al 't geene dat aardsch is, hemelwaarts tot *God* moet verheffen. Aldus worden de Godtsgeleerden, en de plichten derzelver, zeer wel by zulk een rad vergeleeken; te weeten, dat zy de nederige en aardsche gedachten verlaatende, altoos het hemelsche moeten betrachten.

De Saphiersteen. In oude tyden, zo wel als ten huidigen dage, is de Saphiersteen in zeer groote achting gehouden: want het is zeker, dat door zyne zinbetekenis het opperbewind en Priesterschap wierd verbeeld. Eenige willen deze reden daar van geeven, dat deze steen hemelsche invloeijingen van *Jupiter* en *Saturnus* aan zich trekt; en dat de geenen, welke hem by zich draagen, alles verkrygen wat zy van de genoemde Goden verlangen; te weeten, van *Jupiter* opperheerschappye en gezach; en van *Saturnus* het Priesterdom. Maar de Christelyke Godtsdienst, volgens de leere der Oudvaderen, is van gevoelen dat de saphier den throon, waar van de Propheet *Ezechiel* spreekt, te weeten, den stoel *Godts*, eeuwig goed en almachtig, verbeeld. En *Eucherius* verstaat door het gebouw, en de gedaante der hemelen, het gezelschap der vroomen en uitverkoorenen; met het welk *Hesychius* t'eenemaal overeenkomt, zeggende dat de throon van saphier den tienden hemel, by

eenige

eenige genaamd *Empyreum*, betekent: want door de koleur van ſaphier verſtaat hy de zuiverheid, klaarheid, en het hemelſche licht, het welk alles overtreft en te boven gaat, gelyk ons door de Leeraars geduurig werd voorgeſteld, voornaamentlyk om de gemeente in de nooit veranderende onbeweegelijkheid der zuivere leere te onderwyzen.

De Olyftak.

De H: Bladeren leeren ons, dat *God*, van den beginne des waereldts, door den Olyf het zinnebeeld des vreedes heeft willen te kennen geeven: want zo haaſt hadden de woeſte baaren der Zondvloed niet opgehouden het aangezicht der aarde t'overſtroomen, of *Noach* liet de Duive uitvliegen, welke kort daar na met een olyftak wederkeerende, aan *Noach* te verſtaan gaf, dat de rechtvaardige toorn des Allerhoogſten geſtild zynde, *God* het geringe overblyffel van 't menſchelyk geſlacht, met al 't geene in de Arke was, in genade had aangenomen, en zich over hunnen beklaagelyken ſtaat ontfermd, doende de wateren in de holle afgronden der aarde wederkeeren. Den olyftak ziet men ook in de H: Schriften het zinnebeeld van een rechtvaardig en godvreezend man te zyn; gelyk wy in 't Evangelium zien, dat het licht net en zuiver op den kandelaar behoort te branden: waar mede onze Zaligmaaker ons wil leeren, dat beide leeraars ende toehoorders het licht hunner goede werken niet onder de koornmaaten moeten verbergen, maar de lampe met den oly der Chriſtelyke deugden opvullen. De zelve werd ook menigmaal, om zyne geduurige groente, voor het zinnebeeld der hoop genomen: waarom *Baſilius* wenſchte, dat wy mogten zyn gelyk den olyfboom; welke vol vruchten hangende, door zyne glinſterende groenheid nooit van hoope voor het toekomende ontbloot is: verbeeldende daar mede de onverwelkelyke vruchten van godvruchtigheid en barmhertigheid.

De vier Cirkels.

Niet zonder oorzaak hebben de wyzen onder de Egyptenaaren en de oude Grieken, aleer het verſtand der menſchen door ſcherpe en dubbelzinnige vraagſtukken was verward, veel eenvoudiger, en daarom beter en vaſter redeneerende, den loop van zekere weetenſchappen *Encyclopoedia* genaamd; om dat zy door drie zekere ronde cirkels, aan malkander geſchakeld, zodanig dat het middelpunt van de eene het begin van de andere is, in den omtrek van een grooter rond waren begreepen; welk laatſte rond men *Theologia* noemt. Want de cirkels, in een grooter beſlooten, betekenen de menſchelyke weetenſchappen; welke door de gewoonte, reden, en kracht der natuure ingevoerd en overwoogen zynde, in de gedachten en 't verſtand der menſchen zyn ingeſloopen, en verkeerdelyk voor onfeilbaare kundigheden aangezien. Maar het groot rond, waar in de andere cirkels, gelyk als aan malkander geſchakeld, begreepen zyn, betekent de Godlyke weetenſchappen.

Deze zelve zaaken worden in 't boek *Mosis*, *Leviticus* genaamd, door de kleedinge en cieraaden van den Hoogenpriester t'eenemaal zinverbeeldelyk te verstaan gegeeven. Want eerstelyk word hem gebooden zich met den gordel, dat is goede en onberispelyke zeden, alle kwaade werken verzaakende, te vercieren: daar na, zich te kleeden met het Priesterlyk gewaad, dat 's te zeggen waarheid, zuivere leere, leven en wandel, door de reden verzeld: vervolgens met de verklaringe, zo men het noemt, welke de kennisse der dingen, te weeten de *Philosophie*, of Wysbegeerte, is, door welkers behulp en middelen wy de verborgendheden der natuur onderzoeken, en gelyk als een *Cerberus* uit de ingewanden en verborgene holen der aarde opgraaven, om hem het klaare licht te doen aanschouwen. Eindelyk moet hy zich met het flikkerende kleed der waarheid bekleeden, waar mede de *Theologie* of Godtsgeleerdheid betekend werd, bestaande niet in netheid van uitgezochte woorden, maar meer in verbeeteringe onzer zeden, door het zorgvuldig vermyden der zonden en boosheid onzer herten, op dat wy door onze overtreedingen van het regte en ten hemel leidende pad der deugd niet mogen afdwaalen. De H: Schriften leeren ons, dat de geest der Godlyke wysheid niet komt in 't herte der boosdoenders: want *Moses* gebood, dat de onreine en met zonden besmettene tot den Tabernakel niet zouden ingaan; waar mede hy wilde zeggen, dat die geenen, welke hunne herten tot bekeeringe met onberispelyke zeden niet hadden vercierd, daar toe t'eenemaal onnut en onbekwaam waren: maar dat de zodanigen, welke in het spoor der deugd bestendig voortgingen, en in de kennisse *Godts* toenamen, eindelyk door 't gebruik der vyf gerste brooden, gelyk *Cyrillus* daar van spreekt, dat is de vyf boeken der Wet, wrang en bitter van smaak, hunne herten moesten bereiden tot dat zy tot de twee gebakkene visschen, dat is de H: Leere der Evangelisten en Apostelen, gekomen zynde, hunne herten en geest daar door mogten versterken, verkwikken, en onveranderlyk daar in volharden. Na de kennisse en weetenschap, tot verbeteringe der zeden strekkende, moeten de Godtsgeleerden zich benaarstigen dat zy in hunne redenvoeringen duidelyk, klaar, en ordentelyk spreeken; het welk onder de geleerden *Dialectica* werd genaamd. Haare uitwerkingen zyn, dat zy strydige dingen en verwarde gedachten na den richtsnoer der reden leidende, alle duistere, dubbelzinnige, en twyffelachtige vraagstukken met opmerkzaamheid vaardig weeten te beantwoorden, en de verschillen te beslechten: want hoewel zy de oeffeninge der zeden, na het voorbeeld van *Moses*, werkstellig maakten, en dat zy in 't heilige ontfangen wierden, behandelden zy nochtans de geheiligde dingen niet als door be-

G. Rademaker del. II. Deel. *J. de Lairesse sculp.*

behulpmiddel hunner redenvoeringen. Hier na gaven zy zich over tot het onderzoek van de natuurlyke Wysbegeerte, *Physica* genaamd; hebbende tot hun voorwerp de waereld met al het geene daar in geschapen is. Door deze weetenschap namen zy weg de stoffe der tegenwerpingen, waar door de geest en 't gemoed ontrust wierden; op dat zy ten laatsten den vryen toegang tot de H. dingen verkreegen hebbende, hunne herten en gedachten mogten verheffen tot het heerlyk gebouw der hemelen, om den Schepper aller dingen voor de verkreegene kennisse te looven en te danken. Ten laatsten begaven zy zich tot de H. *Theologie*, of Godtsgeleerdheid, welke, gelyk wy hier voor gezegt hebben, alle weetenschappen in zich begrypt. Door de zelve verkrygen de Godtsgeleerden zich een vaste en bestendige vreede; welke de welgeschiktheid der menschelyke zeden, de zuiverste welspreekendheid, noch het naauwkeurigste onderzoek der natuure en haare verborgendheden hun nooit heeft konnen geeven. Maar die onveranderlyke vreede en het vast verbond met *God* verkrygen zy als zy hunne kennisse en genegentheden onder den regel, hun door de reden voorgeschreeven, komen te buigen, en den snellen loop hunner begeerlykheden en de samenzweeringe van vleesch en bloed aan deszelfs gezag gewilliglyk onderwerpen. Het is deze vaste band van onderlinge vriendschap der Pythagoristen dien zy voor het uiterste en het toppunt van de geheele *Philosophie* hielden, door de welke men in 't verborgenste van 't Heiligdom geleid werd om de heerlykheid *Godts* t'aanschouwen, tot dat men eindelyk van trap tot trap tot de verhevenste plaatse van kennisse en verstand gekomen zynde, *Osiris*, of den geweldenaar onzer ziele, door een heldenmoed en kracht komt te verscheuren en gelukkiglyk te overwinnen.

Zo bestaat dan deze onderwyzinge uit vier deelen. Maar *Salomon*, welke, volgens zyn gebed, de grootste wysheid van *God* ontfangen had, heeft de zelve in driederley weetenschappen verdeeld, te weeten in de Zedenkunde, Natuurkunde, en de *Contemplative* of bespiegelende; welke hy in drie Boeken heeft verhandeld, zynde zyne Spreuken, Prediker, en *Canticum Canticorum* of Hoogelied: onderwyzende ons, ten aanzien van onze zeden, in zyne Spreuken; in den Prediker, in de natuur der dingen; en in zyn Hoogelied, in de bespiegelinge der bovennatuurlyke zaaken. Dit schynt wel overeen te komen met het geen de H. Schriften melden van den *God Abrahams*, den *God Izaaks*, en den *God Jakobs*: want dat *Abraham* in alle dingen *God* gehoorzaamd heeft, betekent het voorschrift der zeden: *Izaak* putten graavende, en doorzoekende de diepe en verborgene gronden der aarde,

de, betekent de *Physica*, of Natuurkunde: en *Jakob* in zynen droom de ladder tot in de hemelen ziende, en op de zelve de Engelen op en afklimmende, betekent de *Contemplative* of bespiegelende kracht van hemelsche en Godlyke zaaken. Van deze stoffe hebben de Godtsgeleerden onder de Hebreën, zo wel als onder de Grieken en Latynen, wydloopig gehandeld. De Elementen zelve schynen ons in deze leere te onderwyzen; vermits de Aarde, het Water, en de Lucht, door hunne wonderbaare samenvoeginge de verscheidene trappen der weetenschappen verbeelden. Want de Aarde en de vochtigheid betekenen de historien en geschiedenissen der dingen, zynde een leermeesteresse der zeden, om onze handelingen in dit leven daar na te regelen en aan te stellen, met het goede na te volgen, en het kwaade te vermyden. De Wateren, door tegenwinden ontroerd, wyzen ons aan de verscheidenheid en onbestendigheid der menschelyke zeden; zullende ons de leere en onderwyzing der Zedenkonst gevoegelyk konnen leiden om de onzekere baaren onzer gedachten, en de stormwinden van onze ydele voorneemens, in een zekere haven te brengen. De Lucht vermaant ons, dat wy eindelyk alle de krachten onzes verstandts om hoog heffende, de Godlyke natuure onophoudelyk moeten bespiegelen; het welk de Grieken in hunne taal *Theologia* hebben genaamd: boven welke de zwakheid onzes verstandts tot zyn opperste toppunt gekomen zynde, zich niet verder kan uitstrekken. De *Dialectica* laaten wy voorbedachtelyk hier van uit, ter oorzaak dat de zelve als tot een behulpmiddel van de *Ethica*, *Phisica*, en *Theologia* dient, om ordentelyk van die drie weetenschappen te konnen spreeken en redeneeren.

De Driehoek. Het oogwit en einde van een heilig en onberispelyk leven betekenen wy door het Driegetal en evenmaatige Driehoek, om dat den menschen voornaamentlyk drie hoofdleeren waren nagelaaten, welke noodig zyn om het leven stichtelyk en gelukzalig door te brengen; te weeten, dat men zynen evennaasten wel moet raaden, gezond oordeelen, en ten laatsten wel doen: waarom ook de Heidenen de Godinne *Pallas Tritonia* hebben genaamd, om dat zy de onzydige en ongekrenkte gerechtigheid aan haar hadden toegewyd. De Egyptenaaren en Grieken, boven andere volkeren door hunne zinnebeelden vermaard, gaven met den Driehoek behendiglyk te verstaan, dat het menschelyk verstand altyd bezig en werksaam is om hemelsche, aardsche, en onderaardsche dingen te doorgronden; zynde de voorwerpen waar op de geest en het menschelyk verstand altyd arbeid. Andere hebben hier door de *Mathematica* of Wiskunst, de *Physica* of Natuurkunde, en de *Metaphysica* of bespiegeling der geheiligde geheimenissen, willen

te

te verſtaan geeven: waar mede de gevoelens van *Socrates* zeer wel overeen komen.

De vierhoekige gedaante, of figuur, betekent vaſtheid, beſtendigheid, en onbeweegelykheid; om dat de zelve, over wat zyde men haar draait of keert, ons altyd vier linien en vier hoeken vertoont: zynde dit wiskunſtige aanmerkingen, welke men met goed fondement den lievelingen der Godvruchtigheid, en andere Chriſtelyke deugden, kan toepaſſen; om dat de zelve hun beſtendig en onveranderlyk by blyft, en maakt dat hunne naamen, na dit vergankelyk leven, met onſterffelykheid in de geheugeniſſe der laatere nakomelingen vereeuwigd worden. *Ariſtoteles* in zyn eerſte Boek der Zeden, en in zyn derde Boek aan *Theodatus* ſchryvende, is mede van dit gevoelen; houdende het daar voor, dat de menſch, by vergelykeniſſe, vierkantig word genaamd, en dat daar door een volmaakt en Godvruchtig man werd betekend. Dit komt ook wel over een met het oude Latynſche ſpreekwoord: *Quadragonum in ſe perfectum, & criminis expers*: dat is, de vierhoek is volmaakt goed, en geen laſtering onderworpen. De Leeraars en verlichtſte Theologanten der Oudheid zeggen, dat het vierkantig gebouw van houtwerk, in het welk men, na het bevel des Heeren, de Arke van *Noach* bouwde, de treffelyke Voorſtanders en Leeraars van *Godts* Kerke betekende, welke door hun verſtand, wysheid, en reine Godlyke leere het volk zouden onderwyzen, en tegens alle hinderlaagen en aanvegtingen der ketteryen ter zaligheid geleiden. Want *Adamantius* vermaant ons, vierhoekige Boekzaalen op te bouwen, niet van ſteenen en dood hout, maar van de boeken der Propheeten, Apoſtelen, en Leeraaren, uit welke alleen de waare wysheid en verborgendheden des Heeren overvloedig zyn te leeren; om ons te onderwyzen, dat wy alle zonden verzaakende, ons tot den waarachtigen en onveranderlyken hoekſteen onzer zaligheid zouden bekeeren, en hem alleen volmaaktelyk aanhangen. De Vierhoek.

De oude Egyptenaars, om door zinverbeeldelyke voorwerpen hunne gedachten te doen verſtaan, betekenden met den Steenrots vaſtheid en beſtendigheid; waarom *David* ook in zynen 27ſten Pſalm, ſpreekende van *God* en deszelfs trooſtelyken byſtand, zegt: *Gy zyt myn rots en vaſteburg.* Om de zelve reden zegt ook onze Zaligmaaker *Chriſtus*, willende de geduurzaamheid zyner Kerke te verſtaan geeven, *dat hy zyne Kerke op een ſteenrots zoude bouwen.* Hier mede komt ook zeer wel overeen de droom van *Nebucadnezar*, waar in hy een zeer groot beeld zag, hebbende het hoofd van goud; de armen en de borſt van zilver; de buik, heupen en billen van koper; en de beenen en voe- De Steenrots.

ten van yzer en aarde: waar by ook nog gemeld word, dat een groote steen, zonder handen los gemaakt zynde, zeer schielyk van den berg nederstortende tegen dit beeld, het zelve verbryzelde en tot stof maakte, welke door den wind verdween, zo dat de plaats, daar het gestaan had, niet meer wierd gevonden: maar de steen, die het zelve tot stof had vermorzeld, wierd een zeer groote berg, welke de geheele aarde met zyne schaduwe bedekte.

Palmboom. De Palmboom betekent het leven der vroomen en oprechten; om dat des zelfs stam digt by de aarde dun, mager, en vol knobbels, en daarom onaanzienlyk is: maar hooger op is hy dik, schoon, en aangenaam wegens de aardigheid van zyne geduurige groente en wyduitgespreide takken. Zo is ook de staat der oprechten in den beginne onaangezien en verachtelyk: maar ten laatsten ziet men hen verciert met een wonderbaare schoonheid van deugden en zeden. Doch waarom voeg ik hier niet by de woorden van dien vroomen en geleerden man *Eucherius? De Palmboom*, zegt hy, *is van alle andere boomen zeer onderscheiden: want alle boomen groeijen beneden by de aarde dik; en na dat de zelve hooger op komen te schieten, neemen zy in dikte af, spitser en scherper by hunne takken toeloopende. Waar by moet men dan deze boomen vergelyken? By aardsche menschen, welke hun grootste genoegen en vermaak, met verachting van het beste deel, in broosche en vergankelyke dingen stellen. Zy ontzien geen moeite noch arbeid, en zorgen geduurig om aardsche goederen en rykdommen te vergaderen; spaaren zich ook niet, zelfs met gevaar van hun leven, om tydelyke eere hier beneden te bezitten: maar vermoeijen zich ten eersten als zy* God, *hunnen Schepper, een uur met aandacht zullen dienen, en hunnen evennaasten de behulpige hand in der zelver verdrukkingen toereiken. Maar de vroomen en afgezondenen des Heeren konnen met recht by den palmboom vergeleeken worden, welke met zynen tederen stam de aardsche wellusten en begeerlykheden verachtende, zyne krachten om hoog schiet, om* God, *den schepper en geever aller dingen, aan te hangen, en des zelfs geboden te gehoorzaamen: zo dat de rechtvaardige, gelyk gezegt is, als een palmboom zal groeijen en bloeijen.*

En Cederboom. De Cederboom, welke zeer heerlyke en liefelyke vruchten voortbrengt, die den menschen ten hoogsten nut en voordeelig zyn, is het zinnebeeld van Barmhertigheid en Godvruchtigheid; welke deugden meest met de pylaaren van *Godts* Kerk overeenkomen, om voor de verloorene en afgedwaalde schaapen van het huis Israëls onophoudelyk te waaken, en aan de zelve de werken der Barmhertigheid te bewyzen, na de lesse van den Apostel *Jacobus*, welke zegt, *dat de oprechte en onbevlekte Godsdienst is weduwen en weezen te bezoeken in hunne* ver-

verdrukkingen, en zich onbesmet te houden van de waereld.

De springende Wateren zullen wy hier doen volgen, van de welke men in de Psalmen *Davids* leest, dat uit de springende wateren Israëls het lof des Heeren in de vergadering der vroomen voortkomt; 't geen de Godtsgeleerden verstaan, dat door de boeken der Wet en der Propheten, als springaderen van levendig water, de leere en kennisse *Godts* overvloedig is geweest in Israël, 't welk in voorige tyden het uitverkooren volk des Heeren was: uit welke springende wateren de heilige mannen onder hen door den geest des Heeren vervuld zynde, lofzangen tot grootmaakinge van *Godts* heerlyken naam voortbragten. Verscheidene uitleggers der H: Schriften en doorluchtige werktuigen in *Godts* Kerk hebben met deze springende wateren de Apostelen en eerste Leeraars van *Christi* Kerk willen betekenen. *Euthymus*, en de eerste Leeraars der Kerke verstonden daar mede de verkondiging van het Evangelium. En de Propheet *David* zegt in zynen 104den. Psalm: *De leevendige wateren zullen langs de bergen vlieten, en met gerucht in de dalen voortschieten, op dat de beesten des veldts daar van mogen drinken*: willende daar mede te verstaan geeven, dat 'er geen plaatse zo bergachtig noch ongenaakbaar is, daar de Wet des Heeren niet zal doordringen.

Als mede de Berg in het Tafereel verbeeld.

Verscheidene Schryvers verhaalen, dat den Elephant, dien men weet dat onder alle viervoetige dieren het leerzaamste is, uit zyne eigene natuur en beweeginge zich boven andere dieren verheffende, de liefde en Godvruchtigheid byzonder bemint: want zo haast als de nieuwe Maan met haare opsteekende hoorns het firmament des hemels en de aarde begint te verlichten, gaat hy na de klaarloopende zoete waterstroomen om zich te reinigen: en krank geworden zynde, neemt hy gras en andere groene kruiden op zyne snuit, en werpt de zelve opwaarts na den hemel: gelyk of hy daar mede den Godlyken bystand over zynen zwakken en elendigen staat wilden aanroepen.

Den Elephant.

Niet minder aanmerkelyk is het, dat de H: Schriften ons op een zinverbeeldelyke wyze, spreekende van den Oyevaar, daar mede te verstaan geeven een gezuiverd verstand, en een geest boven alle waereldsche zaaken verheven. Want den Oyevaar plaatst altyd zyn nest op de spitsen der verhevenste gevelen, om niet van de listige en wilde dieren der aarde verslonden te worden: en zyne jongen daar op uitbroeijende, heeft hy een eeuwigen en altyd duurenden oorlog met de slangen; welke gestadig met den buik op de aarde, en in de holen der zelve kruipende, het zinnebeeld van allerley vuile, geile, en lasterlyke begeerlykheden zyn. De mensch dan, volgende het voorbeeld van den Oyevaar,

Oyevaar.

vaar, dient met recht zyne gedachten opwaarts te heffen, en zyne woonplaatse te zoeken in den hemel, alwaar hy van alle de listige laagen des vleesches en deszelfs woeste en ongeregelde genegentheden, mitsgaders van de dood, duivel, en hel, eeuwiglyk bevryd zal weezen.

En Haan in het Basreléve vertoond.

De Oudheid verstond door het zinnebeeld van den Haan de onsterffelykheid en Godlykheid der ziele. En *Pythagoras* gaf aan zyne leerlingen en navolgers bevel om den Haan te voeden en op te kweeken: waar mede hy wilde te verstaan geeven, dat wy het Godlyke gedeelte van onzen geest met de kennisse der Godlyke dingen, als een vaste en hemelsche spyze, geduurig moeten voeden en onderhouden. Waarom *Socrates*, stervende, en vol van hoope zynde dat het onsterffelyk gedeelte zyner ziele met de Godheid zich haast zoude vereenigen, om eeuwig daar in te leeven, zeide, dat hy aan *Esculapius*, waar mede hy den geneesmeester der ziele wilde te kennen geeven, verschuldigd was een Haan te offeren: want weetende dat zyn uure naby was om uit dit leven te verhuizen, achtte hy van alle kwaalen geneezen te zyn. De navolgers en uitleggers van *Plato* zeggen, dat door de offerhande van den Haan te verstaan word gegeeven, dat onze zielen ten hemel vaarende, aldaar de heerlykheid en den lof van *Phoebus* voor altoos verkondigen.

Het Mostaartzaad.

Het Mostaartzaad betekent voor eerst dingen, welke in hun beginsel kleen en verachtelyk zyn; daar na zeer schielyk opschieten, en overvloedige vruchr voortbrengen. En daarom spreekt ook onze Zaligmaaker: *Indien gy maar een geloof had gelyk een mostaartzaad*, enz. Want het zaad van dat kruid is kleen: nochtans in goede aarde gezaaid zynde, en zorgvuldiglyk onderhouden wordende, overtreft het in zyn wasdom alle kruiden, en groeit in korten tyd tot een boom, daar de vogelen hunne nesten in komen maaken. Zodanig is ook de vruchtbaarheid der H: Godtsgeleerdheid, welke uit een kleen zaadtje voortkomende, met 'er haast tot een boom opwast, die met zyne takken verre uitgestrekt zynde, door der zelver schaduwe de aarde bedekt, en aan de vogelen des hemels plaatse verstrekt om daar in te nestelen. *Hesychus* is van meeninge, dat door deze vogelen des hemels de menschen, welke zich tot de bespiegelinge van hemelsche zaaken overgegeeven hebben, betekend worden. En andere Geleerden zeggen, dat door dit zaad de groote en wonderbaare kracht *Godts* word verstaan, welke als een kleen en verachtelyk zaadtje in de leezing en betrachting der H: Schriften verborgen is; van veele veracht word, als van een wrange en vieze smaak voorkomende; maar gekaauwd zynde, de maag versterkt en zuivert; verdry-

dryvende de overtollige vochten en dampen, waar mede de menschelyke hersſenen bevangen zyn; en zuiverende de ſmaak: op dat men de ſchriften der wyzen en de Goddelyke geheimeniſſen dies te beter moge doorgronden. Want gelyk *Horatius* zegt:

Nemo adeo ferus eſt, ut non miteſcere poſſit,
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Dat is: *Daar is niemand zo woeſt en ongeſchikt, of hy kan, door goede leere en onderwyzinge getemd zynde, tot verſtand en kenniſſe geraaken.* Maar laat ons *Horatius* voorby gaan, dewyl onze Zaligmaaker ons belaſt de ſchriften t'onderzoeken; welke eenige leerlingen van een al te ſcherpe en onaangenaame ſmaak vindende, ſpraken zy onder malkanderen, dat die woorden hard waren, en duiſter om te verſtaan: maar met dit zaad toegericht zynde, zullen zy ons beter, als wy in den beginne verwacht hadden, voorkomen, de duiſterheid onzes verſtandts openen, en het zelve van alle aardſche vochtigheden en kwaade gedachten zuiveren, tot dat wy met *Hagar*, in onze grootſte benaauwdheden, de ſpringende fonteine van levendig water in de woeſtyne van dit leven eindelyk mogen komen te zien, om onze dorſtige en verflaauwde zielen daar mede te laaven en te ſterken. En wat betekent dit zaad, dat het eens in den akker gezaaid zynde, kwalyk kan uitgerooid werden? want zo haaſt is dit zaad niet in de aarde geworpen, of het begint ten eerſten groen op te ſchieten en te waſſen: het welk betekent de beſtendige opkomſt en voortplanting van de Godlyke Leere. Want de geenen, die de aangenaame ſmaak van dit kruid eens geproefd hebben, zullen nooit van het gebruik deszelfs konnen afgetrokken werden. Deze ſpruit zal altyd, in hunne herten geworteld zynde, opwaſſen, en zaad voortbrengen, 't welk de wilde dieren des veldts niet zullen konnen vertreeden, de koude of hitte nooit zal doen verwelken, en de ſtormwinden der vervolgingen niet zullen verdelgen of uitrooijen. En wat meer is, het Moſtaartzaad betekent een heldere en waakzaame ziel, en een kloek verſtand: want den ſlaapzuchtigen vryft men daar mede het hoofd, kaal geſchooren zynde, tot hunne geneezinge. Met het Moſtaartzaad reinigt men insgelyks onze beſneedene en afgewaſſene herten van de ſlaapzucht der zonden tot bekeeringe. *Pythagoras* op zekeren tyd het blad van dit kruid proevende, verwonderde zich ten hoogſten daar over, hoewel het maar aardſch was, en beminde het naderhand ten hoogſten; ondervindende, dat deszelfs geeſt opwaarts vloog, als of zy ten hemel wilde klimmen, om dat zy door de

neusgaten met haare kracht na de herſſenen vliegende, de zelve zuivert, en de oogen des verſtandts opent. *Democritus* zeide, dat eenige weinige graantjes van dit kruid, met andere groente gekookt, de zelve zeer ſchielyk gaar en zagt doet worden. Laat ons ook alzo het zinverbeeldelyk Moſtaartzaad met de vruchten van onze hemelwaarts ſtrekkende gedachten vermengen; op dat zy, gaar geworden zynde, een damp en reukwerk des levens ten hemel mogen doen opgaan: alwaar onze zielen, met *God* vereenigd, van dorſt, honger, of ſlaapzucht, nooit meer zullen konnen overvallen worden, en *God* met een geduurige waakſaamheid eeuwiglyk zullen looven en pryzen.

Aanmerking over de menigte voorwerpen in dit laatſte Tafereel begreepen.

In dit laatſte Tafereel van den Godtsgeleerden, hebben wy veele voorwerpen, tot verryking van die ſtoffe ſtrekkende, verbeeld: doch dewyl men de zelve kwalyk allegader in een Stilleven, zonder te veel opgepropt en overhoopt te zyn, gevoegelyk, na de vereiſchte welſtand, zoude konnen ſchikken; hebben wy maar alleenlyk de leerzuchtige Schildergeeſten hier mede willen aantoonen, dat het hun, in deze weetenſchap te verbeelden, nooit aan bekwaame ſtoffe ontbreekt: want de *Philoſophie*, *Phiſica*, *Dialectica*, *Rhetorica*, *Logica* &c. alle in de *Theologie* begreepen, en in en aan haar zelven van een overvloedige ſtoffe zynde, konnen de zinryke en arbeidzaame lievelingen der Schilderkonſt in hunne bedenkingen altyd onuitputtelyke ſchatten in het leezen van goede Schryvers bybrengen, om die na de vereiſchte welſtand in hunne Stukken te ordineeren; en die overvloed van ſtoffe heeft, kan na zyne zinnelykheid gemakkelyker iets daar uit laaten, als, te weinig hebbende, de zelve mager en ſchraal voor de oogen der Konſtlievende menſchen te vertoonen.

Van den oorſpronk, aart, en eigenſchap der Romeinſche Zegenkroonen, en andere belooningen van Eertekenen.

VIERDE HOOFDSTUK.

De edelmoedigheid der Romeinen jegens hunne Veldoverſten en Soldaaten.

DEwyl men in de Romeinſche Hiſtorien en Geſchiedeniſſen doorgaans beſchreeven vind, dat de oude Romeinen een zeer edelmoedig gebruik hadden om de deugd, dapperheid, en het loffelyk gedrag hunner Burgeren, Soldaaten, en Bevelhebbers van hunne krygsbenden, behalven de gewoonlyke bezolding met heerlyke giften en eertekenen van verſcheidene Zegen- en Praalkroonen, Juweelen, en andere ſchenk-

ſchenkaazien, tot een teken van dankbaarheid, te beloonen, om door die pryſſelyke voorbeelden het gemoed van ieder tot gelyke daaden ten beſten van hun vaderland op te wekken; oordeelen wy het gevoegelyk dit Hoofdſtuk achter dat der Stillevens te laaten volgen, om dat men door de plaatſing der zelve een volmaakter zinbetekening aan een braaf Stuk kan geeven, en zyne gedachten daar door verryken; niet twyffelende, of het zal den Konſtlievenden tot vermaak, nutheid, en opmerkſaamheid dienen.

Als den een of ander voornaam Bevelhebber der Roomſche Republyk een groot voordeel of overwinninge, het zy in belegeringen van ſteden, veldſlagen, of te water, op de vyanden van zyn vaderland had behaald, deed hy, volgens gewoonte, alles op het naauwſte onder de krygsbenden onderzoeken, om te weeten wat perſoonen in 't betoonen van hunne kloekmoedigheid, dapperheid, en onverſaagdheid, boven andere hadden uitgemunt; waar na hy zich op een ſchouwtoneel, uitdrukkelyk daar toe opgerecht, plaatſte, en, na de Goden voor de behaalde zegen en overwinninge gedankt te hebben, het geheele krygsheir wegens des zelfs betoonde ſtandvaſtigheid roemde, en byzonderlyk ten hemelhoog verhefte die benden welke het meeſt hunne moed en dapperheid in 't bevegten der vyanden hadden betoond. Daar na noemde hy in 't byzonder by de naamen bende voor bende, opentlyk hunne manhaftigheid loovende, met hen te noemen vrienden en liefhebbers van hun vaderland; daar by voegende, dat de Republyk voor hunne beweezene trouw en kloekmoedigheid ten uiterſten aan hen verplicht was: waar na hy veele koſtelyke gaaven en geſchenken uit den naam der Overigheid onder hen uitdeelde, beſtaande in goude en zilvere kroonen, gordels, halsketenen, oor-, arm-, en vingerringen, harnaſſen, ſchilden, ſpieſſen, zwaarden, werpſchichten, ſtandaarden, voortreffelyke toeruſtingen van uitmuntende paarden, en andere oorlogſtuigen, zeer konſtig en cierlyk toegericht; zonder dat het iemand geoorlofd was die te gebruiken en te draagen, als alleenlyk den geenen welke de zelve voor hunne beweezene trouw en kloekmoedigheid op de voorſchreevene wyze hadden verkreegen. De Roomſche Hiſtorien zyn met zodanige geſchiedeniſſen en voorvallen opgehoopt, en byzonder *Titus Livius*, welke verhaalt, dat de Roomſche Burgermeeſter *Papyrius Curſor* aan veertien honderd mannen goude armbanden uitdeelde, en daar na een geheel legioen met andere heerlyke gaven en zeer ryke geſchenken begiftigde. Hy verhaalt ook het zelve van *Scipio*, in Spanjen en andere geweſten oorlogende. Van gelyken leezen wy, dat *Lucius Antonius*, zoon van *Lucius Fabius Quadratus*, door den

Hunne gewoonte en manier in het naauwkeurig onderzoeken van kloekmoedige Perſoonen.

En hunne heerlyke Geſchenken en Belooningen;

Keizer *Tiberius* tot twee verscheidene maalen met goude hals- en armcieraden is vereerd geweest.

Dat de oude Romeinen zo in dapperheid als krygstucht boven alle Volkeren vermaard zyn geweest.

Maar het is voor al aanmerkenswaardig, dat de Romeinen in voortyden, zo ten aanzien van hunne voortreffelyke dapperheid als bekende krygstucht, niet alleen boven alle andere volkeren der aarde vermaard waren; maar dat menigmaal een man alleen, na de getuigenisse van *Plinius* en *Solinus*, alle de voorsz. eercieraaden door zyne deugd en dapperheid heeft verkreegen: daar toe bybrengende het voorbeeld van *Marcus Sergius*, die byna alle de gemelde eertekenen verkreeg, ja ook zelfs in de oorlogen en veldslagen van *Trasimenes* en *Trebias*, waar in de Romeinen van *Hannibal* wierden overwonnen, als mede in de bloedige en gruwelyke nederlaag welke zy by *Cannas* uitstonden, echter noch de burgerlyke kroon behaalde. Men verhaalt wyders van hem, dat hy zo kloekmoedig en onversaagd was, dat hy in zekeren veldslag de regter hand verlooren hebbende, zich met de linker, vermits hy aan den regter arm een yzere hand had laaten aanzetten, zodanig oeffende, dat hy op eenen dag vier welgewapende mannen, den eenen na den anderen, op het slagveld versloeg: in welke tweegevegten en verscheidene andere voorvallen hy drie-en-twintig wonden van vooren had ontfangen. En nochtans heeft deze *Marcus Sergius* niets konnen haalen by *Lucius Cicinius Dentatus*, Wykmeester der Stad Romen; van wien *Plinius*, *Solinus*, *Valerius Maximus*, en *Aulus Gellius* eenpaarig getuigen, dat hy meer als drie honderd en twintig eerpryzen, van allerhande soort, van den Senaat door zyne verdiensten had verkreegen: dat hy negen maal met veldoverstens zegenpraalende was ingehaald, die hy door zyn kloekmoedig beleid in hunne overwinningen had bygestaan: dat hy kon toonen een groot getal van lancien en pieken zonder yzer, welke hem, als zo veele eertekens, waren te beurt gevallen, mitsgaders achtien goude en drie-en-tachtig zilvere halscieraaden, vyf-en-twintig heerlyke paarderustingen, honderd en veertig armbanden, veertien burgerkroonen, acht legerkroonen, drie muurkroonen, een belegeringskroon, en ik weet niet hoe veel scheepskroonen. Hy was in alle die slagen op vyf-en-veertig plaatsen aan zyn ligchaam van vooren, en op niet een van achteren gekwetst geweest. Hy had den vyand vier-en-dartig maal ontwapend, en honderd en twintig veldslagen bygewoond. Hy was zo kloekmoedig en onverzaagd in den wapenhandel, dat hy in zyn tyd de Roomsche *Achilles* wierd genaamd. En hoewel alle de voorverhaalde dingen ongeloofelyk schynen, worden de zelve nochtans eenpaarig door veele Historieschryvers bewaarheid.

Wat

Wat aangaat de Kroonen, waar mede men mannen van byzondere verdiensten vereerde, zy hadden byzondere trappen van waardigheid, en wierden na de verscheidenheid der overwinningen met verscheidene naamen genoemd; te weeten, *Corona Obsidionalis*, *Civica*, *Triumphalis*, *Ovalis*, *Muralis*, *Navalis*, en *Castrensis*. De verscheidenheid der Eerkroonen.

De *Corona Obsidionalis*, of Belegeringskroon, was de heerlykste en uitsteekendste van allen, hier in bestaande, dat, als een stad of leger der Romeinen, van de vyanden rondom belegerd, benaauwd, en omcingeld, tot den uitersten nood van honger, dorst, en andere verlegendheden gebracht zynde, door den eenen of den anderen Veldoversten wierd verlost, en den vyanden zodanig een voordeel ontnomen, begiftigde de Roomsche Republyk den verlosser en uitvoerder van zulk een heldendaad, tot teken van een onsterflelyke roem, met de hoogste en edelste belooning, bestaande in de genoemde Kroon en zegenpraaling. Deze Kroon was van lingras, gemeenlyk hondtsgras of hondtstand genaamd, gevlogten, en wierd by hen van veel hooger waardy gehouden, dan of de zelve van goud gemaakt, en met kostelyke gesteentens verrykt was geweest; en het gras, daar toe noodig, wierd op het veld, daar de vyanden de nederlaag hadden gehad, geplukt: om welke reden men zegt, dat deze Kroon aan *Mars* toegewyd was. *Bocatius* verhaalt dit ten naasten by eveneens; zeggende, dat de Kroon van Lingras aan *Mars* was toegeëigend, mogelyk om dat het meeste gedeelte van dit kruid voortspruit in opene plaatsen en velden, alwaar zich de krygsbenden gewoonlyk legeren. De groote *Quintus Fabius* wierd met volle toestemminge des Raadts en Roomschen Volks, tot loon zyner verdienste, met zodanig een Kroon verheerlykt, als hy, in den tweden Carthagineeschen Oorlog, ter liefde des vaderlandts de stad Romen, door *Hannibal* tot de uiterste benaauwdheid gebragt zynde, van haar naakende verderf en overgaave bevryde. *Æmilius Scipio* wierd in Africa daar mede begiftigd, om dat hy den Burgermeester *Manlius* met zyne benden van der vyanden geweld verlost had. *Calphurnius* verkreeg ook de zelve in Sicilien; gelyk mede de voortreffelyke en in dapperheid uitmuntende Romein *Lucius Cincinius Dentatus*. De Belegeringskroon.

De *Corona Civica*, of Burgerkroon, wierd aan den geenen geschonken, welke een Roomschen Burger, in gevaar van zyn leven, beschermd, of, gevangen zynde, uit de vyandlyke banden gered en verlost had. Deze Kroon was van eikenbladeren, met de vruchten daar aan hangende, gevlochten, en wierd den verlosser, tot loon zyner deugd en getrouwe daad, door order van den Veldoversten, die de zelve aan den verlosten De Burgerkroon.

 toereikte,

toereikte, op het hoofd gezet. Maar schoon iemand een Koning, of ander voornaam Hoofd, welke met de Romeinen in verbond waren, uit handen der vyanden had verlost, wierd hy echter met deze Kroon niet begiftigd, en de zelve maar alleenlyk gegeeven aan den geenen die een Roomschen Burger van de dood en slaaverny had bevryd. *Plinius* verhaalt, dat deze Kroon ook wierd geschonken aan die den eersten der vyanden, een stad, den Romeinen toebehoorende, in een belegering bestormende, kwam neêr te vellen. Deze Kroon was na de *Corona Obsidionalis* de voornaamste onder hen geacht, en wierd in verscheidene gelegentheden, voornaamentlyk op de groote feesten en plechtigheden, van hen gedraagen: en in de schouwspelen, en andere openbaare vertooningen, hadden de geenen, welke daar mede vereerd waren, de naaste plaatsen by den Senaat, en wierden met alle eerbiedigheid op hun inkomen daar af ontfangen. Van alle belastingen waren zy, hunne vaders, en grootvaders t'eenemaal bevryd, om dat zy zoonen, zo voordeelig aan 't gemeene best, hadden voortgebragt. Daar en boven stond het hun vry ampten en bedieningen, aan hen opgedraagen zynde, aan te neemen of van de hand te wyzen. Verscheidene Romeinen hebben die eere verkreegen, en wel voornaamentlyk de gemelde dappere en voortreffelyke held *L. Cicinius Dentatus*, welke veertien maal daar mede was verheerlykt. *Capitolinus* wierd 'er zes maalen meê vereerd. De kloekmoedige en onversaagde *Marcus Sergius* is door den Roomschen Raad insgelyks daar mede begiftigd. Men gaf de zelve ook aan de zodanigen, die eenige byzondere weldaad aan de stad of het vaderland beweezen hadden. Ter dier oorzaake wierd de vermaarde *Cicero*, door een byzondere willekeur van den Raad, daar mede gekroond, om dat hy de stad Romen van het naakende ongeval en gevaar 't geen haar door de samenzweeringe van *Catilina* boven het hoofd hing, gelukkiglyk had bevryd. Deze Kroonen, hoewel van gras en takjes van boomen gevlochten, en die men by ons voor eenvoudige en slegte kranssen zoude aanzien, waren by hen in veel grooter achtinge en waardigheid, als die van goud en andere onschatbaare kostelyke juweelen. Van eiken wierden ze gemaakt, om dat de alleroudste volkeren hun voedsel van de akels hadden, en daar by leefden, als mede om dat die boom aan *Jupiter*, den Beschermgod, toegeëigend was. De overwinnaars in de Capitolynsche Spelen, door den Keizer *Domitianus* ingesteld, wierden insgelyks met eikenloof gekroond, gelyk ook de Kamerspeelders, Cytherspeelders, en Poëeten.

De Zegenkroon. De *Corona Triumphalis*, Zegenkroon genaamd, wierd gegeeven aan zodanig een Veldoversten die de vyanden in 't open veld met een veld-

slag

ſlag overwonnen hebbende, daar door de Bondgenooten der Republyk behouden, of eenige landen en provincien aan haar gezag had gehegt en onderworpen; wordende de zelve ook daarom op een vergulde wagen, door vier, of, gelyk anderen willen, door zes witte paarden getrokken, zegenpraalende ingehaald. Deze Kroon beſtond uit laurierbladeren, aan *Apollo* toegewyd, om dat de zelve zeer groen, en met roode greynen of beziën voorzien zyn; geevende daar mede te kennen, dat de overwinning niet zonder groote moeite, gevaar, en bloedſtorting op de vyanden behaald was. *Sextus* verhaalt, dat de Soldaaten mede de gewoonte hadden van den Triomfwagen, op het hoofd een krans van laurier hebbende, te volgen; op dat zy de ſtad ingaande, daar door van het bloed der omgebragte menſchen mogten gezuiverd werden. Zy gaven ze ook aan die, welke, door ſtemming des Raadts, in 't worſtelperk de overwinning bekomen had. De Oudheid vereerde mede met een diergelyke haare uitmuntende Heldendichters en Redenaars; ter welke oorzaak *Heſiodus* zegt, dat de Muſen hem met een ſcepter en kroon van laurier begiftigd hadden. De Roomſche Prieſters en Waarzeggers kranſten hunne hoofden insgelyks met laurieren. Ja zelfs die het leger volgden, hadden een laurierſpruit, in plaats van pluimen, op den helm, om dat het voor een waarzeggend kruid gehouden, en ook alzo by hen genoemd wierd.

De *Corona Ovalis*, welke aan de Veldoverſtens, of andere Hoofden, die met weinige tegenſtand de vyanden uit het veld hadden geſlagen, of den oorlog by geval, zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, ondernomen hebbende, eenige voornaame veſting, ſtad, of plaats veroverd hadden, gegeeven wierd, was van myrthusbladeren, een boom aan *Venus* eigen, gevlochten; betekenende door de zelve, dat men zonder groote bloedſtortinge had geoorlogd: waarom men te Romen wel openbaare vreugde bedreef, doch echter zonder de groote zegenpraaling. Wanneer zy op de Slaaven, of Zeeſchuimers en Roovers de overwinning behaalden, wierden zy mede met een diergelyke gekroond; om dat zy deze vyanden, als menſchen van kleine waarde, de uitwerking der Romeinſche dapperheid onwaardig achtten. De voornaamſte Veldoverſtens, die deze Eerkroon, als mede de *Corona Triumphalis*, hier voor gemeld, verkreegen hebben, zullen wy hier na in de Triomfen of Zegenpraalingen, zo wel als die in de twee eerſte genoemd, aan den Lezer mededeelen. De kleene Zegenkroon.

De *Corona Muralis*, of Muurkroon, wierd gegeeven aan zulken Soldaat of Capitein, welke in 't beſtormen van een vyandlyke ſtad het eerſt de ladders aanbragt, met onverſaagdheid de muuren beklom, De Muurkroon.

en

en daar door aan de zynen den weg tot de verovering baande. Deze Kroon was geheel van goud, en vertoonden des zelfs takken of lovers de gedaante van de wallen en muuren der ſtad die men had veroverd; of ook wel gemaakt op die wyze, als de geene welke door de Dichters aan *Cybele*, Moeder der Goden, toegeëigend word, welke, daar mede vercierd zynde, de Aarde vertoont. Rondom den rand waren leeuwen, zinnebeelden van dapperheid en edelmoedigheid, gegraveerd. *Suetonius* getuigt, dat de zelve zo wel aan de gemeene Soldaaten, als aan de Overſtens en Veldheeren gegeeven wierd, wanneer zy van hunne ſpitsbroeders het getuigenis kreegen dat zy het eerſt des vyandts muuren, borſtweeringen, of wachthuizen beklommen hadden. De eerſte, welke deze Kroon, na 't zeggen van *Plinius*, verkreeg, was *Manlius Capitolinus*. *Scipio* gaf de zelve ook aan *Q. Trebellius*, en *Sextus Digitus*, om dat zy beide te gelyk, voor alle anderen, in den ſtorm het eerſt de muuren der vyanden beklommen en vermeeſterd hadden.

De Scheepskroon. De *Corona Navalis*, of Scheepskroon, wierd aan hem gegeeven welke in den zeeſtryd, wanneer men geënterd had, kloekmoediglyk gewapender hand het eerſt in een vyandlyk ſchip geſprongen, en met hulp van de zynen daar meeſter van gebleeven was. Zy was mede van goud; en boven deszelfs rand waren, in ſteê van takken of lovers, voorſtevens van ſchepen of galeijen verbeeld. *Marcus Varro* verſmaadde de zelve niet uit handen van den grooten *Pompeius*, in 't beoorlogen van de Zeerovers, met aangenaamheid t'ontfangen. *Octavianus Auguſtus* vereerde daar mede *Marcus Agrippa*, na dat hy den zeeſtryd op de kuſten van Sicilien gewonnen had; als mede *Sylla*, en verſcheidene anderen. Van gelyken wierd de zelve, benevens een goud ſchild en andere voornaame eergiften, door den Raad aan den Keizer *Claudius* gegeeven, ter oorzaak dat hy, kort na zyne komſt tot die waardigheid, drie maal honderd duizend Barbaaren, welke tegens het Roomſche Ryk waren opgeſtaan, overwonnen had, en twee duizend vyandlyke ſchepen in de grond geboord.

Die der Atheeners. De Atheeners hadden reedts te vooren met een diergelyke Kroon de geenen begiftigd, welke het eerſt tot hunnen dienſt ſchepen ten oorlog uitruſtten, of het eerſt den voet op vyandlyk eylanden zetteden, en zich aldaar verſchanſten.

De Romeinen hebben naderhand ook een Egel op deszelfs rand of krans geplaatſt, om dat dit dier, verdeedigende zich door zyn eigen huid, waar in het beſlooten is, voor het zinnebeeld van een zeeſtryd genomen word. Deze Kroon wierd aan *Diana*, of de Maan, toegeëigend, om dat zy veel heerſchappy over de zee en haare vloeden heeft.

De Legerkroon.

De *Corona Castrensis*, of Legerkroon, wierd door den Veldheer aan den geenen gegeeven, welke door zyne dapperheid in een veldslag het eerst in de legerplaats der vyanden was doorgedrongen. Deze Kroon bestond in een gouden krans, tegen de welke palissaaden, van de zelve stoffe, gehegt waren. Men gaf ze ook aan die de palissaaden of staketselen van het vyandlyk leger het allereerst uit den weg geruimd, en daar door den zynen den weg tot de overwinning gebaand had; wordende onder de Romeinen, welke in die tyden in dapperheid uitblonken, een zeer groot getal gevonden die daar mede vereerd waren.

Verdere voorrechten en eerbewyzingen der Romeinen aan hunne braave Veldoversten, Capiteinen en Soldaaten betoond.

De Romeinen hadden ook noch, buiten en behalven deze trappen van eer, verscheidene voorrechten, waar mede zy de geenen vereerden welke in de oorlogsbedryven in dapperheid boven anderen uitmuntten; doende hen in de algemeene rechtspleegingen, alwaar men gewoon was de gerichtsvorderingen en gedingen volgens recht, billikheid, en algemeene inzettingen uit te spreeken, in de *Sedes Curulis*, of Opperschoutsstoel, zitten; gelyk wy het zelve van den grooten *Scipio* leezen: en het gebeurde menigmaal, dat men na vereisch van zaaken, vermits het alles in de goedkeuring en bewilliging des volks bestond, de Bevelhebbers, of iemand anders uit het gemeen der Oorlogsbenden, met meerder gezag, macht, en voorrechten kwam te voorzien en te vereeren. Ook wierd aan alle de Veldoverstens, die het Roomsche Ryk door eenige conquesten en overwinningen hadden vermeerderd, en het gezag der Republyk verder uitgebreid toegestaan hunne Statuën en Pronkbeelden, gekleed en yercierd gelyk die der Burgermeesteren, te mogen oprechten. De Keizer *Augustus* beval, om de geheugenis van alle de doorluchtige Veldoverstens onder de Romeinen, die den Staat vergroot hadden, noch meer te vereeuwigen, dat men hun, na de Goden, de eerste eerbewyzingen zoude aandoen: en tot dien einde liet hy hunne Beelden met alle de eertytelen in zekere gallery van zyn Hof, daar toe gemaakt, op nieuws oprechten; verkondigende door een algemeene ordonnantie, dat hy zulks voor hem en alle navolgers in 't Ryk tot een voorbeeld had gedaan, op dat de nakomelingen het gebaande spoor van hunne deugden en dapperheid mogten inslaan en navolgen. Daar en boven had de Raad noch deze loffelyke gewoonte onverbreekelyk vastgesteld, dat zy de nagelaatene kinderen der geenen, die in de oorlogen gesneuveld waren, de soldy der verstorvenen, gelyk als of zy noch by leven waren, milddadig lieten genieten. En aan de oude en verminkte Soldaaten, welke in de oorlogen en ongemakken de gryze en tot rust genegene jaaren hadden bereikt, deelden zy in de overwonnene en door hen veroverde Provincien zo veele landgoederen uit,

dat zy uit de inkomsten der zelve met hunne familien het overschot hunner dagen gemakkelyk en met rust konden doorbrengen. Op deze wyze wierd de stad Sivilien in Spanjen, met de omleggende vruchtbaare landtsdouwe, door *Julius Cæsar* tot een colonie of volkplanting der Romeinen gemaakt. Cordua wierd ook vervolgens op die wyze, en ontallyke andere plaatsen in verscheidene gedeeltens der waereld, daar toe gebruikt. In 't kort, de Romeinen lieten de goede diensten hunner burgeren en ingezetenen nooit onbeloond: en dit was ook de oorzaak, dat die Republyk meer deftige mannen heeft voortgebragt, als eenig bekend volk onder de zon: want elk spande zyne uiterste krachten in om alle die trappen van eer door een standvastige deugd te beklimmen. Maar daar en tegen wierden ook de lasterlyke en lafhertige menschen door de zwaarheid der straffe, welke zonder oogluiking geschiedde, rechtvaardiglyk na verdiensten gestraft; wordende of van hunne eerampten, en verdere verwachtingen, t'eenemaal ontzet; of ook wel strengelyk, tot het bloed toe, met roeden gegeesseld zynde, in kettingen geboeid en tot slaaven gemaakt, zo als hun de straffe, na maate van hunne overtreedinge, was opgelegt. *Titus Livius* verhaalt, dat een bende van *Appius Claudius*, welke gesteld was om zekere post te bewaaren, de zelve lafhertig verlaatende, zeer zwaar wierd gestraft; vermits de tiende man daar van, het lot geworpen hebbende, anderen ten voorbeeld, zonder aanzien van persoonen, tot een smaadelyke dood wierd verweezen. *Julius Frontinus* schryft in zyne Historien, dat *Marcus Antonius* aan zekere bende, die de stads wallen en vesten niet na behooren had verdedigd, een gelyk lot deed ondergaan. Zy hadden noch verscheidene andere straffen, waar mede zy de ongehoorzaamheid der soldaaten beteugelden, welke ik hier met stilswygen zal voorby gaan, en tot beslnit met *Horatius* zeggen:

Als mede hunne straffe tegens de lafhertigen.

adsit
Regula peccatis quæ poenas eroget æquas.

dat is, daar moeten zekere wetten zyn, na welker regel de overtreedingen des volks moeten en behooren gestraft te worden.

Van de plechtigheden der Romeinsche Triomfen en Zegenpraalingen

VYFDE HOOFDSTUK.

Twee beweegende oorzaaken zyn 'er in de waereld, welke den mensch tot uitvoeringe van ongemeene dingen, zo in vrede als

oorlog,

oorlog, aanprikkelen. De eerste bestaat in groote eer, waar door een onsterffelyke naam word verkreegen; en de twede, in rykdommen, voordeel, en nuttigheid. De grootmoedigste en edelste herten streeven doorgaans na het eerste, met verwerpinge van het twede, 't welk voor hen al te nederig en verachtelyk schynt te weezen. De Romeinen wisten de voorschreevene oorzaaken in hunne regeeringe, tot aanmoediging van hunne onderdaanen, met groot voordeel te gebruiken; en zullen wy van 't eerste, te weeten, de Zegenpraalingen, waar mede zy de dapperheid hunner Krygshelden tot den hoogsten top vereerden en opwekten, aanvangen te spreeken.

De maniere der inkomste.

De Triomf, of Zegenpraaling, was een soort van inhaaling en verwellekoming, welke de Romeinen, na 't gelukkig uitvoeren en ten einde brengen van zekeren oorlog, door een Raadtsbesluit aan den Veldoversten over hunne benden deeden; toeëigenende aan den zelven, tot een blyk en teken van hunne grootachtinge, de grootste tekenen van pracht en eer, welke men aan iemand na het uiterste vermoogen, in 't openbaar en voor de oogen aller menschen, konde bewyzen. De dag van den intocht gekomen zynde, begaven zich de inwoonders van alle plaatsen en steden van Italien daar na toe; en de geheele stad, tempels, straaten, poorten, huizen, en vensters van Romen waren met allerhande kostelyke stoffen van goud, zilver, en zyde behangen, en met allerley groene takken van boomen en bloemen op het heerlykst vercierd. Niets ontbrak 'er 't welk den aanschouwers de Roomsche macht, grootheid, en heerlykheid, niet overvloedig voor oogen stelde, en blyken van de algemeene vreugde dezer magtige Republyk betoonde. De Raad, de Priesters, den Adel, met al het voornaamste en aanzienlykste der Burgeren, en gevolgelyk het grootste gedeelte der stad Romen, zeer deftig gekleed en opgeschikt, gingen den Triomfeerder, of Zegenpraalenden, buiten de poorten der stad te gemoet. Hy zat gewapend op een yvooren of elpenbeenen stoel, *Sedes Curulis* genaamd, in een gouden wagen, die van edele gesteentens blonk, door vier of zes van de allerschoonste witte paarden, treffelyk uitgedost, getrokken; wyders gekleed met een goude en purper geweevene rok, *Toga Palmata* geheeten; hebbende het hoofd met een laurierkrans gekroond, en de staf van commando in zyne hand, of wel een beeldeken van de Victorie met vleugelen, en met een laurierkrans of palmtak in de hand. Andersins stond ook wel het gemelde beeld van de Overwinninge achter den zegenpraalenden Held, houdende met de regterhand een laurierkrans boven zyn hoofd; gelyk men beide deze verbeeldingen op de oude basreléves en medalien veeltydts ziet. Alle de

 gevan-

gevangenen in den oorlog gingen, met slaafsche kleederen aangedaan, en de hoofden kaal geschooren, voor hem heen; en de Koning of Veldoverste der overwonnenen, mitsgaders de aanzienlykśten der vyanden, wierden het allernaast aan den wagen, twee aan twee geboeid, voor hem heen geleid. De Roomsche legioenen volgden hem by benden, in hunne ordre, zo te voet als te paard, alle op het prachtigst gewapend, zynde hunne spiessen en lancien met laurierbladeren omvlochten, tot teken van een algemeene vreugde: doch de geenen, welker moed en dapperheid in den bekomenen zeegen het meest uitgemunt hadden, verzelden hem aan weêrzyden van den wagen, bekranst met laurier- en palmtakken in hunne handen. Voor hem heen reeden ook eenige wagens met de wapenen, banieren, goude en zilvere vaten, juweelen, en allerhande soorten van goude en zilvere munten, tot buit op de vyanden verkreegen, mitsgaders de giften en geschenken welke hy van de vrienden en bondgenooten des Roomschen Volks had ontfangen. Daar na volgden kasteelen en toorns van hout, cierlyk gesneeden, die de steden en sterktens, welke hy van de vyanden gewonnen had, verbeeldden. En al voorttrekkende, maakten zy eenige batailjes en spiegelgevechten, waar mede zy de voorgevallene oorlogsbedryven na 't leven vertoonden, op zodanig een wyze dat de aanschouwers door de wonderlyke gevallen met allerley hertstogten, van droefheid, blydschap, en schrik wierden aangedaan. Het getal en de verscheidenheid dezer vertooningen was zo groot en overvloedig, dat de Zegenpraalingen menigmaal drie of vier dagen duurden voor aleer de zelve voltrokken waren. Men eindigde deze plechtigheden als ze aan het Capitool in den Tempel van *Jupiter* waren gekomen, in welken zy alle de wapenen en buit, genaamd *Manubiæ*, door hunne dapperheid den vyanden ontnomen, tot een eeuwige gedachtenisse van van hunne deugd dienende, ophingen, daar zy dan door den Roomschen Raad wegens de gedaane diensten aan het Vaderland bedankt, en gewoonlyk tot een Opper- of Mederegent verkoren werdende, deze vreugde met een prachtig festyn volbragten. Maar op dat men een klaar en verstaanlyk denkbeeld van deze Zegenpraalingen, en de ordre welke daar in door de Romeinen wierd gehouden, moge verkrygen, zullen wy eenige uit de Romeinsche Historien, voor zo veel ons de geheugenisse toelaat, alhier kortelyk beschryven, en een aanvang maaken met die van *Paulus Æmilius*, een voortreffelyk Veldoversten, welke hy wegens de overwinning tegens den grooten en machtigen *Perseus*, Koning van Macedonien, verkreeg; wordende door *Plutarchus* in dezer voegen beschreeven.

Ten

Ten eerften zag men het Roomfche Volk, en dat van alle rondom gelegene plaatfen, zeer deftig gekleed en uitgedoft, in de deuren, venfters, en balkons, op zolders en daken der huizen met ontallyke menigte, om door het aanfchouwen aan deze plechtigheden mede deel te hebben. Alle de Tempels binnen Romen, op het heerlykft vercierd, ftonden open. De huizen en ftraaten waren met allerley koftelyke behangfels wonderlyk opgepronkt, en met groente en bloemen, van uitgezochte reukwerken, en duizenderley andere heerlyke en aangenaame dingen, opgepropt. En om dat de toeloop der menfchen, van alle kanten en plaatfen van buiten, ongemeen groot was, had men mannen met ftokken aangefteld, om onder het gedrang een opening te maaken, en het volk aan weêrkanten te doen wyken, ten einde den Zegenpraalenden een weg en vryen doortogt te baanen. De menigte van de verkreegene buit, de veelheid der banieren, ftandaarden, en vaandels, met de gevangenen, was zo groot, dat men deze plechtigheden fomtydts drie achtereenvolgende dagen moeft doen duuren. Den eerften dag wierd alleenlyk toegebracht met de banieren, ftandaarden, vaandels, ftatuën, koloffen, fchilderyen en beelden, alle op cierlyk gefchilderde wagens ftaande, en langfaam voortgetrokken wordende, te doen inhaalen. De twede dag wierd befteed met de wapenen van den overwonnen Koning, en alle de Macedoniers, zeer koftelyk, en glinfterende, alle op nette en daar toe gefchikte wagens in de ftad in te voeren: volgende na die wagens drie duizend mannen, welke het gemunte geld van goud en zilver, leggende in zeer groote zilvere fchotels en vaazen van zilver, elk drie talenten weegende, te draagen; van welke vaazen en groote fchotelen drie honderd en vyftig in getal waren, en tot elk vier mannen verordend om de zelve te draagen. De reft, die het overfchot der drie duizend man maakten, droegen huisfonteinen, en andere groote en heerlyke vaazen, mede van zilver, en konftryk gearbeid. De derde dag gekomen zynde, begon men met het lumieren van den zelven de plechtigheden van deze Zegenpraaling te hervatten. Voor de eerfte bende ging een groot getal pypers, trommelflagers, fchalmey- en trompetblaazers; geen toon van een aangenaam muziek, maar een groot ruuw en vreeflelyk geraas en geluid maakende, gelyk of ze zich ten ftryd bereidden om den vyand aan te vallen. Achter deze bende volgden honderd twintig koeyen met vergulde hoorns, en met linnen deekens, by hen voor heilig gehouden, gedekt, met allerley kranflen van groente en bloemen gevlochten; wordende door fchoone en welgemaakte jongelingen, alle zeer koftelyk opgefchikt, geleid, om de flagtofferhande der zelve te doene, wel-

De Zegenpraaling van *Paulus Æmilius.*

 ke

ke door veele kinderen, groote goude en zilvere schotelen, dienende tot gebruik der offerhande, draagende, wierden gevolgd. Na dezen kwamen de geenen, die de goude vaazen, met goude penningen gevuld, droegen, een getal van twee-en-seventig uitmaakende; werdende gevolgd door de geenen die de overmaatig groote goude schaal, weegende tien talenten aan goud, welke *Paulus Æmilius* uitdrukkelyk had laaten maaken, en konstig met allerley kostelyke steenen en juweelen doen verryken, droegen; zynde verscheidene Bedienden van aanzien, die voor dezen de Koningen *Antigonus*, en *Seleucus*, Koningen van Macedonien, en zelfs *Perseus*, opgepalt hadden. Na die volgde de wagen van den overwonnen Koning, met de wapens tot deszelfs ligchaam behoorende, waar op zyn *Diadema*, of Koninglyke hoofdband, kroon, en scepter ten toon lagen. Hier na verscheenen de Kinderen van dien beklaagelyken en ongelukkige Vorst, verzeld met een groot getal van zyne Hovelingen, als Hofmeester, Secretaris, en veele andere diergelyken van zyne familie en hofhouding; schreijende, en over hun droevig noodlot van een ongewoone dienstbaarheid zodanig rouwklaagende, dat de omstanders en aanschouwers, de menschelyke gevallen overdenkende, tot medelyden wierden verwekt, te meer als men de drie onnozele Kinderen, twee Zoonen en een Dochtertje, die door de kindtsheid noch weinig indruk van hunnen rampzaligen staat hadden, kwam te aanschouwen. Na de Kinderen kwam de Vader, welke, na 't gebruik van zyne landtsgenooten, in 't zwart gekleed was, gaande met een vrees- en schrikachtig gelaat, gelyk het de tyd en gelegentheid vereischte, gevolgd wordende van zyne vrienden, gunstelingen, en vertrouwelingen, die hunne oogen na den Koning gekeerd hadden, zeer bitterlyk weenende, en van zulk een droevig gelaat, dat zich veele, zelfs onder de Romeinen, niet onthouden konden van hunnen en des Konings droevigen staat met traanende oogen te beklaagen. Na dezen wierden de goude kroonen gedraagen, die de oude Griekssche Vrysteden aan *Paulus Æmilius* vereerd hadden, om hem over zynen verkreegen zegen te begroeten en geluk te wenschen; welke door hem zelfs, op een goude pronkwagen gezeten, en met een purperen rok van goud zeer rykelyk doorwrocht, een lauriertak in zyne hand, en een krans van de zelve om zyn hoofd hebbende, met groote heerlykheid zegenpraalende wierd gevolgd. Achter hem kwamen de Oorlogsbenden, zo te voet als te paard, ordentelyk onder hunne banieren, vaandels en standaarden verdeeld, in hunne handen laurierkranssen en palmtakken draagende, en ter eere van den Overwinnaar en den behaalden zegen lofzangen zingende. En op zulk een manier volbragt *Paulus Æmilius*

zynen

zynen zegenpraalenden intocht in de vermaarde Stad Romen, alwaar hy de verkreegene buit in den Tempel van *Jupiter Capitolinus* offerde, en den zelven voor den verworven zegen en behaalde overwinning feestelyk dankte.

Alle andere Triomfen geschiedden ook op zodanig een wyze, doch met veranderinge in het een en het ander, na maate dat het den Veldoversten, welke men met diergelyk een plechtigheid vereerde, behaagde. En hoewel men in de Historien beschreeven vind, dat de gemelde plechtigheden in hunne Triomfen en Zegenpraalingen, in maniere als verhaald is, stiptelyk wierden achtervolgd en onderhouden, waren 'er nochtans wetten toe gemaakt, welke aan de verdiensten der groote mannen zulke heerlyke eerbewyzingen, tot een belooninge van hunne deugd en standvastige dapperheid, toeweezen, met een nette aanwyzinge op wat tyd, en door welke poorten en straaten den intocht moest geschieden. Maar wat belangt de spelen, vertooningen, en andere kleenigheden, het stond den Triomfant in zyne vrye keur, dezelve na zyne zinlykheid en goeddunken te verminderen of te vermeerderen, en den wagen te verkiezen. De Historien leeren ons, dat de Praalwagen gewoonlyk door vier witte Paarden wierd getrokken; hoewel men ook vind, dat de zelve door Stieren getrokken is geweest. De groote *Pompejus*, Africa t'ondergebragt hebbende, deed zyn intocht op een Wagen met Elephanten bespannen. *Suetonius* verhaalt, dat *Julius Caesar* zegenpraalende op een Wagen zat, door veertig Elephanten voortgetrokken. De Keizer *Gordianus* triumpheerde ook op de zelve wyze. *Cajus Marius* wierd insgelyks door Elephanten gevoerd, na dat hy geheel *Africa* onder het gebied der Romeinen gebragt hebbende, de paalen van 't Roomsche gezag tot in Egypten had uitgebreid. *Scipio Africanus* zegenpraalde om die zelve reden met Elephanten. De Keizer *Augustus* triumpheerde, met toestemminge van den Roomschen Raad en het Volk, met vier Elephanten voor zyn Wagen, na dat hy uit het Oosten, zynde den oorlog tegens *Antonius* geëindigd, als overwinnaar wederkeerde. De Keizer *Vespasianus* wierd mede, na het volbrengen van verscheidene groote oorlogen in 't Oosten, zo wel als *Augustus* met die eere verwaardigd: geevende de ingespannene Elephanten voor den Wagen de overwinninge van die Volkeren en Landen, daar de Elephanten vallen en zich voortplanten, te kennen. *Flavius* zegt in zyne Historien, dat de Keizer *Aurelianus*, die een Koning der Gotthen was, zynen intocht deed op een Wagen door Herten voortgetrokken. Doch *Marcus Antonius* spande getemde Leeuwen voor zynen zegenpraalenden Wagen; als willende daar mede doen blyken, dat hy in den burgerlyken Oor-

Verscheidene Praal- of Zegenwagens der Romeinsche Veldoversten.

En derzelver beteekenissen.

Oorlog de dapperſten en onverzaagſten onder zyn gebied zou doen bukken: het welk hem *Cicero* in zyne Vertoogen, genaamd *Philippicæ*, tegenwerpt; zeggende, dat zyn Triomfwagen, met Leeuwen beſpannen, een heerſchzuchtig man, na een monarchie of eenhoofdige regeeringe haakende, vooronderſtelde.

Verdere omſtandigheden in de Triomfen gebruikelyk.

De Veldoverſten der Romeinen hadden noch deze byzondere gewoonte, dat zy, zegenpraalende, een, of verſcheidene kleene kinderen, in hunne wagens by zich voerden, waar van *Cicero* in zyn Vertoog voor *Murena* gewag maakt. Andere deeden in den Triomf een zeer groot getal van vreemde en wilde beeſten, als leeuwen, beeren, tygers, rinoceros, panthers, drommedariſſen, en diergelyke ſoorten van dieren, met zich omvoeren; zo als *Joſephus* in zyne Hiſtorien, van de Keizers *Titus* en *Veſpaſianus*, verhaalt. Sommige weder hadden by hunne Zegenpraalingen allerhande vocaale en inſtrumentaale muziek, en andere vermaakelykheden meer: onder welke Zegenpraalingen die van *Pompejus* den Grooten, *Cæſar*, en de twee *Scipioos*, gebroeders, met die van verſcheidene Keizers, eenige byzonderheden hadden, waar van *Blondus* in zyn boek, het *zegenpraalende Romen* genaamd, wydloopig ſpreekt. Het wierd ook den Triomfeerenden Overwinnaars toegelaaten hunne Beelden en Statuën in Tempelen en openbaare plaatſen ten toon te ſtellen, als mede kolommen en koſtelyke gebouwen van marmer, *Arcus Triumphales* genaamd, waar op hunne veldſlagen en overwinningen in basreléve, ter eeuwiger gedachteniſſe voor de nakomelingen, uitgehouwen waren, te doen oprechten; waar van men ten huidigen dage noch verſcheidene overblyfſels, zo te Romen als elders, kan zien. Hier mede volgden zy na de gewoonte der oude Grieken, welke ter gedachteniſſe van kloekmoedige en ridderlyke daaden *Tropheën* oprechtten; 't geene zich op de volgende wyze toedroeg. Op de plaats, daar d'eene of d'andere voornaame Veldoverſte door zyne dapperheid den zegen van een groote en gedenkwaardige overwinning had behaald, plantte men den hoogſten boom, die daar omtrent te vinden was, na dat men deszelfs takken afgekapt hadde, hangende aan de noch overgeblevene ſtompen, ter eere en gedachteniſſe van den Overwinnaar, de wapenen der overwonnenen en verſlaagenen, en geevende aan den boom den naam van *Trophæum*, afkomſtig van het Griekſche woord *Tropi*, het welk omkeeringe, vlucht, en wyken betekent; om dat hy daar ter plaatſe den vyand gedwongen had zyn heil en behoudeniſſe met de vlugt te zoeken. De Romeinen hebben 'er zich naderhand op de zelve wyze ook af bediend: want *Saluſtius* verhaalt in zyne Gedenkſchriften, dat *Pompejus* d-

Maniere en oorſpronk van de Eerpoorten, en opgerechte Zegetekens.

Span

Spanjaarden overwonnen hebbende, zyne *Tropheën* op de hoogste toppen van het Pyreneesche Gebergte plantte. Welke gewoonte naderhand tot zulk een hoogachtinge geraakte, dat men de zelve van metselwerk maakte. Maar indien men de H: Bladeren opslaat, zal men zekerlyk vinden, dat dit gebruik van grooter oudheid is, en dat andere volkeren zich ook in hunne plechtigheden daar van bediend hebben. Want wy leezen in het 15 de. Cap: van het eerste Boek der Koningen, dat *Saul Agag*, den Koning der Amalekiten, overwonnen hebbende, en op den berg Carmel gekomen zynde, aldaar een *Arcus Triumphalis*, of gedenkteken van zyne behaalde overwinninge, oprechtte. Om kort te gaan, de glorie van te mogen triomfeeren en zegenpraalen was onder alle de eerbewyzingen van het Roomsche Volk in de allerhoogste achtinge; en om de zelve te verkrygen was 'er geen arbeid of gevaar zo groot, 't geen hunne Veldoversten niet met blydschap ondergingen; vermits die glorie met het verkrygen van groote rykdommen, welke hun uit de geschenken der bondgenooten en den veroverden buit der vyanden overvloedig ten deele viel, gemeenlyk verzeld ging. De Historieschryvers hebben deze stoffe, na myn gevoelen, met zo veel meerder omstandigheden beschreeven, om door die voorbeelden groote Prinsen en Regenten te vermaanen hunne veldoversten, oorlogsbenden, en luiden van uitneemende verdiensten, heerlyk te beloonen; op dat domme, lafhertige, en tot de regeeringe onbekwaame en onnutte menschen, niet in gelykheid gesteld mogten werden met die geenen, welke door geduurige oeffeningen van hun verstand en ligchaamelyke krachten zich niet ontzien hebben hun leven, goed en bloed voor hunnen Vorst, en ten besten van hun vaderland, gewilliglyk op te offeren. Na het verhaal van *Paulus Orosius* zyn tot Romen drie honderd en twintig *Triumphatores*, of zegenpraalende Overwinnaars geteld geworden, van de welke de Keizer *Probus* de laatste is geweest; by wiens regeering het groot en heerlyk gebouw van de Roomsche Monarchie al aan 't vervallen was komen te geraaken.

En haare oudheid.

't Getal der Romeinsche Zegenpraalenden.

Eer wy met de Romeinsche Zegenpraalingen verder gaan, zullen wy ons alvoorens een weinig inlaaten, om ook een Triomf, in Griekenland gehouden, op het naauwkeurigst, even als de voorgaande, naar ons beste vermogen te beschryven.

Antigonus, Koning van Syrien, toegenaamd *Epiphanes*, betekenende zo veel als de doorluchtige, hebbende hooren verhaalen de voortreffelyke zegenpraaling van den gemelden Burgermeester *Paulus Æmilius*, wierd daar door zodanig tot ydelheid en dwaaze eerzucht aangeprikkeld, dat hy besloot een soort van een zegenpraaling aan te rechten, welke

Grieksche Triomf of heerlyke vertooning van *Antigonus*.

in heerlykheid boven die van den genoemden Burgermeester verre zoude uitmunten. Tot dien einde liet hy door zyn geheel Koningryk verkondigen, dat hy op zekeren gestelden tyd in de Stad Daphnes een heerlyk Tournooyspel zoude aanrechten, 't geen zeer voortreffelyk en uitmuntende zoude zyn; het welk uit Griekenland, zo wel als uit andere Ryken en aangrenzende Landschappen, een onnoemelyk getal van menschen, door nieusgierigheid van dit voorval aangedreeven, by hoopen derwaarts deed vloeijen; en geschiedde deze vertooning op de volgende wyze.

Voor aan gingen vyf duizend Grieksche jongelingen, op de Romeinsche manier gewapend, gevolgd door vyf duizend Myziers, op hunne wyze heerlyk uitgedost. Na deze verscheenen drie duizend Thraciers, en vyf duizend Galatiers; na de welke een zeer groot getal van andere volkeren volgden, die wegens hunne zilvere schilden, waar mede zy gewapend waren, *Argyraspides* genaamd wierden. Achter die kwamen twee honderd vyftig gelederen Vegters of Schermers, by de Romeinen *Gladiatores* geheeten; en na hen duizend Ridders, welker paarden met goude gestikte dekkleeden, en met goude en zilvere toomen, treffelyk uitgerust waren, hebbende elk een goude krans om 't hoofd. Deze wierden weder gevolgd door duizend andere Ridders, die men medegezellen noemden, by zich hebbende een compagnie van des Konings Vrienden en Vertrouwelingen. Thans vertoonden zich duizend Edellieden te voet, en achter die weder duizend andere Ridders, genaamt de Troep des Konings. Hier na volgden vyftien honderd Ridders, gewapend met vergulde harnassen, waar over zy wapenrokken, rykelyk met goud en zilver geborduurd, en met allerley gediertens konstig vercierd, droegen. Wyders honderd wagens met zes paarden bespannen, die door veertig andere, van vier paarden getrokken, gevolgd wierden. Achter dezelve verscheen een wagen door elephanten getrokken, en na die zes en dertig andere elephanten. Acht honderd jongetjens, die kranssen en kroonen, met goud vercierd in hunne handen droegen, volgden na de genoemde dieren, en wyders duizend vette ossen, en achthonderd Indische elephantstanden. Hier achter droeg men een oneindig getal van beelden der Afgoden en verstorvenen, welke in eenige konsten en weetenschappen hadden uitgemunt, en hunne geheugenisse aen de nakomelingen vermaard gemaakt, bekleed met rokken van goude en zilvere stoffen, en allerhande kostelykheden en edelgesteentens, zynde aan de pedestallen geschreeven de naamen, waardigheden en daaden der geenen tot welker eere en gedachtenisse de zelve waren

gemaakt.

gemaakt en gesticht. Ook wierden door Slaaven omgedraagen beelden der Afgoden, vertoonende den dag, den nacht, den morgenstond, en den middag; met een oneindig getal goude en zilvere vaten van een onwaardeerlyke prys. Na deze kwamen zes honderd Pagies of Edelknaapen van den Koning, in goud laken gekleed; gevolgd van twee honderd edele Vrouwen, hebbende goude doozen, gevuld met allerley heerlyk reukwerk en welriekende balsem, in haare handen; welke weder gevolgd wierden door veertig massive en van zuiver zilver gemaakte draagstoelen, daar zo veele vrouwen in zaten; daar na noch tachtig goude draagstoelen, waar in van gelyken zo veele vrouwen gedraagen wierden, met uitsteekend rykelyke rokken en kleederen van goud, zilver, en juweelen vercierd; wordende de straaten overal met allerley kostelyke olien, balsem, en reukwerk vervuld. Deze zegenpraaling duurde geheele dartig dagen, met allerhande soorten van speelen, tournooyen, en vertooningen; in welken tyd het aan alle menschen geoorlofd was, zich met allerley kostelyke balsem en reukwerk gezalfd hebbende, aan de Koninglyke tafelen, van de welke men 'er vyftien honderd telde, neder te zitten, en op des Konings kosten heerlyk te spyzen.

By de Romeinen was noch een andere plechtigheid, doch geringer als die der Triomfen, waar mede de Overwinnaars ingehaald en verwelkomd wierden. Deze wierd *Ovatio* genaamd, verschillende van den Triomf om dat 'er eenige noodzaakelykheden, die daar toe vereischt wierden, ontbraken. By voorbeeld, als den Overwinnaar geen *Consul* of *Proconsul*, regeerend of oud Burgermeester, was; of dat hy weinige tegenstand had gevonden; of dat de overwinning zonder groote bloedstortinge was verkreegen; of wegens lieden van kleine waarde overwonnen te hebben; of dat den oorlog was ondernomen zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, (het welk wy in 't voorige Hoofdstuk, by de *Corona Ovalis*, nochmaals hebben aangemerkt,) en diergelyke dingen meer. Alsdan, in stêe van den Triomf, verwelkomde men de Overwinnaars, hoewel ook op een zeer plechtige wyze, met de gemelde *Ovatio*, welke zich aldus toedroeg.

De kleene zegenpraaling der Romeinen, *Ovatio* genaamd, en haare oorzaake.

De Veldoverste wierd, te paard zittende, of ook in oude tyden te voet gaande, ingehaald; hebbende het hoofd bekroond met een krans van Myrthe, aan *Venus* toegewyd: om dat deze overwinning niet op een *martiaale* en dappere wyze van oorlogen, maar op een wyze aan *Venus* en de vrouwen passende, was verkreegen, gelyk *Aulus Gellius* daar van verhaalt. Het volk en de krygsbenden van zodanig een Veldoversten deeden

hunnen intocht niet gewapend gelyk de voorgaande. Men roerde geen trommels, noch hoorde trompetten, of eenig ander geschal van oorlogsinstrumenten; maar fluiten en zachte speeltuigen van een zoetluidend en aangenaam muziek. Hy wierd met den verkreegenen buit, op de vyanden behaald, ordentelyk, van zyne oorlogsbenden verzeld zynde, ingehaald; en de Senaat ontmoette hem plechtelyk buiten de stadtspoorten, hem pryzende en zyne daaden zeer hoog verheffende. De Historien getuigen, dat verscheidene groote en voortreffelyke Veldoversten die eere hebben verzocht, en aangenomen. De eerste onder de zelve was *Posthumius Libertus*, na dat hy de Sabinen tot gehoorzaamheid had gebragt; en *Marcus Marcellus* na het overweldigen van Syracusa. *Suetonius* verhaalt, dat de Keizer *Octavianus Augustus*, na den veldslag van Philippiques en 't volvoeren der oorlogen in Sicilien, met die eer wierd verheerlykt. *Plinius* gewaagt mede, dat verscheidene Veldoversten, daar men de plechtigheid van den Triomf of de Zegenpraalinge aan weigerde, door het besluit van den Roomschen Raad met de *Ovatio* wierden vereerd. De oorzaak, waarom deze kleene Zegenpraaling aldus wierd genaamd, was, dat de offerhande, welke de overwinnende Veldoverste dien dag deed, in een Schaap bestond, 't geen in de Latynsche taal *Ovis* genaamd word; daar in tegendeel in den Triomf een Stier wierd geofferd. En van dit Schaap, of *Ovis*, is het woord *Ovatio* voortgesprooten. Andere meenen, dat het zelve van het juigchende en schreeuwende volk, 't welk *Oe* of wel *Oue* riep, herkomstig is. Het zy zo 't wil, het zal genoeg zyn te zeggen, dat deze plechtelyke inhaalinge by de Romeinen *Ovatio* wierd genaamd.

Ik zal noch verscheidene Triomfen, by de Romeinen gehouden, met stilswygen voorby gaan, om den Leezer daar mede niet verdrietig te vallen: want de zelve alle te verhaalen zoude ons hier te wydloopig zyn. Die meer daar van gelieven te weeten, leezen *Appianus Alexandrinus*, en *Ammianus Marcellinus*; welke eerste de zegenpraalinge van *Scipio Africanus*; en de laatste de heerlyke intreede, die de Keizer *Constantius* in Romen deed, beschreeven hebben.

Van

Van de wyze der vier voornaamste en openbaare Griekſche Spelen, en ter eere van wie de zelve ingesteld waren.

ZESDE HOOFDSTUK.

NAdemaal 'er veele onder de weetgierige Leezers der Historien gevonden worden, welke in de oudheden en de manieren der Griekſche Spelen niet onderweezen zyn, dunkt het my niet ongeraaden na myn kleen vermogen uit de Oudheden op te haalen, en in 't kort te beſchryven de vier voornaamste Spelen welke door de Griekſche en Romeinſche Historieſchryvers zo menigmaal met groote lof en roem doorgaans worden aangehaald. Ik zal dan met weinige woorden het geen ik in de Historien daar af geleezen hebbe, verhandelen; en eerstelyk ſpreeken van de Olympiſche Spelen, als de voornaamste en doorluchtigste, welke op het Eiland van Eliden, naby de Stad Olympien, door den Ideeſchen *Hercules* en zyne vier Gebroeders *Paeoneus*, *Idas*, *Jasius* en *Epimedes*, komende te ſamen van den berg Ida in Candia, ter eere van *Jupiter* Olympius ingesteld wierden: en om dat zy vyf Gebroeders waren, hadden ze den naam van de Ideeſche *Dactyles*. De zelve wierden van vyf tot vyf jaaren met groote plechtigheden gevierd; waarom ook de Oudheid haare jaaren by Olympiaden tellende, daar mede verstonden het getal van vyf jaaren. Zy waren verdeeld in vyfderley openbaare vertooningen, of oeffeningen, te weeten, in de renloop, (zynde deze wel de voornaamste en oudste van alle,) de worsteling, 't ſchermen met vuistſlagen, het werpen met de ſchyf, en de ſprong. De vertooning geſchiedde in een geslootene baan, met paalen omheind: zynde het den toeziender niet geoorlofd daar binnen te komen.

Eerste vinders van de Olympiſche Spelen.

Vyf oeffeningen in de bovengemelde Spelen gebruikelyk.

Eenige willen zeggen, dat *Jupiter*, na het bevegten en de nederlaag der Reuzen, welke den hemel wilden bestormen, deze Spelen instelde, en dat *Apollo* den prys op *Mercurius* in de loopbaan behaalde: dat *Mars* in de worsteling en het ſchermen met vuisten, als anders, insgelyks den prys verkreeg, enz. Andere hebben voor de waarheid willen vast stellen, dat de voorgenoemde vyf Gebroeders ieder afzonderlyk zyne oeffeninge en ſpel heeft uitgevonden; en dat zy vyf in getal zynde, daarom *Dactyles*, dat is, na 't getal der vyf vingeren, wierden genaamd: want *Dáctylos* betekent in de Griekſche taal een vinger.

Deze vyf Spelen dan wierden by de Grieken *Pentathlon*, en by de Latynen *Quinquertium* geheeten. Twee der zelve waren van de beenen

afhankelyk, te weeten, de loop en de ſprong: twee andere van de armen; de werpſteen en 't ſchermen met vuiſtſlagen: de worſteling had van beide, te weeten van de armen en de beenen. Die overwinnaar in alle deze vyf oeffeningen bleef, wierd by de Grieken *Pancratiaſtes* genaamd: zynde dit woord te ſamen gevoegd van *pân* en *kràtos*; het welk te zeggen is, van alle de krachten des ligchaams die men daar toe beſteedde. In het ſchermen mogt men alles bybrengen, wat door menſchelyke vindingen kon dienen om zynen tegenſtreever neder te vellen; behaalende die geen den prys, welke zyne voorneemens het beſt uitvoerde: waarom dan de ſlagen van vuiſten, elleboogen en voeten niet geſpaard wierden. Men beet, krabde, verdraaide de vingeren, handen, of andere deelen des ligchaams, na dat men beſt kon. Men zogt de oogen van zynen tegenvegter door kracht van duimen uit te douwen. In 't kort, men liet niets achter wege om de overwinning op zynen vyand te behaalen.

Verklaaringe der vyf oeffeningen. Wat de voorſz: vyf oeffeningen belangt, wy zullen de zelve met korte woorden verhaalen, hoe en op welke een wyze men ze werkſtellig maakte.

De Loop. De Loopbaan, waar in de loop te voet geſchiedde, was in den beginne van een *ſtadium*, wordende gemeenlyk geſchat 600 Geometriſche voeten lang te weezen: maar in de 14 Olympiade wierd de baan in haare lengte verdubbeld. Eerſtelyk geſchiedde deze loop maar te voet, en met een los ligchaam: doch naderhand wierd ingevoerd, dat men de zelve te paard, en gewapend, zoude doen. Ook wierden 'er mannen, voetlopers genaamd, welke van 't hoofd tot de voeten geharnaſt en gewapend waren, daar in toegelaaten; oordeelende men, dat die oeffening den ligchaamen der oorlogſlieden niet oneigen, maar noodzaakelyk was. De eerſte, die den prys in dezer voegen daar mede behaalde, was *Damaratus* van Heréa: en de lofzangen, welke men t'hunner eere plagt te zingen, geeven genoegſaam te kennen, dat zy ten vollen gewapend in de renbaan liepen. Doch de eerſte, die den prys van 't loopen ongewapend weg droeg, was *Chorœbus* geheeten, van Elides geboortig; wordende de zelve hem zeer lang betwiſt. *Arrachion* van Phigalien behaalde den prys van de twede en derde. *Polycrates* van Meſſenien, een man van een voornaam en edel geſlagt, verkreeg zeer veel eer, aanzien, en glorie in de vierde, waar in hem d'overwinninge ten deel viel.

De Worſteling. De Worſteling geſchiedde met een naakt en overal met olie beſmeerd ligchaam, om daar door de aanvattinge zo veel te glibberiger en onzekerder te maaken. Daar na beſtrooide men het zelve met zeer fyn

ſtof,

ſtof, ten einde de nedervallende zweeddroppelen te gemakkelyker te doen opdroogen. De Worſtelaars, in dezer voegen toegeruſt, verſcheenen in het perk; vattende malkander dan by de handen, dan by de armen, dan by de buiging van 't ligchaam en onder de korte ribben, enz. trachtende aldus op verſcheidene wyzen van kracht en behendigheid met het ſlaan der beenen en voeten, ſtooten, ſchoppen, en andere ſlimme ſtreeken, den een den anderen ruggelings ter aarde te werpen; want als zy op den buik vielen, wierd zulks niet gerekend. Eer zy in het perk traden om hunne krachten en behendigheden te beproeven, lieten zy zich de zenuwen, muskelen, en leden zeer ſterk vryven, om de ledemaaten daar door buigſaam en rad te maaken.

De manieren wegens met de vuiſten en ſlinger te vegten, waren de gevaarlykſte en doodelykſte van allen. Het eerſte geſchiedde in oude tyden met omwondene of bekleede vuiſten en armen, wordende daar oſſenleere wanten toe gebruikt, met de welke zy uit alle hunne krachten, en met wonderlyke behendigheid, malkander zeer zwaare ſlagen wiſten toe te brengen. Maar de ſlinger beſtond uit eenige lange leere riemen, aan welker einden ettelyke ronde balletjens van lood vaſt genaaid waren, waar af de ſlag, indien ze de wederparty op het hoofd kwam te treffen, bekwaam was om den zelven dood ter aarde te doen nederſtorten. *Het vegten met vuiſten en ſlinger.*

De worp met de ſchyf, beſtond in een platronde zwaare ſteen of lood, waar mede zy de kracht van hunne armen en handen oeffenden; zulks dat deze oude oeffening niet anders beſtond als in het verſt en 't hoogſt met den ſteen te werpen: 't geen noch ten huidigen dage by ons op veele plaatſen in gebruik is. Konnende hier by gevoegd worden, dat de zwaarigheid en 't onderſcheid alleenlyk hier in beſtond, dat de ouden met het eene been van de aarde opgeligt den ſteen om het verſt moeſten werpen na een doel, 't welk op een kleene opgerechte piramide ſtond, en zeer wel na een pynappel geleek. *De Worp.*

De vyfde oeffening was niet gevaarlyk, beſtaande maar enkelyk in verſcheidene wyzen van ſprongen. *De Sprong.*

De oudſte kranſſen, of kroonen, welke men in deze oeffeningen of ſpelen tot een prys aan de overwinnaars mededeelde, waren van olyfbladeren gevlochten: maar men veranderde de zelve in verſcheidene gelegentheden na dat het de tyden kwamen te vereiſſchen: want naderhand vlocht men ze van hondtstandts-, wilgen-, laurier-, myrthus-, eike-, palm-, en eppe- of wilde pietercelybladeren; gelyk ons de voortreffelyke Schryver *Plutarchus* in het leven van den onverwinnelyken *Cato* van Utica door zyne aantekeningen heeft nagelaaten. Nochtans wierden *Kroon van de overwinnaars.*

den de gemelde kroonen en kranssen niet gevlochten van allerley geslagt van olyfboomen, maar van een soort van olyfboomen welke zy *Callistephanes*, dat 's te zeggen, schoone kroon, noemden, hebbende hangende takken gelyk de myrthusboom, zeer bekwaam om 'er kranssen af te vlechten. De bladeren van die kranssen waren van de andere olyf bladeren zeer verschillende; vermits de zelve van buiten wit zynde, de groente, rond in malkander gedraaid, in zich besllooten; daar de andere in tegendeel, van binnen wit, zich groen van buiten vertoonden. Deze plant is het allereerst uit de Noordsche landen door *Hercules* en zyne Gebroeders in Griekenland overgebragt: waar van *Pausanias* in zyn Olympus gewag maakt.

Invoeringe der Pythische Spelen. De Pythische Spelen zyn langen tyd voor de Isthmische, doch na de Olympische, ingesteld, en wierden gevierd ter eere van den God *Apollo*, wegens de behaalde zegen en overwinninge van het vreesselyk serpent Python. Andere meenen, dat ze Pythische wierden genaamd van de plaatse Pytho, alwaar men de zelve vierde; of wel van het Griekse woord *Pythestai*, dat 's te zeggen vraagen, om dat men het Orakel, ten einde de uitkomsten der toekomende zaaken te weeten, aldaar om raad vraagde. De oeffeningen, in deze Spelen gebruikelyk, kwamen

En oeffeningen der zelve. met de Olympische gantschelyk overeen, nochtans met dit onderscheid, dat de Pythische onder het geluid van alle heerlyke musicale stemmen en instrumenten bestonden. Deze Spelen kwamen van tyd tot tyd zeer veel van gedaante en plechtigheden te veranderen; stellende men in den beginne het *Pancratium of Quinquertium* in: en word verhaald, dat

* Pythiades betekent een zeker getal van jaaren in de Pythische Spelen. in de eerste * *Pythiades*, waar in de doorluchtigste Helden en Goden der Oudheid om den prys en de eere der overwinninge in 't perk traden, *Castor* den prys in het tournooy- of renspel te paard behaalde; *Pollux*, met vuisten te slaan; *Calaïs*, met het los loopen te voet; *Zethés* in den loop van 't hoofd tot de voeten gewapend; *Peleus* met den steen te werpen; *Telamon*, met het worstelen; en *Hercules*, in het *Pancratium* of alle die spelen.

Waar in d'overwinningskroon bestond. In ieder dezer schouwspelen, en ligchaamelyke oeffeningen, was het de gewoonte, dat men de overwinnaars met een laurierkrans vereerde, welke in 't byzonder aan deze Spelen toegewyd was, om dat de Oudheid meende dat die boom en deszelfs bladeren *Apollo* zeer aangenaam waren, en zulks ter oorzaake van 't geen de zelve verdicht heeft wegens de Dochter van *Peneus*, daar *Apollo* zo zeer op verliefd was, en welke in dien boom veranderd wierd. Nochtans willen eenige andere staande houden, dat de Pythische spelen lang voor de liefkoozingen van *Apollo* met de schoone *Daphne* ingesteld waren: en eer men den

Lau-

Laurier met dat onderscheid kende, vlocht men de Zegen- en Overwinningskranssen en kroonen van Palm - of Eiken - takken, gelyk *Ovidius* in het eerste boek van zyne Herscheppingen getuigt. Insgelyks verhaalen *Plutarchus* en *Pausanias*, dat *Theseus* van Creta weder gekeerd zynde, de Overwinnaars in de Tournooyspelen, ter eere van *Apollo* aangesteld, met Palmkranssen, tot een teken van hunne verkreegene roem en eere, deed vercieren: want in den beginne van de Pythische Spelen was de Laurierboom noch onbekend: maar na dat hy bekent wierd, gaf hy gelegentheid aan het gemelde Verdichtsel van *Daphné*: en men bevond dien boom en des zelfs bladeren van zulk een schoone gesteldheid en gedaante, dat men de Overwinnaars, in voortreffelyke heldendaaden, of die in geleerdheid boven anderen uitblonken, daar mede gewoonlyk bekroonde en vercierde. Sommige weder zeggen, dat *Apollo* het loof en den bloessem der Appelboomen beminde, eer dat hy den Laurier gekoozen had; willende, dat de Overwinnaars in de Tournooy - Worstelspelen, als anderſins, daar mede gekroond zouden worden; gelyk de Dichter *Archias* in zyne *Mytholog*. li. 5. cap. 4. verhaalt. Doch *Lucianus* zegt, dat, schoon men in de Pythische Spelen een begin hadde gemaakt van de Overwinnaars met Laurierkranssen te kroonen, men echter de zelve doorvlocht met goudgeele geplukte Appelen; hoewel eenige Schryvers verhaalen, dat de Laurierboom van Delphos zulke groote greinen of vruchten droeg, dat ze ten naasten by den naam van Appelen verdienden te draagen. Maar de eigentlyke oorzaak van deze verschillendheid is, dat de prys in die schouwspelen, en de tyden in welke men de zelve vertoonde, verscheidene maalen veranderd wierd: want in den beginne vierde men ze van negen tot negen jaaren, (om dat de Oudheid verdicht heeft, dat zo veele Nymphen van den berg Parnassus haare gaaven en geschenken aan *Apollo* kwamen opofferen, na dat hy het Delphische Gedrocht *Python* hadde overwonnen,) daar na van vyf tot vyf jaaren.

De Nemeesche Schouwspelen vierde men in een Woud van dien zelven naam, gelegen tusschen Phlius en Cleone, twee Steden van Achaja, ter eere en gedachtenisse van *Archemorus*, anders *Opheltes* genaamd, Zoon van *Lycurgus*, wegens dat hy in dit woud van een slang gebeeten zynde, daar van kwam te sterven. Sommige verhaalen 't voorval op de navolgende wyze: dat *Oedipus* door misverstand zyne eigene Moeder, nagelaatene weduwe van den Koning *Laius* van Theben, getrouwd hebbende, by de zelve twee zoonen, te weeten *Eteocles* en *Polynices* genaamd, had geteeld: aan de welke de Vader het koninglyk gezach en waardigheid afstaande, kroon en scepter overliet, onder beding dat zy, den

Instellinge der Nemeesche Spelen.

En 't oorspronkelyke geval derzelve.

een na den anderen, by beurten, het koningryk zouden regeeren: maar dat *Eteocles*, als d'oudste, het eerste jaar 't bewind der zaaken in handen gekreegen hebbende, weigerde aan zynen jonger broeder, als medegenoot van 't ryk, na den wille zyns vaders, het twede jaar de regeeringe by beurte af te staan; waar over hy, zeer onvernoegd, toevlucht nam tot *Adrastus*, Koning van Argos, welke hem zyne dochter *Argias* ten huwelyk geevende, met zynen anderen schoonzoon *Tydeus* een groot leger te samen bragt, om de Thebaanen te beoorlogen, en tot reden te brengen. d' Uitkomst van dien oorlog was zodanig, dat deze twee gebroeders, in een lyfgevegt getreeden, beide daar in kwamen te sneuvelen, stervende van de wonden die zy malkander hadden toegebragt. De doode ligchaamen vervolgens op een grooten hoop houts gelegt zynde, om na de gewoonte der ouden tot assche verbrand te werden, kwamen de vlammen des vuurs zich te verdeelen, gelyk of zy getuigenisse hadden willen draagen van den onverzoenlyken haat dien deze twee gebroeders in hun leven malkander toedroegen, en dat die ook zelfs na hunne dood noch geen einde had genomen. Onder de benden, welke *Adrastus* tot onderstand van *Polynices* had gezonden, waren zeven bevelhebbers, welke in 't eiland Lemnos in Thracien gekomen zynde, van grooten dorst bevangen, *Hypsipyle*, een Lemnische vrouw, *Opheltes*, zoon van *Lycurgus*, (Priester van *Jupiter*) en *Euridice*, draagende, ontmoetten, met verzoek dat zy, als inboorlinge van dat land, hen een waterbron wilde aanwyzen om hunne dorst te losschen. Zy, om zo veel te haastiger te konnen gaan, doch vreezende het kind op de vlakke aarde neder te leggen, alzo het Orakel zulks, eer het konde loopen, uitdrukkelyk verbooden had, leide het naakent op een groote plant van Eppe, of wilde Petercely, naby een fontein, alwaar zich een slang verborgen hield, welke zich met 'er haast om den hals van dat kleene kind wringende, het zelve versmoorde, terwyl zy voortgegaan was om water voor hen te scheppen. De gemelde bevelhebbers op dit droevig geval toe treedende, doodden de slang, en stelden, om den vader te troosten, ter gedachtenisse van dit beklaagelyk voorval, van drie tot drie jaaren dit schouwspel aan, ter eere van zynen al te vroeg weggerukten zoon. Hierom wierden in den beginne de krygsluiden alleen, of die welke uit de zelve gesprooten waren, daar in toegelaaten: maar in 't vervolg der tyden hadden alle menschen den vryen toegang *Theagenes* verhaalt in zyne Gedenkschriften van Ægina, het 4de Boek, Cap: 13 dat die vrouw uit Lemnos naar Nemea vluchtte, ter oorzaak dat de vrouwen van dit eiland met malkander overeen gekomen waren

wegens

wegens alle haare mans om 't leven te brengen, en zulks alleen uit yverzucht, vermits door aanraading van de Godinne *Venus*, ten hoogsten op haar vergramd, zy zich met andere vrouwen vermengd hadden. En in der daad, zy volbragten dit bloeddorstig voorneemen, uitgenomen *Hypsipyle*; welke haaren vader *Thoas* in een bakkers trog versteekende, hem by 't leven zogt te spaaren. Dit geval kort na het vertrek der Argonauten, welke by die gelegentheid van zaaken in dat eiland waren aangeland, ontdekt zynde, smeeten zy den zelven, by haar opzet volhardende, met den trog, waar in hy verborgen lag, in zee; en doemden *Hypsipyle*, om dat zy het algemeen goedvinden der vrouwen niet was naargekomen, ter dood. Zy dit droevig vonnisse des doodts vernomen hebbende, ontvluchtte het, om daar door de uitvoeringe voor te komen, en wierd in haare vlucht door de zeeroovers genoomen, welke haar aan *Lycurgus* tot slavinne verkochten. En als *Euridice*, huisvrouwe van *Lycurgus*, haar, om het droevig noodlot aan haar kind overgekomen, ter dood wilde doen brengen, verborg zy zich in een zeer verre afgelegene en eenzaame plaats; alwaar zy door den waarzegger *Amphiaraus* aan de twee zoonen van *Euridice*, *Thoäs* en *Eunoeus*, die haar overal zogten, ontdekt zynde, door voorspraak van de zelve en tusschenkomst der voorschreevene bevelhebbers, als getuigen van haare onschuld, by 't leven wierd behouden, en weder in de voorige gunst hersteld.

Andere willen, dat *Hercules* deze Schouwspelen heeft ingesteld, om dat hy in het bosch van Neméa een vreeslelyken leeuw, die alles daar omtrent verslond en het land verwoestte, had gedood. Eenige zeggen, dat ze wel ter eere en gedachtenisse van *Archemorus* wierden ingesteld, maar dat *Hercules* de zelve naderhand, den Nemeeschen Leeuw gedood hebbende, met wiens huid hy zedert zyn hoofd en ligchaam dekte, tot beter staat en order bragt, en ze aan *Jupiter* toewyde; beveelende, dat men de zelve van drie tot drie jaaren, op den twaalfden van de maand, by de Corinthiers *Panemos* genaamd, en by de Atheniensen *Boëdromios*, welke met onze maand Augustus overeen komt, zoude vieren: te meer om dat *Theseus* in die maand de Amazonen gelukkiglyk had bevogten en overwonnen. Andere zyn weder van gevoelen, dat het geschiedde ter gedachtenisse van *Opheltes*, die daar door zyne eigene dood en 't geval der Lacedemoniers, tegens de Thebaanen oorlogende, voorzeide. Doch sommige bevestigen door hunne schriften, dat het niet en was ter gedachtenisse van dezen *Opheltes*, maar van een anderen den zelven naam voerende, zoon van *Euphetas* en *Creüsa*, welke door zyne voedster op de aarde nedergelegt zynde, terwyl

Gevoelen van andere Schryvers wegens het voorval.

wyl zy aan eenige bevelhebbers, welke haar daar toe verzocht hadden, zoete waterfonteinen aanwees, van een slang wierd gebeeten, en daar af kwam te sterven.

De Nemeesche Schouwspelen wierden dan ingesteld ter gedachtenisse en tot troost van *Lycurgus*, *Euridice*, en *Ophelies*; en de voorzittende Rechters, door welker uitspraak de pryzen, in die spelen behaald, wierden uitgedeeld, waren in 't zwart, en met treurklederen aangedaan. Want *Ophelies* wierd naderhand *Archemorus* genaamd; om dat *Amphiaraus* hem ter uure van zyne geboorte een vroege en ontydige dood had voorzegt; betekenende *Archè* in de Grieksche taal begin, en *Môros* dood: gelyk of men wilde zeggen, die na zyn verkreegen weezen en begin kort daar na komt te sterven; in welken zin de Poeët zegt: *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet*: dat is, als wy gebooren worden, beginnen wy te sterven; en ons einde is met het beginsel ondeelbaar aan malkander geschakeld.

De Zege-kroon in deze aan de Overwinnaars uitgedeeld.

Men vertoonde in die schouwspelen de zelve oeffeningen, als in de andere: doch de overwinnaars wierden met groen Eppekruid, of Petercely, in lykstaatsien meest gebruikelyk, bekranst, om de gedachtenisse van *Archemorus* te vereeuwigen. Ik zal hier niet onderstaan te zeggen, of het Grieksche *Selinon*, 't geen wy by ons gemeene Petercely noemen, of het *Petroselinon*, Steenpetercely, eene en de zelve plant is; dewyl ik zulks aan de Herbaristen en Geneesheeren, welke in de *Botanica* ervaren zyn, gaarne wil overlaaten. In de eerste tyden wierden de Overwinnaars in deze Spelen met Olyfkransen gekroond: maar na de groote nederlaag, welke den Mediers overkwam, nam het zyn begin dat men ze met een krans, van Eppekruid gevlochten, vereerde, en zulks ter eere en gedachtenisse der geenen welke in dien bloedigen veldslag gesneuveld waren. En na deze inzettinge was het niet meer geoorlofd in eenige andere blyfeesten, of vrolyke byeenkomsten, de hoofden met dit kruid te bekranssen, maar wel in tyd van droefheid en rouw. Want na het zeggen der Grieken is dit kruid zeer aardsch, om dat het heel langen tyd langs de aarde kruipt, en wil menigmaal opgeharkt worden, om zich zo veel te sterker tegens de aarde vast te maaken. Het blyft mede veel langer in de aarde, eer het uitspruiten wast, als andere zaaden; waarom het ook noodig was dat de sterffelyke Grieksche *Ophelies*, naderhand, gelyk wy gezegt hebben, *Archemorus* genaamd, met aardsche eere gekroond wierd. Want van de vier voornaamste Tournooyspelen, die wy in dit Hoofdstuk verhandelen, zyn 'er twee, gelyk de Dichter *Archias* zegt, aan de stervelingen, en twee aan de onsterffelyke Goden toegewyd. De stervelingen zyn *Archemorus*

cheomus en *Melicerta*, welke men ook *Palemon* noemt; en de Goden, *Jupiter* en *Apollo*. Wat het Eppekruid belangt, het is niet zonder reden dat het zelve aan deze Renspelen is toegewyd; vermits eenige hebben willen doen gelooven, dat het uit het bloed van het kind, door de gemelde slang gedood, was voortgesprooten. Dit wederspreekt nochtans het zeggen van die geenen, welke verhaalen, dat het kind door *Hypsipyle* op een struik van dit Eppekruid wierd nedergelegt: want volgens dat schryven was het zelve toen ter tyd al bekend. Nu zullen wy tot de Isthmische Schouwspelen overgaan.

Dit Feest wierd by den Isthmus, of het Nauw van Corinthen, 't welk het Koningryk Morea van het vaste land van Griekenland afscheid, by nacht gevierd; hebbende het zelve meer de gedaante en schyn van een offerhande, en daar onder verborgene geheimenissen, dan van een algemeen feest. Het wierd van *Sisyphus*, zoon van *Æolus*, ingesteld, na dat hy het ontzielde lighaam van *Melicerta*, zyn bloedverwant, daar ter aarde uitgestrekt leggende, hadde gevonden. Instellinge der Isthmische Spelen en hare oorsprong.

Plutarchus getuigt, dat *Theseus*, na dat hy den stier van *Minos* omgebragt, en verscheidene andere voortreffelyke daaden gedaan had, in den Isthmus, of de Engte van Peloponesus, een pylaar oprechtte, alwaar hy deze Kampspelen, (ten zelven einde gelyk de Feestdagen der Olympische Spelen, ter eere van den God *Jupiter*, door bevel van *Hercules*, gehouden,) ter eere van *Neptunus*, en de pryzen daar toe behoorende, het allereerst instelde.

Doch *Pausanias*, en andere Schryvers willen verzekeren, dat deze Schouwspelen niet om die oorzaak, maar ter gedachtenisse van het doode lighaam van *Melicerta*, aldaar onbegraaven gevonden, waren ingesteld; waar af de geschiedenis aldus luid, te weeten dat *Learchus* en *Melicerta*, zoonen van *Athamas* en *Ino* waren: dat *Athamas* van razerny, (door *Tisiphone*, op *Juno's* bevel, ontsteeken,) vervoerd, meenende in 't bosch te jaagen, zyne vrouw vervolgde als of 't een wild beest ware, scheurende haar den jongen *Learchus* uit d'armen; en dat, hebbende hem eenige maalen om 't hoofd geslingerd, hy hem tegen de steenen wierp dat het brein aan de wand spatte. *Ino*, hierover verschrikt, begaf zich, 't zy door droefheid, of ook door de kracht van *Tisiphones* vergiftige slangen, met haar ander kind *Melicerta* over het gebergte Geranes, gelegen tusschen Megara en Corinthen; doch zich eindelyk aldaar mede aan de woede overgeevende, stortte ze zich van den berg, Moluris genaamd, met *Melicerta* van boven neder in de zee, alwaar *Ino* in een Zeenimph of Watergodinne, *Leucothea*, en *Melicerta* in een Zeegod, *Palemon* genaamd, veranderd wierden. De Nereides zich ten laatsten De geschiedenis waar na deze Spelen gesticht zyn.

aan *Sisyphus*, Koning van Corinthen, vertoonende, zag hy, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door een Dolphyn behouden aan land gebragt wierd, en beval derhalven zynen Neef in den Isthmus te begraaven, en ter zyner eere aldaar een geslootene renbaan, om de voorschreevene schouwspelen te vieren, op te rechten.

Doch de Poëet *Archias* zegt, dat een Dolphyn, na dat *Ino* en *Melicerta* in zee gestort waren, beide hunne ligchaamen op de kant of den oever van Schoenuntes droeg, alwaar *Amphimachus* en *Donacinus* de zelve opnamen, en voor *Sisyphus*, Koning van Corinthen, bragten, waar na zy vergood wierden; zy onder den naam van *Leucothea*, dat is in 't Grieksch te zeggen blanke Godin; en hy onder dien van *Palæmon*.

Uitlegginge van *Leucothea* en *Palæmon*. *Leucothea*, welke de Latynen *Matuta* noemen, is de dageraad; en *Palæmon*, of *Portunus*, is de hevigheid der stormwinden en baaren gezegd: want *pallein* betekent in 't Grieksch zo veel als hevig schudden, beweegen, en tegen malkander stooten; en daar uit hebben zy den naam van *Palæmon* getrokken. Hy was de zoon dan van *Matuta*, of den Morgenstond, om dat de winden gemeenlyk met den dageraad beginnen te wakkeren.

Andere verhaalen, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door de baaren der zee by 't naauw van dezen Isthmus aan land geworpen zynde, en onbegraaven leggende, aldaar een zeer groote pest en besmettelyke krankheid uit ontstond: dat het Orakel, wegens de oorzaak van deze landverdervende straffe ondervraagd zynde, door zyn Godspraak te kennen gaf, dat men het lyk van *Melicerta* hoogstaatelyk ter aarde moest brengen, en 't zyner eere en gedachtenisse plechtelyke ren-en schouwspelen aanrechten. De Corinthiers de Godspraak van het Orakel volgende, wierd het doode ligchaam door *Amphimachus* en *Donacinus*, van daar opgenomen, op een zeer plechtige wyze in de plaatse Schoenuntes genaamd, gebragt, en begraaven; waar na de voorschreevene schouwspelen en lykdiensten ingesteld hebbende, kwam het verslindend kwaad op te houden: maar eenigen tyd daar na de gemelde plechtigheden nalaatende, wierden zy op nieuws door een zeer kwaade en woedende pest bezocht: waarom zy het Orakel in dien gevaarlyken en uitersten nood weder om raad vraagden, en tot antwoord kreegen, dat zy de begonnene schouwspelen, ter gedachtenisse van *Melicerta*, van nu voor altoos zouden vieren, en aan de overwinnaars, welke in de zelve den prys kwamen te behaalen, hunne belooningen, daar toe gesteld, uitdeelen. Ondertusschen verhaalt *Musæus* in zeker Boek, waar in hy deze schouwspelen beschryft, dat men gewoon was naby dit naauw van den Isthmus twederley Schouw-en

Ren-

Renspelen op hunne gezette jaargetyden, te weeten van vyf tot vyf jaaren, te vieren; het eene ter eere van *Neptunus*, naby des zelfs Tempel; en het ander ter eere van *Melicerta*.

De prys van deze Isthmische Spelen was in den beginne een krans van drooge Eppekruid of Petercelybladeren, zeer aardig gevlochten: doch naderhand wierd goedgevonden, dat men de overwinnaars met kransſen van Pynbladeren, ter oorzaake van hunne nabyheid en overeenkomste met de zee, zoude kroonen. En hoewel nu aan de overwinnaars de voornoemde kransſen uitgedeeld wierden, had men echter de gewoonte van den zelven in 't wederkeeren, na het verhaal van *Pausanias*, een Palmtak in de hand te geeven. Daar en boven bewees men aan de overwinnaars zodanig een eer, en hunne medeburgers waren daar over met zo veel vreugde en blydschap ingenomen, dat zy hun te gemoet trekkende, hen ettelyke mylen gaans verre op hunne armen droegen, zonder dat hunne voeten de aarde raakten. Zy wierden niet door de gemeene poorten, gelyk als andere menschen, ingehaald; maar men vervaardigde voor hen een zeer heerlyke praalbrugge, strekkende zich over de stadtsmuuren heen, waar over zy zegenpraalender wyze in de stad ontfangen, en hunne naamen, tot gedachtenisse der nakomelingen, in pylaaren, op de groote plaatsen der stad opgerecht, gesneeden wierden, om de zelve daar door te vereeuwigen.

Waar in de Zegekroon der Overwinnaars bestond.

En de maniere hunner inhaalinge.

Eer wy dit Hoofdstuk sluiten, oordeelen wy het raadsaam, als ter dezer plaatse niet onvoegelyk, dat wy ook eenige byzondere kransſen, aan de Heidensche Godheden toegeëigend, kortelyk beschryven.

De Phoeniciers hebben de kruiden en planten der aarde als Goden gediend en geëerd volgens het getuigenisse van *Eusebius*. De Grieken, de Phoeniciers naboorsende, eerden ten naasten by op gelyke wyze niet alleenlyk de boomen, maar ook de kruiden en bloemen Zy beweerden, dat de *Charites*, of drie Bevalligheden, d'allereersten het hoofd van *Pandora* gekroond hadden. *Pherecydes* zegt, dat *Saturnus* voor alle anderen gekranst is geweest. Nochtans houd *Diodorus* staande, dat *Jupiter*, na dat hy de Reuzen overwonnen had, die eer toekomt. Maar op dat ik de oudheden der Egyptenaaren niet voorby gaa, was *Isis* de eerste welke haar hoofd met groene takken, en koornayren, die zy, volgens den Egyptischen Schryver *Leon*, gevonden heeft, bekranste.

Wie de allereersten gekroond zyn geweest.

Den Eikenboom en zyne vrucht, gelyk *Apollodorus* beschryft, was aan de Godinne *Rhea*, welke men voor de Aarde neemt, toegewyd; om dat wy alle daar van genomen zynde, het veldteken onzer algemeene moeder mogten draagen. De zelve was ook aan *Jupiter* den Beschermgod toegeheiligd.

De Eikenboom.

De

Pynboom. De Pynboom en zyne vrucht word de Godinne *Cybele*, welke de Oudheid waande de Moeder aller dingen te zyn, toegeëigend; vermits zy het zaad, aan haar door den oorſpronk aller dingen gegeeven, zorgvuldiglyk in zich beſluit, en jaarlyks door de warmte der zonne nieuwe ſpruiten voortbrengt. De Pynappel verbeeld ook in haare gedaante een opgaande vlamme, welke haar zaad in kleene holtens, van malkanderen afgeſcheiden, bewaart, en door de warmte der aarde met 'er tyd doet uitſpruiten, en allengskens opwaſſen. Men ziet ook zekere Medailje, waar op aan d'eene zyde het hoofd van *Cybele* ſtaat, en aan d'andere een kleene krans van pynboomtakken, en 't opſchrift ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, 't welk te zeggen is, die van Smyrna. De Arcadiers *Pan* voor den God van 't Heel-al houdende, paſſen hem insgelyks den Pynappel toe.

De Laurier. *Saturnus*, *Jupiter*, *Apollo*, en *Æſculapius* wierden met Laurieren gekranſt: *Saturnus*, om dat hy voor den God der Zegenpraalingen word gehouden: *Jupiter*, om dat hy de Reuzen overwonnen had. *Apollo*, aan wien de Palm in 't eerſt was toegewyd, en met welkers loof hy zyn hoofd vercierde toen hy den Delphiſchen Draak gedood had, kroonde zich naderhand, ter liefde van *Daphné*, altyd met Laurierbladeren, na dat deze Nimph in dien boom was herſchaapen, waarom hem de zelve voornaamentlyk is toegeëigend. Doch dat het hoofd van *Æſculapius* met Laurieren word omvlochten, is om geen andere reden, dan dat de zelve tot verſcheidene hulpmiddelen en remedien dient.

De Vygeboom. De oude Romeinen kranſten in hunne *Nones Caprotines*, zynde Feeſtdagen welke door hen alle maanden ter eere van *Juno* wierden gehouden, die Godin met Vygebladeren; ter gedachteniſſe van dat de ſtad Romen, (door de Gallen tot het alleruiterſte gebragt, welke van den Raad verſcheidene Roomſche Edeljuffers tot gyzelaars begeerden) haare voorige vryheid, door de ſchranderheid van de maagd *Philotis*, weder bekomen had: alzo zy gelegentheid aan de Romeinen gaf om, by de takken eener vygeboom, die op de muur gegroeid ſtond, en aan *Juno* geheiligd was, uit de ſtad neder te glyen; overvallende de Gallen in hunne ſlaap en dronkenſchap, daar zy hen door haare liſt toe verlokt had; bedryvende een groote ſlagting onder dezelve; en behaalende aldus, zynde de overige, die het meenden t'ontvlugten, in wanordre, een volkomene overwinning op hunne vyanden. Die van Mycenen eigenden de Granaatappelen aan *Juno* toe. De witte Lely wierd door de Heidenen insgelyks aan *Juno* toegewyd, en daarom *Flos Junonius* genaamd; werdende ook van anderen *Flos Regalis*, of,

De Granaatappelen, en witte Lelien.

of koninklyke bloem, genaamd, niet alleen ten aanzien van de koninginne *Juno*, maar om dat ze in hoogte byna alle andere bloemen overtreft.

Minerva, welke gezegt word jonge dochter en ongetrouwd te zyn, eigende zich met groot regt den Olyfboom toe; vermits de zelve, zo wel als *Minerva*, zuiverheid en kuifchheid bemint. Den Olyf.

Wat de Boomen belangt, ik vind niet, dat 'er eenige uitdrukkelyk aan *Mars* zyn toegewyd geweeft; maar wel, dat de Oudheid hem het kruid, gemeenlyk genaamd Lin-, of Hondtsgras, heeft toegeëigend. Lingras.

Het is den geenen, welke de gedichten der Poëeten doorbladerd hebben, genoegfaam bekend, dat de Mirthusboom vermaak, en een verftand met allerley gaaven vercierd, betekent: en de Oudheid daar van fpreekende, zegt, dat het een boomtje is 't welk in tederheid en fchoonheid zyner bladeren, ten aanzien van deszelfs geduurige groente en aangenaame reuk, alle andere boomen overtreft: zo dat deze boom met regt en reden aan *Venus*, de fchoonfte, tederfte, en volmaaktfte geftalte der Heidenfche Godheden, wierd toegeëigend. 't Was in oude tyden ook de gewoonte, dat men malkanderen op de feeftdagen een myrthustak, tot een teken van vreugde, in de hand ftak, en de gaften noodigde om hunne party te zingen. En *Horatius* zegt, dat men zich in de lentetyd, als de aarde zich fchynt te verheugen door de verfcheidenheid der bloemen welke zy voortbrengt, het hoofd met kranffen, van myrthus gevlochten, moet vercieren. Den Appelboom, voor een betekeniffe der liefde gehouden, is mede aan *Venus* toegewyd. Mirthus

Aan *Ceres* de Koornairen. Koornairen.

De Veil of Klimop, anders genaamd Wintergroen, aan *Bachus* geheiligd, was in zeer groote achting by de Egyptenaaren, om dat ze altyd groen is, en na den oogft eerft haare bladeren komt te verliezen. Men bediende zich van de zelve voor 't meeftendeel om kranffen te vlechten; en die, welke zwarte beziën droeg, was wel het voornaamft den God *Bachus* toegewyd, die van de Egyptenaaren *Ofiris* wierd genaamd, van waar dit groen ook zynen naam ontleent; want zy noemen het *Chenofiris*, het welk de plant van *Ofiris* is gezegt. En *Dionyfius*, mede de naam van *Bachus*, door zyne geduurige overwinningen tot in Indiën doorgedrongen zynde, ftichte aldaar Nyza, een groote Stad, welke hy rondom met klimop beplantte, om tot een eeuwig gedenkteken voor hem te verftrekken. Deze plant was aan *Bachus* toegeëigend, om dat hy, zo wel als *Phœbus*, altyd jong vertoond word; of om dat den ouden vader *Liber* de geeften en de tong bind, gelyk de klimop Veil of Klimop.

alles vast houd daar ze maar kan aanraaken en bykomen. Want hoewel *Horatius* zegt, dat de dronkaart in den drank van alle zorgen ontbonden, ja van de allerzwaarste armoede bevryd is; zo is het doch waar, dat zy de zinnen en het verstand zodanig bezet, dat wy de magt niet hebben van het zelve na de reden te gebruiken. Zy is mede een zinnebeeld der oudheid; niet alleenlyk om dat zy altyd by oude boomen, gebouwen, en ruïnen het meeste groeit; maar ook om dat de oude en veele jaaren doorbeleegene wyn onder de menschen in de hoogste achtinge is: waarom ook *Pindarus*, zo wel als *Horatius*, den zelven doorgaans om die oorzaak het meest verheffen. De Wynstok was van gelyken aan *Bachus* geheiligd; en daarom word hy veeltydts met wyngaardranken gekroond verbeeld: hoewel hy ook, na dat hy de Indiën overwonnen had, de lauwerkrans gedraagen heeft: want hy wierd zo wel, als *Saturnus*, voor den God der zegenpraalingen gehouden. De Wyngaard word mede aan *Rhea* toegeëigend. En de krans van wyngaardranken, waar mede men het hoofd van *Hecate* verciert, betekent niet anders als de listen en laagen die de vader *Faunus* voor zyne dochter, door de werkinge van den wyn, bereidde, waar door de menschen tot ongeregeldheden vervallen.

De Wynstok.

De Cypres.

De Cypres is aan *Pluto*, God van de Hel, gewyd, van welkers takken en bladeren de Ouden kranssen maakten; wordende voor een treurige en droevige boom, als by de begraafplaatsen eigen, gehouden, om die reden dat, als de zelve eens gesneeden is, zy niet meerder voortspruit. De takken van dezen boom, by de grafsteden in de aarde gesteeken, of op de zarken uitgehouwen, beduidden dat den overleedene zich door gebeden met de helsche en onderaardsche Goden tracnte te verzoenen: waarom *Horatius* zegt, dat de mensch door geene boomen ter helle verzeld word, als door den ongelukkigen en haatelyken Cypresseboom. *Pluto* wierd ook gekroond met het kruid *Adianthum*, mede *Capilli Veneris* genaamd. Andere hebben hem ook met Narcissusbloemen en der zelver loof gekroond, om dat die bloem voor eigen en aangenaam aan de verstorvenen gehouden wierd, ter oorzaake van het ongelukkig einde van dien Jongeling welke in dezen bloem wierd herschept; waarom *Phurnutus* zegt, dat zy ook kranssen van de zelve om de hoofden der helsche Furiën, genaamd *Alecto*, *Tisyphone*, en *Megera*, vlechtten, welke dienaressen en uitvoersters van *Plutoos* begeerte en wille waren. De Pynboom heeft insgelyks met de Cypres, ten aanzien dat zy mede het zinnebeeld des doodts is, veele overeenkomsten: want zy spruit, zo wel als de Cypres, eenmaal afgekapt zynde, nooit meer uit: weshalven de Pynappel, om haare

De Pynboom.

bitter

bitter- en scherpigheid, onder de hedendaagsche Schryvers niet alleen, maar ook by die der Oudheid, altyd de dood heeft betekend.

De tweeverwige Populier word aan *Hercules* geheiligd, om dat de *Phisici* door dezen held, en de twee koleuren die de Populier heeft, de twee deelen des tydts, welke alle dingen te boven gaat en regeert, te verstaan geeven; alzo de eene, wit zynde, den dag betekent; en de andere, donker, den nacht. Eenige hebben ook de Populier onder het getal der ongelukkige planten en boomen gesteld: want in het Eiland Rhodus vierde men de spelen der begraaffenissen ter eeren van *Tlepolemus* daar mede; zynde de uitvoerders der zelve met Populierkranssen gekroond. De Populier.

De Persikkeboom was aan *Isis*, en aan *Harpocrates* gewyd.

De Plane aan de Geniën.

Een Bloemekrans aan *Ariadne*.

De Bachanten, het wynfeest van *Bachus* vierende, waren met Loverkranssen gehuld.

Indien de naauwkeurige Lezer genegen is om meer van deze stoffe te weeten, kan hy de Historien van *Claudius Saturninus* doorbladeren, die den oorspronk, oorzaaken, hoedanigheden, met alle het geene daar toe behoort, zodanig heeft beschreeven, dat 'er geen schoone bloem, groene takken, bladeren, ranken, wortelen, of andere kleenigheden zyn, welke niet aan het een of 't ander hoofd zyn toegeëigend.

Van de Krygskleederen en Wapenrustingen der byzondere Volkeren, doch voornaamentlyk van die der Grieken en Romeinen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE byzondere Volkeren konnen niet anders onderscheidentlyk verbeeld worden als door hunne toerustinge, kleedinge, en manieren. Wel is waar, dat veele Schilders zo keurig niet geweest zyn in het uitbeelden van de zelve, gelyk in hunne werken veeltydts blykt: doch mogelyk hebben zy die misslagen naderhand, wanneer zy de zaak wat nader overdachten en meerder ondervindinge hadden, verbeterd. Niet dat ik door anderer Meesters misslagen op te haalen de myne zoek te verschoonen: geensins. Ik heb myne gebreken zo wel gehad, en misschien veel arger, als een ander: want ik weet, dat ik, zelfs in

myn besten tyd, eenige groote misslagen begaan heb, die my tegenwoordig moeijen, en welke ik niet zoude durven verhaalen, alhoewel ik doorgaans in dit Werk deze en geene aantoon. En terwyl myne gedachten nu vallen om verscheiden gebreken aan te wyzen, zo zal ik hier eenigen, tot dit Hoofdstuk noodig, verhaalen.

De Schryver toont eenige misslagen aan, begaan in deze stoffe door *Testa*.

Testa verbeeld in een Print, daar *Hector* gesleept word, *Achilles*, welke een Griek was, met een Romeinsche kasket of helm op. Zou het misschien wel weezen, om het licht by malkander te houden, en de tronie niet te beschadigen? Ten tweden vertoont hy beide deze Helden naakt, en *Achilles* ongewapend. Dat hy een zwaard in de hand houd, gelykt beter naar een *Gladiator* als wel een Oversten. Daer en boven heeft hy de scheê op zy, zonder riem of band om 't lyf. Hoe is het mogelyk, dat hy zyn zwaard zoude konnen gebruiken, daar hy het toom van de paarden in d'eene hand moet houden? Dit is immers zeer oneigen, en tegens de natuur strydig. Of zou het mede al zyn om te beter de schoone ligchaamen te vertoonen? En daar achter zyn de muuren van de Stad zo laag, dat men over de zelve gemakkelyk met de hand zou konnen reiken.

Pousyn,

Pousyn heeft in de Print, verbeeldende de dood van *Germanicus*, mede Romeinsche en Grieksche stormhoeden onder malkander verbeeld. Zommige zullen mogelyk zeggen, dat wy zulken beroemden Meesters ongelyk doen wanneer men hunne konst zo naauwkeurig onderzoekt. Doch men moet weeten, dat de meening niet anders is als om zich daar aan te spiegelen, en uit eens anders misslagen te leeren d'onze te verbeteren. Niet dat ik, gelyk wy gezegt hebben, anderer Meesters fauten alleen zoek op te haalen; maar wil de myne ook gaarne aantoonen, voor zo ver als my de zelve nu en dan in den zin schieten; gelyk het blykt in myn *Æneas*, daar hy de wapenen van *Venus* krygt, alwaar ik mede een Grieksche helmet heb by gemaakt. Myn Vader heeft ook in zyne verbeeldinge van *Seneca* een Capitein van *Nero*, die daar by staat, met een Grieksche helmet verbeeld. De Konst laat zulke dingen niet toe. Wy spreeken hier niet van krygsrustingen alleen, maar van alle zaaken de konst betreffende. Elke natie heeft haare byzondere kleedinge, manieren en landaart. Hoe kan men een Egyptisch gezicht verbeelden zonder dat men eenige kentekenen daar van bespeurt, als palmboomen, pyramides, en menschen op die wyze gekleed? Waarom ik ieder een vermaan voorzichtiger te weezen, en op een ander geen te vast vertrouwen te stellen. Het is beter naauwkeurig als nalaatig te zyn. Schoon wy een zaak naar behooren weeten en verstaan, zo kan men zich evenwel in 't een of 't ander noch

Hem zelven, En zyn Vader.

Waarschouwinge aan de Schildergeesten dienaangaande.

noch genoeg vergrypen, 't zy door haaſtigheid of onachtſaamheid.

Het zou een groote vermeetelheid van my weezen, alle de byzonderheden op te haalen welke in de krygsordening der Ouden vervat zyn; dewyl 'er veele boeken van verſcheidene Schryvers gevonden worden, die van deze ſtoffe wydloopig hebben gehandeld. Derhalven zullen wy alleenlyk naar ons kleen vermogen, en tot dienſt der ſchildergraage Geeſten, eenige der voornaamſte zaaken, de wapenruſtingen betreffende, in 't kort aanhaalen; oordeelende de reſt, al oeffenende, wel na te zullen volgen. Ik zal dan met de Grieken beginnen.

Het Griekſche Voetvolk was gedeeld in tweederley ſoorten, in Spiesdraagers, die men zwaargewapende, en in Boogſchutters, die men lichtgewapende, noemde. De Spiesdraagers droegen een ſchild en laarzen, een lange ſpies van 20 tot 24 voet, en een degen. De ſterkſte bedekten zich met een Macedoniſche rondas van vier voet in zyn *diameter*. De Pyl- of Boogſchutters droegen ſchilden van teen, boogen, korte ſpieſſen, en ſlingers. De Grieken hadden lang hair, en hunne baarden ongeſchooren. Zy droegen helmen of ſtormhoeden, een weinig vooruit ſteekende, daar by cierlyk gewrocht met beeld- of loofwerk, pluimen, en andere cieraaden van veelerhande ſoort. Hunne krygskleederen muntten ten allen tyden in verandering en cierlykheid uit. Hunne lange wapenrokken kwamen tot even boven de kniën, aan de ſchouders en onder met riemen of platte banden uitgeſneeden, waar op men ſomtydts leeuwenkoppen verbeeld zag: andere hadden franje, in de plaats van riemen, tuitsgewyze gevlochten. De Overſtens en Edelen droegen brooskens van jonge leeuwen- en tygershuiden, of wel cierlyke ſandaalen; doch de mindere ſlechts voetzoolen met banden. Hunne zwaarden hingen aan de linker zyde met een haakje aan de gordel, en een pook op de rechter zy.

Krygskleederen en wapenen der Grieken.

De Jongelingen in de krygsordening der Romeinen, tuſſchen de zeventien en vyf-en-twintig jaaren, waren geſteld tot *Velites*, dat is zweevende of lichtgewapende: naaſt deze de *Haſtati* tot pyldraagers of ſpiesknechten: die in 't beſt van hun leven waren, tot *Principii* of voornaamſten: en de bedaagden tot *Triarii*.

Krygsordening der Romeinen.

De *Velites* droegen een kleen ſchild van anderhalf voet groot, een helm of ſtormhoed, een zwaard, en een korte ſpies van drie voet lang en een duim dik in 't rond, met een yzer van een voet lang aan 't eind, en een ſcherpe driehoekige punt. Zommige droegen ſlingers, en andere boogen.

Wapenen der *Velites*.

De *Haſtati* en *Principii* droegen een korte wapenrok, om dat men daar in gemakkelyker kon gaan, en allerley wapenen handelen; een

Haſtati, *Principii*.

lange broek tot de halve beenen hangende, en onder de knïen naauw sluitende; een helm, en een groot ovaal schild van twee voeten en een half breed, en vier of vyf voet en een palm lang; zynde wyders omgord met zwaarden aan beide de zyden: doch het zwaard aan de linker zyde was veel langer dan dat aan de rechter; want het laatste, als een dagge of pook, was niet langer als de span van een hand. De laatste wapenen waren twee houte stokken; de eene dun gelyk een schicht, en drie elleboogen lang, aan 't einde met yzer beslagen; en d'andere een palm in 't rond dik, en even lang als de voorige, met een yzer aan 't einde zo lang als de stok, gaande half wegen daar in en half wegen met het spits buiten, omzet met haakskens. Dit yzer was by het hout een en een halve vinger dik.

En *Triarii.* De *Triarii* droegen de zelve wapenen gelyk de *Principii*, behalven de stokken, gebruikende pieken of spiessen in de plaats, hoewel de *Hastati* die te vooren plachten te draagen, en derhalven *Hastati*, dat is spiesdraagers gezegt, genaamd wierden: maar zy verlieten die, om de stokken te neemen. De rykste wapenden zich, in steê van borstharnassen, met gemalyde lyfrokken. In 't algemeen hadden de Romeinen kort hair, de kin geschooren, maar aan weêrzyden de kaaken ongeschooren. Doch men moet aanmerken, dat *Scipio* onder hen alleen lang hair droeg. De stormhoeden der Romeinen, met het voorhoofd gelyk sluitende, waren van dubbeld leer, yzer of koper, en met een kam boven op gelyk de Grieken, maar met minder pracht, uitgezondert de Overstens en andere Bevelhebbers, welke pluimen op de zelve voerden. Men zag 'er ook die gevleugelde helmetten droegen, en op de kam een slang, draak, of wel een arendtskop. Ook vind men, dat de oude Romeinen in hunne legertochten mede een zaag, een korf, een schop of spaa, een byl, een toom, een sikkel, een keten, en leeftogt voor drie dagen gevoerd hebben. De *Herculeaanen* der oude benden, en de *Joviniaanen*, of, gelyk *Vegetius*, *Joviaanen* schryft, waren twee byzondere Roomsche Legioenen, bestaande ieder uit zes duizend man, en dienende in Slavonien, welke de Keizer *Diocletianus*, die zich in 't latyn *Jupiter* en *Maximianus Hercules* liet noemen, na dat ze de Keizerlyke waardigheid voor hem verkreegen hadden, zodanig, voor alle andere benden, om hunne beweezene dapperheid benaamde. Zy waren, behalven hunne groote zwaarden en langwerpige schilden, noch met werpspiessen, daar van binnen loot in gegooten was, gewapend, welke zy *Manobarbuli* noemden, en wegens hunne zwaarte van vooren zo krachtig en zeker wisten te werpen, dat, eer zy tot de pylen en degens kwamen, zy hunne vyanden en der zelver paarden met

(margin: *Herculeanen.*)

met wonden doorboorden, en groote overwinningen bevochten; zulks dat de Roomſche Keizers, door der zelver behulp, verſcheidene oorlogen gelukkiglyk ten einde brachten.

De Romeinſche Ruiters droegen helmen, en kreeften of borſtwapens, gelyk de Voetknegten; een dwarsſchild ter zyde van 't paard; een lang zwaard aan hunne regter zyde; een korte ſpies in de hand; en in hunne pylkoker ſtaken drie of meer ſchichten, die niet minder dan de ſpeeren waren, met breede yzers doch ſcherpe punten. De Tekendraagers, zo te voet als te paard, hadden leeuwenhuiden over hunne krygskleederen, als mede de Trompetters, maar met dit onderſcheid, dat de twee voorſte pooten der huiden onder hunne kin vaſt geknoopt waren, ſtrekkende hun verders tot mantels: doch deze huiden waren niet als afgevilde huiden met hair, maar tot bekwaame ſtof daar toe bereid, onder met franje of uitgeſneeden. De Romeinſche Ruiters.

De Numidiaanen en Cretenſers, onder de Romeinen ſtaande, en hen op hunne paarden, als het nood leed, te hulp komende, waren gewapend met boog en pylen, en werpſlingers, daar zy byſterlyk met ſteenen mede konden werpen. *Plinius* ſchryft, dat zelfs de *Scorpio* (blyde, ſchop, of ſlinger) waar mede men in oude tyden gewoon was zeer zwaare en groote blokken van ſteenen en houte balken te werpen, het allereerſt door de Cretenſers is uitgevonden. Numidiaanen en Cretenſers.

De Ligurienſers, welke langen tyd kloekmoedig en hardnekkig tegens de Romeinen ſtreeden, en eindelyk door hen 't ondergebragt wierden, waren manhafte en welgeoeffende ſoldaaten; zynde gewapend met een borſtſtuk, helm, ſchild, en een beknopt kleed. Zy wiſten ook wonderlyk wel met de lancie te werpen. Ligurienſen.

De Scythen droegen gekamde helmen, boven ſpits toeloopende; zynde een wild, woeſt, en ongetemd volk, 't geen al rydende boogen, pooken, en heirbylen heeft gevoerd. Scythen.

De Scythiſche vrouwen en maagden, genaamd Amazoonen, kwamen veeltydts in antiekſche zilvere helmen en harnaſſen ten ſtryde, gelyk *Vincentius* zegt; want in haar land veel zilver gevonden wierd. Doch wanneer wy de gedenkſchriften der Ouden doorblaaderen, vinden wy, dat haare wapenkleederen ſlechts met ſlangenhuiden van zilver gewrocht en vercierd waren. Haare ſlinker borſt hielden zy onbedekt; maar de rechter borſt, die afgezengt was, om den boog gemakkelyker te ſpannen en de ſchichten te werpen, was, even als de reſt van 't ligchaam, bedekt: doch de zoom van haar kleed, 't geen zy met een knoop toeknoopten, ſtrekte zich niet boven de kniën. Zy waren alle met *Targi*, of groote ſchilden, gewapend; welke cirkelrond Amazoonen.

zynde,

zynde, aan het eene eind in de gedaante van twee wassende maanen doorgesneeden was, laatende in het midden een plaats om den arm en hand te bedekken, en voor houwen en steeken te bevryden; dienende de eene der gemelde twee doorsnydingen om de spies te handelen, en de andere om daar door te zien. Wyders voerden zy bylen en vuisthamers.

Gotthen. De Gotthen, als ook de groote *Attila*, uit de Scythen voortgesprooten, waren gewapend met boogen, pylen, lange sterke speeren of lancien, schilden, en helmen. De Ruiters sprongen in het volle harnas van de grond, hoe robbelig of ongelyk dezelve ook mogt weezen, op hunne paarden, zonder den voet in de stygbeugel te zetten, of eenig ander voordeel te neemen, en inzonderheid op het gladde ys of in de sneeuwvelden, alwaar gemeenlyk de voornaamste stryden wierden geleverd, daar ze nochtans ongemeen zwaar gewapend waren; voerende zeer sterke lancien, heirhamers en brandereelen. Zy wisten somwylen, als het nood was, in 't heetste van de stryden, en in den vollen ren en loop hunner paarden, op een ander paard te springen, zonder voet op de aarde te zetten; zich keerende en wendende met een ongeloofelyke geswindheid, ja raapende een lancie van de grond op, enz. waar uit wel te zien is wat voor krygslieden de Gotthen in oude tyden waren.

Konstig krygsgebruik der zelve.

Persiaanen en Spartaanen. De Persiaanen en Spartaanen waren in de kleeding malkander zeer gelyk, behalven aan het hoofd. De eerste droegen tulbanden of windsels: de andere mutsen, niet ongelyk een slaapmuts, doch boven spits en na vooren toe omkrullende; ook wel yzere stormhoeden, gelyk de Romeinen, maar effen en zonder kam. Zy hadden lang hair; en hunne baarden kwamen meest tot over de ooren. De Persiaanen in tegendeel waren kaal geschooren, zonder hair of baard. Hun *Soutaan*, of kleed, 't geen in het midden omgord was, kwam tot onder de kniën; hebbende wyders lange afhangende broeken, wyde kousen, en schoenen aan. Zy voerden geschobde wapenen, rondassen, scheenplaaten, sabels, pooken, korte speeren, maar groote boogen. De sabels hingen op hunne rechter dy dwars voor 't lyf; de pook mede op de regter zy, doch in de gordel; en de pylkoker op den rug.

Kleedinge van *Darius*. *Darius*, de laatste Koning der Persen, droeg gemeenlyk een kostelyke purpere mantel met witte streepen ingeweeven, zynde op beide de schouders, voor met een goude keten of haak, en aan weerzyde met dierbaare edel gesteentens vast. Zyn wapenrok, met goud ingewerkt, was op de borst met drie goude arenden met uitgestrekte vleugels en staarten,

ſtaarten, die hunne bekken tegens malkanderen gekeerd hadden, geborduurd, met deze letteren tusſchen de wieken en ſtaarten der zelve gevoegd, ΝΙΚΗΤΙΚΩΤΑΤΟΣ, het welk zo veel te zeggen is, als altyd overwinnaar. Aan zynen gouden gordel, dien hy ſlappelyk en vrouwelyk toegorddde, droeg hy een ſabel, waar af de ſcheede met dierbaare geſteentens bezet was.

De Daciers droegen lange rokken tot op de voeten hangende, aan weerzyde open, met een malierok daar over heen tot aan de middel. Hunne helm ſloot, en liep ſpits op. Zy gingen gewapend met boog en pylen, daggen, en werpſpieſſen. Hunne paarden waren met geſchobde dekkleederen geheel tot aan de oogen bedekt. Daciers

De Parthen, Meden, en Syriers waren op de zelve wyze toegeruſt als de Perſſiaanen, uitgenomen dat de eerſte groote ringpantſieren voerden welke man en paard bedekten, en de Syriers kopere ſtormhoeden. Parthen, Meden, en Syriers.

De Phrygiaanen en Armeniers voerden geſlage helmetten, korte ſpeeren, werpſchichten en pooken; draagende wyders wyde kouſſen en ſchoenen, gelyk de Perſſiaanen. Phrygiaanen en Armeniers.

De Carthaginenſers waren in pracht en cierlykheid der wapenen, zo wel als de Perſſiaanen, uitneemend koſtelyk. Carthaginenſers.

De Macedoniers en hunne nabuuren verſchilden weinig in hunne kleedinge en wapenen met die der Grieken. Macedoniers.

Zo ook van gelyken de Romeinen en Troyaanen. Troyaanen.

De Lacedemoniers waren de eerſte die het ſchild, zwaard, en den byl in den oorlog voerden. Lacedemoniers.

De volkeren van Carien zyn de eerſte geweeſt die voor loon en ſoldy in de oorlogen dienden, en harnaſſen gevoerd hebben. Zy hadden ook uitgevonden de ſchilden aan de armen vaſt te houden, en droegen pluimen en veeren op hunne helmen. Cariers.

De Thraciers droegen ſtormhoeden van voſſevellen, lyfwapenrokken, menigerley gekoleurde kleederen, en kouſſen van vellen. Hun geweer beſtond in werppylen, rondaſſen, en kleene pooken. Thraciers.

De Æthiopiſche ruiters waren bekleed met wapenrokken, zo lang dat ze hunne billen bedekten, doorgaans met ſtaale of yzere oogen doorvlochten, vry voor houw of ſteek. Zy hadden een ſtormhoed op het hoofd, en voerden wyders een rond ſchild, een lancie, een ſabel of krom zwaard, als mede knodſen met yzer beſlagen tot hunne wapenen. Die niet met ſtormhoeden waren voorzien, dekten het hoofd met roode hoeden, lang en ruig van hair of wol, gelyk de Mamelukken in Ægypten. Het voetvolk was gekleed met huiden van leeu- Æthiopiers.

wen, tygers, luipaarden, en andere wilde dieren, om voor hunne vyanden ontzagchelyk te zyn; gebruikende tot hunne wapenen groote boogen, spieflen, pylen en flingers. De Keizer zelve droeg een kostelyke goude en zilvere *Diadema* om het hoofd, en een zilver kruis in de hand. Hy was met goud laken vol plooyen gekleed; had daar onder een zyde hembd met zeer wyde hertoglyke mouwen; en droeg van zyn middel tot beneden toe een omhangsel van zyde en goud laken, gelyk een bisschoplyk voorschoot. Zyne lyftrawanten, die hem gestadig omringden, voerden een zwaard, een pook, en een werpschicht tot hun geweer; bedekkende hun hoofd en schouders met wilde beestehuiden.

Indiaanen. De Indiaanen hadden kleederen van hout gemaakt, riette boogen, en schichten twee ellen lang voor met yzer beslagen.

Arabiers. De Arabiers droegen gegorde rokken, en voerden kromme doch handige boogen.

Lybiaanen. De Lybiaanen waren gekleed in 't leer, en droegen gebrande werppylen.

Egyptenaaren. De Egyptenaaren, schild en houwer.

Major-en Minorkynen. De bewoonders van de Balearische Eilanden, nu Majorca en Minorca genaamd, slingers.

Ætholiers. De Ætholiers, lancien en werppylen.

Zwitsers. De Zwitsers, van aloude tyden goede soldaaten geweest, gelyk in de stryden tegens *Julius Cæsar* blykt, voerden groote en lange schilden tot hunne bescherminge. Hun geweer bestond in zeer sterke speeren, pieken, en knodsen.

Gallen. De Gallen gebruikten groote schilden en lange zwaarden.

Samniten. De volkeren uit het landschap Abruzzo, van oudts meest genaamd Samniten, waren kloeke ruiters en spieswerpers.

Ager Picenus. De volkeren uit het landschap Marca, by de oude Romeinen *Ager Picenus*, of het Kraayenland, genaamd, waren mede goede soldaaten, gewapend met schild, spies, helm en zwaard.

Tot dus verre oordeel ik een genoegsaame verklaaringe gegeeven te hebben tot aanleiding van verder onderzoek om zich by voorraad niet verleegen te vinden. Die meerder onderrechting gelieft te hebben, leeze *Virgilius*, *Ammianus Marcellinus*, *Vegetius*, *Polybius*, en *Herodoot* van *Halicarnassen*; welke laatste, in het leven van *Xerxes*, alle de byzonderheden van ieder Natie en allerhande Barbaaren naauwkeuriglyk verhaalt. *Vitruvius* heeft ook een afzonderlyk Tractaat van de Romeinsche Krygsoeffeninge geschreeven.

Byzondere *Homerus* in zyne *Iliaden* verhaalt onder anderen van gevegten, waar

waar in zommige harnaſſen van goud, metaal en ſtaal hadden, zeggende aldus: *hy gaf hem een ſteek in de buik; maar zy ging niet door het harnas.* Verders op een andere plaats: *hy gaf hem een ſlag op zyn ſtaale borſt, dat de lucht daar van weergalmde, en de vonken daar uit vloogen.* Nu zoude iemand mogen denken, wat voor harnaſſen dit geweeſt waren, van goud of metaal, en dat maſſief; en of het mogelyk konde weezen, dat zich iemand met zodanige harnaſſen, waar in de leedemaaten en muskelen geboetſeerd waren, en welke op het lyf paſten en ſlooten, zich zou konnen beweegen, buigen en keeren? Ik antwoord van neen; oordeelende, dat de meening kwalyk is gevat, dat zy zo geweeſt zyn. Ik meen ook, dat de geenen, welke beweeren, dat het om der fraayheidts wille zo gedaan word, en dat die reden genoeg is, zonder zich te bekommeren of het mogelijk is of niet, kwalyk doen; vermits 'er andere redenen zyn die ons geruſter konnen ſtellen, zonder de natuur geweld aan te doen. Wat my aangaat, ik ſtel vaſt, dat het toen was als nu, en nu als toen, ten opzichte der wapenen en der zelver gebruik; en dat de wapenrokken waren gelyk nu de leerekolders, te weeten van leer. Dat zy geboetſeerd waren, laat ik daar by: en ſchoon genomen zy waren zo geweeſt, is het lichtelyk te begrypen dat zy ongelyk beter te gebruiken zouden geweeſt zyn, als die van yzer of maſſief goud. Ik oordeel dan, gelyk ik zeg, dat zy van leer waren, van allerhande koleur, van zilver en goud geſtikt of geborduurd, ja zelfs met goud geheel overdekt, op de zelve wyze als wy hier het goud leer maaken, vercierd met ſchobben, loofwerk, en andere oppronkingen meer. Daar gaat ook een zeker boek in 't Latyn uit van een oud Romeinſch Schryver, met den titel en het opſchrift, *Hoopen der Romeinſche Krygsbenden*, opgedraagen aan de Keizers *Theodoſius* en *Valentinianus*, het geen ik in myn jongen tyd wel geleezen heb, waar in de Schryver zegt, dat de Romeinſche harnaſſen, borſtwapenen of krygskolders, gelyk hy ze noemt, met wolle gevoerd waren, en overtrokken met wolven-, leeuwen-, en anderer wilde dieren huiden van Lybien. Doch om de meening der Poëeten goed te maaken, zal ik dit hier by zeggen, dat'er goude, metaale, en ſtaale borſtwapenen en buikplaaten zyn geweeſt, met haakjes en geſpen op de ſchouders en in de zyden vaſt gemaakt, om de ſlagen der zwaarden af te weeren, maar effen en zonder muskels. Maar men moet weeten, dat die toeruſtingen niet wierden aangedaan dan wanneer de ſlag zoude beginnen; en dat het derhalven kwalyk verſtaan is van de geenen, welke zodanige toeruſtingen in alle gelegentheden te pas brengen: gelyk, by voorbeeld, *Scipio* in zyne tent met de jonge Bruid, daar hy zit in zyn volle harnas;

aanmerking op eenige zwaarigheden in zommige verhaalde dingen, en het gevoelen des Schryvers dien aangaande.

nas; als mede *Alexander* en *Roxana*; *Reinoud* by *Armida* lief koozende; en meer diergelyke.

Van den oorſpronk der verſchillende Veldtekenen en Wapenſchilden, tot onderſcheiding der Volkeren en Geſlachten.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Nutheid dezer kennis voor Schilders en Beeldhouwers.

DEwyl het van een zeer groot belang en nut in de de Schilderkonſt is, voor eerſt de volkeren, en daar na de hooge en mindere ſtandtsperſoonen onder de zelve te onderſcheiden, door kentekenen die of by hen uitgevonden en opgenomen, of door anderen aan hen geſchonken en toegeëigend zyn; zo heb ik dienſtig geoordeeld deze zaak in 't breede te verhandelen, om de grootheid der oude Roomſche macht, en de meenigte der vreemde krygsvolkeren die zy in hunnen dienſt hadden, daar door aan te wyzen: alzo zulks den Schilders en Beeldhouwers zeer noodig is te weeten, en inzonderheid den laatſten; op dat zy een dezer volkeren of helden verbeeldende, op een iegelyks ſchid zyn eigen en kennelyk veldteken mogen ſtellen, waar door by iemand, die de Oudheid doorzocht heeft, aanſtondts het beeld en zyne betekening bekend word. Den Hiſtorieſchilders dient het niet minder: want in de geſchiedeniſſen word veeltydts gewag gemaakt van deze onderſcheidene volkeren, welke menigmaal op eene plaats by malkander gebragt of gekomen zyn, nevens hunne oorlogsbanieren en wapenen, als ook die van hunne helden, zonder dat de zelve daar ter plaatſe beſchreeven worden. Het is niet zonder groote moeite geweeſt, dat ik deze dingen in mynen jongen tyd opgezocht heb, maar ook niet zonder vrucht wanneer ik myn gebruik daar van maakte: en dewyl zulks hier het gevoegelykſt pas geeft, ſtelt men het ter deze plaatſe, om dat het eenigſins van het voorgaande afhangt.

Oorlogsteken der oude Romeinen.

Ik vind in 't doorbladeren der Hiſtorien, dat de Oudheid, in plaats van vaandels, zich van een bos pylen, of takken en kruiden, by malkander gebonden, daar zy den naam van *Manipuli*, dat is te zeggen hand vol, aan gaven, bedienden; waarom zy ook hunne vaandraagers *Manipularii* noemden. *Titus Livius*, naauwkeurig beſchryver der Romeinſche oudheden en geſchiedeniſſen, zegt, dat *Romulus* by geval een oproer met weinig volks geſtild hebbende, van dien tyd af in de vaandels en krygswapenen zulks, door een hand vol hooy in de zelve te verbeelden, eerſt in 't gebruik bragt; laatende daar na in de opkomende oorlogen

logen dit teken, als een gelukkig veldteken, voor zich heen draagen. Daar na hadden de Romeinen de gewoonte van in hunne oorlogsvaanen en ſtandaarden kleene roode vlammetjes te doen ſchilderen, verbeeldende een voorteken van gelukkige uitkomſte, gelyk als in den veldſlag welken zy tegens de Sabinen by Heret hadden, alwaar de wapens en pieken der Romeinen by nacht gelyk als helder brandende gezien wierden, zonder eenige ſchade daar van t'onfangen. Aldus zyn hunne oorlogsſtandaarden en legioentekenen, welke aan de krygsknechten den wille des veldoverſtens door 't gezicht te kennen gaven, van tyd tot tyd vermeerderd geworden. Vervolgens hebben zy op verſcheidene tyden ook verſcheidene veldtekens gebruikt, als opene rechter handen, en afbeeldſels hunner keizeren van zilver, goud, of verguld, daar ſomtydts onder een kleen vaantje, in het welk des veldheers of des volks ſpreuk S. P. Q. R. geſchreeven ſtond, aanhing. Insgelyks voerden zy de verbeelding van Wolven, *Minotauren*, Wildezwynen of Verkens, Paarden, Stieren, en Draaken in hunne oorlogsvaanen, tot dat zy eindelyk den Arend voor het opperveldteken behielden. Dat de Romeinen den Wolf daar in hebben gebruikt, is eensdeels om dat dit wilde dier aan *Mars*, God des oorlogs, was toegewyd; en ten anderen, om dat het zelve door de ſcherpheid van zyn gezicht zo wel des nachts als over dag ziet: geevende daar door te verſtaan, dat een voorzichtig veldoverſte altyd waakende en opmerkende behoort te zyn, om door de liſten der vyanden niet betrokken te werden. Den *Minotaurus*, zegt *Vegetius*, om te betekenen dat de voorneemens en beſluiten der veldoverſten geheim en verborgen moeten gehouden worden; gelyk dit beeſt in de allerheimelykſte plaatſen van den doolhof zich bedekt hield. Het Zwyn, om dat men zonder de tuſſchenkomſte van het zelve nooit vreede of ſtilſtand van wapenen maakte; gelyk wy in ons achtſte Boek, pag. 206, daar wy van de offerhanden ſpreeken, verhaald hebben. Het Paard, om dat het by de Romeinen geëerd wierd, en eigentlyk een verbeelding des oorlogs is. Den Stier, om dat de oude Romeinen voorgaven, dat Italien eertyds zynen naam ontfangen had van *Itala*, het welk hedendaags een Kalf of Stier betekent. De Draak wierd gemeenlyk in de vaandels van het voetvolk geſchilderd, en in ieder compagnie gevonden; wordende die vaandraager, gelyk *Vegetius* ſchryft, *Dragonarius* genaamd. *Ammianus Marcellinus* verhaalt ons, op wat wyze zy de zelve droegen. Zy hadden, zegt hy, aan de ſpitſen van hunne vergulde pieken, die met gonde franje geſtoffeerd, en met paerlen en edelgeſteentens verrykt waren, draaken van geweeve ſtoffe genaaid, en van binnen hol, vaſtgebonden; welke in de lucht opgeheven

ven zynde, door het blaazen en de beweegingen van den wind hunne verschrikkelyke bekken en wydgaapende kaaken openden, en een hol geluid maakten, gelyk of zy van gramschap aangestoken en grimmig waren, krommende en beweegende hunne staarten na maate dat de wind kwam te waaijen, van welke *Claudianus* zegt: *Et cessante vento multi tacuere dracones*, dat is: als de wind gaat leggen, hoort men geen geraas der draaken. Dit vaandel was purperrood, na 't zeggen van den voorsz. *Ammianus*. Den Arend, in moed en onverzaagdheid alle andere vogelen te boven gaande, is niet oneigentlyk de Roomsche Adelaar genaamd; vermits 'er kwalyk een plaats of hoek van de bekende waereld is geweest, daar hy niet door zyne gelukkige aanleidinge de macht en het gezag der Romeinen heeft uitgebreid, en de wederstreevige volkeren de behendigheid van hunne raadslagen, en de dapperheid, waar mede zy de zelve uitvoerden, doen beproeven; hoewel het my
Persiaanen. uit de Historien niet onbewust is, dat de Arenden al lang te vooren by de Persen in 't gebruik waren: want de Koning *Cyrus*, stichter van de Persische Monarchie, gelyk *Xenophon* beschryft, voerde een gouden Arend met uitgestrekte vleugelen, gelyk of hy alle ryken der aarde doorvliegen wilde, op een lange piek; het welk naderhand door de volgende Koningen van Persien, die dit voor een koninglyk teken hielden, wierd nagevolgd. Men heeft in aloude tyden onder alle volkeren, door een vaste en onveranderlyke overeenkomste der waarzeggers, deze eere aan dien vogel alleen toegeschreeven, te gelooven dat hy in alle zaaken goed geluk en voordeelige uitkomsten in alle onderneemingen voorspelde. En in dien zelven zin verhaalt *Justinus*, dat een Adelaar op het schild van *Hiero*, die, van moederlyke zyde, van een geringe en verachtelyke afkomst was, en, noch een jongeling zynde, zich d'eerste maal onder de oorlogsbenden te veld begaf, nederdaalende ging zitten, zulks als een voorteken gehouden wierd, dat hy een deftig veldoverste en koning, gelyk daar na kwam te geschieden, zoude werden. Ja de Poëeten zeggen, dat door den zelven voornaamentlyk voorspoed, door de hemelsche voorzienigheid iemand toegeweezen, verstaan word. Dit gevoelen heeft zyn begin genomen uit dat *Anacreon*, eerste Schryver der Oudheden, verhaalt, dat *Jupiter* voornemens zynde de Reuzen, welke den hemel dreigden te bestormen, te beoorlogen, aan de hemelen en der zelver krachten offerende, door het vliegen van den Arend, daar by geval voorby schietende, van een gelukkige uitkomste en overwinning zyner vyanden wierd verzekerd, en de zelve naderhand in der daad verkreegen hebbende, altyd daar na een gouden Arend in zyne wapenen en oorlogsbanieren, tot

een

een eeuwigduurende gedachteniſſe, voerde. Van *Jupiter* kreegen hem de Cretenſen: van de Cretenſen, de Candiotten. *Æneas* de Troyaan bragt hem tot de Latynen; waar van de Romeinen, door verloop des tydts, dien vogel tot hun wapenteken gebruikten: hoewel *Lipſius* meent, dat ze na het voorbeeld der Perſiaanen den zelven aangenomen hebben. De Toſcaanen, in den laatſten oorlog dien zy hadden met de Romeinen, door hen overwonnen zynde by de Stad Ereto, aan de grenſſen der Sabinen, bragten aan *Tarquinius Priſcus*, den Koning der Romeinen, de Koninglyke wapens, waar mede zy gewoon waren hunne Koningen te vercieren; te weeten, een goude kroon, een purper kleed, een purpere mantel van verſcheidene verwen, een yvooren ſtoel, en een yvooren ſcepter daar een Adelaar boven op ſtond, dien hy en zyne nakomelingen altyd plachten te draagen. De Koningen uitgejaagd zynde, nam de Raad van Romen den Adelaar van hunne ſcepters, en ſtelden hem op hunne ſpieſſen, verheffende hem boven alle andere krygswapenen, als boven den Wolf, den *Minotaurus*, het Paard, het Wildezwyn, &c. *Marius*, die, noch een kind zynde, in 't veld een Arendtsneſt met zeven jonge Adelaars kwam te vinden, een beduidſel van zyne zeven Burgermeeſterſchappen, ſtelde die veeltydts alle zeven in zyne wapens, en eigende, in zyn twede Burgermeeſterſchap, den Adelaar aan de Romeinſche Legioenen, gebruikende hem alleen in de veldſlagen, om de ſoldaaten tot dapperheid en onfeilbare hoope van overwinninge aan te maanen. De andere krygstekenen zetteden zy op de tenten in 't veld: doch *Marius* nam ze geheel weg: en van dien tyd af was nooit een Bende of Legioen te velde, of daar waren twee Adelaars by. Maar *Joſephus* in zyn vierde Boek ſtelt by ieder Bende een Adelaar; en na het getal der Arenden telden zy hunne Benden, gelyk *Hirtius* zegt, dat het Heirleger van *Pompejus* uit dertien Adelaaren beſtond. *Dion* ſtelt ook by ieder Bende een Adelaar. Deze Adelaar ſtaat met uitgeſtrekte vleugels op een *Pilus*, of ſpies, welke, volgens *Vegetius*, vyf voet en een half lang is, met een ſcherp driekantig yzer van negen oncen aan het einde. De draagers wierden *Aquiliferi*, Arenddraagers, geheeten. De Arenden op deze ſpieſſen waren kleen, en van zilver; en veele hadden blixemen tuſſchen hunne klaauwen. De reden, waarom de Romeinen eerſt zilvere Arenden gebruikten, gelyk ook *Brutus* deed, was, om dat het zilver het helderſt en den dag gelykſt is, en derhalven het bekwaamſt tot een oorlogſteken: maar daar na voerden zy die van goud, ter oorzaak dat het zelve meer blinkt en afſteekt, overtreffende het zilver door zyne glans verre. Dat de Romeinen in 't eerſt zilvere tekens gebruikt hebben, was om dat zy in alle

Cretenſen. Candiotten, en Latynen.

le dingen te naauw gezet, en in 't begin te ſpaarzaam waaren: maar op 't laatſt weeken zy voor niemand in overdaadigheid, pracht en praal, ja ook zelve niet voor de Perſiaanen.

De Batavieren voor de waardigſte gekend tot het draagen van de groote Arendſtandaard.

Julius Cæſar heeft de Batavieren, die in de bezolding der Romeinen waren, in zulk een waarde gehouden, dat hy hen tot zyne lyfwachters aanſtelde; betrouwende hen ook noch in de vreeſſelykſte en gevaarlykſte ſtryden de eerſte en opperſte banieren, de Roomſche Arenden, te draagen.

Vaandel der oude *Herculeaanen.*

De *Herculeaanen* der oude Benden, in 't voorige Hoofdſtuk gemeld, voerden in hun vaandel, of veldteken, een blaauwen Arend met uitgeſtrekte wieken in een zilver veld, op de hoeken met goud afgezet.

De jonge *Herculeaanen.*

De jonge *Herculeaanen* voerden in hunne ſtandaarden een gouden Adelaar, zittende op de ſtam van een boom, in een blaauw veld, met goud aan de zyden afgezet.

De nieuwe *Joviaanen.*

De nieuwe *Jovinìaanen* hadden in hunne vaandels een vergoden Arend, met een *Diadema* of koninglyke band om 't hoofd. Deze Arend was zwart of bruin op een goud veld, met rood en blaauw op de vlerken afgezet, met een rond goud ſchildtje op de borſt. Maar die van de oude Benden voerden een purperen Arend op een blaauw veld, met rood en goud afgezet.

De *Quartodecimani.*

De Benden *Quartodecimani* genaamd, in Thracien verordend om die landen te bewaaren, voerden een bleekblaauwen Arend op een zilver veld, en gezeten op een rond van hoog en bruin blaauw, rondom met rood afgezet, en het middelpunt van goud.

De *Divitenſes.*

De *Divitenſes*, zynde een Ligioen der Gallen, voerden een Adelaar van flaauw ſcharlakenkoleur, met een gouden Stier op een zilver veld.

De Thebaanen.

De Thebaanen voerden insgelyks een Arend in hunne vaandels.

Van den Keizer *Theodoſius.*

Het vaandel der eerſte Compagnie Lyfwachters van den Keizer *Theodoſius*, onder het gezag van een Colonel te voet, voerde de halve gedaante van een Man, houdende alle beide de armen uitgeſtrekt, in de rechter hand een touw, en in de ſlinker den hoed: betekenende daar door, dat zy de hardnekkigen en wederſpannigen zouden geeſſelen en ſtraffen, en aan de gehoorzaamen de vryheid ſchenken.

In het twede vaandel wierd vertoond een goude Stier, aan het hangen van een rooden berg, met een haalve Moor of Zwart tot aan den middel, hebbende in de rechterhand een dik einde touw, en in de ſlinker een muts of hoed; dienende tot een zinnebeeld, dat zy mogten gevangen neemen, en tot ſlaaven, en anderen weder vry maaken.

De

De Traciers voerden den afgod *Mars* in hunne ſtandaarden. Traciers.

Die van Smyrna het beeld van de Fortuin. Die van Smirna.

De Corinthers een *Neptunus*, of het paard Pegaſus. Corinthers.

Het Regiment genaamd de oude Archiers van 't Ooſten, ſtaande onder bevel van den Generaal van 't Voetvolk, voerde in zyne vaandels twee ſpringende Paarden van goud op een blaauw veld. Oude Archiers van 't Ooſten.

Het Regiment te voet, genaamd het twede van *Theodoſius*, 't welk onder de regeeringe van den Keizer *Theodoſius* eerſt wierd opgeregt, voerde mede in zyne vaandels een goud Paard op een rood veld, rondom met goud vercierd. Het twede van *Theodoſius*.

Een ander Legioen te voet, ten tyde van den Keizer *Conſtans* opgerecht, en waar van het *Conſtantia* wierd genaamd, had mede in zyne vaandels een goud Paard op een hemelsblaauw veld, en in het midden van boven een rood rond, tegens het welk 't voorſz. Paard opſpringende, met alle zyn krachten uitgeſtrekt overeind ſtond. Van den Keizer *Conſtans*

De Athenienſers, Cephalienſers, Theſſaliers, en die van Syracuſa voerden insgelyks een Paard. Athenienſers, Cephalienſers, Syracuſers, en Theſſaliers.

De Gallen en Saxen een Leeuw; hoewel deze laatſten ook ſomtydts een Paard gevoerd hebben. Gallen en Saxen.

De Cimbren een Stier, welkers gegooten afbeeldſel zy ook op een lans aan het hoofd van hunne Legers droegen. Cimbren.

De Armeniers een Ram, of een gekroonden Leeuw. Armeniers.

De Ciſiniaanen mede een Leeuw. Ciſiniaanen.

De Aſiatiſche volkeren een grooten Walvis, op welken een kind ſchryelings zat, 't geen den zelven leidde en beſtierden. Aſiaanen.

De Gotthen een Beerin. Gotthen.

De ſtandaarden van de Saliers pronkten met een goud veld, aan de uiteinden met purper geſtoffeerd, waar op twee halve klimmende Wolven tegens malkander, met een Roos daar boven, op de welke zy ſterk hunne oogen geſlagen hadden, ſtonden. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat de Saliers, welke voorgaven dat *Mars* hun patroon was, den Wolf, hem toegewyd, op hunne wapens en ſtandaarden voerden. Saliers.

Het Regiment te voet, genaamd *Jovianum*, ten tyde van den Keizer *Diocletianus*, het welk de vyfde rang of plaats van eere onder de Romeinen had, voerde in zyne veldtekens en ſtandaarden een rood Zwyn of Verken op zyn achterſte neder zittende, het hoofd en de reſt van 't lyf om hoog, in een blaauw veld met goud omtrokken. De oorzaak hier van was, om dat de Poëeten verzierd hebben dat *Jupiter*, noch een nieuwgebooren kind zynde, en in 't woud leggende, van Bende van den Keizer *Diocletianus*.

een Zog wierde gemind, en dat deze Bende van *Jupiter* den naam draagende, daarom het Varken, ter gedachtenisse van die daad, in haare standaarden voerde.

En *Honorius*. Het Regiment Gardes te voet van den Keizer *Honorius*, door hem opgerecht, voerde twee roode halve Varkens tegens malkander opklimmende, in een zilver schild met een goud veld.

Troyaanen. De Troyaanen van gelyken een Varken op een goud veld.

Phrygiaanen. De Phrygiaanen mede een Varken.

Tertiodecimani. Het Regiment, genaamd *Tertiodecimani*, voerde een springenden blaauwen Hond in een zilver veld, wiens middelpunt van goud, en den omtrek rood was, beslooten in een ander rond van bruin blaauw.

Menapiers. Van *Constantinus* den Grooten af tot aan de tyden van *Theodosius*, *Honorius*, en verscheidene andere volgende Keizers, was'er onder de Roomsche Benden een Regiment te voet, genaamd *Menapiers*, welke in hunne vaandels een springenden rooden Hond in een zilver veld voerden, hebbende in het midden een goud schildtje, waar onder noch een Hond ruggelings met de vier pooten om hoog lag. Dit Regiment hielden zy in groote waarde, om dat het zelve de meeste lof toegeschreeven wierd in het t'onderbrengen van de Thraciers.

Cynopolitaanen. De Cynopolitaanen voerden Anubis onder de gedaante van een Hond.

Cortonaciers. De Cortonaciers een zilveren Draak op een rood veld, in 't midden wat doorzichtig van zilver, en aan de buitenrand twee ronde ringen, zynde die van de slinker zyde van een zeer hoog roode, en de andere van een zilvere koleur.

Lacedemoniers. De Lacedemoniers een Λ, of een Draak.

Indiaanen. De Indiaanen het beeld van *Hercules*; doch de Ruitery, gelyk *Suidas* zegt, Draaken.

Nerviers. De Nerviers, zynde Schutters van de Lyfwachten der Roomsche Keizers, hadden in hunne vaandels twee halve *Caduceën*, of geslangde Vredestaven, in een purper veld, van buiten met goud en rood afgezet. Op het midden van 't schild was een goude ring in een kleene goude kolom, waar tegen de voorsz. Slangen zich rondom slingerden, en met het bovenlyf een halve cirkel maakten, met de kop naar malkanderen gekeerd.

Sagunniers. De Sagunniers twee roode Slangen, en, gelyk *Ammianus* zegt, van purper kruisselings door malkander geslingerd, even als de Grieksche letter X op een hemelsblaauw veld met rood afgezet.

Bianniers. De Compagnie der Bianniers, staande onder het gebied van den Generaal der Infantery in Slavonien, droeg in haare vaandels een hoog blaauwe Slang, de staart wat geboogen en na de aarde gekromd,

met

met een menſchenhoofd, dat na achteren om zag, op een blaauw zilverachtig veld, rondom met goud afgezet.

De Marcomannen een goude halve Slang op een zilver veld, hebbende tuſſchen het hoofd en het benedenlyf een halve goude Maan. Marcomannen.

De Curiaciers een goude Slang, in malkander gerold, op een graauw veld, aan de kanten met hemelsblaauw afgezet, en met ruiten van zilver en blaauw, gelyk een dambord, door malkander geſorteerd. Curiaciers.

Het Legioen Voetvolk, genaamd de zeſde Parthiſche, dienende in 't Ooſten, voerde een geele *Caduceus* of Roede van *Mercurius* op een blaauw veld, aan de randen met purper en zilver afgezet. Zeſde Parthiſche.

De Bende der Anglevariers een rooden Staf, en aan het opperſte eind een ronde bol, waar uit twee Slangen kwamen, zich krommende tot het midden van 't ſchild, gelyk of zy malkander wilden kuſſen. Het veld was van een bleek blaauwe koleur, aan de buitenkant met een dubbelde rand van purper en goud afgezet. Anglevariers

Onder de oude Benden was mede een Regiment *Valentiani* genaamd, door den Keizer *Valens* opgerecht als hy de Thraciers ging beoorlogen; welke in hunne ſtandaarden een kleene roode kolom voerden, en twee halve Maanen van de zelve koleur, onder aan met twee om hoog tegens malkander ſpringende halve Haazen van goud in een zilver veld. *Valentiani.*

De Libiers drie Haazen. Libiers.

Het veldteken van het Romeinſche Legioen, *Auguſta* genaamd, was een overeind ſtaande roode Kat, met goud afgezet op een zilver veld, het hoofd ter zyde omkeerende gelyk of zy ruggelings achteruit ging. Legioen *Auguſta* genaamd.

De Alpini een blaauwe Kat regt overeind gaande op een rood karmozyn veld met goud afgezet. Alpini.

De oude Alaanen, Bourgondiers, en Swaaben voerden mede een Kat; daar door te kennen geevende, dat zy alzo weinig het jok der dienſtbaarheid, als de Kat het opſluiten, konden verdraagen. Alaanen, Bourgondiers, en Swaaben.

De Egyptenaaren een Krokodil, of ook wel een Kat. Egyptenaaren.

In de laatſte tyden van de Roomſche Monarchie, en niet lang voor 't verval der zelve, hadden de Romeinen een Bende in hunnen dienſt Cornuti genaamd, welke in haar vaandel een roode Steenvalk op een goud veld, met blaauw en rood afgezet, voerde. Cornuti.

De Inwoonders van Peloponneſus een Schildpad. Peloponneſers.

De Bœotienſers een Sphinx. Bœotiers.

De Locreënſen een Stapel of Krekel. Locreënſen.

Assyriers. De Assyriers, ter gedachtenisse van *Semiramis*, een Duif.

Arcadiers. De Arcadiers, welke zich inbeeldden het alleroudste volk der waereld te zyn, en zo oud als de Maan, voerden de zelve daarom ook in haare wapens en veldtekenen, by wylen ook den God *Pan*, die het zinnebeeld des gantschen aardbodems is.

Parthers. De Parthers een Slagzwaard, of Sabel, op zyn Turks in de hand van een gevleugelden arm.

Grieken. De Grieken in het gemeen twee Kroonen, en

Meden. De Meden drie Kroonen.

Macedoniers. De Macedoniers de Knodts van *Hercules* tusschen twee hoornen.

Cappadociers. Die van Cappadocia een Schaal.

Scythen. De Scythen een Blixem.

Phœniciers. De Phœniciers Zon en Maan.

Braccati Juniores. Het vaandel en kenteken der Soldaaten te voet, *Braccati Juniores* genaamd, zynde de eernaam van zeer doorluchtige mannen by de oude Romeinen, was van een bruinblaauwe koleur, op wiens opperste gedeelte een Sterre van acht straalende hoeken geschilderd stond, en in 't midden een cirkel met goud uitgemonsterd.

Træzeniensers. De Træzeniensers een Drietand of Staf van *Neptunus*.

Theodosius. De Roomsche Keizer *Theodosius* voerde in zyne opperste of hoofdbanier een Kruis, in welk teken hy al zyn vertrouwen stelde.

Constantinus. *Constantinus* tegen *Maxentius* strydende, voerde tot zyn veldteken een lange spies met goud beslagen, en een goude dwarsbout kruiswys daar boven, en noch hooger een goude kroon die met edele gesteentens bezet was, staande de twee eerste letteren van den naam *Christus* in 't Grieksch van goud, te weeten een P. in 't midden, en X zynde *Chi*, daar in gegraveerd; welken naam *Christus* hy ook altyd op zyn helmet droeg. Aan de gemelde bout, of dwarsyzer, hing een koninglyke sluyer, met goud en paerlen geborduurd. Met dezen naam *Christus*, en den standaard des kruisses, behaalde hy een heerlyke overwinning op den genoemden Tyran *Maxentius*.

Antiochus tegens de Galaters oorlogende. *Lucianus* schryft, dat de *Pentagone*, of Vyfhoek, het zinnebeeld van een gelukkige onderneeming en blyde uitkomst is; het welk uit de volgende oorzaak is voortgesprooten. Als *Antiochus* de I[ste]. toegenaamd *Soter*, dat is behouder, tegens de Galatiers oorlogde, en zag dat de zaaken niet zo voordeelig voor hem gingen als hy zich verbeeld had, vervallende van dag tot dag in grooter gevaaren en bekommeringen, droomde hy op zekeren tyd, of veinsde zulks om zynen soldaaten nieuwen moed in te boezemen, dat hy met *Alexander* den Grooten sprak, die hem ried het gemeene woord van groetenisse, in 't Grieksch

ΥΓΕΙΑ genaamd, het welk zo veel gezegt is als ik wensch u gezondheid en welvaaren, tot zyn zinnebeeld te neemen, en het zelve aan zyne veldoversten, bevelhebbers en soldaaten, tot het algemeene veldwoord of leus uit te deelen, en op hunne wapens, schilden, en bannieren te doen draagen, dewyl het hem tot een teken van overwinning op zyne vyanden zoude dienen. Hier op schreef hy hun de gedaante van dit zinnebeeld voor, zynde drie hoeken met vyf liniën door malkander getrokken, een vyfhoek uitmaakende, en op ieder hoek eene van de gemelde letteren. *Antiochus* het zelve in 't werk gesteld hebbende, behaalde op de Galaters een zeer heerlyke overwinning. Men ziet ook noch verscheidene Penningen en Medailjes van *Antiochus*, waar op de gemelde *Pentagone*, of figuur van vyfhoeken, gevonden word.

Argonauten.

De Argonauten, of die van Argos, hadden de letter A. om dat zy de eerste van hunnen naam was, tot een veldteken: doch behalven deze letter voerden zy ook een Vos of een Rot in het zelve.

Messineesen. Jooden.

De Messineesen een M.

De Jooden de Letter *Thau* of T, het teken des heils.

Het oorspronkelyke woord der gegraveerde Schilden.

De beschilderde en gegraveerde Schilden (ten welken opzichte veele onder de geleerden van meeninge zyn dat het Latynsche woord *Scutum*, een schild, van *Sculptura* afkomstig is, om dat het de gewoonte was de heerlyke daaden en geschiedenissen daar op te graveeren en te vertoonen) waren eertydts een gewis merkteken van de dapperheid der geener die ze droegen. Uit vreeze dat de soldaaten in 't gewoel des gevechts van hunne rotgezellen zouden afdwaalen, zegt *Vegetius*, voerden de byzondere benden der krygsknegten byzondere geschilderde merktekens in hunne schilden; behalven dat de naam van elken soldaat op 't binnenste van zyn schild met letteren uitgedrukt stond, als ook tot wat compagnie den eigenaar van dat schild behoorde.

Schilden der eerste Armenische Order.

De Schilden of *Targes* waren verscheiden van gedaante ter plaatse daar de zelve de hand bedekten; gelyk die der eerste Armenische Order aan wederzyden van de nederdaalende linie twee doorsnydingen, even als wy in 't voorige Hoofdstuk van de Schilden der Amazonen gezegt hebben, hadden. Deze Schilden waren hemelsblaauw met een zilver veld.

De twede.

Die der twede Armenische Order waren geheel rond, van purper koleur met een hemelsblaauw veld, rondom met goud vercierd.

Vesontiers.

De Vesontiers droegen schilden, op welker buitenste gedeelte vier andere dekschildtjens, in een regten vierhoek, twee van zilver, en

twee van hemelsblaauw, ordentelyk verdeeld, ſtonden, hebbende een dubbelde rand.

Menapiers. Het ſchild der Menapiers had een zilver veld met een gouden Hond, ruggelings met uitgeſtrekte pooten, zo veel mogelyk was om na het uiterſte deel ſnellyk te loopen, nederleggende.

Mantineërs. De Mantineërs hadden de gewoonte van op hunne wapenen en ſchilden den drietandigen Staf te voeren; en daar door wierden zy, gelyk *Pindarus* verhaalt, erkend burgers van die Stad te zyn.

Romeinen. De Romeinen, na de tyden van *Hadrianus*, voerden op hunne halvemaansgewyze ſchilden in een zilver veld twee halve goude tegens malkander ſpringende Paarden, genaamd *Mauri feroces*, ſtoutmoedig en onvertzaagd, waar door zommige Italien betekenen.

Spartaanen. De Spartaanen voerden een Draak op hunne ſchilden.

Grieken. De Grieken den God *Neptunus*, en

Troyaanen. De Troyaanen *Minerva*.

Lacedemoniers. Op die der Lacedemoniers ſtond de Griekſche letter Λ, om dit volk te betekenen: en

Meſſeniers. Op die der Meſſeniers, welke in voortyden een treffelyk en dapper volk waren, zag men een M, mede tot betekening van dit volk.

Athenienſers. De Athenienſers voerden veeltydts een Nachtuil op hunne wapenen.

Kentekens van Adel onder de Jooden. De Jooden beweeren de eerſten te zyn geweeſt, welke uitgevonden hebben de hooge en mindere ſtandtsperſoonen door kentekenen van malkanderen te onderſcheiden; en die onder hen uit een aanzienlyk of adelyk geſlagt waren, droegen op hunne ſchoenen het teken van een waſſende Maan, waar door zy uit het gemeene volk gezonderd en kenbaar wierden.

En andere Ooſterſche Volkeren. De Aſſyriers, Ægyptenaaren, en Perſiaanen, nevens de Grieken, gebruikten ten dien einde het zelve teken; 't welk, volgens alle waarſchynlykheid, na verloop van eeuwen, by de Turken tot een veldteken aangenomen is.

Romeinen. De Romeinen droegen insgelyks, om hunnen adel te toonen, een waſſende Maan op hunne ſchoenen, welke zy ter dezer oorzaak *Lunati Calcei* noemden.

Athenienſers. De Athenienſers betekenden de oudheid hunner afkomſt door den Sprinkhaan. *Thucydides* verhaalt ons zulks in 't begin zyner Hiſtorie, noemende de zelve *Porticigalæ*, om dat zy de gewoonte hadden van goude Sprinkhaanen in hunne hoofdcieraaden, en de Overſtens op hunne helmen te draagen, ten einde de vreemde van de ingeboorene en adelyke geſlachten van hun land te onderſcheiden.

Wapenſchil- Wy leezen ook by de oude Schryvers, dat 'er weinige Helden ge-

vonden

vonden wierden, die niet het een of het ander veldteken in hunne schilden voerden. Ik zal 'er mede hier eenige van ophaalen, zonder my aan de waardigheid en den rang van hunnen leeftyd te verbinden. den en Veldtekens der Helden.

Osiris, bygenaamd *Janus*, voerde in zyn standaard of veldteken een Scepter, op welkers top een open oog stond. Somtydts was 'er ook wel een Arend, Zon, of diergelyk voorwerp in verbeeld. En *Isis* voerde een Maan. *Osiris.* *Isis.*

Hercules, by zommigen de groote *Osiris* genaamd, voerde een Leeuw welke een krygsbyl in zyne klaauwen hield; of wel het zevenhoofdig Serpent *Hydra*. *Hercules.*

Mars een Wolf, en op zynen helm een Exter. *Mars.*

Pallas het hoofd van *Medusa*, als mede in haar borstwapen. En aan wederzyde van haaren helm een Griffioen, en boven op een Sphinx, of wel een Uil. *Pallas.*

Theseus een *Minotaurus* met een knods op zyne schouders, ook dikwils een Os. *Theseus.*

Cadmus een Draak. *Cadmus.*

Castor een Sterre van zilver op een blaauw, en *Castor.*

Pollux een diergelyke op een rood veld. *Pollux.*

Nimroth, eerste Koning van Babel, voerde een Ram. *Nimroth.*

Ninus en *Semiramis* een Duif: doch deze laatste voegde een Luipaard daar by, om dat zy 'er een overwonnen en gedood had. *Ninus en Semiramis.*

Hector een Leeuw zittende op een purperen zetel, en houdende een zilvere helbaard in zyne klaauwen. *Hector.*

Ulysses een Vos, en op zynen helm een Dolphyn. *Ulysses.*

Pausanias verhaalt in zyne Historie der Grieken, dat de Eleënsers een Leeuwenkop op het schild van *Agamemnon*, om zynen vyanden vrees en schrik daar door aan te jaagen, hadden uitgehouwen, en daar onder deze woorden in het Grieksch: *ziet hier de schrik der waereld.* Doch *Homerus* beschryft dit veel cierlyker. *Agamemnon.*

Pyrrhus een Arend, of, zo andere willen, de negen Musen met *Apollo* op den berg Helicon. *Pyrrhus.*

Achilles een Eikenboom. *Achilles.*

Paris een goud Hoofd. *Paris.*

Alcibiades droeg een schild van yvoor en goud, en daar in een *Cupido* die de blixem omhelsde. *Alcibiades.*

Alexander de Groote een Leeuw; of ook veelmaals het beeld der overwinning; of wel den *Bucephal*, een Wolf, of een Ram. *Alexander.*

Oscus, Koning van Tyrrhenen, heden Toscanen genaamd, voerde in zyn wapen en schild een Slang. De Roomsche Schryver *Servius* *Oscus.*

zegt,

zegt, dat de Koningen van Egypten mede het zelve wapen hadden.

Judas Machabeus. *Judas Machabeus* een Basiliskus.

Scipio Africanus. *Scipio Africanus* voerde de beelden van zynen Vader en Oom in zyn schild; en zyn helm of stormhoed was van gedaante als een Olyphantshoofd.

Scævola. *Scævola* voerde in zyn schild het beeld van zynen dapperen Voorvader *Mutius Scævola*.

Antiochus. *Antiochus* een Slangenstaf.

Augustus. *Octavianus Augustus* een Sphinx.

Pyrrhus. *Pyrrhus*, Koning van Epirus, mede een Sphinx.

Seleucus. *Seleucus* een Stier.

Papirius. *Lucius Papirius Cursor* het Paard Pegasus.

Epaminondas. *Epaminondas* een Draak.

Pompejus. *Pompejus* de Groote een Leeuw die een zwaard in de klaauwen hield. Dit teken was ook in zyn gouden zegelring gegraveerd, welke na zyne dood by hem gevonden, en aan *Julius Cæsar* overgeleverd wierd.

Julius Cæsar. *Julius Cæsar* voerde in zyn standaatd het *devys* of de spreuk, de Moeder *Venus*; en in zyn schild een tweehoofdigen Arend.

Sylla. De spreuk van *Sylla* was *Apollo* van Delphos.

Marius. En die van *Marius*, de Huisgoden *Lares*.

Mecænas. *Mecænas* voerde een Kikvorsch, en

Vespasianus. *Vespasianus* het hoofd van Medusa.

Die lust heeft om van meerder verscheidene rondassen en schilden, als mede helmetten &c, der Grieken, Troyaanen, en andere volkeren en helden te leezen, kan zich ten vollen verzadigen in *Homerus* en *Virgilius*, die de zelve heel wydloopig en cierlyk hebben beschreeven.

TA-

TAFEREEL
VOOR HET
TWAALFDE BOEK,
Handelende van de
BLOEMEN.

DE jeugdige *Flora* zit hier in 't blaauw, geel, en rood gekleed; werden de, door vier Kindertjes, verbeeldende de vier Getyden des Jaars, al dansende met bloemen en vruchten, die zy haar aanbieden, vergezelschapt. Elk is met een kleedtje of fluyer van de aan hen toeëigenende koleur vercierd.

DE schoone Flora, *in het jeugdigst van haar leeven,*
Die 't Aardryk haar cieraad en luister komt te geeven,
Praalt hier in 't Maagdenkleed van blaauw, van geel, en rood:
Haar rooze wangen, en betoverende lonken,
Die maaken 't keurig oog door haar bespieg'ling dronken,
Terwyl zy gloor en glans vol schoonheid ons ontbloot.

De vier Getyden, *die haar dert'le schoot omringen,*
Al huppelend haar schoonte op toverwyzen zingen:
Elk bied haar bloemen aan, op ieder tyd geplukt.
De Lente *praalt in 't groen, en geeft haar jonge knoppen,*
Noch vers ontlooken, daar den dauw af drupt met droppen,
Waar door zy de Godin in haaren geest verrukt.

De Zomer, *met het kleed van zuiver geel ombangen,*
Doet haar een bloementuil, van haare hand ontfangen
Van veel koleuren: reuk en oog word dus voldaan.
De schrand're Herfst, *gekleed in 't rood, wil zulks niet dulden,*
Maar aangenoopt, den korf met bloem en vruchten vulden,
En bied, met yverzucht, die deze schoonheid aan.

De Winter, *droevig, wyl de bloemen haar ontbreeken,*
Komt zedig in het zwart, met groente alom besteeken,
De traage bloemen, die zy noch aan 't veld ontrooft,
Haar geeven. De Godin ontfangt ze onder 't zingen
En vreugde kweelen: hand aan hand zy haar omringen,
En haar gegeeven schat door glans elk een verdooft.

Zo zal deze Ed'le Konst door luister 't oog verblinden
Van haar beschouwer: elk zal vreugde en blydschap vinden,
Als hy door verwen ziet der bloemen korten duur,
En glans, vereeuwigd voor 't onmydelyk bederven.
O Konst! O Konstenaar! nooit zal uw luister sterven,
Besteed gy dagelyks door yver maar een uur.

Gy kunt de deugden zelfs vereeuwen door uw bloemen,
Als gy die wel schakeert om helden deugd te roemen:
Vlecht, vlecht om Hercules *een wakkere eikenkrans,*
Bezet met akels: laat de zonnebloem daar praalen,
Die door standvastigheid, om Phoebus *held're straalen*
Te volgen, zich steedts wend naar hem in 's hemels trans.

Ciert vrouw Penelope *met mirthus en met roozen,*
Die door haar schoone geur, en 't aangenaame bloozen,
Zich wel beminnen doen, maar welker doorensteek
De stoute hand weêrhoud van moedwil, zich voor schennis.
Zo schikt men bloemen best, zo toont men geest en kennis.
Of wilt g'aanwyzen, hoe dat Protheus *wiss'ling bleek?*

Vlegt maankop, tulpen en fioolen by malkander,
Welks verw gestaag verschiet, en jaar aan jaar verander.
Of zo de Godtsvrucht van Æneas *u bekoort,*
Maalt bloemen hemelsblaauw, wier aangenaame glanssen
Die deugd verheffen tot de hoogste hemeltranssen,
Waar aan die schoone verw als eigen toebehoort.

Doorluchte kleur voegt best by ziels doorluchte daaden:
De hemel kroont die deugd met zulke hoofdcieraaden.
Of port u zelf de Min, schaakeer in Tafereel
Die bloemen, die uw hert en hertstogt haar afmaalen,
LAIRESSES *geest die voert u hier uit naauwe paalen,*
Zyn zucht is voor de Konst, zyn zorg voor u geheel.

F. DE KAARSGIETER.

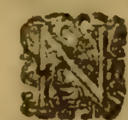
GROOT SCHILDERBOEK.

TWAALFDE BOEK.

Verhandeling van de Bloemen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Inleiding.

Ademaal de Lente het vermaakelykste getyde des jaars is, is het geen wonder dat de bloemen, boven alle voorwerpen, aan de menschen zo behaagelyk voorkomen, niet alleen de leevendige bloemen, maar ook de geschilderde, al waren zy noch zo slegt gehandeld; zullende veele liefhebbers die dikwils stellen boven een deftig en konstig Stuk, 't zy historie of landschap, van een beroemd Meester gemaakt.

Het Bloemschilderen maar een kleen gedeelte van de Schilderkonst zynde, is echter volmaakt.

Het is aanmerkelyk, dat van zo veelerley verkiezingen, als'er in de Schilderkonst zyn, geene zo feminin, of een vrouw meest eigen, is, dan deze. De redenen daer van zyn zo begrypelyk, dat ze geene uitleggingen van nooden hebben. Het is ook aanmerkelyk, dat van zo veelderley byzondere verkiezingen de eene zo volmaakt is als de andere, wel te verstaan ten opzichte van de Konst, al waar die noch zo enkeld: en schoon de zelve maar een kleen gedeelte van het geheel is, echter is zy met zo veele begaafdheden verzeld zonder het minste onderscheid: want gelyk een bos druiven volmaakt is, zo is de minste korn desgelyks volmaakt. Doch niet tegenstaande d'eene en d'andere eene en de zelve regels onderworpen zyn, zo wel in een deel als in 't geheel, en d'eene zo wel als d'andere zyne konst verstaat, kan echter iemand, die zich van jongs af tot deze of geene enkelde verkiezing begeeven heeft, hoe verre hy daar in ook moge zyn, niets buiten de zelve maaken dat goed is. Wy hebben veele voorbeelden, dat fraaye en doorluchtige Meesters van het generaal tot enkelde verkiezingen met uitmuntendheid zyn overgegaan, maar geen van een enkelde tot het generaal als met schande. Ik reken schande een slegte ruiling, gelyk goud tegen koper, of lekkere wyn tegen water. De eerste zyn ontelbaar, zo Italiaansche, Fransche, als Nederlanders; maar van de twede eenige weinige, waar van *Verelst*

De Schryver houd *Verelst* voor den vermaardsten.

Bloemſchilder die'er ooit geweeſt is.

alleen de kroon ſpant tot verwondering van de geenen die hem in zyn bloemtyd hebben gekend. Ja indien'er een doorluchtig Bloemſchilder is geweeſt, zo was hy het. Noch *Mario de Fiori*, noch *Pater Segers*, noch de *Heem* hebben het zo hoog gebragt: doch hy is eindelyk door zyne ſlegte ruiling van een aangenaame lente in een bedroefde winter vervallen en geſmoord. Dit voorbeeld heb ik byzonderlyk aangemerkt om twee redenen: ten eerſten, om myne voorſtelling te beveſtigen; naamentlyk dat iemand, die het zwaarſte in zyne macht heeft, heel gemakkelyk, ja zonder moeite, tot het minder kan geraaken, en het tegendeel niet zonder ſchade en ſchande: ten anderen, dewyl myn voorneemen is van de bloemen te handelen, om tot een krachtig voorbeeld van waarſchouwinge te ſtrekken voor de geenen die geneegen zyn met zulk een enkelde verkiezing hunnen tyd met voordeel te beſteeden.

Het bloemſchilderen is waarlyk een loffelyke ſtudie, en, die zich daar wel in kwyt, en uitmunt, roemwaardig. Doch gelyk'er dubbelde en enkelde bloemen zyn, zyn'er ook tweederley Bloemſchilders, de eenen enkeld en eenvoudig, en de anderen deftig en zinryk: maar van deze ſoort heeft men'er zeer weinige, doch van de eerſte overvloedig. Drie dingen zyn'er dan voornaamentlyk die een Bloemſtuk goed maaken; te weeten eerſtelyk, ſchoone en uitgeleezene bloemen; ten tweeden, een goede ſchikking en *harmonie*; en ten darden, een zuivere en malſſe penceel. Wat ik nu met het eerſte meen, is dat de bloemen in grootte en ſchoonheid uitmunten, of in achting zyn, en geen ſlegte of gemeene. Wat ik met het tweede verſtaa, is dat de bloemen, het zy leggende of ſtaande, altyd hunne eigene hoedanigheid en forme behouden: dat die rond is, door een al te wilde ſpatteling noch driehoekig, vierkant, noch langwerpig ſchyne; waar door het mogt komen te gebeuren, dat men de eene bloem voor de andere zoude aanzien: dat de ſchoonſte en aanzienlykſte het meeſte gezag hebben: en dat de eene by de andere gevoegd, een aangenaame vermenging van koleur doe voortkomen, welke het oog behaagt en voldoet; beſtaande hier in, dat de geweldige en vlammende met de zwakke in zulker voegen geſchikt zyn, dat het een lieffelyke regenboog kome te vertoonen: en eindelyk het derde, dat ieder bloem volgens haare natuur en eigenſchap wel uitgedrukt werde; de eene dun, en de andere dikhuidig; de eene ſlap en leenig, en de andere dik en ſteevig; de eene glimmende, en de andere dof en zonder glans.

Waar in de deugd van een Bloemſtuk beſtaat.

Nu zullen wy tot de zaak treeden, en aanmerken wat middelen 'er

zyn

zyn om een regten Bloemſchilder te worden; niet gelyk ze ons gemeenlyk voorkomen, maar gelyk ze behooren te weezen om den naam van Meeſter te verdienen. Doch voor af onderſtellen wy, dat men daar onmogelyk toe kan geraaken zonder een vaſte en naauwkeurige tekening, en een grondige kennis van de *Perſpctief*. Verders dient'er een goede weetenſchap van de verwen by te weezen, te weeten die vaſt en beſtendig zyn: waar na men ook noch zorgvuldiglyk acht moet geeven om de natuur der bloemen te onderzoeken en te handelen.

Regelen die een Bloemſchilder heeft waar te neemen.

Die zich dan met een ernſtig voorneemen tot deze verkiezing of oeffening wil begeeven, dient voor alle dingen noodzaakelyk een bloemtuin te hebben, en de zelve naarſtig te bouwen, op dat hy, als de tyd van 't jaar zulks toelaat, altyd ſchoone en uitgeleezene bloemen moge verkrygen: want hoewel het modelleeren een groot hulpmiddel is om, wanneer het winter, en het leven niet meer te bekomen is, zich in zyne oeffening te konnen voortzetten, kan echter niemand zonder het leven onmogelyk tot die volkomenheid geraaken. Die een vaſte en vlugge hand in 't tekenen heeft, en de waterverwen wel weet te gebruiken, heeft een dubbeld voordeel, konnende met'er tyd een ſchat van ſchoone gemodelleerde bloemen by een vergaderen, die van veele Konſtlievenden gezogt, wel betaald, en in groote waarde gehouden worden. Aan het loof der bloemen is niet minder gelegen dan aan de bloemen zelve, vermits in het leven daar van verſcheidene hoedanigheden en veranderingen van ſtoffe en koleuren zyn, die de natuurlykheid en aangenaame welſtand in een Bloemſtuk veroorzaaken.

Dat het onmogelyk is zonder het leven te gebruiken te regt te geraaken.

Van geſchilderde Bloemen in Zaalen, Kamers, Gaanderyen, en voornaamentlyk tegen Plafonds *tot cieraad dienende.*

TWEDE HOOFDSTUK.

EEn Meeſter, die zich in het bloemſchilderen zoekt te kwyten, dient voor al zyne vlyt aan te wenden om het geen daar in lofwaardig is te betrachten. Wat groote dingen! wat heerlyke voorvallen zyn'er niet, waar in zich iemand kan beroemd maaken! Doch het beſtaat niet altyd in bloemkranſſen, pottjes, fleſjes, vlinders, ſchoenlappers, vliegende torren, ſpinnewebben, noch droppeltjes water te verbeelden, of in lekkere pinceelen, noch ſchoone verwen, dat men de waereld zoekt te doen verwonderd ſtaan. Diergelyke beuzelingen

Een regt Bloemſchilder moet zig niet ophouden aan gemeene dingen die den meeſten tyd verbeeld worden.

zelingen zyn al te gemeen om plaats te vinden onder doorluchtige Geesten: zulke lange herhaalingen zyn al te verdrietig. Wat al voordeelen doen zich dagelyks niet op in paleizen, lusthoven, galderyen, en kamers om ons vernuft en schranderen geest werk te geeven? Stelt u maar eens voor een groots vertrek, van marmer opgehaald, met konstige schilderyen en basreléves gestoffeerd, waar in den meesten tyd jonge Heeren en Juffers maaltyd houden, en vrolyk zyn. Behang dat vry boven, en aan wederzyde der nissen, met fraaye en kloeke bloemfestonnen; tusschen de pilasters en over de basreléves veel groen; doch daar landschappen zyn, wat minder; en op het wit marmer allerhande schoone gekoleurde bloemen. In tegendeel op het rood marmer, wit, geel, enz. na de regelen van de konst, en met groote partyen; dan eens licht groen, en dan weder donker loof, wanneer de zaak en de grond zulks vereischt. Doch van de gronden in 't algemeen, en de verscheidene koleuren der bloemen daar op passende, zullen wy hier na in 't byzonder handelen. In de zolder dunne ranken of takjes van zwierig loof, mede op de zelve manier met bloemen, dan eens festons gewyze, en dan met boukets gevuld, hier en daar met lintjes of ringen vast, en op zommige plaatsen met uitspruitende takjes en loof van de grond af, welke hunne behoorlyke slagschaduwen weder op de zelve geeven, (het geen men door eenige zo gemaakte dingen door gebrek van 't leven op die wyze kan stellen) op dat zy zo veel te natuurlyker zullen schynen te hangen. Dusdanige bloemen en loof moeten krachtig en met een kloek penceel luchtig aangetast worden, echter in dier voege datze aan het werk schynen vast te weezen; wel acht neemende op de koleur, en licht of donkerheid van de grond, om daar op zodanige koleuren van bloemen te verkiezen als 'er toe dienen, ten einde zommige zich aan de grond schynen vast te hegten, en andere af te hangen. Indien men nu veele festons in een diergelyke plaats of kamer komt te hangen, moeten zy noodzaakelyk even lang, dik en vol, als ook even hoog en laag verbeeld worden. Wat kan het ons verscheelen, of den eigenaar bloemen, vruchten, of alle beide te gelyk van ons begeert? want de festons kan men ook vullen met persikken, abrikoozen, moerbeziën, pruimen, &c. aan hunne takjes hangende. Boven de verbeelding van een Bachanaal voegen wel eenige wakkere trossen van witte en blaauwe druiven met pynappelen vermengd. Op de Alcove kan men papavers van allerhande koleur, met slaapbollen geschakeerd, daar over laaten zwieren, mede hier en daar met linten en bandtjes vast gehegt, het welk aan die plaats best eigen is.

De Zolder.

Boven een Bachanaal.

Boven de Alcove.

Hoe

Hoe zou zulk een ſoort van cieraaden niet aangenaam weezen, wanneer alles natuurlyk geſchikt en geſchilderd is, voornaamentlyk als het wel gedaagd, en de ſlagſchaduwen op de grond naar behooren aangeweezen zyn. Waarlyk ſchoon het volk, of het gezelſchap, hier voor gemeld, onder zich ſtof genoeg heeft om vrolyk te weezen, moet men niet twyffelen of de vrolykheid word door zulk een aangenaam gezicht verdubbeld. Neemen wy dan vlytig die gelegentheid waar, als het ons voor komt; oeffenende ons ondertuſſchen in dingen die ons daar toe helpen konnen om een kloeke handeling te verkrygen. Verwiſſelen wy onze kleene doeken en panneelen tegens heele wanden; onze fleſſen en pottjes tegens vaazen; leggende onze futſelheid af om een nieuwe en ſchoonder aan te neemen. Laat ons onderzoeken, wat voor bloemen ſchilderachtig, en welke de voornaamſte zyn; als mede hunne zin, toeëigening en koleur by malkander voegende, benevens hunne bekwaame gronden.

Dat een regt Bloemſchilder de Perſpectief *moet verſtaan: als mede het misverſtand in 't verbeelden van zommige oneigene dingen.*

DERDE HOOFDSTUK.

WY hebben in 't voorige Hoofdſtuk gezegt, dat een regt Bloemſchilder de Doorzichtkunde noodzaakelyk dient te kennen; hoewel de meeſte, 't geen te bedroeven is, die niet verſtaan. De reden daar van, geloof ik, is dat zy oordeelen de zelve niet van nooden te hebben, en dat daarom deze verkiezing in de Konſt zo veel gemakkelyker is als die der Hiſtorien, of eenige andere welke zonder *Perſpectief* niet beſtaan konnen, vermits in de zelve buiten tegenſprecken meerder bywerk, als van Architectuur, Landſchap, of andere voorwerpen die ſlagſchaduwen veroorzaaken, by moet weezen; 't geen hun niet gebeurt: doch wanneer de nood vereiſchte, dat zulks hun al eens mogt voorkomen, alsdan konnen zy zich van andere, die het verſtaan, laaten helpen. 't Is derhalven daarom dat zy zich met de *Perſpectief* niet bemoeijen; laatende zich voorſtaan, als zy maar een oogpunt hebben, dat zy dan behouden zyn, en zulks niet om de bloemen, neen, maar enkelyk om een hoek van een marmere tafel of ſteen daar zy een fles op zetten, als of het even veel waar hoe de bloemen gedaagd of geſchaduwd wierden, deze van de zyde, die van vooren, d'eene van onderen, en d'andere van boven. Hier uit ſpruit het, dat in hunne Stukken doorgaans meer als een

Reden waarom de Bloemſchilders de Perſpectief voor zich niet noodig oordeelen.

En de gebreken daar

een

een oogpunt is, ja dikwils zo meenige als 'er bloemen zyn: doch hoe kan het minder weezen, vermits zy veeltydts na hunne modellen ſchilderen; zettende een bloem, welke aan de regter zyde voor hen geſtaan heeft, aan de linker, en die van de linker aan de regter zyde, ook wel onder of boven. Het ſcheelt hun niet; waanende, dat het niemand kan zien: en het is wel te gelooven, dat zy zelve het niet zien konnen.

Misſlag by veele heel gemeen.

't Is ook zeer oneigen 't geen zommige Bloemſchilders doen, 't welk, myn 's oordeels, niet voorby gegaan dient te worden, ten einde men zich daar in 't toekomende voor wagten moge, om niet van verſtandigen beſpot en uitgelagchen te worden, naamentlyk dat, wanneer zy eenig glad ligchaam, als bloemfleſſen, goude, zilvere of kopere vaazen en potten na het leven ſchilderen, zy niet vergeeten de glazen van de kamer daar op te vertoonen, en zulks om te hangen in kamers en gaalderyen daar geen glaze venſters zyn: ten welken opzichte ik niet kan nalaaten een bovenmaaten naauwkeurig en uitvoerig Stuk van die natuur op te haalen, geſchilderd door een zekere bekende Juffrouw, in het welk niet alleen eenige ſteelen van de bloemen natuurlyk en net door de glaze fles gezien wierden, maar daar en boven haar eigen conterfeitſel, zo als zy zat te ſchilderen, ja zodanig dat haar weezen genoegſaam te kennen gaf dat zy het was die daar binnen zat, als mede de venſters en ruiten van de glazen, en de lucht met wolken. Men behoeft niet te twyffelen, of zy niet getracht heeft haaren Meeſter in dat werk te willen overtreffen, ten opzichte van de ſubtielheid haarer gedachten. Dit voorval is niet ongelyk dat van een zekeren jongen Schilder, welke een ſpiegel vlak van vooren geſchilderd, en al het geen zich achter hem daar in vertoonde, mede daar had in gemaakt. Hy kon den menſchen niet wys maaken, dat het een Spiegel wilde weezen, ſchoon het heel ſomber en dommelachtig, en met een lyſt daar om, geſchilderd was: en hoewel hy zeer ernſtelyk betuigde alles na 't leven te hebben gedaan, het mogt niet helpen. Derhalven bedacht hy, na zyn verſtand, een ſlimme vond, te weeten, hy ſchilderde zich zelven daar mede alzo in achter zyn Ezel; denkende, dat het toen wel was: maar om het volkomen goed te maaken, moeſt hy 'er noch onder ſchryven, *dit is een Spiegel, en dit ben ik.*

Van

Van Bloemen op allerhande gronden.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEt is een genoegſaame bewysreden, dat wit op zwart, en zwart op wit, wel afſteekt; en dat in tegendeel wit op wit, en zwart op zwart, zich aan malkander hegt. Derhalven dient een ieder hier byzondere achting op te geeven, ten einde de bloemen hunne behoorlyke kracht en uitwerkinge mogen doen; de zelve zodanig by malkander ſchikkende, dat zommige aan de grond ſchynen te kleeven, en andere af te ſteeken. De bekwaamſte gronden voor de bloemen zyn, als volgt. Bekwaame gronden voor de bloemen.

Koleur van blaauwe zarkſteenen.

Donker olyvekoleur, of ſerpentyngroen.

Lichte graauwe hartſteen.

Witte marmer, maar een twede tint.

Deze waarneeming zou noch geen volkomene uitwerking konnen maaken, maar eer een goede ordinantie t'eenemaal bederven, 't en ware men rypelyk hadde overlegt tot wat einde men dusdanige gronden kwame te gebruiken, als mede de eigenſchap waar de bloemen hun meeſte geweld, en waar omtrent zy hunne zwakheid moeten hebben; op dat het voornaamſte, ik ſpreek van 't vaſte-als hout-en ſteenwerk, zyn aanzien daar door niet kome te verliezen: ik zeg geweld, ten opzichte van de kracht en ſchoonheid; en door het woord zwak meen ik niet dat men de koleur, dag, noch ſchaduwe zal verzwakken of bemorſſen: doch in 't vervolg zal men hooren, wat ik door het woord zwak verſtaa.

Daar zyn geen koleuren, of zy paſſen op het wit, hoewel de donkerſte het ſchoonſt. De gloeijende gaan voor de gebrookene, en de zwakſte aan de kant, maar weinige witte, en noch voorzichtiglyk geplaatſt: doch dit raakt de ſchikking, 't welk ik by de Feſtons en Bouquets duidelyker zal aantoonen. Witte.

Deze ſoort van gronden, ſchoon van de voorige heel verſchillende ten opzichte van de groote kracht, konnen weinige *reflexie* van zich geeven: en by gevolg kan men geen lichte of zwakke bloemen daar op te pas brengen. Echter is het de zelve betrachting en regelen onderworpen als de bloemen op een witte grond, vermits de aankleevende, of 't loof, gemeenſchap met de grond en koleur hebben. Zwarte.

Rood en geel paſſen niet als op donkere gronden. Donkere.

Op een graauwe grond voegen alle bloemen en loof. Graauwe.

Gloeijende. Op een gloeijende grond passen alle zwakke bloemen, als paars, violet, licht purper, blaauw, appelbloessem, en wit.

Goude, zilvere, kopere, en metaale gronden. Op een goude en zilvere grond hebben de bloemen een byzondere welstand, doch staan echter veel schoonder op koper, metaal of brons, ter oorzaake van hunne donkerachtige luister, vermits het goud wat te veel gekoleurd is, en het zilver te bleek.

Van de schikking der Bloemen en der zelver koleuren in Festons en Bouquetten.

VYFDE HOOFDSTUK.

IN de voorige Hoofdstukken de Bloemen in 't algemeen verhandeld hebbende, zullen wy nu tot de schikking in Bouquets en Festons overgaan.

De Bouquets zal ik opstellen ieder met byzondere zinbetekenende koleuren, als geel, rood, purper, violet, blaauw, en wit, welke ik aanmerk als volgt.

Zes Bouquets opgesteld met hunne byzondere zinbetekenende koleuren. Het eerste Bouquet, zynde de voornaamste bloem een Zonnebloem, Africaan, geele Lely, of Animoon &c. dien ik noem oppermacht of eeuwigheid.

Het twede rood, als Peoonen, Papavers, Stokroozen &c. vermogen of macht.

Het derde, purpere bloemen, Stokroozen, Papavers, Tulpen, &c. edelheid.

Het vierde violet, als Fritillaria &c. onstandvastigheid.

Het vyfde blaauw, Irias, Convolvulus &c. standvastigheid.

Het zesde wit, Lely, Geldersche Roos &c. zuiverheid.

Men moet weeten, dat die Bouquets niet in een enkele koleur bestaan, maar alleen voor zo veel als het voornaamste aangaat; zynde om en tusschen de zelve meer andere kleine bloemen van verscheidene koleuren die by malkander passen, als

En verscheidene koleuren by malkander passende.

By geel, purper, violet, en blaauw.

By rood, licht geel, appelbloessem, donker blaauw, en wit.

By purper, wit, geel, en licht blaauw.

By violet, rooze koleur, rusgeel, licht rood, en aschblaauw.

By blaauw, purper, rusgeel, licht geel, en wit.

Daar mogen geen twee hoofdkoleuren by noch op malkander zyn, als hoog geel, vermiljoen, noch blaauw.

Het

Het wit past overal, behalven op hoog geel, en hoog rood.

Donker groen voegt by alle lichte bloemen, en

Bleek groen by donkere bloemen.

Onder de voornoemde Bouquets zoude men altyd een *devys* of vaersje konnen stellen.

Wat de Festons aangaat, die kan men even eens handelen, doch met meerder vryheid, want men is daar zo zeer niet in bepaald: als men maar in het midden de zinbetekenende koleur schikt, dan is 't genoeg: de rest kan men vullen met zodanige koleuren als men goed vind, mits dat zy wat minder in 't oog steeken.

By voorbeeld, stelt in het midden groote en krachtige bloemen, als Africaanen, geel en rood; ter regter zyde purper, als Roozen, Animonen; ter linker zyde blaauw, als Irias, Flos Principis, Hyacinthen &c. De purpere zyde met weinig wit, en noch minder geel gemengd: de blaauwe zyde met geel en rood: het geel in 't midden met paars, violet, donker blaauw, weinig purper en wit.

Schikking der bloemen en koleuren in drie Festons aangeweezen.

In een twede Feston kan men in het midden wit, als Gelderse Roozen, Lelyen, en andere voegen; aan de regter zyde geel, en aan de linker bleek rood. Het geel zal men schakeeren met purper, paars, violet, en donker blaauw: de roode zyde met bleek geel, wit, paars, en donker blaauw: het wit in 't midden geschakeerd met koleur de rooze, violet, purper, en schoon rood.

In het midden van een derde Feston rood, als Papavers, Grenaden, Animonen &c. ter regter zyde gevlamde bloemen van purper en geel, paars, en bleek geel; zynde geschakeerd met donker blaauw, en schoon rood: ter linker zyde diergelyke gevlamde of gemengde niet maar andere bloemen.

Het wit kan men schakeeren met allerhande koleur van bloemen, behalven licht geel.

De schakeering bestaat in kleene bloemen: doch de enkele gekoleurde bloemen, 't zy de middelste en grootste, gelyk mede de wederzydsche, vereischen hunne byzondere schakeeringbloemtjens; naamentlyk, de enkele gekoleurde met gesprikkelde of gevlamde; en in tegendeel de gesprikkelde of gevlamde met enkele koleurige.

Waar in de schakeering bestaat.

In een Bouquet of Feston moet men altyd op het verhevenste of in het midden volle bloemen neemen. De holle bloemen zet men, om schaduwe te maaken, meest aan de zyde.

By voorbeeld, stelt in het midden eener Feston de grootste, heerlykste, en volste bloemen, als Roozen, Stokroozen, Gelderse Roozen, Papavers, &c: tusschen het midden en de einden een min-

Nader en volkomener schikking in een Feston.

der slag, als Tulpen, Animonen, Narcissus, Anjelieren, Malva Rozea, &c: verder naar 't einde met hoe langer hoe kleender gevuld, als Spinnekoppen, Renonculus, Convolvulus, Flos Principis, Borago, Barbatum nigri, Phiolen, &c. Op de rondheid van de Feston kan men tusschen de grootste en middelslag van de kleenste bloemen tot de schakeering te pas brengen. Als de middelste bloem uit een geele bestaat; zo zullen de andere verder uit een purper of rood zyn, en noch verder naar de hoeken uit wit en blaauw, hoe langer hoe zwakker, op dat de krachtigste koleur in het midden blyve. Doch als het wit in het midden is, zo dienen de andere partyen met geel en rood de zelve niet te overschreeuwen.

Rang der bloemen,

Een volmaakte Feston bestaat in een ordentelyke schikking, niet alleen voor zo veel de bloemen zelve betreft, groot of kleen, maar ook in stelling van dubbelde en enkelde. Voor eerst Gelderse en Provintie-Roozen, daar na enkele Roozen, en ten laatsten wilde Bloeisels.

Om de *Harmonie* in een Feston te brengen.

Wat de koleuren aangaat, men heeft heele en halve gekoleurde bloemen. De heele koleuren zyn Peonen, Roozen &c. De tweede soort zyn de gevlamde of gesprikkelde van twee of meer koleuren, als Animonen met wit en rood, gevlamde Roozen, Tulpen, &c; welke zo regulier geschikt moeten worden, dat ze in de oogen een evenwigtige weemelinge veroorzaaken, dat de krachtige en de zwakke met malkander vereenigen, dat de eene niet te veel en de andere te weinig opsteeken, maar dat de gemelde Feston van verre en met een oogslag zyn behoorlyk beloop hebbe. Doch wanneer het gebeurd, dat het een of het ander te zwak of te krachtig is, dat men dan onthoude door wat middel het zelve kan geholpen werden. Merkt dan aan, dat geel en rood geweldige of krachtige koleuren zyn; en in tegendeel blaauw en paars zwak. Is'er dan te veel geel of rood by een, zo voegt 'er wat blaauw, paars, of violet tusschen: en is 'er in tegendeel te veel blaauw of paars, schikt 'er wat geel of rood tusschen.

Wyze hoe men een Feston aanleggen, en opmaaken zal.

Om een Feston wel aan te vangen, zal men voor eerst zyn beloop aanwyzen, hoe dik of dun men die hebben wil: dan het groen aanleggen met zodanige bladeren en loof als men daar toe bekwaam oordeelt, maar wat kloek en met behoorlyke dag en schaduwe na zyne daaging. Droog zynde, zal men de bloemen daar op schikken, de voornaamste eerst, elk op haare plaats, en de zelve met een enkele koleur aanleggen, rood, blaauw, of geel, van zodanig een tint dat men bekwaamelyk hunne dag en schaduwe na het leven, of de modellen, daar op kan schilderen. De tusschenbloemen, nevens der zelver

ver loof, worden over over het voornoemde groen of de grond in 't opmaaken daar eerst by gevoegd. De gronden, het zy enkel, basrélève, of ander cieraad, moeten met het eerste groen zuiver opgemaakt worden, op dat'er naderhand niet aan te futselen mogen vallen met besnoeijen of besnyden.

Vervolg van de schikking en plaatsing der bloemen.

ZESDE HOOFDSTUK.

DAar zyn noch twee voornaame dingen aan te merken in een Feston, Bouquet, of Krans; te weeten, de schikking der bloemen, en de plaats daar zy hangen.

Waar op de kleene bloemen by malkander geschikt zich het best vertoonen.

Het is licht af te neemen, dat veel kleenigheden by malkander van verre niet meer als een weemelinge in de oogen veroorzaaken, en de zinnen weinig of niet opwekken, vermits'er niets is 't geen eenige indruk maakt, of aandagt waardig is: en hoewel ieder bloem haaren byzonderen naam, gedaante en koleur heeft, word het echter niet aangemerkt dan in 't algemeen, dat's te zeggen, als onder den naam van bloemen. Waarom? Om dat zy te hoog of te ver afgelegen zyn. Zulke Festons of Bouquetten dan zyn goed op papier om in de hand te zien, of op theetafels, toiletten, en diergelyke kleene dingen, zo geschilderd als geborduurd. In tegendeel, groote bloemen konnen van verre onderscheidentlyk gezien worden, met der zelver hoedanigheid, gedaante, en schoonheid. Alsdan krygt elke bloem haaren byzonderen naam. De eene is een Roos, d'andere een Papaver, &c: kortom de Festons, Bouquetten of Kranssen, welke hoog geplaatst worden, of die men uit de hand wil zien, moeten met groote partyen geschikt en van een gescheiden werden met weinige gesprikkelde of gevlamde, noch groot of kleen: om dat zy van geene werking zyn als van naby. Het is dan noodzaakelyk, in plaats van zulke, dat men andere daar toe neeme van enkele koleuren, om alzo het werk met meerder kracht en onderscheiding te doen afsteeken, en het oog te vernoegen. Derhalven moeten zy in de hand in een smelten, en in tegendeel uit de hand zich duidelyker van een scheiden. Het word niet ondienstig geoordeeld eenige weinige voorbeelden hier af te geeven, tot klaarder begrip van myne meening. Ik verkies daar toe twee Bouquets, het een lieffelyk smeltende om in de hand te zien, en het ander van het tegendeel.

Als mede de groote.

Lieffelyke in een smelting van koleuren in een Bouquet aangetoond.

In het eerste in 't midden een witte Roos, achter de zelve een Provincie-Roos, achter deze weer een purpere, en achter die noch een Peoon. Let nu, dat deze vier koleuren achter malkanderen maar een halve tint van den anderen verscheelen, welke te samen een halve bol maaken die langsaamer hand rond word.

Schielyker ronding in een twede Bouquet.

Het twede in tegendeel. In 't midden een witte bloem, achter de zelve een purpere, en achter deze een donker violette, welke koleur noch donkerder is dan die van een Peoon: zo zal het zekerlyk meerder kracht en geweld doen als de voorige. Waarom? om dat zy schielyker uit malkander schieten, scheelende heele tinten, en de eerste maar halve. Uit welke reden genoegsaam te begrypen is, dat hoe onderscheidentlyker de tinten zyn, hoe ze zich levendiger en krachtiger zullen vertoonen.

Om de Konstbeminnaars te voldoen, zal ik noch vyf Festonnen hier by voegen, eens zo zwaar als de anderen in het voorige Hoofdstuk aangetoond, gelyk het wel gebeurd dat de eene grooter als de andere valt, en dat daar by gevolg meerder bloemen toe vereischt worden. Ik verdeel de zelve aldus.

De Eerste.

De schikking der koleuren in noch vyf Fistonnen aangemerkt.

In het midden geel, nevens die wit, naast deze weer purper of paars, en dan geel: d'andere zyde desgelyks.

De Twede.

In het midden wit, dan geel, verder blaauw, en noch verder geelachtig wit: van gelyken ook de andere zyde.

De Derde.

In het midden rood, naast deze blaauw, dan geel, en verder paars of violet: d'andere zyde mede alzo.

De Vierde.

In het midden purper, naast deze bleek geel, dan blaauw, en verder licht rood: d'andere zyde op de zelve wys.

De

De Vyfde.

In het midden violet of paars, naast deze rus- en ander geel, dan blaauw, rood, en violet: gelyk ook de andere zyde.

De drie laatsten moeten met wit geschakeerd worden, en de twee eersten met veelerhande koleuren als het best voegelyk is om de partyen met malkander te vereenigen. Eu hunne schakeering.

Driederley koleuren van bloemtjens zyn 'er bekwaam om te schakeeren, als geel, rood, en blaauw, alle drie op hun schoonste.

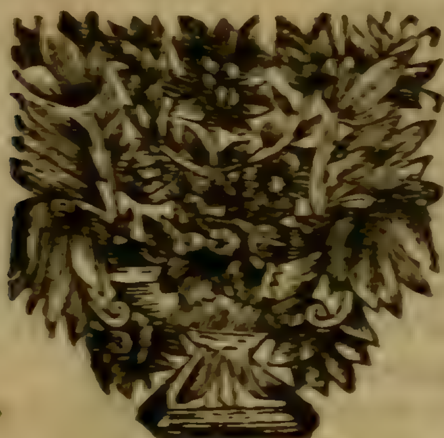
Als het werk meest in rood en geel bestaat, zal men het blaauw gebruiken; en als het in blaauw bestaat, zal men het geel neemen, enz: doch als het in alle drie bestaat, zal men het wit verkiezen, het zelve ordentelyk verspreijende om het oog te verkwikken.

Om nu een proef te neemen van al 't geen tot dus verre gezegt is, zal ik hier nevens twee middelen aanwyzen van een groot belang voor een Bloemschilder, hoewel ze gering schynen.

Schildert allerhande bloemen op kaartebladen of bordpapier, zo ruuw als gy wilt, al was 't maar een enkelde vlak, van ieder koleur vyf à zes, of zo veel als 'er tinten zyn, rood, blaauw, purper, geel, paars, of violet, doch van ieder zes. Deze zullen meest capitaale bloemen weezen. Buiten die zult gy'er noch kleender, om te schakeeren, maaken, van rood, blaauw, geel, en wit, zo schoon van koleur als gy kunt. Snyt ze dan allegaar van malkanderen, en legt ieder koleur ordentelyk apart in kleene doosjes. Schildert dan een groene Feston of Bouquet op een plank of bordpapier, met het loof opgemaakt; waar op gy zodanige bloemen zult stellen als gy wilt, de zelve schikkende en verschikkende naar uw concept: uit welke proef gy de waarheid van al het voorgezegde zult gewaar worden. Tot besluit zal ik noch een twede middel aantoonen. Middelen van den Schryver aangetoond om de bloemen en koleuren der zelve in alle gelegentheden met gemak te leeren schikken.

Verzamelt allerhande bloemen van papier of zyde met hunne natuurlyke koleuren van elk een deel, de steelen van yzerdraad gemaakt, gelyk men die by de verciersters te koop vind. Als men nu begeerig is om een Bouquet, Feston, of Mandtje met bloemen en diergelyke dingen meer te maaken, zo schikt en verschikt dan die bloemen by en op malkander, van wat koleur die best te samen pas-

passen: en by gebrek van 't leven kan men zich alzo by winterdagen gemakkelyk oeffenen, vermits zy niet verleppen, maar altyd goed blyven. Groene Festonnen kan men ook op zodanig een manier toestellen, en daar bloemen aanhangen zo als men begeert.

O P

OP DE GRAVEERKONST,

Van den Heer

GERARD DE LAIRESSE.

Hier voert Heer GEERAARD, in een leerzaam Tafereel,
GRAVEERKONST met haar stift, op 't eerzaam Schouwtooneel:
En laat voorzigtig haar door Teekenkonst geleiden;
Die aan de schoone stift, wat stappen zy moet myden,
En langs wat wegen men onfeilbaar zeeker gaat.
Haar oog en wezen toont, dat zy daar agt op slaat,
En in het beste schrift de gaauwste lessen,
Die Teekenkonst haar geeft, als Moeder en Meesteresse.
Zy is in 't wit gekleed, en teederlyk omgord,
Met een Gitzwarte Snoer; waar door betekend word,
Dat zy haar konst met swart, op wit weet uit te drukken,
En door dat zwart de Zinnen te verrukken
Van haar beminnaars, die, als schatten van waardy,
Haar werken looven; en deeze oogen lekkerny.
Het noemt 't gewaad, of wat dat kunstwerk is, waardeeren,
't Geen om de kassen van de konst beminnaars leeren.
Zy heeft haar Vlegten agter 't hoofd opgeknoopt,
En laat een bruine drukte haar voorhen arbeid zyn,
En wyst den leerling aan, die op den groote aarde knopen;
Hoe dat men door by de Goon voor zweet moet koomen.
Zy voert den Dag, en Nagt, verbeeld door Zon, en Maan,
Tot cieraad op haar borst; en dit, dat wyst ons aan,
Dat zy, al 't geen 't penseel door kleuren kan verrigten,
Nabootst op 't blank papier, alleen door Bruinte, en Ligten.
Roem dan vry op uw Konst, Edele Cieraad!
Maar reyk ook dankbaar aan deez Konst Godin de hand.
Wyl Zy 't penseel verpligt; en haare Tafereelen,
Sieraad en een met geruft, door al de waereld deelen,
Met Glorie omvoerd, als op wieken van de Faam.
Dus leeft door haar alom de Konst, en Groote naam
Van RAPHEL, TITIAAN en andere Konstenaaren,
Wiens werken onbekend, of zeer onkenbaar waaren,
Zy wint deez Edle konst, die anderen maakt van een,
Haar Edle werken in het koper had gesneen.
Om deeze Reden, zet me, in plaats van Lauwerieren,
Het Vrugtbaar Mirthen Loof, haar Edle kruin versieren.

Het kinderlyk gevolg, dat Elks gezigt bekoort,
Draagt geestig, al het geen, tot deese konst behoort;
Als Toortsen, Water, Vuur, Etsgronden, Ysers, Naalden,
En wat zy meer behoeft, om 't geen 't penceel eens maalden,
In Vorsten hoven, slegts van weynige beschouwd,
Te deelen aan 't gemeen, en Teelend duysend voud.

Zoo dan nu ymand ooren heeft,
En met wat Zugt naar Gloory streeft;
Die Volg de nooyt volprese Lessen,
Die se uyt de mond van Heer LAIRESSEN,
Hier op dit Konstig Konst Tonneel,
Den Leerling voorzegt. Neem dan deel,
Regtschape Geesten! in dit Voordeel;
Besteed uw Yver, Vlyt, en Oordeel
Omtrent de Orakels die zy spreekt,
En merkt, wat in haar woorden steekt.
Zy zegt, wilt gy na Lauren dingen?
Laat BLOEMAARDS, *of laat* EDELINGEN,
Laat VILLAMEEN, NANTEUIL, MELLAN,
Uw Sterren wesen. Volg AUDRAN,
Wild gy tot de Ets naald *u begeven:*
Dus kund'ge als hy, gantsche Eeuwen leven.
O! Edle Naald, *waar door le* BRUYN,
Het hel Gestarnt raakt met zyn kruyn:
Hoe weynig zouden zich versaden,
*In * Alexanders Oorlogs daden,*
Had ons het Yser *en de* Naald,
Die niet in 't Kooper *na gemaald,*
En het Penceel naar 't hart gesteeken?
Men wyst hier milder de Gebreeken
Als andre, die men myden moet;
En hoe men Vleying, Bruynte, en Gloet,
Of wat 'er meer het Oog kan streelen
Erlangt in Koopre Taffereelen.
Wie dan naar Konst en Glorie staat,
Die volg de Regelen en Maat:
Hier op het konstigst voorgeschreven.
En valt 'er dank en eer te geven?
Men doe die dubble Offerhand,
Aan Heer LAIRESSENS *eel verstand,*
En zegge van dien nooyt volpreesen,
Hy, hy heeft ons de Weg gewesen;
Wy blyven aan 't Vernuft verplicht,
Dat ons zoo schoon te vooren licht.

* Konst Printen onder deese naam by de Liefhebbers bekend.

J. GOEREE.

GROOT SCHILDERBOEK.

DERTIENDE BOEK.

ALzo men in *Cesar Ripa*, noch by andere Schryvers, het beeld der Graveerkonst vind met haare beduiding, zal ik het zelve hier voor af laaten gaan. Door het gevolg zal ik aantoonen, wat eerbied men aan deze Konst schuldig is, door de groote opmerkingen, waarneemingen, en zelfs overeenkomende eigenschappen die zy met de Schilderkonst heeft.

Tafereel van de Graveerkonst in haare bezigheid, strekkende tot een Inleidinge van dit Boek.

EERSTE HOOFDSTUK.

Inleiding tot de verhandeling der Graveerkonst.

DEze schoone Maagd, aan een tafel zittende, heeft voor zich op de zelve een kopere plaat, leggende op een zandkussen. Daar beneven staat een kleene Aap, die haar een heldere lamp voorzet. De Voorzichtigheid en Naarstigheid staan by haar, terwyl de Practyk of Uitvoering op een olysteen de yzers slypt. Haar stoel is van ebbenhout, vercierd met de beelden van Oprechtheid en Standvastigheid malkanderen omhelzende, van elpenbeen of yvoor gewrocht, waar achter het Verstand staat, haar, een weinig verder, de Schilderkonst, verzeld door *Apollo* en *Diana*, aanwyzende: houdende de eerste zyne brandende fakkel om hoog om de Graveerkunde te verlichten; en de andere de haare om laag, om de zelve uit te dooven. De *Géniën* of Herssengoden zyn ondertusschen hier en daar bezig met de dingen, tot het werk noodig, te bezorgen. De oudste bied haar een tekening aan, welke achter rood of wit gemaakt is, en een stiftje om daar mede de tekening op de plaat door te trekken; verbeeldende deze tekening de uitvinding van 't geen zy maaken wil, en van hem aanneemt. Andere zyn verder in een twede vertrek doende met een plaat op een konfoor te leggen, en de grond met een veertje gelyk te stryken. Daar zit'er een en etst: gints is'er een bezig met een plaat

te laaten byten: eenige drukken en bekyken de afdrukſels met een ongemeene yver en luſt, enz. terwyl de Faam, met een afdrukſel in de hand, op het welk een conterfeitſel of afbeeldſel ſtaat, op haar bazuin Meeſters of Plaatſnyders lof ten venſter uitblaaſt. De Eer, met laurieren gekroond en een kleene piramide in den arm, komt ter kamer in, mede brengende *Annona* of de Voorſpoed, die een hoorn vol vruchten heeft. Verſcheidene borſtbeelden ſtaan op kleene plinten rondom de kamer, verbeeldende eenige voornaame Meeſters in de Ets- en Plaatſnykunde, als *Marc. Antoin*, *Audran*, *Edeling*, *van der Meulen*, en meer andere zo Italiaanſche, Franſche, Hollandſche, als Hoogduitſche. In 't verſchiet ziet men de Werelddeelen Aſia, Africa en Europa verwonderd ſtaan over het geklank der bazuin.

Van de Graveerkonſt in 't algemeen.

TWEDE HOOFDSTUK.

OM op goede gronden van deze voortreffelyke Konſt te handelen, oordeel ik niet ondienſtig, dat wy voor eerſt aanmerken waar in deszelfs fraaye deftigheid beſtaat; ten tweden, haare uitwerking; en ten derden, de plicht eens Konſtenaars in het etſen en ſnyden.

Vergelyking van de Graveerkonſt met de Schilderkonſt.

Niemand moet twyffelen of de Graveerkunde is een deftige en lofwaardige konſt, zo wel ten opzichte van de Schilderkonſt, als de Schilderkonſt ten opzichte van de natuur: want gelyk de laatſte de natuur tot modél of voorwerp heeft, die zy met het penceel trouwelyk nabootſt, zo bootſt de Graveerkunde desgelyks de Schilderkonſt met de naald of het graveeryzer zodanig na, dat'er niets aan ontbreekt dan alleen de koleur, welke echter noch, des noodts zynde, daar by gevoegd kan worden. De Schilderkonſt beſtaat in een zuivere, nette, en welgevolgde tekening, proportie, dag en ſchaduwe: de Graveerkunde is voornaamentlyk mede daar op gegrondveſt. De Schilderkonſt maakt een onderſcheid tuſſchen het gemeen licht en het zonnelicht: de Graveerkunde van gelyken, of kan het doen. In 't kort, daar is niets dat den een met de penceel verricht, of den ander kan het met de naald of het yzer mede uitdrukkken, zo wel allerhande ſtoffen, wol, zyde, zatyn, linnen, glas, water, goud, hout, ſteen &c. Zelfs moet men bekennen, dat de zuiverheid van haar yzer voor die des penceels niet behoeft te wyken.

Haare uitwerking.

Wat haare uitwerking aangaat, zy is voor het gezicht het geen de

Faam

Faam voor het gehoor is. De Schilderkonst heeft maar een *Origineel*, maar de Graveerkunde honderden. De Faam kan van de Schilderkonst veele wonderen vertellen in haar afweezen: maar de Graveerkunde maakt zich overal tegenwoordig. Zy vliegt zo wel de geheele waereld over, als de klank der galmende trompet des Geruchts. Alles, wat roemwaardig is, word in haar geheugboek aangetekend tot een eeuwige gedachtenis: en vermits de geheele welvaart, ja 't geluk of ongeluk van een deftig Schilder aan de wis- of onwisheid van den Graveerder staat, gelyk ik in de aanmerkinge der Konstprenten verder zal toonen, dient zodanig een Konstoeffenaar vry van vooroordeel te zyn, zonder drift of byzondere neiging tot deze of geene manier: maar hy moet alle mogelyke vlyt aanwenden om de dingen, die hy snyden of etsen zal, naauwkeurig na te volgen, op wat wyze of van wat Meester die ook zoude mogen weezen, zy zyn vlak of niet, donker en dommelachtig, of helder en klaar, zonder daar het minste by of af te doen als met toestemminge van den Schilder of Tekenaar. Het moet zyn gelyk een klaare spiegel, welke alle de voorwerpen zuiver en onvervalscht vertoont. Wat de oeffening belangt, daar is veel gelegen aan een fraaye handeling, om de dingen, die men snyden of etsen wil, met een goede bevalligheid voort te brengen. Daarom is het boven al noodzaakelyk deze drie dingen voor eerst vast en grondig te kennen, te weeten, de Tekenkonst, de *Perspectief* of Doorzichtkunde, en ten derden Dag en Schaduwe. Deze drie zyn zekerlyk de voornaamste, en maaken te samen de *Theorie* of grondkennisse van 't geheele werk. Verder dient hy zich naarstig te oeffenen in het arceeren met de pen of roodaarde, om alzo een vaste handeling te verkrygen. Daar en boven is het hem alzo noodzaakelyk veel naar 't naakte leven, en den gekleeden Leeman te tekenen, als den Schilders. Een Graveerder dient ook wel in voorraad te hebben eenige fraaye Prenten van de beroemdste Meesters, zo gesneeden als geëtst.

En plicht.

Van de algemeene welstand die in een schoone Prent vereischt word, benevens het onderscheid van Konst- en Boekprenten.

DERDE HOOFDSTUK.

DE bevalligheid van een welgesneede of geëtste Prent bestaat eerstelyk in een helder lichte en bruine schaduwe: hier onder verstaande, dat

Wat in een goede Prent vereischt word.

dat de zagte arceeringen op de gedaagde partyen byna onzichtbaar, en de toetſen of diepſels in tegendeel krachtig en zwart gehouden werden: ten tweden, dat het naakt fyn en dommelachtig, en de kleedinge wat grover, of ruiger, naar hunne eigenſchap, gearceert moeten zyn; doch alles zonder ommetrek, zo wel aan de zyde des lichts, als die der ſchaduwe, ja zodanig dat de uiterſte ommetrek alleen door de tint der gronden, daar tegen aangeweezen, kenbaar werd. Maar om het werk tot de hoogſte volmaaktheid te'brengen, en het groot verſtand en kennis des Meeſters te meerder te doen uitmunten, moeten de tinten der koleuren, zo veel als 't mogelyk is, daar mede in aangeweezen worden. Doch dewyl een Prent niet geheel in de fraaije ordinantie, ſchoone beelden, cierlyk bywerk, zuivere en gladde ſneede of geëtſte trek beſtaat, maar wel voornaamentlyk in een goede *harmonie* en redding van 't geheel, is 'er ten hoogſten aangeleegen, dat men wel toezie om zulks voor alle dingen in acht te neemen.

Onderſcheid tuſſchen een Boekprent en een Konſtprent.

Het is lofwaardig, dat de Graveerder de koleuren in zyn werk zomtydts aanwyſt, als het de zaak mede brengt, gelyk wit en zwart in dag en nacht, goede en kwaade engelen of geeſten, enz. Deze twee waarneemingen in een Boekprent oordeel ik heel noodzaakelyk, en het meerdere overtollig te zyn: ja al was 't om welſtand, zo houde ik het eer voor een inbeelding, of eigenzinnigheid, dan een vaſte ſtelling, ten ware het een loſſe Prent was die een volkomen Schildery wilde verbeelden: want daar is een groot onderſcheid tuſſchen Boekprenten en Konſtprenten. De eerſte geeven de zaak, die verbeeld word, te kennen, al ware het, by manier van ſpreeken, in wit marmer, baſreléve, ja in ſneeuw of zand getekend: en de andere zien alleen op den Meeſter, die het geſchilderd heeft, en op zyne konſt, nevens die des Graveerders en zyn vermogen. Daarom is het dat de Boekprenten een uitlegging van nooden hebben, en een Konſtprent niet: want de koleur is in d'eene 't geen in d'andere het ſchrift is.

Van het onderſcheid der Plaatſny- en Etskunde.

VIERDE HOOFDSTUK.

Voordeelen van de Etsboven de Snykunde.

VOlgens gemeen oordeel, en niet zonder reden, word de Etskunde voor loſſer en tekenachtiger gehouden als de Sny-of Graveerkunde, om dat tuſſchen 't etſen en tekenen geen onderſcheid is, ten opzichte van het *manuaal*: maar tuſſchen het tekenen en ſnyden is het

zeer

zeer groot. De handeling van de etsnaald is even als die van 't kreon of de pen. De plaat legt, gelyk het papier om te tekenen, vlak neêr. Het tegendeel bevind men in het snyden: want daar hout men het yzer in de vuist, byna *paralel* leggende aan de plaat; en de plaat legt niet vast, maar op een bol of zandkussen. Wat de kracht aangaat, die is ook ongelyk minder noodig in 't etsen, dan in 't snyden.

Bewys dat de Etskonst tekenachtiger is, en overeenstelling van ieders arbeid.

Om nu te bewyzen, dat het etsen onvermydelyk tekenachtiger moet schynen, en zulks ook in der daad is, zo zullen wy het een met het ander aanmerken in hunne byzondere bezigheden, ieder zyn modél voor zich hebbende: dan zal men bevinden de reden te zyn, dat de een zyn modél en plaat onbeweegelyk voor zich heeft, en alleen zyne hand roert; daar in tegendeel de ander byna nooit zyn werk stil kan voorderen na zyn modél, maar de plaat gestadig omdraait, dewyl de hand niet alleen het yzer bestuurt, maar de geheele arm mede arbeid; waar door het dikwils gebeurt, dat de Plaatsnyders de ongelykheid, welke tusschen hun nabootsel en het modél is, niet bezeffen konnen voor en aleer een deel, ja zelfs het geheel, gedaan zy. Ten dien opzichte oordeelen wy, dat het etsen in naauwkeurigheid en vaardigheid het snyden verre te boven gaat; ik zeg in vaardigheid, vermits men drie plaaten met etsen tegen een met snyden kan afdoen, ja meer. De twede reden, waarom men het etsen tekenachtiger stelt dan het snyden, is niet minder gegrondvest, vermits de groote overeenkomste die het zelve heeft met het tekenen, waar van de dagelykse ondervinding ons genoegsaam bewys geeft: want zo'er eens een Schilder of Tekenaar is die tot zyne verlustiging 't snyden met het yzer aanvaart, men zal 'er weder honderd tegen vinden, die zich tot het etsen met de naald begeeven zullen, en tamelyk daar in voorderen. Vraagt iemand na de reden? het is deze: om dat het snyden zo langsaam, in vergelyking van het etsen, voortgaat, waar in het ook zoude mogen weezen, 't zy dat het beelden, gebouwen, en wel voornaamentlyk landschappen zyn. Dewyl dan de Schilders of Tekenaars dit maar voor een tydkorting gebruiken, konnen zy niet gedoogen, dat hunne *concepten* van anderen geoordeeld of gecorrigeerd zouden werden. Derhalven willen zy die liever zelve met etsen uitvoeren, 't geen zy met snyden bezwaarlyk, ja onmogelyk, zouden konnen te weeg brengen, zonder alvoorens met ernst hunnen tyd, om de handeling van 't yzer te leeren, daar aan besteed te hebben; het welk meer na arbeid dan tydverdryf en liefhebbery zoude gelyken.

Reden waarom het een veel eêr dan het ander verkoozen word.

Men vind Plaatsnyders genoeg, die het etsen gebruiken tot hunne verlustiging om de gemakkelykheid: maar zelden vind men, zelf durf

ik

ik zeggen niet eenen Etser, die het graveeryzer zal gebruiken, dan des nood zynde.

Tegenwerping van de voorgaande stellinge.

Hier op zoude iemand konnen voorstellen, dat, nademaal ieder Schilder of Tekenaar een byzondere verkiezing heeft daar hy zyn meeste vlyt toe aanwend, (den een in 't ordineeren, d'ander in naauwkeurig te tekenen, weer een ander in het uitvoeren en de netheid der byzondere zaaken die hy voornaamentlyk te kennen wil geeven,) derhalven eigentlyk de naam van tekenachtig in het etsen niet volkomen aan de Schilders of Tekenaars kan toegeschreeven worden.

Beantwoord.

Op deze tegenwerping antwoord ik, dat ongetwyffeld die naam van tekenachtig niet van de moderne moet worden verstaan, dewyl het al een oud zeggen geweest is eer het etsen noch tot zulk een volmaaktheid gekomen was; gelyk het blykt in de tyden van *Carats*, *Titiaan*, *Antonio Tempeest*, &c. welke in de tekening uitgemunt hebben, en de naalde met geen ander oogmerk gebruikten, dan alleenlyk om de tekeningen, die zy de voornaamste en het waardigste achtten, aan de waereld te vertoonen, ten einde door dat voorbeeld d'onkundigen tot de zelve kennis en betrachting aan te moedigen. Waar uit men genoegsaam bespeurt, dat hun oogmerk geen ander geweest is, dan maar alleen om het geen, 't welk zy met eigene hand uitgewrocht hadden, zodanig te vertoonen, dat men 'er vast op kon gaan; weshalven men ook in de zelve naauwelyks meer als een omtrek ziet: maar deze is zo vast, en correct, dat, schoon de rest noch zo slegt gekrabt schynt te weezen, zy echter veel meer geacht en in waarde gehouden worden, dus van hunne eigene hand zynde, dan de geenen welke door de beste en beroemdste Plaatsnyders of Etsers uitgevoerd zyn. Wy hebben een voorbeeld aan die met het Vrouwtje by de put door *Carats* zelve geëtst, hoe veel dat deze verscheelt van d'eene die door *Le Potre*, en d'andere die door *Bisschop* gedaan is. Wat een groot onderscheid is 'er ook tusschen de werken van *Perier*, en die van *Bisschop*, wegens de tekenachtigheid en lossigheid hunner handeling? en in de Landschappen tusschen *Titiaan*, en die van *Perelle*? Meerder voorbeelden zoude ik konnen bybrengen, die de oudheid van dit spreekwoord bevestigen; maar het zou overtollig zyn: daarom zullen wy 't hier by laaten. Doch om de ongemeenheid moet ik den Leezer in 't kort eens verhaalen, hoe ik aan 't etsen gekomen ben, en op wat vreemde manieren ik al gewurmd heb, eer ik myn oogmerk kon bereiken.

Voorbeeld in driederley afbeeldingen van een zelve Prent.

Des Schryvers moeite tot het etsen aangewend.

Wanneer ik in myne jonge jeugd lust tot etsen begon te krygen, had ik daar noch weinig achting op gegeeven, wat het wel of kwalyk etsen was, ter oorzaake dat ik van oudts af geen andere voorbeelden gewoon

was

was te zien, dan oude Italiaansche zeer slegt gesneedene Prenten van *Rafaël*, *Michel Angelo*, *Paul Veronees*, *Tintoret* &c. en weinige geëtste: doch in de fraaije en correcte ommetrek, daar ook wel het meest aan geleegen is, waren de zelve uitmuntende. Hoe slegt myne onderneeminge in het begin uitviel, is wel af te meeten; vermits ik het nooit had zien doen, en daar en boven heel weinig en onzeker van gehoord. Als ik 'er noch op denk, moet ik my verwonderen: want het was niet ten eersten op 't koper of staal, maar op een stuk ly, met een vinger lange spyker, daar ik met een ongeloofelyken yver een scherpe punt aan gesleepen had, 't welk myne eigene uitvinding was. Hoe slegt en onbehaagelyk het 'er uitzien mogt, kan men wel denken. Voor eerst had ik het maar met een enkele arceeringe gedaan: daar na bezocht ik het met twee arceeringen kruiswys over malkander; 't geen 'er ook misselyk genoeg uitzag. Behalven dat, was het met geen andere pars gedrukt, dan met de nagel al vryvende. Echter ging my de lust daarom niet over: in tegendeel groeide de zelve meer en meer, niettegenstaande het zich zo zwart vertoonde, dat men naauwelyks kon bekennen wat het was. Myn Vader, dit gewaar werdende, kon zich van lagchen niet onthouden; en gaf uit de klucht twee à drie van die afdrukken aan *Bartolet*, en deze weêr aan *Natalis*, dien beroemden Graveerder, welke my daar na een weinig onderrichting gaf, nevens een kleen koper plaatje om te bezoeken. Doch wat had ik al duiten afgeschraapt en gesleepen om te bezoeken, eer ik die schoone plaat bekrabde! My docht, als ik maar schaduwe kon aanwyzen, dat ik dan myn oogmerk bereikt zou hebben: want daar was het my om te doen. Het Boek van de Etskunde, door *Bossé* beschreeven, kwam ter zelve tyd in 't licht. Toen was 't, houd op met martelen, lustig aan 't hout hakken, naalden slypen, grond kooken, plaaten veegen, sterkwater en was koopen, enz. daar ik te vooren geen beter raad wist om de plaat te bestryken, als met dikke en vuile olie uit de morsbak, en dan op gloeijende koolen zo lang laaten kooken, tot dat het zwart was geworden; 't welk my geen kleine moeite en verdriet veroorzaakte om 'er dezelve weer af te krygen wanneer het gebeeten was, konnende geen ander middel bedenken als de plaat in het vuur te steeken, waar door dezelve zo week wierd als lood. De zaak dan alzo ten goeden, en na myne wensch, geschikt hebbende, gebeurde het dat ik eenige Prenten van *Vouet* te zien kreeg, die uit Vrankryk kwamen; waar door my de lust merkelyk aangroeide: en ik zou zekerlyk al vroeg, door de gestadige oeffening, taamelyk gevoorderd hebben, ten ware myn Vader gevreesd had dat ik myne zinnen daar te veel aan mogt hangen, en myn schilderen daar door verachteren.

Hy ried het my derhalven af; zeggende, dat het noch wat te vroeg was om zulk een zwaaren tydverdryf te gebruiken; en leerende my toen wat anders, niet minder vermaakelyk als voordeelig, daar ik hem, maar boven al den Almachtigen, voor moet danken. Eenige jaaren daar na tot den huwelyken ſtaat gekomen zynde, ben ik naar Holland gereiſd, alwaar ik deze Edele Konſt tot myn groot vermaak hervat heb; 't welk my niet berouwt: hoewel zommige het oordeelen de oorzaak van myn ongeluk te zyn. Wat 'er van zy, weet God: maar had ik wat kaarſſen geſpaard, en den dag daar toe wat meerder gebruikt, zo zou 't my mogelyk voordeeliger in myne oude dagen geweeſt hebben. Nu zyn die twee Edele Zuſters te gelyk met myn gezicht verdweenen.

Voordeel uit dit voorbeeld te trekken.

Ik laat de Leezers oordeelen, of zy ooit vreemder manier van etſen gehoord hebben. Doch ik heb dit hier te meer ingevoegd, op dat men daar aan moge merken hoe een yverig menſch, wanneer hy beter onderrichtinge krygt, met 'er tyd noch tot zyn voorneemen geraakt. 't Is waar, veele Jongelingen zouden geen geduld gehad hebben om zo zonder Meeſter te vroeten: maar dat een naarſtige Leerling, van zynen Meeſter afzynde, zich daar na zelve door vlytigheid en ſtudie dikwils voortzet, is natuurlyk, ja zo, dat zy hunne Leermeeſters ſomtyds in zuiverheid, gladdigheid, en vaardigheid verre overtreffen, zo wel in 't etſen als in 't ſnyden, te weeten voor zo veel het yzer en de naalde eenigſins aangaat, maar niet in de kennis. Door kennis verſtaa ik, de gelykeniſſe in een ſchoone troonie, handen, en voeten &c. te houden, gelyk in 't twede Hoofdſtuk gemeld is, alwaar gezegt word, dat de kennis in een correcte tekening, *proportie*, en *perſpectief* beſtaat: want in de gelykeniſſe van die voornoemde deelen word doorgaans de meeſte gebreklykheid beſpeurd, om dat zy die gemelde kennis niet hebben; 't geen daar uit ſpruit, dat zy niet genoegſaam uit de hand leeren tekenen, groot na kleen of kleen na groot, maar zich altyd op ruiten gewennen; 't welk een boere jongen ook wel doen zou konnen, als hy maar eenigſins de afdeelinge der ruitjens verſtond, en het kreon in de hand kon vatten. Buiten dat konnen zy evenwel noch genoeg miſſen, wanneer zy hun voorwerp, ſchoon op ruiten getekend, op de plaat doortrekken: want het minſte met de ſtift van de omtrek afgaande, 't zy binnen of buitenwaarts, is het datelyk te dun of te dik: doch zulks kan de Leerling niet zien, om dat zyn oog die zuivere kennis niet heeft. En ſchoon hy al weet, dat hier of daar een weinig te buiten gegaan is, acht hy het niet; denkende, dat het zo naauw niet luiſtert. En of hy meent het zelve in 't etſen of ſnyden te verhelpen, dat is mis: want eer hy zo ver komt, is het al vergeeten. Zy denken gemeenlyk niet

En wat tot de Konſt vereiſcht word.

Nevens de middelen tot voorkoming.

En redenen van hun gebrek.

ver-

verder, als op het geene daar reedts ſtaat. Waar uit dan lichtelyk is af te neemen, dat een Leerling, die niet weet waar de ſchoonheid in beſtaat, ook niet weeten kan dat een weinigje verſchillendheidts in een troonie, arm, of hand, een misſlag van zulk een groot belang is. Ten tweden ſteekt 'er deze niet mindere zwaarigheid noch in, naamentlyk, wanneer zy aan 't etſen of ſnyden gaan, ſchoon de ommetrek correct op de plaat getekend ſtaat, dat zy de zelve evenwel te buiten gaan konnen wanneer zy met de ſchaduwe of arceeringe beginnen: en dewyl dit zeer dikmaals gebeurt, zal ik'er de oorzaak af verhaalen.

Wanneer men iets etſen of ſnyden zal, dient het achterwerk altyd eerſt begonnen te worden, 't zy gebouwen, landſchap, of effene gronden; op dat het voornaamſte altyd tot het laatſte bewaard werde, ter oorzaak dat de hand dan reedts aan de gang zynde, men daar na het geen, daar het meeſte aan gelegen is, met minder ſchroom, en meerder ſtoutigheid moge aantaſten. Wanneer nu de jonge maats een grond achter hun beeld, naakt of gekleed, zullen ſnyden of etſen, doch met ſnyden wel het meeſt, zullen zy niet alleen met de arceeringe tegens den omtrek ophouden of ſtuiten, maar'er ſomtydts over heen loopen; weshalven die deelen, het zy arm, been, of hand, onvermydelyk hunne regte proportie en hoedanigheden moeten verliezen. Hier door worden die byna onzichtbaare en tederlyk zwellende muskelen, plooijen en holligheden geëffend, en by gevolg gelyk en ſtyf. Wat dan gedaan? Men gaat evenwel met het werk voort: doch zo zy die misſlagen al ontdekken, dan is het ſomtydts, ſchraap daar wat af, bruineert, ſlypt en vryft tot dat het weer goed werd; 'twelk noch een goed hulpmiddel in den nood is. Maar ach! hoe zelden gebeurt het, dat men het zelve gebruikt? want is 't een zaak daar juiſt niet aan gelegen is, dan blyft het zo, en men ziet'er verders niet naar om. 't Is niet van hooren zeggen dat ik dit weet: maar door een naauwkeurig onderzoek ben ik tot die ervarenheid gekomen. Daarom behoorden die geenen, welker neiging tot de Graveerkunde ſtrekt, zich alvoorens by een Schilder te begeeven, om een bekwaame kennis van de ſchoone proportie te leeren; door wiens onderrichtinge zy in ſtaat gebragt worden van alles voor de vuiſt deftig na te tekenen, 'tzy prenten, tekeningen, ſchilderyen, pleiſter, ja ook zelfs het leven. Want by de Schilders leert men eerſt de *Theorie*, of kennis der proportie, en daar na de practyk van 't coloreeren; waar tegen by veele Plaatſnyders, den goeden niet te na geſproken, eerſt de practyk of het *Manuaal* geleerd word.

Groote misſlag in 't leggen der achtergronden veroorzaakt.

En middel tot leering.

Wat aangaat het ſchraapen, bruineeren, en uitſlypen, hier voor

gemeld, 't is een zaak die wel verstaan dient te worden, alzo het de kwalyk gelegde arceeringen, 'tzy te bruin of te hard, niet betreft, maar wel den ommetrek, gelyk ik met het voorbeeld dezer troonien myne meening klaarder zal te kennen geeven.

Nevens voorbeelden van goed en kwaad in de nevenstaande Plaat.

In die van A ziet men de gearceerde grond over den ommetrek van de wang heen geloopen, waar door by gevolg zich de zelve meerder ingevallen vertoont als in die van B, en men alzo geen ommetrek meer gewaar word. Als men nu de zelve troonie zal opmaaken, en die wang weder te regt brengen, dan moet noodzaakelyk van binnen zo veel van de grond afgeschraapt werden, dat het zyne voorige zwellinge weder kan bekomen: en indien de troonie een vierde part kleender is, zal het onderscheid zo veel te grooter zyn, voornaamentlyk in een conterfeitsel, noch te meer, als de zelve in *profiel* of geheel op zy was, gelyk C aanwyst, in de welke men ziet hoe weinig van de tip der neus, mond, of kin, met de grond dient weggenomen te worden om een ander wezen en gelaat te doen voortkomen: waar uit genoegsaam blykt, dat zulks in de gelykenis een groote verandering baart.

Noodzaakelykheid in 't eerst aanleggen van de achtergrond.

Het is zo wel in deze, als in de Schilderkonst, een vaste regel, altyd met de grond of het achterwerk eerst te beginnen. Om de zelve reden dat de Schilders het doen, doen de Graveerders het ook, zo wel in 't etsen als in 't snyden: want als de beelden, zynde het voornaamste, voltooid zyn, rekent men het geheele Stuk gedaan. Dan retokeert men verders het *generaal* maar alleen om een *harmonie* of houdinge daar in te brengen, hier wat meer kracht, en daar wat flaauwer &c. Doch daar wy nu van spreeken, te weeten het schraapen, dat raakt het snyden alleen; en in 't etsen doet men niet als stoppen, of het moest reedts gebeeten zyn.

En aanwyzing wat het stoppen eener Plaat zy.

Nu zoude my iemand mogen vraagen, of het geen, 't welk men gestopt heeft, wel opgemaakt kan worden voor aleer het gebeeten is: by voorbeeld A, wanneer de arceeringe, die daar de zwelling van de wang weg neemt, met stopgrond gestopt wierd, of men dan op de zelve grond met een fijne naald die voorige rondigheid niet weêr aan zou konnen wyzen, om alles gelyk te laaten byten?

Middel om veel moeite weg te neemen.

Waar op ik antwoord, dat zulks geen goed werk kan voortbrengen: maar ontbreekt 'er iets aan, zo moet men 't verders met het yzer uitwerken. Doch buiten dit zal ik echter noch een middel aanwyzen. Neemt een bruineerstift, en maakt de zelve heet, maar niet zo heet dat het op de grond kan sissen. Vryft daar

mede

mede zagtjes en schielyk over het geen, 't welk gy uit wilt hebben, zo zullen alle de arceeringen toe gaan: en dan behoeft men niet te stoppen of te byten. Ets daar dan weder op 't geen noodig is, en aldus kan men het alles te gelyk laaten byten. Deze aanmerking is heel noodzaakelyk, doch voornaamentlyk die van de ommetrek zo onachtzaam niet te vernietigen, als de voorbeelden A en B hier aanwyzen.

Ik geef maar eens te bedenken, wanneer een fraaye Ordinantie van een beroemd Meester op zulk een wys wierd uitgevoerd, hoe weinig het zelve als dan naar *'t principaal* zou gelyken. En evenwel gebeurt zulks meer als te veel. Nochtans is het zonder die voorige kennisse onmogelyk een Meester te worden: want zo iemand onbedachtelyk iets mistekent, en hy ziet niet dat die misslagen zich opsteeken en hem overtuigen, kan hy de zelve onmogelyk ook verhelpen. Zelfs groote Meesters begaan somtydts zulke misslagen, gelyk het blykt aan *Audran* in eene zyner Batailjes na *le Brun*, wat voor slegte handen en vingers hy op zommige plaatsen gemaakt heeft, zo smal als of het penceelstokken waren, voornaamentlyk die vlak open staan, als die van *Porus* den gevangenen, en die van *Darius* voor aan. Ik kan my niet genoeg verwonderen, dat *Audran* in zo een heerlyk werk zulke misslagen niet verbeterd heeft, nademaal hy een der beste Meesters was die ooit onder de Plaatsnyders is bekend geweest. 't Is wel waar, dat het een kleene zaak is ten opzichte van zo een groot werk; doch evenwel dit alleen maakt het zelve onvolmaakt: en dat heeft *le Brun* ondertusschen op zyn kerfstok. Maar noch slimmer is hier in Holland met het zelve werk, door *Schoonebeek*, te *copieeren* gepleegd: want die persoon schynt al zyn kracht en vermogen ingespannen te hebben om dat heerlyk werk te vernietigen: want daar is noch tekening, noch houding in. Alle de wezens, die in het *Principaal* schoon en deftig zyn, daar heeft hy een deel grimbakkussen van gemaakt: ja alles is kreupel en lam.

Slegte Copyen door *Schoonebeek* gemaakt.

Aanmerkingen over de Arceeringen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Wat omtrent de Arceering moet waargenomen zyn.

HEt beloop der arceeringen geeft mede een ongemeene vernoeginge aan onze oogen, vermits alles, wat 'er is, door de zelve kenbaar word ten opzichte van de natuur en eigenschap, als wol, zyde, staal, water, zilver, hout, steen, zand, &c. welke dingen in 't etsen en

ſnyden een byzondere uitdrukkinge vereiſchen: doch in 't etſen gaat het veel vaardiger voort, te meer als men met het yzer eenigſins kan omgaan. De Franſche Konſtenaar *Audran* heeft daar in voornaamentlyk uitgemunt. De Kathuizer Monnik *St. Bruno*, van *Bartolet* geſchilderd, en door *Natalis* geſneeden, is verwonderenswaardig ten opzichte van de natuurlykheid der dingen; welke hy met byzondere arceeringen, en de uitmuntendſte netheid, daar in aangeweezen heeft.

Dwaaling veeler Liefhebbers in het verkiezen van Prentkonſt.

Wanneer nu een groot Meeſter zyne konſt in het koper na alle de regelen met zyn uiterſte vermogen getoond heeft, vind men nochtans een ſoort van onmogelykheid om de menſchen te konnen doen begrypen waar in de rechte konſt en weetenſchap eener ſchoone en konſtige Print beſtaat: want de meeſten letten tegenwoordig maar op de gladdigheid der ſneede, zonder onderſcheid te maaken op 't geen hun voor komt, ja al ware het noch zo kwalyk geordineerd of miſtekend. Dit valt hard voor de geenen, die beter weeten.

Redenen van de moeijelykheden eens Plaatſnyders.

Ten anderen is een Plaatſnyder of Etſer zo gelukkig niet als een Schilder of Tekenaar: want deze maaken wat zy willen, of ten minſten wat zy konnen; en de Graveerders moeten hen navolgen, al zyn ze noch zo ſlegt. Doch dat is noch niet met al, mogten zy hun etſen of ſnyden maar handelen met zo veel vryheid als de Schilders hunne penceelen of kryten doen: dan zouden zy meerder luſt krygen om veel fraaijer dingen voor den dag te brengen, gelyk andere ſchrandere Geeſten voor dezen gedaan hebben, welke de vrye wil en macht hadden, en zich aan niemand verbonden, gelyk veele tegenwoordig in tegendeel moeten doen. Hoe zelden komt het hun voor na een ſchoon Schildery of uitgevoerde Tekening te etſen of te ſnyden? Dit heeft my menigmaal doen denken, dat veele braave Meeſters meer kennis bezitten, dan zy ons door hun werk toonen. Gelukkig de zodanige, welker ſtaat en gelegentheid toelaat, al ware het maar eene plaat, na hunne konſt, luſt en vermogen uit te voeren. Maar helaas! de tyden laaten zulks niet toe, inzonderheid in deze zo beroemde en vrye Landſchappen. Daar

Zwarigheden die den Plaatſnyders veelmaal ontmoeten.

en boven ziet men veele Konſtenaars zuchten, en onder den zwaaren arbeid kikhalzen, welken door de Schilders of Tekenaars ſomtydts zulke ruuwe ſchetſen of tekeningen toegezonden worden, waar in men het rond van het vierkant, en het ſcherpe van het dommelachtige, noch de wol van de ſteen naauwelyks kan onderſcheiden, ja daar zy zelve, in dezer plaats eens geſteld zynde, en diergelyke tekeningen van anderen ontfangen hebbende, kwalyk zouden konnen uitkomen. Gelukt het echter den Plaatſnyder wel, dat hy de meening getroffen heeft, de Schilder of Tekenaar maatigt zich de eere aan: indien kwalyk, de misſlag

ſlag word op den Plaatſnyder of Etſer geſchooven. Derhalven ware het te wenſchen, dat de Plaatſnyders, eer zy een plaat na dusdanig een tekening of ſchets, begonden, met den Schilder of Tekenaar raadſlaagden, om te weeten of 'er ook eenige twyffelachtige dingen in waren, op dat zy op geen zwak fondament kwamen te bouwen, maar met zekerheid mogten te werk gaan. Middelen om die voor te komen.

Daar en boven acht ik het niet alleen nut, maar noodzaakelyk, dat de Schilder of Tekenaar alle zyne byzondere ſtoffen aanwyſt: by voorbeeld, het onderſte of de borſtweering van een gebouw verbeeld ruuwe ſteen; de kolommen en pilaſters, nevens het beeldwerk en de ornamenten, marmer, enz. op dat de Plaatſnyders het eerſte met gebrokene arceeringen ruuw aantoonen; de beelden, nevens 't geen van gladde en blinkende ſtoffe is, zuiver en glad met het yzer uitvoeren; en weder het bywerk met de naald wat grover etſen; het houtwerk, met lange, en na de draad van 't hout, gebrokene arceeringen; de boomen, na het beloop der meijen en zwieren des loofs; de gronden, ſlangswyze en mede gebroken. Alle deze waarneemingen behoorden zo wel in 't generaal als in 't byzonder aangeweezen te worden, nevens de vermindering van 't verſchiet; doch niet gelyk ſommige doen, met verwydende arceeringen, maar met het verdigten en verfynen der zelve. Dan zoude men zich over de Tekenaars zo veel niet beklaagen, noch deze zich door hunne tekeningen kwalyk gevolgd te hebben verongelykt houden. Met deze dingen waar te neemen zoude men waarlyk iets fraays, na de regelen van de konſt, voor den dag konnen brengen, te meer als 't een zaak van aangelegenheid was, en men het wel wilde betaalen: hoewel zulks geen meer moeite is voor iemand die het verſtaat, als anderzins. Wat een Plaatſnyder behoorde voor en in het ſnyden te doen.

Ik hebbe Tekeningen van *Goltſius* gezien, in de welke hy alle byzondere dingen duidelyk had aangeweezen. 't Geen tedere of gladde lichaamen verbeeldde, was wel gewaſſen, ook met roodaard of zwartkryt zuiver gedoezeld. Het ruuwe en grove had hy met de pen of zwartkryt wakker aangetaſt; het welk 't een donkerder, en 't ander lichter van ſchaduwe deed voortkomen, even of 't een Schildery waar. Doch dat men zulks tegenwoordig niet ziet, behoeft niemand te verwonderen: want *Goltſius* plagt zyne eigene modellen te maaken. En als een braaf Schilder overdenkt, wat ſteen, hout, vleeſch, wit of zwart moet zyn, eer hy zyne verwen op 't paneel begint te leggen, zo deed ook *Goltſius* als hy iets in 't koper zou graveeren. Hy heeft in zyne modellen alles willen aanwyzen, ſchoon hy de konſt noch zo vaſt en zeker had, op dat hy na een lichte ſchets zyn gantſche werk zoude konnen doen, en Voorbeeld van *Goltſius* in zyne manieren van tekenen voor het Plaatſnyden.

dat

dat niets hem mogte ontgaan; overweegende, dat men nooit een zaak van aangelegenheid op zyn geheugen moet laaten aankomen. Daarom heb ik zulks duidelyk in 't nevenſtaande voorbeeld willen aantoonen, met 'er zo veele verſcheelende ligchaamen in te brengen, gelyk men ziet: want buiten dat het net getekend is geweeſt, heb ik echter met verw de byzondere koleuren der zelve aangetoond: zynde de muur A ruuwe ſteen: B, het kind, teêr van ſchaduwe: C het pottje van blinkend koper: D wit, doch glad marmer: E de pedeſtal of voet van hartſteen. F de houte ſchutting, daar een doek op legt, draadig: zynde wyders de lucht en het verſchiet G hoe verder hoe flaauwer en fynder. Door dit aan te wyzen heb ik noch een twede voordeel, naamentlyk, of het gebeurde dat ik myne half gedaane plaat niet konde opmaaken, door 't een of 't ander ongeval, dat een ander dan door dat ſchrift altyd myne meeninge kan verſtaan, en myne plaat voltooijen. Ja ik kan iemand, welke liever zoude lyden dat over alle de Stukken of Schilderyen, die hy mogt komen na te laaten, de kwaſt geſtreeken wierd, dan dat 'er een ander, die zyne meening niet regt verſtond, de handen aan zou ſlaan om ze op te maaken.

Voorbeeld in de nevenſtaande Print.

Naauwkeurige aanmerkingen over het ſtippelen van veele Plaatſnyders in hunne werken.

ZESDE HOOFDSTUK.

Miſbruik in het ſtippelen begaan.

Veele waanen, dat zy met ſtippelen de ſmeltende rondigheid tegens de hoogſels konnen verbeelden: maar zy zullen zich altoos bedroogen vinden, dewyl zulks een groote ſchraalheid veroorzaakt. Derhalven is die manier niet goed: het arceeren ſtaat beter, en komt ook meer overeen met de ſchaduwen. Het ſtippelen gebruikt men wel in tyd van nood als men op den dag niet kruiſſen wil, en ook wanneer de ſchaduwen al te wyd gearceerd zyn, om de *reflexien* wat duidelyker aan te wyzen in plaats van weer over te kruiſſen, voornaamentlyk tegens het licht aan; hoewel het echter beter is, als men 'er met een fyne naald een enkelde arceeringe over haalt: en ſchiet men dan na gedachten noch te kort, dan zou ik de zelve arceeringen met een fynder naald wat verder haalen: maar die zulks ten eerſten zo ver brengt als het behoort, en dan op de einden wat geſtopt, dat zou een veel beter middel weezen. Wie dit verzuimt, moet zich wel met ſtippelen behelpen: doch zy moeten ook niet te digt by een zyn.

Middel om dit voor te komen.

Beſt

Beſt is het met de fijne naald eerſt de arceering een weinig verder gehaald, en dan met een fijnder noch wat langer getrokken, tot dat men ze eindelyk in een fijne ſtip verlieze; het welk wy gebrookene arceeringen noemen, gelyk de oude *Viſſcher* zyne Boertjes na *Oſtade* plagt te doen, daar door zeer aardig de koleur in een tronie aanwyzende, om de zelve tot het hoogſte licht op te helderen. Het is voor iemand, die de vaſtigheid van de naald noch niet heeft, zeer behulpſaam en ook vaardig. Als men zich daar in oeffenen wil, behoeft men niet te ſtoppen om de arceeringen te verdryven: want de ſtippen, aldus verlengd, doen zo veel als ſtoppen: en daar op kan men zeker gaan, te meer als men wel onthoud eene en de zelve naald daar toe te gebruiken waar mede de arceeringen op den dag, om de rondigheid, mede gehaald zyn: en de ſchaduwe moet men weder verdryven met de eigene naald daar de ſchaduwen mede gelegt zyn. Alsdan zullen die ſtippen van de grove naald in de ſchaduwe zich niet al te zichtbaar vertoonen: doch wil men de allerlaatſte ſtippeltjes op den dag met een weinig fijner naald bewerken, dat kan men doen; maar om dat de ſchaduwe ſchielyker ophoud als de rondigheid op den dag, zo zou ik geen andere gebruiken; want die ſtippeltjes luiſteren wat naauw voor iemand die curieus wil weezen. Daar en boven moeten zy egaal, ik wil zeggen, even wyd van malkander, zyn, en niet tuſſchen de einden der arceeringen. Vraagt my iemand, of men iets, 't geen te wyd gearceerd is, met ſtippen niet zou konnen verdonkeren, in plaats van een derde arceering daar over te ſlaan? Ik oordeel ja, zeer wel. Op zodanig een wyze zou men een luchtig ding konnen uitvoeren: maar het is wat langduuriger arbeid. Die dingen, alzo gewerkt, ſtaan als of zy gewaſſen zyn: want met arceeringen, of ſtreepen, halve, noch kleinder, en ſtipjes, kan men een voorwerp zo veel en zo weinig verduiſteren, als men wil, en zulks zeer gemakkelyk. *Boulanger* heeft in zyne Prenten, na myn oordeel, al te veel geſtippeld: want dan gelykt het meer na *miniatuur* als iets anders: daarom hou ik niet veel daar van. De reden is, dat de ſtippelen zo ongelyk en ſchraal zyn; 't welk veroorzaakt word doordien men de eene wat harder tikt als de andere; waar door in het byten de eene dieper in 't koper gaat als de andere, al is het noch zo een kleen ſtippeltje. Men moet ook gelooven, dat wy geen ſtippen konnen maaken zo rond als 't behoort: zy zyn altyd min of meer langwerpig: en als men ze door een vergrootglas zag, zou men zulks gewaar worden.

Hoe men het ſtippelen gebruiken moet.

En misſlag daar ontrent.

Ik heb Prenten, van *Goltſius* geſneeden, gezien, alwaar de flaauwe tint op de rondigheid zo wel gekruiſt was, als in de ſchaduwe: maar

dit moet in het etsen niet waargenomen worden, maar wel in het snyden, inzonderheid als de dingen tot het uiterste uitgevoerd zyn, om dat in het etsen de kruisarceering een aankomende schaduwe aanwyst, en alsdan kan men zulks genoegsaam met stippen doen, behalven dat de vlak gedaagde voorwerpen zo veel bruinte op den dag niet van nooden hebben.

Middel om iets wel uit te kloppen in de Plaat.

Indien men nu iets mis heeft, en men wil het uitkloppen en weg doen, zo neem de proefdruk, en plak die heel net achter uw plaat, en dan uitgeklopt al het geen gy daar uit wilt hebben. Dit gaat zo zeker, dat, al was het maar een oogflikkering, ja een hairtje, by manier van spreeken, zulks kan niet missen: en wil men op het papier niet kloppen, zo drukt men het met een scherpe punt in 't koper, dat men het zien kan: 't is even goed, hoewel 'er weinig aan een proefdruk gelegen is: doch de gemelde druk, eens droog zynde, deugt niet meer tot dit gebruik. Derhalven moet het aanstondts geschieden na dat zy van de pers komt: want maakt men het weer nat, zo zal het altyd onwis, en de plaat ongelyk zyn. Om deze kleene plaatsen of misgebeetene vlakken noch gemakkelyker te vinden en uit te kloppen, hoewel het by veele Plaatsnyders voor een geheim word gehouden, zal ik echter voor den leergierigen niets verbergen. Men neeme dan een fijne draad of snaar. Slaat die kruisweegs om de plaat, de zelve op de kant zodanig vast bindende, dat het middelpunt van het kruis net op het misgebeetene vlakje of plaatsje kome. Leg uwe plaat alsdan het onderste boven op een gladde en harde steen, en klop 'er zagtjes met een puntige hamer op, na dat de vlak groot of kleen is. Neem dan stof van den oliesteen, en schuurt het daar mede uit. Door dit middel kan men alle plaatsen, hoe kleen de zelve ook zyn, achter op de plaat vinden, zonder dat 'er een hair aan scheelen zal.

Ander middel tot het zelve.

Van het etsen der Basreléves.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Opmerkingen en vergelykingen over het etsen van *Perier* en *P. Santi* in de Basreléves.

DEwyl vast gesteld is, dat tot ieder byzonder voorwerp byna een andere handeling behoort, zo dunkt my dat dit vooral in de Basreléves plaats vind: want veele, die na een fraaije schildery of tekening iets goeds zullen etsen, staan zeer verleegen als zy aan het namaaken en afbeelden van de Basreléves komen. Zy leggen die arceeringen aan evenals in andere voorwerpen; en my dunkt, dat 'er een groot verschil

in

in is, inzonderheid als men die niet op de wyze en manier van *Perier*, en *Petro Sancti*, maar na de regelen der konst wil behandelen, hoewel de eerstgenoemde zulks nochtans beter verstaan heeft als de laatste, dewyl zyne werken de steenachtigheid en tekening beter behouden: echter heeft hy noch van 't zyne daar by gedaan; doch den ander byna zo veel, dat zy daar door onkenbaar worden. Zyne plooijen zyn wel fraay, doch overtollig, en aan de steen niet eigen, maar meer na goud, zilver of brons gelykende, en zich beter in prent als in steen vertoonende. Het naakt, de proportie, de muskels, noch de beweeging heeft hy, myn 's oordeels, gantsch niet verstaan: en derhalven erken ik hem op ver na niet voor den besten. Als ik de waarheid zal zeggen, zy zyn goed voor een tekening: maar wanneer men het leven daar by zag, zou men'er vry wat onderscheid in vinden. Ten anderen is het niet mogelyk, dat zo veel Basreléves, als 'er te Romen of elders gevonden worden zo buiten als binnens huis, in en op de Zegenboogen, Friesen, Nissen, Timpanen, Pedestallen, oude Muuren, Tombes, Kolommen en Vaazen, die zy altemaal uitgezocht en nagetekend hebben, zo net op hunne daaging zouden staan, regter en linker dag, gelyk zy die alle uitbeelden. Ik denk, dat 'er wel geweest zyn, die van boven, van onderen, vlak van vooren, ja van alle kanten verlicht waren: en by de kaars geloof ik niet dat zy de zelve nagetekend hebben, maar zekerlyk de schaduwe na hun eigen goeddunken daar by gemaakt.

Iemand vraagde my eens, nademaal alle die Basreléves op veele ongelyke plaatsen staan, of 'er niet wel eenige bywylen door den eenen of den anderen afgevormd zyn, mogelyk ook wel nageboetseerd, na de welke zy dan hunne tekening geschaduwd hebben, de zelve na hun goeddunken schikkende, linker of regter dag, zo als men die gemeenlyk gebruikt; het geen ook mogelyk is. Men zoude zommige mede van boven, van onderen, van de zyden, van vooren, en van achteren konnen doen daagen, om in alle gelegentheden en voorvallen te gebruiken; 't welk een deftige zaak zou zyn voor de geenen, die niet of weinig konnen boetseeren.

Wy hebben gezegt, dat wy de Basreléves van *Perier* beter oordeelen, als die van *Pietro Santi*, voor zo veel de tekening aangaat, maar wegens het uitvoeren op verre na zo goed niet, schoon de dingen van *P. Santi* geen eigenschap met het steen hebben, om redenen die aangeweezen zyn. Doch veele meenen, als het beelden van drie á vier voeten lang waren, dat zy wel een ander oog zouden hebben; want dan zouden de partijen wat kloeker zyn, en die van *Perier* in tegendeel

zich al te yl en plomp vertoonen: het geen ik niet ontken. Nochtans zullen zy met my moeten toeſtemmen, dat het een goede aanmerking is, om aan te wyzen hoe veel het houwen uit ſteen, of dryven in goud en zilver verſcheelt. Doch het is ook waar, dat, indien *Perier* zyne dingen zo wel uitgevoerd had als *P. Santi* de zyne, de zelve noch veel fraaijer en van meerder gebruik zouden geweeſt zyn: want het is veel gemakkelyker iets uit te laaten 't geen overtollig is, als 'er wat meerder by te doen. Het is niet onwaarſchynlyk, dat *P. Santi* heeft gedacht met het zyne aldus uit te voeren den Schilders, Beeldhouwers, en Dryvers, meerder dienſt te zullen doen als *Perier*.

Nevens eenige aanmerkingen daar over.

Zo even is gezegt, dat *P. Santi* mogelyk veel uit zyn eigen geeſt daar by heeft gedaan. Nu zou het ook konnen weezen, dat *Perier* de voorwerpen van een verder afſtand nagetekend heeft, waar door hy alle die kleenigheden niet heeft konnen zien: en behalven dat, geloof ik, heeft *P. Santi* zyne meeſte Basreléves na binnenwerk getekend, in zaalen, kamers, en andere beſlootene plaatſen, onbeſchadigd: daar *Perier* mogelyk naar buitenwerk, als voorgevels, fronteſpieſſen, frieſen, en diergelyke, door de lucht, regen en wind half verteerd, heeft getekend. Men zou noch meer konnen zeggen, als, by voorbeeld, dat *Perier* alleenlyk heeft gewerkt om aan de waereld te toonen dat 'er zulke deftige dingen te Romen waren, daar by zyne luchtige en vaſte manier van tekenen; en dat *P. Santi* niet alleen zyn profyt heeft beoogd, maar daar en boven een algemeene nutheid voor de naauwkeurige oeffenaars, en meer anderen. Doch wat hier van zy, laaten wy aan curieuzer onderzoekers over.

Des Schryvers manier in het behandelen der Basreléves.

Wat de regte handeling in de Basreléves aangaat, ik acht voor al noodig, dat het alles overal even grof en fyn met een zelve naald geëtſt werd, zonder onderſcheid van ſtoffe, want dit is het daar het meeſt aan ontbreekt, indien men het ſteenwerk wel wil verbeelden, ten ware het maar een graauwtje was met een voorgrond en verſchiet: alsdan zouden de arceeringen moeten verminderen na de *Perspectief*.

En zyne opmerkingen wegens het licht in de zelve.

Daar word ook weinig acht gegeeven op de daaging der Basreléves: want veelmaal zullen dingen, die kantig en in het zonnelicht geſchilderd zyn, met een gemeen licht in de Plaat door de rondigheid der ſchaduwen gedaagd worden; en ſomtydts ziet men het tegendeel. Dit ſtaat immers den Etſer, noch Plaatſnyder, vry. Die volgen moet, volbrengt den wil des anderen, als hy de voorgegaane voetſtappen naauwkeuriglyk navolgt. Wat het Basreléve dan belangt, daar voegt in het etſen geen kantige daaging, noch zonneſchyn by, om dat het daar door zynen grootſten welſtand verlieſt: maar omtrent ſtoffagie in zonneſchyn, dat komt zo naauw niet.

Van

Van de Plaatſnykunde en het leggen der Arceeringen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

HEt is te verwonderen, dat van zo veele konſten en handoeffeningen, als 'er in de waereld zyn, de Graveerkonſt alleen zo weinig beſchreeven is, doch wel veel en omſtandig van de Etskunde: de reden daar van is voor my niet wel te begrypen. Veele Schilders en Liefhebbers der Schilderkonſt hebben een zonderlinge luſt en yver getoond om iets of wat daar van op te haalen, immers zo veel zy konden, en oordeelden tot een algemeene opkweekinge en nutheid der geenen, die zich daar in oeffenen wilden, noodig te zyn, of om te toonen dat zy kennis daar van hadden. Maar geen Plaatſnyder heeft, by myn weeten, zulks ooit gedaan, mogelyk om dat zy zich niet vertrouwden het zelve na vereiſch van zaaken te zullen doen, of om dat zy het aan een ander niet wilden gunnen; houdende het voor een geheim, 't welk niemand als zy alleen bezitten. Doch de waarſchynlykſte redèn daar van oordeel ik te zyn, dat die Konſt zo laat te voorſchyn is gekomen; 't geen klaarlyk blykt, vermits de Romeinen tot in het bloeijen hunner laatſte eeuw daar noch niet af geweeten hebben.

Gebrek aan Schriften deze Konſt betreffende.

En onderzoek na redenen daar van.

Het is zeker, dat de Graveerkonſt, zo wel als de Schilderkonſt, zo veel op de *Theorie* of kennis als op de *Practyk* of handeling gegrondveſt is, en dat 'er van beide vaſte en zekere regelen zyn, welke, ordentelyk nagevolgd, iemand tot een Meeſter konnen maaken. Waarom dan zodanige regelen niet gemeen gemaakt, op dat de Leergierigen die voor oogen hebbende, daar van kennis mogten krygen in het geen zy beoogen? Gelyk de geenen, welke ergens na toe willen, het zy een ſtad of dorp, eerſt onderrigt werden waar die geleegen is, daar na de weg om 'er toe te komen, kiezende de naatſte en beſte.

Wat in deze Konſt zo wel als in de Schilderkonſt te gelyk waar te neemen is.

't Is niet vreemd, dat 'er meer Plaatſnyders tot Schilders zyn geworden, dan Schilders tot Plaatſnyders; dewyl de Schilders zo veel fraaije boeken hebben tot aanmoediging en opwekking hunner geeſten, door vernuftige Meeſters in 't licht gegeeven: daar de Graveerders in tegendeel geen een hebben 't welk hunne konſtoeffening betreft. Doch gelyk alles zyn tyd heeft, moeten wy ook hoopen, dat het noch wel eens zo ver zal komen.

Waarom de Plaatſnyders meer tot de Schilderkonſt over gaan, als deze tot de andere.

Nam mora dat vires, teneras mora concoquit uvas,
Et validas ſegetes, quod fuit, herba facit.

Ondertuſſchen zal ik onbeſchroomdelyk de zaak by de hand vatten, en

na myn klein vermoogen openbaaren wat ik daar af verſtaa: is het niet geheel, ten minſten een gedeelte voor zo ver die konſt het ſchilderen betreft, doch buiten het *Manuaal* of handeling, waar van ik de uiterſte ervarenheid niet en heb: zulks dat, of ik 'er echter iets van ophaal als tot myn voorneemen onvermydelyk dienende, het doch onder verbetering zal weezen van de geenen welke beter weeten. Immers hoop ik, dat myne pooginge voor geen verwaandheid zal opgenomen worden, dewyl ik niets anders beoog als alleen daar door andere braave geeſten op te wekken, en door deze kleene vonk een groote vlam te ontſteeken, gelyk het Latynſche ſpreekwoord zegt, *parva ſæpe ſcintilla magnum excitavit incendium.*

Wy hebben hier voor aangetoond, waar op de Graveerkunde gegrondveſt is: ten tweden, de hoedanigheid welke een regte Plaatſnyder behoort te hebben: en ten derden, wat in een bevallige en deugdſaame Prent vereiſcht werd. Nu zullen wy van 't leggen der arceeringen in de voorwerpen ſpreeken, volgens hunne hoedanigheden en het beloop der zelve naar de *Perſpectief*, zo wel het etſen als ſnyden betreffende, met eenige voorbeelden tot verdere verlichtinge ſtrekkende, zo om de misſlagen voor te komen als die te verbeteren.

Van het leggen der arceeringen na 't beloop der *Perſpectief.*

In deze nevenſtaande Prent ziet men een Rad getekend A, met vier ſporten of acht punten, benevens een ſtok in d' aarde ſteekende met den *horizont* dwars door loopende. In dit rad word aangeweezen, dat ieder ſport een byzonder beloop moet hebben naar dat de zelve omdraait, en dat men zich moet reguleeren om de arceeringen te leggen naar het buiteneinde van de ſport, gelyk men hier zien kan. De voorſte loopt cirkelrond, de twede ovaal, de derde byna regt, enz. Aanmerk ook eens de voorſte ſport 1, en zyn achtereinde 5, hoe veel het een van 't ander verſchilt in kracht: want 1 komt voor, en 5 wykt; 't welk niet anders kan weezen volgens de regelen der *Perſpectief.* Ten tweden loopen de arceeringen van vooren tot achteren al wykende, met een liniaal naar 't oogpunt getrokken, werdende allengs fynder en flaauwer. Waarom nu de twede arceeringe, daar over gekruiſt, zichtbaarder en meerder uitſteeken moeten als die lange, daar zouden de meeſten geen verſchil of onderſcheid in maaken, hoewel het een vaſte regel is.

Verſchil in de arceeringen na maate en verandering der voorwerpen.

Wy hebben hier voor gezegt, dat ieder zaak of voorwerp zyne byzondere arceeringen moet hebben, als vleeſch, ſteen, gronden &c. en onder anderen dat het hout voornaamentlyk kloek na de draad moet aangelegt worden, en vervolgens met een fynder arceeringe dwars daar over

over: maar hier is het in tegendeel aangeweezen; want de dwarsse zyn zichtbaarder als die welke naar de draad loopen, 't geen hier ook zo moet weezen. Nu zouden'er mogen zeggen, dat ik aldus myne eigene stellinge om ver gooy en tegenloop, om dat de dwarsse hier tegens de draad komen: maar als ik de redenen daar van aangetoond zal hebben, zal het den zulken niet tegenstrydig voorkomen, en het kluwen zich alsdan van zelve ontwinden. Weet dan, dat, alles, wat gedraaid is, geen draad heeft als die de bytel maakt: en gelyk de Draaijer met de bytel tegens de draad werkt, en het hout min of meer eenige streepen van de bytel behoud, moet zulks in 't snyden ook aangeweezen worden. Doch hier zoude iemand mogen vraagen, als beide de arceeringen even grof of fijn waren, of het dan niet even veel zou doen? Ik antwoord ja, ten opzichte van de schaduwe, maar niet ten opzichte van de stof: want dat zou aan steen, koper, was, en diergelyke meer eigen weezen. Doch die waarneemingen worden doorgaans weinig in acht genomen, schoon ze niettemin mede op vaste regelen dezer konst steunen. Opgelost.

Wat de stok aangaat, daar mede werd aangeweezen, dat de arceeringen van onderen rond beginnende, hoe meer die den *horizont* naderen, hoe regter zy werden: en boven den *horizont* het zelfde, maar anders om. Verklaaring van de stok in Prentbeeldign.

Laat ons nu de andere Prentverbeelding eens overweegen, waar in deze wykende borstweeringen de vermindering of verflaauwing der arceeringen aanwyzen, niet alleen in zodanige voorwerpen, maar ook in alles wat 'er zoude mogen weezen, elk naar zyn afstand en wykinge, de eene minder en d' andere meer, na dat het digt by of ver af is afgelegen: waar door men zien kan, dat het geene zommigen oordeelen verkeerd is, naamentlyk dat het woord verminderen moet verstaan worden voor verylen of verwyden. Ziet A met een enkelde arceeringe van vooren tot achteren toe. Schoon nu het achterste netter schynt dan het voorste, is het in der daad zo niet: maar na dat de plaats verkleint, zo verdigten en verdunnen de arceeringen mede, zodanig dat het digter noch ylder word. De vermindering der beelden, als ook de drie potten, wyzen het mede aan. Het zou niet anders goed konnen zyn, dewyl het van zelfs spreekt. Doch echter weet ik, dat 'er veele zyn, die het tegendeel doen, ja zelfs oude en bedaarde Meesters, welke hunne wykende voorwerpen, beelden, boomen, verschiet, en de lucht, achter veel ruuwer handelen als voor: ja ik heb gezien, dat zy de lucht boven, daar die het donkerste is, digt arceeren, en verder naar den *horizont* wyder en wyder, hoewel Verklaaring der twede Plaat. Redenen van veeler misslag en de oorzaak aangetoond.

in

in 't etsen meer als in 't snyden, mogelyk om dat zy de moeite van twee of meerder naalden te gebruiken ontzien, of om niet te stoppen: en dat is eigentlyk de zaak waar op dit voorbeeld doelt. Want ik vraag hier niet, of het meerder moeite kost: maar ik wys alleenlyk iets, daar mogelyk niet op gedagt word dat 'er zo veel aan geleegen is. Als by voorbeeld, de drie Beelden, genommerd 1, 2, 3. stel ik omtrent tien of twaalf stappen van malkander, en op die eigenste *distantie* langs de borstweering drie Potten, mede getekend 1, 2, 3. waar door men duidelyk kan zien hoe veel de eene van de andere verschilt. Doch dewyl men in deze Beelden de meeninge genoegzaam kan zien, te weeten, dat hoe verder zy zyn, hoe zy fynder en digter worden, heb ik deze Potten daar nochtans by gezet, of het iemand lusten mogt de arceeringen te tellen: en alsdan zullen zy bevinden, dat 'er niet eene trek minder noch meer in d' eene als in d' andere is; 't geen in de Beelden een lang werk zou weezen. Aanmerk ook eens de slagschaduwe van ieder Beeld tegens de borstweering, elk na zynen wykenden afstand verflaauwende, hoe wis en zeker men de nette tint der Beelden daar op gewaar werd: ja zelfs kan men weeten, hoe veel zy verminderen en verfynen; en daar en boven, hoe veel het licht verschilt. Maar men moet niet denken, dat het genoeg is, dat de schaduwen verminderen, en dat het wit overal licht zou blyven: gantschelyk niet, dewyl men weet, dat het *planum*, of de grond, niet vlak aangeweezen kan worden als met licht voor, en allengskens naar achteren donker en donkerder. By voorbeeld, als een wit beeld of witte steen vooraan stond, en gy een diergelyke verder, daar de grond donkerder is, stellen woud; zo moet gy u schikken naar de grond daar het eerste voorwerp staat: het welk eene en de zelve regel is, voor zo verre de zaak uitgevoerd word. Is het *planum* of de grond uitgevoerd, moeten de beelden ook uitgevoerd worden: zyn de beelden luchtig en breed van licht, moet het met de grond het zelfde weezen. En schoon de grond in zyne koleur min of meer donker is, word dat hier niet gerekend, alzo wy maar alleenlyk spreeken van de vermindering der tinten, uit wit en zwart bestaande. Stel eens, dat de vloer van wit marmer waar, en de beelden desgelyks, of met witte kleederen; zo zouden de voorste breed gedaagd zyn, en d' anderen, hoe langer hoe verder, minder en minder wit, al was 't in de zonneschyn, ja al kwam het licht van achteren, of van ter zyde, zo zou het verste maar alleenig een uiterste hoogseltje behouden, en noch minder als de koleuren in het zelve aangeweezen wierden; het welk de geenen, die de *Perspectief* verstaan, best zullen begrypen: want het kan onmogelyk anders weezen. Gelyk

En verdere aanwyzing der Plaat.

Nevens het verschil in de witte of licht gekoleurde voorwerpen en der gronden.

wy daar van in 't eerste voorbeeld aangeweezen hebben met de hand van 't kind dat het achtereinde van de sport 1 vast houd; waar door men duidelyk ziet, dat het byna zonder wit is.

En wat de stoffe der voorwerpen belangt, gelyk linnen, laken, en diergelyke, het uitvoeren betreffende, zou iemand mogen zeggen dat het zelve doenlyk is, maar wat het naakt aangaat niet; vermits men alreedts vooraan zo glad en fyn gesneeden heeft als het weezen kan, en dat men by gevolg verder onmogelyk iets fynder of gladder kan verbeelden. Waar op ik antwoord, dat, nademaal het geen op zyn hoogste glad gedaan is, door de verheid niet gladder word, en niet veranderd voor onze oogen, maar te niet loopt, alsdan, wanneer de voorwerpen zo ver zyn, alles, (als zyde, linnen, wolle, en laken) onkenbaar word, voor zo veel de arceeringen betreft: maar de grove deelen blyven altyd hunne gedaantens behouden. En dit word niet alleen waargenomen in die vier stoffen, maar ook in beelden, steenen, gronden, boomen, enz. Hier op zoude my mogelyk iemand tegenvallen, en zeggen, dat de arceeringen onmogelyk met het licht vereenigd konnen worden, wanneer die, verder en verder wykende, digter moeten zyn, voornaamentlyk een lucht, die op den *horizont* helder en klaar en zonder wolken is, ten ware de gemelde arceeringen op het einde min of meêr verwydden, al waren zy ook noch zo flaauw. Doch wy antwoorden, en de ervarenheid zal myne voorstelling genoegsaam bevestigen, zo iemand maar de moeite niet ontziet om'er een proef af te neemen, dat, wanneer d'arceeringen zodanig verdunnen en verflaauwen in hunne afwyking, zy zekerlyk verdwynen en te niet loopen, ja eindelyk onzichtbaar worden, en zich met het licht genoegsaam vereenigen, al was het in 't licht der zon, schoon zy noch zo digt waren. En zo ver oordeel ik, dat het vermogen van 't graveeryzer kan strekken en bereiken, door een vaste en wel geoeffende hand bestierd zynde. Wat belangt het etsen, het zelfde kan men met de naalde ook uitwerken, door middel van 't stoppen.

Van de verschillendheid der voorwerpen.

En tegenwerping.

Opgelost.

Doch ik twyfel niet, of zommige zullen myn voorstel ondoenlyk, en voor een verwarde nieuwigheid houden, voornaamentlyk de geenen welke de moeite en oeffening ontzien hebben om de Graveerkunde ten vollen te leeren: waarom de zodanigen my wel zullen trachten te bekladden en te verfoeijen, dat ik de gronden van deze edele Konst zo diep opgraaf, en de waarheid zo naakt en klaar ten toon stel: doch ik antwoord hier aanstondts op, dat het myne schuldige plicht is aldus te doen, dewyl myne grootste wensch daar heen strekt om de Konst tot den allerhoogsten top der volmaaktheid te doen stygen: ten anderen,

Moeijelyke gevolgen die de Schryver wegens het leggen dezer gronden te verwagten heeft.

Breeder bewys van zyne ftelling, en aanwyzing hunner misgreep.

ren, om dat de Wiskonft ons zulke vafte regelen voorfchryft. Hoewel 'er veele menfchen zyn, die niet weeten, dat de Graveerkonft in 't generaal uit de Wiskunde voortkomt; als mede dat in de handelinge der verfcheidene voorwerpen eenig verfchil is: denkende alleenlyk, dat de geenen, welke zich aan een goede manier van Tekenen gewend hebben, heel gemakkelyk tot het Graveeren konnen geraaken. Dit laatfte is waar voor zo veel het Etfen aangaat; doch het is niet genoeg: want het byten en ftoppen daar komt het meeft op aan. En tot het Snyden moet men de handeling, en de kragt van 't yzer, noodzaakelyk kennen; welke twee zaaken onmogelyk als door een groote ervarenheid verkreegen konnen worden: alhoewel het in 't begin voor een Etfer voordeeliger is geene handeling te hebben, om dat men alsdan het yzer allengskens beter met de naalde kan opkweeken, en in een gelykformigheid der arceeringen, de eene na den andere, gewennen, en beter *harmonie* daar in brengen: daar in tegendeel zommige zich op het yzer verlaatende, in hunne verflofte werken hier en daar eenige voorwerpen, zonder onderfcheid, glad fnyden, en zulks met zodanig een onbedachtheid, dat het ongeloofelyk is; wordende fomtydts een voorgrond, fteen, of ftam van een boom, die grobbelig en ongelyk moet weezen, heel zuiver en glad gefneeden; terwyl zy een troonie, of marmer beeld, met de naald bewerken. Het welk ik voor eerft aan hunne floftigheid of onachtfaamheid, ten anderen om 't gemaks wil, en ten derden ook wel aan hunne onkundigheid toefchryf; dewyl het tegens de reden ftryd, en ons het tegendeel onderricht word.

En voorbeeld van misflag in Berry.

Veele diergelyke Printen, zo onordentelyk gehandeld, zoude ik konnen aanwyzen: onder anderen gaat 'er een uit van *Lazarus* opwekkinge, door *Berry* geëtft; alwaar hy *Lazarus* met de doek, zo ver die om 't lyf gewonden is, geëtft heeft; en de reft van 't kleed, 't geen op de grond legt, is heel fuiver en glad gefneeden zonder het minft 'er aan te etfen: zo dat d' eene helft grof linnen gelykt, en het ander zyde: 't een is hier en daar met ftippen, en 't ander niet. Doch het kan zyn, dat het misgebeeten is geweeft. 't Gebeurt ook wel, dat men fomtydts iets diergelyks moet laaten uitflypen; waar door myn zeggen bewaarheid word: want als het aan de Plaat fcheelt, moet de Meefter, zo veel het doenlyk is, de zaak met zyne kennis te gemoet komen. Heeft hy de handelinge van 't yzer gehad, waarom maakte en toonde hy niet, dat het een naar 't ander geleek? En had hy het yzer zo wel niet in zyne macht, waarom dan de trekken van de naald niet beter gevolgd? In plaats dat hy twee arceeringen over malkander heeft geflagen, kon hy die wat fynder, en drie maal over gedaan hebben, daar by eenige ftipjes, zo viel 'er niet te zeggen.

Daar

Daar gaat noch een andere Print uit met een kraal om, verbeeldende een Offerhande van *Flora*, of het Voorjaar, welke ook met een verkeerd oordeel geëtst en gesneeden is: want de voorste beelden, als Liefde, Godvruchtigheid, en de Tyd, met alles wat zich op de voorgrond vertoont, zyn net uitgevoerd, en meest gesneeden; daar de beelden op de twede grond zo luchtig en slegt geëtst zyn, dat het naar 't voorige niet gelykt: ja alle de trekken zyn of zy maar aangelegt waren, en met een beevende hand getrokken, in plaats dat die in alles behoorden te verminderen, waar door het zuiver en eelder zou worden. Die persoon behoorde wel geweeten te hebben, dat hy het yzer met de naald niet kon paaren. En in noch een ander.

Ik weet wel, dat zommige oordeelen zullen, dat veele dingen bekwaamelyker met het yzer gegraveerd worden, als water, zilver, goud, en diergelyke gladde en glinsterende of gebruineerde ligchaamen, dan met de naald: maar myne gedachten zyn, dat men alles door een welgeoeffende hand tot zyne natuurlykheid kan brengen.

Het is, dunkt my, een vreemde zaak in de oude Printen, dat die Meesters ook in geene dingen de natuurlyke eigenschappen verbeeld, maar alles op eenerley wyze gearceerd hebben, naakt, kleedinge, lucht, gronden en steen, behalven het water, en dit laatste noch niet met fyne en grove trekken, maar alleenlyk met dwarsse en niet gelyke *paralellen*, daar en boven zeer ongelyk, somtydts zo digt tot in malkander, en dan weêr wyd van een als of het gekrast was. Ten tweden hebben zy geen koleuren in 't geheel aangeweezen, en het water meest altyd donker en bruin gemaakt. Wil men nu weeten, hoe myne gedachten zyn om een verschillendheid in blinkende ligchaamen te brengen, zo legt eerst grove artceeringen regt *paralel* redelyk wyd van malkanderen, en dan een fyne daar tusschen die het digt maakt, dat 's te zeggen om het water, swart marmer, glad staal, en diergelyke natuurlyk te vertoonen: want twee grove trekken met een fyne tusschen beiden geeven een zekere weemeling, die de gladheid en blinkendheid vertoont. Gebrek in de oude Plaatsnyders. Manier hoe men gladde en blinkende ligchaamen behandelen moet.

Vraagt my iemand, hoe het komt, dat in het etsen somtydts de arceeringen, die digt en grof zyn, springen, schoon de plaat wel ter deegen zuiver, en de grond niet verbrand noch te hard is: dien zal ik zeggen, wat ik bevonden heb. Hy moet weeten, wanneer het water al te sterk is, en ten eersten krachtig doorbyt, dat men dan dit gevaar loopt, om dat de plaat koud zynde, zo gaauw niet warm kan worden als de grond, waar door de zelve dan met geweld van de plaat afgeligt word, en alzo aanstondts opdryft, en noch zo veel te ligter als de arceeringen Zwaarigheid omtrent het springen der gronden weggenomen.

digt aan malkanderen zyn en grof; het welk op de tedere partyen zo gemakkelyk niet gebeurt, alwaar door de fynheid der arceeringen, die wyder van malkanderen zyn, het water zo veel kracht niet heeft om daar onder door te dringen. Tot voorkoming dezer zwaarigheid moet het water eerst wat getemperd zyn, en men de grond met de plaat allengskens langsaamerhand verwarmen, op dat het een met het ander vereenigd werd en aankleeve, voornaamentlyk in koud weêr: want in warme dagen, als in de maanden Juny, July, en Augustus, is 't niet noodig, doordien men dan harder grond gebruikt.

Middel om de grond te beproeven.

Om nu te weeten, of de grond wel getemperd zy, kras ik met een groote naald op een hoek van de plaat daar niet aangelegen is; en gaat de grond als stof uit de arceeringen, dan is ze te hard of te droog: maar komen 'er krulletjes af, dan is ze bekwaam, te meer als ze afgeblaazen konnen worden: doch zo ze met een zagt veertje niet af te veegen zyn, maar daar aan blyven zitten, dan is de zelve te week. Deze zaak luistert al naauw. Het is my wel gebeurd, dat ze hier en daar in de arceeringen bleeven.

Zommige Etsers doen zich zelven veeltydts ook een groot en nodeloos werk aan, wanneer zy de omtrekken, die op den dag te sterk gehaald zyn, met stopgrond, (welke men weet dat altyd, min of meer, aan de binnen- en buitenkant vloeit, voornaamentlyk als de plaat warm is,) uitdoen. Maar men overdenke eens, als de omtrek weg is, wat een moeite zy naderhand daar dan mede hebben: want zy zyn genoodzaakt alle de uiteinden hunner arceeringen, die 'er tegen aan loopen, met het yzer weder te volvoeren. Derhalven is 'er niet beter, dan de Tekening zuiver op de plaat door te trekken, en ten eersten de dieplels en toetsen, als die van oogen, neus, en mond, aan de zyde der schaduwe, met een fyne punt zagtjes aan te wyzen, doch op den dag niet. Om hun evenwel te hulp te komen in het stoppen hunner al te harde trekken, zal ik een middel aan de hand geeven 't geen beter als de stopgrond is.

Desgelyks om de harde ommetrekken, in het etsen begaan, uit te doen.

Neemt dik gevreeven lootwit met wat terpentynolie verdunt: strykt dat met een kleene trekpenceel over den omtrek, dat die eventjes bedekt zy, maar niet verder. Doch men zie wel toe, niet meer als een maal daar over te stryken; alzo het anders de grond zoude afneemen: want de olie trekt daar na weer uit: en in het byten moet men ook met het veertje daar niet over veegen. Het is een byzondere uitvindinge van eenen myner goede vrienden: en schoon ik het niet werkstellig hebbe gemaakt, twyffel ik echter niet aan de uitwerking. Ik heb lootwit gezegt, maar men kan een koleur naar zyn zin neemen, als het maar ligt is, en dat men 't duidelyk zien kan.

Van

Van de Zwartekonſt.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DEwyl in *Ceſar Ripa* geen Pronkbeeld gevonden word van deze Konſt, die hem onbekend geweeſt, doch in onze tyden zo ver opgeſteigerd is, en van de welke Vorſten den grondſlag gelegt, en voornaame Heeren de hand tot des zelfs opbouw geleend hebben, zyn myne gedachten, dat ik den oeffenaars en beminnaars niet mishaagen zal, met hun dit Pronkbeeld voor te ſtellen.

Pronkbeeld der Zwartekonſt.

Hier ziet men een jong en poezelachtig Meisje, friſch van koleur, en vriendelyk van wezen, in 't zwart fluweel gekleed, welkers omſlag of monſtering azuurblaauw is, waar op goude ſtarren blinken. Zy heeft een breede goude riem om den middel, om welke eenige zwarte vleermuizen geborduurd ſtaan, die, na de armen toeloopende, in geſtalte verminderen. Haar hulſſel is dartel en zwierig, hier en daar met kleene ruikende bloemmetjes vercierd. Een goude keten, aan de welke een medailje hangt, waar op een brandend autaartje gedreeven ſtaat, met deze woorden, MAGNÆ BRITTANNIÆ, verciert haar den hals. In de regter hand houd zy een kleen yzertje, als een lancet, benevens een veertje. In de linker hand heeft zy een bord, waar op een borſtbeeld op een zwarte grond geſchilderd ſtaat, verbeeldende *Natura*. Zy ſtaat heel luchtig op een been, even als of zy danſte.

Afbeelding van 't Pronkbeeld der Zwartekonſt.

UITLEGGINGE.

Zy word jong en poezelachtig verbeeld, om te betekenen dat zy noch in haar groeijen is. De zwarte fluweele tabbaard en goude ſtarren geeven te verſtaan, dat zy, gelyk de ſtarren, uit de donkere nacht is voort gekomen. De goude gordel met de vleermuizen beduid, dat, ſchoon haar werk niet lang ſtand houd, maar gaauw ſlyt, zy echter altyd rykelyk wint. De keeten met de medailje, daar 't autaar op ſtaat, geeft haar edele luiſter te kennen. De woorden, daar om, zyn zo veel als dankoffer aan Groot Brittanje, van het

Verklaaring des zelfs.

welk zy haaren oorſpronk en luiſter het meeſt heeft verkreegen. Het bord in de linker hand, met het daar op ſtaande beeld van de Natuur, betekent dat zy daar in uitmunt. Het overige verklaart zich zelve.

Onderzoek na den oorſpronk van dien naam.

Waarom dit ſchoone beeld den naam van Zwartekonſt voert, heb ik tot noch toe niets van gehoord, hoewel haare oeffening ons de reden genoegſaam te verſtaan geeft, naamentlyk dat zy uit het zwart is voortgekomen. En of wel de Etskonſt mede uit het zwart oorſpronkelyk ſchynt te weezen, geſchied die echter op een heel andere wyze: want de eerſte komt door het licht voort, en d' andere door de ſchaduwe: de eerſte hoogt, en de twede diept.

Lof der Zwartekonſt, benevens haare voordeelen.

Wy hebben voor dezen gezegt, dat de Etskunde in vaardigheid het Snyden verre overtreft: maar de Zwartekonſt is noch ongelyk vaardiger. En wat haare zuiverheid betreft, die is zonder weêrgâ: ja geen Schildery, hoe mals en eel het gehandeld zy, kan haar den voorrang betwiſten dan alleenlyk door de koleuren. Wat de langduurigheid in het gebruik en drukken belangt, men moet toeſtaan, dat zy ten dezen opzichte wel de zwakſte is: maar daar tegen levert zy wegens haare vaardigheid weêr meerder geld in de beurs.

Deze edele Konſt is boven alle andere Graveerkunde uitmuntende in vreemde lichten te verbeelden, als kaars, fakkel, lamp, brand, en diergelyke: waarom ik oordeel, dat zy den naam van Zwartekonſt niet oneigentlyk voert. Het is aanmerkenswaardig, dat deze Konſt niet boven de vyftig jaaren bekend geweeſt, en reedts tot zulk een hooge trap van volmaaktheid geklommen is: daar in tegendeel andere konſten meerder tyd noodig gehad hebben eer zy tot hunne tegenwoordige volkomenheid geraakten. Maar Engeland heeft veel tot haare friſſche zuiverheid en luiſter toegebragt, zynde in die landſtreek een gezonde en wel gematigde lucht. Hier is ook deze Konſt gebooren en opgevoed: want Prins *Robbert* is de eerſte geweeſt die ons een voorbeeld daar van gegeeven heeft; waarom wy haar met regt den naam van Edel mogen toeſchryven. Het eerſte Printje, dat ik van dien Vorſt in handen kreeg, was een oude mans tronie met een witte doek om 't hoofd gewonden; zynde, zo ik niet beter weet, uit een Schildery, door een Italiaanſchen Meeſter gemaakt, getrokken. Het zelve was zo fraay, kloek getekend, en vlak aangelegt, of het van den grootſten Konſtenaar of volmaaktſten Schilder met de penceel waar gewaſſen: ja het geleek, om de natuurlyke inneenſmeltinge, niet minder als Zwartekonſt. Die zelve Prins is ook de uitvinder geweeſt van een zeker ſchoon Metaal, na zynen naam genoemd, dien het altyd wel behouden zal.

Prins *Robbert* de eerſte vinder dezer Konſt.

En van een zeker Metaal.

Het

Het is niet buiten gedachten, of deze Konst zal noch metter tyd tot een vermaakelyke uitspanninge voor de Schilders strekken, om drie redenen; voor eerst, om dat zy ligt te leeren is; ten tweeden, zindelyk; en ten derden, voordeelig.

Zy is ligt te leeren voor iemand, die het tekenen op gegrond of blaauw papier gewoon is: want tusschen het schraapen op de plaat, en het hoogen op gegrond papier, is niet het minste onderscheid, ten opzichte van de uitwerking; beginnende met het hoogste licht, en spaarende de schaduwe: gelyk wy in ons uitgegeeven Tekenboek van de handelinge der Kreonnen of Krytpennen aangeweezen hebben. Waarom ik vast stel, dat het natuurlyker met een Schildery overeen komt, dan het Etsen of Snyden. Daar by is zy zo gemakkelyk te begrypen, dat men het in minder dan drie dagen volkomentlyk kan leeren, wel te verstaan de *Theorie*.

Gemakkelykheid om de Zwartekonst te leeren.

Ten tweeden is zy zindelyk, vry van smet en stank: want men gebruikt geen stopgronden, smeer, noch sterk water.

Ten derden is het voordeel, 't geen 'er van komt, wel af te neemen; vermits het radder voortgaat, als het Etsen of Snyden.

Maar veele oeffenen zich in deze Konst zo yverig om het zuiver schraapen te leeren, dat zy op de voornaamste zaak niet verder denken, te weeten de ommetrek, loopende somtytds buiten de zelve; 't geen dan niet verholpen kan worden: daar het nochtans genoegsaam zeker is, dat, wanneer de correcte tekening in een Plaat of Prent ontbreekt, de verstandigen of kenners die dan zullen verwerpen. 't Is wel waar, het gaat zo niet als met het etsen: want daar heeft men het voordeel van den ommetrek met de naald op de plaat te haalen; en dat mag men hier niet doen. Het wit gaat altemets uit, of het is zo flaauw dat men het somtydts bezwaarlyk kan zien: buiten dat het niet gemakkelyk is beelden tegen een lichte grond te schraapen. Doch dit laatste oordeel ik heel kwalyk gedaan; hoewel de meeste zich nochtans gewennen eerst het beeld te schraapen, of te bewerken, en daar na het verschiet daar tegen aan. Maar om zulks voor te komen, zo schraap eerst uw achtergrond, en spaar den zuiveren ommetrek; liever een weinig daar af blyvende tot dat het beeld uitgevoerd zy: daar na kan men zagtelyk en met geduld het altyd digter schraapen. Op deze wyze zal men zo ligt niet over den omtrek heen loopen, als dat men met het beeld begint.

Zwarigheden in deze Konst.

Middelen om die voor te komen.

Daar is een groot onderscheid, of de Schilders iets etsen, snyden, of schraapen, dan of het de Plaatsnyders doen: want de eerste doen het maar alleenlyk tot tydkortinge, om een uitspanninge te hebben tot verpoozinge der zinnen. Daarom voeren zy die zaaken gemeenlyk tot het alleruiterst zo net niet uit, als wel de twede, welke die Konst van jongs

Verschil tusschen het graveeren van een Schilder, en dat van een Plaatsnyder.

op

op geleerd hebben, en zich dagelyks daar in oeffenen. De Schilders vergenoegen zich, als zy maar een goede tekening, en een generaale welstand, daar in doen uitmunten: want in den tyd, dat ze het opzuiveren zouden, konnen zy een ander maaken.

Deze Konst is gemakkelyk te oeffenen voor iemand, die een redelyke kennis heeft: doch is het in eene reis niet helder genoeg, herhaalt het noch een maal: maar weest zo onbedagt niet, dat gy uw werk ten eersten zoud willen uitvoeren: want zonder een Proefdruk te hebben, kan men onmogelyk weeten hoe verre het werk gevoorderd is. Men doe gelyk de Schilders, eerst doodverwen met vlakke partyen, en daar na opmaaken. Als gy nu een Proefdruk hebt, kunt gy het uiterste hoogsel daar in brengen, en aldus alles met lydzaamheid uitvoeren; waar toe echter noch groote tyd, noch zwaar herssenwerk, maar eer loutere opmerking vereischt word. Daar gaat een kleen Satertje in druk uit, het welk ik in den tyd van een uur, al wandelende in een tuin, maar los in myn hand houdende, geschraapt heb, en na dat de Proefdruk gemaakt was, noch een uur. Dat'er niet meer zyn die deze Konst by der hand neemen, is om geen andere reden, durf ik zeggen, als dat ze niet weeten, noch gelooven konnen dat ze zo ligt, en met zo weinig omslag, te leeren is: maar komen veele Liefhebbers daar eens een proef van te neemen, zal men mogelyk noch metter tyd zien, dat de zelve al te gemeen zal worden, en het Etsen en Snyden achter leggen, wel te verstaan in de voorwerpen die voornaamentlyk aan de Zwarte konst meest eigen zyn, als conterfeitsels, nacht- en kaarslichten, spook en toveryen, verschyningen, bloemen, vruchten, zilver, goud, porcelein, kristal, wapentuigen en kruiden. Wie zal die dingen met etsen of snyden zo eel en natuurlyk verbeelden konnen, als het door 't schraapen kan volvoerd worden? Maar in beelden, architectuur, basreléves, en landschappen is zy onvermogende, of wel op verre na zo eigen niet als de Graveerkunde.

Hoe gemakkelyk het schraapen den Schryver gevallen zy.

Voorwerpen of stoffen die in de Zwarte konst meest eigen zyn.

Het beklaagelykst, 't geen zich in deze schoone Konst opdoet, is de kwaade naam, aan de Konst en den Konstenaar gegeeven, even als of het Tovery, en zy zwarte Konstenaars waren; daar niet minder dan de Tovery, maar alleen de loutere Konst alleen arbeid. Het benieuwt my, te zullen hooren wat eigen naam de Italiaanen aan de zelve geeven zullen; alzo zy door hen tot noch toe niet gedoopt is. De Franschen en Engelschen, om den Hollanders te gemoet te komen, noemen, zommige der eersten de zelve *l'Art noire*, en de laatsten *The blak Art*: een oneigene en tegennatuurlyke benaaming; ten ware men zeggen wilde, dat de oeffenaars der zelve in de zwarte grond het licht bewerken: en ten anderen, om onderscheid te maaken tusschen het Etsen, en Graveeren of Snyden.

Oneige naam aan deze fraaije konst gegeeven.

EINDE.

R E-

BLADWYZER

Van de voornaamste zaken, in het twede Deel, die in ieder Boek en Hoofdstuk vervat zyn.

Zevende Boek

EERSTE HOOFDSTUK.

Afbeeldsels of Conterfeitsels. *Pag.* 5

TWEDE HOOFDSTUK.

Van de Gebreken des Aangezichts, en der andere Ledemaaten. 10

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

Ver-

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

Zevende Hoofdstuk.

Achste Hoofdstuk,

ACHTSTE BOEK.

Eerste Hoofdstuk.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Aart

NEGENDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Uit

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

En

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TIENDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK. 225

DERDE HOOFDSTUK.

Van

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NE-

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

De

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

Wie

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

TWAALFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Rege-

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

Groo-

VYFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

EINDE.